

ספר חן וכבוד

אסופת תשובות הפוסקים
המתירים פאה נכרית

רשימת המתירים
תשובות הפוסקים
ישוב טענות האוסרים
עדיפות הפאה על מטפחת
היתר פאות שאינן ניכרות
והיתר פאות מהודו

נאסף ונערך בס"ד ע"י
הצב"י ליאור ב"ר יצחק עזרן ס"ט
ראש כולל הוראה "משכן יוסף"

עיה"ק אופקים יע"א

נדפס בישראל
ה'תשפ"ג

מפתחות

הסכמות.....כ

הסכמת מרן הגאון רבי שלום משאש זצ"ל.....כ
הסכמת הגאון רבי אליהו בקשי דורון זצ"ל.....כב
הסכמת הגאון רבי חיים קניבסקי זצ"ל.....כג
הסכמת הגאון רבי אליהו אברז'ל שליט"א.....כד
הסכמת הגאון רבי שלמה זלמן אולמן זצ"ל.....כו
מכתב ברכה מהגאון רבי אליהו עצור זצ"ל.....כח
מכתב ברכה מהגאון רבי חנן אפללו שליט"א.....לב
מכתב ברכה מהגאון רבי יהודה טשזנר שליט"א.....טל
הסכמת הגאון רבי שלמה קורח זצ"ל.....מא
הסכמת הגאון רבי אפרים גרינבלט זצ"ל.....מג
הסכמת הגאון רבי עזריה בסיס זצ"ל.....מה
מכתב ברכה מהגאון רבי אברהם יצחק הלוי כלאב שליט"א.....מז
מכתב ברכה מהגאון רבי משה אחרר שליט"א.....מט
מכתב ברכה מהגאון רבי יורם כהן שליט"א.....נט
הסכמת הגאון רבי אברהם שלוש זצ"ל.....סא
מכתב ברכה מהגאון רבי שלמה יוסף מחפוד שליט"א.....סב
מכתב ברכה מהגאון רבי יהודה אבועזי שליט"א.....סג
מכתב ברכה מהגאון רבי יחיאל אביחצירא שליט"א.....סה
מכתב ברכה וגילוי דעת מהרה"ג רבי ישר אדרעי שליט"א.....סו
מכתב גילוי דעת מהרה"ג רבי אריה יהודה הראל זצ"ל.....סח
הוועדה שע"י הגאון רבי מרדכי גרוס שליט"א.....ע

הקדמה.....עא

השתלשלות הפסיקה.....עא
מנהג ישראל תורה הוא.....עב
הגמ' - אסמכתא בעלמא.....עג
ביאור מחודש בדברי הגמ'.....עד
היסוד ההלכתי של שלטי הגיבורים.....פא
הפוסקים האוסרים יחזרו בהם.....פב
פסקי הרמ"א לספרדים.....פד
ספק דרבנן לקולא.....פד
הפוסקים המחמירים כיום.....פה
מצוה רבה לפרסם ההיתר.....פה
ללמוד ולהכריע.....פו

כוחא דהיתרא עדיף	צ"ג
איזוהי פאה כשרה	צ"ו
קבל האמת ממִי שאמרה	צ"ז
בן יכבד אב	צ"ח
טוב להודות	צ"ט
פרק א / רשימת המתירים	ק'
הגאון רבי יהושע בועז ברוך	ק'
הגאון רבי משה אסרליש	ק"א
הגאון רבי מרדכי יפה	ק"א
הגאון רבי יהושע וולק כ"ץ	ק"ב
הגאון רבי אברהם אבלי	ק"ב
הגאון רבי יום טוב ליפמן העליר	ק"ג
הגאון רבי מנחם מנדל אויערבאך	ק"ג
הגאון רבי שמואל ב"ר יוסף	ק"ד
הגאון רבי יהודה לייב פוחוביצר	ק"ד
הגאון רבי אליהו שפירא	ק"ד
הגאון רבי ישראל ישעיה ב"ר אברהם	ק"ד
הגאון רבי פנחס אויערבאך	ק"ה
הגאון רבי יהודה אשכנזי	ק"ה
הגאון רבי יוסף תאומים	ק"ה
הגאון רבי שמואל הלוי קעלין	ק"ו
הגאון רבי שלמה חלמא	ק"ז
הגאון רבי ברוך פרנקל תאומים	ק"ז
הגאון רבי אהרן אלפנדרי	ק"ז
הגאון רבי שלמה זלמן מירקש	ק"ח
הגאון רבי אברהם מיוחס	ק"ח
הגאון רבי אליהו מווילנא	ק"ט
הגאון רבי יעקב שמשון שבתי מסיניגאליא	ק"י
הגאון רבי שניאור זלמן מלאדי	ק"י
הגאון רבי אליעזר חזן	ק"יא
הגאון רבי אהרן וירמש	ק"יא
הגאון רבי ברוך ייטלס	ק"יב
הגאון רבי יוסף שאול נתנזון	ק"יג
הגאון רבי מרדכי זאב סגל אנטינגא	ק"יג
הגאון רבי אליהו גוטמאכר	ק"יג
הגאון רבי שלמה הס	ק"יד
הגאון רבי משה כרייף	קט"ו
הגאון רבי יהושע שלמה ארדיט	קט"ו

הגאון רבי חיים בנבנישתי	קט"ז
הגאון רבי יהודה שמואל אשכנזי	קט"ז
הגאון רבי ישכר דובעריש	קי"ז
הגאון רבי יצחק אבולעפיא	קי"ז
הגאון רבי בכור מזרחי	קי"ח
הגאון רבי משה הררי	קי"ח
הגאון רבי יצחק לבטון	קי"ט
הגאון שלא נודע שמו	קי"ט
הגאון רבי ישראל מרדכי טונקלאנג	קי"ט
הגאון רבי דוד יהודה זילברשטיין	קי"ט
הגאון רבי שלמה תווינה	ק"כ
הגאון רבי שמעון סידאן	ק"כ
הגאון רבי יעקב צבי	קכ"א
הגאון רבי וואלף ברייער	קכ"א
הגאון רבי משה שיק	קכ"א
הגאון רבי יחיאל מיכל עפשטיין	קכ"ב
הגאון רבי יעקב לוברבוים	קכ"ב
הגאון רבי שמשון רפאל הירש	קכ"ג
הגאון רבי שלמה הכהן קליין	קכ"ג
הגאון רבי דוד משרקי (מזרחי)	קכ"ג
הגאון רבי שמואל הכהן בורשטיין	קכ"ד
הגאון רבי עזריאל הילדסהיימר	קכ"ד
הגאון הספרדי רבי אליהו סלימאן מני	קכ"ה
הגאון רבי מתתיה אברהם צורמאני	קכ"ה
הגאון הספרדי רבי יעקב חיים סופר	קכ"ו
הגאון רבי חיים יעקב הלוי קרויזר	קכ"ז
הגאון רבי ישראל מאיר הכהן	קכ"ז
הגאון רבי יוסף יצחק שניאורסאהן	קכ"ח
הגאון רבי מיכאל זאב זאבאצקי	קכ"ח
הגאון רבי שבת פיינבערג	קכ"ל
הגאון רבי אליהו מרדכי הלוי וואלקובסקי	קכ"ל
הגאון רבי מרדכי יהודה ליב וינקלר	קכ"ל
הגאון רבי יעקב אשר הלוי גראייבסקי	קכ"ב
הגאון רבי יעקב דוד וילובסקי	קכ"ב
הגאון רבי מנחם מענדל קירשבוים	קכ"ג
הגאון רבי יעקב שור	קכ"ג
הגאון רבי שמואל סלנט	קכ"ד
הגאון רבי יצחק בלאזר	קכ"ד

הגאון רבי מאיר לרנר	קל"ד
הגאון רבי משה צבי לנדא	קל"ה
הגאון רבי סיני שיפפער	קל"ה
הגאון רבי חיים זלמן צבי שרל	קל"ה
הגאון רבי שלום יוסף הלוי פייגנבוים	קל"ו
הגאון רבי אברהם צבי קליין	קל"ו
הגאון רבי יצחק מאיר פצינר	קל"ז
הגאון רבי רפאל זילבר	קל"ח
הגאון רבי אשר אנשיל כץ	קל"ח
הגאון רבי שלום מאסקאוויטש	קט"ל
הגאון רבי בן ציון מאיר חי עוזיאל	קט"ל
הגאון רבי דב בעריש ווידנפלד	ק"מ
הגאון רבי ישראל ועלץ	ק"מ
הגאון רבי אברהם ישעיה קרליץ	קמ"א
הגאון רבי יצחק זאב הלוי סולובייצ'יק	קמ"א
הגאון רבי צבי פסח פראנק	קמ"ב
הגאון רבי עובדיה הדאיה	קמ"ב
הגאון רבי רפאל ברוך טולדנו	קמ"ב
הגאון רבי יוסף משאש	קמ"ג
הגאון רבי יצחק אביחצירא	קמ"ג
הגאון רבי איסר יהודה אונטרמן	קמ"ד
הגאון רבי משה פיינשטיין	קמ"ד
הגאון רבי שמואל דוד הכהן מונק	קמ"ה
הגאון רבי מנחם מענדל שניאורסאהן	קמ"ו
הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך	קמ"ו
הגאון רבי בן ציון אבא שאול	קנ"ב
הגאון רבי אלעזר מנחם מן שך	קנ"ג
הגאון רבי חיים כסאר	קנ"ג
הגאון רבי שלום משאש	קנ"ד
הגאון רבי זלמן רוטנברג	קנ"ה
הגאון רבי בנימין יהושע זילבר	קנ"ה
הגאון רבי אליהו כ"ץ	קנ"ו
הגאון רבי מאיר זאב גאלדבערגער	קנ"ו
הגאון רבי ישראל יעקב פיעקארסקי	קנ"ז
הגאון רבי יוסף שלום אלישיב	קנ"ז
הגאון רבי יהודה שפירא	קנ"ח
הגאון רבי חיים ישראל פסח פיינהנדלר	קנ"ט
הגאון רבי מיכל יהודה לפקוביץ	ק"ס

הגאון רבי אפרים גרינבלט	קס"א
הגאון רבי מרדכי שמואל אשכנזי	קס"ב
הגאון רבי חיים דב אלטוסקי	קס"ג
הגאון רבי שלמה אליעזר שיק	קס"ד
הגאון רבי שלמה קורח	קע"א
הגאון רבי עזריה בסיס	קע"א
הגאון רבי ניסים קרליץ	קע"א
הגאון רבי חיים קניבסקי	קע"ד
הגאון רבי זבולון המבורגר	קע"ח
הגאון רבי אברהם שלוש	ק"פ
הגאון רבי אליהו בקשי דורון	ק"פ
הגאון רבי משה ווינער	ק"פ
הגאון רבי משה שטרנבוך	קפ"א
הגאון רבי יצחק עבאדי	קפ"ב
הגאון רבי יהודה סילמן	קפ"ג
הגאון רבי יעקב ישראל פוזן	קפ"ג
הגאון רבי יהודה טשזנר	קפ"ה
הגאון רבי ישעיהו פנחס רוטנברג	קפ"ו
הגאון רבי מרדכי גרוס	קפ"ו
הגאון רבי גבריאל ציננער	קפ"ח
הגאון רבי אברהם יצחק הלוי כלאב	קפ"ט
הגאון רבי אליהו אברז'ל	קפ"ט
מהימנותם של כרוזים ומודעות	קפ"ט

פרק ב / ספר מגן גבורים

ראיות הש"ג	קצ"א
קושיות הב"ש	קצ"א
הראיה מחצר	קצ"ב
ההיתר ברשות הרבים	קצ"ב
דין כיסוי ראש בחצר	קצ"ב
תירוצ קושיות מהרי"ק	קצ"ג
תירוצ קושיית הב"ש מנדרים	קצ"ד

פרק ג / שו"ת רבי עזריאל

הצרכת שני כיסויים	קצ"ה
הרדיד תלוי במנהג המקומות	קצ"ה
הגדרת "קלתה"	קצ"ה
מראית העין בפאה	קצ"ו
באיזו פאה דיבר הש"ג	קצ"ו
תירוצ הקושיות על הש"ג	קצ"ז

האיסור הוא הגורם להרהור	קצ"ז
פרק ד / שו"ת סתרי ומגיני	קצ"ט
ההבדל בין דת משה לדת יהודית	קצ"ט
ענין התגלחת לנשים	קצ"ט
היתר פאה נכרית	ר"א
פאה משיער עצמה	ר"א
ראיה מהגמ' שבפאה אין דת יהודית	ר"ב
ראיה מהתוס' שהפאה היתה מגולה ברה"ר	ר"ב
פאה הנראית כשיער עצמה	ר"ג
המחמיר בזה יגרום להקל	ר"ג
פרק ה / שו"ת ישכיל עבדי	ר"ה
אין היצר שולט בשיער תלוש	ר"ה
אין מראית העין במקום שנהגו	ר"ו
עמודי ההוראה כתבו להתיר	ר"ז
פרק ו / שו"ת אגרות משה	ר"ח
גם כשהפאה אינה ניכרת, אין לאסור	ר"ח
הרואה תולה בהיתר המפורסם	ר"ט
פרק ז / שו"ת אור לציון	רי"א
הרמ"א מתיר פאה ברה"ר	רי"א
דת יהודית תלויה במנהג	רי"ב
סתירה בדברי הרמב"ם	רי"ב
גם להשו"ע משתנה הדין לפי המנהג	רי"ג
בפאה אין דת יהודית, ומותרת	רי"ג
תמליל מתוך הקלטת דרשתו	רי"ז
דעת רבי עזרא עטיה	רי"ז
צורת הביגוד השתנתה כיום	רי"ז
התשובה נכתבה מתוך שיקול דעת	רי"ח
כיסוי ראש אינו משום הרהור	רי"ח
פרק ח / שו"ת תבואות שמש	רי"ט
החילוק בין פריעת ראש לדין ק"ש	ר"כ
המתירים לבישת פאה	ר"כ
ראוי ונכון ללבוש פאה	רכ"א
גילוי הראש הוא איסור דאורייתא	רכ"ג
הראיה מרש"י בכתובות	רכ"ג
הראיה מהמעשה באשה שגילתה ראשה	רכ"ג
הראיה מהמעשה בקמחית	רכ"ד
דחיית הראיה ממהר"ם אלשקר	רכ"ה
הראיה מסוטה	רכ"ה

איסור פריעת שיער קלוע.....	רכ"ו
לא אסרו לאשה להתייפות.....	רכ"ז
היתר בגדי צבעונין.....	רכ"ח
אין הרהור בראיית שיער.....	רכ"ח
אין להוסיף על גזירת הכתוב.....	רכ"ט
הקדמונים אסרו בגלל פריצת גדר.....	רכ"ט
מתי לגרש העוברת על דת.....	ר"ל
לא לגרש גם ההולכת בפריעת ראש.....	ר"ל
ספק דרבנן לקולא.....	רל"א
את והב בסופה.....	רל"א
פרק ח / שו"ת שמש ומגן.....	רל"ג
תירוצ קושיית האחרונים על הש"ג.....	רל"ד
מנהג הספרדים.....	רל"ח
גדולי הספרדים מתירים.....	רט"ל
מצוה וחובה על הנשים להתקשט.....	רט"ל
אשה מקושטת לת"ח.....	רמ"א
אסור לאשת ת"ח להתנוול.....	רמ"א
לקחת אשה יפה.....	רמ"א
לא להחסיר שום תכשיט.....	רמ"א
הנושא כעורה, נותן עיניו באשת חבירו.....	רמ"ב
דעת המהר"ץ חיות.....	רמ"ד
דת יהודית.....	רמ"ט
הרמב"ם הצריך שני כיסויים.....	רנ"ו
מעלת הכיסוי בפאה.....	רנ"ב
סתירות לכאורה בשו"ת יביע אומר.....	רנ"ג
בטעם "בחוקותיהם לא תלכו".....	רנ"ג
בטעם "פריצות והרהורי עבירה".....	רנ"ו
בטעם "מראית העין".....	רנ"ט
בטעם "מנהג ודת יהודית".....	רס"א
בטעם שעיקר האיסור דאורייתא.....	רס"ג
בענין החשש לחרם.....	רס"ג
בדחיית דברי הרמ"א, שהתיר רק לענין ק"ש.....	רס"ד
האם חיישינן ללשון "עתידין ליתן את הדין".....	רס"ז
מראית העין.....	רס"ט
מנהג.....	רס"ט
השתלשלות מנהג הפאה במרוקו.....	ע"ר
המון העם קובע את המנהג.....	רע"א
הפוסקים האוסרים יחזרו בהם.....	רע"א

יש ללמוד ולהכריע.....	ער"ב
התקשטות ברשות הרבים.....	רע"ג
לך ולחברך ולחברורך.....	רע"ד
ראיה מאשת שוטה.....	רע"ד
שלא תתגנה על בעלה.....	רע"ו
ראיה ממעשה באבא חלקיה.....	רע"ו
מדוע בחר יעקב ברחל.....	רע"ז
הטעם שהיו האמהות עקרות.....	רע"ח
הצדיקים מחזירים אחר אשה יפה.....	רע"ח
מותר לאשה לצאת בבגדי צבעונין.....	רע"ח
מותר לאשה לצאת בגילוי פנים.....	רע"ח
מותר לאשה להתאפר.....	רע"ט
האר"י התיר לנשים לבוא מקושטות למירון.....	רע"ט
טבע האשה להתנאות ברה"ר.....	רע"ט
ההיתר מפורש בראשונים ובשו"ע.....	רע"ט
הנשים נהגו לצאת בעיר של זהב.....	ר"פ
חובת האשה להקפיד על לבוש נאה.....	ר"פ
"ראיות" לאסור התקשטות ברה"ר.....	רפ"ב
שיער בימינו הוא פחות מתכשיט.....	רפ"ג
המוכחן נמצא מכשילן.....	רפ"ג
כת השאלים והרעלות.....	רפ"ד
כיסוי הפנים בימי קדם.....	רפ"ה
הסוברים שאיסור פריעת הראש אינו מדאורייתא.....	רפ"ו
הסוברים שפריעת ראש היא מנהג או תקנה מדרבנן.....	רפ"ח
בעקבתא דמשיחא חוצפא יסגי.....	רצ"ב
אין למדים צניעות מערביות ונוצריות.....	רצ"ד
לא בשמים היא.....	רצ"ה
מהימנות הפרסומים בשם אוטיסטים.....	רצ"ה
לעג החילוניים על הנשים החרדיות.....	רצ"ז
ההבדל בין נשואה לרווקה.....	רצ"ט
לולא גזירת הכתוב, היו מתירים גילוי ראש.....	רצ"ט
ביאור דברי הנביא ישעיהו.....	ש'
פרק ט / שו"ת אז נדברו.....	ד"ש
דת יהודית.....	ד"ש
מדוע הצריכו שני כיסויים.....	ש"ה
מהנביא ישעיהו ותרגום יונתן יש ראיה להיתר.....	ש"ה
'המתקדמים' אז והיום.....	ש"ו
ראש המתירים היה ספרדי.....	ש"ז

ש"ז	כובע מעל הפאה הוא גריעותא
ש"ח	אין צורך בהיכר בין אשת איש לרווקה
ש"י	לא שייך מנהג היכן שלא היה מצוי
ש"א	טעם איסור פריעת הראש
ש"א	אם אין איסור, אין הרהור
ש"ב	כל סגנון הלבוש השתנה בימינו
ש"ב	מנהג המקום ולא מנהג העדה
ש"ג	דעת הגר"ח פלאג'י
ש"ג	מנהג הספרדים
ש"ד	פליאה על ה"דברי חיים"
ש"ז	לחבוש פאה גם בבית
ש"ז	אין לאסור מחמת שגורם הרהור
ש"ח	אין לאסור מחמת שאסור להסתכל
ש"ח	אין לאסור מחמת שמת"יפה
ש"ט	פרק י / ספר דת והלכה
ש"ט	אוסרי הפאה הצריכו שני כסויים
ש"ט	מקור איסור המטפחת מהבבלי
שכ"א	מקור איסור המטפחת מהירושלמי
שכ"א	טעם איסור המטפחת
שכ"א	עדיפות הפאה על המטפחת
שכ"א	היתר המטפחת בימינו
שכ"ג	היתר הפאה בימינו
שכ"ג	דת יהודית תלויה בזמן
שכ"ד	אין מראית העין כשאפשר לתלות בהיתר
שכ"ה	אין הרהור בשיער בזמננו
שכ"ה	גם פאה נאה אין לאסור
שכ"ה	הגדרת הפאה הצנועה: שלא תתבלט
שכ"ו	איסור גילוי מקצת השיער
שכ"ז	דעת הצמח צדק על לבישת פאה
שכ"ח	הביטויים החרिפים על גילוי מקצת השיער
שכ"ט	מהר"ם אלשקר לא התיר גילוי הראש
ש"ל	החילוק בין הראש עצמו לשיער שחוץ לצמתה
של"א	המנהג בדור האחרון
של"א	חומרת איסור גילוי מקצת השיער
של"ג	היתר הפאה לספרדים
של"ג	עדיפות הפאה לספרדים
של"ד	המחמיר בדרבנן גורם להקל בדאורייתא

פרק יא / שו"ת אור יצחק.....	של"ז.....
איסור גילוי השיער - משום ניוול	של"ז
גזירת הכתוב	של"ח
קללת חוה	של"ח
שיער באשה ערוה	של"ח
החילוק בין פנויה לאשת איש	ש"מ
פאה היא כקליעה ואינה ניוול	שמ"ב
פאה הנראית מנוולת	שמ"ב
חשש מראית העין	שמ"ב
שיער אינו ערוה ממש	שמ"ג
פאה היא כבגד	שמ"ד
דין ק"ש לבעלה	שמ"ד
הכופים את דעתם	שמ"ו
שיטת הגר"א	שמ"ו
דעת הגר"מ פיינשטיין להעדיף פאה	שמ"ז
סיכום	שמ"ז
פרק יב / הרב גבריאל צינער.....	שמ"ח.....
חצר שבמשנה היא חצר הרבים	שמ"ט
דעת הגר"ש וואזנר	שמ"ט
פאה הנעשית לקישוט	שמ"ט
פאה משיער טבעי	ש"נ
השיער לבדו אינו ערוה	ש"נ
דעת האוסרים פאה נכרית	שנ"א
מראית העין	שנ"ב
דת יהודית	שנ"ג
חוקות הגוי	שנ"ג
דעת האדמו"ר מפאפא	שנ"ג
דעת האדמו"ר מערלוי	שנ"ד
דעת האדמו"ר מבעלזא	שנ"ד
דעת האדמו"ר מצאנז קלויזנבורג	שנ"ה
דעת האדמו"ר מסאטמר	שנ"ה
עדיפות הפאה	שנ"ו
רוב הפוסקים מתירים	שנ"ז
טעמי האוסרים אינם שייכים בזמננו	שנ"ח
דעת החת"ס	שנ"ח
דעת האדמו"ר מצעהלים	ש"ס
במטפחת מצוי גילוי מקצת השיער	שס"א
גילוי מקצת השיער הוא איסור גמור	שס"א

פרק יג / הרב אליעזר פולק.....שס"ג

ביאור דברי המג"א על הב"ש	שס"ד
הגמ' לא דיברה בפאה מכוסה	שס"ה
בזמן הגמ' כיסו הראש בסבכה	שס"ו
הפאה היתה כתכשיט לכל אשה	שס"ח
אין מראית העין בפאה	ש"ע
גם לרמב"ם אין צריך שני כיסויים	ש"ע
הרד"ד תלוי במנהג המקום	שע"א
הש"ג כשיטת הרמב"ם, שפאה היא תכשיט	שע"ב
גם לפירוש רש"י יש להתיר	שע"ב
לא יתכן לפרש בפאה מכוסה	שע"ה
פירוש הרמב"ם סותר את דברי הב"ש	שע"ה
הראיה מהיתר יציאה לחצר	שע"ו
האם שייך לכתוב מותר רק משום שבת	שע"ח
ראיית הב"ש מנדרים	שע"ט
האחרונים המתירים פאה	ש"פ
שיטת הרמ"א	שפ"א
הפמ"ג וספר "אם לבניה"	שפ"ב
דעת החזו"א על כתבי יד חדשים	שפ"ד
מכתב יד לא משנים הלכה	שפ"ד
ביאור מקיף בדעת הפמ"ג	שפ"ד
דעת שו"ע הרב	שפ"ז
דעת המשנה ברורה	שפ"ז
האוסרים היו מודים כיום להתיר	שפ"ח
עמודי ההוראה מקילים	שפ"ח
מנהג ישראל מדורי דורות	ש"צ
אסור למחות בנוהגים היתר	שצ"א
תוקפו של המנהג	שצ"ב
יסוד המנהג אינו מחמת גזירה	שצ"ג
חשש מראית העין	שצ"ג
בפאה צנועה אין הרהור	שצ"ד
יסוד הדין דפריעת ראש	שצ"ה
רוב הראשונים מתירים פריעת ראש בחצר	שצ"ה
יסוד המחלוקת בדן הפאה	שצ"ז
הקושיות על הש"ג - וישובן	שצ"ט
סיכום	ת"ב
ראיות מגמ' וראשונים להיתר הפאה	ת"ג
ראיה מהתוס' דאיירי בפאה מגולה	ת"ה

ראיות מהרמב"ם שאיירי בפאה מגולה ברה"ר.....ת"ו
 ראיה מהירושלמי.....ת"ז
 ראית המג"א והגר"א מחוטי שיער.....ת"ח
 ראיה מפורשת למג"א מתוס' רי"ד.....ת"ט
 ראיה מהריטב"א.....ת"י
 החילוק בין חוטי שיער לפאה.....ת"א
 הש"ג התיר אף ברה"ר.....ת"ב
 הש"ג העתיק לשון ריא"ז.....ת"ד
 דעת הסמ"ג בד"ן פריעת ראש בחצר.....ת"ד
 ראיות שהש"ג התיר ברה"ר.....תט"ו
 הרמ"א והמג"א התירו פאה ברה"ר.....תכ"ד
 דעת המגן אברהם.....תכ"ט
 דעת החוות יאיר בספרו "מקור חיים".....ת"ל
 האם יש לאסור משום טעם התורה.....תל"ב
 האם פוסקים הלכה מתוך טעם המצווה.....תל"ג
 האם יש פריצות בגילוי שיער.....תל"ג
 האם איסור פריעת ראש הוא גזירת הכתוב.....תל"ז
 סיכום היסודות שנתבארו.....תמ"א
 סיכום סוגית הגמ' בשבת.....תמ"ג

פרק יד / הרב זאב שכטר.....תמ"ו

אין מחלוקת בין האוסרים למתירים.....תמ"ו
 חיוב מדאורייתא לכסות כל הראש.....תמ"ח
 חרם האחרונים על גילוי מקצת שיער.....ת"נ
 דין פאה ארוכה.....ת"נ
 צניעות הפאה - נושא נפרד.....תנ"ב
 אין חילוק בין ספרדים לאשכנזים.....תנ"ב
 דין היוצאת במטפחת.....תנ"ג
 הפאה אינה כשיער מחובר.....תנ"ד
 דעת החיד"א.....תנ"ד
 חצר המוזכרת במשנה היא חצר הרבים.....תנ"ה
 לשון "פריצות" אינו איסור דאורייתא.....תנ"ז
 הפאה המוזכרת בחז"ל לא היתה מכוסה.....תנ"ח

פרק טו / הרב אליעזר מרילוס.....תע"ד

איסור פריעת הראש בפנויות.....תע"ד
 שיטות הפוסקים בגדר קלתה.....תע"ה
 דעת הב"ח שקלתה מנוקבת.....תע"ה
 דעת הפרישה שתלוי במנהג.....תע"ה
 דעת הבאר שבע להצריך שני כיסויים.....תע"ה

איסור פאה משום מראית העין תע"ו
 איסור פאה משום טעמא דקרא תע"ז
 האם גילוי שיער הוא גזירת הכתוב תע"ז
 ביאור מחודש בדין "שוק באשה ערוה" תע"ח
 האם יש לאסור מטעם גזירת קלתה תפ"ה
 האם בעינן היכר בין נשואה לפנויה תפ"ו
 האם כל המחובר לגופה כגופה תפ"ז
 ראיית הש"ג מסוגיא דשבת תפ"ח
 שיטת הערוך בירושלמי תצ"ב
 סיכום תצ"ד

פרק טז / פאה במראה טבעי תצ"ו

פאה היא תכשיט משיער טבעי תצ"ו
 המשנה בנזיר דיברה בפאת 'קאסטם' תצ"ז
 ראשוני האוסרים והמתירים דיברו בפאה הנראית כשיער תצ"ז
 הרמ"א התיר פאה משערות עצמה תצ"ח
 ביאור דברי כנסת הגדולה ת"ק
 האוסרים דיברו בפאה שאינה ניכרת תק"ג
 משמעות דברי רבי עזריאל הילדסהיימר תק"ה

פרק יז / עדיפות הפאה תקט"ו

עדיפות הפאה על המטפחת תקט"ו
 הקפדה על לבישת הפאה בכפר חב"ד תקט"ו
 גם המכסה כראוי עם מטפחת, חייבת בפאה תקט"ז
 גם אם האמא אינה חובשת פאה תקט"ז
 הפאה מביאה פרנסה ובריאות תקט"ז
 מה צורך בשיער המכסה שיער? תקט"ז
 פאה בכל הצבעים, יפה יותר מהשיער תקט"ז
 ברכות בגשמיות ורוחניות תקי"ז
 להזדרז בזה ככל האפשר תקי"ז
 להשפיע על הסביבה ללבוש פאה תקי"ז
 לעמוד בתקיפות על לבישת פאה תקי"ח
 ללוות כסף עבור הפאה תקי"ח
 ברכות, עושר, ובני בנים תקי"ח
 לקיים ההבטחה ללבוש פאה תקי"ח
 מהתנאים לבית חסידי: לבישת פאה תקי"ט
 הפאה סגולה לפרנסה תקי"ט
 הרחבה אמיתית בגשמיות ורוחניות תקי"ט
 פאה שלימה תקי"ט
 על כולן, ללא יוצא מן הכלל, ללבוש פאה תק"כ

תוספת ברכה והצלחה	תק"כ
בת קמה באמה	תק"כ
היתכן כאב ראש בגלל הפאה?	תק"כ
לא להעלים עין	תקכ"א
לסכם לפני סגירת השידוך	תקכ"א
האמא תלמד מהבת ללבוש פאה	תקכ"א
הסיבה לבעיות בפרנסה: אי לבישת פאה	תקכ"ב
ללבוש פאה בזריזות ושמחה	תקכ"ב
המטפחת נשמטת מעל הראש	תקכ"ג
לקנות שתי פאות לפחות	תקכ"ד
מסירות נפש על לבישת פאה	תקכ"ד
גם המכסה במטפחת כראוי	תקכ"ד
עסק הפאות הוא עסק טוב מאוד	תקכ"ד
חצי פאה זה כמו חצי בריאות	תקכ"ה
קבלה על עצמה ללבוש פאה, ונרפאה ממחלה סופנית	תקכ"ה
לא לחבוש כובע מעל הפאה	תקכ"ה
ללבוש פאה בהנאה	תקכ"ו
קבלה על עצמה ללבוש פאה, ונושעה	תקכ"ו
רבני חב"ד	תקכ"ו
רבי עזריאל הילדסהיימר	תקכ"ז
החזו"א ותלמידיו	תקכ"ז
הגר"מ פיינשטיין	תקכ"ז
הגר"צ אבא שאול	תקכ"ח
הגר"ש משאש	תקכ"ח
הגר"מ שטרנבוך	תקכ"ח
הגרמ"י לפקוביץ	תקכ"ט
הגר"ב זילבר	תקכ"ט
הגרש"ז אויערבאך	תקכ"ט
הגר"מ ווינער	תקכ"ט
הגר"י טשזנר	תקכ"ט
הגר"מ גרוס	תק"ל
הגר"פ ברונפמן	תק"ל
הגר"ג ציננער	תק"ל
הגר"י שפירא	תק"ל
מוהרא"ש	תקל"א
הגר"י פיינהנדלר	תקל"א
גדולי ישראל	תקל"א

פרק יח / חשש ע"ז בפאה.....	תקל"ב
הגאון רבי יוסף שלום אלישיב זצ"ל.....	תקל"ג
השתלשלות הענין: שנת תשכ"ח.....	תקל"ה
שנת תש"נ.....	תקל"ו
שנת תשס"ד.....	תקל"ז
שנת תשע"ח.....	תקל"ז
הגאון רבי ישראל הלוי בעלסקי זצ"ל.....	תקט"ל
מבוא.....	תקט"ל
המצב ההלכתי שנתקבל טרם נסיעתו של הרב א"ד.....	תקט"ל
ביקורו של הרב א"ד גילה כמה דברים חדשים.....	תקמ"מ
מה שיש להעיר לענ"ד.....	תקמ"א
תשובת הגר"ש אלישיב.....	תקמ"ג
תשובת הגר"י בעלסקי.....	תקמ"ד
דעת הגאון רבי דב לנדו.....	תקמ"ט
דעת הגאון רבי יצחק מרדכי רובין.....	תקמ"ט
עדות הרב גרשון ועסט על ההודים.....	תקנ"ג
מאמרו של הרב אשר שוורץ.....	תקנ"א
הוספה.....	תקנ"ג
חלק ניכר מהשיעור ההודי: עניות המוכרות שערותיהן.....	תקנ"ד
הגאון רבי בן ציון יעקב הלוי וואזנר שליט"א.....	תקנ"ו
אין הקדש והזמנה לעבודה זרה.....	תקנ"ו
נוי עבודה זרה.....	תקנ"ו
תקרובת עבודה זרה.....	תקנ"ז
גילוח לא דמי לעבודת פנים.....	תקנ"ח
יש אומרים דבעינן כעין פנים ממש.....	תקנ"ט
שיטת רבינו חננאל.....	תק"ס
הגילוח לא נחשב כעבודתה בכך.....	תק"ס
אין תקרובת רק הנעשה בפניה.....	תקס"א
אף שעבודתה בחוץ, לא חשיב כבפניה.....	תקס"א
דעת הרשב"א.....	תקס"ב
בית הע"ז לא נחשב כבפניה.....	תקס"ג
כל שאינה תקרובת ועבודה בכך, אין נאסרת.....	תקס"ד
ביטול העבודה זרה ע"י המכירה.....	תקס"ה
ביטול בתקרובת שאינה אוכל.....	תקס"ה
לא איתחזק איסורא.....	תקס"ה
ספק ספיקא בע"ז.....	תקס"ה
כל דפריש מרובא פריש.....	תקס"ו
נתוני האו"ם על ייצוא השיער בשנת תשע"ח.....	תקס"ז

הטמפל נסגר, ועולם כמנהגו נוהג.....	תקס"ט
עדות שר המסחר היהודי.....	תקס"ט
דעת הגאון הרב יהודה אריה דינר.....	תק"ע
דעת הגאון הרב צבי שבח רוזנבלט.....	תקע"א
המחיר אינו מוכיח.....	תקע"ב
תערובת וביטול ברוב.....	תקע"ב
ספק ע"ז בטל בתערובת שניה.....	תקע"ב
פסק דין.....	תקע"ב
הגאון רבי מנשה קליין זצ"ל.....	תקע"ד
בירור המציאות.....	תקע"ד
דעת הכמרים.....	תקע"ו
דין האולם וההר.....	תקע"ט
עכו"ם בזמן הזה לאו עובדי אלילים הם.....	תקע"ט
שיטת הרמב"ם בזה.....	תקפ"א
יין נסך ותקרובת ע"ז בזמן הזה.....	תקפ"ב
תקרובת ע"ז שאוכלים הכמרים.....	תקפ"ד
שחיטת כומר - היתרו בהנאה.....	תקפ"ה
יום אידיהם של גויים בזמן הזה.....	תקפ"ו
שאר דיני עבודה זרה בזמן הזה.....	תקפ"ו
ע"ז בזמן הזה - בספק ובהפסד מרובה.....	תקפ"ז
"מנהג אבותיהם בידיהם" בנדון דידן.....	תקפ"ח
הפסד מרובה.....	תקפ"ט
הגאון רבי חיים יוסף דוד וייס שליט"א.....	תקצ"א
תקרובת עבודה זרה.....	תקצ"ב
מעשה גילוח השערות.....	תקצ"ב
כוונת המתגלחים לעבודה זרה.....	תקצ"ד
הבאת שערות לעבודה זרה.....	תקצ"ה
בספק ספיקא וחזקה.....	תקצ"ה
מהנה לעבודה זרה.....	תקצ"ו
מאיסותא דעבודה זרה.....	תקצ"ו
הנאה ממעשה עבירה.....	תקצ"ו
סימן היכר לשיער הודי.....	תקצ"ז
הגאון רבי יצחק עבאדי שליט"א.....	תקצ"ח
הגאון רבי אשר וייס שליט"א.....	תר"ב
הרה"ג רבי יעקב אהרן שפירא שליט"א.....	תרי"ג
המציאות בטירופאט'.....	תרי"ג
דין הפאות למעשה.....	תרט"ז
דין הספקות וההפסד.....	תר"כ

הגאון רבי נחום רוטשטיין שליט"א.....	תרכ"ב
הקדמה	תרכ"ב
ענף א	תרכ"ד
ענף ב	תרכ"ו
ענף ג	תרכ"ו
ענף ד	תרכ"ט
ענף ה	תרל"א
ענף ו	תרל"ב
ענף ז	תרל"ב
ענף ח	תרל"ג
ענף ט	תרל"ה
ענף י	תרל"ו
ענף יא	תרל"ו
ענף יב	תרל"ז
ענף יג	תרט"ל
ענף יד	תרמ"ב
ענף טו	תרמד
מילות סיום	תרמה

הסכמת מרן הגאון רבי שלום משאש זצ"ל גדול חכמי מרוקו בדור האחרון

בס"ד, י"ט כסלו ה'תשס"ב

*ראה ראיתי ספר "אוצר הפנינים", חידושים וביאורים על התנ"ך, מאת האברך היקר והחרוץ, הרב ליאור עזרן שליט"א, אשר אסף וקבץ וקיבץ, ספר רב הכמות והאיכות, כולו בנוי מדברי גדולי הפרשנים מהדורות שעברו, כמו שכתב המחבר בהקדמה שלו, דבר שעלה בעמל גדול, לחפש בספרים ולבחור כל דבר טוב. אומר לו: חזק ואמץ, שהקל על הקוראים למצוא דבר מזומן. ה' ישלח עזרו מקדש, להמשיך בעבודתו זאת, בבריאות איתנה ונהורא מעליא אמין.

**בדין פאה נכרית... עיין בספרי תבואות שמש חלק אה"ע (סי' קל"ז-קל"ח) מה שהארכתי בזה להביא דעת המתירים, והם כל גדולי הדורות ראשונים ואחרונים, הלא הם דעת מור"ם בשם הגהות אלפסי, והלבוש והמג"א ודברי חמודות על הרא"ש, והאדמו"ר הזקן בשו"ע שלו סי' ע"ה, והמשנ"ב שם ס"ק ט"ו, והפמ"ג ומשפטי עוזיאל וישכיל עבדי והגאון אגרות משה פיינשטיין, וספר שדי חמד אסיפת דינים שיש לסמוך על ש"ג ורמ"א והלבוש כי הם עמודי הוראה ועיני כל העדה עליהם, ועוד ועוד.

ואף שהגאון הראש"ל [הרב עובדיה יוסף] פסק כדעת האוסרים, פשוט שאין להזניח סברת כל גדולי עולם הנ"ל שאנו רגילים לפסוק כמותם, באיסור שאינו אלא מדרבנן, וכמ"ש הראש"ל עצמו בספרו משם הפוסקים. ועיין שם בספרי שיישבתי כל מה שנדחק הגאון הראש"ל בזה, וכתבתי שאדרבה מצוה לפרסם הדבר, ככה יש למשוך הרבה מהדור החדש. וגם המנהג בכל העולם פשט להתיר, גם אצל נשים צדקניות ונשואות לצדיקי עולם, כמו שענינו ראו, שכולם לובשות פאה נכרית ואין פוצה פה, זהו הנראה לי.

החונה פה בירושלים עיה"ק ביום י"ט כסלו תשס"ב,

ע"ה שלום משאש ס"ט

*הסכמתו לספרי "אוצר הפנינים" שניתנה ביום הולדתו, כשנה לפני פטירתו, משולבת **בהסכמתו לספר "שערי צדק" להרב אליהו סויסה, בשנת תשמ"א.

RABBI SHALOM MESSAS

Chief Rabbi
and Head of Rabbinical Courts
Jerusalem, Israel

הרב שלום משאש

הרב הראשי
וראש אבות בתי הדין
לירושלים

י"ט' כסלו תשס"ב

בסייד

רצוה דאית סכר, אונר הנניס. "חידושים ופאונים א' התקן. מאת
האבין היקר והחונן. הרב איאור צנן איטא. אפר אפר וקבן
וקבן. סכר רב הכמות והאיכות. כולו בני מקבלי קול.
הכרשניס מהדורות אצביו. כמ"ס המחבר בהקדמה און. דבר
שאלה בצמח קול. לחכס בספרים ולחמו כל דבר טוב. אומר לו
חזק ולעז. שהקל א' הקוראים אמצע דבר מזון. ה' שאל צנן
מקדס. להמשיך בעבודתו זאת בבניאית איתנה ונבונה מאלה אמן.
נחמ"ס ביוסאים צ.הק' ביוס י"ט' כסלו תשס"ב

מ' מלך מאתקן

הלשכה רחוב החבצלת 12 - ת.ד. 13, ירושלים 91000 טלפון 250606 פקס: 258294
12 HACHAVAZELET ST. P.O.B. 13, JERUSALEM 91000 - ISRAEL TEL. 250606 FAX: 258294

הסכמת הגאון רבי אליהו בקשי דורון זצ"ל הראשון לציון והרב הראשי לישראל נשיא מוסדות "בנין אב"

בס"ד, כ"ט באב ה'תשס"ט

לכבוד הרב ליאור עזרן שליט"א, שלום וברכה

ראיתי את גליונות הספר "חן וכבוד", ובו אסופת פוסקים בענין היתר פאה נכרית.

בענין זה כתבו ראשונים ואחרונים, וכדרכה של תורה - יש מחמירים ויש מתירים, ולא לנו שנכריע בהלכה זו.

על כגון דא נאמר: "המיקל יש לו על מי לסמוך, והמחמיר תבוא עליו ברכה".

ונכון לצאת נגד היוצאים ביד רמה נגד המקילים, בפרסומים השונים, לפי שאין זה דרכה של תורה, ובפרט שרבים וטובים נהגו בזה להקל.

והאמת והשלום אהבו

בברכה,
אליהו בקשי דורון
הראשון לציון
ונשיא מוסדות "בנין אב"

בית אריאל, רח' הפסגה 5, ת"ד 16498, ירושלים 91164, טל' 02-6446660, פקס' 02-6446466
Beit Ariel, 5 Hapisga St, P.O.B. 16498, Jerusalem 91164 Israel, Tel. 02-6446660, Fax. 02-6446466

הסכמת הגאון רבי חיים קניבסקי זצ"ל

במענה לשאלתי, וזה לשונה: "זה מכבר הבאתי לכבוד תורתו את ספרי הקטן "חן וכבוד", ובו אספתי את כל תשובות הפוסקים המתירים פאה נכרית, ככתבם וכלשונם, ובכללם גם תשובות כת"ר בנדון זה, בצירוף הערות קטנות באיזהו מקומן. נפשי בשאלתי מה דעת כת"ר על ספר זה, והאם ראוי להדפיסו ולהוציאו לאור עולם".

ענה הרב: "אתה יכול להדפיס".

אתה יכול להדפיס

הסכמת הגאון רבי אליהו אברז'ל שליט"א ראש אבות בתי הדין בירושלים

ב"ה, ט"ז כסלו תש"ע

ראיתי את הספר, הנותן אמרי שפר, "חן וכבוד", מעשה ידיו של החכם השלם, המופלג בתורה ויראת שמים טהורה, דעסיק באורייתא תדירא, הוא הרב הגאון מעוז ומגדול, הרב ליאור עזרן שליט"א.

ואסף איש טהור, כל הפוסקים אשר פסקו והתירו פאה נכרית, ראשונים ואחרונים, חדשים גם ישנים. ואע"פ שדבר זה דשו בו רבים, לכאן ולכאן, זה אוסר וזה מתיר, אע"פ כן מצאה ידו עוד ועוד פוסקים להתיר, כדי לדון לכף זכות אלו השובשות פאה נכרית, דיש להם על מה שיסמוכו. דראינו אפי' האוסרים, זרעם אחריהם לא מקפידים על זה.

לכן טוב עשה בעמיו החכם השלם הנ"ל, לקיים הוי דן לכף זכות. וביודעו ומכירו שכל מעשיו הם לשם שמים בלבד, ולא ח"ו לנגח האוסרים, דקשה מאוד להכריע בדבר.

והנני לברך את המחבר, שיזכה בקרוב להוציא לאורה תורתו מפוארה, ויזכה לבריאות ונהורא מעליא, והיה שמו כשם הגדולים אשר בארץ אכ"ר.

ע"ה אליהו אברז'ל

Rabbi Eliyahu Abergel

Rabbinical Av Beit Din

& Rabbi Of Bak'ah Neighbourhood in Jerusalem

& Chief Rabbi of "Tzoof Devash" Yeshiva

הרב אליהו אברג'ל

אב בית הדין הרבני

רב שכונת בקעה, וראש ישיבת צוף דב"ש

מחבר שו"ת דברות אליהו ז"ח

ב"ה ט"ז כסלו תש"ע

הסכמה

ראיתי את הספר הנ"ל לפני שפרסמו י"ח יב"ד... משה יפ"ו
 על התנ"ך המעלה בתורה וי"ט דלסיק באונימין י"ד י"א.
 הוא הנ"ל מלמד הרב ליאון צ'ון שליט"א ואשר איש טבור כל
 הפוסקים אשר פסקו והתירו פאה נכרית באשכנז ואמיונות
 תב"ש ג"מ ישיבת ואל"ה שבבית דן דשו בו רבנים ל"בין ולכ"ן
 כל אסור וכל מותר. אעפ"י מצינו יפ"ו צדו וצד פוסקים
 להקטין בדין לכלל צבור ולאו האדמות פ"א נכרית
 פ"א להב"ח על מה שימאנו. במאין אקילו האוסרים צד"ס
 אמרינו לא מקדושים צ"ל צ"ה. יכן מה צד"ס בעליו התנ"ך
 הנ"ל דק"מ הו"ד לכלל צבור. הואשם בגדלו ומכ"ו ש"ס
 משי"ד הם א"ש שמעם באבד ו"ו ח"ו אל"ה האוסרים
 דק"ש מאלו להב"ח בבב"ד. והנ"ל דק"מ ג"מ המעבד
 ש"ב בקינה לפנ"ו לאונה תעתי מפאונה וי"ב אבריא
 ונתבאר מציא והיה שמו רשם תב"ס"א אשר בארץ יב"ו

ע"ה אליהו אברג'ל

הסכמת הגאון רבי שלמה זלמן אולמן זצ"ל אב"ד בבית דינו של הגר"נ קרליץ ורב דק"ק משכנות יעקב ב"ב

בס"ד, כ"ו אייר תש"ע

הנה הרה"ג היקר רבי ליאור עזרן שליט"א מהעיר אופקים, מוכר לי היטב שנים רבות, כולם שווים לטובה, ברוב עמלו ויגיעו בתורה.

ונפש עמל עמלה לו, וזוכה לחדש חידושי תורה ערבים המתוקים לשומעיהם.

וכעת בדעתו להוציא את מחברתו הנפלאה אשר בשם "חן וכבוד" יכונה, בליקוט דעות המתירים פאה נכרית לאשה. והוסיף מדיליה ליישב את קושיות האוסרים.

ואקווה שיהיה לתועלת ללומדי התורה, ויזכה להמשיך ולהרביץ תורה מפיו ומפי כתבו כל הימים מתוך רוב הרחבת הדעת.

כה דברי מוקירו ומכבדו כערכו

שלמה זלמן אולמן

קבוץ גלויות 14 טל'. 5743805

בס"ד כו ז"ר של

רנ דקהילת משכנות צדק
קהילות יוצרי בני ברק

מכתב ברכה מהגאון רבי אליהו עצור זצ"ל ראש אבות בתי הדין בירושלים עיה"ק

ירושלים, אור לט"ו טבת ה-תש"ע

זאת להודיע ולהיוודע בשער בת רבים, בתוך קהלי ואהלי תורה, מוקיריה ולומדיה, כי בזה באתי להביע ברגשי רינה וברכה לידידי וחביבי היקר והנעלה, אחד מבחירי לומדי ומפיצי תורה בעיר אופקים שבדרום הארץ, איש חמודות, מדובר בו נכבדות, הוא ניהו הרה"ג ליאור עצור שליט"א.

ידידי הנ"ל בא לפני עם גליונות רבים, עלים לתרופה מהספר הנותן אמרי שפר, בשם "חן וכבוד" יקבנו, ובו חומר רב ערך, מאשר עמל טרח ויגע כמידתו הטובה עליו, בנושא לבישת פאה נכרית לאשה. המחבר קיבץ ואסף איש טהור דעות רבות מראשונים ואחרונים, מפוסקים גדולים ועצומים, והביא את כולם תחת קורת גג אחת.

וידוע שזה דורות רבים שמחלוקת זו לא ירדה מעל שולחן מלכים, מאן מלכי רבנים. שחו בה בבתי מדרשות, די בכל אתר ואתר. גם ידוע ומפורסם שבין פוסקי ההלכה שבכל תקופה ותקופה התעוררה הבעיה מחדש, ולפעמים הדיונים בין החולקים, שאלה אומרים בכה ואלה אומרים בכה, התקיימו במלוא חריפותם. והמחבר דנן הטיב והגדיל לעשות, בזה שליט"א ואסף איש טהור רובא של דעות המתירים לפונדק אחד, ובזה היקל על אלה הלומדים והרוצים להיכנס לפני ולפנים לבירור הלכה זו על בוריה. שנית, בזה התמלאה בקשתו והמשאלה אליה חתר המחבר בהקדמת ספרו, להמליץ וללמד זכות על כל אלה ההולכים בהלכה זו לקולא.

עבודה רבה עשה המחבר ליישב ולתרץ הטענות שטענו האוסרים נגד המתירים, ומה גם שהוסיף עליהו מדיליה נופך משלו, תפוחי זהב במשכיות כסף, דבר דבור על אופניו. את הכל עשה ובנה בתבונה רבה, ובטוב טעם ודעת, ואין ספק כי לומדי התורה והוגיה, תתענג ותשבע נפשם עונג מהסידור ומהעבודה היפה, בבואם לברר הלכה זו. וגם כי מבאר מים חיים דלה דלה לנו האיש.

והנה היום בא אליי המחבר ידידי הנ"ל, בבקשתו הצנועה ממני הצעיר, שגם אני אצטרף לרבנים הנכבדים להם פנה להסכמה על ספרו. ואמת אגיד, שאין אני זריז בדבר זה, ומשתדל תמיד למשוך ידי מזה, וידוע בין חבריי וידידיי שאין אני נמנה בין אלה המסכימים בדרך כלל, ובפרט בבעיה זו עתיקת שנים, ובמחלוקת גדולי עולם שנויה.

וגם ובעיקר, תמיד אני אומר שהגם שהדברים ידועים בכללותם, כדי לגלות דעה בכל הלכה הבאה לפניו, צריך ומחוייב ללון בעומקה של סוגיא הנידונה לחוקרה ולבודקה היטב בעין בוחנת, ולצערי הרב אין הזמן עמי היום לעשות זאת, כי עסוק אני בדברים אחרים שאינם סובלים דיחוי.

וחשבתי לעצמי הואיל ותמיד מחבב אני את האברכים הלנים בלימוד תורתנו הקדושה בעומק ובאהבה רבה, על כן אמרתי ללבי שלאור חביבותיה דמר עלי, בראותי את מרצך ועבודתך הרבה, לפחות אהיה נטפל לעושה מצוה, ולהאציל לך ברכה, ואומר לך ידידי: פירותיך מתוקים, כי מבארות מים חיים אתה דולה ומשקה ומפריח ומשגשג להני פרחי נטעי נעמנים, ובעבודתך זו נותן אתה דוגמא לצעירים לומדי התורה, די בכל אתר ואתר.

יהי רצון, והשם יתברך יזכהו להוציא לאור עולם ספר חשוב זה, יישר חילך לאורייתא, וה' ישלח לך עזרך מקודש, להפיק מחשבתך הטהורה לפועל, ותזכה להמשיך, להתמיד, ולחדש עוד חידושים נפלאים בתורתנו הקדושה, בסייעתא דשמיא, ולהמשיך בדרכך זו, ובעבודתך עבודת הקודש, להפיץ מעיינותיך חוצה לזכות את הרבים, יברך ה' חילך ופועל ידיך ירצה, ותקוים בך הברכה וההבטחה שנאמרה לעמלי תורה, שתהא כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק, ויהיה שמך כשם הגדולים אשר בארץ.

ואליכם אישים אקרא, אוהבי תורה ולומדיה, להביא ברכה זו לביתכם, כי ראוי הוא לעודדו ולחזקו, למען ימשיך הוא בעבודתו עבודת הקודש, להגדיל תורה ולהאדירה, מתוך שלווה, בריאות איתנה ונהורא מעליא, הוא ובני ביתו וכל הנילוים אליו אמון.

כה דברי המברך והחותם לכבודה של תורה ולומדיה,

הצב"י הרב אליהו עצור

ראב"ד ירושלים

RABBI ELIYAHU ATSUR
Chief Judge of Rabbinical Courts
JERUSALEM - ISRAEL

הרב אליהו עצור
ראש אבות בתי הדין הרבניים
ירושלים ת"ו - ישראל

ירושלים: אור ט"ו סבב ה-תשע.

צבתי ברכה

באת להודיע ולהודיע בשם הרב, מלך קהל ואלי גור, מקוריה, תועמיה, כי קצב
באת להקדים ברצוני דעה וברכה לידידי, ומלכי הדין ותקלה אצל מבחרי לועדי ומעדי
תורה. בדין אופקים קצבם הארץ, איש מעלה מדובר בו בכתב, הוא נהן
כרזה לאור עצבן שלוש.

ידידי הנ"ל בא לפני יונת דבש, ימים אחרונים מהפך הנותן אמרי פטר בשם
ה"ח ובמלך" יקבנו, וגו' מלך בעצמן מאשר את ענין וצד, במובן האמה שליו,
בנושא אישית נאה נאכרית לאישה. המעבר קיבל והפך ספור צדור סמל ממשלתי
ואחרונים. מהסכים בבואם וצדומים, והקום את בואם גמר קות צד אמת

ויצד שזה דברות תום שמחלות צו לא ירדה מלך שלחן מלכות מלך רבנו,
שמונה סבבי מדעיות, די מלך אחר ואחר, צמיר, ומעוררם שגין סופי, הלבנה
סבבי מקורה וקורה, החצורה הציד מעבר, ולפעמים הבינונים בין החלקים, שאלה
ימורים בבה ואלה אחרים בבה, החקיינו בעליון חריפותם והמעבר דנו. הדין,
והצדו יצטוו, בזה שלוק ואסף איש אחר צורה צורה של צדור המעורר
למכונת אמה, ובה בקל אל אלה האומרים והרובים להיבדל יצדו וצדנים
א בורר הלבנה צו ילך בורה, שנות, בצדו מלך בקלות והמשאלה אלה חתר
המעבר בהקדמת ספרו, להעלות ולעבד צבות אל צו אלה החולקים בהלכה צו
לקולא.

יצדוה רבה צשה המעבר לייסד ולרצו הצדוה, שצדו האומרים נצד
המחירים, ומה צם שהוסף צדוהן מדיניות נופך משליו, מאשר צבה ומידות נפסן
מהר סיני, ומהו צבה במעביות נסן, צגר צבור אל סופציו.

את תכל צשה ומהר במעביות רבה, וצבם צצם וצצת, ואין ספק בי לומדי הגלרה,
והרובה, גרצנו ומעבד נפשה צוצ, מה סיבור והמעביות היורה, צבואם
למכר הלבנה צו, וצם כי מעבד אומ חיות צלה צלה לנן האומי.

ופנה היום, בוא אליי המעבר ידידי הנ"ל בבקשה חצוה מלך הפציר שצת אין
אצדל לירגום הנכבדים והרבה להסבחה על ספרו, ואמת צידו, שאין
אני צירי צגר צה, ומעבד מלך אמשן וצו מצה, ונצד בין תכר" ונצד" שאין
מני נמצה בין אלה המעבימות בדרך צו, ונפכה בצדו צו צדוקת טעם, ונמלוקת
צצו, אולם שציה.

RABBI ELIYAHU ATSUR
Chief Judge of Rabbinical Courts
JERUSALEM - ISRAEL

הרב אליהו עצור
ראש אבות בתי הדין הרבניים
ירושלים ת"ו - ישראל

2

ועתה ובעיקר, יתווסף אליו, אומר שהצדדים שדברתי, ידועים בכללותם, כדי לזכות
בדבר בכל האכזה המה לפניהם, צריך ומענייני, לאון בדומה של סעיף הנידונה
המיקרה להלכה הנהגתו במוסד, ולצדד הרב, אלו המאן עמי היום ודעות
גאון, כי עדיין אני בדברות אחרים שאינם סופיים ביום.

ותשבותי אלעזר, הואיל ומעיד מרבה אני, את האברכים הלויים בלימוד גורמני
הקדושה בדומה ובאחרת דמה, ע"כ אמרתי אליהם שלגור חסידותיה דמי עלי,
בראיתי את מנצח וצבא דגן הרבה, לפניהם אהיה פה, לשינה עבודה, ולהאצין
מן ברכה, ואומר לן וצדי פחות מתקנים כי מבלות מית מית אמה דלה
ומשקד ומפריו ומשכע ליהני, כדמי נשי, נשמעם, ופסלנאן צי נמן אנה.
דומא לצדדים לעד, חתמה, דיבט אנה ואתה.

יהי וצו, והשם ותספק, עבהן לתקנת, אורי עולם ספר חסידים, זה יוסף מילך
לאורייתא, זה ושלח לן צדק מקודם להפוך משבת, שהחזיק לפניהם.
ותבט להעשין, להחמיש, למצט צדק מיושם בפלגים, בגורמני הדבוסה,
פסייחית דלמיתא, להעשין בדרכיך זו, ופסלנאן צדק הקודם, להפסע עשייתן
מוצב אכזרית את הרבות, ופין ח' מילך, ופסלנאן צדק, וקלומס בן הרבה
מהבית שואמה למלי גרה, שגרה כעשין חמשה וכן הר שאלו הוסק,
וחה טען כשם וצדקום אשר מילך.
ולאובס אישית אתה, אורה' הנהגה וועציה, להקדא ברכה זו לביהמס, כי
האוי הוא למודדו ולפני, למען ימשיך הוא בעלמא עבדית הקודם להפסע
מה בלכידה, מעין אורה, בריאמג איגור ונהרא מליא, הוא ומני ביה
וי, הלוויים אלו אמר.

כה דברי המעבד והוא
למבנה של גרה ולמעציה
הכ"כ, הכ"כ אנהו עדי
המחמל
המבד יחושלית.

מכתב ברכה מהגאון רבי חנן אפללו שליט"א אב"ד "באר מרים" ומח"ס "אשר חנן"

בית הוראה ובית הדין לממונות

'באר מרים'

בנשיאות הרב חנן אפללו שליט"א
רב ודומ"ץ 'אהל מועד' בת-ים
מחבר שו"ת אשר חנן, באר מרים ועוד

רח' ניצנה 2 בת-ים | טלפון: 053-4259491 | פקס: 02-5805954

ל' אייר תשע"ח

בס"ד

מכתב ברכה

ראיתי גליונות הספר "חן וכבוד" העוסק בהיתר פאה נכרית, לידידי הרה"ג ליאור עזרן שליט"א ראש כולל משכן יוסף באופקים, כל הוראה אומר "ברקאי" שהאיר והבריק סוגיא זו לכל העם היושב בציון ובגולה, וכל כולו מורה על אהבת ישראל לדון לזכות ולטובה אותן הנשים היוצאות לרה"ר בפאה נכרית כדעת גדולי הפוסקים, ובכך מסלק לזות שפתיים מעם הקודש, אשריו ואשרי חלקו וירבו כמותו בישראל.

גם אנחנו בעונינו כתבנו בזה לא מעט בהלכה ובהשקפה, ובעבר היינו בין האוסרים משמועות והעתקות כצנא מלא ספרא (מגילה כח:) אך משנתתי דעתי שלא יתכן כי רוב בנות ישראל הכשרות יחטאו בפריעת ראש, ולא יתכן כי מהשמים יכשילו עדה שלימה שרובן נשות ת"ח, ואף הסמל היחודי של נשים חרדיות זה דוקא פאה ולא כיסוי בבד, וגם הפוסקים שהתירו, לא יתכן שיכשילו דורות באיסור פריעת ראש וערווה, וכמו שטען בהלק"ט (חאגיז, ח"א סי' ט') בענין אחר: "כי פשוט הוא אשר באהבת ה' את עמו ישראל יסיר מכשול מדרכיהם, ולא יטו העולם אחר היחיד, אילו סברתו דחווה". על כן דקדקתי היטב בסוגיא זו כשור לעול וכחמור למשאוי (ע"ז ה:), ולמסקנת הדברים לא מצאה ידי לאסור הדבר, אלא אף להתירה לכתחילה - וכמ"ש בקצרה בספרי אשר חנן חלק ט (סי' קכ"ז-קכ"ח).

והיא חובת כל מורה הוראה לחפש ולעיין בדיני התורה והמצווה ולהוציא לאור תעלומותיה, ואין אנו רשאים לירא מאיש בהוראותיה ומשפטיה דלא תגורו מפני איש (רמב"ן), ואין לנו הרשות להחביא הדינים המותרים בשביל למצוא חן בעיני חכם או עסקן שמאיים שלא יתן משרות רבניות בגלל פסיקת הלכה הנוגדת את דעתו, והחושש והשותק - מגלה פנים בתורה שלא כהלכה, בעיקר בחומרות ולעז על ישראל, וכמפורסם בשו"ת

הרמב"ם (סי' ש"י): "ראוי להתיר לכל בני אדם כל מה שאפשר להתיר ולא נטריח עליהם". והאדם בינו לבין עצמו יחמיר על עצמו כל מה שירצה.

ולצערנו, סוגיית הפאה הנכרית כבר מזמן איננה סוגיא הלכתית, וקרובה היא לסוגיא רגשית או סמלית ואף פוליטית של מגזר כזה או אחר, על אף שלמעשה היא כשאר המחלוקות ההלכתיות שבישראל, וכדאיתא הללו מטהרין והללו מטמאין הללו מכשירין והללו פוסלין הללו מזכין והללו מחייבין (חגיגה ג:), והעיקר דאלו ואלו דברי אלהים חיים (עירובין יג:) כי בכל אופן כוונת כולם להעמיד התורה והמצוה על הצד היותר שלם שאפשר, ואלו הם שבעים פנים שיש לתורה המתהפכין לכל צד, וכמעט ולא שמענו או ראינו דברי לעג בין הצדדים בכל ההלכות החלוקות שבתורה אלא "חן וכבוד" יתנו אחד לרעהו וכשני אהובים אך האמת אהובה מן הכל. וראה מש"כ בהקדמה לספרי אשר חנן חלק ו-ז ותרווה צמאונך.

והנה רק בסוגיא זו דפאה נכרית בעיקר בדורנו ובעיקר מעדות המזרח נפתחו כל הפיות, קטן כגדול, מבעל בית ועד ת"ח, רבנים ומורי הוראות, המסרבים להכיר בה כשאר המחלוקות ההלכתיות, ולטענתם רק צד אחד צודק, ורק הם כבעל הבית על התורה.

ואם הסירוב היה בדרך המקובלת והבוחר יבחר החרשתי, אך זה מכבר שהמתירים וק"ו האשה ההולכת בה זוכים מהם ל"ברכות" וכינויים כגון מתיר איסורים, מתיר השרץ, מכשיל הרבים, אותו האיש, ועוד כהנה מרעין בישין בכתב ובע"פ, בהפחדות על מחלות קשות והבטחת גיהנום והדומה לזה, ואף מלפפים דבריהם בסיפורי אגדות שלא היו ולא נבראו על מנת להפחיד הנשים והמורים.

וביותר שהמקטרגים נוקמים ונוטרים ובעלי לשון הרע כשהם סמוכים ובטוחים לפי השקפת עולמם שעיצבו לעצמם שמותר לנקום ב"מתיר" על כך שהתיר את השרץ לשיטתם (כלשון המדברים בימינו) ואף מגדילים לעשות לזעוק שהחכמים הללו יצאו מכלל ישראל, עד כדי כך שלא עליהם דיבר הקב"ה שאסר לדבר לשון הרע ולהוציא לעז. והכל לכאורה לשם שמים.

וכמו שראיתי באחד העלונים באיזה חכם שנשאל על אחד השו"תים שכתב להתיר פאה נכרית והסתייע מהפוסקים המקובלים בהוראה, ואותו "חכם" ציווה בכתב למען יראו וישמעו כולם לזרוק הספר לפח ואף לא לגונזו, ובכך בלא שימת לב זלזל במאות פוסקים ראשונים ואחרונים שהתירו הפאה, והכניס ראשו תחת מידת הדין בזלזול הקודש.

וביותר תרגז בטננו על צעיר שבצעירים שכתב ספר שלם נגד המתירים והולכות הפאות, ופתח פיו על מרן המהרש"ם זיע"א בשמ"ש ומגן שכידוע התיר את הפאה בטוב טעם ודעת, וכתב אותו המחבר "ואין אצלי ספק שאף הרבנים גדולי הדור אחרוני זמנינו שלא ביררו את

הנידון כלל ותכף מורים היתר לנשים לצאת בפאה נכרית וכו' שגם הם יתנו על כך את הדין, מפני ששגגת ההלכה עולה זדון וכש"כ זדון עולה זדון" עכ"ל, והכל עשה שם להצליף ברבינו זיע"א, ואוי לה לאותה בושא שהנערים ילבינו פני זקנים ובאישור בעלי ההסכמות שתיקה כהודאה.

ועל הכל הזלזול הנורא, אותם מורי הוראות הצווחים השכם וערב "שאין פוסק אחד שהתיר את הפאה" כלומר שהמתירים בעיניהם לא פוסקים, אלא רק האוסרים הם הפוסקים המפורסמים והמקובלים, ומה הנגע הרע הזה, חולי הדור, שאחריהם נמשכים הקטנים מחבלים כרמים המזלזלים שבעתיים בחכמי ישראל בבחינת מה יאמרו אזובי קיר, מה יענו על סילוף הדברים כאשר מפורש מאות פוסקים המתירים את הפאה יותר מן האוסרים.

וזו איולול, ואין מימרה זו אלא כקוסם ומאחז עיניים בפני עמי הארצות שמאמינים לכל שמועה, וביותר שעושה את כלל הנשים החרדיות והדתיות כפרוצות שלא עושות כרבותיהם, ואין זה יותר ממוציא לעז על ציבור גדול, ובעיני החילוניים זה נראה חילול השם, שהנה גם החרדיות פרוצות ואינן שומעות לרבנים שלהם, וכהנה מרעין בישין.

צא וראה מש"כ הנצי"ב בפתיחה לחומש "העמק דבר" עה"פ הצור תמים וכו', צדיק וישר הוא דשבח ישר נאמר להצדיק דין הקב"ה בחורבן הבית השני שהיה דור עיקש ופתלתול שהיו צדיקים וחסידיים ועמלי תורה אך לא היו ישרים בהליכות עולמים, ע"כ מפני שנאת חנם שבלבם זה את זה, חשדו את מי שראו שנוהג שלא כדעתם ביראת ה' שהוא צדוקי ואפיקורס, ובאו ע"י זה לשפיות דמים בדרך הפלגה ולכל הרעות שבעולם עד שחרב הבית, וע"ז היה צידוק הדין, שהקב"ה ישר הוא ואינו סובל צדיקים כאלו, אלא באופן שהולכים בדרך הישר גם בהליכות עולם ולא בעקמומיות, ואע"ג שהוא לשם שמים. והבאנו דבריו בתוספת נופך בענינים אלו בשו"ת אשר חנן ח"ג וח"ד (חו"מ סימן פ"א) ע"ש.

וקרובים אנו בדורנו כמעט לבאר שחת, שאף הת"ח והרבנים המפורסמים בשמותיהם אין אצלם מידת האמת, ומי שאינו בשיטתם ובקו ההלכה שלהם זה בעיניהם פחיתות וחסרון, ואותו הת"ח כבר אינו רב או הרה"ג, אלא ערב רב, אבל מי שהוא משיטתם, אפי' איזה מאסף בספרו, ששום צל של עיון וחינוך אין בו, רק שמעתיק שמועה וסברא מאחד לשני או דרשן פה מפיק מרגליות אבל רחוק מאוד מהוראה, ק"ו שאין לו יד ורגל באבן העזר וחושן משפט, בכל אופן יקרא "הגאון" ואפילו "הגאון הגדול" משום שהוא כותב ואומר שההלכה כך וכך וכאותם הרבנים והספרים המפורסמים, והצביעות הזו חוגגת.

וידעתי מכמה ת"ח שלמדו היטב את הסוגיא ויצא להם להיתרא, אך הם מפחדים להעלות את האמת על הכתב, בכדי שהשולטים עלינו לא "יקטלגו" אותם כאשר מאיימים השכם והערב שלא יתנו שום משרה לאיש החולק עליהם בהלכה, ק"ו שעלולים לצאת עליו בריש

גלי לפני כלל העם שרובו עמי הארצות ובכך יהיה מסומן כדמות שלילית, ולכן הם מעדיפים לשתוק ולהיראות כביכול הם משלהם, על מנת שיקבלו מתי שהוא משרות רבניות וכיו"ב.

ועל זה התורה חוגרת שק, גם על בעלי הזרוע וגם על הפחדנים, שיש מי שחושב שהוא הבעלים על התורה ושוכח שכתר תורה הוא לכולם, ומה שהשותקים לא מוציאים דעתם מפחד השולטים היא צביעות עצומה ומכירת התורה בזול, אי נמי שעוברים על אזהרת הכתוב "לא תגורו מפני איש" דלא תכסו דבריכם מפני פחד איש (סנהדרין ח.), והוא בבחינת שלא תאמר מתירא אני פלוני שמא יהרוג את פני או שמא ידליק את גדישי (ספרי דברים פסקא יז).

ואם באנו להכחיד האמת מפני היראה ואפי' לגדולים מאיתנו כהגר"ע יוסף זצ"ל, לא נמצא דינו ורגלינו לעמוד בבית המדרש, ונסגור הספרים ונפתח רק את ספרי הקיצורים, כי אין טעם להמשיך ללמוד וללמד ולחדש דבר, כי הכל כבר נכתב ונפסק ואסור להרהר ולסתור. ובזה יהיה כל הדור הבא בלא דעה אלא כרובוטים, וחלילה לנו מעשות זאת, רק שמחובתנו להשיג בדרך כבוד והתנצלות.

ועיין בהקדמות לכל חלקי השו"ת שלנו, כמה אנו משבחים את גדולת מורנו זיע"א שהוא היה בקרבנו גדול הדור האחרון, וכמה קירבני אליו בעבותות של אהבה כשהייתי מוציא לאור את ספריי, ובהרבה מקומות יישבנו דעתו כנגד המתפרצים על פסקיו ודרכו בהנהגה, אע"פ שאינו צריך לי, אבל אין שום קשר בין זה לבין מה שהורשינו לחלוק על דבריו בהלכה, ואין איסור לחלוק בטעמים נכונים על גדול הדור, ועוד שהוא גופיה כתב כן בהקדמה לשו"ת יביע אומר חלק א' וזוהי משנתו הידועה, והאומר אחרת הוא זה שחולק עליו ואינו מבין תורתו.

ומיום שנתתי דעתי להתיר הפאות, הבנתי שגם הגר"ע יוסף זיע"א יכל להתיר הפאה הנכרית אם רצה בזה, ומסתמנים הדברים שלא אסר את הפאה מדינא אלא למיגדר מילתא, ועשה אותה כאיסור חמור, מה שאין כן באיסורים חמורים בהרבה תמיד תפס להקל בכוחא דהיתרא, ואף פעמים בראיות דחיות אצל רוב הפוסקים, והוא גבר על זה ופסק מה שפסק. ומי שבקי בספרי רבינו יראה שכל הטעמים שנכתבו ביביע אומר חלק ה' (אה"ע סי' ה') נדחו בתשובות אחרות שכתב בעצמו בשאר חלקי ספריו, וכפי שהוכיח המחבר בטוב טעם ודעת בספרו "חן וכבוד" וציין שמונה נקודות יסודיות שבהן ניתן להוכיח את ההיתר מדברי היביע אומר עצמו כנגד מה שהביא מהפוסקים לאסור בתשובתו הנ"ל. ועוד הביא מהספר "מעין אומר" חלק י"ב כמה מקרים שהתיר לנשים נשואות חבישת פאה נכרית, מפני שמתגנה על בעלה או שיש לה לחץ מהסביבה שכולן חובשות פאות.

ומה שכתבנו להתיר הפאות הוא אחר דקדוק של שנים בהשקפה ובמציאות, על מנת להציל מן האיסור היכא דאפשר, בבחינת כל דאסר רחמנא שרא לן כוותיה (חולין קט:). קל

וחומר לאותם הבעלים החפצים שנשותיהם לא יתגנו לפניהם, ראוי הוא להתיר, כי הענין גורם לבעיות ואיסורים חמורים מצידו של הבעל, והמורה המחמיר עליו הוא זה שיתן את הדין, וכדאי שיציל הבעל את עצמו ביופי אשתו, והוא קודם להצלה מכל אחד אחר.

אך אצל המחבר ידידי שליט"א נמצאת העבודה גדולה שבעתיים, וכרך הסוגיא במצות כורך בספר שלם כראוי לסוגיא זו בדברים המתחזרים כשמש, ומלובנים כשמלה, ומילתא בטעמא לשבח, יצא להילחם בדרך ארץ ואהבת חכמים במלחמתה של תורה בבחינת עם עקש תתפתל, וידי תיכון עמו ומצטרף אני לכל היסודות והביאורים שכתב בש"ס ובפוסקים, ומסקנת ספרו בשכל ישר שאין איסור בחבישת פאה נכרית מהמקורות המקובלים לנו. ואף האוסרים דאז, יתכן מאוד ורובם יודו להקל בימינו לאחר שנסתלקו רוב החששות והטעמים.

ויש לצדד שלא כל מראה של פאה מותרת, כמו שלא כל חצאית או חולצה מותרת, ואף הכיסוי ראש בבד המצוי בזמנינו אינו נקי מתרעומת זו, והוא בעיקר מדין בגד אדום או שאר קישוט הבולט לעין, דבר שאינו בשגרה וברגילות בנות ישראל הכשרות שלא לצאת בהם לרה"ר משום צניעות, וההגדרה הכי נכונה לפאה המותרת איננה בהכרח סוג השיער אלא אופן הסירוק שלה, האם צועק לרבים או רגיל ומצוי.

וברור שאין פוסק מן המתירים שחשב להתיר רק את הפאות שאינן נראות כשיער, וההיפך, שזהו הרעיון של הפאה הנכרית, שלא תתגנה על בעלה (שבת סד:) והוא להיראות כבעלת שיער של ממש (רש"י וראשונים שם), והעיקר, להתייפות ולהתנאות בשיער כמש"כ הרמב"ם בפירוש המשניות (שבת פ"ו מ"ה), ואם כן מה אכפת שזה נראה כשיער רגיל ונאה, ואף אין לחוש בו למראית עין כי בימינו שיש שיש פאות הקרובות במראיתן לשיער הטבעי, כולם תולים בפאות נכריות כפי שמצוי אצל החרדיות דוקא, שהולכות עם זה, ולא גרע מדברי הרא"ש (פ"ט נדה ס"ז) דהא דתנן השיריין והכלך אין בהם משום כלאים אבל אסורים משום מראית עין דדמו לצמר או לפשתן, מכל מקום האידנא מצויים בגדי משי בינינו והכל מכירין בהן ואין לחוש למראית עין, ומותר לתפור משי בבגד צמר, והובאו דבריו בטוש"ע (יו"ד ריש סי' רח"צ).

וכן כתבתי בספרי אשר חנן חלק ח', והיו שטענו (יעויין בספרי אשר חנן חלק ט' אה"ע סי' מ"א) שאיני מכיר את המציאות, להבדיל בין פאה צנועה או מתועבת, ואין פאה צנועה בימינו. ואינו כן, אלא ידעתי היטב את המציאות, ואינני מתכחש לכך שיש פאות בעלות תסרוקת מוגזמת באורך ובסלסול, אך אין זה יכול להעיב על הצנועות שבהן, ההולכות בתסרוקת רגילה ומצויה, שאינה בגדר של בגד אדום המושך את העין.

ואם הפאה מייפה את האשה אין תלונה כזו בהלכה, כאמור מהרמב"ם לעיל שזהו הייעוד של הפאה, אחרת גם נאסור לנשים שהן יפות (גם המכוסות בכיסוי כדת וכדין) לצאת מהבית,

והיא דוגמא ברורה גם ללבוש של הנשים בבגדים מכובדים בעת אירוע משפחתי, שאם זה כפי כללי ההלכה, אף שהבגדים מייפים אותן, אי אפשר להתלונן עליהן, הגם שבימינו ישנן מטפחות מעוצבות המייפות את האשה כמו הפאה ואף יותר, ואין פוצה פה ומצפצף, ועל כרחך יופי ופריצות הם שני עניינים שונים, ויש בזה כלל גדול דמה שמייפה האשה אינו בהכרח בגדר של פריצות.

ומה שיש הטוענים שכל יסוד הפאה הוא הערמה על התורה, ומה שייך להתיר שיער תלוש, סוף דבר היא מניחה על עצמה שיער ובכך לא סילקה את יסוד פריעת הראש, מלבד שיש לדון מהו טעם איסור פריעת הראש ואם שייך להוציא ממנו הלכה למעשה, גם לא הבנתי, וכי לא נודע שיש הערמה בהלכה כעשיית דבר שבעקיפין להפקיע איסורים וחובות מהתורה, ומה שמבואר בש"ס "וכלוהו אערומי אסירי" (שבת קכט.) י"ל בגזל כמש"כ במקו"א, כי מפורש שעושים מחיצה למת בשביל החי (שבת מג:) ומערים אדם על המשמרת, והערמה בהטלת שכר במועד, ולאצנוע ברא דתומא בברזא דדנא בשבת, וכן בנאים במברא ועוד טובא, והביאם בשו"ת בצל החכמה ח"ג (סי' קי"ח) ועיין עוד בתשובת הרדב"ז ח"ג (סי' תק"מ) ובתשב"ץ ח"א (סי' קל"ח) דהערמה במילתא דאורייתא קיל טפי מאיסורא דאורייתא. ומצינו אותם היסודות ששקדו עליהם חכמים להתיר בהערמות הלכתיות, על מנת לעקוף לכאורה את האיסור מהתורה, וכהיתר עירוב לצורך טלטול בשבת, מכירה בשביעית לגוי, פרוזבול, מכירה לגוי בפסח על מנת להחזיק חמץ ברשותו, והיתר עיסקא לצורך הלוואה וכיו"ב, א"כ מאי שנא בפאה נכרית אחר שהתורה ביקשה לכסותו ומשמע בכל כיסוי, אף בשיער או דמוי שיער.

וביותר תגדל התמיהה שעשו הרבה רעש מהיתר הפאה, והלא מצינו בעניינים סבוכים וחמורים פי כמה מהיתר הפאה, ובכל אופן הכריעו להקל ע"י כמה ספיקות וצירופים, אף במידי דאורייתא: איסור אשת איש, ממזרות, נדה, שבת, וכיו"ב שתלויים באיסורי כרת וסקילה, והעיקר להקל על כלל ישראל בכוחא דהיתרא. וקל וחומר בענין הפאה שכמעט ואין פוסק האוסר שלא מחשיב האיסור לכל היותר דרבנן, וקיימא לן בדרבנן הלך אחר המיקל, וחתמו אחרוני זמננו שאין כאן דת יהודית או חוקות הגוי או מראית העין וכיו"ב אלא לכל היותר בעיה של צניעות דדמיא לבגד אדום המושך עין, וזה רק אצל מיעוטא הלוכשות פאות ארוכות מאוד ובולטות, ואדרבה יש לפרסם ההיתר שלא יבואו לידי פאות אסורות, בחושבן שממילא הדבר אסור.

ויהי רצון שחפץ ה' בידו יצלח, לברך על המוגמר במהרה, כי זכות הרבים תלוי בו במעשיו, ועוד יפוצו מעינותיו חוצה להגדיל תורה ולהאדירה.

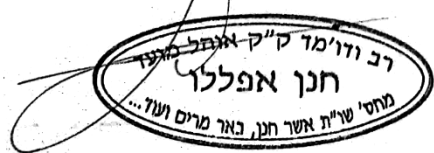
בברכה רבה ויקרא דאורייתא,

ידידו חנ"א ס"ט

נו"נ למהר"ש אלקבץ זיע"א

איהי כבודי אהבתי ה' בידו יצא, אהבתי ה' המושגת דמהרה, כי עכל
הודים תלוי בו דמאשין, ואוב יסובו מאלותיו אובי אהבתי תורה
אהבתי אהבתי, קדושה רזה ויקרה דמאשין,
ידיו תג' ט'

נ"ר אהבתי אהבתי אהבתי

מכתב ברכה מהגאון רבי יהודה טשזנר שליט"א אב"ד ומו"צ דק"ק אופקים

בס"ד, יום שלישי לפרשת מסעי תשס"ח

הרב ליאור עזרן שליט"א, אבן יקרה מקהילתנו, הראה לי ספרו "חן וכבוד", שהוא "אסופת תשובות הפוסקים המתירים לבישת פאה נכרית", ובתוכו יישוב הטענות שהובאו בספרים.

והנני מכיר את הרב הנזכר, שהוא אברך יקר כפשוטו וכמדרשו, ושוקד על התורה ועל העבודה, וכבר הוציא לאור ספר "אוצר הפנינים" על פרשיות השבוע לפני איזה שנים.

וידוע שנחלקו הפוסקים אם מותר לאשה נשואה לכסות את ראשה בפאה נכרית או לא, ולפי הנראה רוב הפוסקים מחמירים. ומ"מ דעת המתירים התקבל להלכה, אלא שהמחמירה על עצמה תבוא עליה ברכה. אבל לאחר שהונהג כדעת המתירים, כך היא ההלכה מעיקר הדין. וכבר אמרו במסכת יבמות (קב.) "אמר רבה בר כהנא אמר רב, אם יבוא אליהו ויאמר חולצין במנעל שומעין לו, אין חולצין בסנדל אין שומעין לו, שכבר נהגו העם בסנדל". ע"כ. ובירושלמי שם הדגיש את זה עוד יותר, וזה לשונו: "ר' בא בר יהודה בשם רב, אם יבוא אליהו ויאמר שחולצין במנעל שומעין לו, שאין חולצין בסנדל אין שומעין לו, שהרי הרבים נהגו לחלוץ בסנדל והמנהג מבטל את ההלכה". ע"כ.

ושמעתי מרב חשוב זצ"ל, מזקני דור שעבר, שהיה רב בכמה קהילות קדושות בחו"ל, שראה מנסיון שאם מחמירים על הנשים לא ללבוש פאה נכרית, לבסוף הם מורידות את הכיסוי ראש לגמרי. וכידוע שהיו מדינות שלימות של יהודים שומרי תורה ומצוות וחרדים לדבר ה', שהנשים לא עמדו כנגד הרוח רע הנושב ברחוב בדורות האחרונים, והלכו בגילוי שיער ממש, אף ברחוב רח"ל.

ויש פרט נוסף, שהרי הפאה מכסה את הראש הרבה יותר טוב מהמטפחות וכדומה, שהנשים לובשות כיום. לכן אף שיש הידור ללבוש מטפחת או כובע, כל זה אם מכסה בהם את ראשה היטב, אבל אם אינה מצליחה לכסות כל שערותיה, כבר יותר מהודר ללבוש פאה נכרית המכסה את כל שערותיה.

ומכל מקום צריך לשמור על דרכי הצניעות בכל סוגי כיסוי הראש, ואסור ללבוש פאה ארוכה או מפוארת, וכפי שכבר פרסמו הרבנים. וגם במטפחות ישנן כאלו שאינן צנועות הנוגדות דרכי הצניעות, ושאסור ללבושן.

וטוב עשה ידידנו הנזכר, שאסף לפונדק אחד מאמרים נכבדים וחשובים שמותר ללבוש פאה נכרית. אכן המאמרים עצמם לא היה בכוחי לעבור עליהם מחמת האריכות, אבל חזקה על חבר, ידידנו המחבר, שמוציא מתחת ידו דבר מתוקן.

ואסיים בברכה לידידנו המחבר, שיראה ברכה בעמלו, ויגדל בתורה ובמעשים טובים, ויזכה לחבר עוד הרבה ספרים מועילים לטובת כלל ישראל.

כאוות ידידו ומוקירו

י"ג ט"ז

הסכמת הגאון רבי שלמה קורח זצ"ל רב העיר ואב"ד בני ברק, ראש רבני תימן

לק"י, נר ג' חנוכה ה'תש"ע

הרב הגאון כת"ר ליאור ב"ר יצחק עזרן שליט"א הביא לי חיבורו "חן וכבוד", רב כמות ואיכות של אסופת תשובות הפוסקים המתירין הפאה הנכרית.

וכבר לפני שלושים שנה ביררתי בחיבורי "עריכת שולחן - ילקוט חיים" את מנהגותינו לכסות ראש האשה מגיל ג' שנים לשיטת הרמב"ם ודעימיה, שזה מדאורייתא האיסור לילך בגילוי ראש גם לפנויות.

וכפי שהעתיק המחבר את דבריו של הגה"צ רבי בנימין זילבר זלה"ה, בספרו "אז נדברו" חלק י"ב סימן מ"א, ומה שכתב שם: "כלומר, הגרים בתימן אסור להם להתלבש בפאה נכרית מחמת מנהג המקום", וגם מי שבאה לתימן אסור לה ללכת בפאה מטעם מנהג המקום ע"ש.

אך לא הבנתי, עתה בארץ ישראל, שיש קהילות בנות מאות אלפים של יהודים, של מי היא ארץ ישראל, לומר זה מקומי ולא מקומך.

מכל מקום בא לומר, לאלה ששייכות לקהילות גדולות על רבניהם ופוסקים, כי יש להן על מי לסמוך, ואינן פושעות ח"ו, וכל מרעין בישין באין בגללן.

לא זו הדרך לשכנע, שהרי מצאנו כמה פעמים בריתחא דאורייתא "לייט עלה אביי" ואע"פ כן לא נפסקה הלכה כמותו, ויש עוד לייט עלה רב ורב יוסף ואכמ"ל.

וזו מגמת המחבר שליט"א, שאינו מתיימר להכריע ולהכריח, ועל פניו ניכרת עדינותו ואצילותו, ובעזרת ה' יתברך עוד יהיה ממאורי הדור.

ביקרא דאורייתא

שלמה קורח

הסכמת הגאון רבי אפרים גרינבלט זצ"ל רב ואב"ד במעמפיס ארה"ב, מח"ס רבבות אפרים

בס"ד, כ"ב תמוז התש"ע

הנה ידידי הרה"ג רבי ליאור ב"ר יצחק עזרן שליט"א, הביא לי ספרו "חן וכבוד", והוא חיבור יקר, שאסף דברי האוסרים פאה נכרית ודברי הפוסקים שמתירים.

עברתי על כל החיבור, ונשתוממתי שאסף הכל ומביא כל מה שדנו בזה. וכבר קיבל הסכמות, שיש ללכת אחר המתירים.

לכן, אחרי העיון היטב בדבריו, דעתי להקל, ובפרט אחרי שאסף לפונדק אחד דברי המתירים, כיעויין בפנים, ואף לאלו שאוסרים, מכל מקום ראוי להתחשב עם דבריו, שמביא הרבה שמתירים.

לכן הנני נותן לו הסכמה על ספרו. ובעיקר רצוני להדגיש, שאלו המקילים יש להן על מי לסמוך, ואף שהרבה מידידי הם אוסרים.

ולא בא לצאת במלחמה נגד האוסרים, אלא צידד שיש מתירים, אבל רבו המקילים והמתירים בזה. ומי שתחמיר ולא תלבש פאה נכרית תע"ב, ואלו הלו בשות יש להם חבל רבנים ופוסקים שמתירים. וכדאי לציין שאפילו המתירים ללבוש פאה נכרית, לדעתי נראה שאסור ללבוש פאה נכרית המושכת את העין שיחשבו שהיא בתולה.

והנני נותן לו ברכה עבור עבודתו החשובה, שציטט שתי הדעות בזה, ודעתו להקל כמו שרבו המקילים.

ובזה באתי על החתום, בתאריך הנ"ל, פה ירושלים עיה"ק תובב"א

הרב אפרים גרינבלט

רַב וְשׁוֹב בְּמַעֲמָפִים
מִחֵס שׁוֹת רַבּוֹת אִפְרִים ח' חֲלָקִים

[illegible]

היפה אהלים אפולו

מען בישראל: רח' אגסי 28/5, הר נוף ירושלים, טל. 02-6514578, 02-6510080

הסכמת הגאון רבי עזריה בסיס זצ"ל הרב הראשי לראש העין, וחבר הרבנות הראשית לישראל

לק"י יום ו' ערב שבת קודש פרשת במדבר, כ"ג אייר תשע"א
ל"ח בעומר תפארת שביסוד לספירת העומר
לסדר "איש על דגלו באותות" ל"א

איקלע לאתרין האי גברא רבה ויקירא, שוקד באהלה של תורה, לן בעומקה של הלכה, שמן תורק שמו, הרה"ג רבי ליאור עזרן שליט"א, אתא ואייתי מתניתא בידיה, עלים לתרופה בענין היתר דפאה נכרית, וזה שמו אשר יקראו, "חן וכבוד", ובו אסף איש טהור כעמיר גורנה, אמבוהא דספרי קמאי ובתראי, גאונים צדיקים חסידים ואנשי מעשה, שיצאו בכוחא דהיתרא, והעלה גם דברי האוסרין, וכתב טעמים ונימוקים של האוסרים והמתירין ככתבם וכלשונם בכלל ובפרט, ונושא ונותן בדבריהם כיד ה' הטובה עליו, כדרכה של תורה, והעלה דעות המתירין מדורות שעברו, ועד גאוני ופוסקי דורנו, מכל החוגים והעדות, יישר כוחו וחילו.

והן אמת כי גאון עוזנו מופת הדור הראשון לציון הגאון רבינו עובדיה יוסף שליט"א נטה קו לאסור איסור לגמרי מללכת עם פאה נכרית מגולית, והתיר רק לאלמנות וגרושות, ודחה דברי המתירין בתוקף, ולא נעלמו ממנו דברי המתירין, כמו שיראה הרואה בספרו יביע אומר, וכל סתום לא עממוהו, ואחר שסגר מי יוכל לפתוח.

מכל מקום בחיבור זה יש לימוד זכות על ההולכות בפאה נכרית, שיש להם על מי שיסמוכו, גאונים וצדיקים כהחזון איש והגאון הגדול הרב משאש צוק"ל, ועוד ועוד כמו שיראה הרואה בספר שחיבר הרב הנ"ל, "חן וכבוד".

ואחר שאין בזה איסור תורה אלא איסור מראית העין, אזלינן לכללין דכל מקום שחלוקים הפוסקים באיסור דרבנן הלך אחר המיקל, כיעויין ברמ"א חושן המשפט סי' כ"ה סעיף ב' ומשם בארה.

וזאת למודעי כי גם המתירין אינם מתירין בפאות ארוכות ומסולסלות, וכמו שכבר גילו דעתם כל גאוני דורנו, שיש בזה משום פריצות.

הנה כי כן, המחבר יגע ומצא כדי מדתו, והציג דברי המתירין שלא היו מפורסמין, כדי למצוא סמך ללובשות פאה נכרית, שלא יהיו בכלל עוברות על דת יהודית, וכל אחד ינהג לפי רבותיו, ותשואות חן חן לו, ו"חן וכבוד" ימצא, ויפוצו מעיינותיו חוצה, להגדיל תורה ולהאדירה, מתוך נחת ושלווה, וחפץ ה' בידו יצלח.

הכותב וחותם לכבוד התורה ולומדיה,
הצב"י עזריה בהגר"י בסיס ס"ט

AZARYA BASSIS

CHIEF RABBI OF ROSH-HA'AYIN
& MEMBER OF THE CHIEF RABBINATE COUNCIL OF ISRAEL

עזריה בסיס

הרב הראשי לראשי-הקיץ
וחבר מועצת הרבנות הראשית לישראל לשעבר

לְקַיֵּי יוֹם אֶעֱקֹף בְּהַדְבַּר כִּי אֵינִי מַשְׁעָה
לֵבָי בְּעֵמֶר תַּפְאֶרֶת אֲבִימֹד לְמַפְהָע
לְמַד אֵיךְ עַל דְּגִלּוֹ בְּאוֹתוֹת לֵב.

איִקְנֶה לְאַתְרֵינוּ הַיְּמִי הַזֶּה וְיִקְרָא שׂוֹקֵד בְּהַלְבֵּה אֶל תּוֹרַת
לֵב בְּעוֹמֶקָה אֶל הַלְבָּה אֶחָד מִתּוֹרַת אֶחָד רִבִּי לְאֹרֶךְ עֶשְׂרֵן אֶלְפֵי
אֶתָּה וְאֵינִי מִתְנִיתָא בִּידֵיךְ עֲלֵינוּ לְתַכּוּפָה בְּעֵינֵינוּ הֵיטֵר דְּפִאָה
נִכְרִית וְזֶה אֶחָד אֲשֶׁר יִקְרָאוּ "חֵן וְכִבּוּד" וְבוֹ אֶחָד אֵיךְ עֵדֶיךָ כְּעֵמֶר
הַיְּמִי, אֲחֻבּוֹתָי דְּסִפְרֵי קִטָּא וְבִתְרֵי גִלּוֹנִים צְדִיקִים וְחֲסִידִים
וְאֵנִי מַשְׁעָה אֵיכָל בְּכּוֹחַ דְּהִתִּירָא - וְהַעֲלֵה גַם דְּבֵרֵי הַאֲוִרִין -
וְכִתְבֵי טַעַם וְנִיחּוּסֵי אֶל הַאֲוִרִים וְהַתִּירִין כִּכְתָּבִים וְכִלְאוֹנִים
בְּכֻלָּם וְבִפְרָט, וְזֶה בְּדִבְרֵיהֶם כִּי הֵן הַקּוֹבֵה עָלָיו - כִּדְרָכָה אֶל
תּוֹרָה. וְהַעֲלֵה דְעוֹת הַתִּירִין מִדְּרֹשׁוֹת אֲעִבְדוּ וְעַד גִּלּוֹנֵי וְפִסְקֵי
דִּרְנָה מִכָּל הַחֻמִּים וְהַעֲדוֹת. "אֵיךְ כִּחַ וְחֵיל".
וְהֵן אֶחָד כִּי גִלּוֹנֵי טַעַם וְעֵצָה הַדּוֹר הַזֶּה הֵאָלֵץ הַגִּלּוֹן רִבִּי עוֹבְדֵי יִסְחָר אֶלְפֵי
נֶטָה קֹדֶם לְאִשּׁוֹר אֵיךְ לְגַמְרֵי מַלְלָכֶת עִם פִּאָה נִכְרִית מַלְלָכֶת, וְהֵיטֵר יֵקֶן
לְאַלְמָנוֹת וְגִרְמָנוֹת - וְזֶה דְּבֵרֵי הַתִּירִין בְּתוֹקֶךְ - וְלֵב נִעְלָמוֹ
מִלְּנֵי דְּבֵרֵי הַתִּירִין כִּי אֵיכָל הַרְוָה בְּסִפְרֵי יִבְיָא, וְכֵן מִסְּמוֹ
לֵב עֲמֻתָּהוּ - וְאַחֵר אֲמַר מִי יוֹכֵל לְפַתּוֹחַ, - מִי בְּחִיבּוֹר זֶה
יֵא לְמַזְדֵּי זְכוּת עַל הַקּוֹלָנוֹת בְּפִאָה נִכְרִית אֵיךְ לֵב עַל מִי
לְמַחֲוֶה גִלּוֹנֵי וְצְדִיקִים כִּהְחֻזָּא וְהַגִּלּוֹן הַגָּדוֹל הַזֶּה מִשְׁאֵל צְדִיקָל וְעוֹד וְעוֹד
כִּי אֵיכָל הַרְוָה בְּסִפְרֵי אֲחִיבֵר הַרְבֵּה הַגָּל, "חֵן וְכִבּוּד".
וְאַחֵר שְׂאֵין בְּזֵה אִישׁוֹר תּוֹרָה אֵל אֲרֵאִית הַיְּמִי, אֲגִלְיָנוּ לְכַלְלֵינוּ
דְּכָל מִקְדָּשׁ אֲחֻלּוֹקֵי הַפּוֹסֵקֵי בְּאִישׁוֹר דְּרִבְנֵנוּ הַלֵּךְ אֲחֵר הַמִּיקָל
כִּי עוֹנֵה בְּרַחֲמֵי חוֹקֵהּ מִי כִּי מִבֵּי וְחֵסֶד בְּאֵרֶה.
וְזֶה לְמַדְעִי כִּי גַם הַתִּירִין אֵינֶם מִתִּירִין בְּפִאָה אֲרוּכּוֹת וְאֲפֻלְמָלוֹת
וְכִי אֲכַבֵּר גִּלּוֹנֵי דְעַתָּה כֵּן גִּלּוֹנֵי דִּרְנָה אֵיךְ בְּזֵה מִשְׁמֵי פְרִיזוֹג.

הֵנָּה כִּי כֵן כְּמַחְבֵּר יֵאֵד וְחֵסֶד כִּדִּי מִדְּתוֹ וְכִדְעֵי דְּבֵרֵי
הַתִּירִין אֵלָּה הֵן מִפְּרִיזָמִין כִּדִּי לְמַצָּא מִחֵךְ לְלִבּוֹשָׁת פִּאָה נִכְרִית
אֵלָּה הֵן בְּכֻלָּם עוֹבְדֵי עַל דֵּת יְהוּדִית - וְכֵן אֶחָד יִנְהֵג לְפִי
רִבּוֹתֵינוּ - וְתַשׁוּאוֹת "חֵן וְכִבּוּד" לֵב וְחֵן וְכִבּוּד יִשְׁמַע, וְיִפְרֹצוּ מַעֲשֵׂינֵינוּ
חֻסֶּה לְהַגְדִּיל תּוֹרָה וְלִהְיִירָה מִתּוֹךְ נֶחֶם וְאֵלֹהִי, וְחֵסֶד הֵן בִּידוּ יִשְׁלַח
הַפֶּה לְכִבּוּד הַתּוֹרָה וְלִמְלִידָה
הַצֵּב עֲנִיָּה בְּהִגְלֵי בְּשׁוֹם אֵמֶן

מכתב ברכה מהגאון רבי אברהם יצחק הלוי כלאב שליט"א אב בית הדין הרבני בירושלים, וראש הכולל לדיינות בפסגות

בעזה"י ט"ו כסלו תש"ע

ירושלים ת"ו

לכבוד הרב ליאור עזרן שליט"א, אבן יקרה מקהילת אופקים.

שלומך יסגא מאוד.

בענין ספרך "חן וכבוד", שהוא אסופת תשובות בענין פאה נכרית לאשה נשואה. קטונתי שפנית אלי להביע דעתי, אך לא אמנע לכבודך.

שהנה ידוע, שלא לפים ורבבות בנות ישראל צנועות ויר"ש לובשות פאה נכרית, כפי שפסקו גאוני ומורי הדורות עד ימינו אלה. מעתה לומר, שיש מראית עין שכולן עושות עבירה, כי הולכות גלויות שערן, אינו אלא לעבור על דברי יהושע בן פרחיה (אבות א, ו) "הוי דן את כל האדם לכף זכות". וע"ש בפירוש רבינו יונה למשנה, וכמו שהאירו והעירו רבותינו.

מאידך, אשה שנוהגת לכסות ראשה בבגד, באופן שלא יראו שערותיה, בוודאי עושה כראוי. ונהרא ופשיטה.

וכבר לימדונו חז"ל, אע"פ שנחלקו בית שמאי ובית הלל, לא נמנעו אלה מלישא נשים מאלה, לקיים מה שנאמר "והאמת והשלום אהבו".

יעזרנו צורנו להרבות זכות על ישראל ולקרב כל ישראל אליו יתברך, אבינו שבשמים. ויראנו נפלאותיו בקרוב מאוד.

ואתה מחבר ספר "חן וכבוד", תזכה לשבת על התורה ועבודת ה' טהורה, ולכל מילי דמיטב, ויפוצו מעיינותיך חוצה, לכבוד בוראנו, תורתו, עמו וארצו.

החותם לכבוד עמלי תורה

אברהם יצחק הלוי כלאב

קטצ'י
לא פסלן תשע
ורושלימ ת"א

לכ' חנה ליטור טעבן שליטא
אין יקרה מקהילת אונסק'ים.
שלומן יסבא מאד.

הענין ספרך "חן וכבוד", שהלא אויסער תשאלת בענין הייב סאה נכרית
למשע נשאר. קטונת געניג אלע חרדיש דאס, אק זא אונז לעבן. געניג
יבא, שאלעס ויהבא בנא ישראל צונאמא וירש לעבא סאה נכרית,
כפי געסאן גאנץ אמר די דארהא צד ימינא אלע, משע למר, שיש מראית עין
שכלן עמא עבירה, זי תולא גאנץ געניג, אינא אלע לעבא עס דארי
יהאט בן פרחיה (אבא, ו), "ווי דן אהרע הארע זכר". (אע
בסידור דבינא יארע למשע. וכו' געאירא (הצירא דבאנינא.
מאד, אהרע געלעגט לעבא ראשע דאדא, דאנאן גאט יראו געלעגט, דאנאן
גאט כחאוי. ועדא (פשיטא.
וכר לעבאן חזק, אדעס געלעגט בית שמיא (אמר דא), לא נאנאן אלע מלישן נאמא
דקייס מרע געלעגט, "נאמא (אמר דא) אהר". יעצנו צורא לעבאן זכר עס שראו
לעקרב כל ישראל אליא יתברק, גבינא לעבאניס. ויראנא נאמאן דאדא מאד.
ואמר ממר ספר "חן וכבוד", תצב לעבאן עס תלעיה (אמר דא) נאמא, ואלע מלי.
דמיטק, ויפוצו מלינאן חוצה, לעבא דאנאן, תלעיה, אהר דאדא.
נחלם לעבא עמא תלעיה
אהרע יצבן חללי כלא

מכתב ברכה מהגאון רבי משה אלחרר שליט"א רב העיר שלומי וראש בית המדרש שערי עוזיאל

לכבוד הרה"ג הרב ליאור עזרן ישצ"ו, אופקים.

יסוד התורה ועמוד החכמה הוא ליהרר בכבודם של אחרים, ולהמנע מלזלזל במעשיהם, מנהגייהם וחכמיהם. ובנין אב לכולם הוא מעשהו של התנא האל-הי בעל הברייתא דמשנת חסידים, ר' פנחס בן יאיר, שבגירסא של התלמוד בבלי במסכת חולין (דף ז.). נחלק לו נהר גינאי שלוש פעמים, ובגירסת התלמוד ירושלמי מובא המעשה רק עם ר' פנחס בן יאיר ותלמידיו, עם מוסר מופלא ביותר (מסכת דמאי פרק ראשון הלכה ג'), ושם מובא שרפב"י הלך לבית הוועד ונהר גינאי (כך נכתב שמו של הנהר בירושלמי) התגבר ועלה על גדותיו. אמר לו: גינאי, גינאי! וכי אתה תמנע אותי ותעכבני מלילך לבית המדרש? ונחלק לפניו, ועבר.

ושאלו תלמידיו (של ר' פנחס בן יאיר, את רבם), אם הם יכולים גם כן לעבור, והשיב להם:

"מי שיודע בנפשו שלא עשה שום רעה ולא ביזה לאדם מישראל מימיו, יכול לעבור ולא ינזק, ואם לא - שלא יעבור" (תרגום הירושלמי הוא ע"פ פירוש ה"פני משה").

ר' פנחס בן יאיר לא אמר לתלמידיו לעשות חשבון נפש בשמירת שבת, טהרת המשפחה, כשרות, הנחת תפילין או כל שאר המצוות הגדולות והחשובות שהם יסודות התורה וסוד קיומנו. אלא הדבר היחיד והעיקרי שהזהיר אותם הוא שאם זלזלו או ביזו או עשו רעה לאדם מישראל, שלא יעברו בנהר גינאי, שנחלק ע"פ גזירתו, משום שהנהר ישטוף אותם. וזהו בעצם הנסיון הקשה ביותר לכל אדם, וכל שכן לתלמידי חכמים, שיצליחו לעבור את שבעים או שמונים שנות חייהם או יותר, מבלי לזלזל באחרים, או לגנות ולבזות מי שפוסק אחרת מהם.

וזו היתה דרכו המיוחדת של מרן הרב יוסף קארו, וכפי שכתב גאון עוזינו הרב חיד"א בספרו "שם הגדולים", מערכת ספרים ערך "בית יוסף" אות נ"ט, שם כתב שגדולתו וקדושתו העיקרית של מרן הרב יוסף קארו היא שהיה מכבד אחרים, ועוד מוסיף הרב שבאותו הדור היו שלושה חכמים שהיו ראויים לחיבור השולחן ערוך, אך:

"הסכימו מן השמים ותינתן דת ע"י מרן הקדוש מפני ענוותנותו היתרה, וכאשר נראה מספריו הקדושים... וכמו שכתבנו בחלק א' (בערך מורינו הרב יוסף קארו) דאין דרך מרן לספר בגנות מי שפוסק דלא כוותיה, ומשנתו היתה משנת חסידים..."

הא למדת, שהדבר היחיד והעיקרי שציין הרב חיד"א כדי להגדיר את גדולתו וקדושתו של מרן, הוא שאיננו מזלזל באחרים. ומדורם של תנאים ודורו של מרן, לדורנו אנו.

בכל הדורות האירו וזרחו גדולים שהלכו בדרך זו, ומאותם קדישין עליונין שהעניקו חמה בקומתם ובאישיותם, ובספריהם מסרו נפשם על כך, המה תרי צנתרי דדהבא שחיו ופעלו בדורנו ובדור שלפנינו, והם: הגאון הקדוש הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל זצ"ל, שהיה הרב הראשי לישראל הראשון במדינת ישראל, ומשנהו מרן הגאון הקדוש הרב שלום משאש זצ"ל, רבה הראשי של ירושלים דדהבא, ומלפנים רב ראשי וראב"ד במרוקו במשך שלושים שנה.

ודוגמאות למאות יש בכתביהם ובתורתם שבעל פה ושבתב, עד כמה נזהרו בכבודו של הזולת, וכל שכן בכבודם ובתורתם של תלמידי חכמים. ושיטתו הידועה בספריו של הנר המערבי, שאורו היה דולק בנס, אורה זו תורה, ועם פטירתו, הולכת ומתעצמת, שמרן הרב יוסף קארו מעולם לא כתב את ספריו ופסקיו כדי לגרום לזלזול בקהילות שלימות.

וכיום, קם דור חדש אשר לא ידע את יוסף, וכביכול בשם הוראות מרן זצ"ל מזלזלים במאות חכמים ורבנים המקיימים את הוראת מרן כפי שניסחה גאון עוזינו הרב חיד"א זצ"ל:

"דאין דרך מרן לספר בגנות מי שפוסק דלא כוותיה, ומשנתו היתה משנת חסידים".

וכשבשו"ע פסק שבא"י נהגו שלא לברך על ההלל (או"ח סי' תכ"ב), מרן מעולם לא התכוון לומר שקהילות שלמות על מאות ואלפי חכמיהם שנהגו כפי פסקיהם של עשרות גאוני עולם, לברך על ההלל, שיפסיקו ממנהגם. חכמים אלו, הרב עוזיאל והרב משאש, וההולכים בדרכם, לא ניסו מעולם לקדם מטרה, חשובה ככל שתהיה, ע"י שזלזלו במי שפוסק אחרת מהם.

ובלשון ציורית נתאר זאת כך: לו מרן הרב יוסף קארו, היה קיים בתחיית המתים לשעה קלה, והיינו שואלים אותו, האם רוב רובן של קהילות ישראל (אשכנז, מרוקו, וכמעט כל קהילות ספרד מלבד יהודי תימן) שנהגו לברך על ההלל בראש חודש, האם ימשיכו לאחוז במנהגם או שיבטלוהו בעקבות דבריו בסי' תכ"ב? לדעתו של מרן הגאון הרב שלום משאש זצ"ל, אין ספק שתשובתו תהיה בערך בלשון הזאת: וכי כתבתי את השולחן ערוך כדי לזלזל במאות ואלפי חכמי ישראל וגאוני עולם שהנהיגו קהילות של מליוני יהודים ברחבי תבל? הרי כל ימי הקפדתי שלא לזלזל במי שלא פוסק כמוני! וכל מה שכתבתי בשולחן ערוך, הוא רק לקהילות שלא היה להם מנהג ברור ומסורת של דורות בפסיקה ההלכתית!

ודמות ראייה לדבר זה ולשיטתו של מרן, הוא מה שהובא ע"י תלמידו של מרן, הרב משה גלאנטי, והדברים הובאו בשו"ת מהר"ם גלאנטי (סי' קכ"ד), ושם הרב שלמה נרבוני שואל את הרב משה גלאנטי לגבי צורת האות "כף סופית": האם לכתובה בזוית כפי המנהג הקדמון, או "עגולה למעלה" כפסק השולחן ערוך, וכן האם לכתוב בגט את המילה "בנפשיכי" בשני יודיין כפסקו של רבה של צפת דאז הלא הוא מרן הרב יוסף קארו (בשו"ע אה"ע סי' קכ"ז: "בנפשיכי,

נהגו לכתוב בב' יודי"ן. וברמ"א: "אם כתב חסר, כשר", או לכתוב את המילה בנפשכי ביו"ד אחת, כמנהג הקדמון בצפת?

ותשובת מהר"ם גלאנטי היא: "...והנה בחייו (של הרב יוסף קארו, שהיה הרב בצפת) בהיותי בן כ"ב שנה, נתן לי רשות לדון בגיטין וקידושין, ואמרתי לו: אדוני! אינם כותבים שום גט בעיר הזאת (צפת!) כי אם ביו"ד אחד, "בנפשכי", והיא מחלוקת בין הפוסקים. ואמר (הרב יוסף קארו לרב משה גלאנטי, תלמידו):

"הס! שלא להזכיר. יעשו כמו שנוהגים (בצפת), שלא להוציא לעז על גיטין הראשונים, חלילה, ואנו עושים פה (בצפת, בעירו של הרב יוסף קארו מחבר השו"ע וע"פ הנחייתו), היפך מה שכתוב בשולחן ערוך!"

מכל האמור לעיל מובן וברור כמה גדולה זכותו של האברך כפשוטו וכמדרשו, השוקד באהלה של תורה, כחשכה כאורה, הרה"ג הרב ליאור עזרן שליט"א, אשר שינס מתניו ואזר כגבר חלציו, ואסף בשקידה רבה את הפוסקים הידועים לו, שדנו והתירו פאה נכרית, ובמיוחד שבדורנו כל נושא הלכתי או אמוני הופך לויכוח ולזלזול ברמת האמונה וקיום המצוות של אחרים, ועד כדי כך הגיעו לביטויים קשים כנגד ההולכות בפאה נכרית, ועוד בשמם של גאונים וצדיקים.

וכמה רבה זכותו של הרב הנ"ל שהסיר את הלעז שהוציאו על הצדיק רבי ישראל אבוחצירא זצ"ל, שמשמשים בו לבזות אלפים ורבבות הנוהגות כך, ופנה לחתנו הרה"ג הרב ישר אדרעי שליט"א, שהעיד עדות נאמנה:

"מעולם לא שמעתי אותו שדיבר נגד לבישת פאה נכרית".

וכן העיד על אשת צדיק ובתו שהעידו שמעולם לא שמעו אותו מדבר נגד לבישת פאה נכרית, וכן העיד ששתיים מבנותיו לבשו פאה נכרית במשך למעלה מעשר שנים, ומעולם לא דיבר נגד זה. ופעמים רבות הוכחתי שדברים רבים אומרים בשמו של הצדיק הרב ישראל אבוחצירא זצ"ל, ולא יעלה על הדעת שאמרם.

ובמיוחד שהרב אבוחצירא זצ"ל התייחס ביראת כבוד ובחרדת קודש אל מול המנורה הטהורה, הנר המערבי, הפוסק של יהדות מרוקו, מרן הגאון הצדיק הקדוש הרב שר שלום משאש זצ"ל, שלא רק שהתיר את הפאה הנכרית, אלא אף כתב:

"מצוה רבה לפרסם ההיתר" (שמש ומגן חלק ב', אה"ע סי' ט"ו).

ועמי בכתובים מעשה שיפורסם בעז"ה בעתו ובזמנו, כשהתגלעה מחלוקת בין הבבא סאלי, הגה"צ הרב ישראל אבוחצירא זצ"ל, לבין הגה"צ הרב מכלוף אבוחצירא זצ"ל, שניהם

הגיעו למרן הגאון הרב שלום משאש זצ"ל לדין תורה שיכריע במחלוקת, וזאת עוד בצעירותו במרוקו.

ולכן עם פרסום דברים אלו, אין ספק שאותם גאוני ישראל בדורנו שאומרים בשמם שמדברים בזלזול ובתקיפות גדולה נגד לובשות הפאות, יתקיים בהם "הדר הוא לכל חסידיו", ויחזרו לדבר ולכתוב בלשון של כבוד, ומודים דרבנן היינו שבחייהו, ובמיוחד שעדיין חיים עמנו ויחיו לאורך ימים טובים גאוניים שגם גדולים בתורה וגם מודים על האמת, ועוד בחייהם אומרים בשמם דברים של זלזול שקשה להעלות על הדעת שאמרום, ואולי סוף סוף תיפסק בתחום הזה אופנת "מודעות הרחוב", והפרסומים המופיעים מעת לעת בעלונים הנקראים "עלונים דתיים", שרמת דתיותם נקבעת לפי רמת הזלזול והשנאה וההשמצה למי שהולכת בפאה נכרית, או מי שלא פוסק כמו אותם לבלרים שאין דעת חכמים נוחה מהם. וזו דרכה של תורה, לנהוג בכבוד אמיתי כלפי מי שאיננו פוסק כמותי, והרוצה להחמיר, יחמיר בביתו ובחומותיו: "אתהלך בתום לבבי בקרב ביתי".

וצריך להסביר בדרכי נועם, שמי שיש לה צניעות פנימית, וטוהר נפשי, תלך רק בפאה צנועה, כמו שאשה צנועה נזהרת בבגדים המשדרים צניעות פנימית, ולא בבגדי שחץ וגאוה. ואין ספק שהחכמים הרבים שהוזכרו בספרו של הרב המחבר בספרו "חן וכבוד", מעתה יהיו שפתותיהם דובבות, וכמו שבארץ ילמדו זכות איש על רעהו, על מחנהו ועל דגלו, כך החכמים הללו ילמדו זכות על עם ישראל בכלל ועל המחבר בפרט, שיסייעוהו ממרומים מול טרטי עיניים וחלושי דעת, שאינם יכולים לעמוד מול האור הגדול הזה שהאיר לנו בספרו.

ואחתום בברכה שנזכה לראות ממנו עוד חיבורים טובים כמו החיבור הזה, שירבו אהבה ושלוה בעולם, ונזכה לביאת גואל צדק אכי"ר.

החותם בברכה ובציפיה לגאולה השלמה,

משה אלחר

רב עיה"ק שלומי ת"ו

"הַאֱמֶת וְהַשְׂכּוּלִים אֵיבֹוֹ"

ללימוד תורתו והנצחת
זכרו של מרן
הרב שלום **משאש** זצ"ל,
רבה של ירושלים (תשס"ג)

בס"ד
בית המדרש שערי עוזאל
בעיה"ק שלומי ת"ו
על שם מרן הרב
בן ציון מאיר חי עוזאל זצ"ל
הראשון ודורש הראשי לישראל (תשי"ג)

עו"ה"ק שלומי ת"ו הגליל המערבי, טלפקס. 04-9808047 נייד. 050-6306263

2

או ענינו ופירושי שמואל אחרת מזה.
וזהו היות דברי המיוחסת ש' מן הרב יוסף קארו ופי' לפיכך לאן
עו"קו הרב החיד"א בספרו: "שלח הדב"ר", ומדבריו ספרים, ערי' ל"ה יוסף",
אלה"ט, שם כתב לעצמות יקדו של העקר ש' מן הרב יוסף
קארו היא שהיה מרבה אחרים ועוד מוסיף הרב לגמולו הדור היו
עלם חכמים לראו"ס עיבודו השלמות-ערוך, אך:

"הסכמנו מן השלמים ונתן דבר דע - יד מן הקדוש חסד
 עולותיו היתה וכלם נראה מספריו הקדושים... וכל
 שבתנו בחזק א' (הערך מוכן הרב יוסף קארו) לכתב דאין
 דבר מן הספר הזה א' שמוסר דעא וכלתה וחסד
 היתה משנה חסידים..."

(ה) למצא, שהעבר החדש והעקרי לציין הרד החיד'א ב' לעביר אל גולתו
וקדומו של מרן הוא שציונו מלפני באחרים.
ומעורר של מלאים ועורר שמחן גדולו אלו.

כח הדבורה האויר זר רוח גופים שהם בדרך כלל ומאלתם קיטין עיון
שהענין חמה קדומתם ואישיותם וקסטרותם מסרו נשמתם על כן חמה
מי' אבות צדקה לחיו ושלו בדורן ובקר שפון, וחס:

המאן הקדוש הדר בן ציון מאיר חי עוזיאל זצ"ל שהיה הרב הגדול
 של אשדוד, הרמטכ"ל דבריית ישראלי ומלחמה מרדן והצוות הקדוש הרב שלום
 משה זצ"ל, רבה הגדול של ירושלים צדוקה ואהבה רב יאשי וראובן
 במחנה קדוש 30 שנה.

[illegible]

"הַאֲמַת וְהַשְׁלֹם אֶהְיֶה"

לק"י

"נצח שלום"

ללימוד תורתו והנצחת
זכרו של מרן
הרב שלום מנחם זצ"ל,
רבה של ירושלים (תשס"ג)

שערי עזריאל

בס"ד

בית המדרש שערי עזריאל

בעיה"ק שלומי ת"ו
על שם מרן הרב
בן ציון מאיר חי עוזיאל זצ"ל
הראשון לציון והרב הראשי לישראל (תשי"ג)

3

עיה"ק שלומי ת"ו הגליל המערבי, טלפקס, 04-9808047 נייד. 050-6306263

לא כתב את ספריו וסקריו כי לזרם ולעצמו קהילות לא
ובא, הם דור חדש אשר לא ידע את יוסף וכו' וזהו השם הכולל
ז"ל מלפניו האלה חכמים ודנים המקיימים את הוראות מרן כפי
שנ'סחה באן עיניו, והם חידושי ז"ל:

בזמן דבר מרן עברו זמנא לי לפוסק דלא כותב
ואשרת הרבה משנת חסידים"

ורקש"ש פסק שפ"ד (באן לא עברו על ההלכה) (א"ח סימן תכ"ב) מרן מלאים
לא התבאר עומד שקהילות שאלו לא מאלו ואפ"י חכמים אמרו לפי
פסקיהם של עולם באן עולם עברו על ההלכה שפסקו מאוחר.
חכמים אלו (הד"ר אביגדור ורדי אש"ל) והחכמים בערכם לא נסדו עולם
לדקדק מטה, חשוקה כפי שהיה, ע"י יציאתו באי שפסקו אחת מהם.
והענין צ"ל (ת"י צ"ל כ"י)

או מרן, והיה י"ל קארן היה קם בתחילת המאות שלשה קהילות
שאלפים אלו, האם דוד רובן של קהילות 'שאל' (אשכנזי מירון)
וכמעט כל קהילות ספרד מאבד יחסי ג' (מ' שורקו) עברו על ההלכה
בהלש-חודש, האם ימשיכו לאחריהם באותו אופן או שיבטלו? בקרב
דבריו בס'מן תכ"ב?

לדעתו של מרן עז"אן ורד לאם אש"ל ז"ל אין ספק ששאלתו
ש מרן והיה בערך קצתו ה"ל: וז"ל:
א"י כתבת את השו"ת-ערוך כי לז"ל האלה ואלפי חכמי
'שאל' ואא"ן עולם שהיה קהילות ש' מיוון 'הודים
ברחבי תכ"ב?

הרי כ"י י"י הקפדתי לא לז"ל באי לא פוסק כאלו?
כי מה שכתבת בשו"ת-ערוך ה"ל קהילות לא היה להם מנהג
בדור ומסורת ש' דורו בפסיקה וכו'.

"האמת והשלום אהבו"

"הַאֲמַת וְהַשְׂלֹם אֶהְיֶה"

"הַאֲמַת וְהַשְׁלֹם אֶהְיֶה"

מכתב ברכה מהגאון רבי יורם כהן שליט"א אב"ד ומו"צ דק"ק נתיבות

בס"ד, ז' מנחם אב תשס"ט

בא לפני הרב ליאור עזרן שליט"א, מק"ק אופקים, והראה לי את ספרו "חן וכבוד", אסופה של פוסקים המתירים ללכת עם פאה נכרית.

והיתרונות שיש בזה, גם מצד כיסוי כל הראש, וגם חשוב הדבר לנשים שלא מודעות לדרך האמת ושומטות כל כיסוי הראש.

לא באנו להכריע במחלוקת גדולה זו, וכמבואר בגמ' מסכת גיטין (דף ו:): "אלו ואלו דברי אלהים חיים".

והעיקר שנשים תכסנה את הראש כמו שצריך, שלא יראה כלל משיער ראשן.

ועל כך באנו לברכו, שיזכה להגדיל תורה ולהאדיר, ויראה ברכה והצלחה בכל מעשה ידיו.

יורם כהן

בס"ד

הרב יורם כהן
רב ומו"צ - בקהילת ישיבת הנגב
טל' 08-9943372

תאריך: ט' אדר א' תש"ס

מכתב דרכה

בא לפני הרב ליאור צפרן שליטא
מק"ק אולק'ם
והראוה לי את סכנו "חן אברהם"
אסלנה של כוסקים והמלרים ללכת
עם פאה נאכית והמלרנות שיש דנה.
עם מלך כיסוי כל הווא. ואם חשך הדבר
לנשים פלא מוצאות לפרק האמת ואמלאה
כל כיסוי ראש.
לא באנו להכריע במחלוקת זגורה זו
אמלאה דבר מס' גילין דל: אלא ואלי
דברי אלקים ח"ס. והציקי שנים ומסנה
את הווא כמו שצריך פלא יראה כל
מסור ראש.
ועל כך באנו לברטן שיטה
לחצות חברה ולהאג'ר
ו'ראה דרכה והלמה כל מעשה יצין

יורם כהן

הסכמת הגאון רבי אברהם שלוש זצ"ל רב העיר כפר סבא

בס"ד, ד' אב תש"ע

לכבוד הרב ליאור עזרן הי"ו, המחבר והמלקט ספר גדול ויקר, "חן וכבוד", שלום וברכה.

בראשית דברי אני רוצה להודות לכבודו על המתנה הטובה והחשובה, ספרו היקר, אפיריון נמטייה. אין ספק שללא סייעתא דשמיא גדולה, לא היה יכול לחבר ספר זה ולערוך שולחן במדבר דברים זה.

הגם שאי אפשר להכריע בענין גדול זה בין החולקים בדבר, עם כל זה הראיות נראות לכאן ולכאן, והרבה נהגו כאלה וכאלה, וכולם יש להם על מה שיסמוכו.

והרוצה לנהוג בצינעא ובחומרא, ולכסות כל שערות הראש במטפחת ראש כמנהג האמהות הקדושות והצדקניות, תתברך בבנים צדיקים ת"ח ויר"ש, לפום צערא אגרא.

ואין לי להאריך בדברי, אלא לברכו בברכת התורה, שיהיו דברי תורה ערבים בפיו, יגדיל תורה ויאדיר.

ביקרא דאורייתא

אברהם שלוש
זצ"ל

אברהם בהגריי"צ שלוש
הרב הראשי העיר כפר-סבא

מכתב ברכה מהגאון רבי שלמה יוסף מחפוד שליט"א אב"ד בד"ץ יורה דעה, ורב ומו"צ דשכונת נוה אחיעזר ב"ב

בס"ד, כ' אלול תש"ע

הובא לפני גליונות הספר "חן וכבוד", אסופת מאמרים המתירים פאה נכרית, אשר אסף וקיבץ האברך היקר הרב ליאור עזרן שליט"א.

עברתי על הדברים, וראיתי כי כביר מצאה ידו ללקט אמרים מדברי חכמי הזמן, המתירים פאה נכרית.

ואם כי דעתי היא לאסור לבישת פאה נכרית לבנות תימן, כאשר נהגו אמותינו מדורי דורות*, וצאי לך בעקבי הצאן, מכל מקום יש בדבריו לימוד זכות על אותן הנשים שנוהגות כך ע"פ רבני קהילותיהם, ומקילות ללבוש פאות צנועות, דיש להן על מי שיסמוכו.

אני תפילה וברכה, שחפץ ה' בידו יצלח, לברך על המוגמר בקרב ימים, ויפוצו מעיינותיו חוצה לזיכוי הרבים, ועוד יעלה מעלה במעלות התורה והיראה לגאון ולתפארת, וכל אשר יעשה יצליח.

* אמר המחבר: בענין מנהג תימן, ראה בעמ' 41 בהסכמת הגר"ש קורח זצ"ל, ובדברי הגר"ב זילבר זצ"ל (לקמן בעמ' 317), וכן בדברי הרב רצאבי (בעמ' 317), ובדברי מרן הגר"ש משאש זצ"ל (לקמן בעמ' 242), שלא שייך בזה מנהג עדות אלא מנהג מקומות, ודוקא בתימן יש לאסור פאה נכרית. ובלאו הכי נשתנו בימינו כל הלבושים, וגם בשאר פריטי הלבוש לא נוהגות הנשים כמו שנהגו בתימן. וראה גם בדברי הגר"מ שטרנבוך שליט"א (לקמן בעמ' 324), שהמנהג בארצות ערב היה לכסות דוקא בשני כיסויים, מטפחת ועליה ורדיד, וכיום התבטל מנהג זה, ולכן לא שייך להביא ראיה מן המנהג.

מכתב ברכה מהגאון רבי יהודה אבועזיז שליט"א מרבני ק"ק ספרדים אופקים, ראש כולל "אהלי שם"

בס"ד, י"ח בתמוז ה'תש"ע
לסדר: "הריני נותן לו את בריתי שלום"

הריני בזאת להוקיר את יקרת כבוד מעלת ידידי וחביבי היקר עד מאוד, ה"ה הרב ליאור
עזרן שליט"א, מחשובי האברכים שמפארים את קהילתנו.

אשר זכה בס"ד להוציא את ספרו "אוצר הפנינים" על התורה, והיום עומד להוציא לאור
את ספרו השני "חן וכבוד" בנושא פאה נכרית, אשר מעורר התפעלות גדולה מההיקף הרחב,
ואשר רואים את העמל הגדול והיגיעה הרבה של המחבר שליט"א, אשרי יולדתו ואשרי אביו
שלמדו תורה.

כיהודה ועוד לקרא הריני מצרף את ברכתי והמלצתי להמלצת הרבנים הגאונים שליט"א,
והנה המחבר שליט"א כתב בהסכמתו שאינו בא לפסוק ולהכריע, כמו כן אין לראות
בהמלצתי זו פסק הלכה בנושא זה שדשו בו רבים.

בהזדמנות זו הנני מברכו מעומקא דליבא, יהא רעוא שיזכה לברך על המוגמר בקרוב, ועוד
יפוצו מעיינותיו חוצה להגדיל תורה ולהאדירה, מתוך הרחבה והרחבת הדעת, באושר
ובבריאות ורוב נחת ושמחה כל הימים.

בהוקרה ובהערכה רבה
החותם לכבודה של תורה
יהודה אבועזיז

Ohalei shem

Torah Center for the Negev
Moshav Patish

אהלי שם

מרכז תורני לנגב
מושב פטיש

עמותת מרכז תורני לנגב "אהלי שם" (ער) מס' עמותה - 580018547

וטוריק: י"ח בתמוז תשנ"ד

ק"מ

כולל אברכים

+

שיעורי תורה

+

פעילויות לנוער

+

הלואות

+

גמ"ח לנצרכים

+

מען למכתבים
ת.ד. 192 אופקים
מיקוד 87511

+

למוסד אישור
לעניין תרומות לפי סעיף 46
לפקודת מס הכנסה
ע.ר. 580018547

+

ADDRESS

P.O.B 192

Ofakim 87511

Negev - Israel

+

טל. 08-9923069

08-9924926

פקס 08-9923717

לסדר: "הענין נותן לו את הרה" שלום"

הריני קצות אלהוקי את יקרת רבוב מאלת יפוי חזקי חקר
עד מאב תה' ורה ליאור עזין שליטא מחשובי האקריק שטבאורים
את קהילתי.

אשר צה קס' לתוביא לאור את ספרו "אוצר הפתנים" לזה
והיום עימד לתוביא לאור את ספרו השני "חן ורכוב" בנושאו
פאר נפית אשר מעורר התפעלות גדולה מהיקל הרחק
ואשר ראוי את המל המל והעדה הרה של המחקר שליטא,
אשר יולדת ואשר אבין שלמדנו תה.

כמורה וחד לקרא הנש מצרף את הקצת והמלצת להמלצת
החננים הגאונים שליטא, והע המחקר שליטא בהקדמה לספרו
כתב שיינו בא לפסוק ולדכיד, כמי כן אין לראות בהמלצת
א פסק הרה בנושאו צה שדשו קו וסיס.

התצמנות א הענ מקדו מחמקי דליקא יהו רציא שצב
לחקר א המועמר בקרוב וחד יפוי מציעותיו חוצה להגדיל
תורה ולהאפיה מתק תחפה ותחית הדגה באושר ובריאות
ורוב ורת ושמחה כל הימים.

בהוקרה ובהודרת רה
החומס לרכובה של תרה

יחזה אקולט

מרכז תורני לנגב

אהלי שם

ת.ד. 192, אופקים

מכתב ברכה מהגאון רבי יחיאל אביחצירא שליט"א רב העיר רמלה ובנו של הצדיק "בבא חאקי" זצוק"ל

בס"ד, יום שלישי י"ג תשרי תשע"ב

הובאו לפני גליונות הספר "חן וכבוד" שחיברו וערכו האברך היקר והנעלה הרה"ג הרב ליאור עזרן שליט"א, אשר ליקט ואסף כעמיר גורנה דעות עשרות הפוסקים המתירים חבישת פאה נכרית ככיסוי ראש לנשים נשואות, מערכה מול מערכה, בטוב טעם ודעת, יישר חיליה לאורייתא.

ואומנם אין דרכי להכניס ראשי בין ההרים וק"ו להיות בין המסכימים, ואמת אומר כי מנהג אמותינו הקדושות בחו"ל היה לכסות את הראש במטפחת, והזקנות והמבוגרות הוסיפו עליה רדיד כאשר כל שערות הראש מכוסות כדבעי, לבל תיראה שיערה אחת חוצה, רק הדור הצעיר קשה להם לכסות הראש באופן זה, ונהגו להקל בפאה נכרית. וטוב עשה האברך היקר הנ"ל שמצא מקורות וסמך למנהגם מדברי גדולי הפוסקים שמפיהם אנחנו חיים, וכמו שכתב גם אאמו"ר זצוק"ל בתשובה שהובאה בספר זה.

אבל ההמלצה, כמו מנהג אמותינו הקדושות, ללכת בכיסוי מטפחת בלבד, אבל שיהיה בכיסוי מלא. ואלה שמקילות ללבוש פאה, יש להשתמש בפאה קצרה וצנועה, ואם לאו - יש בזה ח"ו חוסר צניעות.

עוד אומר כי מה שמפיצים בשם מור דודי סידנא בבא סאלי זיע"א, שכביכול יצא בדברים קשים נגד המתירים פאה, יכולנו להעיד בוודאות שמעולם לא אמר דברים אלו ח"ו, ואין זה דרכו כלל וכלל, ויש מבנות משפחתו שנהגו להקל בזה, וכפי שמעידים גם חתניו לוקחי בנותיו שיחיו, כאשר יראה הרוואה בספר "חן וכבוד".

על כן בואו ונחזיק טובה לרב המחבר שליט"א שעמל וטרח למצוא מקורות למנהג ישראל קדושים, והריני לברכו שיזכה להפיץ מעיינותיו חוצה, ולהגדיל תורה ולהאדירה, מתוך בריאות גופא ונהורא מעליא, אורך ימים בימינה, בשמאלה עושר וכבוד, וזכות אבוה"ק תעמוד לו בכל אשר יפנה אכ"ר.

ביקרא דאורייתא

יחיאל אביחצירא

בן לא"א סידנא בבא חאקי זיע"א

החתי"פ רמלה ת"ו
צלאאש"ר יחזקאל אביחצירא
נז"נ לאביר יעקב
רב העיר רמלה

מכתב ברכה וגילוי דעת מהרה"ג רבי ישר אדרעי שליט"א חתן האדמו"ר רבי ישראל אבוחצירא זצ"ל וראש מוסדות "בית ישראל"

ב"ה, ה' טבת תש"ע
לכבוד הרה"ג הרב ליאור עזרן שליט"א
השלום והברכה

אחרי דרישת שלומו הטוב, ע"פ בקשת כבודו הריני בזה להעלות על הכתב מה שידוע לי
אודות התייחסותו של כבוד קדושת מורי וחמי הצדיק רבי ישראל אבוחצירא זצ"ל, בענין
לבישת פאה נכרית לנשים נשואות, וכדלהלן.

מעולם לא שמעתי אותו שדיבר נגד לבישת פאה נכרית. וכמו כן בתו, אשתי שתחי', וכן
חמותי הרבנית אשת הצדיק, אמרו **שלא שמעו אותו מעולם** מדבר נגד לבישת פאה נכרית.

ואדרבה, עובדה היא ששתיים מבנותיו לבשו פאה נכרית בצעירותן, וכן אשתי, בתו
שתחי', לבשה פאה נכרית בחייו במשך קרוב לעשר שנים, והגם שידע מזה, לא אמר לה
מעולם דבר כנגד זה.

וידועה חיבתו הגדולה והמיוחדת לאדמו"ר מליובאוויטש זיע"א, שהסביר את העדיפות
שיש לפאה על מטפחת, לנשים הצעירות בימינו, שמצוי שאין מכסות את כל הראש
במטפחת. ומובן מאליו שישנן פאות שאינן צנועות, וכמו שיש מטפחות שאינן צנועות, ולא
זה הנדון דידן.

החותם בברכה שתזכה להגדיל תורה ולהרבות שלום בעולם ישר אדרעי

* אמר המחבר: בנותן טעם להביא כאן מעשה שהיה עם הגאון המקובל רבי מאיר אביחצירא זצ"ל,
בנו של בבא סאלי, ומובא בספר "גאוני משפחת אביחצירא" (עמ' ק"ב, בשם הרב אברהם
אבוחצירא):

"בין הגה"ק הבבא מאיר לר' מכלוף, התנהל קשר חזק... לימים, כאשר בתו של ר' מכלוף באה
בקשרי שידוכין, חתנה המיועד התעקש שהאשה תכסה את ראשה במטפחת לחוד. הכלה פנתה
לגיסה שהיה מיווד באופן מיוחד עם הגה"ק הבבא מאיר, רבי שמואל מאיר מבני ברק, ובקשה
ממנו לסור למעונו של הרב, לדעת איך לנהוג. הגה"ק הבבא מאיר ברוב חכמתו ופקחותו לדעת
טיבו של כל אחד ואחד, פנה לחתן ואמר: **"הלואי וכולם ילבשו פאות נכריות"**.

ב"ה
ה' תשס"ז

עכביז הירל הרב איאור אלרן שילא
השום וההרכה.

אחרי דרישה שלוחו הטור. על פי קבלה כפ
היוני הזה להעלות על הכתב, מה שידוע לו,
אודות התיאסות של כ"ק מומי וממי הצדיק רבי
ישראל אבוחצירא לז"ע. הצענ' דרישה פאה
לכדיה לנשים נשואאל. ובדלהלן.
מצומ לא שמעג אול שפיהר נגד דרישה פאה לנכדיה.
וכמו"כ בתל, אשלג שגה, וכן מומי ההלכה אשלג
הצדיק. אמרו לא שמעג אול מצומ מדבר נגד דרישה
פאה לנכדיה.
ואדרבא צוקרה היא ששמי' מהלתי' להשו' פאה לנכדיה
הצדיק. וכן אשלג. התי' שגה' להשו' פאה לנכדיה
התי' במשק קרוק ל-ס' שנים. והלם שידע מזה.
לא אמר זה מצומ דבר נגד לה.
ויצאה תיבת הלצוה והמיוצג לאדמו"ר מוהבאוש זצ"ל
שהסדיר את הצדיק שיש לפאה על מטפחת. לנשים
הצדיק. דימיון, שמצוי שאין מכסות את כל הראש
במטפחת, ומידן מאיליו שישנן פאול שאין צולצול
וכמו שיש מטפחת כוש שאין צולצול. ולא לה הנצח דין.
המיוצג בהכרח שגלה להלדא גורר וההרכה שלום בצומ.

ישל אצירצ'

"bet-israel" institutions office:
24 ben-gurion st.
p.o.b. 162 netivot 87746, israel
tel. 972-8-9942157
fax. 972-8-9930408
Email: btisrael@netvision.net.il

משרדים:
רח' בן גוריון 24
נתיבות 87746, ישראל
טלפון: 08-9942157
פקס: 08-9930408
דואר אלקטרוני: btisrael@netvision.net.il

הרב ישר אדרי
חנן חניק הקדוש בב' חלי ויקי
ת.ו. 162 נתיבות, 08-9942157

מכתב גילוי דעת מהרה"ג רבי אריה יהודה הראל זצ"ל חתן האדמו"ר רבי ישראל אבוחצירא זצ"ל ור"מ ישיבת קול יעקב ירושלים, מח"ס "מאור ישראל"

בס"ד, ח' מנחם אב תש"ע
לכבוד הרב ליאור עזרן שליט"א

במענה לפנייתך ולפניית רבים, הריני לגלות את הידוע לי באשר לדעתו של מו"ר חמי הקדוש והטהור הצדיק אדמו"ר רבי ישראל אבוחצירא זצוק"ל בענין פאה נכרית.

ברצוני להדגיש בראש ובראשונה, שאני כותב את מה שהבנתי מהנהגתו בענין זה בחמש עשרה שנותיו האחרונות, ואינני בא לפסוק הלכה.

ולפי שמפרסמים שכאילו כינס את בנות המשפחה, ועורר על האיסור החמור בלבישת פאה, ועוד יותר, שכאילו אמר בכינוס זה שהלובשת פאה מכינה חומר בעירה לשריפתה בגיהנם, רצוני להבהיר שבכל שנות היכרותי עמו לא היה כינוס כזה, ואשתי שתחי' לא זוכרת אסיפה כזו גם שנים רבות לפני כן.

יתרה מכך, בנותיו היותר צעירות לבשו פאה כשירה (בארץ ובחו"ל), והוא ידע שהן לובשות פאה, ומעולם לא העיר להן בחריפות* על כך. ולפיכך הבנתי שדעתו האישית היתה שכיסוי ראש עדיף מפאה נכרית, וכמו שרבים גדולים אחרים סברו כן, ושכך היה מנהג בנות עירו ומשפחתו, ועד היום זקנות המשפחה מכסות את ראשן בשני כיסויים, כך שלא נראית אף שעררה משערות ראשן, כפי דעת הזוהר הקדוש, וברור שזו היתה אצלו עדיפות ראשונה.

אך הוא הבין שיש שינויים, וירידת הדורות, ושאי אפשר לדרוש מבנות ימינו את החומרות הנ"ל, ועל כן העלים עין בהנהגה בענין הפאה, וכך ישנן כיום מבנותיו, כלותיו ונכדותיו, שהולכות עם פאות צנועות, וכמנהגן של רוב בנות דורינו הצנועות. והאמת והשלום אהבו.

החותם לכבוד התורה

אריה יהודה הראל - חתן האדמו"ר

*אמר המחבר: בספר "סידנא בבא סאלי" מסופר כי בנות המשפחה שלבשו פאה, כשהיו נכנסות אל הקודש פנימה, היו לובשות מטפחת. והיה הבבא סאלי מעיר להן ברמז כדרכו בקודש: "כן, רק אצלי", כרמזו על כך שאין נסתר מנגד עיניו, ויודע על כך ומעלים עין. וכנראה לזה התכוון הרב הכותב, שלא העיר להן "בחריפות" אלא ברמז בעלמא. כמו כן בשנת תשע"ה פרסמו בני המשפחה מהדורה חדשה של הספר, בשם "ישראל סבא", והעורכים השמיטו ממעשה זה כל דבר שניתן להזימו, ולא הביאו שאיזה נכדה חבשה פאה, או שאסף את בנות המשפחה ודרש בפניהן וכו'.

הרב אריה יהודה הראל
ר"מ ישיבת קול יעקב ירושלים

[illegible]

הוועדה לכשרות הספרים

שע"י ביה"ד "חניכי הישיבות"
בראשות הגאב"ד רבי מרדכי גרוס שליט"א

בס"ד, יום ראשון י"ח לחדש שבט תשע"א

הובא בפנינו הספר הנכבד "חן וכבוד", ובו אסף דעות רבות מדברי הפוסקים מגדולי הדורות, בענין היתר פאה נכרית לאשה.

אחר שעברנו על כל הספר הנרחב, נמצא שהמחבר הרה"ג רבי ליאור עזרן שליט"א, בעמח"ס "אוצר הפנינים" עה"ת, ציטט בהרחבה לשון הפוסקים ככתבם וכלשונם, ובשולי הדברים גם הוסיף מדיליה כיד ה' הטובה עליו, להעיר ולהאיר כדרכה של תורה. וראוי להוציא הספר לאור עולם.

(אישור הוועדה הוא רק על תוכן הספר, ולא באנו לקבוע עמדה בהנהגה ההלכתית).

בברכה על שמוציא מתחת ידו דבר מתוקן

יש לציין:

החובשות פאה, עליהן להקפיד על כללי הצניעות, כפי שפירט בזה מרן הגאב"ד שליט"א בספרו "אום אני חומה" ב"ברה כחמה" ס"ק מט.

בנוסף, כפי שהורה עמוד ההוראה מרן הגאון רבי יוסף שלום אלישיב שליט"א למרן הגאב"ד שליט"א, יש לקנות פאות רק עם הכשר שאין בהן חשש של איסור תקרובת ע"ז.

המען לפניות: דח' אבי ורבא 9 בני ברק 51481 טל: מזכירות הוועדה 03-6162123

הקדמה

"ומאז רבו מחלוקות בישראל לאלפים. ותשובות לשואלים היו מסובלים האלופים. העורכים מלחמת התורה זה לעומת זה יצאו בתריסין וחרבות שלופים. בכמה מיני דופים. כי זה וזה חושבין פירושיהם משל חבריהם יפים... כי לדעת חכם ופוסק פלוני אינם כן הדברים. ואז כל אחד ואחד מרבה עליו רעים. ועושה לדבריו סנגורים. ועל לאו דלא תתגודדו לא ישגחו, רק הללו אוסרים והללו מתירים. ונמצא שם שמים מתחלל על ידי רועים אבירים. מיום עמדי על דעתי היה בעיני לזרא ולמגדל עוז. קנאתי לזאת ותרהיבני בנפשי עוז".

(מתוך הקדמת ספר "שלטי הגיבורים")

"אלו דברים שאין להם שיעור, הפאה". בענין פאה נכרית נשתברו הרבה קולמוסים, והדבר נוגע לרובות נשים הנהוגות כן רבות בשנים, ומדורות קודמים. אין לך כמעט דין מדיני התורה שלא נחלקו בו חכמי ישראל, זה אוסר וזה מתיר, וכדרכה של תורה. אך דא עקא, שאין מחלוקת זו כשאר מחלוקות, כי דעת האוסרים ידועה ומפורסמת בשער בת רבים, ואילו דעת המתירים נחבאת אל הכלים ואינה נשמעת בראש חוצות. יש מהם פוסקים שהתירו מחוסר ברירה וכלאחר יד, ויש מהם שהתירו בשופי, ויש שגם העדיפו פאה על מטפחת או כובע, אבל הצד השווה שבהם שדבריהם אינם ידועים כדעת הפוסקים האוסרים, עד כדי כך שיש האומרים שאין כלל מי שמתיר.

השתלשלות הפסיקה

הפוסק הראשון שהתיר פאה נכרית והעלה נדון זה על שולחן הפוסקים, היה הגאון הספרדי רבי יהושע בועז ברוך זצ"ל, שמוצאו מספרד, ומשפחתו גלתה בגירוש ספרד ("גירוש קטלוניה" כאשר הוא מציין בהקדמת פירוש) לארץ איטליה, וחי בתקופת מרן רבי יוסף קארו זצ"ל, עד לפטירתו בשנת שט"ו לערך. הוא היה מן החכמים אשר קבעו את חותמו וצביונו של התלמוד כדמות תבניתו שבדפוס, הוא "האשל הגדול" (לשון מהר"ם פרובינצאלו סי' ק"ג), "איש אלקים נורא מאד" (כך הוא מתואר בשער ספר קיצור מרדכי וסימניו, נדפס בקרימונה שי"ז). סמוך ונראה לפרסום חיבור 'שלטי הגבורים', כבר נקבעו דבריו להלכה במקומות רבים ע"י הרמ"א בהגהותיו לשו"ע, ואחריו כל רבותינו נושאי כלי השו"ע.

בגאונותו העצומה, חיבר בצעירותו את הפירושים החונים על דף הגמרא, אשר הם לעיניים לכל לומדי התלמוד, הלא הם "עין משפט נר מצוה" המציין לכל הלכה ברמב"ם ולכל מצוה בסמ"ג, פירוש "מסורת הש"ס" המציין היכן מופיעים דברים מקבילים במקום אחר בתלמוד, ושם הובאו גם הערותיו והגהותיו על הש"ס, ו"תורה אור" המציין מה מקורו של כל פסוק המובא בגמ', וכל התורה היתה שגורה על לשונו כמשה בדורו. ובספרו הגדול "שלטי הגיבורים" על הרי"ף, הביא את דברי הראשונים, וגם חידש מדעתו חידושי דינים בהלכה, ושם במסכת שבת (סד:) כתב באריכות

להתיר מסברא לבישת פאה לנשים נשואות, והביא ראיה וסמך לזה מהגמ' שם ומהגמ' במסכת ברכות (כד.), והניף ידו שנית בהגהות עין משפט למסכת נזיר (כח:).

ורוב גדולי הדורות הבאים אחריו הסכימו עמו, כרמ"א שפסק כמותו ב"דרכי משה" סי' ש"ג, והביא דבריו בשו"ע סי' ע"ה, וגדולי מפרשי השו"ע והטור, הסמ"ע שפסק כמותו בספרו "פרישה" על הטור סי' ש"ג, וביאר את דבריו, והמג"א שהביא ראיה לדבריו בסי' ע"ה ודחה בתוקף את דברי החולקים. ואחריהם באו שאר הפוסקים החונים על השו"ע, ורובם פסקו להתיר בהלכה זו. ובכל דור ודור שהתעוררה בו הלכה זו, כתבו עוד ועוד פוסקים להתיר, עד המאספים לכל המחנה, משנה ברורה וכף החיים, ופוסקי דורנו, ובראשם נר המערבי סבא דמשפטים **מזן הגאון רבי שלום משאש זצ"ל**, ראב"ד ירושלים ורבה של יהדות מרוקו (וראה לקמן בעמ' 101), שם הבאנו מאה ושלושים פוסקים המתירים פאה נכרית, מכל החוגים והעדות).

מנהג ישראל תורה הוא

וראה בשו"ת תשובה מאהבה (חלק א' סי' מ"ח), שכתב בזה הלשון: "ידע מעלתו, מה שהנשים מקילין בפאה נכרית מגולה, אין זה דבר חדש אלא כבר היה לעולמים, כן נראה מפשט לשון הש"ג במסכת שבת ובמסכת נזיר, שכבר נהגו להקל משנים קדמוניות, טרם אשר שלטי הגבורים מצא להם ההיתר. ובא זה ולימד זכות על הנשים צדקניות שבאותו הדור, על פי ראיותיו. וכן נכון הדבר לעשות וללמד זכות על נשים כשרות, ובפרט בדורות הראשונים אשר מסרו נפשם על קדושת השם, ואילו היו בכלל עוברות על דת יהודית, גדולי הדור לא החרישו, ושרים לא היו עוצרים במילים ובשוטים, שלא תהייה עוברות על דת".

והגאון רבי יצחק אבולעפיא מדמשק כתב בשו"ת פני יצחק (חלק ו' סי' ו' - נדפס בשנת תרל"א): "מנהג דגדון דידן הוא קדמון מזה שנים רבות, יותר מארבע מאות שנה [כלומר, מתקופתו של בעל שלטי הגיבורים], והיו כמה רבנים מארי דאתרין ז"ל והיו רואים שכן נהגו **ולא מיחו בידן כלל**, וליכא למימר שגם המה בחכמתם טעו. וכסבורין היו דהוא מותר גמור, ולזה שתקו ולא מיחו, דחלילה לן לתלות בוקי סריקי בהו שטעו בדין ח"ו". ולאחר שהתפרסמו דברי הש"ג, נהגו כל הנשים הכשרות במדינתו לצאת בפאה נכרית, באופן שאין הבדל בין נשואה לבתולה, וכמו שהעיד הגאון רבי יעקב פארדו בספרו "אפי זוטרי" (על השו"ע אה"ע סי' כ"א ס"ק ט'). נדפס בשנת תקנ"ז, ובין דבריו כתב שם: "וכבר נתפשט המנהג בכל איטליה כדברי שלטי הגיבורים".

ובנותן טעם להביא כאן מש"כ מהר"י חאגיז זצ"ל, מגדולי האחרונים, בספרו שו"ת הלכות קטנות (סי' ט'), וזה לשונו: "כלל גדול שהוא מוסד בידינו, אם הלכה רופפת בידך, פוק חזי מאי עמא דבר, כי פשוט הוא אשר באהבת ה' את עמו ישראל, יסיר מכשול מדרכיהם, **ולא יטו כל העולם אחר היחיד, אילו סברתו דחוויה**", עכ"ל. והביאו הגאון רבי גבריאל ציננער שליט"א (ראה דבריו לקמן בעמ' 361), והוסיף: "ודון מינה שרבות נשים כשרות הולכות כן כמה שנים... ולמעשה רוב נשותיהם של גדולי ישראל במאה שנים האחרונות הלכו בפאה נכרית, וא"כ אין להרעיש על המקילים".

הגמ' - אסמכתא בעלמא

הגאון רבי יהושע בועז, שהיה הראשון שהתיר לבישת פאה, כתב זאת על גליון הגמרא, ופתח במילים: "יראה מזה להביא ראיה וסמך". מכאן משמע שלא היה בכוונתו להוכיח את ההיתר מהגמרא, אלא כסמך בעלמא. גם במרוצת השנים, פלפלו פוסקי ההלכה באשר לסוגיות הגמ', זה אומר בכה וזה אומר בכה, אך עיקר תשובות הפוסקים היה בהיתר הפאה ע"פ הסברות להתיר, ושליטת הטעמים לאסור, ולא בביאור הסוגיות.

בדורנו, יש שחשבו זאת לעיקר, שעל פיו נפסקת ההלכה, וכל עניינם הוא להוכיח כי אין ראיה מהגמרא והראשונים להתיר, והוסיפו גם לדחוק בדברי הש"ג והרמ"א וכיו"ב. אולם גם לאחר כל הביאורים שכתבו לא הועילו כלום, כי עדיין עמומות הן סוגיות הגמ', וישנן קושיות לשני הצדדים, אשר לא ניתן ליישבן כלל, או שהביאור דחוק ואינו מניח את הדעת, גם לדעת המתאמצים לאסור בימינו וגם לדעת הדוחים דבריהם ומתרצים הקושיות כדי להעמיד דברי השלטי גיבורים.

דנהה בפשטות, הפולמוס ההלכתי אודות הפאה החל לפני כחמש מאות שנה, ולפני כן לא היה המנהג מצוי. ולא הוזכר בשום מקום כי הפאה שימשה ככיסוי ראש, ולא הובא הדבר לא בגמרא ולא בראשונים, אלא ששימשה כקישוט (ואמנם במסכת נזיר דף כ"ח מוזכרת פאה שלמה ששימשה תחליף מושלם לשיער הטבעי לאשה המגולחת, אך מסתבר שגם זה היה מכוסה ברה"ר ככל הנשים). וכמו כן גם לא דנו האם אסור או מותר פאה משום דת יהודית או משום מראית העין, וממילא לא נראה שבזמן הגמרא והראשונים כיסו הנשים את ראשן בפאה.

ועוד קשה, כיצד כתבו חלק מן הראשונים כי הפאה שימשה את הנשים החולות שנשרו שערותיהן, על מנת שיראו בעלות שיער כחברותיהן. הכיצד בזה נדמו לחברותיהן שכיסו את ראשן בסבכה כמנהגם בזמן ההוא? ומדוע לא נאסר הדבר משום "מראית העין" שיאמרו שהולכת בשערותיה המחוברות לראשה? ואם כל הנשים הלכו בפאה, מדוע ציינו הראשונים שהפאה שימשה נשים מסויימות? והכיצד חששו בגמ' שתשלוף הפאה ברה"ר ותראה לחברותיה, הלא תבוש להישאר בגילוי ראש? ואמנם לכל הנ"ל יש תירוצים כמבואר להלן בספרנו, וגם אנחנו הוספנו תירוצים וביאורים בס"ד, אך אין זה מניח את הדעת.

וגם לאידך גיסא, אם תאמר שהפאה תחת הכיסוי, כפי הביאור הרווח בספרי האוסרים בכל חמש מאות השנים האחרונות, הרי לא כן מוכח מדברי התוספות במסכת שבת (סד): **דמחכו עלה**, ומבואר שהפאה היתה מגולה לחלוטין, ומפני זה היה חשש דמחכו עלה. וכן בתוספות הרא"ש לשבת (שם), וביאר מדוע מחכו עלה: "בשלמא זקנה בשל ילדה שבח הוא לה, פירש הרב ר' פורת דמשום הכי איצטריך לאשמועינן דאסור, דשבח הוא לה, דדומה לילדה ודרכה לצאת בו, מ"מ אסיר דזימנין דמחכו עלה ואתיא לאתוייה [דהיינו יצחקו עליה שהיא זקנה ויוצאת בשערות ילדה], אבל ילדה בשל זקנה מה צריך לאשמועינן איסור בדבר זה דלעולם לא תצא בהן דגנאי הוא לה". עכ"ל.

וכן בחידושי רבינו פרחיה ב"ר ניסים כתב **שילדה לא תצא בפאה נכרית של זקנה, כי תתבייש מחברותיה**. וכן הריטב"א (שבת נז). הקשה "ואם תאמר כיון דכבול למטה מן השבכה הוא אמאי אסרי רבנן לצאת בו דהא אי אפשר לסלקו בלא סילוק השבכה", ולא הקשה כן על פאה, ומשמע

שלא היתה תחת השבכה. וכן מוכח ממש"כ רש"י (שבת סה.) "למטה מן הסבכה - כגון כיפה של צמר", ולא כתב "כגון פאה נכרית". וכן מוכח ממש"כ הר"ן (שבת כט. מדפי הרי"ף) "למטה מן השבכה. כגון אצטמא וכיפה של צמר", ולא כתב "כגון פאה נכרית".

וכן ביארו חלק מהראשונים שהפאה שימשה עבור מי שהיה שיערה לבן, ורצתה להתנאות בשיער שחור, ובוודאי אין תועלת לזה כשהוא תחת הכיסוי, ואיירי בפאה מגולה. וכן מדברי הרמב"ם "שיער נאה... שתתקשט בשיער", משמע שהיה השיער גלוי, כי תחת הכיסוי אין צורך בשיער נאה. וכעין זה מובא עוד בראשונים. וכן תוס' רי"ד כתב "שאשה שאין שיערה מרובה מביאה קליעות שער של חבירתה וקושרת בראשה על שיערה", ואם איירי תחת הסבכה ונועד רק לייצר נפת, כפי שניסו לטעון, אינו מובן מדוע צריך קליעות שיער (דהיינו צמות). וכן רש"י כתב "שנראה כמו שהוא שערן", ואין צורך בזה אם איירי תחת הכיסוי. ואם תאמר שכל זה רק "בחצר", כמו שרגילים לדחות, הרי מהגמ' והראשונים הנ"ל מוכח שיצאה עם הפאה לרשות הרבים, וכמבואר בספרנו בכמה מקומות באריכות, שלא יתכן כלל לומר כך. ויש עוד שהוכיחו שהחצר המוזכרת במשנה היא חצר הרבים ולא חצר היחיד. וכהנה וכהנה יש קושיות רבות על כל אחת מהשיטות, כאשר יראה הקורא.

ואף בדברי ראשונים המתירים, הדברים עמומים. דהנה הש"ג כתב על מנהג נשות מקומו: "היוצאות בכיסוי שערות שלהן כשהן נשואות, אבל במקום קליעת שערן נושאות שערות חברותיהן". ומשמע ששערן היה מכוסה, ורק במקום קליעת השיער נושאות שיער חברותיהן. ומאידך גיסא הרי כתב ששיער תלוש אין בו משום ערוה, ואין בו משום פריעת ראש, והתיר כל סוג של פאה. וכן הרמ"א הביא את דבריו אלה, אך לא כתב זאת באבן העזר סי' קט"ו בהלכות השייכים לזה, אלא באורח חיים סי' ע"ה אגב ההיתר בשערות שחוץ לצמתה.

ובימינו ניסו האוסרים המתחדשים לדחוק בדבריהם שדיברו "בחצר", ולזה אין מובן כלל, וכמבואר בספרנו בפרק י"ג. שהרי שלטי הגיבורים דיבר על נשים היוצאות, ו"יוצאות" פשוטו כמשמעו יוצאות לרשות הרבים. ומה שציטט במקום אחר שיטה יחידאה לאסור גילוי ראש בחצר, והרי רוב ככל הראשונים פסקו שבבית ובחצר מותרת לגלות ראשה לגמרי, ומה לו לחפש סמך בעלמא להתיר פאה בחצר, כאשר רוב הראשונים מתירים גילוי ראש לגמרי. וכן הרמ"א, כתב דבריו בסי' ע"ה אגב ההיתר בשיער שחוץ לצמתה. וכן הפנה לסי' ש"ג, שם מדובר בתכשיטים שבהם האשה יוצאה. ושם בביאורו דרכי משה, הביא את דעת הש"ג להתיר, ובוודאי לא מדובר שם בחצר. וכן המג"א בסי' ע"ה הפנה לעיין בסי' ש"ג סעיף י"ד, העוסק ביציאה בחוטי שיער לרה"ר. וכהנה וכהנה יש קושיות רבות על המנסים לדחוק בדברי המתירים.

ביאור מחודש בדברי הגמ'

ולולא דברי האחרונים אשר מפיהם אנחנו חיים, היה אפשר לבאר לענ"ד שבזמן הגמ' כיסו הנשים את ראשן בסבכה, והוציאו שערותיהן מאחור, כאשר החלק האחורי ובו קליעת ראשן היה מגולה (כמנהג כמה מארצות המזרח עד לאחרונה), והוא הנקרא "חוץ לצמתן" שהיתרו מפורש בראשונים וכפי שהביא בשו"ת מהר"ם אלשקר (סי' ל"ה): "שאלת ממני הידיד אם יש לחוש לאלו הנשים שנהגו לגלות שערן מחוץ לצמתן להתנאות בו... כתב הרשב"א ז"ל בחדושו בברכות זה

לשוננו... שיערה חוץ לצמתה שאינו מתכסה, אין חוששין להם מפני שהוא רגיל בהם ולא טריד... וכן נמי כתב בעל ארחות חיים... שיערה מחוץ לצמתה שאינו מתכסה אין חוששין להם, מפני שהוא רגיל בהן. וכן שמעתי שכתב בעל המכתם. ואין זה צריך לפנים, **דלדברי כולם אין בו צד איסור כלל, אדרבה, שהתירוהו בפירוש**, ואפילו לק"ש, והעידו שנהגו לגלותו" (ואין זה כדעת הזוהר הקדוש, שאין לאשה לגלות אפילו שיערה אחת משערותיה, כי לא נפסק להלכה כמותו בתלמוד בבלי ובראשונים). וראה עוד בדבריו לקמן (עמ' 287). ומלבד הרשב"א בשם הראב"ד, והארחות חיים ובעל המכתם, כתבו כן גם השיטה מקובצת (ברכות דף כ"ד) והמאירי (שם) ובספר אוהל מועד (שער ק"ש דרך ה' נתיב ה', והוא אחד מן הראשונים) להתיר גילוי שיער שחוץ לצמתה.

וכן כתב הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל, בשו"ת "אור לציון" (חלק א' סימן י"א), וזה לשונו: "הרשב"א בחידושו לברכות (דף כ"ד) הביאו הבית יוסף (ריש סימן ע"ה, ד"ה טפח), כתב דמותר לקרות נגד שיער של אשה שמחוץ לצמתה שאינו מתכסה, ואין חוששין להם, מפני שהוא רגיל בהם ולא טריד, והובא להלכה ברמ"א (סי' ע"ה סעיף ב'), ופשטות דבריו מורין שאין האשה חייבת לכסות כל שערותיה, ומותרת לגלות צמותיה והיינו שערותיה הקלועות לה מאחוריה".

וכתב הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל בשו"ת "אגרות משה" (אורח חיים סי' קי"ב), שאין הגבלה לאורך הצמה שמותר להוציא מהכיסוי לדעת הרשב"א, ויש להתיר אף בטפח ויותר, כי אין זה ערוה כלל. ורק ראוי להחמיר כדברי החת"ס, לא לגלות אף שיערה אחת: "וכונת הרשב"א ברכות דף כ"ד שכנגד השערות שמחוץ לצמתה שאינה מתכסה אין חוששין להם מפני שהוא רגיל בהן ולא טריד, **אפשר הוא אף ביוצאות טפח**... והשערות שמחוץ לצמתן שאינן ערוה הוא אף ביותר מטפח".

וממילא, מפני שמנהג הנשים בזמן ההוא היה לגלות צמתן מאחור, לכן אותן נשים שנשרו שערותיהן מחמת מחלה וכדומה, הוצרכו לתקן לעצמן פאה נכרית, המכסה את הראש כולו ונראית כדוגמת הפאות שיש בימינו, וכך היו בבית ובחצר, כיון שכל הנשים בזמן ההוא גילו ראשן בחצר, וכמו שמובא בגמ' כתובות (דף ע"ב) "ואלא בחצר, אם כן לא הנחת בת לאברהם אבינו שיושבת תחת בעלה", ובפירוש התוספות שם, "אפי' בלא קלתה נמי אין בה משום פריעת ראש". ובצאת אותן הנשים לחוץ, כיסו את ראשן בסבכה וגילו מאחור את הפאה הנכרית (ולפ"ז יתבאר הלשון "פאה", מלשון קצה וסוף) וכך נראו ככל הנשים האחרות שכיסו ראשן וגילו מאחור את צמתן. ועתה יובן גם מהו "חוטי שיער", שפירש רש"י שקולעת בהן שיערה, ובגמ' אמרו שלא תצא ילדה בשל זקנה, שגנאי הוא לה. ותמוה כיצד קולעת בהן שיערה, ומאידך יוצאת לרה"ר ונראים החוטים. ולדברינו מבואר, שאת הצמה הגלויה היו קולעות בחוטי שיער, ופשוט.

ומפני שכל הנשים בזמן ההוא (כולל הנשים הגויות, כמובא ברש"י סנהדרין דף נ"ח) כיסו את ראשן בסבכה, לא עלה על דעת אף אחת מהנשים הכשרות לכסות את ראשה בפאה ולהשתמש בזה ככיסוי ראש. ואם היתה אחת יוצאת כך לשוק, אולי היה בזה משום מראית העין ומשום דת יהודית, ואף פריצות כיון שהיתה יוצאת דופן. אבל בימינו, שרוב נשות העולם מגלות ראשן, וגם בקרב היהודיות לצערנו עדיין רובן מגלות הראש לגמרי, ממילא היה צורך ברעיון של פאה המכסה את כל הראש, וכך פשט המנהג בקרב כל ישראל, עד שהפך לענין של הידור - כאשר המטפחות בזמן הזה אינן מכסות הראש כדבעי.

ולפ"ז מבוארות כל הקושיות כמין חומר, ולא נותר בהם נפתל ועיקש. ובגמ' בנזיר (כח: איירי שבחצר לבשה פאה שלימה, ובחוץ כיסתה את עיקר ראשה וגילתה את קליעת שערתיה, וזו ראיית שלטי הגיבורים משם - ששערות תלושות אע"פ שנמצאות על הראש ואע"פ שנראות כשיער ממש, אין בהם משום פריצות ולא משום גילוי ראש) ואמנם בפאה שלימה יש לדון משום מראית העין ודת יהודית וכו', אך במקום שנהגו בכך ממילא אין מקום לחוש לזה). ובאמת היה יכול להביא ראיה מהא דמותר אפילו שיער מחובר היוצא מחוץ לכיסוי, ולא רק שיער תלוש, אלא שהעדיף להביא ראיה מפאה נכרית שהיא הנדון שלו, ובלשונו: "והרי פאה נכרית הוי ממש כעין אלו הקרניא"ל", שהנשים נשאו בקליעת שערן. ולא היה זה אלא סמך בעלמא, להוכיח כי מצינו פאה נכרית הנהוגה גם בימי קדם, ולא שהוכיח מכאן את ההיתר. ואולי מפני שהיתר הוצאת צמתן אינו מפורש בגמ' אלא רק משמע מדברי הגמ' והראשונים, וגילוי הפאה ברה"ר מפורש בגמ', לכן העדיף להביא ראיה מהפאה.

ולפ"ז מבואר מש"כ בחידושי רבינו פרחיה ב"ר ניסים (למסכת שבת סד:), שהוא אחד מהראשונים: "ובפאה נכרית. כלומר שמתקשטין בו מי שאין להן שיער ארוך". כי מי שלא היה לה שיער ארוך, לא היתה יכולה לגלות את צמתה מאחור, כשאר הנשים.

ולפ"ז מבואר פירוש רש"י, "פאה נכרית רגילים היו נשים ששערן מועט לקשור שיער נכרית לשערן, שנראה כמו שהוא שערן". וכן כתב הברטנורא (בביאורו למשנה במסכת שבת). והביאור הוא שהיו קושרות פאה נכרית לשערן, ולמרות שהראש מכוסה כשאר הנשים, הרי הצמה מאחור דומה לכולן, ולא ניכר ששערן מועט.

ולפ"ז מבואר מש"כ רש"י עה"פ בישעיהו (פרק ג' פס' ט"ז) "הלוך וטפוף תלכנה": "ויונתן תירגם ובפתהו מקפן, היו קושרות פאות נכריות קליעת שערות תלושין כורכות עם קליעותיהן שיראו גסות וטפופות". ואמנם רש"י בביאורו העיקרי שם (וכן במסכת שבת) לא פירש כך, אבל תרגום יונתן אינו מובן, שהרי רש"י במסכת שבת (דף ס"ב) כתב "הלוך וטפוף... ונשואות היו, לפיכך מספר בגנותן". ואם נשואות היו, כיצד נראו קליעותיהן בחוץ? ולדברינו מבואר, כי היה מנהג כל הנשים בזמן ההוא להוציא את קליעת שערן מחוץ לכיסוי, ואותן נשים היו משתמשות בפאות נכריות כתוספות שיער, לעבות את קליעתן באופן מוגזם כדי שיביטו בהן, ועל כך דיבר הנביא.

וכן לפ"ז מבואר שאר פירושי הראשונים, וכגון הערוך שכתב בערך פאה: "כל מידי דמקיף ולא מגין ומכסיא כולה, קרו לה פאה וכו', וכן פאה נכרית דמקפת הראש ולא מכסיא ליה". וכן המאירי בעירובין (דף י"א, הוצאת מוסד הרב קוק): "ופירוש הדבר דהואיל והוי דבר מקיף ואינו מכסה כל האויר שבינתיים, נקרא פאה, וכדאמרין לענין תכשיטי נשים לא תצא אשה בפאה הנכרית, פירוש דמקיף את הראש ואינו מכסה אותו". וכן בתוס' ר"ד (שבת דף ס"ד): "פירוש פאה, קליעות של שער, שאשה שאין שער מרובה מביאה קליעות שער של חברתה וקושרת בראשה על שער, כדי שתיראה בעלת שער". וכן הר"ן והר"י מלוניל (שם) כתבו, "פאה נכרית היא כעין כיפה שעשוי משער חברתה, לפי שיש לה שער מועט, אי נמי - דיש לה שער לבן ושער חברתה שחור". וכן פירש המאירי. וההכרח לדבריהם לפרש שהשיער היה גלוי, ולקחה קליעת שיער מחברתה וקשרה לראשה, ובכך היתה יכולה להוציא צמתה מחוץ לכיסוי, ונראית ככל הנשים ששערן שחור, או ככל הנשים ששערן מרובה.

ולפ"ז מבואר הסתירה בדברי התוספות, שכתבו שאסורה לצאת עם הפאה בשבת, ומילתא דפשיטא היא כיוון ד"וודאי דמחכו עלה", ומוכח שהפאה היתה גלויה ברשות הרבים, ומאידך גיסא מובא בתוספות ר"י הזקן ותלמידו (הנמצא לאחרונה בכת"י) שהפאה היתה תחת הסבכה. ולדברינו מבואר, שאמנם הפאה בעיקרה היתה תחת הסבכה, אבל היתה מגולה מאחור כעין צמה או שיער אסוף, ועל זה כתבו התוספות דמחכו עלה. וכן בדברי תוס' ר"י הזקן מפורש כן, שכתב "פאה שהיא משערות תלושות ואי חזו להו כלל מחייכי עלה", זאת אומרת שהפאה היתה גלויה לכל הרואים ואינה מכוסה, למרות שעיקרה היה תחת הסבכה.

ולפ"ז מבואר מה שמשמע מהריטב"א (שבת נו.) ורש"י (שבת סה.) והר"ן (שבת כט. מדפי הרי"ף) שהפאה לא היתה תחת הסבכה (והבאנו דבריהם לעיל). כי אכן היתה צמה קלועה המגולה מאחור.

ולפ"ז מיושב קושיית מהר"י קצנלנבוגן, שהרי רש"י והערוך פירשו שפאה נועדה רק לאשה ששערה מועט, וא"כ על כרחך איירי בפאה מכוסה, דוודאי מכסה שערה, שהרי כל מטרתה להיראות ככל הנשים ששערן מרובה, והן ודאי מכסות שערותיהן כהלכה. ולפי דברינו, אדרבה, ע"י גילוי שיער הפאה מאחור היא נדמית ככל הנשים, למרות שראשה מכוסה. ואכן, רק אשה ששערה פגום או מועט נזקקה לזה, ולא כל אשה. אבל אם נאמר שהפאה היתה מכוסה לגמרי, לא מובן מדוע יש צורך בפאה, והרי כאשר היא מכוסה בסבכה הרי היא דומה לכל הנשים, וגם יכולה לקפל את הסבכה וליצור נפח גדול כאילו יש לה שיער תחתיה (כאשר עושות הנשים בימינו במטפחות).

ולפ"ז מיושב מה שהקשה בשו"ת הסבא קדישא, ובשו"ת עדות ביהוסף סי' כ"ט מהגמ' בשבת, שאם מדובר בפאה נכרית מגולה, למה אסרו ברה"ר מחשש "דילמא שלפא", הרי לא תגלה שערה, כמבואר במשנה (דף נו.) שמותר לצאת בסרביטין אם הם קשורים, דלא חיישינן שמא תסירם, שהרי לא מיגליא שערה, ע"ש ברש"י. וכן ב"כיפה של צמר שפיר דמי", פירש רש"י "דכיון דמיגליא שערה לא שלפא ומחויא". ולדברינו, אכן מדובר שראשה מכוסה, ושערה לא מתגלה למרות שמסירה הפאה.

ולפ"ז מבואר הסתירה בדברי הגר"א, שפירש את המשנה שמדובר בפאה נכרית מכוסה, וזה לשונו: "ומכנסת תחת הצעיף כדי שתתראה כבעלת שער" (והרב המו"ל כתב בהערה שבא לאפוקי מביאור השלטי גיבורים), ומאידך גיסא פסק בשו"ע סי' ע"ה כדעת המג"א להתיר פאה והביא מקור לדבריו (וראה לקמן בעמ' 110 באריכות). ולדברינו מבואר, שאמנם הכניסה עיקר הפאה תחת הצעיף אבל צמתה היתה מגולה ברשות הרבים, וזוהי גם כוונתו של בעל שלטי הגיבורים כנ"ל, שהביא סמך מהגמ' שכבר בימי קדם נהגו להשתמש בפאה נכרית להתנאות, וזה לשונו: "היוצאות בכיסוי שערות שלהן כשהן נשואות, אבל במקום קליעת שערן נושאות שערות חברותיהן".

ולפ"ז מבואר הגמ' בכתובות (דף נ"ד), "אמר רב יוסף, כיחלה ופירכסה אין לה מזונות". ומכך שרואים אותה הציבור שמתקשטת, מוכח שכבר אינה אבלה על בעלה ורצונה להינשא לאחר. ופירש רש"י שם בדף י"ז, שפרכוס הוא "קליעת שיער", וכן ביאר בתענית (דף י"ג) ובסנהדרין (דף י"ד) שפרכוס הוא בשיער. ותמוה, שהרי איירי באלמנה, שחייבת בכיסוי הראש, והכיצד רואים אותה הציבור שקולעת שערה. ולדברינו מובן, שמנהג הנשים היה להוציא קליעת שיער מבעד לכיסוי.

ולפ"ז מיושב קושיית הב"ש מהגמ' בנדרים (דף ל'), "אבל נשים לעולם מיכסו, ופרש"י שאינם שחורי הראש ועטופות כל שעה בלבנים. ע"כ. ואם איתא שכל הנשים היו רגילות בפאה נכרית מגולה וכו', היאך אפשר לומר שאין נקראין שחורי הראש אלא אנשים ולא נשים". וגם לדבריו קשה, מדוע נשים לעולם מיכסו ולא חילק בין בתולות לנשואות. ולדברינו מבואר, כי אכן כל הנשים היו מכסות ראשן, אך היו מוציאות צמה או "קוקו" מאחור, ולפיכך "לעולם מיכסו" ולמרות שהפאה היתה מגולה אצל אותן אלה שחבשו פאה. וכיסוי הראש היה כולל הבתולות והנשואות גם יחד.

וראה ב"צפנת פענח" להגאון הרוגצ'ובר שציין על לשון הרמב"ם **"לא יהלכו בנות ישראל פרועי ראש בשוק"**, לגמ' בנדרים הנ"ל שנשים "לעולם מיכסו", ולכן אינן נקראות "שחורי הראש". ומציין גם לגמ' בכריתות (דף ח') לגבי מצורע שראשו יהיה פרוע, "איש פורע ופורם ואין האשה פורעת ופורמת", ואין שם חילוק בין רווקה לנשואה. וכן הגר"ח קניבסקי זצ"ל בספרו "קרית מלך" שם, ציין מקור לרמב"ם מהגמ' בעירובין (דף ק') שקללת חוה היתה שתהיה עטופה כאבל (רש"י: בושא לצאת בראשה פרוע) ולא משמע שום חילוק בין רווקה לנשואה.

ולפ"ז מבואר לשון הגמ' בכתובות (עב). "אזהרה לבנות ישראל" ללא חילוק בין בתולה לנשואה, ולשון השו"ע והרמב"ם "אחת פנויה ואחת אשת איש" (וראה ביאור הגר"א על השו"ע אה"ע כ"א: "מדקאמר לבנות ישראל ולא קאמר לאשה", וראה בב"ח שם, "מדלא קאמר אזהרה לאשת איש, אלא סתמא אזהרה לבנות ישראל, אלמא דאחת פנויה ואחת אשת איש באזהרה"), ולא היה צריך לדחוק בדבריהם ולפרש שפנויה היינו גרושה ואלמנה, כפי שדחקו האחרונים.

והרב דוד יצחקי בקובץ "צפונות" (קובץ ו', שנת תש"נ) כתב לבאר שיטת הרמב"ם "אחת פנויה ואחת אשת איש", שמקורו בספרי, ופרע את ראש האשה, לימד על בנות ישראל שיהיו מכסות ראשיהן, ואע"פ שאין ראייה לדבר, זכר לדבר, "ותקח תמר אפר על ראשה, וכתנת הפסים אשר עליה קרעה". ופירשו המפרשים שאפר הוא לשון בגד, כמו "ויתחפש באפר". והרמב"ם ביאר כאילו כתיב "ותקח תמר אפר מעל ראשה" (ראה רד"ק שמואל ב' פרק כ"ג פס' כ"ד), היינו שהסירה את כיסוי ראשה מרוב צער, ובדומה לזה "וכתנת הפסים אשר עליה קרעה". והיינו שלפני כן היה ראשה מכוסה. ולפ"ז מבואר הספרי, שהקשה שאין ראייה לדבר, ותמוה שהרי יש ראייה לדבר מ"ופרע את ראש". אלא שזה איירי בסוטה שהיא נשואה, אבל בתולה מנין, ולזה הביא זכר לדבר מתמר.

וכן מבואר להדיא בירושלמי (מסכת כתובות פרק ב): "שיצאו ביום הכיפורים וראשה פרוע". וביאר ה"פני משה" שם: "כלומר דרבי יוחנן מפרש טעם המנהג, שהיו נוהגין להוציא הבתולות פרועות ראש והוא זכר לאבילות, ע"ש שבטלה מהן השמחה שהיו נוהגות לצאת ביוה"כ ולשמוח במחולות הכרמים כדאמרינן בסוף תענית. ובשביל זה התקינו שיהיו הבתולות יוצאות בשעת שמחת חופתן פרועות ראש כאבילות, וכמו שהיו נוהגין לתת אפר בראש החתן". וכן פירש הרידב"ז. ומשמע בפשטות שכל השנה היה ראשן מכוסה, ורק ביוה"כ פרעו ראשן זכר לחורבן.

ולפ"ז מבואר הגמ' במסכת כתובות (טו): "אם יש עדים שיצאת בהינמא וראשה פרוע", ופירש רש"י: "שערה על כתפיה, כך היו נוהגין להוציא את הבתולות מבית אביהן לבית החתונה". וכן הוא בפירוש רבי עובדיה מברטנורא על המשנה. וכן בר"ן על הרי"ף. וכן בבית הבחירה למאירי שם. וכן

בפסקי ר"ד. וכן הוא בפירוש קרבן העדה ובפירוש פני משה. וכן כתב רבינו גרשום (בבא בתרא צב:):
 וזה לשונו, "שהיו שערותיה נראין **מתחת הצעיף שלה הפרוש על ראשה** שכך נוהגין לבתולה".

ולא מובן כיצד יצאה גם בהינומא (ופירש רש"י שם בדף י"ז - "צעיף על ראשה") וגם ראשה פרוע, וגם לא מובן מדוע נקטו "שערה על כתפיה" ולא שראשה פרוע לגמרי. ולדברינו מבואר, שגם הבתולות היו מכסות ראשן בתמידות, כמו הנשואות, ומוציאות צמה קלועה מאחור, אלא שביום החתונה פרעו את הצמה הקלועה ופיזרו את שערן על הכתפיים, ומצאתי שזכיתי לכוון בזה לדברי הפרי מגדים (או"ח אשל אברהם סי' ע"ה ס"ק ג'): "והיינו **שיער שלה הארוכים פרועים על כתפיה, וראשה מכוסה**, ואין להאריך".

וכן כתב הגאון רבי יוסף רוזין זצ"ל, אב"ד טעלז, בשו"ת "עדות ביהוסף" (חלק א' סי' כ"ט), וזה לשונו: "בהא דכתב הרמב"ם דלא תלכנה בנות ישראל בפריעת ראש אחד פנויות ואחד אשת איש, נתקשו בזה גדולי האחרונים... אמנם לדעתי מיושבים דבריו ע"פ דברי הרע"ב שם, דפירש דהיו יוצאות בפריעת ראש ע"י כיסוי, יעויין שם, רק דהשינוי הוא דנשים יוצאות ושערן קלועות, ובתולות בשעת הכנסן לחופה היה שערן מסותרות".

וכן ביאר בשו"ת מהר"י הלוי (אחי הט"ז, סימן ט'), אך הוא למד מכך חיוב כיסוי השיער בבתולה ארוסה דוקא: "על כרחק שגם בתולה ארוסה אינו יוצאה בראש פרוע לחצר וכל שכן למבוי כמו נשואה, דבתרווייהו איכא למיחש להרהור, ומשום הכי הוכרח רש"י ז"ל לפרש וז"ל, וראשה פרוע שערה על כתיפה כו', כלומר הא דקתני ראשה פרוע היינו **שמיחה קצת סופי השערות לאחריה על כתיפה**... וכן ראיתי בתשובות מהר"ם אלשק"ר בסי' ל"ה שאין איסור במה שנהגו לגלות שערן חוץ לצמתן... שההינומא כיסתה קצת שערות ראשה, וקצת הנשאר הניחה על כתיפה בעת ההיא כפי המנהג".

ולפ"ז מבואר מה שפסק בטור אבן העזר (הלכות קידושין סימן ס"ה) וברמ"א שם, שאסור להסתכל בפני הכלה, אבל מותר להסתכל "בפריעת שערה". ולא מובן, שהרי אם מסתכלים על שערותיו של האדם, בהכרח שמסתכלים בפניו (אם מסתכלים מלפנים). ולדברינו מיושב, שראשה מכוסה ורק צמתה פרועה על כתפיה, ובאופן זה אפשר להסתכל על שערותיה בלבד.

אך צ"ע מדברי הראשונים שמשמע מהם שהבתולות נהגו לצאת בראש פרוע, ראה רש"י במסכת סנהדרין (נח:), וזה לשונו: "משתפרע ראשה בשוק - שהיו רגילות אף הנכריות הנשואות שלא לצאת בראש פרוע". ומשמע שכיסוי הראש היה ענין לנשואות ולא לרווקות, ועל זה כותב רש"י שלא רק היהודיות הנשואות כיסו ראשן אלא אף הנכריות הנשואות. וכן כתב יד רמ"ה (סנהדרין נ"ח), "אמר רב הונא משיפרע ראשה בשוק כדרך הנערות הפנויות". ומשמע שהנערות הפנויות נהגו לפרוע ראשן. וכן כתב ה"אור זרוע" בהלכות שבת (סי' פ"ד), וזה לשונו: "ואם הוא מחובר לשבכה מותר כדפירש"י משום שאינה מגלה ראשה ברה"ר א"כ בתולה שאינה חוששת על גילוי הראש אע"פ שמחובר לשבכה אסור לצאת בו". ומוכח מדבריו שהרווקות לא חששו לגלות ראשן ברה"ר, כיון שהיו רגילות בזה. וכן כתב שיטה מקובצת (כתובות טו:): בד"ה וראשה פרוע, שכתב וזה לשונו "פירוש: מגולה, וכך היו נוהגין לבתולה ולא לאלמנה. והא דאמרין לקמן (ע"ב)

ופרע את ראש האשה, מכאן אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפירוע ראש, י"ל דבנשואות קא מיירי. מליקוטי הגאונים."

וי"ל שהראשונים והגאונים פירשו דבר זה לפי המציאות שנהגה בזמנם, שהבתולות פורעות ראשן ברה"ר, אך מנהג זה יצא מהגויות, שנהגו בזמנם שרק הנשואות מכסות ראשן. ולפ"ז תתבאר גם הגמ' בסנהדרין הנ"ל. אבל בישראל נהגו גם הבתולות לכסות ראשן, וזה מוכח מדברי המדרש רבה (פרשת נשא פרשה ט'): "היה פורע ראשה ואומר לה, את פרשת מדרך בנות ישראל שדרך להיות מכוסות ראשיהן, והלכת בדרכי העובדי כוכבים שהן מהלכות ראשיהן פרועות, הרי לך מה שרצית". ואין כוונתו שהיא פרעה ראשה, שהרי לא מדובר באשה שפרעה ראשה אלא שזנתה עם אחר (וגם התנאית לפניו בסודרין כדאיתא בסוטה). אלא שהלכה בדרכי הגויות וזינתה, ועל זה מענישה הכהן ופורע את ראשה כמו הגויות. ומזה משמע שדרך הגויות היה לילך בראש פרוע, אבל דרך היהודיות (הפנויות והנשואות גם יחד) היה לכסות ראשן, ולכן פרועת ראש היה סמל לאשה גויה.

אך עדיין קשה, דבירושלמי מסכת כתובות (פרק ב') מובא "אלו שיצאו ביום הכיפורים וראשה פרוע". ובגמ' כתובות (סו:) מובא שבתו של רבן יוחנן בן זכאי "התעטפה בשערה", ומהמעשה הקודם בגמ' שם מוכח שהיתה אלמנה (ראה רש"י ד"ה שפסקו לה). כמו כן מובא בגמ' יבמות (קטז:) "היא דאתא לבי דינא דרבי יהודה, אמרי לה... סתרי מזיין". ואם אלמנה חייבת בכיסוי הראש, כיצד תסתור שערותיה.

ויבואר ע"פ דברי שו"ת הראב"ן (סי' צ"ה) שכתב ליישב גמ' זו, "ואף על פי ששערה נראה, כיון שאין בשרה נראה ליכא למיחש להירהורא". וא"כ הגמרות הנ"ל דיברו באופן שראשה מכוסה, אלא שפרעה את צמתה היוצאת מהכיסוי, ולכן לא נראה בשרה יחד עם השיער, ומוותר.

ולפ"ז מבואר מדוע נקרא השיער היוצא חוץ לכיסוי "שיער שחוץ לצמתן", כי הצמה הקלועה היא הדבר היחיד שהיה מגולה אצל הנשים, והשיער הנוסף היוצא מהכיסוי חוץ לצמתן (כפי שמצוי שנפרדות שערות מהצמה), נקרא "שיער שחוץ לצמתן". ואף שיער זה התירו הראשונים, כי רק שטח הראש חייב בכיסוי מדינא, ולא היוצא חוץ לכיסוי, אלא שנהגו אז לקלוע את השיער היוצא ולא לפזרו אלא לבתולה ביום חופתה.

ולפ"ז מבואר מש"כ הגאון רבי יוסף חיים בספרו "בן איש חי" (שנה שניה פרשת ויקהל סעיף י"ג): "ונשים ההולכים לטבילה בליל שבת, לא יקלעו שערות ראשם אלא ישלשום בין החלוק ובין הבגד, וילבשו פאה נכרית שהיא קלועה ועומדת מבעוד יום". ויש שהבינו כוונתו שהפאה מכוסה לגמרי (ראה לקמן בעמ' 305), וזה דחוק מאוד, ולדברינו מבואר בפשטות שכוונתו לקליעה כעין צמה היוצאת מכיסוי ראשה, שזה היה המנהג במקומו, כמובא שם (שנה ראשונה פרשת בא סעיף י"ב) "וכן נשים שדרך לעשות שער ראשם קליעות משתלשלין לאחוריהם, כיון שדרך בכך מותר לקרות כנגדן". ועל זה כתב הבא"ח שאותן נשים שלא יכלו לקלוע שערן, יוכלו השתמש בפאה קלועה מערב שבת ולגלותה מאחור.

ואמנם בתשובות הגאונים (למסכת שבת דף ס"ד) איתא, "פאה נכרית. שיער שמביאין מבחוץ ומקלעין אותו יפה יפה, ומניחין אותו בראשי כלות כל ימי חופתן", ומזה משמע דאיירי בפאה שלימה המכסה את כל הראש ולא בפאה המכסה את קליעת שערותיה. אולם יתכן שהכלות השתמשו בפאה נכרית כדי לייפות ולהרחיב את קליעת שערותיהן היוצא החוצה כדרך כל הנשים, ואת עיקר ראשן כיסו בסבכה. ויתכן גם שכיסו בזה את הראש באופן זמני, ועדיין יש לומר שרוב הנשים כיסו את ראשן בבגד ולא בפאה, כאמור, ורק כלות השתמשו בזה לקישוט.

וכן דברי הרמב"ם בביאורו למשנה יתבארו על פי זה: "פאה נכרית היא מגבעת, ידבקו בו שיער נאה והרבה, ותשים אותו האשה על ראשה דרך עראי כדי שתתקשט בשיער", שהפאה היתה כעין כובע המכסה ראשה ומתחתיו דבוקה צמה קלועה, והאשה היתה מכסה ראשה במגבעת, ומתקשטת בפאה נכרית היוצאת מתחתיו כצמה קלועה שנדמית כשערה הטבעי. והיה זה דרך עראי, רק כשיוצאת חוץ, ומתביישת שאין לה צמה ככל הנשים (אבל לשיטת האוסרים, שהפאה היתה תחת הסבכה תמיד, בחצר וברה"ר, ממילא אין הבנה למילים "דרך עראי", וגם לא מובן "שיער נאה").

וסוגיית הגמ' בברכות (כד.) דשיער באשה ערוה, אינה בחיוב הכיסוי אלא בקריאת ק"ש (וכיו"ב לימוד תורה) מול השיער הרגיל בכיסוי, ודין ערוה בשיער הוא בהתאם לרגילות, ולכן כתבו הראשונים שאין איסור בק"ש מול שיער הבתולות הרגילות לגלות, ולכן כתבו אחרוני זמננו (בן איש חי, כף החיים, ערוך השולחן, שו"ת שרידי אש, שו"ת אגרות משה, שו"ת תבואות שמש, שו"ת יביע אומר, ומשמעות מהר"ם בן חביב, שהביא בשו"ת ישכיל עבדי) שאין איסור בק"ש גם מול שיער הנשואות הרגילות לגלות, כי דבר זה תלוי ברגילות ואינו ערוה בעצם כמו ירך (וראה לקמן בעמ' 482).

היסוד ההלכתי של שלטי הגיבורים

מהגמ' בשבת (סד:) למד הש"ג יסוד הלכתי, ששיער תלוש דינו כבגד ואין בו משום "שיער באשה ערוה", ומראה השיער אינו ערוה בעצם אלא רק שטח הקרקפת טעון כיסוי, וממילא שיער המכסה שיער העשוי לקישוט אין בו משום ערוה ואינו נחשב לפריעת ראש. ועוד הביא ראה מברכות (דף כד.) ורש"י ורא"ש שם, וביאר הגאון רבי גבריאל ציננער שליט"א (ראה לקמן בעמ' 354) שכוונת הש"ג להוכיח משם שאין בשיער עצמו משום ערוה, אלא כשהוא דבוק לבשר ונראה עם הבשר, וכשהוא בפני עצמו אין בכך כלום ("קרא עליה שיער שיער"). וכמו כן, שאין אומרים "שיער באשה ערוה" בדבר הרגיל בגילוי, וממילא יש להתיר גם לבישת פאה, כפי שהתירו הראשונים שם את שיער הבתולות. ולאיסור פריעת ראש הצריך הש"ג שני תנאים: שיהיה השיער מחובר, ושיראה הבשר עם השיער.

ויסוד זה הובא כבר בראשונים, וראה מה שכתב שו"ת הראב"ן (סימן צ"ה אות ז) שהזכרנו לעיל: "דאין לחוש להרהור של המביטים בה, דלא שייך הרהור אלא כפי שהיה בסוטה שמגלה לבה ומגלה שיערה לגמרי עד שנראה שיערה ובשרה, להכי חייש להרהורא, ואע"פ ששערה נראה כיון שאין בשרה נראה ליכא למיחש להרהורא".

ומכיון שאין אנו יודעים את המציאות שהיתה בזמן הש"ג, יתכן אפילו שגם הוא דיבר על פאה שאינה מכסה את כל הראש אלא רק מכסה את מקום קליעת שערותיה, וזה מדויק בלשונו שכתב

"נשים היוצאות בכיסוי הראש שלהן" כלומר שראשן מכוסה בכיסוי, אלא ש"במקום קליעת שערותיהן נושאות שערות חברותיהן", דהיינו שבמקום קליעת הצמה קושרות פאה נכרית ומגלות אותה. ולזה הביא ראיה מהגמרא, שגם אז היו הולכות כך [וראה עוד לעיל בביאור ראייתו]. אלא שבדבריו חידש יסוד הלכתי חשוב, להתיר כל סוג של פאה, ובלבד שאין השיער מחובר לראש, וכתב שגם שיער המכסה שיער העשוי לקישוט אין בו משום ערוה ואינו נחשב לפריעת ראש.

ויסוד זה נפסק להלכה ע"י גדולי הפוסקים הבאים אחריו, רמ"א מג"א ופרישה ועוד רבים, ונשלל ע"י הפוסקים האוסרים, מהר"י קצנלנבוגן, ב"ש וסיעתם, שאף הם דנו בפאה שלימה המכסה את כל הראש ולא רק בפאה כעין צמה. וע"פ פסק הש"ג והשו"ע להתיר פאה, התפשט המנהג בכל איטליה, לכסות הראש לגמרי בפאה, עד שלא ניכר כלל בין נשואה לבתולה, וכנ"ל בשו"ת "אפי זוטרי", ומסתמא החל המנהג להתפשט עוד בזמן הש"ג, שהרי מהר"י קצנלנבוגן והב"ש שחיו מעט אחרי הש"ג, דנו כבר בפאה נכרית שלימה ולא כעין צמה.

והיה מקום לומר שגם הרמ"א דיבר על פאה שהיא כעין צמה קלועה מאחריה (ולכן נקט זאת בסי' ע"ה אגב שיער היוצא מחוץ לצמתה, ולא הביא דין זה באבן העזר סי' קט"ו, וכן התיר גם פאה שדרכה לכסותה, ומדוע שאשה תכסה את הפאה שלה). אבל מלשונו "בתלושין העשויות לכסות שערותיה האחרות" משמע בפשטות דאיירי בפאה שלמה כמו בימינו. ואין סתירה בין הדברים, כי יתכן שדיבר על פאה שהיא צמה קלועה, ועם זאת הדגיש בתוך דבריו שגם בפאה שלמה יהיה מותר, וכדעת הש"ג, שבשיער תלוש אין דין ערוה ואין בזה פריעת הראש, עד כדי כך שאפי' אם דרכו להיות מכוסה, אין בו הרהור כלל. וכתב זאת גם בדיני שבת, ללא קשר לק"ש. כי אין נפק"מ בין צמה לבין פאה שלימה, אלא משום מראית העין ודת יהודית ובחוקותיהם וכו', שכל הדברים הללו אינם שייכים במקום שנהגו בפאה, ולכן התירו האחרונים לבישת פאה על סמך דברי הרמ"א והש"ג.

ואחריהם הלכו כל עשרות האחרונים שהתירו פאה, ואע"פ שחלק מהם פלפלו בראיות הש"ג מהגמ', לא התייחסו לראיותיו אלא כסמך בעלמא, וכולם התירו פאה מסברא ששיער תלוש דינו כבגד, תוך שהם שוללים את טעמי האוסרים.

ושוב אציין שביאור זה הוא בדרך "אפשר" והוא כנגד גדולי עולם המובאים בספר זה, שלמדו אחרת את הגמ', וביארו שהלכו בזמן הגמ' בפאה שלימה ברשות הרבים. ובוודאי שבטלה דעתי מול דעתם הרחבה, אבל כבר כתב הגר"ח מוואלוז'ין בספרו רוח חיים (פ"ק דאבות מ"ד) שלפעמים תהיה האמת עם הקטן, "כמו שעץ קטן מדליק את הגדול". וכתב מהרא"ל צינץ בשו"ת משיבת נפש (חלק א' סימן טז) "לא יפלא ששיג פעוט וכשל כח ביגיעה רבה ועצומה, מה שלא ישיג הענק דרך העברה בעלמא" (וראה דבריהם בהרחבה לקמן). ומקום הניחו לנו להתגדר בו, ולבאר את הש"ג מהקושיות העצומות שהקשו עליו, ע"פ הבנת המציאות שהיתה בזמן הגמ'.

הפוסקים האוסרים יחזרו בהם

וכתב מרן הגאון רבי שלום משאש, שרוב הפוסקים שאסרו בדורות הקודמים את לבישת הפאה, טעמם ונימוקם לא שייך היום כלל (וכמבואר בארוכה גם בתשובות הגאונים בספר זה), ולכן יש לומר שהאוסרים היו חוזרים בהם היום ומתירים, וגם זה חזי לאיצטורפי למניין המתירים. וזה לשונו

בשו"ת "שמש ומגן": "רוב הפוסקים המחמירים היינו משום דת יהודית ומראית העין וכו', וזה היה קודם התפשטות המנהג בכל העולם. וכמו שכתבו בדבריהם 'אם תימצא אחת בעיר בטלה במיעוטה'. לא כן היום שכולם פרצו גדר ונעשה מנהג פשוט, וגם המחמירים יחזרו בהם להתיר, ונמצא רוב הפוסקים לצד ההיתר" (וראה דבריו לקמן בעמ' 275). כיוצא בזה כתב הגר"מ גרוס שליט"א בספרו "אום אני חומה" וזה לשונו: "רבים האוסרים הוא משום מראית העין, והוא לפני שנתפשט לבישת הפאות. וגם טעם האוסרים שייסבור שהוא שערות ויבוא לידי הרהור, ליכא כיום" (ראה דבריו לקמן בעמ' 188). וכן כתב הגאון רבי גבריאל ציננער שליט"א, מח"ס "נטעי גבריאל": "שיטת הפוסקים המחמירים הוא או בשביל חשש מראית העין או משום שהם משיער המת שאסור בהנאה או משום הרהור או משום דת יהודית או משום חוקות הגויים, וא"כ בזמננו שנתפשט שבנות ישראל הכשרות הולכות בפאה נכרית, והקלות דעת וכל שכן נכריות אינן הולכות רק בגילוי שערות ממש, לא שייך כל החששות. ומה שהביא רשימות של כמה גדולים שאסרו, **טעם של רובם לא שייך בזמננו**" (ראה דבריו לקמן בעמ' 363). וכן כתב גם בספר "אבני ישפה" (ראה דבריו לקמן בעמ' 210), שגם האוסר הראשון, ה"באר שבע", היה מודה בימינו.

וכן כתב הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א, בספר "דת והלכה" (ראה דבריו לקמן בעמ' 337): "ויש בזה צורך היום להתיר הדבר לספרדים ותימנים, שאם נעמוד לאסור להו פאה נכרית, יכשלו רובן ככולן של הצעירות במטפחת למחצה לשליש ולרביע רחמנא ליצולן, דהוה גם לדידהו איסור חמור טפי וכמש"כ, **ולכן אנן שליחותיהו דקמאי עבדי** לצורך השעה להתיר פאות, שיש בזה צורך ודת יהודית יותר מגילוי שערות במקצת. ואין ספק בחשש כהאי גוונא היום בעוונותינו הרבים, והגאונים שאסרו היו מצטרפים להורות כדברינו וזה פשוט". וגם הגאונים בעל שו"ת "שואל ומשיב" ובעל "מאמר מרדכי" בספרם "מגן גיבורים", כתבו להתיר פאה נכרית, על אף שהם נכדי מהר"י קצנלנבוגן (בן המהר"ם מפדואה) שהיה ראש וראשון לאוסרים, וביארו שמהר"י אסר רק בזמנו ובמקומו, שהיה זה בגדר פירצה חדשה. וזה לשונם שם: "וגם זקננו שהאריך בפסק הלז, בלי ספק שכוונתו היתה לשם שמים, בשביל שראה שנפרץ בעת ההוא" (ראה דבריהם לקמן בעמ' 195).

והפוסקים הראשונים והעיקריים שכתבו בספריהם לאסור לבישת פאה, הלא הם "באר שבע" והגאון יעב"ץ וסיעתם, **אסרו גם לבישת מטפחת** והצריכו רדיד עליה, כמבואר בדברי הר"י קצנלנבוגן שהביאו הב"ש, וזה לשונו שם: "אע"פ שמכוסה במטפחת דעביד ביחוד לכיסוי השיער, וגם הוא כיסוי מעליא שהוא מכסה לגמרי השערות, אפי' הכי לא סגי, משום **דשני כיסויים גמורים בעינן**, ודעבידי ביחוד לכיסוי השיער, כמטפחת או סבכה והדומה לה, ועל המטפחת רדיד". ולכן פירש את המשנה בשבת שמדובר בפאה נכרית מכוסה, כי לשיטתו צריך שני כיסויים, ואין נפק"מ בין מטפחת לפאה.

וממילא אי אפשר לעשות "פלגין דיבורא" בשיטתם, ולהביא היום ראייה מהם שהפאה אסורה ללא רדיד עליה, ומאידך להתיר לבישת מטפחת שאין עליה רדיד, דלא כדבריהם, ובפרט במטפחות המצויות כיום. ורוב אוסרי הפאה כתבו דברים חריפים בחומרת גילוי מקצת שערות. והיעב"ץ בספרו "מור וקציעה" (סי' ע"ה) אסר אף לרווקות ללכת בגילוי ראש, וכתב שצריכות ללבוש מטפחת. ובדומה לכך מצינו פוסקים נוספים שרגילים להביאם כאוסרים את הפאה, כמו ספר

"משא מלך" שאסר מטפחת ממשי שחור שדומה לשערות האשה, ובעל "דברי חיים" מצאנו, שאסר גם הוא מטפחת כזו, ואסר גם את כל סוגי הכובעים (ובלשונו "מצנפת"), ועוד. והגאון רבי גבריאל ציננער שליט"א כתב שמפני זה לא החמירו נכדי ה"דברי חיים" בפאה נכרית, כי היום אי אפשר לאסור מטפחות שחורות וכו', ולכן פעל האדמו"ר מצאנז קלויזנבורג שילבשו פאה נכרית (ראה לקמן בעמ' 358).

פסקי הרמ"א לספרדים

בנוסף לכך יש לציין כי כמה מפוסקי הספרדים כתבו שגם בני עדות המזרח קבלו את פסקיו של הרמ"א, כשמרן השו"ע לא גילה את דעתו בהלכה זו, וזאת גם כנגד פוסקים רבים אחרים (כפי שקבלו עליהם את דעת השו"ע). ובשו"ת "יחווה דעת" (סוף חלק ה', כללי מרן השו"ע אות ו') להראשון לציון הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל, הביא שכן כתב הגאון רבי יצחק בן וואליד בשו"ת "ויאמר יצחק" (חלק יו"ד סי' פ"ז), וכן כתב בספר "ויקרא אברהם" (בכלליו אות פ"ז דף ק"כ) בשם שו"ת "תקפו של יוסף" (ח"ב סי' נ"א), וכן כתב הגאון רבי רפאל בירדוגו בשו"ת "משפטים ישרים" (ח"א סי' קצ"ח), וכן כתב בשו"ת "יורו משפטיך ליעקב" (סי' ק"ו), וכן כתב בשו"ת "הגם שאול" (ח"א סי' נ"ד), וכן דעת גדולי רבני תוניס, כמבואר בתשובה שבסוף ספר "יתר הבז", וכן כתב בספר "זכות אבות" (סי' י"ב), וכן כתב בשו"ת "ויען משה" (חושן משפט סי' ג'), וכן כתב בספר "משכנות הרועים" (מערכת א' אות צ"ז), וכן כתב בספר "ויאמר בועז" (בכללים שבראש הספר, כלל א'), וכן כתב הגאון רבי נתן בורגיל בעל "חוק נתן". וכן כתב הגאון רבי שלום משאש בשו"ת "תבואות שמש" (חושן משפט סי' נ"ב אות כ"א), בשם דודו הגאון רבי דוד משאש זצ"ל. וכן כתב הגאון רבי יעקב משה טולדנו, מח"ס שו"ת הים הגדול, בקובץ "רבי יוסף קארו" (עמ' קפ"ז), וכן כתב הגאון רבי דוד עובדיה (שם). ואם כן יש לומר לשיטת כל אותם הפוסקים, שאחר שיש לנו את דעתו הברורה של הרמ"א להתיר פאה נכרית, כפי שכתב בשו"ע (או"ח סי' ע"ה) וציין לדעת השלטי גיבורים, והביא את דבריו באריכות ב"דרכי משה" (שם סי' ש"ג), הרי שההלכה כמותו בדיון זה כנגד כל הפוסקים החולקים עליו, מפני שמרן השו"ע לא גילה דעתו בזה.

ספק דרבנן לקולא

עוד כתב מרן הגאון רבי שלום משאש, שרוב ככל הפוסקים האוסרים פאה נכרית אסרו רק מדרבנן (וכדבריו כתבו פוסקים רבים, ראה בפמ"ג סי' ש"ג משבצות זהב ס"ק ט': "עיקר הספק בדבריהם לקולא", וכן כתב הגר"ש קלוגר בספרו שנות חיים סי' שט"ז, וכן כתב בשו"ת לבושי מרדכי מה"ת יורה דעה סי' קס"ח: "מש"כ כת"ר שהוא דאורייתא, לא אדע מי מן הפוסקים האחרונים שיסבור כן", וכן כתב בשו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ב' סי' פ"ח: "אף האוסרין פאה נכרית אינו מאיסור התורה"). ואם כן, יש לומר ספיקא דרבנן לקולא במחלוקת הפוסקים. וזה לשונו בשו"ת שמש ומגן (שם): "גם בגילוי ראש דאשת איש עצמה, מצינו לסוברים שהיא מדרבנן, ואף שההלכה אינה כן ובכל הפוסקים קראוה דת משה שהיא מן התורה, עכ"ז נוסף ממנה הרבה חולשת איסורא דפאה נכרית, והדרן למילתין, דכיון דאיכא מחלוקת הפוסקים, וטעמי האוסרים פג טעמים, יש לומר ברווח גדול ספק דרבנן להקל".

והגאון רבי יצחק יוסף שליט"א הביא (בהסכמתו לקונטרס "לברך ולהדליק") מהגרש"ז אויערבאך בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' מ"ד), "שאם בא אדם לשאול שאלה משני חכמים, ואחד מהם אוסר

ואחד מתיר, כיוון שאמרו (ע"ז דף ז) "בשל סופרים הלך אחר המיקל", **אף אם האוסר עומד וצווח ככרוכיא על המתיר שהוא טועה**, מכל מקום כיוון שגם המתיר הוא חכם שהגיע להוראה, אם לאחר גמר הויכוח בין האוסר והמתיר, יחזור שוב השואל ושאל אותם 'איך עלי להתנהג', מסתבר שגם האוסר צריך לומר לו שהדבר מותר.

הפוסקים המחמירים כיום

בימינו רק פוסקים בודדים החמירו ואסרו לבישת פאה, והמפורסם שבהם הוא הראשון לציון הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל, ואחריו הלכו בניו ותלמידיו. וגם אצל הגר"ע יוסף מצינו מקרים רבים שהתיר באופן פרטי לשואלים, והובאו מספר דוגמאות בספר "מעין אומר" (שו"ת בקצרה, מפי השואל ששימש אצלו), והועתק בקיצור שולחן ערוך "הרב עובדיה" (עמ' תרל"ט) - כשהאשה אינה מוצאת חן בעיני בעלה עם מטפחת, או כשהיא נמצאת בלחץ הסביבה והיא בעצבות מזה, ועוד (ראה לקמן בעמ' 271).

כמו כן מעשים בכל יום, שהתיר לבחורי ישיבה להתחתן עם בחורות המצהירות שבכוונתן ללוש פאה לאחר הנישואין. ושמעתי מאחד שכתב לו הגר"ע בכתב ידו שמתיר לו להתחתן עמה, ולוקח עליו את האחריות ללבישת הפאה, והזהירו שלא יפרסם [ולכן לא רצה לתת בידי את התשובה], כי לא רצה להתיר פאה כהוראה כללית לרבים. וכן נוהג בנו אחריו, הראש"ל הגר"י יוסף שליט"א, להתיר להתחתן ולא לעכב השידוך מחמת זה.

מצוה רבה לפרסם ההיתר

בבואי לעיין בסוגיא זו בספרי האוסרים והמתירים, ראיתי את דברי הפוסקים המתירים והנה טובים המה, כולם נכונים בטעמם, ואין בהם נפתל ועיקש. אך דא עקא, שרוב בני התורה אינם יודעים כלל מרוב תשובות המתירים, ומה שנשותיהם לובשות פאה הוא רק מפני שהולכים אחר המנהג. ופעמים רבות גורם הדבר מחלוקת בין איש לאשתו ובין אדם לחבירו, והכל מחמת אי ידיעת דברי המתירים וטעמיהם. ואמרתי לקיים את מאמר מרן הגאון רבי שלום משאש זצ"ל, בשו"ת "שמש ומגן" (שם), שלאחר שדן באריכות בכל צדדי הלכה זו, כתב **"מצוה רבה לפרסם ההיתר"**. ולכן קראתי שם הספר "חן וכבוד", כי זהו המשך הפס' שם בתהלים (פד, יב): **"כי שמש ומגן ה' אלהים, חן וכבוד יתן ה'"**, לא ימנע טוב להולכים בתמים". וה' לא ימנע טוב מההולכות בתמים, ושומעות בקול מרנן ורבנן המובאים בספר, אשר התירו את הפאה בשופי. והפאה הרי היא נותנת לנשים חן בעולם הזה, חן אשה על בעלה, וכבוד לעולם הבא, למען לא יבושו ביום הדין על גילוי שערות ראשן שלא כהלכה. והנני מכיר שפלות ערכי, ויודע בעצמי שאיני ראוי להכריע ולפסוק לרבים במחלוקת זו שנחלקו בה הפוסקים משנים קדמוניות, ואיני כדאי לחלוק על הפוסקים שאסרו איסור בענין זה. ולא באתי אלא להציע את דברי הרבנים הגאונים שהתירו, ולברר מקחם של צדיקים, אשר חשפו זרוע קדשם בכוחא דהיתרא, ויצאו להגן על מנהגן של רוב בנות ישראל הכשרות בדור הזה. ו"פאה נכרית" בגימטריה "אל תמנע טוב מבעליו" (משלי ג, ז).

ובכל דברי הפוסקים המובאים בספר זה, מצויין מקור דבריהם, והקורא יוכל לראות את הדברים במקורם, מילה במילה כמו שהעתקנו כאן, ולהיווכח שלא הוצאנו דברים מהקשרם, והבאנו את

לשון הפוסקים כהווייתם, מלבד תיקוני לשון הכרחיים, כשהכנסנו את ההערות בגוף התשובה, וכדו'. ועכ"פ בכל דבר שאינו ברור אפשר לעיין במקור (ומה שהוספנו נופך באיזהו מקומן, מסומן בסוגריים מרובעות למען לא יטעה הקורא, וע"פ רוב גם בדפוס שונה. וראוי לציין כי גם כותרות המשנה הן לעיתים תוספות המעתיק למען ירוץ הקורא). ועל כל קושיה מהקושיות אשר הקשו בספרים על המתירים לבישת פאה, תירצו האחרונים בכמה אופנים, כל אחד ודרך לימודו, ודברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר (ירושלמי ראש השנה פ"ג ה"ה), וכל מתיר הלך בדרכו ובשיטתו להתיר הפאה, ולכל אחד יש את ראיותיו וסברותיו בביאור הגמ' והראשונים, ולעיתים אולי תימצא סתירה בין הסברות, רק הצד השווה שבהם שהפאה מותרת. וגם טענות האוסרים הובאו כאן בתוך דברי המתירים, וע"י מכלול דבריהם יובן הענין בשלימות לכל מבקש האמת.

בפרק א' בספרנו הובאו מאה ושלושים פוסקים המתירים פאה, כמנין ק"ל, על מנת להוכיח כי בקל ניתן להתיר זאת. ונעשתה השתדלות רבה לאסוף את כל הפוסקים המתירים, עד היכן שהיד מגעת, כדי להשיע את עינם של המתפעלים מבעלי אסופות שאספו את הפוסקים האוסרים וכו', או כאלה הנוקטים בלשון "אין מי שמתיר" או "רוב הפוסקים אוסרים". ואולם, כבר כתב החזון איש במכתבו אל הגאון רבי בנימין זילבר זצ"ל, "אין לנו לחזור ולמנות את כל האוסרין והמתירין, שהרי אין אנו יודעים את כל החכמים האוסרים והמתירים. ומחר ידפיסו עוד כת"י וישתנה הדבר, וכבר עמד על זה התומים [רבי יהונתן אייבשיץ] שרבותינו שרוב תורתנו אנו לומדים מפייהם, עליהם אנו סומכים" (פאר הדור חלק ד' עמ' קפ"ד).

ועוד שם (בעמ' קפ"ה): "בשולי ספר פלוני שנאמר בו כאלו דברי המגן אברהם מגומגמין [וכפי שרצה לומר בספר מנחת אלעזר על דברי המג"א בהיתר פאה נכרית, שיצא בחריפות נגד האוסר ודחה דבריו] העיר החזון איש בכתב ידו לאמור: "חס ושלום, דברי המג"א ברורים, ואף במקום שאפשר לחלוק צריך לכתוב בלשון תלמיד לפני רבו, וזה "מגן אברהם" הוא רבינו ואנו כולנו תלמידיו". וראה בדברי הגר"מ פיינשטיין (לקמן בעמ' 209): "**רוב רבותינו וגם מאלו שסומכים עיקרי ההוראה עליהם מתירים**". וראה עוד בדברי הגר"מ שטרנבוך (לקמן בעמ' 327): "מאחר שפשטות הרמ"א, ולבוש, ופמ"ג, והגר"א בביאורו לשו"ע, וכן המשנה ברורה, והפוסק האחרון מהספרדים "כף החיים" מסיק להלכה שהסכמת האחרונים כרמ"א להתיר פאה נכרית, ודלא כ"באר שבע" ע"ש, והלא אלו הם הפוסקים שסומכים עליהם אפי' באיסור סקילה, וא"כ בזה גופא יש למיקל עמוד גדול לסמוך עליו".

ללמוד ולהכריע

וכתב מרן הגאון רבי שלום משאש, שגם מי שנוהג לפסוק תמיד כרב זה או אחר, צריך ללמוד את הסוגיא כראוי, ולעיין בדברי הפוסקים המתירים, שמא הלכה כמותם. וזה לשונו בשו"ת שמש ומגן (שם): "רבינו ודייני הספרדים ואבות בתי הדין בארץ ובחו"ל, כולם נשיהם יוצאות בפאה נכרית, ורק מעט מזער מהאברכים הספרדים של היום, או מחמת עניים או מחמת תמימותם, קיימו "ויאמר לאוסרים ה' עמכם" ונמנעו מזה, ומובטחני שעוד זמן גם הם יפקחו עיניהם ודעתם ויחזרו ללבוש פאה נכרית". ובתשובה שכתב לאחר מכן, ביאר את כוונתו בדבריו הנ"ל: "וזהו שאמרתי שהתלמידים הם תמימים... נתכוונתי לומר שעדיין לא הגיעו להכריע בעניני הלכה, וכל מה

שאומרים להם קדוש. ואמרת, שבעוד זמן יפקחו עיניהם להעמיק ולדעת האמת לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא ויבואו גם להתיר, ויעמיקו לראות שכל טעמי האוסרים פג טעמם ונס ליחם". עכ"ל. וכל ת"ח צריך לשאוף להכריע בעצמו מתוך דברי הפוסקים האחרונים כמי ההלכה, ורק בדיון המסופק עליו ואינו יודע להכריע, ישאל את הפוסק המקובל עליו.

ובירחון "אספקלריא" (157, עמ' ק"י) כתב הרב שמואל בלויא וזה לשונו: "ראיתי פעם בשם מרן הגרש"ז אויערבאך, שבעבר כל אחד היה לומד הלכה בעיון בעצמו, ובשאלות שלא היה מצליח להגיע למסקנה, היה שואל רב. וכך כולם היו מרוויחים; הלומד היה מרוויח שהוא יודע המקורות והשיטות, והרב היה מרוויח שהשואל היה עוזר לו להגיע למסקנה הנכונה. היום שואלים מיד את הרב, וכך גם השואל אינו יודע הסוגיא, והרב אינו מקבל את העזרה מהשואל כיצד להכריע".

כעין זה הובא בקונטרס יד כהן (חומר בקודש, עמ' 145) בשם ספר "בתורתך" (פרק מ"ה) מהגר"מ לוי זצ"ל, וזה תורף דבריו: "שיטה זו - להחליט על רב מסויים, וכמוהו ללכת בכל פסיקותיו והוראותיו - אינה נכונה, כיוון שלכתחילה המצב הראוי היה שכל אדם שנתקל בשאלה הלכתית ישב ללמוד את הנושא הדק היטב, ויפסוק לעצמו איך שדעתו נוטה, בהתאם לכללי ההוראה. ואם לאחר שלמד את הנושא עדיין מסופק בדעתו, יחמיר על עצמו. ההליכה לפי פוסק מסויים כהלכה למשה מסיני בבחינת "עשה לך רב" מיועדת רק לנשים וקטנים ועמי הארץ שאינם מסוגלים לפסוק לעצמם, לגבם שייך "להסתלק מן הספק". אך אברכים ובני תורה שהם בני סמכא לבדוק את הדין, אינם רשאים להשתמט בטענה זו, שהיא עצת היצר". עכ"ל.

וראה במשנה באבות (פרק א' משנה ט"ז) "עשה לך רב", ופירש שם רבינו עובדיה מברטנורא "אם בא דין לפניך ונסתפקת בו, עשה לך רב". וכ"כ הרשב"ץ בספרו "מגן אבות", "אם באה הוראה לפניך ונסתפקת בה". וכן ברמב"ם שם, "כאומרם בירושלמי זיל אייתי לי זקן מן השוק דאסמוך עליו, ואשרי (ואתיר) לך". וכוונתו שבעל ההוראה ישתף עמו עוד בעל הוראה, כדי להינצל מטעות. וגם אין כיום דין של "מרא דאתרא", שהרי בכל עיר ועיר יש עדות שונות, ספרדים אשכנזים ותימנים, וגם ביניהם יש בעלי שיטות שונות בהוראה.

וראה מה שכתב בחיי מוהר"ן (סי' תמ"ד) לרבי נחמן מברסלב, שרצה לעשות את תלמידו רבי נתן אב"ד בקהילה מסויימת, והיה רבי נתן חושש שמא ישגה בהוראה, ואמר לו רבי נחמן שאם יש פוסק אחד (מהאחרונים) שמתיר, אפשר לסמוך עליו ואין לו מה לחשוש כלל. וקל וחומר בנדון דידן, שיש למעלה ממאה פוסקים המתירים, שאין מקום לחשוש לדעת האוסרים.

וראה בגמ' (ראש השנה יד:), "לעולם הלכה כדברי בית הלל. והרוצה לעשות כדברי בית שמאי - עושה, כדברי בית הלל - עושה. מקולי בית שמאי ומקולי בית הלל - רשע, מחומרי בית שמאי ומחומרי בית הלל - עליו הכתוב אומר והכסיל בחשך הולך. אלא, אי כבית שמאי בקוליהון ובחומריהון, אי כבית הלל בקוליהון ובחומריהון". ופירש רש"י שם, "מקולי בית שמאי כו' - בעירובין מפרש לה במחלוקת אחת, שיש מקום שנוטין בה דברי בית שמאי להקל, ויש מקום שנוטין בה דברי בית הלל להקל... והאוחז בזו קולי בית שמאי וקולי בית הלל - רשע, שהרי דבריו סותרין זה את זה כדי להקל, והאוחז בחומרי שניהם - כסיל בחשך הולך הוא, שאינו יודע להבחין על מי לסמוך,

אבל בשתי מחלוקות שהקילו אלו בזו ואלו בזו - אין כאן לא משום רשע ולא משום סכלות, דסבירא ליה בהא כבית שמאי ובהא כבית הלל".

וראה בתשובת הר"י בן הרא"ש בשו"ת "זכרון יהודה" (סי' נ"ד), הובאו דבריו בספר "עין יצחק" להגאון רבי יצחק יוסף שליט"א (חלק ג' עמ' נ"ה), ש"אין חיוב לילך אחר חכם אחד, וגם במיעוט נגד רבים יכולים לנהוג כדעת המיעוט, דהפס' אחרי רבים להטות אינו מדבר אלא בדין שנחלקו בו רבים ויחיד שנעשה כרבים, אבל מי שמחבר ספר בענין דינים והוראות, שאם רובו כדן נלך אחר כולו, חלילה וחס? שאין לך אדם, אפי' בזמן הזה שהלבבות אטומות, אם נפתחו קצת בתלמוד ויחבר חיבור בו, שלא יהיו רוב פסקיו כדן, ובמיעוטו שטעה יש חורבן עולם להטות משפטים וחוקים ולעבור על כריתות ומיתות בית דין. וראה עוד בלשונו שם, דמשמע שאי אפשר לנהוג בכל ההלכות כחכם אחד, דשמא פעם אחת טעה" [ע"כ לשון "עין יצחק" שם. וכתב שעכ"פ אין לתלמוד מזה לפסוק כנגד השו"ע, שהתקבלו הוראותיו].

ומצוי בימינו שבכל ענין שואלים את הרב שהוא מומחה לאותו ענין, וכן כתב הגר"ע יוסף זצ"ל בירחון "זכור לאברהם" (תשנ"ט, עמ' שי"ב): "מצנינו למרן החיד"א בברכי יוסף בשו"ר ברכה (יו"ד סי' רמ"ב סק"ח) שכתב, שהמנהג בארצות אשכנז למנות בתי דין לדון דיני ממונות, ומלבד זה ממנים רבנים מורי הוראות לדון ולהורות בדיני איסור והיתר, בענייני כשרות, טהרת המשפחה וכדו', והוא מנהג ותיקין, כי בית דין שמתמנה על חלק פרטי ממקצועות התורה, כל מעיינותיו ומחשבותיו במקצוע ההוא, והוא מומחה מאוד בדינים האלה ובפרטיהם, וחזקה עליו שיורה כהלכה, וכן ייסד הגאון מהרי"ט בקושטא, שמלבד הבתי דין לדיני ממונות, מינה חכמים לדון בדיני איסור והיתר. ע"כ.

ובאמת שגם בתלמוד מצאנו שהיו ממנים מורי הוראה מיוחדים לכל מקצוע בפני עצמו, למשל בגיטין (ה: ר' אחא הוה ממונה אגיט, ועיין בפרש"י שם, ובשו"ת הריב"ש (סי' שפ"ט). ובחולין (נח). שאלתינהו לרבנן טרופאי, ופרש"י מורי הוראות על הטריפות (ורמזו בברכי יוסף שם), ועיין בהרא"ש בבא קמא (פ"ד סי' ד'), שכתב שהטעם שפסקו חכמי התלמוד (בכורות מט:) הלכה כשמואל בדיני וקרב באיסורי, לפי שידעו ששמואל היה רגיל תמיד לפסוק בדיני ממונות, ולכך היה מדקדק בהם ויורד לעומקם ומשכיל על דבר אמת, עד שהתמחה מאוד בהם, לכן קבעו הלכה כמותו בדיני ממונות, וכן רב היה רגיל מאוד בהוראות איסור והיתר ומדקדק בהם לאשורם, לכן סמכו על הוראותיו בענייני איסור והיתר. ע"כ. וכן כתב הגאון מהר"י קורקוס בפרק י"א מהלכות ביכורים (הלכה י"ח). וסמך לדברי הרא"ש בזה, כממש"כ בבא בתרא (סה.) הלכתא כוותיכו (כשמואל ורב נחמן) דמקרביתו לבבא דריש גלותא דשכיחי דיני". עכ"ל.

וכן כתב הגאון רבי בצלאל שטרן זצ"ל בשו"ת "בצל החכמה" (חלק ו סימן כט, בסיכום התשובה): "שני מורי הוראה בעיר, שוים בתורה וביראה, אחד מהם מקיל בענין מסוים ומחמיר בענין אחר, כגון מקיל בעניני שבת ומחמיר בעניני נדה והשני בהיפך מחמיר בעניני שבת ומיקל בעניני נדה, מותר לשואל להציע כל שאלותיו ואפי' באיסורי דאורייתא לאחד ממורי הוראה, ואין צריך להחמיר אפי' באיסורי דאורייתא לשואל כל פעם לחכם המחמיר באותו ענין. [אדם ה]מציע כל פעם שאלותיו בפני הרב המקיל באותו ענין, נראה שאין מזניחין אותו גם באיסורי דאורייתא, אבל מסתבר שאין

נכון לעשות כך. [אבל] כה"ג באיסורי דרבנן נראה שאין בו נפתול. אם ידוע שהרב המקיל בענין מסוים בקי באותו ענין במיוחד וכן הרב השני בענין שהוא מקיל בו, מותר לשאול אפי' בדאורייתא, לכל אחד בענין שהוא מקיל בו. מותר לחכם להכריע לפי שיקול דעתו במחלוקת שנחלקו בו קודמיו, כקולו של זה וכקולו של זה אפי' במילי דאורייתא, היכא שאין הדברים סותרים זה לזה. עכ"ל.

ות"ח שעיי' בהלכה אחת בספרי הפוסקים, ונראה לו לחלוק על רבו שרגיל לפסוק כמותו, או אפי' על גדול הדור, הרשות בידו. וראה מה שכתב הגאון רבי מנשה קליין זצ"ל, אב"ד אונגוואר, בשו"ת "משנה הלכות" (חלק ח' סי' קל"ז), אחר שטענו אז כנגדו מדוע חלק על גדול הדור בהלכה אחת, וזה לשונו: "בדין אם מותר לחלוק על גדול הדור, או מישהו אחר שגמרו בדעתם שהוא מגדולי הדור, או ראש ישיבה שלו, או אדמו"ר מחסידים. והרבה תולים עצמם בקרא ד"לא תענה על רב לנטות" (משפטים כ"ג ב'), ודייקו מינה שאסור לחלוק על גדול, ולכן אם מישהו חולק בהלכה על גדול, או למי שהוא נחשב בדעתם לגדול, או ראש ישיבה, או אדמו"ר, הרי הוא עובר בלאו זה דלא תענה, ורואים בזה גם בזיון התורה, שמבזים גדול הדור, או את רבם, וממילא מותר לבזות אותו הת"ח החולק, אפי' יהיה צודק במחלוקתו, אבל הרי עבר על "לא תענה", וכל שכן שאין הלכה כאותו החולק, שהרי אסור לחלוק על גדול הדור, והלכה כמותו, שמן השמים מסכימים כן.

והנה פשוט שהאומר כן הרי הוא **מגלה פנים בתורה שלא כהלכה**, דהלכה פסוקה היא דמותר לחלוק על רב וגדול... ואפי' על אביו ורבו מותר, וחובה איכא לחלוק ולברר האמת, וכמש"כ רש"י (חגיגה ג): עשה אזנך שומעת ולמוד, ודע דברי כולן (המטמאים ומטהרים, האוסרין ומתירין, הפוסלין ומכשירין), וכשתדע להבחין אי זה יכשר, קבע הלכה כמותו, ע"כ. וכן מציינו ברבינו הקדוש שחלק על אביו בכמה מקומות, ומר בר רב אשי כתב על אביו רב אשי "הא דאבא דקטנותא הוא", כלומר שאמרה כשהיה קטן ולא היה הלכה היא (עיין גיטין כט:). וכן כתבו כל הפוסקים להדיא... ועוד שהוא מבואר בכל התורה כולה, וכל החולק על זה כחולק על השכינה ורוצה ח"ו לבטל תורת משה רבינו ע"ה, שיש לכל תלמיד ותיק חלק בתורתנו הקדושה, וחייב להגיד דעתו כפי מה שהראו לו מן השמים. ואני דן אותם לכף זכות, שמחמת שלא למדו הלכה, לכן טעו בטעות גמורה כזו, ולא די שהם טועים, אלא שרוצים לכופ אחרים לילך אחר טעותם, והרי הם ח"ו בכלל **מחטיאי הרבים שמונעים רבים מללמוד תורה** ולברר האמת וללבנו, כאשר ניצטוונו לצרף וללבן הדברים כנתינתם מסיני.

וקרא ד"לא תענה על רב" דוקא בב"ד ובשעת הדיון נאמר, ובזמן הזה ליכא דין דלא תענה על רב לפי גדולי הפוסקים... דליכא בזמן הזה גדול שאסור לחלוק עליו. וחוצ' מזה, אין הפירוש דלא תענה על רב להזהיר את הקטן שלא יחלוק על הגדול, אלא שלא יאמר דעתו קודם שיאמר הקטן באופן שהקטן יירא מלחלוק על הגדול, כמבואר כל זה בפוסקים... ועתה הגע בעצמך, עיקר אזהרת התורה שהזהירה שלא לענות על רב, היתה כדי שלא יירא הקטן מלחיות דעתו ולא ימנע מלחלוק, לפי שיחשוב מי הוא שיחלוק על הגדול, ולא תתברר האמת לאמיתה של תורה, ועל זה הזהירה התורה על הגדול שלא יאמר דעתו קודם, כדי שיבררו האמת ויצרפו וילבנו הדברים על בוריים ולאמיתה של תורה. וא"כ כל שכן **המונעים ת"ח מלחיות דעתם ומאיימים עליהם בשטויות והבלים**, שזה בזיון גדול ועבירה גדולה, והם הם המבזים התורה ולומדיה, ומגלים פנים בתורה שלא

כהלכה, ועוברים על רצון הבורא שרצה שהת"ח יאמרו כל אחד דעתו כפי מה שהורוהו מן השמים, כדי שיצא הדין לאמיתו, כי זה עיקר רצון הבורא". עכ"ל.

וגם הביא שם תשובה מהגאון רשכבה"ג רבי משה פיינשטיין זצ"ל, שכתב לו בזה הלשון: "הנה מה שהתנצל כת"ר במה שחולק עלי בדבר הלכה, הוא למותר, כי כן דרך התורה שצריך לברר האמת. וח"ו לשתוק מי שסובר שאינו כן, בין לקולא בין לחומרא... דאדרבה אסור לו לשתוק... וגם מסתבר שאין בזמן הזה דין גדול ומופלג... לכן אף אם יחשיב אותי כת"ר לגדול, רשאי לחלוק, וממילא מחוייב לומר דעתו ואין צורך להתנצל". עכ"ל.

וכן כתב הגאון רבי משה מאנדל שליט"א, רב ואב"ד דק"ק "בית מרדכי" פלעטבוש, בספר "שמחים לשמרו", וזה לשונו: "מעשה שהיה לפני כמה שנים. הייתי באסיפת רבנים וראשי ישיבות, וקם אחד מהם ואמר שרוצה להוציא קול קורא, שגדול הדור פסק לאיסור, וביקש מכל הנאספים שיחתמו אף הם ויצטרפו לאיסור, מפני כבוד גדול הדור. ביקשתי רשות לדבר, ואמרתי להם: דעו, אם אחד מכם סובר שע"פ הלכה זה מותר, או יש ספק אצלו, או אינו יודע מה ההלכה, וחותר רק מפני כבוד גדול הדור, עובר על איסור "לא תענה על ריב לנטות" (עיין מנחת חינוך מצוה ע"ז): "רוצה לומר, לא תאמר על הריב דבר לנטות, כלומר מצד הנטיה לבד אחר דיין הגדול או אחר הרוב, ולא מצד הבנתך". ואפי' אם אחד מבין הרבנים הוא תלמיד של אותו גדול הדור, מותר לו לחלוק עליו (שו"ע יו"ד סי' רמ"ב ס"ג בהגה). ועוד יותר, אם יצא קול קורא לאיסור מגדול הדור ועוד רבנים וראשי ישיבות, **אסור להכניס ה"הקול קורא" לקהילה או לבית מדרש שהמרא דאתרא שם פסק להתיר**, כמבואר בגמ' (פסחים ל). "ולידרוש להו, דהא שמואל כרבי שמעון סבירא ליה, אתריה דרב הוא". ע"כ. ומובן דרך "קול קורא" זה הוא שאסור להכניס, לפי שזה בגדר פסק דין, מה שאין כן ספרים או חיבורים מהרבנים האוסרים, זה מותר להכניס, לפי שהם מבארים הטעמים, ואדרבה יש מצוות לימוד וידיעת התורה, ואלו ואלו דברי אלהים חיים". עכ"ל (והגר"ח קניבסקי זצ"ל כתב על ספר זה "כמדומה שעיינתי בו ולא מצאתי מה להעיר").

וכן כתב הראשון לציון הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל, בפתיחה לשו"ת "יביע אומר" (חלק ג', וכן בפתיחה להלכות עולם חלק ג', שם הוסיף נופך) וזה לשונו: "ועוד רגע אדבר על דברי המצפצפים ומהגים שאין לחלוק על ספרי אחרונים, **ובראותם ספר חדש שבא להכריע נגד איזה אחרון, צווחי ככרוכיא ב'דברים הדברים**'. וכל היודע ספר עיניו רואות נכוחה שזהו דרך כל רבותינו, מימי התנאים והאמוראים עד אחרוני הפוסקים, וכמש"כ בקידושין (ל): שאפי' הרב ותלמידו נעשים כאויבים זה לזה, ואת והב בסופה. וכן מבואר בפסקי מהרא"י (סי' רל"ח), שאם ההוראות ברורות קצת כדברי התלמיד, והכי אזלא צורתא דשמעתתא, למה לא יחלוק על רבו, והלא כך היתה דרכה של תורה מימי התנאים, ורבינו הקדוש חלק על אביו ורבו רשב"ג, ורבא חולק על רבה רבו, והרא"ש חולק על מהר"ם שהיה רבו מובהק. ע"כ. וכ"כ בתשובות הרדב"ז (סי' תצ"ה). ע"ש. ועיין עוד בתשובת הרא"ש (כלל נ"ה סי' ט') שכתב, ומה שכתבת שמהר"י בן שושן היה בעל סברה ישרה וכו' ומי יהרהר אחריו לבטל פירושו, זו אינה ראייה, כי מי לנו כגדול כרש"י ז"ל שהאיר עיני ישראל בפירושו, ונחלקו עליו יוצאי ירכו ר"ת ור"י וסתרו דבריו בכמה מקומות, כי תורת אמת היא ואין מחניפים בה לשום אדם..."

"והחולקים על זה דבריהם מהבל ימעטו, ולחפש תואנות יבקשו, ולשונם חרב חדה בלשון הרע ורכילות. ועל זה אמרו (בערכין טו:) סיפר לשון הרע אין לו תקנה, שכבר כרתו דוד ברוח הקודש, שנאמר יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות. כי דרך מספרי לשון הרע, בתחילה יפליגו בשבח הרב אשר הושג על דבריו, חלקו מחמאות פיהם בשפתי חנף, וזהו: יכרת ה' כל שפתי חלקות, שבחלקות לשונם ירחיבו פיהם בשבח הרב כנ"ל, וכל כוונתם בכדי שאחר כך יוכלו לדבר גדולות על המחבר החדש שהשיג על הרב שקדמהו. וזהו שאמר, לשון מדברת גדולות. וכן המליצו על זה מש"כ בפסחים (ק"ח). כל המספר לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים, משום שבפרשת שירה אמרו, כלבים אומרים: בואו נשתחוה ונכרעה, וכן אלו דרכם מתחילה להשתחוות ולספר בשבח הרב המושג, בכדי שאחר כך יעיזו פניהם לדבר סרה על הרב המשיג. והם לא ידעו ולא יבינו כי זוהי דרכה של תורה... כי רק השנאה והקנאה מדברת מתוך גרונם, ולעפר בכבוד נושאי דגל התורה, ואוי להם מעלבונה של תורה. אולם לא כאלה חלק יעקב המודים על האמת. וכמו שכתוב בירושלמי (סנהדרין פרק חלק הלכה א') אם שמעת דבר מפי קטן מישראל והנייך, לא יהא בעיניך כשומעו מפי קטן, אלא וכו' כשומעו מפי נביא, ולא כשומעו מפי נביא אלא מפי הגבורה". עכ"ל.

וגם בהקדמה לספרו "הליכות עולם" (חלק א') כתב וזה לשונו, "ואף שהיו כמה מבני בבל מתרעמים על שאני פוסק נגד ספר "בן איש חי", החזיק בידי מורי הגאון רבי עזרא עטייה זצ"ל, ועודד אותי להמשיך להורות בהלכה כאשר עם לבבי, ולא להשגיח על דברי ההמון האלה, אשר לא ידעו ולא יבינו. וכמש"כ הגר"ח מוואלוז'ין בשו"ת חוט המשולש (סי' ט') בזה"ל: ואע"פ שאנכי שמשתי את מו"ר הכהן הגדול ומחוייב אני בכבודו ובמוראו כמורא שמים, מ"מ אני שומר מה שאמרו חז"ל (בבא בתרא דף קל:): כד אתי פסקא דדינא קמייכו וחזיתו ביה פירכא לא תגמרו מיניה, שאין לדיין אלא מה שענינו ראות... וכ"כ בספרו רוח חיים (פ"ק דאבות מ"ד) שאסור לו לתלמיד לקבל דברי רבו כשיש לו מה להשיב עליהם, כי לפעמים תהיה האמת עמו, כמו שעץ קטן מדליק את הגדול". ע"כ. ועיין עוד להגר"ח פלאגי' בשו"ת חקקי לב (חלק יו"ד סי' מ"ב), שאין לת"ח לכבוש את נבואתו בפסקי ההלכה, וחייב לגלות דעתו, ונכתב בספר, שאין משוא פנים בדבר". עכ"ל. ואח"כ הביא הרב שם מכתב שכתב לגדול אחד מבני בבל שחלק עליו, בהיותו בן ל"א שנים, ובין הדברים כתב לו: "ואינני מכחיש, שיש לי קונטרס מיוחד, הערות על דברי הרב בן איש חי... וידעתי כי כל מלחמתו של מר עתה היא מכוונת להטיל עלי אימה שלא אדפיס את הקונטרס הלזה, אבל כבר לימדונו רבותינו לא תגורו מפני איש, לא תאגור דברך מפני איש". עכ"ל.

וכן אמר הראשון לציון הרב יצחק יוסף שליט"א (נדפס בגליון השיעור השבועי לפרשת כי תבוא תשפ"א): "דיברנו בכמה מקומות בשבחו של רבי יוסף חיים. לא צריך לשבח את השמש, השמש מאירה וזורחת, אבל יש אנשים שיש להם 'קטנות המוחין' או 'סילוק המוחין', וחושבים שאם חולקים עליו בהלכה, כאילו לא מעריכים אותו ח"ו. אבל האמת שהיה גברא רבה... תענוג ללמוד בספריו... אמנם מרן [הגר"ע יוסף] זצ"ל חלק בהלכה על הבן איש חי, מכל מיני סיבות, כפי שנבאר, אבל ודאי שלא היה בזה שום פגיעה בכבודו ח"ו".

ואמר עוד (בגליון השיעור השבועי פרשת תרומה תשפ"ג): "אין מונופול על התורה, התורה מונחת בקרן זוית וכל הרוצה יבוא ויטול, ובלבד שכאשר חולק יכוין לשם שמים, ובעיקר יחלוק עם שכל

והיגיון, לא יציב לו מטרה להגיד הכל איפכא מסתברא מפלוני, כמו שיש כאלה בדורנו לצערנו הרב, אלא יחלוק בשכל ובשיקול דעת". עכ"ל.

וכן כתב הגאון רבי אליהו טופיק שליט"א, בהקדמה לשו"ת "קול אליהו", וזה לשונו: "פשה הנגע בדורנו זה, לצפצף בקול"ן של סופרים, לאמר שאין לת"ח לחלוק על גדולי הדור הנוכחיים, לא על חכם פלוני הנקרא גדול הדור, ולא על אלמוני הנקרא פוסק הדור, ולא מוכנים לשמוע כלל דברי החולק על הגדולים, הגם שיש לו טענות חזקות ומוצקות. ובשלמא אילו היו אומרים זה הבעלי תשובה ובעלי בתים החרשתי, כי מעולם לא הורגלו בספרי הפוסקים שהקטן חולק על הגדול, ותלמיד חולק על רבו כדרכה של תורה, אבל תמיהני שהורחבה היריעה גם בקרב אברכים ות"ח, שנגררים בזה אחר ההמון, והרי כידוע כך היא דרכה של תורה, שכל ת"ח שיש לו ראיות לסתור פסקו של מי שקדם לו, הגם שאותו מחבר גדול בחכמה ובמנין על אותו חכם שבא לחלוק עליו, הרשות נתונה לחלוק בין לאסור ובין להתיר. ופוק חזי מש"כ הגאון חק"ל (ביו"ד סי' פ"ב), שלא ימנע אדם עצמו מלכתוב בספר שיקול דעתו, אם יש לו להשיב על דברי הפוסק, אפילו על גדול האחרונים, וכל שכן אם בא לתרץ דברי הראשונים, כי לא נצטוונו בשום מקום מלחלוק עליהם, כי אם להעמיד דבר על בוריו, וחייב להגיד דעתו, ובלבד שיכוון לבו לשמים".

וכן כתב בספר "שו"ע המדות" (סי' ד' סעיף ב' בהערה) להרה"ג רבי אסי הלוי שליט"א, מח"ס שו"ת "נחלת לוי", וזה לשונו: "יתרה מכך הגדילו עשו, ובאים ומלמדים כי אף בפני גדולי האחרונים, ואף אחרוני האחרונים יש לבטל דעתנו מפני דעתם, והגיעו הדברים לידי כך שאף בפני החיים כאן בחיי חיותנו... והגיעו הדברים לידי כך, שיש מורי צדק **שעיקר משענתם בהלכה היא העיסוק בשמועות**, מה דעתו של גדול פלוני, ומהי של פלוני, ואף אם שו"ע מפורש או הראשונים פוסקים להיפך".

"ויש ספרים המתחברים ע"פ שמועות וחקירות של השמועות, ועל נענוע ראשו של איזה גדול, ולמה כיוון, בדברים המפורשים. וזאת מלבד בעיה נוספת של אמינות השמועות, שאין להישען עליהם כל כך, דלא מר בריה דרבינא חתים עלה... וראה באגרות חזו"א (ח"ב איגרת כ"ב) דכתב שאינו נשען על סיפורים... הרי שיש להתייחס לשמועות בהסתייגות הראויה להם, ולא להעמיד עליהם בניינים חקירות ופלפולים... והכי חזינן דכתבו הפוסקים דשרי לחלוק על רבו ועל גדול הדור, בשו"ת חקקי לב (ח"א דף נ"ז ע"ג ד"ה ודבר) ובשדי חמד (ח"ו דף קל"ו סי' ס"ו) שכ"כ הרשב"ץ ופוסקים רבים, ע"ש".

"והדברים מבוארים בשו"ע יו"ד (סי' רמ"ב ס"ז) דבאיסור להורות הוראה בפני רבו, היינו על שאלה מעשית שבאה לפניו, האם מותר או אסור, אך כששואלים כמאן הלכתא, שרי... ומה גם כי כתב הארחות חיים (הלכות ת"ת סי' כ"א) שהר"מ רבו של רבינו יונה ואחיו מר שמואל מאיורה כתבו באיגרות, מיום שגלינו מארצנו וחרב בית מקדשנו, ונשתבשו הארצות ונתמעטו הלבבות, אין לומר דין מורא רבך כמורא שמים. וכל הדינין שחייב תלמיד לרב נתבטלו, כי הספרים והחיבורים והפירושים הם המורים לנו, והכל לפי פקחות השכל והסברה. ועל כן נהגו בעירם לקבוע התלמיד מדרש לעצמו, ושאין לומר לתלמיד שלא יורה, ויכול לסתור דברי רבו מכח הפלפול. ע"כ. וכן כתב

מהר"ק (שורש קס"ט ד"ה ודכתב מר להודיעך) בשם הסמ"ק מצורין בשם מהר"ם. וכן כתב הלחם משנה (הלכות ת"ת פ"ה סוף אות ד'), וכן נקיט בשו"ת מהרשד"ם (חו"מ סי' א')...

"ומי שיעלה על לב לבוא ולאסור לחלוק על רבו בספר, משום האיסור להורות הוראה בפני רבו, הרי שידע שאין שום דין לחלוק על רבו, כי אם להורות הוראה בפני רבו, והיינו אף להורות כפסקיו וכהוראותיו של רבו, ושורה כמו רבו, או בדברים שלא דיבר רבו, הרי אסור הדבר בלי נטילת רשות. ודין לחלוק על רבו אתי בתורת ק"ו, שהוא באיסור מורה הוראה בפני רבו. וממילא החפץ לאסור, יש לו לאסור כל הוראה עלי ספר, ואפי' אם היא כהוראת רבו בלא נטילת רשות מרבו, ולא רק בענין שחולק עליו, וממילא לטעמיה ושיטתיה יש לאסור את כל הדפסת הספרים כל זמן שקיים גדול הדור, אחר שהדפסת הספר תהיה בכלל האיסור של מורה הוראה בפני רבו". עכ"ל.

ומהרא"ל צינץ זצ"ל כתב בשו"ת משיבת נפש (חלק א' סימן טז), וזה לשונו: "וידעתי כי במדינתכם כרוכים אחר דברי הגאון מהר"א מווילנא שמחמיר מאוד, מכל מקום **אהבתי צדק להצדיק מנהגן של ישראל**. ואם כי לא קם כמוהו מימות הקדמונים, להיות כל התורה כולה נגלה ונסתר כשולחן ערוך לפניו, מכל מקום חלילה למשוויה כולי עלמא רשיעא לעבור על לאו דאורייתא, ומה גם שהדברים שכתבתי הם ברורים לכל מבין, ודברי הגאב"ד מה שכתב... אין לו מובן כלל, גם פירושו בירושלמי. ולא יפלא ששיג פעוט וכשל כח ביגיעה רבה ועצומה, מה שלא ישיג הענק דרך העברה בעלמא, ומי לנו גדול מרשב"י דנהירין ליה כל שבילי דרקייעא וכל העולמות העליונים, ואע"פ כן רובא דרובא לית הלכתא כוותיה. ורב אשי שאמר אם הראשונים כבני אדם וכו', אע"פ כן פסקינן הלכה כבתראי. הא למדת שאין ראיה מגודל מעלת האיש לקבוע הלכה כמותו".

וכתב הגר"ש דבילצקי זצ"ל בספרו "דרש דרש" (עמ' פ"ט), "טובה גדולה מאוד עשו לנו בעלי האסופות לכל הלכתא והלכתא, שכעת בדור הזה נתרבה הדבר מאוד, וכמעט שאין לנו הלכתא שאין עליה ספר מיוחד. וכל ספר שהוא מיוחד לאיזה נושא, הרי מחברו טרח בכל כוחו, ומצא כדי מידתו להביא כמעט כל הדעות מכל הספרים שיש בנושא ההוא, מה שאין בכח אדם אחר שלא מתמסר לזה באופן מיוחד, וכמעט שאין לך איזה שאלה ואיזה ספק שאין למצוא לה פתרון בספרים מסוג זה, ואם לא כדוגמתה, הרי בדדמי לה, ועכ"פ יש בכל ספר עשרות ומאות מקורות שאפשר לחפש שם... ולכן כל מי שמצוי אצלו שאלות והוראות, החובה שיהיו בביתו כל הספרים מסוג זה".

כוחא דהיתרא עדיף

והנה בספר "ליקוטי מוהר"ן" (תניינא סי' מ"ד) כתב וזה לשונו, "אלו החכמות מפילין מאוד את האדם מעבודת ה', דהיינו מה שחושב וחוקר ומדקדק ביותר, אם הוא יוצא כראוי במה שעושה. כי בשר ודם אי אפשר לו שיצא ידי חובתו בשלמות, ואין הקב"ה בא בטרונא עם בריותיו (ע"ז ג.), ולא נתנה תורה למלאכי השרת (קידושין נד.). ועל אלו המדקדקים ומחמירים בחומרות יתרות, עליהם נאמר "וחי בהם" ולא שימות בהם (יומא פה:), כי אין להם שום חיות כלל, ותמיד הם במרה שחורה מחמת שנדמה להם שאינם יוצאים ידי חובתם במצוות שעושים". וכן כתב בספר שיחות הר"ן וזה לשונו שם, "רבנו ז"ל הזהיר מאד לבלי להחמיר חומרות יתרות בשום דבר... והלואי שנזכה לקיים את כל מצוות התורה כפשוטן ממש בלי שום חומרות". עכ"ל. וכמו כן כתב הרמב"ם בתשובה,

"מהראוי להתיר לכל בני אדם כל מה שאפשר להתיר, ולא נטריח עליהם" (תשובות הרמב"ם, תקונים והוספות סי' ס"ט).

וכן כתב החיד"א בספרו ברכי יוסף (יורה דעה סי' של"א ס"ק כ'), וזה לשונו: "הרוצה להחמיר בתוך ביתו, הנה מה טוב. אך לאיש אשר אלה לו, יותר טוב אם ישים אל לבו לדקדק בדברים חמורים מאלה, שהם עיקרי הדת ושרשן, ועונשם של מדות. ולכל הדברות אין להורות ברבים להחמיר בדבר שפשט המנהג להקל, ופסקו כן החכמים בתשובותיהם. ובמקום שבעלי 'תשובה' עומדים, אין צדיקים גמורים יכולים להחמיר לרבים".

וכן כתב בשו"ת שאילת יעב"ץ (חלק ב' סימן קמ"ו): "במה גזרת עליהם מיתנה לקרותם רשעים מכשילים את הרבים, בפתאום עשיתם חטאים... אם אינו ישר בעיניך, פרוש מן הבשר. ומה לך לדרך איסור כולל, לאסור על אחרים איסור. וכשם שאסור להתיר את האיסור, כך לאסור את המותר. וסופו להתיר את האיסור, מדנקטיה רמות רוחא יתירא. מי שמך לאיש סורר ומורה... מי קבלך עליו לגזור גזירה. ולהיות מתעבר על ריב לא לו, ריב לא ידע יחקרהו. ולא על בני האי לבד עוותה גזרתך הקשה, כי יצא הדבר להבזות בעלי תורה בעיני עמי הארצות".

וכן הרב מבריסק שידוע כמחמיר גדול, ראה מש"כ עליו בספר "עובדות והנהגות לבית בריסק" (ח"ב עמ' צ"ו) בענין החומרות בהלכה, וזה לשונו: "מרן הגר"ז זצ"ל לא היה מקפיד בחג הסוכות, לשתות תה רק בסוכה... ובעיני ראיתי פעמים שהיו מכינים למרן הגר"ז תה, והיו מניחים את הכוס בחדר, והיה שותה ללא חשש... ופעם אחת שאלו אדם אחד על כך... ענה לו מרן הגר"ז: "אנו לא מהמחמירים" (כי הרמב"ם כתב "ומי שיחמיר על עצמו ולא ישתה חוץ לסוכה אפי' מים הרי זה משובח"). ועוד שם (ח"א עמ' ל"א): "סיפר לי [הגר"ז] באותה הזדמנות, כי פעם קרא האבא מרן הגר"ח זצ"ל להדיין דבריסק הגאון רבי שמחה זליג זצ"ל, וביקש ממנו כי תמיד כאשר יפסוק, לא יפסוק עם חומרות, אלא רק ע"פ ההלכה, כי האבא לא אהב חומרות".

ובספר "קדושה ומלכות" (עמ' ע"ט) סיפר שבא לדבר עם הגרש"ז אויערבאך בענין רבנותו בקיבוץ חפץ חיים, ואמר לו הגרש"ז: "לציבור תפסוק רק כפי הדין, בלי חומרות. אם תרצה להחמיר לעצמך, או שיהיו שם כמה בעלי בתים שרוצים להחמיר, שיערב להם. אבל לציבור - רק לפי הדין".

ומובא בספר "מגד מגדות עולם" (ח"א עמ' פ"ד): "הייתי נוכח כאשר נשאל הגרש"ז אויערבאך זצ"ל על מי שנוהג בחומרא מסויימת אשר עיקר מנהג העולם הוא להקל, אבל מאידך הוא רוצה להקל לאשתו שלא תנהג כמותו, האם יש טעם לחלק בינו לבין אשתו שהוא יחמיר כרצונו, אבל אשתו תסמוך על מנהג העולם? והשיבו הגרש"ז זצ"ל "בשלמא האבך המחמיר מסתמא למד את כל הסוגיא עם כל הראשונים, ונראה לו מהסוגיא להחמיר, שפיר יש בידו להחמיר, אבל אשתו שלא למדה את הסוגיא אין לה סיבה להחמיר נגד מנהג העולם ועיקר ההלכה".

וכן כתב מרן הגר"ש משאש בהערות להסכמת הגר"י משאש על ספרו "מזרח שמש": "דבר זה מפורש בירושלמי (פ"ח דסוטה הלכה ב'), 'כשם שאסור לטהר את הטמא כך אסור לטמא את הטהור', ובש"ס דברכות (כח:) משם ר"נ בן הקנה, בכניסתו לביהמ"ד 'ולא על טהור טמא', וביו"כ

אנו מתוודים על זה "את אשר טהרת טמאתי", וברוקח (סי' כ"ט) "עוון המתיר את האסור כעוון האוסר את המותר"... ובספר תשובה מאהבה (סי' קפ"א) הביא דברי השדי חמד **דעונש המחמיר שלא כדין מרובה מהמיקל שלא כדין**... ומפרשים בזה כל הפורץ גדר ישכנו נחש, דקאי גם על המחמיר יותר מגדר של רז"ל...

אמנם כל זה דוקא לגבי אחרים, אבל לגבי עצמו ודאי שיכול להחמיר... ובפ"ג דביצה (כא:): "מה נעשה לבית אביך שהיו מחמירין על עצמן ומקילין לכל"... ובהרבה מקומות בש"ס "איהו דאחמיר אנפשיה אבל לכ"ע שרי"... ולהחמיר לעצמו צריך שני תנאים, תנאי ראשון - רק ביש מקום לחומרא, שיש דעות להחמיר אף דהלכה ככמיקל, או משום סייג ופרישות או איזה צורך קצת, אבל אם אין שום דעה לאסור וגם אין שום צורך, זה נקרא הדיוט וגם חסיד שוטה... תנאי שני, דדוקא בהיותו לבדו, אבל בפני רבים אסור לנהוג להחמיר משום יוהרא, ולפני אדם גדול בר נידוי הוא" (ע"ש שהביא עוד מקורות רבים לכל הנ"ל).

וכן בגליון בית נאמן (317) אמר הגר"מ מאזוז, "יש היום כל מיני ספרים וכו', וכל אחד מתחרה בחבירו, כל מי שיכול להחמיר יותר מחבירו הרי זה משובח. אבל באמת הוא לא משובח אלא "מסובך", ולמה? כי הם מבלבלים את המח של בני האדם. אם יש מישהו שמחמיר, הם כותבים "ויש מחמירים", או "כדאי להחמיר". לא, תכתוב את ההלכה המקורית ע"פ הפוסקים המקובלים... ולא תחמיר על כל העולם בגלל איזה חכם בסוף העולם שמחמיר, "ותחמרה בחמר ובזפת". וכי זו חכמה להחמיר? כל אחד יכול להחמיר".

"אל תלכו עם האנשים האלה שמחפשים חומרות מתחת לאדמה. לא ככה עושים... היה חכם אחד שנשאל שאלה וכתב שאסור, והראה את זה למורנו הרב בוגיד סעדון ע"ה. והוא אמר לו: זו לא חכמה להגיד אסור, החכמה היא להתמודד עם זה, אולי תמצא דרך להתיר... רבי דוד בן בארון, הרב הראשי של תוניס, אמר לאבא ע"ה פירוש כזה על הפסוק: "כי אם הסוס אסור והחמור אסור, ואהלים כאשר המה" (מלכים ב, ז' י'). מי שאינו יודע ללמוד, הוא כמו סוס וחמור, שכל דבר אסור. הסוס - אסור, והחמור - אסור... אבל מי שהוא יושב אהלים, "כאשר המה" - דבר שמותר מותר, ודבר שאסור אסור, ולא מפחדים לכתוב מותר".

וכן הרה"ג ר' מרדכי כהן, ראש ישיבת "אור ודרך", הביא בספרו "הרב עובדיה שלי" (קורות חייו של הגר"ע יוסף), שהגר"ע ראה אחד מעלוני השבת ובו כתוב על הלכה מסויימת "יש להחמיר", והגיה בצידו: "ואין להחמיר, והמחמיר חמור חמורותיים, רובץ בין המשפתיים".

וכן אמר הראשון לציון הרב יצחק יוסף (נדפס בגליון "השיעור השבועי" פרשת פנחס תשפ"ב): "אע"פ שקיבלנו הוראות מרן, אבל במקום צורך גדול יכולים לעשות שלא כמרן, לא הולכים ראש בקיר... היה אחד שרצה לאסור וכו', ובא אלי עם כל מיני ראיות לאסור... אמרתי לו, איך אתה יכול לאסור, אתה נמצא בבני ברק, אבל תראה במקומות רבים בעולם - ניו יורק ועוד, הרבה חכמים ואנשים מעם ישראל מקילים בזה, וכי כולם עושים איסור? אדרבה, תיכנס לעובי הקורה ותתיר".

ועוד אמר (נדפס בגליון "השיעור השבועי" פרשת תרומה תשפ"ג): "לפני כארבעים וחמש שנה הייתי בליל כיפור אחרי התפלה בביתו של מרן [הגר"ע יוסף], וביקש ממני להביא שו"ת מהרש"ם חלק א'. הוא פתח בעמוד הראשון והראה לי שהיה מונח שם פשקוויל צהוב ישן, ובו חרם על הגאון המהרש"ם, כי היה מיקל הרבה, היה לו כוחא דהיתרא (כמובן בדרך התורה ולא 'מקלו יגיד לו'), אבל היו כמה שלא אהבו את זה וחתמו על החרם. אמר לי מרן, אתה מכיר אחד מהרבנים האלו? לא, כל מיני שמות שאנחנו אפילו לא יודעים לבטא... אמר: אתה רואה? כל אלה שיצאו נגד המהרש"ם אבד זכרם, אבל הגאון המהרש"ם חי וקיים לעד". עכ"ל.

ומצינו כמה וכמה פוסקים שקראו לאיסור הפאה "חומרות יתרות": הגאון רבי יעקב אשר הלוי גראייבסקי זצ"ל, מחכמי ירושלים בזמן הגר"ש סלאנט, בספרו "ברית עולם - שבט הלוי" כתב "מכאן תשובה לאותם המבהילים פה עיר הקודש בחומרות אשר לא שערם אבותינו... אותם המבהילים אוסרים אף פאה נכרית". והגאון רבי עזריאל הילדסהיימר זצ"ל בשו"ת "רבי עזריאל", כתב "והמחמיר חומרא גדולה כזו עליו להביא ראיות מוחלטות". והגאון רבי סיני שיפפער זצ"ל בשו"ת "סתרי ומגיני", כתב "בעת כזאת בוודאי אין צריך לחפש בדרכים אחרי חומרות יתרות". והגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל בשו"ת "אגרות משה", כתב "אף אם כת"ר רוצה להחמיר, אינו יכול להטיל חומרותיו עליה שזהו רק דין שלה, וכיון שהיא עושה כדין שהוא כרוב הפוסקים ושגם נראה כמותם, אינו יכול להחמיר עליה". ומרן הגאון רבי שלום משאש זצ"ל בשו"ת "תבואות שמש" (סי' קל"ח), כתב "דיינו להחמיר במה שהוא מגופה, ולא להוסיף חומרות בלי טעם רק משום שהיא מתייפת יותר... אין לנו להחמיר על נשים צדקניות בחומרות יתרות". עכ"ל. ואדרבה, פוסקים רבים כתבו שההולכת בפאה היא מחמירה וההולכת במטפחת מקילה, כיון שמצוי בה כיום גילוי שיער (ונאספו כולם כאן בפרק י"ז, ראה לקמן עמ' 524). וא"כ, כדברי מוהר"ן זצ"ל, הלואי שנזכה לקיים את כל מצוות התורה כפשוטן ללא חומרות, מצוות לא תעשה מפורשות שאין עליהם חולק כלל ועיקר, ונשכחו מלב.

ועיקר הצניעות היא שאשה לא תצא הרבה מפתח ביתה, ובפרט שלא תעבוד באורח קבע בחברת גברים זרים, ועל זה יש לעורר, וידועות התקלות הרבות שיצאו מכך. וכמש"כ הרמב"ם בהלכות אישות (פרק י"ג הלכה י"א), וזה לשונו: "כל אשה יש לה לצאת ולילך לבית אביה לבקרו, ולבית האבל ולבית המשתה לגמול חסד לרעותיה או לקרובותיה, כדי שיבואו הם לה, שאינה בבית הסוהר עד שלא תצא ולא תבוא. אבל גנאי הוא לאשה שתהיה יוצאה תמיד פעם בחוץ פעם ברחובות, ויש לבעל למנוע אשתו מזה. ולא יניחנה לצאת אלא פעם אחת בחודש או כמה פעמים בחודש לפי הצורך. שאין יופי לאשה אלא לישיב בזוית ביתה, שכך כתוב כל כבודה בת מלך פנימה". וישים אדם לבו בעיקר, שהוא עצם יציאתה של האשה ושהותה בחברת גברים זרים בדרך קבע, ולא בטפל - סגנון לבושה באותו העת, אף שכמובן גם הוא צריך להיות כהלכה.

איזוהי פאה כשרה

ובענין גדר הפאה המותרת, גם בין המתירים שהובאו כאן יש דעות חלוקות בנוגע לזה (ואמנם רק חלק קטן מהפוסקים המתירים הביעו דעתם על כך בספריהם). ויש שאסרו פאה כזו שלא ניתן כלל להבחין שהיא פאה ולא שיער עצמה, אפי' ע"י התבוננות (כן דעת הגר"ח קניבסקי זצ"ל, ראה לקמן

בעמ' 177). וראה בדבריו של הגר"א ויספיש שליט"א (לקמן בעמ' 504), שרוב הפוסקים המתירים דיברו בפאה משיער טבעי ובמראה טבעי, שקשה להבחין אם היא פאה או שיער עצמה, ויש פוסקים שכתבו בפירוש להתיר פאה שהיא יותר נאה משיער עצמה, והיא כתכשיט המוסיף יופי לאשה, וכן מובא בראשונים שהפאה נועדה לקישוט (ראה שם באריכות). ויש המתירים לכתחילה גם פאות שידוע בבירור שהגיעו מהודו, ולא חיישינן משום ע"ז, וקל וחומר כשהדבר מוטל בספק, ראה לקמן באורך (בפרק העוסק בחשש ע"ז בפאות, עמ' 541). וזה הבאנו לרווחא דמילתא, שהרי אכשר דרא וניתן בנקל למצוא פאות בהכשר הבד"ץ, המפקח על מקור השיער.

ועכ"פ נראה שפאה הארוכה או נפוחה באופן חריג ובולט, תהיה אסורה גם לדעת הפוסקים המתירים, כדינו של בגד אדום במקום שלא נהוג ללבשו. ותסרוקות חריגות אסורות גם לרווקות משום חוסר צניעות, כי אסור לבת ישראל להתבלט ולהיות יוצאת דופן בין הנשים במלבושה, ואין לערב ענין זה בהיתר הפאה גופא, ולנצל זאת לאיסור גורף. שהרי כמו כן נפרץ הלבוש כיום בכמה ענינים, ולא מצינו לאחד מהפוסקים שכתב שבגלל פריצות הלבוש, יש לאסור לגמרי את כל הבגדים הנהוגים בימינו, ולהתיר רק את מה שלבשו בימי קדם בארצות ערב, דהיינו גלימות ארוכות המכסות את הגוף והראש יחד, ולשנות את כל סגנון הלבוש. וכן כתב הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א, ראב"ד העדה החרדית בירושלים, לגבי הגדרת פאה שאינה צנועה: "קשה לתאר או לפרש כללים באיזה אופן הוה פריצות או לא, והעיקר שלא לעורר תימהון, וכגון שערות ארוכות ומסולסלות דהוה כבגדים אדומים שאסרו אז חז"ל, דהוה פריצות שמתבלטת יותר מדאי. וכן כאן אי אפשר לקבוע בזה שום כללים, אלא דבר אחד יש לזכור תמיד, שבצניעות פשוטו כמשמעו **שלא תתבלט בתיקון שערותיה שיסתכלו עליה דוקא**" (וראה דבריו לקמן בעמ' 329). ולכן הכל תלוי במנהג המקום, ואם הפאה יוצאת דופן ממנהג הנשים באותו מקום, אסורה היא משום פריצות. וזהו כלל בסיסי בהלכות צניעות; שיהיה מכוסה מה שצריך להיות מכוסה, ולא יהיה חריג ובולט.

וכן היא דעת הגר"ח קניבסקי זצ"ל שהביא הרב יעקב צבי בוצ'קובסקי בספר "בנות מלכים" בשם הגרא"ח שצ'יגל שליט"א מח"ס "דולה ומשקה", שאמר לו הגר"ח קניבסקי ש"**לגדרי הצניעות בפאה נכרית אין גדר ברור בהלכה, והוא משתנה לפי המציאות**".

וכן היא דעת הגרש"ז אויערבאך בספר "ועלהו לא יבול" (תשובות הגרש"ז, חלק ג' עמ' ע'): "התפרסמו גדרי צניעות בפאות נכריות של נשים, שהתייחסו לצבע הפאות, לאורכן, לצורתן וכו'. גם שמו של הרב הוזכר ביחס לגדרים אלו. שאלתי את הרב ביחס לגדרים השונים שהתפרסמו: האם זה נכון שאסור שפאות נכריות תהיינה בצבע כזה וכזה? וענה: 'אני לא יודע'. המשכתי לשאול אותו על גדרים נוספים שהתפרסמו, האם כך נכון לומר? על הכל ענה לי הרב: 'אני לא יודע, אינני מבין בזה'. לבסוף אמר לי: אני לא יודע לומר לך גדרים בענין פאות נכריות של נשים, אך הכלל הוא **שמה שבנות ישראל הכשרות נוהגות - זה בסדר**".

ובנותן טעם להביא כאן מה שכתב הרה"ג רבי זאב שכטר זצ"ל (ראה לקמן בעמ' 457), וזה לשונו: "שח לי אחד מחשובי המוצי"ם שליט"א, שגם הוא בירר ענין זה להיתר ורצה לפרסמו בכתב, וידידיו יעצו לו שכדי להימנע מלהיות מוחרם בחוגים מסוימים, יעטוף את הדברים בתחילתם ובסופם ובאמצעותם בדברי מוסר וקנאות על הפאות הבלתי צנועות. ונכנס לשאול בעצתו של אחד מזקני

גדולי הדור זצ"ל, שכל ישראל השכימו לפתחו לקבל הכרעותיו וברכותיו, והוא זצ"ל השיב כדלהלן "איני מבין למה כל מי שכותב בענין זה ונראה לו שמצד ההלכה אין איסור מוחלט בפאות, מרגיש חייב לשלם "מס כתיבה" (בביטוי הזה השתמש) ולהוסיף איזה שהוא גינוי לפאות הפסולות. זהו נושא אחר לגמרי ואינו קשור בשום צד לויכוח ההלכתי המתחייב בכל נושא הטעון בירור וכדרכה של תורה, והרבנים הסבורים שאין איסור מצד ההלכה לחבישת פאה נכרית אינם אחראים על הלוששות פאות פסולות יותר מאשר אחראים לכך הסבורים שאסור באיסור מוחלט". ושאלו המו"צ שוב "אולי יש כאן סברת השפעה עקיפה", וע"ז השיב "אדרבה, יש מקום לומר שדוקא האיסור הגורף שקשה לו להתקבל על הלב, גורם שלא יקחו בכובד ראש הראוי את המוסר הנשמע בענין פאה נכרית". עכ"ל. וכן אמרו לי כמה מגדולי הרבנים שדיברתי עמם, שראוי ונכון להוציא ספר שיבאר שמוותר ללכת בפאה ע"פ רוב הפוסקים, וע"י כך יקבלו הנשים את דברי הרבנים על הפאות החורגות מכללי הצניעות. כי כשמפרסמים לאסור לגמרי (או לאסור לגמרי את כל "פאות זמננו", שהיינו הן), עולם כמנהגו נוהג ואין איש שם על לב.

קבל האמת ממי שאמרה

בספר זה השתדלתי לכנס תחת קורת גג אחת את כל תשובות הגאונים המתירים, מכל החוגים והעדות שמצאתי. ומי שרב זה או אחר אינו מקובל בחוג שלו, יקיים עכ"פ את מאמר הרמב"ם (בהקדמה לפירוש מסכת אבות) "שמע האמת ממי שאמרה". וידוע מאמר חז"ל שהאמת תהיה נעדרת בדור הזה, עדרים עדרים. וכאן הלכתי בדרכו של מרן הגאון רבי שלום משאש זצ"ל, שכידוע לא אחז במחלוקת, והיה בשלום עם כל חוגי החרדים לדבר ה'. ואם משתמע מדברי הספר נימת זלזול ח"ו בפוסקים האוסרים פאה, הרי הוא פליטת הקולמוס שלא מדעת הבעלים. וכולם אהובים עלינו, רק האמת אהובה יותר.

וכמש"כ הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א בהקדמת ספר "עין יצחק" הנ"ל, וזה לשונו: "והנה בספר זה כתבנו להשיב על החולקים... ואחר המחילה מכבוד תורתם זצ"ל, כי זו היא דרכה של תורה, ואסור לכל חכם שהוא לאגור דבריו מפני איש, ואף שכבודו של כל חכם יקר מאוד, אבל האמת אהובה יותר, וכמש"כ בשו"ת הריב"ש (סי' תט"ו) דראוי לאמת שתהיה אהובה יותר. ובשו"ת מהר"ם אלשקר (סי' כ"ג) כתב, תיתי לי דלעולם לא מצערינא לצורבא מרבנן, דחביב עלי כנפשי, אבל מה אעשה והאמת אהובה יותר. ובשו"ת מהרשד"ם (אה"ע סי' מ"א) כתב, יקוב הדין את ההר, כי עם היות הוא אהובנו, האמת אהובה יותר". עכ"ל. ואגב אכתוב כאן כי הפרקים בספר סודרו ע"פ סדר מסוים, גם לפי תאריך כתיבת התשובות, וגם לפי הענין, ואין בכך כדי לגרוע ח"ו מכבודם של הגאונים המוזכרים בספר.

ואיני כותב ספר זה אלא למבקשי האמת, וכדכתב רבינו אברהם בן הרמב"ם (בספר המספיק חלק ב' פרק כ"ה): "אדם שהוא שלם בדתו, ואין תאוותיו מתגברים עליו, ומלומד בתורה ובכללי הלכה, ושלם בהגיונו ומעיין כראוי, אינו צריך שכנוע, וזאת משום שהאמת והשקר נוגדים זה את זה, וע"י גילוי האמת יתעלם השקר ממנו. אבל מי שיצרו גובר עליו ומעדיף נצחון בגלל פחיתותו, ומגן על מנהגו ומה שנתחנך עליו, ובפרט אם נמצאים אצלו גאוה וכשרון להלכה, כמעט ברור שלא יחזור בו עפי' ע"י הוכחה ברורה ומאה ראיות".

וכתב הגאון המופלא רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל, בהקדמה לפירושו לשו"ע "כרתי ופלתי" על יורה דעה: "והנה ידעתי גם ידעתי כי בני קרח הנורא לא משו מתוך אהלי, לילך לקראת נחשים להטיל ארס ולשים דופי בכל הדברים... יריבו עלי בעלי שטנה, וכהתל אנוש יהתלו בי, לומר הרי הוא מלא שגיאות... וכמעט שנהפך לבי, ונצב אחור ימיני להוציא כלי למעשהו, כי שנאתי דיבת רבים בהווסדם יחד, עלי היו כולנה כחוטבי עצים.

אמנם אחרי שובי נחמתי, אלף שוטים יאבדו, ואות אחת בתורת ה' להועיל לבני גילי לא תתבטל, וכמו שכתב מהרש"א ז"ל בהקדמתו שאין כוונת החיבור לגדולי ערך ממנו, רק להועיל לאנשי ערכו. ואף אני כמוהו, כוונתי לאנשים כערכי אוהבי אמת ורודפי צדק, להם משפט הבחירה. כי וודאי לא ימלט שיהיו בחיבורי שגיאות. וגדולי ישראל כיוצא בן צרויה נכשלו באבן הטועים, ומה יענה איש אשר כמוני... אבל לישרים בלבותם הם יבררו האוכל מתוך הפסולת, ויבקרו בין טוב לרע, את הטוב יקבל ואת הרע לא יקבלו".

בן יכבד אב

הספר הזה מוגש מוקטר ומוקדש לעילוי נשמתו הטהורה של אבי מורי רבי יצחק זצ"ל, שנלקח לבית עולמו ביום המר והנמהר, י"ג בסיון תשע"ג. את מדותיו הטובות, שהיו לשם ותהילה בפי כל מכריו, קנה בת"ת בקבלנקה, שם למד בקטנותו. ואשרי זקנותו שלא ביישה את ילדותו, כאשר גם בשארית כוחותיו האחרונים, כשלא היה בכוחו ללכת, ולבו פעם בחלישות רבה, היה משכים ומעריב לבתי כנסיות ובתי מדרשות, נכנס ראשון ויוצא אחרון, ולעולם בל יפקד מקומו מבית הכנסת, גם כאשר צעד ברגליו כמחצית השעה, עם הפסקות רבות למנוחה.

זכה לייסד שיעור תורה לאחר שחרית של שבת, המתקיים עד היום בבית הכנסת "אוהל משה" בעיר אופקים יע"א, וגם זכה לייסד שיעור תורה לאחר שחרית של יום חול, ושיעור תורה בין מנחה לערבית, כאשר הוא היה הרוח החיה, ולא החסיר יום אחד מקביעת עיתים לתלמוד תורה, אשריו ואשרי יולדתו. ומיום עומדי על דעתי תמך בי על מנת שאלמד תורה בשלווה, יחד עם אמי שרה תחי', מהיותי ילד בתלמוד תורה, ועד ישיבה קטנה וישיבה גדולה, ובכולל לאחר הנישואין, והשקיע רבות מהונו ומאוונו על מנת שאשב על התורה ועל העבודה ללא טרדה.

יהי רצון שיהיו דברינו לרצון, ויגמול לו הקב"ה חסדים טובים, לפתוח לו שערי חן וחסד ורחמים, ולשלוח לפניו את מלאכיו הקדושים והטהורים, להוליכו אצל נשמות הצדיקים, ליהנות מזיו שכינתו, לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו, ויזכור לו צדקותיו ומעשיו הטובים, ותתענג נפשו מרוב טוב הצפון לצדיקים בעולם הבא, ולהחיותו בתחיית המתים. ויקויים בו מקרא שכתוב, "ונחך ה' תמיד, והשביע בצחצחות נפשך, ועצמותיך יחליץ, והיית כגן רוח וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו". וילוו אליו השלום, ועל משכבו יהיה שלום. נשמתו תהיה צרורה בצרור החיים, ויעמוד לגורלו לקץ הימין. נפשו בטוב תלין, וזרעו ירש ארץ.

טוב להודות

ובצאתי את הקודש אתן שיר ושבח לבורא עולם, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, וזיכנו לשבת באוהלה של תורה, ללמוד וללמד לשמור ולעשות, ולחבר חיבורים מועילים לבית ישראל, העולים על שולחן מלכים, מאן מלכי רבנן.

טרם אכלה לדבר, שפתי לא אכלה מלברך, מעומק לב גדוש בהערכה והכרת הטוב, את רעייתי הצנועה והיקרה **מיכל** תחי' מנשים באוהל תבורך, אשר במסירותה הנפלאה נושאת על שכמה את כל עול הבית ומשא גידול הילדים וחינוכם, והיא לי לעזר רב בחיים, וגדול חלקה בתורה, תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה, ימלא הקב"ה כל משאלות לבה לטובה ולברכה, ונזכה יחד לעשות רצון קוננו, ולרוות נחת מילדינו היקרים: יצחק, יהונתן, שרה, נועה, ונעמה הי"ו, ולגדלם יחד לתורה לחופה ולמעשים טובים, אכי"ר.

ועיני לשמיא נטלית, יהי רצון מלפניך ה' או"א שלא יארע דבר תקלה על ידי, ולא אכשל בדבר הלכה, וישמחו בי חברי, ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם. עזרני וחזקני נא בעוז ותעצומות להוציא לאור כל יתר חיבורנו, לזכות בהם את הרבים. והאמת והשלום אהבו.

פרק א

רשימת המתירים

להלן רשימת הפוסקים שהתירו לבישת פאה נכרית לנשים נשואות. מהם שהתירוה בשופי, ומהם שהתירוה בדיעבד במקום שנהגו, ומהם גם שכתבו שיש בזה הידור וכן יש לנהוג. הפוסקים שהאריכו בתשובותיהם ופלפלו בטעמי ונימוקי ההיתר, הובאו דבריהם במלואם בפרק נפרד, וכאן הצגנו תקציר מדבריהם.

הגאון רבי יהושע בועז ברוך

הגאון הספרדי רבי יהושע בועז ברוך זצ"ל, בעל "עין משפט" על הש"ס, בספרו "שלטי הגיבורים" על הרי"ף (למסכת שבת, דף כ"ט ע"ב מדפי הרי"ף), התיר לבישת פאה נכרית לנשים נשואות, וכתב ששיער תלוש אינו ערוה, ואין בו משום פריעת ראש:

"יראה מזה להביא ראיה וסמך לנשים היוצאות בכיסוי שערות שלהן כשהן נשואות, אבל במקום קליעת שערן נושאות שערות חברותיהן (שקורין קרינאל"ז בלע"ז), מההיא דשנינו פרק במה אשה יוצאה דף ס"ד (ע"ב), שהאשה יוצאה בפאה נכרית בשבת, ופירשו המפרשים [הרמב"ם בפירוש המשניות, והביאו גם המאירי], כי פאה נכרית היא מגבעת, ידבקו בו שיער נאה והרבה, ותשים אותו האשה על ראשה כדי שתתקשט בשיער, והתם באשה נשואה מיירי מתניתין, מדקאמר בגמ' דהטעם משום דלא תתגנה על בעלה הרי דבנשואה מיירי, והרי פאה נכרית הוי ממש כעין אלו הקרינאל"ל, ומשמע להדיא שמותרות בנות ישראל להתקשט בהן, דשיער באשה ערוה דקאמר לא הוי אלא בשיער הדבוק לבשרה ממש ונראה גם בשרה עם השיער, אבל שיער המכסה שיערה אין כאן משום שיער באשה ערוה וגם לא משום פרועת ראש.

ונראה דלא שנא שערות דידה לא שנא שערות של חברתה, כל עוד דעבידי לכיסוי השיער והן תלושות, אע"פ דקישוט הוא לה כדי שתראה בעלת שיער, אין בכך כלום ושפיר דמי. ואע"ג דאמרינן סוף פרק קמא דערכין (דף ז:), דפאה נכרית המחוברת לשיער ממש דהוי כגופה ממש, מכל מקום לא נאסר בשביל כך לצאת בה ולהתקשט בה, דהא על כרחך אותן הצדקניות דקאמר התם היו מתקשטות בפאות ההם, ובנשואות מיירי התם, דקאמר תנו שערי לבתי. ואין לומר שהיו משימות צעיף או מידי על הפאה נכרית, דאם כן מאי אהני אותו קישוט, הרי כל עצמו של אותו קישוט לא הוי אלא בשביל שתראה בעלת שיער, אלא פשיטא דמיירי שהולכות בשערות מגולות. ולכשתעין סוף פרק קמא דערכין (שם), ופרק מי

שמתו (ברכות כד.) בדברי רש"י שם ובדברי הרא"ש (סי' ל"ז), תמצא דאין איסור בשיער אשה משום ערוה אלא במחובר לבשרה וגם שהבשר נראה עם השיער כדאוקימנא, ועוד הארכת בזה בחידושי בס"ד".

ב

הגאון רבי משה אסרליש

הגאון רבי משה אסרליש (הרמ"א) זצ"ל, גדול פוסקי אשכנז, בספרו "דרכי משה" (אורח חיים סי' ש"ג ס"ק ו'), על דברי הטור שמוותר לצאת בחוטי שיער בשבת, פסק להלכה כשלטי הגיבורים שמוותר לאשה נשואה ללכת בפאה נכרית מגולה. ובשולחן ערוך (או"ח סי' ע"ה סעיף ב') פסק כמותו לענין ק"ש, וציין שמקור דין זה הוא בשלטי הגיבורים. ובדרכי משה שם הפנה לדבריו בסי' ש"ג, שם הביא באריכות את דברי שלטי הגיבורים להלכה:

"שיער של אשה שדרכה לכסותו אסור לקרות כנגדו (הגה: אפי' אשתו). אבל בתולות שדרכן לילך פרועות הראש, מותר. הגה: והוא הדין השערות של נשים, שרגילין לצאת מחוץ לצמתן (ב"י בשם הרשב"א). וכל שכן שיער נכרית, אפי' דרכה לכסות. הגהות אלפסי החדשים (שלטי הגיבורים) (שו"ע או"ח סי' ע"ה סעיף ב').

"ועיין לקמן סי' ש"ג, כתבתי דשערות תלושות שלובשות נשים כדי שתיראה בעלת שיער אינן ערוה" (דרכי משה על הטור שם).

"מצאתי כתוב בהגהות אלפסי החדשים (שלטי הגיבורים כט. אות א'), ומותר לאשה נשואה לגלות פאה נכרית שלה, לא שנא אם עשויה משערותיה או משיער חברתה. דאין שיער באשה ערוה אלא דוקא שערותיה המדובקים בבשרה, אבל לא בתלושין העשויות לכסות שערותיה האחרות, אע"ג דעבדה לקישוט שתהא נראית בעלת שיער" (דרכי משה על הטור סי' ש"ג סעיף ו', על הטור שם סעיף י"ד).

ג

הגאון רבי מרדכי יפה

הגאון רבי מרדכי יפה זצ"ל, תלמידו המובהק של הרמ"א, בספרו "לבוש התכלת" (או"ח סי' ע"ה סעיף ב') פסק כשיטת הרמ"א:

"שיער של אשה שדרכה לכסותה, אסור לקרות כנגדה אפילו באשתו, אבל בתולות שדרכן ללכת פרועות הראש מותר. והוא הדין שערות של נשים שדרכן להיות מגולין כגון שערות הרגילות לצאת חוץ לצמתן מותר, וכל שכן פאה נכרית שאינה שלה, אפילו דרכה לכסותו מותר".

[אמר המעתיק: מדפסק כרמ"א, וראה את מקורו בסי' ש"ג, ובפרט שהרמ"א ציין לאותו מקום כאן בדרכי משה סי' ע"ה, משמע בפשיטות שפסק כדעת הש"ג להתיר פאה גם ברה"ר, ואם היתה דעתו לחלוק ולהתיר רק לענין ק"ש, בוודאי היה כותב זאת, וכמו שהסיק בשו"ת "פני יצחק" לקמן ע"ש. ופאה נכרית היא כשאר הדברים האמורים בפיסקה זו, דהיינו - שיער הרווקות ושיער היוצא מחוץ לצמתן, שההיתר הוא גם ברה"ר ולא רק לק"ש].

הגאון רבי יהושע וולק כ"ץ

הגאון רבי יהושע וולק כ"ץ זצ"ל, גדול מפרשי חושן משפט, בספרו "פרישה" (על הטור או"ח סי' ש"ג) פסק כש"ג וכרמ"א, והבין שמקור דברי הרמ"א בדרכי משה הוא מדברי המשנה ב"חוטי שיער" דעליו קא', וכהבנת המג"א והגר"א וערוך השולחן ועוד, ולשיטתו פאה נכרית שבמשנה אינה פאה של ימינו, אלא "חוטי שיער" הם פאה של ימינו, ומבאר ההבדל בינם לבין חוטי צמר:

"מצאתי כתוב בהגהות אלפסי החדשים דמותר לאשה נשואה לגלות פאה נכרית שלה, לא שנא אם עשויה משערותיה, או משיער חברתה, דאין שיער באשה ערוה אלא דוקא שערותיה המדובקים בבשרה, אבל לא בתלושין עשויות לכסות שערותיה האחרות, אף על גב דעבדה לקישוט שתהא נראית בעלת שיער, ע"כ לשון דרכי משה. ונראה דהיינו טעמא דמותר כאן בהכי לצאת טפי מחוטי הצמר שבראש הסימן ולא חששו הכא נמי דלמא אתרמי לה טבילה ואתי לאתויינהו, דהא הני שערות בודאי מחוברים בבשר ויש בו משום חציצה, דשאני הכא דהאי פאה נכרית היא כשאר אחד ממלבושיה דאינה הולכת זולתן, אי נמי בשעת טבילה מניחתן בביתה, מה שאין כן בהני דלעיל".

הגאון רבי אברהם אבלי

הגאון רבי אברהם אבלי זצ"ל, מגדולי האחרונים, בספרו "מגן אברהם" (על השו"ע או"ח סי' ע"ה ס"ק ה'), פסק כש"ג וכרמ"א, וגם הוא הביא מקור לדברי הרמ"א מדברי המשנה דיוצאה אשה ב"חוטי שיער", והגדיל לעשות כשכתב שדברי הבאר שבע הם דברים דחויים ולא ראה צורך לבאר טעמו:

"וכל שכן פאה נכרית וכו'. כן צריך לומר [דהיינו פאה נכרית ולא שיער נכרית], וכן הוא בשו"ע דפוס ויניציאה, וכן כתב בשלטי גיבורים (שבת כט. אות א') דמותר לכתחילה, כדאיתא במשנה פרק ו' דשבת (דף סד:) יוצאה אשה בחוטי שיער וכו', דלא כבאר שבע (סי' י"ח) שחולק עליו, והאריך בסוף ספרו (באר מים חיים סי' ג') בדברים דחויים, עיין סי' ש"ג סעיף י"ד".

[אמר המעתיק: כצ"ל, סעיף י"ד, וכן נדפס במהדורת "מכון ירושלים", ושם איירי השו"ע בדין חוטי שיער שמותר לצאת בהם לרה"ר בשבת, ולדעת המג"א משם הראיה להתיר יציאה בפאה לרה"ר].

הגאון רבי יום טוב ליפמן העליר

הגאון רבי יום טוב ליפמן העליר זצ"ל, בעל תוספות יו"ט, בספרו "דברי חמודות" (על הרא"ש ברכות כד. אות קי"ט) פסק כדעת שלטי הגיבורים ששיער תלוש אינו ערוה:

"אמר רב ששת, שיער באשה ערוה. בנשים שדרךן לכסות שערן, אבל בתולות שדרךן לילך פרועות ראש, מותר לקרות כנגדן [ע"כ לשון הרא"ש]. ודוקא שיער שלהן, אבל פאה נכרית אפי' דרכה לכסות אינה ערוה, אפילו בגלוי. הגהת אלפסי (שלטי הגבורים)".

הגאון רבי מנחם מנדל אויערבאך

הגאון רבי מנחם מנדל אויערבאך זצ"ל, בספרו "עטרת זקנים" (על השו"ע או"ח סי' ע"ה ס"ק ג') פסק כרמ"א וכתב שהלבוש חולק עליו ומתיר רק פאה שנעשתה משערות חברתה. והבין בדברי הרמ"א שהתיר גם לענין ק"ש וגם לענין פריעת ראש:

"וכל שכן שיער נכרית וכו'. כל זה כתב רמ"א ע"פ הגה באלפסי פרק במה אשה (שלטי הגבורים שבת דף כט. אות א'), ופסק על פי זה בסי' ש"ג שלא אמרו שיער באשה ערוה אלא דוקא שערות הדבוקים לבשרה ממש, אבל בנחתכו אין בהם משום שיער באשה ערוה וגם לא משום פריעת ראש. ויש אומרים אפי' פאה נכרית אסור משום פריעת ראש ושיער באשה ערוה, דמה ששינינו היתר לצאת בפאה נכרית בכולי גמ' מיירי דוקא מכוסה תחת הסבכה (באר שבע בשם א"ז מהר"י פדואה), ולפ"ז אסור לקרות ק"ש כנגד פאה נכרית. ואף דברי בעלי הג"ה מורנו הרמ"א כאן שמתיר בפאה נכרית, אבל שיער של עצמה אף אחר שנחתכו וחיברה בראשה כדי שתהיה נראית בעלת שיער אסור לקרות ק"ש. מהרמ"י (בעל הלבוש). ובדרכי משה סי' ש"ג כתב מורנו הרמ"א בהדיא דמותר לאשה נשואה לגלות פאה נכרית שלה, לא שנא עשויה משערותיה או משיער חברתה וכו', ועל כן כתב בהגה סתם, א"כ חולק מהרמ"י (הלבוש) בזה על בעל ההגה" [כלומר שנחלקו בפאה נכרית העשויה משערות עצמה].

ח

הגאון רבי שמואל ב"ר יוסף

הגאון רבי שמואל ב"ר יוסף זצ"ל, דיין בעיר קראקא, בספרו "עולת תמיד" (על השו"ע או"ח סי' ע"ה ס"ק ד'. נדפס בשנת תמ"א) הביא את דברי הרמ"א והלבוש, ומשמע שדעתו כלבוש שרק פאה נכרית שאינה שלה מותרת:

"וכל שכן שיער נכרית. ובלבוש העתיק בלשון זה: וכל שכן פאה נכרית שאינה שלה, אפי' דרכה לכסותה מותר".

ט

הגאון רבי יהודה ליב פוחוביצר

הגאון רבי יהודה ליב פוחוביצר זצ"ל, בספרו "דברי חכמים", בחלק ההלכות הנקרא "מקור חכמה" (או"ח סימן ע"ה סעיף א', נדפס בשנת תנ"ב), פסק כדעת הרמ"א: "וכל שכן שערות שאינם שלה, אפילו דרכה לכסותו מותר".

י

הגאון רבי אליהו שפירא

הגאון רבי אליהו שפירא זצ"ל, בספרו "אליה רבה" (על הלבוש או"ח סי' ש"ג ס"ק י"ח), בדין "חוטי שיער" הביא את דברי הש"ג, והביא את דברי ה"פרישה" שחילק בין פאה נכרית שמותר לצאת בה לרה"ר לבין חוטי צמר שנאסר לצאת בהם בשבת:

"יוצאה אשה בחוטי שיער. כתב בשלטי גבורים (שבת דף כט. אות א') דמותר לאשה נשואה לגלות פאה נכרית שלה, אפי' עשויה משערותיה, דאין שיער באשה ערוה אלא המדובקים בבשרה, אבל לא בתלושין העשויין לכסות שערותיה האחרות, אף דעבדה לקישוט שתהא נראית בעלת שיער. עכ"ל. ולא דמי לחוטי צמר, אף דהני שערות מחוברין בבשר ויש בו משום חציצה, דהך פאה נכרית היא כמלבוש דאינה הולכת זולתה, אי נמי בשעת טבילה מניחתן בביתה. פרישה ס"ק י"ט".

יא

הגאון רבי ישראל ישעיה ב"ר אברהם

הגאון רבי ישראל ישעיה ב"ר אברהם זצ"ל, נכד הט"ז, בספרו "באר היטב" הקדמון (על השו"ע או"ח סי' ע"ה. נדפס בשנת תס"ח), פסק כש"ג וכרמ"א.

יב

הגאון רבי פנחס אויערבאך

הגאון רבי פנחס אויערבאך זצ"ל, מגדולי דיני קראקא, בספרו "הלכה ברורה" (על השו"ע סי' ע"ה ס"ק ב'. נדפס בשנת תע"ז), הביא את המג"א שיש ראייה מהגמ' להתיר פאה נכרית, דלא כב"ש, ומשמע שפסק כמותו (ובפרט שראה להדגיש שיש ראייה מהגמ' להתיר פאה):

"וכל שכן שיער נכרית, אפי' דרכה לכסות. כתב מג"א ז"ל, הגירסה וכל שכן בפאה נכרית, דאיתא בגמ' דשרי".

יג

הגאון רבי יהודה אשכנזי

הגאון רבי יהודה אשכנזי זצ"ל, אב"ד טיקטין, בספרו "באר היטב" (על השו"ע או"ח סי' ע"ה ס"ק ח'. נדפס בשנת תצ"ו) פסק כרמ"א, ובפירושו לאה"ע (סי' קט"ו ס"ק י', הלכות פריעת ראש) פסק כש"ג כפי שהעתיקו הרמ"א:

"וכל שכן פאה נכרית. כצ"ל. והוא הדין אם חתכה שיער של עצמה וחיברה אח"כ בראשה, עיין עטרת זקנים" (או"ח סי' ע"ה ס"ק ח').

"הנשים היוצאות בכיסוי שערות שלהם, ובמקום קליעת שיער נושאות שערות חוברות שקורין קרינאל"ז בלע"ז (פאה נכרית) אין בזה משום יוצאה וראשה פרוע, לא שנא שערות דידה ולא שנא שערות דחברתה, אע"פ שקישוט הוא לה כדי שתיראה בעלת שיער, אין בכך כלום. שלטי גבורים פרק במה אשה" (אה"ע סי' קט"ו ס"ק י').

יד

הגאון רבי יוסף תאומים

הגאון רבי יוסף תאומים זצ"ל, מגדולי מפרשי השו"ע, אב"ד פרנקפורט, בספרו "פרי מגדים" (על המג"א או"ח סי' ע"ה, אשל אברהם ס"ק ה', וסי' ש"ג, משבצות זהב ס"ק ט'. נדפס בשנת תקמ"ו), פסק כש"ג וכרמ"א והדגיש שגם הרמ"א והמג"א התכוונו להתיר ברה"ר, ומדינות שלימות סמכו על הוראת הרמ"א בזה (ובענין הספר "אם לבינה", ובביאור הפמ"ג, ראה לקמן בעמ' 387):

"וכל שכן. עיין מגן אברהם, דפאה נכרית אפי' משערותיה התלושים אין הרהור, ויוצאה לרשות הרבים כן אפי' בשבת, ועיין עטרת זקנים (ס"ק ג'). וכפי דעתי מה שכתב הלבוש (סעיף ב') פאה נכרית "שאינה שלה", היינו תלושה, ומאי שנא משערותיה או מחברתה, שרי. ובאר שבע חולק, ואמר דפאה נכרית מותר כשראשה מכוסה, ולא חיישין שמא משתלפי. ע"ש. ומכל מקום במדינות שיוצאין בפאה נכרית מגולה, יש להם לסמוך על השו"ע [היינו הרמ"א]

כאמור, וקצת דמדומי ראייה מכתובות (דף עב). וראשה פרוע דין תורה, ולא מוקי בפאה נכרית ודת יהודית, שמע מינה דלית בה דת יהודית, ושרי" (או"ח סי' ע"ה, אשל אברהם ס"ק ה').

"בדרכי משה אות ז' בשם הגהות אלפסי החדשים, מותר לנשואה לצאת בפאה נכרית מגולה לרשות הרבים בחול, דאין שיער באשה ערוה כי אם אלא המדובקים לבשרה. ואע"ג דעבדה לקישוט שתהא נראית כבעלת שיער. עיין שם. וכן כתב בשלטי גבורים, הביאו הבאר שבע דף צ"ג באורך, וראיה משבת יוצאה בפאה נכרית וכו' ע"ש. והוא ז"ל האריך לאסור ומיירי במכוסה בצעיף, וכ"כ הר"ר קצנלנבוגן, ועיין כנסת הגדולה ושיירי כנסת הגדולה, ועיין מג"א סי' ע"ה אות ה' לענין קריאת שמע בזה. והנה אם רואה שיער האסור בקריאת שמע, אם נאמר דחוזר וקורא באפשר, א"כ הוה ליה בפאה נכרית ספק תורה, כי קריאת שמע מן התורה הוא, וכל דלא יצא מדרבנן אף מן התורה לא יצא, כמו שכתבתי בפתיחה כוללת (ח"ג אות ז-ח) בשם תוס' (סוכה ג. ד"ה דאמר) א"כ לא קיימת מצות סוכה, וברכות (יא.) בתוס' ד"ה תני. ויש לומר הואיל ועיקר הספק בדבריהם לקולא, הוא הדין אם יוצא ממנו ספק תורה, אפשר דלא גזרו אספיקן. ועיין יו"ד סי' ק"י (ש"ך דיני ספק ספיקא אות יט), כל שספק ע"י גלגול דרבנן לא הוה לקולא, הוא הדין כאן להיפך. ועיין סי' ע"ה (אשל אברהם אות א) אם צריך לחזור ולקרות" (או"ח סי' ש"ג, משבצות זהב ס"ק ט').

הגאון רבי שמואל הלוי קעלין

הגאון רבי שמואל הלוי קעלין זצ"ל, בספרו "מחצית השקל" (על המג"א סי' ע"ה ס"ק ה'), ביאר את ראייתו של ה"מגן אברהם", ולא חלק עליו, ומשמע שמסכים עמו שדברי הב"ש הם דברים דחויים והלכה כש"ג:

"וכל שכן וכו'. יוצאה אשה וכו'. דכל דבר חשוב או דמהדק ואין מי טבילה נכנסין בהם אסורה לצאת בהם בשבת, דהיכי דחשיב חיישינן דלמא משלפא ומחוי לה לחברתה ומייתי לה ארבע אמות ברשות הרבים, וכן אי מהדק, דלמא תצטרך לטבילה ותצטרך להסיר ומייתי לה ד' אמות, אבל חוטי שיער דלא מהדקי וגם אינן חשובין מותרת לצאת בהם. אבל אין מזה כ"כ ראייה למגן אברהם, דלמא מיירי תחת הסבכה והם מכוסים. ועיקר ראייתו מסיפא דילדה לא תצא בשיער של זקנה דלמא מחכי ותסירן מפני הבושה ומייתי לה ד' אמות, ועל כרחך במגולה מיירי, דהא חיישינן דמחכי עלה".

טז

הגאון רבי שלמה חלמא

הגאון רבי שלמה חלמא זצ"ל, בעל "מרכבת המשנה" על הרמב"ם, בספרו "שולחן תמיד" (על השו"ע או"ח סי' ע"ה) פסק כרמ"א, וגם הבין מדבריו בסי' ע"ה שמותרת לכתחילה לגלות פאה נכרית:

"וכל שכן שיער נכרית, אפי' של עצמה שחתכה מראשה ועשתה פאה נכרית, אפי' דרכה לכסות, כיון שמותר לכתחילה לגלות אין בזה משום ערוה".

יז

הגאון רבי ברוך פרנקל תאומים

הגאון רבי ברוך פרנקל תאומים זצ"ל, אב"ד לייפניק, בעל "ברוך טעם", בהגותיו לשו"ע (או"ח סי' ע"ה) חלק על ה"עטרת זקנים" והתיר לעשות פאה גם משערות תלושות של האשה עצמה, וכתב שבעל "עטרת זקנים" טעה בהבנת דברי הלבוש, ואין מחלוקת בין הלבוש לרמ"א בזה (שהרי פוק חזי שאין הבדל במציאות בין שערות חברתה לשערות עצמה התלושות. וכ"כ פמ"ג: "מאי שנא משערותיה או מחברתה").

יח

הגאון רבי אהרן אלפנדרי

הגאון הספרדי רבי אהרן אלפנדרי זצ"ל מאיזמיר, בספרו "יד אהרן" (נדפס בשנת תקכ"ו), בחידושו על הטור או"ח סי' ע"ה, ובחידושו באה"ע ח"א סי' כ"א אות ז', ובחידושו באה"ע ח"ב סי' כ"א אות ג', ובסי' קט"ו אות ט"ז, הביא כמה וכמה מהפוסקים המתירים פאה נכרית, רמ"א, ש"ג, מג"א, ובית יעקב, ומשמע פשוט שדעתו להתיר כמוותם. ובמקום אחד מתוך ארבעה מקומות הביא גם את דעת הב"ש, ותיכף ציין למג"א שדחה את דבריו (וראה כעין זה בבית יוסף יורה דעה סי' צ"ז, וזה לשונו: "והרא"ש בפרק בתרא דע"ז הביא דברי רש"י ודברי רבינו תם, ולא הכריע ביניהם. ורבינו כתב בסימן ק"ח שמסקנת הרא"ש כרבינו תם, ולא ידעתי מנין לו. ואפשר שטעמו מפני שהביא דבריו לבסוף"):

"נ"ב, והוא הדין שערות של נשים שרגילות לצאת מחוץ לצמתן, וכל שכן פאה נכרית אפי' דרכן לכסות. וכתב המג"א... וכ"כ בש"ג, דמותר לכתחילה ודלא כבאר שבע שחולק עליו והאריך דברים דחויים. והא דבאר שבע הוא בתשובותיו סי' י"ח דף ע"ב" (או"ח חלק א' סי' ע"ה).

"נ"ב, ודוקא בשיער הדבוק בבשרה ממש ונראה גם בשרה עם השיער, אבל שיער המכסה שיערה לא שנא שערות דידה לא שנא שערות חברתה, כל עוד דעבידי לכיסוי שיערה והן תלושות, אע"ג דקישוט הוא לה כדי שתראה בעלת שיער אין בו משום שיער באשה ערוה. שלטי הגיבורים פרק במה אשה דף קכ"ז ע"א. אבל הרב בעל באר שבע בתשובותיו סי' י"ח

דף ע"ב דחה דבריו והעלה לאסור. ועיין בספר הרמ"א שפסק כן באו"ח סי' ע"ה, גבי מה שכתב מרן בית יוסף בשו"ע אבל בתולות שדרך לילך פרועות הראש מותר, כתב הוא ז"ל, והוא הדין השערות של נשים שרגילין לצאת מחוץ לצמתן, וכל שכן שיער נכרית אפי' דרכה לכסות. וכתב הרב בעל מגן אברהם שם ס"ק ג', וכן כתב בשלטי הגיבורים דמותר לכתחילה, כדאיתא במשנה, ודלא כבאר שבע שחולק עליו והאריך בסוף ספרו בדברים דחויים" (אה"ע חלק א', סי' כ"א אות ז').

"הנשים היוצאות בכיסוי שערות שלהן ובמקום קליעת שערן נושאות שערות חוברות שקורין קרינאל"ו בלעז, אין בזה משום יוצאה וראשה פרוע, לא שנא שערות דידה ולא שנה בשערות חברתה, כל עוד דעבידא לכיסוי השיער והן תלושות, אע"פ שקישוט הוא לה כדי שתיראה בעלת שיער, אין בכך כלום. שה"ג, פרק במה אשה. בית יעקב סי' קנ"ב" (אה"ע חלק ב', סי' קט"ו אות ט"ז).

יט

הגאון רבי שלמה זלמן מירקש

הגאון רבי שלמה זלמן מירקש זצ"ל, אב"ד ק"ק מיר דליטא, בספרו "שולחן שלמה" (או"ח סי' ע"ה סעיף ב'. נדפס בשנת תקל"א) פסק כרמ"א, והוסיף שנשים הבאות ממקום שלא נוהגים בפאה נכרית, למקום שנוהגים ללכת בפאה נכרית מגולה, יכולים לנהוג כמנהג המקום:

"שיער של אשה שדרכה לכסות אסור לקרות כנגדה, אפי' בכל שהוא, אפי' באשתו. ונראה לי אפי' לאשה אחרת אסור. וכן אם מכוסה רק שלבושה דק ומתחזי אסור כנ"ל. ובלאו הכי צריכין הנשים ליזהר מאוד שלא יצאו קצת שערותיהן. ובתולות שדרך לילך פרועות ראש, וכן שערות של נשים שרגילין לצאת חוץ לצמתן, או פאה נכרית, ואפי' דרכם לכסות, מותר. ונשים הבאות ממקום שאין דרכן לגלותן למקום שדרך לגלותן, מותרין לגלותן".

כ

הגאון רבי אברהם מיוחס

הגאון המקובל רבי אברהם מיוחס זצ"ל, מרבני ירושלים, בשו"ת "שדה הארץ" (חלק ג', יו"ד הלכות נדרים סי' י'. נדפס בשנת תקמ"ח), הביא את דברי הש"ג וחיזק את ראייתו מהגמ':

"דמכאן יש היתר כמו שכתב בגליון [בעל הש"ג], דמדקאמר בש"ס [נזיר כח:] ולתנא קמא אפשר בפאה נכרית, הרי מזה נשמע להדיא דמותר לנשים נושאות לתת שערות בראשיהן".

כא

הגאון רבי אליהו מווילנא

הגאון רבי אליהו מווילנא זצ"ל, בחיבורו ביאור הגר"א (על השו"ע או"ח סי' ע"ה סעיף ב'. נדפס בשנת תקס"ג), הביא מקור לדברי הרמ"א, כדברי המג"א, ומדלא חלק עליהם משמע שפסק כמותם:

"וכל שכן שיער נכרית וכו'. כמש"כ בפרק ו' דשבת, יוצאה אשה בחוטי שיער וכו'".

[אמר המעתיק: יש הטוענים שהגר"א אסר פאה נכרית, ומביאים ראיה מפירושו על המשניות בספר "שנות אליהו", שפירש את המשנה בשבת (פ"ו משנה ה) "יוצאה אשה... ובפאה נכרית לחצר", שמדובר בפאה מכוסה, ואין זה כפירוש הש"ג ראש המתירים, שלמד מכאן היתר לפאה, וכתב שמדובר בפאה מגולה. והנה בוודאי שאין להביא ראיה מפירוש המשניות, שאין כוונת הגר"א שם להלכה, כשיש ראיה מפורשת מהגהותיו לשו"ע, ששם כיוון להלכה ולמעשה. אך מכל מקום נראה שלדעת הגר"א "חוטי שיער" זוהי פאה של ימינו, ולא פאה המוזכרת במשנה.

ואכן בביאור הגר"א הנ"ל הביא מקור והוכחה להיתר הרמ"א מדברי המשנה שם "יוצאה אשה בחוטי שיער". ומקור זה שהביא הגר"א, הלא הוא מוזכר בדברי המג"א, שהביא מקור זה לדברי הרמ"א, וכתב על הב"ש שדבריו הם דברים דחויים, והלכה כש"ג. ומכך שראה הגר"א את דברי הרמ"א והמג"א המפורשים בהיתר פאה נכרית, ולא חלק עליהם ולא העיר עליהם, אלא חזר על המקור שהביא המג"א, מוכח שהוא סובר כמותם, כי דבר זה ידוע בכללי ביאור הגר"א, שכאשר הוא מביא מקור לשו"ע ולרמ"א ולמג"א ואינו חולק עליהם, הרי כן דעתו להלכה ולמעשה.

וראה מש"כ החזון איש במכתב שהובא בספר "צדקת הצדיק" (דף קל"ז), וזה לשונו: "הגר"א ז"ל בביאור הגר"א אינו מסתפק בביאור מקורו של השו"ע, אלא נכנס תמיד לקבוע מסמרות בהכרעת ההלכה ומגלה דעתו ז"ל במקום שנוטה מדברי השו"ע... ואם נמצאים מקומות מספר שהניח מלחלוק, יש באלו מקומות טעם, או משום שאין הדבר מוכרע כל כך, או שאין הנדון אלא בהידור מצוה ולא בעיקר הלכה [ושני טעמים אלה לא שייכים כלל בפאה]. סוף דבר, לפי מנהגו של הגר"א, לא יתכן שיכוון לחלוק על השו"ע ויחדד תחת לשונו, ויכתוב בלשון כמראה מקור הלכה ויכוון לחלוק, אלא היה מפרש כוונתו ז"ל בגלוי". עכ"ל.

והמעייין יראה גם שאין סתירה בין פירוש הגר"א למשניות לבין ביאורו לשו"ע, כי אמנם בפירוש למשניות משמע שאין ראיה מדברי המשנה "ובפאה נכרית לחצר" כמש"כ הש"ג, מפני שמדובר שם לשיטתו בפאה נכרית מכוסה, אך מאידך בפירושו לשו"ע הוא מביא ראיה אחרת, שלא עלתה על דעת הש"ג, והיא מתחילת המשנה, "יוצאה אשה בחוטי שיער", שגם הם כיסוי של שערות מגולות, והמשנה מתירה לצאת בהם לרה"ר בשבת, מפני שהם קשורים היטב עם השערות ואין חשש שיפלו כמו שחששה המשנה בפאה נכרית (וכך הם פאות ימינו שמותר לצאת בהם בשבת, ולכן הביא הגר"א ראיה מכאן דוקא). וראה פירוש הראיה בדברי מחצית השקל ופמ"ג. וזאת מפני שהרמ"א בסי' ש"ג כתב את דבריו על הדין שיוצאה אשה בחוטי שיער. וכן הפרישה, וכן האליה רבה, ושבת של מי, וכף החיים, ועוד, הבינו שחוטי שיער במשנה הם פאה נכרית של ימינו, ופסקו כש"ג אך

הביאו ראייה אחרת לשיטתו. וממילא ברורה דעתו של הגר"א להתיר כש"ג וכרמ"א. ויתכן שהוצרך לפרש כך בפירוש המשניות, משום דקשיא לו קושיית האחרונים, למה אסרה המשנה לצאת בפאה נכרית מגולה, הרי בודאי לא תסירנה ותלך בגילוי ראש ברה"ר (והאחרונים תירצו זאת כל אחד לפי דרכו), ולכן כתב שמדובר בפאה מכוסה. וראה בהקדמה לספרנו (לעיל עמ' **שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.**) ביאור נוסף לדברי הגר"א באופן פשוט.

ובספר "הלכות הגר"א ומנהגיו" (סי' ע"ט) להגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א, כתב וזה לשונו: "בביאורו מייתי רבינו זצ"ל הוכחה מהאי דאיתא בפרק ו' דשבת דאשה יוצאה בפאה נכרית, ומשמע דמסכים דשרי. ויותר מזה מבואר בדברי רבינו, שהרי הרמ"א [בסי' ע"ה] מיירי רק לענין איסור ערוה, דלא הוי ערוה לענין ק"ש, ורבינו מייתי הראיה מעצם מאי דיוצאה בפאה נכרית, וממילא לא הוי ערוה לק"ש. ואף שבביאורו למשנה בפרק ו' דשבת דחה הראיה וביאר דמיירי שיוצאה עם כיסוי, **דבריו בביאורו כתב אח"כ והם עיקר טפי, כיון שנכתבו ע"י עצמו ולדינא**, משא"כ ביאורו למשנה הוא מתלמידים. וכך מקובלים אנו מתלמידיו ומתלמידיו תלמידיו שהתירו... ועל סמך זה נהגו בפאה נכרית בליטא ורוסיה ופולין". עכ"ל. וכן כתבו בפשטות כמה אחרונים, ומהם הגר"מ פיינשטיין בשו"ת אגרות משה, והגר"ש משאש בשו"ת תבואות שמש, שדעת הגר"א להתיר לבישת פאה].

כב

הגאון רבי יעקב שמשון שבתי מסיניגאליא

הגאון הספרדי רבי יעקב שמשון שבתי מסיניגאליא זצ"ל, בספרו "שבת של מי" על מסכת שבת (דף סד: ד"ה מתני'. נדפס בליוורנו בשנת תקס"ז) פסק כשלטי הגיבורים, ואף הביא ראייה לש"ג מהמשנה ד"חוטאי שיער" ומרש"י שם, והוכיח משם שיכולה אשה לצאת לרה"ר בשערות תלושות:

"יוצאת אשה בחוטי שיער בין משלה בין משל חברתה בין משל בהמה. פירש רש"י בין משלה תלושים, ע"כ. איכא למידק מאי אתא לאשמועינן, פשיטא דתלושין הן, דאי מחוברות מהיכא תיתי דלא תצא. ויש לומר דאתא לאורויי לן דמתני' מיירי באשה נשואה דאסורה לצאת בשערותיה מחוברות, דשיער באשה ערוה, ולא התירו אלא כשהן תלושות, וכמש"כ הרב שלטי הגיבורים, והביאו הרב אליה רבה בסי' ש"ג ושאר אחרונים".

כג

הגאון רבי שניאור זלמן מלאדי

הגאון רבי שניאור זלמן מלאדי זצ"ל, בעל ה"תניא", ב"שו"ע הרב" (או"ח סי' ע"ה סעיף ד'. הובא לדפוס בשנת תק"ע) פסק כרמ"א בסי' ע"ה, ומפני שיש שהבינו אחרת בדברי הרמ"א, ראה להדגיש את ההיתר, וכתב במפורש שמותר לגלותה ואין בזה משום יוצאה וראשה פרוע:

"שיער של אשה שדרכה לכסותה ערוה היא, מפני שמביא לידי הרהור, ואסור לקרות או להתפלל כנגדה על דרך שנתבאר, אפילו היא אשתו. אבל בתולות שדרכן לילך פרועות ראש,

וכן שעירות של נשים שרגילין לצאת מחוץ לצמתן בקצת ארצות, מותר לקרות כנגדן, שכיון שרגילין בהן אינן מביאין לידי הרהור. ופאה נכרית, אפילו דרכה לכסותה, מותר לקרות כנגדה, וגם מותר לגלותה ואין בה משום יוצאה וראשה פרוע, שהוא אסור מן התורה באשת איש."

בד

הגאון רבי אליעזר חזן

הגאון הספרדי המקובל רבי אליעזר חזן זצ"ל מאיזמיר, מחכמי ישיבת בית אל, בספרו "עמודי ארזים" (פירוש על ספר היראים, חלק א' סי' י"ב ס"ק ז'). נכתב בשנת תק"ע לערך), הביא את הדרכי משה בסי' ש"ג שאפי' שיער עצמה תלוש שאח"כ חיברה בראשה אין בו "שיער באשה ערוה", וכל שכן שיער חברתה.

בה

הגאון רבי אהרן וירמש

הגאון רבי אהרן וירמש זצ"ל, רב ואב"ד בעיר מיץ, מתלמידי הגדולים של בעל "שאגת אריה", בספרו "מאורי אור" (חלק "קן טהור" למסכת נדרים דף ל', וחלק "באר שבע" למסכת שבת דף ס"ד. נדפס בשנת תקע"ט), כתב להתיר פאה נכרית, ודחה ראיות האוסר:

"במתני', פאה נכרית. לכאורה מהא לא איריא להתיר, דיש לומר שמכוסה בצעיף, רק שעושה להיות נראית בעלת שיער או לשמור מקרירות ראשה. וכן משמע מפרש"י דהכא אפי' ציבור שיער לחוד עושה, משמע בלא חיבור בגד. אכן בדרכי משה סי' ש"ג התיר בפשיטות, אפי' לנשואה, להסיר שערותיה ולעשות פאה נכרית, ע"ש. ונראה להמליץ דעכ"פ חיבור בגד כדין [היינו שהפאה מחוברת לבגד רשת והרשת מונחת על השיער, ואינו כפרש"י שהפאה מונחת ממש על השיער] הוא מלבוש גמור גם לאנשים רגילים בכך, ופשיטא דליכא חשש, ואפשר בהא משתעי בדרכי משה הנ"ל. ואין לפקפק מהא דנזיר כ"ח אמרינן "אידי דזוהמא מאיסא" קשיא, הלא לפ"ז מצי לעשות בלא מיאוס, משיער עצמה. דהא שאני התם דנזירה שורפת שיערה, כמש"כ שם דף מ"ה, ואי אפשר בכך" (חלק באר שבע, דף פ"ז ע"א).

"נשים לעולם מכסו. בחיבור הגאון באר שבע, מוכיח מהנה לאסור פאה נכרית, דא"כ גם הן שחורי הראש. וצווח מאוד להחמיר, נגד הרמ"א בדרכי משה (ועיין מה שכתב בעה"ב כ"ב, מדלא העתיק בשו"ע משמע שחזר בו). ולדברינו ב"באר שבע", לכ"ע שרי בחיבור בגד הנראה בחוץ ולא גרע ממלבוש, ואף שהגאון חשבו לדוחק, אך שפיר קאמינא התם שהכל משתעי בציבור שיער ולא בחיבור רצועה ובגד כהני דידן, וא"כ אזדו כל תלויותיו.

וגם החוש מכחיש, דשיער אינו [מעורר] הרהור כגילוי שוק וקול זמר. והלא לא אסרו לקרות כנגד פנים יפות. אלא על כרחך שיער [נאסר] מטעם כמוס, שליטת הקליפה, ואינו תימהוּן

דוקא במחובר. וכמו בשיער אשה מונח לפניו, אינו כלום. וכמה דברים שלא נגלו טעמים... אלא טעמים ונימוקים עמם. והאליה רבה באורח חיים סי' ע"ה בשם מהר"ם אלשקר מתיר לגלות חוץ לצמתם, וזאת לא מסתברא. דבפ"ו דשבת "כליא פרוחיי", ובדף ס' פרש"י "מחט לצניעות, דשיער באשה ערוה", ואדרבה ראוי לאסור. אבל פאה נכרית מסתברא להיתר, כדין רבינו הרמ"א. ונהניתי שמצאתי המג"א שם כתב להיתר, שדברי הגאון באר שבע הם דברים דחויים. וגם מתני' דשבת פאה נכרית מוכח דשרי, דאין לפרש שמכוסה מתחת הסבכה, דהא מוכח בדף ס"ד ע"ב שמגולה כפירוש רש"י שמכחו עלה" (חלק קן טהור, דף קצ"ד ע"א).

[אמור המעתיק: מה שכתב ששיער נאסר מטעם כמס, כן כתב רבינו מנחם ריקאנטי, פוסק ומקובל מן הראשונים, בספרו ריקאנטי על התורה (פרשת נשא): "וטעם ופרע ראש האשה, רומז אל הענין המכוון להמציא מקום למדת הדין לחול עליה אם היא טמאה, כטעם וראשו יהיה פרוע, לרוח הטומאה השופעת עליו, ולהתרחק ממדה זו אמרו רבותינו ז"ל ופרע את ראש האשה, תנא דבי רבי ישמעאל מכאן אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפריעת ראש".

וביתר ביאור התבאר בדברי הגאון רבי נחום רוטשטיין שליט"א, ראש ישיבת נזר התורה, בתשובתו הנדפסת כאן בפרק י"ח, ובסוף התשובה הוסיף להאריך לבאר ע"פ סוד את טעם כיוסוי הראש, וההבדל בין שיער טבעי לשיער תלוש. ונביא כאן מקצת דבריו לאחר שציטט דברי הזוה"ק, וזה לשונו: "בזמן הנישואין בצירופא דמדת החסד מצד האיש ומדת הדין מצד האשה, אז על האשה שהיא ככלה תעדה כליה משוך חוט של חסד, שעל ידה יבואו כל החסדים שבאים לעולם, ואז היא מכסה שערות ראשה שהדינים יהיו מכוסים ונכנעים והרחמים מנצח את הדין, וע"י זה היא משפיעה החסד לכל העולם... ואחר אודיעך כל זאת בין תבין, ביסוד השערה מסטרא דדין היא השערה היונקת מהגומה שלה, אבל כאשר פסקה יניקתה של השערה, ובפרט כאשר היא מעם הדומה לחמור, שוב לית לן בה, ואדרבה מאחר ונגזר יניקתה נשברו הדינים, והבן".

הגאון רבי ברוך ייטלס

הגאון רבי ברוך ייטלס זצ"ל, בעל ספר "טעם המלך", הובאו דבריו בשו"ת תשובה מאהבה (חלק א' סי' מ"ז. נדפס בשנת תקפ"ו), כתב שהרמ"א התיר בפירוש לאשה לצאת בפאה לרה"ר, והלבוש והמג"א הסכימו עמו, ואפשר לסמוך עליהם כי הם עיני העדה:

"מי יכול לדון את מי שהתקיף ממנו בעל מגן אברהם ז"ל ודעימיה. וגם רבינו מורנו הרמ"א פה בסי' ע"ה, ויותר מזה בדרכי משה סי' ש"ג, כתב בפירוש שמותר לצאת אשה בשערות גלויות בין אם שערות עצמה בין של חברתה. וגם הגאון בעל הלבושים פה בסי' ע"ה מסכים עם הרמ"א שמותר לצאת לאשה בשערות גלויות פאה נכרית אלא שמחלק בין שערות עצמה אחר שנתלשו לשערות חברתה. וא"כ לפ"ז יש לסמוך עליהם כעל יתד התקוע, כי מבארם אנו שואבים ומפיהם אנו חיים ועיני כל העדה עליהם, והם המה עמודי הוראה". עכ"ל [ולבסוף

אסר רק פאות הנעשות משערות מתים, והיום בלאו הכי אין מייצרים פאות משערות מתים, ראה לקמן (בעמ' 563) מה מקור השיער בימינו. ואף על פאות כאלה כתב: "ואם אין יניחו להם כי יש להם על מה שיסמוכו, דהיינו הרב שלטי הגבורים וארי שבחבורה הרב מגן אברהם בעיקר הדין".

מז

הגאון רבי יוסף שאול נתנזון

הגאון ר' יוסף שאול נתנזון זצ"ל, אב"ד לבוב והגליל, בעל שו"ת שואל ומשיב, בספר "מגן גיבורים" (או"ח סי' ע"ה. נדפס בשנת תקפ"ט), דחה את כל הראיות שהביא בבאר שבע בשם זקנו הר"י קצנלנבוגן, שהוא ראש וראשון לאוסרים, וכתב שצדקו דברי המג"א שהתיר פאה נכרית (הבאנו כאן תקציר, וראה דבריו באריכות לקמן בעמ' 192):

"וכל שכן שיער נכרית. כתב המגן אברהם, וכ"כ בשלטי הגיבורים דמותר לכתחילה כדאיתא במשנה פרק ו' דשבת, דיוצאה אשה בחוטי שיער וכו', דלא כבאר שבע שחולק עליו בספרו בדברי דיחוי. והנה סתם הדברים ולא ביאר, ולא ידענו על מה חרה אפו בו, ועל כן נרחיב הדיבור בזה... ועל כן יפה כתב המגן אברהם שאין דברי הבאר שבע מחוורין. מ"מ זה ודאי, דאם אין מנהג המקום כן, שילכו הנשים בפאה נכרית, ודאי יש לאסור משום מראית העין... וגם זקננו שהאריך בפסק הלז, בלי ספק שכוונתו היתה לשם שמים, בשביל שראה שנפרץ בעת ההוא וכל כוונתן היה לדמות לעכו"ם, ועל כן ליבתהו רוח טהרה לעורר מדנים על זה".

מכ

הגאון רבי מרדכי זאב סגל אנטינגא

הגאון רבי מרדכי זאב סגל אנטינגא זצ"ל, בעל "מאמר מרדכי", בספר מגן גיבורים הנ"ל שכתב עם גיסו הגאון ר"י נתנזון. ושם אסרו רק במקום שלא נהגו, משום מראית העין, והתירו במקום שנהגו, והביאם המשנ"ב להלכה.

מט

הגאון רבי אליהו גוטמאכר

הגאון המקובל רבי אליהו גוטמאכר זצ"ל, אב"ד גריידיץ, מח"ס שו"ת "אדרת אליהו", בהגותו למסכת ברכות (כד). שנדפסו בסוף המסכת, ציין לדעת השלטי גיבורים שהובאה בנזיר כ"ח ע"ב ובמסכת שבת דף ס"ד ע"ב, ומשמע שדעתו לפסוק כמותו להלכה.

הגאון רבי שלמה הס

הגאון רבי שלמה הס זצ"ל, אב"ד ור"מ דק"ק דרעזניץ, מגדולי הונגריה בזמן הכת"ס, בשו"ת "כרם שלמה" (או"ח סי' ע"ה) פסק כמג"א והביא את הש"ג במס' נזיר. ובחלק אה"ע (סי' צ"א, נדפס בשנת תר"ו) פסק כש"ג ותירץ לפיו את הגמ' בכתובות דף ס"ו, וכתב שאיסור גילוי שיער האשה הוא רק כשדבק בבשרה ולא כשהוא תלוש:

"מגן אברהם ס"ק ה', וכל שכן שיער נכרית, וכן כתב בשלטי הגיבורים דמותר לכתחילה כדאיתא במשנה פרק ו' דשבת, יוצאת אשה בחוטי שיער וכו', ועיין במסכת נזיר דף כ"ח ע"ב שנדפס בגליון שם דברי השלטי גיבורים וזה לשונו, נראה לי היתר מכאן לשערות שנשים נשואות נותנות בראשיהן, עכ"ל" (או"ח סי' ע"ה).

"מה שבדק לן בקושיה אחת, והיא במסכת כתובות דף ס"ו ע"ב במעשה דר' יוחנן בן זכאי, שהיה רוכב על החמור, ראה ריבה אחת וכו', כיון שראתה אותו נתעטפה בשערה וכו', והאיך עברה על איסור דאורייתא כמו דאיתא שם דף ע"ב ע"א, דראשה פרוע דאורייתא.

נראה לי פשוט דפנויה היתה, ולשון ריבה אחת משמע פנויה, ופנויה מותרת כדאיתא באו"ח סי' ע"ה, ויעיין שם במג"א שכתב דרך מדת חסידות היא בפנויה שלא לילך כן, לזאת עשתה האי ריבה שפיר בראותה שבא ריב"ז להתעטף בשערה, להראות מדת חסידות. אך זה אינו, דהלא כתוב שם מפורש ששאלה ריב"ז ממון של בית חמיך היכן הוא, וא"כ משמע דנשואה היתה, ואף אם מת הבעל לענין זה דינה כנשואה, עיין ב"ש אה"ע סי' כ"א ס"ק א', ובח"מ ס"ק ב', וכתב שם הדגול מרבבה דכן משמע בירושלמי פ"ב דכתובות סוף הלכה א', וא"כ י"ל דאף אם היתה אלמנה מן האירוסין ולא נבעלה, עם כל זה אסורה לצאת פרועת ראש.

לכן נראה לי דמיירי בפאה נכרית, עיין בנזיר דף כ"ח ע"ב, ובגליון הש"ס שם, ואף דהלשון נתעטפה בשערה משמע דהשיער שלה מגופה הוי, יש לומר דאין הכרח, דאף אם קנתה מאחרים שלה מקרי. ויותר מזה לפי מש"כ בספר תשובה מאהבה ח"ב סי' ע"ה, שעיקר איסור של שיער אשה הוא כל זמן שהוא דבק בבשרה בתולדה, אבל אחר שנתגלחה שלה ושל חברתה שווין, שייך יותר הלשון נתעטפה בשערה, דהיינו שגלחה מקודם השיער ועשתה סבכה אחת, וזה דלא כעטרת זקנים באו"ח סי' ע"ה עיין שם [שכתב דלפי הלבוש אסורה ללבוש פאה משיער עצמה, והתיר רק שיער חברתה]. ובפשיטות י"ל שבאמת עשתה האי ריבה שלא כדין [כלומר שלא כיסתה ראשה בפאה, אלא גילתה שערותיה] ומשום הכי כסתה שערה בראותה שריב"ז בא. וזה מוכיח הלשון נתעטפה בשערה, וקל להבין" (אה"ע סי' צ"א).

לא

הגאון רבי משה כרייף

הגאון הספרדי המפורסם ביושר עיונו, רבי משה כרייף זצ"ל מתוניס, בספרו "באר משה" על מסכת נזיר (דף כ"ח ע"א. נדפס בשנת תרי"ב), כתב כדעת הש"ג וחיזק את דבריו וראייתו ממסכת נזיר, והקשה עליו כיצד היה לו הוה אמינא לאסור בדבר זה שההיתר בו פשוט:

"עוד כתב [בשו"ת בית יעקב סי' קנ"ב] וזה לשונו, דלתנא קמא דאפשר בפאה נכרית, א"כ היכא דלא משכחת בפאה נכרית הוי תגלחת עינוי נפש. ותמהני על הפוסקים שלא הזכירו דין זה דאם נדרה לגלח שיערה הוי עינוי נפש. וצריך לומר דהכי קאמר, כיון דאפשר בפאה נכרית אע"ג דלית ליה פאה נכרית לא הוי עינוי נפש אפי' לית לה שערות, אלא דאם כן ליכא למשמע מזה מה שכתב בגליון של הגמ' [בעל השלטי גיבורים] מכאן היתר לשערות שהנשים נשואות נותנות בראשיהן. ולפי מה שכתבנו לא משמע מכאן היתר, עכ"ל. ודבריו סתומים, אמאי לא משמע מכאן היתר, דסוף סוף כיון דקאמר דאפשר בפאה נכרית, אלמא דמותר. סוף דבר, שדברי הרב [בית יעקב] מראשם ועד סופם מתמיהין הן, והתימא על המש"ל ז"ל שלא נתעורר עליו בכל זה.

ומיהו יש להבין כוונת הגליון [בעל השלטי גיבורים], מאיזה טעם הוה סלקא דעתך דאסור. ונראה דדרך הפאה נכרית שהיו עושים, היה מנהגם להניחו מגולה. והוה סלקא דעתך דאסור, מפני מראית העין, שיאמרו שיערה מממש, ושיער באשה נשואה ערוה, ודו"ק. ועיין בספר באר שבע (בשו"ת סי' י"ז דף עב). ד"ה גרסינן בנזיר פרק מי שאמר [דהוה באמת אסור משום מראית העין, והש"ג בא לאפוקי מסברא זו].

לב

הגאון רבי יהושע שלמה ארדיט

הגאון הספרדי רבי יהושע שלמה ארדיט זצ"ל, ר"מ דק"ק איזמיר, בספרו "חינא וחיסדא" (למסכת כתובות ס"ו ע"ב. נדפס בשנת תרי"ט), הביא את דעת הש"ג והמתירים פאה נכרית, ויישב לשיטתם את הגמ' בכתובות (וכדבריו כתב לתרץ גם הגאון בעל "כרם שלמה" לעיל), ומשמע שפסק כמותם:

"כיון שראתה אותם נתעטפה בשיערה וכו'. אע"ג דקיימא לן שיער באשה ערוה, וא"כ היאך היתה הולכת כן בשוק וברחובות? וגם גדולי העיר, ובפרט ריב"ז ותלמידיו, איך לא הוכיחו אותה על זה? ואולי היא שיערה, לא היו דבוקות בבשרה, אלא היו תלושות, "לא שנא דידה ולא שנא דחברתה" [לשון הש"ג והרמ"א], דהיינו פאה נכרית, דכהאי גוונא מותר כמש"כ השלטי גיבורים ז"ל בשבת פרק במה אשה, אמתני' דיוצאת אשה בחוטי שיערה וכו' ע"ש,

הביא דבריו הכנסת הגדולה והרב יד אהרן ז"ל באה"ע סי' כ"א, ע"ש, והמג"א והעטרת זקנים ז"ל באו"ח סי' ע"ה ע"ש, ומכאן סייעתא לדבריו.

אלא דקשה לדברי הרב באר שבע ז"ל (דף צ"ג), דחלק על דברי הש"ג הללו והעלה לאיסור, וכמו שהביאו הכנסת הגדולה והמגן אברהם שם (ומתבאר מדבריהם ז"ל דכשאנו אומרים שיער באשה ערוה ל"ד להזהיר אחריני, אפילו היא עצמה אסורה לגלות שיערה משום דפרצה קורא לגנב). וגם אין לומר דאיירי בשיער היוצא חוץ לצמתן, דמותר, כמש"כ מור"ם ז"ל שם באו"ח סעיף ב' בהגהה, דמסתמא ההוא שיער מעט מזעיר נינהו, ולא שייך ביה עטיפה. ובפרט דקשה להזהיר ז"ל פרשת נשא, דמחמיר טובא בזה בכל ענין, כמש"כ המג"א שם. אלא דאי להזהיר ק"ש לומר דמדת חסידות שנו שם, אבל לדברי הב"ש קשה" [דאי אפשר לתרץ דמיירי בפאה נכרית, שהרי אסור הדבר לשיטתו].

לג

הגאון רבי חיים בנבנישתי

הגאון הספרדי רבי חיים בנבנישתי זצ"ל, בספרו "כנסת הגדולה" (נדפס בשנת תרכ"א), הביא דעת המתירים ומשמע שפסק כמותם. ואמנם שדי חמד הסתפק בדעתו כי יש כעין סתירה בדבריו, אך אם נתבונן בכל המקומות בהם כתב כנה"ג בענין זה, נראה שבהערות על הטור אה"ע סי' כ"א אות ה' הביא את הש"ג וגם את הב"ש שחולק עליו, ושם באות ז' גם הזכיר את שתי הדעות. אבל באה"ע סי' קט"ו, ששם עיקר הלכות כיסוי הראש, הביא רק את דעת הש"ג שבפאה נכרית אין משום יוצאה וראשה פרוע, ולא הזכיר שיש חולקים עליו, ומשמע שפסק כמותו. וכן באו"ח סי' ש"ג, הביא רק את הש"ג ולא הזכיר את הב"ש. וכן בספר "שיירי כנה"ג" או"ח סי' ע"ה (שהוא משנה אחרונה, ונכתב לאחר ספר כנה"ג על או"ח) הביא רק את דעת הרמ"א ולא הזכיר אי מי שחולק עליו, וגם זה משמע שדעתו להתיר. ואף מהפמ"ג משמע שהבין מדבריו כן, דבסי' ש"ג מציין הפמ"ג שיש לעיין בענין זה בכנסת הגדולה וגם בשיירי כנה"ג. ולכאורה, בשלמא מה שמפנה הפמ"ג לעיין בדברי הכנה"ג ניחא, שהרי שם מביא את דברי הש"ג, אך לאיזה ענין הוסיף הפמ"ג שיש לעיין גם בשיירי כנה"ג, ששם לא דיבר בזה כלל. ועל כרחק כוונת הפרי מגדים דמשתיקתו שם בשיירי כנה"ג משמע שהתיר (וראה בירור דעת הכנה"ג לקמן בעמ' 509).

לד

הגאון רבי יהודה שמואל אשכנזי

הגאון הספרדי רבי יהודה שמואל אשכנזי זצ"ל, בסידור "בית עובד" (סדר תפילה כמנהג ק"ק ספרדים, נדפס בליוורנו בשנת תרכ"ב), דיני ק"ש של ערבית, פסק כהש"ג להתיר פאה נכרית.

לה

הגאון רבי ישכר דובעריש

הגאון רבי ישכר דובעריש זצ"ל, בספרו "עבודת היום" (סי' ע"ה סעיף ה'. נדפס בשנת תרכ"ז), פסק להתיר לאשה לכסות ראשה בפאה נכרית ברה"ר:

"פאה נכרית אפי' דרכן לכסותה מותר לקרות כנגדה, ואין חילוק בין אם הם משיער שלה או משל אחרים, ויש מחמירין אם השערות שלה, שנחתכו ואח"כ חיברה בראשה כדי שתהא נראית בעלת שיער (מגן גיבורים ועטרת זקנים). וגם מותר לגלותן ואין בזה משום יוצאה וראשה פרוע שהוא אסור מן התורה באשת איש, מדכתיב ופרע את ראש האשה מכלל שהיתה מכוסה (רמ"א). ומותר לצאת בהן אפי' לרה"ר. ודוקא במקום שדרכן לילך מגולה בפאה נכרית, אבל במקום שדרכן לכסות אסור (פרי מגדים).

לו

הגאון רבי יצחק אבולעפיא

הגאון הספרדי רבי יצחק אבולעפיא זצ"ל, בשו"ת "פני יצחק" (חלק ו' אה"ע סי' ו'. נדפס בשנת תרל"א), כתב שיש ללמד זכות על הנשים הלוברות פאה נכרית ברה"ר, ואע"פ שהחולקים על הש"ג דחו דבריו, אין לבטל מנהגן מפני זה, ובוודאי אם הש"ג היה בחיים היה מתרץ בשופי כל קושיותיהם עליו, ובפרט שגם הרמ"א והבאר היטב והעטרת זקנים הלכו בשיטתו של הש"ג. ולאחר תשובה זו הביא גם את פסק בית הדין של ארם צובא, שפסקו להתיר לבישת פאה (וכן כתב בשו"ת "סבא קדישא" ח"ב, שחכמי ורבני ארם צובא התירו פאה נכרית). והבאנו עיקרי דבריו להתיר פאה ברשות הרבים, מתוך תשובתו הארוכה:

"נתתי לבי למען דעת איך ינהגו פה עירנו יע"א [דמשק שבסוריה] כל הני נשי דידן ללבוש פאה נכרית הנקראת "פרוקא" לכסות שיער ראשן בפאה נכרית, ולצאת בהם לחצר שלהם ומחצר לחצר אחרת דרך רשות הרבים בלי כיסוי מטפחת על ראשיהן כלל... דמנהג דנדון דידן הוא קדמון מזה שנים רבות, יותר מארבע מאות שנה, והיו כמה רבנים מארי דאתרין ז"ל והיו רואים שכן נהגו ולא מיחו בידן כלל, וליכא למימר שגם המה בחכמתם טעו. וכסבורין היו דהוא מותר גמור, ולזה שתקו ולא מיחו, דחלילה לן לתלות בוקי סריקי בהו שטעו בדין ח"ו. וא"כ לא הוי מנהג בטעות כלל.

[כאן נכנס להאריך בענינים שונים, ומסיק] איך שיהיה הדרן לנדון דידן, כיון דאיכא סברא זו דהרב שלטי הגיבורים, ודאי יש ללמד זכות גם כן בנדון דידן להני נשי דנהגו לצאת בפאה נכרית, אפי' שיוצאים בה גם לרשות הרבים. דהגם דהבאים אחר שלטי הגיבורים [ב"ש ויעב"ץ] דחו דבריו וכו', מכל מקום הני נשי יש להם על מה שיסמוכו, דלא מפני שדחו הפוסקים סברתו נאמר דהרי הוא כמי שאינו וראוי לנו לבטל מנהגם, דעכ"פ מידי סברתו לא

יצאנו, ואפשר וקרוב לוודאי דאם היה בחיים עודנה היה מתרץ בשופי כל מה שהקשו מהרי"ק ובאר שבע ושאר הפוסקים ז"ל.

וכבר הארכתי אני עני בהיתר הקאמביו ע"י שליח בספרי הקטן פני יצחק חלק א' סי' ז', דאסיקנא בעניותין להתיר מכח המנהג, ושם הבאתי מש"כ הרב באר המים יו"ד סי' ל"ח, והגאון החק"ל ושאר פוסקים המדברים בזה יעויין שם באורך, וע"ע בספרי הקטן פני יצחק חלק ה' יו"ד סי' א' דף ט"ו ריש עמ' ג', ובדף קס"ב עמ' ד', ובדף קפ"ד עמ' א' יעו"ש ואכמ"ל.

ורואה אנכי דלא הרב שלטי הגיבורים לחודיה קאי בסברא זו להתיר פאה נכרית, אלא גם הגאון מור"ם ז"ל [הרמ"א] באורח חיים סי' ע"ה קאי כוותיה, דעל מש"כ מרן ז"ל שם דהבתולות שדרכן לילך פרועות ראש מותר לקרות ק"ש כנגדן, סיים עלה מור"ם ז"ל: והוא הדין השערות של נשים שרגילין לצאת חוץ לצמתן, וכ"ש שיער נכרית אפי' דרכה לכסות. עכ"ל. ועיין עוד שם בבאר היטב ס"ק ח' משם עטרת זקנים מש"כ עוד בזה. הרי דגם מור"ם והעט"ז פשיטא להו דשרי ללבוש פאה נכרית, דאם כן היה להם לומר דמיהו איסורא איכא. גם הרב באר היטב באה"ע סי' קט"ו ס"ק י' הביא דברי שלטי הגיבורים בסתם בלי שום חולק יעויין שם".

הגאון רבי בכור מזרחי

הגאון הספרדי רבי בכור מזרחי זצ"ל, מדייני בית הדין דארם צובא, שהובאו דבריו בשו"ת הנ"ל:

"מענוותנותיה דמר ניהו רבה, הרב הגדול מוריני הרב רבי יצחק אבולעפיא נר"ו הנזכר עליון למעלה, אותנו ציווה והוא פקד עלינו לבוא על החתום, ולבלתי סור מן המצוה פי קדשו לא מרינו ועברנו בכל דברי קדשו בתשובתו הרמתה לארכה ולרחבה וניחזי אכן שכל דבריו אמת וצדק ואין צריכין חיזוק ויפה דן את הדין אמת לאמיתו, ראה ויתר לבית יעקב אלו הנשים ללבוש פאה נכרית, וכל טעמי דיהיב בשירותא הלכתא נינהו ומפיו אנו חיים ומי כמוהו מורה, והכי נהיגי נשי דידן בפני רבנן קמאי ובתראי, ועל דבר אמת וצדק באנו כיהודה ועוד לקרא וחתמנו שמנו פה ארם צובא יע"א בחודש זיו אייר דהאי שתא שנת והחכמה תעז לחכם לפ"ק [תרנ"ט] ברוב עוז ושלום. הצעיר בכור מזרחי ס"ט. הצעיר משה ח"ר יצחק הררי ס"ט. הצעיר יצחק לבטון ס"ט".

הגאון רבי משה הררי

הגאון הספרדי רבי משה הררי זצ"ל, מדייני בית הדין הנ"ל.

לט

הגאון רבי יצחק לבטון

הגאון הספרדי רבי יצחק לבטון זצ"ל, מדייני בית הדין ורבה של ארם צובא, שהובאו דבריו בשו"ת הנ"ל.

מ

הגאון שלא נודע שמו

הגאון הספרדי שלא נודע שמו, שהוזכר בשו"ת פני יצחק הנ"ל לאחר הסכמת חכמי ארם צובא, ושם נכתב שכבר נחלקו בזה מהר"א שמאע ומהר"א סתהון זצ"ל, וא"כ אחד מהם התיר:

"וכה דיבר אלי חד מנייהו מלכי הרבנים הנזכרים הי"ו בתוך כתבו הטהור ששלח אלי עם הסכמתם הרמתה הנזכרת לעיל, וזה לשונו: גם הפסק דין בענין הפאה נכרית מאפס הפנאי לא למדתי בו בארוכה, כי זכורני בימי קדם בימי מהר"א סתהון ומהר"א שמאע ז"ל המחבר ספר "קרבן אשה" [הגאון רבי אליהו שמאע הלוי, מגדולי דייני ארם צובא] היינו פלוגתייהו ונהגו להיתרא, וכעת הסכימו הב"ד יצ"ו כוותיה דמר יצ"ו ושלום שלום".

מא

הגאון רבי ישראל מרדכי טונקלאנג

הגאון רבי ישראל מרדכי טונקלאנג זצ"ל, דיין ומו"צ דק"ק ווארשא, בספרו "שולחן המערכה" (חלק א' סי' ט"ו אות מ' סעיף ג', ובביאורים "היכל התשובה" ס"ק ה' שם. נדפס בשנת תרמ"א), הביא דעת המתירים פאה נכרית, רמ"א ומגן גיבורים ועטרת זקנים, ופסק כמותם:

"וכל שכן פאה נכרית (שייטל) דמותר לקרות כנגדן אפי' בנשואות, ואין חילוק בין אם הם משערות שלה או של אחרות מצד הדין" (שולחן המערכה).

"פאה נכרית. ועיין בעבודת היום שהביא בשם מגן גיבורים ועטרת זקנים, דיש מחמירין אם הפאה עשויה משערות שלה שנחתכו ותקנם אח"כ, ע"ש" (היכל התשובה).

מב

הגאון רבי דוד יהודה זילברשטיין

הגאון רבי דוד יהודה זילברשטיין זצ"ל, בשו"ת "שבילי דוד" (או"ח סי' ב'. נדפס בשנת תרמ"ד), פסק כרמ"א אך כתב שרמ"א התיר רק פאה שהיא ככיסוי דק לשערות הראש (שהיא הפאה הנפוצה כיום), ולא פאה נפוחה המבליטה את האשה, שע"ז דיבר הפס' בישעיהו. וכן כל ההיתר הוא רק

במקום שנהגו ללבוש פאה, ושם אכן הדבר מותר, אך במקום שלא נהגו אין זה מדרכי הצניעות (והיום נהגו בזה בכל אתר ואתר):

"ובדרכי משה כתב דמותר לכסות שערותן בפאה נכרית, היינו באופן דלא מתעבה שערותיה ע"י פאה נכרית, רק כיסוי בעלמא, אבל כשמתעבות על ידן ודאי זה פריצות גדול, והן הנה היו בעוכרן בעו"ה בנבואת ישעיהו הנביא הנ"ל כאמור. וגם זה מה שמתיר בנשים פאה נכרית לכסות שערן זה במקום שלא נהגו הנשים כן מעולם ליזהר בזה, אבל במקום שנהגו כבר שלא לילך אפי' בפאה נכרית, ודאי לא מדרכי צניעות הוא".

מג

הגאון רבי שלמה תווניה

הגאון הספרדי רבי שלמה תווניה זצ"ל מהודו, בספרו "חמשה ואלף" (דף כ"ד, עין משפט סעיף פ"ד. נדפס בשנת תרמ"ז) פסק כרמ"א: "וכל שכן שיער של פאה נכרית שאינו שיערה, אפי' שאין דרכה לכסותו, פשיטא דמותר".

מד

הגאון רבי שמעון סידאן

הגאון רבי שמעון סידאן זצ"ל, רבה של העיר טירנויא והגליל, בספרו "שבט שמעון" (חלק ג', כידושין ל"א. נדפס בשנת תרמ"ח) פסק כדעת המתירים פאה נכרית:

"בפאה נכרית מתיר השלטי גיבורים בשבת דף ס"ד, והוכיח כן מהגמ' שם. והמג"א בסי' ע"ה ס"ק ה' מביא בשם באר שבע לאסור פאה נכרית לאשה, והוא חולק עליו ומסכים עם הש"ג".

[אמר המעתיק: מסגנון הדברים מוכח שהוא מתיר, כי הביא את המתיר, ולאחר מכן את האוסר, וסיים שוב שהמג"א התיר והסכים עם הש"ג (לאחר מכן הוא הביא ראיות לכאן ולכאן ודן בהם אך לא הכריע שוב). וראיה לכך ניתן לראות בדברי הבית יוסף ביורה דעה סימן פז סעיף ט: "והרשב"א אע"פ שבחידושיו כתב שנראין דברי רבינו תם, בתורת הבית כתב 'המבשל בחלב שבקיבה אפילו היה צלול מותר דאינו אלא כפירשא בעלמא, ויש מי שאוסר בצלול אבל בשנקרש בחיי הבהמה מותר דכיון שנקרש בחיי הבהמה חשוב כפרש, והגאונים מסכימים להתיר' עכ"ל. נראה מדבריו אלה שהוא סובר כדברי הגאונים". ולמרות שהרשב"א בחידושיו מכריע כדעת רבינו תם, מסיק הב"י מדבריו בתורת הבית שהוא סובר כהגאונים, וזאת מפני שהביא שם את המתיר, וכתב שיש מי שאוסר, ושוב הביא שהגאונים מסכימים להתיר].

מה

הגאון רבי יעקב צבי

הגאון רבי יעקב צבי זצ"ל, מח"ס תפארת יעקב על המשניות, בספרו "טהרת השולחן" המובא בסוף ספר "פתחי עולם" (על השו"ע סי' ע"ה. נדפס בשנת תרמ"ט), כתב "כמו גבי שיער דאינו אסור באינו מחובר לה". ומשמע מדבריו דהיה פשוט לו היתר פאה נכרית.

מז

הגאון רבי וואלף ברייער

הגאון רבי וואלף ברייער זצ"ל, אב"ד דק"ק טאב והגליל, בשו"ת "נחלת בנימין" (סי' כ"ו. נדפס בשנת תרמ"ט) פסק כש"ג וכרמ"א, וביאר את סברת הש"ג שאין ערוה בשיער תלוש, אע"פ שהוא קישוט כשיער:

"הנה הרמ"א כתב בסי' ע"ה ובדרכי משה שם, וגם בסי' ש"ג, פאה נכרית מותר לגלותה, לא שנא אם היא משיער חברתה או משערותיה, דאין שיער באשה ערוה אלא דוקא אם השערות דבוקות בבשרה, אבל לא אם הם תלושים והיא לובשת לקישוט שתהא נראית בעלת שיער, ע"כ... ויש להמתיק טעמא דהגהת אלפסי שהובא בדרכי משה וברמ"א הנ"ל, דהנה אי לאו דגלי לן קרא דשיער באשה ערוה, הוה אמינא דאין לחוש כלל לשערותיה, אלא משום דמשבח לה קרא שמע מינה תאוה היא, עיין ברש"י ברכות ד', ובקרא כתיב שערך כעדר העזים, וקרא מקלס צוהר וזיו השערות כשיער העזים, ושערן מבהיק מרחוק, עיין רש"י שיר השירים. וכל הקילוס הוא בעודן מחוברת בבשרה, דוגמת שערות העזים, וכל זמן שהשערות מחוברות מקרי "שערך" ותאוה המה לעיניים, אמנם אם פאה נכרית על ראשה לא הוי קילוס. וכן אם השערות תלושין, אף שחוזרת ומתקשטת בהם, מכל מקום שוב לא תאוה היא וליכא שבח ולא מקרי ערוה, כך נראה לענ"ד והבין".

מז

הגאון רבי משה שיק

הגאון רבי משה שיק זצ"ל, מגדולי רבני הונגריה, בשו"ת מהר"ם שיק (יורה דעה סי' שמ"ט), כתב שאין לאסור לצאת בפאה נכרית מצד איסור הנאה בשערות מת, ולא הזכיר כלל טעמים אחרים לאסור, ולא כתב שדעתו היא לאסור, ומשמע שדעתו להתיר (וראה בדבריו של הגאון רבי גבריאל ציננער שליט"א לקמן בעמ' 363). והוסיף שם שכיון שהיה תלמיד ה"חתם סופר", יהיה מכאן סיוע נוסף להסוברים שהחת"ס זצ"ל אסר פאה נכרית רק לבני משפחתו, כדמשמע מצוואתו, ולא לכלל ישראל, כי לא זו מעולם מפסקי הרמ"א):

"השערות שרגילין הנשים בהם, שקורין "שאטליך", וכן הפוריקען של שערות [פאה נכרית], והם שכיחים לעשותן משיער המתים, אי יש לחוש הואיל ומת אסור בהנאה. והנה כבר העיר בזה בתשובת יד אליהו תשובה סי' ס"ו, והאריך שם להתיר, וכן נראה לי... כיון דהרמב"ם וסמ"ג וגם תוס' בבבא קמא (דף י') סוברים דשיער המת מותר אפי' בישראל, יש להקל בשיער של גוי, דהרי אפי' אי מת גוי אסור, נראה דהיינו מדרבנן, וא"כ בדרבנן שומעים להקל, והפמ"ג בסי' ע"ט כתב דעור אסור מדרבנן, וא"כ כל שכן שיער. וא"כ באיסור דרבנן בוודאי יש לסמוך על הפוסקים דמת גוי אינו אסור, כן נראה לענ"ד נכון".

מח

הגאון רבי יחיאל מיכל עפשטיין

הגאון רבי יחיאל מיכל עפשטיין זצ"ל, ראש ישיבת נובהרדוק ומגדולי הדור ההוא, חמיו של הנצי"ב מוולוז'ין, בספרו "ערוך השולחן" (או"ח סי' ע"ה ס"ק ו'. נדפס בשנת תרנ"א) פסק כרמ"א. ובסי' ש"ג (ס"ק י"ז) כתב שחוטי שיער הם פאה נכרית של ימינו, והאשה מותרת לצאת בה לרה"ר:

"כתבו רבותינו בעלי השו"ע בסעיף ב', שיער של אשה שדרכה לכסותו אסור לקרות כנגדו, אפילו אשתו, אבל בתולות שדרכן לילך פרועות הראש מותר. והוא הדין השערות של נשים שרגילין לצאת חוץ לצמתן. וכ"ש שיער נכרית אפילו דרכה לכסות" (או"ח סי' ע"ה ס"ק ו').

"ויוצאה אשה בחוטי שיער העשויים להניח על ראשה ונקרא בלשוננו פארו"ק [פאה נכרית], בין שהם עשויים משערה או משיער חברתה, ואפילו משיער בהמה, ובלבד שלא תצא זקנה בשל ילדה וילדה בשל זקנה, דמשניהן ילעגו ויסירו מראשן ויבואו לטלטל ד"א ברה"ר (תוס' שבת ס"ד: ד"ה ובלבד), ורש"י ז"ל פירש משום דגם שיער עצמן יש להן, ולכן על שחור או שחור על לבן דבר המאוס הוא ואתי למישלף ולטלטל, ע"ש" (או"ח סי' ש"ג ס"ק י"ז).

מט

הגאון רבי יעקב לוברבוים

הגאון רבי יעקב לוברבוים זצ"ל מליסא, בעל "חוות דעת", ו"נתיבות המשפט", בשו"ע הקצר שחיבר בהלכות תפילה, הנקרא "דרך החיים" (סי' כ"ו סעיף ל"ב. נדפס בשנת תרנ"א), פסק כרמ"א:

"פאה נכרית, אפי' דרכה לכסות מותר".

נ

הגאון רבי שמשון רפאל הירש

הגאון רבי שמשון רפאל הירש זצ"ל, אב"ד דק"ק פראנקפורט, בספרו "חורב" (פרק פ"א סי' תקל"ט. נדפס בשנת תרנ"ג), פסק להתיר פאה נכרית:

"כיסוי שיער האשה כשעל גביו פאה נכרית או פאה עשויה משערותיה הגזוזות, הוא מנהג קדום, שאין בו כל איסור".

נא

הגאון רבי שלמה הכהן קליין

הגאון רבי שלמה הכהן קליין זצ"ל, אב"ד דק"ק זענטא, בספרו "ליקוטי שלמה" (או"ח סי' ע"ה סעיף ב'. נדפס בשנת תרנ"ד), פסק כדעת המתירים פאה נכרית:

"עיינ עטרת זקנים, ובכרם שלמה סוף חלק אה"ע תשובה צ"א בשם תשובה מאהבה ח"ב ע"ה, דלאחר שגלחה שיערה רשאה לעשות ממנו פאה נכרית" [ראה דברי ה"כרם שלמה" לעיל בעמ' 115].

נב

הגאון רבי דוד משרקי (מזרחי)

הגאון הספרדי רבי דוד משרקי (מזרחי) זצ"ל, ר"מ ומו"צ בעיר צנעא, מגדולי פוסקי תימן, בספרו "שתילי זיתים" (על השו"ע או"ח סי' ע"ה סעיף ה'. נדפס בשנת תרנ"ה) פסק כרמ"א, והביא גם את ביאור ה"עטרת זקנים", שהבין בדעת הרמ"א שפאה מותרת גם לענין ק"ש וגם לענין פריעת ראש, והיינו הך. ולמרות שהפאה לא היתה מצויה כלל במקומו, כתב זאת לדינא במקום שמצוי ענין זה:

"וכ"ש שיער נכרית, אפי' דרכה לכסות. והוא הדין אם חתכה שיער של עצמה וחבירה אח"כ בראשה, עטרת זקנים".

[אמר המעתיק: והגאון רבי עזריה בסיס זצ"ל, רבה של "ראש העין", כתב לי וזה לשונו, "ידוע ומפורסם מנהג יהדות תימן, שנהגו במלבושיהם בצניעות, והחמירו מאוד בזה, וכמו שכתב הגאון רבי עמרם קורח זצ"ל, הרב הראשי האחרון לגולת תימן בעמוד קי"ג, וזה לשונו: "הבת מיום לידתה" עושין לה בגד לכסות ראשה, ומשיגדל שיער ראשה סורקין אותו ועושין אותו קליעות, ומכסים הקליעות בחתיכת בגד וקושרים, ואח"כ משימים עליו בגד הנקרא "קורקוש" החופה את כל ראשה ופדחתה, ומלאחור עד למטה מן העורף, וקשר שלו תחת גרונה כדי שלא תיראה אפילו שיערה אחת משיער ראשה... [והאריך שם עוד במנהג תימן] והנה פשוט דאין זה מעיקר הדין, ועל כן כתב מרן השתילי זיתים להגהת רמ"א באו"ח סי' ע"ה מ"ב דהוא הדין השערות של נשים שרגילין

לצאת מחוץ לצמתון, ואיך העלה הגהת רמ"א לדידן דלא נהיגין להוציא שערות חוץ לצמתון, שאפי' הקטנות מכסות כל שערן, והגהת רמ"א שאין סבירא ליה להשתילי זיתים הוא משמיטה - וכן לא העיר על דברי מרן באותו סעיף שכתב, אבל בתולות שדרכן לילך פרועות הראש מותר - ואין בה לדידן - ועל כרחק סבירא ליה דהמנהג אינו מעיקר הדין, ועל כן אין זה בגדר ערוה לקריאת שמע. זאת ועוד שהעלה דברי הרמ"א דפאה נכרית הוי כיסוי מעליא, והוסיף בס"ק ה' דהוא הדין אם חתכה שיער של עצמה וחיברה אח"כ בראשה, הרי דסבירא ליה דפאה נכרית הוי כיסוי. וע"פ זה יתבארו דברי הגר"ח כסאר זצ"ל, בשו"ת החיים והשלום חלק אהע"ז סי' ג' וד' (שהתיר מעיקר הדין, ולתימנים כתב ראוי להחמיר מפני המנהג). עכ"ל במכתב שצורף להסכמה].

נג

הגאון רבי שמואל הכהן בורשטיין

הגאון רבי שמואל הכהן בורשטיין זצ"ל, אב"ד שיטאווא, בספרו "מנחת שבת" (על קיצור שו"ע, הלכות שבת סי' פ"ד ס"ק ס"ב. נדפס בשנת תרנ"ז), כתב שמנהג כל הנשים הכשרות ללבוש פאה, והלואי שכל הנשים ילכו בפאה נכרית (ודבריו מתאימים גם לימינו, שרוב נשות ישראל הולכות בגילוי ראש ולא זכו לשמור תורה ומצוות):

"בעלי הקרחה שמניחין על ראשן פשתן סרוק או צמר מנופץ שיהא נראה כשיער בראשיהן מותרין לצאת בו בשבת לרה"ר, שתכשיט שלהם הוא. ובלבד שיכינו מע"ש" [ע"כ לשון קיצור שו"ע]. "נראה דהוא הדין לפאה נכרית שכל הנשים הנשואות שבזמנינו נושאות אותה על ראשיהן... והנה במדינתנו פשט המנהג ללבוש פאה נכרית אפי' בין הנשים הכשרות, והלואי שכל הנשים ילבשו פאה נכרית הנ"ל ולא יבואו לגלות שערותיהן, כמו שפשתה המספחת בעוונותינו הרבים בין הרבה נשים שבזמנינו, שאפי' הנשואות הולכות פרועות ראש רח"ל [והאריך שם בגודל עוון ההולכות פרועות ראש ואפי' מקצת שערות מחוץ לצמתון, וסיים] וע"ש עוד מה שהחמיר שלא לגלות אפי' מקצת משערותיהן ואפי' משיער היוצא חוץ לצמתון, ואשרי מי שנזהר בזה ומזהיר את אשתו ואת בני ביתו, וינצל מכל הרעות הנ"ל העלולים לבוא ח"ו ע"י זה, והשי"ת ישפיע עליו כל טוב".

נד

הגאון רבי עזריאל הילדסהיימר

הגאון רבי עזריאל הילדסהיימר זצ"ל, רב דק"ק ברלין וראש בית המדרש לרבנים בגרמניה, תלמידו המובהק של בעל ה"ערוך לנר", בשו"ת רבי עזריאל (חלק ב', אה"ע סי' ל"ו, נדפס בשנת תרנ"ט) כתב שפאה נכרית עדיפה ממטפחת, כיון שהיא מכסה היטב (הבאנו כאן תקציר, וראה דבריו באריכות לקמן בעמ' 196):

"על דבר מה שבדק לי הכובע הנקרא "לאקקען שייטעל" הנהוג עתה אצל הנשים אף הנזהרות בדת יהודית אם יאות עבדי וכבוד מעלתו הרבה להחמיר ולאסור. ואני לא כן עמדי ואהפך בזכותן, וכן נכון הדבר לעשות, וללמד זכות לנשים כשרות ולאבותיהן אשר בתוכן גדולי ישראל כאשר נודע לי, ומדשתקי אודויי אודו להו דליכא איסור דת יהודית ח"ו, והדין עמהם לענ"ד... והמחמיר חומרא גדולה כזו עליו להביא ראיות מוחלטות... וא"כ צריכים אנו להפך בזכותן, במה שאין שום מקור איסור בש"ס ופוסקים לענ"ד. וא"כ מה שרצה לומר כי הפאה גרועה יותר ויותר ממטפחת, באמת לא נראה כן, אלא עדיפה יותר ויותר שמכסה כל הראש במכסה גמורה".

נה

הגאון הספרדי רבי אליהו סלימאן מוני

הגאון הספרדי המקובל רבי אליהו סלימאן מוני זצ"ל, ראב"ד חברון, בספרו "שיח יצחק" (דיני ק"ש סעיף ע'. נדפס בשנת תרס"ב) פסק כדברי הרמ"א. וכן בספר זכרונות אליהו (חלק א' מערכת פ' אות ג'), כתב שבמקומות הנוהגים ללבוש פאה, בית דין כופין את הבעל לקנות לה, ולא כתב שיש בזה איסור. ומשמע פשוט שדעתו להתיר:

"שיער של אשה שדרכה לכסותו אסור לקרות כנגדו, אפי' של אשתו. אבל בתולות שדרכן לילך פרועות הראש מותר, והוא הדין השערות של נשים שרגילות להוציא מחוץ לצמתן. וכל שכן שיער נכרית, פירוש פאה נכרית, שאינו שיער ראשה אפילו שדרכה לכסותו (שו"ע ומורם שם) (שיח יצחק).

"פאה נכרית, עיין תשובה מאהבה ח"א סי' מ"ז [שהתיר] וסי' מ"ח [שאסר], והנה בעתה בכמה מקומות נתפשט שלובשים, ואדרבה בית דין כופים לבעל לקנות לה, כן שמעתי" (זכרונות אליהו).

נו

הגאון רבי מתתיה אברהם צורמאני

הגאון רבי מתתיה אברהם צורמאני זצ"ל, אב"ד בוקרשט, הביא דבריו בשו"ת "וישב יוסף" (יורה דעה סי' ב'. נדפס בשנת תרס"ה) ע"ש, פסק להתיר לבישת פאה:

"יכולה היא שתגן בפאה נכרית, וזה הלכה רווחת, ופוק חזי וכו', דכאן נמצאת הרבנית אשת הגאון המפורסם כקש"ת מאיר בעל המחבר "אבני גזית" והיתה הולכת בפאה נכרית, גם אנן חלקנו בחיים, למה נחמיר גם בזה".

נז

הגאון הספרדי רבי יעקב חיים סופר

הגאון הספרדי רבי יעקב חיים סופר זצ"ל, מחכמי המקובלים בישיבת "בית אל", המאסף לכל הפוסקים הספרדים, בספרו "כף החיים" (על השו"ע סי' ע"ה ס"ק י"ט וס"ק כ'. נדפס בשנת תרס"ה) הביא את דברי המג"א שחלק על באר שבע וכתב שדבריו דחויים, ומיד כתב שהסכמת האחרונים להקל בפאה נכרית, כלומר נגד דברי הבאר שבע שאסר בזה. ובסי' ש"ג (ס"ק נ"ה וס"ק נ"ח) הביא כמה מהמתירים פאה נכרית, דרכי משה, פרישה, ואליה רבה, וכתב שיש לחלק בין חוטי שיער, שהתיר השו"ע לצאת בהם לרה"ר בשבת (ועל זה הביא הרמ"א את ההיתר של הש"ג בפאה נכרית), לבין פאה נכרית שאסר השו"ע לצאת עמה בשבת שמא תיפול:

"וכל שכן שיער נכרית. וכן כתב בשלטי הגבורים, דמותר לכתחילה, כדאיתא במשנה פ"ו דשבת יוצאה אשה בחוטי שיער וכו'. **דלא כבאר שבע** סי' י"ח שחולק עליו והאריך בדברי דיחוי, מגן אברהם ס"ק ה'. וכן היא הסכמת האחרונים להתיר כדברי הרמ"א ז"ל" (או"ח סי' ע"ה ס"ק י"ט).

"וכל שכן שיער נכרית אפי' דרכה לכסות. פירוש, פאה נכרית שאינה שיער ראשה, לבוש, סידור בית עובד (בדיני ק"ש של ערבית אות ט"ז). והוא הדין אם חתכה שיער של עצמה וחיברה אח"כ בראשה, דרכי משה (סי' ש"ג אות ו'), והביאו העט"ז (אות ג') (שם ס"ק כ').

"יוצאת בחוטי שיער בין שהם עשויים משערה או משיער חברתה. כתב בשלטי הגבורים, דמותר לאשה נשואה לגלות פאה נכרית שלה, לא שנא אם היא עשויה משערותיה או משיער חברתה, דאין שיער באשה ערוה אלא דוקא שערותיה המדובקים בבשרה אבל לא בתלושים ועשויים לכסות שערותיה האחרות. ואע"ג דעבדה לקישוט, שתהא נראית בעלת שיער. עכ"ל דרכי משה אות ו'. ולא דמי לחוטי צמר שבראש הסימן, ואף דהני שערות מחוברין בדבר ויש בו משום חציצה, דשאני הכא דהך פאה נכרית היא כמלבוש דאינה הולכת זולתה, אי נמי בשעת טבילה מניחת בביתה. פרישה אות י"ט, אליה רבה שם.

ומיהו עיין לקמן סעיף י"ח שאוסר לצאת בפאה נכרית. ואפשר שיש לחלק, ועיין לקמן אות נ"ח, ודוק. ועוד עיין בדברינו לעיל סי' ע"ה אות י"ט לענין דינא, שכתבנו דמותר לקרות נגד פאה נכרית, ע"ש" (או"ח סי' ש"ג ס"ק נ"ה).

[אמר המעתיק: הוקשה לו, מדוע אסר השו"ע בסעיף י"ח לצאת בשבת בפאה נכרית משום טלטול, ומאי שנא מחוטי שיער דמותר. וכתב שיש לחלק, שחוטי שיער הם כמו פאה של ימינו המונחת על ראשה, ואין חשש שתסירנה ותגלה ראשה, אבל פאה שבמשנה היא צמה היוצאת מכיסוי ראשה, ויכולה לחלוץ ולהראותה או שתיפול ותביאנה בידה, וכמו שכותב בס"ק נ"ח].

"לא תצא בפאה נכרית. דהיינו קליעת שיער תלוש שנותנת על שיערה כדי שתיראה כבעלת שיער הרבה, שמא תחלצנה מעל ראשה להראותה, או שמא תיפול מעל ראשה ותביאנה בידה. ר"ז שם. והוא מגמ'. ועיין לעיל אות נ"ה ודוק" (שם ס"ק נ"ח).

נח

הגאון רבי חיים יעקב הלוי קרוייזר

הגאון רבי חיים יעקב הלוי קרוייזר זצ"ל, רב דק"ק דאלינא, בספרו "באר יעקב" על שולחן ערוך (או"ח סי' ש"ג. נכתב בשנת תרס"ו), העתיק את לשון הפמ"ג שם [שהביא את המתיר והאוסר, כנ"ל], וציין לסימן ע"ה, שם הביא את דעות המתירים לצאת בפאה לרשות הרבים, ומשמע שדעתו לפסוק כמותם:

"וכל שכן פאה נכרית. כן כתב בש"ג דמותר לכתחילה, דלא כב"ש שחולק עליו, מג"א. ועיין בעטרת זקנים דהלבוש כתב דשיער של עצמה אף אחר שנחתכה וחיברה בראשה אסור לקרות ק"ש כנגדה, ובדרכי משה כתב להדיא דלא שנה משערותיה אי משערות חברתה, וכן כתב באשל אברהם. ועיין במשבצות זהב (סי' ש"ג ס"ק ט') שכתב אם נאמר דאם קרא ק"ש נגד שיער צריך לחזור ולקרות, א"כ בפאה נכרית הוי ספק תורה דק"ש מן התורה, ועל דלא יצא מדרבנן אף מן התורה לא יצא, עיין תוס' סוכה (דף נ'). וכאן באשל אברהם כתב, במדינות אלו שיוצאין בפאה נכרית מגולה יש להם לסמוך על השו"ע, עכ"ל, וכן פסק בעל התניא דמותר לגלותה ואין בה משום יוצאה וראשה פרוע, ואפי' במקום שדרכן לכסות מותר לקרות ק"ש כנגדה, וכן פסק ב"דרך החיים".

נט

הגאון רבי ישראל מאיר הכהן

הגאון רבי ישראל מאיר הכהן זצ"ל (ה"חפץ חיים"), ראש ישיבת ראדין, הפוסק העיקרי של יהדות אשכנז, בספרו "משנה ברורה" (על השו"ע סי' ע"ה ס"ק ט"ו. נדפס בשנת תרס"ז), הביא את הפמ"ג שהמקילים בפאה נכרית יכולים לסמוך על השו"ע, וגם בשערות עצמה התלושות. ופסק גם כמגן גיבורים, שבמקום שלא נהגו בפאה אסור משום מראית העין:

"שיער נכרית. קרי נכרית להשיער שנחתך ואינו דבוק לבשרה, וסבירא ליה דעל זה לא אמרו חז"ל שיער באשה ערוה, וגם מותר לגלותה ואין בה משום פריעת הראש. ויש חולקין ואומרים דאף בפאה נכרית שייך שיער באשה ערוה ואיסור פריעת ראש. וכתב הפמ"ג, דבמדינות שיוצאין הנשים בפאה נכרית מגולה יש להם לסמוך על השו"ע, ומשמע מיניה שם דאפילו שיער של עצמה שנחתך ואח"כ חברה לראשה ג"כ יש להקל. ובספר מגן גיבורים החמיר בזה [היינו בשיער של עצמה שנחתך ושוב חברה לראשה]. ע"ש. וכתב עוד שם, דאם

אין מנהג המקום שילכו הנשים בפאה נכרית, בודאי הדין עם המחמירין בזה משום מראית העין, ע"ש".

ס

הגאון רבי יוסף יצחק שניאורסאהן

הגאון רבי יוסף יצחק שניאורסאהן זצ"ל, האדמו"ר השישי מליובאוויטש, ב"ספר התולדות" (פרק י"א - איגרות קודש דף רכ"ז, וכן בספר "איגרות קודש" להרי"צ, איגרת א'תתנ"ג), כתב שאחת מהנהגות הבית החסידי היא ללבוש דוקא פאה נכרית, ואחרת לא יתכן:

"בטח קיבל את מכתבי בברכת מזל טוב. במכתבו הוא כותב שמקווה להשי"ת שיעזור לו שבינו יהיה חסידי, הנה כל ברכה צריכה לכלי... והנהגה בכלל צריכה להיות אשר אשת תלמיד תומכי תמימים צריכה לשאת פאה, כמה שלא יכבד לה דבר זה, אבל אחרת אי אפשר ואי רשאי להיות... אחר כל האריכות הנני אומר לו בקיצור דקיצור, אשר זוגתו תחיה צריכה לשאת פאה נכרית ואחרת אי אפשר".

סא

הגאון רבי מיכאל זאב זאבאצקי

הגאון רבי מיכאל זאב זאבאצקי זצ"ל, אב"ד דק"ק פראשאוויץ, בספרו "מתנה טובה" (שבת ס"ד ע"ב. נדפס בשנת תרס"ח) פסק כש"ג וכתב שדברי היעב"ץ תמוהים, והאריך ליישב קושיותיו ולחזק ראיות הש"ג מהגמ':

"במשנה, יוצאה אשה בחוטי שיער וכו', בכבול ובפאה נכרית לחצר וכו'. השלטי גיבורים האריך להוכיח מכאן דהיתר גמור הוא לנשים לצאת בפאה נכרית על ראשן עשוי משערות תלושין, בין משלה בין משל חברתה ואין בזה משום גילוי שיער או פריעת הראש, דזה ל"ה רק בשערותיה המחוברין בגופה. משא"כ בתלושין, ליכא שום איסור, ע"ש שהאריך בראיות, והובא גם כן בדרכי משה אורח חיים סי' ש"ג אות ו', וברמ"א או"ח סי' ע"ה, וע"ש במג"א שהב"ש חולק על הש"ג. והמג"א דחה דברי הב"ש והסכים להש"ג, ועיין בעטרת זקנים שם ובפרי מגדים ושאר אחרונים, ועיין ג"כ באה"ע סי' קט"ו בבאר היטב ופתחי תשובה.

ובשאלת יעב"ץ ח"א סי' ט' לא ראה דברי הש"ג דכאן, והפוסק הנ"ל רק הביא מש"כ הש"ג בהגהות לש"ס נזיר דף כ"ח וזה לשונו, נראה לי מכאן היתר לשערות שנשים נשואות נושאות בראשיהן, יהושע בועז. עכ"ל. והוא ז"ל חלק עליו, דבבית ובחצר וודאי דשרי דלא גרע מקלתה, ולדעת תוס' אפי' בשערה שרי דאם לא כן לא הנחת בת לאברהם אבינו יושבת תחת בעלה, וכ"ש פאה נכרית. וברשות הרבים ולמעלה מקושרים בגלוי ודאי אסור, דלא עדיפה מקלתה דאסור משום דת יהודית כדאיתא בהמדיר. ולבסוף כתב וזה לשונו, והיינו דתנן במה

אשה יוצאה בכבול ובפאה נכרית לחצר, וברישא דבכבול לרשות הרבים לא תצא, לא תנן התם פאה נכרית, משום דבלאו הכי אסורה לצאת בה לרשות הרבים. ולא איצטריך לאשמעינן דלא תצא בה בשבת, אלא בסיפא דבחצר מותרת, צריכה למימר דבחצר שריא אפי' בשבת ודו"ק, ואע"פ שהתוס' לא כתב כן שם, ע"ש בפירוש המשנה לשם. עכ"ל.

ובח"ס כאן, הביא דבריו בפירוש המשנה בלח"ש, שהשיג על התוס' לעיל (דף נז:): בד"ה אי כבלא דעבדא, שהקשו אמאי לא תנא ברישא פאה נכרית בהדי כבול, דלא תצא לרה"ר. ותירצו, דמילתא דפשיטא הוא דוודאי שלפא לה, דמחכו עלה ע"ש. והוא ז"ל השיג על קושייתם כנ"ל, דפאה נכרית לרה"ר אפי' בחול אסור ולא אצטריך למתני דאסור בשבת. גם מה שתירץ דפשיטא דשלפא, כתב דזה אינו דודאי לא שלפא, דלא מגליא שעה ברה"ר, ע"ש.

ולענ"ד דברי התוס' והש"ג והפירוש הנ"ל נכונים וברורים, ודברי הגאון יעב"ץ ז"ל תמוהים. דמבואר בהדיא בש"ס כאן לענ"ד דמותרות לצאת בפאה נכרית אפילו לרה"ר, דהא איתא בגמ' אמר רב, כל שאסרו לצאת בו לרשות הרבים, אסורה לצאת בו לחצר, חוץ מכבול ופאה נכרית וכו'. ורב מאי שנא הני, אמר עולא כדי שלא תתגנה על בעלה. וכן הוא ברמב"ם וטוש"ע וכל הפוסקים ע"ש. ואם איתא דבפאה נכרית אפי' בחול אינה יוצאת בו לרה"ר, מפאת איסור פריעת הראש, א"כ מאי קאמר הש"ס מאי שנא הני, והא בפאה נכרית ליכא חשש, דאם תצא בו לחצר תצא בו לרה"ר, דהא בפאה נכרית אף בחול אינה יוצאת לרשות הרבים. וגם למה לי טעמא דעולא, כדי שלא תתגנה על בעלה, והא בלאו הכי שריא כנ"ל. ועל כרחך כדעת התוס' ושלטי גיבורים ופוסקים הנ"ל, דבחול שריא לצאת בו לרה"ר ושפיר הוי אסורה לצאת בו לחצר בשבת, אי לאו טעמא דעולא. וגם מדברי רב גופא מבואר כן, שאמר כל שאסרו לצאת בו לרה"ר וכו' חוץ מכבול ופאה נכרית, הרי דפאה נכרית אסרו לצאת בו לרה"ר מצד איסור שבת.

גם מגופא דמתניתין מבואר כן, דאי נימא כדברי היעב"ץ ז"ל, דמשום הכי לא תנא ברישא דבפאה נכרית לא תצא לרה"ר, משום דבלאו הכי אסורה אף בחול משום פריעת הראש כנ"ל, א"כ למה תנא בסיפא דמותרת בפאה נכרית בחצר, פשיטא, איזה הוה אמינא היתה דאסורה, כיוון דליכא גזירה אטו רה"ר כנ"ל. בשלמא כבול איצטריך לאשמעינן דלא, גזירה אטו רה"ר, משא"כ פאה נכרית. ועל כרחך כדעת התוס' ופוסקים הנ"ל, וזו ראייה שאין עליה תשובה לענ"ד. ותיממה על הגאון הנ"ל שלא נחית למה שכתבתי.

ומה שכתב על תירוץ התוס' הנ"ל שכתבו דודאי שלפא, והקשה דהא ודאי לא שלפא דלא מגליא שעה, נראה לי דלא קשיא מידי, דיש לומר כדרך הנושאות פאה נכרית על ראשן שמכסות שערותיהן באיזה סבכה, ועל הסבכה נותנות הפאה נכרית, ואין הסבכה נראית מתחת הפאה נכרית, דבלאו הכי בודאי גם לדעת התוס' ופוסקים הנ"ל אסורה לצאת בו

לרה"ר דלא עדיפה מקלתה כמש"כ היעב"ץ וכמו שאבאר. ומשום הכי שפיר תירצו התוס' דודאי שלפא, דהא לא מגליא שיערה, דהסבכה עדיין על ראשה".

סב

הגאון רבי שבתי פיינבערג

הגאון רבי שבתי פיינבערג זצ"ל, רב במיכילישאק (וילנא), בספרו "אפיקי מוגנים" (על השו"ע או"ח סי' ע"ה סעיף ב' ס"ק י"ב. נדפס בשנת תרס"ט), כתב בשם האחרונים שמותר לצאת בפאה נכרית מגולה, אף אם חתכה שיער של עצמה וחיברה בראשה:

"וכל שכן פאה נכרית, כצ"ל. דמותר לכתחילה לצאת בו אפי' מגולה, ואפי' חתכה שיער של עצמה וחיברה אח"כ בראשה יש להקל. אחרונים".

סג

הגאון רבי אליהו מרדכי הלוי וואלקובסקי

הגאון רבי אליהו מרדכי הלוי וואלקובסקי זצ"ל, בספרו "שולחן הטהור" על מסכת ברכות (דף כ"ד ע"א, מערכת השולחן ס"ק כ"ב. נדפס בשנת תרע"א) פסק כדעת הרמ"א.

סד

הגאון רבי מרדכי יהודה ליב וינקלר

הגאון רבי מרדכי יהודה ליב וינקלר זצ"ל, מגדולי הונגריה, בשו"ת "לבושי מרדכי" (מהדורא תניינא יו"ד סי' קס"ח, ומהדורה רביעא סי' פ"ו. נדפס בשנת תרע"ב), התיר בדיעבד לבישת פאה כנהוג בימינו שהפאה תפור על בגד, וכך העמיד את הירושלמי אליבא דפירוש מוסף הערוך, ואסר לבישת מטפחת ללא כיסוי נוסף תחתיה:

"לחכם אחד. אחרי מבוא דרך ברכה, הנני במודע כי יקרת מכתב כת"ה בא לידי, וראיתי מתלהב ברוב צדקתו להרעיש ולמחות ביד רמה על דבר הנשים המתלבשות בפאה נכרית מה שקורין שייטלין, ומביא על דבר זה להקת נביאים אחרונים שמחמירים מאוד בדבר, וחולקים על דברי מג"א סי' ע"ה (ס"ק ה'), וכדבר באר שבע (סי' י"ח), ועיין בתשובת מהר"י אסאד (או"ח סי' ל"ח) כיוצא בזה, עיקר טעמיהן דעל ידי כך באות לידי פריעת ראש ממש.

מכל מקום, מה שכתב כת"ה שהוא דאורייתא, לא אדע מי מן הפוסקים אחרונים שיסבור כן. דבמס' כתובות (עב.) פריך בגמ' דמה שאמרו במתניתין בדת יהודית פריעת ראש דאורייתא, מדתני דבי ר' ישמעאל, ופרע ראש האשה, מכאן אזהרה, פשיטא דקאי על פריעת ראש ממש, וכי אשה שיש לה פאה נכרית לא צריך להסיר ממנה הכהן בעת ההיא.

וכל שכן מה שכתב כת"ה דמפורש בתורה, תמיהה בעיני הלא תוספת יום הכפורים דילפינן מכמה דרשות (יומא פא:) ולכ"ע הוי דאורייתא, מסיק בגמ' במ' ביצה (ל.) ובכמה מקומות, הני נשי דאכלי ושתי וגו' אין מוחים, דמוטב שיהיו שוגגין, ופירש הר"ן (שם ט"ז ע"ב מדפי הרי"ף, ד"ה והך) משום דאינו מפורש בתורה, כלומר רק מדרשא, כל שכן פאה נכרית דליכא רמיזא בהדיא. ועיין בתשובת מהרמשי"ק סי' קל"ו ביו"ד כשיש מתירים היאך להתנהג בתוכחה, עיין שם.

ולפני איזה זמנים הציע לפני ת"ח אחד דברי הירושלמי מס' כתובות (פ"ז הלכה ל"ו) בסוגיין, וז"ל, אמר ר' יוחנן קפליטין שלה אינו משום פריעת ראש, הדא דתימא בחצר במבוי ודאי אסור. ופירשו מפרשי ירושלמי (קרבן העדה שם ד"ה בקפליטין) היינו דבר קל על ראשה כגון מטפחת, כמו שפירשו הרמב"ם בפרק כ"ד מהלכות אישות (הלכה י"ב) והמחבר (אה"ע סי' קט"ו סעיף ד') על מה שאמרו בגמ' דידן קלתא, דהיינו מטפחת בלא רדידי. אבל בערוך ערך קפליטין, מפרש שהוא פאריק ושייטל או פאה נכרית. אם כן מפורש בירושלמי דפאה נכרית במבוי או מחצר לחצר וכל שכן ברה"ר, יש בה משום פריעת ראש. והנה לפ"ז עכ"פ להרמב"ם והמחבר, ולדברי הירושלמי לפי דברי הערוך, שניהם (פאה או מטפחת) יש בהם משום פריעת הראש.

[אמר המעתיק: כבר נודע שאין פירוש זה (על הערך "קפליטין") מבעל הערוך עצמו, אלא מבעל מוסף הערוך שהוא ר' בנימין מוספיא (רופא ומילונאי שחי לפני כשלוש מאות וחמישים שנה, והיה מראשוני התומכים במשיח השקר ש"צ). ובדקו הדבר בדפוסים ראשונים, ומצאו כי במשך חמש מאות שנה נדפס ספר הערוך בלי הערך "קפליטין", והוא נוסף רק בפעם הראשונה שנדפס הערוך עם "מוסף הערוך", באמסטרדם שנת תט"ו, דהיינו מאה שנה אחר הדפסת ספר שלטי הגבורים. וממילא אין הכרח לפרש כפירושו הדחוק, ולא כשאר מפרשי הירושלמי. וראה עוד בזה בהרחבה לקמן בעמ' 500].

וידעתי ונהירנא מאמי מורתי הצדקת נ"ע, היתה מאד מקפדת על המצנפת התחתון, מה שקורין אונטערהויב, וכמדומה שהיה לה שני אונטערהויבען. ולענ"ד זה העיקר, בכל מה שמכסות ראשן יהיה על אונטערהויב הנ"ל. ולפ"ז אפשר לומר דגם מה שאוסר הירושלמי קפליטין דהיינו שייטל לפירוש הערוך, היינו נמי אם אינו על מצנפת אונטערהויב הנ"ל אלא על שערה ממש, דלא עדיף ממטפחת, אבל אם מלבשת על המצנפת הנ"ל לא קאמר דהוי משום עוברת דת יהודית בפריעת ראש.

וכן יש לדייק מלשון הירושלמי במאי דאמר קפליטין שלה, מה הוא מלת שלה, משמע דפשיטא דלכל אשה יש לה קפליטין. ולהנ"ל אתי שפיר דעל המצנפת אונטערהויב מותרת רק בקפליטין לבד בלא כיסוי אחרת תחתיהן, בזה יש בו משום פריעת הראש. ועל דרך זה ודאי יש להזהיר באזהרה אחר אזהרה כנ"ל. גם מדברי הירושלמי הנ"ל לפי מה שפירש בערוך

מוכח דאינו דאורייתא, דהא חשביה לדת יהודית. כמובן ודאי טוב מזה ומזה שלא תצא כלל בפאה נכרית" (מהדורא תניינא יו"ד סי' קס"ח).

"אם נחוש לכל הפירושים אפי' מטפחת (טיכעל) לא יועיל. על כן נלענ"ד, לפי מה שאני נזכר באמי מורתי הצדקת נ"ע שהיתה מקפדת להיות סבכה (מה שקורין הארהויב) על ראשה, כמ"ש בגמ' (כתובות שם) דבלא זה הוה גילוי הראש ממש, ושוב בין מטפחת בין שאר הויבע"ן וכיו"ב, היה על הסבכה למעלה ממנה. ואם נפרש בלשון הירושלמי על דרך זה, במה שאמרו קפליטין שלהם, כלומר שאין על ראשה רק הקפליטין, ודאי לא עדיף ממטפחת באין סבכה על ראשה תחת הקפליטין. וא"כ השייט"ל והפרי"ק אם מלבשת על הסבכה, אין ראיה לאסור מדברי הירושלמי כנ"ל. על כן לענ"ד צריכה רבה לאותה תקנה שלא תלך אשה בלא סבכה בין שיש על ראשה מטפחת הוי"ב או מצנפת וכיו"ב, דאל"כ לדברי קרבן העדה ופני משה וחלקת מחוקק ובית שמואל במבוי שהוא דרך רבים, וכל שכן ברה"ר הרי היא עוברת על דת יהודית כנ"ל" (מהדורה רביעאי סימן פ"ו).

סה

הגאון רבי יעקב אשר הלוי גראייבסקי

הגאון רבי יעקב אשר הלוי גראייבסקי זצ"ל, מחכמי ירושלים (הגר"ש סלאנט זצ"ל כתב על ספרו כי הוא החיבור הראשון מתורת ארץ ישראל שנתחבר מראשית היישוב האשכנזי בירושלים), בספרו "ברית עולם - שבט הלוי" (יבמות מח. ד"ה וגלחה), כתב שהאוסרים פאה נכרית מחמירים בחומרות שלא שערום אבותינו, והוא נגד גמ' מפורשת:

"מכאן תשובה לאותם המבהילים פה עיר הקודש בחומרות אשר לא שערום אבותינו בשערות הראש של נשים לאונסן לגלחן.. כי מפורש אמרו בסוגיא כאן שגילוח לאשה ניוול הוא לה, ובנזיר (כח.) ס"ל לר"מ כי הבעל מפר לנזירות אשתו... ואף לת"ק דס"ל דאפשר בפאה נכרית, הרי אותם המבהילים אוסרים אף פאה נכרית, אף לבעליהם, נגד גמ' מפורשת זו ועוד סוגיות. וכבר השיגו על ספר באר שבע שאוסר פאה נכרית" [משמע שדעתו כדעת אותם המשיגים, היינו מגן אברהם וסיעתו, שהתירו פאה נכרית גם ברה"ר].

סו

הגאון רבי יעקב דוד וילובסקי

הגאון רבי יעקב דוד וילובסקי זצ"ל (הרידב"ז, נפטר בשנת ה'תרע"ד), רבה של סלוצק ושל צפת, ממכתב לנכדתו, אשת הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל, שהובא בספר "מלך ביופיו" (עמ' 76), כתב בשבח הפאה שעל ראשה, ומשמע מדבריו שההיתר תלוי במנהג המקום, שאם נהוג ללבוש פאות באותו המקום, אין בזה בעיה כלל. וזה לשונו (מתורגם מידיש):

"נכד[ת]י הענדל-רייזל'ה, עליך מאוד יפה הפאה, אני זוכר היטב האיך הולמת אותך הפאה, בהחלט אֶמְחִייה [תענוג] להביט! וכשתהיי כאן [בצפת], באותו הזמן תהיי מוכרחה לשאת רק מטפחת על ראשך, עד שתסעי מכאן, אבל בגדי משי, יהיו לך כאן יפים יותר מאשר ברוסיה. מנאי, אביכם יעקב דוד רידב"ז".

סז

הגאון רבי מנחם מענדל קירשבוים

הגאון רבי מנחם מענדל קירשבוים זצ"ל, רב דק"ק פרנקפורט, בשו"ת "מנחם משיב" (סי' כ"ו. נכתב בשנת תרע"ד), כתב שאנו סומכים כיום על המקילים ואין בזה איסור כלל:

"אודות אשר הרבה מנשי החרדים הנוהגים היתר בפאה נכרית... אנו סומכין בזה הזמן על המקילין, דאין כאן איסור כלל אם שערוותיה מכוסות בפאה נכרית, ורק דאגה בדבר אם ישאו שערוותיהן תחת פאותיהן הנכריות ישתקע הדבר ח"ו ויהיו עוברים על דת משה" [ולכן כתב שם שראוי לגלח השיער תחת הפאה, כדי שלא יבואו בעתיד לגלות השיער לגמרי. וב"ה כיום לא שייך חשש זה בין נשות החרדים לדבר ה', וכולן מקפידות לכסות את ראשן כראוי].

סה

הגאון רבי יעקב שור

הגאון רבי יעקב שור זצ"ל, הגאון מקיטוב, בספרו נר ערוך (הנדפס בספר משנת יעקב) כתב להתיר לבישת פאה ע"פ הירושלמי:

"ערך פאה... בגליון הש"ס נזיר שם נדפס ממהר"י בועז שמכאן היתר לפאה נכרית שהנשים לובשות. ויש לפלפל בזה. וראיתי לרבינו לקמן בערך קפליטין, הביא הירושלמי כתובות פ"ז: "היוצאה בקפליטין שלה אין בה משום ראשה פרוע", וכתב: 'פירוש בלשון רומי שיער ותלתלים, פאה נכרית'. והנה לפי פירושו מבואר היתר מרווח להיות הנשים הולכות בגילוי הראש בפאה נכרית".

[אמר המעתיק: בביאור ראיתו מהירושלמי יש לומר דהביא ראייה שאין בפאה משום דת משה אלא משום דת יהודית, והיא מנהג ישראל המשתנה לפי המקום והזמן, כפי שכתבו גדולי האחרונים. וכן כתב בשו"ת "לבושי מרדכי" (ראה לעיל בעמ' 132): "גם מדברי הירושלמי הנ"ל לפי מה שפירש בערוך מוכח דאינו דאורייתא, דהא חשביה לדת יהודית"].

סט

הגאון רבי שמואל סלנט

הגאון רבי שמואל סלנט זצ"ל, רבה של ירושלים, אמר שמעיקר הדין פאה נכרית מותרת, ורק תקנה היתה בירושלים באותו הזמן, שלא ללבוש פאה נכרית. כן העיד הגר"ח קניבסקי זצ"ל בשם אביו, בספר "ארחות רבנו הקהילות יעקב" (חלק ג' אות ס"ב):

"סיפר לי הגאון ר' חיים קניבסקי זצ"ל, שאביו מו"ר זצוק"ל סיפר לו: הגאון רבי יצחק בלאזר זצ"ל עלה לירושלים עם זוגתו הרבנית ע"ה בזיווג שני, היא לבשה פאה נכרית. בירושלים לא לבשו פאה נכרית, ודיברו איתו שזוגתו תפשוט את הפאה הנכרית. בא הגה"צ ר"י בלאזר לרבה של ירושלים הגאון רבי שמואל סלנט זצ"ל, ואמר לו שיגיד לו אם פאה נכרית אסור מהדין או רק תקנה בירושלים, שאם אסור מהדין אז יגיד לה להפשיט את הפאה, אבל אם רק תקנה אז לא יגיד לה. ואמר לו הגאון רבי שמואל סלנט, שאין זה מהדין, רק תקנה, ולא אמר לה, ולא הפשיטה והלכה בפאה נכרית בירושלים, ולא שם הגה"צ ר' יצחק בלאזר לב ללועזים עליו".

ע

הגאון רבי יצחק בלאזר

הגאון רבי יצחק בלאזר זצ"ל, הידוע בשם רבי איצלה פטרבורגר, מגדולי תלמידיו של רבי ישראל מסלנט, רבה של פטרבורג, ואביה הרוחני של ישיבת "קלם" לאחר פטירתו של ה"סבא מקלם", עמד על כך שאשתו תלבש פאה נכרית, נגד מנהג ירושלים דאז (תרס"ד). כן העיד הגר"ח קניבסקי שליט"א בשם אביו בספר הנ"ל, וכן העיד הגר"ש אלישיב זצ"ל (ראה דבריו לקמן בעמ' 175).

עא

הגאון רבי מאיר לרנר

הגאון רבי מאיר לרנר זצ"ל, רב הקהילות החרדיות בלונדון ורב העיר אלטונה בגרמניה (נפטר בשנת תר"צ), בספרו "חיי עולם" (דף קט"ו), כתב שאין חשש איסור בלבישת פאה:

"העולה מזה דשיער המת לרש"י ותוס' והרמב"ם שרי בהנאה אף בישראלית המתה, וכן דעת הש"ך ביורה דעה (סי' שמ"ט), ובחינם החמירו חסידי פולין [בלבישת פאה], ומה גם דרוב פאה נכרית המה מן הנכריות בעודם חיים גוזזים אותם, ואף לאחר מיתה גדולי הפוסקים ורובם סוברים דמתים א"י מותר בהנאה, ונשים צדקניות יקשרו בראשם [פאה] באין שום חשש איסור".

עב

הגאון רבי משה צבי לנדא

הגאון רבי משה צבי לנדא זצ"ל, אב"ד ק"ק קליינווארדיין, בספרו "שולחן מלכים" (על קיצור שו"ע סי' ה' סעיף ט"ז, "הלכה למשה" ס"ק קמ"ז. נדפס בשנת תרצ"א), כתב להתיר לבישת פאה נכרית במקום שהמנהג כן, כדברי פמ"ג ומגן גיבורים, אף בשערות עצמה שנחתכו ואח"כ חיברה לראשה.

עג

הגאון רבי סיני שיפפער

הגאון רבי סיני שיפפער זצ"ל, רב ואב"ד דקהל יראים קרלסרווה, בשו"ת "סתרי ומגיני" (חלק ב' סי' מ"ד, נדפס בשנת תרצ"ב), כתב שאמנם בזמנו (היינו לפני כמאה שנה) עושים הפאה יפה כל כך שאי אפשר להבדיל בין פאה לשערות עצמה, אך חומרא יתרה היא לומר שיש בזה מראית עין, אחר שכולם יודעים שהולכים בפאה, ובזה"ז אין ללכת אחר חומרות יתרות (הבאנו כאן תקציר, וראה דבריו באריכות לקמן בעמ' 200):

"נשאלתי... אם די לכסות ראשה בפאה נכרית שקורין "שייטעל" או לא... ולענ"ד החמירו ז"ל יותר מדאי... וגם לחוש אחשדא שיסברו הרואים שהיא שערות עצמה היא חומרא גדולה, דכיון שיודעים העולם שיכולין עתה לעשות הפאה נכרית יפה כל כך שתיראה כשערות עצמה, אמאי נחשוד אותה, הא מאן דבעי למיהוי חסידא יקיים מילי דאבות, לדון את כל האדם לכף זכות, עיין ילקוט סופר פרשת קדושים, ועל כזה והדומה לו אין לנו לומר אלא הנח להם לבנות ישראל וכו'. ופוק חזי מה עמא דבר, דברוב מדינות פרקו נשים רבות מעליהן עול דת יהודית והולכות בפומבי בשערותיהן הטבעיות. בעת כזאת בוודאי אין צריך לחפש בדרכים אחרי חומרות יתרות... אכן לענ"ד מכל מה שהוכחתי בתשובתי מפורש יוצא דלדינא מותר והמחמיר יחמיר לעצמו כמו שהחמיר ג"כ מרן החת"ס בצוואתו לבני ביתו".

עד

הגאון רבי חיים זלמן צבי שרל

הגאון רבי חיים זלמן צבי שרל זצ"ל, אב"ד אייזפוטע, בספרו "דברי חיים" (חלק א' על מסכת עבודה זרה, ענין מראית העין אות ב'. נדפס בשנת תרצ"ו), חלק על תפארת ישראל שאסר לבישת פאה משום מראית העין:

"עוד מצינו ענייני מראית העין בשבת פרק ו' משנה ה', יוצאה אשה וכו' ובפאה נכרית. ובתפארת ישראל שם כתב וזה לשונו, "וקשה לי, הרי אסור משום מראית העין, מדמתחזי כפרועת ראש וכו'. ולענ"ד, קושיה מעיקרא ליתא, דהא כיוון דדרך הנשים כן, לעשות פאה נכרית על ראשן, כבר ידוע הוא לכל. וכמו בזמנינו דידוע דנשים צדקניות נושאות על ראשן

פאה נכרית. ואם כי [ישנן נשים ש] גם על הפאה נכרית לובשות עוד שבכה, אך בכל זה אין שום מראית עין והוא פשוט".

עה

הגאון רבי שלום יוסף הלוי פייגנבוים

הגאון רבי שלום יוסף הלוי פייגנבוים זצ"ל, אב"ד דק"ק לאקאטש, בשו"ת "משיב שלום" (סי' ל"ד. נדפס בשנת תרצ"א), כתב שהלואי שהיו הנשים לובשות פאה נכרית, שבזה כבר פשט ההיתר ע"פ הפוסקים, וע"י זה לא היו באות לידי גילוי ראש. ודבריו שייכים ביתר שאת בימינו אנו, שרוב הנשים היהודיות לא מכסות ראשן:

"אוי לנו שכך עלתה בימינו, שגם נשואות נשאו ראש בגלוי ובפרהסיה יוצאות בשוק פרועות לשמצה... ואפי' בפאות הנכריות שהיו נוהגות מקדמת דנא, שבזה כבר פשט ההיתר מכמה פוסקים ע"פ השלטי גיבורים (והגם שהרבה אחרונים מחו לה אמוחא, מ"מ בחרו הרע במיעוטו והתירו פרושים ואינש לא ימחא), מאסו אלה פרות הבשן... ובפאה נכרית נחלקו בתראי, והלואי היינו ניצולין בקולא זו ולא באנו לידי פרצה זו".

עו

הגאון רבי אברהם צבי קליין

הגאון רבי אברהם צבי קליין זצ"ל, אב"ד סילאש, בשו"ת "בארות אברהם" (חלק ב' סי' י'). נכתב בשנת תרצ"ב), הביא את דעות המתירים וכתב שיש לסמוך עליהם:

"נשאלתי לברר הדין, אם יש איסור לאשה לילך בפאה נכרית הנקראת שייטל. וזאת תשובתי: הנה דבר זה נפתר בגדולים (מגן אברהם). בשו"ע או"ח סי' ע"ה סעיף ב' כתבו: "שיער של אשה שדרכה לכסות אסור לקרות כנגדה (אפי' אשתו), אבל בתולות שדרכן לילך פרועות הראש מותר... וכתב רמ"א שם דהוא הדין השערות של נשים שרגילין לצאת חוץ לצמתן, וכל שכן שיער נכרית, אפילו דרכה לכסות. וכתב מג"א בס"ק ה', דכן כתב בשלטי גיבורים דמותר לכתחילה, כדאיתא במשנה פ"ו דשבת יוצאה אשה בחוטי שיער, ודלא כבאר שבע שחולק עליו והאריך בסוף ספרו בדברים דחויים, עכ"ל.

וכתב במחצית השקל שמזה אין ראייה כ"כ, די ש לומר דאיירי במכוסה, אבל עיקר ראיית המג"א מסיפא דילדה לא תצא בשערות של זקנה, דלמא מחכו עליה, עכ"ל. ובעטרת זקנים שם מביא דברי הב"ש שחולק ואוסר פאה נכרית בין משערות אחרים בין משלה. ופרי מגדים שם כתב, ומכל מקום במדינות שיוצאין בפאה נכרית מגולה יש להם לסמוך על השולחן ערוך, וקצת דמדומי ראייה מכתובות ע"ב, יוצאה וראשה פרוע נקראת

עוברת על דת, ומקשינן דאורייתא היא שנאמר ופרע את ראש האשה, ואמאי לא מוקי לה בפאה נכרית ועוברת על דת יהודית, אלא ודאי מוכח דשרי, ע"כ דבריו.

ובשו"ת מהרי"א חלק יו"ד סי' שס"ו הביא בשם תשובה מאהבה שמפלפל לאסור משום איסור הנאה דשערות המת (ואין הספר תחת ידי), ומסיק דמשום זה אין איסור, רק משום בחוקותיהם לא תלכו, וכן כתב הגאון מהרי"א ז"ל, ועוד כיון שעל הרוב נקנין אותן שערות ארוכין מדלת העם אשר מתים בבית החולים, יש חשש סכנה בדבר וגם מאיסי, ועוד דיש לגזור תחילתן משום סופן, דהא חזינן מה עלתה בידן וע"י זה באו לילך בשערות שלהן עצמן. עכ"ד. ובספר ליקוטי שלמה לאו"ח (סי' ע"ח) כתב בשם כרם שלמה ותשובה מאהבה, דלאחר שגילחה שיערה רשאית לעשות ממנה פאה נכרית, ובשו"מ אוסר לנשים לגלח שערן לגמרי, מצד לא תלבש שמלת גבר וכו'.

הנה הבאתי דברי האוסרין והמתירין, ואף שלא יכולתי לחדש בזה דבר, עכ"פ ראינו כי המתירים יש להם על מה לסמוך, ובפרט בדורנו זה שיש לחוש שאם לא יתירו פאה נכרית תלכנה בשערות עצמן, בוודאי מותר. ועיין מה שכתב בגליון הש"ס בנזיר (כח:): בשם רבי יהושע בועז".

[אמר המעתיק: כוונתו להגהות "עין משפט נר מצוה", שכתב בעל הש"ג. ואין זה "בשם" רבי יהושע בועז, אלא הוא הוא בעל המחבר ההגהות הנ"ל הנדפסים בגליון הש"ס, וחתם את שמו בסיום דבריו. ולאחר כמאתים וחמישים שנה הוסיף עליהם הרב ישעיה פיק את הערותיו בסוגריים מרובעות].

הגאון רבי יצחק מאיר פצינר

הגאון רבי יצחק מאיר פצינר זצ"ל, רבה של פתח תקוה וחתנו של הגרא"ז מלצר זצ"ל, בספרו "פרשת המלך" (על הרמב"ם הלכות אישות, פרק י"ג הלכה י"א בהערה. נדפס בשנת תרח"צ), הביא את דעת הש"ג וכתב שיש הוכחה לשיטתו מהגמ':

"כדאי להעיר דלהערוך יש להוכיח מירושלמי דאין לאשה לצאת בפאה נכרית לשוק משום דת יהודית ואין זה ממנהג הצניעות, וזהו נגד המקובל בהרבה ארצות דוקא למנהג של צניעות בבנות ישראל. ועיין בשלטי הגיבורים בפרק במה אשה דמביא ראייה וסמך לנשים היוצאות בפאה נכרית, מהנשנה במשנה דיוצאה אשה בכבול ובפאה נכרית לחצר, ואם בדבריו דן דאין בזה משום פריעת ראש ואפשר דכוונתו רק לאיסור דאורייתא דאין בזה, ובמשנה הרי נאמר רק דיוצאה בחצר, דלרשות הרבים ממה נפשך אסור לצאת בזה בשבת, ומשום פרועת ראש אינו אסור בחצר רק באסור פרועת ראש דאורייתא וכמבואר בכתובות שם, אבל באמת יש הוכחה משם דמותרת לגמרי ואף לצאת לרה"ר, דהרי שאלו

שם בטעם דמותר לצאת עם זה בשבת לחצר, ולא גזרינן משום רה"ר וע"ש, ואי נימא דלרה"ר מצטרף מה דאינה יוצאה גם בחול משום צניעות, לא שייך למיגזר. בכל אופן כדאי לעמוד על דעתו של הערוך בזה לפי פירושו בירושלמי, ואין כאן המקום להאריך בזה" [וראה לעיל עמ' 132], שכבר נודע לאחרונה ע"י הספר "מקור חיים" שאין זה הערוך אלא מוסף הערוך שאינו מן הראשונים, ונעלם מהרב הכותב. וראה באריכות לקמן בעמ' 500, שגם ע"פ מוסף הערוך אין מקום לאסור, שהרי לפירוש הערוך עצמו איירי ב"מקפת הראש ולא מכסיא ליה" ואין זו הפאה של ימינו שמכסה הראש כולו].

עח

הגאון רבי רפאל זילבר

הגאון רבי רפאל זילבר זצ"ל, אב"ד פריימאן, בספרו "מרפא לנפש" (חלק ב' סי' כ"ח. נדפס בשנת תש"י), פסק להתיר פאה נכרית, וכתב שרוב ככל הפוסקים האוסרים אסרו רק מדרבנן:

"ולענין פאה נכרית כתב רמ"א בשם הגהת אלפסי להקל דלא הוי ערוה ואין בה משום איסור ראשה פרוע, וכן כתב שלטי הגיבורים (שבת סד): ומייתי ראייה מהא דשבת שם, דיוצאה בפאה נכרית לחצר, ובנזיר (כח): כתב בעין משפט שלו ראייה מהא להתם, ור"מ אפשר בפאה נכרית, ותירץ באר שבע דמיירי כשיש סבכה על הפאה נכרית כמו שיש סבכה על שערה העצמי, ועיין ישועות יעקב שתמה בזה על השלטי גיבורים. ואפשר דעת שלטי הגיבורים ששיער נכרי אינה מתקיימת היטב ביופייה תחת הסבכה כמו שיער בעצם.

והנה הפרי מגדים כתב דבמקומות שמקילין בפאה נכרית יש להם לסמוך על השו"ע, ומייתי דמות ראייה מכתובות (עב): דפריך ראשה פרוע דאורייתא הוא, וקשה לישני דמיירי בפאה נכרית, אלא ודאי דשרי. ע"ש. אמנם בישועות יעקב כתב דפאה נכרית או דשרי לגמרי או דיש בה איסור תורה, כיון דלצד זה אית בה פריצות הרי היא כשיער גמור, ע"ש. אלא דגם שאר אחרונים לא עלתה על דעתם איסור דאורייתא, רק מדרבנן משום מראית עין, וכמש"כ גם תפארת ישראל במתני' כאן ובנזיר... ומכל מקום כבר נהגו אפי' המדקדקים להקל בזה, וכתב פרי מגדים דמקום שנהגו להקל יש להם על מי לסמוך, על בעלי השו"ע. ואך ראוי לדקדק שלא לעשותם באופן שלא יהיה היכר כלל שהוא פאה נכרית, דבזה ודאי איכא מראית עין" [וכן דעת הגר"ח קניבסקי זצ"ל, ראה להלן בעמ' 177].

עט

הגאון רבי אשר אנשיל כץ

הגאון רבי אשר אנשיל כץ זצ"ל, אב"ד סערדאהעלי. בשו"ת "ולאשר אמר", בהקדמת בן המחבר (בעל "ויאמר יהושע"), כתב שכתנאי לסידור קידושין דרש שהכלה תחבוש פאה לראשה:

"בחור מודרני ביקש קודם חתונתו מרבינו ז"ל שיסדר לו קידושין, ורבינו ז"ל לא רצה. אחר שהבטיח לרבינו שאחר החתונה תכסה אשתו את ראשה כמנהג נשים שומרי דת יהודית, נענה למבוקשו וסידר לו קידושין. הלה לא עמד בדיבורו, ואשתו הלכה אח"כ בגילוי ראש, ואמר רבינו אח"כ בדרשתו בזה הלשון: 'רימו אותי, הבטיחו לי שתכבוש פאה, ולא קיימו את הבטחתם, על כן אני מזהיר אותם שיחדלו מדרכם הרעה הלז מבעוד מועד' וכו'. דבריו הקדושים עשו רושם שחזרה בתשובה, וכיסתה את ראשה כשאר נשים צדקניות" (הובא גם בספר "ראשי אבות", אוסף עניני נישואין מראשי אבות החתן בשמחת בית וויען-ווזניץ).

פ

הגאון רבי שלום מאסקאוויטש

הגאון רבי שלום מאסקאוויטש מלונדון זצ"ל, אב"ד שאץ, בצוואתו שהובאה בכמה מקומות בספריו (הקדמת ספר "דעת שלום" על פרק שירה, וכן בספר דעת שלום על הרמב"ם דף נ"ב, ובסוף ספר "אור הגנוז" על הגש"פ, ובספר "מים רבים"), כתב שהבאים על קברו יקבלו עליהם דבר טוב ויזכו לישועה, ודוגמא לכך, שאשה שגילתה את ראשה תבטיח מעתה ללבוש פאה ותיוושע, ומשמע פשוט שדעתו להתיר:

"עוד זאת אומר בעניי, ידוע שתמיד רציתי להשיב רבים מעוון, ולפעמים ברוך ה' עלתה לי כהוגן, רצוני גם בזה אי"ה אחר פטירתי מהעולם הזה השפל לגנזי מרומים, והיינו כן, מי שיצטרך לישועה ורפואה לו או לזולתו, ילך על קברי ויעשה כזה... שאלך לאבותי הקדושים שהם יעוררו רחמים לישועה ורפואה. אבל בתנאי כפול שהמדובר או זולתו יבטיח לי להיטיב דרכו לשמים בדבר אחד... האשה שגילתה שערות ראשה, מעתה תבטיח לשאת פאה, איש בן תורה שאינו לומד יבטיח שמעתה ילמוד בכל יום ויום ודוקא גמרא, וכדומה כל אחד יבטיח איזה דבר טוב להיטיב מעשיו, אז אי"ה אראה להשתדל לעורר רחמים".

פא

הגאון רבי בן ציון מאיר חי עוזיאל

הגאון הספרדי רבי בן ציון מאיר חי עוזיאל זצ"ל, הראשון לציון והרב הראשי לישראל, בשו"ת "משפטי עוזיאל" (חלק ז', אה"ע סי' צ"ד), כתב שאין בפאה משום דת יהודית, ופוק חזי מאי עמא דבר:

"מסוגיא דגמרא למדנו דבקלתה, דהיינו שיש מטפחת על ראשה, יוצאת מאיסור תורה דפרועת שיער, אבל היא עוברת משום "דת יהודית" כשהיא יוצאת למבוי, אפילו חצר שבוקעין בו רבים, וכמש"כ בירושלמי (כתובות פרק ז'), ולא הותרה אשה מדת יהודית לצאת אפילו למבוי אלא בצעיף או רדיד שבראשה. והשתא נחזי אנן פאה נכרית מה דינה, אם דומה

היא לקלתה שמותרת רק מדין תורה, או שעדיפא מינה, שהיא דומה לצעיף שעל ראשה שמותרת לצאת בה גם לשוק.

והנה בספרי הפוסקים שברשותי לא מצאתי הלכה מפורשת ומבוררת. אבל כן ראיתי בבתי רבנים וגאונים, חסידים ואנשי מעשה, שלא מחו בנשותיהם שישבו בבית ובחצר בפאה נכרית, ובשוק בכובע שעל ראשיהן, והיינו ודאי משום דכובע שעל פאה נכרית, ואפשר על הראש ממש, חשוב כצעיף שעל הראש להתיר אפילו בשוק.

ועל זה יש להורות: פוק חזי מאי עמא דבר, ואין למחות בידם, דכיון דפלטנו מאיסור תורה, וכיון שכיסוי הראש זה נעשה מנהג הכל, שוב אין בו משום עוברת על דת יהודית. והנלע"ד כתבתי".

[אמר המעתיק: בלשונו של הרב אפשר לטעות ולהבין שהתיר רק בחצר, כיון שדבריו אינם בהירים. אך מתחילת וסוף דבריו מוכח שהתיר לרה"ר. כי פתח דבריו שבקלתה אין איסור תורה אך יש "דת יהודית", וכתב "השתא נחזי אנן פאה נכרית מה דינה, אם דומה היא לקלתה שמותרת רק מדין תורה, או שעדיפא מינה", ובסוף דבריו כתב "וכיון שכיסוי הראש זה נעשה מנהג הכל, שוב אין בו משום עוברת על דת יהודית", ממילא דבריו הם על פאה נכרית, שאינה כקלתה אלא עדיפא מינה, ואין בה משום "דת יהודית", ומוותר לצאת עמה לשוק. וכן מוכח זה ממש"כ "כיון שכיסוי הראש זה נעשה מנהג הכל", ומנהג הכל לצאת בפאה ללא כובע, וכפי שהביא הרב גופיה במשפטי עוזיאל חלק ט' (סי' ל'), שרוב הנשים בימינו הולכות בשערותיהן, והמיעוט לובשות פאה נכרית].

פב

הגאון רבי דב בעריש ווידנפלד

הגאון רבי דב בעריש ווידנפלד זצ"ל, הגאון מטשעבין, בשו"ת "דובב מישרים" (חלק א' סי' קכ"ד), ציין שדרך נשים צנועות ללבוש פאה, ומשמע שדעתו להתיר. והמדובר שם באשה ההולכת בגילוי ראש, והבטיחה שכאשר ישוב אליה בעלה שעזב אותה, תלבש פאה נכרית. ועל זה כתב בדבריו "ובפרט שברצונה להבטיח שמהיום והלאה תלך כדרך נשים הצנועות".

פג

הגאון רבי ישראל ועלץ

הגאון רבי ישראל ועלץ, אב"ד בבודפשט (עד השואה) ולאחר מכן מו"צ בירושלים, בשו"ת "דברי ישראל" (חלק ב' [יו"ד] סי' כ"ו אות ז') כתב:

"ועל דבר פאה נכרית כבר האריכו גדולי האחרונים דהעיקר כמג"א (סי' ע"ה סק"ה) דלא כבאר שבע, וכל זה מדינא, והמחמיר תבוא עליו ברכה".

פד

הגאון רבי אברהם ישעיה קרליץ

הגאון רבי אברהם ישעיה קרליץ זצ"ל, בעל ה"חזון איש", אמר כי יש יתרון לפאה על מטפחת, כיון שהיא מכסה את השערות היטב, ובמטפחת אין זה תמיד מכוסה, והובאו דבריו בספר "דינים והנהגות מהחזו"א" (חלק ב' פ"ח אות ט'):

"על פאה נכרית שמענו שאמר פעם שלפעמים יש בזה גם יתרון על מטפחת, שמכסה יותר טוב את כל השיער".

ואמר לי הגאון רבי יששכר מאיר זצ"ל, ראש ישיבת הנגב, במעמד כמה מתלמידיו, שהחזו"א התיר לאחותו לעשות פאה משערות עצמה (ולגבי פאה נכרית אמר כי היתר הש"ג ברור, ואי אפשר לחלוק עליו מסברת הכרס בדבר שאינו מפורש לאיסור בגמ' ובראשונים). וכמו כן אמר לי הגאון רבי יעקב פרידמן שליט"א ראש ישיבת תושיה, שהחזו"א החשיב מאוד את המנהג ללבוש פאה נכרית, ועל כן נוהגות בנות משפחתו (של הגר"י פרידמן) לכסות ראשן רק בפאה. וכן אמר לי הגר"ח גריינמן זצ"ל. וכן כתב לי הגר"ח קניבסקי זצ"ל (ראה לקמן בעמ' 178).

וכן כתבו בד"צ בני ברק (בנשיאות הגר"נ קרליץ) במכתב שפרסמו ביום כ"ג חשוון תשע"ח: "ידוע דמרן החזון איש זל"ה התיר לכתחילה שנשים יכסו הראש בפאה נכרית". וחתמו עליו הגר"ש רוזנברג והגר"י סילמן שליט"א. ובספר "מעשה איש" (חלק ג' פרק ו' - מעשה רב) מובא:

"הרה"ג רבי אליהו פרידמן זצ"ל הגיע פעם לבית רבינו [החזו"א]... היה תמוה אצלו שראה את הרבנית, אשת רבינו, הולכת עם פאה על ראשה, וכנער ירושלמי, היה הדבר אצלו לפלא. אמר לו רבינו: ראיתך תמה... מה שלבשה אשתי - אין זה שיער עצמי אלא פאה, ובאיזורים שלנו כך נהגו ללכת".

פה

הגאון רבי יצחק זאב הלוי סולובייצ'יק

הגאון רבי יצחק זאב הלוי סולובייצ'יק זצ"ל, הרב מבריסק, אמר על ענין הפאה שיש היתר בזה, ו"הנח להם לישראל" גם אם ההיתר קלוש (והובאו דבריו בספר "עובדות והנהגות לבית בריסק" חלק ב' עמ' מ"ז). וכוונתו היא כדברי הרב יצחק רייטפארט שליט"א בדבריו הנדפסים בחתימת ספרו. וידוע ומפורסם בספר דברי הימים תקפו וגבורתו, שהיה מתנשא כארי לגדור כל פירצה בחומת היהדות, ולא נשא פנים לאיש, ועם כל זה התבטא בענין הפאה "הנח להם לישראל".

פו

הגאון רבי צבי פסח פראנק

הגאון רבי צבי פסח פראנק זצ"ל, רבה של ירושלים, בשו"ת "הר צבי" (אה"ע ח"א סי' פ"ט), כתב "ועל דבר פאה נכרית, אם כי רבו האוסרים, גם בזה הותר הדבר בכל גלילות שלנו ואין לנו כח לאסור" ומשמע שלדעתו אין איסור בזה ורק שאינו לכתחילה.

פז

הגאון רבי עובדיה הדאיה

הגאון הספרדי רבי עובדיה הדאיה זצ"ל, חבר בית הדין הרבני הגדול בירושלים וראש ישיבת המקובלים בית אל, בשו"ת "ישכיל עבדי" (חלק ז', אה"ע סי' ט"ז), כתב שאין יצה"ר שולט אלא בדבר הדבוק לערוה עצמה, שיש לו נפש חיונית, ולכן שיער תלוש אף שהוא יפה יותר משיער מחובר, אינו ערוה ומותרת לכסות בו את ראשה (הבאנו כאן תקציר, וראה דבריו באריכות לקמן בעמ' 206):

"באשר לשאלתו בדין פאה נכרית לנשים נשואות, אם דינה כמו שיער ראשה שאסור לגלותה משום הרהור, דלפעמים היא יותר יפה משיער ראשה ומייפה אותה יותר, ואתי לידי הרהור, וכן משום מראית העין, דהרואה נדמה לו שהן שערותיה מממש... הנה זה לשון הדרכי משה... ומותר לאשה נשואה לגלות פאה נכרית שלה, לא שנא אם היא עשויה משערותיה או משיער חברתה, דאין שיער באשה ערוה אלא דוקא שערותיה המדובקים בבשרה, אבל לא בתלושין העשויות לכסות שערותיה האחרות, אע"ג דעבדה לקישוט שתהא נראית בעלת שיער. ע"כ. ונראה בטעם הדבר, דהוא משום דקים להו לרבנן, שאין יצה"ר שולט אלא בדבר הדבוק בגוף האשה עצמה, היינו הדבר הדבוק בגוף הערוה עצמה, דאין שליטה להיצה"ר אלא בדבר שיש לו נפש חיונית, לא בדבר שאין לו נפש חיונית, ולכן בנתלש מגוף האשה, דניטל ממנו נפש החיונית, הרי פקע ממנו אותה הערוה שהיתה עליו בזמן שהיה דבוק בגוף האשה, דהרי הוא כפגר מת שאין להיצה"ר שליטה בו, ולכן התירו להסתכל בו, דכיון שאין להיצה"ר שליטה בו, הרי לא יבוא לידי הרהור".

פח

הגאון רבי רפאל ברוך טולדנו

הגאון הספרדי רבי רפאל ברוך טולדנו זצ"ל, רב ראשי וראב"ד בעיר מקנאס במרוקו, בספרו קיצור שולחן ערוך חלק א' (או"ח סי' קע"א סעיף ב'), פסק כשלטי הגיבורים, להתיר לאשה נשואה לצאת לרה"ר בפאה נכרית:

"כתוב בשלטי הגיבורים: מותר לאשה לצאת בפאה נכרית ולגלותה, ולא צריך לכסותה - לא שנא אם היא עשויה משערותיה או משיער חברתה, דאין שיער באשה ערוה אלא דוקא

שערותיה המדובקים בבשרה, אבל לא בתלושים ועשויים לכסות שערותיה האחרות, ואף על גב דעבדא לקישוט, שתהא נראית בעלת שער, עד כאן. והוא חידוש גדול".

פ

הגאון רבי יוסף משאש

הגאון הספרדי רבי יוסף משאש זצ"ל, ראב"ד במרוקו ורבה של חיפה, בספרו "אוצר המכתבים" חלק ג' (מכתב א'תשצ"ח), כתב להתיר פאה נכרית (ועיין עוד בדבריו שם סי' א'תתפ"ד, ובשו"ת "מים חיים"):

"והמתחסדות עושות פאה נכרית, והמתחסדות יותר עושות כובע או מטפחת, אף שנשאר חלק מהראש עם הרבה שיער מגולה. ועל כולם יש מערערים, ואז באו אלי הרבה שאלות, והשבתי להתיר בפאה נכרית".

צ

הגאון רבי יצחק אביחצירא

הגאון הספרדי רבי יצחק אביחצירא זצ"ל (אחיו של בבא סאלי, רבי ישראל אבוחצירא זצ"ל), המכונה "בבא חאקי", רבה של רמלה ולוד, וממנהיגי יהדות מרוקו, במכתב כת"י מיום כ' בתמוז תשכ"ו, הובא בספר "סידנא בבא חאקי" המספר על תולדות חייו (עמ' שפ"א), לשאלת השואל האם מותר לאשה לצאת בפאה נכרית, כתב: "בקשר לצניעות בנשים... דין פאה נכרית - יש מקילים", כלומר שיש לסמוך עליהם.

**בקשר לצניעות בנשים - שרוולים וברביים
אמרו חז"ל: טפח באשה ערוה . מכנסיים - הפסוק אומר:
לא ילבש גבר שמלת אשה וכולי... דין פאה נוכרית -
יש מקילים .**

בכבוד רב
הרב יצחק אביחצירא
רב ראשי לרמלה לוד .

צא

הגאון רבי איסר יהודה אונטרמן

הגאון רבי איסר יהודה אונטרמן זצ"ל, הרב הראשי לישראל, בשו"ת "שבט מיהודה" (חלק ב', אה"ע סי' ל"ה) כתב שראינו גדולי תורה מפורסמים שנשותיהם הלכו בפאה נכרית, וכן נהגו מדינות רבות, והביא את הפמ"ג שכתב שאפשר לסמוך על השו"ע שהתיר:

"בס"ד, כ"ז בסיון תשל"א. מכתבך נתקבל, ונצטויתי ע"י כבוד הרב הראשי לענות כדלקמן: כבר נהגו בהרבה קהילות של בני ישראל, בהרבה מדינות, להתיר לנשים נשואות ללכת בפאה נכרית המכסה את כל הראש. וכן ראינו גדולי תורה המפורסמים לצדיקים, שנשותיהן שומרות דיני תורתנו הקדושה בקפדנות, והולכות בפאה נכרית. אמנם יש מחברים גדולים שלא מתירים פאה נכרית, אבל מי שרוצה לסמוך על המתירים אין גוערים בו. וכדאי לצטט כאן דברי הפרי מגדים באו"ח סי' ע"ה, האומר כן וזה לשונו: ומכל מקום במדינות שיוצאין בפאה נכרית מגולה יש להם לסמוך על השו"ע כאמור, וקצת דמדומי ראייה מכתובות (עב). וראשה פרוע דבר תורה, ולא מוקי בפאה נכרית ודת יהודית, שמע מינה דלית בה דת יהודית ושרי".

צב

הגאון רבי משה פיינשטיין

הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל, ראש מועצת גדולי התורה בארה"ב, וראש ישיבת תפארת ירושלים, גדול הפוסקים בארה"ב, בשו"ת "אגרות משה" (אה"ע חלק ב' סי' י"ב), כתב שאין בפאה מראית העין, כי לא מצינו בגמ' מפורש שאסרו, ורוב רבותינו מתירים לבישת פאה נכרית (הבאנו כאן תקציר, וראה דבריו באריכות לקמן עמ' 209):

"הנה בענין פאה נכרית שנשאלתי מרעיתך הרבנית הכבודה תחי'... אף דאיכא מאן דחושש לאסור פאה נכרית משום מראית עין... מ"מ רוב רבותינו וגם מאלו שסומכין עיקרי ההוראה עליהם מתירים, והם הרמ"א שם ובסימן ש"ג בדרכי משה, והמג"א והפמ"ג, וכן משמע גם מהגר"א שסובר כן, שלא אסרו בזה משום מראית העין. וכמעט שמוכרח מהגמ' פרק במה אשה, שאם איירי דיוצאה בפאה נכרית דוקא במכוסה, לא היה שייך לומר דעל שערות זקנה לילדה ניחוש למחכו עלה. והטעם פשוט, שכיון שלא מצינו בגמ' שאסרו, אין למילף ממקומות אחרים שאסרו משום מראית עין... ולכן לדינא אין כת"ר יכול למחות ביד אשתו הרבנית החשובה מללבוש פאה נכרית, שאף אם כת"ר רוצה להחמיר, אינו יכול להטיל חומרותיו עליה שזהו רק דין שלה, וכיון שהיא עושה כדין שהוא כרוב הפוסקים ושגם נראה כמותם, אינו יכול להחמיר עליה".

צג

הגאון רבי שמואל דוד הכהן מונק

הגאון רבי שמואל דוד הכהן מונק זצ"ל, רב דק"ק חרדים בחיפה וראש בית המדרש להוראה שם, במכתב שפורסם בקובץ "אהלי שם" (קובץ ט'), כתב למחות נגד המעיזים פניהם נגד הפמ"ג ומשנ"ב ומסלפים את דעתם, וכתב שלא על הפמ"ג לבד אנו סומכים, אלא גם על המשנ"ב, ובשו"ת "פאת שדך" (חלק ג' סי' ל"ד) כתב עוד שאין בפאה משום מראית העין:

"ב"ה, חיפה ח' מרחשון תשל"ז לפ"ק. יהא שלמא רבה מן שמיא וחיים להרה"ג... אחר דרישת שלומו הטוב כמשפט. הנה כבר כתבתי בענין זה להראב"ד הגר"י וייס שליט"א, וגם לר' אלעזר בריזל שליט"א, אבל אחשוב שיהיה לתועלת שיתערבו בזה גם אנשים אחרים, שיש הכרח לסלק ממשמרת הצניעות את האנשים הנותנים חיתתם בארץ חיים, ורוצים לכוף רצונם על בעלי הוראה.

אמנם מחלה ירושלמית היא לומר דעות לרבנים, אבל עד הנה לא היה בדרך כלל דברי גנאי, ויש צורך להשתיק זאת ההנהגה בעודנה באיבה. אם לא יסלקו את האנשים האלה, יהא דין משמרת הצניעות כדין המזרחי וגרוע מזה, כי גם המזרחי רגיל לכוף דעותיו על רבנים.

מה שראיתי מתוך מכתבו של מעלת כבודו שכבר העיזו פניהם כלפי הפמ"ג (אולי עוד יעיזו כלפי מג"א ורמ"א) לא אבין בכלל, והרי המשנ"ב הוא שהסכים לפסק הפמ"ג, וא"כ לא בלבד על הפמ"ג אנו סומכים אלא אף על המשנ"ב.

ומה שטענו ששלטי הגיבורים מיירי בחצר דוקא, כבר שמעתי, ואיני מבין הרי זו ממש טענת החולק מהר"י קצנלנבוגן זצ"ל, ולא עלה על דעתו להפוך בזכותו של שלטי הגיבורים דמיירי בחצר דוקא. ומה שהעתיקו במודעה שלהם דברי המשנ"ב במקוטע, דהיינו הצד להחמיר ולא הצד להקל, זהו זיוף. ומה שהעתיקו מדברי שו"ת מהרי"ץ, הנה הוא עצמו העתיק הדברים משו"ת תשובה מאהבה ח"א סי' מ"ז, ושם כתב להדיא שאינו איסור גמור ויוכיח ואם לא יקבלו יניח. ומה שכתבו בשם חכם אחד שהלומד בשו"ע ביר"ש יראה לאיסור, מוכיח דפשט השו"ע הוא לקולא, ואף כי כולנו נתחייבנו ביראת שמים, אבל לא כל אחד מגיע לזה כדמוכח בפרק כל כתבי [רצונו לומר בדרך הלצה, שאי אפשר להמציא הלכות חדשות מתוך יראת שמים, כיון שפשט השו"ע (דהיינו הרמ"א) הוא לקולא וגם האוסרים מודים בזה. המעתיק]. זהו מה שבדקתי אחריהם והחלק יעיד על הכלל... ואכפול דברי שיש הכרח לסלק את האנשים הללו ממשמרת הצניעות" (אהלי שם).

"מיהו בעיקר גדר איסור מראית העין בת"ח נראה לענ"ד, שבדקדוק אמרו חז"ל כל שאסרו חכמים משום מראית העין אף בחדרי חדרים אסור וכו', רצונו לומר דוקא מה שגזרו להדיא (או דדמי ליה ממש), דשייך למימר לא פלוג רבנן בגזירתם, אבל כל שלא גזרו להדיא ולא דמי

ליה ממש אינו אסור אלא משום "והייתם נקיים מה" ומישראל", כדתנן בשקלים פ"ו מ"ו שחייב אדם לצאת ידי הבריות, וכל שאין לחוש לחשד, כגון בת"ח, מותר.

וכן אם הדבר ידוע באותו מקום ובאותו זמן, כגון נדון דידן דהש"ך דחלב שקדים בבשר עוף, שהיה מפורסם מחמת המנהג, אבל בשר בהמה דמי ממש לגזירת דם דגים ואין להקל בו. ומהרש"ל (פרק כ"ה סי' נ"ב) ס"ל דאף חלב שקדים דמי ממש, דלא מסתברא ליה לחלק בין איסור דאורייתא לאיסור דרבנן בדבר זה. ולפ"ז וכו' הרווחנו טעם לזכות לנשים הלובשות פאה נכרית, כיון שהדבר ידוע שרגילין בזה, ולא מצינו שגזרו רז"ל בכגון דא, ואין כאן אלא משום והייתם נקיים וגו'. עיין שו"ת מהרי"ל דיסקין זצ"ל (בקונטרס אחרון סי' רי"ג), ובדבר ידוע אין לחוש וכנ"ל" (שו"ת פאת שדך).

צד

הגאון רבי מנחם מענדל שניאורסאהן

הגאון רבי מנחם מענדל שניאורסאהן זצ"ל, האדמו"ר האחרון מליובאוויטש, הובאו דבריו בספר "שערי הלכה ומנהג" (אה"ע סי' נ'), וכן בספרים תורת מנחם, ליקוטי שיחות, אגרות קודש ועוד, שיש להעדיף פאה על מטפחת, מפני שהיא מגלה את השיער עכ"פ לזמן קצר והוא איסור חמור. וגם אם תבטיח שתכסה ראשה כראוי, אינה יכולה לערוב לאחרות (הבאנו כאן תקציר, וראה דבריו באריכות לקמן עמ' 524, וראה דברי רבני חב"ד לקמן בעמ' 189):

"בעצם הענין דלבישת פאה נכרית, ולא להסתפק בכובע ומטפחת, מבואר ההכרח בזה בכמה מקומות. והרי רואים במוחש אשר לבישת כובע ואפי' מטפחת, משאירה חלק השיער בלתי מכוסה, על כל פנים במשך זמן קצר, זאת אומרת שעוברים על האיסור הגדול, וכהפסק דין בשו"ע. וגודל הענין מובן גם מגודל השכר על קיום הציווי, כפי שנצטוונו. וכלשון הזהר הקדוש (ח"ג, קכו.) מתברך בכולא, בברכאן דלעילא ובברכאן דלתתא, בעותרא בבנים ובבני בנים" (אגרות קודש חלק י"ט איגרת ז'תכ"ה).

"ובפרט שכאמור זהו נוגע לרבים, שאפילו אם פלונית אומרת שבהנוגע אליה אין נפקא מינה באיזה אופן תכסה ראשה, כיון שבכל אופן יהיה הכיסוי כדבעי, מובן שאינה יכולה להבטיח בהנוגע לאחרות וקל להבין" (אגרות קודש חלק ט"ו איגרת ה'תקי"ג).

צה

הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך

הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל, ראש ישיבת "קול תורה", בספר "שולחן שלמה" (חלק א' סי' ש"ג אות י"ב) כתב שמותר לאשה לצאת בפאה נכרית לרה"ר, ובספר "ועלהו לא יבול" (תשובות

הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, חלק א' עמ' שי"ד וחלק ג' עמ' ע"ע"ד) כתב ש"חס ושלום" למחות בנוהגות ללבוש פאה:

"פאה נכרית שבזמנינו חשיבא כעין כובע לצניעות ומותר לצאת בו לרה"ר [בשבת] אפי' לפנויות. וגבי מטפחת יפה בפנויה לכאורה יש לחשוש שתסיר להראות לחברתה, וכן בנשואה אם המטפחת על פאה נכרית" (שולחן שלמה).

[ופשיטא שדעתו להתיר, כי אם אסור משום דת יהודית, מהיכי תיתי להתיר יציאה בשבת, וגם אין זה "כובע לצניעות" אלא לפריצות ח"ו].

לשאלת הרב דוד דודקביץ שליט"א, רב היישוב יצהר, וזה לשונו: "המשנה ברורה בסי' ע"ה לגבי דין פאה נכרית פסק בעקבות המחלוקת הגדולה בפוסקים בענין זה, דבמקום שנהגו שלא לילך בפאה נכרית, אין ללכת כך. והנה בקהילתנו עד עתה הלכו כל הנשים רק במטפחת, ועתה הגיעו אלינו כמה משפחות מחסידי חב"ד ההולכות בשבת בפאות, ורבים נתרעמו על כך... האם ראוי למחות בידם, כמובן בעדינות. ואף שידוע שחב"ד נהגו כן, אולם במקומנו לא נהגו כזאת, וגם הן אינן נוהגות כן כל השבוע אלא רק בשבת, א"כ אין להגדיר זאת כמנהגם בדוקא".

ענה הגרש"ז בזה הלשון: "לא למחות בהנהגים להקל כהמשנה ברורה, במקום ששומרי תורה נוהגים להקל, ולא למחות חס ושלום בנשי חב"ד" (ספר "ועלהו לא יבול" ח"א).

"אפשר ללבוש שמלה מאוד יפה, להיפך - כבודה בת מלך. שמלה שכולה אדומה אולי לא ראוי, יש דבר כזה בשו"ע (יו"ד סי' קע"ח סעיף א') אבל מה שכתוב שם לא נוגע לימינו, שם האיסור הוא בגלל החיוב לשנות ממנהג הגויים. אין צורך להיות ראשונים בכל דבר ולהתלבש ע"פ המודה הכי מודרנית. אי אפשר לאסור בגד "רועש" אם נשים כשרות נוהגות ללבשו, אבל בגד ש"מאוד רועש" מסתבר שאסור. אמנם כאשר זה נהפך למצוי שנשים לובשות בגד כזה, נאמר על זה שראשונים קלקלו לעצמם ותקנו לאחרים".

"יש ענין של מנהג נשים כשרות, דהיינו אם כך נוהגות נשים כשרות, יש להחמיר כמותן, ויש גם מקום להקל כמותן. לדוגמא, במקום שנשים כשרות, נשות בני תורה וכדומה, נוהגות ללכת עם שרוולים עד המרפק ממש, זה בסדר, ומותר לנהוג כמותן. כתוב שנשים כשרות נהגו ללכת עם סרט נוסף על כיסוי הראש, ואז זה היה חובה ללכת כך. לעומת זה יש במשנה (חלה פרק ב' משנה ה') "אף הוא קלקל לעצמו ותיקן לאחרים" - לפעמים יש מציאות כזאת שהראשונים שפורצים את הגדר לא נהגו כשורה, אבל סוף סוף השתנה המנהג ונוהגים אחרת, ואי אפשר לחייב את כולם לשוב למנהג הראשון".

[נכדו של הרב הוסיף]: "בשנה האחרונה לחייו של סבא, פורסמו מודעות בענין צניעות במלבושי נשים, שכתוב בסופן שהמכתב היה למראה עיניו של הגרש"ז אויערבאך. היה נשמע מניסוח הדברים, שכל מה שכתוב במודעה היה בהסכמתו. זכור לי שסבא הקפיד על כך ששינו את מה שאמר, וכתבו שם דברים לאיסור, דברים שחשב ואמר בפירוש שמותר".

"התפרסמו גדרי צניעות בפאות נכריות של נשים, שהתייחסו לצבע הפאות, לאורכן, לצורתן וכו'. גם שמו של הרב הוזכר ביחס לגדרים אלו. שאלתי את הרב ביחס לגדרים השונים שהתפרסמו: האם זה נכון שאסור שפאות נכריות תהיינה בצבע כזה וכזה? וענה: 'אני לא יודע'.

"המשכתי לשאול אותו על גדרים נוספים שהתפרסמו, האם כך נכון לומר? על כל ענה לי הרב: 'אני לא יודע, אינני מבין בזה'. לבסוף אמר לי: אני לא יודע לומר לך גדרים בענין פאות נכריות של נשים, אך הכלל הוא שמה שבנות ישראל הכשרות נוהגות - זה בסדר".

[בנוגע למעשה שפורסם על הגרש"ז, כביכול גער ביתומה שלבשה פאה לא צנועה [בחופתה] "בנו של הרב, הרב ר' מרדכי, קרא את הדברים מתחילתם ועד סופם, ולבסוף כתב לי את הדברים הבאים: "לא היו דברים מעולם, וגם יש בזה סילוף דמותו של אבא".

[ועוד בנוגע להנ"ל, מנכדו של הרב]: "שמעתי את סבא מתבטא, שכאשר יבוא המשיח, אין לו ספק שנשים לא תלבשנה פאות נכריות. אמנם כאשר אמי התחתנה הוא קנה לה פאה נכרית. גם לבת דודתי שהתחתנה (נכדתו) ולא רצתה לקנות פאה נכרית, אמר: תהיי נורמלית ותקני פאה כמו כולן" (ספר "ועלה לא יבול" ח"ג).

[אמר המעתיק: וראה מש"כ הגרש"ז עוד בשו"ת מנחת שלמה חלק ב' סי' נ"ח אות כ"ט, וזה לשונו: "ומה שנתפשט ההיתר של פאה נכרית, חושבני שסומכים על זה שרוב אנשים יודעים בזה להבחין, אף שהרבה פעמים אני אינני יודע להבדיל". עכ"ל. אולם רוב הפוסקים המתיירים כתבו שלא שייך כלל מראית העין בענין פאה נכרית כיום, ואין צריך הבחנה, שהרי התפשט המנהג ורבים נוהגים כך, וכמש"כ בספר "מגן גיבורים". וגם אין לגזור גזירות מעצמנו לאחר חתימת הש"ס, כמש"כ הגר"מ פיינשטיין ועוד. ובלאו הכי, אפשר למעשה להבחין כיום ברוב הפאות ע"י התבוננות. וראה להלן בדברי הגר"ח קניבסקי זצ"ל. וכן היה בשנים קדמוניות, כפי שהובא לקמן (בעמ' 504) מדברי האחרונים, שהיה קשה להבחין בין פאה לשיער אבל ע"י התבוננות היה ניתן להכיר. וגם לדבריו, אין צריך שיהיה ניכר בנקל אלא שיהיה ניתן "להבחין" ע"י התבוננות].

ובנותן טעם להוסיף כאן את דברי הגאון רבי יצחק ירוחם בורודיאנסקי שליט"א, משגיח בשיבת קול תורה, ראש כולל "ישיבת הר"ן" בירושלים וחתן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, בשיחה מוקלטת בריש שנת תשע"ד עם ידידי הרב יואל שילה שליט"א, מח"ס "ותשקט הארץ":

"למי שיש כבר דעה מוקדמת שאסור - קשה מאד לדבר עמו.

למעשה, אספר לכם סיפור שפעם אשתי שתהיה בריאה, עם הרבנית לאה ע"ה אויערבאך שהיא בת של הרב אלישיב, עמדו ודברו ביניהן ואמרו - 'מה עושים מאתנו - מורדות בהורים שלנו?' הדבר הכי גדול זה שרואים על הבנות של הרבנים איך הן מתנהגות, רק שלפעמים בנות הולכות בכיוון הלא נכון - אז אנו יודעים, אבל אצל שני הגדולים האלו - הכיבוד אב היה חזק מאוד, אז בעצם המעשים יותר גדולים מדיבורים.

מה שאני שמעתי בעצמי מחמי, ואני אסביר את המקום לטעות שהיה בדברים, שאחרים אומרים שמועה הפוכה... אשתי אומרת שהוא נתן לה את הכסף לקנות פאה, ולפני החופה הוא שם את שתי ידיי על הפאה שלה ובירך אותה, וממילא ברור שזה היה בלב שלם.

יחד עם זה אני רוצה להגיד לכם שחמי ז"ל היה תקיף בדברים, ומה שלא היה לפי טעמו - הוא מחה על זה; אספר לכם סיפור שמשלים את התמונה, שפעם אחת, אחת הכלות הצעירות הופיעה בבית בשבת שאחר החתונה והשבע ברכות, ואני בעצמי הייתי שם, ובודאי שיש ענין להקדים בסבר פנים יפות, וחמי הסתכל עליה וראה שהפאה שלה ארוכה מדי, אז הוא פנה לסובבים ושאל 'מי זאת האשה הזאת - אני לא מכיר אותה', ככה חריף! וזה היה לפני כולם! וכמובן שזה היה רמז ברור, והיא סידרה את הפאה למקומה, ואני מראה בכך שמצד שני לא היתה שום שאלה, ואם בבית ככה הנהיגו - אז הפשט שזה היה על דעתו המלאה.

אם יש כאלה שחושבים אחרת, זה בגלל שיש משפחות אחרות שהתערבו, אבל מצד הבית - הלכו עם פאות, וכמובן שהקפיד מאוד מאוד שתהיה פאה צנועה, וצנועה זה מה שמקובל שזה צנועה, מה שעל פי הרבנים נחשב צנועה.

בכל תוקף הוא דיבר נגד זה, על הפאות הפרועות והמתולתלות והלא צנועות - הוא היה חריף מאוד נגד זה, אך פאה בצורה אנושית ונורמלית וצנועה כמו שמקובל על פי הרבנים - לא היתה לו שום בעיה, בזה הוא תמך.

וכך אותו דבר גם אצל הרב אלישיב זכרוננו לברכה, כמו שהסברתי מגיסתי ע"ה, ובתנאי שהיא פאה צנועה, וזה חמור מאוד; ובפאה צנועה לא היתה לו שום בעיה לכתחילה.

ועכשיו אני אסביר לכם את הפירסומים, ומה ששמעתי מחמי: הוא אמר שברור לו שכשמלך המשיח יבוא... כשהעולם יבוא לתיקונו - ודאי שלא יהיו פאות; אבל כיום לפי המצב של היום - זה מה שצריכים לעשות, ואין בזה שום בעיה, זה היה באמת הקו שלו, וזו אינה סתירה, שאם אמר לפעמים שבאמת היה יותר טוב שהיה אחרת, ואם יש כאלה שעשו אחרת והוא שמח מזה - זה גם יכול להיות. אבל למעשה מה שנוגע להדרכה הכללית לדור, לנשים טובות וצנועות - היה שלם עם זה שהיום הולכים עם פאות, ואין עם זה שום בעיה;

וממילא מה שאומרים בשמו שהיה נגד והצטער על זה צער גדול - זו גוזמא כי לא הצטער על זה צער גדול... היום בינתיים לפי המצב של היום - זה לכתחילה, לא בדיעבד אלא לכתחילה.

כדי שאתם תבינו מה היה אצלו המושג ש'כשמלך המשיח יבא' אני אתן לכם עוד דוגמא, שהוא אמר שכשמלך המשיח יבוא - יאכלו מצות יד ולא מצות מכונה, ובשנים האחרונות הוא אכל רק מצות יד, ושאלתי אותו למה - האם בגלל הכשרות של מצות מכונה, והוא ענה, לא, אדרבה מצות מכונה זה מהודר בכשרות, ולמה? הוא אמר שמשה רבינו לא אכל מצות מכונה, ושאלתי אותו 'אז מה יש', ואמר לי שזו לא הצורה האמיתית של לחם עוני, לחם עוני הוא שכל מצה עושים לבד ביד, ואם עושים במכונה כמויות גדולות - זו לא הצורה האמיתית של לחם עוני, והיה לו בזה חוש גדול איך הדברים היו צריכים להיות לאמיתתם, ואיך שעל פי כורח המציאות היום צריכים להתנהג כך, אבל הוא אחז שהצורה האמיתית של מצה היא כמו שכתוב בגמרא שעני - הוא אופה ואשתו לשה - וזה אחד אחד [מצה מצה]; ואותה דרך גם לגבי הפאות - כמו שהוא לא יצא נגד מצות מכונה, כך באותו אופן הוא לא יצא למעשה נגד הפאות.

דבר אחר, מה שעושים עוגות מקמח מצה ואפילו מקמח תפוז"א וזה נראה ממש כמו חמץ - זה היה ממש כואב לו, שצריך שיהיה ניכר בין חמץ למצה - זה היסוד של קטניות, לעשות עוגות שנראות ממש כמו חמץ אבל זה כשר - זה כאב לו, ועל זה הוא דיבר נגד, והוא עצמו לא אכל מזה, וגם אלו שסביבו לא אכלו מזה; והיו לו הרגשות בדברים, והוא דיבר על זה ועשה את זה, שהיו דברים שתאורטית זו לא הצורה של הדבר - אבל זו איננה הנהגה למעשה.

אני אשלים לכם את התמונה בדבר שלישי שהוא אמר שבטוח שכשמלך המשיח יבוא זה ישתנה - הוא אמר ש'עד דלא ידע' בפורים זה בעצם לא מתאים ליהודים להשתכר, אלא שבמצב של הגלות שיש צרות - כדי לתת שמחת פורים אמרו שישתו 'עד דלא ידע', ואז שמענו את הביטוי שכשמלך המשיח יבוא זה יתבטל.

נחזור לענייננו מה שנוגע למעשה - הפאות היו אצלו לכתחילה, אין בזה שום בעיה, ולבנות הטובות שלו הוא נתן פאות ולא הסתייג מזה, בתנאי כפול שיהיה צנוע... הרבנית של ר' שמואל עליה השלום - היא מהבית הלכה עם מטפחת...

ומה שנוגע לרב אלישיב, אני בעצמי שמעתי בהקלטה מה שהרב אלישיב דיבר בשיעור, ושם פשוט הציבור לא תפסו את הענין - הוא דיבר נגד פאות פרוצות, וכשאמר 'לא כמו הפאות שנוהגות היום' - התכוין שפאה זה מותר... אבל ב'הפאות של היום' - הוא התכוון לפאות פרוצות, אבל על הפאות הצנועות הוא לא דיבר שם. והם לקחו את הדברים וטשטשו אותם!

אני בעצמי שמעתי את ההקלטה כמה פעמים בצורה מדויקת, ושם הוא דיבר נגד פאות פרוצות, והוא קרא לזה 'הפאות של היום' ולא התכון כמו הפאות הצנועות של היום, אלא "איך שברחוב הולכים היום", אבל הפאות הצנועות - הוא לא היה נגד, כמו שסיפרתי שהבת שלו הצדקת הרבנית לאה ע"ה הלכה עם פאה.

היה מקובל אצלנו, אני לא יכול להגיד שממש זה גם על דעתו אבל כך היה מקובל בבית, שיש עדיפות ללכת עם פאה. כי הפרקטיקה מראה שנשים שהולכות עם מטפחת - יש להן בעיה נפשית עם זה, וזה מתפרץ אצלן בדברים אחרים, והדברים האחרים הם לא צנועים כל כך. אם הולכים עם פאה - אז רגועים ואין בעיה, לכן אצלנו מקובל שיש עדיפות אפילו ללכת עם פאה.

הרב אלישיב אמר למישהו כשהיה ספק על הפאות מהודו, ובבני ברק מספק הורידו את הפאות, אז כשפנו לרב אלישיב שזה ספק דאורייתא לאסור, הוא אמר 'אתה יודע מה זה להוריד לאשה את הפאה - זה להוריד לה את הראש! איך אתה יכול מספק לעשות את זה...?' תמיד צריך את המשקל הנכון. הגדולים זה לא רק ההלכה - אלא שיקול הדעת הנכון, להעמיד כל דבר במקום ובמשקל הנכון. זה גדולי ישראל". עכ"ל.

[אמר המעתיק: וכן כתב הרב גרשון גולדשלגר בספר "כפתור ופרח", וזה לשונו: "כשטענתי בפני אחד העסקנים בנושא מדוע אתם מתמקדים דוקא בפאה, שהיא מותרת לרוב הפוסקים, ולא בבגדים צרים וקצרים שהוא באמת איסור ותועבה, וביותר יקשה שהרי מאבק זה הורס את כל המאבקים האחרים למען הצניעות, שהרי הנשים משוות בין הנושאים במודעות, ומסיקות שהמודעות מגזימות, או שממילא כל הנשים לא בסדר, ולא מייחסים לזה חשיבות. וענה לי הנ"ל, שלדעת כמה נשים שחשבו בענין, הכל תלוי בכיסוי הראש, ואם הוא יהיה צנוע יותר, הנשים יקפידו יותר בכל לבושן ותיפתר בעיית הצניעות..."]

"אמנם מה נעשה שכנגד "כמה נשים" שיש להם "דעת תורה" (ויתכן בהחלט שהקנאה והרצון שכולן יהיו כמוהן גרם להם לחשוב כך), שמענו דעת תורה מגדולי תורה מפורסמים, ולדעתם נשים שיחליפו את הפאה למטפחת בלחץ התעמולה, ישלימו את החסר בהתקשטות יתר בצורה לא צנועה ובבגדי שחץ. וזאת מבלי לדבר על כך שהתרבו לאחרונה המגלות שערן מבעד למטפחת שאינה מכסה היטב, וכמדומה שזה אצל רוב רובן רח"ל. וכפי ששמענו מכמה וכמה. וצניעות לא משיגים כשאוסרים את המותר, אלא ע"י חינוך והסברה שהתבלטות מגונה היא ומחטיאה את הרבים. וידועים גם בעיות חמורות בשלום בית ע"י שנוצרו כתוצאה ממעבר מפאה למטפחת."

"כלל הדברים, העמדת המנהג על ההלכה, מהווה תועלת רוחנית לנשים רבות, ומהתעמולה בנושא נגרמים נזקים רבים והרס הצניעות. וכן"ל. וסביר להניח שחלק מהתעמולה נעשית כתוצאה מנגיעות אישיות. מי שרוצה להדר וללבוש שני כיסויים ובעלה מסכים לכך תבוא עליה הברכה, אבל מכאן רחוקה הדרך לתעמולה בסגנון של שקרים כאילו אין על מי לסמוך. ואם יש מקום לתעמולה בנושא הוא רק בסגנון של בואו ונהדר יותר בצניעות". עכ"ל.]

ובנו, הרב יהושע בורודיאנסקי שליט"א, נכד הגרש"ז, כתב כך: "אימי מורתי תליט"א חובשת פאה עד היום הזה. כשדברתי פעמים רבות עם אימי שתחי', אמרה לי בכאב על הפרסומים כאילו היה אביה זצ"ל מתנגד לפאות: 'הרי הוא רכש מכספו, ללא אומר ודברים, שתי פאות עבורי לנישואי, וכן לנישואי אחיותיי שתחי', ואת שתי ידי הקדושות הניח בברכה על ראשי העטור בפאה ערב כלולותי! וכי היה עולה על דעתנו לעשות ולסטות כלשהוא מדעת אבינו רוענו, שכל פניה ופניה שעשינו היה על פיו?'

את דברי דודי הגר"ש אויערבאך שליט"א על כרחינו לפרש שכונתו על הפאות הארוכות והבלתי צנועות (ולכן כתב שם שאביו זצ"ל כאב על הפאות שהתפשטו לאחרונה, והרי הפאות עצמם כבר פשטו עשרות שנים ויותר), ואמת שאכן על כך כאב בראותו את הפאות האסורות מתפשטות, והורה בפרוטרוט מה גדר שיעור היתרם וכבר נתפרסם בספרים ומכתבים.

סופו של דבר ברור ופשוט שדעתו היתה נוחה מכל בנותיו ונכדותיו וכו' וכלל ישראל החובשות פאות צנועות וכשרות לראשן... ועד כי יבא ינון לא העלה בדעתו לפקפק כלל על מנהג יראים ושלמים ואין להאריך עוד בפשוטות."

ובנוגע לצניעות הפאה, כתב הרב שילה הנ"ל, וזה לשונו: "הרב מנחם מן, והרב גרודז'נסקי, מנהל בית 'יעקב' בת מלך' ברכסים, סיפרו לי (כל אחד בנפרד) שהכירו אדם שהגרש"ז אויערבאך התיר לאשתו ללכת בפאת קוקו, והרב גנס שאל את הרב כיצד התיר דבר שבעצמו חתם נגדו, והרב השיב לו ששאל את אותו אברך כמה נשות אברכים בכולל שלו הולכות כך, והשיב שרובן, ואמר הרב שאם כן - מותר לחבוש זאת, וכך הם שמעו במפורש מהרב ישראל גנס."

הגאון רבי בן ציון אבא שאול

הגאון הספרדי רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל, ראש ישיבת פורת יוסף, מגדולי הפוסקים בדורנו, בשו"ת "אור לציון" (חלק א' סי' י"א וחלק ב' פרק מ"ה הלכה ט"ז), פסק להתיר פאה נכרית, ותלמידיו ובנו שליט"א מעידים שדעתו היתה להעדיף פאה על מטפחת (הבאנו כאן תקציר, וראה דבריו באריכות לקמן בעמ' 212):

"מרן בשו"ע (סי' ע"ה סעיף ב') כתב וזה לשונו, "שיער של אשה שדרכה לכסותו אסור לקרות (קריאת שמע) כנגדו, אבל בתולות שדרכן לילך פרועות הראש מותר". וכתב ע"ז הרמ"א בהג"ה שם, "וכל שכן שיער נכרית (דמותר) אפי' דרכה לכסות. הגהות אלפסי החדשים". ע"כ. גם בדרכי משה... ומקורו מדברי שלטי הגבורים... ומשמע מדברי הרמ"א שמתיר לצאת בפאה נכרית אפי' לרשות הרבים במקום שרגילות בכך, וכ"כ הפרי מגדים (אשל אברהם אות ה') בדעת המגן אברהם (שם ס"ק ה), שביאר דברי הרמ"א הנ"ל... והנה הגאון באר שבע (סי' י"ח) האריך לדחות דברי הש"ג מההלכה... ונראה לענ"ד ליישב

בס"ד דברי הרמ"א... דהוא ז"ל לומד מדברי שלטי הגבורים דיוצאת לרשות הרבים בפאה נכרית לא חשיב פרועת ראש מהתורה, אבל לענין דת יהודית לא למד ממנו, אלא סמך על שיטתו ושיטת הרמב"ם ומרן בזה, שהדבר תלוי במנהג המקומות, וא"כ כיון שנהגו לילך כך גם ברשות הרבים, שוב לית בה אפי' דת יהודית".

צז

הגאון רבי אלעזר מנחם מן שך

הגאון רבי אלעזר מנחם מן שך זצ"ל, ראש ישיבת פוניבז' ונשיא מועצת גדולי התורה של אגודת ישראל ודגל התורה, דבריו הובאו בספר "סערת אש" להגאון הרב יוסף רפאל וולף שליט"א, נאמן ביתו של הגרא"מ שך (מדור נישואין, עמ' ת"ל):

"חתן ביקש מהכלה שתכסה את ראשה עם מטפחת ולא עם פאה, ולכלה זה מאוד מפריע. השיב: "ע"פ הלכה מותר לכתחילה ללכת עם פאה. ועל החתן להתחשב ברגשות האשה - ואין לחייבה ללכת עם מטפחת" (בסוגריים נוסף: אמנם אם מנהג המשפחה או העדה דוקא עם מטפחת, יש בזה שאלה של נדר).

"סיפר שרעיית החפץ חיים זצ"ל ורעיית הגאון רבי חיים עוזר זצ"ל הלכו עם פאה נכרית" (הוספת הרב יואל שילה שליט"א בספרו "ותשקט הארץ": היה זה במענה לשאלת הרב עמנואל טולדנו, ראש ישיבת שארית יעקב, כיצד לנהוג למעשה. עדות בנו שליט"א).

[אמר המעתיק: המדובר הוא באשתו השניה של הח"ח. ואגב נציין כאן שבגליון "לקראת שבת מלכתא" (מס' 190) בתוך שיחת הרב חזקיהו משקובסקי שליט"א, נדפס בזה"ל: "שמעתי ממורי הגרא"ל שטיינמן זצוק"ל... מכל ילדיו של החפץ חיים לא נשארו נכדים שומרי תורה ומצוות. היחידים שכן נשארו שומרי תורה ומצוות וגדולי תורה ממש, הם דווקא אלה שנולדו בערוב ימיו... והם המשפחה המפוארת של בניו של הגרמ"מ זקס זצ"ל, ראש ישיבת ראדין"].

צח

הגאון רבי חיים כסאר

הגאון הספרדי רבי חיים כסאר זצ"ל, מגדולי חכמי תימן בדורנו, בשו"ת "החיים והשלום" (אבן העזר סי' ג') כתב שאין איסור לנשים ללבוש פאה, והוכיח כן מהגמ':

"שאל השואל, שיש מי שאומר שאיסור חמור הוא ללבוש פאה, והיא בסוג עוברת על דת יהודית ותצא בלא כתובה. מה נאמר היום שחלק גדול מן הנשים הנשואות אפילו מהספרדים לובשות פאה נכרית, והכל יודעין שאין זה שערן הטבעי? [כלומר, שכבר פשט המנהג לכסות בפאה נכרית, וכל הרואה אשה חרדית נשואה פרועת ראש, מבין שאין זה שיערה הטבעי אלא פאה].

תשובה: לענין פאה נכרית אין בה איסור מצד עצמה, אלא שיש מחמירין לענין שבת שלא לצאת בה לרה"ר כמו שכתב מרן ז"ל בסימן ש"ג. דאם איתא דאסורה מצד עצמה, למה אמרו חז"ל יוצאה אשה בפאה נכרית לחצר, תיפוק לי דאסורה מצד עצמה. אלא ודאי אין בה איסור מצד עצמה, וכמו שכתבתי לעיל לענ"ד. וזה שהורה שאיסור חמור הוא וכו', הפליג על זה יותר מדאי. ולפיכך לא נכנס מ"ש בזה עוברת על דת, ויש לה כתובה. ופוק חזי מאי עמא דבר מזמן קדמון".

[ובסימן ד' שם מובאת תשובה נוספת, ושם כתב שלתימנים ראוי להחמיר, אם הם מקבלות עליהן, אבל אם אין מקבלות עליהן אין ראוי להוכיחן. וראה ביאור שיטתו בדברי הגר"ע בסיס זצ"ל שהובאו בהערה על דברי השת"ל זיתים, לעיל בעמ' 124. המעתיק].

צט

הגאון רבי שלום משאש

הגאון הספרדי רבי שלום משאש זצ"ל, רבה של יהדות מרוקו, הרב הראשי וראב"ד ירושלים, בשו"ת "תבואות שמש" (חלק אה"ע סי' קל"ז-קל"ח) ושו"ת "שמש ומגן" (חלק ב' אה"ע סי' ט"ו-י"ז, וחלק ד' אה"ע סי' צ"ג), כתב שמצוה וחובה על הנשים להתנאות בפאה, כדי שבעליהן לא יתנו עיניהם באחרות, וכדי שהשיער יהיה מכוסה לגמרי. וכתב שמצוה לפרסם ההיתר (הבאנו כאן תקציר, וראה בדבריו באריכות לקמן בעמ' 220):

"והנה אם באנו לשפוט בשכל הישר, נראה ברור שהיום שנשארים בגילוי הראש לגמרי, לא ניתוסף שום הרהור בין אתמול קודם שנישאת להיום אחר שנישאת, שלא נראה שום שינוי בגופה שיעורר ההרהור, ודוקא בימי קדם שהיו מכסין ראשם משעת הנישואין והלאה, אז אם תחזור לראותה מגולה באיזה מקרה, ודאי שיש גירוי יצר, כיון דאתמול מכוסה, והיום רואה דבר חדש, שערוותיה מגולות, לא כן באלו שלא כיסו לעולם, אין כאן הפתעה ולא הרהור חדש, גם חציפות אין כאן בדבר שהכל עושין, ומטעם זה התירו לקרות ק"ש כנגד הנשים הבאים מאירופה שרגילין לגלות ראשן, וזה ראייה גמורה שאין כאן הרהור.

ואף דכפי הדין טעם זה לא מהני להתיר לאשה לגלות ראשה לגמרי, וכמש"כ בש"ס פריעת ראש דאורייתא היא, וכיון דזהו מדינא דש"ס אין מה לדבר, וגזירה דאורייתא נקבל, אבל דיינו להחמיר במה שהוא מגופה, ולא להוסיף חומרות בלי טעם רק משום שהיא מתייפת יותר, ומכיון שכל העם פרצו גדר להקל בגילוי ראש, ואין בידינו להחזירם בשום אופן, וגם אין כאן הרהור חדש כמו שכתבנו, לכן אין לנו להחמיר על נשים צדקניות בחומרות יתרות, לומר שנשים אחרות רואין אותן בגילוי שיער, שהרי אי אפשר לסגור עיניים מלהביט בהן כמות שהן, רק העיקר שלא להרהר בה, דזה בלאו הכי גם בהיותה מכוסה איתא לזהירות זו.

ולכן לענ"ד, אדרבה ראוי להקל בזה לנשים צדקניות לעשות פאה נכרית, ולהשוותן עם שאר נשים שעושין באיסור, והם יעשו בהיתר, ולא יהיו בין הנשים כחוכא ואטלולא. וגם לגבי הבעלים שלהם ראוי לחוש שיהיו נשיהם מלובשות בהיתר לרוח הזמן, ולא בשביל שאני זכר ות"ח הפסדתי שתהיה אשתו פחותה משאר נשים. וגם כדי שלא יבוא לחשוב ולהביט באשה אחרת".

ק

הגאון רבי זלמן רוטנברג

הגאון רבי זלמן רוטנברג זצ"ל, ראש ישיבת בית מאיר, בהסכמה לספר "כפתור ופרח", כתב להצדיק את מנהג בנות ישראל הכשרות הלוברות פאה נכרית:

"הנני מלא הערכה לגדול בתורה ויראה, הרה"ג רבי גרשון גולדשלגר שליט"א, מלומדי בית מדרשנו... ועתה גם יצא להילחם מלחמתה של תורה, להצדיק בנות ישראל הנוהגות ומקיימות צניעותן וקדושתן לאור גדולי הפוסקים שהתירו את הפאה. ואלו ואלו דברי אלהים חיים. יישר כחו וחילו, וה' יהיה בעזרו בהפצת מעיינותיו חוצה להרבות תורה ויראה בישראל". ובנו הגאון רבי צבי רוטברג שליט"א כתב בהסכמה נפרדת, "הניף ידו בעוז רוחו, לברר כשמלה ענין פאה נכרית, וביאר היטב אחר עיון רב דדעת גדולי הפוסקים יצאה להיתר בזה, והעמיק דברים על אמיתותם, ויהי רצון שיתקבלו דבריו באהלי תורה".

קא

הגאון רבי בנימין יהושע זילבר

הגאון רבי בנימין יהושע זילבר זצ"ל, חבר מועצת גדולי התורה, בשו"ת "אז נדברו" (חלק י"א סי' נ', חלק י' סי' כ"ח, חלק י"ב סי' מ"א, חלק י"ג סי' נ"ה - נ"ו, וחלק י"ד סי' מ"ח), כתב שגם לתימנים מותר ללכת בפאה נכרית, ולא שייך בזה המנהג שנהגו בארץ מוצאם, וראש המתירים היה פוסק ספרדי (הבאנו כאן תקציר, וראה דבריו באריכות לקמן בעמ' 308):

"מה שאיזה רב אמר לכבודו בזה הלשון, שלפי מנהג התימנים חובה שאשתו תלבש מטפחת... והסביר, שמש"כ המשנה ברורה בשו"ע סי' ע"ה "נהגו להקל" זה לאשכנזים, וכן "כף החיים" שאומר שדעת כל האחרונים כדעת הרמ"א זה רק מהספרדים שמקילין, אבל התימנים היה להם מנהג ללכת בתימן במטפחת. והיה קשה לכבודו על פסק זה וכו', כיון שלא היתה להם אפשרות של קניה, מה שייך בזה מנהג. כבודו צודק מאוד, וגם אני טוען כך... ועוד, שהרי ראש המתירים היה ספרדי, ולא הזכיר שיש בזה איזה מנהג... ומה שיש אומרים שיש לעשות היכר בין אשת איש לבתולה שלא יבוא להיכשל באשת איש, כבר מחו ליה המוחים בהרבה ספרים (ומובא ביביע אומר) שאין גוזרים גזירות מעצמנו, וגם אצלנו גם הפניות בכלל

עריות, וגם בארצות המזרח היה המנהג שגם הבתולות מכסות ראשן... וכף החיים ידע שבזמנו הספרדיות לא הלכו בפאה, ובכל זאת כתב שהסכמת האחרונים להתיר כרמ"א, ומשמע אפי' ברה"ר, אלא ודאי שלא שייך בזה מנהגא".

קב

הגאון רבי אליהו כ"ץ

הגאון רבי אליהו כ"ץ זצ"ל, ראב"ד באר שבע, בשו"ת "באר אליהו" (אה"ע סי' כ"ב), בתשובה שהשיב להרב אליהו לבנון ויספיש שליט"א (מח"ס "כדת וכדין" בהיתר לבישת פאה), כתב שפאה נכרית בזמן המשנה לא כיסתה את כל הראש ולכן התיירו רק לחצר, ואם היתה מכסה כל הראש כפאות ימינו, היו מתירים גם לרה"ר:

"הנה פנינה מצאנו בדברי "הערוך" [ערך] פאה: 'כל מידי דמקיף ולא מגין ומכסיא כולה, קרו לה פאה וכו', וכן פאה נכרית דמקפת הראש ולא מכסיא ליה'. הרי לנו שפאה נכרית שנזכרת במשנה שבת פ"ו יוצאת אשה וכו' ובפאה נכרית לחצר, אין המדובר כלל על פאות נכריות של ימינו שמכסות כל הראש, אלא על פאה נכרית שרק מקפת הראש. ולפ"ז יתבאר כמין חומר, הטעם שהתיירו רק לחצר ולא לרה"ר, כיוון שסוף סוף אינה מכסה כל הראש לא תוכל לצאת לרשות הרבים, אך בחצר כדי שלא תתגנה על בעלה מותר".

קג

הגאון רבי מאיר זאב גאלדבערגער

הגאון רבי מאיר זאב גאלדבערגער, אב"ד דק"ק פעלעדיהאזא בהונגריה (ואח"כ בברוקלין), בספרו "אמרי המז"ג" על ששה סדרי משנה (שבת פ"ו), פסק להתיר פאה נכרית וכתב שאין מראית עין בדבר המצוי:

"יוצאה אשה בחוטי שיער, הקשה בתפארת ישראל, הרי אסור משום מראית עין מדמחזי כפרועת ראש, ונלע"ד דהנה לכאורה הני פוסקים המתירים להדיא גם לכתחילה לילך בגילוי בפאה נכרית כמג"א (סי' ע"ה ס"ק ו', ועיין במחצית השקל שם דעיקר ראיית המג"א היא מסיפא, דילדה לא תצא בשיער של זקנה, והאי סיפא ליתא במשנה, אלא בגמ' שם סד: דעל כרחך מיירי במגולה ע"ש), אי נאמר דבמקומו של המג"א (בעיר קאליש) לא היו הולכין הנשים בגילוי בפאה נכרית, אם כן איך התייר להם, הלא הוי עכ"פ מדברים המותרים (לשיטתו) ואחרים נהגו בהם איסור, דאי אתה רשאי להתירן בפניהם, כפסחים (נ:) ובירור דעה (סי' רי"ד), אלא על כרחך צ"ל דהני פוסקים המתירין, כבר ראו בכל מקומות מושבותיהם שכן הוא המנהג של רוב הנשים הכשרות, ואם כן ממילא גם משום מראית העין ליכא, כמבואר (סי' רמ"ג סעיף ב') דאם מנהג רוב אנשי המקום להשכירם או ליתנם באריסות, מותר להשכירם לעכו"ם או ליתנם

באריסות, ואין לחוש למראית העין שיחשדו אותו שהעכו"ם הוא שכיר יום, אלא יתלו בהיתר, והכי נמי הרי בוודאי לא שייך משום מראית העין לגבי ישראלים אחרים המכירים אותה שהיא ישראלית (עיין במג"א ובמחצית השקל שם ס"ק ד'), והרי הם יתלו בהיתר שהיא פאה נכרית ולא שיער גופה, וגם אם יחקרו הדבר יודע להם שכן הוא האמת, וכמש"כ הט"ז (סי' רמ"ד ס"ק ב'), ועל כן לא חששו בזה משום מראית העין. שוב ראיתי במשנה ברורה (סי' ע"ה ס"ק ט"ו), דמבואר מדבריו דאם מנהג המקום שילכו הנשים בפאה נכרית אין בו משום מראית העין, ונהניתי. ולפ"ז מסתמא גם משנתינו מיירי באופן זה דליכא משום מראית העין".

קד

הגאון רבי ישראל יעקב פיעקארסקי

הגאון רבי ישראל יעקב פיעקארסקי זצ"ל, רב ואב"ד דק"ק בית יעקב בארה"ב, בהסכמה לספר "כבודה בת מלך", הביא ראיה לדברי המחבר להעדיף פאה על מטפחת, מפני שפאה היא כגוף זר ולא שייך בה פריצות כשיער האשה:

"כאשר הרה"ג חו"ב וכו' כש"ת מה"ר משה ווינער שליט"א, הוציא לאור את ספרו היקר "כבודה בת מלך", חלק א' בענין פריעת ראש בנשים וחלק ב' צניעות הלבוש באשה, והביא הרבה ראשונים ואחרונים, ומברר מה שמותר ומה שאסור מכל שו"ת האחרונים, נפלאות מעבודתו הרמה... ומה טוב עשה בזה להוציא את ספרו היקר, ובוודאי אי"ה יהיה לתועלת הרבים.

ואכתוב הערה אחת. הביא בספרו בענין פאה נכרית הנראה כשיער עצמה בשם אדמו"ר הגה"ק מליובאוויטש [זצ"ל] וזה לשונו הטהור, שיער עצמה פריצות ע"י גופה וזו (פאה נכרית) ע"י דבר זר דלבוש הראש בדומה ללבוש הרגל. ויש ראיה לזה, עיין תוס' חולין (עא:): ד"ה למאי הלכתא, שכתבו וזה לשונם, "אבל בגדים שהוא לבוש בטלים אגביה ומכחו בא להם הטומאה", ומכמה מקומות מבואר דבגד בטל לגוף, עיין רש"י שבת (דף קמב). בד"ה פטור.

ועיין סנהדרין (קיב.). לענין פאה נכרית דאשה צדקנית שבעיר הנדחת, דאמר שם אי דמחובר בגופה דמי והוי כמו מלבוש דחשיבי כגוף וניצלים, או דלא חשיב כמלבוש ע"ש היטב. ומבואר משם דפאה נכרית הוי דבר חוץ לגופה ולא גרע ממלבוש רגל כדברי האדמו"ר [זצ"ל] ודו"ק".

קה

הגאון רבי יוסף שלום אלישיב

הגאון רבי יוסף שלום אלישיב זצ"ל, חבר בית הדין הרבני הגדול בירושלים, מגדולי דורנו, בודאו שפורסם בתקשורת מפגישתו עם כמה ת"ח, אמר שפאה היא כיסוי ראש לכתחילה ולא בדיעבד.

וזה לשונו: לשאלת השואל "רוב בנות ישראל הכשרות נוהגות בפאה", ענה הרב "יש פאה שהיא כשרה, ויש שהיא לא כשרה". ושוב הקשה השואל, "זה בסדר גמור או לא? זה לכתחילה או לא?" ונענה "היה פעם גדול, שנקרא רבי איצלה פטרבוגר. כאשר הוא בא לארץ, התחנה הראשונה היתה יפו. אמרו לו 'סליחה ממך, אבל בזמן הזה, בירושלים לא הולכים עם פאה'... הוא אמר: 'אם ככה אני לא נוסע לירושלים, אני נשאר כאן'. אז הם הסכימו, והוא עלה לירושלים. עם הפאה. מה, ר' איצלה גר עם אשה בדיעבד? אבל הפאה של אשתו היתה כשרה למהדרין".

וכן הביא אחד הספרים בשמו: "כיוון שבשלטי הגיבורים הוכיח מסוגית הגמ' שבת להתיר פאה נכרית, וכדבריו פסק ברמ"א ובמגן אברהם וכן באליה רבא פסק כהש"ג, וכן בפרי מגדים כתב דאפשר לסמוך על המתירין... גם אם יהיה אלף גאונים שיאסרו, אם המג"א והאליה רבה והפמ"ג מתירים, אפשר לכתחילה לסמוך עליהם".

[ובסוף שיחתו הנ"ל, לאחר שהאריכו בדברים אחרים, אמר לו השואל, "הנושא הזה פרוץ מאוד, ואין אף אחד שמסתכל על זה בכלל... כשהרב אומר מילה, העולם כולו שומע את זה". וענה הרב: "אם רוצים שומעים, ואם לא רוצים לא שומעים". ושוב אמר לו השואל, "אבל כבוד הרב יחזק את הבית דין ואת הציבור, שהעולם ישמע.. אם הציבור יתחזק בזה, יהיה חיזוק", ואז דיבר הגרי"ש נגד הפאות הארוכות, שיש בזה פריצות, והראה בידו על מקום הנחת התפילין, כמראה על אורך הפאות האסורות, וראה לעיל (עמ' 151) בדברי הגאון רבי יצחק ירוחם בורודיאנסקי שליט"א, שביאר את דבריו. וסיים: "אינני יודע איך מתקנים את זה". ושוב אמר השואל, "מה שיוצא מכאן - יקבלו!" וענה הגרי"ש: "יקבלו? מה שרוצים יקבלו".

ובענין אחר שפורסם בתקשורת, סיפר הרב אברהם אהרן שליט"א על ביקור חברי "בית דין מיוחד לגילוח כהלכה" אצל הגרי"ש אלישיב, אודות מכונות הגילוח האסורות לשימוש בימינו. וזה לשונו: "בראשית הפעילות חשנו קושי רב, כי הציבור התקשה לקבל את הדברים. נכנסנו בעקבות כך, כל חברי בית הדין, לגרי"ש אלישיב, ואמרנו בצער 'הציבור לא מקבל'. מרן שמע זאת וממש הזדעק: "מה זה לא מקבל? צריכים לצעוק עוד ועוד, עד שיקבל!".

קו

הגאון רבי יהודה שפירא

הגאון רבי יהודה שפירא זצ"ל, ראש כולל 'חזון איש', ומתלמידיו המובהקים של החזון איש. בספרו "דעת יהודה" (תשובות בהלכה ובהנהגה), הובא:

שאלה - "המשנה ברורה בסימן ע"ה, כתב שמותר ללבוש פאה נכרית, מלבד במקומות שנהגו לאיסור, אלא שיש טוענים שאין לדמות הפאות של אז לשל היום, ולכן מעודדים לעבור לכיסוי ראש במטפחת".

תשובה - "פאה צנועה אין בה שום פקפוק, ובימינו יש בה גם משום חיזוק הדת כי קשה לצעירות לעמוד בניסיון".

[אמר המעתיק: שאלה זו הסתפקו העורכים אם לפרסמה, ושאלו על כך בזה הלשון:

"ב"ה, כ"א אדר ב' התשע"א, מעלת כבוד מרן הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א.

בעידודו של מרן שליט"א אשר כתב שמצוה לפרסם, אנו עסוקים בעריכת תשובותיו של מרן הגר"י שפירא זללה"ה, ושוב נסתפקנו על כמה תשובות אם להביאן ובכדי לקצר לא פירטנו למה הסתפקנו, ונא יודיענו חוות דעתו על הדברים, אם אפשר לפרסמם".

וענה הרב: "אפשר לפרסם הכל, וצריך לפרסם".

קז

הגאון רבי חיים ישראל פסח פיינהנדלר

הגאון רבי חיים ישראל פסח פיינהנדלר זצ"ל, לשעבר רב ומו"צ בנתיבות ואח"כ רב ומו"צ בשכונת רוממה בירושלים, בספרו "אבני ישפה" (חלק ה' סי' קמ"ה וחלק ז' אה"ע סי' קט"ו ענף ד'), כתב שאמנם ראוי להחמיר, אולם המיקל יש לו על מה לסמוך כיון שלא שייך שום איסור בזה כיום:

"ומה שמקילים בני תורה רבים, הוא כיון שטוענים שגם הבאר שבע שאסר היה מודה בזמננו, שהתפשט הדבר מאוד ולא שייך כלל מראית העין, וממילא לא שייך שום איסור. ולמעשה איך שאדם רוצה לנהוג, יש לו על מה לסמוך... בזמננו יש מודעות רחוב שבני אדם תולים ברחובות על האיסור של הפאה הנכרית, וכמה הדבר חמור. אבל כפי מה שהוכחנו שכיום הדבר ברור שאין כאן מראית העין, לא שייכים דברי הפוסקים שאסרו הפאה משום מראית העין, כי היום השתנתה המציאות. ולכן מי שתולה מודעה על חומר האיסור, הוא מטעה את הרבים, כי יש על מה לסמוך. אבל ברור שטוב להחמיר גם בימינו" (חלק ה').

"אחת השאלות היותר נדושות בזמננו היא אם מותר לאשה ללכת עם פאה נכרית על ראשה, כי שמא זה נחשב כמו גילוי ראש. והמשנה ברורה (סי' ע"ה ס"ק ט"ו) הביא מחלוקת הפוסקים בזה. ויש אומרים שצריך להחמיר כמו הדעה שאוסרת הפאה הנכרית.

ולענ"ד גם ללבוש מטפחת היא קולא, וטעמי משום שקשה מאוד לכסות הראש כמו שצריך, והיינו מעל המצח ומעל העורף, ששם מצוי שהשערות בולטות כי אין המטפחת יכולה לכסותן לגמרי. ולכן עלינו לבאר מה עדיף, מטפחת שמגלה חלק מן הראש, או פאה שאינה מגלה כלום.

וכנזכר לעיל, לבישת הפאה הנכרית היא תלויה במחלוקת, וכבר הכריע הרמ"א שיש על מה לסמוך. אמנם כאשר האשה מגלה מקצת שערות הדבר אסור לכל הדעות, שהרי רק

השערות שאי אפשר לצמצם אותם מותר להיות מגולות, וכמש"כ המשנ"ב (שם ס"ק י"ד).
ולכן נראה שהפאה עדיפה על מטפחת שמגלה מקצת שערות" (חלק ז').

[אמר המעתיק: יש לציין כי הרה"ק בבא סאלי זצ"ל כתב בהסכמתו לספרו, "נעים לי להודיע בזה שאני מכיר היטב את הרב ישראל פסח פיינהנדר שליט"א, שהוא רב ומו"צ כאן בנתיבות, ואנחנו בבית שלנו שואלים אותו בכל השאלות בהלכה, וכל היוצא מפיו אנחנו עושים"].

קח

הגאון רבי מיכל יהודה לפקוביץ

הגאון רבי מיכל יהודה לפקוביץ זצ"ל, ראש ישיבת פוניבז', מגדולי דורנו, הובאו דבריו בקובץ בית הלל (קובץ י"ט), שיש עדיפות לפאה על מטפחת כיון שאינה מגלה שערות, ובגילוי דעת שהתפרסם בשמו הוצאו דבריו מהקשרם, ובתעמולה נגד לובשות הפאות יש סכנה:

"בס"ד, י"ז סיון תשס"ד. למעלת כבוד הרב... על דבר אשר כמה שאלו בזה שחתמתי על כרוז שמשמע ממנו קריאה להרחקת חבישת פאה נכרית, אפרש דעתי בענין.

הנה דבר פשוט שלא היתה כוונתי לחוות דעתי בעצם היתרון של הפאה הנכרית, אשר נידון זה כבר עלה על שולחן מלכים גדולי הדורות הקדמונים זי"ע, ומגדולי הדורות ז"ל היו שהנהיגו כן בביתם ונהרא נהרא ופשטיה, ובהרהור אחר פסקם יש בה פרצה.

ובאמת דכיסוי הראש ע"י פאה גרמה טובה לכיסוי נאות של שערות הראש לבל יראו החוצה, גם לאלו שע"י כיסוי המטפחת לא היה דבר זה נשמר אצלם היטב, וכל מטרת החתימה היתה לבקשת קבוצה לחזק המנהגים שהנהיגו ע"פ אמותיהם והחיזוק היה בתרתי, האחד שלא יראו עצמן כיוצאים מן הכלל, ועוד והוא העיקר, שלא יבואו ע"י המטפחת לפרוץ ולהוציא משערן החוצה כאשר נכשלו בזה רבים.

אבל התעמולה שעושים בדבר, יש בזה סכנה, לערער עיקרי הצניעות המחוייבת מן הדין, ואין דעת תורה נוחה מזה שיצא ח"ו איזה פרצה, ואלו המבינים ישפיעו על השניים בכדי שהצניעות יהיה שמור בכלל ישראל".

[אמר המעתיק: גם הגה"צ רבי נחום דיאמנט שליט"א, משגיח בישיבת "נתיבות עולם", אמר באחת משיחותיו כי היה מזועזע מאותם זי"פנים שפרסמו בשם הגרמ"י לפקוביץ את אותו הפשקוויל נגד חבישת פאה, והוא אישית הלך ושאל אותו, מאחר שידע שהוא מעודד חבישת פאה כמנהג ישראל מדורי דורות. וגם לו הוא סיפר על הזיוף הנורא, שהחתימוהו על דבר אחר לגמרי, וכתבו בשמו את ההיפך מדעתו.

ויש להעיר כי המכתב המזוויף בשם הגרמ"י לפקוביץ פורסם בשנת תשנ"ו, ובמשך שמונה שנים לא פירסם הכחשה לדברים, למרות שהם היפך דעתו ממש והוצאו ממנו במרמה כאשר ביקשו ממנו לחתום על מכתב חיזוק לנשים הנוהגות ללבוש מטפחת, שיכסו כראוי את כל הראש וכו'. ורק לאחר שמקורבו פנה אליו בשנת תשס"ד ושאל על דעתו בנדון, כתב לו את המכתב הנ"ל באופן פרטי, והוא הלך ופרסמו בקובץ "בית הלל". וראה גם לעיל בעדות נכד הגרש"ז אויערבאך, שהקפיד מאוד על שפרסמו בשמו דברים היפך דעתו, ובכל זאת לא פירסם הכחשה לדברים. ומכאן נלמד שאין דרכם של גדולי ישראל להכחיש את הנכתב בשמם, ואין ללמוד כלל מפשקווילים המתפרסמים ברבים, אף פשקוויל שהחתומים בו הוסיפו עליו דברים בכתב ידם, כמו זה המדובר.

קט

הגאון רבי אפרים גרינבלט

הגאון רבי אפרים גרינבלט זצ"ל, רב ואב"ד במעפ"ס ארה"ב, בשו"ת "רבבות אפרים" (חלק ו' סי' ת"ס ענף ז', וחלק ז' סי' רמ"ג וסי' תכ"ט, ובהסכמה לספר זה) כתב להתיר לבישת פאה נכרית לנשים נשואות, וגם פאה העשויה משערות עצמה שחתכה ועשתה מהן פאה:

"למעשה אנו בני אשכנז מתירים ללכת בפאה נכרית וסמכין אפוסקים שמתירים, ראה למשל בפמ"ג או"ח סי' ע"ה באשל אברהם אות ב' וזה לשונו, "במדינות שיוצאות בפאה נכרית מגולה יש להם לסמוך על דעת המתירים."

וכן התיר להדיא הגר"מ פיינשטיין זצוק"ל באגרות משה אה"ע ב' סי' י"ב, ומצד ג' טעמים. א. שהרי כל הטעם לאסור זה הוא משום מראית עין, ומנין לנו הכח לגזור גזירות שלא הובאו בתלמוד. ב. אפשר שפיר להבחין בין פאה נכרית לשיער טבעי. ג. היות שהרוב נשים הולכות בפאה נכרית, א"כ נוקמא איתתא אחזקת כשרות ונאמר שהולכת בפאה נכרית [היינו אע"פ שלא ניכר], ועל כן פסק שמותר ללכת כן במקומותינו.

גם הכף החיים או"ח סי' ע"ה ס"ק י"ט התיר ללכת בפאה נכרית, גם בשו"ת ח"ז אה"ע סי' ט"ז מתיר ללכת בפאה נכרית, "ועיינו רואות שכן נהגו נשי רבנים ואדמו"רים ואין פוצה פה".

גם בשו"ע הרב התיר ללכת בפאה, ע"ש או"ח סי' ע"ה, וכך גם התיר המשנ"ב שם ס"ק ט"ו, רק שהוסיף שם שאשה הנוהגת ללכת בפאה ונמצאת במקום שלא הולכים בפאה תלך כמנהג המקום מפני מראית עין. וכן סמכין אנו בני אשכנז הלכה למעשה" (חלק ו' סי' ת"ס ענף ז').

"עברתי על כל החיבור, ונשתוממתי שאסף הכל ומביא כל מה שדנו בזה... לכן, אחרי העיון היטב בדבריו, דעתי להקל, ובפרט אחרי שאסף לפונדק אחד דברי המתירים, כיעויין בפנים, ואף לאלו שאוסרים, מכל מקום ראוי להתחשב עם דבריו, שמביא הרבה שמתירים... ובעיקר

רצוני להדגיש, שאלו המקילים יש להן על מי לסמוך, ואף שהרבה מידידי הם אוסרים... רבו המקילים והמתירים בזה. ומי שתחמיר ולא תלבש פאה נכרית תע"ב, ואלו הלובשות יש להם חבל רבנים ופוסקים שמתירים" (בהסכמה לספר זה).

הגאון רבי מרדכי שמואל אשכנזי

הגאון רבי מרדכי שמואל אשכנזי זצ"ל, רב ואב"ד דכפר חב"ד, במכתב מיוחד שפירסם, כתב לנשות כפר חב"ד שחבישת מטפחת או כובע, כשאפי' מקצת מהשערות מגולות, הרי זה היפך השו"ע, ואסר באיסור מוחלט לנשות הכפר לצאת מביתן ללא פאה:

"ב"ה, ערב ראש השנה תשס"ח. אל אנ"ש שיחיו תושבי הכפר. בקשר לכיסוי הראש של נשים נשואות, אשר לאחרונה נהייתה בזה פירצה נוראה - הנני להודיע: א. מובן ופשוט אשר בחבישת מטפחת או כובע, כשאפי' רק מקצת מהשערות מגולות - הרי זה היפך השולחן ערוך! ב. ע"פ הוראות כ"ק אדמו"ר, על האשה לחבוש אך ורק פאה נכרית! הדברים מחייבים את כל אחת ואחת ללא יוצאת מן הכלל. אי לכך: אין לתושבת הכפר לצאת מביתה ללא חבישת פאה, והנני רואה בהוראה זו חלק מתקנון הכפר! ונזכה לכתיבה וחתומה טובה, כהבטחותיו הקדושות של הרבי שע"י חבישת הפאה זוכים לבני חיי ומזוני ולפרנסה".

וכן הגאון רבי אהרן יעקב שווי זצ"ל, חבר בד"צ דשכונת קראון הייטס בברוקלין, כתב במכתב שפירסם:

"לכל תושבי שכונתנו... הנני פונה בזה לכל אחד ואחת לעשות כל שביכולתם, הן אלו שצריכים לחזק עצמם בעיני צניעות, והן אלו שיכולים להשפיע בזה על אחרים... והן בענין חבישת פאה נכרית דוקא, כי אין לנשואות שום היתר - גם לא בימי הקיץ, וגם לא כשנמצאות בנאות דשא (קנטרי), לצאת ככובע או במטפחת.

ולבטח שצריך להקפיד על זה כאן, בשכונת המלך, שהזהיר על כך ריבוי פעמים (ויכולים לראות הדברים באגרות קודש, וכן בספרי המלקטים), והוסיף כי ההקפדה בזה הרי היא צינור לקבלת ברכות ה' לבריאות, פרנסה, והרבה נחת, ונחת אמיתי, מהילדים והנכדים, אשר על כן ביקש מכל אחד ואחת להשפיע בזה ולפרסם זה לכולם".

וכן כתבו חברי בית דין רבני חב"ד בארץ הקודש:

"כבר ידועה דעתנו הנחרצת של כ"ק אדמו"ר שיש יתרון בכיסוי הראש ע"י פאה יותר מכיסויים אחרים". וחתמו על כך הגאונים: הרב זאב דב סלונים זצ"ל, הרב בן ציון ליפסקר

זצ"ל, ויבלחט"א הרב יצחק יהודה ירוסלבסקי שליט"א, הרב אליהו יוחנן גוראריה שליט"א, הרב יוסף הכט שליט"א, והרב מנחם מנדל גלובסקי שליט"א.

קיא

הגאון רבי חיים דב אלטוסקי

הגאון רבי חיים דב אלטוסקי זצ"ל, מראשי ישיבת "תורה אור", בספרו "חידושי בתרא" על מסכת שבת והפוסקים (דף סד:), ועל משנה ברורה (הלכות ק"ש), כתב שאין בפאה מראית העין כיון שכולם יודעים שנשים חרדיות לובשות פאה, וגם בימי קדם היו מומחים לעשות פאה שנראית כשיער עצמה:

"בכבול ובפאה נכרית לחצר וכו', מאי שנא הני, אמר עולא כדי שלא תתגנה על בעלה. ועיין בשלטי גיבורים שהוכיח מכאן דפאה נכרית מותר גם לנשואה וזה לשונו, והתם באשה נשואה מיירי מתני', מדקאמר בגמ' דהטעם משום שלא תתגנה על בעלה, הרי דבנשואה איירי וכו', שיער המכסה שיערה אין כאן משום שיער באשה ערוה וגם לא משום פרועת ראש. ונראה דלא שנא שיער דידה לא שנא שיערות של חברתה וכו', ואין לומר שהיו משימות צעיף או מידי על הפאה נכרית, דא"כ מאי אהני אותו קישוט, הרי כל עצמו של אותו קישוט לא הוי אלא בשביל שתראה בעלת שיער, אלא פשיטא דמיירי שהולכת בשערות מגולות, ע"כ.

וכן פסק הרמ"א ז"ל או"ח סי' ע"ה ס"ק ב', והמג"א שם ס"ק ה', ולכן תימה על מה שהביא השדי חמד אסיפת דינים במערכת ד' אות ג' (וגם הובא במנחת שבת סוף פ"ד ס"ק ס"ב) מה דכתוב בספר לחמי תודה, דאין ראיה להתיר "פארוק" מסוגייתנו וזה לשונו, דהתם מיירי בפנויה וכו' ע"כ. וגם אין לדחות דשאני פאה נכרית דמתני', דלא היו מומחים כבזמנינו והיה ניכר שאין השיער שלה, מה שאין כן כשאין להכיר שאין השיער שלה יש להחמיר בכל הדינים כאילו שיער שלה מגולה, דזה אינו דהא רש"י והשלטי גיבורים הנ"ל פירשו שעושה כן כדי "שתיראה בעלת שיער", ואם יש להכיר דאין השיער שלה איך תיראה על ידה כ"בעלת" שיער, אלא על כרחך גם בזמנם היו מומחים ואע"פ כן מותר.

והנה התפארת ישראל אמתניתין תמה על השלטי גיבורים וזה לשונו, וקשה לי הרי אסור משום מראית עין מדחזי כפריעת ראש וכו', ע"כ. ויש לומר, דכיון דהורגלו בהכי ליכא מראית עין, דמבינים דיש לתלות בפאה נכרית" (חידושי בתרא למסכת שבת).

"אפילו שיער של עצמה שנחתך ואח"כ חיברה בראשה גם כן יש להקל, ובספר מגן גיבורים החמיר בזה וכו' [ע"כ לשון משנ"ב]. הג"ה, גם בשיער עצמה המנהג להקל... ולא שייך מראית עין כלל האידנא, דכולי עלמא יודעים דהולכים בפאה" (חידושי בתרא למשנה ברורה). [כלומר,

אע"פ שלא ניכר אם היא פאה או שער עצמה, ידוע שהמנהג לכסות בפאה ואין נשים חרדיות ההולכות בגילוי ראש].

הגאון רבי שלמה אליעזר שיק

הגאון רבי שלמה אליעזר שיק זצ"ל, מגדולי רבני חסידות ברסלב, הובאו דבריו בספר "שיחות מוהרא"ש" (חלק ט'), שיש להעדיף לבישת פאה על מטפחת גם לספרדים, כיון שמטפחת אינה מכסה את כל הראש. וכן כתב בספרו "אשר בנחל" (חלק י"ג וחלק ל"א), ובתשובות נוספות שעדיין לא נדפסו בספרים, ובקונטרס "אשה צנועה":

"הענין של פאה כתוב במשנה... לצאת עם פאה נכרית בשבת וכו'. אבל בקרב הספרדים נוהגות רוב הנשים לילך רק בצעיף משי על השיער (מטפחת), והסכנה בזה, שהצעיף מחליק מהשיער, ואז נתגלות השערות. ואז טוב יותר לילך בפאה, כי אזי מכוסה השיער היטב ואינו מתגלה. והעיקר, להיזהר בזהירות יתרה, שלא תתגלה שיערה אחת לבחוץ, כי זהו איסור חמור, ומביא לרעות רבות בבית. ואשרי מי ששומרת על גדרי הצניעות, הן בלבוש הן בדיבור הן במעשה" (שיחות מוהרא"ש חלק י"ג).

"מוהרא"ש נ"י אמר, שהזוהר הקדוש מקפיד מאוד מאוד על אשה שנראות שערותיה בחוץ, ועל כן תמיד שבאים לשאול אותו בענין פאה נכרית, הוא מזכיר את הזוהר הזה (פרשת נשא קכה): "תונבא ליתי על ההוא בר נש דשבק לאנתתיה דתתחזי משערא דרישה לבר, ודא הוא חד מאינון צניעותא דביתא, ואתתא דאפיקת משערא דרישה לבר אתתקנא ביה, גרים מסכנותא לביתא, וגרים לבנאה דלא יתחשבון בדרא, וגרים מלה אחרא דשריא בביתא, מאן גרים דא, ההוא שערא דאתחזא מרישה לבר, ומה בביתא האי, כל שכן בשוקא" [תרגום: "טירוף הדעת יבוא על האיש שמניח לאשתו שיראה משיער ראשה החוצה. וזהו אחד מענייני הצניעות שבבית. ואשה המוציאה משערות ראשה החוצה להתייפות בהן, גורמת עניות לבית, וגורמת לבניה שלא יהיו חשובים בדור, וגורמת שרוח הטומאה תשרה בבית. מי גרם לזה? השערות שנראו מראשה החוצה. ואם בבית כך, כל שכן בשוק". ובמקום אחר בזוהר איתא עוד, "אמר ר' יהודה, שיער הראש של האשה שמתגלה, גורם לשיער אחר להתגלות ולפגום אותה, בשל כך צריכה האשה שאפילו קורות ביתה לא יראו שיערה אחת מראשה, כל שכן בחוץ"]. עיין שם, שהיא קללה שהזוהר הקדוש מקלל את האשה שנראה שיערה בחוץ. ועל כן יש הרבה מהנשים האשכנזיות הנוהגות לגלח את ראשן לגמרי, ועל ידי זה אינן באות לידי קללה זו.

אבל אלו הנשים שהולכות בשערותיהן, לא די שיש להן מטפחת, כי רואים בחוש אשר דרכה של המטפחת לזוז ממקומה, ובכך נראות שערות ראשה בחוץ. ועל כן טוב מאוד לחבוש פאה נכרית, שעל ידי זה לכל הפחות תהיינה מכוסות השערות.

ואף שיש מהנשים הספרדיות הנוהגות שלא ללבוש פאה נכרית משום פריצותא, עם זאת מי שרוצה להסתכל בעין אמת ולהבין את האמת, ההכרח לו להודות, אשר אי אפשר בשום פנים ואופן לכסות את השערות במטפחת בלבד, כי היא נוטה הצידה, ואז נראות השערות בחוץ, ויש על זה קללה מהזוהר הקדוש, עד כדי כך שאומר הזוהר, שכל העניות והדחקות שאדם סובל, היא רק מחמת שהאשה הולכת בגילוי שערותיה בביתה, ומכל שכן בחוץ, ועל כן בזה שהאשה חובשת פאה נכרית (וכמובן פאה צנועה כתקנות הרבנים) הרי זה כמי שמתלבשת באיזה כובע, כי סוף כל סוף אין זה השיער שלה, כי אם כמו כובע על השיער, אשר זה טוב יותר, ובזה היא מכסה את כל שערותיה שאין רואים אותן בחוץ.

ואף שיש הרבה שחולקים על דבר זה, ואומרים שיש בזה משום פריצותא, עם כל זאת מי רוצה להיכנס בזוהר חמור כזה, שמחמיר כל כך ומקלל את האשה שמתגלות שערותיה? ועל כן אם תלך האשה בפאה נכרית (צנועה בתכלית הצניעות), כך לכל הפחות שערותיה תהיינה מכוסות לגמרי ולא יראו אותן. ואף שיש חולקים על דבר זה, עם כל זאת אם יש זוהר כזה, מה שייך לחלוק, הרי עדיף ללכת בפאה נכרית ושערות הראש תהיינה מכוסות לגמרי, מאשר תתגלנה השערות. והאריך מוה"ר"ש נ"י בדבר זה מאוד, ואמר שיש הרבה מהנשים האשכנזיות המקפידות לגלח את השערות, וכדי שלא תתגננה על בעליהן, הן הולכות בפאה נכרית, ומי מביניהן שיכולה ללכת רק במטפחת - אשרי לה" (שיחות מוה"ר"ש חלק ט' עמ' רמ"ח).

[אמר המעתיק: ואל יטעה הקורא לומר שאיסור גילוי שיער הראש הוא רק משום חומרא שהחמיר הזוהר, כי הזוהר דיבר בבית פנימה, כלשוננו: "ומה בביתא האי", ודוקא שם הוא מילי דחסידותא, וכמש"כ הגאון בעל "משנה ברורה" (ביאור הלכה סי' ע"ה), וזה לשוננו: "בזוהר פרשה נשא החמיר מאוד שלא יראה שום שיער מאשה וכן ראוי לנהוג, עכ"ל המג"א... וכ"כ בתשובת חת"ס סימן ל"ו, דכבר קבלו עליהו אבות אבותינו בכל מקום ששמענו שנפוצים ישראל לאסור בזה, א"כ ה"ל דין גמור שקיבלו עליהו כהך דעה האוסרת, וכמש"כ המג"א סימן תקנ"א ס"ק ז', וע"ש שהאריך הרבה בזה, וכתב לבסוף דבארצותינו שנתפשט המנהג ע"פ הזוהר איסור גמור הוא, ויש לחוש לרביצת האלה האמור בזוהר, ומי שחפץ בברכה ירחיק ממנו עכ"ל. וכל זה לענין חצרה וחזרה, אבל לילך בשוק וחצר של רבים לכו"ע אף אם תלך במטפחת לבד לכסות שיער מיקרי עוברת על דת יהודית עד שתלך ברדיד מלמעלה ככל הנשים, כן מבואר שם בסי' קט"ו. עכ"ל. ומפורש בדבריו שהזוהר ומג"א שהביאו בסי' ע"ה שם דיברו על חומרא שראוי להחמיר בבית, ויש שפסקו זאת לדינא, אבל בשוק פשיטא שאין לגלות מן הדין אפי' שיער אחת.

וכל זה הוא רק בשערות היוצאות חוץ לצמתן, שאסורות משום מנהג ישראל, ויש שהתירו וסמכו על מהר"ם אלשקר, אבל גילוי שיער משטח הראש עצמו, כאצבע אחת או שתיים (שבה מצוי המכשול בין לובשות המטפחת), נאסר ברה"ר מן הדין לדעת רוב הפוסקים, ויש שאסרו זאת מדאורייתא, כמובא לקמן (עמ' 334) בדברי הגר"מ שטרנבוך שליט"א. ואלו הסומכות על המתירים הבודדים שהתירו בזה, ומגלות לכתחילה שיעור שתי אצבעות, מגיעות בנקל גם לגילוי שלישי הראש, כי טבע המטפחת להחליק מהראש, וכמו שכתבו גדולי הפוסקים כנ"ל, וגילוי טפח משיער הראש הוא איסור דאורייתא לדעת רוב הפוסקים].

"ועדיף ללכת עם פאה, מאשר ללכת עם מטפחת ובגילוי שיער, וזה ברור. כי ללכת בגילוי שיער, זהו עוון חמור מאד מאד, ואת זאת צריכים לזכור היטב היטב, כי פאה זהו סתם כובע של שיער ולא יותר... אבל כפי שהיום הולכות הנשים עם שערותיהן בלי תגלחת, ואזי חצי ראש בחוץ בגילוי שיער, בודאי עדיף ללכת עם פאה שיכסה את השערות לגמרי, וזה ברור מאד מאד" (אשר בנחל חלק ל"א, תשובה ה'-כ"ד).

"ומובא בספר "שמש ומגן" מהצדיק הקדוש רבי שלום משאש, זכר צדיק וקדוש לברכה, אשר מדבר מאד מאד בעד חבישת פאה, אף שהיה חכם ספרדי, והוא מסביר בהגיון למה היום כן כדאי לנשים לחבוש פאה ולא מטפחת... שעדיף כי תלכנה הנשים בפאה, ולכל היותר הן תראינה יפה יותר, אשר אין זה איסור לאשה שתראה יפה וחסודה" (אשר בנחל חלק ס"ב, תשובה י"ב-תקצ"ה).

"והנה הנשים הצדקניות עושות תגלחת לגמרי, עד שבכלל אין להן שערות, ויש מביניהן שהולכות רק עם מטפחת. אבל ישנן נשים המתביישות לילך במטפחת על התגלחת, ולהן התירו פאה נכרית. וזה שייך גם לנשים מעדות המזרח, כמובא בשו"ת "שמש ומגן" (חלק ב' אה"ע סי' ט"ו), שהתירו גדולי הספרדים ללכת בפאה. ועדיף לילך בפאה, שלא יראו את השערות, מאשר לחבוש מטפחת שמחליקה על השיער, ולבסוף מתגלות השערות, חס ושלום, וזה כל כך חמור, שגורם עיכוב הגאולה" (קונטרס אשה צנועה).

במענה לשאלה מתאריך כ' שבט התשע"ב, וזה לשונה: "שמעתי שבקהילתו של הצדיק, כבודו התיר לנשים ללבוש פאה נכרית. האם דעתו של הרב שפאה נכרית מותרת? ומה עדיף מטפחת או פאה?"

ענה הרב בזה הלשון: "ידוע בענין פאה נכרית שיש בזה מחלוקת גדולה בין הפוסקים. הללו מתירים, והללו אוסרים, ואלו שאוסרים אוסרים לגמרי, ואלו שמתירים מתירים לגמרי. ויש בזה אריכות גדולה מאד, ואין כאן המקום להאריך בזה, וכל אחד ילך כפי מנהגו וכו'.

רק אעתיק לך מה שכתב אחד מגדולי הרבנים הספרדים הרב הראשי של קזבלנקה ואחר כך הרב הראשי בירושלים הגאון האדיר רבי שלום משאש זי"ע, שמאריך בספרו שו"ת

"תבואת שמש" (חלק אבן העזר סימן קל"ז וקל"ח) ומרבה להצדיק את אלו הנשים שהולכות עם פאה נכרית, וזה לשונו שם באמצע דבריו "בזמנינו זה שבעוונותינו הרבים הכל מגלין שערן ממש, לכן מי שתעשה פאה נכרית לטובה יחשב לה, ולא נקרא פורץ גדר", עוד שם "ראיתי לכל המתחסדים וחסידי חב"ד בכלל שכולן לובשים פאה נכרית גלויה בשוק בלי כיסוי כלל, וסומכים ודאי על בעל התניא זצ"ל, שנמשכין אחריו בכל עניניהם שהוא ידוע לחסיד וקדוש ועם כל זה התיר בזה", עוד זאת מביא בספרו שו"ת "שמש ומגן" (חלק אבן העזר סימן ט"ו וט"ז) "והדבר ברור להלכה למעשה להתיר וגם מצוה וחובה על הנשים להתקשט לבעליהן ולכל העולם בהיתר, ולא להתנוול על ידי מטפחת, ויגמרו לבעליהן לתת עיניהם באחרות חס ושלו, וכמה חששו חז"ל והתירו הרבה איסורים שלא תתגנה האשה על בעלה".

והענין הוא כי גילוי שער באשה ערווה, והיא מדת יהודית שחייב לגרשה אם האשה הולכת בגילוי ראש וכו', ולכן התירו בפאה נכרית שעל כל פנים לא רואים את השערות שלה שזה חמור מאד מאד, עד כדי כך שמובא בזוהר [וכו', ראה לעיל] ולכן כדי להנצל מהקללה של הזוהר, התירו המון פוסקים וצדיקים ללכת עם פאה נכרית, ורוב רובן של נשים האשכנזיות החרדיות הולכות לגמרי בתגלחת וכו', כך אין להן לחשוש משערות בכלל, ויש שהולכות עם מטפחת, ויש שהולכות עם פאה, כדי שלא תתגנה עם תגלחת וכו'.

הרב הקדוש מסאטמאר זי"ע בעל "דברי יואל" ידוע איך שהחמיר מאד מאד שאשה תעשה תגלחת, ותקפיד ללכת רק עם מטפחת, עם כל זאת כשבא לגור בעיר סאטמאר וראה שהנשים הולכות בגילוי שער, אז אמר בפירושו שמוטב ללכת בפאה נכרית, משילכו בגילוי שער, ואפילו שיראו קצת מהשער, עדיף ללכת עם פאה נכרית שזה מכסה את השער לגמרי, וידוע מי שהולך עם מטפחת עם כל זאת המטפחת מחליקה וכו', ורואים את השערות בחוץ, שזה בוודאי איסור דאורייתא, וכשהולכות עם פאה נכרית לא רואים בכלל את השערות".

במענה לשאלה מתאריך י"ג סיון תשע"ג, וזה לשונו: "אני מאוד רוצה ומנסה להקפיד ששערות ראשי לא תראינה, ונוכחתי לראות שבאמת זה מאד קשה, והדרך היחידה לכך היא לעשות תגלחת. העניין הוא שזה מאוד מאוד קשה וכבד עלי, מה גם שאם אעשה זאת, אראה מאוד חריגה בסביבה שאני גרה. נאמר לי שלפי דעת הספרדים לא נוהגים שהאשה עושה תגלחת, וגם שלפי ההלכה מותר שיראו שתי אצבעות משערה של האשה. אני מאוד רוצה לשמוע ולהתחשב בדעת הזוהר הקדוש, אך מאד קשה לי כל ענין התגלחת, וללבוש פאה זה בעייתי גם מצידי וגם מצד בעלי, ויש לי חלישות הדעת גדולה מכך".

ענה הרב בזה הלשון: "אני מוכרח רק לכתוב לך מה שאמרו חכמינו הקדושים (כתובות ע"ב). ואלו יוצאות שלא בכתובה העוברת על דת משה ויהודית, ואיזוהי דת יהודית, יוצאה וראשה פרוע, שאשה שיוצאת בגילוי שער מגיע לה גט בלי תשלום כתובה, כי זה מאד מאד חמור, ואמרו חכמינו הקדושים (יומא מ"ז). שבעה בנים היו לה לקמחית וכולן שמשו בכהונה

גדולה, אמרו לה חכמים מה עשית שזכית לכך? אמרה להם מימי לא ראו קורות ביתי קלעי שערי; כי גילוי השערות אצל אשה נשואה היא עוון חמור מאד מאד, ולא יכולים לשנות את דברי חכמינו הקדושים בשום פנים ואופן, וכן מה שמובא בזהר הקדוש [כאן העתיק לשון הזהר הנ"ל], ואין מה להוסיף על דברים אלו.

ולכן רבבות רבבות נשים נשואות אצל האשכנזיות מורידים לגמרי את השער, כך שאף פעם לא יבואו לידי הנסיון הזה, אבל יש נשים שמתביישות עם קרחת, לזאת התיירו להן פאה... בענין פאה את צריכה לדעת אשר אפילו בין חכמי הספרדים יש המון מתירים ללכת עם פאה נכרית, כמו רבי שלום משאש זצ"ל שכתב בשו"ת שמש ומגן (חלק ב' אבן העזר סימן ט"ז) "רבני ודייני הספרדים ואבות בתי הדין בארץ ובחוץ לארץ, כולם נשיהם יוצאות בפאה נכרית, ורק מעט מזער מהאברכים הספרדים של היום, או מחמת עניים או מחמת תמימותם, קיימו "ויאמר לאוסרים ה' עמכם" ונמנעו מזה, ומובטחני שעוד זמן גם הם יפקחו עיניהם ודעתם ויחזרו ללבוש פאה נכרית; עיין שם. והגאון הספרדי רבי יהושע בועז ברוך זצ"ל, בעל "עין משפט" על הש"ס, בספרו "שלטי הגבורים" על הרי"ף (שבת כ"ט: מדפי הרי"ף), התיר לבישת פאה נכרית לנשים נשואות, וכתב ששיער תלוש אינו ערוה, ואין בו משום פריעת ראש: "שיער המכסה שיערה אין כאן משום שיער באשה ערוה וגם לא משום פריעת ראש וכו', לא שנא שערות דידה לא שנא שערות של חברתה, כל עוד דעבידי לכיסוי השיער והן תלושות, אף על פי דקישוט הוא לה כדי שתראה בעלת שיער, אין בכך כלום ושפיר דמי" [קטע זה הועתק כלשונו מהספר "חן וכבוד", שטיוטה ממנו נשלחה אל מוהרא"ש זצ"ל בעבר].

במענה לשאלה מיום כ"ד טבת תשע"ג, וזה לשונה: "אני היחידה בין האחים שהולכת עם פאה. שני אחי הם 'ליטאים ספרדים' ומאוד מתנגדים לפאה. כשהתחתנתי חבשתי פאה, ואחר כך בלחץ משפחתי עברתי למטפחת. תמיד השתדלתי להיות צנועה ולכסות במטפחת את כל השיער, אך זה בלתי אפשרי אם לא מגלחים, ולכן לפני כשלוש שנים קבלתי החלטה לחזור לפאה, צנועה כמובן. האחים ה'ליטאים' שלי קבלו את זה בבוז ובהתנגדות, עד כדי כך שבקשו ממני להתארח בשבת, אך 'לכבד אותם' בכך שאגיע לביתם רק עם מטפחת או כובע... רציתי לדעת מה דעת הצדיק על כך: האם עלי לוותר למען השלום, אף שני הולכת עם פאה בגלל שהרבי מליובאוויטש הורה לעשות כך?"

ענה הרב בזה הלשון: "כפי דברייך נראה שמתנכלים לך רק מפני שאת מצייתת את הרבי מליובאוויטש זי"ע, כי הרי יש עוד גיסות ובנות משפחה שהולכות עם פאה, והם לא מוחים בעדם, ודווקא עליך יצא הקצף, אזי אני רואה שלא הולך להם בחיים שאת הולכת עם פאה, אלא שאת מצייתת את הרבי מליובאוויטש זי"ע, ולכן אין לך מה לדאוג כלל, כי יש להצדיק הזה כתפיים מספיק רחבות לסמוך עליו, ואם הוא הורה את הנשים שמצייתות אותו שילכו דווקא עם פאה, צריכים לציית אותו, כי תלמיד או תלמידה של צדיק צריכים לשמוע בקול

הצדיק, ולא להתייחס למה שאחרים אומרים וכו', ובפרט שרואים אצלך שמתנכלים לך רק מחמת שאת הולכת לפי הדעת של הרבי מלובאוויטש זי"ע, ולכן אין לך להתייחס כלל, ולא לוותר כלל" [וחזר עוד על הנ"ל במכתבים הקודמים].

במענה לשאלה מתאריך י' כסלו תשע"ה, וזה לשונה: "התחתנתי ברוך ה' לפני כחודשיים, ואני הולכת עם מטפחת ומשאירה בחוץ פוני של שתי אצבעות משום שקשה לי מאוד לכסות ממש הכל. אני ובעלי ברסלבים ותמיד הייתי נגד חבישת פאה למרות שבביתי נוהגות אחיותיי ללכת עם פאה. אני ספרדיה, והתחלתי לבדוק את עניין מעלת הפאה למרות שבעלי ממש מתנגד לזה וחושב שזאת פריצות אפילו אם זאת פאה צנועה. מה עליי לעשות בנידון?"

ענה הרב בזה הלשון: "בענין פאה נכרית וכו', את צריכה לדעת אף שיש הרבה שאוסרים, עם כל זאת יש הרבה שמתירים, אפילו בין חכמי הספרדים יש המון מתירים ללכת עם פאה נכרית, כמו רבי שלום משאש זצ"ל [וחזר על הציטוטים הנ"ל במכתבים הקודמים], וכן הרב שלום דב בער וולפא נ"י חיבר ספר "לקט שכחת הפאה" ובו מבאר דעתו של האדמו"ר מחב"ד זי"ע, שהקפיד מאוד מאוד שכל נשות חסידות חב"ד ילבשו דווקא פאה נכרית.

והענין הוא כי אי אפשר לתאר ולשער את חומרת העניין של אשה שהולכת בגילוי שער וכו', **אפילו אצבע או שתי אצבעות** וכו', שזה עוון חמור מאוד מאוד, וחכמינו הקדושים אמרו (כתובות ע"ב). אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפרוע ראש וכו', וזה דת יהודית וכו', ואשה שמפרה את זה מגיע לה גט ויוצאת בלא כתובה. ולכן צריכים מאוד מאוד להקפיד על דבר זה, כי הזוהר הקדוש (נשא קכ"ה) מקלל את האישה והבית איפה שרואים את שערות האישה בחוץ, ואל תסתכלי שיש נשים קלות דעת שלא מקפידות על זה וכו', הן סתם חצופות ומתנהגות נגד ההלכה, ולא יאבה הקדוש ברוך הוא לסלוח להן" [וחזר עוד על הנ"ל במכתבים הקודמים].

במענה לשאלה מתאריך ה' תמוז התשע"ג, וזה לשונה: "שמעתי סיפור מפחיד על אישה אחת, שלאחר שהיא התחילה ללבוש פאה שהייתה צנועה ולפי ההלכה וגדריה, היא חלמה חלום שמלאך המוות רודף אחריה, והיא התעוררה מהפחד, אבל לא הבינה על מה זה... לאחר זמן מה היא עברה תאונה שבה היא איבדה את בעלה ואת העובר שבבטנה, ובתוך כך נשמתה עלתה לשמים ושם רדפו אחריה משחיתים שאמרו לה: "את בראת אותנו בגלל שחבשת פאה וגרמת לאנשים להסתכל עלייך!" ולבסוף הבית-דין של מעלה הורידו אותה שוב לעולם הזה על מנת לפרסם את האמת. ואינני מבין: הרי היא הלכה עם פאה צנועה על פי הדין, ולמה החמירו איתה כל כך? האם אפשר להסיק מכאן שבשמיים מחמירים מאוד עם אישה שחובשת פאה?"

ענה הרב בזה הלשון: "אני מוכרח להגיד לך שכל אלו הדיבורים והסיפורים שמדברים ומספרים על נשים שהולכות עם פאה נכרית, הכל דמיונות שאין להם שום שחר, והכל שקר וכזב, כי יש פוסקים שמחמירים עם פאה, ויש פוסקים שמקילים עם פאה, העיקר שלא יראו את השערות, שזה חמור מאד מאד, כמובא בזוהר [כנ"ל]... אפילו בין חכמי הספרדים יש המון שמתירים ללכת עם פאה נוכרית, כמו רבי שלום משאש זצ"ל [כנ"ל], והגאון הספרדי רבי יהושע בועז ברוך זצ"ל, בעל "עין משפט" על הש"ס, בספרו "שלטי הגבורים" על הרי"ף [כאן ציטט מהספר "חן וכבוד" כלשוננו], עיין שם, עם כל זאת אני תמיד מעורר שהפאה תהיה פאה צנועה וכו', לא ארוכה כמו שדה וכו', ולא עם צמות וכו', שזה באמת לא צנוע, וראוי לבת ישראל להתרחק מזה.

היוצא מדברינו: אשה שהולכת עם שערות, ובפרט שערות מגולות, מגיע על זה גט, כמאמרם ז"ל (כתובות ע"ב). ואלו יוצאות שלא בכתובה העוברת על דת משה ויהודית. ואיזוהי דת יהודית? יוצאה וראשה פרוע; ולכן צריכים מאד מאד להקפיד שלא ילכו בגילוי שער ואפילו בבית, כי זה עוון חמור מאד מאד, ולכן הנשים החרדיות הצדקניות מורידות לגמרי את השער ועושות קרחת, וכך הן יוצאות על פי הזוהר, יש שהולכות עם מטפחת ויש שהולכות עם פאה, כי העיקר שלא יראו את השערות שלהן.

ולכן במקום לבלבל לבני אדם את הדעת והשכל נגד פאות, ולספר סיפורי הזיות ושקרים וכו', ולהפחיד בני אדם, שהכל הבל ורעות רוח, כי יש פוסקים שכן מתירים ללכת עם פאה, במקום זה תעשה תעמולה שיחתנו את הילדים בגיל צעיר, כי כך אמרו חכמינו הקדושים (אבות פרק ה') בן שמונה עשרה לחופה; ונפסק להלכה (שולחן ערוך אבן העזר סימן א' סעיף ג') מצוה על כל אדם שישא אשה בן שמונה עשרה... ולכן יותר טוב שתשים את הדגש על דבר זה שבחורים ובחורות שיתחתנו מה שיותר מוקדם, כדי שלא יכשלו באיסורים חמורים מאד מאד" (וכעין כתב מוהרא"ש במכתב מיום כ"ג שבט תשע"ב, לגבי תיקשורי האוטיסטים המתפרסמים בציבור: "בענין שפירסמו בשנים האחרונות שיש ילדים אוטיסטים וכו', שהם מגלים נסתרות וכו', והם יכולים לתקשר עם העולמות העליונים וכו', זה הכל דמיון אחד גדול, ועובדים על בני אדם, וסתם מבלבלים את דעת בני אדם, ומפחידים אותם בפחדים של הבל הבלים וכו' וכו', לנו יש את השולחן ערוך, ויהודי נקרא רק מי שמתנהג על פי הלכה").

[אמר המעתיק: רבים נוטים להאמין לסיפור הנ"ל, היות והוא מבוסס על מקרה אמיתי של אשה שאיבדה בתאונת דרכים את בעלה, ולכן הוא מופץ לאלפים ורבבות ואף נדפס כספר. אך המעיין בסיפור יראה שהוא מופרך מתוכו, ויש בו סתירות מיניה וביה, וגם אופן הסיפור נראה כמו חלום או דמיון, והוא שונה מאוד מסיפורי המוות הקליני שהיו נפוצים לפני שנים רבות, טרם החלה התעמולה נגד לבישת פאה לנצל את אמונתם של האנשים התמימים בסיפורים מעין אלה. וראה לקמן].

קייג

הגאון רבי שלמה קורח

הגאון הספרדי רבי שלמה קורח זצ"ל, רב העיר ואב"ד בני ברק, בהסכמה לספר זה, כתב שיש לנשים הלו בשות פאה על מי לסמוך, ורק בתימן ומקומות כיו"ב שלא הלכו בפאה, שייך לאסור פאה מפני מנהג המקום, אך בא"י אין שייך לאסור אחר שפשט המנהג.

קיד

הגאון רבי עזריה בסיס

הגאון הספרדי רבי עזריה בסיס זצ"ל, רבה של ראש העין, בהסכמה לספר זה, כתב שההולכות בפאה יש להן על מי לסמוך, גאונים וצדיקים כהחזון איש והגר"ש משאש זצ"ל, ובפרט שעיקר האיסור הוא משום מראית העין דרבנן, ובכל מקום שחלוקים הפוסקים באיסור דרבנן הלך אחר המיקל.

קטו

הגאון רבי ניסים קרליץ

הגאון רבי ניסים קרליץ זצ"ל, ראב"ד בבני ברק וראש כולל חזון איש, בספרו "חוט שני" (חלק ג'), בקונטרס על שו"ע אה"ע סי' כ"א הנדפס בסוף הספר), פסק להתיר גם פאה נכרית הנעשית משיער עצמה, ע"פ הרמ"א והמשנה ברורה:

"ונראה דהא דבעינן ב' כיסויים לשיער שבראשה, דהיינו מלבד הקלתה שעל ראשה בעינן נמי רדיד עליה, אין פירושו דיש דין שיהיו שערותיה מכוסים בב' כיסויים, אלא הפירוש דבכיסוי אחד נראה עדיין צורת השערות, ובזה סגי לדת משה, אבל דת יהודית היא שלא יראה אף צורת השערות, אף שהן מכוסות, ולכן אם יש עוד כיסוי עליהם לא נראה גם צורת השערות.

ולפ"ז אם הכיסוי ראש הוא באופן שלא נראה כלל גם הצורת שערות, וכגון אם המטפחת נפוחה וכיו"ב, סגי בהכי, ודוקא כשכל השערות מכוסות היטב. וכן לפ"ז אשה הנוהגת לילך עם פאה נכרית, כיון שהפאה מעובה סגי בכיסוי זה של הפאה, ודוקא בתנאי כשכל השערות מכוסות היטב.

ולענין השערות שרגילין לצאת מחוץ לצמתן, כתב ברמ"א שם בשם הרשב"א דמותר, והיינו כיון דאי אפשר לצמצם על השערות היוצאות מן הבגד המצמצם השיער שלא יצאו לחוץ, ובזה מיקל הרשב"א. ובמשנה ברורה הביא מהזוהר שהחמיר מאוד שלא יתראה שום

שיער מהאשה, משום דגרמה מסכנותא לביתא וכו', לכן אשה כשרה שרוצה שח"ו לא יגרם מסכנותא לביתה וכו', צריכה להיזהר ולהקפיד שלא יתראה שום שיער משערות ראשה.

ודע עוד דמה שאמרו שיער באשה ערוה, היינו אף משהו מן השיער אף פחות מטפח, ומה שאמרו טפח באשה ערוה, היינו בבשרה, אבל בשערותיה אפי' במשהו הוי ערוה, ואסור לקרות ק"ש וברכות כנגד משהו מן השיער. וברשב"א היקל רק לענין השערות היוצאות מחוץ לצמתן וכו"ל, וגם על זה החמיר בזוהר וכו"ל.

ולענין פאה נכרית כתב ברמ"א שם דמותר לקרות ק"ש כנגדה, וביאר במשנה ברורה שם דס"ל דעל זה לא אמרו חז"ל שיער באשה ערוה, וגם מותר לגלותה, ואין בה משום פריעת הראש, והיינו דמותר לצאת בה אפי' ברשות הרבים. ויש חולקין ואומרים דאף בפאה נכרית שייך שיער באשה ערוה ואיסור פריעת ראש, וכתב הפמ"ג דבמדינות שיוצאין הנשים בפאה נכרית מגולה יש להם לסמוך על השו"ע, ומשמע מיניה שם דאפי' שיער של עצמה שנחתך ואח"כ חיברה אותם לראשה, גם כן יש להקל, ובספר מגן גיבורים החמיר בזה [דהיינו שלדעתו אסורה פאה משיער עצמה, ומותרת רק משיער חברתה]. ואשרי מי שמדקדקת בצניעותה לכסות את ראשה לפי כל הדעות.

בימינו שיש פאות משיער סינטטי, אם ניכר שאינם משיער טבעי, זה אינו בכלל איסור של פריעת ראש. וכתב עוד המשנה ברורה שם, דאם אין מנהג המקום שילכו הנשים בפאה נכרית, בוודאי הדין עם המחמירין בזה משום מראית העין, עכ"ל. מבואר דמקום שיש בו משום מראית העין שיחשדו שהולכת עם שערותיה, לכ"ע אין לילך בפאה נכרית".

[אמר המעתיק: וכיום פשט מנהג לבישת הפאה בכל אתר ואתר, ולא שייך מראית העין, כדכתב בספר "אבני ישפה" לקמן (בעמ' 187). וגם מה שכתב הרב שלכ"ע אין לילך, אינו מובן כי המשנ"ב כתב שהדין עם המחמירים בזה, דהיינו שבמקום שלא נהגו הכריע המשנ"ב כמחמירים, אבל בוודאי שהמקילים חולקים וסבירא להו שאין איסור מראית העין בפאה. וכן מה שכתב שפאות סינטטיות אין בהן פריעת הראש, רק אם ניכר שאינם משיער טבעי, אינו מובן שהרי לפני כן פסק להתיר גם בשיער עצמה, וגם המגן גיבורים החולק, הרי התיר שיער חברתה. ושמא כוונתו שתהיה הפאה ניכרת למתבונן שאין זה שיער עצמה, כדכתב הגר"ח קניבסקי לעיל באות הקודמת].

עדות אחד מתלמידי הגרנ"ק זצ"ל, שהתפרסמה בעלון "נשיח בחוקיך" המביא את תורת הגאון רבי ניסים קרליץ, בפרשת "אמור" תשע"ח:

"שאלתי את מרן [הגרנ"ק] מה דין לבישת פאה נכרית, והשיב שמותר.

הוספתי לשאול, האם גם בני ספרד יכולים ללבוש פאה נכרית, מכיוון שמה שלא נהגו בכך הוא משום שזה לא היה מקובל במדינות אלו, ולכן היה בכך חוסר צניעות, אך כיום מותר להם ללבוש. והשיב שהדברים נכונים.

שאלתי עוד, האם נכון שמי שלבשה פאה לא צנועה, מותר להגיד כנגדה דברים שבקדושה, והשיב רבינו שמותר.

נכח שם אחד מקהילה שלא נהגו בלבישת פאות, והדברים לא מצאו חן בעיניו, וניסה לשאול מכל מיני כיוונים ואופנים להוציא איסור, אך לא עלתה בידו. להלן מקצת משאלותיו.

שואל: הרי זה נראה כשיער?

רבינו: העיקר שהשיער מכוסה.

שואל: אבל זה כמו אחד שמכסה בור עם ניילון, שזה לא חשוב כיסוי, אותו דבר כאן - השיער מכוסה בדבר שהוא נראה כמו שיער.

רבינו צחק בביטול ואמר שזה לא דומה.

שואל: אבל יש פאות שגורמות להרהור.

רבינו: שתלבש פאה שלא גורמת להרהור.

שואל: אחת שלובשת פאה שגורמת להרהור, היא כמו אחת שלא לובשת פאה בכלל?

רבינו: לא.

שואל: מאי נפקא מינה?

רבינו: זה לא אותו דבר. וגם יש נפק"מ שיכול לומר כנגדה דבר שבקדושה.

הלה ניסה לשאול אותו שוב ושוב כדי להוציא איסור, ורבינו לא נתן לו.

שואל: אז הרב אומר שאין לאשכנזיה שום בעיה ללבוש פאה? (השואל שאל כך לפי דעתו שיש חילוק בין אשכנזים לספרדים, אמנם רבינו סבור שלכולם מותר, כמו שאמר לפני כן, אך השיב לו לפי סגנון שאלתו).

רבינו: כן, אין לאשכנזיה שום בעיה ללבוש פאה."

כהשלמת הדברים יש להביא את דברי הגאון רבי יהודה אריה דינר שליט"א, רב בית המדרש דברי שיר בב"ב, בכנס חיזוק מרכזי לאברכים מוצ"ש פרשת וארא תשע"ו, מתוך החוברת "בהתאסף ראשי עם":

"מין הגר"נ קרליץ אמר לי שכל ההידור ללבוש מטפחת (ולא פאה השנויה במחלוקת) זה דוקא אם האשה לובשת את המטפחת באופן כזה שלא מגלה את שערותיה שבצדדים, אבל אם היא מגלה את שערותיה שבצדדים, בכהאי גוונא אין הידור בלבישת מטפחת יותר מפאה, והוא אף התבטא על זה ש"יצא שכרה בהפסדה".

[עכ"ל העלון הנ"ל].

הגאון רבי חיים קניבסקי

הגאון רבי חיים קניבסקי זצ"ל, מגדולי דורנו, בספרו "שונה הלכות" (חלק א', סי' ע"ה ס"ק כ"ב) פסק כמשנ"ב שמוותר ללבוש פאה במקום שנהגו. ובמענה לשאלתי כתב גם שפאה נכרית עדיפה ממטפחת המצויה כיום, וכתב עוד שאם המתבונן יכול להבחין שזו פאה ולא שיער עצמה, המנהג להקל. ובספר "ארחות רבנו הקהילות יעקב" (חלק ג' אות ס"ג) הביא שכך נהגו אם החזו"א, ואשתו, ואשת הסטייפלר, ולבשו כולן פאה נכרית:

"פאה נכרית אפילו דרכה לכסות אין בה משום ערוה, ומותרת לגלותה. ויש אוסרין. וכתב המגן גיבורים דאם אין מנהג המקום שילכו הנשים בפאה נכרית, הדין עם המחמירים, וגם אסור לקרות כנגדן. ובמקומות שנהגו לילך יש לסמוך על המקילין. ומשמע שאפי' בשיער של עצמה שנחתך ועשתה ממנו פאה מותרת, ובמגן גיבורים מחמיר בזה [כלומר בשיער עצמה]" (שונה הלכות).

"אמר לי הגר"ח קניבסקי שליט"א, זקנתו הרבנית ע"ה, אמו של מרן החזו"א זצוק"ל, לבשה פאה נכרית, וכן הרבנית ע"ה זוגתו של מרן החזו"א לבשה פאה נכרית, וכן הרבנית ע"ה זוגתו של מו"ר זצוק"ל [בעל הקהילות יעקב] לבשה פאה נכרית (כמדומה שלבשו את הפאה בשבתות ימים טובים ובשמחות) (ארחות רבנו הקה"י).

ובספר "מאיר עוז" (סי' ע"ה סעיף ב' אות ב') כתב, "וכן הורה לי הגר"ח קניבסקי שליט"א, כששאלתיו אם ראוי לי להחמיר בזה, ונקט לשון המשנה ברורה, ושבמקומותינו המנהג ללכת עם פאה, והוסיף שאשתו של החזון איש הלכה עם פאה, וכן אמו אשת הקהילות יעקב, וסבתו, וכל נשות ליטא, הלכו עם פאה, ובוודאי שלא היו עושות דברים שאינם לכתחילה".

ובספר מאחורי הפרגוד (עובדות וסיפורים מהגראי"ל שטיינמן והגר"ח קניבסקי, עמ' שנ"ה) מובא: "סיפר אברך מנאמני רבינו הגאון ר' חיים, הרב אליעזר ליברמן: שנים ארוכות אני בבית מרן הגר"ח, ולא ראיתי ששייכת מציאות שרבינו יגביה את קולו מול הרבנית הצדקנית. גם בזמנים קשים ולחוצים ביותר, עם מאות אנשים שונים הצובאים על הבית ומפריעים את סדר היום. אבל פעם אחת, ראיתי שרבינו כאילו יצא משלוותו.

הדבר היה כאשר באו קבוצת נשים גדולה, וציערו את הרבנית כדי שתברך את הנשים שיזרקו את הפאה ויעברו לכיסוי ראש במטפחת. והיא מיאנה לברך, אבל הסכימה שיאמרו איזה ברכה שהיא בשמה. היא נכנסה לרבינו וסיפרה לו. הוא הרים קול רם בתרעומת: "מדוע הצליחו להשתמש בברכותייך? חייבים להשיג אותן ולמנוע מהן את התעמולה עם דברים מפיק!" ולא התקררה דעתו של רבינו עד שהשיגו אותן, החזירו אותן ואמרו להן: אין לכן שום רשות לדבר בשם הרבנית קניבסקי נגד הפאות".

ובספר "דרך אמונה - אגרות וכתבים מהגר"ח קניבסקי" (סי' קנ"א) מובא: "כל גדולי ליטא הלכו נשותיהם בפאה נכרית, אבל צריך שיהא ניכר למסתכל [=למתבונן] שזה פאה, ואם אין ניכר כלל, ודאי אסור, אבל אם כשמסתכלים אפשר להכיר, מותר. ולפעמים זה יותר טוב ממטפחת, כי בזה אפשר לכסות את כל השערות. מיהו הנוהגים להחמיר, יש להם להחמיר מנהגם, כמו שכתב המשנה ברורה בסימן ע"ה סקט"ו" [ושם מדובר במנהג המקום. המעתיק].

ובספר "תשובות הגר"ח" (להרב אהרן גרנדש, עמ' ר"ז, תשובות חדשות סי' שצ"ה), כתב: "שאלה: האם זה נכון שהסטייפלר והחזו"א התירו ללבוש פאה נכרית. תשובה: כן. במכתב אחר נשאל מרן בזה"ל: האם מותר ללבוש פאה נכרית, ומה היתה בזה דעת מרן החזו"א ומרן הסטייפלר. והשיב מרן: מותר".

במענה לשאלת הגר"א פולק שליט"א, וזה לשונו: "אברך בן תורה מדקדק במצוות ובהלכה, ומחמיר בכל ארחות חייו יותר מכפי "חיוב" ההלכה, האם ראוי ונכון שיבקש מאשתו שלא תלך בפאה נכרית אלא במטפחת (במקום שאין הדבר גורם הפרעה לשלום בית וכדו'), והיא מוכנה לציית לו אלא אומרת שקשה לה לשנות ממנהג מקומה, אבל אם מבחינת ההלכה יש להחמיר, אפי' שאינו חיוב גמור היא מוכנה לעשות ככל אשר יאמר מרן שליט"א. והבעל טוען שיש להחמיר מכמה טעמים, א. כיון שיש הרבה פוסקים האוסרים. ב. יש אומרים שגם המתירים לא התירו בפאות של זמננו הדומות לשיער. ג. יש אומרים שגם הש"ג לא התיר אלא בחצר". ענה הרב בזה הלשון: "אין צריך להחמיר" (דבריו הובאו בקובץ אור ישראל כ"ב, וראה כאן בפרק י"ג).

במענה לשאלה שהובאה בספר "נזר החיים" (עמ' רי"ד), ענה הרב: "בשם החזון איש אומרים, שיש מעלה בפאה, משום שמכסה את כל השערות. ואה"נ, באשה שמקפידה שלא יצאו כל שערותיה אין שום עדיפות. ויש אחרונים שמחמירים בפאה, אך אצלנו לא נהגו להחמיר".

במענה לשאלה שהובאה בספר "שערי דן" (כת"י, הובא בקובץ "אליבא דהלכתא" ח'), וזה לשונו: "האם יש להחמיר שלא ללבוש פאה נכרית". ענה הרב בזה הלשון: "אצלנו בליטא בדרך כלל לא הקפידו על זה, לבד מהחסידיים שחלק מהם הקפידו. ואף מי שאין לו מסורת ע"פ דין אינו חייב להחמיר, דבמשנה ברורה (ע"ה, ט"ו) כתוב שבמקום שנהגו להחמיר שלא ישנו את המנהג שלהם, לא יותר מזה, על כן ע"פ דין אפשר להקל".

ובספר "בנות מלכים" הביא הרב יעקב צבי בוצ'קובסקי בשם הגרא"ח שצ'יגל שליט"א מח"ס "דולה ומשקה", שאמר לו הגר"ח קניבסקי ש"לגדרי הצניעות בפאה נכרית אין גדר ברור בהלכה, והוא משתנה לפי המציאות".

ובספר "אמרי מאיר" הביא הרב מאיר הקרמן שליט"א שו"ת מהגר"ח קב"ה הלשון, שאלה: "אשה שמנהג משפחתה ומשפחת בעלה הוא ללבוש פאה, האם ראוי לה להחליף למטפחת?" תשובה: "אינה צריכה".

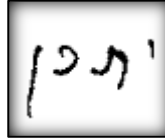
אמר המעתיק: במענה לשאלתי, "מה דינן של פאות שאינן ארוכות מאוד או פרועות, אך עשויות משיער טבעי ומראה טבעי להן. האם מותר לנשים נשואות ללבושן?" ענה הרב בזה הלשון: "אם זה נראה ממש כשערה, ואי אפשר להבחין, יש להחמיר".

אין זה נראה ממש כשערה ואי אפשר להבחין יש להחמיר

ובמענה לשאלתי, "רוב ככל הפאות ניתן להבחין אם היא פאה או שיער עצמה, ע"י כמה סימנים: א. הפאה גבוהה יותר משיער עצמה. ב. הפאה מבריקה יותר משיער עצמה. ג. רוב תסרוקות הפאות הצנועות, הן ישרות ולא מקורזלות, וניתן לזהות פאה ע"פ התסרוקת, ובפרט שרוב הרווקות הולכות בשיער אסוף כתקנון בתי הספר והסמינרים. ד. המתבונן יכול לראות שאין שרשי השיער יוצאים מהראש. האם גם בפאות אלו היתה כוונת כת"ר שיש להחמיר?" ענה הרב בזה הלשון: "אם המתבונן יכול להבחין, המנהג להקל".

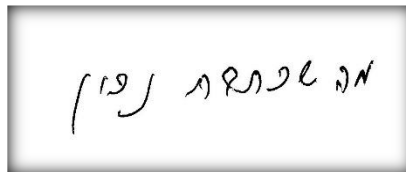
אם המתבונן יכול להבחין המנהג להקל

ובמענה לשאלתי, האם להלכה ולמעשה יש עדיפות לפאה נכרית על המטפחות המצויות בזמן הזה, וכפי שהובא בספר דינים והנהגות מהחזו"א? ענה הרב בזה הלשון: **"יתכן"** (ויש לציין כי בקובץ "אליבא דהלכתא" הנ"ל, כתב הרב אברהם חיים שצ'יגל: "פעם אחת אמר לי מרן [הגר"ח קניבסקי] שליט"א, שכשכותב "יתכן", הכוונה שכך נשלא ניכראה לו יותר. וכן הביא בשם מרן בספר נקיות וכבוד בתפילה").

וראה לעיל (עמ' 185) בדברי הגר"י פוזן, ובדברי הגר"ב זילבר לקמן (עמ' 317), וכן בהסכמת הגר"ש קורח לספרנו, שדנו בזה והעלו שגם לספרדים אין מנהג להחמיר בזה, היות ולא היה מצוי אצלם לבישת פאה כלל, וממילא לא שייך מנהג להחמיר בדבר שאינו מצוי. וכאשר נכנסה הפאה אצלם בדור האחרון, לא החמירו בזה כי דוקא הצדקניות חבשו פאה וכל המון העם גילו ראשן לגמרי. וכן כתבו שלא שייך בזה מנהג אבות, אלא מנהג מקומות. ובפרט שהשלטי גיבורים שהוא המתיר הראשון, היה ספרדי, ולמעשה החל המנהג מהקהילה הספרדית ממגורשי ספרד באיטליה, ואחריו באו עוד עשרות פוסקים ספרדים שהקילו בזה.

וכאשר הצעתי את הדברים בפני הגר"ח קניבסקי זצ"ל, כתב לי "מה שכתבת נכון".

ובשנת תשפ"א פורסם תיעוד וידאו (שנראה שהוא משנת תשס"ט, עת פורסמה דעתו של הגר"י ש אלישיב בנדון, וזה לפני ששלחתי אליו את השאלות הנ"ל), בו נשאל הגר"ח ק מספר שאלות ע"י מקורבו הרב אורי טיגר שליט"א, והשיב בערך כנ"ל, ועוד נקט לשון של "אינו ראוי" או "כדאי להחמיר" (בפאה שאינה ניכרת כלל), שאינו לשון של איסור. ולהלן תמליל דבריו:

שאלה: "רצייתי לשאול את הרב, פרסמו בירושלים שהרב אלישיב אמר שהפאות של היום אסורות בגלל שכל ההיתר שפעם היה ניכר ההבדל ביניהם, היום הכל אסור".

תשובה: "כל הטעם שהמתירים התירו אמרו שאפשר להכיר, אבל אם אי אפשר להכיר שמעתי את זה ממנו לפני חמשים שנה, זה נכון מאוד שאם לא ניכר בכלל אז הם צודקים".

[יש להעיר שאכן כך סבר הגר"י ש אלישיב, אך בספרי האחרונים מוכח שהמחלוקת בין האוסרים למתירים היתה בפאה שאינה ניכרת, ואע"פ כן התירו המתירים, משום שסברו שאין לאסור משום מראית העין, מכמה טעמים. וראה לקמן בפרק ט"ז באריכות].

שאלה: "אבל למעשה כמעט כולם היום זה לא ניכר, השאלה אם מותר או אסור".

תשובה: "הם טוענים שזה כן ניכר, מי שבקי יכול לדעת".

שאלה: "אז זה תלוי, צריך להיות דווקא בבקי?"

תשובה: "כן".

שאלה: "אבל אם סתם איש לא?"

תשובה: "סתם איש תלמיד חכם בוודאי לא מכיר, אבל המון העם מכירים אז יש מקום להתיר, אם אף אחד לא מזהה כדאי להחמיר".

ובהזדמנות אחרת נשאל הגר"ח קניבסקי עוד ע"י אותו רב, ולהלן השו"ת:

שאלה: "אישה שרוצה ללבוש פאה, והיא שואלת אם יש בזה בעיה".

תשובה: "אנחנו רגילים להתיר".

שאלה: "יש כאלה מפרסמים שה'הפלאה' עשה חרם על זה, ויש אחרונים שמאד מאד מחמירים בזה".

תשובה: "יש כאלה שהשיער שלהם ניכר שזה שיער, זה באמת בעיה... אם זה נראה ממש כמו שערות שלא יהיה אפשר בכלל להכיר, זה לא ראוי".

שאלה: "אפילו אם זה לא מאה אחוז טבעי כל זמן שזה נראה?"

תשובה: "אם אפשר להכיר אז רוב האחרונים מתירים, המשנה ברורה מתיר, הרמ"א מתיר, רק כתוב שאלה שנהגו להחמיר שלא ישנו את מנהגם, הספרדים". עכ"ל (וראה לעיל מה שהשיב לי).

קיז

הגאון רבי זבולון המבורגר

הגאון המקובל רבי זבולון המבורגר זצ"ל, בשו"ת שערי זבול (חלק י"ד סי' כ"ז), כתב להתיר לבישת פאה, ושכן הורה גם אביו הגאון הגדול רבי אברהם משה זצ"ל:

"מה ששאל כת"ר שליט"א בענין פאה נכרית, הרבה פעמים פלפלנו בזה בעל פה, ועכשיו אכתוב לכם. באמת אני לא הייתי רוצה להכניס עצמי בשאלה זו, אבל כיוון שכבוד אבי אדמו"ר הגאון האדיר מיחידי הדור מרן בעל מחבר חידושי רבי אברהם משה זצ"ל סבור היה להתיר, וכך אמר כמה פעמים דהא מבואר וכך נהוג ששיער של אשה שדרכה לכסותה אפי' היא אשתו אסור לקרוא ק"ש כנגדה, אבל בתולות שדרכן לילך פרועות הראש מותר לקרוא ק"ש כנגדן, כך נהוג בכל מקום (עיין או"ח סי' ע"ה הלכה ב' וברמ"א ז"ל).

וכבוד אבי אדמו"ר הגאון זצ"ל אמר שנראה להסביר שיש נפק"מ בין אשה נשואה לבתולה שדרכן לילך פרועות הראש שמותר, וחידש שהשערות לא הוה מציאות של ערוה ממש, דאם הוה מציאות של ערוה, א"כ איזה נפק"מ יש בין נשואה לבחורה, ולכך מוכרח דהוה רק דין ערוה, שעל נשואה עשו שעירותיה רק דין ערוה, וא"כ מובן מאוד ההיתר של פאה נכרית, אפי' באופן שלא יכירו שזהו פאה נכרית, דכיוון דהוה רק דין ערוה, א"כ זהו רק בשערה ממש אבל בפאה נכרית דלא הוה ממש שעירות שלה, אין על זה דין ערוה, כך טען לפני אבי מורי הגאון שר התורה זצ"ל, וגם כתב תשובה גדולה בזה באריכות בפלפול בסברת הראשונים והגיע למסקנה להיתר פאה נכרית, ואין תחת ידי התשובה ששלח והשיב בזה.

וידוע על רבניות צדקניות שהיו הולכות בפאה נכרית, ושבעליהם היו גדולי וצדיקי הדור, מרביצי תורה וחסידות ובעלי מוסר... ובפרט שבזמננו שהרבה נשים חרדיות שבעליהם יושבים ועוסקים בתורה במסירות נפש ממש, הולכות בפאה נכרית, שאין שום ספק שיכולים לסמוך על המתירים.

והנה הגיע לידי קונטרס, שנדפס בהסכמת הגאון האדיר זקן הרבנים, שאר בשרי רבי אברהם דוד רוזנטל זצ"ל, ראב"ד בירושלים, וכן כיהן כרבה של שכונת "שערי חסד" ומח"ס באר המלך על הרמב"ם, וכן בהסכמת הגאון האדיר חתנא דבי נשיאה דמרן הגרש"ז זצ"ל, רבי זלמן נחמיה גולדברג שליט"א, מגדולי הדיינים והרבנים בירושלים, שמביא ששאלו להגאון האמיתי פוסק הדור מרן רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל, שכך מובא שם שאחד שאל שבקהילתו הלכו כל הנשים רק במטפחות, והגיעו שם כמה משפחות מחסידי חב"ד ההולכות בשבת בפאה נכרית, אם ראוי למחות בהן, בעדינות כמובן, ותשובת מרן הגרש"ז זצ"ל שלא למחות חס ושלום בנשי חב"ד, כך ראיתי מביאים מכתבו, וא"כ אנו רואים שמרן רבי שלמה זלמן גם מתיר פאה נכרית. וכפי שהסביר אבי אדמו"ר מובן מאוד מה שפסק מרן הגרש"ז שלא למחות בהם.

כתבתי לכת"ר דברים אלו שיש בהם טעם וסברא, ואמרתי טענת אבי זצ"ל לכן של אחד מגדולי הדור, ואח"כ אמר לי שאביו מרן הגאון שליט"א שמח מאוד בזה... והנה קבלתי תשובת הגאון החסיד מורנו הרב רבי דב לנדאו שליט"א ר"מ בישיבת שפת אמת ודומ"ץ, שכתב לי באריכות כל השיטות והמסתעף, ואמרתי להביא כאן תוכן דבריו לגבי היתר פאה נכרית, דהנה מצינו כמה פעמים בש"ס, שנהגו ללכת בפאה נכרית וכו' [הביא כאן דברי הגמ' והפוסקים המתירים].

וגם שמעתי כי מנהג בית בריסק שהולכות הרבניות הצדקניות בפאה נכרית, וחקרתי אצל אחד מחשובי הת"ח שבבריסק, ממשפחת סולובייצק, ואמר לי שכן הדבר, שהולכות הנשים הצדקניות בפאה נכרית, ולא עוד אלא שגם הרבנית הצדקנית אשת חבר כחבר של מרן רשכבה"ג הגרי"ז סולובייצק זצ"ל, הגאב"ד דבריסק, חבשה לראשה פאה נכרית, מפני שבעלה

הגדול סבר שמותר, וכן מקובל שגם אביו הגדול מרן הגר"ח ואביו מרן הבית הלוי סברו להתיר פאה נכרית.

ולאור האמור, מובן מאוד תשובת מרן גאון עוזינו פוסק הדור, רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל, שפסק שלא למחות חס ושלוש בנשי חב"ד, משום שיש להן לסמוך על השלטי גיבורים, הרמ"א בשו"ע ובדרכי משה, והגאון המגן אברהם, והשו"ע הרב, וגם בדורנו האדמו"ר מרן הגאון מליובאוויטש זצוק"ל, ואבי אדמו"ר הגאון האדיר מיחידי הדור זצוק"ל, ועוד הרבה גאונים וצדיקים שבביתם נהגו כך, ומנהג ישראל תורה".

קיה

הגאון רבי אברהם שלוש

הגאון הספרדי רבי אברהם שלוש זצ"ל, רב העיר כפר סבא, בהסכמה לספר זה, כתב שהלובשות פאה יש להן על מה שיסמוכו.

קיט

הגאון רבי אליהו בקשי דורון

הגאון הספרדי רבי אליהו בקשי דורון זצ"ל, הראשון לציון ומלפנים הרב הראשי לישראל ונשיא בית הדין הרבני הגדול, בהסכמה לספר זה, כתב שיש לנשים הלובשות פאה על מי לסמוך, ובפרט שרבים וטובים נהגו להקל:

"על כגון דא נאמר: המיקל יש לו על מי לסמוך, והמחמיר תבוא עליו ברכה. ונכון לצאת נגד היוצאים ביד רמה נגד המקילים, בפרסומים השונים, לפי שאין זה דרכה של תורה, ובפרט שרבים וטובים נהגו בזה להקל".

קכ

הגאון רבי משה ווינער

הגאון רבי משה ווינער שליט"א, חבר אגודת הרבנים דארה"ב וקנדה, בספרו "כבודה בת מלך" (עמ' ס"ד), כתב להעדיף פאה נכרית על מטפחת, ואע"פ שהיא יותר יפה משיער עצמה, אינה אלא כקישוט בעלמא:

"פאה נכרית נחשבת ככיסוי מספיק לשיער האשה, בתנאי שהפאה מכסה היטב את כל שערותיה. ואף אם הפאה יפה כשיער ממש ויותר, אין בזה איסור, מכיון שהפאה היא דבר זה, ולא שיער עצמה [ובמקורות הביא שם: "יש מעוררים על היתר הפאה נכרית... מה לי שיער עצמה או שיער פאה נכרית העשויה באופן שנראה כשיער עצמה, דפריצות מיהא הוי. והנה

בקשתי מאת הגאון הקדוש האדמו"ר מלויבאוויטש [זצ"ל], מכיון שהוא פירסם באופן מיוחד גם להעדיף לבישת פאה נכרית, כדלקמן, אף באופן "ס'זעט אויס שענער ווי די אייעגינע האר" (ספרו לקוטי שיחות חלק י"ג עמ' קפ"ט). והוא הואיל לענות בזה הלשון: "הרי זה (שיער עצמה) פריצות ע"י גופה, וזו (פאה נכרית) ע"י דבר זר" (דלבוש הראש בדומה דלבוש הרגל וכו'), עכ"ל".

נחלקו הפוסקים אם מותר לאשה ללבוש פאה נכרית העשויה משיער עצמה. לכמה דעות, אסור גם להשתמש בפאה נכרית משיער נשים נכריות שמתו, או משיער נשי מדינת הודו. במקומות שהנשים נוהגות להחמיר כדעת המחמירים לא להסתפק בלבישת פאה נכרית, מחויבת כל אחת ואחת לעשות כחומרת מקומה, אלא שאז יש להיזהר, שתכסה במטפחת וכיו"ב את כל שיער ראשה. **יש להעדיף לבישת פאה נכרית על כיסוי השיער ע"י מטפחת או כובע, מכיון שבהן קשה לכסות את כל השיער בתמידות.**

קבא

הגאון רבי משה שטרנבוך

הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א, ראב"ד העדה החרדית, בספר "דת והלכה" (סי' א'), כתב שאשה הלובשת מטפחת עלולא לבוא בנקל לאיסור דאורייתא חמור של גילוי ראש, מפני שהיא מחליקה מהראש, ומאידך פאה צנועה הרי היא מכסה את כל הראש והתירוה הפוסקים הגדולים שסומכים עליהם באיסורי סקילה, ועליהם נשען כל בית ישראל. ולכן יש ענין להתיר פאה, שלא יכשלו הנשים הצעירות במטפחת לשליש ולרביע. וכתב עוד שלכתחילה יש ללבוש פאה סינטטית, אך מ"מ פאה משיער טבעי אירופאי עדיפה על מטפחת המגלה שערות (הבאנו כאן תקציר, וראה דבריו באריכות לקמן בעמ' 323):

"בעוונותינו הרבים אלו הצעירות שמסירות הפאה נכרית לובשות מטפחת שאינה מכסה כל שערות הראש ממש, והבאנו שבזה האיסור **לכ"ע חמור טפי אלף פעמים** מאיסור פאה נכרית, וכן בלאו הכי לרוב הפוסקים שצריך מטפחת דוקא, כוונתם שצריך שני כיסויים מטפחת עם רדיד, שלא יתראה כלל משערות ראשן וכמבואר ברמב"ם ושו"ע, וזהו המנהג העתיק גם אצל הספרדים, וא"כ מצינו שבמטפחת לבד אין כאן תיקון רק פירצה ח"ו, והעיקר ביארנו שאין לחלק בענין זה בין אשכנזים לספרדים, שכולן נהגו פעם בלי פאה נכרית... ועל כן המחמיר יחמיר לעצמו אבל לא יקרא תגר על כל בית ישראל, ובפרט שחומרא בזה עלולה נמי לפעמים להביא ח"ו הרבה קלקולים, עד שמגיעים לאיסור תורה ממש, שהמחמיר צריך להיזהר ביותר לכסות כל השערות ממש במטפחת, שבלאו הכי יצא שכרו בהפסדו...

ועכשיו לאחר שביארנו דשערות הודו אסורין מדינא, נבוא לבאר הדין בשערות מסוג אירופאי, ואלו מצויים מאוד בשוק היום והם יקרים, ורבים קונים סוג פאה כזאת דוקא מפני שהשיער דק ומטיב מעולה, ובמיוחד כלה קונה סוג כי האי שעולה ביוקר ופורסם כסוג הכי

מעולה. וכבר הבאנו לעיל מפי מומחים שראוי לחוש שאין שערות אלו על טהרת מוצא אירופאי כלל, רק מפורסם כסוג אירופאי וכאילו כולו מאיטליה או צרפת וכדו' מפני שהטיב מובחר, אבל בעצם אולי לפעמים מעובד בעירוב דהודו, ולא ניכר התערובת כלל... אמנם אף שלענ"ד ראוי להימנע מפאות כאלו, מכל מקום עדיף פאה כי האי ממטפחת רפויה שמתגלין בה מקצת שערות, שבזה אסור מעיקר הדין".

הגאון רבי יצחק עבאדי

הגאון רבי יצחק עבאדי שליט"א, מו"צ וראש כולל אוהל תורה, מתלמידי החזו"א והגר"א קוטלר זצ"ל, בשו"ת "אור יצחק" (אה"ע סי' ג'), כתב שטעם כיסוי הראש הוא שלא תהיה מנוולת, ולכן פאה בתסרוקת מסודרת ולא פרועה שמוסיפה יופי לאשה, שפיר דמי (הבאנו כאן תקציר, וראה דבריו באריכות לקמן בעמ' 341):

"ובענין פאה נכרית לאשת איש אי שרי או לא, הנה לפי מה שכתבנו שכל הטעם של כיסוי הראש הוא שלא תיראה מנוולת, וא"כ בפאה נכרית הרי היא מקיימת מצוות הכיסוי שאינה נראית מנוולת, ואדרבה פאה נכרית הרי היא כקליעה, ובקליעה כבר הבאנו ראייה מהגמ' לעיל דזה נוי לאשה והיפך מניוול. ואף שמשמעות כמה ספרים נראה שטעם כיסוי הראש הוא כדי שלא להראות יופיה, הנה הוא טעות גמור, ומזה יצא להם שאם היא לובשת פאה נכרית יפה זה עוד יותר גרוע, וההיפך הוא האמת.

והנה כתוב מפורש בגמ' (שבת צה.) ויבן ה' אלהים את הצלע, מלמד שקילעה הקב"ה לחוה והביאה אל האדם, ע"כ. הרי דהשערות כשהם קלועות הוי נוי, והרי היא מקיימת שני דברים, גם כיסוי הראש וגם שתיראה נאה, וכמו אלה שמכסות ראשיהן במטפחת או בכובע, וכידוע שגם באלה יש מכל המינים, יפים יותר ויפים פחות, ובוודאי שלא יעלה על הדעת לומר לאשה ללבוש מה שפחות יפה, וכל אשה עם הטעם שלה, והרי כל בנות ישראל בנות מלכים הן וראויות הן לאיצטלה היפה ביותר...

והנה בספרי גדולי האחרונים כל אחד בדרכו הלך אם להתיר פאה נכרית או לאסור, וכדרך הת"ח. אלא מה שאני תמה על אלה שמרעישים עולמות ואומרים כל מיני דברים על הלובשים פאה נכרית, וכמעט עד קללות הגיעו, וגם עד לגירושין. ומה כל הרעש הזה, הלא יש הרבה מתירין מן הדורות הקודמים ומן הדורות האחרונים, וכולם צדיקים וקדושי עליון, ולמה האוסרים רוצים לכפות דעתם על כולם, והנח להם לבנות ישראל".

קבג

הגאון רבי יהודה סילמן

הגאון רבי יהודה סילמן שליט"א, רב דקהל חסידים רמת אלחנן, ואב"ד בבית דינו של הגר"נ קרליץ זצ"ל, בהסכמה לספר "כפתור ופרח", כתב שרבבות אלפי ישראל ובתוכם גדולי ישראל, נהגו להתיר בשופי ע"פ הוראת רבותינו גדולי האחרונים, והלובשות פאה עושות כדין:

"נתתי שמחה בלבי עת בא דודים, וזכיתי לראות את פרי תנובתו ותבונתו של ידידינו הרב הגאון רבי גרשון גולדשלגר שליט"א. גם נהניתי לשמוע ממנו, כי בדעתו לצאת בספר מיוחד אודות ההיתר של ה"פאה נכרית" לנשים, שכידוע היו בזה מנהגים שונים במדינות שונות, שמצד אחד היו מדינות שלמות ובהם רבבות אלפי ישראל ובתוכם גדולי ישראל, שהורו לאיסור בזה, אולם במדינות אחרות שגם בהם היו רבבות אלפי ישראל ובתוכם גדולי ישראל, נהגו להתיר בשופי ע"פ הוראת רבותינו גדולי האחרונים. ואלו ואלו דברי אלהים חיים.

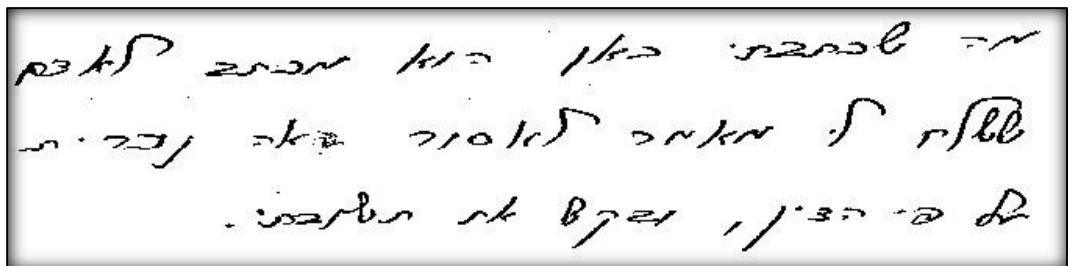
ויש תועלת רבה בספר שיבאר, שהמקילות והולכות בפאות צנועות וכמנהג מקומותיהן, נוהגות כדין, וח"ו לקטרג עליהם. אף שוודאי ישנו הידור, בלובשת מטפחת צנועה, אם היא מכסה את כל השערות כדין [כלומר, דוקא באופן זה יש הידור]. ורק בהערכה הדדית של כל המנהגים של הקהילות הקדושות בעם ישראל, ובפרט בענינים אלו עניני הקדושה, שהם יסוד הבית היהודי, נזכה שיהא שלום על ישראל, והאמת והשלום אהבו".

קבד

הגאון רבי יעקב ישראל פוזן

הגאון רבי יעקב ישראל פוזן שליט"א, רב דק"ק זכרון יעקב, מזקני הדיינים בבית דינו של הגר"נ קרליץ, במכתב פרטי שכתב לאדם ששלח לו מאמר לאסור פאה נכרית, והובא בספר "שערי חיים" (חלק ג' סימן צ"ד), כתב שאין בפאה נכרית שום איסור של "לפני עיוור" או גרימת הרהורים, ודינה כדין כל בגדי הנשים, שצריכים להיות באופן צנוע ולא להבליט את האשה (ונשלח העתק מכתב זה לכמה ששאלו בענין):

"מה שכתבתי כאן הוא מכתב לאדם ששלח לי מאמר לאסור פאה נכרית על פי הדין, וביקש את תשובתי.

מה שכתבתי כאן הוא מכתב לאדם
ששלח לי מאמר לאסור פאה נכרית
ועל פי הדין, וביקש את תשובתי.

שלושה ענינים הם, אשר אע"פ שיש להם שייכות זה לזה, אינם קשורים זל"ז ממש, וכל אחד מהם יש לו הלכות והנהגות משלו, ואלה הם: א. הרהורי דגברי. ב. צניעותא ופריצותא דנשי. ג. ההלכה של "והיה מחניך קדוש", אשר חז"ל קבלו שאסור לאמר דבר שבקדושה כשרואה [הושמט כאן אריכות בענייני צניעות, שאין מקומם כאן. המעתיק].

ומחמת מה שכתבתי למעלה שעצם הדבר שדרך זכרים להרהר אחרי נקבות מהווה סיבה להיחשב לגנאי ולחסרון צניעות, כל דבר אשר גורם לכך חסרון צניעות הוא, כי ע"י זה מבליט מציאותה וגורם להרהור אחריה, ודבר זה יש לו שתי תוצאות, האחד, כל מה שמושך להרהור יותר ישיר הוא יותר פרוץ, ומטעם זה אשה שהולכת בשוק בלי רדיד (כלשון הרמב"ם), דהיינו שהולכת כמו בבית, אדם הרואה אותה ירגיש את עצמו אצלה בבית, על כל המשתמע מכך, ואם תלך בחלוק, ירגיש את עצמו עוד יותר קרוב, וכן הלאה, ומחמת זה הדבר הזה פריצות הוא. ולא שצריכים שני כיוונים ברחוב, כמש"כ חכם אחד מחכמי זמננו, אלא שצריכה בגד שאינו בגד ביתי אלא מלבוש "מלובש". והתוצאה השניה ממש"כ למעלה היא, שדבר הרגיל באותה מדינה, אינו מבליט אחת שעושה כן, ומחמת זה ישנם דברים התלויים במנהג המקום, והוא דבר פשוט. אלא שבזה יש גבול, כי ישנם דברים אשר הם לפי שיקול הדעת גורמים הרהור בכל מקום, וחוץ מהאיסור שכתבתי למעלה, מהווה חסרון של צניעות בכל מקום. ואין לי צורך לפרט, כי הדברים מובנים...

ומעתה נחזי אכן לענין פאה נכרית. והנה ברור שלהביא ראייה מגמרות אי אפשר, כי לבד ממה שהתורה אינה חכמת התשובות כלשון הרמב"ן, ובנקל יכולים לדחות וכו', אפי' אם היה כתוב בפירוש בגמ', הנפק"מ בדין מוגדר. אבל בשני הענינים האחרים שכתבתי, שמשנתנים מזמן לזמן וממקום למקום וממצב למצב, בוודאי שא"א להביא ראייה מהגמ', כי אם על יסודות. אבל למעשה קל יהיה לאדם הרוצה להתיר, לדחות כל ראייה לאיסור. ולגבי ההלכה של דבר שבקדושה, לכאורה פשוט הוא דאינו אלא תמונה, דהא אינו שערה. ושערך כעדר העיזים כתיב ולא פאה נכרית שלך. אבל לגבי הא דגנאי הוא לבנות ישראל וכו', לכאורה דבר פשוט הוא שגם פאה נכרית נכלל, דהחילוק אינו מספיק נראה, ומה שנראה גנאי באמת גנאי הוא, ולא גרע משאר פריצות. אלא דבזה יש לדון במה שכתבתי למעלה, שישנם דברים שתלויים במנהגי המקומות, שעצם הדבר אינו כ"כ פריצות, ורק פריצות מה שמגרה, ולגבי זה פאה נכרית ממש כמו שאר בגדים היא, ואם אינה פאה מגרה, אינו בכלל פריצות.

והנה בתחילת הפירצה שנשים העיזו לילך כך, היה מקום לאמר שהן פרוצות, כי אז עדיין לא היה להן ההיתר הזה, וכמש"כ. אבל אחרי תקופה של ארבע מאות שנה (כי כנראה בזמן הש"ג כבר היה נפוץ בארצו) אי אפשר לומר לא זה ולא זה. אבל במדינות אשר אינו פרוץ, חס וחלילה שאשה תפרוץ שם גדר. וידוע דעת חכם אחד אשר רצה לחלק בין אשכנזיות לספרדיות בענין הזה, אבל לדעתי אינו נכון כלל, כי אשה אשכנזיה שתימצא בארץ אשר שם

אין נוהגות נשי המקום בפאה נכרית, אסורה ממש לצאת בפאה נכרית, כמו שאסורה לצאת בכתונת, מחמת שהדבר במדינה הזאת פריצות גמורה היא. וכן לאידך גיסא, אשה הבאה מתימן ונמצאת במקרה בגרמניה או בפולין, אשר שם הדבר נהוג, לא יהיה בזה לא משום פריצות בעצמו, לא משום מגרה הזכרים ולא משום פירצה בחומת הדת אם תלך בפאה נכרית, כמו שנהגו בנות ישראל שנמצאות שם, אפי' במקרה, אפי' דעתה לחזור. אלא שבזה יתכן ומסתבר שיהיה בו הענין של צניעות עצמית, שכתבתי שאפי' בחדרי חדרים יש ענין של בוש וצניעות, ויהיה מקום שתרגיש לא טוב, ואם כן היא תצטרך להחמיר. אבל אם היא תבלוט, וכל העם יסתכלו בה כי היא שונה מכולם [שהולכת בלי פאה], יהיה עליה לוותר על הצניעות האחת לטובת הצניעות האחרת, והוא דבר המסור לשיקול הדעת.

היוצא מזה שפאה נכרית בזמננו ממש כמו שאר בגדים היא, ואם מגרה, או כוונתה לגרות, פריצות היא, ואין לי צורך לפרט, לא לגבי פאות ולא לגבי בגדים, כי עצם הפירוט פריצות היא. ואם אינה מגרה, וגם אין כוונתה לגרות, אי אפשר לומר לא שהוא פריצות ולא שהוא לפני עיוור של הרהור, ולא משום והיה מחניך קדוש.

ומה שבדורות שקדמו לנו, בהתחלת הפירצה שתקו להם, מסתמא המצב אצל נשי ישראל היה ירוד, שאם היו יוצאים נגד זה בחרב ובחנית היו כאלה שהיו מתדרדרים יותר ויותר. ואנחנו בדורנו איננו יכולים לדון על הסיבות הפוליטיות שהיו להם, כי אינם ידועים לנו, ואפילו אם נראה לנו שלא היו צריכים לעשות כן, הם הכירו מצב דורם על בוריו, והחליטו מה שהחליטו, והדבר לאט לאט התפשט עד שנעשה ממש נחלת הרבים, כמו בדורות האחרונים, והתוצאות למעשה כמו שכתבתי. והנעל"ד כתבתי. אלא שאין בזה משום תעמולה ללכת דוקא בפאה נכרית, אלא להסביר מה שנראה לי להתיר ע"פ הדין".

הגאון רבי יהודה טשזנר

הגאון רבי יהודה טשזנר שליט"א, אב"ד ומו"צ דק"ק אופקים, מח"ס "שיח תפילה", ועוד ספרים רבים, בספרו "שערי תורת הבית" (פרק ה' עמ' שי"ד), כתב להתיר לבישת פאה, ולהעדיף לבישת פאה מלבישת מטפחת שאינה מכסה את כל שערות הראש:

"חובה על כל אשה נשואה לכסות ראשה. והרבה נשים שואלות במה עדיף לכסות ראשן, עם מטפחת או עם פאה? והנה מעיקר הדין כל דבר המכסה הוא כשר, אלא שיש כאן ענין של הידור מצוה. כי לכסות עם מטפחת הוא יותר צנוע מלבישת פאה, אכן הפאה מכסה יותר טוב את השערות שלה, כי בזה אפשר בקלות לכסות גם את כל השערות שבצדדים, וגם היא צמודה היטב ואינה נופלת, אבל עם מטפחת קשה לכסות את כל השערות שבצדדים, וגם המטפחת הרבה פעמים מחליקה וע"י זה מתגלים שערותיה.

על כן, אשה שיודעת איך לקשור את המטפחת באופן שמכסה היטב את כל שערותיה, ובלי להחליק פה ושם, יש עדיפות והידור בלבבית מטפחת, אבל אם אינה יכולה להיזהר בזה, עדיף ללבוש פאה. ויש לשים לב, כי כל ענין כיסוי הראש הוא משום צניעות, שלא יראה מהשערות הטבעיות שלה החוצה. וכמו כן צריכה האשה להיזהר בכיסוי ראשה שיהיה צנוע ולא מושך את העין, ועל כן הלובשת פאה, אסורה ללבוש פאה עם שיער ארוך או עם תסרוקת בולטת או יוצאת דופן וכדו'.

וכן אותן הנשים הלובשות מטפחת, צריכה המטפחת להיות פשוטה ומכובדת, אבל לא משובצת או בצבע רועש וכיו"ב. ואם המטפחת מושכת את העין היא מפסידה בזה את כל מעלת הצניעות בלבבית המטפחת, ויצא שכרה בהפסדה. וכן יש נשים המדקדקות בכיסוי ראשן בכל הפרטים, אבל אינן מקפידות על צניעות שאר בגדיהן, והולכות עם מחשוף או עם חצאית צרה או עם שסע, או עם בגדים אחרים. ודברים אלו נוגדים את כל גדרי הצניעות, ומה מעלת כיסוי ראש מהודר, אם שאר לבושיה אינם צנועים".

קכו

הגאון רבי ישעיהו פנחס רוטנברג

הגאון רבי ישעיהו פנחס רוטנברג שליט"א, מרבני בית וגן (לשעבר ראש ישיבה בבואנוס איירס) ור"מ בישיבת קול יעקב, בספרו "מנחת פרי" (חלק ב' סי' ע"ד):

"שורש הדבר מבואר ברמב"ם (פכ"ד מהל' אישות הי"ב) שדת יהודית הוא מנהג הצניעות שנהגו בנות ישראל, וכיון שנהגו כך קבעו חז"ל דכל אשה שאינה מתנהגת בצניעות זו תצא בלא כתובה כדי לא לפרוץ גדר הצניעות, אך אחר שכבר נוצר מצב שהרבה מאוד מבנות ישראל החרדים והצנועים הולכות בפאה נכרית והמטרה לכסות את ראשן, אפשר דכבר ליכא בזה משום דת יהודית וממילא גם לא מראית העין".

קכז

הגאון רבי מרדכי גרוס

הגאון רבי מרדכי גרוס שליט"א, אב"ד חניכי הישיבות בני ברק, בספרו "אום אני חומה" (עמ' צ"ד) כתב להתיר לבגד פאה נכרית. ובספר "והיה מחניך קדוש" (שיעורים בהלכות צניעות - עמ' י"ז) כתב שנשים שאינן מקצצות שיער ראשן, עדיף להן לילך בפאה נכרית ולא במטפחת, כי השערות יוצאות מבעד למטפחת:

"יש אומרים שמותר לצאת לרשות הרבים בפאה נכרית כשמכסה בו כל השערות, בין אם הוא משיער טבעי ובין אם הוא משיער סינטטי וכיוצא בזה, ונחלקו האחרונים כשהוא משיער

שנחתך ממנה אם מותר לצאת בו... כשמנהג המקום שלא לילך בפאה נכרית, אין לשנות מהמנהג. סוגי הפאות הנכריות העשויות בצורות שמושכין העין, אין דרך צניעות ללבושם".

ובמקורות הביא שם: "מותר לצאת בפאה נכרית - שלטי הגיבורים, וראיתו ממתני' שבת ס"ד ע"ב וגמ' שם נ"ז ע"ב וגמ' נזיר כ"ח ע"ב. ועיין פירוש המשניות להרמב"ם שם ובהלכות שבת פרק י"ט הלכה ז', וברמב"ן רשב"א וריטב"א שבת שם. וכ"כ בדפי הרי"ף ובהגהותיו בעין משפט נזיר דף כ"ח ע"ב. רמ"א סי' ע"ה ס"ב. מג"א שם ס"ק ה'. פמ"ג באשל אברהם שם. א"ר שם. גר"ז ס"ד. מגן גיבורים. סמ"ג. שולחן שלמה ס"ב. משנה ברורה שם. כף החיים ס"ק י"ט, ועיין סי' ש"ג ס"ק נ"ה. ערוך השולחן. פרישה סי' ש"ג ס"ק י"ט. אליהו רבא סי' ש"ג (ועיין סי' צ"א). דברי חמודות ברא"ש ברכות פ"ג סי' ל"ז. עדות ביהוסף סי' כ"ט ענף ו'. סתרי ומגיני סי' מ"ד. ובשו"ת אגרות משה או"ח ח"ב סי' י"ב כתב שרוב הפוסקים התיירו. הדעות הנ"ל, מוכח בדבריהם שלא התיירו רק לגבי אמירת דברים שבקדושה נגד פאה נכרית. ביאור הגר"א נראה דס"ל דשרי, ועיין הלכות הגר"א ומנהגיו סי' ע"ט".

"בקונטרס פאה נכרית כהלכתה כתב להוכיח דאף לדעת שלטי הגיבורים רמ"א ומג"א יש להחמיר מלצאת בפאה נכרית ברה"ר, אמנם אין כן דעת כל גדולי האחרונים בדעתם, כמבואר בארוכה בספר "כדת וכדין", ו"כפתור ופרח", ועוד ספרים, עיין בדבריהם. רבים מהאוסרים הוא משום מראית העין, והוא לפני שנתפשט לבישת הפאות, וגם טעם האוסרים דיסבור שהוא שעירות ויבוא לידי הרהור, ליכא כיום מהאי טעמא. וגם איכא מגדולי האוסרים שהוא מחמת לגדור גדר המנהג דהיה במקומותם ולבלתי ליתן שינוי בזה, והוי שייכא נמי טפי איסורא דבחוקותיהם לא תלכו (המוזכר בשו"ת תשובה מאהבה ועוד) שהשינוי היה מחמת פריצות העכו"ם".

"כשמנהג המקום שלא לילך בפאה נכרית, אין לשנות מהמנהג - משנה ברורה ס"ק ט"ו, משמיה דהמגן גיבורים, וכן הוא בשבילי דוד או"ח סי' ב', וברוח חיים אה"ע סי' כ"א" (אום אני חומה).

"סעיף ב. "לא תלכנה בנות ישראל פרועות ראש בשוק". ברשות הרבים לא מספיק במטפחת אחת אשר לבושה בה, אלא צריך שני כיסויים גמורים, אמנם רבים מקילים בזה ויש להם על מי שיסמכו. והנהוגות להסיר שיער ראשן, יכולות יותר להקל בזה. ויש מחמירים שאף כשהולכים בפאה נכרית שמים כיסוי מתחת לפאה, אמנם בזה מקילין יותר, ויש להם על מי שיסמכו.

להלכה אין שיעור בפריעת הראש אלא אף מקצת שיער גלוי הוא בכלל פרוע, ואין בזה חילוק בין בני אשכנז לבני ספרד. ואף דיש פוסקים שהקילו, אינו אלא לענין לקרוא ק"ש

כנגדה שאין הרהור, וגם לגבי ק"ש לא פוסקים כדעות אלו ואסור לקרוא ק"ש ולדבר דברי תורה וכל דבר שבקדושה אף כנגד מקצת שיער.

אמנם שיער היוצא חוץ לצמתה, כלומר מעט בצדדין, והוא השיער שיוצא בין אזנה למצח כנגד הצדעא, כשהוא רק בפני בעלה י"א דאין איסור, ויש מחמירים בזה. ומאחוריה מה שגדל בשטח הצוואר אין מעיקר הדין איסור של שיער באשה ערוה.

וצריכה להיזהר מאוד שלא יצא משיער ראשה אף משהו, ונשים שמשאירות שערות גדולות יקשה הדבר מאוד שלא יצאו מעט שערות דרך המטפחת, ועדיף שתלך עם פאה נכרית אף בבית, וע"י זה לא יצאו שערות...

גם זקנה אסורה בגילוי שיער, דהאיסור אינו משום ששערותיה נאות...

בלבשת פאה נכרית תלך אחר מנהג אמה ועדתה, ויש שנוהגים בכיסוי או כובע על הפאה. ואם לבעלה יש מנהג אחר, חייבת בכל גוונא לילך אחר מנהגו, בין להקל ובין להחמיר... אם רוצים לשנות את מנהג אבותם וללבוש פאה נכרית, ישאלו חכם.

[אמר המעתיק: ראה לעיל (עמ' 185) בדברי הגר"י פוזן, ובדברי הגר"ב זילבר לקמן (עמ' 317), שאין בפאה נכרית מנהג עדות אלא מנהג מקומות, והיום נהגו בכל המקומות ללבוש פאה].

אמנם בוודאי אף המתירים לא התירו סוגי פאות המיוחדות הנוגדות את דרכי הצניעות, כגון פאות הארוכות למיניהם שעשויים בצורות המושכות את העין, וכן אין ראוי לילך בפאה קצרה ביותר" (והיה מחניך קדוש).

הגאון רבי גבריאל ציננער

הגאון רבי גבריאל ציננער שליט"א, רב ומו"צ בבורו פארק, מח"ס נטעי גבריאל, בקובץ "אור ישראל" ל"ו, כתב להתיר לבישת פאה נכרית, והגם שמוסיפה יופי לאשה הלובשת אותה, מצינו בפוסקים שהיא ענין של קישוט כדי שתהא נראית נאה (הבאנו כאן תקציר, וראה דבריו באריכות לקמן בעמ' 352):

"בעיקר דין לבישת הפאות, שכבר התירום גדולי הפוסקים ונתפשטה הוראה זו בקרב כל קהל ישראל, ואף אותם הגדולים שלפני המלחמה היו זהירים יותר בזה, עכ"ז אחרי המלחמה ראו שצורך הדור להקל, כגון הרה"ק מהר"א מבעלזא זי"ע שהיקל בזה, הגם שבבית אבותיו החמירו מאוד בזה... ועוד דשיטת הפוסקים המחמירים הוא או בשביל חשש מראית העין או משום שהם משיער המת שאסור בהנאה או משום הרהור או משום דת יהודית או משום חוקות הגויים, וא"כ בזמננו שנתפשט שבנות ישראל הכשרות הולכות בפאה נכרית, והקלות

דעת וכל שכן נכריות אינן הולכות רק בגילויי שערות ממש, לא שייך כל החששות. ומה שהביא רשימות של כמה גדולים שאסרו, טעם של רובם לא שייך בזמננו... ולמעשה רוב נשותיהם של גדולי ישראל במאה שנים האחרונות הלכו בפאה נכרית, וא"כ אין להרעיש על המקילים... לבישת הפאה נכרית הוא ענין של קישוט שתהא נראית נאה, כמפורש בגמ' שבת".

קבט

הגאון רבי אברהם יצחק הלוי כלאב

הגאון רבי אברהם יצחק הלוי כלאב שליט"א, אב בית הדין הרבני בירושלים, בהסכמה לספר זה, כתב להתיר לבישת פאה, כי בימינו שנהגו בה אלפים ורבבות ע"פ גדולי הפוסקים שבכל דור ודור, לא שייכים הטעמים לאסור.

קל

הגאון רבי אליהו אברז'ל

הגאון הספרדי רבי אליהו אברז'ל שליט"א, ראש אבות בתי הדין הרבניים בירושלים, בהסכמה לספר זה, כתב שיש ללובשות פאה על מה שיסמוכו, וראוי ללמד עליהן זכות. ובשו"ת "דברות אליהו" (חלק ז' יורה דעה סי' מ"ו) כתב גם להתיר פאה נכרית מחשש ע"ז, ולקנות את הפאות שאינן מגיעות ישירות מהודו, וזה לשונו: "המורם מהאמור, שלא להביא שערות לפאות נשים מהודו סתם, אלא ממקום שמוכרים אותו לא דרך בית ע"ז, אלא דרך אנשים פרטיים... אלה שכבר קנו פאות כאלו יש להקל להם להמשיך להשתמש".

מהימנותם של כרוזים ומודעות

אמר המעתיק: כמו כן ישנם דיינים ורבנים רבים הפוסקים להתיר לבישת פאה נכרית לנשים נשואות, ולא גילו דעתם בכתובים אלא בע"פ לשואלים אותם, ומה שהובא כאן הוא רק מהכתוב במפורש בספרי הפוסקים, שהוא העיקר להלכה, או מכתב שנכתב ע"י הרב החותם בעצמו, ולא ממה שנתפרסם "קול קורא" (הנקרא בלע"ז פעשקוויל) וכדומה שמחתמים עליו רבנים, שפעמים רבות מתברר שהוא שקר, וראה לעיל אות קכ"ג מה שכתב הגרמ"י לפקוביץ זצ"ל על מכתב שהתפרסם בשמו ובחתימתו ובהוספות מכתב ידו.

וראה גם מה שכתב הגאון רבי מנשה קליין זצ"ל אב"ד אונגוואר בשו"ת משנה הלכות חלק ח' סי' קי"ט, וזה לשונו: "אותם החותמים על האיסור ואינם בקיאים בדבר, רק שחתמו מטעם שראו גדולים אחרים חתומים שם, וסומכים עליהם, או שחתמו שמם כדי להוסיף בחתימות ולהגדיל הרשימה של רבנים שיראה שהרבה רבנים אוסרים, או משום כבוד מרן שליט"א, לא די בזה שאינן מכריעים את ההלכה להקרא רוב, אלא אדרבה עוברים בלאו... דגם עוברים על סילוף ההלכה בכלל. ובפרט שאם ישאר הפסק הזה חתום, ובדורות הבאים אחרינו יראו שכל הני חתמו לאסור, יסברו דוודאי היו גדולי ישראל שידעו לפסוק, ויתחשבו בזה, ויסלפו ההלכה לדורות הבאים".

"גם פשוט דאותם הרבנים שאוסרים מחמת יראה או שאר פניות, אין להתחשב בחתימה כזו... וכן עשו רבים... ואחרים חתמו על האיסור מחמת **שיראים שילעיזו עליהם המחמירים ויטרידו אותם**, ואחרים מנועים מלהביע דעתם ברבים מפני שהוציאו ספרים, ויראים מפני הטרור שלא ילמדו בספריהם כאשר זה קרה בכמה ישיבות שזרקו ספרי גדולי הרבנים מהישיבות... ועוד יש רבנים שיראים שיאמרו עליהם שהם מן המקילין, בזמן שכוחא דמחמירין עדיף, ועוד יש כמה רבנים שפשוט יראים מטרור וזלזול מ... אשר בכוחם להשמיץ, וגם עשו כן, ועושים כן למי שאפשר, ופשוט דאין זה רוב".

וכן כתב הגר"ב זילבר זצ"ל בשו"ת אז נדברו (חלק י"ג סימן פ), על אלה המפרסמים דבריהם בכרוזים ומודעות, ומחתימים עליהם רבנים: "ומה שמעלת כבודו מזכיר מת"ח מפורסם [שאוסר נהיגת נשים] בטח התכוון לידידנו הגאון המפורסם מרא דאתרא הרב שמואל וואזנר שליט"א, אבל לפי מה שנתפרסם באחרונה במודעות כתב דבר זה רק בתור חומרא ולא איסור ממש כמו שפרסמו בשמו באחרונה, ולפי האמור אינו מובן מה מקום החומרא בזה. וכבר היה לי עוד מלפני כמה שנים פתחון פה לפניו בקשר לזה, שאין לזה שום שייכות לצניעות. ואם מחמירים בגלל צניעות במקום שאין להחמיר, גורם להקל במקום שצריכים להחמיר. אני לא מכיר את זהותם של מחברי הכרוזים שחותמים עצמם בשמות שונים, אבל כפי הנראה שכוחם לחפש ולמצוא איזה חסרון ובונים ע"ז בנינים גדולים, ובאים לפני הרבנים ומתארים בצבעים שחורים, וכמובן **שמנענעים להם עם הראש ואח"כ באים לפרסם איסורים בשם כל הרבנים**. בקיצור אין אני רואה שום חשש אם נשים נוהגות יותר מאנשים".

וראה עוד מה שכתב בשו"ת בני בני (חלק ג' סימן כ"ה): "לפני כעשר שנים כתבתי לו בענין אחד ונדפס בשו"ת בני בני (חלק ב' סימן י"ט) אך לא קבלתי תשובה, וכעבור כמה שנים פגשתי כשבקרתי בקהילתו. ועיין בבני בני (חלק א' סימן ל"ט) שכתבתי לרב אחר משם שגם כן חיבר קונטרס בלשון האנגלית, וסמך על מקצת גדולים לאסור על כל העולם, וכמו בהערות הנוכחיות באות א', שהעתיק קול קורא שיצא בארץ ישראל שיש בו **צירוף הלכות ברורות עם ענינים שאינם בשלחן ערוך**... ואין מורים מתוך קול קורא, כי אחד מחבר את הנוסח ומחתים אחרים, ורוב החותמים סומכים על החותמים הראשונים בלי להתעמק בפרטים, ואי אפשר לעמוד על מקור הדברים וסמכותם, ותשובה מנומקת אחת שווה כרוזים הרבה אפילו כשחתמו גדולים על הכרוז עצמו, וכל שכן כאן שרק היה למראה עיניהם".

וכתב הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בשו"ת אגרות משה (יורה דעה חלק ד', סי' ל"ח) שפסק הלכה ללא טעם ונימוק (כנהוג בתקנונים או בכרוזים) אינו נחשב פסק, "ויכול חכם אחר שסובר איפכא בטעם שנכון לדעתו להורות איפכא אף להקל וכ"ש כשהוא להחמיר, מאחר דהוראת הראשון שהוא בלא ידיעת טעם אין להחשיבה הוראה... גם ליכא כלל בזמננו מי שיכול לומר ולהדפיס פסקי דינים חדשים שלא הוזכרו בפירוש בשו"ע בלא ביאור ומקורות".

פרק ב

הגאון רבי יוסף שאול נתנזון זצ"ל, בעל שו"ת "שואל ומשיב"
והגאון רבי מרדכי זאב סגל אנטינגא זצ"ל, בעל "מאמר מרדכי"
(ספר מגן גיבורים אורח חיים סי' ע"ה, שלטי הגיבורים ס"ק ג')

וכל שכן שיער נכרית. כתב המגן אברהם, וכ"כ בשלטי הגיבורים דמותר לכתחילה כדאיתא במשנה פרק ו' דשבת, דיוצאה אשה בחוטי שיער וכו', דלא כבאר שבע שחולק עליו בספרו בדברי דיחוי [במג"א הגירסה היא "והאריך בסוף ספרו בדברים דחויים"]. והנה סתם הדברים ולא ביאר, ולא ידענו על מה חרה אפו בו, ועל כן נרחיב הדיבור בזה.

ראיות הש"ג

בש"ס נזיר דף כ"ח ע"ב, "ות"ק אמר לך אפשר בפאה נכרית", וכתב בעין משפט שם, דנראה לו היתר מכאן לשערות שהנשים נשואות נותנות בראשיהן. יהושע בועז [חתימתו]. ובשלטי הגיבורים שלו הביא בפרק במה אשה עוד ראייה, מהא דאמרו יוצאה אשה בכבול ובפאה נכרית לחצר, דמכאן ראייה לנשים שיוצאות בכיסוי שיער שלהם, ובמקום קליעת שערן נותנות שערות חברותיהן (שקורין קרינאל"ו בלע"ז). שהרי שנינו בשבת דף ס"ד דאשה יוצאת בפאה נכרית וכו', ופירשו המפרשים דפאה היא מגבעת ידבקו בה שיער נאה הרבה, ותשים אותה האשה על ראשה כדי שתתקשט בשיער, והתם באשה נשואה מיירי דהרי קאמר בש"ס הטעם כדי שלא תתגנה על בעלה וכו', ואין לומר שהיו משימות צעיף על הפאה נכרית, דהרי כל עצמה של אותה הפאה היא כדי שתיראה בעלת שיער. ועל כרחק שהולכות בשערות מגולות וכו', ע"ש.

קושיות הב"ש

וע"ז כתב בבאר שבע בתשובותיו סי' י"ח בשם זקננו הגאון מהר"י קצנלנבוגן בן הגאון מהר"ם פדואה ז"ל שחולק עליו, דאי אפשר לומר שהיו הולכות בשערות מגולות, דהרי בשיער של עצמן מגולה אסור מן התורה, כדאמרו בכתובות דף ע"ב, ראשה מגולה דאורייתא הוא, וא"כ גם פאה נכרית אסור משום מראית העין. ועוד, הרי דעת הרמב"ם ז"ל דאף ששערה מכוסה במטפחת, כל שאין עליהם רדיד ככל הנשים עוברת על דת יהודית, ועל כרחק דאסור לצאת בפאה נכרית מגולה, ע"ש.

הראיה מחצר

והנה לכאורה צריך להבין, מאי ראיה מיייתי מהא דיוצאה לחצר בפאה נכרית, הא בחצר ליכא משום פריעת ראש אף בשיער ממש, ואף בלא קלתה. אמנם צריך לומר דראיתו היא כיון דעכ"פ משום דת יהודית איכא אף בחצר כמבואר בשו"ע אהע"ז סי' קט"ו סעיף ב', ועיין בית שמואל שם ס"ק ט', וא"כ על כרחך מוכח דיש חילוק בין פאה נכרית לשערה, דאף דשערה אסור, מ"מ בפאה נכרית מותר לגמרי, והוא הדין ברשות הרבים ג"כ יש חילוק ביניהם.

ולפ"ז ממילא אי אפשר לומר בזה דנגזור משום מראית העין, כיון דאפי' בגוף שערה אין איסור גמור כי אם מדת יהודית בלבד שנהגו בעצמן, ובכה"ג אין חשש כלל. ובזה מיושב היטב קושיית התוס' בשבת (דף נז: ד"ה אי, שהקשו אמאי לא קתני ברישא פאה נכרית בהדי כבול דאין יוצאין בהן לרשות הרבים, ולפי מש"כ אתי שפיר, דברשות הרבים דאיכא איסור בפריעת ראש מן התורה א"כ גם בפאה נכרית גזרינן משום מראית העין, ואסור לצאת בו אף כי אין בו משום משא, ולכך לא קתני לה רק בחצר דמותר, ודו"ק.

ההיתר ברשות הרבים

אמנם אכתי אין ראית הש"ג ראייה כלל, דבחצר כיון דאין בו רק משום דת יהודית שנהגו בעצמן, א"כ ממילא דוקא בשערותיהן עצמן נהגו אבל לא בפאה נכרית, ומה ראייה הוא לרשות הרבים דהתורה אוסרתה שפיר ואסור הוא אף בפאה נכרית. אמנם יש לומר דשפיר איכא ראייה משם דאף ברשות הרבים שרי, דאם לא כן אמאי אמרו דמותר לצאת לחצר בשבת משום שלא תתגנה על בעלה, תיפוק ליה דבלאו הכי אין לאסור בחצר משום גזירה שמא תצא בה לרשות הרבים, כיון דלרשות הרבים בלאו הכי אסורה לצאת משום פריעת ראש, ובכה"ג לא גזרינן, דהיא מילתא דלא שכיחא שתעבור עליה, וכמש"כ הקדמונים בכמה דוכתין.

והן נסתר מחמתו [כלומר מחמת יסוד זה] מש"כ זקננו שם לדחות ראיתו, דיש לומר דהש"ס לא נקיט רק דמשום שבת מותר, אבל לעולם יש בו איסור משום פריעת ראש. ולפי מה שכתבנו אתי שפיר, דאי סלקא דעתך דאית ביה איסורא דפריעת ראש האין גזרינן משום שמא תצא בה לרה"ר, הא לא עבדא איסורא.

דין כיסוי ראש בחצר

ולכאורה רצינו לומר ראייה דאסור מהא דהקשו שם אמאי לא תני פאה נכרית בהדי כבול לענין רשות הרבים דאסור, ואם נימא דפאה נכרית אסור, א"כ לאו קושיא היא, דאי אפשר למינקט פאה נכרית דבזה בלאו הכי אסור לצאת לרה"ר משום דאיסורא דפריעת ראש משוי עליה כמשא, וכמש"כ רש"י בעירובין (דף צה: ד"ה ת"ק, ואין ענין לאינך דאין בהם רק איסור דרבנן. אך אדרבה מקושיית התוס' ותירוצם שם נראה להיפך. אבל עכ"פ ראית הש"ג ראייה,

ובלאו הכי הא דעת הסמ"ג וכן הסכים הש"ג פרק המדיר דאפי' בחצר שאין רבים בוקעין בו אסור, ועיין בבית שמואל סי' קט"ו ס"ק ט'.

וגם גוף דבריו לחוש בפאה נכרית משום מראית העין, לענ"ד ברבים שנהגו כן לא שייך מראית העין, דלא חשידי, ועיין ביורה דעה סי' קמ"א סעיף ד' בהג"ה, וכל שכן בזה דכל הנשים נהגו כן, האיך אפשר דכולהו יעברו על דת משה ויהודית עכ"פ, ומכל שכן למאן דסובר דהוא דאורייתא, ועל כן ישפטו הכל שהוא פאה נכרית.

תירוץ קושיות מהרי"ק

גם מה שכתב [מהרי"ק] דאם יוצאת בפאה נכרית מגולה לא שייך הטעם "כדי שלא תתגנה על בעלה" כיון דהבעלים רואים דאין השערות של עצמן, לענ"ד אינה קושיה דאטו בידיעה תליא מילתא, מכל מקום קישוט הוא דנראית כאילו היה לה שיער. ותדע, שהרי אמרו בנזיר אפשר בפאה נכרית, אף שיודע שתגלח שיערה, ולא יכול לומר אי אפשר באשה מגולחת שאין לה שיער של עצמה, כיון שעכ"פ יש לה הקישוט בפאה נכרית כמו בשיער של עצמה, וזה פשוט.

ומה שהביא [מהרי"ק] ראייה מסנהדרין דף קי"ב, דאיבעיא לן בשיער נשים צדקניות מהו, לא זכינו להבין כוונתו, והמעייין שם ובערכין דף ז' יראה הראיה מבואר להיפך, ורש"י פירש שם בהדיא בערכין ד"ה "ובפאה נכרית" דרגילות היו הנשים ששערן מועט לקשור שערות חברותיהן בשערן. ועיקר איבעיא היא אם הוא כנכסים ושללה הוא או כמלבוש אף שאין עתה עליה, ע"ש.

איברא דמדברי רבינו ז"ל [הרמב"ם] בפרק ד' מהלכות עכו"ם הלכה י"ב, נראה דאינו חשוב מלבוש אף דמחובר בגופה, שהרי כתב שם סתם "ושל פאה נכרית הרי הוא בכלל שללה ואסור", ולא חילק דדוקא בתלי בסיכתא אסור אבל במחובר בגופה ניצל בצדקניות, ועל כרחך דלאו מלבוש הוא. הן אמת דדבריו תמוהים, דהוא להיפך מדברי הש"ס סנהדרין שם, דקאמר בהדיא "אי דמחובר בגופה כגופה דמיא", וכאשר השקפנו בזה ראינו כי גם בפרק י"ד מהלכות אבלות הלכה כ"א כתב [הרמב"ם] גם כן שהמת אסור בהנאה חוץ משיער מפני שאינו גופו, ושם תמה הכסף משנה, דבערכין אמרו דוקא בפאה נכרית דתלי בסיכתא, והלחם משנה שם הרגיש גם מפרק ד' מהלכות עבודה זרה, ע"ש מש"כ בזה, ובשו"ת הרשב"א חלק א' סי' ש"ל, ובתוספות יום טוב בערכין שם. ובאמת לא קיימא לן כן. ואף להרמב"ם ז"ל נראה לענ"ד שאין ראייה, דניהו דפסק כרב נחמן בר יצחק שם, אבל בזה לא פליג דמותר לצאת בפאה נכרית וכן היה מנהגם.

תירוץ קושיית הב"ש מנדרים

ומה שכתב הב"ש ראייה מהא דאמרו בנדרים (דף ל:) דנשים לעולם מכסו, ופירש רש"י דנשים אין להם שחורי הראש, דעטופים כל שעה בלבנים. ואם היו רגילים בפאה נכרית, הרי יש להם שחורי הראש. לענ"ד אין ראייה, דהוא על גוף שיער שלהן עצמן קא מכוון, ולא מה שעושין לתכשיט, ועל כן יפה כתב המגן אברהם שאין דברי הבאר שבע מחוורין. מ"מ זה ודאי, דאם אין מנהג המקום כן, שילכו הנשים בפאה נכרית, ודאי יש לאסור משום מראית העין, כמש"כ זקננו הגאון מהר"י ז"ל, ואולי הוא גם כן בכלל דת יהודית, בפרט לקשור בשערן כמו שהיו נוהגות בזמן הש"ס דוודאי איכא איסור היכא דאין המנהג כן. וגם זקננו שהאריך בפסק הלז, בלי ספק שכוונתו היתה לשם שמים, בשביל שראה שנפרץ בעת ההוא וכל כוונתן היה לדמות לעכו"ם, ועל כן ליבתהו רוח טהרה לעורר מדנים על זה.

עוד מדבריהם בספר מגן גיבורים (אלף המגן ס"ק ח')

וכל שכן שיער נכרית. כן כתב הדרכי משה בשם השלטי גיבורים, והבאר שבע הביא בשם זקננו הגאון מהר"י קצנלנבוגן ז"ל שחלק על זה. ובאמת שראיותיו אינן מכריעות כמו שכתבנו בשלטי הגיבורים [היינו פירושם הארוך הנקרא גם הוא "שלטי הגיבורים"], אבל האמת כי זקננו בקעה מצא וגדר בה גדר וראוי להחמיר [כלומר, וכן ראוי להחמיר בכל מקום שלא נוהגים ללבוש פאה, ואסור משום מראית העין. ומסתבר שצ"ל "וראה להחמיר", והוא מתאים עם כל מהלך דבריהם כאן ובפירוש הארוך, שכתבו שזקנם ראה להחמיר משום שנפרץ בעת ההיא]. וכל זה בפאה נכרית, אבל שיער של עצמה שנחתך וחיברה בראשה כדי שתהא נראית בעל שיער אסור. לבוש. דלא כנראה מדרכי משה סי' ש"ג [שהתיר גם בפאה הנעשית משערות עצמה], ועיין בעטרת זקנים כאן [שפירש שיש בזה מחלוקת בין הלבוש לרמ"א]. והבאר היטב קיצר בזה. ובזה [באריכות דבריהם בפירוש הארוך] מיושב רוב קושיות הב"ש על הש"ג שם, ודו"ק.

אמר המעתיק: העולה מדברי הגאונים הוא שבמקום שנהגו ללבוש פאה נכרית, יש להתיר לבישת פאה נכרית לנשים נשואות, וכל דברי הר"י קצנלנבוגן וראיותיו נדחות. ורק במקום שלא נוהגים בזה, יש לאסור משום מראית העין, וכן הביא בשם הגאון בעל "משנה ברורה" בסי' ע"ה ועוד פוסקים. ולפ"ז היום יש להתיר בשופי, כי התפשט המנהג בכל העולם כולו. וראה זה פלא, שאפי' הגאונים הגדולים הנ"ל שהם נכדי הר"י קצנלנבוגן האוסר הראשון והעיקרי של הפאה, שעליו נסמכו יתר האוסרים, חלקו עליו ודחו דבריו, ולא ראו לנכון להגן עליו מדברי המג"א.

פרק ג

הגאון רבי עזריאל הילדסהיימר זצ"ל רב קהילת ברלין וראש בית המדרש לרבנים בגרמניה (שו"ת רבי עזריאל חלק ב', אה"ע סי' ל"ו)

שנת תרל"א. להרב... בקהילת שוואבאך. אי יש איסור דת יהודית בפאה נכרית המכסה כל הראש הנקרא בלע"ז "לאקקען שייטעל".

על דבר מה שבדק לי הכובע הנקרא "לאקקען שייטעל" הנהוג עתה אצל הנשים אף הנהירות בדת יהודית אם יאות עבדי וכבוד מעלתו הרבה להחמיר ולאסור. ואני לא כן עמדי ואהפך בזכותן, וכן נכון הדבר לעשות, וללמד זכות לנשים כשרות ולאבותיהן אשר בתוכן גדולי ישראל כאשר נודע לי, ומדשתקי אודויי אודו להו דליכא איסור דת יהודית ח"ו, והדין עמהם לענ"ד.

הצרכת שני כיסויים

והנה כל דבריו של כבוד מעלתו בנויים על שיטת הרמב"ם בפרק כ"ד מהלכות אישות (הלכה י"ב), שפירש דדת יהודית היא אם תלך בלא רדיד, ומפרש מעלתו דהיינו בלא סבכה תחת פאה נכרית. אכן תימא אקרא אנה מצא דצריך להיות כלי בתוך כלי, והס מלהזכיר שיהא צריך לגרש בנות ישראל ולהוציאם בלא כתובה בדבר שאינו מיוסד במלות מבוררות של גדולי הפוסקים.

הרדיד תלוי במנהג המקומות

ועל דבר רדיד שהצריך הרמב"ם הנה בהגהות מימוניות פירש שהוא צעיף. ועיין בתוס' בבא בתרא (דף קנו: סוף ד"ה כבינתי), מבואר דרדיד היינו מה שאנו קורין "שלייער" (הינומה) שמכסה גם פניה ובודאי דת וצניעות יהודית בארצות הקדם שלא להיות פני הנשים מגולות והרמב"ם ממה דחזי פירש. ועתה האם יחמיר ג"כ להצריך לכל הנשים צעיפים ורדידים לכסות פניהן? ולהפרישה (סי' קט"ו ס"ק י') רדיד הוא מלבוש המכסה כל הגוף וכמו בסי' ע"ג, ובאמת תמוהים דבריו דלרמב"ם רדיד הכרח לכל נשי ישראל שלא יהיו נידונים כיצאים מדת יהודית, ולעיל (ריש סימן ע"ג) תלו הטור והשו"ע במנהג המקומות, וכתבו במקום שדרך וכו'.

הגדרת "קלתה"

ועיקר הדבר ויסוד הדבר דקלתה, וכן מה שקרא הרמב"ם מטפחת, היינו מעשה קליעה באופן ששערות עצמה נראין עוד לחוץ בין הקליעות (וקלתה ומטפחת אחת היא) וזה מותר

מהתורה, דרך פריעת שיער ממש אסרה התורה כמו שנעשה עם הסוטה דפרעו אותה לגמרי, אבל מגדר דת יהודית אף בזה אסור עד דמכוסה מכל וכל, אבל אם מכוסה מכל וכל, אף במה שקורין "לאקקען שייטעל", אין בזה דת יהודית. והמחמיר חומרא גדולה כזו עליו להביא ראיות מוחלטות.

וקפלוטין שבירושלמי (כתובות פרק ז' הלכה ו') להמפרש פני משה הוה כמו מטפחת, ולקרבן עדה דפירש בגד דק"כ יש לצדד ולומר דהוא כמו קלתה או מטפחת, ודק היינו שאנו רואין מה שהוא מתחתיו. ולפ"ז בין אם יש לצדד פירש"י שאין בו עוד שום רמז לרדיד עם פירוש הרמב"ם כמו שרצה כבוד מעלתו לצדד בדברי הטור או לא, בכיסוי ראש גמור לית ביה שום חשש. ויעוין בכל זה בשו"ת תשובה מאהבה סי' מ"ח, ודבריו נכונים וישרים למודה על האמת. ובאמת בסוף התשובה סיים בדברי מוסר שלא תצאנה הנשים בפאה נכרית להדמות ליוצאות בשערן של עצמן, ועתה פשה ההיתר בזה והלואי שיאחזו הכל בזה, שלא להיכשל בפריעת ראש דאוריתא.

מראית העין בפאה

עתה אני שואל איזהו גבול ישימו בארוכת ורחבת הפאה, אתמהה. ואם כי הנשים נראות ע"י זה כיוצאות בפירוע ראש ממש חלילה, הנה נודע כי כל אשה ובתולה מיד רואה ההפרש הגדול בזה וגם האנשים הפרוצים הצופים בנשים בודאי יראו החילוק, והנשים בעצמן יודעות כי כבר נודע הדבר. וא"כ צריכים אנו להפך בזכותן, במה שאין שום מקור איסור בש"ס ופוסקים לענ"ד. וא"כ מה שרצה לומר כי הפאה גרועה יותר ויותר ממטפחת באמת לא נראה כן, אלא עדיפה יותר ויותר שמכסה כל הראש במכסה גמורה.

באיזו פאה דיבר הש"ג

ועתה נעיין קצת במה שפלפל באיזהו אחרונים ולקצר אני צריך מאפס פנאי. פירש"י סנהדרין (נח: ד"ה משתפרע) לא ידעתי למה הביא, דפשיטא דראשה פרוע דאורייתא הוא. ומה שפלפל בדברי שלטי הגבורים (שבת כט. מדפי הרי"ף), לפי הנ"ל ליכא חולק בין הפוסקים וכולן מודים דרך קלתה או מטפחת (והוא הוא כנ"ל), דהיינו שלא היתה מכסה גמורה מה"ת מותר, ומדרבנן צריך להיות מכסה גמורה, וא"כ אף אי יהיבין ליה דקדוק קלוש דהוי ליה לפרש דרך לפירש"י הוא כן, ואטו כי רוכלא וכו' ובודאי סמך על המעיין, אכן להנ"ל אין פירוד כלל בין הדבקים לדעה אחת.

ועל דבר מה שהוכיח דעל כרחך שלטי הגיבורים לא איירי כלל במכסה כזו המכסה כל הראש, דאם לא כן אמאי לא הותר רק בחצר, והא אף ברה"ר שרי דהא לא שלפא שלא יתגלה שעה, ליכא שום ראייה כלל. דהמשנה איירי בכל אופן, ונקט חצר משום פאה נכרית עם סבכה, ובאמת בלא סבכה גם ברה"ר מותר דלא שלפה. ועל דבר מה שפלפל אם הש"ג

והרשב"א וריטב"א (בדף ס"ה) ותוס' (בדף נז: ד"ה אי) מיירי עם סבכה או בלא סבכה, הנה כבר הלכו הנמושות המחמירים והמקלים בפאה נכרית בזה, אם הש"ג מיירי עם או בלא סבכה, ויעוין בפלפול באריכות בתשובה מאהבה הנ"ל. וגם אין אנו עסוקים עתה בפ"נ הנהוגה כבר זה כמה, רק במה שנתחדש מקרוב באו.

תירוץ הקושיות על הש"ג

ובלא זה לענ"ד כל קושיותיו על שלטי הגבורים יש לדחות, למשל מה שהקשה על מג"א שעמד בצדו בסימן ע"ה ס"ק ה' כביאור של מחצית השקל, והקשה ידידי א"כ אפי' זקנה בשל ילדה תהא מותרת דהא לא שלפה משום ראיית שיער, ובאמת ליכא קושיא, דמשום בושא שלפה לה עכ"פ [כאן חסרות כמה תיבות בדפוס המקורי, ולכן לא מובן המשך דבריו. המעתיק] והא בכרמלית דרבנן באמת הדין כן וע"כ ליכא ראייה מהראב"ן ומהרמב"ן (בדף ס"ה) דמיירי התם אשה על ילדה בשל זקנה דאיכא בושא, ומחמת בושא ס"ל גדול כבוד הבריות שדוחה ומצוה ג"כ איכא, ואיננו שני הפכים בנושא אחד כמובן, שבאמת בושא ומתוך שתי רעות בוחרת הקטנה להראות עצמה כפי טבעה, ופשוט. ואין דבריו לנגד הנהוג כבר גם בבנות גדולי ישראל ונשי צדיקי עולם, והנח להם לישראל.

והדקדוק שדקדק בלשון הרמב"ם פרק י"ט הלכה ז' מהל' שבת "שיער הרבה" איננו דקדוק כלל, כי הלא באמת נראית כיש לה שיער הרבה יותר ע"י עיבוי הראש ע"י שיערה ועליהם עוד המכסה.

ועל דבר הדקדוק במלת ארעי בפירוש המשניות להרמב"ם (שבת פרק ו'), מה יעשה בפאה נכרית הנהוג עד עתה שהם ג"כ לא היו ארעי (ועיין בתשובה הנ"ל בדקדוק מלות אלו). וממה שפירש הערוך (בערך פאה) ורש"י בערכין (דף ט') בדרך אגב מהנהוג בימיו, אין ללמוד איסור לדרך אחר. בזה סלקינן. כי אם מצד מהיות טוב אולי טוב יותר גם בזה שלא לשנות כלל, עכ"ז אין מקום לאסור, והנלענ"ד כתבתי.

האיסור הוא הגורם להרהור

אמר המעתיק: ובשו"ת רבי עזריאל חלק א' (סי' ח'), שאל השואל על ההיתר לבתולות ללכת בשערן, וזה לשונו: "איני יודע טעם נכון, דלדעתי בבתולות שהולכים לגמרי בפירוע ראש יש הרהור יותר ויותר מנשים שהולכים רק קצת בגילוי שיער, ובש"ס קאמר סתם "שיער באשה ערוה" ואשה משמע גם פנויה". וענה לו הגר"ע הילדסהיימר: "הרהור תלוי באיסור, ומים גנובים ימתקו, ומשום דמותר לבתולות לילך, ע"כ ליכא הרהור בזה" [כצ"ל]. ע"כ לשון התשובה. וכוונתו **שהאיסור גורם את ההרהור**, ומפני זה אין הרהור בבתולה, כי התירו לה לגלות שערותיה. וממילא הוא הדין גם לפאה נכרית, שאחר שהתירוה עשרות הפוסקים, אין בה הרהור יותר, כי האיסור גורם את ההרהור, וכשיודעים שהדבר מותר, אין מהרהרים.

וכעין זה כתב הגאון רבי אלחנן פרץ שליט"א, ראש אבות בתי הדין "חוקת המשפט", בספרו "חוקי חיים" (סי' נ"א): "ולכאורה מדוע אין הרהור בשיער בתולה, ומותר לקרוא ק"ש כנגדה, והרי האיסור לקרוא ק"ש מול שיער גם משום הרהור נגעו בה, ראה לשון המשנ"ב סק"י וסקי"ג.

ונראה שהחילוק ביניהם הוא, דכיוון שנשואה צריכה לכסות את הראש ואינה מכסה, הרי מראה שאינה צנועה, ולכן איכא הרהורא באשה שמפגינה חוסר צניעות. אבל בתולה שלא צריכה מן הדין לכסות ראשה, אין בזה הפגנת חוסר צניעות, ואין בזה איסור. ולפ"ז פרועת ראש בבתולה, שאסור להמג"א שפיר איכא הרהור.

וכן לפ"ז מובנת חומרת המשנ"ב דגם נשים הרגילות לכסות ראשן, גם בהם שייך הרהור, דסוף סוף אכתי פריצותא הוא גבן. **ולפ"ז לא שייכים דברי תרומת הדשן כלל לפאה נכרית**, ומשום דאמנם איסור גילוי ראש הוא משום פריצותא דגברי, ומדוע בבתולות אין אנו חוששים לפריצותא זו, ובהכרח כמו שנתבאר דפריצותא זו מקורה מעצם הענין של גילוי הראש שלא כדין. אולם גילוי כדין או כיסוי כדין, אף שנראה כמגולה, מכל מקום כיוון שנראית להדיא שעושה כדין, אין בזה איסור לדעת המשנה ברורה".

וכן כתב הגאון רבי בנימין זילבר זצ"ל (ראה דבריו לקמן בעמ' 322): "והרי בתולות פנויות יש שסוברים בשיטת השו"ע באה"ע סי' כ"א שנוהגות שלא ללכת בפריעת ראש, ואפי' הכי פסק באו"ח סי' ע"ה שאין איסור לקרות ק"ש כנגדה, ובנכריות מסתפק המ"ב דמותר, משמע אפי' אם דרכן לכסות, ויתכן שזה יותר מדמות ראייה שהאיסור גורם ההרהור".

פרק ד

הגאון רבי סיני שימפער זצ"ל רב ואב"ד דקהל יראים קרלסרווה (שו"ת סתרי ומגיני חלק ב' סי' מ"ד)

נשאלתי על דבר כיסוי ראש של אשה נשואה אי אסור מצד הדין. שנית, אם מחוייבת לגלח שיער ראשה. ושלישית, אם די לכסות ראשה בפאה נכרית שקורין "שייטעל" או לא.

תשובה: תנן בכתובות (דף עב.) ואלו יוצאות שלא בכתובה, העוברת על דת משה ויהודית, ואיזהו דת יהודית יוצאה וראשה פרוע, ופריך הש"ס ראשה פרוע דאורייתא היא, דכתיב ופרע את ראש האשה, ותנא אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפרוע ראש, ומפרק דאורייתא קלתה שפיר דמי, דת יהודית אפי' קלתה נמי אסור.

וכן פסק הרב המחבר באה"ע סי' כ"א סק"ב, "לא תלכנה בנות ישראל פרועות ראש בשוק, אחת פנויה ואחת אשת איש". והאי פנויה היינו אלמנה או גרושה אבל בתולה מותר, כדברי המחבר בהדיא באו"ח סי' ע"ה סעיף ב'. ולקמן לענין כתובה בסי' קט"ו סעיף ד' כתב המחבר, "איזו היא דת יהודית, היא מנהג הצניעות שנהגו בנות ישראל, ואלה הם הדברים שאם עשתה אחת מהם עברה על דת יהודית, יוצאת לשוק או למבוי מפולש או בחצר שהרבים בוקעים בו וראשה פרוע ואין עליה רדיד ככל הנשים, אע"פ ששערה מכוסה במטפחת" וכו'.

ההבדל בין דת משה לדת יהודית

והבאר היטב כייל לן כללא, דברשות הרבים וראשה פרוע לגמרי הוי דת משה, ואם ראשה מכוסה בקלתה או בשאר דבר אלא דאינה מכוסה כדרך הנשים, אז הוי דת יהודית. ובחצר שאין רבים בוקעים לפרש"י ותוס' ליכא איסור אפי' פרוע לגמרי, אבל הסמ"ג הביא הירושלמי שאפי' בחצר יש איסור אם ראשה פרוע לגמרי. מכל זה מפורש יוצא דאיסור גמור הוא לאשה לילך בגילוי הראש אף אם שערה אינו פרוע אלא קלתה. וראיתי אחרי ראי שמרן החת"ס חלק או"ח סי' ל"ו מבאר הך דינא בכחו הגדול, דשיער בכל מקום בראש ופדחת בנשואה אפי' בביתה ערוה היא אם לא שיש לה מטפחת בראשה, ובשוק ובחצר של רבים גם כובע ע"ש.

ענין התגלחת לנשים

ואמנם גם לצד השני פשיטא דאין האשה מחוייבת לגלח ראשה בתגלחת מצורע, דלהא נתנן סוף פרק ראשון דערכין האשה שנהרגה נהנין בשערה פריך הש"ס ואמאי, איסורי הנאה נינהו, ואמר רב באומרת תנו שערי לבתי. ופריך אילו אמרה תנו ידי לבתי מי יחבינן לה, ואמר

רב בפאה נכרית, ופרש"י לאו שערה ממש קאמר, אלא שהיתה לה פאה משיער אשה אחרת קשור לשערה (דרגילות היו הנשים כששערן מועט לקשור שיער נשים נכריות לשערן והיא פאה נכרית), ואמרה תנו אותה לבתי. וקמ"ל מתני' דאע"ג דקשורה לה, כיון דאמרה תנו גליא דעתה דלא ניחא לה דתיהוי כגופה לאיתסורי בהדיה, וכנטולה מחיים דמיא וכו'. וא"כ נראה בעליל מדברי רש"י ז"ל דאין האשה צריכה להסתפר שערות ראשה, דהא קאמר דרגילות היו לקשור שיער נכרית בשערות ראשן, הרי שהיתה לה פאה משיער אשה אחרת קשורה לשערה. וליכא למימר דהכא מיירי בנשים שיוצאות ליהרג ואינן שומרות דת משה וישראל, דהא רש"י סתמא קאמר דרגילות היו הנשים וכו' ועל כרחך מנשים דעלמא מיירי.

ועוד דפריך שם הש"ס טעמא דאמרה תנו, הא לא אמרה תנו גופה היא ומיתסר, והא מיבעי ליה לרב אסי ברבי חנינא שיער נשים צדקניות מהו. ופרש"י של עיר הנדחת שלא הודחו עמה. ואמר רבא בפאה נכרית לא קמיבעיא ליה, כי קמיבעיא ליה לרבי אסי ברבי חנינא דתלי בסיכתא, הכא דמחובר בה טעמא דאמרה תנו, הא לא אמרה תנו גופה הוא ומיתסר. ופרש"י בפאה נכרית שקשורה הצדקת לשערה וכו', הרי שגם הנשים הצדקניות הניחו שערותיהן על ראשיהן ולא נתנוהו למאכלת מספריים. ודוחק לומר דמיירי בבתולות, דהא נשים סתם קתני.

ועוד דהא איתא ביומא (דף מז.), תנו רבנן שבעה בנים היו לה לקמחית, וכולו שימשו בכהונה גדולה. אמרו לה חכמים מה עשית שזכית לכך, אמרה להם מימי לא ראו קורות בתי קלעי שערי וכו', וא"כ חזינן דאף מדת חסידות ליכא לגלח שערות. ועוד דהא דתנן בנזיר (דף כח.) נזרק עליה אחד מן הדמים אינו יכול להפר, במה דברים אמורים בתגלחת טהרה אבל בתגלחת טומאה יפר, דיכול לומר אי אפשר באשה מנוולת. רבי אומר אף בתגלחת הטהרה יפר, שהוא יכול לומר אי אפשר באשה מגלחת. ופריך הש"ס ותנא קמא? אמר לך אפשר בפאה נכרית. ורבי סבר בפאה נכרית אידי דזוהמה לא ניחא ליה וכו'. ואי נימא דכל אשה צריכה לגלח שערות ראשה, היכי קאמר רבי אידי דזוהמה לא ניחא ליה בפאה נכרית ואיננו רוצה שתגלח שערותיה, מה בכך דלא ניחא ליה הא מחוייבת היא לגלח שערותיה גם בלא נזירות דידה? אלא מדחשיב רבי דלא ניחא לבעלה שתגלח שערותיה ותלבש פאה נכרית, שמע מינה דליכא חיוב לאשה דעלמא לגלח שערותיה.

ועוד דהא קתני סוף פרק חזקת הבתים, עושה אשה כל תכשיטיה ומשיירת דבר מועט, מאי היא, אמר רב בת צדעא. ומפרש הרשב"א שרגילות לסוד שם ולהשיר שערה מחמת יופי, ורק מחמת חורבן הבית הניחו מלעשות אותו הקישוט. הרי דגם באותן השערות הנראות מתחת האזנים אין בכך כלום. איברא דהזוהר פרשת נשא (הובא במג"א סי' ע"ה ס"ק ד') החמיר שלא יראה שום שיער מראשה. ואמנם גם מזוהר ליכא שום הוכחה דצריך לגלח אותן, רק החמיר שלא יראו מבחוץ אלא יכסו אותן (וערוך ערך בת צידעא כתב כשהאשה קולעת שערה

כולן, משיירת ממנו דבר מועט בין אזניה לפדחתה כנגד צדעיה ומביאה סיד טרוף כשהוא חבוט וטחה אותו שיער ואינה קולטת אותו אלא מטילה אותו כנגד פנים, וזה עושה בת עניים, אבל עשירה סורקתו בבשמים בשמן טוב שיתחברו שערות זו בזו, ולא תהיינה כאבילות ויתייפו ע"ש. וזה היפך ממה שהחמיר הזוהר). וכן נקטינן להלכתא דצריך לכסות אותן השערות כנגד האזנים, וכן הוכיח החת"ס או"ח סי' ל"ו, והצמח צדק מהרב הגאון מנחם מנדל מליובאוויטש חאה"ע סי' קל"ט. ממילא מכל זה וכן מכל דיני חפיפה קודם הטבילה, נראה בעליל שע"פ דיני הש"ס ושו"ע אין האשה מחוייבת לגלח שערות ראשה, ואין הבעל יכול לכופה לזה, וגם איפכא אם היא רוצה להתגלח רשאי הוא לעכב על ידה, ואך כששניהם רוצים בוודאי ליכא קפידא, בפרט במקום שנוהגות כך.

היתר פאה נכרית

ועתה נחזה אנן אי די לכסות את הראש בפאה נכרית, או צריך עוד כיסוי על ככה. והנה שם בנזיר נמצא בגליון הש"ס דבתשובת בעל השלטי גיבורים רבי יהושע בועז הוכיח מזה היתר שערות שנשים נשואות נותנות בראשיהן, ולענ"ד גם מהא דערכין יש ללמוד שפאה נכרית נחשבת לכיסוי הראש, ובהדיא כתב הדרכי משה לטור או"ח סי' ש"ג וזה לשונו, "ומצאתי כתוב בהגהות אלפסי החדשים, ומותר לאשה נשואה לגלות פאה נכרית שלה, לא שנא אם היא עשויה משערותיה או משיער חברתה, דאין שיער באשה ערוה אלא דוקא שערותיה הדבוקים בבשרה אבל לא בתלושין העשויות לכסות שערותיה האחרות, אע"ג דעבדי לקישוט שתהיה נראית בעלת שיער". עכ"ל.

ולחא דפסק הרב המחבר שם בסי' ע"ה סעיף ב' שיער של אשה שדרכה לכסותו אסור לקרות כנגדו אבל בתולות שדרכן לילך פרועות הראש מותר, הוסיף הרמ"א וכתב והוא הדין השערות של נשים שרגילין לצאת חוץ לצמתן, רצונו לומר דמותרת, וכ"ש שיער נכרית אפי' דרכה לכסות, עכ"ל. והגם שהרמ"א לא קאמר בהדיא שאף כיסוי משערות עצמן מותר, מ"מ מדהביא שדין זה נובע מהגהת אלפסי והוא לא מחלק בין זה לזה משמע דגם הרמ"א ס"ל כן (והרמ"א הלא הביא דברי הגהת אלפסי כלשונו באו"ח סי' ש"ג בדרכי משה).

פאה משיער עצמה

ומה שתמהו רבים אהא דכיסוי עשוי משערות עצמן נחשב לכיסוי שזה נגד דעת רש"י ז"ל דמפרש שם בערכין דמיירי משיער נשים נכריות, לענ"ד ליכא מכאן שום התחלת קושיה, דהא רש"י מיירי מאותן נשים ששערן מועט, והן בוודאי אינן יכולות לקשור קליעות משערות עצמן, אבל קושטא דמילתא כשיש להן קליעות משערותיהן אפשר דגם לרש"י מותר. והעטרת זקנים לאו"ח שם הביא ב' שיטות אי מועיל כיסוי הראש משערות עצמן, דלדעת הבאר שבע ומהר"י פדואה אסור ולדעת הרמ"א מותר, ומיהו הבאר שבע בסי' י"ח החמיר עוד יותר דהוא פליג התם על בעל הש"ג, וקאמר דמה ששנו היתר להתקשט ולצאת בפאה

נכרית מיירי דוקא באם מכוסה תחת הסבכה, אבל בלא סבכה אסור, וכן העלה בעל שאילת יעב"ץ ח"א סי' ט' ע"ש.

ראיה מהגמ' שבפאה אין דת יהודית

ואך בר מיניה שהגהת אלפסי ולדעת עטרת זקנים גם הרמ"א סבירא להו דאין בזה משום שיער באשה ערוה, קשה עליו מהא דפריך הש"ס על מתני' דכתובות ראשה פרוע דאורייתא היא, ואת אמרת דת יהודית, ואי נימא דפאה נכרית איסורא איכא כל זמן שאינו מכוסה תחת הסבכה, אמאי לא אוקמה הש"ס דמתני' איירי בפאה נכרית בלא סבכה דזה אסור משום דת יהודית, ואם שערות עצמה פרועין אז אסור מדאורייתא, ומדלא מתרץ הש"ס הכי שמע מינה דבפאה נכרית גם דת יהודית ליכא. ומכאן איכא לענ"ד תשובה על הא דפסק הגאון דברי חיים חלק ב' סי' נ"ט דאסור לאשה לילך בפאה נכרית בשוק, וסמך על בעל באר שבע, דהלא חזינן דדעת הב"ש נדחה משיטת הגמ' ותוס'.

ועוד דבשבת (דף נז:) מקשין התוס' בד"ה אי כבלא דעבדא וא"ת אמאי לא תני נמי ברישא פאה נכרית בהדי כבול דאין יוצאין בה לרה"ר, ומתרגין דמילתא דפשיטא היא דאסור לצאת בה לרה"ר דוודאי משלפא דמחכו עלה. ואי נימא כבעל באר שבע דפאה נכרית אסור משום דת יהודית, אין שום מקום לקושייתן דלתני נמי פאה נכרית, הא בלאו הכי אסור לצאת בה אפי' בחול. אלא מדהקשו כן שמע מינה דס"ל לתוס' דבחול ליכא איסור לצאת בפאה נכרית בגלוי לרה"ר, דלא שייך בה איסור ערוה.

ראיה מהתוס' שהפאה היתה מגולה ברה"ר

ועוד מה זה דתירצו התוס' דמילתא דפשיטא היא דאסור דוודאי משלפא משום דמחכו עלה, הא לפי הסבר הב"ש דמיירי שהפאה נכרית מכוסה תחת הסבכה פשיטא ודאי דליכא, דכיון דהפאה נכרית אינה נראית לחוץ דהא מכוסה היא תחת הסבכה, א"כ ליכא למיגזר דמחכו עלה, אלא מדמתרצי הכי על כרחך בא ללמד שנושאות אותה בלי סבכה ועל כן חיישינן דמשלפה. והא דלא קפדינן עתה שנשים יוצאות לפעמים בפאה נכרית בשבת, יש לומר חדא דסמכינן אשיטת הפוסקים, הובא במג"א סי' שמ"ה ס"ק י' שכל שאין ששים ריבוא עוברים בו בכל יום אינו רה"ר, וא"כ בזה"ז ליכא לרה"ר שלנו רק דין כרמלית, ומטעם זה התיר השו"מ מה"ת סי' ק"ט לצאת בברילין הירוקין להגן על העיניים הכואבים מפני החמה במקום שאין עירוב, משום דדעת רוב הפוסקים דאין לנו עתה רה"ר דאורייתא ע"ש. ועוד י"ל דהפאה נכרית נעשית עתה בהדרת היופי וליכא למיחש דמחכו עלה, ולא אתי למשלפה.

איברא דגם היעב"ץ בחלק א' סי' ט' וחלק ב' סי' ה' ו' פליג על השלטי גיבורים והעלה דהא דקאמר הש"ס אפשר בפאה נכרית מיירי בחצר אבל ברה"ר אסור. ומיהו אף אף שאינני כדאי להכריע בין האריות האלה, מ"מ הא גם היעב"ץ הוכרח לומר דמתוס' לא משמע כן, ולפי

דעתם מותר לצאת בפאה נכרית בחול אפי' לרה"ר, וכיון שראינו שלהגהות אלפסי החדשים ורמ"א סי' ע"ה (וסי' ש"ג) ומג"א ליכא בפאה נכרית איסור ערוה, א"כ מה נענה בתריהם, בוודאי יש לסמוך עליהם להקל.

שוב מצאתי שכבוד ידידי הרב הגאון בעל הרי בשמים חלק או"ח סי' ל"ו (ובינתיים שבק לן חיים, חבל על דאבדין) מתהלך ברחבה בהאי עניינא ולדעתו צריך להחמיר משום מראית העין שבני אדם טועין וחושבין שהם שערות עצמן, וכן העלה בתפארת ישראל למתני' דנזיר שם. ועוד שעל הרוב עושין הפאה נכרית משערות מתי נכריות, ולדעת כמה פוסקים גם מתי נכרים אסורים בהנאה ומטעם זה החמיר גם המהרי"א חלק יו"ד סי' שס"ו ע"ש.

פאה הנראית כשיער עצמה

ולענ"ד החמירו ז"ל יותר מדאי, דלו יהא כדבריהם שעל הרוב עושין הפאה נכרית ממתי נכרים (מה שבאמת אינו ברור כ"כ. דלפי מה שחקרתי ודרשתי אנכי, מיעוטא דמיעוטא עושין כן שערות, כי רובא דרובא באו מבית מלקט לנזירות), הא הרבה פוסקים ס"ל דמתי נכרי מותרים בהנאה, כדכתב בנה"כ ליורה דעה ריש סי' שמ"ט, ובגליון מהרש"א שם, וגם לחוש אחשדא שייסברו הרואים שהיא שערות עצמה היא חומרא גדולה, דכיון שיודעים העולם שיכולין עתה לעשות הפאה נכרית יפה כל כך שתיראה כשערות עצמה, אמאי נחשוד אותה, הא מאן דבעי למיהוי חסידא יקיים מילי דאבות, לדון את כל האדם לכף זכות, עיין ילקוט סופר פרשת קדושים, ועל כזה והדומה לו אין לנו לומר אלא הנח להם לבנות ישראל וכו'. ופוק חזי מה עמא דבר, דברוב מדינות פרקו נשים רבות מעליהן עול דת יהודית והולכות בפומבי בשערותיהן הטבעיות. בעת כזאת בוודאי אין צריך לחפש בדרכים אחרי חומרות יתרות.

המחמיר בזה יגרום להקל

ומאיש נאמן שמעתי שזה זמן לא כביר אשר דרש רב אחד בקהילה גדולה בענין זה במדינה ממדינות פולין, ושפך כוס חמתו על אותן הנשים המכסין ראשם בפאה נכרית ולא במצנפת כמו בימים הראשונים, וקרא עליהם "ראשי חדשים לעמך נתת זמן כפרה" רח"ל, וכשמען זאת השליכו הרבה נשים את הפאה נכרית מראשיהן, באמרן אם גם זאת לא די למה לנו להכביד את ראשינו בשייטעל. והולכין עכשיו בלי שום מכסה על ראשיהן. מזה נראה דבזמן הזה אשר מקלו יגיד לו וכל אחד חפץ לדמות בזה וכיוצא בו למת להיות חפשי מן המצוות, ביותר צריך להיות ערום ביראה ולקיים מאמר הכתוב "אל תצדק הרבה", כדי שלא תיכשל לעבור על סיפא דקרא "אל תרשע הרבה", כמו שאירע לשאול בן קיש כדאיתא ביומא דף כ"ב. ועיין עוד מש"כ רש"י בשבת (דף קנ"ג. ד"ה בו ביום מחקו סאה), "שהרבו לגזור יותר מדאי ואין יכולין לעמוד בגזירתם, ומתוך כך עוברין על דברי תורה". ובספר כלי יקר, לקרא דלא תוסיפו על הדבר ולא תגרעו ממנו. ועל כן נראה לענ"ד שיותר טוב להישען על דעת הפוסקים המתירין כדי שלא אתיא קולא מחומרא ודי למבין. וזמן כביר לאחר כתבי זאת

ראיתי שהרב הגאון בעל בית יצחק חלק או"ח סי' י"ד האריך בדבר בחריפות נפלאה, וגם הוא הורה דמותר לצאת חוצה בפאה נכרית. ובכמה ראיות כיוונתי לדעת הגאון זצ"ל ואומר ברוך שכיוונתי.

ובינתיים יצא לאור ספר "לדוד צבי" כולל דברי תורה ומדע, ושם נמצא בדף רי"ח "ולהלן מראה מקומות לאיסור פריעת ראש באשה ודיני פאה נכרית מאת הרב המנוח עניו וחסיד מוהר"ר שלמה קארלבאך זצ"ל מליבעק", והאריך להוכיח שם ג"כ דאשה שתלך בפריעת ראש עוברת על איסור תורה, ולכסות השיער בפאה נכרית נדון בזמנינו ובמדינתנו כהיתר גמור, והמעין בדברי אחרונים יראה שחוככים בזה להחמיר ע"ש. אכן לענ"ד מכל מה שהוכחתי בתשובתי מפורש יוצא **דלדינא מותר והמחמיר יחמיר לעצמו** כמו שהחמיר ג"כ מרן החת"ס בצוואתו לבני ביתו (ע"ש בדף רמ"ג), ועיין ג"כ בירחון ישורון חוברת כ' שנה שלישית הערות ורמיזות, דמפרש שם ענין דפריעת ראש בדרך חקירה אמיתית.

פרק ה

הגאון המקובל רבי עובדיה הדאיה זצ"ל חבר בית הדין הרבני הגדול בירושלים וראש ישיבת המקובלים בית אל (שו"ת ישכיל עבדי חלק ז', אה"ע סי' ט"ז)

להרב... שליט"א. באשר לשאלתו בדיון פאה נכרית לנשים נשואות, אם דינה כמו שיער ראשה שאסור לגלותה משום הרהור, דלפעמים היא יותר יפה משיער ראשה ומיפה אותה יותר, ואתי לידי הרהור, וכן משום מראית העין, דהרואה נדמה לו שהן שערותיה ממש... זאת אשיב בס"ד.

זה לשון הדרכי משה או"ח סי' ש"ג ס"ק ו', מצאתי כתוב בהגהות אלפסי החדשים (הוא בשלטי הגיבורים על הרי"ף פרק במה אשה על המשנה שם דף כט. אות א' ע"ש), מותר לאשה נשואה לגלות פאה נכרית שלה, לא שנא אם היא עשויה משערותיה או משיער חברתה, דאין שיער באשה ערוה אלא דוקא שערותיה המדובקים בבשרה, אבל לא בתלושין העשויות לכסות שערותיה האחרות, אע"ג דעבדה לקישוט שתהא נראית בעלת שיער. ע"כ.

והנה ממש"כ דאינם ערוה, משמע דמותר לקרות לפנייהם, וכן אפי' להסתכל בהם, כיון דאינם כגופה, ולכאורה, מדוע נשתנו מבגדי צבעונין שלה, הנאמר בברייתא (ע"ז כ: "ולא בבגדי צבע של אשה שהוא מכירה", וכן נפסק בשו"ע (אה"ע סי' כ"א סעיף א') וזה לשונו, "ואסור להסתכל בבגדי צבע של אשה שהוא מכירה אפי' אינם עליה, שמא יבוא להרהר בה".

אין היצר שולט בשיער תלוש

ונראה בטעם הדבר, דהוא משום דקים להו לרבנן, שאין יצה"ר שולט אלא בדבר הדבוק בגוף האשה עצמה, היינו הדבר הדבוק בגוף הערוה עצמה, דאין שליטה להיצה"ר אלא בדבר שיש לו נפש חיונית, לא בדבר שאין לו נפש חיונית, ולכן בנתלש מגוף האשה, דניטל ממנו נפש החיונית, הרי פקע ממנו אותה הערוה שהיתה עליו בזמן שהיה דבוק בגוף האשה, דהרי הוא כפגר מת שאין להיצה"ר שליטה בו, ולכן התירו להסתכל בו, דכיון שאין להיצה"ר שליטה בו, הרי לא יבוא לידי הרהור.

[אמר המעתיק: ודברי הרב מפורשים בגמ' ברכות (דף כד.): "קרא עליה שיער שיער", וברש"י שם: "מה בכך", ע"ש. שמוכח משם שאין בשיער עצמו משום ערוה, אלא כשהוא דבוק לבשר ונראה עם הבשר, וכשהוא תלוש אין בכך כלום. והביא זאת הש"ג בדבריו כראיה לשיטתו להתיר פאה].

אחרי כתבי זה, ראיתי בשו"ת באר שבע סי' י"ח, שהביא דברי הש"ג הנ"ל, וכתב שמצא כתב יד מהר"י קצנלנבוגן ז"ל, שכתב עליו "לא זו הדרך ולא זו העיר שהנחילו לנו אבותינו" וכו', ואחרי שהאריך בזה והטיח דברים קשים כלפי הש"ג הנ"ל, כתב בסוף דבריו, "על כן אני אומר לא תאבה לו ולא תשמע אליו כלל ועיקר בכל מה שכתב, כי הם דברים בטלים הבל הבלים" וכו' עכ"ל.

ובאמת כל גופי נרתע בקרבי, בראותי דברים קשים כגידים נגד חד מקמאי גאון גדול, לדחות דבריו באמת הבנין, בפרט אחרי ראותינו שגם רמ"א בדרכי משה הביא דבריו ועבר עליהם בשתיקה, וגם עיינינו הרואות דברים וכן שלימים נהגו היתר בכך, אף נשי רבנים גאונים ואדמורי"ם, ואף אחד לא פצה פה וצפצף. וכנראה שלא חדר והעמיק להבין טעם הדבר ויסודו, שהוא כמו שכתבנו והסברנו, ואם היה מתמתן קצת, והיה מפנה את תשומת לבו להבין טעם הדבר על אמיתותו, לא היה נחפז להטיח דברים קשים כאלה, ולדחות דבריו באמת הבנין עד כדי כך לכתוב עליו שהם דברים בטלים הבל הבלים.

אין מראית העין במקום שנהגו

ואשר לטעם משום מראית העין, שהרואה יחשוב שהוא שיער שבגופה, הנה פשוט שבמקומות אשר אין רגילים בכך ללבוש פאה נכרית, ודאי יש מקום לחוש מפני מראית העין. ובודאי גם הש"ג לא כתב להתיר אלא במקומות שנהגו בכך, כמו שדייק ותני בזה הלשון "וסמך לנשים היוצאות בכיסוי שערות שלהן כשהן נשואות, אבל במקום קליעת שערן נושאות שערות חברותיהן" וכו', הרי לך שכל דבריו אינם אלא למצוא סמוכות למנהג שנהגו נשים בכך, דבזה אין ענין למראית העין, דכיון שנהגו בכך הרי כולם יודעים דהוא פאה נכרית, אך ודאי דבמקום שאין מנהג ודאי דגם הוא מודה במודים דרבנן דאין מקום להתיר להם לכתחילה, מפני מראית העין.

שוב ראיתי בשדי חמד ז"ל במערכת דת יהודית סי' ג', שהביא דברי הש"ג והחולקים עליו, וגם הביא מש"כ בתשובה מאהבה סי' מ"ו, שיצא למלאך מליץ בעדו, ומסיק דמצד זה אין למחות בלובשות פאה נכרית, כיון דהרמ"א סי' ע"ה ובדרכי משה סי' ש"ג סבירא ליה דמותרת בפאה נכרית בגלוי, וכן דעת מגן אברהם וכן דעת הלבוש סי' ע"ה וכו', יש לסמוך עליהם כי הם עמודי ההוראה ועיני כל העדה עליהם. ושוב כתב דיש איסור מצד אחר כי עושים זאת משערות מתים וכו'. ושוב הביא מספר צ"צ על המשניות דגם הוא האריך בזה, ואסיק דיש גם ענין פריצות כיון שאינו ניכר אם הולכת פרועת ראש, ע"כ. ועכ"פ במקום שנהגו ודאי דאין בכוחנו לאסור להם, מכיון דיש להם על מה שיסמוכו, רמ"א ומג"א והלבוש כנ"ל.

עמודי ההוראה כתבו להתיר

שוב נדפס מחדש קונטרס דת משה ויהודית, והוא ליקוט מדברי גדולי הדורות על איסור גילוי שיער בנשים נשואות, ופאה נכרית, כדברי הב"ש הנ"ל. ואמנם ברור הדבר, דבמקום שכבר נהגו היתר, אין בכחנו לאסור להם כנ"ל, כיון שענינו הרואות לרמ"א ולמג"א והלבוש עמודי ההוראה כתבו להתיר, הרי יש להם סמיכה מעליא לסמוך עליהם, אבל במקום שלא נהגו, ודאי דאין להתיר להם לכתחילה.

פרק ו

הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל ראש מועצת גדולי התורה בארה"ב, וראש ישיבת תפארת ירושלים (שו"ת אגרות משה חלק ד', אה"ע ח"ב סי' י"ב)

עש"ק י"א תמוז תשכ"ב. מע"כ ידידי הנכבד, מוהר"ר ... שליט"א.

הנה בענין פאה נכרית שנשאלתי מרעיתך הרבנית הכבודה תחי', אשר כת"ר רוצה לידע דעתי בזה. הנכון לענ"ד אף דאיכא מאן דחושש לאסור פאה נכרית משום מראית עין, עיין בעטרת זקנים או"ח סימן ע"ה, מ"מ רוב רבותינו וגם מאלו שסומכין עיקרי ההוראה עליהם מתירים, והם הרמ"א שם ובסימן ש"ג בדרכי משה, והמג"א והפמ"ג, וכן משמע גם מהגר"א שסובר כן, שלא אסרו בזה משום מראית העין. וכמעט שמוכרח מהגמ' פרק במה אשה, שאם איירי דיוצאה בפאה נכרית דוקא במכוסה, לא היה שייך לומר דעל שערות זקנה לילדה ניוחש למחכו עלה.

גם כשהפאה אינה ניכרת, אין לאסור

והטעם פשוט, שכיון שלא מצינו בגמ' שאסרו, אין למילף ממקומות אחרים שאסרו משום מראית עין, דאין למילף חדא מאידך, ולכן נאמר איסור מראית עין בייחוד בכל דבר שאסרו. ובפאה נכרית ודאי הא אין למילף, חדא דאין זה איסור לאו אלא איסור עשה, דעל האשה להיות צנועה ולכסות ראשה, ואין למילף ממנה שאסרו בשבת ועוד איסורי לאוין. ועוד, משום שברוב הפעמים ניכר שהשערות הם מפאה נכרית, ואף אם אינו ניכר לאנשים שאין מסתכלין כ"כ בנשים עד שיכירו, מ"מ לנשים ודאי ניכר ברובא דרובא, ואולי גם כולן ניכרות. ולכן בשביל מה שנזדמן לפעמים רחוקות שלא ניכר לאסרו.

וכעין ראייה לזה, מהא שמותר להתגלח הזקן במספרים כעין תער ולא אסרו משום מראית העין, אף ששם הוא מאיסורי לאוין וגם הם חמש לאוין, אלמא דלא בכל דבר אסרו. ואולי הוא נמי משום דברוב הפעמים ניכר להרגילים להתגלח שאינו גלוח דתער, לא אסרו בשביל פעמים רחוקים שלא ניכר, ואף שהם מצויים גם בין אנשים שאין מתגלחים שהם אין מכירים כ"כ, מ"מ כיון שלהמתגלחים הוא ניכר כבר, כידוע זה לכל דחברך חברא אית ליה, ויידעו הכל שפלוני מתגלח במספרים ובסם וכדומה ולא בתער. וא"כ כ"ש באשה, שבעיקר היא נמצאת בין הנשים, שהן מכירות שהיא פאה נכרית, שאין לאסור בשביל שיטעו אנשים שאין מכירים זה דנחשב כידוע גם להם. ואף אם היא אשה שמלאכתה בין אנשים, נמי כיון שעכ"פ ניכר

לנשים אין לאסור, וממילא אין לאסור גם כשלא ניכר לפעמים, אף אם היה זה מאיסורי לאוין, וכ"ש שהוא רק מאיסורי עשה, שאפשר שליכא כלל איסור מראית עין בזה.

הרואה תולה בהיתר המפורסם

ויש עוד טעם גדול במה שלא אסרו בפאה נכרית, דכיון דידוע לכל שיש ללבוש פאה נכרית שתהיה נדמית כשערות האשה עצמה, אין לאסור דמהאי טעמא יחשדוה הרואים מרחוק ואלו שאין מסתכלים כ"כ בנשים שהשיער הנראה הוא משערות האשה עצמה, כיון שהיא מוחזקת לאשה כשרה, ויודעים שמקורב ודאי מכירים שאינן שערותיה, והרואים אותה בקרוב ומסתכלים הרי ברוב הפעמים יכירו שהיא פאה נכרית.

[אמר המעתיק: וגם כיום, ברוב הפאות ניתן להבחין ע"י התבוננות שאין זה שיער טבעי, כיון שהפאה גבוהה מעט משיער הראש, שהרי היא מונחת עליו, וגם שיער הפאה מבריק יותר משערות הראש הטבעיות, וגם רוב תסרוקות הפאות הצנועות דומות, כי הן במראה מסודר ולא פרוע].

ואין לומר שבמדינתנו זו בזה הזמן שנתפרץ שרוב נשים בעוונותינו הרבים אין מכסות ראשן, לכן יאמרו גם עליה שהיא מהפרוצות בזה, ולכן אף שלא אסרי רבנן אנן יש לאסור. חדא דאנן אין מחדשין איסור מה שלא אסרו מתחלה בגמ' והגאונים. ועוד, דהא אין מה לחוש שיצא קלקול מזה, דלהמכירים אותה לא יהיה שום חשד כיון שידועים שהיא אשה כשרה, ולהאין מכירים אותה ויאמרו שגם היא מהפרוצות, בזה הרי לא ילמדו ממנה יותר משאר הפרוצות שהן הרבה בעוה"ר, ולא מצינו שאסרו בכזה"ג. וטעם זה הוא גם על מה שלא אסרו לגלח במספרים כעין תער ובסם, שנמי כיון שידוע שאפשר לגלח כעין תער בדבר המותר לא יחשדוהו, ואף שנתפרץ בעוה"ר שהרבה מגלחים בתער, מ"מ אין לאסור עתה מה שלא אסרו מתחלה. וגם להמכירים אותו לא יהיה שום חשד כיון שהוא בחזקת כשרות, ולהאין מכירין לא יצא מזה שום קלקול בזה שיחשבו עליו שגם הוא מהעבריינים, יותר ממה שנמצאים שאר העבריינים.

[אמר המעתיק: וכן כתב הגאון רבי חיים ישראל פסח פיינהנדלר זצ"ל, בספרו "אבני ישפה" (ח"ה סי' קמ"ה), וזה לשונו: "כיום נעשה מצב שרוב הנשים לובשות פאה נכרית, ואם כן ודאי שלא שייך לומר שיש כיום ענין של מראית העין, שהרי יודע כל אדם שיש כאן פאה נכרית. ודבר זה דומה לתחילת השימוש בשעון שבת, שבתחילתו היתה מראית העין שאנשים חשבו שהוא מכבה או מדליק האור בשבת, אבל אחר שהתפשט הדבר שוב אין מראית העין, כי הוא דבר שרוב בני אדם עושים, ולא שייך בזה ענין של מראית העין. וכן הדבר בענין הפאה הנכרית... בזמננו הדבר ברור שהוא נפוץ ביותר, ולא שייך כלל מראית העין, וממילא גם הבאר שבע שאסר הפאה הנכרית, היה מודה אם היה רואה המצב שנוצר בימינו". עכ"ל.]

וכן כתב בספר "עמודי שש" למסכת בבא מציעא (צא). עמ' ק"ע בהערה, וזה לשונו: "יש להתיר מהטעם הנ"ל שההיתר מצוי מאוד ומהיכי תיתי שיתלו באיסור, וע"פ זה נראה דבלבשת פאה אין

לחוש למראית העין שיראוה שהולכת בגילוי ראש, דמהיכי תיתי שיתלו בגילוי ראש, והרי מצוי ומפורסם לכל שיש פאות בעלמא, ולכן המתירים בזה לא חשו למראית העין. ואף אלה שאסרו משום כן, היינו בזמנם שזה היה מעט ולא מצוי... ועיין כה"ח בסי' ע"ה אות י"ט ובסי' ש"ג אות נ"ה, להסכמת האחרונים להתיר פאה, ובזכרונות אליהו מני חלק יו"ד מערכת פ' אות ג' כתב "והנה בעתה בכמה מקומות נתפשט שלובשים פאה, ואדרבה בית דין כופים לבעל לקנות לה, כך שמעתי, עכ"ל. גם בספר פני יצחק אבולעפאי, הגם שבתחילה צידד לאסור פאה (והביא ריש דבריו ביביע אומר ח"ה אה"ע סי' ה'), מכל מקום בהמשך דבריו הרבה בטעמים להקל ושכן המנהג בארצותם וכו', והביא כן מכמה רבנים שהסכימו להקל". עכ"ל. וסיים שם שאין למחות במקילין כיון שמדינא שרי].

ולכן לדינא אין כת"ר יכול למחות ביד אשתו הרבנית החשובה מללבוש פאה נכרית, שאף אם כת"ר רוצה להחמיר, אינו יכול להטיל חומרותיו עליה שזהו רק דין שלה, וכיון שהיא עושה כדין שהוא כרוב הפוסקים ושגם נראה כמותם, אינו יכול להחמיר עליה אף אם לא תכסה כלל הפאה נכרית, וכ"ש כשרוצה להלביש כובע עליה שיכסה רוב מהפאה נכרית שאין לכת"ר להקפיד כלל. ואם כת"ר הוא מהנוהגים להתגלח בסם ומספרים כעין תער ולא חש על עצמו למראית עין שהוא רק מטעמים שבארתי, ודאי לא שייך שיחמיר עליה בפאה נכרית, שהרי הוא כסותר הנהגת עצמו, שאותן הטעמים איכא בזה עוד מכ"ש כדביארתי.

[אמר המעתיק: בנותן טעם להוסיף כאן מה שהעיד הגאון רבי יצחק עבאדי שליט"א בשו"ת "אור יצחק" (אה"ע סי' ג') בשם הגר"מ פיינשטיין זצ"ל, וזה לשונו: "וזכורני מיד לאחר נשואי שאלתי את הגאון הגדול הנ"ל אם צריך ללבוש כובע על הפאה נכרית, ואמר לי שאין צריך. ועוד הוסיף לומר לי כי פאה נכרית יותר טוב ממטפחת, כי פאה נכרית מכסה את כל השערות, ועוד שבזה תמיד נשאר מכוסה כל זמן שהיא על ראשה, מה שאין כן במטפחת"].

עוד מדבריו בשו"ת אגרות משה (אה"ע חלק ד' סי' ל"ב)

"הנה ברור כדכתבתי באו"ח ח"א סימן קנ"ח, דאשה נשואה צריכה להתנהג במנהגי הבעל בין לחומרא בין לקולא שהרי היא ברשות הבעל ואין לך אין דעתו לחזור כזה, והא דכתבתי באה"ע ח"ב סימן י"ב לענין פאה נכרית שאין הבעל יכול למחות ביד אשתו מללבוש פאה נכרית הוא משום שדין שלה הוא ולא שייך זה למנהג הבעל, וגם בפאה נכרית ליכא מנהג ברור כל כך מאחר שהוא כמעט בלא טעם כדכתבתי שם".

פרק ז

הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל ראש ישיבת פורת יוסף, מגדולי הפוסקים הספרדים בדורנו (שו"ת אור לציון חלק א' סי' י"א)

ישוב דברי הרמ"א בדיון פאה נכרית. מרן בשו"ע (סי' ע"ה סעיף ב') כתב וזה לשונו, "שיער של אשה שדרכה לכסותו אסור לקרות (קריאת שמע) כנגדו, אבל בתולות שדרכן לילך פרועות הראש מותר". וכתב ע"ז הרמ"א בהג"ה שם, "וכל שכן שיער נכרית (דמותר) אפי' דרכה לכסות. הגהות אלפסי החדשים". ע"כ. וכ"כ גם בדרכי משה (או"ח סי' ש"ג אות ו') וזה לשונו, "מצאתי כתוב בהגהות אלפסי החדשים, מותר לאשה נשואה לגלות פאה נכרית שלה, לא שנא אם היא עשויה משערותיה או משיער חברתה. ואין שיער באשה ערוה אלא דוקא שערותיה המדובקים בבשרה, אבל לא בתלושים עשויות לכסות שערותיה האחרות, אע"ג דעבדא לקישוט שתהא נראית בעלת שיער". ע"כ.

ומקורו מדברי שלטי הגבורים שסביב הרי"ף במסכת שבת פרק במה אשה (דף כט. מדפי הרי"ף), דבמתניתין תנן יוצאת אשה בחוטי שיער וכו', בכבול ובפאה נכרית וכו', וכתב ע"ז בשלטי הגבורים שם בזה הלשון, "יראה מזה להביא ראייה וסמך לנשים היוצאות בכיסוי שערות שלהן כשהן נשואות, אבל במקום קליעת שערן נושאות שערות חברותיהן" וכו', ע"ש בדבריו.

הרמ"א מתיר פאה ברה"ר

ומשמע מדברי הרמ"א שמתיר לצאת בפאה נכרית אפי' לרשות הרבים במקום שרגילות בכך, וכן כתב הפרי מגדים (אשל אברהם אות ה') בדעת המגן אברהם (שם ס"ק ה'), שביאר דברי הרמ"א הנ"ל, והא קא משמע לן הרמ"א שאע"פ שברשות הרבים אית ביה דת יהודית במקום שדרכן לכסות, מכל מקום ערוה לא הוי, ומותר לקרות ק"ש כנגדה.

והנה הגאון באר שבע (סי' י"ח) האריך לדחות דברי הש"ג מההלכה וכו', דמה ששנו ההיתר להתקשט ולצאת בפאה נכרית בכולי גמ', מייירי דוקא בפאה נכרית מכוסה תחת הסבכה ועל ראשה רדיד וכו', ע"ש שהאריך מאוד [ומה שהקשה על הש"ג, יהיה קשה גם על רמ"א שהעתיק דבריו].

דת יהודית תלויה במנהג

ונראה לענ"ד ליישב בס"ד דברי הרמ"א, דהנה במתניתין דכתובות (דף עב.) תנן, "ואלו יוצאות שלא בכתובה, העוברת על דת משה ויהודית" וכו', ובגמ' איתא, "ראשה פרוע דאורייתא היא, דכתיב ופרע את ראש האשה", ומשני "דאורייתא קלתה שפיר דמי, דת יהודית אפי' קלתה נמי אסור". ופרש"י במתניתין, "דת יהודית. שנהגו בנות ישראל, ואע"ג דלא כתיבא". ע"כ.

[אמר המעתיק: וכן כתב בשיטה מקובצת (כתובות עב.) וזה לשונו, "דת יהודית. דברים שאינם אסורין מן התורה, אלא מנהג בנות ישראל הם, לצניעותא בעלמא. והיא עוברת על דת המנהג". וכן כתב בפסקי רי"ד שם, "דת יהודית... פירוש, דבר שאין בו איסור אלא שהנשים נהגו דרך צניעות". וכן כתב רבינו יהונתן על הר"ף מסכת כתובות, והר"ן שם. וכן כתב מהר"ם חאגיז בספרו אלה המצוות סימן רס"ב: "בנות ישראל החמירו על עצמן דוקא במכסה קבוע, ברדיד ולא במטפחת. שהוא עראי וכגלוי דמי"].

סתירה בדברי הרמב"ם

אמנם כד נעיין בדברי הרמב"ם נראה דלכאורה סותר עצמו, דבפרק כ"ד מהלכות אישות (הלכה י"ב) כתב, "ואיזו היא דת יהודית, הוא מנהג הצניעות שנהגו בנות ישראל. ואלו הן הדברים שאם עשתה אחת מהן עברה על דת יהודית, יוצאה לשוק או למבוי מפולש וראשה פרוע ואין עליה רדיד ככל הנשים, אע"פ ששערה מכוסה במטפחת" וכו', ובפרק י"ג (הלכה י"א) כתב, "מקום שדרכן שלא תצא אשה לשוק בכפה שעל ראשה בלבד עד שיהיה עליה רדיד החופה את כל גופה כמו טלית, נותן לה בכלל הכסות רדיד הפחות שבכל הרדידין" וכו'. ומשמע דבמקום שאין דרכן לצאת ברדיד אין צריך ליתן לה רדיד בכלל הכסות, וקשה, דהא אית בה משום דת יהודית. ולפ"ז נראה, דהרמב"ם מפרש דת יהודית, היינו דת שנוהגות הנשים, כלומר מנהגי הצניעות שהנשים נוהגות להיות צנועות, וכל מקום ומקום לפי מנהגו.

ונראה שהרמב"ם למד כן מן המשנה בכתובות (דף סד:) דקתני המשרה את אשתו ע"י שליח לא יפחות לה וכו', ונותן לה כיפה לראשה וחגור למתניה ומנעלים וכו', וכלים וכו'. ע"כ. ונתקשה הרמב"ם, כיון דמדת יהודית אסורה בקלתה, הוא הדין דאסורה נמי בכיפה, עד שתיתן על ראשה רדיד, וא"כ אמאי לא קתני במתניתין דנותן לה רדיד.

והן אמנם שרש"י הרגיש בקושיה זו, ולכן פירש דכיפה היינו צעיף (מטפחת), היינו לטעמיה דסבירא ליה דבכיסוי אחד סגי אפי' מדת יהודית, אבל הרמב"ם הרי סבירא ליה (בפרק כ"ב הלכה י"ב הנ"ל) דמדת יהודית בעינן שני כיסויים, וא"כ אף אם יפרש דכיפה היינו רדיד, עדיין תקשי ליה מתניתין מדוע לא נותן לה עוד כיסוי, ולכן פירש הרמב"ם דחיובא דדת יהודית (דהיינו רדיד) תלוי במנהג המקומות, וכיון שהמשנה מיירי בעניה שבישראל, לכן נקטה ג"כ

החיוב הפחות ביותר, והיינו במקום שאין נוהגות הנשים לילך עם רדיד, שלכל הפחות מחוייב ליתן לה כיפה.

גם להשו"ע משתנה הדין לפי המנהג

וגם בדעת מרן השו"ע צריך לומר כן, דבסי' קט"ו סעיף ד' באבן העזר, העתיק לשון הרמב"ם בפרק כ"ד שם, דרדיד היינו דת יהודית, ואילו בסי' ע"ג סעיף א', בדיני כסות שחייב אדם לאשתו, שוב הביא דברי הרמב"ם בפרק י"ג שם, וכתב שאם באותו מקום אין דרך לצאת אשה לשוק עד שיהא עליה רדיד, נותן לה רדיד הפחות שבכל הרדידים. ע"כ תורף דבריו, ומשמע שיש מקומות שדרכן לילך בלי רדיד, ולית בה משום דת יהודית. ועל כרחק לפרש בדעת מרן כמו שביארנו בדעת הרמב"ם, שדת יהודית פירושו מנהג הצניעות שהנשים נוהגות, וכל מקום ומקום לפי מנהגו, וגם הרמ"א ז"ל, מדלא השיג על דברי מרן כלום, בשני המקומות הנ"ל, משמע דסבירא ליה כוותיה וצריך לומר כנ"ל.

בפאה אין דת יהודית, ומותרת

ומעתה מיושבים דברי הרמ"א כמין חומר, דהוא ז"ל לומד מדברי שלטי הגבורים דיוצאת לרשות הרבים בפאה נכרית לא חשיב פרועת ראש מהתורה, אבל לענין דת יהודית לא למד ממנו, אלא סמך על שיטתו ושיטת הרמב"ם ומרן בזה, שהדבר תלוי במנהג המקומות, וא"כ כיון שנהגו לילך כך גם ברשות הרבים, שוב לית בה אפי' דת יהודית. ובזה יתיישב שפיר לשון הרמ"א באו"ח שם, במה שכתב "אפי' דרכה לכסות", והיינו דרצונו לומר אע"פ שהוא במקום שדרכן לכסות הפאה ברשות הרבים, ואית בה משום דת יהודית, מכל מקום לא חשיב ערוה ומותר לקרות קריאת שמע כנגדה.

אמר המעתיק: ומוכרח לומר שדין "דת יהודית" משתנה לפי מנהג הזמן והמקום, וכן כתב מרן הגר"ש משאש באריכות (ראה דבריו לקמן בעמ' 253), וכן סוברים רוב ככל הפוסקים בדורות האחרונים, שהרי בדורות הקדמונים, ובזמן נתנית התורה בהר סיני, לבשו כל הנשים מלבושים כמנהג חלק מהערביות והנוצריות בדורנו, ובדורות האחרונים השתנה המנהג, ולא מצינו לשום פוסק שהורה להלכה לחזור למנהג הישן, להתלבש בשמלות ארוכות, או לכסות את הפנים.

וכן כתב הגאון רבי מנשה קליין זצ"ל בשו"ת משנה הלכות (חלק י' סי' רנ"ד), "ועל דבר שאלתו על מה סמכו בתולות ישראל שבדורינו שאינן לובשות רדיד בשעה שהן יוצאות לשוק... שוב ראיתי דכוונתו על בנות ישראל נשואות שראשה מכוסה במטפחת אלא שאין עליה רדיד ככל הנשים, אמנם על זה הרי יפה ציין לעצמו דברי הפרישה אות י' שדבר זה תלוי במנהג המקום במה מכסות ראשן ובסי' ע"ג כתב הטור להדיא וז"ל במקום שדרך הנשים שלא לצאת בכיפה שעל ראשה לבד עד שיהיה עליה רדיד שהיא חופה את כל גופה כמו טלית נותן לה רדיד וכו', ומבואר דבמקום שאין נוהגין לצאת ברדיד אין צריך ליתן אלא כיפה".

עוד מדבריו בחלק ב' (פרק מ"ה הלכה ט"ז - קונטרס אחרון, פסקי הלכות בקצרה)

הלכה: מותר לקרוא דברים שבקדושה כנגד אשה הלבושה פאה נכרית.

ביאור: ראה בספר אור לציון תשובות חלק א' או"ח סי' י"א, במה שנתבאר שם ליישב דברי הרמ"א שכתב שמותר לקרות ק"ש כנגד אשה הלוּבֶשֶׁת פאה נכרית, ושמותר לה לצאת כך לשוק במקום שרגילות בכך, ונתבאר שם שכן היא גם דעת הרמב"ם ומרן השו"ע.

אמר המעתיק: קטע זה הוא מקונטרס אחרון, וע"ז כתב הגר"א אבא שאול שליט"א בהקדמה לשו"ת אור לציון ח"ב: "הוספנו בסוף הספר קונטרס אחרון, ובו פסקי הלכות בקצרה ממרן המחבר שליט"א, אשר בהם נאספו בעיקר עניינים השנויים במחלוקת בין האחרונים, או שאינם מבוארים בדבריהם, ולבקשתם של רבים לידע את הכרעת מרן בהלכות אלו, ובהם כמאתיים פסקי הלכות. וזאת למודעי שמרן המחבר שליט"א עבר על כל פסקי ההלכות בחיבור זה, וכן על המקורות והביאורים, והגיה ותיקן והשמיט כפי ראות עיניו". עכ"ל.

וכן כתב הרה"ג רבי שמואל משה תורג'מן שליט"א בספר "נשמת ישראל" על הלכות נדה: "אמר המחבר, מאחר ובספר הנוכחי הובאו הלכות חשובות מהספר היקר והחשוב עד מאוד של מו"ר ועט"ר ה"ה הגאון רבינו בן ציון אבא שאול זצ"ל זיע"א, ראיתי לנכון לכתוב כאן הבהרה קטנה אודות הספר הקדוש "אור לציון" חלק ב', למען ידעו דורותינו כי כל הספר הוא מאת המחבר, הלא הוא הגר"צ אבא שאול זצוק"ל זיע"א.

מעשה שהיה בשבוע הראשון שיצא לאור הספר הקדוש "אור לציון" חלק ב', וידוע לכל שאז מו"ר זצ"ל היה עדיין בשכלו הזך ובכושר דיבורו, וכהרגלנו נתאספנו יחד שכנים מקרוב באו בערב שבת קודש לתפילת מנחה וערבית, ובעוד אנחנו יושבים ומסתופפים בצילא דמהימנותא דמו"ר זצ"ל ומומתינים למנין, ברכנו את הרב לרגל הוצאת ספרו החדש "אור לציון" חלק ב', ושאל השואל בזה הלשון: "שמענו שהספר הזה אינו מהרב, ורק תלמידים כתבו אותו, ואין לסמוך על זה הלכה למעשה".

ושאלה קנטרנית זו הכעיסה גם הרגיזה וקוממה עד למאוד למו"ר זצ"ל, וסביביו נסערה מאוד, עד שמרוב ריתחא קם מכסא הגלגלים עליו ישב, והשיב בזה הלשון: "מי אומר דברים כאלה? הספר הזה אני כתבתי אותו! כל הספר הזה הוא שלי!" והנה מרוב ריתחא דמו"ר זצ"ל נרתע השואל, וכביכול חזר לשאול בלשון אחר, ד"השמועה הנ"ל היתה רק כלפי המקורות הכתובים למטה". וגם על זה השיב מו"ר בזה הלשון: "כל הספר שלי הוא, וכל מה שכתוב שם אני אמרתי".

וחזרנו לשאול למו"ר זצ"ל אם אכן אפשר לסמוך הלכה למעשה על כל מה שכתוב בספר, והשיב מו"ר הרב זצ"ל: "כן. בשביל זה נכתב הספר, לסמוך על זה הלכה למעשה" (שלא יאמר כל אחד, אני שמעתי ממו"ר אחרת, או כך וכך אמר לי מו"ר וכל כיוצא בזה). עכ"ל.

וכן כתב הרה"ג רבי ציון עמר שליט"א, עורך ספרי "אור לציון", בספר תפארת ציון (עמ' שצ"ג): "דרך עבודתנו היתה לאסוף את פסקי ההלכות של רבנו... ולהגישן לפני הרב, והיה מעביר שבט ביקורתו מה לקרב ומה לרחק... פעמים שפסק דין אחד... שונה ממה שפסק מקודם, והייתי מקריא לו את שתי הוראותיו, ומה שראה לנכון שתהיה משנה אחרונה, כן פסק, ואמר שכך יכתב בספר. ופעמים שהיה אומר לי, לא הבינו אותי טוב, ולא לכך נתכוונתי. פעם אמר לי בשיעור בשבת, מחצית מהשומעים יאמרו שאמרתי מותר ומחצית יאמרו שאמרתי אסור..."

ופעמים שהייתי מגיע אליו והיה אומר לי: 'אני רוצה שתכתוב בענין פלוני כך וכך, שאף שבשיעור פסקתי כן, שוב ראיתי שראוי יותר לפסוק כך'... כמה שמח רבנו כשיצא ספר או לציון חלק ב' לאור עולם, ואמר: 'הנה יש אומרים בשמי כך ויש אומרים כך, עכשיו יש ספר, וכבר יודעים בדיוק את דעתי המוחלטת!' ופעם טען תלמיד בפני רבנו: 'אבל אני שמעתי להדיא בשיעור שכבודו אמר אחרת ממה שכתוב בספר?' ורבנו ענה בחיוך: 'כשהייתי מוסר שיעור הייתי זוכה להגדיל תורה, כפי מספר השומעים, זה אומר חכם בן ציון אמר כך וזה אומר כך, אבל בספר אמנם מיעטתי תורה, שכן אמרתי רק תורה אחת, אבל היא לפחות תורה שלי!'...

דבר הנוגע לכמה תשובות בספר, שוותיקי התלמידים זוכרים ששמעו מפיו הוראות הפוכות. הן עוד בחיי רבינו אירע לא אחת שהיה חוזר בו מהוראות שהורה בשנים עברו, וזאת מכמה סיבות; מפני שינוי הנעשה במציאות, או מפני שמצא ראייה לסתור, ועוד טעמים נוספים. וכשבאו לפניו בסידור ההוראות שאלו העורך: 'בשנה פלונית אמר הרב כך, ושנה פלונית אמר הרב כך, מה ההכרעה הסופית? והיה רבנו משמיע את משנתו האחרונה'. עכ"ל.

ועוד הביא הנ"ל בשם מקורבו, על תשובה שהושמטה מהספר "אור לציון", ואמר על זה הגרב"צ: **"אין לי כח למלחמות, את דעתי רמזתי בספר, מי שהבין הבין, ולא הרבה הבינו".** עכ"ל. ועוד העיד הגאון רבי שלמה זעפרני שליט"א בהקדמת ספרו "עטרת שלמה": "היתה לנו קביעות באותן שנים לשבת לפני רבנו, ואני הייתי קורא לפני את הפסקים, ואחר כך היינו דנים בהם. לבסוף היה ידיד נפשי הגר"מ פטרובר שליט"א כותב מפיו את התיקונים וההשלמות... ופעמים חידש כנשר נעוריו וראה לדרוך בדרך חדשה". עכ"ל.

ולמרות שדעתו של הרב זצ"ל ידועה, ודבריו ברורים להתיר, יש המערערים על כך, ועל כן ראיתי להעתיק מה שכתב בקונטרס "כיסוי ראש לאשה" (נדפס בשנת תשס"ח) להרב דוד קורן שליט"א, וזה לשונו: "יש מהעולם שרצו לטעון שה"אור לציון" רק הליץ בעד המנהג אבל למעשה לא התיר, ולכן שאלתי את בנו הגאון רבי אליהו אבא שאול שליט"א האם נכון הדבר, וענה לי בזה הלשון, באופן כללי סבר אבי שמטפחת עדיפה, אבל כיון שיש נשים שיוצאות להן שערות מהמטפחת, **העדיף אבי את הפאה והנהיג בביתו ללבוש פאה נכרית**, שזה כיסוי יותר טוב, וכך הורה לנשים אחרות. אבל ודאי אם יש אשה שמכסה כראוי במטפחת, זה עדיף". עכ"ל.

ואכן בשיחתי עם מר בריה דרבינא, הגאון רבי אליהו אבא שאול זצ"ל, ראש ישיבת "אור לציון" ורבה של שכונת מטרסדורף בירושלים, אמר לי כי כך הם הדברים, ממש כמו שכתב בקונטרס הנ"ל. וגם אישר באוזני את השמועה ששמעתי מאחד מגדולי הדיינים, כי יש עמו **מכתב ארוך מאביו**

הגאון זצ"ל בענין זה, ובו הוא כותב בפירוש כי יש עדיפות לפאה על מטפחת מפני שמצוי בה גילוי שערות, ואין הוא סובר כדעת המתירים גילוי אצבע אחת או שתי אצבעות וכו'. אך לא רצה למסור את המכתב ולהדפיסו בספר זה, כי מיאן להיכנס למחלוקת זו (ושנים רבות לאחר שיחה זו, פורסם הספר "תפארת אבות" ובו תמליל הקלטה שבה אומר הגר"צ את הדברים במפורש, ראה להלן).

ורמז למכתב זה ניתן לראות בספר "תפארת ציון" הנ"ל, ושם כתב בזה הלשון: "והיתה לו (לגר"צ אבא שאול זצ"ל) חכמה בפסק, לצאת מתוך בעיות סבוכות, ואכמ"ל. והיו הוראות שהיה עונה בחכמה, עד שיש שלא היו יורדים לסוף דעתו. וכגון בענין פאה נכרית... היה מסתיר פסקים מסויימים מחמת השלום. פעם אמר לי לערוך מפיו **תשובה ארוכה ומנומקת** בענין מסויים, ולהסתירה שלא תתפרסם אלא לאחר אריכות ימים ושנים".

וכן סיפר לי אחד מגדולי תלמידיו, שפעם אחת ענה לו שמותר, ופעם אחרת ענה לו שאסור. וכן הביא באחד הספרים בשם ת"ח אחד, שנכנסה קבוצת תלמידים לפניו ושאלוהו על דבר לבישת פאה, וביקש שיכנסו אחד אחד, ולכל אחד ענה תשובה אחרת. וכן כתב הראשון לציון הרב יצחק יוסף בהסכמה לאחד הספרים, בשם אביו הגר"ע יוסף, ששאל את הגר"צ אבא שאול כיצד יתכן שדעתו להתיר פאה, וענה לו הגר"צ שבאמת דעתו להחמיר, אך כיון שנשים רבות יוצאות עם פאה, ראה ללמד עליהן זכות. ע"כ. והדברים מתאימים לכל הנ"ל, שניסה להסתיר דעתו ולא רצה לחלוק בריש גלי על ידידו ורעו הגר"ע יוסף זצ"ל, ולעיתים הראה עצמו כמחמיר בתשובות שענה בע"פ, אך העיקר הוא מה שגילה דעתו בכתב.

וכמו כן הובאה עדות בירחון "אור תורה" קובץ כ"א, על דעתו של הגר"צ אבא שאול בענין פאה נכרית, וכך כתב שם הר"ר מרדכי כליפא מבת ים: "בדידי הוה עובדא, שנפגשתי עם הגאון שליט"א [זצ"ל] בחתונה, ביום ג' אלול תשמ"ז, ואמר לי בזה הלשון: "אני מתיר פאה נכרית". עכ"ל. וזכורני שהרבנית הלכה בפאה נכרית ללא כיסוי אחר". עכ"ל.

והרב ברוך שרגא שליט"א, מתלמידי הגאון רבי בן ציון אבא שאול, כתב בהסכמה לאחד הספרים ששמע מפי הגר"צ שיש לדעתו כמה דרגות בכיסוי הראש: **א.** כיסוי ועליו מטפחת ועליה שאל, דהיינו שלושה כיסויים. **ב.** כיסוי ועליו מטפחת, באופן שלא יוצאת מכיסוי הראש אפי' שיערה אחת, דהיינו שני כיסויים. **ג.** פאה עם כובע. **ד.** פאה גלויה. **ה.** מטפחת, שיוצאות ממנה כמה שערות החוצה, וזהו הכיסוי הגרוע שבכולם. עכ"ל.

ודבריו מתאימים עם דברי בנו הגאון רבי אליהו לעיל, כי המטפחת הנפוצה כיום היא מהסוג החמישי הגרוע ביותר, ופוק חזי, ועל זה כיוון הגר"צ אבא שאול זצ"ל באמרו שהפאה עדיפה ממנה מאחר שמכסה את הראש לגמרי, למרות שמלכתחילה ודאי היה עדיף שתכסה את הראש כראוי במטפחת. ולכן הורה למעשה ללכת דוקא עם פאה. ובענין הכובע על הפאה יש עוררין (ראה לקמן בעמ' 311), ועכ"פ לפי המציאות היום בודאי עדיפה הפאה ממטפחת לשיטת הגר"צ זצ"ל.

וכן כתב מרן הגאון רבי שלום משאש זצ"ל, בשו"ת שמש ומגן (ראה לקמן בעמ' 243): "והיום ראיתי שגם הגאון רבי בן ציון אבא שאול שליט"א בספרו אור לציון (חלק או"ח סי' י"א) מתיר לכל

הנשים לצאת בפאה נכרית לרה"ר. והליץ בעד ש"ג ורמ"א. ודבריו ברורים שם להתיר, ולא כמו שפירשו בהם איזה תלמידים שלא הבינו דבריו".

עוד מדבריו שהובאו בספר "תפארת אבות" (חלק שישי - פניני האור לציון, עמ' ל')

רבינו רמז לדעתו בנושא כיסוי הראש בספרו הראשון "אור לציון" חלק א' (או"ח סי' י"א), ועיין עוד בחלק ב' (פרק מ"ה בביאורים לתשובה ט"ז).

תמליל מתוך הקלטת דרשתו

ונצטט מדבריו בשיעור שמסר בישיבה (העתקה מהקלטה מלה במלה): "אם שערות האשה יוצאות בחוץ, לפי הזהר זה לא טוב. ופאה עדיף, שהיא מכסה את כל הראש. ולא נקראת הולכת וראשה פרוע, כך משמע מהרמ"א. ואפילו שיש חולקים, אנחנו פוסקים כמו השו"ע והרמ"א. אבל הבעיה היום שהפאה היא יפה, שהיא כמו בתולה ויותר יפה, זה נקרא בעיה בצניעות. ומה שיש בעיה בפאה מצד צניעות, יש גם בשמלות של היום שהרבה הולכות בלי צניעות, זה מהודק לגוף. ולפי האמת היה צריך לשנות את כל השמלות, רק איני יודע אם אשה היתה יכולה לעמוד בזה, אבל בכל אופן כך צריך. וגם אשה שהולכת עם בגדים רחבים וכיסוי ראש במטפחת, מי שלמד כתובות יודע שלפי דת יהודית צריכה שני כיסויים, אבל הציבור חלש..."

הדין הוא: מי שמכסה במטפחת, יותר טוב. אבל זה רק אם מכסה הכל. ומכל מקום גם פאה מותר, שהרי אם ראובן יגרש את אשתו על שאינה הולכת עם מטפחת, נפסוק שחייב ליתן כתובה, כי אינה נקראת פרועת ראש" [עד כאן דבריו מתוך ההקלטה].

דעת רבי עזרא עטיה

תורף דעתו: שמבחינת 'דת יהודית' הרי שפאה היא כיסוי ראש גמור, לפי שהדבר תלוי ב'מנהג שנהגו בנות ישראל' (רמב"ם הלכות אישות פרק כ"ד הלכה י"ב), והיה אומר שכן דעת מרן ראש הישיבה הגאון רבי עזרא עטיה זצ"ל. אך מפני שהשאלה קשורה להלכות צניעות, היו תשובותיו של רבינו בצורה לא גורפת: היו כאלה שהורה להם היתר לכתחילה, היו כאלה שהתיר רק משום שלום בית, והיו כאלה שהורה להם רק מטפחת, וכדרכו הייחודית בהוראה למעשה, לענות לשואל ולא רק לשאלה.

צורת הביגוד השתנתה כיום

אברך תלמיד חכם פנה לרבינו בשאלה למעשה, ונענה: "לכתחילה צריך ב' כיסויים כדת יהודית (כמבואר בשו"ע אה"ע סי' קטו סעיף ד), אלא שכבר נהגו בזה דלא כמרן, ומצד הלכות

צניעות, הלא כל צורת הביגוד של הנשים כיום אינו צנוע ביחס לדורות הקודמים, וכי לא נתחתן בגלל זה? והרי הנישואין מצות עשה, ואין לבטל שידוך בשביל חומרא".

התשובה נכתבה מתוך שיקול דעת

כשפירסם דעתו בשו"ת אור לציון חלק א' ושמע שיצאו עוררין, התבטא: "את התשובה הזאת כתבתי אחר שיקול דעת גדול. כי דבר שמצד ההלכה הוא מותר ורק יש מקום להחמיר, אני לוקח בחשבון גם שיקולים נוספים כמו שלום בית". ולדוגמה: אשת אברך גדלה בסביבה שהנשים לובשות שם פאה נכרית ובעלה ביקשה שתשנה למטפחת, ואמרה שמוכנה לעשות ככל אשר יורה לה רבינו. האברך ושאל, ורבינו ענה: "אמה עם פאה, מורותיה עם פאה, איך אפשר לומר לה שתלבש מטפחת?"

כיסוי ראש אינו משום הרהור

לתלמיד שתמה על דבריו מצד שפאה מושכת עין, הסביר רבינו שחובת כיסוי ראש לאשה אינו משום "ולפני עיור" שיש לאנשים יצר הרע ומביאה אותם ח"ו לידי הרהור, שכן לפי זה גם בתולות יהיו חייבות לכסות ראשן, אלא דין מיוחד הוא באשה שנישאת. ולכן אף שיש לשמור על הצניעות הראויה לבנות ישראל, אבל הקובע מה נחשב פרועת ראש אינו מה צנוע או מביא להרהור, אלא אם זה שער ראשה או לא.

(הספר יצא לאור ע"י ישיבת "אור לציון" בראשות הגר"א אבא שאול זצ"ל, בנו יחידו של הגרב"צ אבא שאול זצ"ל, ולרגל שמחת חתונת נכדו, הרב ישראל מאיר שליט"א).

פרק ח

מֶרֶן הַגָּאוֹן רַבִּי שְׁלוֹם מִשְׁאֵשׁ זצ"ל הַרְבֵּה הָרָאשִׁי וְרֹאשׁ אֲבוֹת בְּתֵי הַדִּין בִּירוּשָׁלַיִם וּמִלְפָּנִים נְשִׂיא הַרְבֵּנוֹת הָרָאשִׁית וְרֹאב"ד בְּמִרוֹקוֹ (שׁו"ת תְּבוּאוֹת שֶׁמֶשׁ חֶלֶק אה"ע סי' קל"ז)

לכבוד החכם השלם... קיבלתי מכתבו זה כחודש ימים, ולא פניתי להשיבו עד עתה לרוב טירדות הקודש העמוסים עלי.

שאל כבודו לחוות דעתי בענין פאה נכרית אם אין בה משום איסור פריעת הראש לאשה, וכן לענין קריאת שמע אם מותר לקרות כנגדה, ואיך לנהוג למעשה בזה, ואם אין חילוק בין אם היא עשויה משערותיה או משערות חברתה.

הנה מדבריו נראה שמערב ענין איסור פריעת ראש באשה לענין קריאת שמע, ושכל מקום שאסור משום פריעת ראש אסור משום ערוה לענין ק"ש.

ולפי דעתי יש לחלק ביניהם, דענין שיער באשה ערוה לענין קריאת שמע תלוי ברגילות, דאם היא רגילה להיות פרועת ראש, אף שהיא פרועת כל הראש כולה ועושה איסור דאורייתא, או כגון בחצר דאסור משום צניעות, הרי זה מותר לקרות ק"ש כנגדה, וזה מדוקדק מדברי הטור והשו"ע סי' ע"ה שכתבו "טפח מגולה באשה במקום שדרכה לכסותו אסור לקרות ק"ש כנגדו", ובסעיף ב' גבי שיער כתבו "שיער של אשה שדרכה לכסותו", ומזה הוציאו דשערה חוץ לצמתה שאינו מתכסה אין חוששין להן כמש"כ מור"ם שם. ובמקור הדברים בב"י בשם הרשב"א הטעם משום שהוא רגיל בהם ולא טריד.

ועיין בב"ח שם וז"ל, "בא להוציא פניה ידיה ורגליה במקום שהולכין יחף שלעולם רגליה הם מגולים, דאינו אסור לקרות כנגדם" וכו' ע"ש. הרי דהכל תלוי ברגילות, ומינה יש ללמוד דהוא הדין לנשים שרגילין לגלות ראשם בזמנינו דאין כאן שום טירדא לראות אותם כך, ואין בזה משום ערוה לקריאת שמע. וכן פירשו כל המפרשים בהא דאיתא בש"ס טפח באשה ערוה, דהיינו בדבר שרגיל להיות מכוסה באשה, עיין בסי' ע"ה בב"י שם, וכן מצאתי להדיא להרב בן איש חי (שנה ראשונה פרשת בא אות י"ב) וזה לשונו, "הנשים בערי אירופה שדרכן לילך תמיד פרועי ראש מותר לקרות כנגדן כיון דכל הנשים דרכן בכך" עכ"ל.

אבל לענין איסור פריעת ראש לאשה לגבי דת יהודית, זה אינו תלוי ברגילות, ואף שנהגו היום לגלות גם ברה"ר, זהו מנהג של איסור כמש"כ בש"ס ופרע את ראש האשה מכאן אזהרה

לבנות ישראל שלא תלכנה פרועות הראש. ודוקא ברה"ר אבל בחצר אין האיסור אלא משום צניעות, וכמש"כ באה"ע (סי' כ"א ס"ב) ובאר היטב שם.

החילוק בין פריעת ראש לדין ק"ש

[אמר המעתיק: יש להוסיף על דברי מרן הרב זצ"ל, שמאחר ואיסור גילוי שיער בנשים נשואות הוא דאורייתא, גזירת הכתוב (ראה לקמן בעמ' 482), לכן יש חילוק בין דין גילוי השיער ברה"ר לבין דין קריאת שמע, שמצד אחד אסור לגלותו ברה"ר כדין התורה, ומאידך מותר לקרוא כנגדו ק"ש, שכל איסורה הוא משום הרהור (ראה שם בעמ' 492), וכיום אין בזה הרהור. אולם פאה נכרית, שאין יסוד בגמ' ובראשונים לאסור אותה, לא מדאורייתא ולא מדרבנן (וכמש"כ בשו"ת רבי עזריאל, ראה לעיל בעמ' 197), ממילא אין חילוק בין יציאה לרה"ר ובין ק"ש, ושניהם מותרים מאחר וכיום אין בזה הרהור ולא פריצות. ולא יתכן להתיר לקרוא ק"ש כנגדה, מטעם שאין בה הרהור, ומאידך לאסור על האשה ללבושה ברה"ר משום שגורמת הרהורים, כי ממה נפשך יקשה לשיטה זו. וראה בזה עוד לקמן].

המתירים לבישת פאה

ולמאי דאתאן עלה, לענין פאה נכרית לגבי איסור פריעת ראש, הנה רמ"א כתב שם באו"ח סי' ע"ה "וכ"ש פאה נכרית אפי' דרכה לכסות", ומקור הדברים בדרכי משה סי' ש"ג בשם הגהות אלפסי החדשים (שלטי גיבורים) "דמותר לאשה לגלות פאה נכרית שלה, לא שנא אם עשויה משערותיה או עשויה משיער חברתה", ע"ש. וכ"כ המג"א (ס"ק ה') משם הש"ג דמותר לכתחילה, דאיתא בפ"ו דשבת יוצאה אשה בחוטי שיער וכו', ודלא כבאר שבע שחולק עליו ע"ש. גם הרב עטרת זקנים הביא מחלוקת הנ"ל, גם בדברי חמודות על הרא"ש מסכת ברכות (פ"ג אות קי"ט) פסק להתיר, וכ"כ בעין משפט בנזיר (דף כח:), גם בשו"ע לבעל התניא באו"ח (סי' ע"ה) פסק בפשיטות להתיר כדברי רמ"א והש"ג, וכן נראה מדברי הגר"א בביאוריו לסי' ע"ה, ע"ש.

גם הבאר היטב סובר כן (באה"ע סי' קט"ו ס"ק י"ד), גם הפמ"ג (סי' ע"ה באשל אברהם אות ה') כתב, "ומ"מ במדינות שיוצאין בפאה נכרית מגולה יש להם לסמוך על השו"ע כאמור", עכ"ל. וכן היא דעת הרב יד אהרן כמש"כ משמו הרב כף החיים (סי' ע"ה אות י"ט), ועיין בספר שדי חמד אסיפת דינים אות ד', הוכיח משם הרב ברוך ייטלס שכתב דיש לסמוך על שו"ג ורמ"א ולבוש כי הם עמודי הוראה ועיני כל העדה עליהם וכו', עכ"ל. וראה להרב כף החיים שם, שסיים שכן היא הסכמת האחרונים להתיר כדברי הרמ"א ע"ש.

הן אמת שכנגד זה ישנם פוסקים המחמירים בזה, והם, הבאר שבע שהביאו האחרונים הנ"ל, גם הרב עצי ארזים (אה"ע סי' כ"א) הביא דברי עין משפט הנ"ל בנזיר וסתר ראייתו בדברים חזקים וכו', גם החתם סופר בגליון השו"ע וכו' כתב שכן דעת הרב שאלת יעב"ץ סי' ז' להחמיר.

מכל מקום נראה דהמקילין לצאת בפאה נכרית יש להם על מה שיסמוכו, והם אותם הגאונים שהבאנו לעיל ומור"ם ז"ל בתוכם, ועיין למחצית השקל שם (בסי' ע"ה ס"ק ה') שכתב דאף דאין ראיה כ"כ למג"א מההיא דיוצאה אשה בחוטי שיער, די"ל דמיירי תחת הסבכה והן מכוסים, מ"מ עיקר ראייתו מסיפא דילדה לא תצא בשל זקנה דלמא מחכו עלה ותסירן מפני הבושה ומייתי לה ד' אמות, ועל כרחק במגולה איירי דהא חיישינן דמחכו עלה, עכ"ל ע"ש, ומכלל הדברים ג"כ דאיירי ברשות הרבים כפשט הדברים, ובפרט שכל האחרונים הנ"ל ראו סברת המחמירים ולא חשו לה כמש"כ המג"א והפמ"ג ובעל התניא.

גם פה קזבלנקה ראיתי לכל המתחסדים וחסידי חב"ד בכלל שכולם לובשים פאה נכרית גלויה בשוק בלי כיסוי כלל, וסומכים ודאי על בעל התניא זצ"ל שנמשכין אחריו בכל עיניהם, שהוא ידוע לחסיד וקדוש ועם כ"ז התיר בזה.

ראוי ונכון ללבוש פאה

וכן נראה לי נכון לעשות, כך שנשי הרבנים והת"ח לא יהיו שפלים ובזויים משאר העם, רק שהם מגלים באיסור, והם יגלו בהיתר, ככה הבעלים לא יביטו על שאר נשים. וגם ע"י זה נוכל למשוך שאר נשים העושים באיסור שיוכלו לעשות בהיתר ע"י פאה נכרית, דלא שבקי היתרא ועבדי איסורא. לא כן אם נלך לחומרא, אזי מעולם לא ילבשו מטלית על ראשם שהוא מנוולם וישארו כל ימיהם באיסור.

וכל זה אמרנו בין שהיא עשויה משערותיה או משערות חברתה, וכמש"כ הדרכי משה משם הגהות אלפסי, וכן נראה דעת האחרונים, זולת הלבוש הביא דבריו הרב עטרת זקנים שמדקדק לשון פאה "נכרית" משמע שאינה שלה אלא משערות חברתה. ואין זה דקדוק, דנכרית רצונו לומר שאינו שיער הרגיל המדובק בגופה, אלא זרה מגופה, יהיה איך שיהיה, שלה או של חברתה הכל בכלל נכרית, ואין בידי כעת ספר הלבוש לראות דבריו, ועיין בהגהות מוהר"ר ברוך פרענקל ז"ל שבסוף השו"ע הגדול, שכתב לעיין בלבוש, שאין מבואר מדבריו כמש"כ המחבר הזה (עט"ז) משמו, עכ"ל.

העולה מזה דמי שירצה להקל לצאת בפאה נכרית גלויה, בין משערה בין משל חברתה, יש לו על מה לסמוך בשופי, וכן ראוי לעשות, ומי שירצה להחמיר על עצמו לכסות גם פאה נכרית לצאת ידי חובת כל הפוסקים וכו', תבא עליו ברכת טוב [ורק באופן זה שמכסה את הפאה, יוצאת ידי חובת כל הפוסקים. אך במטפחת לבד, ראה בדברי מרן הרב זצ"ל לקמן (עמ' 256) שמחליקה מן הראש ונמצא לפעמים שליש הראש מגולה, והוי איסור דאורייתא. המעתיק]. זהו הנראה לי, וצור יצילנו משגיאות ומתורתנו יראנו נפלאות, החונה פה קזבלנקה יע"א בחודש אב הרחמן יהפוך לשמחה, שנת התשכ"ד לפ"ק.

תשובתו על דברי הגאונים רבי יוסף משאש ורבי עובדיה יוסף זצ"ל (שו"ת תבואות שמש חלק אה"ע סי' קל"ח)

שוב בעלותי ארצה באו לידי שני ספרים המדברים בענין זה, והם חולקים מן הקצה אל הקצה, דהרה"ג שאר בשרי הרב הוד יוסף משאש זלה"ה התיר בזמנינו לגלות אף שערות גופה, והליץ בעד דור החדש המגלין, דכיון דכל העם נהגו כן, אין כאן יצה"ר. ונתן סמוכות למנהג מדברי הש"ס והראשונים כמש"כ בספרו אוצר המכתבים (חלק ג' סי' אלף תתפ"ד) וכמו שנכתוב להלן.

[וזה לשונו שם: "יסוד מוסד לכל הפוסקים, אשר בנו עליו כמו רמים מקדשם, הוא מה שדרש ר' ישמעאל, "ופרע את ראש האשה, אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפרוע ראש" (כמש"כ במסכת כתובות עב.). ופרש"י ז"ל... "מדכתיב ופרע, מכלל דההיא שעתה לאו פרוע הוה, שמע מינה אין דרך בנות ישראל לצאת פרועות ראש, וכן עיקר"... ולפי' השני ג"כ אין האסור מצד עצם הדבר של גילוי שיער, רק מצד מנהג בנות ישראל שנהגו לכסות ראשן, משום שחשבו בזמנם שיש בזה צניעות לאשה, והמגלה שער נחשבת פורצת גדר הצניעות, ולזה הזהירה תורה לכל בת ישראל שלא תעשה היפך מנהג בנות ישראל בזה... וא"כ עתה שכל בנות ישראל הסכימה דעתן שאין להן בכיסוי הראש שום צניעות וכש"כ שאין להן בגילוי הראש שום ניוול... א"כ נעקר האסור מעיקרו ונעשה היתר...]

האידנא שכל הנשים מגלות שיער כל ראשן, חזר שיער הנשואות כשיער הבתולות שכולן מתאימות רגילות לגלות, כי מידי הוא טעמא בבתולות, משום דרגילות לגלותו לא מקרי בגילויין פריצות, הוא הדין והוא הטעם האידנא בנשואות הרגילות לגלותו, דלא הוי בזה שום פריצות חלילה, וכן לענין מש"כ שיער באשה ערוה (ברכות כ"ד), מידי הוא טעמא בבתולות משום שאין הרהור ברגיל לראות, הוא הדין בנשואות הרגילות האידנא, אין הרהור ברגיל, וכל אדם מבשרו יחזה, שרואה אלפי נשים עוברות לפניו יום ויום בראש מגולה, ואינו שם לבו להן ומהרהר. והמהרהר, לא מחמת שיער גלוי מהרהר". עכ"ל. ואת דבריו כתב כאשר שימש רב באלג'יר, וחשב לתומו שכל הנשים בכל העולם הפסיקו לכסות ראשן].

והרה"ג הראשון לציון הרב הראשי לישראל הגאון רבינו עובדיה יוסף שליט"א, אסר לגמרי גם פאה נכרית ללכת בה מגולה, ודחה בתוקף את דברי המתירין, ועיקר טעמו כמש"כ בתורת שבת והפוסקים, הואיל והפאה מחוברת יפה לשערותיה וכו' לא ינקו מהרהורי עבירה המסתכלים בה בעוברת בראש כל חוצות וכו', והעושה כן נגד המנהג שנהגו בנות ישראל צריך בעלה לגרשה ואין לה כתובה, עיין שם שהאריך בדברים חדים ותקיפים נגד המקילין באורך וברוחב כדרכו הטובה, ואני הצעיר במקומי אני עומד, ודברי הרבנים הנ"ל לא נהירין לי אחר המחילה רבה.

גילוי הראש הוא איסור דאורייתא

ותחילה אדבר על ענין איסור גילוי הראש לגמרי, דודאי לפי דעתי ישתקע הדבר ולא יאמר, ולא נמצא שום פוסק שיתיר באיסור דאורייתא, שכיון שהתורה קבעה לאסור, אי אפשר להתיר בשום אופן ובשום טעם שהוא, כי מחוקק התורה ידע מראש את כל דורות הבאים, ודבר ציוה לאלף דור, ולא תשתנה ולא תתחלף לעולם ועד, וזה אחד מעיקרי התורה. גם צריכים אנחנו ללכת אחרי כללי הפוסקים, וכיון ששום אחד מהראשונים ואחרונים לא עלה על דעתו לחדש דבר זה, אין לנו לחדש דבר מדעתנו.

הראיה מרש"י בכתובות

ועתה אביא את ראיות הרה"ג ז"ל אחת לאחת, ואשיב עליהן מה שהראוני מן השמים. תחילה הביא דרשת ר' ישמעאל במסכת כתובות (דף עב.) ופרע את ראש האשה, אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפרוע ראש, ופרש"י, וז"ל, אזהרה מדעבדין לה הכי לנוולה מדה כנגד מדה כמו שעשתה להתנאות על בועלה, מכלל דאסור. אי נמי מדכתיב ופרע, מכלל דההיא שעתא לאו פרוע היה, שמע מינה אין דרך בנות ישראל לצאת פרועות ראש, וכן עיקר. עכ"ל.

וכתב הרב ז"ל, שההבדל בין שני הפירושים הוא, דלפירוש ראשון משמע דאנן הוא שאסור לנו לגלות שיערה ברבים לנוולה על חינם, ואך כדי לעשות לה מדה כנגד מדה התירה לנו התורה איסור זה כדי לנוולה, אמנם היא אין לה שום איסור בגילוי ראשה, שאם רצתה לנוול עצמה תנוול בכל עת שתרצה ובכל מקום שתרצה, בבית ובשדה, ואך מפירוש שני משמע דאסור גם לה לגלות שיערה וכו' עכ"ל.

ואני תמה, דלפי פירושו בפירוש הראשון של רש"י, היאך הגמ' תמהה בכח, פריעת ראש דאורייתא היא מדכתיב ופרע וכו' וזה קאי על האשה גופא, וע"ז מפרש רש"י גם הפירוש הראשון, ולפי דבריו מאי תמיהה איכא, והלא אין כאן אלא ניוול שרצתה לנוול עצמה ויש לה רשות לפי דבריו. הא ודאי דפירוש זה אינו כלל ועיקר, ובשני הפירושים של רש"י צריך למצוא דפריעת ראש היא מהתורה לאשה.

הראיה מהמעשה באשה שגילתה ראשה

ומה שהביא ממסכת בבא קמא (דף צ:), מעשה באחד שפרע ראש האשה בשוק, ובאת לפני ר"ע וחייבו ליתן לה ארבע מאות זוז, א"ל רבי תן לי זמן, ונתן לו זמן. שמרה עומדת על פתח חצרה, ושבר הכד לפניו ובו כאיסר שמן, גלתה את ראשה והיתה מטפחת ומנחת ידה על ראשה, העמיד עליה עדים ובא לפני ר"ע, א"ל לזו אני נותן ארבע מאות זוז, א"ל לא אמרת כלום, שהחובל בעצמו אע"פ שאינו רשאי פטור, אחרים שחבלו בו חייבים, ע"כ. ומזה הביא

ראיה לדבריו בפירוש הראשון, שאין שום איסור לאשה לגלות ראשה, שאם רצתה לנוול עצמה תנוול.

לענ"ד אין מזה שום ראיה, מהרבה טעמים, חדא, דיש לומר שלא היתה במקום האסור בגילוי הראש, אלא עומדת על פתח חצרה, ויש לומר שאין רבים בוקעים בו, דאז מותר לגלות, ועיקר מה שרצה אותו האיש להביא ראיה לר"ע דאשה זו אינה מקפדת על ביוש זה, והרי היא עושה בעצמה שגילתה ראשה ולא חשבה זה לניוול, ולזה השיב לו שרשאי אדם לחבול בעצמו.

או נימא דגם כן היה בשוק, וכדי לטפח את השמן בראשה לא קפדה על האיסור של איזה רגעים שיעור לטפח ותחזיר תיכף, אבל עכ"פ לפי שעה הוא ניוול שניוולה עצמה בהיתר או באיסור, ואין לומר שרשאי אדם לחבול בעצמו.

גם מה שהביא ממסכת שבועות (דף לה.) מרבנן גבי שבועה דפוטרים ולא סבירא להו מכלל לאו אתה שומע הן, וא"כ הכא נמי נימא דלא ס"ל כר' ישמעאל ד"ופרע" אזהרה ללאו, דאין אומרים מכלל לאו אתה שומע הן. על זה יש להשיב, דגם ר' ישמעאל לא כיוון לומר דיש בזה לאו, אלא העיקר דאנו מבינים שיש בזה איסור דאורייתא בגילוי ראש, כחצי שיעור שאסור מהתורה אף דאין בו לאו, ועיין בזה להגאון יביע אומר (חלק ד' אה"ע סי' ג') שכתב דליכא בזה לא לאו ולא עשה רק איסור בעלמא, וכמו שכתבנו.

איך שיהיה, אנו רואים תמיהת הש"ס שכתב דאורייתא היא דכתיב ופרע את ראש האשה, מוכח דבכל אופן איסורא דאורייתא, וכמו שנתבאר לעיל, וגדולי הפוסקים ראשונים ואחרונים קיימוה וקבלוה עליהם יתד בל תימוט ופסקוה בספריהם, דודאי אין לנטות ימין ושמאל.

הראיה מהמעשה בקמחית

גם מה שהביא שם ממעשה דקמחית, שחכמים דחו דבריה דהרבה עשו כן ולא הועילו, כי הם ידעו שאין בזה שום איסור, רק מנהג שנהגו בנות ישראל. גם בזה אין ראיה כלל מתשובתם, דדוקא בתוך ביתה כמו שאמרה מימי לא ראו קורות ביתי קלעי שערי, בזה הוא דדחו דבריה וודאי מדינא מותר בביתה לגלות ראשה, אבל בשוק אסור מדינא דש"ס שאמר דהוי דאורייתא. וגם לא דחו דבריה לומר דאין צריך לעשות כן, כיון דודאי עשתה משום חסידות וצניעות, וא"א להגיד לה שלא תעשה חסידות, רק לומר לה שהרבה עשו כן ולא זכו לשבעה בנים שישמשו בכהונה, ורק זכות אחרת עמדה לה. אבל ודאי דיפה עשתה משום חסידות וצניעות.

גם מה שהשווה דין זה למנהג שבטל טעמו כמו גילוי משקין, אף שהוא מילתא דסכנתא דחמירא מאיסורא והוא דבר שנאסר במנין כמש"כ תוס' בביצה (ו.), עם כל זה עכשיו שאין נחשים מצויים בינינו מותר כמש"כ ביורה דעה סי' קט"ז סעיף א', וקל וחומר לנידון דידן שיסודו הוא מנהג נשים, עכ"ל, תמהני איך מדמי איסורי דאורייתא שאין להם חילוף ולא תמורה, לתקנות שחידשו חז"ל, דבזה הוא שאמרו בטל הטעם בטלה תקנה, ועיין בספרי תבואות שמש חלק א' סי' ס"ה בדין תקנה שבטל טעמה, שכתבתי משם הרבה פוסקים דתקנת הגילוי כך היתה מתחילתה, שלא גזרו בכל מקום אלא במקום שהנחשים מצויים, משום הכי לא שייך לומר בהו דבר שבמנין דהא בשעה שתיקנו לא תיקנו בכל המקומות, עיין בספר ק"נ פ"א דביצה ובב"ח סי' קט"ז בחילוק שבין גילוי לגבינות, שכתב כן להדיא.

דחיית הראיה ממנהר"ם אלשקר

גם מה שהביא ראיה מדברי מנהר"ם אלשקר בתשובה סי' ל"ה שהתיר חוץ לצמתן משום דהורגלו לגלות, והביא ראיה מראבי"ה דכל אלו שהזכירו לערוה דוקא שאין רגילות לגלותו ע"ש, גם מזה אין ראיה. דלא דיבר אלא בדבר שלא נאמר בתורה להדיא כגילוי של צמתה, אבל ללמוד מזה לגילוי הראש לגמרי שהוא מן התורה, זה אי אפשר לשנות מה שכתוב בתורה. ועיין בכנסת הגדולה שהביא דברי שדי חמד (אס"ד מערכת ד' אות ב') בענין זה ממש שרצו ללמוד ממנהר"ם אלשקר כמו שכתבנו, וכתב עליהם דטח עיניהם מראות וכו' ע"ש.

הראיה מסוטה

גם מה שהוסיף הרב ז"ל דעדיפא מכל זה להביא ראיה ממסכת סוטה (דף ח.) וז"ל, ומה תלמוד לומר ופרע את ראש האשה מלמד שהכהן סותר את שער, וכ"כ המג"א (סי' ע"ה ס"ק ב'), דמה שכתב באה"ע לא תלכנה בנות ישראל פרועות ראש וכו' היינו שסותרות קליעת שערן והולכות בשוק, וכן פירש רש"י בפרשת נשא עה"פ ופרע את ראש האשה, וסיים הרב הראת לדעת שפירוש "ופרע" היינו שמגלהו וסותרו, וע"ז אמר ר' ישמעאל אזהרה לבנות ישראל וכו', דהיינו שערן מגולה וסתור, אבל אם רק מגולה וקלוע או סרוק שאין בו שום ניוול לית לן בה, ע"כ. הנה לכאורה דבריו נכונים, אך קודם כל צריכים להבין דברי הש"ס בסוטה הנ"ל, שמתחילה אמר ופרע את ראש האשה, אין לי אלא ראשה, גופה מנין, ת"ל האשה, וא"כ מאי ת"ל ופרע את ראש האשה, לפרוע קליעת שער. ע"כ. ויש לדקדק מה שחזר ואמר "וא"כ מאי תלמוד לומר ופרע את ראש האשה", והלא כבר אמרנו שהוא לפריעת ראש, והאשה לפריעת לבה, רצוני לומר שהיה ראוי לומר ופרע את ראשה ואמר את ראש האשה, האשה יתרה באה לפרוע ולפרום את בגדה עד שיתגלה לבה. ומוכרח לומר כוונת הש"ס, דזה אמת דופרע את ראש האשה, מורה לגלות ראשה בלי סתירה, אבל באשר באה תיבת "האשה" יתרה, למדנו שצריך להסיר הבגדים מראשה עד לבה, ולזה קשיא ליה דלפ"ז הרי פריעת הראש יוצאה גם מתיבת "האשה", שבכלל מאתיים מנה, שיגלה כל בגדיה מראשה עד לבה,

וממילא גם מטפחת הראש בכלל, וא"כ הוה ליה למימר ופרע את האשה ותיבת "ראש" יתרה, ולזה אמר דמיתורא למדין שצריך לנוולה ולסתור גם קליעת שיערה, ולפ"ז לסתור קליעת שיערה באה מתיבת "האשה" שהיא יתרה, והיא שגרמה לנו להוסיף בסוטה לנוולה ולסתור קליעת שיערה, אבל קודם זה כבר למדנו את ראשה מופרע את ראש האשה שהיתה מכוסה, כמש"כ אין לי אלא ראשה, ודו"ק.

וגם מדברי המג"א עצמו מוכח כן, אף שאין דבריו בהירים, וז"ל, ומכל מקום צריך לומר דפנויה לא מתסרי מדאורייתא, דאי תימא דקרא איירי גם בפנויה, א"כ גם בגילוי הראש (רצונו לומר בלא סתירת קלעים) תהא אסורה לילך, דמהכא ילפינן בכתובות פ"ז לא תלכנה בנות ישראל בגילוי הראש, אלא על כרחך דקרא לא איירי בפנויה, רק שמדת צניעות היא לבתולות שלא לילך כן, ע"כ. כללות דבריו היא דסתירת קליעות אסור גם בפנויה, ובלי סתירה לנשואות אסור ולבתולות מותר, וזה מוכרח מדבריו, אף שאינם מקושרים היטב עם תחילת דבריו.

איסור פריעת שיער קלוע

וכן מצאתי להרב יד אפרים שכתב בקצרה וזה לשונו, דמקרא "ופרע" ילפינן דלא תהא בגילוי, דמדקאמר ופרע מכלל דעד השתא היתה מכוסה, והיינו אף בלא סתירת הקליעה היא מכוסה, דפשטא דקרא בפריעת הכיסוי מיירי, רק דמריבויא ילפינן דסותר את שיערה וכו' ע"כ. ודבריו קצרים, ובדברינו יתבאר היטב.

ושוב ראיתי גם בפמ"ג באשל אברהם סי' ע"ה ס"ק ג', דברים ברורים ממש כמו שכתבתי, וז"ל, ברש"י בחומש "ופרע" סותר קליעת שיערה, וכמש"כ הרא"ש ד"ראש" מיותר, דגופה נמי סותר, שמע מינה שמגלה ראשה עוד וסותר קליעת שיערה וכו', אלא ודאי פשטיה דקרא "ופרע" משמע גילוי ראש לחוד גנאי באשת איש, ומיתורא דריש דסותר ג"כ גנאי וכו' ע"כ.

הרי מדברי הרא"ש והפמ"ג ויד אפרים, כולם מפרשים דאפי' גילוי בלא סתירת קליעות שיערה אסור באשת איש, ודלא כהרב הוד יוסף ז"ל באוצר המכתבים. ומוכרח שכך מבינים כל גדולי הפוסקים ראשונים ואחרונים שאוסרים גילוי הראש גם בלא סתירת קליעת שיערה. ושוב ראיתי בספר יביע אומר הנ"ל, שכתב משם הרב ר' אליהו קלאצקין בספר דברים אחדים, שעל גילוי הראש ממש הרעיש על המיקל בדבר אף במקום שנהגו היתר שהואיל ומדאורייתא הוי אין מקום כלל להתיר ע"ש. ועיין בספר וישב יוסף בורלא שגם הוא דעתו כן.

עתה הבא נבוא לדברי ידידנו הגאון שיבדל לחיים, הראשון לציון הרב הראשי לישראל רבינו עובדיה יוסף שליט"א. על ענין פאה נכרית שאסור איסור חמור ללכת בפאה נכרית מגולה.

והנה מדבריו עצמם בחלק ד' אה"ע סי' ג', וחלק ה' אה"ע סי' ה', הרווחתי כמה פוסקים המסייעים להתיר, שלא הזכרתים מחוסר הספרים, והם המשנ"ב (סי' ע"ה סקט"ו) שהביא דברי פמ"ג שהתיר [ראה שו"ת יביע אומר חלק א' או"ח סי' ז' אות ו', שכתב שם שמשנ"ב פסק כפמ"ג שבמדינות היוצאות בפאה נכרית יש לסמוך על הרמ"א], ומשפטי עוזיאל (חלק אה"ע מה"ת סס"י צ"ד), והרב ישכיל עבדי (חלק ז' אה"ע סי' ט"ז), והרב אגרות משה פיינשטיין (מה"ת אעה"ז סי' י"ב), ושו"ת בית יצחק שמעלקיס (חלק או"ח סי' י"ד וט"ו), ושו"ת פני יצחק אבולעפיא (חלק ו' אה"ע סי' ו'), וכן ראיתי בספר שדי חמד אסיפת דינים (מערכת ד' אות ג') משם עדות ביהוסף (סי' כ"ט), ע"ש, וכל זה יהיה נר נוסף לכל הפוסקים שהבאתי למעלה להתיר.

ואך הרה"ג דעתו נטתה אחר המחמירים שדחו דברי ש"ג ורמ"א ואומרים דההיא דיוצאה אשה בחוטי שיער איירי תחת הסבכה או בחצר. והנה לזה הבאנו דברי מחצית השקל שכתב דעיקר ראייתו של המג"א היא מסיפא "קטנה לא תלבש של זקנה" וכו' דמחכו עלה ואתיא לשלופי ולהביא ד' אמות ע"ש, וגם הגאון שליט"א עצמו כתב שם וזה לשונו, ומכל מקום כמה אחרונים האריכו ליישב קושיות הבאר שבע מעל הש"ג וכמש"כ באורך בתשובה מאהבה (חלק א' סי' מ"ח) ובשו"ת עדות ביהוסף (סי' כ"ט) ועיין עוד בשו"ת בית יצחק שמעלקיס (חלק או"ח סי' י"ד ט"ו), עכ"ל.

לא אסרו לאשה להתייפות

עוד כתב הגאון לאסור משום שנעשית במומחיות רבה עד שלא ניכר כלל אם היא פאה נכרית, ויש בזה פריצות, וגם גורמת להרהורי עבירה הקשים מעבירה, ששיער באשה ערוה, ע"ש באורך וברוחב.

והנה אמת נכון הדבר, אבל הלא עכ"פ לא אסרו חכמים לאשה שתתייפה כל מה שתוכל, רק שיהיה בהיתר, ועל האנשים לשמור עצמם שלא יביטו בהם. ואם באנו לזה, הלא כמה נשים יפיפיות שאפי' יכסו ראשן במטפחת ובצעף, הלא רק מחמת רוב יופיין יש גירוי יצה"ר, האם נאסור עליהם לצאת לשוק, או נאמר להם לכסות פניהם כגויים כדי שלא יביטו בהם אנשים? וגם ישנם היום הלובשים איזה כובעים או מטפחות על ראשן יוצאים מן הכלל ובוחרים בזה יותר משערותיהן, ויש בזה גירוי יותר מהשיער, האם נאסור להם? גם צורת המלבושים של היום נשתנו, ואע"פ שמותרים ע"פ הדין, יש בהם גירוי יצר שמייפים האשה מאד, האם נאסור להם? אלא ודאי כל מה שהוא מותר ע"פ הדין, בין אם תכסה בבגד, או בשיער, העיקר הוא שלא יהיה מגופה, הוי ליה מלבוש על ראשה, ואין לנו להיכנס אם הוא מייפה אותה או לא, דזהו ענין הגברים שחובתם שלא להביט, ואפי' תהיה מכוסה ככובע אין ראוי להביט.

היתר בגדי צבעונין

[אמר המעתיק: מאחר שפאה הרי היא קישוט חיצוני ואין היא שיערה הטבעי של האשה שאסרה התורה, יש להביא ראיה להיתר הפאה מהא דאסור להסתכל בבגד צבעוני של אשה, דאיתא בגמ' (עבודה זרה כ:): "ונשמרת מכל דבר רע - שלא יסתכל אדם באשה נאה ואפילו פנויה, באשת איש ואפי' מכוערת, ולא בבגדי צבע של אשה... א"ר יהודה אמר שמואל: אפילו שטוחין על גבי כותל". וכתב רש"י, "לא בבגדי צבע של אשה - שזוכר את האשה כמו שהיא מלובשת בהן שמי"פין אותה ומהרהר אחריה" (וראה עוד ביבמות (דף עו).) "אמר אביי: מעברין קמיה בגדי צבעונין", ופרש"י: "בגדי צבעונים של אשה, והוא מהרהר באשה ונקרי").]

ולמרות שזה גורם הרהורים ומייפה את האשה, וגם האשה לובשת זאת בכוונה שיסתכלו בה הגברים (כדכתב רש"י בפרשת ויחי על הפסוק "ובדם ענבים סותה": "וצבעונין הוא לשון סותה שהאשה לובשתן ומסיתה בהן את הזכר ליתן עיניו בה"), לא אסרו לאשה ללבוש בגדי צבע, וזה היה מנהג כל הנשים בזמן חז"ל, כדאיתא בספרי (דברים כ"ב): "לא יהיה כלי גבר על אשה... שלא תלבש אשה כלים לבנים, ואיש לא יתכסה בגדי צבעונים". ומוכח שהיו הנשים רגילות בזמנם לצאת בבגדי צבעונים בלבד, עד כדי כך שהיה אסור להם לצאת בבגדים לבנים.

ובגמ' כתובות (דף ע"א) מובא שאם נדרה לא ללבוש בגדי צבעונין מפר משום עינוי נפש, ופירש רש"י: "גנאי ובזיון הוא לה ומתגנה עליו". ובמדרש רבה רות (פרשה ג), "נכנסה רות עם נעמי, והיתה זו יוצאה וזו נכנסת, ותהום כל העיר עליהן... לשעבר היתה מתכסה בבגדי צבעונין ומילתין שלה, ועכשיו היא מתכסה בסמרטוטין". וכן הביא הבית יוסף (או"ח סי' תקכ"ט): "ובפרק ערבי פסחים (קט.) תנו רבנן, חייב אדם לשמח בניו ובניו ברגל... ר' יהודה אומר אנשים בראוי להם ונשים בראוי להן, אנשים בראוי להם, ביין. ונשים בראוי להן, תני רב יוסף בבבלי בבגדי צבעונין". ופסק בשו"ע (אה"ע הלכות כתובות סי' ע"ג): "ומחייבין אותו ליתן לה תכשיטיה, כגון בגדי צבעונין להקיף על ראשה ופדחתה". וחובת הגבר הוא שלא להסתכל בבגדים אלו ובנשים המלובשות בהם.

ולא אסרו הפוסקים אלא בגדים חריגים ובולטים, ואפי' בגד אדום התירו בימינו לאחר שפשט המנהג. דהנה מקור האיסור הוא הגמ' בברכות (דף כ'), "דרב אדא בר אבהה חזייה לההיא כותית דהות לבישא כרבלתא בשוקא, סבר דבת ישראל היא, קם קרעיה מינה". וביאר הערוך בערך "כרבל": "בגד אדום כגון כרבלתא דתרנגול שאין דרך בנות ישראל להתכסות בו, שהוא פריצות ומביא לידי עבירה". וגם לשיטתו, יסוד האיסור הוא משום שצבע זה היה מיוחד לפריצות, וחריג ממנהג המקום, כי בנות ישראל לא היו רגילות להתכסות בו. ולא שבעצמותו הוא אסור. וביאר הגר"מ שטרנבוך שליט"א בשו"ת תשובות והנהגות (חלק א' סי' קל"ו) "דלאו דוקא אדום אסור, אלא כל לבוש בולט שאשה מתלבשת בהם וגורם שיסתכלו במיוחד בה, זהו פריצות ואסור".

וראיתי מבארים שבימיהם היה קשה לייצר צבע אדום, ולפיכך נתייחד לבגדי מלכים ושרים, ומי שלבש ארגמן היה חריג ויוצא דופן. אבל קודם לכן, בזמן מתן תורה, היו רגילים בלבוש אדום, וכן כתב בשו"ת אמרי אש (יורה דעה סי' נ"ה), "והרי לבישת הארגמן אשר הזכר בספרי הואיל והם לובשים ארגמן כו', אין הארגמן נתעב ונרחק בעצמו, והרי הכתוב משבח אשת חיל, ביתה לבוש

שנים, וארגמן לבושה, רק בימי רבותינו שנעשו מלבושי הפרוצים מזה, אמרו שיש בזה משום בחוקותיהם לא תלכו". וגם בראשית תקופת האחרונים לבשו בנות ישראל בגדים אדומים, כפי שהעיד הגאון רבי אברהם גלאנטי (מתלמידי הרמ"ק): "המנהג, בגדי חתן לבנים, כלבושי הכהן - חסדים, ובגדי כלה אדומים, דרך הכלה ללבוש אדום - סוד הגבורות" (הובאו דבריו בספר "אור החמה" יתרו דף ק"ז ע"ב, ובספר מבשרת ציון עמ' ס"ב).

אבל רוב הראשונים והגאונים לא פירשו כערוך, אלא שרב אדא קרע הבגד משום שהוא כלאיים, ולשיטתם זהו המשך הסוגיה שם בדף הקודם, "אמר רב יהודה אמר רב: המוצא כלאים בבגדו פושטן אפילו בשוק". אבל לפירוש הערוך, לא מובן מדוע הביאה הגמ' מעשה זה, וכן לא מובן מה תועלת יש בקריעת בגד פריצות, הלא בכך יש עוד יותר חוסר צניעות, וכן לא מובן היכן מצינו שיש לקרוע בגד של פריצות, כפי שמצינו בכלאים.

וכן כתב השיטה מקובצת שם, "אמר ליה רב פפא לאב"י מאי שנא לקמאי דאיתרחיש להו ניסא וכו'. והאי מילתא נקט הכא משום סופה, מעשה דרב אדא שמצוה לפשוט כלאים בשוק". וכן כתב הריטב"א שם. ורש"י פירש שכרבלתא היא "לבוש חשוב" ללא קשר לבגד אדום, ומסתבר שגם הוא מסכים שמדובר בשעטנז. וכן כתב בשו"ת תרומת הדשן (סי' רע"ו): "כדאשכחן פ' מי שמתו דרב אדא בר אהבה חזא לההוא גברא דהוי לבוש מלבוש כלאים סבר דישראל הוא קרעינהו מיניה בשוקא".

וכן כתב בספר אוצר הגאונים (על ברכות, סי' קט"ו): "וששאלת, רב אדא בר אהבה חזי לההיא איתתא דהוה לבישא כרבלתא, משום שעטנז הוא דעבד או לא? משום שעטנז הוא דעבד". וכן הוא בתשובות הגאונים (גאונים קדמונים סי' ק"א). וכן הביא בספר יוחסין (מאמר שני סדר האמוראים אות א') בשם רב צמח גאון: "ומעשה דכרבלתא דמתון, פירש רב צמח גאון ז"ל משום שעטנז עשה".

וכן הבין הבית יוסף ביורה דעה (סי' ש"ג), וכתב דגמ' זו היא מקור דברי הרמב"ם (הלכות כלאים פרק י' הלכה כ"ט) דהרואה כלאים של תורה על חבירו אפילו הוא בשוק קורעו מעליו. וזה לשונו: "כתב הרמב"ם, הרואה כלאים של תורה על חבירו אפילו הוא בשוק קורעו מעליו וכו'. נראה שטעמו... והמוצא כלאים על חבירו קאמר דמפשיט אותו אפילו בשוק, ומשמע ליה דפושטו על ידי קריעה קאמר מההוא עובדא דאיתא התם דרב אדא בר אהבה חזיא לההיא איתתא דהות לבישא כרבלתא בשוקא קם קרעיה מינה".

וכן כתב שם ה"דרישה", "וההוא מעשה היה דהכלאים היה לעינים צמר ופשתן בהדי". וכן כתב המעשה רקח על הרמב"ם שם: "ולדברי הרא"ש ז"ל יש לידחק דאותה כרבלתא היה בה כלאים מפורסם ונראה לעינים". וכן הבין הרדב"ז שם: "ומה שאמר קורעו למד כן מההיא עובדא דרב אדא בר אהבה חזי להך אתתא דהוה לבשה כרבלתא בשוקא קם קרעה מינה".

והפוסקים אסרו בגד אדום משום חוקות הגוי, ואסרו אף לגברים ולא רק לנשים. והתירו אם אין זה לבוש מיוחד לגויים, ואינם לובשים זאת כדי להידמות לגויים. והרמב"ם (הלכות דעות פרק ה' הלכה ט') כתב: "מלבוש תלמיד חכם מלבוש נאה ונקי... ולא ילבש לא מלבוש מלכים כגון בגדי זהב וארגמן

שהכל מסתכלין בהן" ומשמע שהיה זה בזמנו לבוש חריג המיוחד לשרים, ובהלכות כלי המקדש (פרק ח' הלכה י"ג) כתב ש"הארגמן הוא הצמר הצבוע אדום".

וראה בשו"ת מהרי"ק (סי' פ"ח): "חוקות הגוים... הוא הדבר אשר שייך בו נדנוד פריצת גדר הצניעות והענוה, ינהגו בו הגוים, גם זה אסור... דספרי דקתני שלא תאמר הואיל ויוצאין בארגמן אף אני יוצא בארגמן... ואף גם זאת, נראה דהיינו דווקא כשהוא עושה כדי להדמות אליהם, ולא לתועלת ידועה... כגון שעושה מעשה התמיהה אשר אין לתלות טעם בעשייתו אלא מפני חוקם... אבל בענין אחר לא".

וכן הרמ"א בדרכי משה בהלכות חוקות הגוי (יו"ד סי' קע"ח) הביא דבריו וכתב על זה, "משמע דכל האיסור אינו אסור אלא כשהוא עושה כדי להדמות אליהן בלא תועלת אחרת, אבל ע"י תועלת שרי". וכן פסק להלכה (שו"ע שם): "וכל זה אינו אסור אלא בדבר שנהגו בו העובדי כוכבים לשום פריצות (כוונתו לחציפות, כאשר מבואר בדרכי משה הנ"ל), כגון שנהגו ללבוש מלבושים אדומים, והוא מלבוש שרים וכדומה לזה ממלבושי הפריצות... אבל דבר שנהגו לתועלת... וכן שעושין משום כבוד או טעם אחר, מותר".

והגאון בעל דרכי תשובה (שו"ע שם ס"ק ט"ז) כתב: "בזמן הזה, כיון שאין דרך הגויים ללבוש כעת מלבושים אדומים דוקא, אין זה חוקות הגוי ומותר לישראל ללבושן. והסכים עם זאת רבי יצחק אלחנן".

ובספר "אורחות רבינו הקהילות יעקב" (חלק ד' עמ' ע"ד) כתב בשם הגר"י קניבסקי שגם פריצות אין בזה בזמננו, אחר שפשט המנהג. וזה לשונו: "הוי עובדא בתקופה שבתי שתחי' למדה בסמינר, קבלה סודר אדום, ולבשה אותו גם כשהלכה לסמינר, שם העירו לה על שלובשת מלבוש אדום. שאלתי את מו"ר (הסטייפלר) וסיפרתי לו. ענה לי מו"ר, בזמננו הנשים לובשות אדום, ומותר". והוסיף המחבר, "בתי שתחי' אומרת שאמרתי לה בשם מו"ר שאם כבר יש את הבגד מותר ללבוש, אבל לכתחילה לא לקנות". וביאר שם, "וזה שאמר מו"ר, בזמננו הנשים לובשות אדום, והיינו שצבע האדום רגיל בבגדים כמו שאר הצבעים ואינו מתייחד צבע האדום לפריצות כמו שהיה בזמניהם".

וכן השיב הגרש"ז אויערבאך לנכדו, ומובא בספר "ועלהו לא יבול" (תשובות הגרש"ז, חלק ג'): "אפשר ללבוש שמלה מאוד יפה, להיפך - כבודה בת מלך. שמלה שכולה אדומה אולי לא ראוי, יש דבר כזה בשו"ע (יו"ד סי' קע"ח סעיף א'), אבל מה שכתוב שם לא נוגע לימינו, שם האיסור הוא בגלל החיוב לשנות ממנהג הגויים. אין צורך להיות ראשונים בכל דבר ולהתלבש ע"פ המודה הכי מודרנית. אי אפשר לאסור בגד "רועש" אם נשים כשרות נוהגות ללבושו, אבל בגד ש"מאוד רועש" מסתבר שאסור. אמנם כאשר זה נהפך למצוי שנשים לובשות בגד כזה, נאמר על זה שראשונים קלקלו לעצמם ותקנו לאחרים".

וכ"כ הגר"ש וואזנר בשו"ת שבט הלוי (חלק ו' סימן כ"ד) לגבי לבוש בורדו הנראה כאדום: "והשתא אם הפריצים והפריצות לובשים כזה לשם פריצות גם זה אסור, ואם לאו מותר". וסיים: "וקשה להאריך בדבר שאין לנו גדרים - והכל לפי ראות הדיין".

אין הרהור בראיית שיער

והנה אם באנו לשפוט בשכל הישר, נראה ברור שהיום שנשארים בגילוי הראש לגמרי, לא ניתוסף שום הרהור בין אתמול קודם שנישאת להיום אחר שנישאת, שלא נראה שום שינוי בגופה שיעורר הרהור, ודוקא בימי קדם שהיו מכסין ראשם משעת הנישואין והלאה, אז אם תחזור לראותה מגולה באיזה מקרה, ודאי שיש גירוי יצר, כיון דאתמול מכוסה, והיום רואה דבר חדש, שערותיה מגולות, לא כן באלו שלא כיסו לעולם, אין כאן הפתעה ולא הרהור חדש, גם חציפות אין כאן בדבר שהכל עושין, ומטעם זה התירו לקרות ק"ש כנגד הנשים הבאים מאירופה שרגילין לגלות ראשן, וזה ראייה גמורה שאין כאן הרהור.

[אמר המעתיק: וכן כתב הגאון רבי יצחק שמחה הלוי הורוביץ זצ"ל, מרבני ארה"ב, בספרו "יד הלוי" (על ספר המצוות, עמ' קמ"ג): "למרות הקללות והחרמות שהטילו גאוני הזמן כפעם בפעם על הנשים פורצות גדר בזמנם, התפשט המנהג הזה של פאות נכריות בכל ערי אירופה, והנשים כבר התרגלו בזה, ואין עוד מי מגדולי ישראל שפוצה פיו למחות בהן, כי באמת אחרי שהורגלו באלה, ודרכן בכך, לא היה עוד שום איסור ושמן פריצות לאשה לצאת לשוק בפאה נכרית מטעם שביארנו... ואמנם רבנן קשישאי גאוני עולם בזמנם שלא הסכימו לראות בנות ישראל יוצאות וראשן פרועה בפאה נכרית על ראשן הרעישו עליהן עולם ומלואו... ובצדק ובמשפט עשו זאת, כי אחרי שלא היה דרכן בכך, היה באמת פריצות ועבירה על דת כאמור, אלא שבשנאתם לפריצות עקמו עלינו (אם במתכוון אם שלא במתכוון) את פשטות דברי רז"ל (שבת ס"ד, נזיר כ"ח וריש פ"ב דכתובות) עד שמי שיש לו מח בקדקדו לא יסבול זאת, עיין בדבריהם. והאמת שענין דברים אלו האסורין והמוותרין אין בש"ס ופוסקים ראשונים יסודם, אלא במנהג הליכות הנשים במקום ובזמן ההוא".]

אין להוסיף על גזירת הכתוב

ואף דכפי הדין טעם זה לא מהני להתיר לאשה לגלות ראשה לגמרי, וכמש"כ בש"ס פריעת ראש דאורייתא היא, וכיון דזהו מדינא דש"ס אין מה לדבר, וגזירה דאורייתא נקבל, אבל דיינו להחמיר במה שהוא מגופה, ולא להוסיף חומרות בלי טעם רק משום שהיא מתייפת יותר, ומכיון שכל העם פרצו גדר להקל בגילוי ראש, ואין בידינו להחזירם בשום אופן, וגם אין כאן הרהור חדש כמו שכתבנו, לכן אין לנו להחמיר על נשים צדקניות בחומרות יתרות, לומר שנשים אחרות רואין אותן בגילוי שיער, שהרי אי אפשר לסגור עיניים מלהביט בהן כמות שהן, רק העיקר שלא להרהר בה, דזה בלאו הכי גם בהיותה מכוסה איתא לזהירות זו.

ולכן לענ"ד, אדרבה ראוי להקל בזה לנשים צדקניות לעשות פאה נכרית, ולהשוותן עם שאר נשים שעושין באיסור, והם יעשו בהיתר, ולא יהיו בין הנשים כחוכא ואטלולא. וגם לגבי הבעלים שלהם ראוי לחוש שיהיו נשיהם מלובשות בהיתר לרוח הזמן, ולא בשביל שאני זכר ות"ח הפסדתי שתהיה אשתו פחותה משאר נשים. וגם כדי שלא יבוא לחשוב ולהביט באשה אחרת.

הקדמונים אסרו בגלל פריצת גדר

ונראה לי שגם כל המחמירים שהביא הגאון לא דיברו וצעקו ע"ז, אלא בזמן הראשון שהיו כל העם מכוסים והתחילו לעשות פאה נכרית, לזה צעקו וחששו שמא יתפשט הענין ויבואו לגלות לגמרי, לעשות איסור דאורייתא, ויש מעט סברא לזה לגזור בו בזמן, לא כן היום שכבר צעקו ולא נענו, והכל מגלים שערם ממש, אף דודאי עושים איסור גדול בזה [בגילוי ראשן לגמרי], אבל עכ"פ לא נשאר בזה שום הרהור כלל, וממילא יש להקל לנשים החרדיות לגלות ראשן בהיתר ע"י פאה נכרית, אחר שכפי הדין יש להם כמה פוסקים גדולים ראשונים ואחרונים לסמוך עליהם.

וכן מוכח מדברי השדי חמד שם שכתב על דברי עדות ביהוסף, שאין דעתו נוחה בזה, דבמקומותינו שלא נתפשט המנהג, כבר קיבלנו דעות האוסרים ואסור לפרוץ גדר וכו' ע"ש. מוכח דכל חרדתו היתה מפני שלא נתפשט המנהג להקל, לא כן בזמנינו זה שבעוונותינו הרבים הכל מגלין שערותיהן ממש, לכן מי שתעשה פאה נכרית לטובה יחשב לה, ולא נקרא פורץ גדר. וכן מוכח מדברי הרב שבילי דוד או"ח סי' ב' סק"ב, דבמקום שנהגו שלא להיזהר מותר לצאת בפאה נכרית, ע"ש.

גם מש"כ הגאון שליט"א על נשי הרבנים והאדמו"רים שמקילות בזה, שאין להתפעל מזה כי הן עושין שלא כרצון חכמים, ושאיין יד הבעלים תקיפה למחות בנשותיהן, הס כי לא להזכיר, שמלבד שהחסידיים האמיתיים לא יוכלו לסבול לראות נשיהן עושין שלא כדין ובפרט בגילוי הראש, גם אני ידעתי מנשים צדקניות וחסדניות שעושין בשמחה כל עניניהן ע"פ הדין, ואילו ידעו שזה אסור ודאי לא היו עושין, ורק שהן ובעליהן ידעו שיש הרבה פוסקים מתירין ומור"ם בתוכם, ובפרט שבעל התניא שהם נמשכים אחריהו התיר, ובשביל זה התירו.

מתי לגרש העוברת על דת

גם מש"כ (בחלק ה' דף רפ"א ע"א) משם הרב תורת שבת סי' ש"ג סק"י שהיוצאה בפאה נכרית צריך בעלה לגרשה ואין לו כתובה ע"כ, עיין בד"מ סי' קט"ו אות ג', וז"ל מהרא"י בכתביו בסי' ש"ח, שהאידנא דאנשים ונשים פרוצים בנדרים, צריך דקדוק היטב להוציא אשה בלא כתובה משום נדרים וכו' עכ"ל, והנה גם הנדרים הם מכלל דת משה כמש"כ הטור והשו"ע שסידרו אותם עם דת משה, ועם כל זה מסתפק אם להוציא בלי כתובה, ומינה ליוצאה בגילוי הראש במקום שהעם פרוצים בגילוי הראש שאין זה בכלל צניעות ודת משה, אף שעשתה איסור תורה, וכ"ש לעושה פאה נכרית דוודאי יש לה כתובה.

לא לגרש גם ההולכת בפריעת ראש

[אמר המעתיק: וגם הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל עצמו כתב שאין לגרשה, ראה בשו"ת יביע אומר חלק ה' (אה"ע סי' ה' במילואים) שכתב בזה הלשון: "ומכל מקום אומר אני שאם הבעל יר"ש

וניסה להשפיע על אשתו... לא ימהר לסתור בניינו ח"ו לגרשה כעוברת על דת, אף שכן כתבו כמה אחרונים, אלא עליו **להשתדל לפייסה בדרכי נועם**, וכ"ש בזה דלא משמע להו איסורא כולי האי. וגדול השלום". עכ"ל.

וגדולה מזו כתב הרב בשו"ת יביע אומר חלק ד' (יו"ד סי' א'), שלא לגרש גם את היוצאת בפריעת ראש לגמרי, ואת ההולכת בבגדי פריצות, וזה לשונו שם: "ועכ"פ יש מקום רב לחלק בין הזמנים, לפי המבואר בהרא"ש (פרק המדיר ס"ס ט') שמשום חשש זנות הוא שמפסידה העוברת על דת את כתובתה. וזה היה שייך בזמנם שכל בנות ישראל הלכו בבגדי צניעות, והעוברת על דת היא יוצאת דופן ופירצה קוראת לגנב להיכשל באיסור זנות. אבל בזמננו זה שבעוונותינו הרבים רוב בנות ישראל אינן הולכות בבגדי צניעות, הן מחוסר ידיעה, הן מפני ההרגל להתנהג כמודרניות, ויש כאלה שעושות זאת מחמת שמתביישות מחברותיהן לשנות ממנהגי לבושיהן, ואין בזה ח"ו כוונת זנות, לכן אין גם חובה לגרשן בגלל זאת... **עדיין רחוקה הדרך לומר שחייב לגרשה בזה הזמן**". עכ"ל.

וכן כתב בשו"ת יביע אומר חלק ג' (אה"ע סי' כ"א אות י"ג) וזה לשונו, "יש מקום לומר דדוקא בדורות הקודמים דיינין הכי, שרוב ככל הנשים צנועות בלבושיהן, והפורצת גדר הצניעות ועוברת על דת, ריעא חזקתה, כי נפש יקרה תצוד, ונותנת מקום לחשד של זנות, שפירצה קוראת לגנב, אבל בזה"ז שדשו רבים בלבושים מודרניים כאלה לשמור ארחות פריז (פריץ), ולא ניחא למרייהו למימור אכולהו דחשידי אונות ח"ו שהרי אינן עושות כן אלא מתוך שיגרא, ולא נחשדו על דברים חמורים של זנות ולמעול מעל בבעליהן.. נראה שיועיל זה במקום הצורך לאיש יר"ש או בעל תשובה, שאשתו הולכת בבגדי פריצות ובראש פרוע, ואינה שומעת בשום אופן לתוכחתו, וקשים לו מאוד הגירושין, ובפרט כשיש להם בנים ובנות, שיוכל לסמוך על הטעם הנ"ל להתיר לו לקיימה. ואף הפוסקים שכתבו דעוברת על דת מצוה לגרשה ואסור לקיימה, **אפשר שבזה הזמן הן הן יודו להקל**, מטעם הנ"ל". עכ"ל הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל שם].

גם מש"כ הגאון שליט"א, שידוע לנו שנוסד המנהג ע"פ איזה נשים וכו' אשר כל חלקה טובה הדאיבו, ע"ש, ע"ז אני אומר שאותם הנשים אינם עושים פאה נכרית והם מגלים ראשן לגמרי ולא אכפת להו, ולא נוסד כי אם ע"י נשים חרדיות מודרניות, אשר רוצים לעשות המודרניזם בטהרה עם הדת, וראוי לאשר אותם שמצאו תרופה לאכול חוליהן בטהרה, ומזה ילמדו גם שאר העם ויעשו גם הם בהיתר ולא יכשלו בגילוי שיער דאורייתא, והעיקר הוא שיהיה מותר ע"פ הדין.

ספק דרבנן לקולא

ואיך שיהיה, הרי כל עיקר גילוי הראש של שערה ממש אין בו לא עשה ולא לא תעשה, וכמש"כ הגאון שליט"א (בחלק ד' אה"ע סי' ג'), אלא איסור דאורייתא כחצי שיעור דאע"ג דאסור מהתורה לא חשיב מושבע ועומד מהר סיני, וא"כ בפאה נכרית אפי' לאוסרים נחות דרגא שאין כאן אלא איסור דרבנן משום שדומה לשערה, וכ"כ הגרש"ק בשנות חיים שהוא

מדרבנן, הביאו הגאון שם בדף של"ז ע"ב, וא"כ כיון שיש מחלוקת הפוסקים בזה, הוי ליה ספק דרבנן להקל.

קם דינא, לגלות הראש לגמרי אסור מדאורייתא, והס כי לא להזכיר שום קולא בזה, אבל פאה נכרית מותרת בשופי ואין בה שום חשש.

החונה פה ירושלים עיה"ק, בטבת תש"מ לפ"ק. ע"ה שלום משאש ס"ט.

את והב בסופה

[אמר המעתיק: ראוי לציין כאן, שאע"פ שנחלקו מרן הגר"ש משאש והגר"ע יוסף זצ"ל בהלכה זו ובעוד עשרות הלכות חמורות, היתה ביניהם אהבה גדולה וידידות נפלאה, והתקיים בהם "את והב בסופה". ולרגל הוצאת שו"ת שמש ומגן חלק ב', שלח הגר"ע יוסף מכתב ברכה למרן הגר"ש משאש, וכתב לו בזה הלשון: "שמועה טובה תדשן עצם, שמחנו מאוד לשמוע כי כבוד הרב הגאון הגדול, מבצר עוז ומגדול, המאור הגדול לממשלת התורה, רבה הראשי של ירושלים, כמוהר"ר שלום משאש שליט"א, עומד להוציא לאור את ספרו שמש ומגן חלק שני, על ארבעת חלקי השולחן ערוך, אשר אין ספק שיהיה לתועלת רבה לכל יושבי על מדין ולכל מורי ההוראות בישראל, לדון ולהורות, לשעה ולדורות... וכבר זכה להוציא לאור את חיבוריו הגדולים "תבואות שמש" על ארבעת חלקי השולחן ערוך בארבעה כרכים, בהם הוא צולל בעמקי ים התלמוד והפוסקים בחריפות ובקיאאות עצומה ובתוכם בירור להלכה ולמעשה... וסמכות פסיקתו היא בעלת משקל רב בעולם התורה". עכ"ל.]

וכן בהקדמה לשו"ת שמש ומגן חלק ד', שיצא לאור לאחר פטירתו של מרן הגר"ש משאש זצ"ל, כתב הגאון רבי עובדיה יוסף בזה הלשון: "נודע בשערים המצויינים בהלכה, הגאון המפורסם בקצוי תבל רבי שלום משאש זצ"ל, שהיה רבה של ירושלים במשך עשרים וחמש שנה... כל באי שער עמי יודעים כי **נקשרנו בעבותות אהבה** כל ימי חייו של הגאון הצדיק זצ"ל, ובאו לידי ביטוי בדברי הערכה שכתב בספר הנוכחי (עמ' קפח-קפט) בשבח הספרים אשר זכיתי לחבר, ועוד הוסיף לשבח ולפאר את הנהגתי, מרוב ענוותו, ואהבת התורה היוקדת בקרבו. והנה למרות שבכמה עניינים היינו חלוקים בהלכה, אולם נתקיים בנו את והב בסופה (ראה קידושין ל:). והיינו תמיד באהבה ואחוה, וכמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם".

ובפתח שו"ת יביע אומר חלק י', הביא הרב "מכתב אוהב וידיד נפש רב רבנן רבה של ירושלים הגר"ש משאש זצ"ל", ובמכתב זה משבח מרן הגאון רבי שלום משאש את ספריו הרבים של הראשון לציון הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל, כשהוא מפליא לחרוז את כל שמות הספרים בהערכה ואהבה רבה. וזהו המכתב היחיד שהודפס בפתח יביע אומר חלק י' וחלק י"א.

כמו כן מצינו בשו"ת יביע אומר תשובות בהלכות חמורות של עגונות וממזרים, שמרן הגר"ש משאש כתב פסק הלכה והתנה זאת בהסכמתו של הגר"ע יוסף, וכן להיפך - שהגר"ע כתב "ובתנאי שיצטרפו עמי שניים מגדולי הדור" ולבסוף הביא את הסכמת הגר"ש משאש.

וכן כתב הרב אמיר קריספל שליט"א, ששימש ראש לשכתו של הגר"ע יוסף זצ"ל: "הרב משאש היה גאון גדול, בכלל לא במושגים שלנו. אני זוכר לפני הרבה שנים, שמישהו כתב ב'אור תורה' בענין פאה נכרית, הביא פוסקים כמנין "פאה" נגד הרב משאש, וכתב זאת שלא בכבוד הראוי. מרן [הגר"ע יוסף] כעס מאוד על אותו כותב, והתבטא: 'וכי רק לו יש פוסקים? אם הרב משאש היה רוצה לענות לו, היה מביא לו פוסקים כמנין "פאה נכרית" להתיר! לא זו דרכה של תורה'. ודיבר קשות כנגד אותו אחד שכתב בזלזול נגד הרב משאש... מי שהביא את הרב משאש לירושלים, זה מרן זצ"ל, לאחר שנוכח לדעת את גדלותו בתורה. מרן זצ"ל היה מעריכו ומכבדו מאוד מאוד".

תשובותיו על דברי הגר"מ לוי זצ"ל (שו"ת שמש ומגן חלק ב', אה"ע סימנים טו-טז-יז)

בענין דין יציאת נשים בפאה נכרית לרשות הרבים. ענין זה כבר הארכתי בו בספרי תבואות שמש חאה"ע סי' קל"ז, והעליתי להתיר בשופי. ושם בסי' קל"ח נשאתי ונתתי בזה בדברי הראשון לציון הגר"ע יוסף שליט"א וחיזקתי את דברי הנ"ל, ע"ש באורך.

הן היום ראיתי בירחון הנכבד אור תורה טבת תשמ"ח, פסק דין מהרה"ג משה לוי שליט"א, שדיבר בענין זה, והביא דברי שלטי הגבורים שהוא המקור להיתר זה, מהא דשנינו שבת דף ס"ד, שהאשה יוצאה בפאה נכרית בשבת וכו'. והתם באשה נשואה איירי מדקאמר בש"ס דהטעם שהתירו משום שלא תתגנה על בעלה, ומשמע להדיא שמותרות בנות ישראל להתקטט בהן וכו', ע"ש.

והקשה הר"מ הלוי שליט"א, דאדרבה משם ראיה שאסור ללכת בפאה נכרית, שאם כדברי הש"ג למה הוצרכו לתת טעם שמותרת לצאת כדי שלא תתגנה על בעלה, הרי בלא טעם זה יש להתיר, שבודאי אין לחוש שתשלוף הפאה נכרית מראשה ותוליכנה ד' אמות ברה"ר, שבודאי לא תגלה ראשה ברה"ר, ואף ברה"ר היה לנו להתיר לצאת בפאה נכרית מגולה, וכמש"כ כיוצא בזה בברייתא יוצאה אשה בסבכה המוזהבת וכו'. ופירש רש"י, סבכה, קופיא, כעין צעיף המכסות בו הראש, דאי שלפא ליה מגליא ראשה. ועיין עוד במתני' (שבת סד:), "יוצאה אשה... ובטוטפת ובסרביטין בזמן שהן תפורין" בסבכה. ופירש רש"י, דתו לא שלפא להו לאחוויי. וכ"כ המאירי (שבת דף נ"ז) וזה לשונו, ומכל מקום כשהן תפורים עם הסבכה אין חשש, שלא תיטול כל הסבכה מראשה עד שיתגלה כל שיערה ברה"ר, ומכאן התירו לבחורות לצאת בציץ של כסף או של זהב, דכל שראשה נשאר מגולה אין דרך לשלוף. עכ"ל. וכ"כ הראב"ן (שבת סי' שמ"ז). וכ"כ האור זרוע חלק ב' וזה לשונו, ואסור לצאת בשבת בתכשיט שקורין לנ"ה, ואם הוא מחובר לסבכה מותר כדפירש רש"י משום שאינה מגלה ראשה ברה"ר. א"כ בתולה שאינה חוששת על גילוי הראש, אע"פ שמחובר לסבכה אסור לצאת בו, וכן פסקו טור סי' ש"ג ורמ"א שם. וא"כ גם בפאה נכרית היה ראוי להתיר לצאת אפי' לרה"ר בלא שום כיסוי עליה, שאין לחוש שתשלוף, שא"כ יתגלו שערותיה ובודאי לא תעשה כן. וממה שלא התירה המשנה לצאת בפאה נכרית אלא בחצר ולא ברה"ר ואף בחצר לא התירו אלא משום שלא תתגנה על בעלה, על כרחנו לפרש דמיירי דיוצאת בפאה נכרית כשעליה נתון צעיף או סבכה דומיא דכבול דתני בהדה דהוי נמי תחת הסבכה למ"ד כיפה של צמר תנן וכו' ובכה"ג ברה"ר אסורה לצאת בשבת דחיישינן שמא תסיר לרגע הסבכה ותשלוף הפאה מראשה ותחזיר מיד הסבכה על ראשה וכו' עכ"ל. ועוד האריך בזה כיד חכמתו הטובה, והעלה לאסור מן הדין גם לאשכנזים וכ"ש לספרדים. זהו תורף דברי קדשו, ע"ש באורך.

והנה באמת קושיה גדולה ובולטת היא זו, ואיך נעלמה מכל גדולי עולם לקדושים אשר בארץ המה שהבאתי בספרי שם, השלטי גבורים ורמ"א ולבוש ופמ"ג ובעל התניא ועוד ועוד, שכולם התיירו בשופי, ואשתמיט מינייהו ראייה פשוטה וברורה וגלויה כ"כ העומדת מנגד, ולא קטלי קני באגמא הוו חס וחלילה, ומחויבים ואחראים אנו ליישבה לדעתם ז"ל.

[אמר המעתיק: כבר קדמוהו לרב משה לוי זצ"ל, והקשו קושיה זו בכמה מספרי האחרונים, ויתכן שגם הר"מ הלוי עצמו לא הקשה כן מדעתו. וראה לקמן (בעמ' 405) מה שתירצו בזה. ויש שתירצו בפשטות שהיו מניחות כיפה (או סבכה) תחת הפאה ועליה מניחות את הפאה, כשהיא אינה קשורה לכיפה, וממילא יש לחוש באלו שתשלוף הפאה ותשאיר על ראשה רק את הכיפה, ותראה לחברותיה ותשכח להחזיר לראשה, או שתיפול מראשה, ותלך כך ד' אמות ברשות הרבים. וזה לפירוש הרמב"ם וסיעתו שהביא הש"ג. ותירוצו זה הובא באחרונים רבים, בתפארת ישראל (על המשנה בשבת פרק ו'), בשו"ת בית יצחק שמעלקיס (או"ח סי' י"ד סו, אות ו'), בשו"ת הסבא קדישא מהגרש"א אלפנדרי (חלק או"ח סי' א), בנטעי משה (נטע י"א), בשו"ת חסד לאברהם (אה"ע סי' פ"ז), ב"שנות חיים" (סי' שט"ז, מהגאון מהר"ש קלוגר), בעדות ביהוסף סי' כ"ט (מאב"ד טעלוז), ובשו"ת רבי עזריאל (חלק ב' סי' ל"ו). ונעלם תירוצו פשוט זה מעיני קודשו של מרן הגר"ש משאש זצ"ל, ולכן נצרך לפלפל הרבה כדלהלן. ושמא רצה לתרץ גם אליבא דדעת רש"י, שהפאה היתה מונחת על השיער הטבעי ללא הפסק סבכה בינתיים. וראה עוד בביאור שכתבנו בהקדמת הספר, שלפיו אין קושיה כלל, ושם מבואר גם מדוע אי אפשר לומר כדברי הרב משה לוי שהפאה תחת הסבכה].

תירוצ קושיית האחרונים על הש"ג

ואחרי התפילה והתחינה, לשוכן מעונה, חונן הדעת, להאיר עיני בזה, ואחרי עיון עמוק בכל הסוגיא מראש ועד סוף, מצאתי און לי, תירוצ נכון המתאים לשיטתם ז"ל, והוא בהקדים לפרש דברי רש"י בגמ' דשבת (דף ס"ה), ד"ה למטה מן הסבכה, כגון כיפה של צמר יוצאה בה דלא חיישינן דלמא שלפא ומחויא דמתגלי שיערה ומגניא בה, שהסבכה נוי הוא לשיער, ע"כ. וגם הר"ן כתב כן וז"ל, ולרבי בכולהו אע"ג דשיילי מינה, כיון דמגניא בהו לא מחויא כדאיתא בגמ' וכו', עכ"ל.

ומשמעות דבריהם ז"ל דמפרשי דילמא שלפא ומחויא, היינו דילמא שלפא הסבכה עם הכפה ומגלה ראשה, ואז לא נשאר לה נוי של הסבכה ובשביל זה התירו, ודבריהם מוכרחים מדברי הש"ס, דכולהו סבירא להו דכל מידי דמיגניא ביה לא אתיא לאחווי, וכהיא דכובלת שפירש רש"י וז"ל, מאן דרכה למיפק בכובלת, אשה שריחה רע, ולא שלפא ומחויא גנותה. והשתא קשה, דלמה הוצרכו לטעמא דמגניא ביה גבי כיפה דלא חיישינן דשלפא משום דמתגלית ראשה ומיחזי גנותא. והלא גם בלא טעם של גנות לא חיישינן לשלפא משום שהיא נשאת בראשה מגולה דאסור מדינא, אלא ודאי אם אין טעמא דגנות וניוול, חיישינן לשלפא ומחויא ותשכח שאסור, או לא תתן דעתה שראשה גלוי ובינתיים שתזכור תלך ד' אמות ברשות הרבים.

ומצאתי סיוע לדברי הנ"ל ממעשה שהובא במסכת בבא קמא (דף ז:): באחד שפרע ראש האשה בשוק וחייבו ר"ע ליתן לה ד' מאות זוז וכו'. שמרה עומדת על פתח חצרה ושבר הכד לפניו ובו כאיסר שמן, גלתה את ראשה והיתה מטפחת ומנחת ידה על ראשה וכו' ע"ש. הרי שבשביל הנאה פורתא לטפח שמן על ראשה גילתה אותה לפי שעה, או שכחה את עצמה או בכוונה בשביל איזה רגעים לא הקפידה וחשבה זה לאיסור מועט, וגם כאן לא רחוק הדבר שבשביל שתראה לחברתה שלפא ומחויא, ושוכחת עצמה או לא מקפדת על רגעים. ונראה לה שאין בזה איסור כ"כ, וזה מתאים עם דברי הש"ס הנ"ל ופירוש רש"י והר"ן ז"ל.

ומעתה גם ההיא דדף נ"ז כבלא דעבדא תנן אבל כיפה של צמר שפיר דמי. ופירש רש"י דכיון דמגליא שיערה לא שלפא ומחויא. ע"כ. הכוונה משום נוי, דאם באה לגלות שיערה יתגלה הכל עם הסבכה ויתגלה ראשה ויש לה ניוול בזה. והדר פשט, ור' אבהו סבר כיפה של צמר תנן דחיישינן דלמא שלפא ומחויא מתחת הסבכה ואין ראשה מתגלה לגמרי, שנשארת הסבכה משום נוי, אבל לגילוי ראש משום איסור לא הוזכר בש"ס, דאין לומר דמש"כ בדף ס"ה היינו דוקא לר"ש בן אלעזר ולא לת"ק, דלא משמע כלל דפליגי בזה, וגם אי הכי מאי טעמיה דר"ש בן אלעזר דהוצרך לטעמא דמגניא ולא משום דודאי לא תגלה ראשה, אלא ודאי דהחילוק ביניהם דת"ק סובר דחיישינן שמא תשלוף רק הכיפה ותניח הסבכה משום נוי, ולזה אסורה לצאת בזה. ור"ש בן אלעזר מתיר לצאת, דמסתמא לא תוכל לשלוף שום דבר דחיישא שמא הכל ישלף גם הכיפה וגם הסבכה ויתגלה ראשה ומגניא ביה.

ולפי זה גם ההיא דשבת דף נ"ז ע"ב, יוצאה אשה לרה"ר בסבכה המוזהבת וכו', ופרש"י סבכה קופיא דאי שלפא ליה מגליא ראשה, ע"כ, גם כאן הפירוש הוא שהיא מתנוולת, שהסבכה נוי הוא לה, ולא משום איסור גילוי הראש, וכנ"ל.

וכן יש לפרש ההיא דשבת דף ס"ד, יוצאה אשה בטוטפת ובסרביטין בזמן שהן תפורים, ופרש"י תפורים לסבכה, דתו לא שלפא להו לאחוויי, ע"ש, דהטעם הוא כיון דהם תפורים אי שלפא להו תישאר בראש גלוי לגמרי וזה ניוול לה, וזה לכ"ע, ולא נסתפקו בש"ס דף נ"ז, רק בכיפה של צמר שאינה תפורה לסבכה, בזה נחלקו אי חיישינן שתוציא אותה מתחת לסבכה ואסור, או מסתמא חוששת שמא יפול הכל מראשה ותישאר גלוית ראש ותתנוול.

וכך הם דברי המאירי בשבת דף נ"ז וזה לשונו, ומ"מ כשהם תפורים עם הסבכה אין בה חשש, שהרי לא תיטול כל הסבכה מראשה עד שתישאר גלוית ראש ברה"ר וכו' עכ"ל, רצונו לומר ותתנוול. וזה מוכרח מדבריו במה שסיים ומכאן התירו לבחורות לצאת בציץ של כסף או של זהב, שכל שראשה נשאר מגולה אין דרך לשלוף. עכ"ל. והנה בבחורות אין כאן חשש של איסור גילוי ראש שהרי היא מותרת בזה והיה ראוי לאסור שמא תשלוף, אלא ודאי אע"ג שמותרת בגילוי ראש, מ"מ היא מתנוולת דלא עשתה זה אלא להתייפות, ואם תגלה תתנוול, וא"כ גם בתחילת דבריו בנשואה לאו משום איסור גילוי ראש אלא משום ניוול בלבד.

אלא דלכאורה קשה ע"ז ממש"כ מרן סי' ש"ג סעיף ג', לא תצא אשה בחוטי צמר וכו' שמא תולידם ד' אמות ברה"ר, ואם הן קלועות בשערה מותר. ויש מי שאוסר. והיא מחלוקת רש"י ותוס', דלדעת התוס' אם הן קלועות לא חיישינן שתסתור קליעתה כיון שיש בזה איסור לסתור קליעה כשם שאסור לעשות קליעה, וכמש"כ השו"ע (שם סעיף כ"ו), ורש"י סבירא ליה דיש לחוש שמא תרפם או תעשה ע"י גוי, עיין ב"ח ומג"א והגר"א. וא"כ הכא נמי, למה לא התירו משום שודאי לא תגלה ראשה ותעשה איסור, ומוכרח לתרץ דלהתיר קליעה יש בה טירחא ומעט עבודה ובינתיים תבוא לזכור ולהימנע, לא כן לאחויי בלי שום טירחא לקחת מעל ראשה, זה נעשה בקל ובאה לשכוח האיסור, כמו שיכולה לשכוח שאסור לטלטל ברה"ר ד' אמות. עוד יש לחלק, דלאחויי לאחרים דנשים שחצניות וע"י תאוותה להראות לאחרים שוכחת הכל, לא כן בחוטי צמר דהחשש משום טבילה, אז היא עושה בשוב וזוכרת הכל.

אלא דאי קשיא לי הא קשיא לי, דבסי' ש"ג ס"ב פסק מרן ז"ל והוא דאינם תפורים בסבכה, דחיישינן דדילמא שלפא ומחויא ואתי לאתויי. אבל אם תפורים ליכא למיחש להכי ומותר, והוא משנה שלימה ריש פרק במה אשה יוצאה דף נ"ז ע"א.

והנה לפי מה שכתבתי למעלה, יש לומר שהטעם פשוט משום ניוול ולא משום איסור וכמו שדקדקנו מדברי המאירי דמוכרח לומר כן שהרי השווה נשואות לבתולות ע"ש. אמנם למור"ם שהביא דעת האור זרוע לאסור בבתולה כי אינה חוששת לגילוי ראשה, ואפי' תפורה בסבכה אסור דחיישינן שמא תסירם עם הסבכה ואייתי לאחויי ע"ש, מוכח להדיא דבנשואות היינו טעמא משום שהיא אסורה לגלות ראשה ולא אתיא לאחויי, ולפ"ז הדרא קושיא לדוכתא, ובפרט דרמ"א הוא מהמתירין פאה נכרית.

ונראה לי פשוט בס"ד לתרץ לדעת כל הגאונים המתירים, בהקדים להביא עוד דברי אור זרוע במקורו כמו שהביאו הרב מהר"מ הלוי שליט"א, וזה לשונו, ואם הוא מחובר בסבכה מותר כדפירש רש"י משום שאינה מגלה ראשה ברה"ר, א"כ בתולה שאינה חוששת על גילוי הראש אע"פ שמחובר לסבכה אסור לצאת בו. עכ"ל.

הנה בכל דבריו לא הזכיר לא איסור בנשואות ולא היתר בבתולות, וא"כ אפשר לפרש דבריו כך, בנשואה מותר שאינה מגלה ראשה, רצונו לומר משום ניוול, דייקא נמי שאמר כדפרש"י, והרי הוכחנו מדברי רש"י דטעמא הוי משום שהסבכה הוא נוי לה ומגניא ביה, לא כן הבתולה אינה חוששת לזה דאינה מתנוולת בגילוי הראש שהרי כל הימים היא מגולה, והיום הוסיפה הסבכה לתוספת ייפוי ונוי, וא"כ אף אם תגלה ראשה לא איכפת לה ואינה חוששת לניוול, וגם לא תתנוול בזה כיון שרגילה בכך, ובזה חולקים המאירי עם האור זרוע ושו"ע עם רמ"א, אם גם הבתולה חוששת כנשואה, ולכן מותר לה לצאת, ולדעת א"ז אינה חוששת לניוול ותבוא לאתויי כנ"ל והוא נכון.

והנה ידעתי בני ידעתי, כי יש מהאחרונים שפירשו בדברי מור"ם ז"ל דחילק בין בתולה לנשואה שהוא מטעם איסור גילוי ראש בנשואה, והנה מלבד שסברה זו אינה מוסכמת, והרי הוכחנו מדברי המאירי שפליג ע"ז, ולכן כתבה מור"ם בשם י"א, עוד זאת שאין הכרח לדבריהם ז"ל, ודברי מור"ם יתפרשו בפשיטות כמש"כ, בפרט שלשון הא"ז במקורו מסייע לזה שהביא ראיה מפירוש רש"י וכן"ל. והאחרונים הט"ז והמג"א לא כתבו בזה, והגר"א ז"ל כתב וזה לשונו, וי"א וכו' עיין רש"י במתני' ד"ה בזמן וכו'. ועוד כתב וז"ל, הסבכה וכו' רש"י. ע"כ. והנה בדבריו הקדושים הקצרים רמז דהחילוק הזה מובן גם מדברי רש"י ד"ה בזמן, שם כתב וז"ל, אבל תפורין ליכא למיחש לאחוויי, שאינה נוטלת הסבכה מראשה ברה"ר שתגלה כל שערה. ולא הוצרך להביא המקור מאור זרוע, שגם מדברי רש"י אפשר להבין כן. והנה רש"י כבר כתבנו להדיא דטעמו משום ניוול, וא"כ מה שיש לדקדק ממנו הוא דבבתולה אין ניוול. זה נראה כוונת הגר"א זיע"א. ואמנם לענ"ד היה לו להביא יותר מאור זרוע שהוא מקור הדברים לרמ"א ז"ל. אבל רש"י דבריו סתומים וי"ל דדעתו כדעת המאירי דגם הבתולה חוששת משום ניוול. איך שיהיה הרווחנו מדברי הגר"א רווח גדול שהטעם משום ניוול וכדברי רש"י ז"ל.

וממילא לפי האמור לא נשאר שום הכרח לפרש בדברי המתני' דאיירי בפאה נכרית שתחת הסבכה. אלא איירי בפאה נכרית גלויה ועם כ"ז אסור לצאת בה לרה"ר, דחיישין דילמא שלפא ומחויא ותשכח שהיא בריש גלי וכמו שנתבאר לעיל דאינה חוששת לגילוי ראש, וגם בחצר היה ראוי לאסור והתירו שלא תתגנה על בעלה.

ואף דלכאורה גם בפאה נכרית כיון דעשויה לנוי יש לומר דלא שלפא משום דמגניא, יש לומר דאין ניכר הנוי שלה היטב, דלמרבה היא נראית כאשה שיש לה שיער הרבה. לא כן הסבכה היא ניכרת ודמי לדברים המוזהבים שהוא תכשיט נוסף על ראשה, המקפדת עליו לישאר על ראשה. וראיה גמורה לזה מכיפה של צמר שגם היא מסתמא הוי תכשיט שהרי חששו דילמא מחויא ליה, ועם כל זה הטעם של המתירין רק משום שהיא חוששת שמא תסיר גם הסבכה שהיא לנוי. והשתא יש לדקדק דגם בלא סבכה ראוי להתיר דמסתמא לא שלפא משום דמגניא, אלא ודאי דאין זה נוי כ"כ ותבוא לשלוף ולאחוויי, ותשכח איסור גילוי ראש, או לא מקפדת על רגעים. והוא הדין בפאה נכרית דכוותה לא חשיב נוי להקפיד עליו אלא סבכה. וכן מוכח מפרש"י שלא פירש תחת הסבכה אלא גבי כיפה של צמר ולא גבי פאה נכרית, ודו"ק.

ואם כנים דברי אוכל לתרץ למה לא תני פאה נכרית בהדי כבול דאין יוצאין בה לרה"ר. והתוס' תירצו דמילתא דפשיטא היא דאסור לצאת בה לרה"ר דודאי משלפא משום דמחכו עלה. ובאמת לא ידענא אמאי מחכו עלה, והכל לובשין אותה. וכן הקשה הרב מוהר"מ הלוי שליט"א יישר חיליה.

[אמר המעתיק: יתכן מאוד שלא היו לובשים אותה אלא נשים בודדות, ולא היתה מצויה, וגם הפאות בזמן ההוא לא נעשו ע"י אומן כמו בימינו, אלא כל אחת ואחת התקינה לעצמה, וממילא יתכן שלא עשתה היטב ויבואו לגחך עליה. ותוספות הרא"ש לשבת (סד.) כתב במפורש שאין זה ודאי שמחכו עלה, אלא לפעמים יתכן שמחכו עלה, וזה לשונו: "בשלמא זקנה בשל ילדה שבח הוא לה, פירש הרב ר' פורת דמשום הכי איצטריך לאשמועין דאסור, דשבח הוא לה, דדומה לילדה ודרכה לצאת בו, מ"מ אסיר דזימנן דמחכו עלה ואתיא לאתווייה, אבל ילדה בשל זקנה מה צריך לאשמועין איסור בדבר זה דלעולם לא תצא בהן דגנאי הוא לה". עכ"ל. ולפי דבריו גם יתבאר בפשטות, דמחכו עלה שהיא זקנה ויוצאת בשערות ילדה].

ולפי הנ"ל נראה לי פשוט כדברי התוס' דפשוט לאסור, אבל מטעם דילמא שלפא ומחויא ובתוך טרדתה לא תרגיש בראשה הגלוי כמו שלא מרגישה באיסור הוצאה. ורק בכבול שהיא כיפה של צמר שתחת הסבכה, הוצרכה המשנה להשמיענו איסורה משום שהיה עולה על הדעת להתיר כדברי ר"ש בן אלעזר דלא שלפא, שמא תשלוף הכל גם הסבכה שהיא משום נוי ומגניא בה. לזה השמיענו דרבנן ס"ל היפך זה, דיש לומר דתסיר מתחת לסבכה ותחוויה ותשאיר הסבכה לנוי, לא כן בפאה נכרית דאין סבכה נוספת עליה לנוי וכמו שנתבאר, אז לא מקפידה ותשלוף ותחוויה, ופשוט לאסור.

ולפי כל הנ"ל אתי שפיר דברי הרמב"ם בפירוש המשניות (שבת פרק ו' משנה ה') שכתב כדי שתתקשט בשיער דמשמע שהוא גלוי ויש בו משום נוי, ואין צריך לומר כמש"כ הר"מ הלוי שליט"א דחזר בו הרמב"ם בחיבורו פרק י"ט מהלכות שבת הלכה ז' שכתב כדי שתיראה בעלת שיער הרבה, שיש לפרשו בפשטות שתיראה שיש לה שיער הרבה וזהו נוי וקישוט בשבילה וכדבריו בפירוש המשניות ממש. ובזה יהיה שוה עם פשט דברי רש"י בסנהדרין (דף קיב.) שכתב פאה נכרית שעושין לנוי, ע"ש.

זהו הנראה לי ליישב דברי רבותינו גאוני עולם הראשונים כמלאכים שמימות שלטי הגבורים עד היום, והלכה זו נמשכת והולכת למעשה רב אצל האשכנזים דור אחר דור, ואי אפשר לכל רבותינו ז"ל שיטעו בדבר משנה ברור כזה שנשאר עלום ומכוסה, עד דורינו אנן איזובי קיר, ומה ידענו ולא ידעו, ולכן מה שהלצתי עליהם נראה לי עיקר. ובלאו הכי הדברים מוכרחים מכל מה שכתבנו.

מנהג הספרדים

וראתי להרב מהר"מ הלוי שליט"א שם שהספרדיות לא נהגו לצאת בפאה נכרית לרשות הרבים בחוצה לארץ, מפני שתופסים עיקר כדעת האוסרים, ולכן המקילות מלבד האיסור שאין בזה חילוק בין אשכנזים לספרדים עוד זאת הרי הן פורצות גדר המנהג וכו' עכ"ל. ולענ"ד, מעולם לא היה בזה מנהג אצל הספרדים בחו"ל. לפי ידיעתי במרוקו ארץ מולדתי, לא עלה על דעת שום אחד מרבני הדור גדול או קטן לדבר בזה כלל, שהרי לא היתה נמצאת

פאה נכרית אצלם, רק דרך לימוד המשנה היו קורין פאה, אבל לא ראו ולא שמעו מזה כלל כדי לקבוע מנהג בזה לאסור או להתיר, ורק כאשר באו הצרפתים למרוקו הביאוה עמיהם כי אפי' אין להם איסור גילוי הראש עשו אותה לנוי להתקשט וכמש"כ הרמב"ם, וכאשר הנשים נכנסו לבתי הספר הגבוהים שלהם ושכלם התפתח לאור הזמן, אז נחלקו הקהל לשתי סיעות, מהם שגילו ראשן לגמרי להיות מודרניות כנוצריות ולא חשו לאיסור גילוי הראש, והחרדיות החשובות שלא רצו לגלות לגמרי, עם כל זה כדי להתאים לרוח הזמן ובהיתר, כיסו ראשן בפאה נכרית, ובפרט שהתחילו לצאת לאירופה ושם ראו כל הנשים החרדיות ונשי הרבנים בכלל, לובשות פאה נכרית, ונספחו אל עדת האשכנזים הלובשים אותה ואין פוצה פה, עוף לא צווח, ואדרבה נעשה הדבר פשוט להתיר בשופי ומתפארים בזה שאין מגלות ראשן לגמרי ומצאו מקום לעשות בהיתר, ולא היה שום מנהג בזה כדי להצטרך לפרוץ גדר, ואדרבה לאידך גיסא, עד היום רבני ודייני הספרדים ואבות בתי הדין בארץ ובחו"ל, כולם נשיהם יוצאות בפאה נכרית, ורק מעט מזעיר מהאברכים הספרדים של היום, או מחמת עניים או מחמת תמימותם, קיימו "ויאמר לאוסרים ה' עמכם" ונמנעו מזה, ומובטחני שעוד זמן גם הם יפקחו עיניהם ודעתם ויחזרו ללבוש פאה נכרית.

גדולי הספרדים מתירים

ובפרט שיש איתנו הרבה פוסקים מגדולי הספרדים גם כן שהתירו, הלא הם משפטי עוזיאל וישכיל עבדי וכף החיים שכתב שכן הסכמת האחרונים להתיר כדברי הרמ"א. ובספר שדי חמד אסיפת דינים אות ד' כתב שיש לסמוך על ש"ג ורמ"א ולבוש כי הם עמודי הוראה ועיני כל העדה עליהם וכו' ע"כ, הבאתי כל דבריהם בספרי תבואות שמש שם. והיום ראיתי שגם הגאון בן ציון אבא שאול שליט"א בספרו אור לציון (חלק א"ח סי' י"א) מתיר לכל הנשים לצאת בפאה נכרית לרה"ר. והליץ בעד ש"ג ורמ"א. ודבריו ברורים שם להתיר, ולא כמו שפירשו בהם איזה תלמידים שלא הבינו דבריו, ע"ש באורך.

ולכן נראה לי עיקר לדינא כמש"כ בספרי תבואות שמש שם, שהסומך על דעת המקילין כחו גדול ויש לו הרבה גדולים ספרדים ואשכנזים לסמוך עליהם. ומצוה רבה לפרסם ההיתר כדי למשוך נשי הדור החדש המגלות ראשן לגמרי שיבואו ללבוש פאה נכרית בהיתר. לא כן כאשר שומעים דעת האוסרים, אזי לדידהו שאין עולה על דעתם ללבוש מטפחת, אומרות כיון שכן הוא שהאיסור שווה, טוב להישאר חפשי בשיער גלוי לגמרי. לא כן בשמעם מדת ההיתר, אזי יבואו לבחור בטוב ולמאוס ברע.

מצוה וחובה על הנשים להתקשט

וכבר מילתי אמורה שם בספרי שכל עיקר גילוי של שיערה ממש אין בו עשה ולא תעשה. וכמש"כ הראש"ל שם בשם הפוסקים. ובפאה נכרית נחות דרגא דאף לאוסרים אין כאן כי אם איסור דרבנן וכמש"כ שם בספרי. וכן ראיתי להרב הפוסק מהר"ם הלוי שליט"א שכתב שם

באור תורה בסוף דבר שאין כאן אלא איסור דרבנן והביא עוד ראיות לזה ע"ש באורך, וא"כ הו"ל מחלוקת הפוסקים בדרבנן וספק דרבנן להקל. ובפרט שמעשה רב דכולי עלמא נשים חסידות ורבניות ספרדיות ואשכנזיות לובשות זה ואין פוצה פה, ולכן אין להרעיש העולם ע"ז, ותורה אחת ומשפט אחד הוא לכל, והדבר ברור להלכה ולמעשה להתיר, וגם מצוה וחובה על הנשים להתקשט לבעליהן ולכל העולם בהיתר, ולא להתנוול ע"י מטפחת ויגרמו לבעליהן לתת עיניהם באחרות ח"ו, וכמה חששו חז"ל והתירו הרבה איסורין שלא תתגנה האשה על בעלה.

[אמר המעתיק: כן הוא ביומא (דף ע"ח), שכלה מותרת בנעילת הסנדל ביום התענית, כדי שלא תתגנה על בעלה. ונעילת הסנדל הוא דבר שיוצאים בו לרה"ר.

וכן הוא בשבת (דף ס"ד), שאסרו חכמים לצאת לחצר בתכשיטים, והתירו כבול ופאה נכרית, כדי שלא תתגנה על בעלה. ואיירי שם בחצר הרבים, בחצר שאינה מעורבת.

וכן הוא בריטב"א למסכת שבת (דף נ"ט) שגזרו חכמים על העטרות לכלות, אבל לשאר נשים התירו כדי שלא תתגנה על בעלה. ובגמ' סוטה (דף מ"ט) מבואר שעטרות לכלות הוא "עיר של זהב" שהוא תכשיט בצורת ירושלים וחובשות אותן הנשים ברה"ר, כדאמרין בגמ' שבת (דף קל"ח) שרבי אליעזר מתיר לצאת עמו בשבת, כי דרכה של אשה חשובה לצאת בעיר של זהב, כדי להראות חשיבותה על חברותיה (ראה בריטב"א הנ"ל). וגם האוסר, אסר רק בגלל שנחשב משאוי.

וכן הוא ברבינו יהונתן על הרי"ף למסכת שבועות (דף ה מדפי הרי"ף), ובבית הבחירה למאירי מסכת שבת (דף ס"ד), שאשה בימי נדותה אסורה לכחול ולפרס, שלא יחמוד אותה בעלה, וזקנים הראשונים היו דורשים "והדוה בנדתה שתהא יושבת בבגדי נדות", ובא ר' עקיבא והתיר כדי שלא תתגנה על בעלה, ודרש את הפס' באופן אחר.

וכן הוא בפסקי רי"ד למסכת כתובות (דף ד'), שגם הכלה הנמצאת בתוך שלושים לאבלות, מותר לה להתקשט בתכשיטים כדי שלא תתגנה על בעלה. וכתב בים של שלמה כתובות (פרק א'), "אין מונעין תכשיטין לכלה שאירע לה אבל, אפילו אירע לה אבל תוך שלשים יום לשמחתו, אין מונעין תכשיטין ממנה, אפילו תוך ימי אבלות, אף שאין הכרע כל כך לדבריהם, ראוי להקל, דאבילות דרבנן, וכדי שלא תתגנה על בעלה הוא דאורייתא"

וכן הוא בכתובות (דף י"ז), "א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן: מותר להסתכל בפני כלה כל שבעה, כדי לחבבה על בעלה". וב"ם של שלמה" שם ביאר שמדובר בהתבוננות ולא בראיה בעלמא: "דווקא להסתכל קאמר, דומיא דהמסתכל בקשת, שהוא דרך עיון והבטה, אבל דרך ראייה בעלמא שרי, אפילו בשאר אשה". ואמנם לא נפסקה הלכה כר' יונתן, אבל מוכח שלשיטתו הותר איסור הסתכלות כדי לחבבה על בעלה ושלא תתגנה בעיניו].

זהו הנראה לי פשוט, וצור ישראל יעמידנו על האמת ואל יצל מפינו דבר אמת עד עולם
אמן. החונה פה ירושלים תובב"א, בסיון המוכתר בכתר תורה, שנת שמח תשמ"ח רעים
אהובים לפ"ק. ע"ה שלום משאש ס"ט.

אשה מקושטת לת"ח

[אמר המעתיק: מה שכתב מרן הרב זצ"ל שמצוה לאשה להתקשט בפאה ולא לגרום לבעל
לתת עיניו באחרות, כך מובא בכמה מקומות בתלמוד ובראשונים, שיש לאשה להתקשט לבעלה,
כדי שתישא חן בעיניו ולא יתן עיניו בנשים אחרות, ועל אחת כמה וכמה בדור פרוץ זה. וכן מובא
בגמ' במסכת שבת (כה:), "מאי ותזנח משלום נפשי, אמר רבי אבהו: זו הדלקת נר בשבת. נשיתי
טובה... רבי אבא אמר: זו מטה מוצעת ואשה מקושטת לתלמידי חכמים".

אסור לאשת ת"ח להתנוול

ובספר ארחות חיים (חלק ב', הלכות כתובות) לרבי אהרן הכהן מלוניל (מהראשונים בתקופת
הרשב"א), כתב על גמ' זו: "דרשו רז"ל על פסוק נשיתי טובה, "זו מטה נאה ואשה מקושטת לתלמיד
חכם". פירוש, כדי שלא יתאוה לאחרת לפי שיצרו גדול משאר בני אדם, כמו שאמרו רז"ל כל הגדול
מחבירו יצרו גדול ממנו, לפי שיצר הרע מתגרה בו כל היום להחטיאו. נראה מזו שאסור לת"ח להניח
לאשתו שתתנוול אפילו בימי אבלה, כדי שלא תתגנה בעיניו, **שמא יכופנו יצרו להתאוות לאשה
אחרת.** דומיא לדההיא דאמרו רז"ל, אין הבוגרת רשאה לנוול עצמה וכו', וזו נמי אסורה כדי שלא
תתגנה ותביא בעלה לידי מכשול תאוה. וכן בכל אשת איש, אלא צריך להשמר יותר לתלמיד חכם".

לקחת אשה יפה

וכן כתב הגאון רבי אליעזר פאפו זצ"ל בספר "פלא יועץ" (בערך "יופי"), וזה לשונו: "כתיב שקר
החן והבל היופי... אבל אם מוצא יופי ויראת ה' במקום אחד, בוודאי שיבחר ויקרב גם את היופי,
שהרי אמרו (כתובות נט:): "אין אשה אלא ליופי..." וראוי לכל אדם להשתדל לקחת לבניו נשים יפות,
כדי שלא יתנו עיניהם באחרת. וכן מטעם זה ילביש את אשתו ויקנה לה תכשיטין ביותר ממה שיש
לו, כדי שתמצא חן בעיניו ולא יתן עיניו באחרת".

לא להחסיר שום תכשיט

וכן כתב בספר "דרושי רבי משה מאימראן" (דף ר"ל), להגאון המקובל רבי משה מאימראן זצ"ל,
מחכמי מקנאס שבמרוקו, וזה לשונו: "בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר. בפרשת חוקת פירש רש"י
שלל, ביזת מלבוש ותכשיטין. ויובן ע"פ מה שאמרו בפרק ג' דתענית, אבא חלקיה... כי מטא למתא
נפקא דביתהו לאפיה כי מקשטא. ויהיב טעמא התם, כדי שלא ליתן עיניו באשה אחרת. ולכן אמר
שאשת חיל זו, בטח בה לב בעלה, שהיו עיניו ולבו בה כל הימים, ולא עלתה על לבו אשה אחרת
מעולם, אלא בטח בה לבו שלא היה מהרהר בזולתה, יען כי "שלל" שהם התכשיטין, "לא יחסר",
אינו מחסר לה שום תכשיט וקישוט, וכיון דמקשטא לאפיה, לא יהיב דעתא אלא עליה".

הנושא כעורה, נותן עיניו באשת חברו

וכן כתב בהגהות יעב"ץ למסכת יבמות (סג): הנדפסים בסוף המסכת, וזה לשונו: "אשה יפה אשרי בעלה, מספר ימיו כפליים. קמ"ל שלא ישא כעורה... **כדי שלא יתן עיניו באשת חברו**. היינו דסמיך ליה "העלם עיניך מאשת חן פן תלכד במצודתה וכו', מאן דעבד הא עבד הא".

ובספר "אור החיים" על התורה, להגאון הקדוש רבי חיים בן עטר זצ"ל, בפרשת ויצא, עה"פ "ורחל היתה יפת תואר ויפת מראה", כתב לפרש זאת ע"פ הגמ' בשבת (כה:): שתלמיד חכם צריך שתהיה לו אשה נאה כנגד יצר הרע, והתורה באה ללמד לאדם דעת לקחת אשה נאה. ולגבי התקשטות האשה מחוץ לביתה, ראה מה שכתב מרן הגר"ש משאש לקמן (בעמ' 276), וראה עוד בהערה שם בהרחבה].

[סי' ט"ז] עוד בדין היתר פאה נכרית לנשים. ראיתי בירחון הנכבד אור תורה טבת תשמ"ט, מה שחזר בשניות הרב מהר"ם הלוי שליט"א, לקיים ולחזק דבריו וקושייתו הגדולה על הש"ג, דלמה לא התירה המשנה לאשה לצאת בפאה נכרית בשבת, והרי אין לחוש שתשלוף הפאה בשבת, דודאי לא תגלה שערותיה ותעבור על איסור פריעת ראש דאורייתא. והיא קושיה גדולה לדרדקי דבי רב, ואי אפשר לומר שנעלמה מגאוני עולם המתירין, ולכן קמתי להליץ על רבותינו הגדולים הראשונים ז"ל, והוכחתי מדברי רש"י ז"ל בדף ס"ה ע"א, דטעמא דר' שמעון בן אלעזר דמתיר לאשה לצאת בכבול לרה"ר בשבת, לא משום שהיא חוששת לגילוי ראש ולא שלפא ומחויא, אלא משום דמגניא, שהסבכה נוי הוא לה, ואם תשלוף ותחוו, אזי חוששת שיפול הכל, גם הכבול (הכיפה) וגם הסבכה ותתנוול. וטעם החולקים, והוא ר' אבהו בדף נ"ז, לאסור משום דילמא שלפא כיפה מתחת הסבכה בזהירות, ותישאר הסבכה לנוי וכמש"כ רש"י שם. ומשמע מזה דהטעם דלא שלפא הוא משום ניוול, אבל בשביל גילוי ראש לבד לא חששו, ע"ש כי הארכתי להכריח דברי.

והרב מהר"ם הלוי יצ"ו, דחה דברי בקש וכלאחר יד ובפשיטות עצומה, דאיך אני מביא ראייה מר"ש בן אלעזר, והלא אוקמוה בגמ' בדף ס"ה ע"א בשיטה, ואין הלכה כשיטה וכמש"כ הרי"ף בזה ע"ש. ואני רואה שלא העמיק עיונו בדברי, דמעולם לא אמרתי דהלכה כרשב"א שהוא עומד בשיטה, אלא כדעת החולקים הסוברים דיכולה להוציא הכיפה מתחת הסבכה וכמש"כ רש"י להדיא בדף נ"ז, וממילא תישאר הסבכה לנוי. והכרחתי זה מדברי ר"ש בן אלעזר, דלמה הוצרך לנוי ולא מטעם גילוי ראש, והוא פשוט.

ומה שהוסיף כת"ר, דגם ר"ש בן אלעזר מודה לטעם זה של איסור גילוי ראש, ורק חייש לשמא תוציא מתחת הסבכה וכו', ומ"מ חשש גנאי שייך, שהכיפה נוי הוא לה ולא תסירנה מתחת הסבכה, עכ"ל. ע"ז אני אומר, שלא דקדק בדברי רש"י, שכתב שהסבכה נוי הוא לשיער ולא הכיפה, אלא בהיפך ממש, דלדעת ר"ש בן אלעזר כל שהוא תחת הסבכה חוששת שאם תבוא להסיר הכיפה, יפול לה הכל גם הכיפה וגם הסבכה שהיא לנוי ותתנוול. וכמש"כ

להדיא ברש"י דף ס"ה דמגלי שיערה ומגניא בה שהסבכה נוי לשיער. ולדברי כת"ר הלא לא מתגלי שיערה, שהרי מוציאה הכיפה מתחת לסבכה. באופן שדברינו חיים וקיימים, שמדין גילוי הראש שוכחת לאיזה דקות, ומחויא ומחזרת, ובינתיים תביא ד' אמות ברה"ר.

וכבר הוכחתי מדברי המאירי בתשובתי הקודמת, שהשווה בתולות לנשואות, אע"ג דאין בהן דין גילוי ראש, והתירו להם לצאת בציץ של כסף שאין דרך לשלוף, והכרחנו שזה מטעם ניוול.

וכעת ראיתי עוד ברמב"ם (פרק י"ט הלכה ו'), שנתן טעם שלא תצא האשה בציץ ובלחיים וכו' שמא יפלו ותביאם בידה, וגם בהלכה ז' כתב, ולא בכבול וכו' ולא בפאה של שיער וכו', כל אלו אסורין לצאת בהן שמא יפלו ותביאם בידה או תחלוץ ותראה לחברותיה. ע"כ. הנה הרמב"ם הוסיף טעם אחר, שיתרץ קושיית כת"ר, דאע"פ שתיזהר היא שלא תחלוץ ותחוו, עכ"ז יש לחוש שמא יפלו מאליהם ותביאם בידה.

והנה גם כאן יש לדקדק כיצד תביאם ברה"ר, והלא היא נשארת גלוית ראש וצריכה ללבושם תכף, דאין לומר גם כאן שמא יפלו מתחת הסבכה ותישאר הסבכה. דבשלמא בחולצת בידה תזהר ותקפיד להוציאם מתחת הסבכה, אבל בנפילה אין זה בידה ויכול ליפול הכל בלי כוונה ותביאם ברה"ר, ומוכרח לומר דאינה נותנת דעתה ע"ז, ובינתיים שתחזור ללבושם תביאם ד' אמות ברה"ר. וא"כ גם בהיא שתחלוץ ותחוו אינה נותנת דעתה על גילוי ראש לפי שעה.

וכן מוכרח לומר, לדעת הגאון בעל התניא בשו"ע שלו (סי' ש"ג סעיף ט"ז) שכתב בזה הלשון, אבל לא תצא בפאה נכרית, דהיינו קליעת שיער תלוש שנותנת על שיערה כדי שתיראה בעלת שיער הרבה, שמא תחלצנה מעל ראשה להראותה, או שמא תיפול מעל ראשה ותביאנה בידה. עכ"ל. והביא דבריו הרב כף החיים (סי' ש"ג אות נ"ח), וציין ע"ז רבינו זלמן והוא מהגמ'. וידוע שהגאון ז"ל הוא ממתירי הפאה הנכרית וכמש"כ בשו"ע שלו סי' ע"ה, שכתב להדיא שאין בה פריעת ראש לגמרי כדברי הש"ג ומג"א ע"ש. וא"כ ודאי כוונתו בלא סבכה וכמו שמפרש הש"ג להדיא, ועם כל זה חשש שתחלוץ או יפלו, ובוודאי כוונתו שהכל בלי כוונה. וכמו שיפלו בלי שתכוון לגילוי הראש, ותביאם ד' אמות ברה"ר.

ושוב האיר ה' את עיני, ומצאתי את שאהבה נפשי, דברים מפורשים היטב בספר תשובה מאהבה (חלק א' סי' מ"ח), שהוא אחד מן המחמירים בפאה נכרית, הביא דבריו בספר דת יהודית כהלכתה (ע"ש בדף כ"ב וכ"ג והנמשך), לדחות דברי הבאר שבע, וכתב דפאה נכרית איירי במגולה לגמרי ע"ש. וכתב דזהו ההפרש בין בבא דרישא דחוטי שיער לבבא דסיפא דפאה נכרית, דבבא דרישא השערות תחת הסבכה ורדיד עליהן ולא חיישי בזה לשלפא ומחויא וכו' ויוצאת אף לרה"ר, ובבא דסיפא פאה נכרית היא עצמה הסבכה ובה תכסה כל

שערותיה והיא עשויה לשאת באקראי, בזה יש לחוש שמא שלפא (ומזה ראייה לפאה נכרית דידן שהיא קבועה היטב בראש, דאין לחוש לשמא שלפא ומותרת גם בשבת, כנ"ל) אלא שחכמים הקילו בזה בחצר שלא תתגנה על בעלה, ע"ש שהאריך, אלא ששוב חזר לאסור מטעמים אחרים של מראית עין ושל דת יהודית וכיוצא.

גם בתוך דבריו שם בדף כ"ו, כתב להקל מדינא, כי לא גרע כיסוי זה ממש"כ באו"ח סי' צ"א ס"ד, כובעים הקלועים מקש חשיבי כיסוי, ואע"ג דלענין פריעת ראש יש סמך מהתורה, היינו פרועה לגמרי, אבל לא בקלתה. ועוד, אי סלקא דעתך פאה נכרית דהיינו כיסוי משערות קלועות לא חשיבה כיסוי, הרי פריך בש"ס (כתובות דף עב.) ראשה פרוע דאורייתא היא, ומשני מדאורייתא קלתה שפיר דמי, ודת יהודית אפי' בקלתה, ולא משני פאה נכרית מדאורייתא שפיר דמי, ודת יהודית בפאה נכרית נמי אסירי. ומצאתי שכיוונתי בזה להגאון פרי מגדים על מג"א (סי' ע"ה ס"ק א'), והוכיח מזה דפאה נכרית שרי לגמרי ואין בה משום דת יהודית, עכ"ל.

הרי דברים ברורים דאיירי בפאה נכרית מגולה לגמרי, וחששו דשלפא לה ותגלה ראשה ברה"ר לשעה קטנה בינתיים שתחזיר אותה וכמו שכתבתי ממש, אלא שחזר לאסור משום מראית עין ודת יהודית ומטעם מנהג ולקמן נדבר בזה.

גם בשו"ת מהר"ץ חיות סי' נ"ג, הביא דבריו בספר דת יהודית כהלכתה הנ"ל (דף ל"ה והנמשך) שהוא גם כן מהמחמירים, כתב וזה לשונו, הנה ידע רום מעלתו כי זה מחלוקת ישנה. ועל דברי באר שבע כתב המג"א "דברים דחויים", והיינו כי כל הסוגיא מהפאה נכרית מיירי דוקא היכא דכל הראש מכוסה בפאה נכרית ואין על הראש שום סבכה או שאר דברים רק מגולה כולו, ובכה"ג מותר, דשיער עצמו כהאי גוונא אסור מהתורה כדאמרין בכתובות פרק המדיר ופרע את ראש האשה, ובזה ליכא מאן דפליג, אכן בשערות התלויות חוץ לצמתה לשיטת רמ"א ליכא איסור בשיער עצמו וכ"ש בפאה נכרית וכו'. ע"כ. ולסוף החמיר להלכה מטעם מנהג, עכ"פ הרי הוא סובר דאיירי במגולה בלי סבכה, ולא קשיא ליה קושיה הנגלית לדדקאי בי רב, דודאי יתרץ לה כמש"כ.

דעת המהר"ץ חיות

[אמר המעתיק: זה לשון שו"ת מהר"ץ חיות סי' נ"ג, "הנה הרב דרכי משה והרב המגן אברהם או"ח סי' ע"ה התירו בפאה נכרית... ועיין עטרת זקנים שם שכתב כי דברי הרמ"א אמורים ע"פ הגהת שלטי גיבורים... והוסיף עוד דאפי' חתכה שיער של עצמה וחיברה אחר כך בראשה אין כאן משום פריעת ראש, והרב הלבוש חולק בזה דדוקא פאה מאשה אחרת מותר... והנה המג"א הביא גם כן דברי הבאר שבע והגאון הר"י קצנלנבוגן שאסרו, ובכל זאת חלק עליהם והתיר לכתחילה... ועיין ישועות יעקב שהחזיק גם כן דברי הש"ג והסיר השגת הרב הב"ש מעליו... ובכל זאת אע"ג דהרמ"א ומג"א הסכימו לדעת הש"ג להתיר בפאה נכרית, בכל זאת כיוון דנהגו העם לאסור... לא ערב לבי להתיר". עכ"ל.]

וכמו כן דחה את דברי שו"ת תשובה מאהבה, שכתב לאסור משום שהפאה נעשית משערות מתים האסורים בהנאה: "ובשערות ידענו כי בארץ בריטניה העניות מגלחות שערותיהן ומוכרות לעשירים... והרופאים מזהירים שלא לקחת שערות מן המתים... וכאן גם כן יש ספק ספיקא", ומסיק "ובכל זאת כיון שכבר נהגו במדינתנו להיות נוהגים... רק חדשים לבקרים באו... ראוי להוכיחם ולהחזירן למנהגם הקודם, אכן אם יבין ר"מ כי לא ישמעו אליו אזי יעלים עיניו". עכ"ל. וא"כ אינו נמנה בין אוסרי הפאה, כי משתמע מדבריו שאין איסור מעיקר הדין בזה, אלא רק במקום שנהגו כולן שלא ללבוש מטפחת ובאה אחת ופרצה גדר, בזה ראוי להוכיח בדרכי נועם. וגם בפורצת גדר, אם יתכן שלא תשמע, מוטב שתהיה שוגגת ועדיף לא לדבר עמה כלל. וממילא יש לומר שהיום היה מתיר, אחר שהתפשט המנהג של לבישת הפאה בכל אתר ואתר].

גם בתשובת בית יצחק שמעלקיס (חלק או"ח סי' י"ד), שהוא ג"כ מהמחמירים, הביא דבריו בספר דת יהודית כהלכתה הנ"ל (דף נ"ב והנמשך), כתב וזה לשונו שם דף נ"ט, "הנה הארכת בזה לעיקר הדין, והיוצא מזה לדינא אין להוכיח לאסור פאה נכרית מדינא דגמ'. וקצת ראייה יש להוכיח להיתר, אך אמנם יש לחוש לדברי האחרונים שיבואו לידי מכשול שיסרקו אותה בשבת ויבואו ג"כ לצאת בשערות ראשן" וכו'. עכ"ל, הרי בעיקר דינא התיר ולא קשיא ליה קושיית כת"ר [אמר המעתיק: מרן הגר"ש משאש נמשך אחרי ר' אברהם מאיר ליפשיץ בריזל בספרו "דת יהודית כהלכתה" שהעתיק דברי שו"ת בית יצחק באופן חלקי, ובסופם המציא קטע שלם מדעתו. אבל הנדפס בשו"ת בית יצחק כך הוא: "ולדינא כבר כתבתי שמהראוי להזהיר בנות ישראל שלא ילכו בפאה נכרית, מלבד שיש לחוש לדעת האוסרים והם גדולי האחרונים והמורים, והנוסף ע"ז אחרי שרבים מחללין שבת, וגם נכשלים בזה שרבים ילכו מפאת כן בשערות של עצמן, וגם מכמה טעמים ראוי לגדור גדר ולעמוד בפרץ"]. וגם הגאון באר שבע שהוא הראשון שדחה דברי הש"ג, והגאון בעל תשובת יעב"ץ שחזק דבריו, לא דחו בכח מחמת קושיית כת"ר הנגלית, אלא מחמת די"ל דאיירי תחת הסבכה, או איירי בחצר וכו', וגם מטעם דת יהודית. ומוכח דאותה קושייה אין בה ממש מעיקרא, דעביד איניש לשכוח, ונשים שחצניות הן, ורוצות להראות לאחרות.

ומש"כ כת"ר שבחידושי הרשב"א והריטב"א לא פירשו בדברי ר"ש בן אלעזר מטעם נוי כפרש"י, אלא משום ששיער ראשה קירח, ואם תגלה הכיפה יתגלה מומה, ות"ק סבר דכיון דחברותיה יודעות שהיא קירחת ובשביל זה עשתה כיפה אינה חוששת לשלוף, ודמי לשן תותבת וצלוחית של פלייטון דפליגי תנאי בזה ע"ש. וגם בסבכה מוזהבת היינו משום שלא תשלוף משום איסור פריעת ראש. ע"כ דבריו. הנה ראיתי דברי הרשב"א במקורו באורך, ומפרש שהמחלוקת בין רבי ורבנן בשן תותבת וכובלת וכו' משום מום, דכל הני לא נפקת בהו אלא משום מום, וסברי רבנן כיון שמומה ניכר דכל הרואה אותה יוצאה בשן של זהב כבר הוא יודע שהשן שלה חסר, וכן כובלת וצלוחית, כבר יודעים שהיא בעלת ריח רע, וכיון שאינה יכולה להעלים מומה, אף היא אינה מקפדת ושלפא ומחויא, ורבי סבר שאע"פ כן לא שלפא כי היכי דלא תתגנה יותר בהראות מומה בעין, וכן הטעם בכיפה של צמר שאין אשה מקשטת

עצמה באותה כיפה אלא אשה שהיא קירחת מפאת ראשה, והיינו דתני לה בהדי פאה נכרית (רצונו לומר שגם היא לובשין אותה מטעם זה), והיינו דשרי לה טפי כבול בחצר כדי שלא תתגנה על בעלה משאר תכשיטין, דכיפה של צמר צריכה לה טפי לסלק גנותה, עכ"ל.

המובן מדבריו ז"ל, דגם בכיפה של צמר ופאה נכרית, המחלוקת בין ר"ש בן אלעזר לחכמים היא, דלדעת חכמים חששו דכיון שיודעים אותה שהיא קירחת ובשביל זה לבשה פאה נכרית, גם היא אינה מקפדת ושלפא ומחויא, ור"ש בן אלעזר סבר דאע"פ שיודעים שהיא קירחת, עם כ"ז לא שלפא כי היכי שלא תתגנה בהראות מומה בעין, ע"ש היטב שזו כוונתו. והשתא לפי דברי כת"ר תיקשי לכולם בין לרשב"א בין לחכמים, דהלא אף שהיא קירחת לא תוכל לשלוף ולגלות בשביל גילוי ראש, וגם לרשב"א לשלא תגלה מומה בעין, והלא יספיק טעם של איסור גילוי ראש, אלא ודאי כדאמרן, דבשביל איסור גילוי ראש שזכחת לפי שעה קטנה ותחזיר אח"כ. וכמו שזכחת גם איסור טלטול ד' אמות ברה"ר.

גם ראיתי דברי הריטב"א דף ס"ה, שהביא הרשב"א בקיצור, וסיים ולפ"ז כי קאמרי כלל אמר ר"ש בן אלעזר כל שהוא למטה מן הסבכה יוצאין בו, היינו משום שאין אשה נותנת דבר תחת הסבכה אלא מפני מום שבראשה. ע"כ. רצונו לומר ולא שלפא ומחויא דמתגלה מומה בעין, ע"ש.

ולפי פירושם ז"ל לא צריכין תו למש"כ רש"י בטעם החולקים דלמא שלפא ומחויא מתחת הסבכה, אלא חיישינן דלמא שלפא הכל ולא חיישא שתיראה קירחת שכבר יודעים אותה וכמש"כ הרשב"א להדיא, ולדעת ר"ש בן אלעזר כל שתחת הסבכה הוא משום מום ולא תגלה מומה בעין. ומוכח להדיא דלכ"ע לא חיישא משום גילוי ראש, וא"כ לאו ק"ו הוא דאם אפי' יש בה מום שהיא קירחת חוששין שתגלה ולא אכפת לה במום (לדעת חכמים), כ"ש כשאין בה מום דיחוש שתגלה להראות ואפי' תישאר ראשה גלויה, כך נראה לי.

ובכל אופן, רבותינו הראשונים כמלאכים, שלטי הגבורים וסיעתיה, כך הבינו בפירושא דשמעתא, דפאה נכרית היא גלויה ואסרו לצאת בה לרה"ר שמא תשלוף ותחוו, ובינתיים על איזה דקות תשכח שראשה גלויה או לא תקפיד על זמן מועט הרבה של ד' אמות ברה"ר וכמו שכתבתי בתשובתי הקודמת, וכמו שהבינו גאוני עולם בעל תשובה מאהבה ומהר"ץ חיות ובית יצחק ובאר שבע והרב יעב"ץ ועוד.

עתה נבוא לדברי רש"י בדף ס' שהביא כת"ר, גבי מחט שכורכת עליו את השיער שאין לחוש שתשלוף המחט ברה"ר, וכתב רש"י משום דשיער באשה ערוה לא מחויא, ע"כ. ולענ"ד מלבד מה שביירתי למעלה בדעת רש"י ז"ל, עוד זאת דבריו הנ"ל שהביא כת"ר אינם מובנים, הן לגבי בירית הן לגבי מחט, דכיון דאמר דלאו תכשיט הם אלא תשמיש ולא הוי משאוי, א"כ למה הוצרך עוד לטעמא דכיון דלציניעותא הם לא שלפא ומחויא, והלא אפי' לא יהיו

לצניעותא לא משלפא כיון שאינם תכשיט. וכן ראיתי למהרש"א (דף סג.) גבי בירית שם שרש"י פירש ג"כ כמו שכתב כאן, שהבירית איזה תכשיט, וסיים ומשלף ואחוויי ליכא למיחש, דלא מגליא לשוקא, וכתב מהרש"א שיש לגמגם בפירוש הקונטרס כיון דפירש דבירית לאו דנוי וכו' לא אצטריך לטעמא דלא מגליא שוקא, דהא בלאו הכי כיון שאינו לנוי ולתכשיט ודאי דלא שייך למיחש ביה למישלף ולאחוויי, עכ"ל, וגמגום הנזכר יעבור גם על דברי רש"י הנ"ל בדף ס' מממש, וכמו שכתבתי.

ועיין להתוס' שם שהקשו על רש"י דהא כבלים אין יוצאין בהם בשבת דחיישינן דילמא משלפא להו משום דהוו תכשיט אע"ג דלצניעותא עבידא כמו בירית דהכל ענין אחד אלא שבירית באחת וכלים בשתיים וכו', ונראה לר"י דהכי פירשו, ותהוי כבירית שיוצאין בה לפי שהיא טהורה משום שאינה תכשיט דאינה נוי לאשה, כיון שאינה כי אם באחת והוי כטבעות הכלים וכו', הכי נמי האי מחט שהיא טהורה לפי שאינה אלא כטבעת הכלים תשתי דאינה תכשיט וכו' ע"כ.

המובן מדבריהם, דאם יהיה תכשיט ככבלים אע"ג דהוי לצניעותא חיישינן לשלפא ומחויא, וזה ברור. ועיין להתוס' (דף סג: ד"ה ותהוי כבירית), שדבריהם נראים סותרים למש"כ כאן, שכתבו וז"ל, לכן נראה לי דאפשר ליטלן בלי גילוי שוקיים, והחילוק הוא דבירית לא הוי תכשיט וכבלים הוי תכשיט, משמע דאם אי אפשר בלא גילוי שוקיים היה מותר לצאת אפי' בכבלים, והוא היפך דבריהם כאן, וצריך לומר דשם פירשו אליבא דרש"י דאמר משום צניעותא לא מגליא לשוקא ולא חיישא לאחוויי וכמש"כ בריש דבריהם ע"ש שהביאו פרש"י, דשקלי וטרי אליביה. והקשו א"כ גם בכבלים אע"ג דהן תכשיט למה לא יוצאין, והלא ודאי לא שלפא מטעם צניעותא, לזה פירש דלדעת רש"י גופיה צריך לומר דבין בבירית ובין בכבלים אפשר ליטלן בלי גילוי שוקיים, אלא דבירית לא הוי תכשיט ולא חיישינן לאחוויי, ובכבלים הוי תכשיט וחיישינן לאחוויי וליכא טעמא דצניעותא, כך נ"ל מוכרח ליישב דבריהם. וכן נראה כל סגנון דבריהם, שהוא אליבא דרש"י ז"ל, ע"ש.

גם בכל האחרונים משמע דרש"י ותוס' פליגי בזה. עיין ט"ז (סי' ק"ז) שכתב בפירוש לדברי התוס' וזה לשונו, אבל אם היה תכשיט אסור דילמא שלפא ולא סבירא ליה כרש"י דכיון דהויא לצניעותא לא חיישינן דלמא שלפא ומחויא. והתוס' הוכיחו דאפי' עבידא לצניעותא מכל מקום חיישינן דלמא שלפא, אלא הטעם בבירית דיוצאין בה דאינו תכשיט לנוי ולא הוי אלא כטבעת הכלים ולא הוי ליה למיגזר דלמא שלפא וכו' עכ"ל. ע"ש דבריו בביאור רחב, ודחה דברי הב"ח שסבר היפך, וכתב שתקפה עליו משנתו. ועיין ג"כ מחצית השקל סי' ק"ז וז"ל, והתוס' הקשו על פרש"י דכיון דעבידא לצניעותא לא חיישינן דלמא שלפא ומחויא. והתוס' הוכיחו דאפי' עבידא לצניעותא מ"מ חיישינן דלמא שלפא, אלא הטעם בבירית

דיוצאין בה דאינו תכשיט לנוי כי אם כטבעות הכלים ולא הוי ליה למיגזר דלמא שלפא וכו' עכ"ל.

ומש"כ הט"ז בהמשך דבריו לפרש עוד לדעת הסמ"ג שם, דגם התוס' יודו דאם הוא נגלה תיכף ומיד אין לחוש לאחוויו משום צניעותא, ודוקא בכבלים שאינם נגלים תיכף ומיד יש לחוש שתחוויו לאחרים, ע"כ, איני מבין, שדברי התוס' מפורשים, דאם הוא תכשיט חיישינן לאחוויו אפי' יש בו משום צניעותא. ונראה לי דלא כתב כן אלא לדעת הסמ"ג כדי לתרץ קושיית הבית יוסף ע"ש. וכ"כ המג"א בשם הסמ"ג והתרומה, דס"ל כמש"כ התוס' דאע"ג דהוי לצניעותא גזרינן דלמא מחוויא ע"ש.

ולך נא ראה גם בספר צמח צדק מליובאוויטש, במסכת שבת פרק ו' משנה א' דף פ"ג אות ב', שכתב להדיא בשם הרב פנ"י (לא ידעתי מי הוא, דבספר פני יהושע לא מצאתי, ואפשר שהוא פני יוסף או פני יצחק וכיוצא) שפירש בו, דהתוס' חולקים על רש"י שאם היא תכשיט חיישינן דלמא שלפא וכו', אלא הכא היינו טעמא דסבירא ליה דהאי מחט אינו תכשיט ומשום הכי הוא דלא חיישינן דלמא שלפא ומחויא. וכן ביאר הט"ז. ועוד האריך בשיטה זו לבאר זה. ושם בדף פ"ד חזר על מסקנת הדברים וז"ל, קיצור, והתוס' חולקים על רש"י בב' דברים, דבמה שחשוב תכשיט חיישינן דלמא שלפא אף דעשוי לצניעותא וכמו שנתבאר לעיל סעיף א' וכו' ע"ש. ושם בעמוד ב', כתב בקיצור שגם בחידושי הרמב"ן הרשב"א מבואר כן. ע"ש. וכן הוא באמת בחידושי רשב"א דף נ"ט ע"ב ד"ה ותהוי כבירית, הביא פרש"י ותשתרי נמי לצאת בה הואיל ולצניעותא עבידא. ובתוס' פירשו דהכי קאמר, ותהוי כבירית שהיא טהורה, משום שאינה תכשיט אלא כטבעת הכלים וכו', הכא נמי (במחט) שאינה אלא כטבעת הכלים תשתרי דאינו תכשיט ע"ש. מובן מדבריו בדעת התוס' דאם הוא תכשיט חיישינן לשלפא אף דהוי לצניעותא.

וכדי שלא להניח דברי רש"י ז"ל, שיהיו סותרים זה את זה, עם מה שהעליתי למעלה גבי פאה נכרית, שהוא מודה דלולי טעמא דנוי חיישינן דלמא שלפא, וכאן כותב דלא תשלוף משום טעמא דצניעותא. נראה לי לתרץ כמש"כ בתשובתי הקודמת גבי קליעת שערות, שיש בה מעט עבודה וטרחא לסתור הקליעה ובינתיים תזכור איסור שבת ותימנע, לא כן לאחוויו אין טרחא לקחת מעל ראשה ושוכחת. וגם כאן גבי מחט שהשיער כרוך עליה, צריך מעט זמן וטרחא להוציאה, וע"י כן תבוא לזכור איסור גילוי הראש ותימנע. כך נ"ל ליישב דברי רש"י ז"ל.

באופן שאל ה' ויאר לנו. וסברתנו שאמרנו לא נפלאה היא ולא רחוקה, והרי כמעט כל הפוסקים אפי' המחמירים בפאה נכרית מטעמים אחרים, סוברים דאפי' במילי דצניעותא חיישינן שמא תשלוף ותחוויו, וה' יזכנו ויאיר עינינו תמיד לכוון אל האמת, ואפי' יהיה זה מחלוקת הפוסקים הלא גדולי עולם הש"ג וסיעתיה יסברו כן, ובלאו הכי כבר כתבתי

בתבואות שמש חלק אה"ע סי' קל"ח בשם הראש"ל הגר"ע יוסף שליט"א, שהביא שם הרבה אחרונים שהאריכו ליישב קושיית הב"ש מעל שלה"ג, ע"ש בספר יביע אומר חלק ד' סי' ג'. וכל הני פוסקים המה ראו וידעו דברי הש"ס בשבת בפאה נכרית ועיינו בהם, ולא קשיא להו קושיית כת"ר הגלויה לעין כל, ומוכח דמפרשי כמו שכתבתי.

ועתה אשובה ואראה בטעם הפוסקים המחמירים בזה, והם שלושה טעמים: דת יהודית, מנהג, ומראית עין. ואעבור עליהם בסקירה אחת, שהיום אין לחוש לשום אחד מהם, וכדלהלן.

דת יהודית

לך נא ראה לגאון עוזינו מופת הדור, הראש"ל הגר"ע יוסף שליט"א בספר יביע אומר חלק ד' אה"ע סי' ג', בענין הרדיד שכתב הרמב"ם שדת יהודית היא אשה היוצאת לשוק ואין עליה רדיד ככל הנשים אע"פ ששערה מכוסה במטפחת. ע"ש. וכ"כ מרן ז"ל בסי' קט"ו סעיף ד'. וע"ז כתב הראש"ל שהיום פשט המנהג שהנשים יראות ה' יוצאות במטפחת או בכובע בלבד בלי צעיף ובלי רדיד ואין פוצה פה ומצפצף. ועל כרחין דדוקא עצם כיסוי הראש שהוא דאורייתא הוא מחוייב המציאות לעולם ולא ישתנה בשום זמן, אבל מנהג בנות ישראל שנהגו לצניעות, כל שהמנהג בכל העיר להקל, אזלי בתר מנהגא. ודמי למש"כ המהר"ם אלשקר ע"ש. ובודאי שהנהגות היתר בדבר אין מזניחין אותן ויש להן על מה שיסמוכו, ואכמ"ל. והכי נמי במה בנהגו הנשים לצאת במטפחת או בכובע בלי צעיף ובלי רדיד, כיון שהכל נהגו כן, בכהאי גוונא אתי מנהג ומבטל מנהג. וכן מתבאר מדברי הרב אליהו קלאצקין אב"ד לובלין בספר דברים אחדים עמ' ל"ב, ורק בגילוי הראש ממש הרעיש על המיקל בדבר אף במקום שנהגו היתר הואיל ומדאורייתא הוי ואין מקום להתיר כלל. ע"ש. ומדברי הרמב"ם נראה דאף במטפחת שמכסה ראשה היטב יש משום דת יהודית וכמש"כ ג"כ בשו"ת באר שבע, ועיין בתשובת חת"ס חלק או"ח סי' ל"ו, ואע"פ כן בזה הזמן נהגו היתר בדבר, ועל כרחך היינו טעמא דאתי מנהג ומבטל מנהג.

[אמר המעתיק: וכן כתב בספר אוסרי לגפן (חלק ט' דף קע"ה ואילך): "לא גרעה פאה מבתולה... נתבאר ע"פ הירושלמי והזה"ק דהעיקר שיש בנשואה ענין סגולי, וזה לא שייך בפאה. ואפי' לדרישה וסיעתו (הרמב"ם והב"י) ולפי מה שפירשנו בדעתם שיש סברא בנשואה, יש לומר דהני מילי כשהשיער מגולה באופן משונה, מה שאין כן כשכך המנהג ואין משהו היוצא מהרגילות, גם הם מודים. ואף שלשיער עצמו לא תועיל סברא זו, דהא דת משה לא תלוי במנהג, מכל מקום הפאה לכ"ע הוי רק בגדר דת יהודית, דכן מועיל המנהג"].

גם כתב הרה"ג הראש"ל שם, דאף שנהגו הבתולות אז שלא לילך פרועות ראש בשערות סתורות, כדעת המג"א, כיון שאינו אלא משום צניעות בעלמא, אתי מנהג ומבטל מנהג. ולא עדיף ממה שנאמר בדת יהודית. עכ"ל. ואף ששוב מצא הראש"ל שליט"א גם לדעת הרמב"ם

כפי' מש"כ הב"ח דאיירי הרמב"ם במטפחת שהיא שקופה ושערה ניכר עדיין, מכל מקום שאר פוסקים הבינו בדברי הרמב"ם דאיירי במטפחת שלימה, והם הבאר שבע והחת"ס. וכן לגבי הבתולות הסותרות שערן, צ"ל דמנהג מבטל מנהג והוא הדין לנדון דידן.

[אמר המעתיק: וגם לדעת הב"ח שמדובר במטפחת שקופה, עדיין יש חובה ברדיד ככל הנשים משום דת יהודית, ואם אין הכיסוי ככל הנשים, הרי היא עוברת על דת. וזה לשונו באה"ע (סי' קט"ו): "נראה דפירש קלתה היא מטפחת שיש בה נקבים כנקבי הסל כמו הסבכות, ואפילו הכי כיון שאין עליה רדיד, פירוש צעיף ככל הנשים, תצא בלא כתובה". ואם לא היתה הקפידא אלא שהמטפחת תהיה אטומה, הרי די במטפחת אטומה, ולפלוג וליתני בדידה, דמדון דת יהודית בעינן מטפחת ללא נקבים, ועל מה הדגיש 'ככל הנשים'. אלא ודאי דבעינן רדיד ככל הנשים כדכתב הב"ח.

ובימינו אנו שהשתנה המנהג ומקילים בלא רדיד, על כרחך צריך לומר גם לדעת הב"ח דאתי מנהג ומבטל מנהג, והעיקר שיהיה הכיסוי "ככל הנשים" כפי שהדגיש הב"ח. וכן בתשובה מאהבה (חלק א' סי' מ"ח) כתב: "וכל דבר שאינו מכסה כל השערות כדרך נשים אז הוי דת יהודית".

הרמב"ם הצריך שני כיסויים

וכן נראה מדקדוק לשון הרמב"ם, שכתב "אע"פ שמכוסה במטפחת כיון שאין עליה רדיד תצא בלא כתובה", משמע דעיקר דת יהודית הוא הרדיד, דאם לא כן היה לו לחלק במטפחת ולומר אע"פ שמכוסה במטפחת כיון שהיא נקובה ושערה ניכר הוי דת יהודית [אבל מטפחת שאינה נקובה ומכוסה היטב דינה שמוותרת]. גם לשון מכוסה במטפחת, מוכח שמכוסה כולה, דאי בשקופה ושערה ניכר לא יאמר עליה שהיא מכוסה, שהרי ניכר שערה.

[אמר המעתיק: ועוד יש להוכיח בפשטות שנקט הרמב"ם לשון "אע"פ", ואם מדובר במטפחת נקובה או שקופה, מה רבותא איכא, והרי מדינא היא אסורה ואינה כיסוי כלל. וברוב המקומות שהרמב"ם דיבר על מטפחת, כוונתו היתה למטפחת אטומה ולא מנוקבת. וכן מוכח מהרמב"ם בפירוש המשניות מסכת ברכות פרק ח': "ומפה, המטפחת". ובמסכת שבת פרק ג': "וסודר, שם המטפחת, רבים - סודרין". ושם פרק ט"ז: "ומטפחת לנגב בה את הידים בעת הנטילה". ושם פרק י"ז: "פקק החלון, המטפחת שתולין על החלונות כדי לכסותם". ובמסכת כתובות פרק ז': "אמרו ראשה פרוע, ואפילו היתה מטפחת על ראשה". ובמסכת סנהדרין פרק ז': "וסודרין קשה בתוך הרכה, שעוטף סודר קשה וחזק בתוך מטפחת רכה". וכל זה משמע מטפחת אטומה כפשוטו ולא סבכה מנוקבת].

וכן מוכח ממה ששינה הרמב"ם קלתה במטפחת, לומר שאע"פ שמכוסה לגמרי אסורה כיון שאין עליה רדיד. וכן נראה לי עוד להוכיח מדברי הרמב"ם בהלכות אישות פרק י"ג (הלכה י"א), מקום שדרכן שלא תצא אשה בכיפה שעל ראשה בלבד עד שיהיה עליה רדיד החופה את כל גופה כמו טלית, נותן לה בכלל הכסות רדיד הפחות שבכל הרדידין וכו'. ע"כ. משמע דמקום שאין דרכן לצאת ברדיד, לא יתן לה. וקשה, דכיצד תצא בכיפה נקובה ששערה נראה

ממנה. והלא זה אסור מדינא ולא תלוי במנהגא, כיון ששערה נראה מתוכה. אלא על כרחך דאיירי בכיפה שהיא כמטפחת ויותר, שאינה שקופה, ומכסה הראש, ואע"פ כן אם רגילין לתת עליה רדיד חובתו לתת. וא"כ גם דבריו שם במטפחת איירי ג"כ במכסה היטב את כל הראש ועם כ"ז בלא רדיד הוי דת יהודית.

[אמור המעתיק: וכדברי מרן הרב זצ"ל, מוכח גם מדברי הרמב"ם בפירוש המשניות למסכת גיטין פרק ח', שפירש: "קלתה - כלי שהנשים מקבצות בו מה שהן טוות", ומשמע שפירוש "קלתה" לשיטתו הוא כרש"י במסכת כתובות (דף עב:) שכתב וזה לשונו, "קלתה - סל שיש לו מלמטה בית קיבול להולמו בראשו ובית קיבול מלמעלה לתת בו פלך ופשתן", וכמו כן הובא בשיטה מקובצת שם בשם רש"י במהדורה קמא, וזה לשונו: "קלתה - סל שמנחת את פלכה בו, ומניחתו על ראשה כשהיא פרועת ראש. אפילו קלתה נמי לא - משום צניעות, דאי אפשר שלא יראו שערותיה בין הנסרים". ומאידך ברמב"ם בהלכות אישות פרק כ"ד כתב "יוצאה לשוק או למבוי מפולש וראשה פרוע ואין עליה רדיד ככל הנשים, אע"פ ששערה מכוסה במטפחת", וכתב דוקא מטפחת ולא קלתה, לפי הנהוג במקומו, ופשוט שלא מדובר בקלתה.

וכן מוכח מדברי הטור בהלכות כתובות סימן קט"ו, שכתב וזה לשונו: "ואיזו היא דת יהודית, יוצאת וראשה פרוע, אפי' אין פרוע לגמרי אלא קלתה בראשה, כיון שאינה מכוסה בצעיף תצא. כתב הרמב"ם, אע"פ שמכוסה במטפחת, כיון שאין עליה רדיד ככל הנשים תצא בלא כתובה". ומשמע מדברי הטור שהרמב"ם בא להוסיף חומרא על מש"כ בגמ', לפי מנהג מקומו וזמנו, והוסיף שאפי' מכוסה במטפחת אטומה, אם אין עליה רדיד ככל הנשים תצא בלא כתובה, כיון ששינתה ממנהג כל הנשים.

ואי אפשר לחלק בין כיפה שהזכיר הרמב"ם בפרק י"ג, למטפחת שהוזכרה בפרק כ"ד, ולומר שכיפה היינו כיסוי אטום, ומטפחת היינו כיסוי מחורר או שקוף. שאם נאמר כך, יהיה קשה מדוע הצריך הרמב"ם בפרק כ"ד מטפחת ועליה רדיד, הרי יכולה לכסות ראשה בכיפה ותו לא כמו בפרק י"ג שמשמע שיש מקומות שנהגו בכיפה לבד, וא"כ היה צ"ל שתלבש כיפה לבדה. ומדוע כאן משמע שצריך כיפה ורדיד, וכאן מטפחת ורדיד. אלא מוכרח לומר שהיינו הך, וגם כיפה וגם מטפחת הם כיסוי טוב, וצריך עליהם רדיד לפי מנהג המקום.

ואם נבוא לחלק כך, יקשה עוד, מדוע הצריך הרמב"ם רדיד החופה את כל גופה במקום שנהגו לכסות בכיפה, ועל מה ראו הנשים בזמנו לנהוג כך, ומאין יצא המנהג הזה, והרי גם כיפה הוא כיסוי מספיק ודי בזה, כי היא מטפחת אטומה. ועוד, שאם דת יהודית מחייבת ללבוש רדיד על הכיפה לשיטת הרמב"ם, מדוע לא חייב הרמב"ם את כולם ללכת ברדיד, ותלה זאת במנהג המקומות (כנ"ל). אלא פשוט שכיפה ומטפחת היינו הך, וכמו שכיפה איירי בכיסוי אטום, כך גם מטפחת, וכל ענין הרדיד תלוי במנהג המקום, וכשלא נהגו ליכא דת יהודית.

ובלאו הכי חילוק זה לא יתכן לפי מש"כ הרמב"ם בהלכות סוטה (פ"ג ה"ה): "והיא עומדת ביניהן בלא רדיד ובלא מטפחת, אלא בבגדיה וכופח (היינו כיפה, וכן הוא בכמה דפוסים ישנים) שעל ראשה כמו שהאשה בתוך ביתה". ומזה משמע שכיפה היא כיסוי פחות ממטפחת, ההיפך מהחילוק הנ"ל.

אבל עדיין הכיפה היתה מכסה שיערה, כי לאחר מכן כתב הרמב"ם "ואחר כך כהן אחר בא אליה מכהני העזרה ואוחז בבגדיה מכנגד פניה וקורע עד שהוא מגלה את לבה ומגלה שיערה וסותר מחלפות ראשה כדי לנוולה", ומשמע שהיה מסיר הכיפה ממנה ומגלה שיערה, וכאשר מובא בגמ' סוטה (דף ח') "כהן נוטל כפה מעל ראשה ומניחו תחת רגליה".

וכן הרמב"ם בפירוש המשניות מסכת כלים פרק כ"ח, כתב וזה לשונו: "כפה, מטפחת שהנשים לופפות על ראשן". ושם בפרק כ"ט: "וכפה, מטפחת הראש". ומשמע שכיפה ומטפחת היינו הך. וכן ביאר רבי תנחום הירושלמי (מן הראשונים) בספרו המדריך המספיק - אלמורשד אלכאפי: "מוכרה כופח שעל ראשה, כופח שהיה טמא מדרס, מטפחת או צעיף ודומיהן שמניחות הנשים על ראשן".

ועוד ראייה ברורה, ממש"כ "רדיד החופה את כל גופה כמו טלית", מוכח דקפידת הרדיד היא בשביל כל הגוף, אף שיהיה הראש מכוסה היטב, ואפי' בב' מטפחות, עם כ"ז לא יועיל, דצריך רדיד לכסות כל הגוף, וזה ברור. ועיין להגאון חקל יצחק סי' פ"א, הביא דבריו בספר דת יהודית כהלכתה (דף ר"ד), שהכריח בדעת הרמב"ם ששינה קלתה במטפחת משום דברי הירושלמי פרק המדיר הלכה ו', שנקט קפליטין דהיינו מטפחת כמש"כ הפני משה ע"ש. ועכ"ז כשהמנהג נשתנה, מנהג מבטל מנהג וכמש"כ הראש"ל שליט"א. וכל דבריו הם קילורין לעיניים בנדון דידן, כי הוא הדין לנד"ד, דעם הזמן נשתנה המנהג, ובמקום המטפחת והכובע חזרו ללבוש פאה נכרית, וכיון שדת יהודית הוא מנהג צניעות שנהגו בנות ישראל וכמש"כ מרן בסי' קט"ו, א"כ תינח בזמן שמנהג צניעות זה קיים, אבל כיון שנתבטל המנהג, יהיה מטעם שיהיה, ולא נשאר לו זכר כלל, ודאי פשוט וברור דלא נשאר ע"ז שם דת יהודית כלל.

מעלת הכיסוי בפאה

ולענ"ד אני רואה במנהג זה [של לבישת פאה נכרית] דבר חשוב ביותר, ומעלה גדולה נמצאה בו, לפי מה שכתבו הפוסקים החולקים על מהר"ם אלשקר על מה שהתיר גילוי שערות חוץ לצמתן, כמש"כ הצמח צדק הנ"ל, שצעק הרבה על זה באה"ע סי' קל"ט ובחידושו לברכות פ"ג, והאריך לסתור דברי מהר"ם אלשקר, גם מהר"ץ חיות סי' כ"ג כתב שמהר"ם אלשקר הפריז על המדה. ע"ש. וכן בספר וישב יוסף סי' א' החמיר בזה. והנה באלו הנשים הלובשות מטפחת, אי אפשר לומר "ונקה", כי המטפחת בורחת מן הראש, וגם מי שלובשות כובע נשאר הרבה שיער חוץ לצמתן, ועיני ראו נשי הרבנים קרוב לשליש ראשן מגולה, וכסהו והתגלה. ואף שיש פוסקים שהתירו וסמכו על מהר"ם אלשקר, מ"מ הלא ההיתר שלו ג"כ מטעם מנהג שנתחדש וכמש"כ הראש"ל שליט"א. ולדעת האוסרים יש מהם אומרים שזה בכלל פריעת ראש ממש ויש בזה איסורא דאורייתא. ועיין בספר דת והלכה (דף י"ח והנמשך) שהאריך בזה בשם הפוסקים להחמיר ובכללם החזו"א זצ"ל.

ולפ"ז כיון שגם לאלו צריך להתיר מטעם מנהג חדש שנהגו להקל וכמש"כ הראש"ל שליט"א, א"כ טוב שנקח מנהג זה שיש בו כיסוי הראש לגמרי בלי להניח שום שיער יוצאת

חוץ וכו', משתלבש מטפחת או כובע ותלך אחר מנהג שיש בו מחלוקת. ולדעת צד אחד יש בו משום פריעת ראש דאורייתא שנגלה שעה מגופה ממש.

ולכן הדבר פשוט מכל מה שכתבנו, שאין בזה משום דת יהודית כלל, מידי דהוי ארדיד, ואגילוי שיער חוץ לצמתן, שיש לזה יסוד ובסיס מגאוני עולם הפוסקים המפורסמים שאנו סומכים עליהם בכל הדינים. וגם מדברי הפוסקים המחמירים עצמם וכמו שהוכחתי.

סתירות לכאורה בשו"ת יביע אומר

[אמר המעתיק: מרן הרב זצ"ל העיר על הסתירה לכאורה בשו"ת יביע אומר בענין "דת יהודית", ואמרתי אענה אף אני חלקי, ואציגה נא עוד סתירות לכאורה בדברי הראשון לציון הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל, שהוקשו לי אחר העיון בדבריו הקדושים שם, כאשר מאותם הטעמים שאסר פאה נכרית, התיר בענין אחר, והוא פלא. וכל זה אחר המחילה רבה מכבוד תורתו ומעלתו, ונשיקת עפר רגליו, כי תורה היא וללמוד אני צריך, ולא באתי אלא להציע את הדברים לפני המעינים. וזה החלי בעזר צורי וגואלי.

בטעם "בחוקותיהם לא תלכו"

בשו"ת יביע אומר (חלק ה' אה"ע סי' ה') בענין פאה נכרית כתב הרב בזה הלשון, "ויותר היה לו להוסיף טעם כעיקר ע"פ מ"ש הרמב"ם (ריש פרק י"א מהלכות עכו"ם), אין הולכין בחקות העכו"ם ואין מדמין להן לא במלבוש ולא בשיער כו"ב, שנאמר ולא תלכו בחקות הגוי וכו'. שעיקר המנהג של פאה נכרית יצא ע"פ הגוים באופנות המתחדשות חדשים לבקרים, שרשם מעמלק, בודאי שיש בזה ובחקותיהם לא תלכו, הואיל ויש בו פריצות וחציפות". עכ"ל.

ומאידך בענין היתר גילוח במכונה כתב הרב בשו"ת יביע אומר (חלק ט' יו"ד סי' י') וזה לשונו, "ומש"כ עוד דאיכא משום בחוקותיהם לא תלכו, אמנם גם בשו"ת אמרי אש (יו"ד סי' נ"ה) כתב כן, אך המעיין היטב בבית יוסף (סי' קע"ח) יראה דלא חיישינן להכי. וכבר כתב בספר משנת חכמים, שאין איסור ובחוקותיהם לא תלכו נוהג אלא כשהוא מתכוון להתדמות אליהם, ולא דמי לפסיק רישיה שאסור אפי' בדבר שאינו מתכוון, דהכא מעיקרא לא נאסר כלל אלא באופן שכוונתו להתדמות אליהם. וכן העליתי בשו"ת יביע אומר חלק ג' (יו"ד סי' כ"ה אות ה'). והבאתי ראיה מדברי הב"ח (ס"ס קע"ח) שכתב, דהוא טעמא שהותר לישראל הקרוב למלכות ללבוש כמלבושיהם כו', אע"פ שאיסור זה הוא מן התורה, משום שלא נאסר מן התורה אלא כשעושה כן להתדמות להם, וכלשון הספרי, שלא תאמר הואיל והם יוצאים בארגמן, אף אני אצא בארגמן, אבל מי שאינו עושה כדי להתדמות להם, אלא שעושה כדי שלא יהיה לו גנאי אם לא ידמה להם, דבר זה לא אסרה תורה". עכ"ל.

ובהמשך הוסיף הרב שם, והוא העיקר, "ועוד י"ל ע"פ מש"כ בשו"ת בית שער (יו"ד סי' רל"ו), דלא שייך איסור ובחוקותיהם לא תלכו, אלא בדבר שעושים משום אמונתם ועבודתם, הא לאו הכי אין בו משום ובחוקותיהם לא תלכו. ע"ש. ועוד שהיום רוב ישראל כמעט מגלחים זקנם במספריים כעין תער, הלכך אין לחוש לאיסור זה כלל. וכ"כ בתשובות החדשות של החתם סופר

(יו"ד סי' ל"ו), שאף שמראש מקדם שהורגלו האומות באירופה לגלח זקנם, המסיר שערותיו נראה כמי שמתדמה להם במלבושיהם, שיש בו איסור משום ובחוקותיהם לא תלכו, כל זה היה מאז ומעולם, אך עתה בעוונותינו הרבים קלקלתינו תקנתינו, **שכבר הורגלו רובא דרובא מישראל שבמדינתנו** לגלח הזקן וא"כ אין כאן משום ובחוקותיהם לא תלכו". עכ"ל.

וזה סותר לכאורה את דברי הרב בענין פאה נכרית שאסורה משום בחוקותיהם לא תלכו, כי כל הטעמים שכתב לגבי גילוח שייכים בפאה: לבישת פאה בימינו אינה דבר המיוחד לגויים כמו בתקופה ההיא לפני 500 שנה שנשים וגברים חבשו פאה, אלא אדרבה נתהפכו היצורות, והיא לבוש המיוחד ליהודיות, ורוב החרדיות הצעירות לובשות פאה, וחלק גדול מהם גם אמותיהן לובשות פאה מדורי דורות (לפחות עד לדורו של הש"ג, שכתב "סמך לנשים היוצאות"), ומה שייך בזה כיום מנהג גויים; וכמו כן, אין כוונתן להידמות לגויות, כי הגויות כבר אינן נוהגות בזה, ולכל היותר כוונתן להידמות כרווקות; וכמו כן, כוונתן שלא יהיה להן גנאי בחבישת מטפחת, ורצונן הוא לקיים מצוות כיסוי הראש באופן המכסה את כל השערות, דלא כפי המצוי במטפחת שיוצאות שערות; וכמו כן, אין שייך בפאה ענין אמונתם ועבודתם; וכן כיום פשט מנהג הפאה בכל תפוצות ישראל, ושייך בזה מש"כ בשם החת"ס, שקלקלתן היא תקנתן.

ורוב נשי הגויים כיום (וכן הנשים היהודיות שעדיין אינן שומרות תורה ומצוות) לא לובשות פאה כלל, זולת מי שנשרו שערותיה ל"ע, או לשם תחפושת ומשחק וכדו' למי שדרוש לה לפי שעה וחובשת ומורידה מיד, ואפי' אחת מאלף אינה הולכת בפאה בדרך קבע על שערותיה, כי הדבר מכביד ומחמם ומה לה ולצרה הזו. וגם זקנה מעדיפה לצבוע שערותיה ולא לצאת בשערות ילדה (כמשנה בשבת סד:). וללכת בפאה. וגם הפרוצות שבנשי הגויים אינן לובשות פאה באורח קבע כנשים החרדיות, ופשוט. ולכן פאה נכרית הפכה לסמל הנשים החרדיות.

וגילוח גרע הרבה יותר, שאין בכך שום מצוה ואדרבה ע"פ הסוד מקלקל הרבה כשמגלח את זקנו, וגם יש בעיות הלכתיות קשות ברוב מכונות הגילוח, כמובא באריכות בספר "פאת זקנק" ובספרים נוספים. וכמו כן, שייך בגילוח ענין הפריצות והחציפות, כפי שהביא הגר"ע מדברי החת"ס ש"המסיר שערותיו נראה כמי שמתדמה להם במלבושיהם", ושורש הענין של להידמות אליהם במלבושיהם הוא פריצות וחציפות להיות כמוהם, וגם המגלח נראה כאשה עד שיש שרצו לאסור הגילוח משום "לא ילבש". והגר"ע מודה בזה, דהרי כתב כמה וכמה טעמים לבאר שאין בגילוח משום "בחוקותיהם", ולא ניסה לדחות משום שאין בו פריצות וחציפות.

וכן הגאון הרב יהודה ברכה בשו"ת "ברכת יהודה" (חלק ז', יורה דעה סי' י') כתב: "נודע מה שכתב הרמ"א ביו"ד (סי' קע"ח סעיף א') בשם שו"ת מהרי"ק (שורש פ"ח) שאין איסור בזה אלא אם כן נהגו בו העובדים כוכבים לשום פריצות, או בדבר שנהגו למנהג ולחוק, ואין טעם בדבר, דאיכא למיחש ביה משום דרכי האמורי, ושיש בו שמץ עבודת כוכבים מאבותיהם. אבל דבר שנהגו לתועלת... וכן שעושין משום כבוד או טעם אחר, מותר. ולפ"ז אף אי נימא שהיו כמה נכריות באותו דור שלובשות פאה, קרוב לוודאי שהיו עושות כן לתועלת... ולא היתה כוונתם לשם פריצות, שהרי הסלסול בשיער האשה עצמה, הוא יותר משובח לעיני העמים והשרים, ואין צורך לפאות (ובפרט של זמנם) שהם סוג ב' ביחס ליופי של השיער הטבעי שה' ברא בעולמו.... ואף אי נימא שבאותו דור היו

הנכריות לובשות את הפאות לשם פריצות, מכל מקום בזה הזמן שלא שמענו ולא ראינו שהנכריות לובשות פאות (אלא א"כ בנשים מקורחות), ליכא ביה חשש של ובחוקותיהם לא תלכו".

"וכן כתבתם בשם הפוסקים שבדבר שנהגו בו אומות העולם פעם, והיום אינם נוהגים בו, מותר לישראל לנהוג בו. ועוד כתבתם בשם הפוסקים שלא נאסר משום דרכי האמורי, כי אם מה שהוזכר בגמ'... ועוד כתבתם, י"א שמלבוש שלובש הגוי, או מעשה שעושה לשם חוק או פריצות, אפי' הישראל מכוון בלבישתו או עשייתו לתועלת, אסור, ויש חולקים, וכן עיקר. והכא שהנשים לובשות את הפאות לתועלת, כדי שלא יצאו שערותיה מחוץ למטפחת וכיו"ב, ליכא ביה חשש של ובחוקותיהם לא תלכו..."

"ובפרט שרבים וטובים מתירים לצאת עם פאה... ועכ"פ היום שנשים רבות לובשות פאות, ע"פ דעת רבותיהם שהתירו זאת, מה שיך למימר ע"ז שיש בזה חשש של ובחוקותיהם לא תלכו. ואותם פוסקים שהזכירו חשש זה, הם דיברו על מקומות שלא נהגו בלבישת הפאה, ולפיכך אם אשה אחת יצאה עם פאה נכרית, היה בזה לתא דפריצות, וממילא איכא בזה דררא דובחוקותיהם לא תלכו, מה שאין כן בזה הזמן שקהילות שלמות נוהגות ללכת עם פאה נכרית, אין בזה שום קשר כלל ועיקר לענין של ובחוקותיהם לא תלכו". עכ"ל.

ואם באנו לאסור פאה מטעם "בחוקותיהם", הרי יש לאסור גם את כל סגנון הלבוש הנהוג היום, חצאיות וחולצות וכו', שכל זה הונהג ע"י אופנת הגויים, ולחזור ללבוש שנהגו אמותינו ללבוש בימי קדם, וכמש"כ מרן הגאון רבי שלום משאש לעיל: "גם צורת המלבושים של היום נשתנו, ואע"פ שמוותרים ע"פ הדין, יש בהם גירוי יצר שמייפים האשה מאד. האם נאסור להם?"

ומצינו למהר"ם חאגיז שכתב בספר "אלה המצוות" (מצווה רס"ב) **שהיוצאת במטפחת עוברת על "בחוקותיהם לא תלכו"**, משום שמנהג הנשים היהודיות והגויות הוא לכסות במטפחת, ומדין "דת יהודית" חייבו חכמים לצאת ברדיד גדול החופה את ראשה ורוב גופה (כדברי הרמב"ם), ודת יהודית הלא היא מנהג בנות ישראל שנהגו לצניעות, וממילא היוצאת במטפחת עוברת על "בחוקותיהם" היות ונדמית כגויים (ואמנם הגר"ע יוסף דחה דבריו מצד אחר, כיוון שבכתובות דף ע"ב מפורש שהעוברת על דת יהודית הוא איסור דרבנן, וגם היוצאת בפריעת ראש אסורה מדאורייתא משום "ופרע" ולא משום "בחוקותיהם". ועכ"פ לפ"ז נמצא שאין דין בחוקותיהם על עניינים של דת יהודית שמשתנים לפי הזמן והמקום, ובכלל זה גם לבישת פאה, שלכ"ע היא בגדר דת יהודית ולא בגדר דת משה, שהרי דת משה כוללת רק איסורים המפורשים בתורה).

ולשיטת המהר"ם חאגיז יהיה מוכרח לומר כנ"ל, שכיום אין במטפחת איסור דאורייתא, כיוון שפשט המנהג בכלל ישראל ללבושה, וגם אין מנהג הגויות בימינו לצאת במטפחת באורח קבע (אלא לפעמים חובשות בנדנה או כובע). והוא הדין לפאה.

בטעם "פריצות והרהורי עבירה"

בשו"ת יביע אומר (חלק ה' שם) בענין פאה נכרית כתב הרב בזה הלשון, "הואיל והפאה מחוברת יפה לשערותיה אסור לצאת בה לרה"ר, כי לא ינקו מהרהור עבירה המסתכלים בה בעוברת בראש

כל חוצות". עכ"ל. וכן הביא עוד שם מדברי האוסרים משום פריצות והרהורי עבירה, ראה שם באריכות, ועיקר טעמו של הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל לאסור פאה הוא משום פריצות והרהורי עבירה, כמש"כ מרן הגר"ש משאש.

ומאידך מצינו בשו"ת יביע אומר חלק ו' (או"ח סי' י"ג), לגבי היתר אמירת דבר שבקדושה כנגד שיער נשים נשואות שאין דרכן לכסות ראשן, שכתב הרב בהיפך וזה לשונו: "לכאורה נראה שמכיון שנשים אלה רגילות לצאת לרשות הרבים בגילוי ראש, ודרכן בכך, **אין בזה משום הרהור**, כדי לאסור לומר כנגדן דברים שבקדושה, וכעין מ"ש ראבי"ה (סי' ע"ו) דהני מילי בדבר שאין רגילות להגלות, אבל בתולה הרגילה בגילוי שיער לא חיישין דליכא הרהור בכה"ג. וכן בקולה לרגיל בו. וכ"ה בהגמ"י (ספ"ג מה' ק"ש). ובמרדכי (פ"ג דברכות סי' פ'). וכן פסק הרא"ש והטוש"ע לגבי שיער בתולות". עכ"ל.

ואח"כ כתב הרב עוד שם וז"ל, "יש לחלק בין גילוי שוק באשה שלא הותר מעולם גם לבתולות פנויות, לשיער שהותר בבתולות פנויות, וא"כ י"ל **דלא שכיח הרהור כ"כ בזה**"... "גם בזמן גזירת חז"ל היה מותר לקרות כנגד שער נשים נכריות, לצד אחד של החיי אדם, והיינו טעמא משום דליכא הרהור בהכי, והכי נמי האידינא לגבי **אלה שרגילות לצאת פרועות ראש, כיון שאין בזה הרהור** שפיר דמי לקרות ק"ש כנגדן". ובהמשך כתב עוד, "ואמרתי להביא קצת סמך נוסף להנ"ל, ממ"ש הלבוש בסוף או"ח (מנהגים אות ל"ו), שאע"פ שכתב בספר חסידים שבכל מקום שאנשים ונשים רואים זא"ז בסעודת נישואין, אין לברך שהשמחה במעונו, לפי שאין שמחה לפני הקב"ה כשיש הרהורי עבירה, מ"מ אין נזהרין עכשיו בזה, וה"ט משום שעכשיו מורגלות הנשים הרבה בין האנשים, ואין כאן הרהורי עבירה כ"כ, דדמיין באפן כקאקי חיורי מרוב הרגלן בינינו וכיון דדשו דשו. עכ"ל".

"ומכבר הבאתי סיוע לזה ממש"כ בספר לקט יושר (יו"ד עמ' ל"ז) בשם הגאון מהרא"י בעל תרומת הדשן וז"ל, עוד אמר שמונת לילך אחר אשת חבר או אחר אמו, משום דבזמן הזה אין מוזהרים כ"כ מלילך אחר אשה. ע"כ. ונראה טעמו כמ"ש הלבוש, שבזה"ז מרוב הרגלן בינינו דמיין באפן כקאקי חיורי. וכיו"ב כתב בספר מחצית השקל על אה"ע (סי' כ"א), ע"ש. גם הגאון חיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סימן מ"ז) הביא דברי הלבוש הנ"ל. וכ"כ בס' חינוך וחסידא (דף קטז). להסתמך ע"ד הלבוש הנ"ל. וכן בספר טהרת המים (מערכת ב' אות י"ח) הביא דברי הלבוש וכתב שאף בעיר ואם בישראל שאלוניקי לא נהגו לחוש לזה ע"ש".

"וכ"כ בשו"ת מנחם משיב ח"ב (סי' כ', עמוד ק') שגם באשכנז לא חששו לזה. ע"ש. ועיין בספר דרך פקודיך (מל"ת ל"ה) שהעיר על מה שאין נזהרים כ"כ במה שציוו חז"ל אל תרבה שיחה עם האשה, ובעירובין (נג): כששאל ר' יוסי הגלילי לברוריה באיזו דרך נלך ללוד, ענתה לו: גלילי שוטה, לא כך אמרו חכמים אל תרבה שיחה עם האשה, היה לו לומר באיזו ללוד. ולא מצינו לת"ח יראי ה' שישקלו בפלס דבריהם שלא להרבות שיחה עם האשה, ונראה לי ע"פ מש"כ הלבוש, שבזה"ז שהנשים מורגלות בינינו אין כאן הרהורי עבירה כ"כ, דדמיין באפן כי קאקי חיורי".

"והכי נמי לענין זה, ודוקא בזמנם שלא היו רואים אשה בחוץ שכל כבודה בת מלך פנימה, ובראיית אשה מיד באים לידי הרהור במחשבה שבלב, משא"כ עתה שהנשים עוסקות במשא ומתן,

ומורגלות בינינו, ואין האדם מתפעל בראייתו ובשיחתו לבוא לידי הרהור, ומ"ש באשתו אמרו הוא משום גזירה וגדר לנשים אחרות, משא"כ בזה"ז. עכת"ד. ושו"ר כיו"ב לידידנו הגרא"י ולדינברג שליט"א בשו"ת ציץ אליעזר חלק ט' (סי' נ') שפירש בסו"ד מ"ש הלקט יושר הנ"ל עפ"ד הלבוש. והסכים עמו הגרש"ז אוירבך שליט"א, ע"ש. ומעתה י"ל שגם לענין ק"ש כנגד נשים שהורגלו לצאת לרה"ר בגילוי הראש, וכל אדם העובר ברה"ר יראה כהנה וכהנה, ואין הרהור מצוי כ"כ בזה מרוב הרגלן בינינו, אין בזה משום שיער באשה ערוה אע"פ שעושות כן שלא ברצון חכמים, דלגבי דידן הו"ל כבתולות שרגילות בכך. ושו"ר הלום להגאון מהר"ר משה פיינשטיין שליט"א בשו"ת אגרות משה (או"ח ס"ס ל"ט, בד"ה ולכן) שכתב, וכבר הורה זקן הגאון ערוך השלחן שבזה"ז מותר לברך ולהתפלל כנגד שיער נשים הרגילות לצאת פרועות ראש. ע"ש."

ואח"כ כתב הרב עוד, "והן עתה ראיתי להרה"ג ר"א פלאג' בספר וימהר אברהם (מערכת ש' אות תקכ"ח) שכתב, לכאורה בעיירות שדרכן שהשערות מבחוץ וכל אפי"א שוין לא יתגרה היצה"ר דכיון דדש דש, כמו רגל באשה במקום שהולכות בגלוי והורגלו בכך דלא חיישינן, אך לפי טעם המדרש תלפיות ששיער באשה ערוה משום דתמן שיער בישראל דעשו דאיהו איש שיער נראה שהשיער מצד עצמו מעורר יצה"ר וטומאה, וא"כ אינו מעלה ארוכה ומרפא. וברור שאפי' בפאה נכרית אסור וכו'. ע"ש. ואינו מוכרח להעמיד יסוד על דרך דרשות וסודות כאלה, וכעין מ"ש החת"ס (ס"ס נ"א) שהמערב דברי קבלה עם הלכות פסוקות יש בו משום זורע כלאים פן תקדש המלאה הזרע וכו', ע"ש. ועיין מש"כ עליו המנחת אלעזר ח"ב (סי' ע"ח). ובמש"כ בשו"ת שבט הלוי (או"ח סי' ב') להסביר היטב כוונת החת"ס, ע"ש. ובאמת שיש לנו סמוכין דקשויט להקל כסברת הרבנים בן איש חי וערוך השלחן וסיעתם, ע"פ מש"כ לעיל שכיון שהרי"ף והרמב"ם ס"ל להקל בכלל בדין שיער אשה לגבי ק"ש, אפי' דרכה לכסותו, ומצאנו להם חברים רבים ועצומים מגדולי הפוסקים, וגם מן בב"י תפס מעיקר הדין כסברתם, אלא שבשו"ע חזר ואסר כדעת החולקים בשיער שדרכה לכסותו". ע"כ לשון הרב שם.

מכל אריכות דברי קודשו בזה מוכח בבירור מעל לכל ספק שיש לחלק בין שיער לשאר איברים, ושיער היום אין בו פריצות כלל, וממילא פאה נכרית שדשו בה רבים ורוב הנשים החרדיות הצעירות הולכות בפאה נכרית (ונוסף לכך רוב נשי העולם שאינן מכסות ראשן כלל, וכן כל הרווקות), אין בה שום חשש להרהורי עבירה ואין בה פריצות, מקל וחומר שאפי' שיער עצמה אין בו פריצות מחמת ההרגל, וכנ"ל בדבריו באריכות שהמצב היום אינו כמו שהיה בעבר, דכל כבודה בת מלך פנימה. ואם האשה בעודה פנויה הלכה בשערות פרועות כנהוג היום, ולאחר הנישואין לבשה פאה, מה נשתנה כעת שיהיה פריצות ויגרום הרהורי עבירה (וכמש"כ מן הגאון רבי שלום משאש לעיל). ובפרט לשיטת הרמב"ם והרי"ף, שאין בשיער הרהור כלל, ולכן מותר לקרות כנגדו אפי' אם דרכה לכסותו. ונמצא שדבריו של הרב כאן, סותרים לכאורה את דבריו ביבי"א חלק ה' הנ"ל, שפאה נכרית מביאה לידי הרהור עבירה. כי אין נתיר השיער לק"ש מפני שאין בו הרהור, ונאסור לגלותו מפני שיש בו הרהור.

וכל זה הבאנו לרווחא דמילתא, להראות דאפי' שיער עצמה לא גורם הרהור לשיטת הרב זצ"ל, אבל לגבי פאה יש רמ"א מפורש בסי' ע"ה ס"ב, שמוותר לקרות ק"ש כנגד פאה נכרית, וגם הרב זצ"ל שסמך על דברי היעב"ץ וחסל"א שהם שיטה יחידאה להעמיד דברי הרמ"א רק לגבי ק"ש, נגד

רוב האחרונים, מסכים שעכ"פ מותר לקרות ק"ש כנגד פאה נכרית. והטעם לכך הוא מפני שפאה נכרית אינה גורמת הרהורי עבירה, כי כל דבר הגורם הרהור אסור לקרוא ק"ש כנגדו, כדמשמע בראשונים ברכות כ"ד, ובב"י סי' ע"ה, שהתירו ק"ש נגד שיער הרווקות כיון שאינו גורם הרהור. וראה בריקאנטי (סי' כו) בשם ר"ת: "שיער באשה ערוה היינו להסתכל בה אבל לקרות לא, דמעשים בכל יום שאין אנו נזהרים מלקרות כנגד שיער הבתולות". ואם פאה אינה פריצות ואינה גורמת הרהור, ולכן מותר לקרוא ק"ש כנגדה, מדוע תיאסר ללבישה ברשות הרבים מחמת הרהור.

וזאת מלבד מה שיש להקשות, שהרי כתב הרב בשו"ת יביע אומר (חלק ד' אה"ע סי' ג') להתיר לאשה גרושה ואלמנה לכסות ראשה בפאה נכרית ברה"ר, וזה לשונו שם: "נראה שיש מקום להתיר לאלמנה וגרושה ללכת עם פאה נכרית ברה"ר, כי הנה ידועים דברי הש"ג סוף פרק במה אשה (סד): שנראה לו להתיר לנשים לצאת בפאה נכרית וכדמוכח ממתני'... וכן כתב הרמ"א בדרכי משה או"ח ככל דברי הש"ג הנ"ל בשמו, ע"ש. והמשנ"ב שם (ס"ק ט"ו) כתב בשם הפמ"ג, שבמדינות שהנשים יוצאות בפאה נכרית מגולה יש להם לסמוך על השו"ע... [ומסיק] עכ"פ **כאן שגם בנשואות יש מקילים גם ברה"ר, בגרושה או אלמנה מיהא יש להקל**, ובפרט במקום צורך גדול שהדבר נוגע לעבודתה ופרנסתה". עכ"ל. ואם פאה נכרית גורמת להרהורי עבירה, מהיכי תיתי להתיר לגרושות ואלמנות לכסות ראשן בדבר הגורם הרהור, לצורך עבודה או פרנסה (שהרי גם לצורך שידוך אין היתר לאשה ללכת בפריצות), ובפרט שעד עתה היו רגילות שנים רבות לכסות ראשן במטפחת. ומוכח שפאה נכרית לדעת הרב זצ"ל אינה דבר הגורם הרהור, וסותר לכאורה לדבריו הנ"ל.

בטעם "מראית העין"

בשו"ת יביע אומר (חלק ה' שם) בענין פאה נכרית כתב הרב בזה הלשון, "ומכיון שאין שום היכר בין פאות אלו לשערות הטבעיות, הא ודאי שיש לחשוש בהן משום מראית העין, שיחשבו אותן לפרוצות ההולכות בגילוי שערות ראשן ברה"ר". עכ"ל.

ומאידך בשו"ת יביע אומר (חלק ט' יו"ד סי' י' הנ"ל) בענין היתר גילוח במכונה, כתב הרב וזה לשונו: "ואף שכתב הריטב"א שמדת חסידים להיזהר מפני חשד הרואים, נראה שבזה הזמן שהרבה מגלחים זקנם במכונה ומפורסם דבר ההיתר, אפי' טעם החשד שכתב הריטב"א אינו שייך כל כך, שכל שהדבר מפורסם שיש דרך היתר, לא שייך בו איסור משום מראית העין, וכמש"כ כיו"ב רבינו האי גאון, והובא להלכה בטור ובשו"ע או"ח (סי' רמ"ג), שאפי' מרחץ או תנור, אם השכירו שנה אחר שנה ונתפרסם הדבר שאין דרכו לשכור פועלים אלא משכירו לאחרים, או שהיה מנהג המקום להשכירו, מותר להשכירו לגוי, שאין מקום לחשד ולמראית העין. ע"כ. וכ"כ כיו"ב בשו"ת חשב האפוד (ח"א סי' כ'), לענין אכילת לחם עם ממרח מרגרינה ועליו בשר או נקניק, שמותר, ואין לחוש בזה משום מראית העין, שיחשבו שהיא חמאה, כי היום מצוי ממרח מרגרינה כמו חמאה, והרואה לא יחשוד שהיא חמאה. ע"ש. וכיו"ב כתב בשו"ת יגל יעקב (חלק יו"ד סי' כ"ג). ע"ש. ואף דלאידך גיסא אחסור דרי ורבים מעמי הארץ מתגלחים בתער, מ"מ טעם חשד דבנד"ד דאינו מפורש בש"ס אלא מתורת חסידות, דיו להדחות בטעם כל דהוא, וכמו שכתבנו". עכ"ל.

ובהמשך הוסיף הרב שם, "עוד כתב לאסור משום מראית העין... אולם לכאורה באנו להפרי חדש (או"ח סי' תס"א ד"ה עוד), דלא חיישינן לגזור איסור משום מראית העין מדעתינו. וכבר הבאנו לעיל דברי הריטב"א (מכות ב.), שכתב "מדת חסידים שלא לגלח במספריים כעין תער מפני חשד הרואים, וכן ראוי לעשות". הרי שלא אסר הדבר בהחלט משום מראית העין, אלא ממדת חסידות, אלמא **דלא גזרינן גזירות משום מראית העין אחר חתימת הש"ס**, ובפרט בזמן הזה שנפוץ המנהג של גילוח הזקן במספריים כעין תער גם אצל יראי שמים, ולא נשאר מקום כל כך לחשד".

"ועיין עוד בפרי חדש (יו"ד סי' פ"ז ס"ק ז'), דהיכא דאיתמר בש"ס למיחש משום מראית העין, איתמר, והיכא דלא איתמר לא איתמר, **שאין לנו לחדש גזירות מדעתינו**. ע"ש... ועיין להגר"ח פלאגי בשו"ת חיים ושלום (דף מד.) שכתב שאין לנו לבדות חומרות מלבנו, מה שלא נמצא בש"ס ובראשונים, ודיינו במה שכבר נמצא כתוב ומפורש בש"ס ופוסקים לאסור, והבו דלא להוסיף עלה והיכא דאיתמר איתמר, והיכא דלא איתמר לא איתמר. ע"ש. **וכן העלה בשו"ת אגרות משה** (פיינשטיין, בחלק אה"ע סי' י"ב, ד"ה וכעין ראיה), דליכא בהכי משום מראית העין... ומלבד זה כבר כתבנו לעיל בראש דברינו, שכל שנתפרסם ברבים דבר ההיתר לא חיישינן למראית העין, כמש"כ הטור ושו"ע (או"ח סי' רמ"ג סעיף א'), ואין לגזור בשביל אלה שאינם יודעים לחלק בין תער למכונה, דזה אינו, דלא חיישינן לגזור בשביל כל שוגה ופתי בדברים המפורסמים בש"ס ופוסקים". עכ"ל הרב שם.

וכן כתב בשו"ת יביע אומר חלק ו' (יורה דעה סימן ח): "הפרי חדש (סי' פז סק"ז) הסכים לד' הרמ"א להקל בשר עוף בחלב שקדים, דאעיקרא מה שאסר הרשב"א בחלב אשה משום מראית העין חידוש הוא, והבו דלא להוסיף עלה, **משום דלא גזרינן משום מראית העין זולת מה שנתבאר בש"ס להדיא**, שאם לא כן, בואו ונאסור בשר חיה בלי ניקור כדי שלא יטעו להתיר חלב של בהמה וכו', ואם באנו להוסיף מדעתנו יש לנו לאסור הרבה כיוצא בזה, וכבר כתב התוס' בחולין (קד) שאין לדמות גזרות חכמים זו לזו אלא במקומות שהש"ס מדמה. והרמב"ם רפ"ו מה' מאכלות אסורות **התיר דם דגים שכנסן בכלי אפי' בלא קשקשים**, ולא חשש למראית העין, וע"כ דהיכא דאיתמר בש"ס איתמר היכא דלא איתמר לא איתמר, ואין לנו לחדש גזרות מדעתנו אחר סתימת התלמוד".

[ועוד מלשון הפרי חדש שם: "והרי בשר חיה כתב הרמב"ם בפ"ט שמותר לבשלו בחלב ופסקו המחבר לעיל, ואמאי לא חיישינן למראית העין שהרואה יהיה סבור שמותר לבשל בשר בחלב. ודוחק לומר דמה שכתב הרמב"ם היינו לעיקר דינא אבל משום מראית העין לא מיירי... ועוד הרי הרשב"א גופיה כתב בתורת הבית שיש בשר בחלב מותר לגמרי... בשר בהמה בחלב זכר ובחלב קיבה, ע"כ. וכיון דחלב זכר של בהמה לית ביה איסור מפני מראית העין, דהא קאמר שמותר לגמרי, כל שכן בחלב אשה... סוף דבר שדעתי להתיר אף לכתחילה לבשל מה שמותר מן הדין, ולא חיישינן למראית העין. אלא שכבר הורה זקן לאיסור וראוי לשמוע אליו, זולתי במידי דלא אסור אלא מדרבנן שיש להקל בפשיטות וכפסק ההגה". עכ"ל. והיינו שבעניני בשר בחלב אין להקל במראית העין כיוון שהורה הרשב"א לאסור בזה, ולכן הקל רק בדרבנן. אבל בכל העניינים האחרים אין לאסור משום מראית העין מה שלא אסרו חז"ל, ואין חילוק בין דאורייתא לדרבנן, כי גם בדרבנן מצינו שאסרו וגם בדאורייתא מצינו שהקלו היכא דשכיח].

ועוד כתב הגר"ע יוסף שם, "ויש להוסיף סניף להתיר ע"פ מה שכתב הרא"ש (פרק ט דנדה סי' ז) דהא דתנן השי"ים והכלך אין בהם משום כלאים אבל אסורים משום מראית העין, דדמו לצמר או לפשתן, מ"מ האידנא מצויים בגדי משי בינינו והכל מכירין בהן ואין לחוש למראית העין, ומותר לתפור משי בבגד צמר. ע"ש. וכן פסק הטוש"ע (סי' רצ"ח). והכא נמי מאחר שנתפשט הדבר והכל יודעים שמצוי חלב צמחוני לא חיישינן למראית העין, ולא דמי לחלב אשה דלא שכיח... והאידנא פשט המנהג להתיר בזה, ופוק חזי מאי עמא דבר, והיינו טעמא מפני שנתפרסם הדבר מאד". עכ"ל. נמצא שאפי' באיסורי דאורייתא (כמו גילוח בתער, חלב, כלאים, דם) הקלו באיסור מראית העין שלא גזרו בו מפורש בתלמוד, ואף במה שגזרו בתלמוד, הקלו אם התפשט היתרו אין בו משום מראית העין.

וזה סותר למש"כ הרב לאסור פאה נכרית משום מראית העין, כי כל הטעמים שכתב הרב בהיתר גילוח שאין לחשוש בו למראית העין, כולם שייכים בפאה: הדבר מפורסם שיש דרך היתר, ורוב הנשים החרדיות הצעירות הולכות בפאה, וממילא הרוואה אשה חרדית הלבושה בצניעות, אע"פ שלא יכול להבחין שלובשת פאה, הרי הוא תולה מן הסתם שלובשת פאה, כי ב"ה אין בנמצא אשה חרדית שהולכת בגילוי ראש. וכן איסור מראית עין בפאה אינו מפורש לא בש"ס ולא בראשונים, ואדרבה לגבי גילוח מצינו שכתב הריטב"א "וכן ראוי לעשות". וכן שייך בזה מש"כ שם שאין לגזור היום גזירות מדעתינו, וכמש"כ הגר"מ פיינשטיין בענין מראית העין בפאה נכרית, והרב זצ"ל הביאו כראיה לענין גילוח.

ואדרבה, יש מעלה לפאה על המגלח במכונה, כי המגלח במכונה לא ניכר כלל אם גילח בתער או במכונה, ובפרט במכונות הגילוח הקיימים היום, ובקושי ניתן להבחין בזה ע"י התבוננות מקרוב ממש. וכן בענין מרגרינה עם נקניק שהביא הרב, אין ניכר כלל בין חמאה למרגרינה, ואילו אשה ההולכת בפאה, ניכר שהיא פאה, כי שערות הפאה מבריקות יותר משיער טבעי, וכן רוב תסרוקות הפאה דומות, וכן הפאה גבוהה מעט משיער הראש, כי היא מונחת על השיער. וגם מי שאינו מכיר את האשה, אינו יודע שהיא אשת איש החייבת בכיסוי ראש, ויכול לחשוב שהיא רווקה המותרת בגילוי ראש ואינה עושה איסור.

בטעם "מנהג ודת יהודית"

בשו"ת יביע אומר (חלק ה' שם) בענין פאה נכרית כתב הרב וזה לשונו, "וכבר כתב בספר שבילי דוד (או"ח סי' ב' ס"ק ב'), שאף למ"ש הרמ"א בדרכי משה (סי' ש"ג) בשם הש"ג להתיר לצאת בפאה נכרית, היינו במקום שלא נהגו הנשים להזהר בזה, משא"כ במקום שלא נהגו להקל, ודאי דהוי בכלל דת יהודית. ע"ש. וא"כ בודאי שבמקומותינו אלה שהמנהג היה לאסור, ואלו המקילות ראש נהגו כן שלא ברצון חכמים, מנהג כזה אותיות גהנם, ומצוה לבטלו... וידוע שכל מנהג שלא נתייסד ע"פ ותיקין אין בו שום ממש... המנהג הזה ידוע לנו שנוסד ע"פ איזה נשים ההולכות ע"פ האופנה החדשה" וכו' עכ"ל.

ודברי הרב סותרים לכאורה את מה שכתב בשו"ת יביע אומר (חלק ד' סי' ג') לגבי גילוי שיער הרווקות וכיסוי ראש הנשים הנשואות במטפחת, וזה לשונו שם: "ועינא דשפיר חזי להמג"א (סי'

ע"ה ס"ק ג') שהקשה על משי"כ השו"ע שם, שמותר לקרות ק"ש כנגד שיער בתולות שדרכן לילך בפרוע ראש, שהרי באה"ע (סי' כא ס"ב) איתא שאפי' פנויות לא תלכנה פרועי ראש, ודוחק לומר דפנויות דהתם היינו אלמנות דא"כ הו"ל לפרש. אלא י"ל דהתם מיירי כשסותרת קליעות שערותיה והולכת בשוק שזהו אסור אפי' בפנויה, וכן פרש"י בפר' נשא בפסוק ופרע את ראש האשה". עכ"ל.

ואח"כ כתב הרב לדחות את דברי המג"א מכח המנהג היום, וזה לשונו: "וכ"כ המחצית השקל באו"ח שם שהמנהג שהבתולות יוצאות לרה"ר בשערות סתורות מקליעתן. וכ"כ המגן גיבורים. וכן ראיתי להישועות יעקב באה"ע (סי' כ"א), שכתב להוכיח במישור מדעת השטמ"ק שאין חילוק בין סתורות לקלועות, ושאף שהמג"א כתב לאסור בסתורות, העולם נהגו להקל ויש להן ע"מ שיסמוכו. ע"ש. ופוק חזי מאי עמא דבר, שאפי' אצל החרדים לדבר ה' הבתולות הולכות בפרוע ראש ובשערות סתורות. ולכאורה י"ל שאף המג"א יודה להקל במקום שנהגו היתר בדבר, דהא בכתובות (דף עב.) אמרינן העוברת על דת יהודית יוצאת בלי כתובה, כגון היוצאת לשוק וראשה פרוע. ופריך, הא דאורייתא היא (ואמאי לא קרי לה דת משה. רש"י), ומשני דאורייתא קלתה שפיר דמי (היינו סל שיש לו בית קיבול מלמטה להולמו בראש וכו'. רש"י), דת יהודית אפילו קלתה נמי אסור. וכ"כ הרמב"ם בפרק כ"ד מהלכות אישות (הלכה י"א והי"ב), שהעוברת על דת משה היא היוצאה בשוק ושערה גלוי, והעוברת על דת יהודית היא שיוצאת לשוק וראשה פרוע ואין עליה רדיד ככל הנשים אע"פ ששערה מכוסה במטפחת. ע"ש. וכ"כ מרן השו"ע (סי' קט"ו סעיף ד'). והנה היום פשט המנהג שהנשים יראות ה' יוצאות במטפחת או בכובע בלבד בלי צעיף או רדיד, ואין פוצה פה ומצפצף. ועל כרחק דדוקא עצם כיסוי הראש שהוא דאורייתא הוא מחוייב המציאות לעולם ולא ישתנה בשום זמן, אבל מנהג בנות ישראל שנהגו לצניעות כל שהמנהג בכל העיר להקל אזלינן בתר מנהגא. ודמי למ"ש מהר"ם אלשקר (סי' ל"ה) להתיר במקום שנהגו הנשים לצאת בשערות שחוץ לצמתן. ע"ש. ואף שהצמח צדק מליובאוויטש בתשובה (חלק אה"ע סי' קל"ט) ובחידושי הש"ס (פ"ג דברכות) האריך לחלוק על המהר"ם אלשקר, ע"ש, מ"מ רבו האחרונים שסמכו ע"ד המהר"ם אלשקר, ובודאי שהנשים הנוהגות היתר בדבר אין מזניחין אותן ויש להן ע"מ שיסמוכו. ואכמ"ל. והכי נמי במה שנהגו הנשים לצאת במטפחת או בכובע בלי שום צעיף או רדיד, כיון שהכל נהגו כן, בכהאי גוונא אתי מנהג ומבטל מנהג". עכ"ל.

ועוד כתב: "מדברי הרמב"ם והשו"ע נראה שאף במטפחת שמכסה את ראשה היטב יש משום דת יהודית. וכמ"ש ג"כ בשו"ת באר שבע (סי' יח). וע"ע בשו"ת חתם סופר (חאו"ח סי' לו). ע"ש. ואעפ"כ בזה"ז נהגו היתר בדבר, ועל כרחק דהיינו טעמא משום דאתי מנהג ומבטל מנהג, וא"כ אף שנהגו אז הבתולות שלא לילך פרועי ראש בשערות סתורות, לדעת המג"א, כיון שאינו אלא משום צניעות בעלמא, אתי מנהג ומבטל מנהג. ולא עדיף ממה שנאמר בגמ' בהדיא בדת יהודית". עכ"ל.

הרי לך שלגבי רדיד המפורש ברמב"ם שו"ע ופוסקים (עד האחרונים שמהם מביאים בדרך כלל ראייה לאסור הפאה, כהב"ש ויעב"ץ וסיעתם) שצריכה אשה נשואה ללבוש משום דת יהודית, ושערות סתורות בבתולות, שהביאור הפשוט בדברי הרמב"ם ושו"ע הוא שגם בתולה צריכה לכסות ראשה, או לילך לפחות בשערות קלועות, וכמשי"כ המג"א, כתב הרב זצ"ל שאתי מנהג ומבטל מנהג, כיון שכל ענין דת יהודית אינו אלא דבר התלוי במנהג. ולא אמרינן על המנהג החדש "מנהג אותיות

גהינם", אע"פ שמן הסתם גם מנהג זה לא נתייחס ע"פ ותיקין, אלא הנשים עצמן הלכו אחר האופנה החדשה שהיתה אז והורידו את הרדיד שהיה מוסיף להם צניעות רבה, וגם הרווקות פרעו שערן והלכו בזה אחר האופנה החדשה ולא רצו להישאר בשערות קלועות או מכוסות, אף שהדבר מוסיף צניעות רבה, ופשוט. ותחת להתיר את המנהג, היה צורך להוכיח את הרווקות שפרצו גדר והחלו לגלות שערן בתסרוקות שונות ומשונות, ולהוכיח את אלו הנשים הנשואות ההולכות ללא רדיד עליהן. ועם כל זה התירו הפוסקים את המנהג, ואמרו שאתי מנהג ומבטל מנהג. ונעשה היום מנהג פשוט שרווקה הולכת בגילוי ראש ונשואה הולכת בלי רדיד, ואין פוצה פה. והוא הדין בענין הפאה, שנשים חרדיות רבות נוהגות לכסות ראשן בפאה נכרית ונעשה הדבר היתר גמור כמו שיער הרווקות, ויש לומר שאתי מנהג ומבטל מנהג, ולהתיר הפאה כמו שהתירו מטפחת וכובע ללא רדיד, כיון שאין בזה דת יהודית (והערה זו העיר אף מרן הגר"ש משאש לעיל). וראה עוד בדברי הגר"ב זילבר לקמן בעמ' 311, שלא שייך לומר "מנהג" היכן שלא היתה הפאה מצויה כלל, ואין בזה מנהג עדות אלא מנהג מקומות.

וראה גם מש"כ בשו"ת יביע אומר חלק ז' (יו"ד סי' כ"א), בתשובה לאחד הרבנים שפסק כדעת השו"ע נגד המנהג, וזה לשונו: "היה לו לעשות כל טצדקי לתרץ וליישב המנהג, וכמש"כ הגר"ח פלאג' בספר משא חיים (מנהגים מערכת ת' אות רנ"ח) בשם המהר"ם פדואה (סי' ע"ח), שאפי' מנהג שנראה תמוה יש לנו לבקש כל טצדקי ללמד זכות לקיימו, וכה עשו כל קדמונינו כשמצאו איזה מנהג תמוה וכו', ושכן כתבו הרב פרח מטה אהרן (ח"א סי' כ"א) והרב משאת משה ח"א (חלק יו"ד סי' טו"ב), וכ"כ השדי חמד (מערכת מנהג כלל ל"ז), בד"ה אם המנהג הוא תמוה, בשם מהרשד"ם (יו"ד סי' קצ"ג) ועוד".

בטעם שיעקר האיסור דאורייתא

בשו"ת יביע אומר (חלק ד' אה"ע סי' ג') בענין פאה נכרית כתב הרב בזה הלשון, "ובאמת שבעיקר הדין נראה שהעיקר לאיסור לצאת בפאה נכרית... ומכל שכן דהוי איסור תורה. ואף למש"כ הגרש"ק בשנות חיים שם שהוא איסור דרבנן, מכל מקום עיקר האיסור לצאת בפריעת ראש לרה"ר הוי מהתורה". עכ"ל.

ומאידך כתב הרב בשו"ת יחזקאל דעת (חלק ד' סי' נ"ב בהערה), וזה לשונו: "כתב בשו"ת משאת משה (חלק או"ח סוף סי' א') שהרדב"ז יחיד הוא לגבי כולו רבוותא, דסבירא להו דבספק פלוגתא דרבוותא דרבנן אזלינן לקולא". עכ"ל. והאריך שם להביא פוסקים הסוברים שגם כשנחלקו הפוסקים בדברים האסורים מדרבנן, אמרינן על זה ספק דרבנן לקולא. ובשו"ת יביע אומר (חלק ד' יו"ד סי' ח') הוסיף הרב וכתב, "ספיקא דרבנן לקולא אמרינן גם כשיש לו עיקר מן התורה. וכמש"כ המשנה למלך פ"ד מהלכות בכורות". עכ"ל, ע"ש באורך. וכן כתב בנו הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א בספר "עין יצחק" (כללי ההוראה, חלק ב' עמ' רט"ז), וזה לשונו שם: "אמרינן ספק דרבנן לקולא גם במחלוקת הפוסקים במידי דרבנן". ובהערות שם הביא פוסקים רבים הסוברים כן, וחולקים על הרדב"ז שהוא שיטה יחידאה להחמיר בזה. וכתב עוד שם (עמ' ר"ח), "ספק דרבנן לקולא אמרינן גם בדבר שיש לו עיקר מן התורה". עכ"ל, והאריך שם בראיות מהפוסקים. ושם (עמ' רכ"ב) הגדיל וכתב בזה הלשון, "במידי דרבנן אזלינן להקל גם כנגד רוב הפוסקים". עכ"ל.

ולפ"ז נמצא שגם אם תאמר שפאה נכרית הוא ספק דרבנן שיש לו עיקר מהתורה, וגם אם תאמר שרוב הפוסקים אוסרים, עדיין יש לומר בזה ספק דרבנן לקולא, וללכת אחר הפוסקים המקילים (ובפרט שהבאנו כאן בפרק א' כמאה ושלשים פוסקים מתירים). וזה סותר לכאורה לדברי הרב בשו"ת יביע אומר (חלק ד' שם), שיש להחמיר בפאה נכרית אע"פ שהיא איסור דרבנן, משום שעיקר האיסור מהתורה.

(ובפרט שגם על פריעת ראש יש הסוברים שהוא מדרבנן, וכמו שכתב תרומת הדשן סי' רמ"ב בדעת הרמב"ם, ובשו"ת וישב יוסף שהביא מרן הגר"ש משאש לקמן בהמשך דבריו, וגם הלשון "דאורייתא היא" אינו מוכרח שהוא דאורייתא, כפי שהבאנו שם כמה ראיות משו"ת יחוזה דעת חלק ה' סי' ס"ב).

בענין החשש לחרם

בשו"ת יביע אומר (חלק ה' שם) בענין פאה נכרית הביא הרב מדברי שו"ת לחמי תודה, וכתב שם "וזה מכבר יצא אאמו"ר הגאון (בעל ההפלאה) בצירוף חברי בית דינו בחרם על הנשים הלובשות פאה נכרית", עכ"ל. וכן הביא בעוד מקומות. ומשמע שדעתו היא שיש לחוש גם היום לחרם של בעל ההפלאה, על אף שפשט המנהג בימינו, ויש פוסקים רבים שאינם סוברים כמותו.

ומאידך בשו"ת יבי"א חלק ד' (אה"ע סי' ג'), כתב הרב בזה הלשון: "אף שהצמח צדק מליובאוויטש בתשובה (חלק אה"ע סי' קל"ט) ובחידושי הש"ס (פ"ג דברכות) האריך לחלוק על המהר"ם אלשקר, ע"ש, מ"מ רבו האחרונים שסמכו ע"ד המהר"ם אלשקר, ובודאי שהנשים הנוהגות היתר בדבר אין מזניחין אותן ויש להן ע"מ שיסמוכו", עכ"ל.

וזאת אע"פ שיש חרם בדבר, שהחרימו את הנשים ההולכות במטפחת שע"י זה מתגלות מעט השערות, ראה מש"כ בזה הגר"מ שטרנבוך בספר דת והלכה (והובא לקמן בעמ' 332) בשם שדי חמד (והובא החרם במלואו בספר משא חיים להגר"ח פלאג', מנהגים מע' נ' אות ק"נ) וזה לשונו: "בשנת תר"כ בעיר גדולה סלוניקי ראו רבני העיר ובראשם הרב הגדול מהר"א קובה שהתחילו ללבוש איזה לבוש, וע"י זה באו לגלות חלק מהשערות, וגזרו בחרם גמור בגזירת נח"ש, ובאו על החתום כל החכמים ורבנים וטובי העיר שלא לשנות כלל לא בענין המלבושים ולא בגילוי שיער ואפי' קצת חוץ לצמתן, ואשר יעשה בזדון ולבבו פונה היום באמרו כי אין איסור בזה הרי הוא מופרש ומובדל מעדת ישראל ומין ואפיקורס הוא, לא יאבה ה' סלוח לו" וכו'. עכ"ל.

ומוכח שהיו הנשים לובשות רדיד (הנקרא כיום "שאל") על ראשן המכסה היטב את שערותיהן, וכשבאו ללבוש מטפחת המגלה שערות כמו שמצוי היום, החרימו הרבנים את הלובשות מטפחת, ואפי' את אלו שיוצאות שערות בודדות חוץ לצמתן, כנ"ל. וכן הביא בספר לחמי תודה גופיה, בשם אביו בעל ההפלאה על מסכת כתובות, דאיכא בגילוי שערות מכשלה גדולה, ושהיה כמה שנים שיצא הכרוז מפי אביו הגאון הנ"ל בצירוף שני בתי דין בחרם על זה וכו' (לחמי תודה ד, ב). והובאו דבריו בספר ברך את אברהם פרשת בחוקותי, ובספר שדי חמד, ומוכח מהשדי חמד דכוונת ה"לחמי תודה" היא על גילוי מקצת שערות (שהרי גילוי שערות לגמרי, דאורייתא הוא). והנה כאן לא חש הרב זצ"ל לחרם, למרות שבענין זה הוכפל החרם בכמה מקומות, וסותר לכאורה את מש"כ הרב ביביע אומר הנ"ל, כי הוא הדין לפאה. ואדרבה, יש לומר שבפאה אין חרם זה שייך כיום, אלא רק באותו

מקום ובאותו הזמן שהיה פריצת גדר, אבל גילוי מקצת שערות שנאסר במפורש בגמ' ובחז"ל וע"י רוב ככל הפוסקים (כמו שהביא בספר "כבודה בת מלך" באריכות, ראה שם עמ' ל"ט), יש מקום לומר שהחרם עומד בעינו.

וראה עוד מש"כ הגר"מ שטרנבוך שליט"א בספר דת והלכה שם: "פוק חזי לזקיני, גאון ישראל בעל ההפלאה רבי פנחס הלוי זצ"ל, שיצא בכרוז בצירוף שני הבתי דינים בחרם ממש על לבישת נשים בפאה נכרית, וכמבואר בספר "לחמי תודה", אבל מוסיף קל וחומר גילוי שערות עצמן, אשר חז"ל אמרו שיער באשה ערוה, דאלו שאסרו פאה נכרית ק"ו בן בנו של ק"ו שאסרו כל גילוי שיער ממש ח"ו, וזוהי הלכתא רבתא שראוי לן להזהיר עלה טובא".

בדחיית דברי הרמ"א, שהתיר רק לענין ק"ש

בשו"ת יביע אומר (חלק ה' שם) בענין פאה נכרית, הביא הרב את דברי היעב"ץ בספר מור וקציעה, וכתב שם "לא התיר הרמ"א אלא לבעלה, דכיון דשריא בביתה הוה ליה אורחה בהכי ולא מטריד, אבל לגבי אחריני אסור משום פריצותא. תדע דהא לא מייתי לה הרמ"א באה"ע (סי' כ"א) לגבי איסור פריעת ראש ברה"ר, אלא לגבי קריאת שמע". עכ"ל (והשמיט תחילת דברי היעב"ץ במור וקציעה שם, שכתב "ואפשר לומר" שגם דעת הרמ"א כך היא, דהיינו בדרך אפשר).

ודברי הרב סותרים את דבריו בריש התשובה היא (חלק ה' שם), וזה לשונו שם: "אע"פ שכתב הרמב"ם (בפרק כ"א מהלכות איסורי ביאה הלכה י"ז), לא יהלכו בנות ישראל פרועי ראש בשוק, אחת פנויה ואחת אשת איש, וכן פסק הטוש"ע אה"ע (סי' כ"א סעיף ב'), כבר פירשו הפרישה והב"ח והח"מ והב"ש, שפירוש פנויה בכאן היינו אלמנה או גרושה, אבל בתולה מותרת ללכת בפרוע ראש, וכמ"ש ראבי"ה (בפ"ג דברכות סי' ע"ו), שמותר לקרות קריאת שמע נגד בתולה שרגילה בגילוי שיער, ואין בזה משום שיער באשה ערוה. וכ"כ בארחות חיים (הלכות קריאת שמע אות ל"ו) בשם ר"ת, שמעשים בכל יום לקרות קריאת שמע כנגד שיער הבתולות. וכן הוא במאירי (ברכות כ"ד) ובמרדכי והרא"ש שם". עכ"ל שו"ת יביע אומר שם. וזה לשון הרא"ש בברכות שהזכיר שם: "אבל בתולות שדרכן לילך פרועות מותר לקרות כנגדן". וגם המאירי והמרדכי שם דיברו בענין קריאת שמע.

ויש להקשות, כיצד הביא הרב ראיה להיתר הליכת הרווקות פרועות ראש ברה"ר, ממה שכתבו הראשונים שמותר לקרוא ק"ש כנגדה. שהרי גם זה היה ניתן לדחות, ולומר כביאור היעב"ץ הנ"ל, שהראשונים שהתירו דיברו רק לגבי קריאת שמע, שמותר לקרוא כנגד שיער הבתולות, כיון שנהגו ללכת בביתן בגילוי ראש, וזהו פירוש דבריהם "שדרכן לילך פרועות ראש", אבל ברשות הרבים אסורות ללכת בגילוי ראש, וממילא אין ראיה כלל מדברי הראשונים הנ"ל. ואם היינו מפרשים כך בדבריהם, היה אתי שפיר גם לשון הגמ' בכתובות (עב). "אזהרה לבנות ישראל" ללא חילוק בין בתולה לנשואה, ולשון השו"ע והרמב"ם "אחת פנויה ואחת אשת איש" (וראה ביאור הגר"א על השו"ע אה"ע כ"א: "מדקאמר לבנות ישראל ולא קאמר לאשה", וראה בב"ח שם, "מדלא קאמר אזהרה לאשת איש, אלא סתמא אזהרה לבנות ישראל, אלמא דאחת פנויה ואחת אשת איש באזהרה"), ולא היה צריך לדחוק בדבריהם ולפרש שפנויה היינו גרושה ואלמנה.

וכן הגאון רבי אליקים גאטיניו מרבני איזמיר (נפטר בשנת תקנ"ה) בפירושו "יצחק ירנן" (הלכות איסורי ביאה פרק כ"א הלכה י"ז) הכריע כפשט הפשוט בדברי השו"ע והרמב"ם: "והקשה המגן אברהם או"ח סי' ע"ה דסותר עצמו מרן... והבית שמואל מכח קושיא זאת כתב דפניות דאה"ע היינו גרושות או אלמנות. ולי הדיוט אין צריך לזה, ולא קשיא מידי, דמ"ש רבינו וכן מרן באה"ע, היינו בהולכת בשוק, וכמ"ש בפירוש, ואפילו דשרי, מ"מ בשוק גנאי הדבר והוי פריצות, אמטו להכי אסרו, ברם בבית וחצר שפיר דמי לילך הבתולות פרועות ראש".

ולמרות זאת, רואים אנו שהרב פירש בדברי הראשונים שכוונתם להתיר גם יציאה לרה"ר ולא רק לענין ק"ש, דלא כהבנת היעב"ץ, וכן הבינו רוב הפוסקים. ומכאן נלמד שאין מקום לדחוק בדברי הרמ"א, ובפרט שהמקור שציין לדבריו הוא שלטי גיבורים, והש"ג דיבר ביציאה לרה"ר ולא בק"ש, וכן הרמ"א עצמו ציין שם לסי' ש"ג, שכתב בהדיא להתיר יציאה לרה"ר בפאה נכרית. וראה עוד לקמן (בעמ' 433) כמה וכמה קושיות על ביאור היעב"ץ בדברי הרמ"א, שלא יתכן כלל לפרש כך.

ובענין הבתולות שמותרות לפרוע ראשן, לכאורה אשתמיטתיה רש"י במסכת סנהדרין (נח:), וזה לשונו: "משתפרע ראשה בשוק - שהיו רגילות אף הנכריות הנשואות שלא לצאת בראש פרוע". ומשמע שכיסוי הראש היה ענין לנשואות ולא לרווקות, וע"ז כותב רש"י שלא רק היהודיות הנשואות כיסו ראשן אלא אף הנכריות הנשואות. ומכאן שפיר יש להביא ראיה שהרווקות אינן צריכות לכסות ראשן, ולא מכל הנ"ל שאפשר לדחות דאיירי רק בק"ש ובביתן (והגר"ע הביאו שם בסוף דבריו, והסתייע ממנו לענין אחר).

וכן אשתמיטתיה מה שכתב יד רמ"ה (סנהדרין נ"ח), "אמר רב הונא משיפרע ראשה בשוק כדרך הנערות הפניות". ומשמע שהנערות הפניות נהגו לפרוע ראשן.

וכן אשתמיטתיה דברי ה"אור זרוע" בהלכות שבת (סי' פ"ד), וזה לשונו: "ואם הוא מחובר לשבכה מותר כדפירש"י משום שאינה מגלה ראשה ברה"ר א"כ בתולה שאינה חוששת על גילוי הראש אע"פ שמחובר לשבכה אסור לצאת בו". ומוכח מדבריו שהרווקות לא חששו לגלות ראשן ברה"ר, כיון שהיו רגילות בזה.

וכן אשתמיטתיה שיטה מקובצת (כתובות טו:), בד"ה וראשה פרוע, שכתב וזה לשונו "פירוש: מגולה, וכך היו נוהגין לבתולה ולא לאלמנה. והא דאמרין לקמן (ע"ב) ופרע את ראש האשה, מכאן אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפירוע ראש, י"ל דנשואות קא מיירי. מליקוטי הגאונים". והביאו הגר"ע עצמו בחלק ד' (אה"ע סי' ג').

ודברי הרב בענין פאה סותרים לכאורה גם את דבריו בשו"ת יביע אומר חלק ו' (או"ח סי' י"ג), שהביא את מהר"ם אלשקר שהתיר לגלות שיער חוץ לצמתה, וזה לשונו שם: "ששערה על כתיפה, דהיינו שמניח קצת מסוף השערות, שאין איסור בגילוי קצת שער כזה, וכמ"ש כיו"ב מהר"ם אלשקר (סי' ל"ה) שאין איסור במה שנהגו לגלות שערן חוץ לצמתן, והביא ראיות לדבר". עכ"ל. ובשו"ת יביע אומר חלק ד' (אה"ע סי' ג') כתב גם להביא ראיה להתיר לאשה ללבוש מטפחת בלא רדיד עליה,

ע"פ דברי מהר"ם אלשקר הנ"ל, וזה לשונו: "ודמי למ"ש מהר"ם אלשקר להתיר במקום שנהגו הנשים לצאת בשערות שחוץ לצמתן".

והנה יש מהפוסקים שכתבו כי מהר"ם אלשקר דיבר רק בגילוי שיער חוץ לצמתה בתוך ביתה ולא ברשות הרבים, ודייקו זאת מלשונו "בואו ונצווה על אלו האוסרים אותו שער לאשה בתוך ביתה". אולם גם אם נסכים שדברי מהר"ם אלשקר היו ברשות הרבים, וכמו שמשמע בפשטות ממהלך דבריו, הרי כל ראיותיו הם מהראשונים שדיברו על ק"ש מול שיער שחוץ לצמתה, ומכאן למד גם לענין היתר יציאה לרה"ר, וזה לשון מהר"ם אלשקר (סי' ל"ה): "וכתב הרשב"א ז"ל בחדושי בברכות, זה לשונו: והא דאמר רבי יצחק טפח באשה ערוה ואוקימנא באשתו לקריאת שמע... אבל פניה ידיה ורגליה וקול דיבורה שאינו זמר ושערה חוץ לצמתה שאינו מתכסה אין חוששין להם, מפני שהוא רגיל בהם ולא טריד... וכן נמי כתב בעל ארחות חיים: אבל פניה ידיה ורגליה ושערה מחוץ לצמתה שאינו מתכסה אין חוששין להם מפני שהוא רגיל בהן. וכן שמעתי שכתב בעל המכתם". עכ"ל. ואע"פ שכל הראשונים הנ"ל דברו על קריאת שמע, בכל זאת הסיק מהר"ם אלשקר מדבריהם שמוותר לנשים אלה לגלות שיער זה ברשות הרבים, וכן הוא גם בפסק הרמ"א בסי' ע"ה לגבי קריאת שמע כנגד שיער שחוץ לצמתה, שהאחרונים (מג"א ומשנ"ב ועוד רבים) הבינו מכך שהוא הדין להתיר לגלות שיער זה ברה"ר במקום שנהגו, למרות שדיבר רק לענין ק"ש. ומשמע בבירור שכל מה שהתיר הרמ"א לקרוא ק"ש כנגדו, מותר גם לגלותו ברשות הרבים, שכל סיבת ההיתר בק"ש היא משום שאין שיער זה גורם הרהור, כיון שתמיד הוא גלוי. וכל זה סותר לכאורה את שיטת הרב זצ"ל, שהרמ"א התיר פאה רק לענין ק"ש.

ואגב יש להעיר עוד שבשו"ת יביע אומר (חלק ד' אה"ע סימן ג') הביא הרב את הרמ"א בדרכי משה כמתיר פאה, והסתייע ממנו להתיר הפאה לאלמנה וגרושה.

האם חיישינן ללשון "עתידיים ליתן את הדין"

בשו"ת יביע אומר (חלק ה' שם) הביא הרב את הפוסקים האוסרים, ואח"כ כתב וזה לשונו: "ומכללם הגאון בעל עצי ארזים שצווה ככרוכיא על זה, וכתב שהמורים היתר בזה עתידיים ליתן את הדין". עכ"ל. וכתב זאת בשנית במילואים שם, וכן בשו"ת יביע אומר חלק ט' (או"ח סי' ק"ה אות ו'). ומשמע מדבריו שיש מקום בהלכה להתחשב בלשון חריפה זו.

ומאידך בספר הליכות עולם (חלק א' פרשת לך לך הלכה ה') כתב הרב וזה לשונו: "מנהג הספרדים ועדות המזרח ללבוש טלית קטן תחת הבגדים, ואף הציציות מכוסות תחת הבגדים, ומנהג זה יסודתו בהררי קודש. וכן יש לנהוג לדעת רבותינו המקובלים, ואף תלמידי הישיבות טוב ונכון שלא ישנו ממנהג אבותיהם". ובהערות הביא הרב פוסקים המסייעים לדבריו, ואח"כ כתב שם: "ומכאן תשובה למש"כ במשנה ברורה (סי' ח' ס"ק כ"ו), אותם אנשים המשימים הציצית בתוך המכנסיים שלהם, לא די שהם מעלימים עיניהם ממה שנאמר וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה', עוד מבזים הם את מצוות השי"ת, ועתידיים הם ליתן את הדין על כך". והנה שם לא התחשב הרב זצ"ל בלשונו החריפה של הגאון בעל "משנה ברורה", ולא פסק כמותו. וכן בשו"ת יביע אומר חלק ז' (יו"ד סי' כ"ב), כתב הרב וזה לשונו: "השולחן גבוה הפריז על המדה, לומר שהמוהלים ופורעים בציפורן

עתידיים ליתן את הדין, ולא שביק מר חיי לכל בריה". עכ"ל. ולא התחשב בדעתו, אלא אדרבה כתב שהפריז על המדה. וראה מעין זה גם בשו"ת יביע אומר חלק ח' (או"ח סי' מ"ב אות ג'). ומוכח מדבריו, שאם יש פוסקים לסמוך עליהם, לא מתחשבים בלשונות חריפים מעין אלה, ואין מקום לזה בהלכה, דלא כמש"כ בענין פאה. וצ"ע.

(ויש להעיר שה"עצי ארזים" הנ"ל (שחי לפני 250 שנה) לא התכוון לפוסקי הלכה ובוודאי לא לכל הגדולים שקדמוהו וכתבו להתיר, אלא לפשוטי העם המורים היתר לעצמם, וזה מוכח מלשונו "המורים היתר חדשים מקרוב באו", והרי תוך כדי דיבור ציטט את שלטי הגיבורים שקדם לו במאות שנים, ואינו חדש מקרוב, אלא ודאי כוונתו לאותם פורצי הגדר במקומו שהורו היתר לעצמם).

ועוד יש לתמוה על הגר"ע שלא הזכיר את כל המתירים שמנינו כאן בפרק א', דלא כדרכו בקודש להביא בכל ענין את כל מי שדן בזה, ראשונים ואחרונים ואחרוני האחרונים (והגם שיש מתירים שאפשר לדון בדבריהם או לדחוק אחרת, אבל יש מתירים שכתבו תשובות שלמות להתיר, כגון שו"ת סתרי ומגיני ושו"ת רבי עזריאל הילדסהיימר). ואפי' בתשובתו המורחבת בחלק ה' (אה"ע סי' ה'), לא הזכיר מתירים שהביא הוא בחלק ד' (אה"ע סי' ג') ובחלק א' (או"ח סי' ז').

ומכל מקום יש להעיר שהגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל (בנוסף למה שהתיר פאה לגרושות ואלמנות, והבאנו דבריו לעיל) התיר פאה גם לנשואות במקרים מסוימים, כגון שהאשה אינה מוצאת חן בעיני בעלה עם מטפחת, או כשהיא נמצאת בלחץ הסביבה והיא בעצבות מזה, או כשמדובר בחוזרת בתשובה המסכימה לכסות עם פאה, או כאשר בכל המקום אין בנמצא חובשת מטפחת. ומזה תבין שלא היה איסורו איסור גמור. והובאו דבריו בספר "מעין אומר" חלק י"ב (תשובות קצרות שכתב מפיו הרב יהודה נקי, ששימש אצלו כמזכיר וכתב בדקדוק ובשעת מעשה את נוסח השאלה והתשובה ששמע מפי הרב) וכן בספר "קיצור שולחן ערוך הרב עובדיה" (עמ' תרל"ט), וזה לשונו שם:

שאלה: זוג צעיר, נשואים שנה וחצי, וסיפרה האשה שלובשת מטפחת, אך אפה ארוך ולא מוצאת חן בעיני בעלה. וללבוש פאה בעלה לא מוכן, כי פוסק כרבנו [הגר"ע, לאסור פאה]. מה עושים? תשובה: "מו"ר נר"ו שאלני, מה בעלה רוצה?" ואמרתי לרבנו: "מטפחת". וענה מו"ר נר"ו: **"יכולה ללבוש פאה"** (פרק ב' שאלה ט/ז, עמ' קנ"ג).

שאלה: בחור משייבת חזון עובדיה שנשא אשה, ואשתו כבר שנתיים הולכת עם מטפחת. כעת קשה לה והיא בדיכאון מזה. גרים בעיר בני ברק, ויש גם לחץ של המשפחה. תשובה: **"שתלבש פאה. הרי היא בדיכאון, מה אתה רוצה, שתשתגע?"** (פרק ב' שאלה ט/יב, עמ' קנ"ו).

שאלה: רב קהילה מחו"ל שאל, במקום מגוריו בחו"ל כל הנשים הולכות בגילוי ראש, חוץ לשתי נשים מחסידות חב"ד שהולכות עם פאה. האם אשתו יכולה ללכת עם פאה צנועה, שבולטת שזה לא שיער? תשובה: **"תלבש"** (פרק ג' סי' שמ"ג, עמ' ת"ו).

שאלה: בקהילה אחת בחו"ל, בה כל הנשים ללא כיסוי ראש, התחזקה אשה אחת והחלה ללכת עם פאה. אמר לה רב הקהילה, שאם לא תשים מטפחת, כבר עדיף לא כלום. מה רבנו אומר על זה? תשובה: "לא. ודאי פאה עדיף מגילוי ראש" (פרק ב' שאלה ט/טו, עמ' קנ"ח).

כמו כן התיר הגר"ע יוסף לבחור ישיבה להתחתן עם בחורה שרצונה היה לחבוש פאה, כאשר הבחור הסכים לכך רק אם יתיר לו הגר"ע יוסף בכתב ידו. וכתב לו הגר"ע שמתיר לו להתחתן עמה, ולוקח עליו את האחריות ללבישת הפאה. זה שמעתי מת"ח שהיה עד לדבר, ולא אבה לפרסם הכת"י. וכן הביא בספר "מעין אומר" הנ"ל, פרק י"ב:

שאלה: נפגש עם בחורה טובה מכל הבחינות, אך היא מתעקשת על פאה. מה יעשה? תשובה: **"שיסגור, וישפיע עליה אח"כ"** (פרק ג' סי' שפ"ה, עמ' ת"כ. יש לציין שכן הורה גם הגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל, והועתק מכתבו בקובץ אור תורה תשרי תשנ"ב, וזה לשונו: "אין לבטל שידוך על זה, וכן אין לגרום למחלוקת על זה". ומעצם לבישת פאה הסתייג אך לא אסר).

שאלה: בחורה שרוצה פאה, וזה עומד בפני ביטול כל הנישואין, מחמת שהבחור אינו מוכן, מה לעשות? תשובה: **"יעלים עין"** (פרק ב' שאלה ט/ח, עמ' קנ"ד).

שאלה: בעל תשובה, הציעו לו בחורה שרוצה ללבוש פאה. שאל האם יוכל לשאתה, והוא ישפיע עליה אחר הנישואין שתעבור למטפחת? תשובה: **"אפשר"** (פרק ג' סי' ר"ה, עמ' שס"א).

שאלה: בחור בן שלושם ושנים, הציעו לו בחורה מחסידות חב"ד שרצתה רק פאה, ובגלל זה עזבו. כעת הציעו לו אותה שוב, ואמר אולי זה סימן משמים? תשובה: **"שיקח אותה, הוא כבר זקן, עד מתי יחכה"** (פרק ג' סי' רצ"ב, עמ' ש"צ).

שאלה: נכנס בחור לשאול אם לסגור שידוך עם אחת שרוצה פאה והיא יתומה מאב? תשובה: **"תסגור איתה, היא כבר בהמשך תלבש מטפחת"** (פרק ג' סי' רל"ה, עמ' שע"א).

שאלה: פאה נכרית שאומרים שיש בזה חשש רציני של תקרובת ע"ז. האם דינה כע"ז שאסור להכניסה לביתו או לא. ומה הדין אם לבושה בפאה זאת נכנסת לביתו, האם עליו להתנגד מחשש ספק דאורייתא? תשובה: נראה שאין עליו למחות בהם, כיוון שיש צדדים להקל וגדול השלום (חלק ט"ז סימן כ"ט עמ' רע"ז). ע"כ מספר "מעין אומר" הנ"ל.

מראית העין

גם משום מראית העין ליכא, כי מאות ואלפי נשים לובשות פאה, וגם החילוניות עצמן הרבה מהן לובשות אותה לקישוט ולנוי, ואיזה מראית עין יש בדבר שעושין כל הנשים. וזה לשון התשורת שי סי' תק"ע (הביא דבריו בספר דת יהודית כהלכתה דף ס'), "וכיון דאסור פאה משום פריצות, אף דמשום מראית העין ליכא אם כל נשי העיר כך כיון דידועות, מ"מ משום פריצות יש שעוברת על דת יהודית". עכ"ל. הרי דאין בזה משום מראית עין.

וכ"כ להדיא בספר דת והלכה דף ט"ו, וזה לשונו, וק"ו בן בנו של ק"ו כעת שרבו הנשים בפאות נכריות, הלא במראית העין לא יתלה כלל ששערותיה פרועות רק ידמה שיש לה פאה נכרית וכו', שרבו כ"כ הפאות נכריות היום שיש לתלות בהן. ע"כ. ומש"כ התשורת שי לאסור משום פריצות ודת יהודית כבר השבתי די הצורך כנ"ל.

מנהג

הנה כבר כתבתי למעלה דאין בזה משום מנהג, דאתי מנהג ומבטל מנהג וכמש"כ הראש"ל. ועיין בספרי תבואות שמש חלק אה"ע סי' קל"ח, שהבאתי דברי הרבה פוסקים הסוברים כן, והוא מילתא דמיסתברא וכנ"ל.

ובהיותי בזה, אשיב על מה שכת"ר דחה דברי במה שכתבתי שלא היה מנהג במרוקו לאסור או להתיר, כי לא היתה מעולם אצלם פאה נכרית כדי לאוסרה או להתירה, והשיב ע"ז שדבר זה אינו צריך חכמה לחשוב, כי אין זו חכמה מדעית. ע"כ. והנה מלבד שאין זו תשובה על מה שלא היה מנהג כלל, עוד זאת כת"ר מתעלם ממצב הקהילות במרוקו ובשאר מדינות קודם בוא אליהם הצרפתים... הנשים לא ידעו ולא למדו אפי' צורת האותיות, כי כולם נישאו כשהן קטנות בנות שמונה ועשר, ונכנסות תחת עול הבעל והוריו, וכמה משפחות בחדר אחד אב ובניו נשואים, ועליהן אמרו אין חכמה לאשה אלא בפלך, וגם הפלך לא ידעו, רק לבשל ולתקן הבית, ושרא דעניותא רדיף בתרייהו [פירוש: שר העניות רודף אחריהם. ועל זה יאות להמליץ את דברי המשנה בנדרים (פ"ט מ"י), "בכה ר' ישמעאל ואמר, בנות ישראל נאות הן, אלא שהעניות מנוולתן"], והגלות והעוני נצמדו יחדיו, תמיד קול פחדים, אין להאריך בדבר הידוע, ורוח החופש לא הגיע אליהן כלל.

השתלשלות מנהג הפאה במרוקו

ואני זוכר בימי חרפי זה ששים שנה ויותר, שכל הנשים היה להן כתר קטן עשוי מקרטון ומכוסה בבגד על ראשן, ותחתיו יוצאין איזה חוטין שחורים דקין על מצחן באלכסון מכאן ומכאן עד אחורי האזניים ומפשילין אותן לאחוריהן, והיה זה ג"כ להן לתכשיט, ואגב מכסין שערות מן הצד שלפני האזניים, והיה להם רדיד גדול שמכסה ראשן ורוב גופן וגם הכתר בכלל. אחרי זה התחילו להוריד הרדיד מעל ראשן, ונשאר רק על כתפיהן וגופן. ושוב הסירו את הכתר ולבשו מטפחות מרוקמות על ראשן, ונשאר מעט שערן גלוי על מצחן ובצדדין, ושוב הסירו גם הרדיד לגמרי ונשאר כן זמן רב עד שבאו הצרפתים, והריחו ריח החופש, ויצאו מהגלות, וגם מסווה הבושה לא נשאר כ"כ, ואז פרצו גדר לגמרי והתחילו לגלות ראשן לגמרי כמו הנוצריות. וחשובות שבהן, כדי לעשות בהיתר ויהיו לרוח הזמן, לבשו פאה נכרית ממה שהביאו הנוצרים עמהם להתייפות, ומעט מעט השתרבב המנהג אצל החשובות לצאת בפאה נכרית, ואשה מתקנאת מחברתה, ועוף לא צווח, צפור לא צפצף מן הרבנים להוכיח ע"ז, כי מלבד שוודאי ידעו שיש להן על מי לסמוך, הם הפוסקים האדירים אשר בית ישראל נשען עליהם, גם ידעו שפשט המנהג למעשה אצל האשכנזים ללבוש אותה באין פוצה פה ומצפצף, ובוודאי לאו קטלי קני באגמא נינהו, ומזה נתפשט המנהג להתיר.

וכת"ר מביא מספר תשובה מאהבה שבמקום שלא נתפשט המנהג להתיר כבר קבלנו דעות האוסרים. ומה ראיה מזה למקומותינו שכבר נתפשט המנהג להיתר. גם הביא מדברי

הרב בירך את אברהם, שאמר אם הימצא תימצא אחת בעיר בטלה במיעוטה, ומה ראייה היא זו לזמנינו דלא אחת ולא שתיים ולא מאה ולא אלף, כולן לובשות פאה נכרית ונעשה מנהג פשוט בעולם, וגם אצל האשכנזים קודם שהתפשט המנהג, היה מנהגם ודאי ללבוש מטפחת או כובע, וא"כ פשט המנהג להתיר.

והנה ראיתי לכת"ר שנפגע ממה שכתבתי שהתלמידים בתמימותם אמרו לאוסרים ה' עמכם, וחשב שאני משפיל בזה ערך התלמידים, ובשביל זה בא לכלל כעס ושפך חרון אפו על כל הרבנים והדיינים הספרדים של זמנינו המתירין שכולם הלכו שולל בעוונותינו הרבים אחר מחשבת האשכנזים, וחושבים שהגדולים שלהם יודעים מה שעושים, ומאמינים בהם באמונה שלימה, והם הם התמימים, וכלום אין זו תמימות, שהפקח אשר עיניו בראשו לראות שרוב הפוסקים אוסרים, והמנהג פשט אצל האשכנזים שלא ברצון חכמיהם, בלי ספק שיעמוד על המשמר ויאסור איסר לאשתו ולכל השואלים אותו. וגם במרוקו הנשים התפעלו מן נשים אשכנזיות וכו'. עכ"ל. ועוד תמה עלי שמביא ראייה מחכמי הזמן להכריע להקל בדבר שגדולי עולם אשר קטנם עבה ממתנינו אסרו, ואף שיש מתירין, רוב הפוסקים אוסרים. ע"כ דבריו. באופן שלפי דעתו כל הרבנים והדיינים שלנו הם עמי ארצות, וגם הרבנים אינם יודעים מה עושים (ורק הוא יודע), דברים שאסור לשמעם וכ"ש לאמרם. ואי אפשר וגם אסור להתעלם מלהשיב על חסרון כבוד התורה כזה, שכל השומע תצלנה אזניו.

וקודם אשיב על דבריו אחת לאחת, מה ששייך לענין הלכה, ואומר כי מה שכתב איך נכריע בדבר שגדולי עולם אשר קטנם עבה ממתנינו אסרו, אין זה כלום. וכבר אמרתי לעיל שמנהג הרדיד שהיה בימי הרמב"ם שפסק שהיוצאת בלי רדיד תצא בלא כתובה, אח"כ נתבטל כליל, אע"פ שהרמב"ם קטנו עבה ממתנינו. אלא הדבר תלוי בהמוני עם, הם המבטלים המנהג מעט מעט, ומתחילה צועקים עליהם רבני הזמן ולא נענים, ומעט מעט הולך ומתבטל. וגם הרמב"ם עצמו כתב, מקום "שנהגו" ללבוש רדיד חייב לתת לה וכו'.

גם בענין שיער היוצא חוץ לצמתן, מתחילה היה אסור בימי הקדמונים אשר קטנם עבה ממתנינו, ובודאי צעקו עליו, ובא מהר"ם אלשקר ז"ל ומצא מקום להתיר מחמת המנהג שנהגו ולא נשאר בזה משום דת יהודית וצניעות. ואף שגם אח"כ צעקו ע"ז וסתרו דבריו כמש"כ בספר צמח צדק להגאון הגדול מליובוויטש זצ"ל, אשר קטנו עבה ממתנינו, עכ"ז כולם צעקו ולא נענו, עד שנעשה מנהג פשוט, וגם נשי הרבנים והדיינים שערן יוצא חוץ לצמתן, ולא גינה אותן אדם מעולם מפני שהן הולכין אחר המקילין, וכמש"כ כל זה גאון הדור רבינו עובדיה יוסף שליט"א, הבאתי דבריו למעלה באורך.

המון העם קובע את המנהג

ומזה נלמד לפאה נכרית דכוותן, שתחילה צעקו ע"ז רבני האשכנזים במקומותיהם זה רבות בשנים כשהתחילה אצלם פאה נכרית, ולא נענו, ולא עשו כרצון חכמיהם כמש"כ כת"ר, וכמו שהיה בענין הרדיד ושיער היוצא, עד שנעשה מנהג פשוט. וכמו כן היה אצל הספרדים בבוא הפאה למרוקו, אלא שכאן היה הענין קל יותר כיון שענין זה קדם אצל האשכנזים. נמצא שמי שקובע המנהג הם המון העם שהם המתחילים לשנות ענין הצניעות ועושין באופן אחר ממה שהיה רק שיהיה בהיתר, והרבנים אשר קטנם עבה ממתנינו הם הממליצים על המנהג החדש ומוצאים לו צד היתר ע"פ הדין כמו שעשה מהר"ם אלשקר ושאר הרבנים המתירים בענין הפאה, שהליצו בעד הדור שאין בה משום דת יהודית ולא מנהג ולא מראית העין. וכמש"כ הראש"ל שליט"א בספרו לענין רדיד ושיער שחוץ לצמתן, ע"ש באורך.

הפוסקים האוסרים יחזרו בהם

ומש"כ שאע"פ שיש מתירין רוב הפוסקים אוסרים, גם זה אינו, דמלבד מה שכתבתי דרוב הפוסקים המחמירים היינו משום דת יהודית ומראית העין וכו' וזה היה קודם התפשטות המנהג בכל העולם. וכמו שכתבו בדבריהם 'אם תימצא אחת בעיר בטלה במיעוטה'. לא כן היום שכולם פרצו גדר ונעשה מנהג פשוט, וגם המחמירין יחזרו בהם להתיר, ונמצא רוב הפוסקים לצד ההיתר. עוד זאת בדבר דרבנן, אף במיעוט כנגד הרוב שפיר עבדינן לקיימו, ועל זה לא שמעתי תשובה עד עתה.

ומזה תראה שכל מה שהרעיש העולם וחירף וגידף בכל רבני ודייני הזמן לומר עליהם שהלכו שולל בעוונותינו הרבים אחרי האשכנזים, והקטין אותם בעיניו כקליפת השום, הנך רואה דלפי האמור צריך הוא לבקש מחילה וסליחה מכל הרבנים של הדור אשכנזים וספרדים הגדולים ממנו שקטנם עבה ממתנו, ששפך עליהם סוללה בדברי שפלות, ושהם לא פקחים כלל, ושהפקח הוא שילך אחר רוב הפוסקים, ע"ש. והרואה יראה דטעות גדולה טעה בזה, דהפקח האמיתי הוא מי שיודע לעיין ויעמיק בדברי הפוסקים ויראה מאיזה טעם אסרו, ובהבטל הטעם יבטל האיסור, ובפרט שיראה לפניו גאוני עולם האדירים אשר קטנם עבה ממתנינו, שאנו הולכים אחריהם בכל הדינים, התירו בשופי ויש למנהג על מה לסמוך.

יש ללמוד ולהכריע

זהו הפקח הגדול למצוא כחא דהיתרא לקיים ולחזק מנהג ישראל קדושים. וזהו שאמרתי שהתלמידים הם תמימים, והרע בעיניו על זה, וזה גרם לו לכתוב כל מה שכתב, ובאמת אין בזה שום דופי ח"ו, ונתכוונתי לומר שעדיין לא הגיעו להכריע בעיניי הלכה, וכל מה שאומרים להם קדוש. ואמרתי שבעוד זמן יפקחו עיניהם להעמיק ולדעת האמת לאסוקי שמעתתא וכו' ויבואו גם להתיר, ויעמיקו לראות שכל טעמי האוסרים פג טעמם ונס ליחם. גם אותם חכמים

שהגיעו למרוקו שאמר עליהם שאינם יודעים מה עושים, הם רבנים גאוניים עצומים וחסידיים ואנשי מעשה וקטנם עבה ממתנינו ומדקדקים בקלה כבחמורה ונשיהם כיוצא בהם ויותר מהם. ואילו ידעו שיש שמץ איסור בזה, לא היו עושין כלל, והם ידעו דברי כל הגאונים המתירים, ובפרט הגאון הגדול חסיד וקדוש בעל התניא הנודע בבקיאותו וחריפותו והתיר בשופי, ועליו סמכו אותם האשכנזים אנשי חב"ד, וגם אנו מביאים ראיה הרבה פעמים מהשו"ע של בעל התניא, ודבריו דברי אלהים חיים, והסומך עליו קדוש יאמר לו. ואני הצעיר אף שדעתי ברורה להתיר, איני מזלזל בסוברים לאסור, ואין אף אחד שיכול לומר קבלו דעתי, ואפי' יאמר מי ישמע לו. אמנם כל עיקר דברינו לקיים המנהג שנתפשט, שיש לו באמת כל צדדי ההיתר בשופי.

בתוך עמי אנכי יִשְׁבֶּת

ואני אומר לשבחו ולזכותו של כת"ר שליט"א, שהוא מקודש רק לתורה ולתעודה ולא נגה עליו אור שכל הזמן החדש, ולא טעם מעץ הדעת הגשמי, ובשביל זה מדבר בסגנון זה. אמנם איזי וחביבי, הלא הפוסק צריך לשים עצמו בתוך כללות הקהל, וירד משה מן ההר אל העם. ואני הצעיר חייתי בתוכם וידעתי את מכאובם, ולפי רוח הזמן הנושבת בעולם וכו' הנותנת לנשים החירות להתייפות ולהתקשט, וגם נשים החסידות יש בהם רוח החיה הזאת, ואי אפשר לעצור בעדן ולהניחן בשפל המדרגה כלפי חברותיהן. רק הן עושין מאמץ להיות כל עניניהן ע"פ ההלכה, וראוי לפוסקי הדור להליץ בעד דור שלם, זולת אם נוגעים באיסורא דאורייתא אזי אין מקום להליץ, משא"כ בנד"ד בדרבנן. ובסליחות באלול אומרים "קרנות הוד יוצאות מתחת כסא הכבוד ומכריזות ואומרות אשריכם מלמדי זכות על בני" ולא לקטרג עליהם ולהשפיל כבודם עד עפר, ואיסור גמור הוא, ה' ימחול לו.

וסהדי במרומים שהוכרחתי לכתוב את כל זה, כדי שלא להיות בכלל שומע חרפת ת"ח ואינו משיב, וכ"ש חרפת כל הרבנים והדיינים שלנו ספרדים ואשכנזים, וטובה תוכחת מגולה היוצאת מאהבת התורה ללא שום פניה ח"ו, ועד בשחק. וכבר ידוע מעשה דר' אלעזר ב"ר שמעון, פעם אחת ראתה אשתו רחש יוצא מתוך אזנו, חלשה דעתה. נראה לה בחלום ואמר לה הטעם, שפעם אחת שמע בזלזול ת"ח ולא מחה כראוי ע"ש. וראוי לכת"ר לבקש מהם מחילה וסליחה.

התקשטות ברשות הרבים

ומה שתמה כת"ר על מה שכתבתי בסוף דברי שהדבר ברור להתיר, וגם מצוה וחובה על הנשים להתקשט לבעליהן ולכל העולם בהיתר. וחז"ל התיירו כמה איסורים כדי שלא תתגנה אשה על בעלה. ע"כ. וע"ז תמה כיצד אני מצוה לנשים להתקשט לכל העולם, וזה איסור גמור,

ובודאי סכין המהירות פלטו, ולבעליהן זה ודאי מצוה, אבל הקישוט לבעל הוא בבית, לא בשוק וכו', עכ"ל.

ברוך ה' אין כאן סכין, ולא מהירות, ולא פליטה, אלא בכוונה גדולה. והמידה האחת המיוחדת שיש בי, שחנן אותי ה' יתברך בחסדו הגדול, היא שאין אני נבהל להשיב, ואיני ממנהר להוציא שום פסק דין מתחת ידי עד שאני מניחו ומתבונן בו וחוזר עליו הרבה פעמים, ומזה יצא לי הרבה פעמים להגיה ולשנות הרבה דברים, ואני שמח בזה. ולא כמו אחרים שמשיבים מהר על אתר, מה שבא לדעתם בהשקפה ראשונה, ומזה יוצא להם מאמר חז"ל פרי המהירות חרטה, וגם כבודו נתפס בזה כעת.

והאמת היא שבזה לא הוצרכתי למקורות, בדבר הפשוט והניכר לכל העולם, שכל הנשים שבעולם וגם אשת כת"ר בכלל, כאשר רוצים לצאת לשוק, אז מתלבשות יפה בבגדי כבוד כדי שיתראו בכלל נשים נכבדות ויקרות, ובבית אין לובשין אותן, שהם יקרים. וגם בבית מטפלים בבנים ובבישול ובכל צרכי הבית, ויתלכלכו להם. גם מעולם לא יצאו לשוק בבגדי בית, שבזה הן מורידין את כבודן ואת כבוד בעליהן, ובודאי שצעוק יצעק הבעל על אשתו אם יראה אותה מנוולת בשוק לפני חברותיה, ותתגנה בעיניו, אף אם תלבוש בגדי כבוד בבית, כי הבעלים מקפידים על השוק יותר מהבית, ופוק חזי מאי עמא דבר, אין צריך להאריך בזה. וגם הבעלים בבית מסירים בגדי כבוד של השוק ולובשים בגדים פשוטים שיוכלו ללכלכן וכיוצא, וגם שיהיו בני חורין מעט מכובדם של בגדי השוק, וזה שייך גם בנשים, ובפרט שע"פ רוב ולפי רוח היום, יוצאים יחד לשוק בעל ואשתו בבת אחת, ויתבייש לראות אשתו מנוולת כמו ערבית, בתוך נשים אירופאיות מלובשות ומקושטות כראוי לרוח הזמן ובהיתר. ורוב האנשים בדעה זו.

לך ולחברך ולחברורך

וכעת חיפשתי ומצאתי מה שנשאר בזכרוני מימי חרפי, והוא בפרק המדיר (דף סה.), דביתהו דר' יוסף בריה דרב מנשיא אתאי לקמיה דרב יוסף, אמרה ליה פסוק לי מזוני, פסק לה, פסוק לי חמרא, פסק לה, פסוק לי שיראי, אמר לה שיראי למה (רצונו לומר שהיא אלמנה ואין לה בעל להתקטט לו), אמרה ליה לך ולחברך ולחברורך. ע"כ. ופרש"י לחברך, שלא אתבזה על הבריות מכבודי הראשון, לא בפניך ולא בפני חבריך. ע"כ. ואין לומר שכוונתה כדי שיקפצו עליה זביני, ולא בנשואה שאינה צריכה לזה. חדא, שדברי רש"י אין מורין כן, אלא כדי שלא אתבזה על הבריות מכבודי הראשון, שהיתה אשת חבר, ויש לה כבוד של בעלה, וצריכה לישאר תחת כבודו ולא תתנוול. ועוד, שאילו הטעם היה בשביל שתינשא, בודאי שאין נכסי המת משועבדים לתת לה בגדי יקר כדי שתינשא לאחר, וברור הדבר כמו שכתבתי.

[אמר המעתיק: וכן הביא השיטה מקובצת שם בשם הריטב"א: "הנכון כפירוש רש"י שפי' לחברך ולחברורך שאוכל להתראות בפני מי שכמותך, ולא אתבזה על הבריות".]

וכן מצינו במשנה שם דף ס"ד ע"ב, המשרה את אשתו ע"י שלישי לא יפחות לה וכו', וכלים של נ' זוז וכו', ובמכובד הכל לפי כבודו, ע"כ. הרי דאפי' בנותן לה מזונות בבית האפוסטרופוס כמש"כ רש"י, צריך לתת לה לפי כבודו, ובודאי כדי שתתקשט לפני אחרים ולא תתנוול, ע"ש. ועיין בספר וישב יוסף חלק יו"ד סי' ב' דף י"ג ע"ג וזה לשונו, ואדרבה ראויה לקשט את עצמה ופסקו לה חכמים למי שמשרה את אשתו ע"י שליח שיתן לה ג"כ לקשט את עצמה כל מין קישוט המותר לה וכו' עכ"ל.

[אמר המעתיק: וכן מפורש שם במאירי: "אמר המאירי, על ידי שלישי, רצונו לומר שאינו מפרנסה עמו בביתו... ונשוב לביאור משנתנו, והוא שנותן לה גם כן כלי אכילה ושתייה... ונותן לה בגדים של חמשים זוז... וכן פוסקין לאשה אם היא אשת עשיר ונכבד **תכשיטין ומלבושים כראוי** לה אם מצד משפחתה אם מצד משפחתו"].

ראיה מאשת שוטה

ועוד חיפשתי ומצאתי ראיה ברורה ממש"כ מר"ן באה"ע סי' ע' סעיף ה', מי שהלך בעלה למדינת הים פוסקין לאשתו מזונות, אבל אין נותנין לה במה להתקשט, ע"כ. והוא מדברי הרמב"ם פרק י"ג מהלכות אישות הלכה ז', ושם כתב הטעם, שהרי אין לה בעל להתקשט לו, ע"כ. והנה כנגד זה מצינו להרמב"ם שסיים דבריו וז"ל, אבל אם נשתטה בעלה או נתחרש פוסקין לה תכשיט, ע"כ. ושם בחלקת מחוקק (ס"ק י"ח) נתן טעם לחילוק שביניהם וזה לשונו, אין נותנין במה להתקשט, אע"פ שכסות ומזון דין אחד להם, וכשם שפוסקין לה מזון כך פוסקין לה כסות, אבל תכשיטין אין פוסקין. וכתב הרמב"ם הטעם שהרי אין לה בעל להתקשט לו וכשיבוא הבעל תתקשט. אבל חרש ושוטה פוסקין לאשתו אפי' תכשיט, כי אינה מחוייבת להיות לעולם בלי תכשיט. ע"כ. וכ"כ הבית שמואל (ס"ק ט"ו). והט"ז כתב בס"ק ו' וזה לשונו, אבל אין נותנין לה במה להתקשט, כיון שאין בעלה בכאן אינה צריכה להתקשט, והאי קישוט פרש"י אבקת רוכל שהנשים רגילות בו, אבל בנשתטה פוסקין לאשתו תכשיט ואע"ג דאין כאן בעל הראוי להתקשט לפניו, מכל מקום אין דומה למי שהלך בעלה למדינת הים שלפני זה, דשם יצא לדעת ולא הניח מזונות, ממילא לא ניחא ליה. אלא שהב"ד נותנין לה מכח תנאי ב"ד, ואין בכלל תנאי אלא מזונות ולא קישוט. משא"כ בנשתטה שנותנין לה, דהוי כמי שיצא שלא לדעת ואמרינן מסתמא ניחא ליה אי הוי בר דעת, על כן גם בקישוט אמרינן כן. וכה"ג מחלק הש"ס לענין מזון בנותיו. עכ"ל.

מדבריהם דרבנן, יש ללמוד לנד"ד, אם לתירוץ הח"מ והב"ש, הרי כתבו דאשת חרש אינה יכולה להישאר כל ימיה בלא תכשיט, משמע שתוכל להתקשט אפי' אין לה בעל, רק שיהיה בהיתר, ומזה אני אומר דגם אותו אחד שהלך למדינת הים, איירי שהלך לזמן ויודעים בו שחוזר אח"כ, דייקא נמי בדברי הח"מ, וכשיבוא הבעל תתקשט, אבל אם ברח ולא ברור לן שיחזור, ודאי דפוסקין לה תכשיט אפי' שלא בפניו מטעם הנ"ל. גם לטעם הט"ז, הרי כתב

הטעם שאין פוסקין משום דגלי דעתיה דלא ניחא ליה מדלא ציוה, ומוכח דאי ניחא ליה וכגון שקודם שילך הניח לה גם במה להתקשט, פשיטא דמותר לה להתקשט, דודאי אין אסור לה להתקשט. ואין להתקשט ולומר דנותנין לה להתקשט בבית ולא בשוק, דלשון ניחא ליה שלא תתנוול, הוא אצל הבריות בשוק.

והנה כל מה שכתוב בפוסקים בזה, הוא לענין לחייב הבעל ליתן לה או לא, אבל אין כתוב בהרמב"ם והשו"ע שאסור לאשה להתקשט בשוק שלא בפני בעלה, ומוכח דמדינא מותר, ורק שקלי וטרי הפוסקים אם פוסקין תכשיטין לאשה שלא בפני בעלה, כגון שהלך למדינת הים, אבל כשהוא בעיר תתקשט גם בשוק, וזהו בכלל שלא תתגנה בפני בעלה, וזהו ממש ענין דביתהו דרב יוסף דאמרה לו לך ולחברך ולחברורך.

[אמר המעתיק: וידידי הרב יואל שילה שליט"א הוסיף על הדברים, שמבואר כאן שכאשר מניעת התכשיט לאשה הוא רק באופן זמני, עד שבעלה יחזור ממדינת הים - אין רשות לקחת מממונו ללא רשותו, שהרי מאחר ולא השאיר לה מימון לזה - כנראה שאיננו מעוניין שהיא תתקשט בהעדרו, אולם אם מניעת התכשיט היא באופן קבוע שהרי בעלה השתטה - מממנים מרכושו את תכשיטיה 'כי אינה מחוייבת להיות לעולם בלא תכשיט'. וכל הנידון כאן הוא האם בית דין רשאים לקחת מממונו שלא ברשותו כדי לממן את תכשיטיה, אולם ברור שאם בעלה גילה דעתו שמעוניין לממן את תכשיטיה - מותר לה להתקשט למרות שהוא במדינת הים, וכ"ש שרשאית להתקשט כאשר הוא בקרבת מקום].

ומלבד כל זה, אעיקרא דמילתא, פאה נכרית היום אינה נחשבת מן התכשיטים היתרים, אלא מלבוש וכיסוי הראש שחובת כל אדם לתת לאשתו, והכל מודים דפוסקין לה ולא בא לידי תכשיט, ונותנין לה פחות שבהם כמש"כ מר"ן גבי הרדיד, והכל לפי כבוד הבעל.

שלא תתגנה על בעלה

[אמר המעתיק: וכדבריו כתב הגאון רבי גבריאל ציננער שליט"א, וזה לשונו: "עוד מקובל מגדולי ישראל טעם על שלא רצו להחמיר כל כך בזה [ולאסור לבישת פאה], מפני שלא תתגנה על בעלה. ובפרט בדורותינו אלה ראו ענין זה נחוץ למאוד, שדרכו לצאת חוצות לפרנסתו" (ראה דבריו לקמן בעמ' 360).

ראיה ממעשה באבא חלקיה

וכדבריהם מפורש בגמ' תענית כ"ג, והנני מעתיק כאן את לשון תרגום "מהדורת שוטנשטיין", למען ירוץ הקורא: "אבא חלקיה היה נכדו של חוני המעגל וכו'. פעם אחת היה העולם זקוק לגשם, שלחו החכמים זוג חכמים אליו לומר לו לבקש רחמי שמים שיבואו גשמים. הלכו לביתו, אך לא מצאו אותו שם. הלכו לשדה לחפש אותו, ומצאוהו שהיה עורך בשדה וכו'. כשהגיע לעיר, יצאה אשתו לקראתו כשהיא מקושטת בתכשיטים". ע"כ. והלכו כך עד שהגיעו לביתו וכו'. ובהמשך מובא בגמ': "אמרו לו החכמים לאבא חלקיה, אנו יודעים שהגשם בא מחמת תפילת הרב, כלומר:

מכירים אנו בגדולתך ואין אנו מהרהרים אחריו. אלא שבכל זאת אנו מבקשים שייסביר לנו הרב את פשר הדברים האלה הנראים לנו תמוהים... מאיזה טעם, כאשר הרב הגיע לעיר, יצאה אשתו לקראתו כשהיא מקושטת בתכשיטים? אמר להם אבא חלקיה: **כדי שלא אתן עיני אלא בה, ולא באשה אחרת**. ע"כ. ובגמ' לא מובא חולק על זה, ולא הביאה הגמ' מעשה זה אלא ללמדנו.

והנראה בפשטות בביאור הדברים, שהחכמים תמחו: מדוע יצאה אשתו לקראתו עד פתח העיר כשהיא מקושטת, והלא היא מכשילה בזה את עין הרואה, והיה לה להתקשט רק בביתה לעיני בעלה ולא לעיניהם! (ובספר "בן יהודה" כתב: "החכמים שידעו בה לא הסתכלו בה ח"ו, אלא כך נזדמנה ראייתה לנגדם בעל כרחם, וכאשר אמרו בגמ' על רבן גמליאל כשראה ריבה אחת ובירך על ראייתה"). וענה להם אבא חלקיה, שהעיר אינה כמו השדה, כי בעיר מצויות נשים, ויש חשש שיתן עיניו באשה אחרת, ועל כן באה אשתו הצדקת כשהיא מקושטת, ללוותו בהליכתו ברחובה של עיר, כדי שלא יתן עיניו באחרות עד שיגיע לביתו. ואע"פ שגם אחרים יכולים לראותה מקושטת ויהרהרו אחריה, הרי זו חובתם שלא להסתכל בה, והיא יצאה ידי חובתה כשאינה לובשת בגד אדום וכו', ואינה יוצאת דופן בין הנשים.

ובספר "שלמת חיים" רצה לדחות דאיירי שביתו היה סמוך לשדות. וזה דחוק מאוד, ולא משמע כך מפשטות הגמ', "כי מטא למתא", דמשמע שיצאה אשתו לקראתו לפתח העיר, ואם היה שם ביתו, היה צ"ל "כי מטא לביתיה", ולא כך כתוב, אלא: "כי מטא למתא נפקה דביתהו לאפיה כי מיקשטא. כי מטא לביתיה עלת דביתהו ברישא". ומשמע שהיתה כברת דרך מפתח העיר לביתו, ולאחר שיצאה אשתו לקראתו, הלכו כך עד שהגיעו לביתו.

ועוד משמע בדברינו, ממה שתמחו החכמים תמיהה רבתי, "לימא לן מר הני מילי דתמיה לן... מאי טעמא כי מטא מר למתא נפקא דביתהו דמר כי מיקשטא", ואם התקשטה בביתה ובחצרה, כמו שכתב הנ"ל, מאי תמיהה איכא, הרי מצוה על האשה להתקשט לבעלה, וגם לא מובן התשובה שענה להם, "כדי שלא אתן עיני באשה אחרת", והיה צריך לענות להם דמותר לאשה להתקשט בתוך ביתה, ומה שראו אותה, היה מפני שלא ידעה שיבואו פתאום, ולכן יצאה לקראתו (וגם זה תמוה, שהרי לא תמיד מגיע הבעל לבדו לביתו, והיתה צריכה לדעת זאת).

ובספר "דקדוקי חברים" למסכת תענית (נדפס בשנת תקע"ג), כתב וזה לשונו: "מן התימה על חסידי עליון הללו כי למה לא ראו לחוש למה שהזכרנו, **על שיצאה אשתו מפתח ביתה לקראתו עד מובא העיר כשהיא מקושטת בתכשיטין** כמ"ש רש"י, כי לכאורה זר מעשיה, ולא זו הדרך לבנות ישראל הכשרות... כי מכל מקום היתה ראויה לחוש פן אחרים יתלו עיניהם בה, וקא עברה אלפני עור בקום עשה, דאם מידי עבירה יצאו, מידי הרהור לא יצאו". עכ"ל. אולם תמיהתו היא תמיהתם של אותם החכמים, ותשובתו של אבא חלקיה עונה על כך במישרין.

וכמש"כ מרן הגר"ש משאש לעיל: "לא אסרו חכמים לאשה שתתייפה כל מה שתוכל, רק שיהיה בהיתר, ועל האנשים לשמור עצמם שלא יביטו בהם. ואם באנו לזה, הלא כמה נשים יפיפיות שאפי' יכסו ראשן במטפחת ובצעף, הלא רק מחמת רוב יופיין יש גירוי יצה"ר, האם נאסור עליהם לצאת לשוק, או נאמר להם לכסות פניהם כגויים כדי שלא יביטו בהם אנשים? וגם ישנם היום הלוכשים

איזה כובעים או מטפחות על ראשן יוצאים מן הכלל ובוחרים בזה יותר משערותיהן, ויש בזה גירוי יותר מהשיער, האם נאסור להם? גם צורת המלבושים של היום נשתנו, ואע"פ שמותרים ע"פ הדין, יש בהם גירוי יצר שמייפים האשה מאד, האם נאסור להם? אלא ודאי כל מה שהוא מותר ע"פ הדין, בין אם תכסה בבגד, או בשיער, העיקר הוא שלא יהיה מגופה, הוי ליה מלבוש על ראשה, ואין לנו להיכנס אם הוא מייפה אותה או לא, דזהו ענין הגברים שחובתם שלא להביט, ואפי' תהיה מכוסה ככובע אין ראוי להביט".

מדוע בחר יעקב ברחל

וכן כתב הרה"ג הרב שמעון חיררי זצ"ל בשו"ת "אשמח בהשם" יו"ד סימן כ"ג, וזה לשונו: "בנותן טעם למה יעקב בחר דוקא ברחל היפה... מאחר שבעיני יעקב היה הדבר כמו ציצית, צריך להיות נאה. ולכן בחר בה, שהיא היתה יפת תואר ויפת מראה... הגמרא בתענית (כ"ג) באבא חלקיה בן בנו של חוני המעגל... כאשר הגיע לעיר יצאה אשתו לפניו מקושטת... לשאלת החכמים מדוע יצאה לקראתו מקושטת, אמר להם כדי שלא אתן עיני באחרת. ואם כן הכא נמי דכוותה, כאשר יש לו לאדם אשה נאה, לא יתן עינו באחרת. וכל שכן בקדושים אשר בארץ המה, כי הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו..."

אלא שבאמת עצם דברי הגמרא לא ברורים כפי הצורך, דהנפש היפה שואלת להיכן יצאה לקראתו, האם הכוונה על ידי פתח ביתה, ואם כן מאי נפקא מינה, מה דהוה הוה, כי כבר כעת נכנס לביתו, ומהו החשש יש בזה "כדי שלא יתן עיניו באשה אחרת", ועוד לשון הגמ' דקאמר "כי מטא למתא נפקא דביתהו לאפיה" משמע מיד בכניסתו לעיר, ואם כן יקשה איך לא חשו שיתקלו בה ח"ו אחרים, וכמו שראוהו הני זוגא דרבנן... [וע"ש מה שכתב, אבל לדרכנו התירוץ על שאלת הגר"ש חיררי הוא פשוט כפי שכתבנו, שזו היתה עצם תמיהת החכמים, ותשובתו להם עונה על כך].

הטעם שהיו האמהות עקרות

"הראה לי ידידי וחביבי משה אזולאי נרו יאיר, מש"כ הרשב"א: מטה מוצעת ואשה מקושטת לת"ח, פירוש מקושטת מלשון קשוט עצמך, כלומר מתוקנת והגונה במעשיה... וכבר הבאתי לעיל שאשתו של אבא חלקיה היתה יוצאת מקושטת, האם שם גם כן אפשר לפרש נאה במעשיה? וכבר הבאתי פירוש הרש"י שפירש מקושטת במלבושים, והגאון [רבי יוסף חיים בעל "בן איש חי"] פירש מקושטת בפנים. ושא נא עיניך וראה מה שהבאתי בספרי הקטן "ישמח אב" (עמ' קל"א מהמדרש רבה מה, ד) שלדעת רבי עזריה בשם רבי יוחנן בר פפא, הטעם שהיו האמהות עקרות, כדי שיהיו מתרפקות על בעליהן בנויין, שישארו ביופיין ולא יהיו מכוערות ע"י הלידה. ורב הונא ורבי אבון בשם רבי מאיר אומרים כדי שיהנו בעליהן מהן, שכל זמן שהאשה מקבלת עוברין היא מתכערת, ע"ש באורך". עכ"ל.

הצדיקים מחזרים אחר אשה יפה

וכן כתב הרד"ק (בראשית פרק כט): "ויש לשאול אחר שכוונת הצדיקים לאשה לזרע, למה היו מחזרים אחר אשה יפה כיון שאין כוונתם לתאווה, ויעקב אבינו בחר ברחל לפי שהיתה יפה מאד

ועבד בה שבע שנים והתרעם בלבן אחר שנתן לו לאה תמורתה לפי שלא היתה יפה כמו רחל? ויש לומר כי כונתם לטובה לפי שהאשה יפה מעוררת התאוה, וכדי להרבות בנים היתה כוונתם לעורר תאותם, ועוד כדי שיהיו הבנים והבנות יפה מראה ויהיו דומים להם, ועוד כי צורה הנאה משמחת לב האדם כל שכן הצורה שתהיה לפניו תמיד שתהיה שמחתו בה תמיד, וצריך שיהיה האדם שמח בעולמו ובחלקו שנתן לו האל, כי האלהים מענה בשמחת אדם ומזמין לצדיק אשה יפה כמו שעשה לאבות ולשאר הצדיקים שיהיו שמחים בחלקם ומולידים בנים כמותם". עכ"ל.

וכן הוא בגמ' כתובות (דף נט:), "אין אשה אלא ליופי... אין אשה אלא לתכשיטי אשה... הרוצה שיעדן את אשתו - ילבישנה כלי פשתן..." וביארו התוס' שם שלדעת ר' חייא אין האשה חייבת להניק בנה, כי זה מופחת מיופיה.

מותר לאשה לצאת בבגדי צבעונין

וכדברי הגר"ש משאש כתב הגאון רבי בנימין זילבר זצ"ל בשו"ת אז נדברו (חלק י"ד סי' מ"ז), וזה לשונו: "אשה מותרת לצאת בבגדי צבעונין, אף שמדינא אסור להסתכל בבגדי צבעונין של אשה, אפי' בתלויות בכותל... וכן ביו"ט משמחה בבגדי צבעונין, ולא אמרו שצריכה להתלבש בחוץ בבגדים שחורים. וכל הפרק במה אשה יוצאת המדובר באיסור יציאה בשבת בתכשיטין, משמע דבחול שרי ולא חוששין להסתכלות, דלאו ברשיעי עסקינן שמסתכלים בכוונה על נשים". עכ"ל.

מותר לאשה לצאת בגילוי פנים

ושם בסי' מ"ח כתב עוד: "ומה שמעכ"ק שליט"א כותב פשיטא שגורם הרהורים רעים שאסור מן התורה "ולא תתורו" וכו', הלוא גם בגדי צבעונין של אשה גורם הרהורים ואסור להסתכל גם כשתולין בחוץ, והלא אין לך דבר שגורם הרהורים יותר מיופי האשה שע"ז נאמר בעיקר ולא תתורו, וגם אסור משום "ונשמרת" כמבואר בע"ז (דף כ') באשת איש אפי' מכוערת, ואפי' הכי נשים יוצאות בגילוי פנים" (ראה דבריו באריכות לקמן עמ' 308).

מותר לאשה להתאפר

וכן כתב הגאון רבי חיים ישראל פסח פיינהנדלר זצ"ל בספרו "אבני ישפה" (חלק ז' אה"ע סי' קט"ו ענף ב'): "נשאלתי מאשה שנוהגת לשים על פניה איפור עד שכל הפנים מכוסים והיא נראית יפה, ואומרת שכולם מסתכלים עליה כאשר היא שמה כל זה על פניה. ושאלה אם זה מותר.

ולא מצאנו איסור לאשה להתקשט. וכן מפורש שקונים לאשה בגדי יום טוב (או"ח סי' תקנ"ט ס"ב) אף שהבגדים האלה מייפים אותה. וכן אמרו מפורש שמותר לאשה להתקשט בזמן נדוּתה (יו"ד סי' קצ"ה ס"ט), והיינו גם בזמן שהיא הולכת ברחוב. ואם יש איסור להתקשט ברחוב, היו צריכים לפרט זאת. ולכן נראה לי שאף שהיא הרבה יותר יפה כאשר היא שמה על הפנים איפור, אבל כל שאין בזה גדר של פריצות אין בזה איסור". עכ"ל.

וכן הוא בגמ' נזיר (דף מה.) "וגלח הנזיר פתח אהל מועד - ולא נזירה... זו כוחלת ופוקסת [איפור בעיניה וסומק בפניה], זו אינה כוחלת ופוקסת", וביאור הדברים הוא שהנזירה מגלחת במקום צנוע

מחוץ לבית המקדש ולא בפתח אוהל מועד כמו הנזיר, שמא יהרהרו בה הכהנים הצעירים. אבל הסוטה עומדת בשער ניקנור ולא חיישינן להרהור משום שבסוטה יש ענין מיוחד לנוולה ולכן אינה מתאפרת, אבל אשה רגילה מתאפרת וכך היא יוצאת לרחוב, ואם תגלח בפתח אוהל מועד יהרהרו בה (והעדיפה התורה להצריכה גילוח במקום אחר, במקום לאסור עליה להתאפר ברה"ר).

האר"י התיר לנשים לבוא מקושטות למירון

וכן כתב בספר שבחי האר"י (סי' ד'): "אמר להם הרב לחברים: תדעו שהרבנים נתקבצו במעמד היום, והם רוצים לבטל הלילוא דרשב"י כאמור, שלא ילכו נשים מקושטות למירון, ואם ילכו אפילו בבגדי חול לא ילינו שם אלא הזקנות. **ואם ככה יעשו ח"ו יבוא המגפה הגדולה** ויכלה רעים וטובים... ומה נעשה **והרשב"י מרוצה בזה**. וכמה שנים נוהגים לעשות כן, וח"ו יקפיד עלינו ויבוא הנגף בעם... ואז בשמעים דבריו נמנו וגמרו לבטל הסכמה זו ונתבטלה" (וכאשר אמרו לו החכמים "אם מידי עבירה יצאנו, מידי הרהור עבירה לא יצאנו", ענה להם שהחוטא לבדו יענש).

טבע האשה להתנאות ברה"ר

וכן כתב בספר "אוסרי לגפן" (חלק ט' עמ' קע"ה ואילך): "אי אפשר לאסור להתנאות ברה"ר, דכך טבע האשה מבריות העולם (עכ"פ מאז שאכלה מעץ הדעת), ובזמן חז"ל יצאו בתכשיטין לרה"ר בימות החול, ורק בשבת אסרו שמא תשלוף להראות לחברתה, ומבואר שהתכשיטין היו **להתנאות לפני חברותיה ולא רק בפני בעלה**, ומפורש בחז"ל שמשמחים אותה ברגל בבגדי צבעונין, ועיין כתובות (סה). רש"י ד"ה לך ולחברך ולחברורך, "שלא אתבזה על הבריות", הרי שכך דרך האשה מאז ומתמיד, צא ובדוק אצל הנשים הצנועות ביותר, שלובשות בגדים נאים יותר מבעליהן שלובשים חליפה שחורה פשוטה". עכ"ל.

ההיתר מפורש בראשונים ובשו"ע

והיתר יציאה לרה"ר בתכשיטין, מפורש במסכת שבת, וראה בתוס' שם (דף סד: ד"ה רבי ענני), וזה לשונו: "ואנו שאין לנו רשות הרבים גמור... הרי היא כחצר שאינה מעורבת ומותרות נשים שלנו להתקשט בטבעות ובתכשיטים". וברא"ש שם: "הלכך מותר להתקשט בחצר וכן נמי ברשות הרבים שאין רחב ט"ו אמה". ובשו"ע או"ח (סי' ש"ג סעיף י"ח): "והאידנא, **נשי דידן נהגו לצאת בכל תכשיטין**". וברמ"א שם: "עכשיו שכיחי תכשיטין, ויוצאים בהם אף בחול". והביאוהו כל האחרונים.

וכן כתב מהרש"ל בספרו "ים של שלמה" (בבא קמא פרק ח' סי' ל"א) והועתק גם בט"ז חושן משפט (סי' תכ"ד ס"ק ו'), וזה לשונו: "אשה שהולכת לחתונה ולותה בגד הראוי לה למלבוש לפי אומד ממונה, ונגנב או נאבד אפילו באונס, חייב הבעל לשלם, **דודאי הבעל ניהא ליה שתהיה מקושטת בין הנשים**". עכ"ל. והוא ממש כדברי מרן הגר"ש משאש לעיל, "שע"פ רוב ולפי רוח היום, יוצאים יחד לשוק בעל ואשתו בבת אחת, ויתבייש לראות אשתו מנוולת כמו ערבית, בתוך נשים אירופאיות מלובשות ומקושטות כראוי לרוח הזמן ובהיתר".

וכן כתב הגר"ח זוננפלד בשו"ת שלמת חיים (אבן העזר סי' כט), "נסתפקתי בשושיבנות שהולכות עם הכלה תחת החופה, אם ילכו אז מקושטות משום שהוא בפני רבים... תשובה: הנח להם לישראל במה שנהגו לכבודם של חתן וכלה".

הנשים נהגו לצאת בעיר של זהב

וכן בגמ' מסכת שבת (קלח). אמרו: "לא תצא אשה בעיר של זהב, ואם יצאה - חייבת חטאת, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: לא תצא, ואם יצאה - פטורה. רבי אליעזר אומר: יוצאה אשה בעיר של זהב לכתחילה". ובספר יראים (סי' רע"ד) ביאר את מחלוקתם, "במאי קא מפלגי, ר' מאיר סבר משאוי הוא, ורבנן סברי תכשיט הוא ודלמא שלפי ומחויא ואתי לאתויי, ור' אליעזר סבר מאן דרכה למיפק בעיר של זהב - אשה חשובה, ואשה חשובה לא שלפא ומחויא". נמצא שלכולי עלמא אין חשש שתצא מקושטת בתכשיט זה משום צניעות (אע"פ שהוא תכשיט בולט מאוד, ורק נשים חשובות יצאו בו), אלא רק חשש צדדי, האם נחשב למשאוי וכו'. ומבואר גם שנהגו בכך.

חובת האשה להקפיד על לבוש נאה

וכן כתב הרב פסח אליהו פאלק בספר "עוז והדר לבושה", שהסכימו עליו גדולי הדור: "ההלכה מכירה בהחלט בצורך הקיים אצל נשים **להתלבש בצורה נעימה ובטוב טעם**, ואף מעודדת אותן לכך" (עמ' ט').

ועוד כתב: "גם אשה או נערה הלובשת בגדים צנועים מדי, בצורה שתפגין את צניעותה בפני כל, מנצלת את בגדיה הצנועים להשגת מטרה שהיא היפך הצניעות... לפיכך, אין ללבוש חצאית המגיעה כמעט עד הרצפה, ללבוש בגדים קודרים מדי, לפסוע בפסיעות מעודנות מדי, וכו', כי כאמור הפגנת יתר של צניעות היא בעצמה חוסר צניעות" (עמ' מ"ו).

ועוד כתב: "אשה נשואה... עליה להתלבש בצורה נעימה ונאה, באופן המשקף את שמחתה ואצילותה... כיון שכיסוי הראש ממלא תפקיד כה חשוב, מתאים שסגנונו ישקף את עדינותה הפנימית ורגישויותיה של בת ישראל. לפיכך, עליו להיות **פריט לבוש המוסיף חן ואצילות** למעמדה המלכותי של האשה היהודיה" (עמ' רכ"ו).

ועוד כתב: "במקום לגלוש לקיצוניות זו או אחרת, עליה להקפיד על **תסרוקת נעימה למראה, היוצרת רושם מכובד ואפילו נאה**. בת ישראל שייכת הרי למשפחת המלוכה, והופעתה צריכה להעיד על כך" (עמ' רנ"ב).

ועוד כתב: "שמלה נאה מסווה את הגוף עצמו, במקום להציגו לראווה, כי תשומת הלב מתמקדת בחן הבגד עצמו, ולא ביופי הלובשת. כאשר אבימלך שחרר את שרה מארמונו, לאחר שטעה בחושבו כי היא פנויה לנישואין, הוא נתן לה "כסות עינים". המדרש מסביר כי מדובר היה בבגד יפה. מדוע נתן אבימלך לשרה בגד שכזה? אמר רבי יוחנן עשה לה כסות שיהיו מביטים בה (בכסות) ולא בנויה (ביופייה של שרה). מאמר חז"ל זה מעביר מסר חשוב ביותר. שמלה יפה מסיטה את תשומת

הלב מהגוף עצמו. לפיכך, טוב וראוי לשמלה שתהא פרחונית ומקושטת בכל צורה שהיא, בתנאי שהיא לא בולטת במיוחד ביופיה ואינה מושכת תשומת לב מופרזת" (עמ' ש"ט).

ועוד כתב: "יש נשים המתלבשות בבגדים קודרים וחדגוניים, וכמעט שאינן מקדישות מחשבה להופעתן. ביניהן יש אפילו כאלה, הנוהגות כך מתוך רגש מוטעה של צניעות וענווה. לדוגמא, לא איכפת להן כיצד נראית הפאה שעל ראשן, והן יוצאות מביתן חבושות פאה לא מסורקת ומוזנחת. בנוסף לכך, הן לובשות שמלות חסרות צורה וצבע, משוללות כל חן. סגנון לבוש כזה גורם תחושת אי נוחות לרוב הנשים, היודעות להעריך טעם טוב ולבוש אסתטי, ולכל הפחות מצפות מאשה שתקפיד על הופעה נאה ונעימה. התלבשות בבגדים קודרים ועלובים אינה מעשה מצער ובלתי חברותי בלבד, בנוסף לכך יש כמה סיבות חיוביות ביותר מדוע נשים ובנות **צריכות להקפיד תמיד על הופעה נאה ולבוש נעים לעין**... תכשיטים הינם חלק טבעי מלבושה של האשה, בתנאי שהם נעימים ועדינים. מותר אפילו לענווד תכשיטים במקומות ציבוריים... למעשה אנו מוצאים בחז"ל שאפילו נשים חשובות ביותר, כאשרתן של רבי עקיבא, ענדו תכשיטים" (עמ' שצ"ח).

ועוד כתב: "המדרש (ויקרא רבה יג, ד. וכן מובא בתוספות חגיגה ט ע"ב) מביא משל מיוחד מאוד: "אי עניותא לברתיה דיעקב כערקתא סומקתא לסוסיא חיורא" כלומר, נאה מיעוט [תכשיטים] לבת ישראל, כמו סרט אדום הקשור סביב צוארו של סוס לבן. נראה כי כוונת חז"ל היא: סוס לבן נחשב לבריה אצילית ביותר. חבל לקשט חיה כזו במידה מופרזת, המסתירה ומסווה את יופיו הטבעי של הסוס. ברם, סרט אדום הקשור סביב צוארו של סוס לבן הינו קישוט מתאים ואף ראוי לשבח. חוט זה הוא פריט קטן, המבליט את מראהו האצילי של הסוס הלבן ואת יופיו, שהרי הצבע הלבן נראה יפה במיוחד בתוספת מעט צבע אדום המנוגד לו. כך לגבי השימוש במיעוט תכשיטים במקום הפרזה והגזמה. חינה של בת ישראל וענוותנותה אינם מוסתרים כאשר היא עונדת לגופה תכשיטים בטוב טעם - נהפוך הוא, התכשיטים תורמים לחן, לאצילות ולמראה הטוב בהם התברכו בנות עמנו במידה גדושה" (עמ' ת"א).

ועוד כתב: "השימוש הנכון באיפור משפר את הופעת האשה ויוצר תדמית בריאה, מאושרת ונעימה לעין" (עמ' ת"ו).

"ראיות" לאסור התקשטות ברה"ר

ומה שמביאים ראיות מספרים שכתבו בדרך מוסר שלא תתקשט האשה בחוץ, כוונתם שלא תתקשט יותר מדי, ואין כוונתם לאסור התקשטות לגמרי. ולדוגמא מביאים מספר פלא יועץ שכתב "אפילו בתולות מי שהיא יראת השם לא תתראה בפני הבחורים ובפרט כשהיא מקושטת". ומלבד שזה נגד ההלכה (כמפורש בטור שאין האשה בבית הסוהר, אלא יכולה לצאת כפי הצורך), הרי זה נגד הפלא יועץ בעצמו, שכתב בערך "יופי": "וכן חיובא רמא על האשה שתתקשט לבעלה בהיותה עמו לבדה בבית יותר מכשהיא יוצאת החוצה אל העין, במקום שיש אנשים, יותר טוב שלא תתקשט כל כך". וזה מגלה על כוונתו שכתב בדרך מוסר שתישאר האשה בביתה ככל יכולתה, וגם שלא תתקשט יותר מדי בחוץ, בצורה בולטת מאוד.

וכן מביאים ראיה מהחפץ חיים, בספרו גדר עולם (תחילת פרק ד'), "ואל יטעה אותה היצר, שתינצל כי היתה צריכה לקשט את עצמה בעיני בעלה, כי זה שייך בביתה ולא בשוק". ומוציאים את דבריו מהקשרם, כי דבריו נאמרו בהמשך לפרק ג' שם, בגודל העוון של אשה נשואה ההולכת בראש מגולה בשוק (שבזמנו היו גם נשים חרדיות שהלכו כך), ועל זה כתב שלא יטעה אותה היצר שצריכה להתקשט על בעלה ולהיות בראש מגולה כמו כולן, שהרי זה שייך בבית, שיכולה לגלות שערותיה בביתה. ועוד, שיכולה ללכת בפאה נכרית (וגם את עצתו ללכת בפאה נכרית, משמיטים).

ובפרט שהחפץ חיים עצמו כתב בספרו משנה ברורה (סי' ש"ג) להלכה ולמעשה, על דברי השו"ע: "כל שאסרו חכמים לצאת בו לרשות הרבים, אסור לצאת בו לחצר שאינה מעורבת, חוץ מכבול ופאה נכרית", וזה לשונו: "והוא הדין שלא להתקשט בהן בחצר גופא כשאינה מעורבת משום דדמאי לרשות הרבים... חוץ מכבול וכו'... והטעם שהתירו תכשיטים אלו כדי שלא תתגנה על בעלה אם לא תתקשט כלל". זאת אומרת, התירו תכשיטים בחצר הרבים (דהיינו חצר שאינה מעורבת) כדי שלא תתגנה על בעלה. וזה ההיפך ממה שמפרסמים בשמו ע"י הוצאת דבריו מהקשרם.

וכן מביאים ראיה ממדרש תנחומא, שאסר לצאת בתכשיטים לרשות הרבים, כדי לא להכשיל את הרבים. אך משמיטים שבתחילת דבריו כתב "שנו רבותינו, לא תצא אשה לרשות הרבים בשבת בתכשיטיה", ורק לאחר שהביא את דעת רבותינו בתלמוד הבבלי שאסרו רק בשבת והתירו ביום חול, הביא דעה החולקת על זה: "ורבותינו אומרים, אפי' בחול אינה צריכה לצאת לרשות הרבים". אבל הראשונים והאחרונים, שו"ע ורמ"א, פסקו כתלמוד בבלי להתיר להתקשט ברה"ר.

ולמעשה נראה שכתב דבריו בדרך מוסר, שלא תצא הרבה לרה"ר כשהיא מקושטת, שהרי בסוף דבריו כתב "שלא תהא אשה מהלכת בשוק הרבה", וזה סותר לתחילת דבריו "אינה צריכה לצאת לרשות הרבים", אלא מוכרח לומר שכוונתו בדרך מוסר, ולכן נקט "אינה צריכה" ולא "אסורה".

וכן הביא הרב יוסף משדי שליט"א, מו"צ בד"ץ שארית ישראל, בחוברת אליבא דהלכתא (גליון נ"ה עמ' מג' הערה 120), בשם הגר"ח פלאגי (מל"ח סי' כ"ז), "שכל אחד יזהיר לאשתו ולבתו וכו' שלא תצא אשה מקושטת הרבה", וכן הביא משו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' ל"ג) שכתב אודות ההתקשטות ברה"ר, לאסור רק באופן ש"מקשטת עצמה ביותר, ובאופן המושך את העין", ולא התקשטות באופן רגיל, והוא כמו שכתבנו.

שיער בימינו הוא פחות מתכשיט

ואם בשאר מלבושים ותכשיטים כך, קל וחומר בפאה, שהיא פחותה מתכשיט, שהרי כיום רוב נשות העולם יוצאות בשערותיהן בכל מיני תסרוקות, וכל הרווקות הולכות בגילוי ראש, וגם בין הנשים הנשואות פשוט המנהג לילך בפאה, וממילא אין אדם בא לידי הרהור מראיית שיער, וכמש"כ בשו"ת יביע אומר (חלק ו' סי' י"ג): "לכאורה נראה שמכיון שנשים אלה רגילות לצאת לרשות הרבים בגילוי ראש, ודרכן בכך, אין בזה משום הרהור... יש לחלק בין גילוי שוק באשה שלא הותר מעולם גם לבתולות פנויות, לשיער שהותר גם בבתולות פנויות, וא"כ יש לומר שלא שכיח הרהור כ"כ בזה". עכ"ל (וראה עוד לעיל בעמ' 492). והגאון רבי יוסף משאש זצ"ל, רבה של חיפה, כתב בספרו אוצר

המכתבים (חלק ג' סי' אלף תתפ"ד): "וכל אדם מבשרו יחזה, שרואה נשים עוברות לפניו יום ויום בראש מגולה, ואינו שם לבו להן ומהרהר. והמהרהר, לא מחמת שיער גלוי מהרהר". עכ"ל.

ועל זה הדרך כתב בשו"ת מהר"ם אלשקר (סי' ל"ה) לגבי גילוי שיער האשה היוצא חוץ לצמתה, שאין לאסרו משום שגורם להרהור, וזה לשונו: "דבר שדרכו להיות מגולה דלבו גס ביה מותר, ואפי' לק"ש, כדפרישית, וכן כתבו המפרשים ז"ל, וכן כתב ראבי"ה ז"ל, כל אלו שהזכרנו לערוה דוקא בדבר שאין רגילות להגלות, אבל בתולה הרגילה בגילוי השער לא חיישין דליכא הרהור, וכן הסכים בעל המרדכי והרא"ש ז"ל והכל כפי המנהגות והמקומות...

ואלא מעתה לפי דרכם שיער גבות עיניה נמי היה להם לאסור, דשיער קרייה רחמנא נמי, דכתיב יגלח את כל שערו את ראשו ואת זקנו ואת גבות עיניו וגו', וכל שכן פניה ידיה ורגליה דהוה להו נמי למיסרן, ומאי שנא אותו שיער, ואי משום דדרכן להיות מגולין, האי נמי דרכו להיות מגולה. ואי לא איירו אלא באשת איש ובמסתכל ומתכוין ליהנות, אטו באשת איש וברשיעי עסקינן? ובבירור אמרו זכרונם לברכה, דאפילו באצבע קטנה אסור להסתכל, ואפילו בבגדי צבעונין שלה נמי אסור, וכל שכן בשערה, דת"ר ונשמרת מכל דבר רע שלא יסתכל אדם באשה נאה ואפילו פנויה, באשת איש ואפילו מכוערת, ולא בבגדי צבע של אשה וכו', ואמר רב יהודה אמר שמואל ואפי' שטוחין ומונחין על גבי הכותל. אלא שדברים אלו בטלין הם, דלית בהו מששא כלל.

המוכיחן נמצא מכשילן

וכמה לא חלי ולא מרגיש האי גברא דקאמר לה להאי מילתא, דכיון שנהגו לגלותו מימי עולם ומשנים קדמוניות ברוב תפוצות הגולה שתחת יד ישמעאל ואין בידו למחות, איך עלה בלבו לאוסרו? ואף אם היה אסור, דאפילו באיסורא דאורייתא אמרינן הנח להם לישראל מוטב שיהו שוגגין ואל יהו מזידין, כדאסיקנא בביצה פרק המביא... והשתא אם בדאורייתא ובדרבנן אמרינן הנח להם, כל שכן בדבר המותר שנהגו בו היתר, שכל המוכיחן בזה לא בדעת ידבר, ונמצא מכשילן ח"ו, ועתיד ליתן את הדין... ובכמה וכמה דברים הקילו רבותינו ז"ל כדי שלא תתגנה האשה על בעלה. ואין צורך באורך". עכ"ל.

כת השאלים והרעלות

מצוי כיום אצל ערביות ונוצריות במקומות מסויימים, שמכסים ראשן וכתפיהן בשאל (דהיינו רדיד המוזכר ברמב"ם ובשו"ע) או ברעלה המכסה את גופה ופניה, ורק עיניה מגולות.

ובשנים האחרונות ישנם כאלה שרצונם הוא לכופ את נשות ישראל הצדקניות ללכת כמותן, ומביאים לכך ראיות מזמנים קדמונים וממקומות שבהן גם נשות ישראל הלכו כך. והדבר התקבל אצל כמה נשים מדלת העם, עד שחלק מהן נעשו "כת" עד שנגלה קלונם בכמה עניינים חמורים, והוזקק בד"צ העדה החרדית לצאת נגדם, וזה לשון מכתבם:

"בצער רב שמענו אנו הבד"צ החתומים מטה, עדויות על מעלליהן של קבוצת נשים שעקרו דעת תורה מישראל, ומדעת עצמן מנהיגות עד כדי עקירת חינוך ותורה מישראל, אינן שולחות את

צאצאיהן לתלמוד תורה ולבתי חינוך, ומונעות מהם רפואה גם במקום סכנה וחשש פיקוח נפש, וגם דברים שאין ראוי לשומען בחמורות שבחמורות כנישואין חופה וקידושין".

וגם ההולכות בשאל, על אף שבדורות קודמים היה זה סמל הצניעות, הרי כיום כיסוי זה אינו מצוי, ובכך הן גורמות לכל הסובבים ליתן את עיניהם בהן, ולהסתכל בפניהן כדי לדעת מי זו האשה המשונה הזו שהולכת בבגד זר ומוזר, ומחטיאות אותם בלאו ד"לא תתורו", ומושכות תשומת לב יתירה, שזהו היפך הצניעות, וכן הורו גדולי הדור.

הראש"ל הגר"ע יוסף זצ"ל התנגד לזה, וכפי שסיפר בנו ר' אברהם בראיון לרדיו: "אני הפנתי אל אבא שאלה, מהי צניעות. למשל אישה שהולכת עם כיסוי ראש, אבל כובע רחב שוליים, כל מי שרק נתקל בה מפנה את הראש. האם זו נקראת צניעות? אמר לי אבי מורי: ודאי שלא.

שאלתי אותו אם אישה לובשת בגד הכי פשוט בצבע שחור, כחול, אבל בלבוש הזה יש נצנצים זוהרים שמושכים את העין. האם זו נקראת צניעות? האם זה לא אותו גדר של בגד אדום? והתשובה היתה, זה אותו גדר.

שאלתי את אבא: ומה נשתנה השאל שנשים שמוות על עצמן והן נראות מוזרות ברחוב, שכל מי שעובר לידן הוא נראה ממש מפנה את הראש, כיוון שזה דבר מוזר? אני עוד לא מדבר על אלה שמכסות את הפנים ברעלות, או על אלה שמלבישות ילדות קטנות.

הייתי עם אשתי באיזשהו אירוע, ופתאום כמו עדת פינגוונים הופיעו האם עם ארבע בנות, הילדה הגדולה ביותר היתה אולי בת עשר, וכולן מכוסות. הדברים האלה לא רק שרחוקים מאוד מהצניעות, זה גם לא כבוד האישה.

שאלתי את מור אבי אז ועמד לידי גם אחי, 'מצטטים בשמך כאילו השאל הדבר המומלץ'. אמר לי: כנראה שלא הסבירו לי עוד". עכ"ל.

וכן הגר"מ מאזוז שליט"א נשאל בעלון 'פניני הפרשה':

"לאחרונה נפוץ כיסוי השאל לנשים. ויש הדורשים לשבח, שהדבר צנוע יותר, מנגד יש הדורשים לגנאי שלפי המציאות, בזמננו הדבר מושך עיני האנשים ברחוב, ויצא שכרו בהפסדו, וגם יש נשים העושות זאת מתוך כפייה נפשית, ולפעמים מגיעים לאובססיה של ממש. נשמח אם יורנו מורנו את הדרך אשר תשכון אור".

וענה: "כל חומרא שאין לה מקור בחז"ל יוצא שכרה בהפסדה. לפי מה ששמעתי יש מהן דומות למחבלות רעולות רח"ל. ועל זה יש להמליץ המשנה "ערביות יוצאות רעולות". הלואי תשמורנה על כיסוי ראש כמו שצריך". עכ"ל.

ויש המביאים ראיה נגד זה ממעשה בועז ורות, ש"בלטה בצניעותה" ומכאן שאין איסור בדבר המושך תשומת לב, כאשר מדובר בכיסוי נוסף לצניעות וכדו'. אבל המעיין יראה **שלא מדובר בלבישת בגד משונה ומוזר, אלא בהתנהגות צנועה**, וכן הוא בגמ' שבת (דף ק"ג): "דבר צניעות

ראה בה, [ליקטה שיבולים] עומדות מעומד [ושיבולים] נופלות מיושב" [כשהיא יושבת]. ובמדרש רבה איתא "כל הנשים מסלקות [מגביהות] כליהם [בגדיהן] וזו משלשלת כליה". ובמדרש זוטא איתא "בשעה שהיא יושבת לקצור עם הקוצרים, היתה הופכת פניה לצד אחר, ולא היתה נראית אחת מאצבעותיה, שבשעה שהיתה רואה שיבולת בקומתה עומדת ונוטלת, וכשהיתה רואה שיבולת מושלכת היתה יושבת ולוקטת אותו".

והיינו שמנהג כל הנשים בזמן ובמקום ההוא היה שידיהן ורגליהן היו מכוסות תמיד, אבל באופנים מסויימים היו מתגלים מעט, כגון בהתכופפות וכיו"ב, ולא הקפידו על כך. ורות בלטה בהתנהגותה בכך שהקפידה שליקטה שיבולים עומדות כשהיא עומדת, ושיבולים יושבות כשהיא יושבת, וכך לא נראה בשרה כלל. אבל בגדיה היו כמו כל הנשים בזמן ההוא, ללא שום שינוי.

כיסוי הפנים בימי קדם

ראה לקמן בעמ' 371, שהבאנו ראיות רבות לכך שרוב הנשים בזמן הגמ' כיסו ראשן בסבכה ולא ברדיד (המכונה כיום "שאל", וקל וחומר שלא רעלה). ומפורש הדבר במשנה במסכת שבת (פרק ו' משנה ו'), "ערביות יוצאות רעולות", ופירש רע"ב – בנות ישראל שבערביא, דהיינו ארצות ערב, שהלכו הנשים היהודיות כמו הערביות. אבל בשאר תפוצות ישראל לא היה מצוי זה כלל.

כמו כן, מוכח מפשט הכתובים שהיו פניהן של הנשים גלויות ברשות הרבים. וכן באמותינו הקדושות, בשרה כתיב "ויראו המצרים את האשה כי יפה היא מאד" (בראשית י"ב), ומפרש רש"י "שהטמין אותה בתיבה ועל ידי שתבעו את המכס פתחו וראו אותה", ומשמע שפניה היו גלויות בדרך כלל, כי אם פניה מכוסות לא מובן מדוע היה צריך להחביאה בתיבה, הרי ממילא אינה נראית.

וכן במגילה (יד.) אמרו על שרה "שהכל סוכין ביופיה". ובתורה תמימה (בראשית י"א) כתב "רצונו לומר – מסתכלין ביופיה". ובשו"ת "נודע ביהודה" (מהדורא קמא או"ח סי' כ"ד) כתב: "מה שחשב שרה הוא להודיע כמה צנוע וקדוש היה אברהם אבינו, שבודאי כיון שהיתה יפה ביותר היתה מפורסמת בדורה לרוב יופיה, ועם כל זה מעולם לא נסתכל בה וכמו שפירש"י בפסוק הנה נא ידעתי בפרשת לך לך". ולא יתכן להכיר ביופיה אם פניה מכוסות.

וכן במעשה אבימלך ורבקה, שלא תבעו את המכס וראו אותה, אלא קודם התיישבו במקום ולאחר מכן סיפר יצחק אבינו לאנשי המקום שאחותו היא. ואבימלך היה שונה מפרעה, כדכתב הרמב"ן: "לא היה זה כמו במצרים, כי שם בבואם מצרימה, ויראו המצרים את האשה כי יפה היא ויהללו אותה אל השרים ואל המלך, כי אנשי זמה הם, אבל המלך הזה תם וישר גם אנשיו טובים", וגם אבימלך היה למוד ניסיון מהפעם הקודמת, כדאיתא במדרש: "ואבימלך לא רצה ליקח אותה אף על פי שאמר אחותי היא, והיה מתיירא שלא יארע לו כמו שאירע לו על אברהם אביו". ואם היו פניה מכוסות, בוודאי שלא היה נזקק לומר "אחותי היא", כי לא היה נודע יופיה.

כמו כן לא מצאנו שיצחק אבינו תבע מרבקה לכער את פניה בפחם או בבז, על מנת שלא תכשיל אחרים (ושם גרע הרבה מסתם מכשול בעלמא, כי היה חשש שיקחו אותה הגויים).

וכן מצינו ברבקה "ותקח הצעיף ותתכס" (בראשית כ"ד) שכסתה פניה רק לאחר שראתה את יצחק, ועד אז היו פניה מגולים. וראה בפירוש הגאון רש"ר הירש זצ"ל: "רק עכשיו הרעילה את פניה... אף זו הוכחה נוספת, עד מה עלינו להישמר מפני כל אותן תורות, בהן מלעיטים אותנו בביטחון כה מוחלט בשטח זה".

וברחל כתיב "וירא יעקב את רחל" (בראשית כ"ט), ואם היו פניה מכוסות לא היה יכול לראותה. וכן בפס' "ורחל היתה יפת תואר ויפת מראה (שם), פירש אור החיים "שהיה לה חן שיתאוה לה כל רואה".

עוד מובא במדרש רבה (פרשת וישלח) שיוסף הסתיר את רחל מעיני עשיו, כדי שלא יתן בה עיניו. ואם היו פניה מכוסות, לא היה צריך לזה. וגם יעקב, לא העלה על דעתו לכער את רחל בכל מיני אופנים כדי שלא יסתכל בה עשיו.

ורש"י בתהילים (פרק קמ"ד), "בנותינו כזויות מחוטבות תבנית היכל", ביאר שהיו הרואים מהללים את יופי בנות ישראל.

וכן בספר איוב (פרק מ"ב), "ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב בכל הארץ", משמע שהיה יופיין גלוי לכל.

והמאירי בקידושין (ל:), כתב, "כשם שהוא חייב להשתדל להשיא את בנו כך הוא חייב להשתדל בנשואי בתו ר"ל שילבישנה ויעדנה במיני עדיים ויתן לה מממונו עד שיהיו קופצים מצויים לה וישאנה הראוי שבהם". ומשמע מדבריו בפשטות שפניה מגולות (ואם תאמר דאיירי דוקא ברווקה, לא מצאנו שום חילוק בין נשואה לרווקה, שרווקה מותרת להתקשט ברה"ר ונשואה אסורה. וגם מהיכי תיתי להתיר לה להכשיל את כל העולם כדי למצוא שידוך).

וכן מוכח מהגמ' במסכת תמורה (טז.), "למה נקרא שמה עכסה - שכל הרואה אותה כועס על אשתו". ופירש רש"י, "כועס על אשתו - מתוך יופיה". וכן כתב שם רבינו גרשום: "כועס על אשתו. שנדמית לו אשתו כעורה כנגדה".

ומכאן הוכיח הפרי חדש (אה"ע סי' קי"ט) נגד דברי הבית יוסף שאין לשנאה ע"י שמצא אחרת נאה הימנה, כי "בפ"ב דתמורה גבי עכסה בתו של כלב אמרין דנקראת שמה עכסה לפי שכל הרואה אותה מרוב יופיה היה כועס על אשתו".

וכן מוכח מהגמ' במסכת סוטה (יב.) "צהר - שהיו פניה דומין כצהרים, אתנן - שכל הרואה אותה מוליך אתנן לאשתו". ופירש רש"י, "שהיה מתאוה למשכב נשים". ואם היו פניה מכוסות, לא שייך כל זה].

הסוברים שאיסור פריעת הראש אינו מדאורייתא

וכעת בהיותי עוד מחפש בספרים, נוסף על מה שכתבתי דאף לדעת האוסרים פאה נכרית אינו אלא איסור דרבנן, ראיתי חידוש אחד, שיש מן הפוסקים שחושבים גילוי שערות גמור

של הנשים לאיסור דרבנן דוקא. כן ראיתי בספר וישב יוסף, להרה"ג יוסף נסים בורלא זצ"ל, שכתב כן הרבה פעמים בתשובתו חלק יו"ד סי' ב'. ואזכיר קצת מלשונו שם בדף י"ב ע"ג, וזה לשונו, אזהרה שמענו מתנא דבי ר' ישמעאל דלא יצאו בפריעת ראש ואפי' דאין איסורא מדאורייתא, ואף אי רגילי, אין זה דרך צניעות. ותנינן שתצא בלא כתובה משום דת יהודית. ע"כ. ובדף י"ג ע"ג כתב וז"ל, אבל גילוי שיער אשה דאיסורייהו לאו משום דהן החמירו על עצמן, אלא איסורייהו מדרבנן, ואסמכוה אקרא דמראך נאוו וכו' ע"כ. ובריש עמ' ד' כתב וזה לשונו, אלא איסורייהו מאזהרת תנא דבי ר' ישמעאל וכו' וסוף כל סוף יש סמך מן התורה, וכו' ע"כ. ושם בסוף העמוד כתב וז"ל, אלא מתקנה ואזהרה מתנא דבי ר' ישמעאל הנזכר בסוף המדיר, וא"כ חזר הדבר שהוא תקנת חז"ל. הא ודאי משום סייג וגדר נגעו בה. ע"כ. ובדף י"ד ע"א כתב וז"ל, והאמת כי לא כן הדבר אלא איסורייהו דרבנן ויש לו סמך מדאורייתא ומשום סייג עשו. ע"כ.

עוד שם בעמ' ב', במה שתמה עליו השואל על מה שאמר שהוא איסור דאורייתא, וזה לשונו, ודבריו אינם אלא מן המתמיהין, דפעם הראה עצמו כמנוצח במה שהוכחתי דפריעת ראש לאו דאורייתא אלא אסמכתא בעלמא, ופעם נראה מדבריו כמחליט בדעתו דפריעת ראש איסורו מדאורייתא דוקא, אך בלתי שום סיוע וראיה לדבריו רק בדברים בעלמא, וגם לא הראה לנו שום סתירה לדברי אשר הוכחתי שאין איסורו מדאורייתא. ע"כ. וע"ז השיב המחבר וזה לשונו, השתוממתי על המראה וראיתי כי תואנה הוא מבקש לסתור דברי וכו'. ותהילות לאל הכל כתוב על ספר ומראש ועד סוף לא ימצא בכל דברי שכתבתי דפריעת ראש איסורו דאורייתא, כי אם בזאת היתה אמרתי כי פריעת ראש רמוז בדאורייתא, ופעם אחת כתבתי דאיסורו מקרא דפרע את ראש האשה, דרצוני לומר רמוז בקרא דופרע וכו', זהו אשר כתבתי, ולא ידעתי היכן מצא בדברי דפריעת ראש איסורו מדאורייתא בהחלט, אין זה כי אם סברת הראש ואין זה מדרכי הלימוד הלומדים להוציא הדין לאורה. ועיין בספר באר שבע דאיסור פריעת ראש הוי מדאורייתא מקרא, ע"ש באורך, ועליו תיפול קושייתו. עכ"ל.

ואני הצעיר נפלאה דעת ממני להבין מאין הוציא זה שזהו רק רמז ואסמכתא ולא איסור דאורייתא בהחלט, וכמו שנראה מהרמב"ם דפריעת ראש לגמרי הויא עוברת על דת משה שהיא מהתורה, ובקלטה עוברת על דת יהודית. וכן משמע להדיא מהש"ס כתובות (דף עב.), פריעת ראש דאורייתא היא. ומשני דאורייתא קלתה שפיר דמי, דת יהודית קלתה נמי אסור. והנה פסק דינו של השואל לא עלה על ספר המחבר, אמנם מתוך דברי המחבר אתה למד את טעמו עיין שם בדף י"א ע"ג וזה לשונו, ומכאן אתה למד דכל מש"כ הרב הפוסק יצ"ו לומר דליכא איסורא לא בתורה ולא בדברי סופרים מדלא הזכירוה הפוסקים לא במצוות עשה ולא במצוות לא תעשה, קחנו מדבריו וכו', לענ"ד נראה דהגם דלא הזכיר וכו' סוף כל סוף אפי' לשיטתו רמוז בדאורייתא ומקרא דופרע את ראש האשה אזהרה שמענו לבנות ישראל שלא תצאנה פרועות ראש וכו'. ע"ש.

ואני תמה על דברי שניהם ז"ל, דאף שאין בו עשה ולא תעשה, עכ"ז אסור מדאורייתא עכ"פ משום אזהרה דברי ר' ישמעאל, וכתמיהת הש"ס בכח, דאורייתא היא, ואם היא אסמכתא אינה דאורייתא, ואף שאין בה עשה ולא תעשה, הוי כחצי שיעור שאסור מהתורה אע"ג דאין בו עשה ולא תעשה. וכן כתב הראש"ל בספר יביע אומר חלק ד' (אה"ע סי' ג'). והבאתי דבריו בספרי תבואות שמש חלק אה"ע (סי' קל"ח), ע"ש. והביא ראייה מתוס' שבועות (דף כג:) גבי חצי שיעור, אע"ג דאסור מהתורה, כיון דליכא אפי' עשה אלא איסור בעלמא לא חשיב מושבע ועומד מהר סיני. ע"ש.

אמנם נראה ליישב דבריהם דמצאנו להם חברים בענין אחר כיוצא בזה, והוא בש"ס גטין (דף נט.) אלו דברים אמרו מפני דברי שלום, כהן קורא ראשון ואחריו לוי וכו'. ושם בע"ב, אמר ליה אביי לרב יוסף, מפני דברי שלום, דאורייתא היא (וקדשתו, לכל דבר שבקדושה), אלא אמר אביי לכדמר, הבוצע פושט ידו תחילה, ואם רצה לחלוק כבוד לרבו וכו', הרשות בידו. ואמר מר עלה לא שנא אלא בסעודה, אבל בביהכ"נ לא, דאתו לאינצויי. ע"כ. פשט הדברים, דהתורה נתנה לו רשות "וקדשתו" לפתוח ראשון וכו', אבל יחלוק כבוד וכו' אם ירצה, ומדרכנן אינו יכול לחלוק מפני דרכי שלום. וכ"כ רש"י להדיא וזה לשונו, והיינו דקתני מתני' כהן קורא ראשון כמו שכתוב בתורה, ואינו רשאי לחלוק כבוד מפני דרכי שלום. ע"כ. ואך בתוס' חולין (דף פז.) ד"ה וחייבו וכו' כתבו דאחד שעמד במקום חברו וכו' ואפי' עמד במקום כהן, דהא דדרשינן בנדרים (דף סב.) וקדשתו לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון ולברך, אסמכתא בעלמא היא. ע"ש. גם הרא"ש שם כתב כן דאסמכתא בעלמא היא ע"ש. וכ"כ הטור ביו"ד סי' כ"ח, וכ"כ המרדכי בפרק כיסוי הדם סי' תרנ"ו ע"ש.

א"כ יש לומר בקל וחומר, אם שם שכתוב להדיא וקדשתו לכל דבר שבקדושה, והרמב"ם והרבה פוסקים מנו אותה במנין המצוות, גם רש"י ועוד פוסקים אחרים סוברים שהוא דאורייתא וכנ"ל, ועכ"ז התוס' והרא"ש והמרדכי סוברים דהוי אסמכתא, ק"ו להא דופרע את ראש האשה דאין בזה מחלוקת ולכ"ע אין בה עשה ולא תעשה, דיפרשו שהיא אסמכתא. ויהיה זה סייעתא להרב וישב יוסף, השואל והמשיב, ויש לי אריכות דברים בפרט זה במקום אחר, ולא באתי אלא להורות שגם בגילוי ראש דאשת איש עצמה, מצינו לסוברים שהיא מדרבנן, ואף שההלכה אינה כן ובכל הפוסקים קראוה דת משה שהיא מן התורה, עכ"ז נוסף ממנה הרבה חולשת איסורא דפאה נכרית, והדרן למילתין, דכיון דאיכא מחלוקת הפוסקים, וטעמי האוסרים פג טעמם, יש לומר ברווח גדול ספק דרבנן להקל, ובפרט דהמנהג פשוט להקל, והכל לובשים אותה, ומנהג מבטל מנהג.

הסוברים שפריעת ראש היא מנהג או תקנה מזרבנן

[אמר המעתיק: ומצאנו עוד חברים להגאון רבי יוסף ניסים בורלא והגאון רבי יוסף משאש. וכבר קדמם בשו"ת תרומת הדשן סי' רמ"ב, שכתב בדעת הרמב"ם שפריעת ראש איסורה מזרבנן, וזה

לשוננו: "ואע"ג דרמב"ם כתב דאינו אלא מדברי קבלה הא איהו נמי כתב דפריעת ראש באשה אינו אלא זהירות מדרבנן כדמוכח מלשוננו, ומסתמא סבירא ליה הא דפריך תלמודא 'דאורייתא היא' רצונו לומר רמז דאורייתא יש לה". עכ"ל.

וכן כתב הגאון רבי יצחק שמחה הלוי הורוביץ זצ"ל, מרבני ארה"ב, בספרו "יד הלוי" (על ספר המצוות, עמ' קמ"ג): "מהא דאמרו פרועת ראש דאורייתא אין שום קושיא [מדוע לא נמנה במנין המצוות], דאינו מצוה בפני עצמה, ותלוי במקום ובזמן... אין הפרש בין בתולה לאשת איש, ואם איסור אשת איש חמור, מה בכך, הלא גם פנויה בכלל עריות כמבואר בסנהדרין (סוף פרק בן סורר) ומה גם שכל הפנויות בזה הזמן נדות הן, וכן כתב הרמב"ם (פרק כ"א מאיסורי ביאה) והטור והשו"ע (אה"ע סי' כ"א) בהדיא וזה לשוננו: "לא ילכו בנות ישראל פרועות ראש בשוק, אחת פנויה ואחת אשת איש", והוא מש"ס כתובות שם, דתנא דברי רבי ישמעאל אזהרה לבנות ישראל שלא ילכו פרועות ראש, ולא חילק בין פנויה לאשת איש, וכן כתב הכסף משנה והב"ח... האמת יורה דרכו כי מקומות מקומות יש, והכל תלוי במנהג המקום..."

"היום המנהג כמעט בכל ערי ישראל, וביותר במקומנו בארץ החדשה [ארה"ב], שכולן יוצאין היום פרועות ראש בשוק, וכבר הותר הדבר אף לנשי ישראל הכשרות והצנועות, ומי הוא שיערב לבו לגמור דינן כפרוצות וכעוברות על דת, דא"כ לא הנחת בת לאברהם אבינו יושבת תחת בעלה... ואחרי שדרכן כהיום כן, הרי הן כבתולות לפנים שהיו דרכן בכך ולא נאסרו בזה, ושערותיהן כבשרן שהמקומות שדרכן להיות מכוסות אסור לגלותן, כמו שדקדק הטור (סי' ע"ה) וכתב "טפח המגולה באשה במקום שדרכה לכסות, וכן שיער של אשה שדרכן לכסות אסור לקרות ק"ש כנגדן" אבל המקומות שדרכן להיות מגולות בין בבשרן בין בשערן, הרי הן כפניהן וידיהן דמותרין לצאת מגולות בחוץ, והא דאמרו (ברכות כד.) "שיער באשה ערוה, שנאמר שערך כעדר העזים", ופרש"י "מדמשבח לה קרא בגוה, שמע מינה תאוה היא" היינו במקום שדרכן לילך בשערות מכוסות.

וקרא אסמכתא בעלמא הוא, כאשר רגילין רז"ל בכל מקום לסמוך דבריהם על איזה פסוק כידוע, דאי לא תימא הכי, אלא לימוד גמור הוא מדברי קבלה לכל מקום ולכל זמן, מדוע לא למדו גם כן כי אף האשה ערוה שנאמר אפך כמגדל הלבנון, עיני אשה ערוה דכתיב עיניך יונים וכיו"ב שזכר שם, ויגיד עליו רעו, שאמרו שם "קול באשה ערוה שנאמר כי קולך ערב", ואע"פ כן כתבו בהגהות מיימון הובא בב"י ובב"ח שם דקול הרגיל בו אין לחוש, והוא כמו שכתבנו, וכ"כ במקורן של דברים שם דאמרו פרועת ראש דאורייתא היא, דכתיב ופרע את ראש האשה וכו' פרש"י ז"ל בפירוש השני שכתב עליו וכן עיקר, דלמדו זאת מדכתיב ופרע מכלל דהוא שעתא לאו פרועה הות, שמע מינה אין דרך בנות ישראל לצאת פרועות ראש עכ"ל, ומבואר דרש"י עצמו כתב דבמנהגא תליא מילתא... כתבתי כל זה לא להלכה למעשה, רק ללמד זכות על בנות ישראל".

ובתשובה שנדפסה בירחון "דגל ישראל" (מדור השו"ת, עמ' 274), כתב עוד: "ואם אמרתי בתשובתי לחד מרבנן קשישא בירושלים ת"ו, דהא דקיימא לן דד"ת אין להם שינוי ולא תמורה, אינו אלא בדברים המפורשים בתורה, אחיכו עלי, כאילו מלבי הוצאתי הדברים האלו, והם מבוארים בדברי רבינו הרמב"ם ריש פרק פ"ט מהלכות יסודי התורה, ובדבר שאינו מפורש בתורה, לא לבד כי בית דין הגדול היו יכולים בכל פעם לשנותם כמש"כ הרמב"ם בריש פרק ב' דממרים, כי אם גם

מנהג ישראל היום בכוחו להחליף דיני התורה, כמש"כ בירושלמי (פרק ז' דבבא מציעא הלכה א' ופרק י"ב מיבמות הלכה א') דמנהג מבטל הלכה.... ומבואר דאפי' קדמה הלכה למנהג, המנהג עוקר, ובפרט בענין פריעת הראש שכבר הוכחתי בראיות ברורות דכל עיקר איסורו מתחילתו לא היה אלא משום מנהג, שכן נהגו הנשים באותן הדורות, דודאי אתי מנהג ומבטל מנהג.

ובאיסור יותר מפורש מאיסור פריעת ראש באשה, והוא איסור חדש, שכל הראשונים כהרי"ף והרמב"ם והתוס' והרא"ש והטור והשו"ע והסמ"ק כולם קיימו וקבלו להלכה דאיסורו מהתורה אף בזמן הזה ואף בשל גוי, והעם נהגו - שלא ברשות חכמיהם - להתיר, ואוכלים אותו באין מפריע, ולא ראיתי מי שיצא נגדם בקולות וברקים לגדור בעדם, אדרבה כל האחרונים כולם כהב"ח והבאר הגולה והט"ז והמג"א ועוד מגדולי האחרונים, כולם יצאו ללמד עליהם זכות, אף שהאוכלים לא פנו אליהם בשאלותיהם כלל, אלא הם בעצמם מצאו עצמם ברעה לומר על עם ה' כולם שיצאו ועמדו מחוץ לגדרי התורה חלילה.

והוא הדבר אשר התעורר החפץ גם בי ללמד זכות על בנות ישראל במדינה הזאת, שכולן באין יוצאת מהכלל, אף מבנות ונשי בני הרבנים שהרימו עלי בקולם, גם הן יוצאות וראשן פרוע בשוק, וחס לנו לדון כפרוצות ועוברת על דת משה, לא ניחא ליה למרייהו דנאמר הכי, וחיפשתי ומצאתי להם היתר מהתורה, דאמרי מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ולא יאכלו בשר תמותות נבלות, ובזמן שגדולי ישראל הנזכרין שהתקנו בהיתר חדש, תלו עצמן למען זכות את ישראל בהיתרים פורחים באויר, כמו שהעיר הגר"א עליהם, עמדותי אני בעזר השם על דעת אמיתה של תורה, כמו שהראיתי בספרי, שכל עצמו של איסור פריעת ראש באשה אינו תלוי אלא במנהג... ואם בירושלים המנהג גם היום שלא תצאנה הנשים פרועות ראש בשוק, בוודאי אצלם האיסור במקומו עומד כמו שהוכחתי בספרי, וכל אשה שתצא שם בשוק וראשה פרועה, תצא שלא בכתובה כעוברת על דת משה."

ושם בדבריו ציין לפוסק נוסף שכתב כן: "ראיתי אחד קדוש שהבין כן בפשיטות מדברי רש"י הנזכרים, הלא הוא הגאון דובער מייזליש זצ"ל, רב ואב"ד דק"ק וורשה, בספרו חידושי הר"ד על ספר המצוות, ע"ש".

וכן כתב הגאון רבי אברהם רומנו זצ"ל, רב העיר סרייבו שבבוסניה, בספרו "אברהם אברהם" (ח"ב, פרשת נשא), "ראשה פרוע דאורייתא היא, רצונו לומר גזרה אלימיתא דרבנן דאסמכוה אקרא, דגזרה דאסמכוה אקרא אלימא מגזרה דלא אסמכוה, ואיך המשנה אומרת דת יהודית, דמשמע מנהג בעלמא שנהגו הנשים העבריות. ומתרץ, מדאורייתא - דהיינו האסמכתא - די בקלתה, ודת יהודית צריך רדיד על קלתה כשהיא יוצאת לרה"ר. אבל מדאורייתא ממש אין איסור אפי' לרה"ר פריעת ראש גמורה בלתי שום כיסוי.

והפוסקים העתיקו דאורייתא כמו שכתב בש"ס, ולא נחתו לפירוש דלאו דין דאורייתא אלא אסמכתא בעלמא, וכמו שעשו הרא"ש והתוס' והמרדכי ב'וקידשתו' כדאיתא בגיטין... והקשה הקרב"ן בגיטין משם הרמג"א דבגיטין אמר בהדיא שהוא דאורייתא ע"ש, ונ"ל אסמכתא קרי ליה מדאורייתא וכו'. עוד אפשר לבאר כמש"כ הגאון שב שמעתתא (ש"ד אות ח"). ... ניחא ליה לתרוצי

לפי טעות המקשן... וכמו כן י"ל בכתובות דף ע"ב דהמקשן הקשה ראשה פרוע דאורייתא היא, דכתב ופרע את ראשה האשה ותנא דבי רבי ישמעאל וכו', לא ידע את סוף הבריייתא דתני אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר, וא"כ הוי אסמכתא. והתרגן תירץ לו לפי טעותו, מדאורייתא קלתה שפיר דמי, אבל לפי האמת דמדאורייתא אין צריך כלום, והכל מדרבנן". עכ"ל.

וכן כתב הגאון רבי אשר גרוניס זצ"ל, רבה של וילטשין בפולין, בספרו "פרי אשר" (סי' י"ב, עמ' ק"א) "והיה נראה לי לומר, דאף שנקטו בגמ' ראשה פרוע דאורייתא, אין הכוונה שזהו כאחת מתרי"ג המצוות, רק כיוון שהוזכר בתורה מנהג קדמונים שנשים לא רגילות ללכת בגילוי ראש, נקרא זה "דאורייתא". וכיו"ב מצינו בתוס' גיטין מ"ז וכו', ובתפארת ישראל ערכין (פ"ג מ"ה) "קיימא לן כתובת בתולה היא דרבנן, אע"פ שכתוב בתורה כמוהר הבתולות וכו' כך היה במורגל... כן הכא התורה נקטה המנהג המוסרי שהיה גם בין אומות העולם. וזה מצוי בתלמוד שנקטו "מדאורייתא" ואינו מהתורה ממש... [ומאריך בראיות] והכא נמי בענין פריעת ראש באשה שאין אזהרה מפורשת בתורה, רק מדציוותה צורה בסוטה 'ופרע את ראשה' שמעינן מכאן, שהיה דרכן לכסות ראשן. וזה שאמרו מדאורייתא היא, יען שהיא מסורת אבות מזמן התורה, ונזהרו בזה בנות ישראל אלפי שנים, וזהו דת משה ויהודית". עכ"ל.

ובענין "דאורייתא היא", ראה עוד מש"כ בזה הראשון לציון הגר"ע יוסף זצ"ל, בשו"ת יחווה דעת (חלק ה' ס"ו ס"ב): "והנה אע"פ שהגמ' מקשה בפשיטות דאורייתא היא, אין מזה הוכחה גמורה שאיסור תורה הוא, וכמו שכתב כיוצא בזה המאירי (בכתובות קג:), שזה שהקשו בגמרא שם, כיבוד אשת האב דאורייתא, אינו אלא מדברי סופרים וסמכוהו על המקרא, וכן מצאנו בהרבה מקומות כיוצא בזה, כמו בתענית (כח:), הלל דראש חודש לאו דאורייתא, מכלל דשל מועדות דאורייתא? ובמועד קטן (יא:), שמלאכת חול המועד אסורה מדאורייתא. וכן בהרבה מקומות (וציין הרה"ג המו"ל ר' אברהם סופר לראש השנה לב ע"ב אין עולין באילן, דאורייתא. ועיין בפירוש רש"י שם). וכן כתבו התוספות חגיגה (יח.) ד"ה חולו של מועד, והרא"ש בפסקיו (ריש מועד קטן), ובספר יראים (סוף סימן קי"ג), ובמאירי (מועד קטן ב.). ע"ש. ובמאירי ראש השנה (ט.) כתב, ותוספת של יום הכפורים אינו אלא מדברי סופרים וקראי אסמכתא בעלמא. ויש חולקים ממה שאמרו בביצה (ל.) תוספת יוה"כ פ דאורייתא, ואין הכרח בכך, שכבר מצינו בכמה מקומות בש"ס שקורא דברי סופרים דאורייתא, כשהוא דבר שיש לו לעיקר שלו סרך מן התורה, אף על פי שאותו ענין אינו מן התורה". עכ"ל, וע"ש שהכריע לבסוף לגבי כיסוי הראש שהוא איסור דאורייתא].

זהו הנראה לי להמליץ יושר על עם ישראל קדוש, וכ"ש שההלכה פשוטה וברורה להתיר. וגם מצוה ללבושה, כדי להמשיך את כל החילוניים ללבושה, וכמו שכתבתי בתחילה. והדברים ברורים. וה' יעמידנו תמיד על האמת, ואל יצל מפינו דבר אמת עד מאד. ולראיה חתמתי פה ירושלים עיה"ק בח' שבט תשמ"ט.

הפסק דין הזה נדפס בירחון הנכבד "אור תורה" ונגלה באמריקה, וראה אותו הרב אלימלך שפירא שליט"א, וקבלתי מכתב ממנו המאשר את דברי, ושלח לי צילום מספר סתרי ומגיני לאחד מגדולי אשכנז המדבר בזה, ושירטט איזה שורות מהפסק, שבהם נתכוונתי לדבריו,

וזה לשונו בסוף הפסק: ומאיש נאמן שמעתי שזה זמן לא כביר אשר דרש רב אחד בקהילה גדולה בענין זה במדינה ממדינות פולין, ושפך כוס חמתו על אותן הנשים המכסין ראשן בפאה נכרית ולא במצנפת כמו בימים הראשונים, וקרא עליהם "ראשי חדשים לעמך נתת זמן כפרה", רח"ל, וכשמען זאת השליכו הרבה נשים את הפאה נכרית מראשיהן, באמרם אם גם זאת לא די, למה לנו להכביד את ראשינו בפאה. והולכין עכשיו בלי שום מכסה על ראשיהן. מזה נראה דבזה הזמן וכו' ביותר צריך להיות ערום ביראה ולקיים מאמר הכתוב "אל תצדק הרבה", כדי שלא תיכשל לעבור על סיפא דקרא "אל תרשע הרבה", כמו שאירע לשאול בן קיש כדאיתא ביומא דף כ"ב. ועיין עוד מש"כ רש"י בשבת (דף קנ"ג. ד"ה בו ביום מחקו סאה), "שהרבו לגזור יותר מדאי ואין יכולין לעמוד בגזירתם, ומתוך כך עוברין על דברי תורה". ובספר כלי יקר, לקרא דלא תוסיפו על הדבר ולא תגרעו ממנו. ועל כן נראה שיותר טוב להישען על דעת הפוסקים המתירין כדי שלא אתיא קולא מחומרא ודי למבין. וכו'. וסיים במסקנתו וזה לשונו, מכל מה שכתבתי בתשובתי מפורש יוצא לדינא מותר והמחמיר יחמיר לעצמו כמו שהחמיר מרן החתם סופר בצוואתו לבני ביתו. עכ"ל.

וזהו באמת כמו שכתבתי ממש, דאם נפסוק בזה להחמיר, יבואו להיכשל בגילוי ראש לגמרי, וה' יזכנו תמיד לכוון אל האמת. אמן. השמ"ש יצ"א [חתימתו].

בעקבתא דמשיחא חוצפא יסגי

אחרי שגמרתי פסק דין זה ראיתי עוד לקצת אברכים שכתבו בזה באור תורה אדר א' תשמ"ט סי' ע"ה וסי' ע"ו, והאריכו בלהג הרבה יגיעת בשר, ואין סדר למקרא, ובהיות שכל דבריהם לקוחים מדברי הרב משה לוי שליט"א, ממילא נדחו כל דבריהם במה שכתבתי למעלה. גם ראיתי שלא הבינו אף דברים פשוטים של הרב כף החיים סי' ע"ה אות י"ט ואות כ', ובסי' ש"ג אות נ"ה ואות נ"ח, דברים ברורים. וכתבו משמו היפך מה שאמר, לך נא ראה. גם מדברים גבוהה נגד הראשונים כמלאכים שאנו פוסקים כמותם בכל מקום. ובכן אין לי עסק עמהם, בסודם אל תבוא נפשי, ותו לא מידי. ע"ה שלום משאש ס"ט.

[סי' י"ז] עוד בענין הנ"ל, תוכחת מגולה לשם שמים. דרך אגב, בהיותי לומד בפסק דין הנזכר של פאה נכרית, ומחפש בספרים, לא יכולתי להתעלם, ונראה לי חובה קדושה לדבר ולהעיר לפני רבותי. במה שראיתי בירחון הנכבד אור תורה כסלו תשמ"ט, נערים אפרוחים שלא נתפקחו עיניהם בד' אמות של הלכה, מכניסים עצמם בין ראמים, בלי ראיות והוכחות, רק בעלי אסופות. והמה אוספים ומונים דברי הפוסקים האוסרים למיניהם, החיים והמתים, עד שנלאו למצוא הפתח ועלה להם כמנין פאה ויותר. ואם יחפשו עוד ימצאו חמש פאות, בלי שהזכירו בדבריהם אף פוסק אחד שמתיר, ובלי שראו והבינו גם תוכן דברי האוסרים וטעמם. ואח"כ פוסקים הלכה וזה לשונם, "המורם מכל האמור אין שום היתר לצאת לרשות הרבים בפאה נכרית, והשומע ישמע, והעובר חטאו ישא ואנחנו נקיים". עכ"ל. על זאת ידו

כל הדווים, שנתקיים בנו בעקבתא דמשיחא חוצפא יסגי, ואוי לדור שכך עלה בימיו, שנער בן י"ז שנה שכתבנו עליו בוצין בוצין וכו', עמד במקום גדולים ונעשה גדול ואחראי בעד כל הדור, עד שהגיע לקלל עם קדוש וטהור ובכללם רבנים ואדמו"רים וראשי ישיבות ואבות בתי הדין ספרדים ואשכנזים, לומר עליהם חטאם ישאו. ולא ידע למי מקלל, לדור שלם הסומך על דברי גדולי הפוסקים המפורסמים, ולא חש לקמחיה לדבר גבוהה ולא ירא משאתם שמא ישרפוהו בהבל פיהם. וע"ז אמר הפסוק באיוב, ועתה צחקו עלי צעירים ממני לימים אשר וכו'.

[אמר המעתיק: וכן כתב הגר"ע יוסף בפתיחה לספרו "ביע אומר" (חלק ט'), וזה לשונו: "וראיתי לנכון להעיר כאן ולהתריע על תקלה חמורה, אודות כמה מצעירי הצאן, בחורי ישיבה, שלא הגיעו להוראה, ולא הוסמכו מגדולי הדור, ומעייזים פניהם לכתוב כמה מאמרים בהלכה, וחולקים על רבותיהם, אע"פ שלא הגיעו לקרסוליהם, ולא ירדו לסוף דעתם. ומפרסמים את דבריהם ברבים, באיזה ירחון להלכה ולמעשה, ולא ידעו ולא יבינו בחשיכה יתהלכו, ואין הכרעתם מכרעת, כי יסוד כל דבריהם ע"פ סברת הכרס, ללא הוכחות מדברי הפוסקים אשר מדבריהם אנחנו חיים. וישנם טועים וחושבים שדבריהם הלכה למעשה, וילכו אחרי ההבל ויהבלו... ואלו התלמידים הצעירים שלא הרבו תורה "כראוי" ומבקשים להתגדל בפני עמי הארץ וקופצים ויושבים בראש להורות לישראל, הם המחריבים את העולם ומכבים נרה של תורה, ומחבלים כרם ה' צבאות, ועליהם נאמר, אחזו לנו שועלים, שועלים קטנים מחבלים כרמים"].

וגם גאון הדור הראש"ל הגר"ע יוסף שליט"א נשמר מזה, ורק בדברי נועם כיאות לגדול שכמותו בירך את הנשים הזהירות לכסות את ראשם בבני סמיכי ומזוני רויחי ויזכו לראות זרע קודש, עכ"ל, שפתים ישק, וגם סיים הנלע"ד כתבתי, זאת אומרת שהניח פתח לכל מי שירצה ללמוד בזה. וה' יתקננו בעצה טובה מלפניו, וישיב שופטינו כבראשונה, אמן. ועצתי הטובה לבחור הזה לחזור בתשובה שלימה וחרטה על כל מה שכתב, ויקח לקח להבא שלא ליכנס בדברים הגבוהים ממנו, ויבקש מחילה וסליחה מרבותינו הקדושים החיים והמתים, ואזי מחול לו שרוי לו, ודי בזה הערה.

גם ראיתי שם לחכם אחד שצעק באור תורה הנ"ל, על רב וגאון גדול משיבת קול תורה, שדרש ברבים לבאר דעת האוסרים והמתירים פאה נכרית, ואמר שאלו ואלו דברי אלהים חיים, יישר חיליה. ותמה עליו למה יאמר על המתירים שהם דברי אלהים חיים, וברוח שפתיו והגיון המציאותי שבדה מלבו מבלי ספר וספרים רצה לדחות דברי אלהים חיים, ולא ראה ולא ידע כי ההגיון יש לו כמה פנים, והוא הולך לפי דעת כל אחד ומחשבתו. ולפי דמיונו הכוזב חושב שזה הגיון אמיתי, ובא רעהו וחקרו, ומראה לו שטעה בהגיונו ודמיונו, והכל פרח באויר. ולקמן ארחיב הדברים.

אין למדים צניעות מערביות ונוצרות

והנה ההגיון המציאותי שנראה לו, הוא לדמות עם קודש להורגי נפשות וילדים קטנים במלחמה, והרבה לשבח את אותם הזהירים בכיסוי הראש. גם דימה עם טהור לנזירים של ישו' ימח שמו וזכרו, המכסין כל גופם וראשם, ואמר ולא תהיה שיחה שלימה שלנו כשיחת הבל שלהם, והם מקפידים על זה. ובאמת לא חש לקמחיה לומר על דברי גדולי עולם אשר לאורם אנו חיים שאין דבריהם דברי אלהים חיים, גם בוש וחרפה וחוצפה גדולה לדמות את ישראל ממלכת כהנים וגוי קדוש לאנשים אלו בלי לומר המבדיל בין קודש לחול כמה אלפי הבדלות.

ודברים אלו הם בטלים מאליהן, שהרי גם בימי קדם שלא היתה פאה נכרית בעולם, היו נשים שלנו הולכות גלויי פנים, וגם יש מהן ששערן נראה חוץ לצמתן, ואלו נשים היו מכוסות מכף רגל ועד ראש, וגם מצח שלהן ופיהן ולחייהן הכל מכוסה זולת עין שלהן לבד מגולה, ויימא לי חביבי הכותב הזה, איך ולמה גדולי חכמי ישראל בכל הדורות לא נשאו קל וחומר מהם ומהדת שלהם ולא גזרו על הנשים שלנו לעשות כמעשיהן? הא ודאי שאין שום קשר ודימוי להם כלל, אלא האמת דאצלם האנשים יודעים בעצמם וגם בנשותיהם שהם שטופי זמה, ומחליפין גברים ונשים כחליפות שמלות, וגם עתה אחרי כל הכיסויים הנזכרים, רק בעין הרע שנשאר גלוי, הם קורצות ורומזות והולכות לזנות. גם הרבה בעלים סוגרים הבתים על נשיהן במנעול עד שיבוא הבעל ויפתח. גם אסור לה לעלות לגג, כי כאבן השואבת רוח קמעא עוכרתן.

גם הנזירות של ישו' לך נא ראה כמה מהן נתעברו מהנזירים שלהם, והיה להם לחרפה ובוז, ולא הועילו כל השמירות והגדרים, הכל ישא רוח. ומה דמות יערוך לעם ישראל קדוש וטהור בני אברהם יצחק ויעקב שכתוב בהם אשר בנינו כנטיעים מגדולים בנעוריהם, בנותינו כזוויות מחוטבות תבנית היכל. גם העיד עליהם הכתוב סוגה בשושנים, גן נעול מעין חתום, שסוגרין פתחיהן לבעליהן. וגם בלעם הרשע נשא עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו, ואמרו ע"ז במדרש, ראה שאין פתחיהן מכוונות, אמר מי יכול ליגע באלו שמכירין את אבותיהן ומשפחותיהן, ביארתי דבריו במקום אחר, שהם הולכין אחר אבותיהן, כמש"כ הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם. ורבינו הטור פסק באה"ע סי' ע"ג שאין האשה בבית סוהר להיות סגורה בבית.

גם הכותב הזה לא ראה ולא ידע שהיום במרוקו ואלג'יריה וכיוצא בזה ממדינות החופש ששם נכנסו הצרפתים, גם הישמעאליות פשטו ידיהן ושינו מנהגם ויוצאות בראש מגולה לגמרי בלי שום כיסוי על ראשן ובלי רדיד, ולבושות כל מיני קישוטין כמו אמריקאים ממש. ובמו עיני ראיתי זה במרוקו, בנשים של שרים גדולים ורמי המעלה, באסיפות הגדולות של

המדינה, ובזה נפל דמיונו ואין לו כל יסוד. גם בספר דת והלכה דף י"ד כתב והמחמיר יחמיר לעצמו אבל לא יקרא תגר על כל בית ישראל.

לא בשמים היא

וכבר הכותב הזה העיד עדות גמורה שמעולם לא ישתנה המנהג הזה אפי' יחזרו בהם המתירין, ושנכון שיש בעלי תשובה ב"ה, אבל אצל בני התורה המצב לא ישתנה עד ביאת משיח צדקנו. ואמת תפסיה, שבעלי תורה היודעים ללמוד ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, ויודעים מקורות הדברים, ומי ומי המתירין, בודאי לא יחזרו בהם. ואפי' משיח צדקנו לא בא לא לרחק ולא לקרב, ולא בשמים היא, אלא הוא בעצמו יפסוק בספיקא דרבנן להקל, ובפרט דסברת המתירין ברורה. וגם המחמירים עצמם מודים בזמנינו שנתפשט המנהג להקל, ואין בזה לא דת יהודית ולא מצות עשה ולא משום מנהג וכמו שנתבאר לעיל. ובש"ס (מנחות לד.). אם יבוא אליהו ויאמר שאין חולצין בסנדל אין שומעין לו, שכבר נהגו העם בסנדל, עיין מהרי"ק (שורש ט').

מהימנות הפרסומים בשם אוטיסטים וכיו"ב

[אמר המעתיק: ויתירה מכך, פסק הרמב"ם בהלכות יסודי התורה (פרק ט הלכה ד), שאדם הטוען שנאמר לו בנבואה להכריע כפוסק פלוני, הרי הוא נביא שקר ומיתנו בחנק. וזה לשונו: "אמר בדין מדיני תורה שה' צוה לו שהדין כך הוא והלכה כדברי פלוני הרי זה נביא השקר ויחנק, אף על פי שעשה אות, שהרי בא להכחיש התורה שאמרה לא בשמים היא".

ומכאן נלמד שאין לחשוש לדברים המתפרסמים בשנים האחרונות בשם "אוטיסטים", שכביכול נעשו תיקשורים עמם, וכותבים בשמם שאסור לנשים ללבוש פאה. כי אף בתיקשורים אמיתיים שנערכו לפני כעשרים שנה עם אוטיסטים (ראה לדוגמא בספר "ונפשי יודעת מאוד", שכמובן אין בדבריהם רמז על לבישת פאה), שבזה יש שציידו בדברי המוסר שלהם ואמרו כי דבריהם ירדו מן השמים וניתנה נבואה לשוטים, כל זה הוא רק לגבי דברי המוסר שהם אומרים, אבל בדברים הנוגעים להלכה, אין לנו אלא דברי הפוסקים, ולא בשמים היא. ובפרסומים האחרונים ניתן לראות גם דברים הנוגדים את ההלכה לדעת רוב הפוסקים.

והמבין יבין שאי אפשר לסמוך על מהימנותם של דברים המתפרסמים כתיקשורים שנעשו כביכול עם אוטיסטים, כאשר כל אחד יכול להדפיס ולפרסם את הגיגיו בשם אוטיסט פלוני ואלמוני, וראה בספר "דרך שיחה" להגאון רבי חיים קניבסקי זצ"ל (שהוא שאלות ותשובות שנשאלו ע"י תלמידו, הרב אליהו מן) שכתב וזה לשונו: "שאלה. יש מי שמצא עצה איך ליצור תקשורת עם האוטיסטים, והם מדברים כל מיני דברים, האם יש בזה ממש. תשובה: "שטותים והבלים!" בהזדמנות אחרת ביקשתי התייחסות מהרב שליט"א על מה שמדברים עם האוטיסטים, ומדברים כל מיני דברים, וביטל זאת מאוד, ואמר "הם מדברים מה ששומעים מהבית". שאלה: יש דברים שמעולם לא דברו מהם בבית, והם כן מדברים עליהם... תשובה: "אין בזה ממש!" ולא רצה הרב לשמוע מה שרציתי לומר לו, מה שדיברו על ענין מסויים..." עכ"ל.

וכן נפוץ לאחרונה שממציאים סיפורים של אנשים שכביכול עברו מוות קליני, ובתוך הסיפור משחילים את המסר שהם רוצים להעביר, נגד לבישת פאה וכיו"ב. ומנצלים את האמון הטבעי שנותנים אנשים בסיפורים אלה. והולכים אל אנשים שהיו בסכנת חיים, או שידוע שהיה להם מוות קליני, ומשכנעים אותם להמציא סיפור 'לזיכוי הרבים'. וכן העיד הרב אברהם מאיר קרויס, מניצולי אסון מירון תשפ"א, שהיה בין חיים למוות, ולאחר שהתעורר באו אליו ושכנעוהו שיבדה סיפור מלבו על מה שאירע כביכול בבי"ד של מעלה, כדי לחזק את הציבור בענין מסויים. ולא הסכים לשקר, ופירסם קלונם בריש גלי. אבל רבים נפלו ברשתם.

וגם בסיפורים עתיקים על דיבוקים וכיו"ב הם שולחים ידיהם ומזייפים כאוות נפשם, ומכניסים בתוך הסיפור את המסר שהם רוצים להעביר, נגד גדולי הפוסקים. ולדוגמא אפשר לראות בספר "עולמות של טוהר" (חלק א' עמ' 162, וממנו הועתק לספר "תבורך מנשים", ועלונים שונים) שהביא סיפור מספר שבחי ר' חיים ויטאל (עמ' 16), וזה לשון הסיפור במקור: "הנה אתה ויושבי דמשק אין לכם חלק לעולם הבא ח"ו, לכמה סיבות. אם שאתם מחטיאים העם במה שאתם משביעים אותו... ונשבעים לשקר, כבר אתם יודעים שנשבעים לשקר. גם נשותיהם הולכות חצופות בלבושהין, תכשיטין מגונות כמו כאלו הפינגאנים אשר בראשיהן [קישוט דמוי ספל מתכתי - פינג'אן - העומד בצורה בולטת על כיסוי הראש], ודדיהן מגולות, וממלאין חיקן בגדיהן כדי שיראו דדיהן גדולות, ומוליכות אלו הליזאריס [סדין לבן כעין שמלה, שעטפו בו את גופן] והנוקאביס [כיסוי הפנים] דקין להראות גופן, ומשימין תוך חיקם מיני בשמים לגרות יצר הרע באנשים". לאחר מכן המשיך וכתב עוד דברים רבים על תושבי דמשק, כגון שארבעים ושמונה אנשים שכבו עם גויות ועם הזכרים, ועוד חטאים רבים שבעטיים אין לתושבי דמשק חלק לעוה"ב.

אבל בספר הנ"ל שינה לגמרי את הפרטים, והכניס פרטים כרצונו, כדי להביא "ראיה מן השמים" לאסור בגדים צמודים או גרביונים דקים אין להם חלק לעוה"ב ועונשן חמור, וזיין את המקור באופן שישתמע ממנו כביכול מדובר על הנשים החרדיות בימינו (ובענין הבגדים הצמודים, פשוט שיש לאסור בגד שהוא צמוד הרבה, אך הוא השתבש להצריך בגדים רחבים כאוהל, שלא תראה צורת הגוף כלל. וראה ביומא (נ"ד) "דוחקין ובולטין ויוצאין בפרוכת, ונראין כשני דדי אשה", ופירש רש"י שם (בד"ה נראין): "שהיו דוחקין ובולטין בפרוכת ונראין כשני דדי אשה שבולטין מתחת חלוקה", וכתב על זה בספר "עוז והדר לבושה", שחלוק הוא "בגד עליון שנקרא כך בהיותו חלק בלי חיתוך האיברים, ולפ"ז מבואר בהדיא ברש"י שהמקום הזה בולט דרך הבגד העליון ואין הכרח שתתלבש באופן שצורת החזה נסתרת לגמרי". וכדבריו מפורש בפסיקתא זוטרותא: "כשם שהשדיים בלועים בבגדה של נערה, כן היו שני בדי ארון בלועין מן הפרוכת... נראין ואינן נראין, בולטין כשני דדי אשה". ולגבי הלשון "חלוק" אמנם אפשר לפרשו בדוחק שהוא חלוק תחתון, אך בפשטות בזמנם היו לובשים בדרך כלל חלוק אחד על בשרם).

וכך כתב בספר עולמות של טוהר הנ"ל: "עתה יושבי דמשק, אין לכם חלק לעולם הבא, חס ושלום, מכמה סיבות. והראשונה על אשר נשותיכם הולכות חצופות... והן לבושות חולצות ושמלות צמודות ודדיהן בולטים בהן... והן לובשות את הליזאריס והוקאביש שהן דקין ונראה במעט צבע בשר הגוף והרגלים". עכ"ל.

ובמקום "אתה ויושבי דמשק" המציא "עתה יושבי דמשק". והעלים לגמרי את הסיבה הראשונה שכתב, והמציא שהסיבה הראשונה (וכביכול העיקרית, שגם לשון זו אינה במקור) היא לבוש הנשים. ובמקום השמלה השקופה שלבשו שזה פשיטא לכל הדעות שאסור ואינו כיסוי כלל, המציא "חולצות ושמלות צמודות", והשמיט לגמרי "דדיהן מגולות" והמציא "ודדיהן בולטים", ועוד המציא "שנראה בשר הרגליים" כביכול מדובר בגרביונים שנהגו בהם בנות ישראל בימינו (שאליבא דהמשנ"ב אין בהם בעיה כלל), כאשר במקור מדובר בשמלה שקופה לכל הגוף. ועוד השמיט את כל מעלליהם של תושבי דמשק במשכב גויים וגויות, שמחמת זה אין להם חלק לעוה"ב].

ובהיותי בזה זכרתי מה שמסופר בסיפורי חסידים מתלמיד אחד שבא לפני רבו ואמר לו, אני רוצה לתקן עולם במלכות שדי, תתפלל עלי שאצליח, א"ל רבו, לך בכחך זה ויהי אלהים עמך, אחרי שנה חזר לרבו ואמר לא יכולתי, זה קשה הרבה בשבילי. א"ל רבו, אולי כל העולם קשה, אבל תראה לתקן מדינה אחת, ארה"ב או רוסיה. הלך וחזר אחר שנה, א"ל גם זה לא יכולתי, א"ל רבו, אולי תזכה לתקן עיר אחת, ניו יורק או פאריז, הלך וחזר אחר שנה ואמר גם זה לא יכולתי. אמר לו רבו, אני מיעץ לך תתחיל לתקן משפחתך, זה נראה דבר קל. חזר אחר שנה ואמר גם זה לא יכולתי, א"ל רבו א"כ כנראה שצריך אתה לתקן עצמך. קודם כל קשוט עצמך ואח"כ קשוט אחרים. ע"כ.

וזה ממש מה שאירע לצעירים אלו, המולך שמלך מעצמו בלי שום תעודה, ובלי שום מינוי מהגדולים, ורוצים לתקן עולם של גדולי הדור שהם לפנייהם כקליפת השום, ויפה היתה להם שתיקה, וצריכים קודם כל לתקן עצמם ללמוד ולהבין דברי הש"ס והתוס' והפוסקים כראוי, ושם יראו שאינם ראויים לדבר בפני גדולים, וכ"ש לדמות עם קדוש וטהור להמן ודכוותיה חלילה וחס, וכל מה שאדם לומד הרבה ומעמיק בדברי הש"ס והפוסקים, הוא מרגיש עצמו יותר שהוא חסר, וצריך עוד להוסיף וללמוד, ורואה שהשמים בינו לבין הפוסקים האדירים, והלואי שנזכה להבין דבריהם הקדושים, ובשביל זה נקרא תלמיד חכם, שתמיד הוא בתור תלמיד וצריך ללמוד עוד.

ושרי ליה מאריה להרב משה לוי שליט"א שאמר על דברי הרב הזה שפתיים ישק, במקום שריח רע נודף מדבריו אלו, לדבר דילטוריא על עם ישראל בני אברהם יצחק ויעקב, שהעיד עליהם הכתוב כפלח הרמון רקתך, אפי' ריקנים שבך מלאים מצוות כרמון.

לעג החילוניים על הנשים החרדיות

גם מה שהביא הכותב, מחילונים שלועגים על החסידים שהם מדור הקדמון והנשים שלהם מתחדשות ומקושטות, אין זה כלום. והלעג הזה רגילים בו בכל ענין, והקנאה תקועה בלבם כשוראים אשת רב חסיד שהיא יפה כלבנה ומלובשת ומקושטת בהיתר גמור כפי העת והזמן והמודרניזם, וזה נוגע ללבם הרבה, כאילו רק הם ראויים לזה, ואינם יודעים שכפי האמת הרבנים והחסידים בדעותיהם ובתהלוכיהם הם מודרנים יותר ויותר מהם, כי אדם יכול

להיות הדתי הגדול בעולם ועם זה יהיה המודרני הגדול בעולם, והתורה אינה כנגד המודרניזם, רק שיהיה הכל על טהרת הדת והצדק, במקום שהחילונים עושים באיסור ולא אכפת להו, ה' יחזירם ויחזירנו בתשובה שלימה אכ"ר.

גם מה שאמר הכותב, שיש ת"ח שמוכן לשבת עם כל גאון וכל גדול הסובר להתיר והוא יוכיח להם בראיות ברורות לאסור, זה באמת חוצפה וגאווה גדולה שאין כמותה, שחושב עצמו יותר גדול מכל גאוני עולם האדירים אשר כל הש"ס מנח להו בכיסן, ודי בזה לדעת שאותו חכם המתייחר לא יודע כלום ולא יוכל לעמוד, כמאמר חז"ל כל המתייחר חכמתו מסתלקת ממנו. וה' יזכנו לראות בתחיית המתים, לראות אם יוכל לעמוד וליגע בקרסוליהו דרבנן הגאונים זיע"א אשר כל רז לא אניס להו, ואל יתהלל חוגר כמפתח. וכבר אמרו אין משיבין את הארי לאחר מיתה. גם אמרו חז"ל ואל תאמר קבלו דעתי שהן רשאים ולא אתה. גם אבטליון אמר חכמים היזהרו בדבריכם שמא וכו'. ור' יוחנן בן זכאי אמר אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך.

ומה שהביא הכותב מדרשן אחד שדיבר קשות, ואמר שזקנו אסר לקרות ק"ש וכל דבר שבקדושה מול פאה נכרית, הנה לא ראה ולא הביט שהיום רבנים וחכמים קורין ק"ש אף מול אשה גלוית שיער לגמרי, שכתבו הפוסקים שהיום שנהגו לגלות יכולים לקרות ק"ש כנגדן, כמש"כ כף החיים סי' ע"ה אות טו"ב ע"ש. וכ"ש מול פאה נכרית. והכותב הזה מערב מילי דחסידות עם מילי דדינא.

ומה שכתב עוד, "ברוך ה' בירושלים עיה"ק, מחמת קדושתה והאוויר הקדוש שלה, יש השפעה מיוחדת על החילוניים שלא יהיו נגד הדת" וכו', אין זה אמת. ופוק חזי ברחובות ירושלים, כולם מלאים נשים חילוניות גלויות שיער לגמרי, וגם נמצאים חילונים גמורים שאין כיוצא בהם בכל הארץ, שמלבד שהם חילונים לעצמם, הם זורעים החילוניות שלהם בארץ, ומקפידים שכל הארץ תהיה כמותם, ומסייעים למורמונים ולרפורמים ולמיסיונרים, ה' יערה עליהם ועלינו רוח ממרום ויביא לנו משיח צדקנו, שהוא לבדו יכול לרפאות השבר הגדול הזה. וכנגד זה יש נשים צדקניות וחסדניות שלובשות פאה נכרית ובזה ורק בזה יש קדושת ירושלים, שעושין הכל על טהרת הקודש.

וכבר אמרתי ותמהתי על מה שאומרים הרבה פעמים שמנהג ירושלים שלא ללבוש פאה נכרית, ומביאים ראיה מרבנים קדמונים של מאה שנה ויותר שהיה כן, ואיזה ראיה יש מזה למה שפשט המנהג היום, ופוק חזי מאי עמא דבר, וכנ"ל. ומנהג מבטל מנהג, כנ"ל בארוכה.

ההבדל בין נשואה לרווקה

ואם באנו לשפוט לפי ההגיון והסברה, כבר כתבתי בספרי תבואות שמש חלק אה"ע (סי' קל"ח), שאין שום הרהור כלל בגילוי הראש בזמנינו גם בנשואות, דאיזה שכל והגיון יאמר

דשעה אחת או רגע אחד קודם שתקבל טבעת אחת של קידושין לא היה בה הרהור, ותיכף שקיבלה הטבעת ועדיין גלויה לפנינו יחזור להיות בה הרהור, ואיזה שינוי נעשה בגופה שיביא לידי הרהור חדש? וקרוב להיות הדבר בהיפך, שקודם נישואין יש מקום להרהור כיון שהיא מותרת וחזיא לנישואין לכל גבר. לא כן אחר הנישואין דלא חזיא והיא מיוחדת לבעלה, ההרהור פחות הרבה כיון שיודע שאי אפשר להשיגה, וכמש"כ הראב"ע גבי לא תחמוד. וזה היה בימי קדם שהנשואות היו מכסות ראשן, ואם תראה אותה אח"כ מגולה, יש שינוי בגוף וראיה חדשה ויש בזה הרהור, אבל בזמן שלא נשתנה בה שום דבר, גם שיהיה באיסור, אבל לגבי ההרהור לא התחדש שום דבר.

לולא גזירת הכתוב, היו מתירים גילוי ראש

והאיסור שלה לא מפני הרואים, אלא מפני החציפות שעושה בגילוי ראש, שדרך הנשים לכסות במטפחת או בפאה נכרית והיא נשארה מגולה, ועוברת על דת משה, ולכן די לנו לקבל את מה שאסרה תורה בפירוש בגילוי שיערה ממש, ואף שהיום פג הטעם דחציפות כיון שהכל עושין כך, עכ"ז גזירה דאורייתא נקבל. אבל אין לנו להוסיף עליה שום דבר קטן או גדול, כיון דבעיקרא דמילתא אין כאן חציפות ואין הרהור. וכבר כתבתי למעלה דיש פוסקים הסוברים דגם גילוי ראש ממש הוא רק איסור דרבנן, וקרא דפרע את ראש האשה הוא אסמכתא בעלמא. ע"ש. וזהו ההגיון האמיתי שהוא לקוח מההלכה, ולא מסברות בעלמא שאין בהם כדי אחיזה.

[אמור המעתיק: וכן כתב הגר"מ שטרנבוך שליט"א בספר דת והלכה (ראה לקמן בעמ' 329), וזה לשונו: "ומהאחרונים שדנו שגילוי שערות מביא לידי הרהור וכבגדי צבעונים שלה, וזהו שורש חיוב כיסוי הראש באשה, וא"כ אפי' יש עליה פאה נכרית כיון שאינו מכיר מיד שזוהי פאה הלוא בא לידי הרהור, ומהאי טעמא גופא פירשו דלא מהני פאה נכרית, שמחויבת לכסות אפי' הפאה נכרית שלה, מטעם זה אין לאסור בזמנינו כלל. שאם שורש איסור גילוי שערות מפני שמהרהר בה, בזמנינו שכל הנשים פרועות ראש רחמנא ליצלן אינו מהרהר כלל, והוה לן להתיר לגמרי איסור פריעת ראש בזה הזמן, רק יסוד החיוב משום צניעות שלא תהא כפרוצה וכמבואר בתרומת הדשן (סי' י'), ואם מתקנת שיערה בדרך צניעות בפאה נכרית מפני דת יהודית ולא כרוב העולם, יש בזה גופא משום צניעות, וא"כ נראה להתיר בזמן הזה מדינא אפי' להפוסקים שאסרו"].

והנה באמת אשה שרוצה להתכבד ולשבת בד' אמות שלה ולקיים אשת חיל מי ימצא בשוק, אין מי יאמר לה מה תעשה, ותבוא עליה ברכה. וכתוב מלא הוא, איה שרה אשתך ויאמר הנה באוהל. ופרש"י, צנועה בירכתי ביתה. אבל אי אפשר לכל הנשים שיהיו כך, והרוב רוצים להעמיד דבריהם על קו הדין, מה שמותר מותר ומה שאסור אסור. ועיין להרה"ק מוהר"ב בתורות אמת חלק אה"ע סי' כ"ה סעיף ב' בהג"ה, שאסור להסתיר מה שהתירה תורה, והדין לבד וחסידות לבד, וזה לשון מסילת ישרים פרק י"ג, שאין רוב הציבור יכולים להיות חסידים, ורק לשרידים אשר בעם וכו' להם מגיע לקיים מצוות חסידים וכו', שאי אפשר

לאומה שתהיה כולה שווה במעלה אחת. ע"ש באורך. הבאתי דבריו ג"כ בספרי שמש ומגן (יו"ד סי' י"ג) ע"ש.

ביאור דברי הנביא ישעיהו

גם מה שהביא ראיה מישעיהו ג' ט"ז, "הלוך וטפוף", מרש"י בשם התרגום, הנה מלבד ששום אחד מהמפרשים לא פירש כמו התרגום, ורש"י עצמו פירש טפוף לשון צף, שמשימין בחורה אחת גבוהה בין שתי נשים קצרות וכו' ע"ש. וכן פירשו כל המפרשים. אלא אפי' לדברי רש"י בשם התרגום, הרי לא אמר שהיו מכסין כל ראשיהן בפאה נכרית, אלא היו קושרות פאות נכריות, והדר מפרש קליעת שערות תלושין כורכות עם קליעותיהן כדי שיראו גסות וטפופות, ורצונו לומר שהיו מערבין שערות תלושות בתוך קליעת שערותיהן, זאת אומרת שחלק גדול מהשיער שלהן היה נראה בתוך הקליעות, חלק מזה וחלק מזה, וזה ודאי אסור כי אין זה פאה נכרית שלנו שהיא כסות שיער שלימה שמכסה כל הראש בלי שתיראה שום שיערה החוצה, ועוד יותר מזה שלא בשביל זה לבד נענשו, רק בצירוף הדברים האמורים שם, נטויות גרון ומשקרות עיניים, עם הלוך וטפוף. אבל דבר אחר שתעשה אותו בחשיבות, וכל העם עושין אותו, ודאי אין בזה ממש. ואיך שיהיה, אין מוציאין הלכות מפירושי הפסוקים, ושום אחד מהפוסקים או ממפרשי השו"ע לא הביא ראיה לאסור מפירוש רש"י הנ"ל.

הארכתי בזה, להוכיח ולעורר, שאין להתפעל מדברי הכותב הנ"ל שאין להם יסוד כלל ועיקר, ואסור לומר אותם וכ"ש להדפיס אותם על ספר להשפיל כבוד התורה וישראל, הקדושים והטהורים, וה' יזכנו ויעמידנו תמיד על האמת, ואל יצל מפינו דבר אמת עד מאד.

ולראיה חתמתי פה בשבט תשמ"ט, ע"ה שלום משאש ס"ט.

תשובתו על ספר הליכות עולם
(שו"ת שמש ומגן חלק ד', אה"ע סי' צ"ג)

בענין פאה נכרית, ראיתי בספר הליכות עולם להגר"ע יוסף שליט"א חלק רביעי, פרשת ויקהל אות י"ג, הביא את דברי הרב בן איש חי (שם), שכתב: "וילבשו פאה נכרית הקלועה ועומדת מבעוד יום", ע"כ. ופירש הראש"ל את דבריו, שכוונת המחבר היא עם כובע או מטפחת, אבל בוודאי שפאה נכרית לבדה אסור לצאת בה לרה"ר כמש"כ גדולי הפוסקים האחרונים וכו', ע"כ. והנה ידועה מדתו של הרב בן איש חי, שהיה חסיד ומקובל, ואילו הייתה כוונתו עם כובע ומטפחת כמש"כ בהליכות עולם, ודאי שלא היה נמנע לבאר דבריו היטב דאיירי עם כובע, שלא יטעו בדבריו להקל. גם אילו היתה מכוסה בכובע או מטפחת, למה מצריך תנאי שתהיה קלועה ועומדת מבעוד יום, והלא כיון שהיא מכוסה ואינה נראית, למה מצריך תנאי שתהיה קלועה ועומדת, והלא שום אחד לא יראה אותה, ואין לחוש שמא תקלע אותה בשבת. הא ודאי שכוונתו דאיירי שהיא גלויה לגמרי, ולזה מקפיד הרב שתהא קלועה ועומדת מבעוד יום, הא לאו הכי יש לחוש שמא יקלענה בשבת. זה נראה לי פשוט ומוכרח בדבריו ז"ל. וממילא גם הרב בן איש חי יהיה נר נוסף עם הפוסקים הגדולים שהבאתי בספרי תבואות שמש סי' קל"ז וכו' [כאן הביא הרב באריכות את כל הפוסקים המתירים שהביא לעיל].

[אמר המעתיק: ולענ"ד מסתבר יותר לומר שכוונת הבא"ח היא דוקא לקליעה כעין צמה היוצאת מכיסוי ראשה, שזה היה נהוג בזמנם, ובאופן זה מותר פאה. ולכן אין ראיה כ"כ מדבריו שם, למרות שמוכח מדבריו שאין הרהור בשיער תלוש שהאשה מתנאה בו, ומותר לצאת כך לרה"ר, והוא יהיה הדין לפאה נכרית שלימה במקום שנהגו כך ואין בה משום מראית העין. וראה לעיל עמ' ת"פ מה שהבאנו מהבא"ח בענין פאה נכרית].

והנה הגאון הראש"ל, נטתה דעתו אחר המחמירין, ואף שהביא כמה פוסקים שהאריכו ליישב קושיות המחמירין, עם כל זה נשאר בדעתו להחמיר, וכאן בהליכות עולם הביא דעת הרבה פוסקים המחמירין, ע"ש. וסיים, דלא כמש"כ להקל בשו"ת שמש ומגן ח"ב סי' ט"ו והלאה, מפני שנעלמו ממנו דברי כל האחרונים הנ"ל, וכתב שכבר פרסם האיסור בכמה מקומות ותלי"ת רבות בנות הסירו הפאה מעל ראשן.

והנה מה שכתב שנעלמו ממני דברי האחרונים הנ"ל, על זה יש להשיב, ראה נא למעלה דברי הרבה פוסקים ראשונים ואחרונים, שכתבו לחזק המנהג. ומש"כ שהרבה בנות הסירו הפאה, הנה לא מספיק שיחזרו איזה בנות, והעיקר הוא נשי הרבנים הראשיים, ונשי הרבנים והדיינים אשכנזים וספרדים בארץ ובחו"ל, ושום אחד לא חזר בו, כי הם יודעים שיש גדולי הפוסקים אדירים וגם חסידים גדולים, ועם כל זה התירו. ובפרט שאני הצעיר עומד להליץ בעד רוב העולם המתירין, חכמים ונבונים וכל בני ישראל, וזוהי מצוה גדולה להליץ עליהם שיש להם על מה שיסמוכו, וכל שכן שלא לקלל אותם ח"ו, והם גדולים בתורה ובהלכה, ולא ליתי עליהם כי אם טובה וברכה. וגם אותם פוסקים שאמרו שהמנהג נשתרבב ע"פ אפיקורסים, לא כיוונו חלילה וחס לומר כן, כיון שיש לזה יסוד גדול בדברי גדולי הפוסקים.

גם דברי עצי ארזים הנ"ל שכתב שהמורים היתר עתידים ליתן את הדין, חלילה לומר כן על כל אותם פוסקים ראשונים שכתבו להתיר. ועיין שם בספרי חלק ב' בכמה סימנים, עסקתי לברר ההלכה להתיר וליישב כל הקושיות שהקשו עלי, והעליתי להתיר בשופי ע"פ הדין.

גם הוכחתי בראיות עצומות, שגם המחמירין המתחסדים בספר דת יהודית כהלכתה וכו', כולם כתבו להדיא דמדינא אין להוכיח לאסור בפאה נכרית מדינא דגמרא וכו', וקצת ראייה יש להוכיח להתיר. אך אמנם יש לחוש לדברי אחרונים שיסרקו אותה בשבת ויבואו ג"כ לצאת בשערות ראשן וכו', ע"ש. וגם חשו לדת יהודית, או מצד מנהג, או מראית עין, עיין בספר דת יהודית כהלכתה עמ' ל"ב ועמ' נ"ב והלאה, ובספר דת והלכה עמ' ט"ו. ושם בספרי הבאתי ראיות להתיר, ושאין בזה דת יהודית בדבר שכל הנשים עושות, והבאתי ראייה מדברי הראש"ל עצמו. גם מצד מנהג אין לאסור, דאתי מנהג ומבטל מנהג. גם משום מראית העין ליכא, בדבר שכל הנשים עושין אותו. וכן כתבו המחמירין עצמם משם התשורת שי סי' תר"ע. ובשביל שהכל בא בארוכה בספרי תבואות שמש ושמש ומגן הנ"ל, אני מקצר ועולה שלא להאריך טרחא, והראש"ל בספר הליכות עולם לא הביא שום פוסק המתיר.

ולכן אף שהראש"ל כתב שנעלמו ממני דברי האוסרים, זה אינו, שאם קצת נעלמו ממני ודאי, אבל הבאתי בדברי גם סברת האוסרים, ורק בראותי כל גדולי עולם המתירים וחזקתי דבריהם מן הש"ס, אמרתי להליץ בעד המנהג הקיים בכל העולם וכו', רבנים גדולים, חסידים ואנשי מעשה, ושמח אני בחלקי שהלצתי בעד כל הדור, ובמקומי אני עומד, ולא ראיתי דבר שיחזיר אותי מסברתי, וכיון שהדבר קמחא טחינא בספרי תבואות שמש ובספרי שמש ומגן, לכן כאן קיצרתי, ודי בזה הערה, וכל זה אחר המחילה רבה מכבוד הראש"ל פאר הדור, כי רב הוא. ולראיה חתמתי פה ירושלים עיה"ק ביום ט"ו בשבט תשס"א לפ"ק, ע"ה שלום משאש ס"ט.

[הוספה מכת"י של המשך תשובה זו]: "שוב ראיתי דבר חדש, שלא ידעתי מימי, ובשביל זה לא הבאתי ממנו סייעתא גדולה בספרי, ואני מעלה אותו כאן. והוא מה שראיתי בקרוב, בספר "לקט שכחת הפאה" הנדפס מחדש להרה"ג שלום דובער הלוי וולפא שליט"א מקרית גת, שכל הספר מדבר על ענין הפאה.

וכתב שם שכבוד האדמו"ר מלויבאוויטש זצוק"ל היה מורה ובא, שאין שום דבר טוב ויפה לפי ההלכה לכיסוי הראש של הנשים, רק פאה נכרית, שהיא יותר טובה מכובע ומטפחת. שכולם נשאים הרבה שערות גלויות, זולת הפאה נכרית, שהיא ורק היא ראויים הנשים ללבוש, שאין אפי' שיערה אחת יוצאת חוץ לפאה. ושהגיע הדבר שכאשר הזמינו את האדמו"ר לחתונה, היה שואל אם הכלה תלבוש פאה נכרית, והיה הולך בשמחה לכבדה ולברכה, ואם אינה לובשת פאה נכרית רק מטפחת או כובע, לא היה הולך לחופה כלל...

ראה כמה היה האדמו"ר הקדוש מקפיד שילבשו רק פאה נכרית, ושהיא יותר חשובה מכובע ומטפחת, עיין שם באורך ותרורה צמאונך מכל מה שדיבר האדמו"ר זיע"א על זה. וזה ב"ה מחזק את דברי, שהבאתי ראיות עצומות מן הש"ס והפוסקים להתיר הפאה נכרית, וזה יעזרנו תמיד לעמוד על האמת.

החו"פ בירושלים עיה"ק ביום כ' שבט תשס"ג לפ"ק, ע"ה שלום משאש ס"ט.

RABBI SHALOM MESSAS
Chief Rabbi
and Head of Rabbinical Courts
Jerusalem, Israel

הרב שלום משאש
הרב הראשי
וראש אבות בתי הדין
לירושלים

4

שוב ראית דבר חדש. לא ידעתי מימי. ובשביל זה לא הבאתי ממני סייעתא גמולה בפסח. ואני מלאה אותך כאן. ונוא מה שגיליתי בקרב. בספר ארץ שחת הכאה הנקנס ממך אהרנה. אלוס דובער הלוי וואבא איט"א מקדית גת. שכל הספר מדבר ע"ה הכאה. וכתב שם שבזו האדמו"ר מליובאוויטש צדוק. היה מורה ובא. שאין שום דבר טוב ויפה לבי ההלכה אכסני. הלא ש' הנשים רק כאה נכית. שהיא יותר טובה מכובע ומטפחת. שכלם נפלים הנדה עצמות גליוות. גולת הכאה נכית. שהיא וכן היא כאוץ הנשים אלוה. שאין אפי' עצרה אחת יוצאת חוץ/כאה. ומה ש' הדבר. שכאשר מצינים את האדמו"ר אחרונה. היה שואל אם הלא תלבוש כאה נכית. היה הולך במעלה לבדד ולבדד. ואם אינה לבשת כאה נכית. רק מטפחת או כובע. לא היה הולך לחופה כאל. כאה כאה היה האדמו"ר הקדוש מקפיד שילבשו רק כאה נכית. ושהיא יותר חסבה מכובע ומטפחת ע"ה. ותפנה צמאונך מכל מה שדיבר האדמו"ר ע"ה על זה. וזה ב"ה מחזק את דברי. שהבאתי ראיות עצומות מן הש"ס והפוסקים להתיר הפאה נכית. וזה יעזרנו תמיד לעמוד על האמת. החו"פ בירושלים עיה"ק ביום כ' שבט תשס"ג לפ"ק.

ע"ה שלום משאש

שלום

פרק ט

הגאון רבי בנימין יהושע זילבר זצ"ל חבר מועצת גדולי התורה (שו"ת אז נדברו חלק י' סי' כ"ח)

בימינו שנשים יוצאות מקושטות, ואין הבדל אם היא מקושטת בפאה נכרית צנועה או אם היא מקושטת גם בכובע ובמטפחת, כלומר שני קישוטין ביחד, השאלה של פאה נכרית שייכת להלכות אה"ע ולא לצניעות, כי הלוא אנו נמצאים על הארץ, ולכל הפחות ברגל אחת אנו עומדים על הארץ ומרגישים היטב מה מושך להסתכל, אם פאה נכרית צנועה או הכובע והמטפחת, ובפרט מטפחת אדומה או רב גוונים, וכובע מקושט. ומי יכול היום להתפאר שמקיים מאמר חז"ל, לא ניתנו תכשיטין לאשה להתקשט אלא בפני בעלה.

דת יהודית

הדת יהודית שנזכר בגמ' ופוסקים צעיף-רדיד, כמעט שנשכח בימינו, והיינו רדיד כמש"כ הרמב"ם וזה לשונו (והובא בטור ושו"ע) בפרק כ"ד מהלכות אישות, "ואיזו דת יהודית והוא מנהג הצניעות שנהגו בנות ישראל וכו', ואין עליה רדיד אע"פ ששערה מכוסה במטפחת". ומשמע אפי' המטפחת מכסה כל השערות, מדת הצניעות שתכסה היטב כל הראש והצואר וחלק מהפנים עם רדיד, כמו שנאמר אצל רבקה ותקח הצעיף ותתכס. ואני נבוכ כעת מאוד במה מתקיים בימינו המנהג של רדיד, אפי' מי שאינה הולכת בפאה נכרית גם באופן חלקי, וכי אם מכסה בשתי מטפחות, בזה מתקיים הדת יהודית? דמה מוסיף השני על הראשון, כלומר שאפי' המדקדקות שלא ללכת בפאה כלל ג"כ עוברות על דת יהודית לכאורה, ויתכן שכיון שעיקר דת יהודית הוא משום מנהג, אם אין המנהג כן מתבטל הדין גם לדיני אה"ע, וצע"ג בזה. דמסתבר מאוד דאפי' אם נאמר דלענין כתובה נשתנה ההלכה, אבל לא מה שנוגע לצניעות עצמה.

ועיקר רצוני בזה לומר, דמה ששמעתי שבמקום שנוהגים בפאה עוברת על דת יהודית, שאין לזה יסוד, דגם בפאה יש שלובשות איזה סבכה תחת הפאה, כלומר שנאמר כמו שנוהגות המדקדקות בלא פאה שגם בלא רדיד מקיימים הדת יהודית, גם בפאה אפשר לקיים זה. כל זה כתבתי בדרך אגב, אבל אין הכוונה בשורות אלו לאסור הפאה ולא להתיר, כי למעשה מספיק לי כעת מה שכתב רבינו ז"ל במשנה ברורה [להתיר, כדלהלן].

מדוע הצריכו שני כיסויים

ובשו"ת חת"ס תשובה ל"ו כתב בביאור דברי הרשב"א, ומפרש הא דכתוב "מבעד לצמתך, שערך כעדר העזים" פירוש שיבח בה קרא בשני דרכים, א. ששערה יפה כעדר העזים, ב. בצניעות, שהרי אותן שערות היפות המייפות אותה, אם היו מגולים, מכל מקום מתכסים הם מבעד לצמתך, שמלבד הכובע שעל ראשה עוד יש לה צמת בגד המצמצם השיער שלא יבצבצו לחוץ, אלו דבריו ז"ל. הנה משמע דס"ל למרן ז"ל דדת יהודית הוא דקלתה אינה מכסה כל השערות, ובעינן בגד המצמצם השיער שלא יבצבץ לחוץ.

ושם בד"ה ובכתובות, מביא דברי הרמב"ם דקלתה היינו מטפחת שבראשה לכסות שער, ומסיים דת יהודית אפי' קלתה אסור עד שיהיה לה "עוד כובע" ע"ג קלתה, וצ"ע קצת דברמב"ם לא כתוב כובע אלא רדיד (ואולי במקומו של החת"ס הלכו עם כובע), וגם לפי דבריו צריך לומר דכובע היינו עמוק הרבה שמכסה היטב והשיער אינו נראה בחוץ, ואין משמעות הרמב"ם כן, דגם מטפחת מכסה היטב השערות, אלא שרדיד הוא מדרכי הצניעות שאינו קשור כ"כ לשערות אלא בכיסוי היטב הראש וסביב הראש כדרך של רדיד שמכסה היטב, מיהא לשון המשנה דקורא לה פריעת ראש משמע שזה נוגע לשערות, דקלתה אינו מכסה היטב.

ויש לי עוד עיון קצת, מאחר וקבלנו עלינו דברי הזוהר כמש"כ החת"ס, ולפי הזוהר אסור לגמרי אפי' קצת שערות גם בבית, א"כ למה מסיק שם החת"ס דרק בשוק צריכה כובע (והיינו רדיד המוזכר ברמב"ם), וכמבואר באמת בגמ' דדת יהודית הוא לא בבית רק בחוץ, בשלמא אם זה משום צניעות יהא ניחא, אבל אם זה משום צמצום השערות, מה לי בחוץ ומה לי בפנים. ומלבד דברי הזוהר, לאלו שסוברים דגם בחצר יש איסור פריעת ראש למה הקילו בקלתה.

אבל עכ"פ זכינו למצוא לימוד זכות מה שהרבה לא נזהרים בזמנינו, שמדת יהודית צריך כיסוי במטפחת ועוד רדיד, ומה לי מטפחת או שתי מטפחות, דאפי' אם נאמר דאם אין מנהג בזה אין הדין דיוצאות בלא כתובה, אבל ודאי אינו מדרכי הצניעות. ולפי דברי החת"ס משמע שהעיקר הוא צמצום השערות שלא יצאו לחוץ, וזה לא מצוי כ"כ בזמנינו שהולכות בשערות קצרות ויש האפשרות לסדר שלא יבצבץ השערות גם בלא רדיד, וכ"ש אלו שמתגלחות.

מהנביא ישעיהו ותרגום יונתן יש ראייה להיתר

ולפ"ז גם בפאה נכרית לבד אין עוברות על דת יהודית אפי' ברשות הרבים, כיון שמצמצם היטב השערות עוד יותר מסתם מטפחת, ואפשר לקיים יותר דברי הזוהר (ותמוה מה שראיתי מביאים ראייה מישעיהו על הפס' "יען כי גבהו בנות ציון" וכו', אדרבה משם יש להביא ראייה להיפך, מדמדגיש הפס' גאווה, שיהיו גבוהות יותר).

[אמר המעתיק: נראה שכוונת הרב היא שיש להביא ראיה הפוכה מהפס' בישעיהו שם, ולהוכיח שפאה מותרת. שהרי בדברי הנביא ישעיהו שם (ג', כ"ג) הוא אומר "והיה תחת בושם מק", ופרש"י: "מקום שהיו מתבשמות בו יהיה נימק", וזה ע"פ הגמ' בשבת (סב:) שפירשו כך. ולכאורה, הרי מותר להתבשם גם בחוץ, וכדאיתא בגמ' שם בע"א, "רבי אליעזר אומר: יוצאה אשה בכובלת לכתחלה", ופרש"י שם שכובלת הוא "סם ששמו פילון, וריחו ערב" ומותר לאשה לצאת עמו לרשות הרבים. וא"כ, מה הטעם שנענשו. אלא צ"ל כדאיתא בגמ' שם בע"ב, "שמטילות מור ואפרסמון במנעליהן, ומהלכות בשווקי ירושלים, וכיון שמגיעות אצל בחורי ישראל, **בועטות בקרקע ומתזות עליהם** ומכניסות בהן יצר הרע כארס". וממילא אין איסור באשה המתבשמת ברה"ר, אלא המתבשמת באופן הנ"ל שכל כוונתה לזנות עם בחורי ישראל.]

וגם בפאה נכרית המובאת בנביא ישעיהו שם, "הלון וטפוף תלכנה", ופרש"י "לשון דבר צף על גבי חבירו... היו קושרות פאות נכריות קליעת שערות תלושין כורכות עם קליעותיהן שיראו גסות וטפופות", לו יצויר שמדובר בפאה נכרית שלנו, הרי כל טענת הנביא היא על ניפוח הפאה שתהיה מושכת תשומת לב, וכמו לגבי בושם, שכל טענת הנביא היתה על הבישום באופן הנ"ל. וא"כ, יש להביא ראיה מהנביא שעצם הפאה אין בה איסור, ומותרת האשה ללבשה, ואסורה רק כשעשויה באופן המנופח והפרוץ. וראה עוד בביאור שכתבנו בהקדמת הספר, שלפיו מתבארים דברי רש"י כמין חומר, דהיינו שמדובר בתוספות שיער שהעניקו נפח מופרז לצמתן שהיו רגילות לגלות].

'המתקדמים' אז והיום

ונראה פשוט דבמקום שהמנהג להקל אין הבדל בין רה"ר לחצר, וכו', מכח הסברה, דמה לי כיסוי זה או זה, דכל שמתקיים ופרע ראש האשה, הוי בכלל כיסוי. והמשנה ברורה דכתב דיש על מי לסמוך, בספרו גדר עולם התיר בפשיטות, ומדכתב במשנה ברורה דבמקומות שאין המנהג כן אסור משום מראית העין, משמע דהמדובר באינו ניכר היטב דהוי פאה. והגה"ק מהרי"ל דיסקין ז"ל הדגיש בעיקר המראית העין. ויתכן שגם מרן החת"ס שהזהיר רק לבנותיו דס"ל דעיקר האיסור הוא משום מראית העין, ומה דבספרי רבני אונגרין אוסרים, הרי הרבה הדגישו בגלל שהמתקדמים התחילו בזה, לא בזמננו שהמתקדמים והדומה להם מהדרים דוקא במטפחת דזילו להו וכו', והלובשות פאה מחזיקות אותן לאדוקות. וכו'.

ולאחר כל זאת אנו מצפים להיום שכולן ירגישו שכל כבודה בת מלך פנימה זה הכבוד האמיתי, וכולן (בין הלובשות פאה או כובע מקושט או מטפחת יפה, ואפשר אפי' מטפחת שחורה) ילבשו רדיד ממש, ויקיימו כפשוטו לא ניתנו תכשיטין אלא להתקשט בהם בפני בעלה, ולאחר שיתקיים במהרה בימינו דברי הנביא ופתאום יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים, יתקיים ממילא כל כבודה בת מלך פנימה.

עוד מדבריו בשו"ת אז נדברו (חלק י"א סי' נ')

לכבוד הרב... אחר דרישת שלומו הטוב באהבה רבה. נתקבל באהבה מכתבו שרוצה לדעת הלכה למעשה באיזה דברים הנוגע למנהגי העדות, ראשית מה שאיזה רב אמר לכבודו בזה הלשון, שלפי מנהג התימנים חובה שאשתו תלבש מטפחת, או פאה שרובה מכוסה במטפחת חוץ מטפח, אבל פאה לבד לא. והסביר, שמש"כ המשנה ברורה בשו"ע סי' ע"ה "נהגו להקל" זה לאשכנזים, וכן "כף החיים" שאומר שדעת כל האחרונים כדעת הרמ"א זה רק מהספרדים שמקילין, אבל התימנים היה להם מנהג ללכת בתימן במטפחת. והיה קשה לכבודו על פסק זה, מה הפשט שהיה להם מנהג, אם היתה להם האפשרות של קניה ואע"פ כן השתמשו דוקא במטפחת, שייך לומר מנהג, אבל כיון שלא היתה להם אפשרות של קניה, מה שייך בזה מנהג.

ראש המתירים היה ספרדי

כבודו צודק מאוד, וגם אני טוען כך, גם בנוגע למנהג של ספרדים שכתב היביע אומר (אה"ע חלק ה' סי' ה'), שמנהג הנשים הספרדיות שנהגו לאסור מימות עולם ומשנים קדמוניות. ועוד, שהרי ראש המתירים היה ספרדי, ולא הזכיר שיש בזה איזה מנהג. והפריז שם על המדה לאסור באופן החלטי, עד שאוסר גם על העתונות החרדית לפרסם מודעות, שלא כדרכו בקודש תמיד להשתמש בכוחא דהיתרא, ובפרט בדבר שכבר נהגו בזה רבים וכן שלמים. וזכורני שבחו"ל בעיירה שלי רק הרבנית הלכה בפאה, כי אז זה לא היה מופץ והיה דבר של יוקרה ומותרות.

כובע מעל הפאה הוא גריעותא

ומה שהתחילו הרבה לצאת בפאה נכרית עם כובע ומטפחת, לענ"ד לא הועילו בזה כלום, ויוצא מזה גם הרבה קולות, דאם היה המטפחת או הכובע מכסה את כל הפאה היה מובן הצד חומרא בזה, ובודאי היה אפשר לומר ע"ז תבוא עליה ברכה, אבל אין עושות כן, ומה מרוויחה עם הכיסוי, ובירושלים עיה"ק היו נוהגות איזה נשים ללבוש פאה חלקית שבאה בעיקר לכסות הצדעין במקום השערות היוצאות מהמטפחת, אבל בזמנינו נתרבו שלובשות פאה נכרית שלימה ומטפחת המכסה רק למחצה לשליש ולרביע (כפי הנראה שזה גרם התעמולה שעשו בזמן האחרון נגד הפאה נכרית), א"כ ממנה נפטר, אם פאה נכרית לא מקרי כיסוי, א"כ לא יוצאות בזה הכיסוי, וגם מורה דרך להקל בזה גם בלא פאה, ואם מקרי כיסוי גם בלא הכובע, א"כ אינו מוסיף המטפחת והכובע כלום בכיסוי הראש אלא ביופי האשה, שזה באמת מקשט הפאה ומפתה העיניים להסתכלות יותר מבלא כיסוי, כי בזמנינו המטפחות הן מסוג בגדי

צבעונין שהם יופי ותכשיט לנשים, ובפרט כובע מקושטת הלוכשת על חודה של ראש בתור היכר שהיא אשת איש (כמו הכיפה הקטנה).

אין צורך בהיכר בין אשת איש לרווקה

ומה שיש אומרים שיש לעשות היכר בין אשת איש לבתולה שלא יבוא להיכשל באשת איש, כבר מחו ליה המוחים בהרבה ספרים (ומובא ביביע אומר שם) שאין גוזרים גזירות מעצמנו, וגם אצלנו גם הפנויות בכלל עריות, וגם בארצות המזרח היה המנהג שגם הבתולות מכסות ראשן.

[אמר המעתיק: כוונת הרב היא למש"כ בשו"ת יביע אומר חלק ה' (סי' ה' אות ו'), וזה לשונו: "ובהיותי בזה ראיתי בספר מקרי דרדקי (בראשית אות ל"ה) שכתב... איסור תורה הוא שתצא אשה בפאה נכרית, כיוון שע"כ אין היכר בין נשואה לפנויה, ותוכל לבוא לידי קריבה דגילוי עריות, מפני שנראית שהיא פנויה. ע"כ. ולענ"ד אין דבריו מחוורים כלל... ועוד שאפי' לדבריו אין בזה אלא גזירה מדרבנן, שמא יבואו לידי קריבה באשה נשואה בחשבם שהיא פנויה, וברור שאחר התלמוד אין לנו לגזור גזירות מדעתנו, וכנודע מדברי הרא"ש (שבת כד.) וכ"כ הרב המגיד (פ"ה מהלכות חוה"מ הלכה כ'), והר"ן בתשובת הריב"ש (סי' ש"צ), והבית יוסף (או"ח סי' תס"ב). וכ"כ הרבה מגדולי האחרונים..."]

"ומכל שכן בזמן הזה שכל הפנויות הן בחזקת נדות, שאין טובלות אלא סמוך לחופתן, ומשום גדר וסייג נהגו כן, וכמש"כ בשו"ת הריב"ש (סי' תכ"ה). וע"ע באה"ע (סי' כ"ו). נמצא שגם בפנויות יש לאו דקריבה דגילוי עריות, ואיסור כרת בביאה. ומה לי איסור כרת או איסור סקילה. והן אמת שמצאתי להחיות יאיר (סי' קצ"ו) שכתב כיו"ב בדין ארוסה (בקידושין) שצריכה לכסות ראשה בצאתה לרה"ר מכמה טעמים, ואחד מהם, כי מנהג הבחורים לנהוג קלות ראש עם הפנויות, ויש לחוש פן יכשלו בה ח"ו, משא"כ עם הנשואות דגדרו גדר ואין מי שינהג בהו קלות ראש. ע"ש. אך בשו"ת נחלת דוד (סי' ל') כתב על דעת החוות יאיר דלא נהירא, שאין בידינו לגזור גזירות מה שלא גזרו חז"ל. ע"כ לשון הגר"ע יוסף זצ"ל שם. ויש להוסיף על זה, שאם נאמר שכיסוי הראש נועד להראות שהאשה נשואה, לא מובן מדוע גרושה ואלמנה חייבות בכיסוי ראשן, והרי אדרבה יש להן להראות שהן פנויות.

ובפרט שלשון הגמ' בכתובות (עב). "אזהרה לבנות ישראל", משמע רווקות ונשואות, ולא מוזכר כלל שצריך להיות היכר בין נשואה לרווקה, וכן כתבו הגר"א והב"ח (אה"ע כ"א), וכן פשט לשונם של הרמב"ם והשו"ע "אחת פנויה ואחת אשת איש", וגם הטעמים שנאמרו בגמ' לאסור גילוי שיער, אם משום ניוול (בכתובות שם) שזהו עיקר הטעם, אם משום קללת חוה (עירובין ק:): ואם משום שיער באשה ערוה ששייכו הכתוב (ברכות כד.), שייכים בין בנשואה ובין ברווקה. ורק מפני המנהג הרווח בימינו שרווקות יוצאות פרועות ראש, נדחקו האחרונים בביאור הגמ' ובביאור דברי הרמב"ם.

ואין לחלק בין נשואה לבתולה ולומר שנשואה גורמת יותר הרהורי עבירה, מפני שהיא בבחינת "מים גנובים ימתקו". כי זה אינו, שהרי כל מה שלא שייך לאדם ולא נמצא בחזקתו הרי זה מים גנובים בשבילו (ראה נדרים צא: ובביאור תוס' שם, ומה שפירש בזה הגר"א דסלר זצ"ל בספר מכתב

מאליהו ח"א, קונטרס החסד עמ' מ"ב), ואין נפק"מ בין נשואה לבתולה. ובגמ' סנהדרין (דף עה.). מוכח במפורש ששייך "מים גנובים ימתקו" גם בפנויה. ומרן הגר"ש משאש (ראה דבריו לעיל בעמ' 302) כתב שבתולה גורמת יותר הרהורי עבירה מנשואה, כי הרוואה נשואה יודע שאי אפשר להשיגה מחמת שהיא נשואה ולא מהרהר בה, וכמש"כ הראב"ע לגבי לא תחמוד, אבל בתולה אולי תסכים להינשא לו. וכן כתב בספר אוסרי לגפן (ח"ט דף קע"ה והלאה), וזה לשונו: "הניסיון מוכיח שהיום אדרבה, פנויות גורמות להם הרהורים יותר מאשר נשואות, מפני שנכנסים לדמיון אולי תסכים להינשא להם". עכ"ל. וגם ארוסה, למרות שדינה כאשת איש, פטורה מלכסות שערותיה, וממילא מוכח שאי אפשר לחלק כך.

וכל זה מוכח מדברי הראשונים בברכות כ"ד, שביארו שבשיער הבתולות אין הרהור, כיוון שרגילות לגלותו. ולא עלה על דעתם לחלק בין נשואה לבתולה, כפי שמנסים לדחוק באופנים שונים ומשונים ולבאר שבנשואה יש הרהור וברווקה אין, אלא כל החילוק הוא בין שיער המכוסה לשיער גלוי, ושיער הרגיל להיות מגולה, אין בו הרהור.

וכן כתב הגאון רבי ישראל דוד טאוב שליט"א, האדמו"ר ממודז'ין ארה"ב, בספרו "יד יחזקאל" (כת"י) להוכיח מהרמב"ם (בהלכות ק"ש ג, ט"ז) שלא הזכיר שאסור לקרות כנגד שיער, וביאר הכסף משנה שם שסובר שאין איסור אלא להסתכל בו, אבל לק"ש מותר, וכן מוכח מעוד ראשונים, ראה בריקאנטי (סי' כ"ו) "הא דאמרו שער באשה ערוה היינו להסתכל בה אבל לקרות לא, דמעשים בכל יום שאין אנו נזהרין מלקרות כנגד שער הבתולות, כך פי' רבינו טוביה בשם ר"ת", וכן כתב באור זרוע (חלק א' הלכות טהרת קריאת שמע ותפילה סי' קל"ג): "הא דאמר שמואל שער באשה ערוה שנאמר שערך כעדר העזים, פי' מורי רבינו יהודה בר יצחק דלאו לענין ק"ש איירי, וגם אין אנו נזהרין לקרות ק"ש לפני בתולות פרועות ראש".

והנה כל הראשונים הנ"ל הביאו ראיה שאין הרהור בשיער מכח המנהג לקרוא נגד שיער הבתולות, ונמצא א"כ שלדעתם אין הרהור בשיער אשת איש יותר משיער הבתולה, ואע"פ שאשת איש צריכה לכסות את שיערה. שאם לא נאמר כן, מדוע לא כתבו אותם הראשונים שאסור לקרות עכ"פ נגד שיער הנשואות. וממילא גם אי אפשר לומר שהתורה חייבה את הנשואות לכסות שערותיהן כי יש הרהור בשערן יותר משיער הבתולות.

עוד כתב הגאון רבי ישראל דוד טאוב להוכיח שאין מקום לחלק בין נשואה לרווקה ולטעון שיצר אשת איש תקיף יותר, שהרי ארוסה דינה כנשואה לכל דבר, ובכל זאת לשיטת הגאונים (המובאת בשטמ"ק בכתובות ע"ב), והב"ח (אה"ע כא), וחלקת מחוקק (שם), ודגול מרבבה (שם), ומג"א (או"ח ע"ה), ומחצית השקל (שם), והגר"א (שם), והפמ"ג (שם), וחוו"ת יאיר (סי' קצ"ו), ושב"ת יעקב (ח"א ק"ג), וישועות יעקב (אה"ע כ"א), וכן נראה דעת רבנו גרשום, אין שום חיוב לארוסה לכסות שערותיה (ע"כ דברי הגרי"ד טאוב שם).

ואין לומר שבתולה צריכה להיות נאה ולגלות שערותיה כדי "דלקפצו עלה למינסבה", כי היום תיתכן מציאות שאדם רווק יראה בתולה ותמצא חן בעיניו, אך להתחתן איתה לא יוכל מפני כמה וכמה סיבות (כמו עדות שונות או הפרשי גיל וכדו'), ואדם שהוא נשוי לא יוכל להתחתן איתה כלל, כי

לא נהגו היום לשאת שתי נשים, וגם היא בוודאי לא תסכים ע"פ רוב להינשא לו ולחכות שיתגרש מאשתו, ומדוע יתירו לבתולה ללכת בגילוי שיער בשביל מיעוט דמיעוט של גברים הראויים להינשא לה? וגם מבחינת "מים גנובים ימתקו" כנ"ל, הרי היא בשביל רוב הגברים כמים גנובים, כיון שבדרך הטבע אין היא יכולה להינשא להם. ולכן אין מקום לחלק בין נשואה לבתולה, וגם לא מצינו שום חילוק בדברי חז"ל בדיני הצניעות בין נשואה לבתולה (כיצד להתנהג או כיצד להתלבש). וראה גם מש"כ בזה הרב זאב שכטר זצ"ל (לקמן בעמ' 458). ומפני סברה זו נהגו מקצת נשים מחוגים מסוימים ללכת בכיסוי ראש חלקי בלבד, וכשמעירים להן שאין זה כיסוי כלל, הן אומרות שאין הכיסוי מיועד לכסות את הראש, אלא רק לעשות היכר בין נשואה לרווקה.

וכתב הריב"ש (בשו"ת הריב"ש סי' תכ"ה) שאדרבה, ברווקה החמירו חז"ל, וזה לשונו: "ואף הפנויה שאינה נדה, חמורה היא בזה מאשתו נדה [שעם אשתו נדה יכול להתייחד], שהרי אע"פ שאין יחוד הפנויה אסור מן התורה, מ"מ בית דינו של דוד גזרו עליו". וכן הוא בדיני הסתכלות: "אפי' להסתכל בפני הפנויה אסור, אא"כ הוא כדי שיראה אם היא נאה בעיניו, וישאנה... ובזה ג"כ חמורה היא הפנויה, אפילו אינה נדה, מאשתו נדה, שמוותר להסתכל בפניה, ואפילו נהנה בראייתה. ולא אסרו להסתכל באשתו נדה, אלא במקום התורף".

לא שייך מנהג היכן שלא היה מצוי

וכבר כתבתי מזה ברמיזה בספר אז נדברו חלק י' (עמ' פ' בד"ה ובפרט) "כלומר שני קישוטין ביחד" והתכוונתי לזה, ע"ש, ובהערה שם הארכנו קצת בענין פאה נכרית. בכל אופן בחלה נפשי לעשות מנהגי עדות בדבר רגיש כזה, וכף החיים ידע שבזמנו הספרדיות לא הלכו בפאה, ובכל זאת כתב שהסכמת האחרונים להתיר כרמ"א, ומשמע אפי' ברה"ר, אלא ודאי שלא שייך בזה מנהגא, מה שלא היה מצוי בזמנם ולא התרגלו ללכת בפאה, ואותו דבר מה שנוגע לתימנים.

ולפי מה שכותב כבודו נ"י שזה נוגע בעיקר להתקשט בפאה לעיתים רחוקות כמו ללכת על חתונה, בודאי יש להתיר בלא שום פקפוק כמו שהמנהג להתקשט בשאר תכשיטין. ולמעשה אין לנו אלא דברי המשנה ברורה, שהמיקל בזה יש לו על מי לסמוך, היינו אפי' ללבוש בתמידות. ומה שמביאים הירושלמי שכאילו אוסר פאה נכרית, יש לי ליישב ואכמ"ל.

עוד מדבריו בשו"ת אז נדברו (חלק י"ב סי' מ"א)

אחר מבוא הברכה והשלום ומוקיר למאן דלא קמכירנא, יקרת מכתבו נתקבל וכו'. זה בקשר למנהג תימן בפאה נכרית, וכבודו תיאר לי המנהג צניעות בתימן, ולבי יהמה בקרבי מתי נזכה לביאת משיח צדקנו שאז ישלוט שלטון התורה האמיתי, וכמו שכתב נמי רבינו יונה החסיד באגרת התשובה אות ע"ח, וזה לשונו, וצריכה האשה שתהא צנועה ונזהרת שלא יסתכלו בה בני אדם חוץ מבעלה, וכו'.

טעם איסור פריעת הראש

אמנם בהנוגע למנהג של פאה נכרית, הרי כבודו מסייע לדברינו שאין להסיק שיש איסור בדבר ואין צריכים למה שכתבתי שבגלל שלא היה בהישג יד, ופשוט שלפי אופן הלבושים לא היה שייך אצלם פאה נכרית, ואין לבנות מזה שיש אצלם מנהג לאסור. ואבאר את זה, דנראה ממכתבו שהבין כמו רבים דענין פאה נכרית קשור עם מלבושי צניעות וכאילו שזה הדיון. זאת אומרת, דגם האיסור דפריעת ראש באשה אינו מוכרח שזה רק בגלל צניעות, אלא ככל התורה שיש עוד טעמים שנעלמו מאיתנו, והראיה שהרי לפי הזוהר אסור גם בחדרי חדרים, ומשמע אפי' אין שם שום איש היא מוזהרת שלא יצאו השערות מחוץ להכיסוי. וזה לשון הזוהר פרשת נשא [מתורגם], "אמר ר' יהודה, שיער הראש של האשה שמתגלה, גורם לשיער אחר להתגלות ולפגום אותה, בשל כך צריכה האשה שאפילו קורות ביתה לא יראו שיערה אחת מראשה, כל שכן בחוץ". וכו'. ולזה ברור הוא שהשערות של הפאה לא הוי כשערות הטבעיים שלה, ויש לזה מעלה שאפשר לקיים בקל דברי הזוהר "דאפילו וכו' שיערה אחת מראשה".

אם אין איסור, אין הרהור

ולענין טפח באשה ערוה, לענין דבר שבקדושה, שזה בודאי אינו אלא משום טרדת הלב, אפי' הכי שערות של אשת איש גויה לא הוי ערוה, וכן בבתולה, הרי שגם המציאות נשתנתה כיון שאין איסור עליה להסוברים (שכן הוא העיקר, כמש"כ המשנ"ב) דאינו מועיל בכיסוי הראש שום מנהג, ולמה בבתולה או שהיא אינה מוזהרת מותר, אלא כיון שאין עליה איסור - אין טרדת הלב.

בקיצור, הדיון בפאה נכרית הוא מדיני אבן העזר ולא משום צניעות לבד, אם שערות של פאה הוי בכלל פריעת ראש או לא, והלוא סוף סוף אנו לא בשמים, ולכל הפחות ברגל אחת אנו נמצאים בארץ ומרגישים היטב מה מושך העיניים לראות ולהסתכל ועין רואה והלב חומד, אם היא לבושה בצניעות על דרך הטוב והישר אלא שלבושה פאה נכרית צנועה, או שלבושה במטפחת אבל לא בצורה של צניעות, ולא עלי לפרש כאן מה זה נקרא צניעות, זה ידוע ומפורסם (גם טרם שזכינו שתהא לבושה כמו בתימן). ולכל היותר זה תכשיט יפה, ולפי דעת חז"ל התכשיטין ניתנו להתקשט לפני בעלה, אבל היות שלא זכינו לקיים זה, גם בתכשיט של פאה לא מקיימים. ומה שכתבתי מטפחת שלא בצורה של צניעות, כולל ג"כ מטפחת אדומה המפורש בגמ' שבגד אדום זה פריצות, וכבר לא מדברים מזה, אף שאנו עדים שמושך העיניים ממרחק רב יותר מפאה נכרית, וראה בשו"ע יורה דעה סי' קע"ח (סעיף א'), דאפי' באנשים הוי מלבוש אדום דרך פריצות.

[אמר המעתיק: ומצינו גם בכיסוי ראש שנעשה להתנאות בפני זרים ולהביא לידי עבירה, ראה בסוטה דף ח' ע"ב: "היא פירסה לו סודרין נאין על ראשה, לפיכך כהן נוטל כיפה מעל ראשה ומניחה תחת רגליה"].

כל סגנון הלבוש השתנה בימינו

ולכן אמרנו שמה שלא נהוג בתימן בפאה נכרית אין לזה ראייה שהמנהג אצלם שפאה נכרית דינה כמו השערות הטבעיות, שהרי לפי מהלך הלבוש שלהם וכמו שכבודו כותב לא שייך בזה פאה נכרית, וע"פ רוב זה נוגע רק כשיוצאת מהבית כאמור, אבל לדאבונו שכאן אפי' הצנועות ביותר של נשי תימן אינן לבושות כמו בתימן, א"כ גם בנוגע לפאה יש להעמיד על עיקר הדין שלפעמים יש בזה נחיצות, כמו שבאו בשאלות לפני וצריכים להשתמש עם עיקר הדין, וגם כשנזכר בקרוב למשיח צדקנו שאז בטח כולם יקבלו עליהם עול הצניעות ברצון ויתלבשו כמו בתימן, יהיה זה ג"כ נוגע לענין כשהיא נמצאת בבית.

[אמר המעתיק: וכן כתב בשו"ת "שירת בן הלוי" (סי' י"ג): "ומה שטענו הרבה אחרונים שמנהג לבישת הפאה הונהג והשתרש ע"י קלי דעת ואפיקורסים, זה היה יציב וקיים אז. אבל מה נאמר ומה נדבר בדורנו כאשר כל מלבוש הנשים, אף היראות ביותר, הוא לבוש שהונהג ע"י פורקי עול והגורעים אף בין אומות העולם. החל מנעלי הנשים עם העקבים, המשך בגרבים הדקות והשמלה המראה מקצת החלק התחתון, וכלה בגרוע מכל בחלק העליון של השמלה המבליט את צורת האשה. כל זה לא נתיסד ע"י אנשים יראים. ואם נעמיד אשה הלבושה בדורנו בצניעות ליד נשים שהיו לבושות לפני מאתיים שנה ויותר, כפרוצה תחשב. וגם על מלבושים יותר צנועים משל היום צעקו גדולי הדור של זמנם. ואם כן לא הנחת אשה תחת בעלה. אלא יש צד להקל, אחרי שכבר נהגו במלבושים אלו החדשים הרבה שנים, הורגלה בהם העין ואינם מעוררים את היצר כמו אז, ואי אפשר עתה לכופ את כל העם ולאסור עליהם הכל מכל וכל. ואין דין הפאה שונה היום משאר המלבושים"].

כל רב בקהילתו או בבית מדרשו יש לו הזכות להנהיג ולהחמיר על שומעי לקחו כפי ראות עיניו, ומחויבים לקיים דבריו, אבל אין בכוחו לחדש מנהגים דהוי כתורה שלימה, מה שלא היו ולא נבראו. את המנהג לא קובעת המציאות אם לבשו או לא, אלא אם נזהרות היו מחמת איסור של פאה, וזה לא היה שייך בתימן.

מנהג המקום ולא מנהג העדה

אמנם אף שאין כאן מנהג מה שנוגע להעדויות, אבל מה שנוגע למקומות שייך בזה מנהג, כלומר הגרים בתימן אסור להם להתלבש בפאה מחמת מנהג המקום, וכן אפי' ממדינה אחרת שבאה מהמקום שנוהגות בפאה ובאה לתימן, אסור לה ללכת בפאה מטעם מנהג.

דעת הגר"ח פלאג'י

וכן ראיתי מובא מספר "רוח חיים" להגאון ר' חיים פלאג'י, דנשים הבאות מערי פראנקיא"ה לערי טורקיה ואין דעתן לחזור, שצריכין לנהוג איסור לכסות אפי' הפאה נכרית שלהן, וכ"ש אם יהיה תושב טורקיה שאבותיו דרו בה מימות עולם ולקח אשה מערי פראנקיא"ה, שהיא עתה מתיישבת בעיר עם בעלה, כי בוודאי שהיא אסורה ללבוש פאה נכרית.

הנה מבואר להדיא, שאין כאן מנהג עדות אלא מנהג מקומות, אף שאין לובשים מחמת איסור וצניעות אלא בגלל שלא שייך בהם פאה נכרית, מכל מקום נעשה זה כמנהג המקום שאסור משום מראית העין שזה עיקר הטעם המובא במשנה ברורה, ולא משום דת יהודית.

מנהג הספרדים

ובקשר למנהג הספרדים, הרי המלקט והפוסק האחרון מגדולי הספרדים כותב בספרו כף החיים סי' ע"ה ס"ק י"ט שהסכמת האחרונים להתיר כדברי הרמ"א, וכן מביאים בשם שו"ת ישכיל עבדי חלק ז' אה"ע סי' ט"ז.

[אמר המעתיק: וכן כתב מרן הגאון רבי שלום משאש (ראה דבריו לעיל בעמ' 242): "מעולם לא היה בזה מנהג אצל הספרדים בחו"ל. לפי ידיעתי במרוקו ארץ מולדתי, לא עלה על דעת שום אחד מרבני הדור גדול או קטן לדבר בזה כלל, שהרי לא היתה נמצאת פאה נכרית אצלם, רק דרך לימוד המשנה היו קורין פאה, אבל לא ראו ולא שמעו מזה כלל כדי לקבוע מנהג בזה לאסור או להתיר". עכ"ל.]

וכן הביא אחד אחד מתלמידי הגאון רבי ניסים קרליץ זצ"ל, בעלון "נשיח בחוקיך" המביא את תורת הגרנ"ק, בפרשת "אמור" תשע"ח: "שאלתי את מרן [הגרנ"ק] מה דין לבישת פאה נכרית, והשיב שמותר. הוספתי לשאול, האם גם בני ספרד יכולים ללבוש פאה נכרית, מכיוון שמה שלא נהגו בכך הוא משום שזה לא היה מקובל במדינות אלו, ולכן היה בכך חוסר צניעות, אך כיום מותר להם ללבוש. והשיב שהדברים נכונים".

וכן כתב הרה"ג רבי יצחק רצאבי בספר "מעיל קטן" למהרי"ץ זצ"ל, בהערות לספר הנקראים "שולי המעיל" (סי' ו' הערה רכ"ח), במענה לשאלה מה דין נשות עולי תימן בפאה, אחר שנהגו בתימן בשנים ושלושה כיויים. וזה לשונו שם: "אם חז"ל אמרו שאין אשה מתקנאת אלא בדרך חברתה, בזמננו הן מתקנאות גם בפאת ראשה של חברתן, ואי אפשר לקבוע איסור גמור ומוחלט בדבר, כי חכמי הדור חלוקים בדעותיהם אלו מתירים ואלו אוסרים, ורוב הנשים לא תשמענה לאוסרים אלא אם כן יחליטו כן כולם או רובם ככולם... והרבה פעמים יגרום ענין זה הפרת שלום הבית, כי קשה מאוד להיות שונה מחברותיה ושכנותיה. ואין לדון בזה מצד מנהגי הקהילות, כי בלאו הכי נשתנו כל מנהגי המלבושים וכיוצא בהם. ואין זה מחלוקת בין אשכנזים לספרדים, כי גם מהאשכנזים יש אוסרים, וגם מהספרדים יש מתירים". עכ"ל.

ואמנם על אף שמדבריו שם משמע שלא אסר, אך במקומות אחרים בספריו כתב לאסור וצ"ע, ועל כן לא הביאותיו כאן אלא כסיוע לדברי הגר"ב זילבר, שלא שייך לאסור פאה מצד המנהג בתימן].

עוד מדבריו בשו"ת אז נדברו (חלק י"ג סי' נ"ה - נ"ו)

ספרו נתקבל במועדו, אבל לא הייתי בבני ברק לכן נתאחרה תשובתי. וכשעיינתי נתעורר אצלי לעת עתה על מה שכת"ר שליט"א השיב בעניין הפאות, ומביא את הדברי חיים (יו"ד חלק ב' סי' נ"ט) שלפי דברי הר"ן בכתובות והריטב"א המובא בשטמ"ק, אפי' לתת חתיכת משי ודומה על הפדחת שיהא דומה לשיער אסור, דזה הוי דת יהודית (דמפרש כן דברי הש"ס בפרק המדיר דטווה ורד כנגד פניה, בניגוד לפרש"י). וע"פ זה מסיק הדברי חיים דכ"ש דאסור לצאת בפאה נכרית, דהוי דת יהודית. ומתמה הד"ח על כנסת הגדולה שדן בזה ונשמט ממנו הר"ן והריטב"א.

פליאה על ה"דברי חיים"

וכפי הנראה שכת"ר האמין שכן הוא בר"ן ובריטב"א, אבל מה שנוגע למשא ומתן של הלכה אין דרכי להאמין, אפי' להכי גדול, לכן כשראיתי זה בספר לא האמנתי שכן הוא בר"ן ובריטב"א, דהלא הגמ' הזאת היא מגירסא דינקותא, ועמדתי משתומם על המראה הזה, לכן לא האמנתי שכן הוא בדברי חיים, אבל טרחתי להשיג הדברי חיים (כי הספר אינו תחת ידי) וראיתי שבאמת כן הוא בדברי חיים כמו שכת"ר מעתיק ממנו, וזה תימה גדולה ופליאה עצומה על הדברי חיים, שהרי בר"ן ובריטב"א אין מבואר זה כלל אלא פירוש אחר לגמרי, ומה שמביא הדברי חיים מהשטמ"ק אנו כבר זכינו לחידושי הריטב"א (ומש"כ הריטב"א רמב"ן צ"ל רמב"ם) והוא בפרק כ"ד הלכה י"ח מהלכות אישות, וזה ע"פ פירוש הר"ח בתוס' (כתובות דף עב:) דמפרשים דטווה צמר אדום היא טווה שיפול על פניה מזהרוריתו וזה עזות מצח ופריצות. עכ"ל. ובחידושי הריטב"א הלשון הוא "כדרך שעושין נשי הנכרים" וזה הפריצות וכן הוא בר"ן ושטמ"ק, ואין זכר למה שכתב הדברי חיים בשם "לפי שדומה לשיער".

ואין ספק שמצוה לתרץ את אותו גאון וצדיק ז"ל ולא להשוותו כטועה בדברים המפורשים בראשונים, ונאמר שכיון שכתב הדברי חיים (ביו"ד ח"א) דהמנהג של פאה נכרית בזמנם נובע מקלי העם פחותי הערך ואפיקורסים (וזה לא כמו בזמנינו, שאדרבה הפאה נכרית היא סמל של החרדיות), לכן סבירא ליה דהוי בכלל דת יהודית כמו שאמרו לענין טווה ורד כנגד פניה. אבל הלשון של הד"ח משמע לפי שדומה לשיער, לכן צ"ע טובא מה שמביא הדברי חיים מהראשונים, שאינו מבואר זה כלל בדבריהם.

[אמר המעתיק: מה שכתב הרב שפאה נכרית היא סמל הנשים החרדיות, כן כתב גם הגאון רבי מרדכי יעקב ברייש בשו"ת חלקת יעקב (יורה דעה סימן קלח): "אנשים עם כיפה על ראשם ונשים עם פאה נכרית, זה סימנים של יהדות חרדית"].

ואם באמת היו הר"ן והריטב"א אוסרים גם בחתיכת משי על הפדחת הדומה לשערות משום דת יהודית, א"כ כ"ש הוא פ"נ כמש"כ הד"ח, וכל ההיתר של פ"נ היה נופל בבירא, דבהכרח אנו צריכים להרכין ראשנו לפני הראשונים ז"ל, בין אנו מבינים דבריהם או לא מבינים, אבל מה נעשה שאין כלל ר"ן וריטב"א כזה.

והחוגים הנוהגים להחמיר בכובע על הפאה, ונראה היטב הפאה היוצאת מהכובע, לא יצאו ידי חובה לפי הדברי חיים, דעכ"פ הוא בכלל דת יהודית, ולפי דבריו אין הבדל בין לובש כובע או לא, אבל הוא מסתמך בזה על הר"ן והריטב"א, וכבר נתבאר שאין ר"ן וריטב"א כזה שיהא אסור משום דת יהודית.

מעכ"ת העיר לנכון [מכתב נוסף להנ"ל, לאחר חצי שנה] אודות ללבוש כובע על הפאה, שלובשים כובעים מודרניים עשויים לפי האופנה שממציאים בתי האופנה, יש לומר שבאו להחמיר ונמצאו מקילים, ואין לזה שייכות למה שמביא בשם החת"ס (או"ח סי' ל"ו) ללבוש כובע על המטפחת, דשם מדובר בכובע שנהגו בנות ישראל ללכת המכסה כל השערות יותר מהמטפחת, דזה המעלה של שני כיסויים המוזכר בחת"ס, דאם לא כן מה לי כיסוי אחד או שניים. ומה שכת"ר מביא משו"ת דברי חיים (ח"א יו"ד סי' ל') במה שהאריך לאסור לבת ישראל לילך במצנפת בראשם כדרך שהולכות בנות זולתנו, כמובן שאין לזה שייכות למה שהוזכר בחת"ס כובע על המטפחת.

אבל רצוני עוד להעיר דכל זה אם המדובר היה בכובע המכסה היטב את כל השערות, אבל כהיום יש חוגים המחמירים ללכת דוקא בכובעים על הפאה ואין מכסה כל הפאה, ויש כאלו שרק מכסה את חודו של הראש, ומה מרוויחים בזה, כיון שלפי הדברי חיים המובא למעלה וסיעתו אסור זה משום דת יהודית, אפי' אם היה מכסה כל הפאה כל שקצת שערות יוצאות בחוץ (מה שתמהתי על הדברי חיים דמביא זה בשם ראשונים בכתובות דליתא זה שם, מצאתי כעת באוצר הפוסקים שמביא כן בשם שו"ת לבושי מרדכי שכבר תמה עליו, והספר אינו תחת ידי), ומלבד מה שהכובע אינו מכסה כל הפאה רק חלק, עצם הכובע המודרני מוסיף חן להאשה ולהפאה, ויש כאלו שעוד מהדרין בכובע מקושט בכפתורים נוצצים המושך העיניים של הגבר מרחוק, מבלי לדבר בצבע אדום שנעשה היום הפקר, ע"ז בודאי יש לומר כמו שכת"ר כותב שבאים להחמיר ונמצאו מקילים.

ולאמיתו של דבר גם בלובשת מטפחת בצורה של כובע, דהיינו מטפחת מקושטת ומכסה רק מקצת מהפאה, אין הבדל גדול מכובע, ואני לא יודע מי הנהיג כן ועל איזה סמך הנהיגו

כן. ויתכן דס"ל שמהתורה יוצאין בזה ורצו לצאת לכל הפחות מדין תורה, וגם י"א שיש לעשות היכר בין אשת איש לפנויה, אף שאין מקור לזה. ויתכן דס"ל דדת יהודית הוא דבעינן שני כיסויים, אבל זה דוקא אם הכיסוי השני מכסה יותר מהתחתון, ולא כשהשני מכסה רק במקצת.

לכן נראה אף שאין להרהר על אלו שנהגו כן ע"פ רבותיהם, אבל לפי האמור יותר טוב אם לובשים פאה צנועה בלי שום כיסוי וסומכים על המגן אברהם שדוחה את הבאר שבע, ואחריו נמשכים שאר האחרונים, ואחרון אחרון מרן ז"ל במשנה ברורה, אשר מפיהם אנו חיים כל היום...

לחבוש פאה גם בבית

ונראה דהלובשות פאה ישתדלו ללבוש זה כל הזמן, גם בבית, ולא לחוש על קלקול הפאה, ולא רק כשיוצאות מהבית, דבזה היא מגלה דעתה שזה כיסוי ולא רק תכשיט, ועוד דהפאה היא גם מתכשיטי אשה, וכבר אמרו חז"ל דלא ניתנו תכשיטין אלא להתקשט בפני בעלה, אף שגם אלו שלא לובשות פאה ג"כ לא מקיימות זה בשאר תכשיטין, אבל כיון דמה שאנו מתירים לכתחילה את הפאה במקום שנהגו היתר הוא בגלל שלוקחים בחשבון שבזה מתקשטת לבעלה, שזה ענין גדול מאוד וגורם שלום בית, לא יתכן ללבוש פאה רק כשיוצאות מהבית.

ומה שכ"ג דן להיתרא בפאה נכרית של זמננו שאינם משערות ממש, רק ניילון, שי"ל שגם הרבה אוסרין יקילו בזה, הדברים נכונים, אבל מש"כ עוד שגם אלו שאוסרים ליתן חתיכת בגד הדומה לשערות, ג"כ יתירו בפאה נכרית כזה, משום דהוי בכלל אין מוסיפין על הגזירות, זה אינו מובן, ופשוט הוא שאין הבדל בזה להדברי חיים. אבל כבר נתבאר שהר"ן והריטב"א לא פירשו כן הגמ', לכן אין שום מקור לאסור, לא לפאה נכרית, ולא לחתיכת בגד הדומה לשערות, וכל שכן בפאה נכרית של שערות שלנו.

עוד מדבריו בשו"ת אז נדברו (חלק י"ד סי' מ"ח)

שלום וברכה למעכ"ת הגה"צ כ"ק האדמו"ר מזוטשקא שליט"א... רצוני להעיר בנוגע להשגותיו על הקונטרס "מלבושי נשים", מה שכ"ק משיג על מה שכתבתי בגרביים אין הצבע מכרעת אפי' כצבע הבשר ממש מותר מדינא, אם לא מדרכי הצניעות, וגם חשדא אין בזה במקומות שרגילין בזה. זאת ועוד, שתמיד יש הבדל קצת בין הגרביים למראה הבשר ממש, עכ"ד [ומאריך קצת בזה, ומענין זה עובר לפאה נכרית]. ידוע שמרן ז"ל במשנה ברורה מסיק

בשם כמה מהאחרונים דתלוי במנהג מקומות, וכמובן גם במנהג אבות, ואף שיש דעות הרבה בענין פאה, הרי הרבה חוגים חרדיים נוהגים להקל.

אין לאסור מחמת שגורם הרהור

ומה שמעכ"ק שליט"א כותב פשיטא שגורם הרהורים רעים שאסור מן התורה "ולא תתורו" וכו', הלא גם בגדי צבעונין של אשה גורם הרהורים ואסור להסתכל גם כשתולין בחוץ, והלא אין לך דבר שגורם הרהורים יותר מיופי האשה שע"ז נאמר בעיקר ולא תתורו, וגם אסור משום "ונשמרת" כמבואר בע"ז (דף כ') באשת איש אפי' מכוערת, ואפי' הכי נשים יוצאות בגילוי פנים... ואם האשה תכסה ראשה היטב במטפחת מלא יהלומים או של כסף וזהב, האם לא קוראים בזה "ופרע ראש האשה", אף שאין ספק שהדין של איסור פריעת ראש הוא גם משום פריצות כמש"כ התה"ד בסי' י' ואין בזה מהחידוש שהרי ההלכה שאשה יוצאת בלא כתובה הוא משום ענייני פריצות ולא רק משום שהאשה עוברת על איסורים, מכל מקום אין לנו לחדש מלבנו איסורים אף שאין ספק שהכיסויים הנ"ל אין לך פריצות גדולה מזו. והרי אפי' במלבוש אדום הוי פריצות (בגמ' ברכות כ.) ומי לא עסקין שם גם באשה שמחמירה בפאה ומכסה ראשה היטב שלא יראה אפי' שיער אחד (ומשמעות הערוך שם בגליון הש"ס בגד כגון כרבלתא וכו' הוא כן), אלא שהכיסוי הוא אדום, וקרין ביה "ופרע ראש האשה", כלומר מקיימת בזה דין כיסוי הראש ואע"פ כן הוא פריצות.

היוצא מדברינו דכמו שחז"ל חילקו בין דת משה ויהודית, וגם מה זה דת יהודית מקורו בפוסקים, ולא בחדא מחתא מחתינהו, גם אנו בעקבותיהם נלך. ואם החלטנו שגילוי בשר הוי כפריעת ראש באשה, אנו צריכים לקבל זאת כדבר חוקי שאין בזה טעמים, כלומר מלבד שזה היפך צניעות וגם גורם להכשיל, הרי זה כאיסור עצמי, דהלוא מפורסם מה שכתוב בזוהר פרשת נשא "שערא דרישא דאיתתא דאתגליא גרים שערא אחרא לאתגליא ולאפגמה לה, בגין כך בעיא איתתא דאפי' טסירא דביתא לא יחמון שערא חד מרישה" וכו', ויתכן שגם בגילוי בשרה יש סוד בדבר כמו בפריעת ראש, ואם מפרסמים בנשימה אחת גילוי בשר עם גרביים בצבע בשר, בא זה ולימד על זה שאינו עיקר.

ואודות הטענה הלוא במקומות המכוסים החמירו יותר, כמבואר בעומדות על הכביסה, וממילא נסתר קצת טענות שלנו הנ"ל, י"ל דגם בענין הרהור יש הבדל בין גילוי בשר ממש ובין תמונה או גרביים הדומה לבשר, וכעין שכתב הפמ"ג לענין פאה נכרית, **דיש בזה ענין רוחני**, כיון דמכסה בפאה ומתקיים "ופרע ראש האשה" גם הרהור אין בזה כמו בשערות מגולות. אגב אעתיק כאן דבריו, וזה לשונו בס"ק ה', דפאה נכרית אפי' משערותיה התלושים אין הרהור, ויוצאה לרה"ר כך אפי' בשבת. ולאחר דמביא הבאר שבע כתב בזה הלשון, ומ"מ במדינות שיוצאין בפאה נכרית מגולה יש לסמוך על השו"ע כאמור. וקצת דמדומי ראייה

מכתובות ע"ב, וראשה פרוע דת יהודית ולא מוקים בפאה נכרית ודת יהודית, שמע מינה דלית בה דת יהודית ושרי, ע"כ.

ולכאורה אינו מובן, דלמה זה רק דמדומי ראייה ולא ראייה גמורה, משום דהא המשנה אומרת "וראשה פרוע" ובפאה הראש מכוסה, ומה שהגמ' מתרצת דמדובר בקלתה דאינו מכסה כל השערות שיש נקבים לפ"ז יהא ניחא שאין ראייה מהמשנה, אבל לפי הרמב"ם דכתב דמטפחת המכסה השערות הוי דת יהודית, דמשמע אפי' במכסה כל השערות אסור משום דת יהודית, כיון דאינה מתעטפת בצעיף כדרך כל הנשים, א"כ לפ"ז הוי ראייה גמורה דפאה אינו אסור משום דת יהודית וכאמור.

אין לאסור מחמת שאסור להסתכל

ואין לבדות מלבנו לדמות האיסור הסתכלות שבאה"ע סי' כ"א למלבושי נשים. הלאו דלא תתורו נאמר בעיקר על הסתכלות באשת איש (דאין זנות אלא באשת איש), והרבה מיני הסתכלות אסרו משום הרהור הנלמד בעיקר מ"ונשמרתם", וגם בענינים אלו אין לערבב הפרשיות, ואין לדון משם מה שמותר ומה שאסור להתלבש, והרי מפורש אמרו שאסור להסתכל על בגדי צבעונין, ואפי' הכי לא אסרו לאשה ללכת בבגדי צבעונין בשוק (ורק באדום אסרו, דהצבע ניכר מאוד גם מרחוק), והוא הדין באם הבגד כמראה הבשר, וכמובן שיש עוד לחלק מבגדי צבעונין אבל אין לדמות זה לבשר מגולה ממש.

ודמות ראייה שהאיסור גורם ההרהור, והרי בתולות פנויות יש שסוברים בשיטת השו"ע באה"ע סי' כ"א שנוהגות שלא ללכת בפריעת ראש, ואפי' הכי פסק באו"ח סי' ע"ה שאין איסור לקרות ק"ש כנגדה, ובנכריות מסתפק המ"ב דמותר, משמע אפי' אם דרכן לכסות, ויתכן שזה יותר מדמות ראייה שהאיסור גורם ההרהור וכאמור.

אין לאסור מחמת שמתייפה

וברור שאשה שאין שערותיה יפות ומתביישת לצאת בלא מטפחת, דמכל מקום כנגד שעה הטבעי אסור לומר דבר שבקדושה, ובכלל איסור פריעה הוי, וכשמכסה ראשה במטפחת או בפאה (במקומות שנהגו להתיר), אף שמתייפה בזה מכל מקום מותר.

פרק י

הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א ראב"ד העדה החרדית בארה"ק (ספר דת והלכה סי' א')

מבוא. הנה לפני כמה חדשים [נכתב בשנת תש"ל] פורסם מהגאון רבי עובדיה יוסף, מחבר ספר "יביע אומר", בקונטרס מיוחד ובעיתונים וכן בספרו, שפאה נכרית אסור מדינא, וכמעט כל בית ישראל עוברים ח"ו באיסור, ועיתונים שמפרסמים על זה מודעות מכשילין את הרבים. ובמחילת כבודו, מטיל בכך מום בקדשים על רובא דרובא של בית ישראל.

אוסרי הפאה הצריכו שני כיסויים

אמנם אם אין בדבריו אלא חומרא תבוא עליו הברכה, אבל בעוונותינו הרבים אלו הצעירות שמסירות הפאה נכרית לובשות מטפחת שאינה מכסה כל שערות הראש ממש, והבאנו שבזה האיסור לכ"ע חמור טפי אלף פעמים מאיסור פאה נכרית, וכן בלאו הכי לרוב הפוסקים שצריך מטפחת דוקא, כוונתם שצריך שני כיסויים מטפחת עם רדיד, שלא יתראה כלל משערות ראשן וכמבואר ברמב"ם ושו"ע, וזהו המנהג העתיק גם אצל הספרדים, וא"כ מצינו שבמטפחת לבד אין כאן תיקון רק פירצה ח"ו, והעיקר ביארנו שאין לחלק בענין זה בין אשכנזים לספרדים, שכולן נהגו פעם בלי פאה נכרית, והיום אשה מאלו או מאלו שנוהגות בפאה נכרית הבאנו היסוד לכך בהלכה וממה שיש להיזהר.

מקור איסור המטפחת מהבבלי

הנה לפני שנבאר גדרי איסור פריעת ראש באשה, נקדים מקור האי הלכה, ויסודו משנה מפורשת בכתובות (עב.) דאיתא שם "ואלו יוצאות שלא בכתובה, העוברת על דת משה ויהודית וכו', ואיזהו דת יהודית יוצאה וראשה פרוע", ובגמ' שם "ראשה פרוע דאורייתא היא, דכתיב ופרע את ראש האשה, ותנא דבי ר' ישמעאל אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפרוע ראש. דאורייתא קלתה שפיר דמי, דת יהודית אפי' קלתה נמי אסור". ע"ש. וכן פוסק הרמב"ם בפרק כ"ד דאישות (הלכה י"א), "ואלו הן הדברים שאם עשתה אחת מהן עברה על דת משה, יוצאה בשוק ושיער ראשה גלוי", ובהלכה י"ב, "ואיזו דת יהודית, הוא מנהג הצניעות שנהגו בנות ישראל, ואלו הן הדברים שאם עשתה אחת מהן עברה על דת יהודית, יוצאה לשוק או למבוי מפולש וראשה פרוע ואין עליה רדיד ככל הנשים, אע"פ ששערה מכוסה במטפחת". ע"ש. וכן הובא האי דינא בשו"ע אהע"ז סי' קט"ו (סעיף ה') ע"ש. והובא במשנ"ב בבה"ל (סי'

ע"ה) שצריך ברשות הרבים מן הדין מטפחת ורדיד דוקא. ע"ש. והיינו דלא סגי לאשה ברה"ר מה שמכוסה במטפחת לחוד, רק צריכה מן הדין עוד כיסוי.

והנה בדברי הרמב"ם והשו"ע מפורש שאסור לאשה מדת יהודית לצאת לרשות הרבים אפי' יש לה מטפחת, שצריכה חוץ מהמטפחת גם רדיד, וכפי הנראה מפרש דהאי דמבואר בגמ' דלא סגי ברה"ר בקלתה אינו דוקא מפני דחלולה בנקבים, רק דין הוא שאשה צריכה שני כיסויים דוקא אם יוצאה לרה"ר, ובלאו הכי עברה על דת יהודית ע"ש בביאור הגר"א, וכן מבואר בתשובת "באר שבע" אבי האוסרים בפאה נכרית, שתומך דבריו על דברי הגאון מהר"י קצנלנבוגן שאוסר בפאה נכרית, מפני שאפי' במטפחת שהיא מכסה לגמרי השערות, אפי' הכי לא סגי וכו' משום דשני כיסויים גמורים בעינן, ודעבידי בייחוד לכיסוי השיער כמטפחת או סבכה והדומה לה, ועל המטפחת רדיד, משום דזהו מנהג יהדות שנהגו בנות ישראל, והשתא היאך יעלה על הדעת שיהא מותר לצאת בפאה נכרית מגולה לחוד, טפי ממטפחת דעביד בייחוד לכיסוי השיער וגם הוא מכסה לגמרי השערות, ע"ש.

ומבואר מדבריו שאסור לאשה ללכת במטפחת לרשות הרבים, רק צריכה שני כיסויים, והיינו אפי' המטפחת מכסה היטב כל שערותיה לא סגי בכך, וכן מפרש לדינא עמוד ההוראה מרן בעל החתם סופר זצ"ל (או"ח סי' ל"ו), "הכלל היוצא כל שום שיער בשום מקום בראש ופדחת בנשואה אפי' בחדרה ערוה היא, אם לא שיש לה מטפחת בראשה, ובשוק וחצר של רבים גם כובע". והיינו מלבד המטפחת שמכסה הכל צריכה עוד כובע, וכן המנהג הוותיק בישוב הישן בירושלים עיה"ק בשני כיסויים, וכן אצל התימנים וספרדים נהגו מאז תמיד כן, ורק האמת שבזמן האחרון בקצת מקומות ואפי' אצל עדות המזרח, שינו גם שם כמה צעירות הגדר בכיסוי נשים, ולא מכסות כדין כמקדם, אבל העיקר נראה לכאורה לדינא, שלרשות הרבים צריכים שני כיסויים דוקא, ולא סגי במטפחת לחוד וכפשטות לשון רמב"ם ושו"ע, ותמהני שהפוסקים לא הזהירו מזה כדי הצורך, והיא הלכה מפורשת.

אמנם בשו"ת "תשובה מאהבה" (סי' מ"ח) דוחה האי סברא שצריך שני כיסויים, דתמוה אטו צריך לכיסוי שערות כלי בתוך כלי ועיבוד לשמה דהיינו שתהא מטפחת העשויה במיוחד לכיסוי השיער, ועל כן מפרש דהאי דלא סגי במטפחת וכמבואר ברמב"ם ושו"ע, היינו כשמנוקבת כסל דוקא וכמבואר בב"ח (אה"ע קט"ו), אבל כיסוי גמור ודאי מועיל.

אבל כבר הבאנו שאין כן דעת גדולי הוראה, הלא הם מהר"י קצנלנבוגן וחת"ס, וגם הדוחק מבואר, לפרש סתימת הרמב"ם ושו"ע במטפחת דמיירי רק במנוקבת, דכה"ג הוה ליה לפרש, וכן בפרישה בשו"ע שם משמע שמטפחת לא סגי וצריך בכל מקום רדיד דוקא, והדר תיקשי למה באמת צריך שני כיסויים, אטו בכיסוי אחד כדין לא מספיק, וצ"ע לכאורה.

מקור איסור המטפחת מהירושלמי

ועיקר היסוד שמטפחת לא סגי לצאת בכך לרה"ר נראה שמקורו בירושלמי פרק ז' דכתובות (הלכה ו'), "שאסורה בקפליטין לרה"ר ויש בזה איסור פריעת ראש" ע"ש, ומפרש ה"פני משה" דהיינו מטפחת, וא"כ יש לנו מקור מהירושלמי לאיסור לצאת במטפחת לרה"ר וכמו שכתבנו (אבל צ"ע שברמב"ם ושו"ע אסרו במטפחת למבוי מפולש דוקא ולא אסרו לחצר אלא כשרבים בוקעין בו, ובירושלמי שם מבואר שרבים בוקעין בו אסורה נמי בחצר, ובאין רבים בוקעין בו מותרת נמי למבוי, וע"ש בביאור הגר"א (אה"ע קט"ו) שתמה על הרמב"ם ושו"ע שלא הביאו חילוקים אלו, אבל לרה"ר ממש או חצר שרבים בוקעין בו אין ספק דלא סגי במטפחת רק בעינן נמי רדיד כמש"כ).

טעם איסור המטפחת

ונראה לפרש הטעם דלא סגי במטפחת אף שמכסה כל הראש בפשיטות, דמטפחת רפויה ועלולה לינתק ולכן מדת יהודית צריך עוד כיסוי שלא יתראו לעולם משערות ראשה כלל, וזהו טעם הרמב"ם ושו"ע שמטפחת לא סגי אפי' עכשיו שמכסה הכל, כיון שעלולה לינתק ולגלות מקצת שערותיה, וכן נהגו הרבה נשים מאז בשני כיסויים דוקא, ומנהג בנות ישראל הצנועות תורה היא.

עדיפות הפאה על המטפחת

ומעתה יש לומר דבפאה נכרית לנוהגין בזה היתר, הלוא בהאי מילתא עדיפא ממטפחת, שבמטפחת דוקא המציאות שמתרפה ועלול לינתק קצת, משא"כ בפאה נכרית הכל מכוסה, ומהאי טעמא אשה יוצאה בפאה נכרית לרה"ר בשבת היום, שאצלנו לא אתי לאחוכי עלה, ואינה עשויה לינתק, ולא שייך הגזירה שעשויה להוציא ד' אמות ברה"ר להראות לחברתה, וכיון שאין פאה נכרית עשויה לינתק, יש לומר דעדיף, דסגי בהאי כיסוי לחוד ולא צריך שני כיסויים, ורק במטפחת שמתגלה בזה לפעמים שערות צריך עוד כיסוי, והיינו בזמנם ברדיד ככל הנשים, או כיסוי אחר, ובלבד שיהיו שני כיסויים כמש"כ, דלא סגי מן הדין במטפחת אפי' כעת שמכסה הכל (ויש לומר עוד שאצלנו הפאות נכריות ברשת עם נקבים ועליה הפאה נכרית, וא"כ בזה גופא הוי כשני כיסויים, דהוה כקלתה עם עוד כיסוי, ומיהו הרשת אינה צפופה ובנקבים כה"ג אולי גרע מקלתה, וכן מחובר לגוף השערות וכו', ולכן הטעם שהבאנו שבפאה נכרית לא צריך עוד כיסוי דלא אתי לנתוקי, אתי שפיר טפי).

היתר המטפחת בימינו

שוב עיינתי וביארתי טעם אחר להיתר בזמנינו לצאת אפי' במטפחת לחוד לרה"ר מעיקר הדין, ובלבד שתכסה כל שערות ראשה ולא יתגלו משערותיה כלל. שלפנים נהגו כולם בכיסוי ראש, ואשה בלי כיסוי אפי' נכרית נחשבה כפרוצה ממש, וכן מפורש ברש"י סנהדרין (דף נח:

ד"ה משתפרע ראשה בשוק) "שהיו רגילות אף הנכריות הנשואות שלא לצאת בראש פרוע" ע"ש. והדבר כן עד היום בכמה ארצות, ולכן בנות ישראל מדת יהודית נהגו בצניעות טפי מכל האומות, ולא הסתפקו במטפחת או כובע שמכסה הכל וסגי מדין תורה, רק דרשו עוד כיסוי דהיינו גם ברדיד לצניעות טפי, ואשה שלא הסכימה להתנהג בדת יהודית, בעלה גירשה בלי כתובה מפני שלא נהגה במנהג בנות ישראל הכשרות, וזה הדין המבואר במשנה ורמב"ם ופוסקים.

ומעתה יש ליישב מנהג דילן שנהגו הנשים לצאת היום במטפחת לחוד, שאצלנו וסביבנו בנות העכו"ם וכן החפשיות מתהלכות ברחוב בגילוי ראש ממש, ובישראל לבד הצנועות זהירות שלא יתראה משערותיהן כלל, וא"כ גם היום אפי' בכיסוי אחד שמכסה כל הראש כדין סגי, ויוצאים גם בזה לחוד מדין דת יהודית, וכה"ג לא נהגו להוסיף עוד רדיד, דסגי בכך שיש בזה גופא בכיסוי אחד כראוי מנהג דת יהודית. וא"כ המנהג שלנו היום אתי שפיר גם לרמב"ם ושו"ע, שכה"ג לא נהגו מעולם ולא צריך יותר גם לדידהו כמו שכתבנו.

ואבאר הדבר עוד, שבעצם המתחדשים בסברא כעין הנ"ל רצו לעקור ח"ו לגמרי חיוב כיסוי ראש האשה, שלדעתם הא דכתיב בסוטה ופרע את ראש האשה שמכאן משמע שבנות ישראל מכוסות דוקא, היינו בזמנם שמנהג נשים לצאת בכיסוי, וממילא בת ישראל בלי כיסוי הוי פריצות, אבל בזמננו שרי גם לאשת איש בלי כיסוי שאינה פריצות כלל. אבל דברים אלו הבל, כי אנחנו קבלנו מתורתנו הקדושה גדרי הצניעות, ומקרא דכתיב ופרע את ראש האשה סמכו שכיסוי ראש צניעות לאשה וכמו שנבאר להלן, ואם הנשים היום פרוצות לא הותר לנשים דילן ח"ו לדמות להן, ואשה פרוצת ראש עוברת באיסור תורה, אבל ההוספה מדת יהודית שיסודה לצניעות יתר, המקובל אצלנו דור אחר דור לבנות ישראל, אף שבעצם סגי בלעדה מעיקר דין תורה, יש לומר דנשים שלנו שלא נהגו ליזהר בכיסוי אחר כיסוי דוקא לדת יהודית, והיינו טעמא שעיקר דת יהודית יסודה צניעות יתר לבת ישראל, וכיון שהיום במטפחת לחוד שמכסה כל הראש על ראשה תמיד מתבלטת בת ישראל בצניעותה סגי בכך, ואין צריך היום כיסוי אחר כיסוי כלל ואתי שפיר.

שבתי ומצאתי שבמהר"ם חאגיז (רס"ב) מפורש להדיא כדברינו, שמסיק שם "כל ימי לא הייתי יודע מה טעם אמרו דכל זמן שאין עליה רדיד ככל הנשים אע"פ ששערה מכוסה במטפחת היא נקראת עוברת על דת יהודית, וקנסא קנסוה שתצא שלא בכתובה וכו'." ומצאתי טעם לדבר, דהואיל שבין האומות היה נהוג צניעות כיסוי הראש לא ברדיד אלא במטפחת, א"כ בנות ישראל החמירו על עצמן דוקא במכסה קבוע, ברדיד ולא במטפחת שהוא עראי וכגלוי דמי". ותהילות לאל שכוונתי אל האמת בדברינו הנ"ל, שבדבריו מתבאר כמש"כ שמטפחת לא סגי שאינו קבוע, וגם מפני שזהו כמנהג העכו"ם, וטעם זה נראה דלא שייך בזמנינו כמש"כ, ושפיר מקום ליישב מנהג בנות ישראל הצנועות שנהגו היום במטפחת

לחוד, ואתי שפיר גם לשו"ע ורמב"ם ופוסקים שהבאנו. ורק הטעם "שאינו קבוע" שייך נמי היום, ומטעם זה מקום להחמיר באמת במטפחת לרשות הרבים וכמו שנבאר להלן.

היתר הפאה בימינו

ועכשיו נבוא לעיקר דין פאה נכרית שנהגו בזה רובא דרובא דנשים חרדיות בזמנינו, וע"ז מערערים היאך אפשר להקל בזה, והלוא מגדולי הפוסקים שאסרו: יעב"ץ, הפלאה, ישועות יעקב וכו', ובקונטרס "דת משה ויהודית" סופר ומונה אלו ועוד, ולכאורה באמת ראוי לנו לחוש לגאונים וצדיקים כאלו.

הן אמת שבכל זה אין להשיג על המקילין, דמאחר שפשטות הרמ"א, ולבוש, ופמ"ג, והגר"א בביאורו לשו"ע (אף שבפירושו למשנה בשבת מביאו באופן שאין ראייה מהמשנה דשרי, מ"מ בעיקר הדין נראה דס"ל דשרי, שכך מסיק בהגהותיו לשו"ע או"ח סי' ע"ה, ע"ש), וכן המשנה ברורה, והפוסק האחרון מהספרדים "כף החיים" (סי' ע"ה ס"ק י"ט), מסיק להלכה שהסכמת האחרונים כרמ"א להתיר פאה נכרית, ודלא כ"באר שבע" ע"ש, והלא אלו הם הפוסקים שסומכים עליהם אפי' באיסור סקילה, וא"כ בזה גופא יש למיקל עמוד גדול לסמוך עליו, ואם כי יש מפרשים בדוחק בדבריהם דמייירי לביתה ולבעלה, סתימת הדברים משמע להדיא כמו שכתבנו. ועל כן המחמיר יחמיר לעצמו אבל לא יקרא תגר על כל בית ישראל, ובפרט שחומרא בזה עלולה נמי לפעמים להביא ח"ו הרבה קלקולים, עד שמגיעים לאיסור תורה ממש, שהמחמיר צריך להיזהר ביותר לכסות כל השערות ממש במטפחת, שבלאו הכי יצא שכרו בהפסדו, שגילוי שערות ממש איסור חמור לכ"ע וכמו שנבאר להלן, ורק במקום שהמנהג עתיק בשני כיסויים (כמו אצל הישוב הישן בעיה"ק ירושלים) או אם גם היום כולם נהגו במטפחת כדין, כהאי גוונא אין ליחיד לפרוץ המנהג, אבל מובן דהיינו דוקא אם תכסה כל השיער ממש וכמש"כ.

ורצוני להקדים ולהדגיש דבר זה, שבקונטרס שלפנינו לא באנו ח"ו להקל לפרוץ להתיר פאה נכרית במקום שהמנהג היום אסור [כנ"ל, בישוב הישן], רק יסוד דברינו שהמחמיר במטפחת עלול להקל בגילוי מקצת השערות שבזה יש איסור חמור פי כמה וכמה, וכמו שיבואר הכל לפנינו בעזרת ה' יתברך, שיש לשקול היטב כל הכרעה בזה משני הצדדין.

דת יהודית תלויה בזמן

ונראה דמלבד מה שיש לחלק, לכמה פוסקים, שלפנים אצלם קשרו הפאה נכרית לשערותיה ומחוברין ממש, וכמבואר ברש"י (ערכין ז:): ע"ש היטב, ולכן אף ששערותיה לא נראין הורו שאינה כיסוי ודינה כשערותיה, שאין עלה תואר כיסוי ושפיר אינה דת יהודית, מה שאין כן אצלנו אינו מחובר לשערותיה ומשמשת ככיסוי דוקא. לאחר עיון בפוסקים שאסרו נראה עוד בדרך אפשר שכמה מהם מודו שבזמנינו שאני, ויש סברא לחלק שהיום אין בזה

איסור מדינא, שגם אינהו רובם פירשו דאסור משום דת יהודית, אבל מעיקר דת משה דילפינן מדכתיב בקרא "ופרע את ראש האשה", דמשמע דבעלמא אין לאשה נשואה לפרוע שערותיה, אם שערותיה אינן פרועות רק מכוסות אפי' בשיער אחר, מדין תורה סגי דלא צריך עוד כיסוי, ויסוד הפוסקים שאסרו בפאה נכרית, היינו דלא אלים מקלתה, ועל כן אסור נמי בפאה נכרית משום דת יהודית, וכן מבואר בערוך, באר שבע, הגאון יעב"ץ וכו', דשורש האיסור בפאה נכרית שאינו דת יהודית כלל, וא"כ שפיר יש לנו לקיים כעין דברינו לעיל, ונימא שדת יהודית דוקא תלוי בזמן, וא"כ בזמנינו שהעולם פרוץ ביותר, בת ישראל שמדקדקת עכ"פ לכסות תמיד שערות ראשה בפאה נכרית, יש בזה שינוי שאין רצונה בשערות ראשה כמות שהן, שמדין תורה הוה בכך פרוצה, רק לובשת פאה נכרית דוקא, והוי היום גם בזה משום צניעות ודת יהודית, ועיין גם במהר"י קצנלנבוגן [בספרו הנקרא י"ב דרשות] בסוף דרשה א', דבמקום שהאומות מכסות שיער ראשן שלנו לא יתקשטו בפאה נכרית, ע"ש היטב שמוכח כסברותינו, והמחמיר טפי תע"ב. אבל מדינא גם כהאי גוונא הלוא שינתה לצניעות טפי משאר נשים בעלמא, ועל כרחק סגי היום מדינא בכך לדת יהודית ואתי שפיר. וא"כ אפי' מהפוסקים שאסרו יש מהם שמודו אצלנו דשרי מעיקר הדין בכך כמש"כ. ועכ"פ אם האמת כן יש בזה משום לימוד זכות לכמה מהפוסקים שאסרו בזמנם דוקא. ולהלן נבאר עוד בעזהשי"ת ענין זה.

ונראה שאין יסוד לאסור פאה בשערות נשים דהוה מין במינו ועל כן אינו כיסוי, דנראה שמיין במינו הוה כיסוי, דבסוטה (דף מה:): מיבעיא לן במת ע"ג מת, וקיימא לן התם דאף דהוה מין במינו הוה כיסוי ונקרא טמון ע"ש, וברמב"ם פרק ט' מהלכות רוצח (הלכה י'), וע"ש ברבא"ד דפליג לענין צף אבל בטמון מודה דמין במינו טמון ומכוסה, והכי נמי שערותיה המחוברין [אולי צ"ל תלושין], לענין דין כיסוי לחוד סגי בכך, וכן בחולין (דף פג:): בדם בהמה וחיה מבואר דהוה כיסוי, אף שדם בדם מין במינו, והכא נמי נראה פשוט דהוה כיסוי גם כהאי גוונא ואתי שפיר.

אין מראית העין כשאפשר לתלות בהיתר

אמנם הפוסקים הוסיפו טעם לאסור פאה נכרית מדינא משום מראית עין, וכן הורה רבינו הגה"ק מהרי"ל דיסקין זצ"ל, אבל אנן לא נוכל לדון משום מראית עין אלא כפי הפאות שבזמנינו, ואין לדיין אלא מה שענינו רואות, ואם לעינינו נדמה שניכרת תו אין לחוש. והעיקר שק"ו בן בנו של ק"ו כעת שרבו הנשים ההולכות בפאה נכרית, הלוא במראית העין לא יתלה כלל ששערותיה פרועות, רק ידמה שיש לה פאה נכרית ולא אתי להתיר איסור גילוי שיער כלל, וכל שכן במקום שאם שוב מסתכלים היטב מוצאים תיכף שיש לה באמת פאה נכרית, וא"כ היום תו ליכא לאסור משום מראית העין מהאי טעמא גופא, שרבו כל כך הפאות הנכריות היום שיש לתלות בהו וכמש"כ. אבל האמת שבלאו הכי נראה דאלו המערימות

ביותר, לתקן הפאה באופן שלא ירגישו כלל בשום אופן שזהו פאה, ראוי למנוע הדבר ולהלן נבאר.

אין הרהור בשיער בזמננו

ומהאחרונים שדנו שגילויי שערות מביא לידי הרהור וכבגדי צבעונין שלה, וזהו שורש חיוב כיסוי הראש באשה, וא"כ אפי' יש עליה פאה נכרית כיון שאינו מכיר מיד שזוהי פאה הלוא בא לידי הרהור, ומהאי טעמא גופא פירשו דלא מהני פאה נכרית, שמחויבת לכסות אפי' הפאה נכרית שלה, מטעם זה אין לאסור בזמנינו כלל. שאם שורש איסור גילויי שערות מפני שמהרהר בה, בזמננו שכל הנשים פרועות ראש רחמנא ליצלן אינו מהרהר כלל, והוה לן להתיר לגמרי איסור פריעת ראש בזה הזמן, רק יסוד החיוב משום צניעות שלא תהא כפרוצה וכמבואר בתרומת הדשן (סי' י'), ואם מתקנת שיערה בדרך צניעות בפאה נכרית מפני דת יהודית ולא כרוב העולם, יש בזה גופא משום צניעות, וא"כ נראה להתיר בזמן הזה מדינא אפי' להפוסקים שאסרו. שבזמנינו אם האשה נזהרת לכסות ראשה בצניעות בפאה נכרית יש בזה משום דת יהודית ולכן שרי מדינא. והאמת שגם בזמננו, אם יש מדינה שכל הנשים כולן מתכסות שיער ראשן בפאה נכרית תמיד, אנן לא נסתפק בכך, רק נצטרך אז מדינא גם היום כיסוי טפי כגון מטפחת, לצניעות בנות ישראל ודת יהודית, ואתי שפיר, כנלע"ד וצ"ב.

גם פאה נאה אין לאסור

ובדרך אחרת יש לומר, שאולי אי אפשר לדמות פאה נכרית לפאה נכרית, ויש מהפוסקים שאסרו רק מפני דהוה בדרך פריצות בשערות מסולסלות, שנהגו אז בפאה נכרית בצורה ואופן דהוה בזה פריצות, ושפיר צווחו ואסרו הדבר שאינו דת יהודית, אבל אצלינו שיסודה ועיקרה ששערותיה יהיו מכוסות בשיער דוקא שתהא כבעלת שיער, אף שמתקנת כדרכה בצורה נאה לא נקרא פריצות ואינו נגד דת יהודית, ואולי בזה לא צווחו כ"כ, ואתי שפיר מנהג דילן גם להרבה מהאוסרים.

ואגב ראוי לעורר כאן, שאם אנו קיימנו והראינו פנים ליישב מנהג בנות ישראל היום בפאה נכרית, פשיטא שאין אנו מתירין פאה נכרית ככסות לערוה, והיינו לדוגמא אשה שעושה לה פאה משערות שהן ארוכות ומסולסלות בדרך פריצות, ובאופן שלא יכירו כלל, וכוונתה להביא ארס ההסתכלות על שערותיה, נראה שאינה מתנהגת כדת יהודית, שיסודה צניעות בלבושה, וכ"ש שערות ראשה שצריך לכסות בצניעות, ויופייה דבת ישראל הוא צניעותה.

הגדרת הפאה הצנועה: שלא תתבלט

וקשה לתאר או לפרש כללים באיזה אופן הוה פריצות או לא, והעיקר שלא לעורר תימהון, וכגון שערות ארוכות ומסולסלות דהוה כבגדים אדומים שאסרו אז חז"ל, דהוה פריצות שמתבלטת יותר מדאי. וכן כאן אי אפשר לקבוע בזה שום כללים, אלא דבר אחד יש לזכור

תמיד, שבצניעות פשוטו כמשמעו שלא תתבלט בתיקון שערוהיה שיסתכלו עליה דוקא, וכ"ש שתתראה כפרוצות, אף שהיא בפאה אינה דת יהודית ומנהג בנות ישראל הכשרות מדור דור.

איסור גילוי מקצת השיער

ונחזור לדברינו, דאחר שנתברר לנו שאפי' להאוסרים פאה נכרית, בזמנינו יש מקום להתיר, ולימדנו בזה זכות על המקילין, ומאידיך גיסא הלא במטפחת יש חסרון מצוי שקצת שערות מתגלין, וזהו איסור חמור מאוד, ואם בפאה נכרית הוא חסרון של דת יהודית, גילוי שיער אפי' כל שהוא אסור מדינא וכמו שיבואר. ונבאר כאן השורש ומקור להאי דינא דגילוי שיער אסור ואין לזה שיעור.

ולשון הגמ' (ברכות כד.) "שיער באשה ערוה" אתי שפיר כמשמעו דכל שיער ערוה שלא חילקו, ורק בגילוי שאר מקומות דהוה ערוה מפרשינן שהשיעור כטפח, אבל בשערות בראשה ממש לאפוקי דצדדין הא דשיער באשה ערוה מדינא דגמ' היינו שיער כמשמעה, והדבר מוכרח שכן כל הפוסקים ובעלי הוראה מדור דור הורו הלכה למעשה שיש בזה איסור גמור, והררים תלויים בשערה וכמו שנבאר בעזהשי"ת.

והנה מקור הדין שרשו בבית יוסף ורמ"א (או"ח סי' ע"ה) דשרי לקרות ק"ש נגד שערות אשה שיצאו חוץ לצמתה אם המנהג לצאת הכי ע"ש, אבל צריך ביאור איזה שערות שרינן מפני שיצאו חוץ לצמתן ומהו הכוונה בזה. ובשו"ת מהר"ם אלשקר (סי' ל"ה) שהוא המקור להקל בשערות שיצאו חוץ לצמתן, מפרש דהיינו מהצדדין דוקא וכמו שמביא שם מהערור, דבר מועט בין אזנה לפדחתה כנגד שערה, ובמשנה ברורה שם מביא דהיינו שיש לה כובע, וכדי שלא יראו שערותיה כלל מביאה עוד צמת, ומ"מ אי אפשר לצמצם וקצת שערות יוצאות מהצמת, ובזה דוקא מיקל הרשב"א דמאחר שרגילה בכך אינה כערוה ושרי לקרות ק"ש כנגדה. אבל ברור דבמקום הראש ממש דהיינו בעיקרי השערות מחוייבת לכ"ע מדינא לכסות הכל, דעיקר הצמת רק לקצת שערות שמפריחות אף דרך הצמת וכמו שכתבנו, ועיין ברש"י בשיר השירים (ריש פרק ד') שמפרש דמבעד לצמתך הכוונה בדבר המצמצם השיער שלא יפריח לצאת, אבל מקום השערות גופא בראש ממש צריכים לכסות מדינא הכל לכ"ע, ואם אינה מכסה הויא כפרועת ראש במקצת וכמו שנבאר עוד להלן. ובמקום אחר דנתי עוד לכמה פוסקים דאולי יש מקום לחלק, דשערות שיצאו חוץ לצמתן דשרי מהתורה היינו רק כששורשן בצדדין ויוצאין חוץ לצמת, אבל שערות מהראש ממש אף שיצאו לצדדים גם לדידהו צריך מדינא כיסוי.

אמנם אפי' בשערות אלו שיצאו חוץ לצמתן שמיקל בשו"ת מהר"ם אלשקר, בשו"ת "צמח צדק" (מהאדמו"ר מליובאוויטש זצ"ל) אה"ע סי' קל"ט מביא ראיה ברורה מהש"ס לאסור

שערות אף שיצאו חוץ לצמתן, ומסיק שלגלות קצת שערות אפי' שיצאו חוץ לצמתן איסור גמור מדינא. וכן בשו"ת "חתם סופר" (או"ח סי' ל"ו) מסיק שכל שיער אסור לגלות מדינא, וכן היוצאות חוץ לצמתן והיינו השורה בין האוזן לפדחת דוקא תלוי במנהג המקומות, ובארצותינו מנהג עוקר הלכה ויש בזה איסור גמור, וראוי לחוש לרביצת האלה האמורה בזוה"ק, ומי שחפץ בברכה ירחק מזה.

דעת הצמח צדק על לבישת פאה

[אמר המעתיק: ובענין דעת ה"צמח צדק", יש שכתבו שאוסר הוא לבישת פאה לנשים נשואות, והביאו ראייה ממש"כ בחידושויו לברכות (דף כד. סוף אות ח') להקשות על הש"ג. ובספר "לקט שכחת הפאה" כתב לדחות זאת, כי לא יתכן בשום פנים ואופן שהאדמו"ר הצמח צדק מליובאוויטש יחלוק על סבו האדמו"ר הזקן בעל התניא (שכתב בשו"ע שלו במפורש "וגם מותר לגלותה, ואין בה משום יוצאה וראשה פרוע שהוא אסור מן התורה באשת איש"), בלי להזכיר שסבו הגדול פסק להיפך, שזה משורת דרך ארץ. ועוד, שאין להביא ראייה מספר חידושים על הש"ס, אם יש בו קושיה כנגד דין המפורש בשו"ע או ברמ"א, כי אין זה מחייב שהוא חולק עליהם להלכה. וגם לא הקשה אלא כתב "וקצת ראייה".]

ובפרט שענין הפאה בא בדרך אגב בסוף דבריו, ועיקר דבריו שם מכוון נגד מהר"ם אלשקר שהתיר גילוי מקצת שערות, וכתב עליו "נעלם ממנו גמ' ורש"י וכל הפוסקים האומרים להיפך בסוגיא דשבת דף ס'... ודאי אשתמיטתיה סוגיא זו הידועה גם לתינוקות של בית רבן". ושם באריכות כששה עמודים, צעק חמס על גילוי אפי' שיערה אחת, והביא על זה חבילות ראיות. ואיך יתכן לעשות "פלגינן דיבורא" בדבריו, ולהביא ממנו ראייה לאיסור הפאה, ומאיך להתיר לנשים ללבוש מטפחת ללא רדיד מעליה, שע"פ רוב המטפחת מחליקה ונגלות שערותיה, ויתרה מכך, להתיר גילוי שיעור שתיים ושלוש אצבעות מלפנים.

ובעיקר דבריו, כתב בספר הנ"ל שאין ראייה מדבריו שדעתו לאסור פאה. כי הצ"צ במהלך דבריו לדחות את דברי מהר"ם אלשקר, שהוכיח מהערוך שהנשים היו רגילות להשאיר את שיער הצדעים גלוי, הביא ראייה מה"עצי ארזים", שדחה את הוכחת הש"ג מהגמ' בנזיר (דף כח:) "ות"ק סבר אפשר בפאה נכרית", בטענה ששם איירי בביתה ליד בעלה, וע"ז כתב הצ"צ שבדרך זו ניתן לדחות את ראיית מהר"ם אלשקר מהערוך, דגם הערוך איירי בביתה ליד בעלה. אבל הוא לא סבירא ליה כוותיה, שהרי דחה אח"כ את דבריו דאיירי במסכת שבת (דף סד:) בפנויה, וכתב "כמדומה העצ"א לא עיין בש"ג פרק ו' דשבת, שהביא ראייה דבנשואה איירי" (מלשון הגמ' "שלא תתגנה בפני בעלה"). וכן מש"כ העצ"א שב"ח חוטי שיער" איירי ברווקות, דחה הצ"צ וכתב "זה אינו, דהא אמרינן בגמ' שם ובלבד שלא תצא זקנה בשל ילדה".

ואח"כ הביא הצ"צ בקצרה דעות המתירים והאוסרים פאה, וכתב שהמג"א מסכים עם הש"ג והב"ש חולק עליו, ומשמע שלא הכריע בנדון וסמך על הכרעת הרמ"א בשו"ע והכרעת סבו הגדול בשו"ע הרב, להתיר פאה. ומש"כ בסוף דבריו להביא "קצת ראייה" שפאה נכרית בשבת (סד:) איירי בחצר, הרי דגם הוא מודה דאינה ראייה מכרעת, ויש מה להשיב בזה. ותחילה נבאר דבריו, דהנה

במשנה שבת שם איתא "ככבול ובפאה נכרית לחצר" (אכבול ופאה נכרית קאי, דאסרו לעיל למיפק בה לרה"ר, ואיצטריך לאשמועינן דלחצר מותר. רש"י). ובגמ', "אמר רב, כל שאסרו חכמים (בתחילת הפרק, חוטי צמר ופשתן. רש"י) לצאת בו לרה"ר, אסור לצאת בו לחצר (דמרגלא ליה ונפקא ביה לרה"ר. רש"י), חוץ מכבול ופאה נכרית (שמוותר לחצר. רש"י). רב ענני בר ששון משמיה דר"י אמר, הכל ככבול" (כל הנאסרים לא נאסרו אלא לרה"ר, אבל בחצר מותרים ככבול. רש"י). וכאן הקשה הצ"צ, מדוע אמרו בגמ' "הכל ככבול", ולא הוסיפו "הכל ככבול ופאה נכרית". אלא מכאן ראייה שפאה נכרית גם בחול מותרת רק בחצר.

והביאור בזה, שאמנם רב היה צריך לומר "כבול ופאה נכרית", כי הוציא את שני אלה מהכלל, וצריך לנקוב בכל אחד בשמו. אבל רב ענני שכתב שדין כולם ככבול, לא הוצרך לכך, כי ממילא דין כולם שווה. ובדומה לכך מצינו במה שהקשו התוס' שם בדף נ"ז ע"א, על המשנה שם, "לא תצא אשה, לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן... ולא ככבול לרשות הרבים". והקשו בתוס' ד"ה אי כבלא, "ואם תאמר אמאי לא תני ברישא פאה נכרית בהדי כבול דאין יוצאין בה לרשות הרבים". ותירצו, "ויש לומר דמילתא דפשיטא היא דאסור לצאת בה לרשות הרבים, דודאי משלפא משום דמחכו עלה". וכן הקשה הרמב"ן ותירץ באופן אחר, "ואפשר שבכבול עצמו די לו, ללמוד לשאר התכשיטין שלא יצא בהן". ולדברי הרמב"ן תתורץ קושיית הצ"צ כנ"ל, כי דעת רב ענני שכל התכשיטין נאסרו ברה"ר והותרו בחצר, ולכן די לומר הכל ככבול ואין צריך לפרט גם פאה נכרית.

ואדרבה, יש להביא ראיה להיתר לבישת פאה מהגמ' שם, כי כמו שהביא הצ"צ "קצת ראייה" מרב ענני, כך יש ראיה להיפך מדברי רב, וראיה זו חזקה יותר, כי נפסק להלכה כדעת רב. והראיה היא, שאם היה אסור לצאת בפאה לרה"ר בימות החול, לא היה לרב לומר "כל שאסרו חכמים לצאת בו לרשות הרבים אסור לצאת בו לחצר, חוץ מכבול ופאה נכרית", אלא לומר "חוץ מכבול" ותו לא, כי פאה נכרית לא "אסרו חכמים לצאת בו (בשבת) לרשות הרבים", אלא גם בחול אסורה משום פריעת ראש. אלא ודאי שכוונת רב לומר שגם פאה נאסרה בשבת ברה"ר והותרה בחצר, ובימות החול מותרת אף לרה"ר].

הביטויים החריפים על גילוי מקצת השיער

וכן בשו"ת מהר"ץ חיות (סי' נ"ג) כתב שמהר"ם אלשקר הפריז על המדה, ובמדינותינו וגם במדינת אשכנז נהגו לכסות כל השיער ולא היו נוהגין מעולם בהיתר שערות היוצאות חוץ לצמתן. וגאוני הספרדים החמירו טפי, וכנסת הגדולה (אה"ע סי' כ"א) כתב שהמנהג פשוט שאין מוציאות שום שיער. ובשדי חמד (מערכת דת יהודית) כתב שבשנת תר"כ בעיר גדולה סלוניקי ראו רבני העיר ובראשם הרב הגדול מהר"א קובה שהתחילו ללבוש איזה לבוש וע"י זה באו לגלות חלק מהשערות, וגזרו בחרם גמור בגזירת נח"ש, ובאו על החתום כל החכמים ורבנים וטובי העיר שלא לשנות כלל לא בענין המלבושים ולא בגילוי שיער ואפי' קצת חוץ לצמתן, ואשר יעשה בזדון ולבבו פונה היום באמרו כי אין איסור בזה הרי הוא מופרש ומובדל מעדת ישראל ומין ואפיקורס הוא, לא יאבה ה' סלוח לו וכו'.

ובשדי חמד מביא עוד מספר "משא למלך" דקצת חכמים שלמדו בבחרותם ושנו ופירשו, רצו לפקפק בהסכמתם, ותלו עצמם באילן גדול המהר"ם אלשקר, אמנם טח עיניהם מראות מהשכיל לבותם, ותלו בוקי סריקי באיש אלהים קדוש, דכל השקלא וטריא שלו היא בשערות שיצאו חוץ לצמתן וכו' ולא בכל הראש או אפי' קצת שיער וכו' ע"ש.

מהר"ם אלשקר לא התיר גילוי הראש

[אמר המעתיק: והמעייין בשו"ת מהר"ם אלשקר (סי' ל"ה) יראה שכן הוא הדבר, וצדקו דברי "משא מלך", כי כל דבריו שם הוא בענין שיער שחוץ לצמתן, ולא דן כלל להתיר גילוי שיער מהראש עצמו. וזה לשונו שם: "שאלת ממני הידיד אם יש לחוש לאלו הנשים שנהגו לגלות שערן מחוץ לצמתן להתנאות בו... כתב הרשב"א ז"ל בחדושו בברכות זה לשונו, והא דאמר רבי יצחק טפח באשה ערוה ואוקימנא באשתו לק"ש, פירש הראב"ד ז"ל דאפשר במקום צנוע שבה, ועלה קאתי רב חסדא למימר דשוק מקום צנוע וערוה הוא אפי' לגבי בעלה, אף על פי שאינו מקום צנוע באיש. אבל פניה ידיה ורגליה וקול דיבורה שאינו זמר, ושערה חוץ לצמתה שאינו מתכסה, אין חוששין להם מפני שהוא רגיל בהם ולא טריד. ובאשה אחרת אסור להסתכל אפילו באצבע קטנה ובשערה ע"כ. וכן נמי כתב בעל ארחות חיים אבל פניה ידיה ורגליה ושערה מחוץ לצמתה שאינו מתכסה אין חוששין להם, מפני שהוא רגיל בהן. וכן שמעתי שכתב בעל המכתם.

ואין זה צריך לפנים, דלדברי כולם אין בו צד איסור כלל, אדרבה, שהתירוהו בפירוש, ואפילו לק"ש, והעידו שנהגו לגלותו, ובודאי כי כן היו נוהגות בנות ישראל בימי חכמי המשנה והתלמוד ז"ל, ואפשר דאפילו בעודן על אדמתן, בזמן שבית המקדש קיים, כדאיתא בהדיא בפרק חזקת הבתים, דאמרינן התם עושה אשה כל תכשיטיה ומשיירת דבר מועט. מאי היא, רב אמר בת צדעא, שנאמר אם אשכחך ירושלם וגו', ופירש בעל הערוך ז"ל, דכתיב בתשובות כשהאשה קולעת שערה משיירת ממנו דבר מועט בין אזניה לפדחתה כנגד צדעתה, ומביאה סיד טרוף כשהוא חבוט, וטחה אותו שיער, ואינה קולעת אותו אלא מטילה כנגד פניה זה עושה בת עניים. אבל עשירה שורקתו בבשמים ובשמן טוב כדי שיתחברו שערות זו בזו ולא תהיה כאבלות ויתיפו ע"כ. וזה המנהג בעצמו הוא מנהג הנשים היום, שהאשה קולעת כל שערה ומשיירת שיער הצדעים יורד על פניה והוא הנקרא בלשון חכמים בת צידעא כמו שנתבאר". עכ"ל].

והרי הבאנו שהמנהג לאסור כל גילוי שיער אצל הספרדים חמור מאוד, וכן סיפרו לי חכמי התימנים שאצלם נהוג מדורי דורות שאשה צריכה ג' כיסויים דוקא, והיינו לדוגמא במטפחת, ועליה לצד המצח כמין צמת בערך ג' טפחים לחזק שלא יראו משערות ראשה כלל, ועליה רדיד שמכסה נמי כל השערות מאחורי ראשה. ומעולם לא שמעו שאשה פורצת גדר ויתראו אצלה שערות כלל ח"ו. וכן בשו"ת "וישב יוסף" הראב"ד דספרדים בעיה"ק ירושלים, מחמיר מאוד אפי' בשערות שחוץ לצמתן. ע"ש.

ובאשכנזים נמי מדור דור עד שנתפשט תנועת ההשכלה וכדו', היה הדבר פשוט לכל אחד שאשה מחוייבת לכסות כל שערותיה דוקא. וכן קבלה בידינו מהרבה גאוני עולם זצ"ל

שהקפידו במיוחד אפי' על גילוי מקצת שערות, וכן כל האדמורי"ם הצדיקים והקדושים הזהירו מאוד על כל גילוי שיער באשה.

החילוק בין הראש עצמו לשיער שחוץ לצמחה

ולפני הרבה שנים נתפשטה שמועה בעיה"ק ירושלים על אחד שם שהתיר גילוי שערות עד טפח, ונכנסתי לרבינו החזון איש זצ"ל ושאלתי אותו מהי דעתו בזה, והוא ענה מיד שכל השערות אסורין בגילוי מדינא, ואלו שיצאו חוץ לצמתן אסורין ממנהג ישראל דור אחר דור. ושאלתי אותו האם האיסור במקצת שערות הוא מן התורה, והשיב שכן, הדבר אסור מהתורה. ושוב ביקשתי ממנו לפרש מהו שערות שיצאו חוץ לצמתן, ואמר שהכוונה השערות בצדדין או במצח, אבל **בראש גופא אסור מן התורה כל גילוי**, ואמר לי שאוכל לפרסם דבר זה משמו. וכל שכן הגדולים בגליציה והונגריה, שאסרו כל גילוי באיסור חמור מאוד מאוד.

[אמר המעתיק: וכן כתב הרב בשו"ת "תשובות והנהגות" חלק א' סי' ס"ב, וזה לשונו: "ואני שאלתי בעצמי פעם פי הגאון ה"חזון איש" זצ"ל, והשיב לי שכל שיער אסור מדינא מן התורה, ורק חוץ לצמתן אע"ג שאינו אסור מן התורה, מכל מקום אסור ממנהג ישראל, ושאלתי אותו מהו נקרא שערות חוץ לצמתן, ואמר בצדדין או במצח, **אבל בשערות גופא בראש, האיסור בכל שיער ושיער ואין בזה שיעור**.

ובזמן האחרון בעוונותינו הרבים פרצו גדר להתיר בזה, ולובשות מטפחת ושערות נראות בחוץ, ותולים בוקי סריקי באחד מהרבנים שהתיר, וכבר הבאתי הלכה בזה וח"ו להתיר, שעתיד בניה תלוי בצניעותה, כדאיתא בזה"ק (מובא במשנ"ב סימן ע"ה) ולכן אלו שאין רצונם להקל בפאה נכרית, ומכסות במטפחת ולא מכוסות לגמרי, מקלם יגיד להם, **שברחו מחשש איסור דפאה נכרית, ליכשל באיסור גמור כשמקצת שערותיהן מגולות חוץ למטפחת**. והרמב"ם פוסק להדיא שאפילו אשה מכוסה במטפחת לא מועיל, ואסורה לצאת לרה"ר, שצריך גם רדיד ככל הנשים, שבזה כנראה היו בטוחות שהמטפחת לא תזוז ממקומה ושערותיה יתראו (עיי"ש בפרק כ"ד דאישות הלכה י"ב), וכ"ש אם הולכת במטפחת ובאמת מקצת שערותיה לא מכוסות, שעוברת על דת יהודית.

ובזמן האחרון פרוץ מאד ענין גלוי שערות, ומתעטפים באצטלא דקדושה, שמוטב בגילוי שערות במקצת ובלבד לא ללבוש פאה נכרית, ודבריהם הבל, וגורמים צרות הרבה ועניות בישראל, וכמבואר בזה"ק (פרשת נשא) שאסור לגלות כל שיער באשה, **והאיסור מדינא**, וכמו שביארתי ב"תשובות והנהגות" ח"ב (תרצ"ב), יעוש"ה. וכבר הוכרע מכל גאוני ישראל זצ"ל להלכה ולמעשה שמקצת שערות בגילוי מדינא אסור, ורק ביצאו חוץ לצמתן יש מקילין, וגם בזה כבר הוכרע ונהגו לאסור. עכ"ל].

המנהג בדור האחרון

הן אמת שבזמן האחרון באשכנזים ברוסיה ליטא פולין וגליציה היו שם מקומות שפרצו זה הגדר, והרבה נשים בעוונותינו הרבים יצאו במטפחת בקצת שערות דהראש גופא בחוץ, ומי יודע כמה רעות סבלנו בעוון זה, ומ"מ האמת שאז מעולם לא דימו חכמי ישראל ח"ו להתיר, רק אור התורה כבה והולך, ולא כל איש שורר אפי' בביתו, והותרה בזה הרצועה, אבל אף רב או חכם לא דימה לומר אז שמעיקר הדין שרי כהאי גוונא ח"ו. רק התאוננו שאין בידם מה לעשות ולפעול, וכן אצל הספרדים בהרבה מקומות במרוקו מצרים עירק וכו' הנוער התקלקלו ולכן החלו לכסות במטפחת למחצה לשליש ולרביע וכדו', אבל עיקר ההלכה לא נשתנה, שתורתנו הקדושה נצחית, ולא תשתנה במנהגי הדורות, שלבסוף כולם יכירו האמת ויחזרו לצור מחצבתם. ודו"ק היטב כי זהו כלל גדול שאין להביא ראיה ממנהג אלא כשהונהג ע"פ גדולי הדור והיינו בהסכמתם, ולא כבזמן האחרון שיסודה במדת מה בהפקרות, עד שאם נבדוק נמצא מקומות שנתפשט המנהג לגלות ח"ו לגמרי השערות, ואין צורך להאריך בכל זה כי הדברים פשוטים וברורים.

חומרת איסור גילוי מקצת השיער

והעיקר שבזוה"ק פרשת נשא יש יסוד נאמן לאסור מן הדין כל גילוי שיער, ולכן המגן אברהם שם מחמיר גם בשערות שיצאו חוץ לצמתן, וזה לשון הזוהר שהובא ברמז במג"א או"ח סי' ע"ה [מתורגם ע"פ מק"ג הבהיר]: "אמר רבי חזקיה, טירוף הדעת יבוא על האיש שמניח לאשתו שיראה משיער ראשה החוצה. וזהו אחד מענייני הצניעות שבבית. ואשה המוציאה משערות ראשה החוצה להתייפות בהן, גורמת עניות לבית, וגורמת לבניה שלא יהיו חשובים בדור, וגורמת שרוח הטומאה תשרה בבית. מי גרם לזה? השערות שנראו מראשה החוצה. ואם בבית כך, כל שכן בשוק".

ובהגהות "לב העברי" לצוואת החת"ס מביא עוד, שהגה"ק בעל חת"ס דרש ברבים שהוא ערב ומבטיח שאשה עם שערות מגולות לא יצא ממנה זרע הגון, כיון שכך מפורש בזוה"ק, וכנראה התכוון לבנים חשובים הראויים להיות גדולי ישראל, כמ"ש. ואנו כבר הבאנו שאפי' מקצת שערות בחוץ אסור מן הדין, ומסתברא שאסור מן התורה וכמו שנבאר עוד להלן בעזר ה' יתברך. ודיון הפוסקים רק בשערות שיצאו חוץ לצמתן לבד, וגם בזה החליטו שאסור עכ"פ ממנהג ישראל.

ודברי הזוה"ק נפלאים מאוד, וממש תסמר שערות ראש כל אדם בקראו חומר האיסור וחציפות שיש בזה, והגאון הספרדי הקדוש ר' אברהם פלאגי זצ"ל מאריך בחומר האיסור וענשו (מובא בספר בנו "תוכחת חיים" על התורה), ומפרש דהאיסור אפי' בשערה בחוץ, ותרד אחר מיתתה לשבעה מדורי גיהנם, ורמז מצא, "שיער באשה ערוה" ר"ת שבע, שבעוון זה מקומה בדיוטא תחתונה דגהינם, ומאריך שם בכל מיני רעות שעלולה לגרום לביתה ולעולם

כולו, וביאר וכפל שהכוונה לגילויי שערות, ואפי' כל שהוא, שלרשות הרבים האיסור אפי' מן התורה וכמו שנבאר הלאה, ועיין נמי בספר "גדר עולם" מהקדוש בעל חפץ חיים זצ"ל, שבגילויי שערות נבראים אלפי משחיתים שנפרעין מהאשה אחר מיתתה לנקום, והיא צועקת שרצונה לחזור לעולם הזה ולהיזהר, אך ללא הועיל. ע"ש.

ומעיקר הדין נראה דשורש האיסור אפי' בקצת שערות בראש גופא מגולות הוא מן התורה, אבל האחרונים נסתפקו אם האיסור מדת משה או דת יהודית, ובמקום אחר ביארתי הגדר, שבדת משה דינה כפרוצה ע"פ תורה, ובדת יהודית דהיינו בלי רדיד אינה צנועה, אף שבתרומיה מצוה עכ"פ לגרשה כבשו"ע אה"ע סי' קי"ט, ע"ש. ונראה שאף שעיקר הקרא דילפינן מינה האיסור פריעת ראש מיירי בסוטה שצריך לפרוע כולה, וא"כ נילף מינה שרק ברובו או כולו אסור מן התורה, אבל במקצת שערות אין איסור מהתורה, נראה שעיקר גילוי הקרא הוא שגילויי שערות ניוול ופריצות, ולכן עבדינן כן לסוטה, ומינה שאסור לאשה אחרת כשירה, אבל אין לחלק בין מקצת לרובו או כולו, דמסברא כל פריצות אסרה תורה ואפי' מעט, רק בגילויי טפי הוה יותר פריצות. ובסוטה המצוה לגלות שערותיה לגמרי, שאצלה הוי שיא הפריצות שזינתה, אבל מאחר שגילויי שערות פריצות, האיסור תורה בכל שהוא, דכל פריצות אסרה רחמנא, וכל דמגלה טפי הוה יותר פריצות כמ"כ, ונאמן לנו בזה עדות גדולי הפוסקים ראשונים ואחרונים, ומנהג ישר מדורי דורות וכו"ל.

וביותר יש מחוזות, ובמיוחד בהונגריה וגליציה, שהאשכנזים נהגו לא רק לכסות שיער ראשן, אלא דקדקו שהנשים מיד אחרי החתונה יגלחו מיד שערות ראשן. ולא מצאנו לזה מקור מן הדין, ועיקרו כגדר וסייג שחששו שאם לא יגלחו עלולים לגלות מקצת שערות, ולכן קיימו וקיבלו שם עליהם ועל זרעם לצניעות יתר לגלח לגמרי השערות, וכן היה נהוג ומקובל בישוב הישן בעיה"ק ירושלים. אבל הספרדים לא נהגו כן, ויש אצלם שחששו בזה משום "לא ילבש" וכלשון המחבר ביורה דעה שאסור לה מן התורה לגלח שערותיה כאיש.

וכן באשכנז רוסיה ופולין הרבה לא שמעו מעולם מהאי מנהגא כלל. אבל במקומות או משפחות שנהגו מעולם כן, יש אומרים דהוה בגדר לא תטוש, שלאיסור "לא ילבש" אין לחוש לדעתם כלל, שאינה מגלחת כאיש ממש, וכן שערותיה מכוסות, וגם כוונתה בגילוח רק למנוע פירוע ראש וכמ"כ, וכה"ג אין לחוש כלל ואכמ"ל. אבל הבאנו מהאי מנהגא, להוכיח עד כמה חמור לן איסור גילוי מקצת שערות, ואף לרוב ישראל שלא נהגו לגלח שיער ראשן, אין ספק שאסורה מן הדין במקצת גילוי, רק נהגו במטפחת לכסות הכל, או בפאה נכרית ואתי שפיר.

ובעצם יש מקום לחוש בגילויי שערות דנשים לאיסור תורה דכתיב "ובחוקותיהם לא תלכו", עיין רמ"א (יו"ד ריש סי' קס"ח) דבדבר שהעכו"ם נהגו ויש בזה פריצות יש בזה איסור לאו, ע"ש. ומאחר דשורש המנהג לפרוע שערות הראש גם אצל העכו"ם הוא מעיקרא משום

פריצות, ורצונם לפרוק מנהגי קדם, אם אנו בית ישראל ח"ו מתביישים ביהדות, ונשים שלנו אינן צנועות ופרועי ראש כמותם, עד שלא ניכר ברחוב שיהודיות הן, נגד דת יהודית מדורי דורות, יש בזה איסור לאו, ומצינו שחכמינו ז"ל הורו "אערקתא דמסאנא יהרג ואל יעבור", והיינו אפי' שינוי בשרוך נעל כהעכו"ם כשהן אדומות שיש בזה משום פריצות וכמבואר ברש"י בסנהדרין (דף עד:) ובמהרי"ק שורש פ"ח, ע"ש. וכן בנדון דידן אסור לן לקבל מנהגי העכו"ם שגם נשים שלנו יצאו פרועי ראש, ואפי' גילוי במקצת אולי גם כן אסור מהאי טעמא, כיון שכוונתה בכך שלא להתבלט במנהגי יהדות, ורצונה דומיא דעכו"ם.

היתר הפאה לספרדים

ועכשיו נבוא לשאלה דילן בפאה נכרית, ולענ"ד לספרדים ותימנים יש צד לומר שמותר יותר ממה שהותר לאשכנזים, שאצל האשכנזים הרבה מגדולי הפוסקים וקדושי עליון זצ"ל אסרו בתוקף פאה נכרית, ואף שכבר נתפשט שם המנהג במקצת, לא קבלו הדבר וגדרו כדי שלא לפרוץ כלל בגדרי הצניעות, ואף שהבאנו מקום להקל בזמנינו, שהיום יש אפי' בזה משום דת יהודית, וכן הפאה נכרית אצלנו בצניעות, הלא יש גם מקום לומר לדידן שהפוסקים כבר אסרו בכל גוונא, רק העיקר דמאחר שיש כמה פוסקים שהתירו, ובפרט בזה"ז מקום טובא להקל טפי, שפיר הסכימו בזמנינו כל גדולי הדור שהנהג להם לישראל וכו', מלבד במקום או סביבה שהאיסור נוהג גם היום [כישוב הישן בירושלים] אין לפרוץ ולהתיר. אבל לספרדים ותימנים, הלא סביבם שאני שבנות הערביים היו מכוסות לגמרי, וא"כ אצלם בת ישראל בפאה נכרית שפיר הורו שאין זה דת יהודית וכפריצות ממש, מה שאין כן היום לא שייך טעם זה אצלנו. ועוד אצלם לא נתפשט כלל המנהג דפאה נכרית, ועל כן גזרו מעיקרא שלא יכנס אצלם דהוי פריצת גדר, אבל כשבאו הנה וכבר נתפשט כאן המנהג, גם אינהו אולי הדרי לעיקר הדין, כיון שאין בזה מדינא איסור וכמו שכתבנו.

עדיפות הפאה לספרדים

ועיין בשדי חמד מערכת ד', דיש לאסור פאה נכרית כיון שלא נתפשט המנהג להתיר, ומשמע כדברינו, והיום הלואי שיתכסו כולן עכ"פ בפאה נכרית. ויש בזה צורך היום להתיר הדבר לספרדים ותימנים, שאם נעמוד לאסור להו פאה נכרית, יכשלו רובן ככולן של הצעירות במטפחת למחצה לשליש ולרביע רחמנא ליצלן, דהוה גם לדידהו איסור חמור טפי וכמש"כ, ולכן אנן שליחותיהו דקמאי עבדי לצורך השעה להתיר פאות, שיש בזה צורך ודת יהודית יותר מגילויי שערות במקצת, ואין ספק בחשש כהאי גוונא היום בעוונותינו הרבים, והגאונים שאסרו היו מצטרפים להורות כדברינו וזה פשוט.

המחמיר בדרבנן גורם להקל בדאורייתא

וביותר רצוני להדגיש, דהאוסר היום לכל אחד פאה נכרית מדינא, אינו מחמיר רק מיקל בזה מאוד, שאשה היום במטפחת אינה מכסה כל שערותיה תמיד, וזה מקום לחוש לאסור מדינא אפי' מהתורה לרשות הרבים, ואם בפאה נכרית החשש לרוב הפוסקים רק מדת יהודית, במטפחת החשש מגילוי שיער, והיינו פגיעה בדת משה ממש, וא"כ המחמיר עלול להקל לגרום איסור תורה, שרק יחידים אצל הספרדים שיפרקו פאה נכרית, יזהרו במטפחת שתכסה תמיד כל השערות כדין, וגם אם בפאה נכרית הרי זה שינוי מדרכי אבותינו, **במטפחת לחוד ובמיוחד לספרדים הרי זה שינוי טפי**, שזה מפורש בשו"ע שצריך עוד לרשות הרבים רדיד ולא סגי במטפחת לבד, וכן נהגו באמת אצלם מדורי דורות, עד שסביבם נשתנה המנהג והתחילו במטפחת לבד. וא"כ אפי' במטפחת אין בזה חומרא, רק קולא נגד הפסק ומנהג מדורי דורות שצריך חוץ מהמטפחת רדיד דוקא, מה שאין כן בפאה נכרית כבר הבאנו לעיל שאולי לכ"ע אין צורך ברדיד דלא אתי לנתוקי, וכמש"כ ואתי שפיר.

[אמר המעתיק: וכן כתב הרב בספרו "הלכות הגר"א ומנהגיו" (סי' ע"ט, נדפס בשנת תשנ"ח) וזה לשונו: "וכשם שבשינוי לפאה נכרית שפיר צועקים שאין לשנות שזהו פירצה, ומביאים רבים מגדולי הפוסקים שאסרו, לא ידעתי למה לא יביאו הפוסקים **שבמטפחת גופא אף שמכסה כראוי לא מספיק כלל** וכמבואר ברמב"ם ושו"ע. ולפ"ז לכאורה יש לצדד בהיתר הפאה נכרית, שמכסה כל השערות, עד שיש לומר שבזה אין צורך עוד לרדיד, כיון שאינה עשויה לינתק, משא"כ במטפחת לחוד לא סגי"].

ומעכשיו, אם במלאכת אומן ימצא המחמיר הרבה תשובות אחרונים שמחמירים בפאה נכרית, מה נעשה כשבמקום שבעלי תשובות עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד נגדם, ובלאו הכי כבר ביארנו שאין לדמות לומר שבזמן הזה נמי כל פוסקים אלו בעלי התשובות אסרו, והאמת שאלו שאסרו בפאה נכרית ק"ו בן בנו של ק"ו שאסרו במטפחת בגילוי שיער במקצת, דהוה להרבה מהם איסור תורה כמש"כ, ופוק חזי לזקיני, גאון ישראל בעל ההפלאה רבי פנחס הלוי זצ"ל, שיצא בכרוז בצירוף שני הבתי דינים בחרם ממש על לבישת נשים בפאה נכרית, וכמבואר בספר "לחמי תודה", אבל מוסיף ק"ו גילוי שערות עצמן, אשר חז"ל אמרו שיער באשה ערוה, דאלו שאסרו פאה נכרית ק"ו בן בנו של ק"ו שאסרו כל גילוי שיער ממש ח"ו, וזוהי הלכתא רבתא שראוי לן להזהיר עלה טובא.

[אמר המעתיק: וכן כתב הרב בספרו "הלכות הגר"א ומנהגיו" (שם), וזה לשונו: "והעיקר להזהיר ולהזהיר ששערות ראשה כולם יהיו מכוסות, ולא כאותם שמראים עצמם כפנחס ומצטדקים לכסות במטפחת, ומגלים טלפיהם מלפנים ומאחור בשיער מגולה מכאן ומכאן. שאיסור חמור הוא לגלות אפי' מקצת שערות"].

ועכשיו מכל דברינו יוצא דבמקום שאין מנהג קבוע גם היום לאסור בפאה נכרית, מדינא מותרת היום בין לאשכנזים ובין לספרדים ותימנים, והמחמירה במטפחת היינו אם מכסה כל שערוֹתיה, ובשני כיסויים דוקא לרשות הרבים יצאה בזה מכל פקפוק. ואולי גאוני ירושלים עיה"ק שצווחו על פאה נכרית, נתכוונו ליבעי שני כיסויים דוקא כמנהג דור ודור ואתי שפיר, אבל במטפחת לחוד או בפאה נכרית, כל אשה כמנהגה נוהגת, ואלו שמגלחות שערן נהגו במטפחת טפי, שאין אצלם חשש גילוי שערות הנ"ל, אבל בעלמא אין לנו להורות בזה מאומה, רק במקום שאין להם מנהג קבוע הנח לכל אשה מהאשכנזים או ספרדים כמנהגה, ובלבד שתכסה הכל, וכן בפאה נכרית תלבש בצניעות ולא בשערות ארוכות ומסולסלות וכדומה, וסגי כמו שנתבאר הכל כנ"ל בעזה"ת. ואם כל שערוֹתיה מכוסות ובצניעות, תנהג בזה כרצונה ולית לן בזה מידי.

ומכל זה מתבאר נמי שאין לבנות מחיצה בענין זה בין אשכנזים לספרדים, בשעה שאב אחד לכולנו, ומרועה אחד קבלנו התורה, דשניהם בעצם נהגו פעם בלי פאה נכרית. וכפי שהבאנו יש מעלה למטפחת שניכר טפי, ומעלה לפאה נכרית שהדוק טפי, ולדינא אין בזה הכרעה, שיש לכל אחד על מה לסמוך, ובלבד שתכסה כל שערוֹתיה, ותורה אחת בכל זה לאשכנזים וספרדים ותימנים כמש"כ. וכבר הארכנו בדין זה יותר מדאי, ודי בכך.

[אמר המעתיק: כאן נכנס הרב לדון בדין חשש ע"ז בפאה, והוא היה הראשון שדן בענין השיער מהודו שיש בו חשש ע"ז, כשלושים וחמש שנה לפני פרוץ הסערה הגדולה בענין זה, והעלה אז להחמיר. ומאחר ולקמן (עמ' 541) כאן נדון הענין בארוכה והובאו פוסקים חשובים שכתבו להקל בזה, הבאתי כאן רק קיצור דבריו ומסקנתו לענין שיער אירופאי. וראה שם עוד מה שהשיב הגר"מ שטרנבוך להרב יעקב אהרן שפירא (לקמן עמ' 628): "למעשה אין בידי להתיר בחשש איסור דאורייתא החמורות שבחמורות, ובידוע או אפשר לברר בנקל שרשום בתוכה שזהו מהודו אין דעתי להתיר, ורק באין ידוע כל דפריש מרובא פריש ובסתמא לא חיישינן"].

"ועכשיו לאחר שביארנו דשערות הודו אסורין מדינא, נבוא לבאר הדין בשערות מסוג אירופאי, ואלו מצויים מאוד בשוק היום והם יקרים, ורבים קונים סוג פאה כזאת דוקא מפני שהשיער דק ומטיב מעולה, ובמיוחד כלה קונה סוג כי האי שעולה ביוקר ופורסם כסוג הכי מעולה. וכבר הבאנו לעיל מפי מומחים שראוי לחוש שאין שערות אלו על טהרת מוצא אירופאי כלל, רק מפורסם כסוג אירופאי וכאילו כולו מאיטליה או צרפת וכדו' מפני שהטיב מובחר, אבל בעצם אולי לפעמים מעובד בעירוב דהודו, ולא ניכר התערובת כלל, ואדרבה בעירוב דהודו הסוג אירופאי מעולה, והתסרוקת מתקיימת טפי [ומאריך בזה, ומסיק] ומיהו כיון דאיסור משהו בע"ז אינו אלא דרבנן ולא ברור, וכן אי שערות חשיבי ולא בטלי, ויש בזה עוד צדדים וספקות, לא נוכל להורות בזה דאסור... אמנם אף שלענ"ד ראוי להימנע מפאות כאלו, מכל מקום עדיף פאה כי האי ממטפחת רפויה שמתגלין בה מקצת שערות, שבזה אסור מעיקר הדין".

אמור המעתיק: בנותן טעם להביא כאן את לשון המכתב שפירסם הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א בחודש מרחשון תשל"ז, מתוך דברי הרב זאב שכטר זצ"ל (לקמן בעמ' 458). וזה לשונו שם: "לאור הכרוזים על "איסור" לאשה לצאת בפאה נכרית, והשמועה שיש נשים ובמיוחד מהספרדים שהורידו הפאה נכרית ולובשות מטפחת, יש בזה מכשול רב מאוד, דמצוי שאינה מכסה כל שערות ראשה, וכן ברשות הרבים לא מספיק מטפחת לבד, וצריכה מעיקר הדין גם רדיד, דהיינו שני כיסויים כמפורש בשו"ע, שלא להיכשל במקצת שערות מגולות, והיות שלא מסכימות לכסות כל השערות, על כן מקצת שערותיהן מגולות, ויש בזה איסור תורה וגילוי ערוה. הריני מודיע דעתי שכל המהרהר אחר מנהג שנהגו בו רבבות אלפי כשרי ישראל, ובראשם גאונים וצדיקים, ידו על התחתונה, שיש לפאה נכרית יסוד בהלכה במנהגי ישראל וגדולי הפוסקים, ואין לחלק בין אשכנזים לספרדים, שהפוסקים שהתירו סמכו על הגאון הספרדי שלטי גיבורים".

פרק יא

הגאון רבי יצחק עבאדי שליט"א מו"צ וראש כולל אהל תורה, לייקווד - ירושלים (שו"ת אור יצחק אבן העזר סי' ג')

בשו"ע אה"ע סי' כ"א סעיף ב', כתב המחבר וז"ל: "לא תלכנה בנות ישראל פרועות ראש בשוק, אחת פנויה ואחת אשת איש". ע"כ.

והנה כתב הרמב"ם בפרק ד' מעבודה זרה הלכות י"ב וזה לשונו, "שיער הראש, בין של אנשים בין של נשים שבה מותר בהנאה. אבל של פאה נכרית הרי הוא בכלל שללה ואסור". עכ"ל. לכאורה צ"ע שלא ביאר דבריו דפאה נכרית בתלוש מיירי, אבל במחובר לגוף כתוב בגמ' (סנהדרין קיב.) דשרי, והיינו בקשור בראשה, וכן פירש רש"י שם (בד"ה מחובר), וכבר מצאתי באחרונים על זה.

איסור גילוי השיער - משום ניוול

ובזה אמרתי לברר דין כיסוי ראש באשה. איתא בכתובות (עב.) "ואיזוהי דת יהודית, יוצאה וראשה פרוע. ראשה פרוע דאורייתא היא, דכתיב ופרע את ראש האשה, ותנא דברי רבי ישמעאל, אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפירוע ראש. דאורייתא, קלתה וכו'. ופירש רש"י שם (בד"ה אזהרה), "מדעבדינן לה הכי לנוולה מדה כנגד מדה, כמו שעשתה להתנאות על בועלה, מכלל דאסור. אי נמי, דכתיב ופרע, מכלל דהיא שעתא לאו פרועה הות, שמע מינה אין דרך בנות ישראל לצאת פרועות ראש, וכן עיקר". עכ"ל. מפורש יוצא מרש"י, שענין כיסוי הראש באשה הוא כדי שלא תיראה מנוולת. והפירוש השני ברש"י אינו חולק על הראשון בטעם הדבר, אלא באופן הלימוד מן הפסוק. וכן כתב בתוס' רי"ד שם וז"ל, אי נמי בסוטה שעושים כן כדי לנוולה, אלמא ניוול הוא לאשה לצאת בפירוע ראש.

ועוד מבואר בסוטה (ט.) שסוטה נענשת מדה כנגד מדה, ואיתא שם: היא קלעה לו את שערה, לפיכך כהן סותר את שערה וכו'. וצריך ביאור, דאם נראית נאה בשערה לנואף, אם כן זה לא ניוול, ובגמ' כתוב לפיכך הוא סותר את שערה כדי לנוולה. והדברים פשוטים לענ"ד, דודאי השערות כמות שהם באשה נראים כניוול, אבל כשעשויים קליעות היא נראית נאה, ולכן כיוון שקילעה שיערה לנואף, הכהן סותר שיערה כדי שתתנוול. ואם לא היו שערותיה קלועות כשבאה לכהן, הוא רק צריך לגלות ראשה ומתנוולת, ואם שערותיה היו עשויות קליעות, הוא גם סותר קליעתה כדאיתא בגמ'.

[אמר המעתיק: וכן העיר הראשון לציון הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל בשו"ת יביע אומר (חלק ד' אה"ע סי' ג'), וזה לשונו: בסוטה (ח' סוף ע"ב), "היא פירסה לו סודרין נאין על ראשה, לפיכך היה הכהן נוטל כיפה מעל ראשה ומניחו תחת רגליה". ע"ש. וע"פ זה גם כן יש לפרש כוונת רש"י, שכיון שהיא כיסתה ראשה בשיראין להתנאות על בועלה, הכהן היה מנוולה ע"י פירוע ראש. והוה ליה מדה כנגד מדה. ומכיון שנחשב לניוול, אלמא דאסור. וכן משמע בתוס' רי"ד". עכ"ל.

ועל הקושיה דלקמן אפשר לבאר בפשטות ע"פ דברי הגמ' בסוטה שם, "היא פרסה לו סודרין נאין על ראשה, לפיכך כהן נוטל כפה מעל ראשה ומניחו תחת רגליה... היא קלעה לו את שערה, לפיכך כהן סותר את שערה". דתחילת הניוול היא שמוריד הכיסוי מראשה, והמשך הניוול הוא שפורע קליעתה, ולכן לומדים מהפס' כיסוי הראש גם כשהוא קלוע, כי הניוול (הבושה) היא גם כשמסירה הכיסוי מראשה.

איך יש להעיר על השטה מקובצת בכתובות ע"ב, שכתב "ופרע את ראש האשה. ואמרינן במסכת סוטה, היא גלתה לו את ראשה לפיכך הכהן מגלה את ראשה אלמא דלא היה לה לגלות את ראשה, ומכאן לבנות ישראל שלא יצאו בפריעת ראש, כלומר מזדאמר רחמנא גבי סוטה לגלות ראשה משמע ששאר הנשים צריך שלא ילכו בפרועת ראש". ולא מצינו זה בגמ' בסוטה, אלא כדלעיל. אבל עכ"פ משמע מדבריו שמדובר בגזירת הכתוב, שלמדים ממנו שכך היה דרך הנשים].

גזירת הכתוב

ולכאורה צ"ע, דאם הניוול הוא בראש מגולה ושיער פרוע בלי קליעות, מניין לנו שצריך כיסוי הראש אם יש לה קליעות. וצריך לומר שהתורה על הרוב תדבר, ורוב פעמים היא נראית מנוולת מפני שראשה פרוע בלי קליעות. וכיוון שציוותה התורה לכסות השיער, אסור לגלותו גם באופן שקלעה את שערה יפה, שאין בזה ניוול, דכך היא גזירת הכתוב.

קללת חוה

והנה בגמ' בעירובין (ק:) איתא, עשר קללות נתקללה חוה, ואחת מהם עטופה כאבל, ופירש רש"י "בושה לצאת בראשה פרוע", דהיינו מפני שנראית מנוולת. וא"כ טעם שהצריכה תורה לכסות לשיער הוא משום צניעות. ואע"פ שבין כה היא בושה לצאת בראש פרוע, אע"פ כן בא על זה ציווי לשמור על הצניעות ולכסות הראש, וכמו שבאו ציוויים איך להתנהג בצניעות כשנמצאים במחנה, הגם שכל אחד היה צריך לקיים זאת בעצמו מחמת הצניעות, כמו שכתוב בגמ' בעירובין שם שאילולא נתנה תורה למדנו צניעות מחתול.

שיער באשה ערוה

והנה בגמ' בברכות (כד.) אמר רב ששת, שיער באשה ערוה, שנאמר שערך כעדר העזים. ורש"י שם לא פירש בזה כלום, ורק גבי קול כתב (בד"ה קולך ערב) "מדמשבח לה קרא בגוה, שמע מינה תאוה היא", עכ"ל. וקשה, דאם הילפותא היא ממה שמשבח קרא בגוה, למה לא

כללו בגמ' שם בגדרי הערוה גם לשיניים וצוואר והפנים, שגם עליהם כתוב בשיר השירים פרק ד' פסוקים ב'-ד'.

ונראה דהיינו טעמא, דכל הני דלא הוי ערוה משום שהם מקומות הגלויים תמיד, ולכן אין זה מביא לידי הרהור אם לא מכוון לזה, מה שאין כן שיער אשה כיוון שדרכו להיות מכוסה כדילפינן מ"ופרע ראש האשה", לכן כשהוא מגולה שייך לומר שיער באשה ערוה, כמו בכל מקום בגוף שדרכו להיות מכוסה.

ובאמת כל הדין ששיער הוי ערוה, היינו דוקא כשעשוי קליעות או דומה לזה, כמו שמשבח אותה הכתוב שם, וע"ש ברש"י בשיר השירים בענין צמתך. אבל בסתם שיער הרי ראינו שאדרבא היא צריכה לכסותו מפני שזה גנאי לה, ונראית מנוולת ואין כאן הרהור (ואע"פ שקשה לפסוק כן למעשה, דא"כ נתת תורת כל אחד ואחד בידו, אבל זה יסוד ושורש הדברים לאמיתה של הלכה).

ואם ישאל השואל, דא"כ בזמן הזה שהנשים הולכות פרועות ראש והן חושבות ואומרות שזה יפה, למה יצטרכו לכסות ראשן. הנה הדברים פשוטים, דגם אם נניח כדבריהן, מכל מקום כיוון שהתורה אמרה שצריך לכסותו מפני הניוול, אין הדין משתנה כלל מדור ודור.

ועוד נראה לי לפי מש"כ הרמב"ן בפרשת כי תצא, שהתורה ציוותה ליפת תואר לגלח ראשה כדי לנוולה, וכן לגלח צפרניה כדי לנוולה, ולכאורה מה הניוול בגילוח צפרניה. וכתב הרמב"ן כי מנהג הנשים לגדל אותם ולצובעים במיני הפוך והצבעונים. וזה אליבא דר' אליעזר ביבמות (דף מח.) שעשתה צפרניה היינו לגלחם, וזה כעין ניוול כיוון שאינה יכולה לגדלם ולצובעם כדרך מנהג העולם.

ולכאורה לר"ע ביבמות שם דסבר שתגדלם כדי שתתנוול, מאי טעמיה, ובמאי פליג על ר' אליעזר. וצריך לומר דר' עקיבא סבר שעצם גידול הצפרניים הוא ודאי ניוול ואין בזה ספק כלל. אלא שהנשים מדבר ניוול עשו לעצמם מנהג חדש לצבוע אותם, והן חושבות שזה נקרא יפה ושאין בזה ניוול. אבל האמת היא שלא מפני שהן חושבות לעצמן שזה יפה שלא יקרא בזה ניוול. ופוק חזי שהנשים הצנועות גם אצל הגויים היו מכסים כל גופם, ומי שלא כיסתה עצמה זה היה בגדר ניוול, וכמו שכתוב בישעיהו "גלי שוק עברי נהרות", ועל זה נאמר "תגל ערוותך וגם תראה חרפתך", הרי שהפסוק קורא לזה ניוול. והנה היום וכן גם בימים קדמונים הרבה מהן מתלבשות דוקא בבגדים קצרים לקיים מה שנאמר תגל ערוותך וגם תראה חרפתך, ובוודאי שזה ניוול שאין כמוהו אע"פ שהנשים מתלבשות כך.

ולכן אני אומר שגם בצפרניים הוא כן, וכן בשערות הראש, שאף אם הנשים חושבות שזה יפה ללכת פרוע ראש (בלי קליעות) אין זה משנה המציאות שזה ניוול. והרי זה בגדר "עבדא בהפקרא נחא ליה". ועיין בספר הכתב והקבלה בפרשת כי תצא בענין יפת תואר (דף נ"ד),

שכתב בזה הלשון "מבואר מזה שמניעת קציצת צפרני הרגליים (נלע"ד שאינו מדויק וגם ידיים בכלל) וגידולם, היה אז ענין המנוול והמצער, ובודאי שגם התורה התכוונה בזמנה על ניוול כזה וכו', ואף שבזמן מן הזמנים יוכל ניוול זה להשתנות להיות יפה בעיני האדם, אין לנו רק מה שכיוונה עליו התורה", עכ"ל.

ולענ"ד לפי דברי הרמב"ן, גם בזמן מתן תורה כבר נהגו לגדל צפרניהם ולצובעם, ואע"פ כן לר' עקיבא הרי זה ניוול. ועוד שהדבר פשוט שגם לגדל צפרניים ולצובעם יש לזה שיעור מסויים, ולא כצפרני החיות, ואם גדלו יותר מדיי בוודאי הוי ניוול. וא"כ אם בשעת השביה צפרניה היו גדולות מפני שכך היה מנהגם, ובפרט בשעת מלחמה שהנשים מייפות עצמן לזנות, א"כ במגדלת צפרניה עוד חודש ודאי שמתנוולת יותר ויותר אף אם צובעתם. וכמדומה לי שגם בזמנינו זה הרבה אנשים ונשים חושבים שצפרניים גדולות עם כל הצבעים אינו אלא מעשה ניוול, אבל מה לעשות דכל מעשה האופנה בצורת הלבוש וכדו', הקובע והמנהיג בזה הינם קומץ אנשים, וכולם הולכים אחריהם כצאן לטבח יובל, גם בגידול הצפרניים ושאר הדברים.

החילוק בין פנויה לאשת איש

ועכשיו נשתדל להבין מה ההבדל בין פנויה לאשת איש בדין הזה של פריעת הראש, דאם זה ניוול באשת איש וצריך לכסותו, א"כ למה בפנויה אין צריך לכסות אפי' פרוע. ואולי נאמר כי בפנויה כל זמן שהיא קטנה הרי אינה מצווה, וגם לא נראה אצלה כמעשה ניוול, וכשהגיעה לפרקה הרי בוודאי היא מדקדקת במעשיה וקולעת שיערה כדי שיקפצו עליה בני אדם המהוגנים לה, וכמו שקילעה הקב"ה לחוה והביאה לאדם (שבת צה.), והתורה ציוותה על אשת איש, שאולי אחר שנישאת לא תדקדק במעשיה לולי הציווי, וכענין הצניעות במחנה וכו"ל. ואע"פ שכל זה נראה כטעמא לקרא, מ"מ שבקיה לקרא דאיהו דחיק וכו', וכמו שהוכחנו למעלה מהגמ' ומרש"י שכל יסוד ענין כיסוי השיער הוא משום ניוול.

אלא שלפ"ז יוצא לכאורה שבאלמנה וגרושה הרי היא כפנויה מתחילתה, ולהלכה כתוב בשו"ע (אה"ע סי' כ"א סעיף ב') לפי פירושי הנושאי כלים שצריכות לכסות כמו באשת איש. ואפשר לומר שבגרושה ואלמנה כיון שעד עכשיו היתה מכסה ראשה כציווי התורה, אם תשנה במעשיה עכשיו, זה יראה כחוסר צניעות. וכל זה צריך ביאור ובירור.

ונחזור לשורש הדברים, כתוב בגמ' (כתובות עב:) אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפירוע ראש. והרמב"ם (פרק כ"א מהלכות איסורי ביאה הלכה י"ז) הוסיף וכתב: אחת פנויה ואחת אשת איש. וכתב על זה בביאור הגר"א (על אה"ע סי' כ"א ס"ק י"א) דדייק מן הגמ' שכתוב לבנות ולא כתוב לאשה. ולפ"ז צ"ע, כיוון שכתוב אזהרה לבנות, דהיינו גם הפנויות ולא נזכר גרושות או

אלמנות, מנין לנו מה שחילקו כל הנושאי כלים דפנויות סתם מותרות וגרושות ואלמנות אסורות. וגם אלה אינן אסורות מן התורה אלא מדרבנן, וכל זה אומר דרשני.

ואע"פ שכפשוטו כיוון שלמדו זאת מסוטה, אם כן רק באשת איש הכתוב מדבר, מכל מקום אין מדוייק כן בלשון הגמ', דאיך סתמה וכתבה אזהרה לבנות ישראל, דמשמע דכולם שווים בזה לזו האזהרה. והנה בספרי פרשת סוטה כתוב עוד, "ואע"פ שאין ראייה לדבר זכר לדבר, ותקח תמר אפר על ראשה" (שמואל ב, י"ג), ועיין שם במלבי"ם למה זה רק זכר, שכתב: מפני שאפשר ללמוד בפסוק פירוש אחר על מילת אפר. אבל למעשה אם יש מכאן זכר לדבר, הרי שבפנויה עסקינן ולמה צריכה לכסות. וכתב המלבי"ם בזה שצריכה לכסות ראשה כיוון שנבעלה, וא"כ יוצא שבאזהרת כיסוי הראש גם בעולה בכלל, והאחרונים דנו בזה, וגם אלה שאסרו אינו אלא מדרבנן, וצ"ע.

ובפירוש הספרי שם מרבנו דוד פארדו, משמע שהכיסוי היה מה ששמה תמר ידה על ראשה, וזה תמוה מה כיסוי הוא זה, ואולי רבע הראש מתכסה בידה, הלזה יקרא כיסוי? ובפירוש עץ יוסף על המדרש במדבר רבה (פרשה ט' אות ל"ג) כתב, שאין ראייה מתמר משום דבת מלך היא, רצונו לומר דכיון שענין הכיסוי הוא כדי שלא תיראה מנוולת, א"כ אין ראייה מבית מלך שהיא אשה חשובה, ולכן דקדקו לכסות ראשיהן שלא יראו כמנוולות, אבל סתם אשה אין ראייה שצריכה לכסות.

ואולי זה יהיה טעם לחלק בין פנויה לאשת איש, כי אשת איש יש לה יותר לשמור על כבודה וחשיבותה מאשר פנויה, וזה יש בו כדי ליתן טעם, אבל עדיין צ"ע מנין לנו לחלק, ובגמ' כתוב סתם "אזהרה לבנות ישראל", והרמב"ם העתיק במפורש "בין פנויה ובין אשת איש".

והנה בשו"ע (אה"ע שם) כתב החלקת מחוקק (בס"ק ב') דפנויה הכוונה בעולה, אבל בתולה ממש שרי, וכמו שכתוב בגמ' (כתובות טו:): יוצאה בהינומה וראשה פרוע. ובבית שמואל (בס"ק ה') כתב דפנויה היינו אלמנה או גרושה. וכתב הדגול מרבבה שמקור דבריהם מן הירושלמי (כתובות פ"ב סוף הלכה א', דף ט:): אע"פ שהם לא כתבו ראייה לדבריהם. אלא שעל הירושלמי מאוד קשה לסמוך, כי אין לנו פירוש אמת ויציב בירושלמי לפחות מן הראשונים, והאחרונים זה אומר בכה וזה אומר בכה, ואי אתה יודע על מי לסמוך, ועכ"פ אין לזה כח של דבר הנאמר בירושלמי אלא ממאמר אחרונים ומי מפיס. וכבר ראיתי בפתחי תשובה (ס"ק ב') שכתב בשם כרם שלמה לפקפק בראיתו של הדגול מרבבה מהירושלמי, אבל אין מצוי אצלי הספר הזה.

ובאגרות משה (אה"ע ח"א סי' נ"ז) תפס לדבר פשוט דחוץ מאשת איש הכל דרבנן, והיינו דלהיות שלמדנו מסוטה את הדין והיא אשת איש, אין לך ראייה להחמיר יותר (ע"ש תשובה נ"ח עמ' קמ"ה). וקשה לי, א"כ למה אסרו בזה חכמים ומה הגזירה שיש בזה. ועדיין דבר זה אצלי כמבוי סתום מד' רוחותיו.

פאה היא כקליעה ואינה ניוול

ובענין פאה נכרית לאשת איש אי שרי או לא, הנה לפי מה שכתבנו שכל הטעם של כיסוי הראש הוא שלא תיראה מנוולת, וא"כ בפאה נכרית הרי היא מקיימת מצוות הכיסוי שאינה נראית מנוולת, ואדרבה פאה נכרית הרי היא כקליעה, ובקליעה כבר הבאנו ראייה מהגמ' לעיל דזה נוי לאשה והיפך מניוול.

ואף שמשמעות כמה ספרים נראה שטעם כיסוי הראש הוא כדי שלא להראות יופיה, הנה הוא טעות גמור, ומזה יצא להם שאם היא לובשת פאה נכרית יפה זה עוד יותר גרוע, וההיפך הוא האמת.

והנה כתוב מפורש בגמ' (שבת צה.) ויבן ה' אלהים את הצלע, מלמד שקילעה הקב"ה לחוה והביאה אל האדם, ע"כ. הרי דהשערות כשהם קלועות הוי נוי, והרי היא מקיימת שני דברים, גם כיסוי הראש וגם שתיראה נאה, וכמו אלה שמכסות ראשיהן במטפחת או בכובע, וכידוע שגם באלה יש מכל המינים, יפים יותר ויפים פחות, ובוודאי שלא יעלה על הדעת לומר לאשה ללבוש מה שפחות יפה, וכל אשה עם הטעם שלה, והרי כל בנות ישראל בנות מלכים הן וראויות הן לאיצטלה היפה ביותר.

פאה הנראית מנוולת

ואף שיש פאה נכרית כזאת שבאמת האשה נראית בהם מנוולת על ידה, באופן שהשערות מפוזרות לכאן ולכאן ולכל ד' רוחות השמים, מ"מ הרי את ראשה היא כיסתה, והרי היא כלובשת בגד שמנוול אותה [שהרי אין זה שיער מחובר], וזה לא נוגע לדין כיסוי הראש.

חשש מראית העין

וראה באגרות משה (אה"ע ח"ב סי' י"ב), שכתב "הנכון לענ"ד אף דאיכא מאן דחושש לאסור פאה נכרית משום מראית עין, עיין בעטרת זקנים או"ח סימן ע"ה, מ"מ רוב רבותינו וגם מאלו שסומכין עיקרי ההוראה עליהם מתירים, והם הרמ"א שם ובסימן ש"ג בדרכי משה, והמג"א והפמ"ג, וכן משמע גם מהגר"א שסובר כן, שלא אסרו בזה משום מראית העין. וכמעט שמוכרח מהגמ' פרק במה אשה, שאם איירי דיוצאה בפאה נכרית דוקא במכוסה, לא היה שייך לומר דעל שערות זקנה לילדה ניחוש למחכו עלה. והטעם פשוט, שכיון שלא מצינו בגמ' שאסרו, אין למילף ממקומות אחרים שאסרו משום מראית עין, דאין למילף חדא מאידך, ולכן נאמר איסור מראית עין בייחוד בכל דבר שאסרו וכו'. ולכן לדינא אין כת"ר יכול למחות ביד אשתו הרבנית החשובה מללבוש פאה נכרית, שאף אם כת"ר רוצה להחמיר, אינו יכול להטיל חומרותיו עליה שזהו רק דין שלה, וכיון שהיא עושה כדין שהוא כרוב הפוסקים ושגם נראה כמותם, אינו יכול להחמיר עליה אף אם לא תכסה כלל הפאה נכרית", עכ"ל.

ומה שאנשים יחשדו לנשים שמכסות ראשן בפאה נכרית שהן הולכות בגילוי ראש, דבר זה אין נראה לחוש לו כלל מכמה טעמים, וכבר הזכיר מזה הגאון רבי משה פיינשטיין בתשובתו הנ"ל. א. שאין לנו לגזור מדעתנו ולחשוש למראית העין. ב. אם החשש שהנשים הרואות אותה יחשדוה, זה דבר שאינו נכון כלל, דבהסתכלות מועטת יכולים להבחין אם זה שיערה ממש או פאה נכרית, גם בפאות היפות ביותר. ג. אם הנשים מכירות אותה לזאת שלובשת פאה נכרית, הרי הן גם יודעות אם היא לובשת פאה נכרית או לא, וזה פשוט. ד. אם החשש הוא שהאנשים יחשדוה, אותו טעם שייך אצלם אם הם מכירים אותה או לאו, ואם אינם מכירים אותה אולי היא באמת לא נשואה, ויש בנות בתולות וכו'. ה. ועוד שהיום שכל כך מצוי פאה נכרית, א"כ למה לחשוש למראית העין, ולמה שלא ילמד עליהם זכות, וגם נשים חילוניות לובשות פאה נכרית להתנאות או לאיזה טעם אחר.

שיער אינו ערוה ממש

ומי שחשש לזה בזמנים הקדמונים, נראה לי שזה להיות שלא היה מצוי אצלם כל כך פאה נכרית, אבל היום כידוע זה עסק גדול, ויהודים ולהבדיל הרבה גויים מתלבשים בפאה נכרית. ועיין בחזו"א (או"ח סי' ט"ז סוף אות ח') שכתב וזה לשונו, "ובשיער דמותר בפנויה ואסור בנשואה, לכאורה לא היה ראוי לאסור אלא באשה שהוא מכירה ורואה אותה תמיד בשיער מכוסה, וכי מגלה השתא חשיב ערוה, אבל רואה אשה שאינו מכירה וראשה פרוע, לא עדיפא מפנויה. אבל לא משמע כן בפוסקים, אלא הכי קבעו חכמים דשיער נשואה כיון שחייבת לכסות עשאוה כערוה לכו"ע", עכ"ל.

הרי שרצה להתיר אפי' כנגד שיער אשת איש כמו בפנויה, כל זמן שאינו מכירה ולא ראה אותה תמיד מכוסה, והטעם פשוט דכל האיסור לקרוא כנגד שיער באשה וכן כנגד מקומות המכוסים באשה חוץ מבית הערוה, הוא משום טרדת הרהור, דאין מקומות אלו ערוה ממש וכל איסורו מדרבנן, ולכן באשה שלא ראה אותה תמיד מכוסה, אז ראיית שיערה לא גורם לו להרהור, והרי הוא כשאר מקומות המגולים באשה, וכדברי החזו"א בשיער הפנויות, ואע"פ שלמסקנה הוא אוסר באינו מכירה, הרי ביאר דבריו שהוא בגדר לא פלוג.

אלא שיש לדון במסקנתו זו של החזו"א, דצ"ע, דמה שכתב שלא משמע כן בפוסקים קשה לבנות דייק על זה. וכן מה שכתב עוד שאפי' בפרוצה, וזה לשונו: "ונראה דאפי' פרוצה שיוצאת תמיד בראש פרוע, אסור, דלא הקילו חכמים בפרוצות, והרי גם פניה וידיה יש בהם איסור הסתכלות, ויש מקום לאסור לקרוא ק"ש אף נגד פניה, אלא שכל גזירת חז"ל בפלס שקלוה, וא"א להכביד על הציבור, ולכן הקילו בפנויה ובשיער פנויה, מ"מ בנשואה שחייבת בכיסוי לא הקילו וכ"כ במשנה ברורה", עכ"ל, הנה לא הביא ראייה לזה, ואף שהביא ראייה דאין איסור הסתכלות בפניה וידיה מפני שכל דברי חכמים בפלס נשקלים, מ"מ מה זו ראייה לאסור

באלה הרגילות ללכת בגילוי הראש. וח"ו איני כחולק על מרן החזו"א, ואיני אלא מפלפל בדבריו עד אשר יתבררו הדברים היטב.

שוב נזכרתי שהערוך השולחן (או"ח סי' ע"ה ס"ק ז') מתיר להדיא, וכן באגרות משה (או"ח א' סי' מ"ב) כתב כן וזה לשונו, "ובזמננו שבעוונותינו הרבים רוב הנשים הולכות פרועות ראש, אף שהוא באיסור, כתב בערוך השולחן סי' ע"ה שאף להאוסרין נמי יש להקל מאחר דעכ"פ הא אין דרכן לכסות, וערוה לאיסור ק"ש ודברי תורה תלוי בדרכן לכסותו ממש ולא שהאיסור מחשיב למקום מכוסה, והביא שם ראייה לזה, ע"כ.

ואף שכל דברי החזו"א חביבין עלינו כמרגליות, מ"מ זהו גם רצונו של צדיק שנאמר מה שעולה במצודתנו, ואף הוא שמוח בדברינו וכבר למדנו איך להתנהג מספריו והנהגותיו, וזכותו תעמוד לנו לכוון לאמת. ונלע"ד לדייק מדברי מרן החזו"א שכתב בסוף דבריו וכן כתב במשנה ברורה, כי הדברים לא היו ודאים אצלו, ולכן כתב להסתייע מהמשנ"ב (סי' ע"ה ס"ק י').

פאה היא כנגד

עכ"פ אשה שמכסה שיערה בפאה נכרית, אף להאוסרים אין לאסור לקרוא ק"ש כנגדה, דהכיסוי שהוא פאה נכרית אינו ערוה, ולא גרע משאר בגדיה, דאף אם הם נאים ויפים ככלה תעדה כליה ביום חופתה, ודאי שאין עליהם שם ערוה, ולא יעלה על הדעת לאסור לקרוא כנגדם מדין ערוה.

דין ק"ש לבעלה

והנה אני מסופק באשה הרגילה בבית לפני בעלה שלא לכסות ראשה, האם אסור ג"כ לבעלה לקרוא ק"ש כנגדה, דאף לפי דברי החזו"א כיון שחייבת לכסות עשאוה כערוה לכ"ע, אכתי אולי זה רק לאחרים מפני שחייבת לכסות בפניהם אבל לא בפני בעלה, ובוודאי שיש לחלק בין בעלה לאחרים.

ומצאתי במשנ"ב (סי' ע"ה ס"ק י') שכתב וזה לשונו, "שדרכה לכסותו - ואפי' אם אין דרכה לכסותו רק בשוק ולא בבית ובחצר, מ"מ בכלל ערוה היא לכ"ע אפי' בבית, ואסור שם לקרות נגדה אם נתגלה מקצת מהן. ודע עוד דאפי' אם דרך אשה זו וחברותיה באותו מקום לילך בגילוי הראש בשוק כדרך הפרוצות, אסור, וכמו לענין גילוי שוקה דאסור בכל גווני, וכנ"ל בס"ק ב', כיוון שצריכות לכסות השערות מצד הדין (ויש בזה איסור תורה, מדכתיב ופרע ראש האשה מכלל שהיה מכוסה). וגם כל בנות ישראל המחזיקות בדת משה נזהרות מזה מימות אבותינו מעולם ועד עתה, ולכך בכלל ערוה היא ואסור לקרות כנגדן. ולא בא למעט רק בתולות שמותרות לילך בראש פרוע, או כגון שיער היוצא מחוץ לצמתן שזה תלוי במנהג

המקומות, שאם מנהג בנות ישראל בזה המקום להיזהר שלא לצאת אפי' מעט מן המעט מחוץ לקישוריה, ממילא בכלל ערוה היא ואסור לקרות כנגדן, ואם לאו מותר דכיון שרגילין בהן ליכא הרהור וכדלקמיה", עכ"ל.

ונראה מדבריו שכתב שגם בבית אסור, דכוונתו אף לבעלה. ואמרתי לעיין במקור דבריו, וזה החלי. הנה בשער הציון (שם אות י"ז) כתב שדבריו לקוחים מהיד אפרים. והנה דברי היד אפרים סובבים והולכים על דברי המג"א סי' ע"ה (ס"ק ג'), שכתב המג"א שם וזה לשונו: "בתולות שדרכן וכו'. קשה, דבאה"ע סי' כ"א סעיף ב' כתב לא תלכנה בנות ישראל פרועות ראש בשוק, אחת פנויה ואחת אשת איש, וכ"כ הרמב"ם (פרק כ"א מהלכות איסורי ביאה הלכה י"ז). ועוד דאיתא בכתובות (טו:) אם יצאה בהינומא וראשה פרוה זהו סימן שהיתה בתולה. ודוחק לומר דפנויה דקתני היינו אלמנה, דא"כ ה"ל לפרש. וי"ל דפרועות ראש שכתב באה"ע היינו שסותרות קליעות שערן והולכות בשוק, דזה אסור אפי' בפנויה, וכן פירש רש"י פרשת נשא על "ופרע ראש האשה". ומ"מ צ"ל דפנויה לא מתסרי מדאורייתא, דאם תאמר דקרא איירי אפי' בפנויה, א"כ גם בגילוי הראש תהא אסורה לילך, דמהכא ילפינן בכתובות (עב.) שלא תלכנה בנות ישראל בגילוי הראש, אלא על כרחך קרא לא איירי בפנויה, רק שמדת צניעות היא לבתולות שלא לילך כן". עכ"ל.

והנה על קושיה ראשונה שכתב שמכאן משמע שמותר לבתולות לילך פרועות ראש ובאה"ע כתב שאסור, כתב ע"ז ביד אפרים דלכאורה לא קשה מידי, שהכא שרוצה לקרות ק"ש דמיירי בבית או בחצר אין איסור. ופירוש דבריו, דאין על שיערה של פנויה שם ערוה, רק בשוק ששם היא צריכה לכסותו, אבל בבית ובחצר כיוון שאין חיוב לכסותו לא הוי ערוה ולכן מותר (ודברים אלו נראים לי כחומץ לשיניים, אבל זה מה דהוה ס"ד). ושוב חזר בו ביד אפרים, דא"כ גם בנשואה יהיה מותר בבית, כיון שאינה חייבת לכסות בבית, ובשו"ע כתב שרק לבתולות מותר, ואני אומר דאי משום הא לא איריא דאין הכי נמי, גם בנשואה מותר, אלא שבבתולה מותר לכל אחד ובנשואה רק לבעלה, כיון דבביתה אינה מכסה שיערה והוא רגיל בה. ואף שהרמ"א (בסי' ע"ה סעיף ב') כתב על מש"כ המחבר שיער של אשה שדרכה לכסותו אסור לקרות כנגדו, "אפי' אשתו", אין בזה סתירה, דזה דוקא באשה שדרכה לכסות גם בבית, ובנשים כקמחית (יומא מז.) עסקינן.

עוד הקשה המג"א הנ"ל, דאיתא בכתובות שאם יצאה בהינומא וראשה פרוה זהו סימן שהיתה בתולה. ודוחק לומר דפנויות דקתני היינו אלמנה, דא"כ הוה ליה לפרש (ובזה רמז לחלוק על הבית שמואל באה"ע סי' כ"א ס"ק ה', שהעמיד דברי השו"ע שם באלמנה או גרושה). ותירץ המג"א דפרועות ראש באה"ע היינו שסותרות קליעתן ופרוע לגמרי לד' רוחות השמים, וזה באמת ניוול ואינו דרך הצניעות וזה אסור גם בבתולות, ופרועות דאו"ח היינו מגולות ראש אבל שערן קלוע, וזה מותר גם מדרבנן. וגזירת הכתוב בנשואות דאף בקלוע אסור, זה עיקר

דברי המג"א, ודבריו ברורים. ואע"פ שכתב השו"ע לא תלכנה בנות ישראל פרועות ראש אחת פנויות ואחת נשואות, והוא לשון הרמב"ם וכן"ל, וא"כ כתוב בסתם תרוויהו בחדא מחתא, אע"פ כן פנויות (בפירוע בלא קליעה) הוא רק איסור דרבנן, ועל זה נאמר שבקיה לקרא דאיהו דחיק ומוקי אנפשיה.

ועתה נחזור לעיקר הדברים שהבאנו מהיד אפרים, שהוא מקור דברי המשנ"ב, שאסר לכאורה לבעל אף בשיער אשתו שמגולה תמיד בביתה. ולפי מה שדחינו דבריו לעיל א"כ אין ראייה כלל לאיסור, והסברא ג"כ אומרת להיתר.

הכופים את דעתם

והנה בספרי גדולי האחרונים כל אחד בדרכו הלך אם להתיר פאה נכרית או לאסור, וכדרך הת"ח. אלא מה שאני תמה על אלה שמרעישים עולמות ואומרים כל מיני דברים על הלובשים פאה נכרית, וכמעט עד קללות הגיעו, וגם עד לגירושין. ומה כל הרעש הזה, הלא יש הרבה מתירין מן הדורות הקודמים ומן הדורות האחרונים, וכולם צדיקים וקדושי עליון, ולמה האוסרים רוצים לכפות דעתם על כולם, והנח להם לבנות ישראל, וכל אחת תעשה כפי אשר החכם שלה מצווה. והרי במקומו של רבי אליעזר היו כורתים עצים בשבת לעשות סכין של מילה (שבת קל.), וגם בימינו כל אחד יעשה כמו שהרב שלו מצוה עליו לעשות.

שיטת הגר"א

ועוד ראיתי בספרים שהביאו ראייה שהגר"א סובר לאסור בפאה נכרית מדבריו בשנות אליהו על משנת במה אשה (פ"ו מ"ה), וזה לשונו שם: "ובפאה נכרית. פירוש שאין לה שיער, ונוטלת שיער ומכנסת תחת הצעיף כדי שתיראה בעלת שיער". והדברים מתמיהים, שהעלימו עין מדברי הגר"א באו"ח (סי' ע"ה ס"ק ז'), שכתב מקור לדברי הרמ"א שמותר לקרות ק"ש כנגד פאה נכרית ממשנת במה אשה. וא"כ בודאי שהגר"א ג"כ מתיר כמו הרמ"א, ואם היה חולק ע"ז בוודאי שהיה רומז לנו לפחות בשנים שלוש מילים כדרכו. ועכשיו שיש לכאורה סתירה בדברי הגר"א בין הביאור בשו"ע לביאור במשנה, אין לנו אלא דבריו בשו"ע, דזה הוא כתב בעצמו כידוע, ושנות אליהו נכתב ע"י תלמידיו ומי יודע אם זה לא היה הוספה משלהם, וכבר היה כן לעולמים.

[אמר המעתיק: וראה לעיל בעמ' 110, שם התבאר שאין סתירה כלל בדעת הגר"א, כי אמנם דחה את ראיית הש"ג מ"פאה נכרית", אך הביא ראייה מ"חוטי שיער", וכן בביאור הגר"א כוונתו להלכה, מה שאין כן בפירוש שנות אליהו].

דעת הגר"מ פיינשטיין להעדיף פאה

וכן בספר "אגרות משה" שהיה מגדולי הפוסקים בארץ ובגולה סמוך וקרוב לימינו, כתב תשובה בקצרה על פאה נכרית להיתר (והעתקנו תוכן דבריו לעיל), ומי שרוצה לחלוק עליו הרשות בידו. אבל מה שראיתי באחד הספרים שדחה אותו בגילא דחיטתא וכתב עליו "אין דבריו מחוורין כלל", ולא ענה על דבריו כלל, לא כך היא המדה בין ת"ח בעלי שיעור קומה, ולא קטיל קני באגמא היה גדול הדור הנ"ל.

וזכורני מיד לאחר נישואי שאלתי את הגאון הגדול הנ"ל אם צריך ללבוש כובע על הפאה נכרית, ואמר לי שאין צורך. ועוד הוסיף לומר לי, כי פאה נכרית יותר טוב ממטפחת, כי פאה נכרית מכסה את כל השערות, ועוד שבזה תמיד נשאר מכוסה כל זמן שהיא על ראשה, מה שאין כן במטפחת. ופוק חזי שדבריו צודקים. ולענ"ד כל דבריו בתשובה הנ"ל מחוורין ומלובנין הדק היטב.

סיכום

העולה מכל הנ"ל: א. מותר לאשה לצאת לרה"ר בפאה נכרית, והוא שלא יהיה שיער הפאה פרוע. ב. בתולות מותרות לצאת בגילוי ראש, והוא שיהיה שערן מסודר כעין קליעה, ובשיער פרוע יש בזה איסור דרבנן. ג. אלמנה וגרושה או בעולה צריכות לכסות ראשן, אמנם איסורן הוא רק איסור דרבנן. ד. מותר לקרות ק"ש כנגד פאה נכרית, ואפי' שהלובשה אינה אשתו. ה. אם רגילה אשתו ללכת בבית בלי כיסוי ראש, מותר לבעלה לקרות ק"ש כנגד שיערה. ו. נשים פרוצות שבעונותינו הרבים אינן מכסות ראשן כלל, יש להתיר לקרוא ק"ש כנגד שערן.

פרק יב

הגאון רבי גבריאל ציננער שליט"א רב ומו"צ בבורו פארק, מח"ס נטעי גבריאל (מתוך דבריו בקובץ אור ישראל ל"ו)

בענין היתר לבישת פאה נכרית, ואיסור הארוכות והפרוצות גם בסינטטיות. היות שזה עתה נתעוררו שאלות בעניני הפאות העשויות משערות אסורות, והרבנים אסרום עד שיתבררו ויתלבנו הדברים היטב, הציעו כמה רבנים וגדולים לחבוש פאות סינטטיות. ויש להזהר גם בהן שלא יהיו באופן פרוץ כגון ארוכות וכדומה.

[הדברים נכתבו בזמן הפולמוס הגדול בענין הפאות מהודו, וראה בזה באורך לקמן בדף 541].

ונקדים דעות הפוסקים בדין לבישת פאה נכרית. והגם כי כבר רבים בקעו בו וכל גדולי הפוסקים דנו בזה, זה אוסר וזה מתיר, לא באתי לדון עתה במה שדנו האחרונים, כי אם לברר דעת הפוסקים המתירים שנתקבלו פסקיהם למעשה, וכפי שנוהגים בתפוצות ישראל.

הנה ראש המדברים בזה הוא בעל "שלטי הגבורים", וזה לשונו במסכת שבת (פרק ו'): "יראה מזה להביא ראיה וסמך לנשים היוצאות בכיסוי שערות שלהן כשהן נשואות, אבל במקום קליעת שערן נושאות שערות חברותיהן (שקורין קרינאל"ו בלע"ז), מההיא דשנינו פרק במה אשה יוצאה דף ס"ד (ע"ב), שהאשה יוצאה בפאה נכרית בשבת, ופירשו המפרשים כי פאה נכרית היא מגבעת ידבקו בו שיער נאה והרבה, ותשים אותו האשה על ראשה כדי שתתקשט בשיער, והתם באשה נשואה מיירי מתניתין, מדקאמר בגמ' דהטעם משום דלא תתגנה על בעלה הרי דבנשואה מיירי, והרי פאה נכרית הוי ממש כעין אלו הקרינאל"ל, ומשמע להדיא שמותרות בנות ישראל להתקשט בהן, דשיער באשה ערוה דקאמר לא הוי אלא בשיער הדבוק לבשרה ממש ונראה גם בשורה עם השיער, אבל שיער המכסה שורה אין כאן משום שיער באשה ערוה וגם לא משום פרועת ראש. ונראה דלא שנא שערות דידה לא שנא שערות של חברתה, כל עוד דעבידי לכיסוי השיער והן תלושות, אע"פ דקישוט הוא לה כדי שתראה בעלת שיער, אין בכך כלום ושפיר דמי. ואע"ג דאמרינן סוף פרק קמא דערכין (דף ז'): דפאה נכרית המחוברת לשיער ממש דהוי כגופה ממש, מכל מקום לא נאסר בשביל כך לצאת בה ולהתקשט בה, דהא על כרחך אותן הצדקניות דקאמר התם היו מתקשטות בפאות ההם, ובנשואות מיירי התם, דקאמר תנו שערי לבתי. ואין לומר שהיו משימות צעיף או מידי על הפאה נכרית, דאם כן מאי אהני אותו קישוט, הרי כל עצמו של אותו קישוט לא הוי אלא בשביל שתראה בעלת שיער, אלא פשיטא דמיירי שהולכות בשערות [נכריות] מגולות.

ולכשתענין סוף פרק קמא דערכין (שם), ופרק מי שמתו (ברכות כד.) בדברי רש"י שם ובדברי הרא"ש (סי' ל"ז), תמצא דאין איסור בשיער אשה משום ערוה אלא במחובר לבשרה וגם שהבשר נראה עם השיער כדאוקימנא, ועוד הארכתני בזה בחידושי בס"ד". עכ"ל.

חצר שבמשנה היא חצר הרבים

והובאו דברי השלטי גבורים להתיר להלכה בדרכי משה או"ח (סי' ש"ג ס"ק ו'), ורמ"א בשו"ע או"ח (סי' ע"ה ס"ב), מגן אברהם (שם ס"ק ה'), פרי מגדים (שם אשל אברהם ס"ק ה'), שו"ע הרב (ס"ו), ומשנה ברורה (ס"ק ט"ו). והם התירו גם לצאת לרה"ר, שהרי בש"ג כתב שאין בו משום שיער באשה ערוה וגם לא משום פריעת ראש וזה קאי גם ברה"ר. וכ"כ בפמ"ג (סי' ש"ג מש"ז סק"ט), דמותר לצאת בפאה נכרית מגולה לרשות הרבים. ועוד שהרי מפורש פסק הרי"ף כתובות (ל"ב ע"ב) כהירושלמי (פ"ז דכתובות ה"ו) שחצר הרבים דינה כמבוי, שאסורה לילך בו בגילוי שיער מדאורייתא ע"ש, ובגמ' שבת (סד:) מפורש שמותרת האשה לצאת בפאה נכרית לחצר, ורוב הראשונים וכן הפוסקים כתבו לדינא שמותרת בפאה נכרית גם בחצר שאינה מעורבת, ועל כרחק שהמשנה שם דיברה בחצר הרבים דוקא, שהרי חצר היחיד אינה צריכה עירוב חצרות כלל, כמבואר בשו"ע או"ח סי' שס"ו. ובכנסת הגדולה (אה"ע סי' קמ"ו אות ז') מהגהות ב"י כתב בזה"ל, "לאו דוקא בשוק או בחצר, אלא כל שרואין אותה עוברי דרך, עוברת על דת מיקרי", בעל משפט צדק (ח"ב סי' ג' מכ"י), עכ"ל. הרי דאין דינו כשיער כלל ומותר לצאת גם לרשות הרבים. וכ"כ שו"ת שבט הלוי (חלק ה' סי' קצ"ט אות ד') שכן נהגו מדינות שלימות אפי' לצאת ברה"ר, כאשר העיד לנו הפמ"ג סי' ע"ה, וכבר מדורות רצו לשנות זה ולא עלה בידם רק בחלקו, אבל עדיין מדינות שלימות החזיקו בזה. ע"ש.

דעת הגר"ש וואזנר

[זה לשון הגר"ש וואזנר שם: "ובעצם המנהג של היום שהנשים שלנו יוצאות בפאה נכרית חלילה לי לתקוע עצמי בזה... היות כי מדברי הרמ"א סי' ע"ה ובד"מ סי' ש"ג ומג"א מוכח דהרבה היו מקילין בזה, וכן נהגו מדינות שלמות, אפי' לצאת לרשות הרבים כאשר העיד לנו הפמ"ג סי' ע"ה, וכבר מדורות רצו לשנות זה, ולא עלה בידם רק בחלקו אבל עדין מדינות שלמות החזיקו בזה, ע"כ אין לנו כח הכרעה בזה"].

פאה הנעשית לקישוט

הנה לבישת הפאה נכרית הוא ענין של קישוט שתהא נראית נאה, כמפורש בגמ' שבת, שהטעם שהתירו לצאת לחצר בשבת בפאה נכרית ולא חששו שתצא לרשות הרבים ושם תוריד ותטלטל את הפאה ד' אמות, הוא בכדי "שלא תתגנה על בעלה". הרי מוכח שהיו לובשים הפאה לנוי. וכדפרש"י שם "כדי שלא תתגנה התירו לה קצת קישוטים נאים". ובתשובת הגאונים לשבת שם, "פאה נכרית, שיער שמביאין מבחוץ ומקלעין אותו יפה ומוניחין אותו בראשי כלות כל ימי חופתן". ובפירוש המשניות למשנה שבת (דף סד:) כתב

הרמב"ם, "ופאה נכרית כמו מגבעת ידבקו בו שיער נאה הרבה, ותשים אותו האשה על ראשה דרך עראי כדי שתתקשט בשיער". והשלטי גבורים לרי"ף שם הביא את לשון הרמב"ם, והוסיף "ומשמע להדיא שמותר לבנות ישראל להתקשט בהם, ואע"ג דאמרינן סוף פ"ק דערכין דהוי כגופה ממש, מ"מ לא נאסר בשביל כך לצאת בה ולהתקשט בה, דהא אותן הצדקניות דקאמר התם היו מתקשטות בפאות ההם, ובנשואות מיירי התם". וכן כתב השו"ע (סי' ש"ג סעיף י"ח) ובדרכי משה שם (ס"ק ח'), "ומותר לאשה נשואה לגלות פאה נכרית שלה אע"ג דעבדה לקישוט". ובפני יהושע (שבת נח.) כתב, "דשבח הוא לה ומקישוטין הנאים שבאשה הוי". נמצא שהתירו ללבוש פאה נכרית שנעשה למטרת קישוט ונוי, וא"כ אין נפק"מ באיזה שיער, אלא שצריכין ליזהר שיהיה באופן צניעות שלא תהא מכשלת עין הרואה.

פאה משיער טבעי

היתר פאה נכרית הוא אפי' בשערות אדם ואינו דוקא בשיער סינטטי, שהרי הערוך ערך פאה כתב "פירוש, אשה שאין לה רוב שיער לוקחת שיער מנשים אחרות ומשימה על ראשה שנראה כמו שהוא שער". וכן הוא בר"ן והר"י מלוניל והמאירי שבת (דף סד:): וזה לשונו, "פאה נכרית הוא כעין כיפה שעשו משיער חברתה לפי שיש לה שיער מועט, אי נמי דיש לה שיער לבן ושיער חברתה שחור", עכ"ל. הרי שפאה נכרית היינו שיער טבעי ואפ"ה התירו, דלא אסרו רק כשמחוברת בגופה. וגם השלטי גבורים בשבת (סד:): כתב וז"ל, "במקום קליעת שערן נושאות שערות חברותיהן, לא שנא שערות דידה תלושות לא שנא שערות חברתה". והדרכי משה באו"ח (סי' ש"ג) כתב, "מותר לאשה נשואה לגלות פאה נכרית שלה לא שנא אם היא עשויה משערותיה או משיער חברתה". וגם הבאר היטב שם כתב (בס"ק ח') בביאור דברי הרמ"א, "והוא הדין אם חתכה שיער של עצמה וחיברה אח"כ בראשה". ובמשנה ברורה (שם ס"ק ט"ו) בשם הפרי מגדים כתב "דאפילו שיער של עצמה שנחתך ואח"כ חברה לראשה ג"כ יש להקל". וכן כתב בכף החיים שם (ס"ק כ'), "פאה נכרית, שאינו שיער ראשה, והוא הדין אם חתכה שיער של עצמה וחיברה אח"כ בראשה". וגם לדעת העטרת זקנים שאסור בשיער עצמה, הנה גם הוא מתיר שיער חברתה.

השיער לבדו אינו ערוה

עוד יסוד חדש למדין מדברי הש"ג, שכתב שיער באשה ערוה היינו דוקא כשנראה הבשר עממה אבל השערות לעצמן אינן ערוה כלל, והביא ראיה מרש"י בברכות ולכאורה כוונתו סתומה. אולם איתא שם בפרק מי שמתו (דף כד.) "שיער יוצא בבגדו מהו", ופרש"י שנקב יש בבגדו כנגד זקן התחתון ויצא מן השיער דרך הנקב מהו, מי הוי ערוה לקרות ק"ש נגדו או לא. ולכאורה למה מבעיא ליה דוקא ביוצא דרך הנקב, ולא בשיוכל לראות שם דרך הנקב כשבגדו מגולה, אלא על כרחך דזה פשיטא ליה דבנראה השיער עם הבשר דהוי ערוה, רק בשיער

לבדו מבעיא ליה, ומסיק דליכא שום ערוה בשיער לבד כדאיתא התם, וכ"כ החזו"א באורח חיים (סי' ט"ז סק"י) בקיצור הדברים ע"ש.

ובשו"ת ישכיל עבדי (ח"ז אה"ע סי' ט"ז) הוסיף לבאר טעם בדבר, דקים להו לרבנן שאין היצה"ר שולט אלא בדבר הדבוק בגוף האשה עצמה, היינו בדבר הדבוק בגוף הערוה עצמה, דאין שליטה ליצה"ר אלא בדבר שיש לו נפש חיונית לא בדבר שאין לו נפש חיונית. ולכן בנתלש מגוף האשה דניטל ממנו נפש החיונית, הרי פקע ממנו אותה ערוה שהיתה עליו בזמן שהיה דבוק בגוף האשה, דהרי הוא כפגר מת שאין להיצה"ר שליטה בו, הרי לא יבוא לידי הרהור. ע"כ דבריו.

[אמר המעתיק: יסוד זה הובא כבר בראשונים, וראה מה שכתב שו"ת הראב"ן (סימן צ"ה אות ז), "דאין לחוש להרהור של המביטים בה, דלא שייך הרהור אלא כפי שהיה בסוטה שמגלה לבה ומגלה שערך לגמרי עד שנראה שערך ובשרה, להכי חייש להירהורא, ואע"פ ששערה נראה, כיון שאין בשרה נראה ליכא למיחש להרהורא"].

דעת האוסרים פאה נכרית

לעומת זאת יש הרבה פוסקים האוסרים, אך לא כולוהו בחד שיטתא קיימו, אלא זה אוסר מטעם אחד ואחרים אוסרים מטעמים אחרים. הנה בשו"ת באר שבע (סי' י"ח) דחה דברי הש"ג וכו', "אע"פ שמכוסה במטפחת דעביד ביחוד לכיסוי השיער וגם הוא כיסוי מעליא שהוא מכסה לגמרי השערות, אפי' הכי לא סגי משום דשני כיסויים גמורים בעינן ודעבידי ביחוד לכיסוי השיער, כמטפחת או סבכה והדומה לה ועל המטפחת רדיד, משום דזהו מנהג יהדות שנהגו בנות ישראל". עכ"ל. אכן בשו"ת תשובה מאהבה (ח"א סי' מ"ח) הקשה עליו וכתב דמה שהוצרך הרמב"ם לרדיד שעל המטפחת, היינו טעמא דאיירי במטפחת שהיתה עשויה מעשה רשת נקבים חלולים חלולים, אבל לעולם לא בעינן ב' כיסויים, וכ"כ הפרישה (אה"ע סי' קט"ו ס"ק י').

ויש מוסיפים לבאר דמטפחת בעלמא עשויה לזוז ממקומה, ולזאת הצריך הרמב"ם לכיסוי נוסף לתוספת שמירה, אבל בפאה נכרית שלנו המהודקת היטב על הראש לא שייך זה. ובאמת בר מן דין יש לעיין ולומר דאפי' לדעת הבאר שבע האוסר, מכל מקום עיקר איסורו אינו מפני שאוסר פאה נכרית גופיה (חוץ מטעם מראית העין), אלא רק מטעם דסובר דבעינן ב' כיסויים משום דת משה ויהודית, ולפ"ז הנך נשים הנותנים מטפחת וכדו' על ראשם ועל זה הפאה, גם כן מותר, כמש"כ שו"ת לבושי מרדכי (מהדו"ת יו"ד סי' קס"ח, וח"ג סי' פ"ו). ואם כן בפאות שלנו שמהודקות להן מתחתיהן סבכה, הגם שמהודקת מ"מ אולי יש לדונו כשני כיסויים לענין צניעות, דתוספת צניעות מיהא הוי ודו"ק.

מראית העין

עוד דנו האחרונים לאסור הפאה נכרית מטעם מראית העין שדומה לשיער האשה, וכבר עורר על זה הבאר שבע וכו'. אמנם במגן גיבורים (על או"ח סי' ע"ה ס"ק ג') כתבו, דמש"כ הבאר שבע לחוש בפאה נכרית משום מראית העין, הנה ברבים שנהגו כן לא שייך מראית העין דלא חשידי, ועיין יו"ד סי' קמ"א ס"ד בהג"ה, וכ"ש בזה דכל הנשים נהגו כן היאך אפשר דכולן יעברו על דת משה ויהודית עכ"פ, ומכל שכן למאן דסובר דהוא דאורייתא, ועל כרחך ישפטו הכל שהוא פאה נכרית, וסיים דיפה כתב המג"א דאין דברי הבאר שבע מחוורין. וכ"כ תורת חיים (סי' ע"ה אות ז'), דיש להחמיר משום מראית העין היכי שאין נוהגת ללכת בפאה נכרית, אבל במקום שמנהג הנשים ללכת בפאה נכרית אין חשש מראית העין.

וזה לשון שו"ת רבי עזריאל (אה"ע סי' ל"ו): "פאה נכרית המכסה כל הראש הנקרא "לאקקען שייטעל" הנהוג עתה אצל הנשים אף הנהגות בדת יהודית אם יאות עבדי וכבוד מעלתו הרבה להחמיר ולאסור. ואני לא כן עמדי ואהפך בזכותן, וכן נכון הדבר לעשות, וללמד זכות לנשים כשרות ולאבותיהן אשר בתוכן גדולי ישראל כאשר נודע לי, ומדשתקי אודויי אודו להו דליכא איסור דת יהודית ח"ו, והדין עמהם לענ"ד. ואם כי הנשים נראות ע"י זה כיצאות בפירוע ראש ממש חלילה, הנה נודע כי כל אשה ובתולה מיד רואה ההפרש הגדול בזה וגם האנשים הפרוצים הצופים בנשים בודאי יראו החילוק, והנשים בעצמן יודעות כי כבר נודע הדבר. וא"כ צריכים אנו להפך בזכותן, במה שאין שום מקור איסור בש"ס ופוסקים לענ"ד. וא"כ מה שרצה לומר כי הפאה גרועה יותר ויותר ממטפחת, באמת לא נראה כן, אלא עדיפה יותר ויותר שמכסה כל הראש במכסה גמורה. ואין דבריו לנגד הנהוג כבר גם בבנות גדולי ישראל ונשי צדיקי עולם, והנח להם לישראל" [עכ"ל]. ולאחרונה כשנודע החשש על הפאות שהם מע"ז הסירו הנשים את הפאות ולבשו מטפחות, וראינו בכמה מקומות ובפרט בערי ארה"ב שהיו יוצאות שערותיהן מבעד המטפחת, מה שלא אירע בפאה נכרית.

"וכן משמע גם מהגר"א שסובר כן, שלא אסרו בזה משום מראית העין. וכמעט שמוכרח מהגמ' פרק במה אשה, שאם איירי דיוצאה בפאה נכרית דוקא במכוסה, לא היה שייך לומר דעל שערות זקנה לילדה ניחוש למחכו עלה. והטעם פשוט, שכיון שלא מצינו בגמ' שאסרו, אין למילף ממקומות אחרים שאסרו משום מראית עין, דאין למילף חדא מאידך, ולכן נאמר איסור מראית עין בייחוד בכל דבר שאסרו. ובפאה נכרית ודאי הא אין למילף, חדא דאין זה איסור לאו אלא איסור עשה, דעל האשה להיות צנועה ולכסות ראשה, ואין למילף ממה שאסרו בשבת ועוד איסורי לאוין. ועוד, משום שברוב הפעמים ניכר שהשערות הם מפאה נכרית, ואף אם אינו ניכר לאנשים שאין מסתכלין כ"כ בנשים עד שיכירו, מ"מ לנשים ודאי ניכר ברובא דרובא, ואולי גם כולן ניכרות. ולכן בשביל מה שנזדמן לפעמים רחוקות שלא ניכר לא אסרו" [עכ"ל הגר"מ פיינשטיין באגרות משה, ראה דבריו לעיל בעמ' 209].

אכן לכמה פוסקים האוסרים, הסוברים דאף אם אין בו משום מראית העין, דכ"ע ידעי דשערות אלו אינם שלה אלא פאה נכרית, מ"מ מיהא הוי פריצותא דנראה כשיער וכו', לדידהו ג"כ אסורה פאה משיער מלאכותי (סינטטי), ורק בניכר להדיא שאינן שערות אז מותר, ראה שו"ת תשורת שי (ח"א סי' תק"ע) ושו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון סי' ר"ה), ותפארת ישראל (פ"ו דשבת).

דת יהודית

ובספר עצי ארזים (אה"ע סי' כ"א) ושאלת יעב"ץ (ח"א סי' ט' וח"ב סי' ז' וסי' ח'), ובשו"ת דברי חיים (יו"ד סי' נ"ט), כתב וכו' "בודאי אסור לצאת בפאה נכרית והוא דת יהודית". עכ"ד.

חוקות הגוי

ראה בשו"ת דברי חיים (ח"א סי' ל'), דאסור משום בחוקותיהם לא תלכו. וכתב ע"ז בשו"ת דברי יציב (יו"ד ח"א סי' נ"ו), שרק במדינות שלא נתפשט עדיין המנהג וכו' הוא בכלל חוקות הגוי, אבל במדינות שהכל הולכות בזה ואינן הולכות לשם שחץ, הוי כדי שלא להתגנות מחברותיהן ואינו משום בחוקותיהם, שאין עושה להתדמות לעכו"ם. ע"ש. ובזה מובן דברי מגן גיבורים (סי' ע"ה) שכתב לדחות דברי הבאר שבע, וכתב ורק בשביל שראה שנפרץ בעת ההוא וכל כוונתם היה לדמות לעכו"ם וע"כ לבשה בו רוח טהרה לעורר מדנים ע"ז, ע"ש, א"כ בזמננו שאינו בכלל מנהג של הגוים ללבוש פאה נכרית, רק בנות ישראל עושות זאת כדי שלא לעבור על איסור דפריעת ראש, אין חשש הנ"ל. וכ"כ המנחת שבת על קיצור שלחן ערוך (סי' פ"ד אות כ"ח) וזה לשונו, "במדינתנו" פשט המנהג ללבוש הפאה נכרית אפילו בין הנשים הכשרות, והלואי שכל הנשים ילבשו פאה נכרית הנ"ל ולא יבואו לגלות שערותיהם.

ולמעשה התירו הפרישה (או"ח סי' ש"ג), ואליה רבה (שם ס"ק י"ח), ושו"ע הרב (שם ס"י), דרך החיים, משנה ברורה (שם), ברוך טעם (סי' ע"ה), שו"ת דובב מישרים (סי' קכ"ד), שערי הלכה ומנהג (אה"ע סי' נ'). וכ"כ הגר"מ פיינשטיין בשו"ת אה"ע ח"ב (סי' י"ב), שרוב הפוסקים התירו. וגם בשו"ת דברי יציב יו"ד כתב, בזמננו נשאר רק מעט מזער הנוהגים אחר פסק אבי זקני הדברי חיים בזה, ונתפשט מהמקילין שהולכות בפאה נכרית, ע"ש.

דעת האדמו"ר מפאפא

ודכירנא שפעם בא הרה"ג ר' אשר אנשיל קרויז זצ"ל לפני מו"ר מפאפא זצ"ל וביקש הסכמתו על ספר שמוציא לאור בו הוא מעורר באיסור לבישת הפאה, והשיב לו מו"ר מפאפא, "אחרי שהמגן אברהם והפרי מגדים ושו"ע הרב התירו את הדבר, אי אפשר לן לאסור על כלל ישראל". וכ"כ שו"ת אור לציון (להגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל, מגדולי רבני הספרדים בזמננו) ח"א סי' י"א להתיר פאה נכרית.

וכן כתב שו"ת תשובה מאהבה (ח"א סי' מ"ח), וזה לשונו: "ידע מעלתו, מה שהנשים מקילין בפאה נכרית מגולה, אין זה דבר חדש אלא כבר היה לעולמים, כן נראה מפשט לשון הש"ג במסכת שבת ומסכת נזיר, שכבר נהגו להקל משנים קדמוניות טרם אשר ה"שלטי גבורים" מצא להם ההיתר, ובא זה ולימד זכות על נשים צדקניות שבאותו הדור ע"פ ראיותיו, וכן נכון הדבר לעשות וללמד זכות על נשים כשרות, ובפרט בדורות הראשונים אשר מסרו נפשם על קדושת השם, ואילו היו בכלל עוברות על דת יהודית, גדולי הדור לא החרישו ושרים לא היו עוצרים במילים ובשוטים, שלא תהיינה עוברות על דת", ע"כ. וכ"כ בעל טעם המלך (פירוש על ספר שער המלך) בתשובתו שהובאה בשו"ת תשובה מאהבה (סי' מ"ז) כתב "מי יכול לדון את מי שהתקיף ממנו בעל מגן אברהם ז"ל ודעימיה. וגם רבינו מורנו הרמ"א פה בסי' ע"ה, ויותר מזה בדרכי משה סי' ש"ג, כתב בפירוש שמותר לצאת אשה בשערות גלויות בין אם שערות עצמה בין של חברתה. וגם הגאון בעל הלבושים פה בסי' ע"ה מסכים עם הרמ"א שמותר לצאת לאשה בשערות גלויות פאה נכרית אלא שמחלק בין שערות עצמה אחר שנתלשו לשערות חברתה. וא"כ לפ"ז יש לסמוך עליהם כעל יתד התקוע, כי מבארם אנו שואבים ומפיהם אנו חיים ועיני כל העדה עליהם והם המה עמודי הוראה". עכ"ל.

דעת האדמו"ר מערלוי

וראה בשו"ת אמרי סופר (ערלוי) שכתב בשם ספר "באר מרים" (עמ' ל"ו, להאדמו"ר מערלוי זצ"ל, נכד החת"ס): בנוגע דעתו של קדושת זקני מרן החת"ס זצ"ל בענין לבישת פאה נכרית ברה"ר, היות שבהגהותיו לשו"ע כתב ק"ז מרן זצ"ל "אבל פאה נכרית לא עדיף מקלתה דאסור", ואילו בצוואתו לא אסר אלא לבנותיו וכלותיו, יש מקום לומר שבשו"ע כתבו דרך משא ומתן של הלכה להראות שאין דברי הב"ש דחויים, אבל אין כוונתו לפסוק לאסור. כי באמת לא מצאנו בשום מקום שהחת"ס אסר לבישת פאה נכרית, וגם בדרשותיו שדרש ברבים לא אסרם במפורש, והא דלא אסר החת"ס בהחלט לבישת פאה נכרית, י"ל דהתחשב בדעת הגדולים המתירים, וביניהם המג"א, ויתכן דגם הגאון רבינו משולם איגרא זצ"ל שכיהן בפרשבורג לפני החת"ס, לא אסרה. ומסיים שהמנהג אצל תלמידי ישיבתנו היקרים, שהוא מבקש שלא ילבשו את הפאות הארוכות והבולטות [והאריך עוד שם בדבריו באיסור הפאות הארוכות וכיו"ב, ורוב מה שהאריך שם מתבאר מדבריו שהובאו כאן. וראה מש"כ על זה הגר"ז שכטר שליט"א לקמן בעמ' 457, וראה גם בהערה שם בעמ' 456. המעתיק].

דעת האדמו"ר מבעלזא

נחזור לדברינו בעיקר דין לבישת הפאות, שכבר התירום גדולי הפוסקים ונתפשטה הוראה זו בקרב כל קהל ישראל, ואף אותם הגדולים שלפני המלחמה היו זהירים יותר בזה, עכ"ז אחרי המלחמה ראו שצורך הדור להקל, כגון הרה"ק מהר"א מבעלזא זי"ע שהיקל בזה, הגם שבבית אבותיו החמירו מאוד בזה, ומסופר שכאשר בחורים היו שואלים אותו שמציעים

שידוכים עם פאה, והשיב "בימים שלנו אם בת מוכנה בכלל לקחת בחור חסידי זה כשלעצמו שידוך טוב".

דעת האדמו"ר מצאנז קלויזנבורג

וכן כ"ק אדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל פעל הרבה שילבשו פאה נכרית [בספר "לפיד האש" המספר על תולדות חייו של האדמו"ר מצאנז קלויזנבורג זצ"ל, מובא "הרבי קיים את הבטחתו והעניק לכל חתן וכלה מן היראים כדי סיפוק צרכיהם, בתנאי שתכסה ראשה בפאה נכרית... וכה הקימו בתים כשרים בישראל". ועוד מובא שם, "העניק שי כספי מיוחד, חמישים דולר במזומנים, לכל כלה שתיאות לכסות ראשה בפאה נכרית"]. וכן כמה נכדי הגה"ק בעל דברי חיים מצאנז זי"ע, הגם שנקטו ככל החומרות של הדברי חיים בעניני מקוואות ומצות ועוד, בזה לא הקפידו כל כך להחמיר על הציבור.

דעת האדמו"ר מסאטמר

וכן כ"ק אדמו"ר מסאטמאר זצ"ל לא אסר בהחלט על הציבור לילך בפאה, רק גילה דעתו שרצונו לילך שלא בפאה נכרית.

[אמר המעתיק: וכן הובא בספר "רבינו הגדול אמרו" (תולדות חייו של הגאון רבי יצחק טוביה וייס זצ"ל, גאב"ד העדה החרדית, עמ' קנ"ה) ע"י תלמידו הרב בן ציון ברגמן: "בפרשבורג נהגו נשים המקפידות שלא ללבוש פאה נכרית - ללבוש פאה העשויה משיער של בהמה, וכן נהגו נשות הרבנים שם, שכולן חבשו פאה נכרית העשויה משיער של בהמה ולא משיער של אדם.

ואמר רבינו [הגאון רבי יצחק טוביה וייס] שליט"א: מספרים שהגה"ק מסאטמר זי"ע היו לו בעירו שני בתי מדרשות, אחד של חסידים ואחד של בעלי בתים, את החסידים היה מעורר שימכרו את הפאה נכרית העשויה משיער אדם, ואת הבעלי בתים היה מעורר שנשותיהם יקנו פאה נכרית ולא ילכו חלילה בגילוי שיער. ואמרו אז שבדבריו הוא גורם שהבעלי בתים יקנו את מה שהחסידים מוכרים".

"והרחיב רבינו [הגאון רבי יצחק טוביה וייס] שליט"א וגילה דעתו בענין זה ואמר: הנה אי אפשר לי לאסור ללכת עם פאה נכרית, כי מתוך הניסיון ראינו שבמקומות שאסרו ללבוש פאה נכרית, התגלגל מזה לבסוף שהלכו בגילוי שיער רח"ל. והנה מו"ר הגר"מ שניידער ז"ל ומו"ר הגר"נ שאקאוויצקי ז"ל ועוד הרבה הרבה ת"ח, היו נשותיהם הולכות עם פאה נכרית. ודבר זה ברור אצלי, שבמקומות מסויימים אם יאסרו שם פאה נכרית, ודאי שילכו בשערות עצמם, ומה יועילו חכמים בגזירתם".

"בודאי בירושלים [בעדה החרדית] צריכים לנהוג כמנהג המקום, אבל אי אפשר לעשות על זה איסור. הכרתי בלונדון רב ת"ח גדול שאשתו הלכה עם שערות מגולות, וכמו כן היה מצוי בפולין לפי המלחמה שהבעל היה 'גרוע' חסיד' והיה הולך לטישים של רבו, ואילו אשתו הלכה בשיער

מגולה. ולכן בודאי יותר נכון שלא לעשות איסור על פאה נכרית, כדי שלא נגיע למצב שאנו אוסרין דבר המונע מלילך בשערות מגולות"].

ושמעתי ממגידי אמת הטעם שלא החמירו לשיטת הדברי חיים, כי לצאת שיטת הדברי חיים צריכה ללכת רק במטפחת ואפי' חתיכת משי בפדחתה אסור, וזה דבר שאין הציבור יכול לעמוד בו, וכיון שאי אפשר לקיים שיטת הד"ח, לכן על כרחך סמכו להקל כשאר הפוסקים.

וסיפר לי הגאון ר' יעקב יצחק ניימאן שליט"א אבד"ק חסידי בעלז מונטריאול, שאמר לו מו"ר מפאפא זצ"ל, שבתחלת בואו לאמריקה היה בדעתו להנהיג מנהג חסידות שלא ילכו הנשים בפאות, אך כאשר ראה את הבעלי בתים החשובים בקהלתו שנשותיהם חבשו פאות וביתם מתנהג כדת התורה חדל מזה.

וזכור אזכור עוד עובדה דהוי באחד שאמו לא הניחה לכלתה שתלך מכוסה "צוגעדעקט", ושאל למו"ר מפאפא האם החיוב עליו לציית לאמו שדרשה שאשתו תלבש פאה נכרית, והשיב שיש תשובה בערוגות הבושם (או"ח סי' כ"ט) בנידון אב שאוסר לבנו לילך למקוה כל יום אם צריך לציית, ומשיב שבדבר איסור אין צריך לציית לאביו, אבל בחומרא בעלמא חייב לציית לאביו. וסיים דכמו כן לילך בפאה נכרית אין איסור ברור היות שרבים מגדולי הפוסקים מתירים ולזאת יציית לאמו, עכ"ד.

אכן מי שאמו נוהגת לילך בלי פאה נכרית, אסור לבנותיהם לשנות וכמש"כ בשו"ת תשורת ש"י ח"א סי' תק"ע, ושו"ת דברי יציב יו"ד סי' נ"ו. וכן המנהג בישון בירושלים עיה"ק תובב"א לאסור פאה נכרית, ורק במטפחת ילכו.

[אמר המעתיק: ורק בישון הישן שייך זה, אבל לגבי ספרדים ותימנים, ראה לעיל (עמ' 323) בדברי הגר"מ שטרנבוך שעדות הספרדים נהגו בעבר לכסות בשני כיסויים, וממילא המנהג היום אינו מתקיים גם ע"י הנשים הלובשות מטפחת, ובפרט בכיסויים הנפוצים שאינם מכסים כדבעי. וראה לעיל (עמ' 317) בדברי הגר"ב זילבר זצ"ל, שאין כאן מנהג עדות אלא מנהג מקומות, וראש המתירים היה ספרדי ולא הזכיר בזה ענין של מנהג, וכ"כ מרן הגר"ש משאש זצ"ל, שבלאו הכי השתנה כל מנהג הלבוש].

עדיפות הפאה

עוד מקובל מגדולי ישראל טעם על שלא רצו להחמיר כל כך בזה, מפני שלא תתגנה על בעלה, ובפרט בדורותינו אלה ראו ענין זה נחוץ למאוד, שדרכו לצאת חוצות לפרנסתו. ומה גם בתפוצות ישראל בארצות הברית ושאר כנפות הארץ, ודאי שהפאה נכרית הצילה רבבות אלפי בנות ישראל מאיסור שיער מגולה, על כן עבודת הרבנים לעמוד על המשמר לראות שהפאה תהיה עכ"פ לפי שורת דת של תורה, וכ"כ בשו"ת ויען יוסף (סי' מ"א), ושמענו

לאחרונה לאחר פרשת הפאות [מהודו] נפרץ קצת גדרי צניעות אחרים כגון צביעת הפנים כדי להיראות יותר טוב ולהתנאות גם ללא הפאה, לכן יש להיזהר מחומרא דאתי לידי קולא.

וגודל צניעות בימים ההם אפי' בין האומות, כתב בספר "אלה המצוות" למהר"ם חאגיז מצוה רס"ב, שמנהג של כיסוי השערות היה נוהג גם בין האומות בימים הקדמונים, ומסיים דע"פ זה הבין דכל ימי לא הייתי יודע מה טעם אמרו דכל זמן שאין עליה רדיד ככל הנשים, אע"פ ששערה מכוסה במטפחת היא נקראת עוברת על דת יהודית וקנסא קנסוה שתצא בלא כתובה, וע"פ הנ"ל מצאתי טעם לדבר, דהואיל שבין האומות היה נהוג צניעות כיסוי הראש, אך לא ברדיד אלא במטפחת, א"כ בנות ישראל החמירו על עצמן דוקא במכסה קבוע ברדיד, ולא במטפחת שהיא עראי וכגלוי דמיא. ע"ש.

ואעתיק לשון "הלכות קטנות" לר' יעקב חאגיז (נדפס בוונציה בשנת תס"ד), שכתב בסי' ט' וזה לשונו, "כלל גדול שהיא מוסד בידינו, אם הלכה רופפת בידך, פוק חזי מאי עמא דבר, כי פשוט הוא אשר באהבת ה' את עמו ישראל, יסיר מכשול מדרכיהם, ולא יטו כל העולם אחר היחיד, אילו סברתו דחוויה", עכ"ל. ודון מינה שרבות נשים כשרות הולכות כן כמה שנים.

עוד מדבריו בקובץ אור ישראל ל"ז

קיבלתי מכתבו בהערות על מאמרי בדין פאה נכרית, אשר הבאתי בקובץ אור ישראל גליון ל"ו בשם מו"ר מפאפא זצ"ל שהורה שיש לבנו לציית לאמו שאינה מסכימה לכלתה שתלך בכיסוי על הפאה נכרית. והעיר, דקיימא לן שהיכא שיש חשש איסור אין לציית להוריו, והכא נמי מכיוון דיש הרבה פוסקים שאסורה ללכת בפאה נכרית, שאין לציית לאמו ע"ש.

רוב הפוסקים מתירים

הנה כפי שהבאתי בתשובה, רוב גדולי הפוסקים אשר מפיהם אנו חיים דעתם בהחלט שמותר לילך בפאה נכרית מגולה כשיטת הש"ג, ושכן נתפשט המנהג במשך כמה דורות אצל בנות ישראל הכשרים, וראה מש"כ בשו"ת תשובה מאהבה (ח"א סי' מ"ח) וזה לשונו, "ידע מעלתו ידע מעלתו, מה שהנשים מקילין בפאה נכרית מגולה, אין זה דבר חדש אלא כבר היה לעולמים, כן נראה מפשט לשון הש"ג במסכת שבת ובמסכת נזיר, שכבר נהגו להקל משנים קדמוניות, טרם אשר שלטי הגבורים מצא להם ההיתר. ובא זה ולימד זכות על הנשים צדקניות שבאותו הדור, על פי ראיותיו. וכן נכון הדבר לעשות וללמד זכות על נשים כשרות, ובפרט בדורות הראשונים אשר מסרו נפשם על קדושת השם, ואילו היו בכלל עוברות על דת יהודית, גדולי הדור לא החרישו, ושרים לא היו עוצרים במילים ובשטים, שלא תהייה עוברות על דת". ע"כ דבריו.

ובאמת כבר מבואר כדברי שו"ת ערוגת הבושם בשער המצוות לרבינו חיים ויטאל פרשת כי תצא בד"ה ענין הטבילה, שהאריז"ל ביטל הטבילה בגלל גזירת אמו שגזרה עליו שלא יטבול במקוה בחורף. וכ"כ בספר חסידים סי' ש"מ, והובא בהגהות בית לחם יהודה (יו"ד סי' ר"מ), שמי שאביו מצטער על שבנו מתענה תענית יארציט וכדו' לא יתענה, ע"ש. וכ"כ ברכי יוסף סי' ר"מ לענין אמירת קדיש, ע"ש. והכא נמי כיון שאמו רגילה מבית אמה שהיה בית יראי השם לחבוש פאה נכרית ואין רצונה לפגוע במסורת הבית הזה, וכן ידעתי גם מבית צדיקים, לכן יש לבנו לציית לאמו.

ויש לדמות לדברי שו"ת משיבת נפש (להגאון מפלאצק, ח"א סי' ט"ז) באם אב יכול למחות בבנו שנוהג בחומרא בזה כגון לאכול מאכל מחשש חדש באשר יש לו צער על עינוי נפש בנו, והעלה דוודאי אם הבן רוצה לנהוג כן אין צריך לשמוע לאביו, אבל אם ירצה הבן לעשות נייחא לאביו והפקת רצונו עכ"פ צריך להתיר לו ההנהגה שהיא כמו נדר ואם מתיר לו פשיטא דמותר כמו כל העולם שאין נוהגים בחומרא זו, ועוד מוסיף עלה וכותב וזה לשונו, דלפי שביררנו בספרי שם חדש (בספר אלף המגן סי' תפ"ט) היתרים ברורים ונכונים לאמיתתה של תורה מכוונים, א"כ ודאי מצוה לשמוע לדברי אביו ומקבל שכר על זה, ויש לו להתיר ההנהגה ולשמוע לקול אביו ע"ש. ודון מינה לנדון דידן.

ובעצם יסוד דברי הערוה"ב לציית להוריו שלא לילך למקוה קר בחורף יש הרבה חולקים, ותליא במחלוקת הראשונים והפוסקים, שדבר שאין בו הנאה להוריו אין נוהג מצות כיבוד אב ואם, כמש"כ רמב"ן והרשב"א (יבמות דף ו' ע"א), שו"ת מהרי"ק (שורש קס"ו), רמ"א (יו"ד סי' ר"מ סכ"ה), שו"ת מהר"ם מלובלין (סי' קל"ו), שו"ת אגודת איזוב (סי' ט"ז), שו"ת מהרש"ם (ח"א סי' ק"א), שו"ת תירוש ויצהר (סי' ע"ב), הגרי"פ פרלא בפירושו על ספר המצוות לרס"ג (ח"א עמ' ק"ג), שו"ת מהרש"ג (ח"א או"ח סי' נ"ב), שו"ת בצל החכמה (ח"ב סי' נ"ה), שו"ת באר משה (ח"א סי' ס"א), שו"ת חלק"י (ח"ג סי' ק"ל), ושו"ת דברי יציב (יו"ד סי' קכ"ה).

וא"כ מדינא כשהולכת בפאה נכרית כשעשויה באופן צניעות, מותר לכתחילה, ואין להחמיר נגד הוריו, ועוד שגם אם תלך בכיסוי על הפאה לא יועיל לשיטת רוב המחמירים, ומכיוון שלא יועיל, המחמיר אין לו להתנהג נגד רצון אמו.

וכעין זה כתב בהליכות שלמה להגרש"ז אויערבאך (הלכות תפילה עמ' נ"ה אות צ"ה), שאירע פעם שראה אב ובנו הולכים ברחוב ביום השבת, כשהאב נושא ספסל ובנו צועד לצדו ואינו נושא כלום, וכאב לבו על על הדבר מאד, ובהזדמנות הראשונה דיבר על כך בסערת רוח בלימוד הישיבה, היאך משום חומרא בהלכות עירוב מזלזלים כל כך במצות כיבוד אב, ובפרט שהרי מסתברא כהחזו"א סי' ק"ז ס"ק ה' שדעתו נוטה דבזה הזמן כמעט שאין לנו רשות הרבים דאורייתא, ולענין זה יש לסמוך על כך. עכ"ד.

טעמי האוסרים אינם שייכים בזמננו

ועוד דשיטת הפוסקים המחמירים הוא או בשביל חשש מראית העין או משום שהם משיער המת שאסור בהנאה או משום הרהור או משום דת יהודית או משום חוקות הגויים, וא"כ בזמננו שנתפשט שבנות ישראל הכשרות הולכות בפאה נכרית, והקלות דעת וכל שכן נכריות אינן הולכות רק בגילויי שערות ממש, לא שייך כל החששות. ומה שהביא רשימות של כמה גדולים שאסרו, טעם של רובם לא שייך בזמננו...

דעת החת"ס

וכ"כ מרכבת המשנה אה"ע סי' קט"ו סק"ד, דברי חמודות (לבעל תוי"ט) ברכות פ"ג סי' ל"ז אות קי"ט, להתיר פאה נכרית, וראה בשו"ת מהר"ם שיק יו"ד סי' שמ"ט שדן בפאה נכרית לענין שיער מת האסור בהנאה, ע"ש, ולא הזכיר כלל שיטת האוסרים פאה נכרית, ובפרט שכן גם דעת רבו החת"ס לאסור, ועוד שידוע שהחת"ס מעולם לא זו מפסקי הרמ"א, והרמ"א סי' ע"ה התיר ללכת בפאה נכרית, אלא ודאי שהחת"ס אמר הנהגה זו לזרעו ולא אסר על כלל ישראל.

[אמר המעתיק: וכן כתב הגאון רבי יוסף גרינוואלד זצ"ל, אב"ד פאפא, בשו"ת ויען יוסף או"ח סי' מ"א וזה לשונו: "והחת"ס בצוואתו כתב פאה נכרית אני אוסר עליכם, נראה מפורש שלזרעו אסר, אבל לכולי עלמא לא היה בידו לאסור".

וגם הסברה הישרה אומרת שאי אפשר להביא ראייה מדעת החת"ס בצוואתו לאסור הפאה, ומאידך להתיר מטפחת המגלה מקצת שערות, או להתיר לכתחילה גילוי שתי אצבעות וכו'. שהרי כתב "תיזהרו מרעת נשים רעות שמוציאים אפי' שיער אחד חוץ", ובפאה נכרית כתב "וגם בפאה נכרית אני אוסר עליכם", ומשמע שלדעתו גילוי מקצת שערות גרע הרבה מפאה נכרית. והמביאים ראייה ממנו לאסור לבישת פאה, כשהאפשרות השניה היא לכסות במטפחת כמו שמצוי כיום, עושים "פליגין דיבורא" בשיטתו בדין כיסוי הראש, וזה לא יתכן].

וכ"כ הגרש"ז אויערבאך במכתבו בספר "ועלהו לא יבול" ח"א עמ' שי"ד, "לא למחות בנוהגים להקל כהמשנה ברורה, במקום ששומרי תורה נוהגים להקל, ע"ש. וכן עמא דבר. ולמעשה רוב נשותיהם של גדולי ישראל במאה שנים האחרונות הלכו בפאה נכרית, וא"כ אין להרעיש על המקילים.

עוד קיבלתי מכתב מחכם אחד שהעיר שהחת"ס אוסר פאה נכרית, לכן על בית תלמידי תלמידי לנהוג כן. הנה אם כי אין לי טעם מספיק למה לא נתפשט במשפחתו הנהגה זו, אך כיון דקיי"ל מעשה רב, ונתברר לי היטב שכמעט כל משפחת הכתב סופר וצאצאיו אחריו שהיו גדולי ישראל והלכו בעקבותיו בכל צעד ושעל, ובענין זה לא נהגו כדבריו, בוודאי יש להם טעם, אפי' לא ידענו המקור, בכל אופן כך נוהגים.

והעידה בתו של הגה"צ יוסף יונה מאונדארף זצ"ל בשם אביה, שבדור שאחר החת"ס התחילו בנות ישראל ללכת בפאה, מחמת שראו גדולי ישראל דאז שקלקלתם היא תקנתם, שהדבר גרם שהתחילו ללכת בשערות ראשן רח"ל, לכן הנהיגו ללכת בפאה נכרית, ע"כ דבריו. לכן אנו מוצאים שבימי הכתב סופר ומהר"ם שיק לא הקפידו על חבישת פאה נכרית.

וכתב לי הגאון רבי יעקב יצחק ניימן שליט"א, אב"ד חסידי בעלזא מונטריאול, הנה המעיין הן בצוואת מרן החת"ס וכן ערוגת הבושם בהכנה דרבה שכתבו בלשון "ואפי' פאה נכרית אני אוסר עליכם", אפשר לומר זאת שהוא מדבר אל בניו ועליהם שייך הציווי אבל לא על הנכדות, כי באמת היה צריך לכתוב "אני אוסר עליהן" בלשון נקבה. ע"כ דבריו. וידעתי מגדולים נכדי החת"ס ובעל ערוגת הבושם מחוסט גם שאסרו פאה נכרית, אפי' הכי צאצאיהם הקילו בזה, וסיבת הדבר מפני כבוד הוריהם שהיו רבנים ות"ח ולא נהגו כך במקומם וד"ל.

ומי לנו גדול מבעל לבושי מרדכי שהיה מגדולי הדור בהונגריה, בין בהוראה ובין בצדקות, וכתב ביורה דעה ח"ב סי' קס"ח להשיב לשואל שראיתי מתלהב ברוב צדקתו להרעיש ולמחות ביד רמה על דבר הנשים המתלבשות בפאה נכרית... וידעתי ונהירנא מאמי מורת

הצדקת נ"ע היתה מאוד מקפדת על המצנפת התחתונה, וכמדומה שהיה לה שני כיסויים ולענ"ד זה העיקר בכל מה שמכסות ראשה יהיה על שני כיסויים הנ"ל וכו'. וכ"כ בח"ד סי' פ"ו, שהעיקר שאפי' אם תלך במטפחת לבד לא יועיל, רק העיקר נראה לענ"ד לפי מה שאני נזכר באמי מורתי הצדקנית נ"ע, שהיתה מקפדת להיות סבכה על ראשה כמש"כ בגמ' דבלא זה הוה גילוי הראש ממשי, ושוב בין מטפחת בין שאר כיסויים וכיו"ב, היה על הסבכה ממנה ע"ש. ובאמת מקורו בשו"ת חת"ס או"ח סי' ל"ו שכתב שמלבד המטפחת בעינן גם כובע על ראשה.

מבואר שעיקר התקנה להיות כיסוי על הראש ועליה תלבש הפאה, אבל ללכת בפאה נכרית גלויה לא אסר מעולם ומביא שכך הלכה אמו הצדקת ז"ל, ע"ש. ושמעתי מזקני ת"ח, הטעם שציוו לחבוש שני כיסויים, מפני שנתפשט בהונגריה בין המון עם ללכת ב"בי האר" בין פדחת לאוזן כמש"כ המג"א סי' ע"ה בשם מהר"ם אלשקר, והיה חשש שתגלה שערות שלה, לכן תקנו לכסות ראשה בכיסוי סבכה כעין מטפחת ועליה תשים פאה נכרית כדי שלא יראו השערות כלל, ע"כ דבריו. וא"כ בזמננו שפאה נכרית עשויה באופן שמכסה את כל הראש והשערות, א"כ אין שום איסור גם בפאה מגולה.

דעת האדמו"ר מצעהלים

סיפר לי איש מהימן שבא חתן לפני הגה"צ מצעהלים זצ"ל, לשאלו האם לבקש מהכלה שלא תחבוש פאה נכרית, וענהו מאחר שנתפשט במדינה זו שגם נשות היראים חובשות פאה, אין לדרוש ממנה זאת, ואין זה חסרון ביראת שמים שלה. ע"כ דבריו.

וכן שמעתי מנכדי הגה"ק רבי טוביה משענדשוב זצ"ל, שאם כי נהוג בבית משפחתו בהיותו בגאליציה שלא לחבוש פאה נכרית, עם כל זה כשבא למדינת אמריקה הסכים לבנות משפחתו ללכת בפאה.

ומה שכתב מעכ"ת להעיר על דברינו שכתבתי שאין חילוק בין שיער טבעי לשיער סינטטי... האמת אגיד שחיפשתי בכל הפוסקים החל מראש האוסרים הוא בעל שו"ת באר שבע, שלא אסרו פאה נכרית מדין שיער באשה ערוה, אלא רק מטעם פריצות או מטעם דת יהודית או הרהור או משום מראית העין, ורק השאילת יעב"ץ ומו"ר וקציעה (סי' ע"ה) העיר כן דפאה נכרית דינו כשיער האשה והוי ערוה ע"ש, אכן המעיין ביעב"ץ שם דעתו שגם בתולה אסורה לילך בגילוי שיער, רק יש חילוק שנשואה צריכה לילך בכיסוי צעיף אבל בתולה צריכה לילך רק במטפחת ע"ש. ומכיון שלא נתקבלו כלל דבריו, א"כ מוכח שלהלכה אין בפאה נכרית ערוה כלל. וכן דיברתי במשך השנים עם כמה גדולים בין בארץ הקודש ובין בחו"ל, ודעתם כן.

והנה בשו"ת דברי חיים יו"ד סי' ל' כתב וז"ל, כפי ששמעתי לא נמצאו בכל מדינות אשכנז שום אשה חשובה לילך בשערות ולפאה נכרית, רק איזה מקלי העם פחותי הערך ע"ש. אכן פלא שתשובה מאהבה הנ"ל העיד שמה שהנשים מקילין אין זה דבר חדש אלא כבר היה

לעולמים, וכבר נהגו להקל משנים קדמוניות ע"ש. ונראה שבמקומות חלוקות שבמקומות שלא נתפשט ההיתר ההולך הוי בגדר פירצה, וכ"כ באג"ק חלק ט"ז עמ' ש"ל, אבל במקומות שנתפשט בין הנשים היראות שהולכות בהן, ליכא חשש כלל. וכן מתבאר מפמ"ג (אשל אברהם ס"ק ה'), ומגן גיבורים (סי' ע"ה ס"ק ג'), וכמו שאיתא בשו"ע יו"ד (סי' רצ"ח סעיף י'), שחז"ל אסרו מפני מראית העין משי עם צמר, לפי שדומה לפשתים. והאידינא משי מצוי בינינו והכל מכירים בו, לפיכך אין בו משום מראית העין ומותר עם הצמר ועם הפשתן. ע"כ. וא"כ בנדון דידן כאשר נתפשט בין הנשים הכשרות ללכת בפאה נכרית, הכל יודעים שהוא פאה נכרית ולא שערות שלה.

וגם הכל מכירין בה שהיא פאה נכרית, כמש"כ בשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"ב סי' י"ב), דאצל אנשים גם כשאין ניכר כ"כ, שבין כך ובין כך אינם מסתכלים, אבל לנשים אחרות המביטות מכירות היטב שזה פאה נכרית ע"ש. לכן במאה שנים האחרונות כשנתפשט בין בנות ישראל לילך בפאה נכרית, גם נשותיהם של גדולים ות"ח, אין כאן חשש משום חוקת הגויים ומראית העין, וא"כ אין בזה מחלוקת הפוסקים.

במטפחת מצוי גילוי מקצת השיער

ועוד יש מעלה בחבישת הפאה, שהרי בכיסוי מטפחת מצוי שחלק השיער מגולה, וכבר נתבאר בפוסקים לאסור כלל, דלא כדברי מהר"ם אלשקר סי' ל"ה שכתב להצדיק מנהג הנשים ברוב תפוצות הגולה שתחת יד ישמעאל, שהאשה קולעת כל שיערה ומשיירת שיער הצדעים (דבר מועט בין אזניה לפדחתה כנגד צדעתה) יורד על פניה, וכתב להתיר זה ע"פ הגמ'. ולפי הבנת רבותינו הפוסקים הבאים אחריו נהגו כן אף בשעת יציאתן חוץ לביתם. אולם כל רבותינו הפוסקים שהביאו דבריו לא הסכימו על ידו להתיר ולגלות אף לא את שיער הצדעים, וכמש"כ המג"א סי' ע"ה ס"ק ד' אחרי שהביא דברי מהר"ם אלשקר, וכתב "אבל בזוהר נשא עמ' רל"ט החמיר מאוד שלא יראה שום שיער מאשה, וכן ראוי לנהוג".

גילוי מקצת השיער הוא איסור גמור

וכ"כ חת"ס או"ח סי' ל"ו, שראיית המהר"ם אלשקר להתיר מהגמ' לגלות שיער הצדעים אינה מוכרחת אלא לפי פירוש אחד, ולמעשה אמותינו לא יצאו ונזהרו מאוד וחששו לדברי הזוהר שלא לגלות שום שיער והקפידו על זה מאוד וכו', וכיון שתפס המנהג כהזוהר, על זה כתב מהר"א שטיין "מנהג עוקר הלכה" ונעשה הלכה קבועה, א"כ איסור גמור הוא ויש לחוש לרביצת האלה האמור בזוהר הנ"ל, ומי שחפץ בברכה ירחיק ממנו. וכ"כ הצמח צדק בשלושה מקומות, בשו"ת אה"ע סי' קל"ט, ושער המילואים שו"ת סי' מ"ה, ובחידושים על מסכת ברכות פ"ג מ"ה, לחלוק בתוקף על הוראת המהר"ם אלשקר. ואחרי שסתר כל ראיותיו, הביא ראיות מהש"ס והראשונים לאסור, ומסיק דאף לגלות קצת שערן זהו איסור גמור. וכ"כ בתשובות מהר"ץ חיות סי' נ"ג, שהמהר"ם אלשקר הפריז על המדה להקל.

וראה בשדי חמד אסיפת דינים מערכת ד' אות א', שכתב בחומרא נגד אלה הרוצים להסתמך על הוראתו של מהר"ם אלשקר ולגלות שיער הצדעים, אחרי שהוראתו נסתרה ע"י הגאונים החת"ס והצ"צ, ואסרו באיסור גמור כל גילוי שהוא. ועוד שבספר פרדס הבינה סי' י"א ושו"ת להורות נתן ח"ה עמ' ק"פ הוכיח שמהר"ם אלשקר בעצמו לא התיר לגלות שערות הצדעים אלא כשהאשה נמצאת בביתה, וכאשר כן מוכח באמת בהדיא מתוך תשובתו, אבל לגלות אפי' מקצת שיערה במקום שרבים מצויים לא התיר אדם מעולם, ע"ש.

והנה בימים ההם היו נוהגים ללבוש צעיף ועליו המטפחת, שני כיסויים, או בכמה מקומות שנשים גילחו את שערות ראשן, ובימינו אין הדבר נהוג בכמה קהילות ישראל, לכן יש מעלה **לחבוש פאה** המכסה את כל השערות.

אך על זה צריך להיזהר ולהעיר על כך וכו', לעורר נגד הפרצה של הפאות הארוכות והנפרצות. וא"כ במקום שמנהג הקהילה והעדה שאינן לובשות פאה נכרית או שרובן מכסות הפאה בכובע [כגון בישוב הישן בירושלים], אין רשות לשנות להיות פורץ גדר.

פרק יג

הרה"ג רבי אליעזר פולק שליט"א ראש כולל תפארת אריה בירושלים עיה"ק מח"ס שו"ת "פרי אליעזר" ועוד (קובץ אור ישראל כ"ב / כ"ה - משולב)

ראיתי דברי ספר אחד שכתב להוכיח שהש"ג וגדולי הפוסקים הרמ"א והמג"א לא התירו פאה נכרית ברה"ר, אלא רק בחצר. וכתב שכל הששים פוסקים שליקט בספר דת יהודית כהלכתה, הן האוסרים והן המתירים, כולם "טעו" בהבנת דברי הש"ג (שהרי גם האוסרים מסכימים שהש"ג מתיר אף ברה"ר, אלא כתבו שחולקים הם על הש"ג), ולדבריו אין שום מחלוקת להלכה בין הש"ג לב"ש, הכל לא היה ולא נברא. וגם הבאר שבע (גדול האוסרים) עצמו "טעה", וחשב בטעות שהש"ג התיר ברה"ר.

נזכיר חלק מהאחרונים שלדברי הנ"ל "טעו" בהבנת דברי הש"ג: ה"מהר"י קצנלנבוגן", ה"באר שבע", ה"לבוש", ה"עטרת זקנים", ה"כנסת הגדולה", ה"רמ"א", ה"מגן אברהם" (עיין להלן שבדברי הרמ"א והמג"א כתב הנ"ל פירוש שלא נראה כלל), ה"אליה רבה", היעב"ץ, ה"פרי מגדים", ה"מחצית השקל", שו"ע הרב, ה"מגן גיבורים", ה"חתם סופר", ה"ישועות יעקב", ה"תשובה מאהבה", ה"דברי חיים", החיד"א בברכי יוסף, ר' שלמה קלוגר, וה"משנה ברורה", וכל עשרות ספרי השו"ת שעסקו בזה, שחשבו שיש מחלוקת לדינא בין הש"ג לב"ש. ולכן הנ"ל יוצא במודעות ברחובות קריה שהלובשות פאה אין להם על מי שיסמוכו, כי הש"ג לא התיר כלל ברה"ר, והגדיל לעשות שגם הרמ"א ומג"א לא התירו ברה"ר.

אמנם תורה היא וללמוד אני צריך, ואחר שלמדתי את הסוגיא וראיתי שפירשו בדברי הש"ג ובדברי הרמ"א והמג"א לא נראה כלל, אמרתי אפרוש הדבר לפני ציבור הלומדים. במאמר זה יתבארו קושיות הב"ש, ואמאי כתב המג"א על הב"ש שדבריו דחויים, יבוארו ראיות מסוגיות הגמ' ומכמה ראשונים שמוכח לכאורה מדבריהם שמותר פאה מגולה ברה"ר, יבואר שלא שייך לומר שהש"ג או רמ"א או מג"א התירו רק בחצר, אלא ודאי התירו ברה"ר, וכהבנת כל האחרונים שהבינו כן בדבריהם, ויבואר שלא שייך בפאה צנועה ענין פריצות, או הכשלה בהרהורים.

הנה ידוע המחלוקת הגדולה בין האחרונים בענין פאה נכרית, ראשוני החולקים הם ה"שלטי גיבורים" שמתיר (הלא הוא רבי יהושע בועז בעל ה"עין משפט" המציין על הש"ס, שהיה בזמן השו"ע, ונדפס בשנת שי"ד, אך בעל השו"ע לא ראה חיבורו, כיון שהב"י נדפס בשנת ש"י, אמנם

הרמ"א מביא ממנו הרבה, עיין בשם הגדולים), והוא הראשון שכתב שיש ראייה מהגמ' למנהג ללכת עם פאה נכרית. ונחלק עליו רבי יששכר בער איילנבורג בשו"ת "באר שבע", שהביא תשובה מכתב יד של מהר"י קצנלנבוגן שהאריך בכל סוגיות הגמ' בענין זה והעלה לאסור (כנראה בעיקר משום מראית העין, עיין להלן), ותשובתו היא היסוד ואבן הפינה לכל הסוגיא, ובעקבותיו הלכו הרבה אחרונים, זה מצדד לכאן וזה לכאן, ורובם מפלפלים בראיות של ה"באר שבע".

ביאור דברי המג"א על הב"ש

ונביא כאן במאמר המוסגר את תשובת הבאר שבע, ושוברה בצידה. דהנה המג"א כתב על דברי הרמ"א (או"ח סי' ע"ה ס"ק ה'), "וכ"ש פאה נכרית. כן צריך לומר [דהיינו פאה נכרית ולא שיער נכרית], וכן הוא בשו"ע דפוס וינציאה, וכן כתב בשלטי הגיבורים דמותר לכתחלה, כדאיתא במשנה פרק ו' דשבת (דף סד): יוצאה אשה בחוטי שיער וכו', דלא כבאר שבע שחולק עליו והאריך בסוף ספרו בדברים דחויים". והמג"א לא פירט אמאי הם "דברים דחויים", כדרכו לדבר בקיצור, וסמך על המעיין שיראה לבד את הפירוט לדבריו. וכמה אחרונים ביארו את הדחיות לדברי הב"ש, ומהם: מגן גיבורים, תשובה מאהבה, בית יצחק, ישועות יעקב, ועוד.

ומעניין להעתיק את דברי המגן גיבורים, שחיברו הגאונים הגדולים נכדי מהר"י קצנלנבוגן, שממנו הועתקה התשובה שהובאה בבאר שבע, ואחר שהאריך לדחות דבריו כתבו "וגם זקננו (המהר"י קצנלנבוגן) שהאריך בפסק הלז, בלי ספק שכוונתו היתה לשם שמים, בשביל שראה שנפרץ בעת ההיא". וכן כתבו בפירוש הקצר, "כן כתב הדרכי משה בשם שלטי הגיבורים, והבאר שבע הביא בשם זקננו מהר"י קצנלנבוגן ז"ל שחלק על זה. ובאמת שראיותיו אינן מכריעות כמו שכתבנו, אבל האמת כי זקננו בקעה מצא וגדר בה גדר". ובסוף דבריהם כתבו "ועל כן יפה כתב המגן אברהם שאין דברי הבאר שבע מחוורים".

ותחילה נעתיק דברי הש"ג על המשנה בשבת ס"ד ע"ב (והוא בדף כט. מדפי הרי"ף): "יראה מזה להביא ראייה וסמך לנשים היוצאות בכיסוי שערות שלהן כשהן נשואות, אבל במקום קליעת שערן נשואות שערות חברותיהן (שקורין קרינאל"ו בלע"ז), מההיא דשנינו פרק במה אשה יוצאה דף ס"ד, שהאשה יוצאה בפאה נכרית בשבת, ופירשו המפרשים, כי פאה נכרית היא מגבעת ידבקו בו שיער נאה והרבה ותשים אותו האשה על ראשה כדי שתתקשט בשיער, והתם באשה נשואה מיירי מתניתין, מדקאמר בגמ' דהטעם משום דלא תתגנה על בעלה הרי דבנשואה מיירי, והרי פאה נכרית הוי ממש כעין אלו הקרינאל"ל, ומשמע להדיא שמותרות בנות ישראל להתקשט בהן, דשיער באשה ערוה דקאמר לא הוי אלא בשיער הדבוק לבשרה ממש ונראה גם בשרה עם השיער, אבל שיער המכסה שיערה אין כאן משום שיער באשה ערוה וגם לא משום פרועת ראש".

"ונראה דלא שנא שערות דידה לא שנא שערות חברתה, כל עוד דעבידי לכיסוי השיער והן תלושות, אע"פ דקישוט הוא לה כדי שתיראה בעלת שיער, אין בכך כלום ושפיר דמי. ואע"ג דאמרינן סוף פרק קמא דערכין דפאה נכרית המחוברת לשיער ממש דהוי כגופה ממש, מכל מקום לא נאסר בשביל כך לצאת בה ולהתקשט בה, דהא על כרחך אותן הצדקניות דקאמר התם היו מתקשטות בפאות ההם, ובנשואות מיירי התם, דקאמר תנו שערי לבתי, ואין לומר שהיו משימות צעיף או מידי על הפאה נכרית, דאם כן מאי אהני אותו קישוט, הרי כל עצמו של אותו קישוט לא הוי אלא בשביל שתיראה בעלת שיער, אלא פשיטא דמיירי שהולכות בשערות מגולות. ולכשתעיין סוף פרק קמא דערכין (ז:), ופרק מי שמתו (ברכות כד:), בדברי רש"י שם ובדברי הרא"ש (סי' ל"ז), תמצא דאין איסור בשיער אשה משום ערוה אלא במחובר לבשרה וגם שהבשר נראה עם השיער כדאוקימנא, ועוד הארכתי בזה בחידושי בס"ד".

ובשו"ת באר שבע הביא את דברי הש"ג במסכת שבת, וכתב עליהם "ואני מצאתי בכתב יד... דמה ששנו היתר להתקשט ולצאת בפאה נכרית בכולי גמרא, מיירי דוקא בפאה נכרית מכוסה תחת הסבכה, ועל ראשה רדיד". עכ"ל. והיינו שהמשנה התירה בחצר דוקא פאה מכוסה, ולהלן כתב הב"ש דרך אחרת, שמתני' איירי במגולה והתירה רק בחצר. אך כאן קאי שאפי' בחצר איירי במכוסה. והנה צריך ביאור, הרי להלן הוכיח הב"ש שבחצר שרי אפי' בלא כיסוי, א"כ אמאי מכסה ראשה. וצ"ל שעכשיו עדיין סובר שגם בחצר בעינן כיסוי. או י"ל דקאי לפי מש"כ להלן דמתני' איירי אף בחצר דבקעי בה רבים, ושם לכ"ע בעינן כיסוי.

הגמ' לא דיברה בפאה מכוסה

והטעם שהש"ג לא רצה לפרש בדרך זו שאיירי שמכוסה אף בחצר, היא מפני הטענה שכתב בעצמו, מה קישוט הוא זה כשהפאה מכוסה. ולא סבירא ליה תירוצו של הב"ש, ועיין להלן כמה תמיהות על תירוץ הב"ש. והוא קאי בשיטת הרמב"ם שהפאה לא נועדה לאשה ששערה מועט, אלא לכל הנשים, והיא קישוט. וכן מפני קושיית הישועות יעקב (או"ח סי' ע"ה), שאם פאה מגולה אסורה ברה"ר, אמאי הוצרכו חכמים להתיר לה פאה בחצר (טפי משאר תכשיטים שאסרו שם בגמ') כדי שלא תתגנה על בעלה, הרי אין חשש שתצא כך לרה"ר, כי אסור כלל ללכת בפאה מגולה ברה"ר לשיטת הב"ש, ולא חיישינן שתעשה איסורים, ועוד שהרי גם בחול לא הולכת כן. אמנם לפי מה שנתבאר לעיל שכאן קאי הב"ש בשיטה שאסור פאה נכרית גם בחצר, או שמדובר בחצר שבקעי בה רבים, לא קשה קושיה זו. אבל לפי האמת לרוב הפוסקים מותר פאה נכרית בחצר, וגם אין הכרח דאיירי בבקעי בה רבים, אדרבה סתם חצר לא בקעי בה רבים. וראה להלן עוד קושיות, שאי אפשר לומר שאיירי במכוסה.

בזמן הגמ' כיסו הראש בסבכה

[אמר המעתיק: ובלאו הכי, נראה שדברי הבאר שבע צריכים עיון. מפני שבזמן הגמ' ברוב המקומות לא כיסו הנשים את ראשן ברדיד, אלא בסבכה בלבד, וכך יצאו לשוק. ותחת הסבכה לבשו כיפת צמר, כדי שלא יראה השיער מבין הנקבים הדקים של הסבכה (ראה פירוש המשניות להרמב"ם, במסכת כלים פרק כ"ד: "סבכה, כיסוי שנותנות הנשים על ראשיהן והיא רשת שנקביה דקין מאד, ולפיכך נקראה סבכה כדי שיראה השיער מתחתיה. והיא מפורסמת מאד אצל אנשי ארץ ישראל, שכך מלבושם עד היום"). ולכן אין מקום לטענת הב"ש שמדובר "בפאה נכרית מכוסה תחת הסבכה, ועל ראשה רדיד", כי לא יצאו כלל עם רדיד.

וכן כתב גם בשו"ת צמח צדק (אה"ע סי' קל"ט), שכך הלכו אז הנשים ברה"ר: "ועיין עוד בגמ' פרק במה אשה (דף נז:): כמה מיני לבושים לובשת בכדי שלא יגלו שערותיה, **האחד כיפה של צמר, ועליה סבכה** שמכסה השערות יותר ומתפשטת למטה מהסבכה, ואח"כ יש עוד איסטמא [מטלית קטנה מסביב לראשה שהיא תחת הסבכה, ראה ר"ן על הרי"ף שבת כט.]. והוא הנקרא כליא פרוחי, לכלוא ולמנוע שלא יצאו שערות קטנים חוץ לקישוריה ע"ש בפרש"י ד"ה כליא פרוחי. וד"ה כליא עכ"ל.

וכן משמע מהגמ' שבת (דף נ"ז): "יוצאה אשה בסבכה המוזהבת", ללא רדיד מעליה.

וכן מוכח מרש"י שם (דף ס"ה) שכתב וזה לשונו, "יוצאה בה - דלא חיישין דילמא שלפא ומחוויא, **דמיגלי שערה** ומגניא בה, שהשבכה נוי הוא לשיער". עכ"ל. ומוכח מדבריו שאם היתה שולפת את הסבכה מראשה, היה מתגלה השיער. ואם היתה לובשת רדיד החופה את ראשה וגופה כדברי הרמב"ם, לא היה אפשרי שיתגלה השיער בשום אופן. ועם הסבכה היתה מתנאה ברה"ר, כמש"כ רש"י, ולכן לא היתה מורידה אותה מראשה.

וראה עוד ברש"י שם: "**למטה מן הסבכה - כגון כיפה של צמר**". ולא מסתבר שלבשו הנשים כיפה של צמר ועליה סבכה ועליה רדיד, שכל זה מסורבל ומיותר, ויכלול להסתפק ברדיד בלבד כמו אותן הנשים בימינו שלובשות רעלה ללא כיסוי תחתיה. ובבית ובחצר ממילא היו מורידות את הרדיד והולכות בגילוי שיער, כמו שמובא בגמ' כתובות (עב:) ובתוס' שם (ד"ה "ואלא בחצר").

וכן מוכח מהריטב"א שם (דף נז.). וזה לשונו: "דכיון שאינם תפורים בסבכה יכולה להורידן מבלי שתסלק הסבכה מעל ראשה, שלא תהא מגולה ראשה". ואם היה על ראשה רדיד המכסה הכל, לא היה אפשרי שיתגלה השיער כשמורידה את הסבכה. אלא ודאי שלא לבשה רדיד כלל.

וראה עוד בריטב"א (שם דף ס.) שכתב וזה לשונו, "ור"י ז"ל פירש שתוחבת המחט כדי שתתפוס הסבכה כשהיא רחבה, וכדי **שלא תפול הסבכה ויתגלו שערותיה**". ומוכח מדבריו שכשנולפת הסבכה ברה"ר נראות שערותיה, ואם היה עליה רדיד לא היו נראות שערותיה, וגם לא היתה צריכה מחט לתפוס את הסבכה, כי הרדיד מכסה הכל.

וכן הוא בתוס' הרא"ש (שם) וזה לשונו: "הואיל ואשה אוגרת בה שיערה, פי' שתוחבת המחט בתוך השבכה ואוגרת השבכה כדי שלא יפלו שערותיה חוץ לקישוריה".

וראה בר"ן על הרי"ף שם (דף כו:): שכתב וזה לשונו, "סבכה. קופיא, דאי שלפה לה מגלה ראשה". ומוכח מדבריו שאם היתה האשה שולפת ברה"ר את הסבכה, היה מתגלה שיערה, ובודאי שלא לבשה רדיד כלל.

וראה במאירי (שם דף נז.) שכתב וזה לשונו, "ומ"מ כשהם תפורים עם השבכה והוא כלל קשורי הראש אין בה חשש שלא תטול כל השבכה מראשה עד שיתגלה כל שיערה ברה"ר". ומוכח מדבריו, שכשנוטלת הסבכה מתגלה ראשה, ואין עליה רדיד.

וכן משמע בראב"ן שבת (סי' שמ"ז): "לא תצא אשה לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן... שמה תזמן טבילה של מצוה ומשום שחוצצת מתרתה, ומהלכת בה ברשות הרבים ד' אמות. אבל בסבכה ליכא למיחש שתהלך בה ד' אמות ברה"ר שהרי לא תלך בגילוי הראש". ואם היה רדיד עליה, לא היתה מגלה ראשה, אלא שולפת את הסבכה תחת הרדיד והולכת עם הרדיד.

וכן משמע מהירושלמי (שבת לג:): וזה לשונו: "לא בכבול - טבוסה. תני, ר"ש בן אלעזר מותר. ר' אחא בשם כהנא, אתיא דר"ש בן אלעזר כרבי, כמה דרבי אמר דבר שהוא טמון מותר, כן ר"ש בן אלעזר אמר דבר שהוא טמון מותר". ואם סבכה היא טמונה תחת הרדיד, תהיה אסורה לצאת בה ברה"ר לדעת רשב"א, שמה תשלוף את הסבכה מראשה, ולא מצינו שאסר סבכה אלא כבול.

וראה בפירוש רבי עובדיה מברטנורא (שבת פרק ו') וזה לשונו: "שאינה נוטלת השבכה מראשה ברשות הרבים, שהרי היא מגלה שיערה".

וראה בפירוש הר"ש מסכת כלים (פרק כ"ד): "סבכה... ושל יוצאת החוץ - דהיינו נקרעה ואינה מקבלת רוב השיער דתוס' ודתנן לקמן בסוף פכ"ח ובערוך פי' דהיינו סודר שמשימות הנשים כשיוצאות לשוק". משמע שהיו לובשות את הסבכה ביציאה לשוק ללא רדיד מעליה, וכמו שכתבנו.

וראה בשו"ע הרב (או"ח מהדורה בתרא סי' ש"א), שכתב וזה לשונו: "יש לומר שבימיהם לא נהגו הנשים בצעיף שלנו על השבכה, כדמשמע בברייתא רפ"ו וכן משמע בכלים פרק כ"ד, אלא רדיד דהיינו כעין סודר כשיוצאת לרשות הרבים, כמ"ש רמב"ם פרק כ"ד מהל' אישות ור"ש פרק כ"ד דכלים משנה י"ו בשם הערוך".

והרדיד שכתב הרמב"ם "אע"פ שמכוסה במטפחת כיון שאין עליה רדיד תצא בלא כתובה", תלוי במנהג המקומות, ויש מקומות שלא נהגו ברדיד (וכך היה בזמן הגמ', ועכ"פ כך מדובר בגמ' במסכת שבת העוסקת בנדון דידן), וכמו שמשמע מהרמב"ם עצמו בהלכות אישות פרק י"ג (הלכה י"א), וראה בזה בהרחבה בדברי מרן הגר"ש משאש (לעיל בעמ' 253), ובדברי הגרב"צ אבא שאול (לעיל בעמ' 213). וכן משמע מהרמב"ם בפירוש המשניות שהובא לעיל, שנשות ארץ ישראל נהגו ללבוש סבכה. ויתכן שדוקא על מטפחת הצריך הרמב"ם רדיד, מפני שאינה מכסה היטב וכמו שאנו

רואים בימינו, ואילו על הסבכה והאיסטמא הנ"ל הנהוגה בזמן הגמ', שלבשוה על כיפת צמר, לא היה צורך ברדיד כיון שהיה זה כיסוי מעולה שלא נראו שערותיה כלל.

וכן מוכח מהמאירי במסכת כתובות (עב.) שכתב וזה לשונו, "ואחר כך פירש פרטים שבדת יהודית... שהניחה קלתה על ראשה, ומן התורה אין זה פרועת ראש לגמרי אף בשוק, אלא שבדת יהודית אין זה מספיק בשוק או אף במבוי מפולש שבקיעת רבים מצויה בו, עד שיתכסה שערה במטפחת". ומוכח מדבריו שגם במטפחת יוצאת ידי חובת דת יהודית, כששערה מכוסה כראוי, והרדיד אינו אלא תוספת של דת יהודית במקום שנהגו בזה.

והשתא דאתית להכי, שלא לבשו רדיד מעל הסבכה, יש לדחות את דברי הב"ש גם לאידך גיסא, שאפי' אם תאמר שלבשה פאה תחת הסבכה, הרי עדיין נראות שערות הפאה מבין נקבי הסבכה (כדאיתא בפירוש המשניות לרמב"ם שהובא לעיל), ואם אסור לצאת בפאה לרה"ר, מהיכי תיתי לצאת בפאה תחת הסבכה, והרי נראות שערות הפאה דרכה, והדבר אסור אליבא דהפוסקים האוסרים פאה, כמו שאסור בשיער. ואם תקשה, אם כן שתצא בפאה לבד ללא כיסוי סבכה מעליה. י"ל לשיטת הב"ש, שלא מדובר בפאה המכסה את כל ראשה, ולכן לא יצאה בה לבד. אך מכל מקום מוכח שאין דין ערה בשיער תלוש, כדברי הש"ג.

ועוד כתב הב"ש, "לא היו רגילות בפאה נכרית אלא דוקא הנשים שהיה שערן מועט, וכדי שלא ירגישו בעליהן במיעוט שערן שהוא ניוול לנשים, היו רגילות לקשור בשערן פאה נכרית כדי שתיראה בעלת שיער הרבה, אבל הנשים שהיה שערן הרבה לא היו רגילות בה כלל, כדמוכח בנזיר "ות"ק אמר לך אפשר בפאה נכרית". עכ"ל. וכוונתו שהרי שם משמע שפאה נכרית מיועדת לאשה "מגולחת". אבל יש לפקפק בזה, שאדרבה מלשון הגמ' משמע שפאה נכרית היא דבר נפוץ להרבה נשים, וגם אשה זו שהיא מגולחת יכולה להשתמש בזה, שהרי ודאי לא היו הרבה נשים מגולחות. וא"כ מה ראייה יש כאן.

הפאה היתה כתכשיט לכל אשה

עוד כתב, "וכן פרש"י... פאה נכרית רגילים היו נשים ששערן מועט לקשור שיער נכרית לשערן, שנראה כמו שהוא שערן. ומדכתבו שנראה כמו שהוא שערן, משמע בהדיא שכל אותו עצמו של אותו קשר של פאה נכרית זו לא הוי אלא בשביל שתיראה בעלת שיער הרבה של עצמה הדבוק לבשרה ממש". עכ"ל. ועיין להלן שהב"ש בעצמו הביא שכל ראייתו של הש"ג מיוסדת רק על שיטת הרמב"ם שחולק על רש"י וסובר שמטרת הפאה היא לכל אשה שרוצה להתייפות בשיער, ואינה רק לאשה ששערה מועט. וגם רש"י בעצמו בשבת ובסנהדרין השמיט את הפירוש שהפאה נועדה רק לאשה ששערה מועט, כיון שבשבת מודה הוא שחייבים לפרש דאיירי לכל הנשים וכפירוש הרמב"ם, וכ"כ להדיא בשו"ת בנין ציון (לבעל הערוך לנר, סי' קי"ד).

[אמר המעתיק: וכמו שכתב הרב הכותב לקמן, מוכרח לומר שגם לדעת רש"י היו כמה סוגי פאות מצויים בשוק, וכמו בימינו אנו, שיש נשים בעלות שיער, ולובשות פאה לכסות את כל ראשן, ויש נשים שנשרו שערותיהן, ולובשות פאה במקום שערותיהן, ויש נשים שנשרו קצת שערותיהן ולובשות חצי או רבע פאה, ויש גם שמערבות עם שערותיהן שיער זר כדי להיראות בעלת שיער. וכך היה גם בזמן ההוא, ולא כמש"כ הב"ש שרק נשים ששערן מועט היו לובשות פאה. והראיה לכך, שהרי בנזיר (כח:): מדובר באשה מגולחת הלובשת פאה שלימה המכסה את כל הראש, ואם כן גם לדעת המפרשים בכמה מקומות שפאה אינה מכסה את כל הראש, או מעורבת עם השיער, מוכרח לומר שהיה מצוי אז גם סוג פאה שלימה כמו שלנו, וא"כ יתכן שבזה מדובר במסכת שבת. ומוכח שלשון "פאה" שייך גם בכיסוי מלא, ואינו רק לשון קצה וסוף כמו בפאת השדה. וכן כתב "קרן העדה" בפירוש הירושלמי במסכת שבת (פרק ו' הלכה ה'): "כלומר שהרבה שערות זו ע"ג זו נקרא פאה, אע"ג שאינה קצה הראש כשם פאה בכל מקום". וכן כתב רבי תנחום הירושלמי בספרו 'המדריך המספיק': "פאה בלשון צד... וכינו גם את השיער כולו פאה".

ולכאורה יש ראייה מהגמ' נגד דעת הב"ש, שכתב שמדובר בפאה שלובשת אשה חולה ששערה מועט. שהרי אמרו בגמ' (שבת דף סב.) "ואשה שריחה רע לא שלפא ומחויא", ופרש"י: "שגנות הוא לה". ומוכח משם שדבר שעושה האשה כדי לכסות על גנותה ואין הוא תכשיט, אינה שולפת ברה"ר. ואולי מחמת זה לא פירש רש"י בשבת כמו שפירש בערכין, כי במסכת שבת מדובר בפאה שהיא תכשיט].

ואח"כ כתב הב"ש, "א"כ בהכרח צריך אתה לומר דכשם דשיער עצמה הדבוק לבשרה ממש מכוסה תחת הסבכה ועל ראשה רדיד, כך פאה נכרית הקשורה בשיער עצמה היתה מכוסה עמהן תחת הסבכה ועל ראשה רדיד מכמה טעמים שאבאר בסמוך". עכ"ל. וכוונתו "כמה טעמים" היינו כמש"כ להלן, א. מראית העין. ב. סוגיא דנזיר. ג. דת יהודית, מדין "רדיד". ד. מה הועילו בתקנתן לבעליהן. ובאמת יש לתמוה בביאור דבריו, שהמעין בדבריו רואה שלא הקשה את הקושיה העצומה, ע"פ מה שהוכיח שאיירי כאן באשה ששערה מועט ומתביישת בשערותיה, וכל מטרתה היא להידמות לנשים אחרות שיש להם שיער מרובה, א"כ הרי שאר הנשים ודאי הולכות בכיסוי השיער, דאטו ברשיעי עסקינן, וא"כ גם היא שרוצה להידמות להן על כרחך הולכת בכיסוי על הפאה, שהרי זה כל מטרתה להידמות לשאר הנשים, ועוד איך יתכן שתלך בגילוי שיער, הרי אז ידעו כולם שיש לה שיער מועט ויגלו שזה פאה נכרית ולא שערה האמיתי, ולכן הולכת בגילוי שיער ללא סבכה. וא"כ לכאורה צ"ל שעיקר מטרת הפאה כדברי הב"ש, להגביה הסבכה, או שמא תזוז הסבכה ממקומה, או לחצר ששם מותר ללכת בגילוי ראש. והב"ש במקום להקשות כנ"ל, רק הקדים שעל כרחך פאה היא רק לנשים ששערן מועט וכל מטרתן שיראה כמו שיער, וכתב שא"כ לא יתכן דאיירי במגולה משום "כמה טעמים" שיפרש בסמוך, וכפי שיראה המעין להלן, לכל קושיותיו יש תשובה.

אין מראית העין בפאה

וכתב הב"ש, "נראה מדבריו... שהשערות של פאה נכרית יהיו נראות לחוש עין הרואה להטעות אותו להחזיק הפאה נכרית לשיער עצמה הדבוק לבשרה ממש... והלא הרבה דברים אסרו חכמים לנשים משום מראית העין". עכ"ל. ונראה מדבריו שבעיקרון מודה לש"ג שלא שייך לאסור מעיקר הדין פאה נכרית, שהרי לא אסרה התורה אלא שיער ממש ולא פאה, אך טוען שיש בפאה חשש "מראית העין". ובמגן גיבורים תירצו ע"ז, "וגם גוף דבריו לחוש בפאה נכרית משום מראית העין, לענ"ד ברבים שנהגו כן לא שייך מראית העין, דלא חשידי. ועיין ביו"ד סי' קמ"א סעיף ד' בהג"ה. וכל שכן בזה דכל הנשים נהגו כן, האיך אפשר דכולהו יעברו על דת משה ויהודית עכ"פ, ומכל שכן למאן דסובר דהוא דאורייתא (היינו פריעת שיער מדאורייתא, לאפוקי מתה"ד דסובר שהוא רק מדרבנן), ועל כרחך ישפטו הכל שהוא פאה נכרית". ובשו"ת אגרות משה הוכיח שאי אפשר לגזור מדעתנו משום מראית העין, אלא רק מה שגזרו חז"ל והגאונים.

גם לרמב"ם אין צריך שני כיסויים

עוד כתב הב"ש, "ועל הרמב"ם גופיה איכא למידק, למה כתב מטפחת במקום קלתה הנזכר בגמ' שפירושו סל. ונראה לי דהרמב"ם בא לאשמועין... אע"פ שמכוסה במטפחת דעבידא ביחוד לכיסוי השיער, וגם הוא כיסוי מעליא שהוא מכסה לגמרי השערות, אפי' הכי לא סגי משום דשני כיסויים גמורים בעינן, ודעבידי ביחוד לכיסוי השיער כמטפחת או סבכה והדומה לה, ועל המטפחת רדיד, משום דזהו מנהג יהדות שנהגו בנות ישראל... והשתא היאך יעלה על הדעת שיהא מותר לצאת בפאה נכרית מגולה לחוד, טפי ממטפחת דעביד ביחוד לכיסוי השיער". עכ"ל.

ובתשובה מאהבה כתב על זה, "הנה הדברים האלה אין הדעת סובלתן, לומר ששיער האשה צריך כלי בתוך כלי, וצריך עיבוד לשמה דעביד ביחוד לשם כיסוי, ואיך יעלה על דעת שרבינו משה (הרמב"ם) הוסיף מדעתו דבר שאינו נזכר בתלמוד, ולא עוד אלא שישתוק מגוף הדבר שנזכר בש"ס דהיינו קלתה. ומנא ליה חידוש זה מאחר שלא נזכר בגמ'. ועוד הס ולא להזכיר, להיות מצוה או רשות לגרש בנות ישראל ולהיות יוצאות בלא כתובה בסברות כרסיות, להמציא שהן עוברות על דת יהודית בדברים שאינם מפורשים בגמ' והראשונים. ובאמת במחילת כבוד תורתו שגה בזה, כי המטפחת שנקט הרמב"ם היא נמי מעשה רשת כמו סל, ומטפחת וקלתה אחת היא שאינם מכסים את כל הראש והשערות נראות מתחתיהן. וזה לשון הב"ח באה"ע ריש סי' קט"ו, ופרש"י קלתה סל וכו', ומדברי הרמב"ם נראה דפירוש קלתה הוא מטפחת שיש בה נקבים כנקבי הסל כמו שבכות, וכיון שאין עליה רדיד, פירוש צעיף ככל הנשים, תצא בלא כתובה, וכ"כ הערוך ערך קלת. וזהו שכתב הטור בשם הרמב"ם, דלאו דוקא קלתה כפירוש רש"י, אלא הוא הדין מטפחת וכל דבר שאינו מכסה כל השערות

כדרך הנשים הוי דת יהודית. ועיין בית שמואל שם ס"ק ט'. והיינו דאמרינן בירושלמי סוף פרק המדיר, היוצאת בקפליטין שלה אין בהם משום ראשה פרוע, הדא דתימא לחצר, אבל למבוי יש בה משום יוצאה וראשה פרוע וכו', קפליטין זה נמי כיסוי שאינו מכסה כל השערות. אבל עכ"פ אין בזה משום פירוע הראש דין תורה, אלא דת יהודית. ועיין ריא"ז בפרק המדיר". עכ"ל.

הרדיד תלוי במנהג המקום

וראוי לצטט כאן את דברי הפרישה על הרמב"ם, שכתב (אה"ע סי' קט"ו): "רדיד. החופה את כל גופה כמו טלית, וכמש"כ לעיל סי' ע"ג. ככל הנשים. רצונו לומר שדרכן בכך באותו מקום, אבל אין רצונו לומר ככל הנשים בעולם, דהא כתב לעיל סי' ע"ג "במקום שדרך הנשים שלא לצאת בכיפה שעל ראשה לבד עד שיהיה עליה רדיד", משמע שלא בכל מקום נוהגין לצאת ברדיד. או יש לומר שיש חילוק בין כיפה למטפחת" וכו'. עכ"ל.

היוצא לנו מתירוצי האחרונים, שדין רדיד הוא רק אם המטפחת התחתונה אינה מכסה היטב, כגון שיש בה נקבים (כן כתב הב"ח אה"ע סי' קט"ו, ופירש דברי הרמב"ם שהצריך רדיד בנוסף על המטפחת, שפירוש הגמ' קלתה היינו מטפחת עם נקבים ולכן צריך רדיד, וכן נראה דעת פרישה בתירוצי השני, וכ"כ רש"י במהדורא קמא הובא בשטמ"ק, וכ"כ במאירי, וכ"כ בתרומת הדשן סי' י'). ולפי זה ודאי לא שייך להצריך רדיד בפאה שמכסה היטב את כל השערות. וכן האריך לבאר כן בשו"ת אור לציון מהגר"צ אבא שאול זצ"ל (חלק א' סי' י"א), והכריח כן מדברי הרמב"ם שסותר את עצמו, דבהלכות אישות פרק כ"ד הלכה י"ב כתב דבעינן רדיד אע"פ ששערה מכוסה כיון שהוא מנהג בנות ישראל, ובפרק י"ג הלכה י"א כתב שתלוי במנהג המקומות. וכן בשו"ע, עיין אה"ע סי' קט"ו סעיף ד', ובסי' ע"ג סעיף א', וכפי שהקשה בפרישה הנ"ל.

אמנם מתירוצו הראשון של הפרישה נראה שביאר דעת הרמב"ם שתלוי במנהג המקום, וזה נוהג רק במקומות הנוהגים כך לצניעות, ולפ"ז במקום שלא נהגו בפאה אולי שייך איסור זה וכך סבר הבאר שבע. ודעת הבית שמואל משמע לכאורה כתירוצו ראשון של הפרישה. אמנם בתשובה מאהבה הנ"ל הבין שגם הבית שמואל סובר דאיירי במטפחת שאינה מכסה כהוגן כדרך הנשים. ובספר "כדת וכדין" פרק י"א האריך לבאר שדעת הפרישה הב"ח והח"מ והב"ש, כולם סברי שדין רדיד הוא רק כשהכיסוי התחתון אינו מכסה כהוגן. וזה מנהג הרבה נשים היום, שמסתפקים בכיסוי אחד.

[אמר המעתיק: אכן ה"פרישה" סבר דלא כביאור הב"ח, ולשיטתו דיבר הרמב"ם במטפחת או כיפה שמכסים היטב את הראש, ולמרות זאת הצריך מדין "דת יהודית" ללבוש עליהם רדיד החופה את כל גופה, במקומות הנוהגים כך. וכן היה המנהג במקומו ובזמנו של הרמב"ם, ונמשך עד ימינו בארצות כמו סעודיה שהנשים לובשות רעלות. וכדברי הפרישה כתב גם מרן הגר"ש משאש (ראה

לעיל בעמ' 254, וע"ש בדיוק לשונו של הרמב"ם שמוכרח לבאר כך), והגר"ב זילבר (ראה לעיל בעמ' 308), והגר"צ אבא שאול (ראה לעיל בעמ' 213) שהובא ע"י הרב הכותב, והגר"מ קליין (ראה שם). וממילא בימינו שלא נוהג מנהג הרדיד, אין חובה ללבשו מעל הפאה. שהרי גם הלוכחות מטפחת ואינן נוהגות בפאה, לא לובשות רדיד על המטפחת. וראה לעיל בהערה (בעמ' 371), שהוכחנו מכמה מקומות שגם בזמן הגמ' הלכו הנשים ללא רדיד].

הש"ג כשיטת הרמב"ם, שפאה היא תכשיט

עוד כתב הב"ש, "ועוד דאילו היו יוצאות בפאה נכרית מגולה, מה הועילו בתקנתן שלא יתגנו על בעליהן שידעו שיש להן שיער מועט, הלא כיון שבעליהן יראו שהולכות בשערות מגולות, ידעו בבירור שאין אלו שערות עצמה המחוברים בראשה ממש". עכ"ל. וכתבו ע"ז במגן גיבורים, "ומש"כ דאם יוצאת בפאה נכרית מגולה לא שייך הטעם כדי שלא תתגנה על בעלה, כיון דהבעלים רואים שאין השערות של עצמן, לענ"ד אינו קושיה, דאטו בידיעה תליא מילתא, מ"מ קישוט הוא דנראית כאילו היה לה שיער. ותדע, שהרי אמרו בנזיר "אפשר בפאה נכרית", אף שיודע שתגלח שיערה, ולא יכול לומר אי אפשר באשה מגולחת שאין לה שיער של עצמה, כיון שעכ"פ יש לה הקישוט בפאה נכרית כמו בשיער של עצמה, וזה פשוט".

עוד כתב הב"ש, "ואולי חשב החכם הנזכר שהיו רגילות בפאה נכרית כל הנשים, הגם ששערן היה הרבה, כדי להוסיף קישוט כמו כובע של שיער שנושאים אנשים על ראשם, ולא כפרש"י ורע"ב והערוך שהבאתי לעיל... והוא הפירוש שכתב הוא בשם המפרשים, פאה נכרית היא מגבעת, ידבקו בו שיער נאה והרבה, ותשים אותו האשה על ראשה כדי שתתקשט בשיער, עכ"ל. והוא סבר דהאי מגבעת תשים אותו האשה מגולה על ראשה כדי להוסיף קישוט, כמו כובע של שיער שנושאים אנשים על ראשם". ע"כ לשון הב"ש.

והנה האחרונים (הגר"י פיק ב"יש סדר למשנה", ובשו"ת סבא קדישא, ובחסד לאברהם, ועוד) נקטו סברא זו לאמת בביאור דברי הש"ג. שהרי הש"ג דייק בדבריו והשמיט פירוש רש"י, והביא ממרחק לחמו, שיטת פירוש המשניות להרמב"ם (ראה להלן, וע"ש כמה ראיות לשיטת הרמב"ם), וסבירא ליה שיש כאן מחלוקת יסודית בין הרמב"ם לרש"י בביאור מטרת הפאה נכרית, והרמב"ם חולק על הראשונים הנ"ל שהזכיר הב"ש, וס"ל שפאה נכרית נועדה לכל הנשים כמו היום שהלכו בפאה מגולה ברה"ר, ולא הזכיר כלל לאשה ששערה מועט וכו'. דאם ס"ל כרש"י איך הביא ראיה להתיר פאה נכרית, הרי כיון שמטרת הליכתה בפאה היא להיראות כשאר נשים, על כרחך הלכה במקום שהנשים מותרות בגילוי שיער, או בחצר או ברה"ר עם כיסוי על הפאה.

גם לפירוש רש"י יש להתיר

והנה כמובן שלדעת הש"ג אין לומר שרש"י חולק על הרמב"ם ואוסר פאה, מפני:

א. שהרי לא פליגי בהלכות "פריעת ראש" בפאה נכרית, אלא פליגי בציור הפאה נכרית שנהגה בזמן חז"ל. ואמנם אין ראיה מרש"י להיתר, אבל כיון שמצינו שלפירוש הרמב"ם יש ראיה (ומבין מסברא שאין זה פריצות וכדו'), מהיכי תיתי לומר שרש"י יחלוק ויסבור מסברא שזה פריצות וכדו'. שהרי לאורך כל תשובת הב"ש אין לו ראיה לאסור, אלא הוא רק דוחה את ראיות המתירים, וא"כ סגי אם לשיטה אחת בראשונים יוצא מהסוגיא שמותר, וס"ל שפאה נכרית אינה פריצות, בכדי להתיר.

ב. מלבד מזה, הרי גם לשיטת רש"י יש ראיה להתיר מדין "חוטי שיער" כפי שיבואר להלן, שהמג"א והגר"א הביאו ראיה להתיר מדין חוטי שיער ולא מפאה נכרית. וכן היא דעת הדרכי משה והפרישה וכן מוכח מפמ"ג. וא"כ פשוט דאע"פ דקי"ל כרש"י בפירוש ענין "פאה נכרית", אעפ"כ יש להתיר מסוגיא ד"חוטי שיער" כרמ"א ומג"א.

ג. באמת יתכן שרש"י יודה לרמב"ם, דסוגיא דשבת איירי בסוג פאה כמש"כ הרמב"ם, שהרי רש"י הן בסנהדרין (דף קיב.) ובשבת (דף סד:) השמיט עיקר הביאור לפאה שהיא מיועדת לאשה ששערה מועט, אלא כתב שהוא לנוי סתם. ורק בערכין (דף ז:) כתב שהוא לנשים ששערן מועט. ועיין בשו"ת בנין ציון (סי' קי"ד) הדין שם בענין שיניים תותבות שהיו למת אם נאסרים, והאריך בכמה ראיות להוכיח דתרי גווני פאות איכא, וההיא דשבת גם רש"י מודה דאיירי כדברי הרמב"ם. והנה באמת מוכרח לומר לרש"י שיש שני סוגי פאה, שהרי בסוגיא דנזיר איירי באשה מגולחת, ושם הרי לא שייך כלל שתקשור את הפאה עם שיער עצמה.

והנה פירושו של רש"י בערכין בגדר פאה נכרית צריך ביאור, שהרי מבואר בגמ' (שבת סד:) "ורב מאי שנא הנז, אמר עולא כדי שלא תתגנה על בעלה... ונמצא בעלה מגרשה" וכו'. ואם כל תכשיט של פאה הוא רק בנשים ששערן מועט, וכי כל התקנה נעשתה רק לנשים בודדות, והרי סתמא דלישנא משמע שתיקנו תקנה לכולן. ודוחק לפרש שכל התקנה שעשו חכמים היתה רק לאותה אשה קירחת. וגם א"כ לשאר נשים לא יהיו תכשיטים ויתגנו על בעליהן.

ולהמבואר להלן יובן יותר אמאי לא כתב רש"י בשבת את הגדרת הפאה כמו בערכין, ראשית מפני סוגיית הגמ' שהתירו רק כדי "שלא תתגנה", ומשמע דאיירי בכל הנשים הרגילות וכנ"ל, וגם כפי שמוכח מסוגיית הגמ' (ויבואר להלן באריכות) שלא יתכן לפרש דאיירי בפאה מכוסה, דאם כן לא היה שייך "דילמא שלפא" לרב. ורק בערכין שרצו בגמ' לומר דחשיבא כ"גופה", הוצרך רש"י לפרש שקשורה לשערה ונועדה לאשה ששערה מועט.

גם נראה שכל הפוסקים נקטו כפירוש הרמב"ם, שהרי הפוסקים לא הביאו כלל לשון אותם הראשונים דאיירי בפאה לאשה ששערה מועט, אלא הלכו בדרך הרמב"ם, כך בטור וב"י

ושו"ע, ושאר ראשונים כר"ן ועוד, וכן בשו"ע הרב, ומשנ"ב, לא הזכירו כלל דאיירי באשה ששערה מועט. ופשוט דנקטו דלא כרש"י, כיון שהלכה כרמב"ם נגד רש"י.

ואין להקשות מלשון השו"ע (סי' ש"ג סעיף י"ח) "פאה נכרית דהיינו קליעת שיער שקלעה בתוך שערה", שמשמע מכאן שפוסק כרש"י, כי כתבו האחרונים ש"בתוך שערה" שכתב השו"ע הוא לאו דוקא, שהרי לא כתב כלל דאיירי באשה ששערה מועט, וא"כ לא אזיל בשיטת רש"י. ועיין בפמ"ג (שם במשב"ז ס"ק י"ב) ובמשנ"ב (שם ס"ק ס' ובשעה"צ ס"ק נ"ב), דלא שייך לומר בתוך שערה, דא"כ אין חשש שתתיר שערה שזהו איסור. ע"ש. וכן כבר נתבאר שאפי' אם קי"ל כרש"י בביאור הסוגיא, מ"מ לענין דין פריעת ראש מותר כרמב"ם. ועוד, דגם אם נאמר כפירוש רש"י, הרי עדיין יש ראייה להתיר מדין חוטי שיער כנ"ל וכדלהלן באריכות. ועוד, שנתבאר לעיל דגם רש"י מודה בסוגיא דשבת דאיירי בפאה נכרית כפירוש הרמב"ם, ולא יתכן שהשו"ע יכתוב כפירוש רש"י בערכין.

עוד כתב הב"ש להקשות על הש"ג, "א"כ מאי קמבעיא ליה לר' יוסי בר חנין בפרק חלק (סנהדרין קיב). לענין עיר הנדחת, פאה נכרית של צדקניות מהו, אי כגופה היא וניצול, או כמלבושה היא ונשרף, פשיטא כמלבושה היא, כיון דעביד להוסיף קישוט בעלמא, דמאי שנא קישוט זה משאר מלבוש שלה של קישוט". עכ"ל. וכתבו ע"ז במגן גיבורים, "ומה שהביא ראייה מסנהדרין דף קי"ב דאיבעיא לן בשיער נשים צדקניות מהו, לא זכינו להבין כוונתו, והמעייין שם ובערכין דף ז' יראה הראיה מבואר להיפך, ורש"י פירש שם בהדיא בערכין ד"ה "ובפאה נכרית" דרגילות היו הנשים ששערן מועט לקשור שערות חברותיהן בשערן. ועיקר איבעיא היא אם הוא כנכסים ושללה הוא או כמלבוש אף שאין עתה עליה, ע"ש".

ומש"כ המג"ג "מבואר להיפך" היינו דלא כב"ש שכתב שהאיבעיא היא אם כגופה או כמלבושה, ומזה מקשה איך יתכן שיהיה כגופה אם זה ככובע וכו'. אבל לפי האמת האיבעיא היא אם כמלבושה או כנכסיה, וא"כ פשיטא שאינה כגופה, ואדרבה יש צד שהיא כ"נכסיה", ואם נפרש כרש"י שקושרת בשערה, פשיטא שלא גרע מלבושה, ואיך יש צד שיחשב כנכסיה. והכל לפי הבנת הב"ש שלרמב"ם צריך להיות כמלבוש ולא כגופה.

ונראה שהב"ש דייק מלשון הגמ' "אי דמחובר בגופה כגופה דמיא", אבל הרי רש"י להדיא פירש שהכוונה היא כמלבושה. וביותר מוכח כן מסוגיא דערכין (דף ז). שהזכירו במג"ג ע"ש, שם מבואר בהוה אמינא בגמ' שסברה הגמ' לומר שריב"ח היה לו ספק אפי' במחובר לגופה דילמא דינו כנכסיה, וגרע משאר מלבושים. ולכן כתבו המג"ג שמשמע שם "להיפך", דלשיטת הב"ש איך שייך הוה אמינא לומר שפאה גרע מלבושה, אדרבה לב"ש יש לומר שיותר כגופה מלבושה, או עכ"פ כלבושה אבל לא גרע.

לא יתכן לפרש בפאה מכוסה

עוד כתב הב"ש, "ואין להקשות אם לא היו רגילות להשתמש בפאה נכרית אלא דוקא הנשים שהיה שערן מועט כדי שלא ירגישו בעליהן במיעוט שערן שהוא ניוול לנשים, א"כ למה בחרו דוקא בפאה נכרית יותר ממשי או פשתן וכיוצא בזה. דיש לומר משום דלפעמים הסבכה נעתקת ממקומה או לרפיון קשירתה בראשה היא מתרחבת ושיער ראשן נראה מעט מחוץ לצמתן, הלכך בחרו בפאה נכרית יותר ממשי או פשתן, כדי שלא ירגישו בעליהן". עכ"ל.

אמנם פשוט אמאי מיאן הש"ג בתירוץ זה שנראה דחוק, שהרי: א. איירי שיש לה מעט שיער, וא"כ אפי' אם יזוז השיער לא תיראה לגמרי קירחת, ולמה לה בשביל זה להשקיע ממון רב בפאה. וא"כ הדרא לדוכתא קושיית הש"ג, אי במכוסה מאי מהני קישוט זה. ב. עוד מצינו בחידושי הר"ן ובמאירי, שהפאה היא לאשה ששערה לבן, וא"כ ודאי איירי במגולה. ג. טפי יקשה מהמבואר בגמ' שהתירו דוקא פאה כדי שלא תתגנה על בעלה, ודוחק גדול לפרש שלא תתגנה משום שמא תזוז הסבכה וכו', וכי בדיוק אז יהיה בעלה לידה.

[אמר המעתיק: ראה לקמן (בעמ' 464) בדברי הגר"ז שכטר, שהקשה עוד קושיה עצומה על דברי הב"ש, שאם האשה לא רוצה ליתן משי ופשתן תחת הסבכה מחשש שמא תיעתק הסבכה ממקומה ויראה המשי או הפשתן, א"כ יותר יש לה לחוש בפאה נכרית שנותנת תחת הסבכה לדברי הב"ש, שמא תינתק גם הפאה ממקומה ותיראה קרחתה מבעד לשני הכיסויים הללו, כי הפאה אינה מחוברת היטב מחמת מיעוט שערה. ובלאו הכי הפאה בזמנא לא היתה תפורה ואדוקה לשיער כמו הפאות בזמנא והיתה נופלת בנקל, כמו שכתבו הרמב"ם וש"ע הרב "שמא תיפול מעל ראשה ותביאנה בידה", וא"כ מה הועילה בתקנתה לדברי הב"ש, בהניחה פאה תחת הסבכה, והיה עדיף לה המשי יותר מפאה נכרית].

פירוש הרמב"ם סותר את דברי הב"ש

גם לשון הרמב"ם שעליו בנה הש"ג יסודו, וכתב הב"ש שלא עלה כן בדעת הרמב"ם, וזה לשונו "לא פירש כן אלא הרמב"ם לחוד... והא ודאי דהוא סבר כדפרש"י והערוך, וכו'", עכ"ל, לא משמע כלל שלומד כרש"י דאיירי באשה ששערה מועט, מפני:

א. שהרי העיקר חסר מן הספר, ולא כתוב כלל שמדובר באשה מיוחדת, ולדברי רש"י מדובר באשה חריגה וחולה ששערה מועט. ואיך יתכן שלא יכתוב הרמב"ם את עיקר הסיבה ללבישת הפאה.

ב. גם לשון הרמב"ם "כדי שתתקשט בשיער" לא משמע כב"ש, שהרי לדבריו אין הקישוט בשיער עצמו, אלא בזה שהוא מגביה הסבכה, וכל סיבת נתינת השיער הוא שמא תזוז הסבכה. וגם בלשון רש"י סנהדרין (דף קי"ד) שכתב שעושין לנוי, לא משמע שהמטרה היא רק להגביה הסבכה.

ג. הרמב"ם כתב "שמדבקים בו שיער נאה והרבה". ואי כדברי הב"ש שאיירי במכוסה ועיקרו להגביה את הסבכה וכו', מה צריך שיער "נאה" במיוחד, וכי בשביל רגע קטן שמא יזוז ממקומו צריך "נאה", הרי זה תמוה ביותר.

ד. לשון הרמב"ם "ותשים... דרך עראי", לא מובן, שהרי אם זה תחת הסבכה והולכים בזה גם בחצר וגם ברה"ר, לא מתאים כ"כ לשון "דרך עראי".

ה. מגבעת היא בדרך כלל גבוהה, ולא מסתבר שמכסים אותה בסבכה, כי אז יהיה הגובה בולט למרחוק וידעו כולם שאשה זו קירחת ומניחה פאה על ראשה תחת הסבכה. ומזה הסיק הש"ג שלא איירי כלל לאשה ששערה מועט, אלא לכל הנשים.

ו. הרמב"ם נקט טעם איסור הפאה משום "דילמא נפיל מיניה" (וכ"כ רבינו פרחיה, ושו"ע הרב), ואי איירי במכוסה בסבכה איך תיפול הפאה, והרי היא מהודקת היטב לראש ע"י הסבכה.

הראיה מהיתר יציאה לחצר

עוד כתב הב"ש, "ואפי'... מיירי בפאה נכרית מגולה לגמרי, אינו יכול להביא ראיה... מפני שאפשר לפרש דמה ששנו היתר להתקשט ולצאת בפאה נכרית מיירי דוקא בחצר שאין הרבים בוקעין בו". עכ"ל. ודבריו צריכים עיון טובא:

א. שהרי מבואר בגמ' (שבת סד.) שיש היתר מיוחד שהתירו חז"ל לצאת בפאה לחצר משום "שלא תתגנה על בעלה", אבל בלאו הכי היה דינה כשאר תכשיטים שאסורים אף בחצר, שמא תצא לרה"ר. ואי אסורה לצאת לרה"ר אף בחול בפאה נכרית, מה צריך היתר מיוחד לזה, הרי אין שום חשש שתצא כך לרה"ר, שהרי לא עבדא איסורא (כמש"כ רש"י במתני' לגבי סרביטין קשורים, שמותר משום דלא מגליא שערה), ועוד שאין חשש שתשכח ותצא לרה"ר כדרך שרגילה בחול, כי הרי בחול אינה יוצאת לרה"ר בפאה. וכן הקשו במגן גיבורים ובישועות יעקב. וכך כתבו במגן גיבורים: "אמנם יש לומר דשפיר איכא ראיה משם דאף ברשות הרבים שרי, דאם לא כן אמאי אמרו דמותר לצאת לחצר בשבת משום שלא תתגנה על בעלה, תיפוק ליה דבלאו הכי אין לאסור בחצר, גזירה שמא תצא בה לרשות הרבים, וכיון דלרשות הרבים בלאו הכי אסורה לצאת משום פריעת ראש, בכה"ג לא גזרינן, דהיא מילתא דלא שכיחא שתעבור עליה וכמש"כ הקדמונים בכמה דוכתין". וכן הקשה בישועות יעקב, וזה ממש קושיה עצומה על הב"ש, איך יעלה על הדעת לומר דאיירי רק בחצר אבל ברה"ר אסור, דא"כ נפלה כל הגזירה.

ב. הרי המשנה הדגישה "בפאה נכרית לחצר" לומר דדוקא לחצר ולא לרה"ר, ואם אסורה לצאת משום פריעת ראש, למה הוצרכה המשנה להדגיש ולומר "לחצר", הרי זה פשוט כי לרה"ר אסורה גם בחול.

ג. ברמב"ם כתב להדיא שאסורה לצאת בפאה לרה"ר מכמה טעמים, דילמא שלפא ושמא תיפול מעל ראשה וכו', ומה הוצרך לזה, הרי ממילא גם בחול אסורה לצאת בפאה.

ואולי שייך לפרש בדברי הב"ש שכוונתו בדרך ב' לומר שהיה דרך הנשים שבחצר שמותר לילך בפירוע ראש הלכו בפאה ללא כיסוי, וכשיצאו לרה"ר היו מכסות את הפאה, ככל הנשים שמכסות שערן האמיתי, וזהו הרי רצונה, להידמות לכל הנשים. או שהלכו ברה"ר בפאה מכוסה, כדי שתחזור לביתה ותהיה הפאה מוכנה על ראשה, ולכן חיישינן שתשכח ותכסה ותצא כמו שנוהגת בימי החול.

אבל גם זה דוחק, שהרי מצינו מחלוקת ראשונים בביאור האיסור בחצר, אם הטעם שמא תשכח ותמשיך לרה"ר, או כיון שחצר שאינה מעורבת דמיא לרה"ר ואתי למיחלף, ופעם אחרת תתיר לעצמה אף ברה"ר. ולכ"ע הגזירה היא שמא תצא במצב הקיים כמות שהיא. אבל אם במצב הקיים אין איסור יציאה, מה שייך לומר שחיישינן שיתהפך המצב ותלבש סבכה ואז יהיה חלות מצב חדש, הרי מבואר בראשונים שכל הגזירה היא משום "שאין דרך לפשוט התכשיטים", אבל לא מצינו גזירה משום שדרך ללבוש דבר חדש. ואדרבה, כל מה שמכסה את הפאה הוא בגלל שאסור ללכת בפאה ברה"ר, ומה שייך שתשכח שיש לה פאה, והרי זה כעין לשון הגמ' "הוא עצמו מחזור עליו לשרפו, מיכל קאכיל מיניה". ובפרט לשיטה שגזרינן שמחלף ברה"ר, הרי במצב הזה כמות שהוא שהולכת בחצר בפאה מגולה אין שום חשש שתצא לרה"ר שהרי זה אסור, ואיך שייך לגזור אטו אם תצא "בצורה אחרת" שתתן סבכה על ראשה. ומה שייך שיאמרו כמו שמותר לצאת לחצר מותר גם לרה"ר, הרי בחצר הולכת בפאה מגולה (ולא דמי לכבול, שהרי לרוב הראשונים אינו על ראשה אלא על פדחתה. וגם לתוס' רי"ד שסובר שהולכת בכבול כדי להתחמם, א"כ הולכת עמו גם בחצר תחת הסבכה).

עוד כתב הב"ש, "ובהכי ניחא לי הא דלא קתני ברישא ואינה יוצאה בפאה נכרית ברשות הרבים, כדקתני בכבול". עכ"ל. ובאמת תוס' ריש פרק במה אשה הקשו קושיה זו, ע"ש מה שתימצו, וכן הביאו קושיה זו עוד ראשונים, וא"כ אדרבה, מזה שתוס' הקשו כן משמע דלא סברי כב"ש, דאי סברי כמותו לא קשיא מידי כמש"כ הב"ש עצמו, או לפחות היו מתרצים כמותו. ועיין להלן שיש ראיה דאיירי בפאה מגולה גם מתירוף התוס', ועוד ראיות רבות מסוגית הגמ' לדעת הש"ג.

האם שייך לכתוב מותר רק משום שבת

עוד כתב הב"ש, "ואפי' אי... מיירי בפאה נכרית מגולה, ואפי' בחצר דבקעי ביה רבים, אפי' הכי אינו יכול להביא ראייה... מפני שיש לפרש האי יוצאה אשה בכבול ובפאה נכרית לחצר דקאמר היינו משום לתא דשבת אין כאן איסור, אבל לעולם איסור דת משה ויהודית במקומו עומד. ודרך זו כבושה וסלולה בגמ', וכבר כתבו הרא"ש והר"ן זה הדרך כהויתו בשבת גופיה במשנה ראשונה, דוק ותשכח". עכ"ל.

והיינו דבשבת (דף ג.) מקשה הגמ' אמאי לא מנתה המשנה בחיובי דשבת עוד דוגמאות יותר מ"שתים שהם ארבע", ותירצה הגמ' "בשלמא בבא דרישא פטור ומותר לא קתני", והקשו התוס' והרא"ש, "וקשה היכי קאמר דפטור ומותר לגמרי, והא קעבר משום לפני עיוור לא תתן מכשול, וכמו מושיט כוס יין לנזיר ואבר מן החי לבן נח... ויש לומר דהכא מיירי כשהחפץ של נכרי... וכל זה הדקדוק אינו נראה לי דלעולם בישראל מיירי, ואע"ג דאיכא איסורא דלפני עיוור לא תתן מכשול, לא איירינן הכא אלא באיסורי שבת, וקרי ליה פטור ומותר כיון דליכא איסורא משום שבת".

אמנם יש לדחות ראייתו, כי יש לחלק בין הדברים, ופשוט שלא שייך לכתוב מותר לעשות על דבר האסור, לדוגמא לא יתכן שתכתוב המשנה "מותר לאכול נבילה" כשזה כתוב בהלכות טומאה, לומר שאינו מטמא. ולא דמי ראייתו לכאן, מפני:

א. כמש"כ ב"כפתור ופרח" שם, הרי לא כתוב כלל במשנה ש"מותר" לעשות דבר האסור, אלא אדרבה הגמ' מבארת "פטור ומותר לא קתני", והיינו שהגמ' באה לבאר שבסוג זה של "פטור ומותר" לא איירי במשנה, כיון שהוא סוג שונה, ובאה הגמ' לומר רק שסוג דין כזה שהוא מותר לענין שבת לא קתני. וכל קושיית תוס' היא רק על הלשון, מדוע נקטו בגמ' לשון של "מותר", ובזה שייך לתרץ שאין הכוונה לומר הלכה למעשה שמותר, אלא רק לבאר המשנה אמאי לא קתני סוג זה שמותר לענין שבת.

ב. עוד נראה שתירוצו זה שייך רק על איסור "לפני עיוור", שהוא שונה משאר האיסורים ואינו איסור בעצם המעשה אלא נחשב איסור "צדדי", ואז שייך לומר שהמעשה בעצמותו הוא דבר המותר. דבר זה מוכח להדיא בר"ן שם שכתב "דכי אמרינן בגמ' דהאי פטור פטור ומותר הוא, מצד איסור שבת קאמרינן ולא דייקינן באיסור דלפני עיוור ובלתא ידידיה מיירי".

ג. עוד י"ל דשם שייך שיהיה אופן זה ללא "לפני עיוור", עיין בתוס' כמה תירוצים, כגון בגוי וכדו', ולכן הוצרכה המשנה לומר שנדע דין זה ביסודו לענין שבת, ובאופן שאין איסור לפני עיוור כנ"ל (ואע"פ שהרא"ש דחה התירוצ הראשון, היינו שלא שייך לומר שהמשנה איירי בגוי, אלא איירי בישראל ולא איירי מצד לפני עיוור, כיון שעכ"פ הוצרכה לפרש דין זה משום ששייך אופן שלא יהיה איסור), אבל כאן איך תכתוב המשנה שקר שמותר לצאת בפאה לחצר דבקעי בה רבים,

בזמן שלא שייך בשום אופן כזה היתר. וכי יעלה על הדעת שיהיה כתוב במשנה למשל בהלכות מוקצה "מותר לאכול נבילה" והכוונה תהיה שאין בזה משום מוקצה אבל עדיין קיים איסור נבילה.

[אמר המעתיק: וכן מוכח להדיא בתוס' שבת (נט.) שהקשו "ואע"ג דאמר' התם בפולמוס של טיטוס גזרו על עטרות חתנים וכלות, והכא לא אסרו אלא בשבת", כלומר שאם אסור לצאת בעטרה גם ביום חול, מהיכי תיתי לאסור בשבת. והיה פשוט לתוס' דלא אמרינן שההיתר הוא רק לענין שבת ולא לענין יציאה לרשות הרבים, ולכן הקשו מה שהקשו, וזאת למרות שרק אסרו לצאת בשבת ולא כתבו במפורש להתיר לצאת לרה"ר.

וכן משמע גם מהריטב"א (שבת סד:), שכתב בזה הלשון: "והנכון כמו שפירש הרב ר' יוסף ב"ר משה ז"ל, בשלמא זקנה בשל ילדה שבח הוא לה, ואורחא דנפקא בה בחול, אלא ילדה בשל זקנה גנאי הוא לה, ואפי' בחול אין דרכה לצאת בה, ומה ענין לומר שלא תצא בה בשבת". עכ"ל. ומשמע שאם בחול אין דרכה לצאת בה, אפי' אם אין בה איסור, לא שייך לאסור בשבת.

וכן מוכח מהגמ' שבת (דף סז:): "יוצאין בביצת החרגול... דברי רבי מאיר, וחכמים אוסרין אף בחול משום דרכי האמורי". ומשמע שכל דבר האסור אף ביום חול, מסיבה אחרת, אסרוהו במפורש, ואם לא אסרוהו, הרי שמותר בחול. וכן בגמ' שבת (דף צד:): "ודבר זה - אף בחול אסור, משום שנאמר לא ילבש גבר שמלת אשה".]

ראיית הב"ש מנדרים

והב"ש עצמו הוסיף על דברי מהר"י קצנלנבוגן שעד כאן העתיק מדבריו, וכתב ראייה נוספת לדחות דברי הש"ג, וזה לשונו: "ואני אוסיף נופך משלי... מהא דתנן בנדרים, הנודר משחורי הראש מותר בנשים, שאין נקראין שחורי הראש אלא אנשים. ומפרש בגמ' מאי טעמא, אנשים זימנין דמיכסו רישיהו וזימנין דמגלו רישיהו, אבל נשים לעולם מיכסו, ופרש"י שאינם שחורי הראש ועטופות כל שעה בלבנים. ע"כ. ואם איתא שכל הנשים היו רגילות בפאה נכרית מגולה וכו', היאך אפשר לומר שאין נקראין שחורי הראש אלא אנשים ולא נשים... שהרי אינן עטופות על ראשן בלבנים רק בשערות שחורים כיון שהולכות בפאה נכרית מגולה" וכו'. עכ"ל.

ובתשובה מאהבה סי' מ"ח כתב על זה, "ומה שרצה בעל באר שבע להשיג מהא דאמרינן במסכת נדרים (דף ל:): הנודר משחורי הראש מותר בנשים... גברא רבא קא חזינא ותיובתא לא קא חזינא, דהתנא קאי במקום שלא נהגו נשים להיות עטופות בפאה נכרית בשערות שחורות ואזלינן בתר כוונת הנודר שלא כיון רק על האנשים, כי הנשים עטופות ראשן בכל שעה בלבנים. אבל במקום שנושאין נשים פאה נכרית, שיש לומר כוונת הנודר משחורי ראש גם עליהן, או במקום שכולם נקראים בשם שחורי ראש, גם הנשים בכלל הנדר. וזה לשון הרמב"ם (פרק ט' מהלכות נדרים הלכה י"ט), נדר משחורי ראש אסור בקרחים ובעלי שיבות

ומותר בנשים ובקטנים, ואם דרכם לקרות שחורי ראש לכל אסור בכל, עכ"ל. ועיין שו"ע יו"ד סי' רי"ז (סעיף ל"ז), ועיין ט"ז שם, והוא כלל גדול בנדרים דהולכים אחר כוונה ואחר המקום ואחר לשון בני אדם. ותדע שדברי נכונים, דאמרו שם הנודר משחורי ראש אסור בקרחים, ופריך מאי טעמא, ומסיק תלמודא מדלא קאמר מבעלי שיער, ופירש המפרש דאילו אמר מבעלי שיער היה מותר בקרחים, עכ"ל. וקשה, וכי לא משכחת נמי בקרחים דעבדי להו קלעי שערות על ראשן (כמו פרוק"ן וטורי"ן), ומאי טעמא אם אמר מבעלי שיער מותר בקרחים. אלא י"ל חדא מתרתי, או באמת במקום שגם האנשים הולכים באלו הקלעים גם המה בכלל הנדר, או שידעינן דלשון בני אדם אין על אלו, הוא הדין נמי בפאה נכרית של נשים".

ובמגן גיבורים דחו דבריו באופן אחר, "ומה שכתב הב"ש ראייה מהא דאמרו בנדרים (דף ל:) דנשים לעולם מכסו, ופירש רש"י דנשים אין להם שחורי הראש, דעטופים כל שעה בלבנים. ואם היו רגילים בפאה נכרית, הרי יש להם שחורי הראש. לענ"ד אין ראייה, דהוא על גוף שיער שלהן עצמן קא מכוון, ולא מה שעושין לתכשיט, ועל כן יפה כתב המגן אברהם שאין דברי הבאר שבע מחוורין" [ויש עוד ליישב שרק חלק מהנשים לבשו פאה, כי היו דמיה יקרים, או שגם הלו בשות פאה לבשוה דרך עראי כמ"כ הרמב"ם, וממילא לא יתכן לקרוא לכל הנשים "שחורי הראש". המעתיק]. ועד כאן הבאנו את תשובת הב"ש ודחיית דבריו.

האחרונים המתירים פאה

ולהלכה דעת גדולי הפוסקים שעליהם אנו נסמכים הלכה למעשה לפסוק כשלטי הגיבורים. הרמ"א (או"ח ע"ה ס"ק ב'), ובדרכי משה (סי' ש"ג), המג"א (סי' ע"ה ס"ק ה'), הפמ"ג (אשל אברהם סי' ע"ה ס"ק ד', ובמשבצות זהב סי' ש"ג ס"ק ט'), והגר"א (או"ח סי' ע"ה), ושו"ע הרב (סי' ע"ה), ועוד רבים מגדולי הפוסקים, להתיר פאה נכרית ברשות הרבים. הפרישה (סי' ש"ג), הלבוש (סי' ע"ה), ובעטרת זקנים כתב בדעת הלבוש שאוסר שיער שלה שנתלש ועשתה ממנו פאה. אך הפמ"ג סובר בדעת הלבוש שמתיר גם את זה, התוס' יו"ט (בדברי חמודות על הרא"ש, ברכות כד.), המחצ"ש (שם סי' ע"ה), הבאר היטב (גם באו"ח סי' ע"ה, הביא רק השיטות המתירות וציין לעט"ז, וגם באה"ע סי' קט"ו), המגן גיבורים (סי' ע"ה, מהני תרי גיסי, הגאון ר' יוסף שאול נתנזון בעל "שואל ומשיב", והגאון ר' מרדכי זאב אנטינגא בעל "מאמר מרדכי". והמשנה ברורה נסמך עליהם להתיר הפאה, וע"ש שהרחיבו בסוגיא לאורכה ולרוחבה), ה"כף החיים" (או"ח סי' ע"ה), ה"ערוך השולחן" (או"ח סי' ע"ה). וה"משנה ברורה" (סי' ע"ה) הכריע כעין פשרה שיש להקל רק במקומות הנוהגים להקל, וא"כ בודאי המקילים במקומות אלו יכולים לסמוך עליהם (והנהוגות להחמיר ודאי תע"ב כיון שהרבה פוסקים אוסרים מעיקר הדין).

ועוד הרבה מאחרונים פחות מפורסמים, כמו הגאון רבי ברוך ייטלס בעל "טעם המלך" (הובאו דבריו בשו"ת תשובה מאהבה סי' מ"ז, תלמיד הנודע ביהודה), "יד אהרן" (מרבי אהרן משה אלפנדרי, אה"ע סי' כ"א), "עדות ביהוסף" (אב"ד טעלז, סי' כ"ט, ע"ש אריכות גדולה בזה), "סתרי

ומגיני, "פני יצחק", וע"ש בסוף התשובה, שחתמו על התשובה כל רבני דמשק. ועיין באוצר הפוסקים כ"א מה שליקט עוד אחרונים. ועיין דובב מישרים (ח"א קכ"ד) שכתב שהוא מנהג צניעות ללכת עם פאה. ועוד רבים מאחרוני זמננו כמו ה"אגרות משה" (חלק אה"ע ב' סי' י"ב), וה"שבט הלוי" (חלק ה' סי' קצ"ט, ע"ש שכתב שהיו בחו"ל מדינות שלימות שהלכו עם פאה, ואין לנו כח להכריע נגד הרמ"א והמג"א), "אור לציון" (מהגר"צ אבא שאול, ח"א סי' י"א), "אז נדברו" ועוד אחרונים רבים. גם נראה ששאר מפרשי השו"ע ששתקו לרמ"א מסכימים עמו, כמו הט"ז ושאר האחרונים שדרכם להשיג עליו במקומות שחולקים עליו. והמשנה ברורה (סי' ע"ה) הכריע כעין פשרה, שיש להקל רק במקומות הנוהגים להקל. וא"כ בוודאי המקילים במקומות אלו יכולים לסמוך עליהם.

שיטת הרמ"א

הרמ"א העתיק להלכה את שיטת הש"ג. בדרכי משה בסי' ש"ג כתב על דברי הטור שיוצאה אשה בחוטי שיער (וכמו שתיקנו בטור החדש), ואיירי ברה"ר, ע"ש, כתב הדרכי משה וזה לשונו: מצאתי כתוב בהגהות אלפסי החדשים, ומותר לאשה נשואה לגלות פאה נכרית שלה, לא שנא אם היא עשויה משערותיה, או משיער חברתה, דאין שיער באשה ערוה אלא דוקא שערותיה המדובקים בבשרה, אבל לא בתלושין העשויות לכסות שערותיה האחרות, אע"ג דעבדה לקישוט שתהא נראית בעלת שיער".

וראוי לציין שהרמ"א היה בן דורו של הש"ג, ולא פסק כוותיה בגלל שהש"ג אמר כן (כמו שמביא מראשונים), אלא בגלל שהרמ"א מעצמו מבין כן. ויש פעמים רבות שכלל לא מביא דברי הש"ג כיון שלא סבירא ליה כוותיה (כמו איסור גילוי ראש בחצר שמתיר הרמ"א), ולא הביא אלא חידושים שנשאו חן לפניו. ואפי' נאמר שהש"ג לשיטתו שאיירי בחצר, עדיין הרמ"א היא שיטה בפני עצמה.

וגם בדרכי משה סי' ע"ה על דברי הטור שאסור לקרוא קריאת שמע כנגד שיער אשה, כתב "ועיין לקמן סי' ש"ג, כתבתי דשערות תלושות שלובשת אשה שתהיה נראית בעלת שיער אינן ערוה, וע"ש". ויש לציין שבאמת בסי' ש"ג לא איירי בדרכי משה בענין קריאת שמע, שהרי בסי' ש"ג שם הנידון הוא במה אשה יוצאה, ועם כ"ז הדרכי משה כרך את הדברים, אע"פ שהם דינים שונים הנלמדים מפסוקים שונים, אך לענין פאה נכרית שווים הם, כיון שנתבאר שאין הפאה חשובה כגוף האשה ואינה נחשבת בכלל שיער אלא כבגד וכדו', א"כ מה לי לענין ק"ש מה לי פריעת ראש, הרי בשני הדברים בעינן שיער וזה לא שיער.

גם בשו"ע סי' ע"ה סעיף ב' כתב הרמ"א, "וכל שכן שיער נכרית אפי' דרכה לכסותו. הגהות אלפסי החדשים". והמגן אברהם בסי' ע"ה ס"ק ה' כתב על דברי הרמ"א שהתיר פאה נכרית, "וכ"ש פאה נכרית. כן צריך לומר, וכן הוא בשו"ע דפוס וינציאה, וכ"כ בשלטי הגיבורים (שבת

כט. אות א), דמותר לכתחילה, כדאיתא במשנה פרק ו' דשבת (דף סד): יוצאה אשה בחוטי שיער וכו', דלא כבאר שבע (סי' י"ח) שחולק עליו והאריך בסוף ספרו בדברים דחויים, עיין סי' ש"ג סעיף י"ד". רואים מהמג"א, שאחר שראה כל אריכות ראיותיו וקושיותיו של הב"ש, עם כל זה פסקיה לפסוקיה שכל אריכות דברים של הב"ש הכל דחוי (וראה לעיל בהשגות האחרונים על ראיות הב"ש).

הפמ"ג וספר "אם לבינה"

והפמ"ג (או"ח סי' ע"ה ס"ק ד') כתב, "ומכל מקום במדינות שיוצאין בפאה נכרית מגולה, יש להם לסמוך על השו"ע [דהיינו הרמ"א] כאמור". ובספר אחד כתב שהפמ"ג בספרו "אם לבינה" חזר בו. אמנם המעיין שם יראה שאיירי רק לבני עירו שלא נהגו בפאה, והיתה פירצה חדשה, והוא אזיל לשיטתו בפמ"ג שמותר רק במקום שנהגו להיתר. והנה אפי' אם נאמר שחזר בו, אין זה משנה את ההכרעה של גדולי הפוסקים. אמנם באמת אין שום הוכחה שחזר בו. כי מעולם לא התיר פאה בפשיטות (כשאר הפוסקים המתירים) אלא היה לו ספק ורק בדרך "הכרעה" התיר רק במקום שנהגו היתר, שיש להם "לסמוך" על המתירים, ככל דיני "מקום שנהגו" בפסחים פ"ה. אמנם במקום שנהגו איסור אסור מדינא כדלהלן.

והנה מוכח להדיא ב"אם לבינה" שמנהג עירו היה לאיסור, ורק מקרוב החלו לפרוץ את המנהג בעירו וללבוש פאה, ועיקר דבריו נסוב על מנהג עירו שלא נהגו ללכת בפאה, והיתה פירצה חדשה בעירו ששם פרצו המנהג. והוא נאמן ליסוד שכתב בספרו פרי מגדים, שבמקום שנהגו איסור אסור מדינא, שיש לחוש לשיטת האוסרים וסוברים שאפשר לדחות הראיה מהמשנה. ודבר זה מוכח לאורך כל דבריו:

א. לשון "בקעה מצא" משמע שדבר זה היה פירצה שהחלה בזמן ההוא, ולשון זה ממש כתבו במגן גיבורים על זקנם המהר"י פדואה, "והבאר שבע הביא בשם זקננו הגאון מהר"י קצנלנבוגן שחלק על זה. ובאמת אינן מכריעות כמש"כ בשלטי הגיבורים (דהיינו בפירושם הארוך הנקרא גם שלטי גיבורים), אבל האמת כי זקננו בקעה מצא וגדר בה גדר".

ב. גם המשך דבריו "כ"ש דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור" וכו', דין זה נאמר במסכת פסחים על מקום שנהגו בו איסור, שאין רשאים הבאים ממקום אחר להקל בפניהם. ומשמע שמקומו של הפמ"ג היה מקום שנוהגים בו איסור.

ג. גם מש"כ שיש איסור של "בחוקותיהם לא תלכו", ודאי לא שייך במדינה שכל ישראל הולכים כך.

ד. וכן מוכח ממש"כ "ומי שעושה כן להכעיס או שלא יכירו אותו שהוא בר ישראל" וכו', ומשמע שבמקומו לא הלכו הישראלים כך.

ה. גם בהמשך דבריו בערך "צעף" כתב "והם החליפו" וכו' משמע שהיה דבר שקרה ממש בזמנו והוא מדבר נגד אותם נשים שלאחרונה החליפו וכו'.

ו. גם מש"כ אח"כ באחד מן הישובים שלו אמאי המשנה התירה ללכת בפאה, כתב "או שכל בני המדינה מקדמת דנא מקודם מתן תורה ועד עתה הנהיגו כך, אפשר אין זו עוברת על דת יהודית", והיה לו פשוט שבמקומו אין זה מזמן מתן תורה, ומנא ליה הא. ועל כרחך ידע שהפירצה החלה בזמנו.

וכן משמע לשונו "ואמנם עתה ראיתי להתבונן". והיה לו לומר "מה שכתבתי בפריי חוזרני בי", או לשון דומה, וודאי לשון זה של "אמנם" ושל "ראיתי להתבונן" אין בו שום הוכחה על חזרה, וכוונתו שמתבונן שוב בעומק הדברים דכמובן אם יש משנה מפורשת שמותר לצאת בפאה נכרית הרי פשוט שמותר בכל מקום (שהרי החמיר רק משום ספק מחלוקת האחרונים), ולכן כתב הפמ"ג שראה להתבונן שוב לחזק מנהג עירו - מנהג האוסרים שלא ידחה לגמרי מכח משנה מפורשת, כיון שיש כמה אופנים לדחות זה ואין הכרח מהמשנה שמותר, וא"כ הוא שוב דבר התלוי בפלוגתא, וחזרה הוראה הראשונה שכתב בספרו פמ"ג בשני מקומות, שכל מקום נוהג כמנהגו. ולכן במקומו של הפמ"ג שנהגו איסור, אסור.

אמנם ודאי עכ"פ לא בטל עיקר הדין שפשטות הסוגיא מוכח להיתר, ואין שום רמז בדבריו שחזר בו מפסקו בפמ"ג שבמקום שנהגו היתר יש להם לסמוך על השו"ע. ובמדינות שנהגו היתר נותר הפסק הישן שיש להם על מי לסמוך. וכמו בהרבה מקומות שהפוסקים אוסרים מכמה ראיות, ואפי' הכי מקילים למקום שנהגו כך, כפי הכלל הידוע שמנהג המבוסס אפי' על שיטה אחת אין למחות בידם, וכ"ש כאן שיש יותר משיטה אחת, שלא בא הפמ"ג לחזור בו מהפסק שבמדינות הנהוג ללבוש פאה יש להם לסמוך על השו"ע.

בנוסף לכך, בספר אם לבינה אוסר משום חמישה טעמים, וכולם לא שייכים במקום שנהגו היתר. א. מראית העין. ב. דת יהודית משום שאין עליה רדיד. ג. בחוקותיהם לא תלכו. ד. בקעה מצא וגדר גדר. ה. דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור. ולגופן של דברים, בוודאי שלא שייכים היום כל הטעמים הנ"ל, כנ"ל וכפי שיבואר להלן באריכות, וכ"ש בזמנינו שרוב נשי ישראל הצנועות והכשרות לובשות פאה, וכל אחד יודע ששום אשה חרדית אינה הולכת עם שיער, וכמבואר להלן.

ועוד שהרי באם לבינה כתב להדיא בערך צעף, "מייירי (הסוגיא המתירה פאה) ג"כ שיש סימן מובהק שאין זה משערה, דאם לא כן יש מראית עין". וא"כ בזמנינו שאין נשים חרדיות הולכות בפריעת ראש, זה גופא הוי הסימן המובהק, מלבושי הצניעות כמו גרביים ושרוולים ארוכים וכדו'. והרי כל אחד מבחין בין אשה חרדית לחילונית, ואין מצוי כלל אשה חרדית שתלך בפריעת ראש.

ודת יהודית לא שייך אלא א"כ רוב הנשים הולכות כך, ראה לקמן שדבר זה תלוי במנהג המקומות. דאפי' נאמר שכל קבלת הצניעות נהפך לדת יהודית ולא רק מה שכתוב במשנה, עכ"פ נראה פשוט שדבר זה יכול להשתנות, כמו שידוע לכולם שבירושלים עד לפני עשרות שנים הלכו רובם ברדיד שהוא סודר החופה את כל ראשה עד הכתפיים, הקרוי שאל, והיום לא רואים זה אפי' אצל המחמירים ביותר אלא מעט מזעיר. ופשוט שאין בזה שום חשש איסור כיון שבזמננו בטל מנהג זה. אבל בזמנם מי שלא הלכה כך היתה בגדר עוברת על דת יהודית, והיו נוהגים בזה כל ישראל. וכמו כן לענין פאה, רק במקום שרובם הולכים ללא פאה יש איסור של דת יהודית, אבל היום הרוב הולכים בפאה. וכ"כ להדיא בפרישה בביאור דברי הרמב"ם בסי' קט"ו, שגם רדיד יש מקומות שלא הלכו.

דעת החזו"א על כתבי יד חדשים

[אמר המעתיק: עוד ראיתי בספר "כפתור ופרח", שהספר שנתקבל לדורות הוא פרי מגדים ולכן רק דעתו בספר זה חשובה לגבינו, משא"כ הספר אם לבינה שהתגלה רק לאחרונה. וכדברי החזו"א על המוצאים כתבי יד חדשים, שאין הם משנים את ההלכה המקובלת. וממילא אין נפק"מ בזה, גם אם נאמר שהספר אם לבינה הוא אכן של הפמ"ג, כי רק דעתו המפורסמת בפמ"ג היא הקובעת לגבינו.

ואלה דברי החזון איש (סדר מועד סי' ל"ט אות ו'): "לא ידענא אם אפשר לסמוך על הנדפסין מחדש, שכבר הפסיקה המסורת בינינו, ואין אנו יודעים מי הם המעתיקים, שמלאכת ההעתיקה כבדה מאוד, ואף אם יש זריזין ומדקדקים מצוי טעות סופר הרבה, ויכול הדבר להשתנות לגמרי... וקשה לסמוך על החדשים".

מכתב יד לא משנים הלכה

וכמו כן הובא בחוברת "אוצר המזרח", ושם נשאל הרב דניאל ביטון "מהי דעתו של מרן (הגאון רבי עובדיה יוסף) בענין כתבי יד חדשים המתגלים ואינם עומדים בקנה אחד עם ההלכה המקובלת כיום?" וענה: "אכן קרה לנו שמצאנו כתב יד של מרן הבית יוסף שלא תאם את המקובל בשמו בימינו. ומרן אמר לי אז **שמכתב יד לא משנים הלכה**" (וזאת למרות ששיטת הגר"ע יוסף היא שפוסקים כהשו"ע גם נגד אלף פוסקים, ולכאורה היה צריך להתחשב בדעתו בכל אופן, גם אם התגלתה לאחרונה). וממילא פשוט שאין להביא ראיה מ"אם לבינה" כלל ועיקר.

ביאור מקיף בדעת הפמ"ג

ובספר "בירור הלכה" (חלק ו' על או"ח סי' ע"ה) להרה"ג ר' יחיאל אברהם זילבר זצ"ל, הביא מש"כ לו ת"ח אחד ביאור מקיף ויסודי, המבאר את דעת הפמ"ג הפלא ופלא, באופן שלא תהיה סתירה בדבריו, וזה לשונו: "בדבר מה שכתבו שרבנו בעל הפמ"ג זצ"ל חזר בו בספרו אם לבינה מדבריו בפרי מגדים. ולפי שיש לי בעניי בזה הרהורי דברים, אמרתי להציע להדרתו מה שאיתי בזה.

באמת שכבר בשנת תשנ"ה, בזמן שבעל הקונטרס דת משה וישראל הרעיש בזה, כבר אז ערכתיו מכתב אל הרב המסכים על הספר הנ"ל (לפי שלא רציתי להתווכח עם המסתתר מאחורי תיבת דואר ופקס), אלא שחסרתי את כתובתו ונתעכב ונשכח, ועתה נזכרתי בדבר.

לענ"ד בעל הקונטרס דת משה וישראל הנ"ל שדא בעצמו בראיתו את הנרגא היותר גדולה שאפשר. שהרי בעל פמ"ג כתב שם בזה הלשון, "והנה באו"ח סי' ב' וסי' ח' וסי' צ"א וסי' ש"ג רמזתי בספרי שם למש"כ המג"א בסי' ע"ה אות ה' דפאה נכרית שרי, דלא כבאר שבע", וכל הרואה יתמה ממש"כ שבכל ה' מקומות הנ"ל רמז לדברי המג"א דלא כב"ש, דהנה בסי' ב' וסי' ח' (בהילוך ד' אמות בגילוי ראש דאיש) לא הזכיר כלל ענין פאה נכרית, ובסי' צ"א הזכירו לענין הזכרת שם שמים בגילוי ראש, והזכיר רק דברי העולת תמיד, ולא הזכיר כלל לא למג"א ולא לב"ש. ומשמעות הדברים ב"אם לבינה" דגם ע"ז הענין ציין למג"א, וזה תימה גדול שיציין למקומות שלא דיבר מזה כלל.

והנה בעל הקונטרס הנ"ל בעמ' ס"ו ציין למש"כ בס"ק ז' בשולי עמ' ס"ט, שהביא שם מתולדות בעל פמ"ג, שכתב שלא יפלא מה שראינו שבראש יוסף וגנית ורדים ציין כמה פעמים לספרו על יו"ד ואין לפנינו כלל מזה, מפני שרבונו זצ"ל כתב ספרו כמה מהדורות, ובנדפס הוא מהדורא בתרא. ובזה חשב בעל הקונטרס לרפאות הטענה הנ"ל. ואף שגם לאו"ח כתב כמה מהדורות (והודפס קצת מהדורא קמא בהמאסף מוריה ניסן תשנ"א), אבל לא יועיל לענייננו. שלפי בעל הקונטרס זמן כתיבת הדברים הוא ביום א' י"ב אלול תקמ"ז, וזמן זה הוא כבר יותר ממחצית השנה אחר השלמת הדפסת ספרי פמ"ג על או"ח (ועיוין בשו"ע של מכון ירושלים או"ח חלק א' במבוא עמ' צ"א - צ"ב) והדבר פלא שיציין לפמ"ג במה שכבר הודפס באופן אחר.

גם מה שציין לסי' ע"ה וסי' ש"ג יש לעיין בו, דלפי מה שכתב באם לבינה נראה דהכריע להדיא שם כמהג"א דלא כב"ש, והמעייין בדבריו שבדפוס לפנינו יראה דלא הכריע כן. דבסי' ע"ה אחר שהביא דעת המתירים אפי' בשיער דידה תלוש, כתב בזה הלשון "ובאר שבע חולק ואמר דפאה נכרית מותר כשראשה מכוסה, ולא חיישינן שמא משתלפי יעויין שם. ומכל מקום במדינות שיוצאין בפאה נכרית מגולה יש להם לסמוך על השו"ע כאמור", ואח"כ הביא דמדומי ראייה מכתובות. הרי להדיא דרך במקומות הנוהגים היתר יש להם על מי לסמוך, וכעין זה נראים דבריו בסי' ש"ג (במשבצות זהב ט', י"א) והוא קרוב למש"כ באם לבינה שיש בזה משום דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה רשאי להתירם. שהכוונה בזה למקום שנהגו בו איסור ובאים לשנות ולהקל שהוא אסור.

והדבר מתמיה קצת, שמשמעות הלשון באם לבינה שבא לחזור ממש"כ בפרי מגדים, וכתב שבפמ"ג הכריע כמג"א דלא כב"ש. ובפמ"ג שלפנינו אין הכרעה וכמעט שהוא שוה להכתוב באם לבינה. וההבדל הוא שבפמ"ג לא נטה כלל לא לכאן ולא לכאן, ובאם לבינה נטה יותר לאסור. אבל גם מדבריו באם לבינה מוכח דלא שלל לגמרי את דעת המתירים, שאם לא כן מה קורא וגודר גדר וקוראו **דברים המותרים** שנהגו בהם איסור (גם יש להעיר קצת שאם כמחצית השנה לאחר ההדפסה חזר בו, הלא מצינו לכמה מרבתינו שבכהאי גוונא הוסיפו דף אחרון וכדו' לספרים, והרי מקום הדפוס הוא מקום כתיבת הנ"ל. אלא שזה לשעצמו אינה טענה כ"כ, כמובן).

ומתוך כך יראה לענ"ד שדברים אלו ב"אם לבינה" נכתבו באופן זה על מהדורה אחרת, מוקדמת לזו הנדפסת לפנינו. ומה שציינו זמן הכתיבה, דילמא לא פתרוהו כראוי (שלענ"ד מתוך הצילום בקונטרס הנ"ל אפשר לפותרו תקמ"ד, ודבר זה יש לבדוק בשאר זמנים הכתובים שם, כידוע דרכו של רבנו ז"ל בסיום איזה ענין או פרק לכתוב זמן הסיום וכמדומני שגם כאן הוא מפני סיום אות כ' כדמסתבר שכתובה היא ערך אחרון בו. והחפץ הביא לבעל הקונטרס דת משה וישראל הנ"ל לכתוב בעמ' ע' שהוא לאות ולחשיבות הענין).

אבל אפי' אם פתרוהו כראוי, הרי כנראה לעיל מוכרחים לומר שהפמ"ג תיקן דבריו אח"כ לפחות בסי' ב' ובסי' ח', וע"כ יראה דהוא העתקה מאיזה קונטרסים שהיו כתובים אצל רבנו זצ"ל מוקדם לכן על מנת לחזור ולעיין בהם. ובפרט בספר כזה הבנוי על ענינים בסדר א"ב, אפשר שהיה כל ענין כתוב בפני עצמו ואח"כ ליקטם למקום אחד. כל זה עדיין בכלל מהדורה קמא, שעדיין צריך בירור וליבון עבור מהדורה בתרא. ולפ"ז אפשר לומר לענ"ד דדבריו הנדפסים בפמ"ג שלפנינו הם כבר אחר התיקון והם בתראי. ואף שראיתי עתה (במבוא לשושנת העמקים הנדפס מחדש ע"י הרב טלסניק הוצאת וגשל תשנ"ד) מועתק מדברי רבנו זצ"ל בהקדמה לנטריקן שנראה מדבריו שם שזכה לספר אם לבינה אחר הדפסת ספרו על או"ח, אין מזה ראייה שמה שלפנינו אינו מהדורא קמא, שהיה בדעתו לתקן ולסקל.

ויראה לענ"ד שבתחילה היתה דעת רבנו נוטה להתיר לגמרי כדמשמע מדבריו באם לבינה, שזו היתה דעתו בראשונה, ואח"כ חזר ודעתו נטתה להחמיר כמס' כ באם לבינה, ושוב התבונן וראה פנים לכאן ולכאן, וחזר ושינה דבריו בפמ"ג כמו שהוא לפנינו בנדפס, שהביא בסי' ע"ה וסי' ש"ג לשתי הדעות. ולפי מה שחזר בו, השמיטו לגמרי מסי' ב' וסי' ח'.

ושמא כך היתה דעתו, דבנדון זה של פאה נכרית יש לנו לדון על ג' ענינים חלוקים בענינים: א. גילוי ראש באיש, שהוא ענין של מדת חסידות. ב. הזכרת שם שמים בגילוי ראש, שמקורו במסכת סופרים, ובראשונים נראה שהוא מדינא. ג. פריעת ראש באשה, שעיקרו דבר תורה. ומתחילה היה בדעת רבנו זצ"ל דראיות הש"ג ומג"א הם נכוחים בלא תשובה, ואם בדבר תורה הוא כן, כל שכן במה שאין לו עיקר מן התורה, וכ"ש במדת חסידות, ופסק בכולהו להקל. וע"פ זה כתב ב"אם לבינה" לכל אלו הסימנים (ב' וח' לד' אמות באיש בגילוי ראש, צ"א לענין הזכרת שם שמים בגילוי ראש, ע"ה וש"ג לענין פריעת ראש באשה) למג"א דלא כב"ש, ואח"כ נראו לרבנו זצ"ל דברי העולת תמיד דאף באיש יש לאסור ושם הוא רק ממדת חסידות וא"כ כ"ש באשה שהוא דבר תורה. ועל כרחך בהכרח יש לנו לדחות דברי הש"ג, וע"ז הביא באם לבינה כמה תירוצים, ואף אם יש בהם איזה קושי מ"מ ההכרח לתרץ, וזו היתה דעתו באם לבינה. ואח"כ חזר דאולי יש לחלק, דבאשה בעינן לכסות שיער דידה במחובר דוקא (ואפשר לפרש כן מכמה טעמים), ודידה הוא מכוסה, ובהזכרת שם שמים בגילוי ראש הוא מטעם קלות ראש כלפי שמיא דמדכר שמו ברוך הוא שלא באימה ויראה כמבואר בתה"ד שם לגבי תוך בית להחמיר יותר בהזכרה מבפריעת ראש דאשה אף שהוא דבר תורה (ופריצות דגברי אפשר כנ"ל, דאין היצר נמשך אלא במחובר דוקא, ואפשר דאף האשה מה שהיא מתנאה בפני גברי בשיער דידה, אבל אינה מתאוה כ"כ להתנאות במה שאינו שלה כמו שיסיתנה היצר בשערה), ובההיא דד' אמות בגילוי ראש אפשר שנסתפק אם הוא מצד אפקרותא כלפי עצמו או במה שאינו נראה כמקבל עול מלכות שמים. ומפני שהוא מדת חסידות לא הכריע בזה, והשמיטו לגמרי בסי' ב' וסי' ח'.

ואפשר שהדברים לא היו מוכרחים אצלו, ועל כן כתב בסי' ע"ה וסי' ש"ג לשתי הדעות, והנוהגים ע"פ השו"ע יש להם על מה לסמוך. ואם כנים הדברים, הרי משנה אחרונה היא דברי הפמ"ג הנדפסים לפנינו בספרו על או"ח, שדעתו נוטה טפי להתיר, אלא שלא הקל אלא במדינות שנהגו ע"פ השו"ע. ואף אם נפקפק בביאור הנכתב, מ"מ זה נראה לענ"ד אמת מתוך דבריו ב"אם לבינה", שתחילה היה דעתו להתיר לגמרי ואח"כ חזר לאסור. ומתוך דבריו ב"אם לבינה" מוכח קצת דדבריו בפמ"ג לפנינו יש איזה תיקון והוא כעין פשרה בין שתי הדעות דמעיקרא.

ומאחר שאם נפרש כן ישארו דברי פמ"ג כדמוחזק לן ע"י האחרונים ע"פ מש"כ בספרו על או"ח, ולדברי בעל הקונטרס הנ"ל חזר בו והוא בא לשנות מהמוחזק. ואף אם אין הכרח גמור לפירושנו, על המשנה להכריח דעתו. ובאמת נראה לי דרך כלל בשאר מקומות דלעולם יש לנו לדחוק בדברי ספרים הנדפסים מחדש ע"פ כתבי יד, לבארם באופן שיותאמו למה שמקובל בידינו מדברי הפוסקים האחרונים, שהוא דבר נכון מאד. אבל לענ"ד כאן הוא קרוב לאמת וכמעט מפורש כנ"ל. ע"כ מספר "בירור הלכה" חלק ו'.

דעת שו"ע הרב

ובעקבות הרמ"א והמג"א הלך שו"ע הרב (סי' ע"ה סעיף ד') שכתב, "ופאה נכרית אפי' דרכה לכסותה מותר לקרות כנגדה, וגם מותר לגלותה, ואין בה משום יוצאה וראשה פרוע, שהוא אסור מן התורה באשת איש". ובדבריו מוכח להדיא שמותרת אף ברה"ר, שיש בו איסור תורה, שהרי בחצר אין איסור תורה גם לאוסרים, וכדלהלן.

דעת המשנה ברורה

והמשנה ברורה (סי' ע"ה ס"ק ט"ו) כתב, "שיער נכרית. קרי נכרית לשיער שנחתך ואינו דבוק לבשרה, וסבירא ליה דעל זה לא אמרו חז"ל שיער באשה ערוה, וגם מותר לגלותה ואין בה משום פריעת הראש. ויש חולקים ואומרים דאף בפאה נכרית שייך שיער באשה ערוה ואיסור פריעת ראש (שער הציון: באר שבע, ועיין בישועות יעקב). וכתב הפמ"ג דבמדינות שיוצאין הנשים בפאה נכרית מגולה יש להם לסמוך על השו"ע (לשון זה משמע שבדוחק התיר להם "לסמוך על המקילים", וא"כ לכאורה עכ"פ יש מקום לבעל נפש להחמיר בזה. ועיין להלן בדברי הגר"ח קניבסקי זצ"ל בזה), ומשמע מיניה שם דאפילו שיער של עצמה שנחתך ואח"כ חיברה לראשה יש להקל. ובספר מגן גיבורים החמיר בזה (דהיינו רק בשיער עצמה שנחתך) ע"ש. וכתב עוד שם, דאם אין מנהג המקום שילכו הנשים בפאה נכרית, בוודאי הדין עם המתירים בזה משום מראית העין, ע"ש (וכתב עוד כוונתו למגן גיבורים ולא לפמ"ג, ע"ש. ודלא כשונה הלכות. ובאמת שגם הפמ"ג וגם המג"ג כיוונו לדבר אחד, שמותר רק במקום שנהגו. אך באמת יש הבדל מהותי ביניהם, המג"ג מתיר מעיקר הדין משום שלא שייך מראית העין במקום שנהגו. אמנם פמ"ג טעמו משום שרק במקום שנהגו להקל יש לסמוך על הפוסקים המקילים, כעין דין "מקום שנהגו". ומדברי המשנ"ב נראה שנוקט לעיקר את המגן גיבורים, שהרי הביא טעמו. ויש לומר נפק"מ בין

הטעמים, אם אפשר להנהיג במקום חדש שכולם ילכו בפאה נכרית. או אולי אפי' במקום ישן, אם יכולים כולם בבת אחת לשנות וללבוש פאה נכרית).

וגם בדבריו פשוט שהתיר אף ברה"ר, שהרי הביא את האוסרים הב"ש והישועות יעקב שכולם אסרו רק ברה"ר, כמש"כ להדיא, וע"ז כתב שיש מתירים. והמשנ"ב הוסיף חומרא (דלא כרמ"א ומג"א ושו"ע הרב שהתירו בכל אופן), כעין "פשרה" בין הפוסקים החולקים, שבמקום שלא נהגו ללכת בפאה יש להחמיר. ויסודו ע"פ הפמ"ג והמג"ג, והזכיר בדבריו הטעם של מראית העין, שבמקום שנהגו רבים לא שייך משום "דברים לא חשידי". וגם כף החיים בסי' ע"ה כתב, "וכן היא הסכמת האחרונים להתיר כרמ"א ז"ל", היינו שדעתנו שגם הפוסקים הספרדים מתירים, כידוע דרכו להביא הפוסקים הספרדים.

האוסרים היו מודים כיום להתיר

ואפי' שרבו הפוסקים לאסור, ובין האוסרים היעב"ץ, ההפלאה, ועוד אחרונים, יתכן שבזמננו שנפוץ ונתפשט מנהג הפאה יש לומר שמודים הם שמותר במקום שנהגו היתר. דהמעייין בפוסקים הנ"ל יראה שהם היו במקומות שלא היה נפוץ ענין זה, ולכן הרעישו נגד זה שפתאום ראו אשה הולכת עם שיער מגולה, וכמש"כ כולם שחדשים מקרוב באו וכדומה, לשונות של פירצה חדשה. והנה האוסרים נחלקים לארבעה טעמים לאסור: א. משום מראית עין. ב. משום דת יהודית. ג. כמה יחידים כתבו שהיו פריצות ואסור מדאורייתא כמו שיער. ד. משום שעשוי משערות מתים ויש איסור הנאה. והנה טעם "מראית העין" כבר כתב המגן גיבורים והביאו המשנ"ב שלא שייך במקום שרבים נוהגים כן, דברים לא חשידי. ולא מצינו מי שיחלוק עליו. וטעם "דת יהודית" מבואר בפרישה סי' קט"ו ובעוד פוסקים שהוא תלוי במנהג המקומות. ורק מקום שקיבלו עליהם המנהג ללכת במלבוש מסוים לצניעות, שם חל האיסור לשנות (וכמו שידוע שעד לפני חמישים שנה היה נפוץ בירושלים מנהג הרדיד (שאל) שמוזכר ברמב"ם ושו"ע סי' קט"ו, והיום בטל המנהג). וטעם פריצות דאורייתא, יתבאר להלן שלא שייך אם האנשים יודעים שאין זה שיער אמיתי כדמוכח מהב"ש, וכבר כתב כן הגר"ש קלוגר, ראה להלן. ושערות מתים ודאי לא שייך בזמנינו בפאות סינטטיות [אמר המעתיק: וגם הפאות משיער טבעי, אינן נעשות כיום משערות מתים. וראה לקמן בעמ' 563 מהיכן מגיע שיער הפאות כיום]. לסיכום, לא מצינו שום שיטה שתאסור להדיא פאה במקום שנתפשט שכולם או רובם הולכים עם פאה, שאז בפשטות לא שייך כלל טעם האוסרים.

עמודי ההוראה מקילים

וגם אם לא נאמר שהאוסרים יחזרו בהם, הרי קיימא לן שפוסקים הלכה לפי רבותינו שפשטה הוראתם בכל ישראל, וקיימו וקיבלו היהודים עליהם ועל זרעם שלא לזוז מפסקם. וכיון שהרמ"א והמג"א ושו"ע הרב ומשנ"ב פסקו להיתר, הלכה כמותם, והם הם עמודי ההוראה שמפיהם אנו חיים, ועל פיהם ישק כל דבר. ובפרט המשנ"ב שראה את כל האחרונים

ועם כל זה פסק להיתר, והלכתא כבתראי. ועכ"פ במקום שנהגו להקל ודאי יכולים לסמוך על המקילים (ויש להדגיש כי כל האמור כאן אין מטרתו חלילה להרפות את ישראל עם קדושים, אלו שמנהג אבותיהם בדיהם... ויש הרבה פוסקים שאוסרים מדינא. גם יש לציין שאין דברינו אמורים על פאות חדשות שונות ומשונות שלא שערם אבותינו מעולם, וכבר יצאו הרבנים בכרוז לאסור זה. וזה אסור כמו כל "לבוש" מודרני המושך את העין, יותר מהרגילות בין הנשים. ולא מטעם "שיער").

וכך נהגו כל ישראל מאז ומעולם, שכל עדה מחזיקה במנהגה, אנשי הישוב הישן בירושלים מחזיקים בתוקף במנהגם לאסור פאה והאיסור יסודו בהררי קודש ויש הרבה שיטות הסוברות להלכה שאסור, ולדידהו יש כנראה גם איסור של "אל תיטוש", ומאידך רוב כלל ישראל בני נביאים נהגו להתיר פאה ע"פ הוראת גדולי הפוסקים מקדמת דנא, "נהרא נהרא ופשטיה".

ובענין "אל תיטוש" הנ"ל עיין פר"ח (או"ח סי' תצ"ד) בפרטי הדינים באריכות. ובספר "אז נדברו" (חלק י"א סי' נ') כתב לאחד ששואל אם חייב להחזיק במנהג אבותיו מתימן שלא לבשו פאה, וענה לו שלא שייך "מנהג" בזה כיון ששם לא היה להם כלל אפשרות לקנות פאה. וא"כ אין זה "קבלה" של מנהג. ובאמת בזה יובן גם שיטות כמה מהמתירים שהתירו אף במקום שלא היה המנהג נפוץ, עם כל זה שרי, שסבירא להו כנ"ל. ומצד מראית העין יש לומר שסברו כשיטת האגרות משה, שאי אפשר לחדש מעצמנו איסורים של מראית העין, ורק מה שאסרו חז"ל. אמנם אנשי הישוב הישן בירושלים הקפידו על מטפחת גם בזמנים שכבר היתה פאה, כמו בחמישים ומאה שנים האחרונות. וא"כ לכאורה יש איסור גמור לשנות מדין "אל תיטוש".

וראוי לצטט כאן קטע מתשובתו של הגאון רבי ברוך ייטלס (הובאה תשובתו בשו"ת "תשובה מאהבה" סי' מ"ז), אחר שכתב כי דעתו נוטה לאסור, כתב "ובכל זאת מי יכול לדון את מי שתקיף ממנו, בעל מגן אברהם ז"ל ודעימיה. וגם רבינו מורנו הרמ"א פה בסי' ע"ה, ויותר מזה בדרכי משה סי' ש"ג, כתב בפירוש שמותר לאשה לצאת בשערות (תלושות) גלויות, בין אם השערות משל עצמה ובין משל חברתה. וגם הגאון בעל הלבושים פה בסי' ע"ה מסכים עם הרמ"א שמותר לאשה לצאת בשערות גלויות פאה נכרית, אלא שמחלק בין שערות עצמה התלושות לשערות חברתה. וא"כ לפ"ז יש לסמוך עליהם כעל יתד התקוע, כי מבארן אנו שואבין ומפיהן אנו חיינן ועיני כל העדה עליהם, והן המה עמודי הוראה". ובעקבותיהם הלכו גם גדולי זמנינו.

ובשו"ת אגרות משה (חלק אה"ע ב' סי' י"ב) כתב, "הנה בענין פאה נכרית שנשאלתי מרעיתך הרבנית הכבודה תחיה, אשר כת"ר רוצה לידע דעתי בזה. הנכון לענ"ד אף שאיכא מאן דחושש לאסור פאה נכרית משום מראית עין, עיין בעטרת זקנים או"ח סימן ע"ה, מ"מ רוב רבותינו וגם מאלו שסומכין עיקרי ההוראה עליהם מתירים והם הרמ"א שם ובסימן ש"ג

בד"מ והמג"א והפמ"ג, וכן משמע גם מהגר"א שסובר כן שלא אסרו בזה משום מראית העין. וכמעט שמוכרח מהגמ' פ' במה אשה שאם איירי דיוצאה בפאה נכרית דוקא במכוסה לא היה שייך לומר דעל שערות זקנה לילדה ניחוש למחכו עלה. והטעם פשוט שכיון שלא מצינו בגמ' שאסרו אין למילף ממקומות אחרים שאסרו משום מראית עין, דאין למילף חדא מאידך, ולכן נאמר איסור מראית עין ביחוד בכל דבר שאסרו. ובפאה נכרית ודאי הא אין למילף... ולכן לדינא אין כת"ר יכול למחות ביד אשתו הרבנית החשובה מללבוש פאה נכרית, שאף אם כת"ר רוצה להחמיר אינו יכול להטיל חומרותיו עליה שזהו רק דין שלה, וכיון שהיא עושה כדין שהוא כרוב הפוסקים ושגם נראה כמותם, אינו יכול להחמיר עליה אף אם לא תכסה כלל הפאה נכרית... ידידו, משה פיינשטיין". והוסיף עוד (בחושן משפט ב' סי' ל"ב), "וגם בפאה נכרית ליכא מנהג ברור כל כך, מאחר שהוא כמעט בלי טעם כדכתבתי שם".

מנהג ישראל מדורי דורות

מנהג זה של לבישת הפאות הוא מנהג עתיק יומין, שכ"ע מודים שנוהג בכלל ישראל כבר קרוב לחמש מאות שנים, כי הזכירו בעל השלטי גיבורים והרמ"א. ולדעת המתירים יש ראייה מהמשנה, ששינוי להדיא "יוצאה אשה בפאה נכרית", והיינו פאה מגולה ברה"ר, א"כ המנהג לדבריהם כבר נהוג מימות המשנה, ובגמ' משמע שהיה זה תכשיט נפוץ שלא יכלו בלעדיו כי לולא זה היו מתגנים, ולכן התיירו רק שני תכשיטים אלו (כבול ופאה), שהרי לא עבדינן תקנתא למיעוטא. וא"כ מנהג ירושלים והגליל העתיק ללכת עם פאה, במקומות אלו שהיו התנאים, ומנהג לאסור פאה נכרית בירושלים (כנ"ל לאנשי נטורי קרתא) הוא מנהג חדש יחסית. ולדעת הפמ"ג בספרו "אם לבינה" היו מקומות שנהגו ללכת בפאה עוד "מקודם מתן תורה".

ראוי לצטט כאן קטע קטן שכתב בשו"ת תשובה מאהבה (ח"א סי' מ"ח): "ידע מעלתו נ"י, מה שהנשים מקילין בפאה נכרית מגולה אין זה דבר חדש, אלא כבר היה לעולמים, כן נראה מפשט לשון הש"ג במסכת שבת ובמסכת נזיר, שכבר נהגו להקל טרם אשר הש"ג מצא להם היתר, ובא זה ולימד זכות על נשים צדקניות שבאותו הדור ע"פ ראיותיו, וכן נכון הדבר לעשות וללמד זכות על נשים כשרות, ובפרט בדורות הראשונים אשר מסרו נפשיהו על קדושת השם, ואילו היו בכלל עוברת על דת יהודית, גדולי הדור לא החרישו, ושרים לא עצרו במילים ובשוטים שלא תהיינה עוברות על דת".

ובספר "אפי זוטרי" (אה"ע סי' כ"א, נדפס לפני למעלה ממאה שנה) כתב, "וכבר נתפשט המנהג בכל איטליה כדברי הש"ג". וכנראה המנהג נמשך במדינה זאת עוד מימות הש"ג שגר במדינת איטליה. ובמנחת שבת (סי' פ"ד) כתב, "הנה במדינתנו (פולין) פשט המנהג ללבוש הפאה נכרית אפי' בין הנשים הכשרות".

אסור למחות בנוהגים היתר

וכיון שנתבאר שהמתירים יש להם להיתלות באילנא רברבא, הרמ"א, המג"א, שו"ע הרב, והמשנה ברורה, ונתבאר שהוא מנהג עתיק יומין בכלל ישראל, ולדעת המתירים הוא מימות המשנה, ודאי שלא שייך למחות בנוהגים היתר. ולאחרונה אנו עדים לסדרה של מודעות רחוב נגד פאה נכרית הכתובים בחריפות רבה, כאילו "כל" הפוסקים אוסרים פאה, וההולכות בפאה הם "פרוצות" ועוד מילים שאין להעלותם על הכתב, ופרסמו מודעות בחוצות קריה שכל בת תאמר לאמה להסיר הפאה. והפריזו על המדה, לחנך הדור הצעיר לחוצפה, ולפגוע בכבודן של בנות ישראל הכשרות והצנועות ההולכות בדרכי אמותיהם ובהוראת רבותיהם, חכמי הדורות שלנו והקדמונים, וכזאת לא יעשה במקומותינו, ובפרט בענין זה שגדולי הפוסקים התיירוהו, שהרי קיימא לן שדבר שנהגו העולם להתיר אפי' שהוא ע"פ שיטה יחידאה (!) אין למחות בידם, כמבואר כמה פעמים בפוסקים ובבית יוסף. כל שכן כאן שגדולי הפוסקים התיירו, שהם הפוסקים המכריעים לנו את ההלכה בכל התורה, וקל וחומר במקומות שכן המנהג.

וכפי המבואר בגמ' יבמות (דף יד:): בענין מחלוקת בית שמאי ובית הלל, ובמסכת שבת (דף קל). שבמקומו של ר' יוסי היו אוכלים בשר עוף בחלב, ובמקומו של ר' אליעזר היו כורתיים עצים לעשות פחמים בשבת למילה. ואע"פ שלהלכה קיימא לן שזהו "חילול שבת" וחייב סקילה, כיון שקיימא לן כרבנן שאין מכשירי מילה דוחים שבת, אע"פ כן מבואר שם בגמ' את שחרם הרב, שבעירו של ר' אליעזר לא מתו קודם זמנם, עיין במהרש"א שהוא מדה כנגד מדה שדקדקו לעשות מילה בזמנה, וגם כשגזרה המלכות גזירה על המילה, באותה עיר לא גזרו. היינו שסבירא להו לחז"ל שאע"פ שחללו שבת לפי סברת רבנן שכך נפסקה הלכה, כיון שנהגו כפי מנהג רבותיהם קיבלו שכר גדול על דבר שאצל אחרים הוא "חילול שבת". וודאי שאין לומר ח"ו שהם "עבריינים" וכדו'. ויסוד זה הוא יסוד מוצק באומתנו, נהרא נהרא ופשטיה, בכל התורה כולה כל אחד מכבד את מנהג קהילתו של חבריו, אפי' שלשיטתו הוא נגד ההלכה, הן באיסורי סקילה הן באיסורי כרת (כגון בין השמשות לשיטת ר"ת במוצ"ש, ומילה), כיון שלשיטת אותה קהילה ורבניה הם נוהגים כהלכה.

[אמר המעתיק: וכן כתב הגאון רבי יוסף ליס זצ"ל, בספרו "יוסף דעת" (ח"ב דף רמ"ז): "ובדורנו זה, בפרט בעת האחרונה, לבש ענין המחלוקת צורה אחרת, שונה לגמרי מכל המחלוקות שהיו בישראל... והיינו, מי שחולק עלי, אחת דתו... ואינו כלום. דוגמא לזה, פאה נכרית... כאלו שמכניסים ראשיהם בין הרים גדולים, או מחמת חומרא שנהגו במקום זה, רוצים להטיל גם על כל העולם, ולא אלו ואלו דברי אלהים חיים. אמר אחד, איך תרצו שאלחום נגד פאה נכרית, בעוד שגם אמי וגם זקנתי כן נהגו? אמת - במקומכם, הפורץ גדר ישכנו נחש. אבל לא אצלנו, ילך לו כל אחד במה שקיבל מאבותיו". עכ"ל.]

והגאון רבי שמואל ניימן שליט"א, דיין במונסי, אמר בשיעורו (בחודש אייר תשפ"א): "אומרים שכל האסון במירון היה בגלל שנשים חובשות פאות, זה שיגעון והוא מסובב על כל הראש בדעותיו... מי קבע שזה אסור? מי החליט שזה אסור?... ראיתי באחד העיתונים שבוע שעבר, כי אסור להגיד ברכה בסמוך לאשה עם פאה, כי זו עבירה וזה אסור, זה כאילו היא מסתובבת עם השיער שלה, זה שטויות ובלבול מוח אחד גדול, אפשר להגיד שזה עניין של צניעות וכו', אפשר להגיד שזה לא מתאים, אבל שזה אסור? שאסור להגיד ברכה במקום כזה?

אנשים אוהבים להכריח אחרים להתנהל לפי השיטות שלהם. אפשר להגיד לשני שאתה לא אוהב ממנו, ושאתה חושב שצריך להתנהג אחרת, אבל להכריח? והם חושבים שאם הם ידברו בקיצוניות אז כולם יקשיבו להם, אבל כלל ישראל לא טיפש. תגידו מה שאתם רוצים, אבל אל תמציאו הלכות".

תוקפו של המנהג

תא חזי כמה גדול כח המנהג. המהרי"ק (סי' ל"ז שורש נ"ד) כתב, "מאחר שפשט המנהג בכל תפוצות ישראל וכו', אפי' לאליהו ז"ל אין שומעין לשנות המנהג המפורסם ונהגו בו ברבים מקדם קדמתה לפני גדולי עולם, ואפי' במנהג שלא היה מעולם מי שנוהג כן". והובאו דבריו בשו"ת הרמ"א כ"א ובמג"א סי' תר"צ ס"ק כ"ב, ועוד שם, שמנהג דוחה הלכה אפי' שהוא נגד התלמוד, ואפי' מנהג מקום אחד, ואפי' אינו נוהג מאז ומעולם, ע"ש שהוכיחו כן מכמה מקומות בש"ס. והפר"ח (או"ח תצ"ו, י) הביא מבעל הבאר שבע סי' כ"א ובעל ה"משא מלך" שחלקו על המהרי"ק וכתבו שרק באיסור דרבנן שבקינן להו, אבל בדאורייתא לא. ופאה נכרית לרוב האוסרים אסור רק מדרבנן כמש"כ הפמ"ג, ואפי' הפר"ח שחולק על המהרי"ק וסובר שגם באיסור דרבנן לא אזלינן בתר המנהג, עכ"פ גם הוא כתב שאם המנהג ע"פ שיטה יחידאה, אפי' רוב פוסקים להיפך הלך אחר המנהג (ע"ש אות י"א), וא"כ גם הוא מודה הכא.

וגם הרדב"ז שכתב בתשובותיו חלק ד' סי' ע"ג וסי' צ"ד שבמקום שהטעות מוכרע יש לבטל המנהג, כתב להדיא שאם אין האיסור ברור אזלינן בתר המנהג. ובספר "בית דינו של שלמה" (אורח חיים סי' י"ז) כתב, "וא"כ ראוי לתת לב להתעורר בדבר ולבקש טעם להעמיד המנהג, שכל מה שנהגו ישראל שכינה מסכמת עמהם, ואין ראוי לשום אדם לעשות חיפוש מחיפוש לסתור המנהג". ובספר "כפי אהרן" (חלק ב' יו"ד סי' ה') כתב "דמצינו כעין זה בעניני מנהגי איסור, דקהל שהנהיגו איזה קולא ע"פ איזה פוסק, אין רשאים הבאים אחריהם לתפוס סברת האוסרים ולהחמיר, כדי שלא להוציא לעז על הראשונים, וכן אזהרה שמענו לכל בית דין, שאין רשאים להחמיר בדבר שהקילו הראשונים ע"פ סברת איזה פוסק". ועיין רמ"א (יו"ד סי' שפ"ו, ג') שאע"פ שמדינא דגמ' אבל חייב בעטיפת הראש, כתב "ויש אומרים שאין נוהגין במדינות אלו בעטיפה, וכן המנהג פשוט, ואין להחמיר לשנות במה שלא נהגו אבותינו". וע"ש (סי' שע"ד, ו') שבזמנינו לא נהגו להתאבל עמו "וכל המחמיר בזה אינו אלא מן המתמיהים", וא"כ קל וחומר שאין לצאת נגד המנהג בדברים חריפים.

וכאמור הנוהגים בפאה לא רק שיש להם על מה שיסמוכו, אלא להלכה נפסק שמותר, ע"פ עמודי העולם שעליהם נשען בית ישראל בהכרעת ההלכה למעשה, הרמ"א, המג"א, שו"ע הרב, המשנ"ב, ועוד, וקיי"ל שאפי' מנהג שנסמך על שיטה יחידאה אין למחות ביד הנוהגים כך.

[אמר המעתיק: וכן בספר "אפיקי תורה" על מסכת סנהדרין (עמ' ל"ד), כתב הגאון רבי יעקב הורוביץ זצ"ל, ראש ישיבת אופקים: "ידוע המעשה באחד ששאל את הגאון רבי שמשון דוד פינקוס זצ"ל, מדוע אשתו חובשת פאה נכרית, הרי זו מחלוקת גדולה בין הפוסקים. וענה לו הגרש"ד זצ"ל שאיננו רפורמי. כשהביע השואל את תמיהתו על תשובה זו, ביאר לו רבי שמשון במתק פיו שאביו נוהג בזה היתר, וכן שני רבותיו, ורבותיהם של רבותיו גם כן התירו זאת, ולכן אין הוא בא לחדש דברים באופן שונה מכל מה שקיבל במסורת. וזה דבר נפלא למתבונן, שכשם שהמשנה לקולא נחשב רפורמי, כך גם המחמיר בדבר שהוא נגד המסורת שקיבלנו מרבותינו, נחשב רפורמי".]

יסוד המנהג אינו מחמת גזירה

ויש שכתב שמקור פאה הוא מחמת גזירה. אך המעיין בפוסקים יראה שזה אינו (ואולי במדינות מסוימות היה הדבר מחמת גזירה), וגם שלטי הגיבורים עצמו ושאר אחרונים, הן אלו שכתבו שהלכו כן המתחדשים, והן אלה שהתירו, משמע מלשונם שלא היתה שום גזירה על זה, והתירו זה מעיקר הדין.

חשש מראית העין

הרבה מהאוסרים טעמם משום מראית העין, כמש"כ הבאר שבע להדיא. אבל במגן גיבורים כתבו (והביא דבריהם המשנ"ב בסי' ע"ה) ש"ברבים שנהגו כן לא שייך מראית העין, דלא חשידי כמש"כ הרמ"א ביו"ד סי' קמ"א סעיף ד', וכל שכן בזה דכל הנשים נהגו כן, האיך אפשר דכולהו יעברו על דת משה ויהודית, ועל כרחך ישפטו הכל שהוא פאה נכרית".

ואין להקשות שהרי יש פרוצות שהולכות בגילוי שיער, וא"כ יחשבו שהיא מהן, מאחר שאשה חרדית ניכרת במלבושיה, ושוב אף אחד לא יחשדנה באיסור, שמעולם לא שמענו על חרדית שהולכת בגילוי שיער. ועוד, שלא מצינו שיש חובה לאדם להראות שהוא "שומר" על חוקי התורה, רק שאסור לו לעשות דבר הנראה בבירור "עובר" על חוקי התורה, באופן שהרואה בפשטות נראה לו שנוטה המעשה לאיסור (כמו חלב שקדים שאינו נפוץ כחלב הרגיל, או דם דגים, ורק ביישוב דחוק ולימוד זכות אפשר ליישב מעשהו. אבל מקום שנפוץ הרבה חלב שקדים כמו חלב רגיל והרואה לא רואה במעשהו שום נטיה לאיסור יותר מלהיתר, מסתבר ששרי), אבל אם יש לרואה יישוב מרווח למעשה חבירו, כגון כאן שיודע שבהחלט יתכן שזה פאה כפי שנפוץ מאוד, בפרט בעיר ומקום של חרדים, מותר.

וגם בשו"ת אגרות משה (חלק אה"ע ב' סי' י"ב) מאריך לבאר שלא שייך מראית העין בפאה, והיוצא מדבריו: א. אי אפשר בזמננו להמציא איסור "מראית העין", ואין לנו אלא מה שמפורש בגמ' ובגאונים לאסור. ב. בפאה ודאי אין לאסור, מאחר שהוא איסור עשה ולא לאו, וגם ניכר לנשים הסובבות אותה, וזה מספיק אע"פ שהגברים לא יודעים, כי איסור מראית העין שייך רק אם הכל טועים בזה, אבל כאן חברך חבא אית ליה. ג. כעין סברת המגן גיבורים, שלא שייך שיחשדו שהולכת בגילוי ראש, שהרי ידוע לכל שנשים חרדיות הולכות בפאה, והמכירים אותה שהיא אשה כשרה יודעים שזו פאה. ומוסיף עוד שגם מי שאינו מכיר, א"כ לא יוסיף לו שרואה עוד אשה בגילוי ראש. ועיקר חשש מראית העין הוא שיחשבו שיהודי שומר תורה ומצוות עושה איסור.

בפאה צנועה אין הרהור

בספר אחד כתב שפאה היא "פריצות", כיון שכל טעם איסור גילוי שיער הוא משום פריצות, וא"כ מה לי שיער מה לי פאה, מצד פריצות שווים הם כי פאה נראית כשיער והדבר מביא לידי הרהורים, ואסור מדאורייתא כשיער. והגדיל לעשות ולומר שעוברת ב"לפני עיוור" כשמכשילה את הגברים בהרהורים. אבל כמובן שרבותינו הרמ"א והמג"א וש"ע הרב והמשנ"ב לא היו מתירים דבר פריצות העלול להביא מכשולות והרהורים וכו', ולא עוד אלא גם הפוסקים האוסרים הב"ש וסיעתו כולם אסרו רק מדרבנן, והזכירו או מראית עין שמטעים את עין הרואה, או דת יהודית שהוא מנהג צניעות שנהגו הנשים, ואף אחד מכל האוסרים לא עלה על דעתו לאסור מדאורייתא משום סברא הנ"ל. וכן כתב בפשיטות הפרי מגדים, סי' ע"ה וסי' ש"ג, שאפי' האוסרים אסרו רק מדרבנן, ולכן ספיקו לקולא ע"ש. ורק בדורות האחרונים מצינו ליחידים (עיין חסד לאברהם (תאומים) שכתב בדרך אפשר לאסור מדאורייתא, אך כתב שכל האוסרים לא אסרו מדאורייתא. ובשו"ת לבושי מרדכי יו"ד סי' קס"ח כתב "מה שכתב כבודו שהוא דאורייתא, לא אדע מי מהפוסקים האחרונים שיסבור כן") שכתבו בדרך "אפשר" לאסור מדאורייתא משום פריצות כמו שיער. ועיין להלן הוכחות ברורות שזה אינו, ואין כלל טעם חיוב הכיסוי משום הרהורים, ואין בפאה שום הכשלה בהרהורים, ושום חשש פריצות.

ואחד רצה לומר שגם המתירים התירו רק פאות בזמנם ולא בזמננו שדומה ממש לשיער. אמנם המעיין בדברי הפוסקים רואה שהתירו אפי' פאה הדומה לשיער ממש, כפי שיראה בש"ג שהוא היתר "מהותי" שלא אסרה תורה אלא שיער ממש, וכן לשון הרמב"ם שהביא שם בשביל שתיראה כבעלת שיער. וכפי שהקשה עליו הב"ש שהפאה מטעה את עין הרואים שיחשבוה כשיער. וכן כתבו כל הפוסקים, שהפאה גם בזמנם היתה מטעה עין הרואה, ואדרבה היו עשוי בזמנם משערות אמיתיות של מתים. וכן דנו כל הפוסקים מצד "מראית העין", א"כ איירי בפאה שנראית לאנשים כשיער.

וכל הטענות נגד הפאה מובאות במודעות המתפרסמות ובספר אחד, שהאריך לטעון שפאה היא מלבוש "פריצות" נורא ואיום וכו', וקלקלה איומה ואבי אבות המכשילין, ואש שורפת, והלובשות פאה עושות את התורה פלסתר, ומחטיאות את הרבים ומביאות אותם למכשול, ולא יוכלו לרחוץ בנקיון כפיהן ולומר "ידינו לא שפכו את הדם הזה" בהכשלת הרבים, וסיים דבריו שכל זה מוביל למסקנה המזעזעת שאין כאן כי אם יד היצר הרועה לקעקע את חומת הצניעות. וכמובן שרבותינו השו"ע והמשנ"ב ידעו מכל הטענות הנ"ל ואע"פ כן פסקו להיתר. ומיחזי כאפקרותא לומר שהסומך על פוסקים אלו עושה את התורה פלסתר, וכאילו הם הניחו לנשים להכשיל וכו'. וכפי שיבואר להלן כל הדבר בטעות יסודו, ואין כלל הכשלה בהרהור בשיער. אמנם כמובן המסלסלות בשערן יותר מדאי זה אסור, כמו שאר דברי פריצות כמו בבגדים וכדו' שיש לילך בצניעות.

יסוד הדין דפריעת ראש

היוצא מהסוגיא בכתובות (דף עב. בדיני פריעת ראש ברה"ר ובחצר), שיש שלוש דרגות בדין פריעת ראש: א. רשות הרבים, או מבוי (ואפי' חצר) שבקעי ביה רבים, ושם זה איסור דאורייתא וקרוי "דת משה", ולכן לא סגי בכיסוי של "קלתה" אלא בעינן כיסוי גמור. ב. מבוי שלא שכיחי ביה רבים, אלא רק מועטים, מדאורייתא אפי' פריעת ראש לגמרי בלא כיסוי אינו אסור. ג. חצר, מותר פריעת ראש אפי' בלא כיסוי כלל. דין זה שבחצר אין צריך כלל כיסוי, סוברים כל הראשונים: רש"י, תוס', ר"ן, רשב"א, ריטב"א, ושאר הראשונים. וכן פסק בבית יוסף ובדרכי משה, ובשו"ע (אה"ע סי' כ"א וסי' קט"ו).

רוב הראשונים מתירים פריעת ראש בחצר

[אמר המעתיק: אכן רוב ככל הראשונים פסקו כתלמוד הבבלי, להתיר פריעת ראש בחצר, ורק מחצר לחצר דרך מבוי צריך מדרבנן לכסות בכיסוי ראש מינימלי, דהיינו קלתה או מטפחת. והריא"ז והערוך הם היחידים שפסקו כתלמוד הירושלמי להצריך קלתה בחצר, וכפי שאבאר בהערה בהמשך הפרק (הערוך כתב: "אבל בחצר בקלתה, אין בה משום פרועת ראש").]

ראש לכולם הוא רש"י, שביאר את שאלת הגמ' בכתובות (עב:), וזה לשונו: "א"כ - דבבבלי יש בה משום פריעה", לא הנחת בת לאברהם אבינו, ולכן מוכרח לומר שר' יוחנן לא אסר פריעת ראש בחצר, והצריך "קלתה" רק מחצר לחצר ודרך מבוי.

וכן הבין שיטה מקובצת שם בדעת רש"י, וזה לשונו: "פרש"י, א"כ, דבבבלי יש בה משום פריעת ראש. פירוש לפירושו, דכיון דאמר רבי יוחנן קלתה אין בה משום פריעת ראש בחצר, מכלל דבלא קלתה יש בה משום פירוע ראש אפי' בחצר, וא"כ לא הנחת בת לאברהם אבינו יושבת תחת בעלה, שרובן הולכות בחצר בפירוע ראש כיון שאין שם רואין".

וכן כתב התוס' שם, וזה לשונו: "ואלא בחצר. פירוש, אפילו בלא קלתה נמי אין בה משום פריעת הראש, שאם לא כן לא הנחת בת לאברהם אבינו".

וכן כתב הר"ן שם, וזה לשונו: "א"כ, דאמר ר' יוחנן דקלתה אין בה משום פריעת ראש, משמע דבלא קלתה מיהא יש בה משום פריעת הראש, ואפילו בחצרו, א"כ כולוהו נפקן, שאין האשה נזהרת בחצרה".

וכן כתב הרשב"א שם, וזה לשונו: "משמע דבלא קלתה מיהא יש בה משום פריעת הראש, וא"כ כולוהו נפקן, דאין אשה נזהרת בחצרה".

וכן כתב הריטב"א, הובא בשטמ"ק שם וזה לשונו: "ושלשה דינין בדבר, דבחצר אפילו בלא קלתה אין בה משום פירוע ראש, ובשוק אפילו בקלתה דת יהודית היא, ובמבוי בקלתה אין שלא בקלתה לא. ואמרו בירושלמי: יש חצר שהוא כמבוי, ויש מבוי שהוא כחצר, מבוי שאין הרבים בוקעים בו דינו כחצר, וחצר שהרבים בוקעין בו דינו כמבוי". עכ"ל. והביא רק את סוף דברי הירושלמי להלכה, ולא את תחילתם.

וכן כתב הרא"ש בתוספות הרא"ש שם, וזה לשונו: "אלא בחצר, אפי' בלא קלתה נמי אין בה משום פריעת ראש, דא"כ לא הנחת בת לאברהם אבינו".

וכן כתב המאירי בכתובות (שם), וזה לשונו: "ובחצרה מיהא אע"פ שהדבר מגונה, אין כאן משום דת יהודית, אפילו בפירוע הגמור".

וכן כתב הגהות אשר"י בשם מהרי"ח, וזה לשונו: "דהיינו דווקא ברשות הרבים, אבל בחצר לא הוי אפילו דת יהודית, אפילו בלא קלתה".

וכן כתב בשו"ת תרומת הדשן (סי' י'), וזה לשונו: "דאמרין התם דבחצר האשה אינה צריכה שום כיסוי... והיא דלא שכיחא רבים כגון בחצר אין קפידא".

וכן היא דעת השו"ע, שכתב בבית יוסף (אבן העזר סי' קט"ו) על הר"ן וזה לשונו: "נראה מדבריו בהדיא שיוצאה לחצר פרועת הראש ממש לית לן בה, וכן נראה מדברי רש"י, ויש לתמוה על רבינו שכתב אבל במבוי שאינו מפולש וחצר שאין הרבים בוקעין בו לא תצא, דמשמע לא תצא מבעלה ע"י כך, אף ע"פ שהוא דבר שאינו הגון. והא בחצר אפילו פרועת הראש ממש לית לן בה, ובמבוי שאינו מפולש נמי בקלתה מיהא לית לן בה". הרי שתמה על הטור שמשמע ממנו שזה דבר שאינו הגון, והרי מותר בחצר פריעת ראש ואין בזה שום חשש.

וכן היא דעת הטור עצמו, לפי הבנת הבית יוסף והפרישה והרמ"א בדרכי משה שם, שאין איסור בפריעת ראש בחצר ואין בזה משום דת יהודית, רק שאין זה הגון, וראוי לכסות אף בבית.

וכן דעת הדרכי משה שם, שכתב "אין איסור ללכת בפריעת ראש אלא דווקא בשוק".

וכן נראה דעת הרמב"ם, שכתב בהלכות אישות פרק י"ג הלכה י"א, "ואלו הן הדברים שאם עשת אחד מהן עברה על דת יהודית: יוצאה לשוק או למבוי מפולש וראשה פרוע ואין עליה רדיד ככל הנשים אע"פ ששערה מכוסה במטפחת". ושם בהלכה י"ג כתב, "וכן אם יצאת וראשה פרוע מחצר

לחצר בתוך מבוי, הואיל ושערה מכוסה במטפחת אינה עוברת על דת". עכ"ל. ומשמע שרק מחצר לחצר דרך מבוי צריכה לכסות במטפחת, אך בחצר עצמה מותר לפרוע הראש לגמרי].

וכ"כ במג"א (סי' ע"ה ס"ק ד'), "ועיין סי' קט"ו אה"ע, שם משמע דוקא בשוק אסור, אבל בחצר שאין אנשים מצויים שם מותרת לילך בגילוי הראש, וכ"כ התוס' בכתובות, אבל בזוהר פרשת נשא עמ' רל"ט החמיר מאוד שלא יראה שום שיער מאשה, וכן ראוי לנהוג". אמנם הב"ח אסור בחצר פריעת ראש, ויש לו פירוש אחר בסוגיית הגמ' נגד כל הראשונים והפוסקים, והביא דבריו ה"בית שמואל" (אה"ע סי' קט"ו ס"ק י').

יסוד המחלוקת בדין הפאה

ה"שלטי גיבורים" הוא הראשון שמתייחס לנושא זה וכתב להדיא להתיר פאה, ואותו ציטטו הפוסקים הבאים אחריו (לכן כ"כ חשוב בירור דעתו בנידון. עיין דבריו על הסוגיא בשבת סד: ובדפי הרי"ף כט. ובעין משפט בניזיר כח. ובסנהדרין קיב). והבאנו דבריו לעיל, ותמצית דבריו היא: בפרק ו' יש לנו שתי משניות (ובאמת זוהי משנה אחת אך בגמ' חילקה לשתי משניות), במשנה הראשונה (בדף נז.) כתובים כל הדברים שאסור לאשה לצאת בהם, והטעם בחלקם הוא משום שחששו שמא תזדמן לה טבילת מצוה ותסירם, ותשכחם בידה ותוציאם, וחלקם הם "תכשיטים" וחיישינן שתסירם להראות לחברתה ותשכח ותטלטלם ד' אמות ברה"ר. וחלקם שמא יפלו ותביאם בידה. אמנם כתוב שם שאם הסרביטין קשורים בסבכה שעל ראשה, מותר. ופרש"י, "אבל תפורים ליכא למיחש לאחוויו, שאינה נוטלת הסבכה מראשה ברה"ר, שתגלה כל שערה". ובין הדברים האסורים נמנה "כבול".

ובמשנה השניה (בדף סד:) מבואר אלו דברים מותר לצאת בהם. "יוצאה אשה בחוטי שיער, בין משלה בין משל חברתה בין של בהמה, ובטוטפת וסרביטין בזמן שהם תפורים. בכבול ובפאה נכרית לחצר". משנה זו היא המשך של המשנה לעיל, וכאן חידשה המשנה כמה דברים שמותר לאשה לצאת בהם: א. חוטי שיער, כיון שאינם חוצצים לא חיישינן דאתי למשלה (כמבואר בגמ' בדף נז.; וגם אינם "תכשיט" ולא שייך אתי לאחוויו אף שאינם קשורים, ולא דמי לפאה נכרית שהיא שערות יפות הדבוקות לסבכה וכו' והיא תכשיט וחיישינן דילמא שלפא. כ"כ המשנ"ב בסי' ש"ג ס"ק ל"ו). ב. טוטפת וסרביטין אם הם תפורים, אין חשש שתסירם להראות, כמבואר ברש"י דלא מגליא ראשה. ג. עוד במשנה "בכבול ובפאה נכרית לחצר", וזה המשך של המשנה הראשונה, שכתב שם "ולא בכבול לרה"ר", וכאן מסיקה המשנה שלחצר מותר (וכבול ופאה נכרית דינם שווה שמותר בחצר ואסור ברה"ר, ועיין בתוס' שהקשה אמאי לא תנן ברישא שאסור פאה ברה"ר). ומסיק בגמ' שם שכל התכשיטים אסורים גם בחצר (נחלקו הראשונים אם גם בחצר מעורבת), משום שמא תוציאם לרה"ר (ומצינו בזה שני דרכים בראשונים, י"א שחיישינן שתמשיך בזה לרה"ר, שכך רגילות האדם שממשיך לרה"ר כדרכו בחול, וי"א שגזרינן שמיחלף ברה"ר, דהיינו שבפעם אחרת תצא לרה"ר). והתירו שני תכשיטים בחצר, פאה ועוד

תכשיט בשם "כבול" (כיפה של צמר כמסקנת הגמ' בדף נז:), מפני שלא רצו לאסור את כל התכשיטים, "שלא תתגנה לבעלה". ע"כ סוגיית הגמ' בקיצור, ולהלן יבואר יותר.

וכתב הש"ג שמשמע מהמשנה בדף סד: שכתוב בה "יוצאה אשה בפאה נכרית לחצר" שאין איסור מטעם פריעת ראש (להלן ביתר הרחבה). ואין לומר שאיירי בפאה מכוסה, שהרי כל מטרתה שיהיה זה תכשיט הנראה לכל, שהיא בעלת שיער. ויש לציין עוד נקודה, שכנראה מלבד הוכחת הש"ג מגמרות, נחלק הוא עם הב"ש גם מסברא אם פאה היא פריצות או אם יש בה מראית העין או לא. שהמעין בלשונו של הש"ג יראה שכתב "יש להביא ראיה וסמך", והנה ביד מלאכי בכללי שאר הפוסקים הביא כלל גדול שם בסי' י' בשם הגאון בעל ברכת אברהם (חלק ד' סי' ק"נ) וזה לשונו, "דכשאומר הפוסק ומצאתי סעד לדברי מוכח דסעד בעלמא הוא לפי הנראה, ולא ראיה לפי האמת, ומוכח ג"כ שיש חולקים עליו". גם מסגנון דבריו של הש"ג משמע שהיה מנהג נפוץ בימיו והוא בא להביא סמך למנהג הזה, וודאי אם הש"ג היה סובר מסברא שאסור והוא "פריצות", לא היה טורח להביא ראיות ליישב זה.

וכן לשונו שם "דשיער באשה ערוה דקאמר לא הוי אלא בשיער הדבוק לבשרה ממש ונראה גם בשרה עם השיער, אבל שיער המכסה שיערה אין כאן משום שיער באשה ערוה וגם לא משום פריעת ראש", עיקר היתרו מסברא שלא אסרה תורה אלא שיער ממש, וגילוי שיער אינו פריצות בעצם כמו גילוי בשר ולכן שרי בפנויות (ועוד הרבה ראיות, ראה להלן), רק חידוש התורה לנשואות לצניעות יתרה ואין לנו בו אלא חידוש, ואי אפשר מעצמנו לחדש איסורים חדשים, אפי' אם יש בהם ממש אותו הטעם שיש לתורה, ואכמ"ל.

ומאידך הב"ש (ראה דבריו לעיל באריכות) כתב בדבריו, "נראה מדבריו שהבין מה שאמרו בשביל שתיראה בעלת שיער רצונו לומר שהשערות של פאה נכרית יהיו נראות לחוש עין הרואה להטעות אותו להחזיק הפאה נכרית לשיער עצמה הדבוק לבשרה ממש, ואיך יהיה מותר להראות עצמה כעוברת על דת משה, דהא לצאת בשיער עצמה מגולה אסור מן התורה... והלא הרבה דברים אסרו חכמים לנשים משום מראית העין". ולפ"ז גם אם נניח שראיתו של הש"ג ליתא, עכ"פ לא גרע מאם היו כותבים הש"ג והרמ"א מסברא ללא ראיה כלל, שנראה להם להתיר פאה נכרית כיון שלא אסרה תורה אלא שיער ממש, ופשוט שהיינו סומכים עליהם.

ובזמנו חלק עליו בן דורו מהר"י קצנלנבוגן, ותשובתו היתה בכתב יד, והראשון שהביא דבריו הוא שו"ת באר שבע סי' י"ח, ותמצית דבריו שאין ראיה מהמשנה, דהמשנה איירי בפאה מכוסה עם סבכה, שהרי רש"י שם פירש שהפאה נועדה לאשה ששערה מועט, וא"כ כל כוונתה להיראות ככל הנשים ששערן מרובה, והם ודאי מכסות ראשן. ולקושיית הב"ש מה קישוט הוא זה, תירץ שעיקר המטרה היא להגביה הסבכה שתיראה נפוחה כאילו יש שיער מתחתיה.

והוסיף וכתב, "ואין להקשות אם לא היו רגילות להשתמש בפאה נכרית אלא דוקא הנשים שהיה שערן מועט כדי שלא ירגישו בעליהן במיעוט שערן שהוא ניוול לנשים, א"כ למה בחרו דוקא בפאה נכרית יותר ממשי או פשתן וכיוצא בזה. דיש לומר משום דלפעמים הסבכה נעתק ממקומו או לרפיון הקשירה בראשה היא מתרחבת ושיער ראשה נראה מעט מחוץ לצמתן, הלכך בחרו בפאה נכרית יותר ממשי או פשתן, כדי שלא ירגישו בעליהן". ועוד כתב הב"ש, שהרי איירי מתני' שיוצאה לחצר, ושם מותר פאה נכרית, וא"כ אין ראיה להתיר ברה"ר.

הקושיות על הש"ג - וישובן

עיין לעיל שהבאנו את כל תשובת הבאר שבע במלואה עם כל קושיות הב"ש, והבאנו שם את ביאורי האחרונים ליישב קושיית הבאר שבע, ע"ש פלפולים עמוקים בביאור סוגיית הגמ'. ונכתוב שוב בקצרה.

קושיה ראשונה על הש"ג, היא קושיית הב"ש, שהרי רש"י והערוך פירשו שפאה נועדה רק לאשה ששערה מועט, וא"כ על כרחך איירי בפאה מכוסה, דוודאי מכסה שערה, שהרי כל מטרתה להיראות ככל הנשים ששערן מרובה, והן ודאי מכסות שערותיהן כהלכה. והתירוץ בקיצור, כמש"כ הב"ש בעצמו, שהש"ג הדגיש בדבריו את פירוש הרמב"ם והביא ממרחק לחמו, שמוכח מדבריו שפירוש פאה הוא כמו פאה של ימינו שמיועדת לכל הנשים. והשמיט פירוש רש"י, מפני שלא ס"ל כרש"י.

ובספר ב"ש כתב שיש לומר שגם כוונת הרמב"ם כרש"י, רק כתב "יפה" מטעם שמא יצא לחוץ, "והרבה" כדי שתתנפח הסבכה. ומלבד מה שקשה על זה שהעיקר חסר מן הספר, שאיירי באשה חריגה וקירחת, וכל האחרונים הבינו שיש מחלוקת בין רש"י לרמב"ם, בנוסף לזה הרי להדיא הש"ג הביא ראיה מדברי הרמב"ם להתיר פאה מגולה, וביאר שעל כרחך איירי במגולה דאם לא כן מה הקישוט, ומוכרח לומר שהש"ג הבין בדברי הרמב"ם שאיירי במגולה, ולכן השתא דאתית להכי תפרש שאיירי במגולה ברה"ר, ובוודאי שרמב"ם חולק על רש"י בביאור הציור של הפאה.

ועיין לעיל בתשובת הבאר שבע שהבאנו דעת הערוך לנר, שגם רש"י כתב כן רק בערכין, אבל כאן מוכח מסוגיית הגמ' להדיא שגם רש"י מודה שאיירי בפאה כמו הרמב"ם. ואין לומר שרש"י סובר שהפאה אסורה, וזו מחלוקת ראשונים, כי אפי' אם רש"י מפרש הסוגיא דלא כרמב"ם, היינו שלשיטתו אין ראיה מהסוגיא להתיר פאה, עכ"פ הרי אין גם ראיה לאסור, וא"כ להלכה כיון שמשמע מהרמב"ם להתיר, ואין ראיה מרש"י לאסור, ההלכה להיתר. וגם יש ראיה להתיר פאה מהסוגיא דחוטי שיער ועוד.

גם בתשובת הגאונים (שבת סד:) כתבו, "פאה נכרית. שיער שמביאין מבחוץ ומקלעין אותו יפה יפה, ומניחין אותו בראשי כלות כל ימי חופתן" [המקור לכך הוא בתשובות רב נטרונאי גאון סימנים תנ"ז-תנ"ח]. וודאי לא מסתבר שכל הכלות לא היה להם שיער, וא"כ מוכח שלא סברו כרש"י. וגם הרבה ראשונים לא הזכירו בדבריהם שאיירי באשה ששיערה מועט. ומשמע שהיתה פאה נכרית לכל סוגי הנשים.

[אמר המעתיק: בנוסף לכך יש ראיה ברורה מתשובות הגאונים שהמשנה במסכת שבת דיברה בפאה שאינה מכוסה, ושמותר ללבוש פאה גם ברה"ר. כי כלה בכל שבעת ימי חופתה חייבת בכיסוי ראש, ומלשון הגאונים משמע שהיו לובשות פאה בכל ימי החופה, ובכל מקום שהיו בו, גם ברה"ר. וכן משמע מדבריהם שפאה זו היתה קישוט ולא לבשו עליה סבכה, כי כתבו "מקלעין אותו יפה יפה", ומניחים את הפאה דוקא בראשי כלות, כדי לייפותן, ומה שייך כל זה בפאה מכוסה].

קושיה שניה על הש"ג הקשה הב"ש, שהרי במשנה כתוב בפאה נכרית "לחצר", והרי בחצר שרי פירוע ראש ממש, וא"כ מנא ליה ששרי אף לרה"ר. וקושיה זו אינה מובנת, מפני: א. שמשמע שאסור לרה"ר דוקא משום איסור שבת "דילמא שלפא", ולא משום פריעת ראש, דא"כ תיפוק ליה משום פריעת ראש. ב. שא"כ מה החשש לאיסור בחצר שמא תצא לרה"ר (והוצרכו להתיר רק משום שלא תתגנה), הרי אסור גם בחול לצאת לרה"ר, ובוודאי לא תצא בשבת, עיין לעיל כל זה באריכות.

קושיה שלישית קשה על הש"ג (הקשו כן בשו"ת הסבא קדישא, ובשו"ת עדות ביהוסף סי' כ"ט), אם מדובר בפאה נכרית מגולה, למה אסרו ברה"ר מחשש "דילמא שלפא", הרי לא תגלה שיערה, כמבואר במשנה (דף נז.) שמותר לצאת בסרביטין אם הם קשורים, דלא חיישינן שמא תסירם, שהרי לא מיגליא שיערה, ע"ש ברש"י. וא"כ מה החשש לאסור בשבת לצאת בפאה לרה"ר, הרי ממילא לא תסירם כדי שלא תגלה שיערה. והתינוח לשיטת הבאר שבע, שאיירי בפאה מכוסה תחת הסבכה, שיש לבאר שחיישינן שמא תשלוף הפאה מתחת לסבכה כמו בכבול (בגמ' שם דף נז:).

והתשובה הפשוטה לזה היא שאיירי שלובשת את הפאה על הסבכה. וביאור זה מבואר בכל האחרונים, בתפארת ישראל (על המשנה בשבת פרק ו'), בשו"ת בית יצחק שמעלקיס (או"ח סי' י"ד סו, אות ו'), בשו"ת הסבא קדישא מהגרש"א אלפנדרי (חלק או"ח סי' א), בנטעי משה (נטע י"א, כתב שם בפשיטות שהש"ג איירי בפאה מעל הסבכה), בשו"ת חסד לאברהם (אה"ע סי' פ"ז), ב"שנות חיים" (סי' שט"ז, מהגאון מהר"ש קלוגר), בעדות ביהוסף סי' כ"ט (מאב"ד טעלז), ובשו"ת רבי עזריאל (חלק ב' סי' ל"ו).

והטעם שעושה כן, יש לומר בכמה אנפין:

א. שהיה דרכה להסירה מפעם לפעם כשהיה לה חם עם הפאה, כמו שטריימל וכובע הנהוג היום אצל הגברים שדרך להסירו ולהחזיקו ביד כשחם, וכשמגיע לבית הכנסת מסירו וכדו'. ולכן ודאי צריך סבכה תחת זה, כדי שתוכל להסירה כשתרצה. אי נמי כדי שבהגיעה לביתה תוכל תיכף להסיר הפאה ולהישאר עם סבכה על ראשה, ולא תצטרך לגלות ראשה כשמסירה הפאה. שאע"פ שמעיקר הדין שרי ללכת בבית בפירוע ראש, מבואר ברמ"א שמצד הצניעות גם בזמנם היו מכסים בבית כמו קמחית. ודבר זה מדויק מלשון הרמב"ם הנ"ל שכתב שנותנת "דרך ארעי", וכבר כתב ב"תשובה מאהבה" (סי' מ"ח) שלא לחינם הוסיף זה, וכוונתו כנ"ל שהיו מסירים זה מפעם לפעם [וגם היום נהוג אצל הרבה נשים לחבוש הפאה רק לעתים, כמו כל הקישוטים האחרים, וע"פ רוב הן עם מטפחת].

ב. או י"ל כמש"כ התוס' (שבת נז: ד"ה אי כבלא דעבדא), דודאי תסיר הפאה דמחכי עלה, דהיינו שמצינו סוגי תכשיטים כמו שן זהב וחוטי שיער ועוד ע"ש בגמ', שהאשה לפעמים חוששת שאולי לא ימצאו תכשיטיה חן בעיני הנשים, וממילא פשוט לפ"ז מדוע לובשת סבכה, כדי שתוכל להסיר הפאה אם יחכו עלה [ובפרט שהיו עושים אז את הפאה באופן ידני כל אחת בביתה, ויתכן שהפאה שעשתה לא עלתה יפה ולכן יחכו עלה].

ג. שהרי בלאו הכי צריך ב' כיסויים מדין רדיד (ראה שו"ע אה"ע סי' קט"ו) והפאה היא כיסוי אחד, ולכן לבשו מתחתיה כיסוי נוסף. וביאור זה הזכיר גם בעדות ביהוסף אב"ד טעלז, וכמו ששמעתי יש גם בזמננו נשים צנועות שנוהגות ללכת בכיסוי תחת הפאה. אמנם להרבה שיטות דין רדיד חיובו רק כשהכיסוי התחתון הוא עם נקבים או כשאינו מכסה דיו כמו הרבה מטפחות שמצויות היום, שאינן מכסות את כל הראש, או שמכסות ומחליקות מידי פעם ונגלה השיער (ראה פרישה אה"ע קט"ו, וב"ח, ושו"ת תשובה מאהבה סי' מ"ח). ועיין באז נדברו (י"ב, מ) שדן אם צריך מעיקר הדין היום כיסוי תחת הפאה, ועכ"פ כשלא מכסה מספיק פשיטא שחייבים, ע"ש. וראה כן גם בספר "דת והלכה" לגר"מ שטרנבוך שליט"א בזה.

ד. משום שהפאה לא מכסה לגמרי שיערה, כי רש"י ועוד מפרשים פירשו פאה שהיא שיער קלוע כמו כיפה מעל ראשה ולא שתפור בגד תחתיו כמו היום, ואולי יש בו נקבים שדרכם נראה השיער האמיתי. ולכן לבשו תחתיו סבכה ליתר צניעות.

ה. מבואר בגמ' שפאה נכרית בזמנם היתה מזוהמת ולכן הבדילו בינה לבין הראש ע"י סבכה, על מנת שלא תידבק מחברתה אם היא נגועה בחיידקים וכדו' [כי בזמנם היו מצויים מגיפות, וגם לא היו רוחצים את שערות ראשם בתדירות גבוהה כמו היום, שיש מקלחת בכל בית עם מים זורמים].

גם פשטות לשון הגמ' (שבת נז:): "כלל אמר רשב"א, כל שהוא למטה מן הסבכה יוצאין בו, וכל שהוא למעלה מן הסבכה אין יוצאין בו", משמע שהתכשיטים נחלקים לשני חלקים

בלבד, או שהיו לובשים תחת הסבכה, או שהיו לובשים מעל הסבכה, אבל לא הלכו בלי סבכה כלל. וגם לפי הספר הנ"ל, שסובר שהש"ג מיירי בחצר, חייב להודות שלרמב"ם לבשו סבכה תחת הפאה, דאם לא כן מאי חיישינן בחצר דילמא אתי למישלף (ורק התירו כדי שלא תתגנה), הרי בלאו הכי לא מיגליא ראשה, שהרי לשיטת הש"ג (אליבא דהספר הנ"ל) אסור לילך בחצר בפירוע ראש. ואין לומר שבחצר שאיסורו אינו דאורייתא אלא דרבנן (מדת יהודית) כן חיישינן, דא"כ אמאי סרביטין תפורין שרי אף בחצר.

ובשו"ת "בית יצחק" מהגאון רבי יצחק שמעלקיס זצ"ל (או"ח סי' י"ד אות ו') כתב, "מיהו לפי שנוהגין הנשים לשים פאה נכרית על הסבכה אין ראייה מזה, דאם תסיר פאה נכרית לא תגלה ראשה ג"כ, ודוק". חזינן מדבריו שהיה מנהג כך לכל הנשים בזמנו (שהיה קרוב לזמננו) ללבוש הפאה על הסבכה. ולכן היה לו פשוט שכך הלכו בזמן המשנה.

תירוץ נוסף על הקושיה איך חיישינן "דילמא שלפא" הרי לא מיגליא שיערה, תירץ בעדות ביהוסף, שהרמב"ם לשיטתו (הלכות שבת פרק י"ט) שביאר היתר סרביטין תפורין משום שלא שייך "דלמא נפיל", ולכן התיר אפי' לא קשור בסבכה אלא זה בזה (והראב"ד נחלק עליו ע"ש), וביארו האחרונים שהרמב"ם חולק על רש"י בביאור היתר "תפורין", ולא פירש כרש"י שאם תפור לא חיישינן שתסירם, שכן תגלה שיערה. ויובן טפי ע"פ המבואר בשו"ת מהר"י הלוי סי' ט', שהמגלה שיער ראשה באקראי אינה עוברת על דת יהודית, ראה שם ראייתו מסוגיא דבבא קמא מאשה שהורידה מטפחתה על מנת למרוח ראשה בשמן, ועוד ראיות.

ובאמת יש לכאורה ראייה חזקה לרמב"ם מהגמ' בשבת (דף סה.), "אמר אביי, רבי ור' אליעזר כולהו סבירא להו דעל מידי דמיגניא ביה לא אתיא לאחוויי... רשב"א דתניא, כלל אמר ר' שמעון בן אלעזר, כל שהוא למטה מן הסבכה יוצאה בו, למעלה מן הסבכה אינה יוצאה בו", ופרש"י, "יוצאה בה. דלא חיישינן דילמא שלפא ומחוויא, דמגלי שיערה ומגניא ביה, שהסבכה נוי הוא לשיער". ומשמע להדיא שלרבנן שאסרו תחת הסבכה, היינו גם מילי דמגניא ביה חיישינן שתגלה שיערה. ולדעת רש"י שפירש את טעם רבנן שחוששים שתשלוף מתחת הסבכה ללא גילוי שיערה, לא מובן גמ' זו. וכנראה לכן נקט הרמב"ם פירוש אחר בתפורין.

סיכום

א. הש"ג ייסד ראייתו ע"פ פירוש הרמב"ם שפאה נכרית מיועדת לכל הנשים, דלא כרש"י שמיועדת לנשים ששערן מועט. וסובר שאיירי בפאה נכרית מגולה, דאם לא כן מה קישוט יש בזה.

ב. החשש "דילמא שלפא" לרמב"ם פירשו האחרונים שאיירי שלובשת פאה על הסבכה, מפני כמה טעמים כדלעיל, ולכן שייך שתשלוף הפאה ללא גילוי הראש. ויש שביארו

שלרמב"ם חיישינן שתפרע ראשה ברה"ר, וסבירא ליה היתר סרביטין בתפורין מטעם שלא שייך דילמא נפיל.

ראיות מגמ' וראשונים להיתר הפאה

ראה לעיל בהערות על תשובת הבאר שבע, שכתבו האחרונים כמה ראיות שפשטות הסוגיא מוכח דלא איירי בפאה מכוסה, והם בעיקר מיוסדים על ראיות שנתבארו בדברי הש"ג והב"ש. ועתה נביא עוד ראיות שהביאו האחרונים, שלא הוזכרו בב"ש.

בשו"ת בית יצחק (או"ח סי' י"ד אות ג), וכן בשו"ת עדות ביהוסף (סי' כ"ט, מאב"ד טעלז), הוכיחו כן מסוגית הגמ' (דף נז:), דאיתא שם: "ולא בכבול. אמר ר' ינאי, כבול זה איני יודע מהו, אי כבלא דעבדא תנן (רש"י: חותם שעושין לעבד בכסותו לסימן הוכחה שהוא עבד, ובהוא קתני מתני' דשפחה לא תצא בו), אבל כיפה של צמר (רש"י: ככובע שתחת הסבכה דמקרי נמי כבול ומתקשט בו) שפיר דמי (רש"י: דכיון דמיגליא שיערה לא שלפא ומחויא), או דלמא כיפה של צמר תנן (רש"י: דלא תצא, דחיישינן דילמא שלפא ומחויא מתחת הסבכה ואינה מגלה), וכל שכן כבלא דעבדא. אמר ר' אבהו, מסתברא כמאן דאמר כיפה של צמר תנן, ותניא נמי הכי, יוצאה אשה בכבול ובאיסטמא לחצר, ר"ש בן אלעזר אומר אף בכבול לרה"ר. כלל אמר רשב"א, כל שהוא למטה מן הסבכה יוצאין בו, וכל שהוא למעלה מן הסבכה אין יוצאין בו".

ונראה שהספק של ר' ינאי הוא כיון שרק בדוחק אפשר לסחוב הכיפה מתחת הסבכה ללא גילוי השיער, יש להסתפק אם חוששים שתעשה כן. ועיין להלן (בדף נח.) ששמואל פליג על ר' אבהו ומתיר כיפה. וכן גירסת הרי"ף בסוגיתנו, שכיפה מחלוקת רב ושמואל, ויש ספרים דגרסי כן אצלנו, עיין בהגהה בגליון הגמ'.

וא"כ יש ראייה שאיירי בפאה נכרית מגולה, שאי איירי במכוסה, א"כ מה הספק של ר' אבהו, הרי יש לו ראייה ברורה שכיפה של צמר אסור, כי יש משנה מפורשת בפאה נכרית שאסורה ברה"ר מטעם שחיישינן שתשלוף גם מתחת הסבכה. גם יקשה על שמואל (ע"פ הגירסה ברי"ף, וגם לגירסה שלנו בעמ' ב', ע"ש וברש"י) שסובר להלכה שכיפה של צמר שרי, שלא חיישינן שתשלוף מתחת הסבכה, א"כ אמאי פאה אסורה ברה"ר. וגם יקשה על ר"ש בן אלעזר שסובר שכיפה של צמר מותרת, דס"ל דלא חיישינן שתשלוף מתחת הסבכה, אמאי פליג רק על דין כבול, הוי ליה לחלוק גם על דין פאה נכרית. וא"כ מוכח להדיא שאיירי בפאה מגולה.

וטפי קשה לשיטת הרמב"ם (הלכות שבת פרק י"ט) שביאר היתר סרביטין תפורין משום שלא שייך "דילמא נפיל" (ולכן התיר אפי' לא קשורים בסבכה אלא קשורים זה בזה, והראב"ד נחלק עליו ע"ש) וביארו המפרשים שהרמב"ם חולק על רש"י בביאור היתר תפורים, שכתב שאם תפורים לא חיישינן שתסירם דלא מיגליא שיערה, וסובר הרמב"ם דחיישינן שכן תגלה שיערה,

וא"כ לשיטתו יפרש ספק הגמ' בכבול היינו שהצד לאיסור הוא כפשוטו משום דחיישינן דמגליא שיערה, שהרי להלכה בסרביטין מפורש במשנה שחיישינן לגילוי שיער כמש"כ הרמב"ם. וא"כ היה פשוט לגמ' שודאי אם תשלוף דבר מתחת הסבכה יתגלה השיער, וטפי קשה מה הספק, הרי בפאה נכרית חזינן שחיישינן שמא תשלוף מתחת הסבכה אע"פ שמתגלה שיער.

והיה אפשר לדחוק אולי הגמ' סברה שפאה נכרית שייך יותר למישלף מתחת הסבכה ללא גילוי שיער טפי מכבול. אבל טפי יקשה מדברי הראשונים, עיין ברמב"ן שכתב: "וקשיא לי, אי כיפה של צמר תנן, אמאי אסורה, הא תחת סבכה היא, כדקתני בדברי ר"ש בן אלעזר, ותנן יוצאה אשה בטוטפת ובסרביטין בזמן שהן תפורין, והיינו תפורים בסבכה וכדקתני בברייתא יוצאה אשה בסבכה מוזהבת ובטוטפת ובסרביטין הקבועים בה משום דלא משלפא סבכה, שאינה פורעת ראשה. ושמא י"ל שהכיפה הזו למטה מן הסבכה היא עומדת, אבל הסבכה היא מונחת על שיערה בגובה של הראש, והכיפה על פדחתה ושיער של פניה בראש, ומקצת הסבכה מכסה על צד הכיפה שכנגד הראש למעלה, ויכולה היא לשלוף כיפתה בלא גילוי ראש מן הסבכה. ור"ש בן אלעזר שרי, כיון שעיקר השיער ממש יהא למטה מן הסבכה קצת".

והרשב"א והריטב"א הביאו דברי הרמב"ן. הראת לדעת כמה התחבטו הרמב"ן והראשונים, שהיה פשוט להם שלא יתכן לעולם לשלוף מתחת הסבכה, והיה קשה להם הרי ר"ש בן אלעזר צודק בטענתו, ולא הבינו איך יתכן לחלוק עליו, שהרי לא יתכן לחוש שתשלוף דבר מתחת הסבכה. עד שנצרכו לבאר, שכיפה זו עיקרה על מצחה, ורק מעט ממנה על שיערה (וכן נקטו הרי"ף והרמב"ם והשו"ע ושאר הפוסקים בפירוש "כבול", ראה להלן), ואי איירי בפאה מכוסה, הרי מצינו מפורש במשנה דפאה נכרית שחוששים שתשלוף הפאה מתחת הסבכה. וא"כ מה הרעש הגדול, אחר שאנו רואים כבר ששייך לשלוף תחת הסבכה בפאה, וכי אי אפשר ליישב שהוא הדין בכבול שאפשר לשלוף תחת הסבכה. וטפי יקשה לשיטת ר"ש בן אלעזר למבואר ברמב"ן הנ"ל שכבול מיירי שהוא על מצחה ולא על ראשה, ואפי' הכי חיישינן לר"ש בן אלעזר דילמא שלפא, א"כ כ"ש בפאה שכולה תחת הסבכה, שלא שלפא. ואמאי לא פליג ר"ש בן אלעזר אפאה.

ובספר הנ"ל תירץ, כיון שרש"י מפרש שפאה היא קליעת שיער א"כ זה כמו צמה שמגלגלת על ראשה, וזה קל יותר לשלוף. וכמובן שזה פיטומי מילי בעלמא. ואדרבה כיפה שהיא מקשה אחת, יותר קל לשלוף מקליעת שיער שמתפרק וכו'. ועכ"פ וכי היה תירוץ זה כ"כ פשוט לראשונים עד שלא ראו צורך להזכירו. ובפרט לפירוש הרמב"ן שהכיפה מונחת על מצחה, איך יתכן לומר שקליעת שיער יותר קל לשלוף. וגם קליעת שיער אפשר לפרש שאין זו צמה מגולגלת, אלא קליעה רחבה כעין כיפה.

[אמר המעתיק: וכן יש להוכיח ממה שהקשה הריטב"א (שבת נז.) "ואם תאמר כיון דכבול למטה מן השבכה הוא אמאי אסרי רבנן לצאת בו דהא אי אפשר לסלקו בלא סילוק השבכה", ולא הקשה כן על פאה. וכן ממש"כ רש"י (שבת סה.) "למטה מן השבכה - כגון כיפה של צמר", ולא כתב "כגון פאה נכרית". וכן ממש"כ הר"ן (שבת כט. מדפי הרי"ף) "למטה מן השבכה. כגון אצטמא וכיפה של צמר", ולא כתב "כגון פאה נכרית", ומכל זה משמע דפשיטא להם דאיירי בפאה נכרית מגולה, שמונחת על השבכה.

וכן מוכח מחידושי רבינו פרחיה ב"ר ניסים (למסכת שבת סד:), שהוא אחד מהראשונים, שכתב בזה הלשון: "ובפאה נכרית. כלומר שמתקשטין בו מי שאין להן שיער ארוך. אין יוצאין אלא לחצר ולא לרשות הרבים, דלמא נפלה ואתיא לאיתוייה. והא דשרינן שתצא האשה בפאה נכרית לחצר הוא שיהא ילדה בשל ילדה, אבל ילדה בשל זקנה אסור, **שמא תתבייש מחברותיה** ותתירם ותעבירם ד' אמות בכרמלית. אבל זקנה בשל ילדה מותר, דכיון ששבח הוא לה ואינה מתביישת, אין כאן חשש איסור כלל". עכ"ל. ומוכח מדבריו שהיו מתקשטות בפאה מגולה בחצר הרבים, ולכן אסור לילדה לצאת בפאה של זקנה, כיון שתתבייש מחברותיה. וכמו כן, כמו שהביא הרב הכותב לקמן, הרי אם היה מדובר בפאה שהיא תחת השבכה, בוודאי לא היה חשש שמא תיפול מראשה. ועוד, שאסור לצאת לרשות הרבים רק משום שמא תיפול, ולא משום דת יהודית].

ראיה מהתוס' דאיירי בפאה מגולה

התוס' (בשבת נז: ד"ה אי כבלא דעבדא) כתבו, "וא"ת אמאי לא תנו נמי ברישא פאה נכרית בהדי כבול דאין יוצאין בה לרה"ר, ויש לומר דמילתא דפשיטא היא דאסור לצאת בה לרה"ר, דוודאי משלפא משום דמחכו עלה" (יש לציין שהרמב"ם הלכות שבת פרק י"ט הלכה ז' ועוד ראשונים נקטו טעם איסור פאה משום "דילמא שלפא ומחוו" שהיא תכשיט יפה. ועוד טעם כתב הרמב"ם, "דילמא נפיל". ושו"ע הרב הביא שני הטעמים. והמשנה ברורה (ש"ג, ל"ו) נקט את הטעם של דילמא שלפא ומחוו. אבל תוס' סובר שטעם האיסור הוא "דילמא מחכו עלה". וקושיית התוס' ותירוצו הביא גם תוס' הרא"ש, ותוס' יו"ט, ומלאכת שלמה, והרמב"ן).

וקושיית התוס' היא: שהרי במשנה הראשונה (שם מנויים דברים האסורים לצאת בהם) תנן "ולא בכבול לרה"ר", ובמשנה השניה (בדף סד: שם מנויים הדברים המותרים) תנן "בכבול ובפאה נכרית לחצר", וכמבואר בגמ' שרק הני תרתי התירו לחצר, ודינם שווה. וא"כ אמאי לא תני ברישא "ולא בפאה נכרית לרה"ר". והנה האחרונים הביאו ראיה הן מהקושיה והן מהתירוצ, שאיירי בפאה מגולה. מהתירוצ - שהרי מה שייך "מחכו" אם הפאה מכוסה. ומהקושיה - שהקושיה אינה מובנת כלל, איך שייך לכתוב שאסור לצאת בפאה נכרית לרה"ר בשבת משום דילמא שלפא, והרי אף בחול אסור, ושום בת ישראל לא תצא פרועת ראש (וראיה זו הביאו כמה אחרונים, הגר"י פיק בספרו יש סדר למשנה, ובספר סתרי ומגיני סי' מ"ד ועוד).

ובאמת הבאר שבע עצמו כתב שלדבריו שיש איסור פאה נכרית מובן אמאי לא תני במתני' ולא בפאה נכרית לרה"ר, כיון שבלאו הכי אסור משום פריעת ראש. וגם היעב"ץ, ותפארת

ישראל, ועוד כמה מהאחרונים האוסרים, הביאו ראייה לדבריהם מהמשנה כנ"ל. אמנם כאמור הראשונים החשיבו זה לקושיה ולא תירצו כביאור הבאר שבע.

ובלחם שמים על המשניות (ליעב"ץ) נדחק לתרץ שלא איירי תוס' בפאה ממש אלא בסוג של פאה שאינה על ראשה אלא על פדחתה, וסובר היעב"ץ שזה מותר, ועל פאה כזו קאי התוס'. והובאו דבריו בחידושי החת"ס. אמנם תירוצו לענ"ד דחוק מאוד, כי מנין לו לתוס' להעמיד בפאה כזו כנגד כל הראשונים ורש"י ורמב"ם ולהקשות קושיה, הוה ליה לפרש כרש"י ולא תקשה קושייתו. וכלל לא נראה שתוס' מפרש פאה אחרת מרש"י, שהרי רש"י כתב שפאה היא על שערה וכו', ותוס' לא העירו עליו כלום.

[אמור המעתיק: יש שהביאו ראייה מכת"י של תוס' ישנים שנמצא לאחרונה, ושם משמע שהמשנה דיברה בפאה מכוסה תחת הסבכה. אך אין משם ראייה כלל, כי בעלי התוס' רבים הם, ושמא חולק התוס' שלנו על התוס' ישנים. ועוד, שגם לפירושו צ"ל שנראות שערות הפאה מבעד לסבכה, ולכן מחכו עלה, כי לא יתכן לפרש בדבריו שכל החשש הוא שמא תזוז הסבכה, שזה דוחק גדול מאוד ולא מסתבר שיקרה כך (והתוס' שלנו כתבו "ודאי" מחכו עלה), וגם משמע מהגמ' שהסבכה היא מהודקת לראשה ולא חששו שמא תיפול ברה"ר. וכמו שכתבו הראשונים דלעיל לגבי "כבול", שרק מקצתו תחת הסבכה וכולו נראה מבעד לסבכה. וא"כ גם מכאן מוכח שמותר להתקשט ברה"ר בשיער תלוש, ואין דינו כמחובר, וגם מוכח דלא כביאור הב"ש שהעמיד בפאה מכוסה תחת הסבכה והרד"ד. ולמעשה אין להביא ראייה מכת"י שלא התקבל בישראל ולא ידוע מה טיבו, וכמו שהתבאר כאן באריכות במקום אחר לגבי הפמ"ג, ואין לנו אלא דברי התוס' שלנו. אולם על כל זה נאמר "שערי תירוצים לא ננעלו", וע"פ הביאור שכתבנו בהקדמת הספר, אין סתירה כלל בדברי התוספות].

ראיות מהרמב"ם שאיירי בפאה מגולה ברה"ר

הרמב"ם (הלכות שבת פרק י"ט הלכה ז'), אחר שהביא כל התכשיטים האסורים וביניהם פאה נכרית, כתב "לא תצא אשה... ולא בפאה של שיער שמנחת על ראשה כדי שתיראה בעלת שיער הרבה... כל אלו אסורים לצאת בהם שמא יפלו ותביאם בידה, או תחלוץ ותראה לחברותיה". ואי איירי בפאה מכוסה, מה שייך בפאה המכוסה עם סבכה שתיפול (והרמב"ם הביא להדיא דין איסור בפאה ברה"ר, שהרי בחצר שרי). ולדעת הב"ש צריך לדחוק ולומר שלא קאי אפאה.

ואין לומר שהכוונה שתפול הפאה עם הסבכה, שא"כ נחשוש בכל סבכה שתיפול אפי' ללא פאה, ונאסור לצאת בסבכה. ולא מצינו בגמ' שחיישינן שיפלו מלבושיה, ורק דברים התלויים כתכשיטים חיישינן דילמא נפיל, ומעולם לא שמענו שההולכות במטפחת על הפאה נפלה מראשה, והטעם כיון שדרך לקשור המטפחת לאחוריה או לעורף, ואין דרך ליתן סבכה סתם על ראשה ללא שום קשר. ורק בפאה נכרית בזמננו היה שייך שתיפול, כיון שלא היתה עם בד מתחת מעובד יפה ככובע כמו היום, אלא כמו שכתב רש"י והשו"ע "קליעה של שיער"

שקלעו כעין כיפה רחבה, ונתנו על הראש ללא קשירה (כי אין מה לקשור) ולכן שייך שתיפול. אבל אם קושר ע"ז סבכה לא יתכן שתיפול. ועוד, שהרי הרמב"ם כתב להדיא שהיתר סרביטין תפורין משום שקשור לסבכה ולא נפיל, וא"כ חזינן להדיא שלא חיישינן שתיפול הסבכה.

ובשו"ע הרב (סי' ש"ג סעיף ט"ז) כתב, "אבל לא תצא בפאה נכרית, דהיינו קליעת שיער תלוש שנותנת על שיערה כדי שתיראה כבעלת שיער הרבה, שמא תחלצנה מעל ראשה להראותה, או שמא תיפול מעל ראשה ותביאנה בידה". והבין פשוט ש"שמא תיפול" שכתב הרמב"ם קאי גם על הפאה. וכן בחידושי רבנו פרחיה כתב, "ובפאה נכרית... אין יוצאין בו אלא לחצר ולא לרשות הרבים, דילמא נפלה ואתיא לאתויי".

עוד יש לדייק מלשון הרמב"ם, שכתב שלובשת זה ברה"ר "כדי שתיראה כבעלת שיער הרבה", ומלשון זה לא משמע כלל שאיירי בפאה מכוסה. ובפרט מלשונו בפירוש המשניות "שיער יפה", ואי מכוסה והוא רק נועד להגביה את הכיסוי, מה צריך שיער יפה ומיוחד. וכן נראה מלשון הרי"א (שבת פ"ו), שכתב "וכן לא תצא אשה ברשות הרבים בפאה נכרית, שהיא קליעות שיער שאינו שלה והאשה מתקשטת בהם". וגם כאן כרוכים להדיא שני הדברים, א. מתקשטת. ב. ברה"ר. וא"כ הקישוט הוא ברה"ר. ופירושו של הבאר שבע שנועדה הפאה לנפח את הסבכה וכו' הוא דחוק כאן, שמשמע שמתקשטת באותם קליעות.

והנה המגן אברהם בסי' ע"ה הביא את דברי הש"ג, אך שינה דבריו ולא הביא הראיה מפאה נכרית, אלא ממתני' שהתירה לצאת ב"חוטי שיער" לרשות הרבים. ויבואר להלן בהרחבה, ועיין להלן שבתוס' רי"ד מפורש כמג"א שאיירי בחוטי שיער כעין פאה. וכן הוא בריטב"א. וכן מוכח מכמה ראשונים שכתבו על כבול שהולכת תחת הסבכה, ובפאה לא כתבו להדגיש כן.

ראיה מהירושלמי

בעדות ביהוסף הנ"ל הביא ראיה מירושלמי (שבת לג:), "לא בכבול: טבוסה. תני, ר"ש בן אלעזר מתיר. ר' אחא בשם כהנא, אתיא דר"ש בן אלעזר כרבי, כמה דרבי אמר דבר שהוא טמון מותר, כן ר"ש בן אלעזר אמר דבר שהוא טמון מותר". לדעת הירושלמי עיקר טעם מחלוקת רשב"א ורבנן היא אם חוששים שתשלוף דברים טמונים שאינם נראים לעין, ולא משום דמגניא ומגלה שיערה (דלא כמאמרם בגמ' דידן שרבי ורשב"א טעמם משום דמגניא). ועכ"פ חזינן להדיא שדבר שהוא "טמון" מותר ולא חיישינן דילמא שלפא. ואם פאה איירי שטמון תחת הסבכה, א"כ פשוט שהיה צריך להיות מותר לרשב"א, ואמאי פליג רק אכבול.

לסיכום: הראת לדעת שפשטות הסוגיא לכאורה איירי בפאה מגולה, כדמוכח בגמ' מכיפה של צמר, ומהתוס', ורמב"ן, רמב"ם, ריטב"א, תוס' רי"ד, ורבינו פרחיה. וכן מסוגית חוטי

שיער, שאיירי לכאורה בפאה מגולה. אמנם שערי תירוצים לא ננעלו, והאוסרים יישבו הקושיות בדוחק.

ראיית המג"א והגר"א מחוטי שיער

הנה המג"א והגר"א השמיטו ראיית שלטי הגיבורים מפאה נכרית, והביאו ראייה ממתני' דחוטי שיער (ואין לומר שמש"כ המג"א "וכו" כוונתו לראיה מסוף המשנה "פאה נכרית", שהרי להדיא כתב בהמשך "עיין סי' ש"ג סעיף י"ד" ושם איירי בחוטי שיער. ומש"כ "וכו" כוונתו לומר שהראיה מהגמ' דמחכו עלה כמש"כ מחצית השקל).

ואע"פ שכתב המג"א "וכ"כ בש"ג", היינו שכתב הש"ג יסוד הדין שמותר לכתחילה, אבל לא שכתב הראיה משבת (וידוע דרכו של המג"א, לצטט לשונות הפוסקים ולגרוע ולהוסיף, ראה לדוגמא מג"א סי' ש"ז ס"ק ז' שכתב עד כאן דברי המגיד משנה, ושינה מלשונו ע"ש). וביאר מחצית השקל שעיקר ראייתו של המג"א היא מהגמ' "דילמא מחכי עלה", ולכן הביא ראייה מסוגיא דחוטי שיער, שלהדיא מבואר שם בגמ' שהאיסור משום "דילמא מחכי עלה", וא"כ על כרחך איירי במגולה. דמתני' דפאה נכרית אפשר לדחות ולומר שאיירי במכוסה כמש"כ הב"ש וכ"כ הגר"א בשנות אליהו, ולכן היה מוכרח להביא ראייה מדין חוטי שיער ראה להלן.

והיינו דאיתא במשנה, "יוצאה אשה בחוטי שיער, בין משלה בין משל חברתה בין משל בהמה". ובגמ', "וצריכא, דאי אשמעינן דידה, משום דלא מאיס (רש"י: וליכא למימר דמשלפא ליה משום דמחכו עלה וממטי ליה בידיה), אבל חברתה דמאיס אימא לא, ואי אשמעינן דחברתה דבת מינה הוא (רש"י: ולא מינכר ולא מחכי עלה), אבל דבהמה לאו בר מינא הוא אימא לא, צריכא".

ומוכח להדיא שאיירי בחוטי שיער שאינם מכוסים בסבכה, שהרי כל ענין "מחכו עלה" שייך רק בגלוי (וגם האגרות משה נקט זה לראיה החזקה ביותר, וכתב "וכמעט שמוכרח מהגמ' פרק במה אשה, שאם איירי דיוצאה בפאה נכרית דוקא במכוסה, לא היה שייך לומר דעל שערות זקנה לילדה ניחוש למחכו עלה"). ואם מדובר כשאינה מכוסה, מוכח שאיירי גם שיש הרבה חוטי שיער כמו פאה שמכסה את כל שיער ראשה, דאם לא כן אסורה לצאת כך משום פריעת ראש. וא"כ חזינן שפאה מותרת ברה"ר.

עוד עדיפות יש לראיה מ"חוטי שיער", ששם איירי להדיא ברה"ר, שמותר לצאת בהם לרה"ר. וא"כ לא שייך לומר שאיירי רק בחצר כמו במתני' דפאה. ועוד מוכח להדיא שלא איירי במכוסה, מהא דמבואר אח"כ בגמ' (דף סד:): "תנא, ובלבד שלא תצא ילדה בשל זקנה וזקנה בשל ילדה. בשלמא זקנה בשל ילדה משום דשבח הוא לה, אלא ילדה בשל זקנה אמאי, גנאי הוא לה! אידי דתנא זקנה בשל ילדה, תנא נמי ילדה בשל זקנה". ויש כמה פירושים בראשונים מה קושיית הגמ' "שבח הוא לה", עיין תוס' וריטב"א החדש, ועוד, ועכ"פ לכל

הפירושים יש שבח לאשה זקנה בזה שיוצאת בשערות של ילדה לרה"ר, שע"י זה יחשבו שהיא צעירה. וא"כ מוכח שוב שני דברים: א. לא יתכן שמדובר במכוסה דא"כ איזה שבח הוא לה, הרי אף אחד לא רואה, ואיירי כאן ברה"ר, ומשמע שגם ברה"ר שבח הוא לה. ב. איירי בהרבה חוטי שיער כמו פאה, כי הרי מטרתה שיחשבו שהיא צעירה, וודאי שכמה חוטים בודדים שחורים ע"ג ראש לבן לא יועילו לזה.

אמנם צ"ע שהרי רש"י פירש חוטי שיער "שקולעת בהם שיערה". ומשמע שהוא מעורב "בתוך" השיער, וא"כ איך ניתן לומר שאיירי במגולה, והרי שיערה ממש אסור בגילוי. אמנם באמת גם לרש"י לא מוכרח דאיירי שהוא בתוך שיערה, שבפמ"ג סי' ש"ג (משבצות זהב ס"ק א') כתב "ואסברא מש"כ רש"י קולעת בתוך שיערה, יש לפרש כורכת סביב השיער, דהיינו גדיל כציצית דכורך חוט והוה גדיל", ע"ש שהביא מהרמב"ן והא"ר. והיינו שעצם הדבר שכורכת סביב השיער זה קרוי קולעת כמו גדיל. ולפ"ז גם רש"י מודה שאינו קלוע "בתוך" שיערה.

וכל זה לשיטת רש"י, אך י"ל שכל ראיית המג"א והגר"א היא לשיטת הראשונים שאיירי שאינו קלוע אלא "על" שיערה, כמש"כ ר"ת (שבת נ"ז תד"ה במה), וכן הרא"ש (סי' א') והר"ן (דף כה: ד"ה כתבו) כתבו לחלוק על רש"י, שבקלוע יש איסור סתירה ואסור לפרק הקליעה. ולכן כתבו שלא איירי בקלוע אלא איירי על שיערה. וכן הכרעת השו"ע להתיר בקלוע (לפי הכלל הידוע שדעה ראשונה בסתם ושניה י"א הלכה כדעה ראשונה), וכן פסק שו"ע הרב להתיר. ולכן נקט שו"ע הרב (סי' ש"ג סעיף ט"ז) "יוצאת בחוטי שיער הכרוכים לה על שיער ראשה", וכ"כ במשנ"ב (סי' ש"ג ס"ק ל"ו) "שמהדקתן על ראשה".

ראיה מפורשת למג"א מתוס' רי"ד

כתב בתוס' רי"ד (שבת נז. וכן בפסקי רי"ד) "טבילה מאן דכר שמיה... פירוש לדילמא שלפא ומחוויה ליכא למיחש, שאין דרכה של אשה לגלות שיערה משום פריצות". וחזינו להדיא כמו שכתב המג"א, שחוטי שיער הם חוטים רבים ומשמשים כיסוי לשיערה האמיתי. ואע"פ שכתב דבריו על חוטי צמר, עכ"פ בחדא מחתא תנינהו, עיין בגמ' ובברייתא לענין חציצה.

ועוד כתב בתוס' רי"ד להדיא על דין חוטי שיער (שבת סד. וכן בפסקי רי"ד), "בשלמא זקנה בשל ילדה, כיון דשבח הוא לה אתיא לאחוויה, אלא ילדה בשל זקנה גנאי הוא לה! כדי נסבה. וקשיא לי, דבחוטי שיער ליכא למישלף ולאחוויה, דגנאי הוא לה לגלות שיערה. והנכון בעיני דאיפכא גרסינן, בשלמא ילדה בשל זקנה מאיסי לה ואיכא למיחש דילמא בשעת טבילתה לא תשווי להו ארישא, שמפני ששיערה שרוי במים מואסת בשיער הזקנה, ואתיא לאייתויינהו ארבע אמות ברשות הרבים. אלא זקנה בשל ילדה לא מאיסי, וכדי נסבה".

וחזינו להדיא בתוס' רי"ד כמה הלכתא גבירתא:

א. איירי כאן שאין כיסוי על חוטי השיער (ולכן הקשה שאם שולפת החוטים נגלה ראשה, דאם לא כן אפי' תשלוף את החוטים עדיין נותר הכיסוי כמו דקי"ל בכיפה של צמר דחיישינן שמא תשלוף הכיפה מתחת הסבכה).

ב. איירי בהרבה חוטי שיער, עד כדי כך שמועילים לשמש בתור כיסוי לשערות האמיתיות. ולא מיירי בחוטים בודדים, ולכן אם לא שולפת אינה פרועת ראש.

ג. התוס' רי"ד מבאר מה החשש של "דילמא שלפא", והיינו שתשלוף בעת הטבילה משום שמואסת בשיער הזקנה ולא תרצה לכסות שוב, וכנראה תכסה ראשה בדבר אחר. ובזה מיישב הקושיה מה שייך דילמא שלפא.

אמנם רש"י ותוס' חולקים עליו וסוברים שגם זקנה בשל ילדה וגם ילדה בשל זקנה הטעם משום חשש "מחכו", וא"כ צריך ביאור מה שייך לחשוש "דילמא שלפא" והרי לא מגליא שיערה כמבואר במשנה לענין סרביטין כנ"ל. וכן קשה על המג"א והגר"א. וכאן אין לתרץ שזה איירי שיש תחת החוטי שיער סבכה, כמו שתירצנו בפאה נכרית, דא"כ מה החשש שיחכו עלה שיראו השערות הלבנות שלה. ועוד שבגמ' (דף נז:) להדיא מבואר הטעם שאין החוטי שיער חוצצים, משום ששיער על גבי שיער לא הוי חציצה (עיין רמב"ם י"ט, ט' ובשו"ע הרב ש"ג, ט"ז) ולכן לא חיישינן שתסירם בשעת הטבילה. וא"כ מבואר להדיא שהם נתונים על השיער ממש.

ועל כן צריך לתרץ שמחמת הבושה חיישינן שתגלה שיערה (ובפרט להמבואר בשו"ת מהר"י הלוי (אחי הט"ז) סי' ט', שפעם אחת באקראי בעלמא כשאינה הולכת כך בקביעות, שרי לגלות שיערה אפי' בשוק) ורק לענין סרביטין לא חיישינן בקשורים, כיון שכל מטרתה להתפאר בתכשיטיה וודאי לא תעשה מעשה שגורם לה היפך ההתפארות דהיינו בושה של פירוע ראש, ואין הצר שווה בנזק המלך. אמנם כשמחכי עלה אזיל סומקא ואתי חיזורא וכל אשר לה תיתן בעד נפשה. וכמו שמפורש במעשה שהובא במסכת בבא קמא (דף צ:): שאשה הורידה את מטפחתה כדי לטפח ולספוג את השמן (ומשם מביאים ראה שבאקראי שרי). שוב ראיתי מפורש כן בשו"ת רבי עזריאל הילדסהיימר (תלמיד ה"ערוך לנר", חלק ב' סי' ל"ו). ובזה יובן אמאי הרש"ל והמהר"ם מחקו את הגירסה שהיתה בגמ' בשלמא זקנה בשל ילדה שבח הוא לה "ואתיא לאחוויי", וכתבו למחוק את תיבות "ואתיא לאחוויי". ויש לומר שלא חיישינן שתגלה שיערה בשביל להראות תכשיט יפה כמו שמצינו בסרביטין, ורק מחמת בושה יש חשש זה. ובאמת תוס' רי"ד שגרס אתיא לאחוויי נתקשה טובא כנ"ל.

ראיה מהריטב"א

הריטב"א (החדש) כתב, "בשלמא זקנה בשל ילדה שבח הוא לה, והוה סלקא דעתך שתהא יכולה לצאת בו, דלא חיישינן דילמא מחכו עלה, ואיצטריך תנא לאשמועינן דאפי' הכי לא

תצא, דזמנין דמחכי לה עלה שאינה יכולה לכסות כל כך שלא יראה שיערה". וחזינן להדיא שפירש שה"חויטי שיער" הם רבים ומשמשים לכיסוי, ומכסים כמעט את כל שיערה, אך כיון שאינם מכסים ממש את הכל, יבלוט שיערה הלבן לחוץ ולכן יחכו עלה כאשר יראו את שיערה הלבן. גם יש לומר שכיון שהשערות אינן קלועות מקשה אחת כמו פאה נכרית שהיא כעין צמה קלועה, עיין רש"י, אלא כעין חוטים בעלמא ללא קליעה, עדיין אפשר לראות ע"י התבוננות מבין חרכי השיער כמה שערות בודדות של השיער הלבן שמתחת (ולענין פריעת ראש קיימא לן שמעט שיער היוצא מצמתן אין חייב כיסוי, כמבואר ברמ"א סי' ע"ה).

ועכ"פ מוכח מכאן שני דברים: א. שאיירי בחוטי שיער שאין עליהם כיסוי. ב. חוטי שיער אלו הם כמו פאה, שמטרתה שיחשבו שאלו שערותיה האמיתיים. וא"כ מובנת היטב ראיית המג"א מהמשנה של חוטי שיער, שלא איירי בחוטי שיער בודדים אלא בהרבה חוטים, ואיירי במגולים, דאם אינם מגולים ויש מטפחת על ראשה, מה החשש שיחכו עלה. וכן משמע מלשון הר"ן שכתב "דשחורות על לבנות או לבנות על שחורות נראין הן ואתי למישלף", וכנראה כוונתו שהלבן והשחור צבעים נוגדים הם ומפני זה ניכר לעין הניגוד. ובלבוש כתב "ולא ילדה בשל זקנה דמחכי עלה כשיוצאת בשערות שאינן ראויות לה", וכנראה כוונתו שלא מתאים השיער הצעיר למראה פניה הזקנות, ולפ"ז מובן שפיר. גם בחידושי הר"ן משמע כן, שכתב "דילמא מחכו עלה שהיא מתנאית בשיער של ילדה".

החילוק בין חוטי שיער לפאה

ההלכה היא במשנה שאסור לצאת בפאה לרה"ר, וכן נפסק בשו"ע (סי' ש"ג סעיף י"ח), אמנם חוטי שיער שרי (שו"ע שם). ובמשנה ברורה עמד על החילוק ביניהם, וכתב (שם ס"ק ל"ו) "בחוטי שיער. שמהדקתן על ראשה, ואין זה פאה נכרית המבואר לקמן בסעיף י"ח דאסור לצאת בה לרה"ר, דהתם יש בה משום תכשיט, אבל הכא הוא רק חוטין בעלמא". עכ"ל. ויש שהבינו כאילו כוונתו לומר שהם חוטים בודדים, ולכן כתבו שאין ראייה מחוטי שיער. אבל זה אינו, שהרי בסוגיא מבואר שחוטי שיער נועדו ליפוי להראותה כצעירה, ומה שייך ע"י חוטים בודדים להפכה לצעירה. אמנם כוונתו היא לחלק ששם זה שיער "קלוע" כמבואר ברש"י בשבת וכן בשו"ע סעיף י"ח, אבל כאן הם חוטים "בעלמא" דהיינו סתם חוטים כמות שהם שאינם קלועים ומיופים כתכשיט. דאם לא כן הוה ליה למימר "מעט חוטים" ולא "חוטים בעלמא".

גם בשו"ע הרב נראה שעמד על שאלה זו, וכתב "יוצאת בחוטי שיער הכרוכים לה על שיער ראשה... אבל לא בפאה נכרית דהיינו קליעת שיער תלוש שנותנת על שיערה כדי שתיראה כבעלת שיער הרבה, שמא תחלצנה מעל ראשה להראותה או שמא תיפול מעל ראשה ותביאנה בידה". וגם הוא הביא ב' הדינים אחד ליד השני (דלא כשו"ע שכתבם במקומות שונים), ונראה שעיקר החילוק לדעתו הוא בין "קליעה" לסתם חוטים. וגם לגבי נפילה מובן

החילוק, שחוטי שיער הם "כרוכים" סביב שערה וכנראה כך זה לא נופל, אבל פאה נכרית "נותנת על שערה" נתינה בעלמא ולכן חיישינן שתיפול.

[אמר המעתיק: ואפשר עוד לחלק, שחוטי שיער הם כמו פאה של ימינו המונחת על ראשה, ואין חשש שתסירנה ותגלה ראשה, אבל פאה שבמשנה היא צמה היוצאת מכיסוי ראשה, ויכולה לחלוץ ולהראותה או שתיפול ותביאנה בידה. וראה לעיל בעמ' 127, שם הכרחנו ביאור זה בדברי הגאון בעל "כף החיים" שכתב שיש לחלק, וסתם ולא פירש].

והיעב"ץ (חלק ב' סי' ז'-ח') כתב לדחות ראיית המג"א מחוטי שיער, וסבירא ליה שאיירי בסוג חוטי שיער שנותנת על המצח או הצדעים. ואזיל לשיטתו שעל המצח מותר להניח פאה נכרית. וטעמו שהרי אפי' שערות ממש י"א שמותר מה שיוצא מחוץ לראשן, דס"ל שחיוב הכיסוי הוא רק על השערות שעל ראשן אבל היוצא לחוץ מותר. ולכן כ"ש פאה נכרית ששרי על מה שיוצא לחוץ. ולפי דבריו אתי שפיר הקושיה איך יש חשש דילמא שלפא, והרי לא יתכן שתגלה ראשה. אמנם מרש"י ושאר הראשונים לא משמע כדבריו, שכתוב שנותנת זה על ראשה במקום שערה. וכמבואר לעיל בתוס' רי"ד וריטב"א, שנראה להדיא שחוטי שיער אלו משמשים ככיסוי על ראשה. ובפשטות ראיית המג"א והגר"א נכונה לפי פשט הסוגיא.

הש"ג התיר אף ברה"ר

עד כאן נתבארו שיטות החולקים האוסרים והמתירים כדרכה של תורה, זה בונה וזה סותר, ואלו ואלו דא"ח. ונידון זה נמשך בספרי האחרונים במשך מאות שנים, יש אוסרים ויש מתירים. אך לאחרונה התפרסם ספר אחד שיצא בהמצאה חדשה, שהש"ג לא התיר פאה אלא בחצר ולא ברה"ר. ויסוד המצאתו מיוסד על שיטת הש"ג שהביא הבית שמואל באה"ע סי' קט"ו, שדעת הש"ג היא שאסור לילך פרועת ראש בחצר, וחולק על השו"ע והטור וכל הראשונים וכל הפוסקים הסוברים שמותר לילך בחצר אפי' בפריעת ראש לגמרי, וכדמוכח פשטות הסוגיא בכתובות ע"ב ע"א (והיום נהגו להחמיר גם בחצר משום שדעת הזוהר לאסור באיסור חמור). והש"ג אזיל כאן בשבת לשיטתו בכתובות שסובר שאסורה פריעת ראש בחצר, ובא לחדש שפאה נכרית בחצר שרי, אבל לא ברה"ר. והטעם שהתיר פאה, משום שכל האיסור בחצר הוא דת יהודית מחמת קבלת הנשים, ובפאה לא קבלו עליהו אלא רק בשיער ממש.

ולדעתו אין שום מחלוקת לדינא בדין פאה נכרית בין הבאר שבע לשלטי גיבורים, ולכ"ע מותר בחצר ואסור ברה"ר, וכל הפוסקים שהבינו שיש מחלוקת בין השלטי גיבורים לבאר שבע והבינו בדברי הש"ג שהתיר גם ברה"ר, הן המסכימים עמו והן החולקים עליו, "טעו" בהבנת דברי הש"ג, ומכללם המהר"י קצנלנבוגן, הבאר שבע, וכל גדולי ישראל הבאים אחריהם שדיברו בנושא זה כגון היעב"ץ והחת"ס, שו"ע הרב והמשנ"ב, ועוד רבים רבים

שא"א למנותם כאן כי רבים הם. כולם "טעו" בהבנת דבריו, כיון שלא עלה על דעתם המצאה זו שהש"ג אזיל "לשיטתו".

ויש לציין ש"תגלית" זו שהש"ג כאן אזיל לשיטתו בכתובות שאסור לצאת פרועת ראש לחצר, כבר כתבו כן הרבה מהאחרונים, ועם כל זה לא עלה בדעת אחד מהם לומר שהתיר "רק" בחצר, ונקטו בפשיטות שאע"פ שהש"ג אוסר גילוי שיער בחצר פשוט שכאן מתיר פאה אף ברה"ר, כסתימת לשונו. וכבר בדברי השואל ליעב"ץ (בשו"ת שאילת יעב"ץ חלק ב' סי' ח') הזכיר זאת, ועם זה לא עלה לא בדעתו ולא בדעת אביו היעב"ץ לחדש שהש"ג התיר "רק בחצר". גם הפני יצחק (שמנה אותו בספר דת משה וישראל עמ' נ"ט) רצה לומר כן, וחזר בו וכתב שכולם חלקו עליו. גם נכד הישועות יעקב (נדפסו דבריו בישועות יעקב אה"ע סי' כ"א) הזכיר זה. וכן בעדות ביהוסף הזכיר שהש"ג לשיטתו שאסור בחצר פריעת ראש. וודאי שלא עלה על דעת אחד מהם לומר שהש"ג התיר רק בחצר. ופשוט שסתימת לשונו משמע שמותר בכל גוונא. גם בשו"ת הרי בשמים (מהדורא קמא סי' ל"ו) הביא זה. וא"כ כל אחרוני האחרונים ידעו מ"תגלית" זו, וכי יעלה על הדעת שכל גדולי עולם אלו שידעו הכל והיה דעתם לאסור (כדעת הב"ש וחלקו על הש"ג) לא ידעו לפרש את דברי הש"ג שהתיר רק בחצר, אפי' לא בדרך אפשר. גם המג"א והב"ש ושאר אחרונים פשוט שידעו מ"תגלית" זו, שהרי היא כתובה על הספר והביאה הבית שמואל בדין השו"ע של פרועת ראש, ואינה נמצאת באיזה שו"ת נעלם, וגם זה מובא בש"ג על הרי"ף, וכי נשמט זה מעיני כל גדולי ישראל.

והגדיל הנ"ל לעשות, שכתב שגם הרמ"א והמג"א התירו פאה נכרית רק בחצר. אע"פ שהרי הם מתירים (מעיקר הדין, ע"פ דינא דגמ' לפני חומרת הזוהר) ללכת בחצר פרועת ראש לגמרי (כמבואר בדרכי משה סי' קט"ו ס"ק ד', ובמג"א סי' ע"ה ס"ק ד'), וא"כ תגדל התמיהה על מה הוצרכו להתיר פאה נכרית בחצר. וכתב הנ"ל שעיקר כוונתם לומר שבפאה בחצר אין את החומרא של "קמחית", שהרמ"א כתב בדרכי משה (שם) שמצד הצניעות כקמחית אין ללכת בגילוי שיער אפי' בחצר ובבית, ועל דין זה שכתוב ברמ"א באה"ע, קאי הדרכי משה באו"ח לומר שבפאה אין "הידור" זה. אבל מעיקר הדין שרי בחצר אפי' גילוי שיער ממש.

ושוב סובר הנ"ל שכל האחרונים הנ"ל טעו גם בהבנת דברי הרמ"א והמג"א, וכאן כבר "טעו" סתם בלי "לשיטתו", שהרי הרמ"א והמג"א מתירים אפי' שיער ממש בחצר. ונזכיר שוב את כל האחרונים ש"טעו" בהבנת דברי הש"ג וחשבו שמתיר אף ברה"ר, ועשו מחלוקת גדולה להלכה בין הב"ש לש"ג, מה שלדברי הנ"ל לא היה ולא נברא: ה"מהרי" קצנלנבוגן", ה"באר שבע", ה"לבוש", ה"עטרת זקנים", ה"כנסת הגדולה", ה"אליה רבה", ה"יעב"ץ", ה"מגן גיבורים", ה"חתם סופר", ה"ישועות יעקב", ה"תשובה מאהבה", ה"דברי חיים", ה"ברכי יוסף", רבי שלמה קלוגר, וכל עשרות רבות של שותי"ם שעסקו בזה. וכן מפרשי המג"א הלא הם הפרי מגדים, מחצית השקל, ומשנה ברורה, וכן שו"ע הרב, בקיצור כל גדולי ישראל שרק

נגעו בדין זה, "טעו" בזה. לא נמצא אף אחד שיעלה על דעתו להכניס פשט כזה מוזר בש"ג ברמ"א או במג"א, לומר שהתירו רק בחצר.

הש"ג העתיק לשון ריא"ז

ולפני שנבוא לעיקר הדברים, יש לציין שבאמת עיקר המצאתו אינה נכונה. עיין בחיד"א (שם הגדולים חלק ספרים מערכת ש' אות ע"ז) על הספר "שלטי גיבורים", שכתב, "ובתוך השלטי גיבורים העתיק דברי ריא"ז שהוא רבינו ישעיה האחרון זצ"ל, והוא רבינו ישעיה מטראני בר ברתיה דרבינו ישעיה הזקן דשמעתיה לפום רבנן הרא"ש והטור ושבלי הלקט ודעימייהו. וראיתי בסדר הדורות דף נ"ה שכתב וזה לשונו, ריא"ז עשה פירוש לאלפסי נקרא שלטי הגיבורים, עכ"ל. ועמו הסליחה כי ריא"ז לא חיבר על הרי"ף כלל, רק כתב פסקי הלכות על הש"ס ונמצאים בערי איטליה וגם אני הצעיר יש בידי חלק אחד כתב יד. אמנם הרב יהושע בועז לבית ברוך חיבר שלטי הגבורים והוא ספר המחלוקות כמ"ש לעיל, ובתוכו הביא דברי ריא"ז ומציין כל מקום שהביאו עליו כמפורסם, והשאר הם דבריו של הרב יהושע בועז ברוך, הן להביא דעות הגדולים ומחלוקתם, והן שהוא מחדש כמה פעמים שקלא וטריא ודינים. ותוספות רי"ד קידושין שהם מרבינו ישעיה הראשון הדפיסם מורנו יהושע בועז הנזכר סביב לגמרא". עכ"פ היוצא מדבריו שהש"ג בסך הכל "מעתיק" דברי הריא"ז כמו כל מדפיס, וא"כ אין שום ראייה שהש"ג גופיה סבירא ליה כמו הריא"ז. וא"כ נפל פיתא בבירא ובטלה המצאתו של הנ"ל. ומש"כ הבית שמואל שבש"ג כתב שבחצר אסור, כוונתו שכך הביא בספר שלטי הגיבורים ששם מודפס לשון ריא"ז, אבל אין זה כלל ראייה לדעת הש"ג, רבי יהושע בועז עצמו.

דעת הסמ"ג בדין פריעת ראש בחצר

[אמר המעתיק: דברי הרב הכותב שליט"א אמורים לגבי לשון הריא"ז שהביא הש"ג, וכתב "ואפי' בחצר אסור לצאת בלא קלתה על ראשה, וכך היא שיטת תלמוד ארץ ישראל". וע"ז כתב שאין אלה דברי הש"ג אלא דברי ריא"ז, והש"ג רק העתיק דבריו ולא סבירא ליה כוותיה, וכמו שמובא ב"שם הגדולים". אמנם לגבי הסמ"ג שהביא ה"בית שמואל" (אה"ע סי' קט"ו) הנ"ל, וכתב עליו "בסמ"ג הביא ירושלמי אפי' בחצר יש איסור אם ראשה פרוע לגמרי", היה מקום לומר שהסמ"ג הביאו ולכאורה פסק כמותו.

אולם אחר המחילה רבה, נראה שדברי ה"בית שמואל" בדעת הסמ"ג צריכים עיון, וכי הסמ"ג לא אסר מעולם פריעת ראש בחצר. וזה לשון הסמ"ג: "ואיזוהי דת יהודית, הוא מנהג הצניעות שנהגו בנות ישראל. ואלו הם הדברים שאם עשתה אחת מהן עברה על דת יהודית, היוצאה מחצר לחצר דרך מבוי וראשה פרועה ואין עליה רדיד (רדיד תרגום ירושלמי של צעיף) כשאר כל הנשים, אע"פ ששערה מכוסה במטפחת (עיין רמב"ם הי"ב). ואין בזה פרועת ראש לגמרי, דהא אמרינן בירושלמי היוצאה בקפליטין שלה אין בה משום פריעת ראש, ומה שאומר שם הדא דאת אמר בחצר אבל למבוי יש בה משום פריעת ראש התם כשרוצה לשהות במבוי". עכ"ל.

והסמ"ג איירי ביוצאת מחצר לחצר דרך מבוי, והיינו מבוי מפולש, שצריך שם רדיד ולא די במטפחת, כמש"כ הרמב"ם שצ"י הסמ"ג: "ואלו הן הדברים שאם עשת אחד מהן עברה על דת יהודית, יוצאה לשוק או למבוי מפולש וראשה פרוע, ואין עליה רדיד ככל הנשים, אע"פ ששערה מכוסה במטפחת". וע"ז העיר הסמ"ג שבמטפחת אין פריעת ראש לגמרי, והביא ראיה לזה מהירושלמי, שהיוצאת במטפחת אין בה משום פריעת ראש, ולמרות שהירושלמי מצריך כיסוי ראש בחצר, התיר ללכת שם במטפחת, וא"כ מוכח שמטפחת אינה פריעת ראש לגמרי. ונפק"מ במקום שנהגו לצאת במטפחת לבד, כמו בימינו, שיהיה מותר, כי אין בזה פריעת ראש לגמרי. ואין שום הכרח מדברי הסמ"ג שבחצר אסור גילוי ראש לגמרי, נגד דעתם של רוב ככל הראשונים].

ראיות שהש"ג התיר ברה"ר

פירוש מחבר הספר הנ"ל בדברי הש"ג הוא מופרך וזה דבר פשוט לכל מעיין, אבל בכל זאת אמרתי להעתיק הוכחות ברורות עלי ספר:

א. דוחק עצום לפרש דברי הש"ג שהתיר בסתמא בשבת ובנוזיר "יראה מזה להביא ראיה וסמך לנשים היוצאות" לומר שקאי רק אחצר, אחר שסתם דבריו שמותר ומשמע בכל גוונא, ובוודאי היה צריך לכתוב בפירוש ששרי רק לחצר, ואמאי יגרום מכשול לגדולי עולם כמו המהר"י קצנלנבוגן, הב"ש, הרמ"א, המג"א, היעב"ץ, הפמ"ג, המחצ"ש, החת"ס, וכו' כל האחרונים וכל הגדולים, לטעות בפירוש דבריו, שהתיר גם ברה"ר (לדוגמא, הפמ"ג סי' ש"ג במשב"ז ס"ק ט' כתב, "בדרכי משה אות ו' בשם הגהות אלפסי החדשים, מותר לנשואה לצאת בפאה נכרית מגולה לרה"ר בחול, דאין שיער בראשה ערוה כי אם המדובקים לבשרה, אע"ג דעבדא לקישוט שתהא נראית כבעלת שיער ע"ש. וכן כתב בשלטי הגיבורים הביאו הבאר שבע באורך, וראיה משבת יוצאה בפאה נכרית וכו' ע"ש". היינו שלדעת הפמ"ג כתוב להדיא בש"ג שמותר ברה"ר, וזה לא פרשנות של הפמ"ג בדברי הש"ג). ואמנם נכון שטוען הספר הנ"ל שכולם טעו, אבל עכ"פ מסכים הוא שהיו אנשים חכמים, וא"כ הטענה היא על הש"ג כיצד כתב בלשון כזו שכל רואה מבין שהכוונה להתיר בכל גוונא שהרי סתם דבריו. והוי ליה למימר "מותר לצאת לחצר". גם כל אחד שלומד דבריו מבין פשוט שמתיר בכל גוונא, ולדברי הספר הנ"ל שאזיל לשיטתיה שאוסר פריעת ראש בחצר (מה שנתבאר שאינו נכון, כי הביא רק לשון ריא"ז), עדיין אין זה סיבה לכתוב סתם מותר "לצאת" לשון שמשמע לצאת בכל גוונא, על סמך איזו שיטה יחידאה שיכתוב בכתובות. שהרי גם הוא ידע שהרוב מתירים פריעת ראש בחצר.

גם אח"כ כתב "ואע"ג דאמרין סוף פרק קמא דערכין דפאה נכרית המחוברת לשיער ממש הוי כגופה ממש, מכל מקום לא נאסור בשביל כך לצאת בה ולהתקטש בה". ושוב סתם הדברים "לא נאסור לצאת" משמע שכל היציאות מותרות, והתיר הדברים בשורשם שאין כלל איסור יציאה וקישוט בפאה. ובהמשך כתב "אבל שיער המכסה שערה אין כאן משום שיער באשה ערוה, וגם לא משום פריעת ראש", וסתימת הלשון משמע שבכל גוונא אין כלל מושג של פריעת ראש בפאה.

ב. בכל פרק "במה אשה", סתם "יוצאה" הכוונה בין לחצר ובין לרה"ר, ורק בפאה נכרית שהותרה רק בחצר הוסיפה המשנה להדיא שאיירי בחצר דווקא: "מתני'. יוצאה אשה בחוטי שיער... ובפאה נכרית לחצר". ובגמ', "אמר רב, כל שאסרו חכמים לצאת בו לרה"ר אסור לצאת בו לחצר, חוץ מכבול ופאה נכרית. רב ענני בר ששון משמיה דרב ישמעאל אמר, הכל ככבול". וברש"י, "חוץ מכבול ופאה - שמותר לחצר כדתנן במתני', וטעמא מפרש לקמיה. הכל ככבול - כל הנאסרים לא נאסרו אלא לרה"ר, אבל לחצר מותרים ככבול". היינו שיש אומרים שמתני' "במה אשה יוצאה" איירי שיוצאה "רק" לרה"ר, וי"א שאיירי "גם" בחצר, ולכ"ע פשוט שסתם "יוצאה" אשה הכוונה לחוץ לגמרי שהוא רה"ר. וא"כ לא יתכן שהש"ג יכתוב כאן בסוגיא שלנו בשבת, בלשון סתמא "יראה מזה להביא ראייה וסמך לנשים היוצאות..." ותהיה כוונתו רק לחצר, שהרי קאי אסוגיא דגמ' שיוצאת הכוונה לרה"ר. והנ"ל מבאר שאדרבה עיקר התכשיטים בזמנם היו מיועדים לבית לכבוד בעלה ולא לשוק. וכל זה ליתא, כפי שנתבאר שכל פרק במה אשה לא מוכח כן, ואע"פ שאמנם חז"ל רצו שעיקר התכשיטים יהיה לבעלה, היינו הכל על צד המוסר, אבל המנהג בפועל היה כמו היום, שלבשו עיקר התכשיטים בחוץ, כדמוכח כל פרק במה אשה יוצאה. ולמשל אם כתוב שחז"ל אמרו שלא לכעוס, וכי נאמר שמכאן ראייה שלא כעסו כלל בימי חז"ל.

גם בכתובות (עב.) במשנה "יוצאה וראשה פרוע", פשיטא לגמ' שאיירי שיוצאה לרה"ר, אע"פ שכתוב סתם יוצאה. וגם הירושלמי שכתב "הדא דתימא בחצר" וחולק על הבבלי, הוצרך לפרש זה ולעשות "אוקימתא" בגלל הקושיה שלרה"ר הוא דאורייתא, אבל ודאי שפשטות הלשון "יוצאה" הכוונה לרה"ר.

[אמר המעתיק: וכן הר"ן ביומא (דף ב' ע"ב, ד"ה ומיהו וד"ה ואיכא) כתב לגבי יציאה באנפליא ביוה"כ פ' "ומדקתני סתמא יוצאין" - משמע דאפילו לרה"ר, היינו שסתם יציאה היא לרה"ר ולא לחצר. ואף שהר"ן נחלק שם על הרמב"ן - אולם הראשונים פסקו כהר"ן, וכ"פ השו"ע (סי' תרי"ד סעיף ב'), וכן המג"א המ"ב ועוד].

והש"ג הרי ידע שכל הפוסקים מתירים פריעת ראש בחצר (שהרי עיקר ספרו מיוסד על ליקוט שיטות הפוסקים וזהו שמו "שלטי גיבורים" כידוע), וידע שיש רק שיטה יחידאה הסוברת שיש איסור בחצר, וא"כ איך כתב בפשטות להתיר פאה ב"חצר" כאילו איסור פאה נכרית בחצר הוא דבר פשוט ומוסכם על כולם. והרי לא יתכן שיסמוך במסכת שבת על מה שיכתוב במסכת כתובות את שיטת הסמ"ג שלירושלמי אסור ללכת בפריעת ראש בחצר (וכבר מבואר שזה רק לשון ריא"ז ולא דברי עצמו), בו בזמן שהש"ג יודע שהסמ"ג יחיד בזה נגד כל הראשונים רש"י ותוס' ושאר הראשונים, ולא מצינו אחד מהם שיאסור פריעת ראש בחצר, וכדמשמע מפשטות הסוגיא בכתובות. וא"כ איך ערך לפני הקורא תשובה שלימה ארוכה, בו בזמן שהקורא לא מבין כלל מה הרעש, והרי מותר בחצר פירוע ראש לגמרי. וכי מי שקורא מסכת שבת פשוט לו כ"כ החידוש של הסמ"ג שמובא במסכת כתובות, שאין צורך כלל לפרש לו.

גם צריך ביאור, אחר שמחפש "היתר וסמך" לאותם נשים, למה לא כתב היתר פשוט לדעת רוב הראשונים, שבחצר ליכא כלל איסור פריעת ראש. ועכ"פ היה לו לצרף זה כסניף ליישב מנהגם.

[אמר המעתיק: ולפי דברי הנ"ל, גם ראיית הש"ג מהגמ' מיותרת, שהרי מוכח מהגמ' בכתובות ע"ב שמנהגם אז היה לילך בחצר בגילוי ראש לגמרי, כמש"כ רוב הראשונים (ורק הירושלמי אסר בחצר), ואם כך היה מנהגם, פאה מאן דכר שמיא, פשיטא שמותר, וא"כ מדוע צריך "ראיה וסמך" לכך שנהגו ללכת עם פאה, כאשר מוכח שהלכו עם שיער עצמן, וגם נפסק כך להלכה ולמעשה ע"י רוב הראשונים? אלא וודאי שלא התכוון לחצר כלל, ופשוט].

ג. לשון הש"ג מוכיח בעליל שסבירא ליה שההיתר בפאה הוא דין מהותי, שאין שייך כלל בזה דין "שיער באשה ערוה". וזה לשונו: "והרי פאה נכרית הוי ממש כעין אלו הקרניא"ל, ומשמע להדיא שמותרות בנות ישראל להתקשט בהן, דשיער באשה ערוה דקאמר לא הוי אלא בשיער הדבוק לבשרה ממש ונראה גם בשורה עם השיער, אבל שיער המכסה שיערה אין כאן משום שיער באשה ערוה וגם לא משום פרועת ראש... דאין איסור בשיער אשה משום ערוה אלא במחובר לבשרה, וגם שהבשר נראה עם השיער כדאוקימנא". וחזינן להדיא ששלל מכל וכל את כל מהות ענין "שיער באשה ערוה" ו"פרועת ראש" מצד שלא שייך מהות דינים אלו בשיער שאינו מחובר לגופה, וא"כ איך שייך לומר שקאי רק אחצר, אבל ברה"ר אסור מעיקר הדין פאה נכרית, ועוד לומר שהוא איסור דאורייתא כיון שיש בו אותה פריצות בדיוק כמו שיש בשיער האמיתי, דא"כ יוצא שאדרבה מעיקר הדין דינה כשיער עצמה ממש, ורק בחצר מותר (לדברי הספר הנ"ל, משום שלא קבילו עליהו כדלהלן).

ד. בספר הנ"ל ביאר לשיטתו אמאי באמת בחצר מותר פאה אע"פ שאסור שם פריעת ראש לשיטת הש"ג, כיון שכל איסור חצר הוא משום "דת יהודית" ואינו מהתורה, ודת יהודית פירשו המפרשים שהוא קבלות שקיבלו עליהם בנות ישראל, ופאה לא קיבלו עליהו, ולכן מתיר הש"ג פאה בחצר. ומלבד מה שקשה לשיטתו שאם הוא איסור תורה דהיינו שהוא ממש כשיער ושווה לו בדרגת הפריצות, אמאי לא קיבלו עליהו, ואיך שייך ב"דאורייתא" לעשות חילוק בין דאורייתא גדול לקטן, ובפרט שלשיטתו שניהם שווים ממש כאחד בדרגת הפריצות, דאם לא כן איך ילפינן מסברא לאסור משיער. וא"כ צריך ביאור שהעיקר חסר מן הספר בדברי הש"ג, שהמעין בש"ג רואה שלא נחית כלל לחידוש זה, אלא כתב ענין אחר לגמרי, שלא שייך כלל בזה שיער באשה ערוה. והוה ליה למימר איפכא, שאדרבה שייך בזה פריעת ראש ודינו כשערה ממש ולכן אסור מדאורייתא בשוק, ורק לענין חצר לא קבלו וכו'. ולא מובן למה צריך לומר ששיער אינו כפאה.

ועוד יש להקשות, שאם שיער פאה הוא "ממש" כשיער עצמה, והוא איסור דאורייתא, למה התיר הש"ג פאה בחצר, והרי באיסורים דאורייתא אין שום סברא לחלק ולומר שאיסור

דאורייתא פלוני הוא קיל טפי, ולמשל וכי יעלה על הדעת לקבל רק טריפה דנקובת המח שנראה טפי טריפה מנקובת הושט וכדו', ומעולם לא שמענו בדאורייתא כאלו סברות. וכמש"כ בנו של היעב"ץ בשאלה לאביו (ח"ב סי' ח'), ששם הוא הזכיר כבר את הענין שהש"ג אוסר בחצר, ועם כל זה היה פשוט לו שאם מתיר בחצר הכל מותר. וזה לשונו שם, "וביותר נראה שבעל עין משפט ס"ל כדעת הסמ"ג בשם הירושלמי שגם בחצר אסור פריעת ראש, ואע"פ כן קאמר הגמ' אפשר בפאה נכרית, ושפיר הוכיח מכאן דשרי בכל מקום".

ועל כרחק צריך להודות הנ"ל שפאה אינה "ממש" כשיער, והיא בדרגה "קצת" יותר נמוכה, והשתא דאתינן להכי, א"כ מה מרעיש העולם ש"פשיטא מסברא" שפאה אסורה מדאורייתא כיון שזה פריצות וכו', ואם הוא מודה שפאה היא פחות פריצות משיער ממש, מנלן לחדש מעצמנו מסברא שהתורה אסרה דבר שהוא גם לשיטתו פחות פריצות. וא"כ נפל כל הבנין שיש לאסור פאה "מסברא", אלא צריך להביא ראיה לדבריו, וא"כ אפי' אם נאמר שאין ראיה מהמשנה להתיר, עכ"פ אין ראיה לאסור מסברא בעלמא. גם כלל לא מובן אמאי צריך "קבלה" מיוחדת על פאה, כיון שס"ל שאין שום סברא לחלק בין שיער ממש לפאה, א"כ הכל כלול באיסור של פרע ראש האשה, וכיון שקיבלו עליהם זה הכל בכלל.

ה. הנה הש"ג כתב "אבל שיער המכסה שיערה אין כאן משום שיער באשה ערוה, וגם לא משום פריעת ראש". והזכיר בדבריו שני דינים, שיער באשה ערוה, ופריעת ראש. דין שיער באשה ערוה נאמר לענין שאסור לקרות ק"ש כנגדו (ראה ברכות כד. שיערוה ממש אסור מקרא ד"לא יראה בך ערות דבר", ועשו כל גוף האשה כמו ערוה ממש. ואפי' בבית ובאשתו שמותרת בגילוי שיער, אסור לקרות ק"ש כנגד שיערה, כיון שברחוב אסורה בגילוי שיער וחשיב ערוה לענין ק"ש, וכמבואר בביאור הלכה סי' ע"ה ס"ק ב'). והרמ"א בשו"ע סי' ע"ה שפסק שמותר לקרות ק"ש כנגד פאה ציין לשלטי הגיבורים, וכוונתו לתיבות אלו שכתב הש"ג שאין בזה משום שיער באשה ערוה. וזה איירי לענין ק"ש, וא"כ ראיה ברורה יש כאן ששרי פאה אף ברה"ר, דהרי לענין ק"ש כנגד שיער אסור אף בבית, משום שברה"ר הוי ערוה ולכן אסור אף בבית לענין ק"ש (עיין ביאור הלכה הנ"ל), וא"כ פשוט שכמו שלענין ק"ש כתב הש"ג שאין דין פאה כלל כ"שיער" והניח יסוד שהיא כמו "מלבוש" נאה ושונה במהותו משיער, ולכן מותר לקרוא ק"ש נגד פאה, כמו כן לענין פריעת ראש, כיון שבכל מקום שאמרה תורה או אמרו חז"ל שיער, אין הכוונה לפאה.

ותירץ הנ"ל שאמנם נכון שלענין ק"ש הוא היתר גמור, אבל דוקא לענין ק"ש מותר כיון שלא אסרה התורה בק"ש אלא גוף האשה ממש ולא פאה שאינה מגוף האשה (וזה גופא לא מובן, כי אדרבה בקריאת שמע הטעם הוא משום הרהורים והוה ליה לאסור גם פאה הדומה לשיער, מה שאין כן פריעת ראש נתבאר להלן שאין הטעם כלל משום הרהורים. אלא על כרחק שלא אסרה תורה אלא שיער עצמה ולא שיער פאה), אבל לענין פריעת ראש דינה כשיער ואסורה ברה"ר, ורק בחצר מותר. ואין קשר בין שני דינים אלו.

ודבריו לא נראים כלל, מדוע בכלל הביא הש"ג את דין קריאת שמע לכאן, והרי לא דמי כלל לפריעת ראש, ואדרבה לדבריו פאה נכרית דינה כשיער ממש ולכן אסור מדאורייתא ברה"ר, ולגבי ק"ש אין דינה כשיער ומותרת.

ותירץ הנ"ל, שבאו לפני הש"ג שני שאלות, האחת לענין ק"ש, והשניה לענין יציאה בחוץ, ובדפוס שלנו נשמטה השאלה הראשונה שהיא לענין ק"ש כנגד פאה, ונותרה רק השאלה השניה לענין פריעת ראש. ובמקרה התשובה זהה לשני הדינים, אבל ביסוד הטעם אין להם קשר, כי טעם היתר פאה נכרית בחצר הוא משום שכל האיסור הוא דת יהודית ובחצר לא קיבלו עליהן פאה נכרית, ובעיקרון פאה היא כשיער וברה"ר אסורה מדאורייתא, ורק לענין ק"ש שרי פאה נכרית.

ודבריו לא נראים כלל, חוץ מזה שהכל דברי נביאות, ובדרך זו של חיסורי מחסרא אפשר לעקור את כל התורה, ואפי' לו יהי כדבריו, הרי הש"ג בעצמו ערך את ספרו לדפוס, ואיך ערך התשובה בצורה כל כך מוזרה. גם לדבריו יוצא שהש"ג עשה תערוכת גדולה, התחיל בפריעת ראש, ואח"כ קפץ והקדים ענין ערוה ששייכת בדין ק"ש, עוד לפני שסיים לענות על שאלתו. וכל זה תמוה ביותר.

ועיקר הקושיה היא שהרי הש"ג באמת השווה את שני הדברים וכרך את שני הדינים בדבריו, ונראה מדבריו ששניהם מותרים מאותו טעם, כי כתב "יראה מכאן להביא ראייה וסמך לנשים היוצאות בכיסוי שערות שלהן כשהן נשואות, אבל במקום קליעת שערן נושאות שערות חברותיהן שקורין קרינאל"ו בלע"ז, מההיא דשנינו פרק במה אשה... ומשמע להדיא שמותרות בנות ישראל להתקשט בהן, דשיער באשה ערוה דקאמר לא הוי אלא בשיער הדבוק לבשרה ממש ונראה גם בשרה עם השיער, אבל שיער המכסה שיערה אין כאן משום שיער באשה ערוה וגם לא משום פרועת ראש... ולכשתעיין סוף פרק קמא דערכין (ז:), ופרק מי שמתו (ברכות כד.) בדברי רש"י שם ובדברי הרא"ש (סי' ל"ז), תמצא דאין איסור בשיער אשה משום ערוה אלא במחובר לבשרה וגם שהבשר נראה עם השיער כדאוקימנא, ועוד הארכתי בזה בחידושי בס"ד", ע"כ לשון הש"ג.

וחזינן שהזכיר בדבריו הקצרים שלוש פעמים "שיער באשה ערוה", וכרך דין זה יחד עם דין פרועת ראש, שמסברא מאותו טעם שאין בפאה "שיער באשה ערוה", גם אין "פריעת ראש", דבעינן דווקא שיער הדבוק לבשרה וכו'. ולדברי הנ"ל לא מובן מדוע קשר יחד את שני הדינים, וגם כתב טעם אחד לשניהם, הוה ליה למימר שלענין שיער באשה ערוה הטעם משום שאינה גופה, ולענין פריעת ראש דינה כמו שיערה ממש ורק בחצר לא קבילו עליהו וכו', והעיקר חסר מן הספר, ולא עוד, אלא כ"כ היה פשוט לו ששני דינים אלו כרוכים יחד, שעוד לפני שענה לשאלה שפתח בה בענין יציאה לרחוב בפאה, כבר עבר לדין שיער באשה ערוה.

ובא ללמדך שפשוט הוא ששני דינים אלו שווים לענין היתר פאה נכרית, כי לא אסרה התורה אלא שיער המחובר לגוף.

גם לשונו של הש"ג, שפתח בשאלה לענין פריעת ראש, וסיים "דשיער באשה ערוה דקאמר לא הוי אלא בשיער הדבוק לבשרה ונראה גם בשרה עם השיער", משמע שזה נתינת טעם לדבריו, שכיון שאין בפאה "שיער באשה ערוה", מטעם זה מותר לגלותה ברשות הרבים. וכ"כ הדרכי משה. ויותר משמע שאין כוונתם לענין ק"ש בדוקא, אלא הוא הדין לענין פריעת ראש, ושם "ערוה" הוא מושאל מק"ש לענין פריעת ראש, כי תרוויהו חד טעמא אית להו. ועכ"פ פשוט שגם לענין פריעת ראש טעם האיסור הוא משום "ערוה", כי "ערוה" מבואר בראשונים שהוא דבר צנוע המעורר תאוה וכו', ופשוט שטעם האיסור שאסרה תורה גילוי ראש לנשים ברה"ר הוא משום ענין זה, אך לא מפני הגברים, אלא מפני האשה שמעיזה ללכת בצורה שמגלה חלק מגופה וכו' כפי שיתבאר לקמן, ואחר שהש"ג קובע שפאה הוי כמו בגדה וכדו', א"כ אין לזה קשר לשערה האמיתי. ורק בסוף דבריו שכתב "וכשתעיין בערכין וכו' תראה ששיער באשה ערוה לא נאמר אלא אם כן נראה עם בשרה" וכו', כאן כוונתו לענין ק"ש. ולזה נתכוון הרמ"א בסי' ע"ה שציין לדין ק"ש את דברי הש"ג.

גם ראש האוסרים המהר"י קצנלנבוגן כתב בדרשותיו דרוש א' וזה לשונו, "שלא יגלו שיער ראשם, ושלא יתקשטו בפאה נכרית, כי שיער באשה ערוה ולמראה עין יראה כאילו הוא שיער שלהם". ונקט בפשיטות טעם איסור פריעת ראש ברה"ר משום "שיער באשה ערוה", דהיינו שכמו לענין ק"ש נחשב ערוה, כך לענין פריעת ראש.

והקשה הנ"ל, איך יתכן להשוות שני הדינים, והרי ילפינן להו משני פסוקים שונים, שדין "שיער באשה ערוה" נאמר לענין שאסור לומר כנגדה דברים שבקדושה, כמבואר בגמ' (ברכות כד). "אמר רב ששת, שיער באשה ערוה, שנאמר שערך כעדר העיזים", וכל דין זה נאמר לענין ק"ש כמבואר לעיל בגמ', "אמר ר' יצחק, טפח באשה ערוה למאי... אלא באשתו ולק"ש". ודין איסור גילוי שיער ילפינן בגמ' (כתובות עה). מ"ופרע את ראש האשה", וא"כ לא מובנים דברי הש"ג.

אמנם קושייתו לא קשיא מידי והביאור בזה פשוט, כי יסוד שני הדינים שווה, ששניהם נאסרים משום שהוא יופי וערוה באשה וכמו שפירשו הראשונים "ערוה" שהוא מקום צנוע הגורם לתאוה. וודאי איסור פריעת ראש אינו סתם גזירת הכתוב אלא משום פריצותא, וגם הדברים שאסרו בק"ש הם דברים של פריצות כמבואר ברש"י ברכות שם, שלמדו בגמ' איסור שיער מ"שערך כעדר העיזים", ומפרש רש"י בכללות הענין שם מדשבח לה קרא משמע תאוה היא, ואמנם אי כתב רחמנא דין אחד לא ידעינן מסברא את הדין השני (וכמו שרואים באמת שהרמב"ם מתיר בשיער לענין ק"ש, דס"ל שאינו גורם כ"כ הרהור כמו גילוי בשר), ולכן בעינן שני פסוקים. אבל אחר שהתורה השוותה שני הדינים, שלגבי שניהם השיער דינו כערוה

(לחולקים על הרמב"ם) והוא נחשב פריצות לענין גילוי ברה"ר, וגם לענין ק"ש נחשב כגורם הרהורים כמבואר בראשונים, א"כ ביסוד טעמים שני הדינים שווים, ששניהם משום ששיער הוא דבר יפה הגורם לתאוה, ולכן אסור חז"ל בק"ש, ולכן אסרה התורה ברה"ר.

אמנם כמובן מסברא בעלמא לא היינו יודעים לאסור פריעת ראש כמו שאר גילוי בשר, כי שיער אינו כ"כ פריצות כמו בשר ממש, ולכן בעיני פס' של תנא דבי ר' ישמעאל, ובגילוי בשר ידעין מסברא ולא צריכים ללימוד של ר' ישמעאל. אבל אחר שיש ראייה מהפסוקים, אזי שווה הסברא לדין ק"ש, כמבואר בפוסקים שענין איסור פריעת ראש הוא משום פריצותא דגברי, וענין שיער באשה ערוה הוא משום שמביא להרהורים, כמבואר ברשב"א שהובא בב"י ובשו"ע הרב ובמשנ"ב.

ולכן לענין פאה יסוד הש"ג הוא שלא אסרה תורה אלא שיער ממש המחובר לבשרה, ויסוד זה מתאים לגבי כל הדינים שאסור שיער. וכן הבינו כל האחרונים בפשיטות, שדין ק"ש ודין פריעת ראש תלויים זה בזה, שהסוברים שפאה נכרית אסורה כגילוי שיער ס"ל ג"כ שאסור לומר ק"ש כנגדה, והוא הדין איפכא, שפשיטא להם שהיתר הש"ג בפאה היינו שאינה כלל כשיער ומותרת אף ברה"ר, דאם לא כן מנלן להתיר בק"ש.

וכן מוכח בדרכי משה, שהעתיק בסי' ש"ג את לשון הש"ג וכתב, "מצאתי כתוב בהגהות אלפסי החדשים, ומותר לאשה נשואה לגלות פאה נכרית שלה, לא שנא אם עשויה משערותיה או משיער חברתה דאין שיער באשה ערוה אלא דוקא שעירותיה המדובקים בבשרה, אבל לא בתלושין העשויות לכסות שעירותיה האחרות, אע"ג דעבדה לקישוט שתהא נראית בעלת שיער". והנה הדרכי משה כתב זה בסי' ש"ג, שאיירי כל הסימן בענין "במה אשה יוצאה", ואיירי כאן בהיתר פאה ברה"ר, וכתב "מותר לאשה לגלות" שוודאי לשון זה אינו מתאים לק"ש, והשמיט בכלל את דין פריעת ראש וכתב רק דאין שיער באשה ערוה וכו'. פתח בגילוי ראש לרה"ר וסיים בשיער באשה ערוה לק"ש. וכי גם לפני הדרכי משה הגיעו שתי שאלות, כמו שניסה לומר הנ"ל לעיל בדברי הש"ג.

וגם בדרכי משה סי' ע"ה, אחר שכתב לפסוק ששיער באשה ערוה לענין ק"ש דלא כהרמב"ם, כתב "ועיין לקמן סי' ש"ג, כתבתי דשערות תלושות שלובשות נשים שתהיה נראית בעלת שיער אינן ערוה, ע"ש", והרי בסי' ש"ג לא איירי בדרכי משה בענין ערוה, כי שם הנידון במה אשה יוצאה, ועם כל זה כרך הדרכי משה את הדברים.

גם המג"א (בסי' ע"ה ס"ק ה') על דברי הרמ"א שמותר לקרוא ק"ש כנגד פאה, כתב "וכ"כ בש"ג דמותר לכתחילה, כדאיתא במשנה פרק ו' דשבת יוצאה אשה בחוטי שיער", היינו שמביא ראייה לענין קריאת שמע ממשנה שמתירה גילוי פאה נכרית ברה"ר, וסובר שהכל דין אחד הוא, היינו לא רק דשרי לענין ק"ש, אלא מותרת לכתחילה לצאת בהם לרחוב.

וכן מבואר בעטרת זקנים על גליון השו"ע סי' ע"ה, "כל זה כתב רמ"א ע"פ הגה באלפסי פרק במה אשה, ופסק על פי זה בסי' ש"ג שלא אמרו שיער באשה ערוה אלא דוקא שערות הדבוקים לבשרה ממש, אבל בנחתכו אין בהם משום שיער באשה ערוה וגם לא משום פריעת ראש, ויש אומרים אפי' פאה נכרית אסור משום פריעת ראש ושיער באשה ערוה". וכן בכנסת הגדולה, ויד אהרן, ובפמ"ג, ועוד הרבה אחרונים, לא נלאה את הקורא בהעתקת דבריהם.

גם שו"ע הרב (שגם לשיטת הנ"ל התיר פאה ברה"ר, שהרי כתב שאסור מהתורה, ראה להלן) כתב בסי' ע"ה ס"ק ד', "ופאה נכרית אפילו דרכה לכסותה, מותר לקרות כנגדה, וגם מותר לגלותה ואין בה משום יוצאה וראשה פרוע, שהוא אסור מן התורה באשת איש". וכן מסיק המשנ"ב (סי' ע"ה ס"ק ט"ו), שכתב "שיער נכרית - קרי נכרית להשיער שנחתך ואינו דבוק לבשרה וס"ל דעל זה לא אמרו חז"ל שיער באשה ערוה, וגם מותר לגלותה ואין בה משום פריעת הראש. ויש חולקים ואומרים דאף בפאה נכרית שייך שיער באשה ערוה ואיסור פריעת ראש (שער הציון: ב"ש, ועיין ישועות יעקב)". וחזינן מכל הנך פוסקים, שאע"פ שהם שני דינים שונים הנלמדים מפסוקים שונים, אך לענין פאה נכרית שווים הם, שכיון שנתבאר שאינם נחשבים כגוף האשה ולא נחשב בכלל שיער אלא כבגד וכדו', א"כ מה לי לענין ק"ש או לענין פריעת ראש, הרי בשני הדברים בעינן שיער עצמה וזה אינו שיער עצמה.

אמנם ה"ישועות יעקב" הוא מהפוסקים היחידים שמחדש לחלק בין פריעת ראש שאסור לבין דין ק"ש שמוותר, אבל כל האחרונים הנ"ל נחלקו עליו ונקטו בפשיטות דתליא דינים אלו הא בהא. ואולי לזה כיוון המשנ"ב בשער הציון, שאחר שהביא החולקים שחולקים לענין ערוה ופריעת ראש, כתב "ועיין ישועות יעקב", לומר שבפנים סתם דלא כוותיה ונקט בפשיטות ששני דינים אלו שווים הן זה לזה.

ו. עוד קשה אם נאמר כהנ"ל, א"כ מה הראיה שהביאו הש"ג והרמ"א והמג"א להתיר שיער בדין קריאת שמע ממשנתנו שהתירה פאה ברה"ר לענין פריעת ראש, לדבריו אדרבה הרי פאה נכרית דינה כשיער לענין פריעת ראש, ורק בחצר לא קבילו עליהו, אבל לענין ק"ש הוא היתר מהותי. ואדרבה לא רק שאין ראיה ממשנה זו, אלא היה להם לכאורה להביא ראיה לאסור בק"ש מהא דדינו כשיער לגבי רה"ר, שהרי קיימא לן שכל האסור ברה"ר אסור לק"ש אע"פ שמוותר בחצר, וגם אם סבירא להו שמסברא יש לחלק ולומר שדין פאה נכרית לענין ק"ש קל יותר ואינו דומה לענין פריעת ראש, לא היה להם להביא ראיה מהמשנה שהתירה פאה נכרית בחצר לשיטת הנ"ל (ובפרט למג"א שהביא ראיה מחוטי שיער המותרים ברה"ר). וביותר יקשה על הרמ"א, מה קשור דין ק"ש לנידון דידן, הרי לרמ"א לא מצינו שום קולא לדברי הנ"ל בפאה נכרית, כי גם פריעת ראש מותרת בחצר, רק שאין חוסר צניעות כקמחית, וא"כ מה הראיה להיתר ק"ש.

ז. גם מש"כ הש"ג, "ואע"ג דאמרינן סוף פרק קמא דערכין דפאה נכרית המחוברת לשיער ממש דהוי כגופה ממש, מכל מקום לא נאסר בשביל כך לצאת בה ולהתקשט בה, דהא על כרחך אותן הצדקניות דקאמר התם היו מתקשטות בפאות ההם, ובנשואות מיירי התם, דקאמר תנו שערי לבתי", לדברי הנ"ל לא מובן מה הקושיה ומה התירוץ, הקושיה לא מובנת כי מוכיח מערכין דהוי כגופה, ומה בכך, אדרבה גם הש"ג מודה שבמהות הדין פאה הוי כגופה ולכן נאסר מדאורייתא לצאת בה ולהתקשט בה ברה"ר, ורק בחצר לא קבילו עלייהו וכו'. וגם התירוץ לא מובן, שמלשון הש"ג נראה שעיקר החילוק הוא בין דין איסור פריעת ראש (לצאת ולהתקשט) שלא נחשב כגופה, לבין דין איסור הנאה שנחשב כגופה. ולדברי הנ"ל לא זה החילוק, אלא באמת גם דין פריעת ראש שווה לדין בערכין, והפאה והשיער שווים במהותם, ולכן ברה"ר אסורה הפאה ורק בחצר שהוא דת יהודית מקבלת בנות ישראל, לא קבלו עליהם. והעיקר חסר מן הספר.

ח. הנ"ל פירש שלדעת הש"ג עיקר קישוט הפאה היא לחצר ושם היא מגולה, וברה"ר מכסה את זה, והטעם שלא מסירה לגמרי ברה"ר, הוא כדי שתחזור לביתה ותוכל להסיר הכיסוי מיד ולהישאר עם פאה (שהרי אי אפשר לפרש בדברי הש"ג כפירוש הב"ש שנועד לנפח הכיסוי וכו', שהרי להדיא כתב הש"ג שאין קישוט במכוסה), ולפ"ז לא מובנים דברי הרמב"ם (פרק י"ט מהלכות שבת הלכה ז') "לא תצא אשה... ולא בפאה של שיער שמנחת על ראשה כדי שתיראה בעלת שיער הרבה". והרי הרמב"ם איירי כאן ברה"ר, שהרי בחצר שרי, וא"כ מה שייך לומר כאן שהולכת בפאה כדי שתיראה בעלת שיער, והרי ברה"ר היא מכוסה. והתינוח לדעת הב"ש, שיש לדחוק ש"תיראה בעלת שיער הרבה" כוונתו שיהיה נפח לסבכה כאילו יש שיער הרבה מתחת לסבכה [וגם זה לא יועיל לפי פירוש הרמב"ם למשנה כנ"ל "שיער נאה"], אבל לדעת הש"ג הרי כתב להדיא ע"פ פירוש הרמב"ם שאין שייך קישוט בפאה מכוסה. ולדעת מחבר הספר הנ"ל, הקישוט היה בפאה מגולה "בחצר", וכאן להדיא לא כן.

גם לא מובן לדברי הנ"ל שבחצר איירי בפאה מגולה וברה"ר איירי בפאה מכוסה, הרי הרמב"ם כתב בחדא מחתא את שתי ההלכות, בהלכה ז' כתב שאסור לצאת בפאה לרה"ר, ובהלכה ח' כתב שמותר לצאת לחצר, ומשמע בפשטות שמדובר באותה הפאה. וגם קשה מה שהקשינו לעיל על הב"ש, מדוע הרמב"ם כתב טעם איסור פאה ברה"ר "דילמא נפיל", והרי אם מכוסה בסבכה קשורה לא חיישינן שמא תיפול הסבכה, ע"ש, וגם קשה לדברי הנ"ל, הרי דעת הרמב"ם לשיטת רוב הפוסקים שבחצר מותר לילך בגילוי ראש, ראה בבית יוסף סי' קט"ו (וגם הב"ח שסובר שאסור, נדחק בסוף דבריו בפירוש הרמב"ם), ולשיטת הש"ג ע"פ פירוש הרמב"ם לא מדובר באשה ששערה מועט, אלא שלובשת הפאה לנוי כמו היום, וכמו בזקנה שלובשת שערות ילדה, וא"כ מדוע היא צריכה ללבוש פאה בחצר לדברי הנ"ל, והרי יכולה היא לילך בשערותיה בשופי לדעת הרמב"ם, וברה"ר ממילא אסור אף פאה.

היוצא לנו שפירוש זה של הנ"ל בדברי הש"ג לא נראה כלל, וכמעט אין שום תיבה שמתיישבת בדברי הש"ג לפי פירושו, ויפה הבינו כל גדולי ישראל וכל הפוסקים, שהש"ג התיר אף ברה"ר.

הרמ"א והמג"א התירו פאה ברה"ר

הרמ"א העתיק להלכה שיטת שלטי הגיבורים, ובדרכי משה בסי' ש"ג על דברי הטור שיוצאה אשה בחוטי שיער (כמו שתיקנו בטור החדש) ואיירי ברשות הרבים ע"ש, כתב וזה לשונו, "מצאתי כתוב בהגהות אלפסי החדשים (שלטי הגיבורים כט. אות א), ומותר לאשה נשואה לגלות פאה נכרית שלה, לא שנא אם עשויה משערותיה או משיער חברתה דאין שיער באשה ערוה אלא דוקא שערותיה המדובקים בבשרה, אבל לא בתלושין העשויות לכסות שערותיה האחרות, אע"ג דעבדה לקישוט שתהא נראית בעלת שיער". ובסי' ע"ה כתב "ועיין לקמן סי' ש"ג, כתבתי דשערות תלושות שלובשות נשים כדי שתיראה בעלת שיער אינן ערוה".

ויש לציין שבאמת בסי' ש"ג לא איירי בדרכי משה לענין ערוה, שהרי קאי בסי' ש"ג בענין במה אשה יוצאה ועם כל זה הד"מ כרך הדברים, שאע"פ שהם שני דינים שונים הנלמדים מפסוקים שונים, אך לענין פאה נכרית שווים הם כיון שנתבאר שאין הפאה נחשבת כגוף האשה אלא כבגד וכדו', וא"כ הוא הדין לק"ש ולפריעת ראש, כי בשניהם בעינן שיער וזה אינו שיער.

ועוד יש להדגיש נקודה חשובה, כי נושא זה אינו קשור לקודמו, ואפי' אם נאמר שמחבר הספר הנ"ל צודק בביאור דברי הש"ג (אע"פ שלא שייך לפרש כן כלל כמו שהוכחנו), אין זה נכון מה שכותב כאילו כל פסק הרמ"א והמג"א הוא מכח הש"ג, וכיון שהש"ג לא התכוון לזה ממילא בטל פסק הרמ"א ופסק המג"א ח"ו. כי חוץ מעצם הדבר, שמוזר לומר שהוא מבין פשט בש"ג יותר טוב מהרמ"א והמג"א, בזמן ששיטת הש"ג לאסור בחצר היא שיטה ידועה שכבר הביאה הבית שמואל והב"ח באה"ע, וכי המג"א לא ראה זאת. בנוסף לזאת, הרי הש"ג היה בן דורו של הרמ"א, והרמ"א שהביא דבריו אין הם אצלו כאורים ותומים, ואין זה כמו שמביא רמב"ם וכדו' שפוסק כן בגלל הרמב"ם, אלא פסק כש"ג משום שהוא עצמו סובר כן. וא"כ אפי' אם נאמר שהרמ"א טעה ח"ו בהבנת דברי הש"ג, עכ"פ הוא שיטה בפני עצמה שהבין כן מסוגית הגמ'. וכן המג"א כנ"ל, וכן המשנ"ב שהביא הפמ"ג, ראה להלן.

ובדברי המג"א הדבר בולט במיוחד ונראה לעין, כי השמיט את ראיית הש"ג ממתני' דפאה נכרית, והביא ראייה להיתר ממתני' דחוטי שיער ששם איירי ברה"ר ולא בחצר, ועיין הטעם במחצית השקל, דמתני' דפאה שייך להעמיד בפאה מכוסה, משא"כ בחוטי שיער דהטעם דילמא מחכי עלה וזה לא שייך במכוסה. וחזינן שהמג"א פוסק כן לאו דוקא מכח הש"ג אלא

הוא עצמו הבין כן מכח ראיית הגמ', ורק הביא הש"ג שכבר כתב כן מכבר, וכדרך הפוסקים שאם יש מקור קדום לחידושיהם הם מביאים זאת בשמו, ולכן כתב "דלא כבאר שבע שחלק עליו והאריך בסוף ספרו בדברים דחויים", היינו שהמג"א מדעתו הבין מכח סוגית הגמ' שהש"ג צודק ולא הב"ש (ואע"פ שהב"ש הביא את מהר"י קצנלנבוגן שהיה בן דורו של הש"ג), ופשוט שאם הרמ"א והמג"א היו סוברים שיש "פריצות" בפאה, לא היו מתירים פאה נכרית.

והנה לשון השו"ע והרמ"א (או"ח סי' ע"ה סעיף ב'), "שיער של אשה שדרכה לכסותו אסור לקרות כנגדו (הגה: אפי' אשתו). אבל בתולות שדרכן לילך פרועות הראש, מותר. הגה: והוא הדין השערות של נשים, שרגילין לצאת מחוץ לצמתן (ב"י בשם הרשב"א). וכל שכן שיער נכרית, אפי' דרכה לכסות. הגהות אלפסי החדשים (שלטי גבורים)".

והנ"ל חידש שהרמ"א והמג"א איירי בחצר. ופירושו בדרכי משה דחוק הרבה יותר מפירושו בש"ג, שהרי הדרכי משה באה"ע כתב שמותר ללכת בחצר בפריעת ראש לגמרי, אפי' בשערה ממש כמבואר בגמ' (ובש"ג כתב הנ"ל שאזיל לשיטתיה שפריעת ראש אסורה גם בחצר, אמנם כבר נתבאר שאין זה ש"ג אלא ריא"ז). ומתוך הנ"ל שכאן בא לומר שאין בפאה בחצר אפי' מדת צניעות והידור. כי הטור (אה"ע סי' קט"ו) כתב "אבל במבוי שאינו מפולש או בחצר שאין רבים בוקעים בו לא תצא". וכתב עליו הבית יוסף, "ויש לתמוה על רבינו שכתב אבל במבוי שאינו מפולש וחצר שאין הרבים בוקעים בו לא תצא, דמשמע לא תצא מבעלה ע"י כך, אע"פ שהוא דבר שאינו הגון, והא בחצר אפי' פריעת הראש ממש לית לן בה, ובמבוי שאינו מפולש נמי בקלתה מיהא לית לן בה". וכתב הדרכי משה, "ולי נראה דוודאי אף רבינו בעל הטור מודה לדבר זה, וכ"כ לעיל סי' כ"א דאין איסור ללכת בפריעת ראש אלא דוקא בשוק, ולא נקט כאן לא תצא אלא למידק מינה דצניעות מיהא הוי, ששום אשה לא תראה שיערה כלל אפי' בבית, וכמו שמצינו במעשה דקמחית, שזכתה משום זה שיצאו ממנה כהנים גדולים. וכתב הנ"ל שע"ז קאי הרמ"א בדרכי משה אורח חיים סי' ש"ג, ש"מותר" לאשה ללכת בפאה, היינו שעכ"פ בפאה נכרית אין חשש "צניעות" זה ושרי בחצר, אבל ברה"ר לא התיר הרמ"א.

ודבריו לא נראים כלל, שהרי:

א. לא שייך לכתוב "מותר" על פאה בחצר, שהרי מותר גם שערות עצמה. כי הרמ"א כתב כאן בסי' ש"ג לשון "ומותר לאשה נשואה לגלות פאה נכרית", והרי מותר גם שערות ממש, כמש"כ בדרכי משה אה"ע סי' קט"ו, "דאין איסור ללכת בפריעת ראש אלא דוקא בשוק, ולא נקט כאן לא תצא אלא למידק מינה דצניעות מיהא הוי", והיה לו להדגיש דבריו בסי' ש"ג ולומר שכוונתו שאין אפי' צניעות וחומרא והידור בפאה נכרית, והעיקר חסר מן הספר.

וכל הראשונים כתבו הלשון שמותר ללכת בחצר בפריעת ראש, עיין בבית יוסף (אה"ע סי' קט"ו) שכתב בשם הר"ן "שאינן אשה נזהרת בחצרה", ובשטמ"ק בכתובות (דף עב:) כתב בשם תלמידי רבינו יונה "שרובן הולכות בחצרן בפירוע ראש", ועוד הביא שם בשם הריב"ש "שהרי כולן רגילות לצאת בחצר פרועות ראש". וא"כ איך יתכן שיכתוב הרמ"א "מותר לגלות פאה" וכו' בחצר, הרי גם שיער עצמה מותר לגלות, ובזמנם לפני התגלות הזוהר כל או רוב בית ישראל הלכו בחצר בגילוי שיער לגמרי, והעיקר חסר מן הספר. והטור שלא כתב "מותר" וכתב "לא תצא", בא לרמוז שיש צניעות בדבר, אבל ודאי ששייך לכתוב בזה מותר כיון שהוא מותר מעיקר הדין.

ב. איך סמך הרמ"א לכתוב בפשטות באורח חיים דין כשכל כוונתו על סמך מה שיחדש באה"ע שיש "הידור" של קמחית, וסתם באו"ח את דבריו בלי שום הסבר שכוונתו להידור של קמחית, כאילו פשוט לכל אחד שיש דין הידור בצניעות של קמחית וחייבים להזכיר שעכ"פ בפאה ליתא דין זה. ואין דרכו של הרמ"א לדבר ברמזים, והדברים לא נראים כלל.

ועד כדי כך סבר הרמ"א שדין כיסוי בחצר הוא חומרא בעלמא, שהרמ"א לא ראה כלל צורך להביא ענין זה בשו"ע באה"ע, לא בסי' כ"א ולא בסי' קט"ו בהלכות צניעות ובהלכות פריעת ראש, והטעם כיון שהוא על צד המוסר ודרכי צניעות, ובשו"ע לא מביאים אלא דינים ע"פ הלכה. וכפי שמשמע בגמ', שבזמנם היו יחידים שנהגו כך אבל רוב העם לא הקפיד בכך. שהרי דין קמחית הוא חומרא בעלמא כמו שכתב הרמ"א בדרכי משה "ולא נקט כאן לא תצא אלא למידק מינה דצניעות מיהא הוי". וא"כ "תנא היכא קאי", ואמאי הוצרך להביא זה בסי' ש"ג, הרי כלל לא הוזכר איסור בזה אפי' בשערות עצמם, ומה צריך להתיר פאה.

ג. סתימת הדברים משמע ששרי בכל גוונא גם ברה"ר (כמו שהבאנו לעיל להקשות על חידוש המחבר הנ"ל בדברי הש"ג), כי סתם דבריו וכתב "מותר לאשה נשואה לגלות פאה נכרית", ולא כתב שאיירי בחצר דוקא, ואיך יתכן לסתום דבריו כך כשכוונתו רק לחצר, הרי בכך נתן מכשול גדול לפני רבבות בני ישראל ובראשם כל גדולי ישראל שנגעו בסוגיא זו ו"טעו" אחריו, והבינו בפשיטות שהרמ"א התיר אף ברה"ר, כמו המג"א והפמ"ג ושו"ע הרב ומשנ"ב וכו'.

והנה בדעת הש"ג כתב הנ"ל שכל הפוסקים "טעו" בהבנת דבריו משום שלא ידעו שהוא הולך "לשיטתו" שפריעת ראש בחצר אסורה, וכביכול אם הבאר שבע היה יודע זה ודאי היה מסכים עמו ולא היה חולק עליו, וכבר הארכנו בזה. אבל מה יכול הנ"ל לומר על דברי הרמ"א, איזה "תגלית" חדשה בדעת הרמ"א שכל גדולי עולם אלו "לא ידעו". ולומר שהמג"א התיר רק לענין ק"ש זה ודאי אינו, שהרי הביא ראייה ממתני' דחוטי שיער ושם איירי לענין יציאה לרה"ר, וגם הבאר שבע לא קאי על דין ערוה כלל.

ד. הרמ"א בדרכי משה דקדק וכתב חידושו על דברי הטור המתיר "חוטי שיער", ולא כתב דינו על דין פאה נכרית שאסורה בשבת ביציאה לרה"ר (בטור הישן ציינו את אות ו' על דין פאה נכרית, אבל זו טעות וכמו שתקנו בטור החדש. גם בדרכי משה הארוך הציון הוא על דין חוטי שיער, וגם הפרישה הביא את הדרכי משה על דין חוטי שיער), והרי חוטי שיער שרי אף ברה"ר ועל זה כתב קאי הרמ"א וכתב שפאה שרי. ואיך יתכן שכוונתו בחצר. גם בדרכי משה הארוך כתב דבריו על דין חוטי שיער, וגם הפרישה כנ"ל, ודין פאה נכרית מובא הרבה אחר כך.

ה. בהמשך דבריו דאין בזה שיער באשה ערוה, ודאי כוונתו בזה שאין כאן את האיסור הגמור לקרוא ק"ש כנגד שיער, וא"כ קשה איך כורך הוא חומרות (שמותרת בפאה בחצר) עם איסורים בחדא מחתא.

ו. הנה הרמ"א לא הביא כלל בשו"ע את דין ההידור של קמחית, ושתק לסתימת המחבר ששרי לילך בחצר בפריעת ראש, ולא הגיה עליו כלום (עיין שו"ע אה"ע סי' כ"א סעיף ב' וסי' קט"ו סעיף ד'), ולא הטריח עצמו לומר שעכ"פ יש כאן ענין "צניעות" דקמחית. והטעם פשוט, כיון שאין דרכו להביא ענייני "הידור" וצניעות על דרך החסידות והמוסר כמו הנהגת קמחית, שמצד הגמ' הוא היתר גמור. וגם בדרכי משה לא הביאו אלא ליישב דברי הטור שהב"י תמה עליו, וביאר שכוונתו לרמוז בדבריו לקמחית. וא"כ לא מובן לדברי הנ"ל, מדוע בסי' ש"ג הוצרך להביא חומרא זו, ועוד שחידש שם חידוש גדול, שבפאה אין חומרא זו, ותנא היכא קאי, הרי עיקר דין זה עוד לא כתבו, וא"כ איך כתב את ההיתר בפאה. איברא שהביא זה בסי' ש"ג שבו עסקין "במה אשה יוצאה", ואיך שייך לפרש שהד"מ קאי לענין קריאת שמע בלבד.

ז. בדרכי משה סי' ע"ה, אחר שכתב לפסוק ששיער באשה ערוה לענין קריאת שמע (דלא כהרמב"ם), כתב "ועיין לקמן סי' ש"ג, כתבתי דשערות תלושות שלובשות נשים כדי שתיראה בעלת שיער אינן ערוה". ולדברי הנ"ל לא מובן היכן כתב בסי' ש"ג שאינן ערוה, והרי איירי שם רק לענין פריעת ראש שמותר לצאת רק לחצר, והיכן כתוב שם שאינן ערוה לגבי ק"ש (שלדברי הנ"ל הם שני דינים נפרדים), אדרבה מהא דאסור לצאת לרה"ר יש לאסור בפשטות גם לענין ק"ש, ככל שיער שמותר בחצר ואסור ברה"ר ואפי' הכי אסור לענין קריאת שמע.

והנה היעב"ץ בספרו "מור וקציעה" (על השו"ע סי' ע"ה) כתב "שאפשר לומר" שהרמ"א התיר פאה נכרית רק לק"ש ולא ברה"ר, וחולק בזה על המג"א שפירש כוונת הרמ"א אף ברה"ר. והוסיף וכתב ראיה לכך, תדע דהא לא מייתי לה באה"ע, לא בסי' כ"א ולא בסי' קט"ו. ורק בדרכי משה הביא דין הש"ג שהתיר אף ברה"ר, ולא בשו"ע.

והנה מלבד שכל הגדולים שלפני היעב"ץ (שחי כמאתיים שנה אחר הרמ"א) הבינו שלא כדברי היעב"ץ ופירשו דברי הרמ"א שמתיר אף ברה"ר, וכגון המג"א, המקור חיים (לפי הפירוש הנכון בדבריו, ראה להלן), עטרת זקנים, באר היטב (או"ח סי' ע"ה ואה"ע סי' קט"ו), מחצית

השקל, פרי מגדים, הגר"א (שהביא ראייה לרמ"א ממתני' דשבת, ולענין שיער באשה ערוה אין שום ראייה משם), כולם הבינו בפשטות ברמ"א אף ברה"ר. גם בשדי חמד הביא שה"כפי אהרן" תמה על היעב"ץ וכתב שפירושו ברמ"א דחוק.

וכן כתבו האחרונים, שפירוש היעב"ץ הוא דוחק גדול, מפני כמה וכמה טעמים:

א. כמו שהקשה ב"בית אהרן" (קריספין, אה"ע ד' ל"ט), שהרי בדרכי משה סי' ש"ג ודאי התיר אף לצאת לרה"ר, שהרי איירי שם במה אשה יוצאה. והביא שם בפשיטות את דין הש"ג, וא"כ לא מסתבר שיפסוק כוותיה בדרכי משה, ויחזור בו ברמ"א. ובכלל, הרבה הלכות מביא בדרכי משה ולא בשו"ע, ומעולם לא שמענו שכיון שלא הביא בשו"ע הרי זו ראייה שחזר בו. והטעם שלא הביאו בשו"ע סי' ש"ג, כיון שכבר הביאו בסי' ע"ה בשו"ע ולא הוצרך להביאו שוב בסי' ש"ג, שכלל לא איירי בענין הלכות פאה נכרית, לא לענין ק"ש ולא לענין אחר. אבל כיון שהביאו בסי' ע"ה וסמך ידו על סברת הש"ג, פשוט שכוונתו לכל מילי לפסוק כוותיה.

ב. ועוד, שהרמ"א בעצמו בסי' ע"ה ציין לדבריו בסי' ש"ג, ושם איירי בענין יציאה לרה"ר ללא קשר לדין קריאת שמע.

ג. גם בסוף ההגה בשו"ע כתב הרמ"א את המקור לדבריו, "הגהות אלפסי החדשים", והרי הש"ג כתב להדיא את דבריו לא רק לענין קריאת שמע, ודוחק גדול לומר שכוונתו לפסוק כש"ג רק לענין ק"ש ותו לא.

ד. והרי לשון הרמ"א בסי' ע"ה סעיף ב', "הגה: והוא הדין השערות של נשים שרגילין לצאת מחוץ לצמתן, וכל שכן שיער נכרית, אפי' דרכה לכסות". והיינו אחר שכתב שמותר לקרות ק"ש כנגד שיער היוצא מצמתן, שזה מותר אף ברה"ר, כתב "וכל שכן" שיער נכרית, היינו שזה יותר פשוט להיתר משיער היוצא מצמתן, וא"כ כמו ששיער היוצא חוץ לצמתן מותר אף ברה"ר, מותר פאה ברה"ר מכל שכן.

[אמר המעתיק: וכן מוכח מהפוסקים החונים על השו"ע בסי' ע"ה, שדנו בהיתר גילוי שערות חוץ לצמתן ברה"ר, ודנו בהיתר יציאה בפאה נכרית לרה"ר, והבינו מהרמ"א בפשטות שכל מה שהתיר לקרוא כנגדו, הרי זה גם מותר ברה"ר. וחלק מהפוסקים כתבו להתיר פאה רק ע"פ דברי הרמ"א בסי' ע"ה, וכן כתבו הפמ"ג, מרכבת המשנה, שולחן שלמה, הגר"א, מאורי אור, בעל טעם המלך, פני יצחק, משנה ברורה, אפיקי מגנים, ועוד].

ה. גם מלשונו "אפי' דרכה לכסות", משמע שכ"ש אם אין דרכה לכסות, א"כ להדיא שמותר "לא לכסות" ולא רק לענין ק"ש מותר (וראה להלן את הביאור בדבריו במש"כ "דרכה לכסות"). ולכן המג"א ושו"ע הרב והמשנ"ב נקטו בפירוש להלכה דלא כיעב"ץ, והיה פשוט להם שהרמ"א התיר גם לענין פריעת ראש ולא רק לענין ק"ש.

ולגבי שאלת היעב"ץ אמאי לא הביאו הרמ"א באה"ע, באמת יש לשאול שאלה זו גם על דין "שיער היוצא חוץ לצמתן" שבזה ודאי התיר הרמ"א אף לצאת לרה"ר, ואמאי לא הביאו הרמ"א באה"ע. והביאור הפשוט בזה, שהרי דין זה של פאה נכרית אינו גמ' או רמב"ם שיש להקשות למה השמיטו, אלא הוא חידוש של הש"ג שהיה בן דורו של הרמ"א (ואפי' אם הרמ"א לא היה מביאו כלל, עדיין לא היה זה ראייה שלא סבירא ליה כוותיה, שהרי היו הרבה שותי"ם שהרמ"א ראה, ולא הכל הביא בחיבורו), ואין הרמ"א מלקט את כל החידושים שיש בהלכה, ועכ"פ ודאי סגי במה שהביאו כבר באורח חיים. ובוודאי חידוש של בן דורו אין לרמ"א לחזור ולהביאו כמה פעמים שוב ושוב בכל מקום שיש לו שייכות לזה, שאין זה גמ' או ראשונים שכ"כ חשוב לחזור עליהם.

דעת המגן אברהם

גם בדעת המג"א העמיס הנ"ל שכוונתו להתיר רק בחצר בלבד, ועיקר כוונתו היא שאין גם דין "לכתחילה" להיזהר מחמת חומרא. ודברים אלו כיתר דבריו ממש לא נראים כלל. דהנה המג"א בסי' ע"ה ס"ק ה' כתב על דברי הרמ"א שהתיר בפאה נכרית: "וכ"ש פאה נכרית. כן צריך לומר וכן הוא בשו"ע דפוס וינציאה, וכן כתב בש"ג (שבת כט. אות א') דמותר לכתחילה כדאיתא במשנה פרק ו' דשבת (דף סד): יוצאה אשה בחוטי שיער, דלא כבאר שבע שחלק עליו והאריך בסוף ספרו בדברים דחויים. ועיין סי' ש"ג סעיף י".

והדחיות לדברי הנ"ל הם כדלהלן:

א. בדברי המג"א עוד יותר לא נראה לומר שכוונתו שאין זהירות "לכתחילה" בפאה, שהרי בס"ק קודם כתב המג"א, "ועיין סי' קט"ו באה"ע, שם משמע דוקא בשוק אסור אבל בחצר שאין אנשים מצויים שם מותרים לילך בגילוי הראש, וכ"כ התוס' בכתובות. אבל בזוהר פרשת נשא החמיר מאוד שלא יראה שום שיער מאשה, וכן ראוי לנהוג". וא"כ איך המג"א מביא ראייה להתיר פאה ממתני' ד"חוטי שיער", והרי כתב בס"ק הקודם שמדינא דגמ' ומשנה שרי גילוי שיער בחצר, ורק ע"פ הזוהר יש להחמיר, וא"כ מה שייך להביא ראייה מהמשנה של חוטי שיער שאין דין לכתחילה להחמיר בפאה בחצר, ומה הראיה מהשו"ע, והרי הם סוברים שמותר לצאת לחצר אפי' בגילוי שיער.

ב. המג"א הביא ראייה ממתני' ד"חוטי שיער", ושם הרי איירי לצאת לרה"ר, ואין לומר שבתבת "וכו" כוונתו לפאה נכרית בהמשך המשנה, שהרי להדיא כתב "עיין בשו"ע ש"ג סעיף י"ד", ושם השו"ע איירי בחוטי שיער שמותרים גם ברשות הרבים.

ג. לדברי הנ"ל, מה הפירוש בדברי המג"א "דלא כבאר שבע שחולק עליו", הרי לא פליגי כלל לדינא, ולדעת המג"א שניהם צודקים ורק בחצר התיר הש"ג, ומאידיך הב"ש לא דן כלל על ענין צניעות דקמחית בחצר, ואדרבה גם הוא מסכים שאסור פאה נכרית ברה"ר, ואינו

חולק כלל על הש"ג. ולדברי הנ"ל היה למג"א לכתוב "וכדברי הבאר שבע, שלא הבין כוונת הש"ג דאיירי בחצר ולא ברה"ר והאריך בחינם לחלוק עליו". ומובן לכל רואה שפשט זה אינו מובן כלל, ופשוט שבא המג"א לומר שהלכה כש"ג ודברי הב"ש נדחים.

ד. גם לא מובן לדבריו מש"כ המג"א "דלא כבאר שבע שחולק עליו והאריך בסוף ספרו בדברים דחויים", והוצרך הנ"ל לבאר שבאמת כל דברי הב"ש וראיותיו שאסור פאה נכרית נכונים ואמיתיים לדינא, ודבריו דחויים רק בנקודה שחשב שהש"ג התיר ברה"ר, כי בזה המג"א חולק על הב"ש בביאור דעת הש"ג, אבל לדינא לא פליגי כלל, ואדרבה בעיקר הדין מודה המג"א שאסור פאה ברה"ר. והרואה יראה עד כמה הדברים לא נראים, ומעולם לא מצינו במג"א כאלו פלפולים לבאר את דעת הש"ג, מה שלא נראה כלל מלשונו.

ה. גם לא מובן מש"כ "דלא כבאר שבע שחולק עליו והאריך בסוף ספרו בדברים דחויים, עיין סי' ש"ג סעיף י"ד", והיינו שהמעין בסי' ש"ג יראה שדברי הב"ש דחויים. ולא מובן איזה ראייה יש משם לדברי הש"ג שהתכוון להתיר רק בחצר. סוף דבר, אין שום תיבה במג"א שאפשר ליישב לפי ביאור הנ"ל.

דעת החוות יאיר בספרו "מקור חיים"

ומה שכתב הנ"ל ופרסם בקול רעש גדול שה"חוות יאיר" סובר שהש"ג התיר רק בחצר, אינו נכון, ואין אף אחד שפירש את הש"ג בחצר. וזה לשון המקור חיים (לבעל החוות יאיר) סי' ע"ה: "וכל שכן פאה נכרית. הגהות אלפסי הגדולים, ומפורש שם אפי' דידה עבידא לכסות שיער דידה. אבל מש"כ אפי' דרכה לכסות לא מפורש שם, ועיין פרק ד' דנזיר דף כ"ח ע"ב. גם בספר מוסף הערוך ערך קפליטין מייתי ירושלמי דמותר, ובי"ב דרשות של מהר"י בן מהר"ם פדואה דרוש א' אוסר להתקשט בהם, ואפי' בבגדים של משי שדומים לשיער".

וכתב הנ"ל שמכאן ראייה שסובר שכל ההיתר של הרמ"א הוא רק בחצר, שהרי מוסף הערוך קאי אירושלמי ושם מפורש דהא דשרי בקפליטין הוא רק בחצר ולא לרה"ר (אמנם צ"ע מכמה ראשונים כמו המאירי והרי"א שפירשו להדיא בירושלמי שכוונתו לקלתה), וא"כ לא מובן מה הביא המקור חיים את דברי הערוך כסייעתא לרמ"א. אלא מכאן ראייה שרמ"א התיר רק בחצר, ועל זה הביא ראייה שמותר בחצר פאה ממוסף הערוך.

אמנם זה אינו, שא"כ לא מובן כל דברי המקור חיים שהתחיל בהיתר "גם בספר מוסף הערוך מייתי ירושלמי דמותר", ומסיק "אבל בי"ב דרשות אוסר להתקשט בהם", והיינו באותה פאה שהתיר הערוך, הי"ב דרשות חולק ואוסר. ואם נאמר שמוסף הערוך התיר רק בחצר, לא מובן כלום, הרי בחצר אין מי שאוסר, וא"כ מה "מחלוקת" יש כאן. וכן מבואר להדיא בקיצור הלכות שעשה ה"מקור חיים" בעצמו, שיש מחלוקת ביניהם.

ויותר קשה דהלא בעל י"ב דרשות הלא הוא מהר"י פדואה (קצנלנבוגן) והוא ראש המדברים בענין זה שהביאו הבאר שבע באריכות, וכמש"כ בי"ב דרשות שם שעשה ע"ז תשובה ארוכה ונתווכח עם המתירים, והרי הוא בעצמו כתב שם להדיא שבחצר מותר אפי' שיער ממש, וכל דבריו הם רק ברה"ר כפי שהאריך בספרו. וא"כ על מה עשה המקור חיים מחלוקת בין הי"ב דרשות למוסף הערוך, הרי שניהם מודים שפאה מותרת בחצר ואסורה ברה"ר. ואי אפשר לומר כמו שניסה הנ"ל לחלק, שרמ"א התיר רק בחצר, וי"ב דרשות אוסר גם בחצר, כי אין רמז בדבריו שאוסר גם בחצר, בנוסף לכך שכתב להדיא בתשובתו שהובאה בשו"ת באר שבע, שמותר אפי' גילוי שיער בחצר. וגם דוחק גדול לומר דריש דבריו שסתם לשונו "פאה מותר" כוונתו לחצר וסוף דבריו "אסור" כוונתו לרה"ר, ועל כרחק איירי באותו הדבר.

ובכלל לדבריו של הנ"ל, אם כוונתו שהירושלמי מתיר רק בחצר, מה ראייה יש מהירושלמי שמתיר פרועת ראש בחצר, לענין היתר ק"ש, אדרבה הרי קי"ל ששיער שאסור לגלות ברה"ר אסור לק"ש וא"כ פאה שלדבריו הירושלמי אוסרה, יש לאוסרה גם בק"ש. ואם סובר סברא לחלק שפאה נכרית לענין ק"ש קיל טפי, מה ראייה יש מירושלמי לזה.

סוף דבר, פירוש זה אין לו ידים ורגלים בגוף דברי המקור חיים, וכל זה חוץ מן הפירוכות העצומות שהתבארו לעיל שלא יתכן לומר כן ברמ"א ובש"ג. אלא האמת תורה דרכה (כמש"כ בכפתור ופרח) שמסתבר שלא היה לפני המקור חיים את הירושלמי באותה שעה (כידוע בזמנם שהיה מחסור גדול בספרים וכפי שרואים כאן גופא שלא היה לו את תשובת הבאר שבע והוצרך להביא את הי"ב דרשות), וראה רק את מוסף הערוך שכתב "קפליטין - ירושלמי (כתובות פ"ז) היוצאה בקפליטין שלה אין בה משום ראשה פרוע, פירוש בלשון רומי, שיער ותלתלים ופאה נכרית, עכ"ל". ו"מוסף הערוך" לא הזכיר כלל בדבריו שזה רק בחצר, ואדרבה סתימת דבריו משמע שאין בה כלל פירוע ראש בכל גוונא, והשמיט סוף דברי הירושלמי "הדא דתימא בחצר" (כיון שעיקר דברי הערוך בא לפרש פירוש המילות ולא הלכות), ולכן הבין המקור חיים בפשיטות שמוסף הערוך מתיר פאה נכרית ודלא כמהר"י קצנלנבוגן, וגם בספר כפתור ופרח הבין כך.

ובזה מיושב יפה הלשון שכתב "גם בספר מוסף הערוך ערך קפליטין מייתי ירושלמי דמותר", אמאי לא כתב "איתא בירושלמי". ועוד לא מובן, הרי בירושלמי עצמו אין שום ראייה שהכוונה לפאה, וכפי שביארו המאירי ושאר מפרשים, שקפליטין היינו קלתה ודלא כמוסף הערוך, וא"כ אמאי כתב "מייתי ירושלמי שמותר", הוי ליה טפי למימר איתא בירושלמי כך וכך, ופירש מוסף הערוך וכו'. אלא כיון שלא היה לו ירושלמי, אלא מה שכתב מוסף הערוך, וחשב שמפורש בירושלמי שקפליטין היא פאה נכרית, לכן סבר שמוסף הערוך רק מייתי ירושלמי.

וא"כ נהפכה הקערה על פיה, שאדרבה יש לנו ראייה מדברי המקור חיים שגם הוא הבין שהרמ"א התיר אף לענין פריעת ראש ולא רק לק"ש, ודלא כיעב"ץ. ויש עוד לציין שהמקור חיים עשה מהדורא בתרא לפרש כל מה שחולק על המג"א והט"ז (כמפורש בהקדמה שלו), וכאן לא כתב כלום כנגד דברי המג"א, ועל כרחק שהבין שהרמ"א מתיר בכה"ג. ועיין בספר "כדת וכדין" שביאר עוד דרכים בביאור דברי המקור חיים.

ומה שהביא בספר הנ"ל שכן כתבו הפני יצחק והחקל יצחק (שחיו לפני שמונים שנה בערך), אינו נכון, ובספר הנ"ל לא הביא את כל דברי הספר, כי הפני יצחק כתב זה רק דרך הוה אמינא, "אולי" הש"ג איירי בחצר, אבל חזר בו מיד, ולהלכה מסיק להדיא שמותר אף ברה"ר. ובשו"ת הסבא קדישא האריך לחלוק, וכנראה כוונתו על דברי הפני יצחק ע"ש. גם החקל יצחק כתב זה ע"פ מש"כ שהרמ"א אוסר פריעת ראש בחצר, והרי זה אינו.

[אמר המעתיק: גם החקל יצחק לא כתב דבריו אלא בדרך אפשר, וזה לשונו במסקנתו: "הוא אסור מדת יהודית, ויוצאה בלא כתובה, ואולי הוא אסור מדאורייתא". ונתלה בישועות יעקב, אך גם הוא לא אסר מדאורייתא כפי שביארנו בפרק הבא, בהערה בתוך דברי הרב זאב שכטר].

האם יש לאסור משום טעם התורה

בספר אחד טוען, כיון שכל טעם האיסור בשיער הוא משום פריצות, ואינו חוק כמצוות פרה אדומה, א"כ הרי פאה דומה לשיער, ומה לי שיער מה לי פאה נכרית, מצד פריצות שווים הם, ומביאים לידי הרהור וכו', וא"כ אסור מדאורייתא. ובנוסף לכך, אשה הלובשת פאה עוברת על "לפני עיוור לא תתן מכשול" כי מכשילה את האנשים בהרהורים. ואע"ג דקי"ל דלא כר"ש ולא דרשינן "טעמא דקרא" ואין לנו אלא מה שאסרה תורה להדיא, אבל כתב החת"ס (יורה דעה סי' רנ"ד) בביאור דעת הרא"ש (בתוס' הרא"ש בבא מציעא צ"א) הסובר שבזמננו חיוב כתיבת ס"ת הוא בעיקר על שאר ספרי לימוד, שגם הוא מודה ששייך גם גוף החיוב על ס"ת ממש, כיון שלא דרשינן טעמא דקרא לקולא אלא לחומרא, דכתיב "ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם".

ועוד יש להבין, אפי' אם נאמר שאין כאן איסור תורה, עכ"פ הרי יש כאן "התחכמות" על דיני התורה, ולא גרע מה שמבואר בגמ' (ברכות) שחסידים הראשונים היו מביאים פירותיהם דרך שער וכו' שיתחייבו במעשר, ודורות האחרונים מכניסים פירותיהם דרך גגות וכו' כדי להיפטר מן המעשר, וחזינן שדרשינן לגנאי העושים "חכמות" להיפטר מחיובי התורה.

ובאמת גוף יסוד דבר זה טעון בירור נרחב בפני עצמו, ונראה שאין לנו לחדש מדעתנו כאלו דברים אלא מש"כ הראשונים. שהרי מצינו הרבה פעמים שעוקפים איסור התורה כגון ע"י "היתר עיסקא" בריבית, ולא יעלה על הדעת לומר כיון שעיקר טעם ריבית שלא יתפח חובו של הלווה המסכן וכו', שהרי ודאי גם איסור ריבית אינו "חוק", א"כ שיאסר גם היתר

עיסקה מדאורייתא כמו בהלוואה, דפשוט הוא שכיון שהיתר עיסקה מבחינת ההגדרות ההלכתיות מוגדר כפיקדון וכו' והתורה לא דיברה אלא על הלוואה, מותר. וכן בגמ' בברכות שהביאו פירותיהם דרך גגין לפטור מן המעשר, וגם שם תרומות ומעשרות אינו "חוק" אלא כדי שהכהנים והלוויים יתפרנסו מזה. וכהנה דוגמאות רבות.

[אמר המעתיק: וכעין מה שמצינו בהיתר עסקא, מצינו גם בענין גילוח שערות הזקן בסם או במוכנה, שעל ידי זה "עוקפים" לכאורה את איסור התורה. וממשיכים לעבוד בשביעית ע"י מכירת הקרקעות לגוי, ועוקפים את איסור התורה (והמיקל בזה הוא דוקא המחמיר בפאה). וגובים חוב ממוני לאחר השביעית, ע"י פרוזבול, וכך עוקפים את איסור התורה. ולוקחים שכר על עבודה בשבת, ע"י עשיית דבר קטן לפני השבת והבלעת השכר באופן זה, ועוקפים בכך את האיסור. ומחזיקים חמץ בבית בפסח, ע"י מכירה לגוי, ועוקפים את איסור התורה. ובענין זה מביא מרן בבית יוסף (או"ח סי' תמח) את התוספתא מסכת פסחים (פרק ב): "ישראל וגוי שהיו באין בספינה וחמץ ביד ישראל, הרי זה מוכרו לנכרי ונותנו במתנה וחוזר ולוקח ממנו לאחר הפסח, ובלבד שיתנו לו במתנה גמורה", וכתב ע"ז: "ואין לך הערמה גדולה מזו ואפילו הכי שריא".]

האם פוסקים הלכה מתוך טעם המצווה

ונראה שלא שייך טעם התוס' רא"ש והחת"ס אלא באופן שנעקר כל המצווה, ע"ש בחת"ס שבזמננו לא שייך להבין שום מצווה וכו', וכן שם בתוס' הרא"ש ב"לא תחסום שור בדישו" שאם האוכל מזיק לשור ודאי לא שייך איסור התורה, שהרי יש כאן עקירת התורה, ממש הפוך מטעם התורה, מה שאין כן כאן, בשיער ממש ודאי יש גם את טעם התורה, אלא אתה רוצה להוסיף עוד דבר (שיער פאה נכרית) שמתאים בו גם כן טעם התורה, וזה לא שמענו. ובפרט שלא כתוב טעם התורה בפירוש בענין פריעת ראש. ויסוד זה מבואר בש"ג שלא אסרה תורה אלא המחובר לבשר האשה וגם שהבשר נראה עם השיער. אמנם לבד מכל זה כפי שיבואר להלן אין הטעם באיסור פריעת ראש משום הכשלה בהרהורים, ואין הטעם שייך בפאה נכרית.

[אמר המעתיק: וכן כתב הגר"ע יוסף בספר הליכות עולם (חלק א'): "באמת טעמי המצוות האמיתיים ידועים רק לפני ה' יתברך נותן התורה. כאמור: "אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה". ואין לנו להסתמך על טעמי המצוות שכתבו המפרשים, להוציא על פיהם מסקנות להלכה, שאין הלכה כר' שמעון דאמר דרשין טעמא דקרא, אלא כחכמים שחולקים עליו בזה, וכסתם משנה בבבא מציעא (קטו.), וכן פסקו הרמב"ם (בפרק ג' מהלכות מלוה ולוה הלכה א') והטור ושולחן ערוך חושן משפט". עכ"ל].

האם יש פריצות בגילוי שיער

ולהלכה ודאי שהטענה הנ"ל שפאה נכרית מכשילה בהרהורים אינו נכונה כלל, שהרי ברור שרבותינו הרמ"א והמג"א ושו"ע הרב והמשנ"ב לא היו מתירים דבר פריצות העלול להביא

לידי מכשולות והרהורים וכדו'. ולא עוד, אלא שגם הפוסקים האוסרים לא אסרו אלא רק מדרבנן, והזכירו או "מראית העין" שהפאה מטעה את עין הרואה, או משום "דת יהודית" שהוא מנהגי צניעות שנהגו הנשים, ואף אחד מגדולי האחרונים האוסרים, לא עלה על דעתו לאסור מדאורייתא. וכ"כ בפשיטות הפמ"ג (משבצות זהב סי' ש"ג ס"ק ט'), שגם האוסרים לא אסרו אלא מדרבנן, ולכן ספקו מותר, דספק רבנן לקולא, ע"ש. ובשו"ת לבושי מרדכי (יורה דעה סי' קס"ח) כתב "מש"כ כת"ר שהוא דאורייתא, לא אדע מי מן הפוסקים האחרונים שיסבור כן". והיה פשוט לכל הני גדולים שלא שייך לאסור מדאורייתא.

ורק כמה פוסקים בודדים בדורות האחרונים כמו ה"חסד לאברהם" (תאומים) שכתב בדרך "אפשר" שיש כאן פריצות ואיסור דאורייתא כמו שיער ממש, וגם הוא בעצמו כתב להדיא שכל הפוסקים נחלקו ע"ז וגם האוסרים כמו היעב"ץ וסיעתו לא עלה כלל על דעתם לאסור משום פריצות דאורייתא, ורובם אסרו משום מראית העין או משום דת יהודית, מדרבנן.

ובלאו הכי כל היסוד הוא טעות, כי טעם איסור פריעת ראש ברה"ר אינו משום הכשלה בהרהורים, וראה להלן מהו טעם האיסור. ונביא כמה ראיות על זה:

א. המתבונן בדברי הפוסקים בסי' ע"ה (בראשונים, בבית יוסף, בשו"ע הרב, וכו') לענין קריאת שמע, ששם יסוד האיסור לקרוא כנגד ערוה הוא משום הרהור (וגם שם אין הכוונה להרהור אסור, שהרי אסרו גם באשתו שמוותר להרהר בה, אלא רק משום טירדא, ע"ש), יראה ששם מבואר שאסור לקרוא כנגד שיער מגולה, וכתבו הראשונים לבאר אמאי בפנייה שרי לקרות ק"ש כנגד שערה, ולא חיישינן דמטריד משום הרהורים, ועיין ברא"ש (ברכות כד.) ובדברי חמודות שם על דברי הרא"ש, וברבינו יונה (דף יז. מדפי הרי"ף), ובמרדכי (ברכות, פרק מי שמתו אות פ'). וזה לשון המרדכי (וכעין זה כתבו כל הראשונים), "פירוש, טפח שדרכה לכסות, וכן שוק וקול באשה. וכתב ראבי"ה, כל הדברים שהזכרנו למעלה לערוה דוקא בדבר שאין רגילות לגלות, אבל בתולה הרגילה בגילוי שיער לא חיישינן, דליכא הרהור".

וכן הביא בבית יוסף סי' ע"ה בשם הרשב"א, שפניה וידיה ורגליה וקול דיבורה שאינו זמר וכו' אין חוששין להן "מפני שהוא רגיל בהם ולא טריד" וכל הטעם ששערה אסור בנשואה הוא כיון "שדרכה לכסותה", ואם לא היה דין כיסוי, ודאי שהיה מותר בק"ש, ולא היה גורם להרהור (וכמבואר שם שזה רק בשיער, אבל גילוי הגוף הוא פריצות בעצם, אפי' דרכה לגלותו). והיינו שדין זה שאסור לקרוא ק"ש נגד שיער של נשואה, אינו משום ששיער בעצם גורם הרהורים, כמו גילוי בשר, אלא מיוסד רק אחר חידוש התורה שיש "חיוב" לכסות, וע"י זה נהיה דרך הנשים לכסות, ולכן המשנה מדרך הנשים ופורעת ראשה בשוק, זה גורם הרהורים ופריצות. וזהו יסוד ההיתר בפנייה, לא משום שבפנייה הקילו טפי בדיני פריצות, אלא משום שאם דרכה לגלותו אין זה גורם הרהורים, וא"כ גם בפאה נכרית הוא הדין, שהמתירים משום

פריעת ראש יתירו גם לק"ש, כיון שדרכה לגלותו [ויש להעיר שפאה נכרית קיל טפי, כי הרמ"א כתב "אפי' דרכה לכסותו" כנ"ל].

וזה אחד מיסודות דיני צניעות, ששינוי מהמקובל נהפך לפריצות, אפי' שמצד מהות הטבע אין בדבר שום פריצות. כמו שמובן לכל אחד שההולכת בבגדי שינה ברחוב, או ההולכת בבגד שדרך ללבשו תחת הבגדים, הוי פריצות, אפי' שהכל מכוסה וכו'. ויסוד זה מבואר במשנ"ב סי' ע"ה ס"ק ב', שכתב "אבל פניה וידיה כפי המנהג שדרך להיות מגולה באותו מקום, וכן בפרסות רגל עד השוק (ברך) במקום שדרך לילך יחף מותר לקרות כנגדו, שכיון שרגל בהן אינו בא לידי הרהור. ובמקום שדרך לכסות שיעורן טפח כמו שאר גוף האשה, אבל זרועותיה ושוקה אפי' רגילין לילך מגולה כדרך הפרוצות אסור". עכ"ל. חזינן שכיון שדרך לכסות פניה או ידיה או רגליה יותר מהחיוב, ע"י זה נהפך לחיוב, אמנם זה לא מועיל בפריצות בעצם כגילוי זרועותיה. ושמעתי מאחד ששאל את מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א על ילדה לענין ללכת בלי גרביים, ושאלו היכן הוא דר, וענה לו ב"הר נוף", ואמר לו שמותר. והיינו ע"פ פסק המשנ"ב הנ"ל, שבמקום שנהגו מותר.

ואע"פ שבגמ' (ברכות כד.) יליף לה מקרא ד"שערך כעדר העיזים", ופרש"י (לגבי קול באשה ערוה שנאמר כי קולך ערב) "מדשבח לה קרא בגוה, שמע מינה תאוה היא", מ"מ פשוט שלא סגי בפס' "שערך כעדר העיזים" ששם משמע רק שהוא דבר "יפה", ומן הסתם יש הרבה פסוקים שגם פני האשה הוא דבר יפה וכו', וכן שאר איברים שדרך לגלותם, ואפי' הכי לא סגי בזה לאסור לק"ש, כיון שכל האיסור בק"ש הוא משום הרהור כמבואר ברשב"א ועוד ראשונים, ודבר שדרכה ללכת כך בחוץ אינו מביא לידי הרהור אפי' אם הוא יפה. וכדי לאסור שיער בעיני תרתי, גם שיהיה חיוב כיסוי, ואז נהפך לדבר ש"דרכה לכסות", וגם דבר יפה, כדילפינן משערך כעדר העיזים. אבל שיער מצד עצמו אינו פריצות, רק החמירה התורה כעין מש"כ רש"י (כתובות עב.). והרמב"ם (הלכות אישות פרק כ"ד הלכה י"ב) ושאר ראשונים לגבי "דת יהודית", שהוא מנהגי צניעות שנהגו בנות ישראל. ובמאירי הוסיף "ודת יהודית נאמר על מנהגים הנהוגים באומה מצד צניעות, להיות בנות ישראל יתירות במדת צניעות על כל שאר הנשים". וכך הוא לענין דת משה בפריעת שיער לגמרי.

ב. ויותר מכך מצינו לשיטת הרמב"ם בענין ק"ש, שסובר שמותר לקרות ק"ש כנגד שיער, דסבירא ליה ששיער אפי' שיש חיוב לכסותו ויש איסור פריעת ראש ברה"ר, אינו גורם להרהור כמו גילוי בשר.

ג. ויותר מכך מצינו שיש פוסקים (בן איש חי, ערוך השולחן, אגרות משה) שסוברים שכיון שנפרץ המנהג לילך בפריעת ראש (באיסור), מותר לקרות כנגדה דליכא הרהור כיון שכולם רגילים כך, אפי' שרגילים באיסור. ואע"פ שאיסור פריעת ראש נותר בכל אופן. ולעומת זאת

גילוי בשר פשוט לכל הדעות שאסור אפי' אם כולן רגילות לגלותו, וטעם החילוק הוא מפני ששיער אינו מכשיל כלל בהרהור, ולכן מהני מה שכולן הולכות כך.

ד. עוד מצינו בחיי אדם שמסתפק על שיער נכרית אי שרי לקרות ק"ש כנגדו, כיון שאין לה חיוב מהתורה של כיסוי הראש וא"כ מותר, או דילמא לא פלוג. ושוב חזינן שאין שיער בעצם גורם הרהורים, שהרי פשיטא שגילוי בשר גם בנכרית אסור לקרות ק"ש כנגדו.

ה. וכן נראה להדיא מהחזו"א (ט"ז, ח' ד"ה ובשיער), שכתב "ובשיער דמותר בפנויה ואסור בנשואה, לכאורה לא היה ראוי להחמיר אלא באשה שהוא מכירה וראה אותה תמיד בשיער מכוסה, וכי מגלה השתא חשיב ערוה, אבל אשה שאינו מכירה וראשה פרוע לא עדיפא מפנויה". אך מסיק ד"לא פלוג", ע"ש.

ו. מבואר בפוסקים (עיין דברי המשנ"ב שהובאו לעיל) שגילוי רגל עד הברך במקומות שדרך גלות מותר לקרות ק"ש כנגדו, אבל זרועות ושוק אפי' דרכן לגלותן אסור לקרות כנגדן. וא"כ דיני צניעות ודיני ק"ש שווים, ובמקום שיש חיוב לכסות משום צניעות, א"כ זה גורם הרהורים ומאותו הטעם אסור גם לקרות ק"ש כנגדו. וצריך ביאור אמאי בשיער מבואר שרק משום שיש חיוב לכסות הוא דרכה לכסותו וכו', הוא ליה למימר בפשיטות דכמו שבצניעות מצינו שחייבה התורה לכסות ועל כרחק זה גורם הרהור, מאותו טעם אסור גם לקרות ק"ש כנגד שיער.

אלא חזינן מכל הנ"ל ומכל הראשונים והאחרונים שגילוי שיער אינו גורם לשום הרהור, אלא רק במקום שדרך כולם לכסותו והיא מגלה, וא"כ פשוט שאין טעם חיוב התורה לכסות משום הכשלה בהרהורים, דא"כ לא תחייב התורה לכסות ולא יהיו הרהורים, ואדרבה נתבאר שפני האשה הוא טפי גורם להרהורים משיער, ועל כרחק יש טעם אחר לאיסור פריעת ראש. ולפ"ז כל שכן בפאה נכרית שרגילה לגלותה שלא שייך ענין הכשלה בהרהור, כי אין חיוב לכסותה וכו"ל. ונמשיך בעוד ראיות על זה:

ז. ברא"ש ובטור (אה"ע סי' ס"ה) פסקו שאע"פ שקיימא לן שאסור להסתכל בפני הכלה, מ"מ בפריעת שיער מותר, וכן פסק הרמ"א שם. וא"כ פני האשה נחשב גורם טפי להרהורים, ואע"פ כן לא הצריכה התורה ללכת בפנים מכוסות (ולהשאיר העיניים מגולות כמו הערביות), וחזינן שאין טעם הכיסוי משום הכשלה בהרהורים. אמנם כמובן שעל האנשים להיזהר ב"לא תתורו", וגם במקומות שאין צריך כיסוי אמרו חז"ל "המסתכל באצבע קטנה" וכו'. אבל זה לא גורם חיוב לאשה לכסות ה"אצבע קטנה".

ח. מבואר בכתובות (דף עב.) שבמבוי שאין רבים בוקעים אין חיוב כיסוי שיער מדאורייתא, ואם האיסור משום הרהורים, לא מובן, וכי מותר להכשיל מעטים? ומאידך היוצאת לשוק

פרועת ראש ולא היה שם שום אדם, ג"כ עוברת על חיוב התורה, אע"פ שלא הכשילה אף אחד.

ט. עצם הדבר שפנויה מותרת בגילוי שיער, אע"פ שלא מצינו שום קולא בגדרי הצניעות בפנויה שיהיה מותר יותר מנשואה, וחייבת בדיני צניעות כמו נשואה. ועוד שאפי' ארוסה שדינה כנשואה לכל דבר, מותרת בפריעת הראש לרוב הפוסקים.

י. גם במקור הדין בגמ' (כתובות עב.), הוצרכו לפס' מיוחד לאסור פריעת ראש, ולא ידעין מסברא לאסרו כמו שאר גילוי בשר, וכן לק"ש (ברכות כד.), אבל גילוי בשר אין צריך קרא שאסור.

האם איסור פריעת ראש הוא גזירת הכתוב

עד כאן נתבאר והוכח שאין בשערות שום הכשלה בהרהורים, ואין טעם התורה באיסור פריעת ראש משום הכשלה בהרהורים, ורק בק"ש אסרו, שכיון שיש איסור פריעת ראש ונהיה "דרכה לכסות", אם משנה דרכה הרי זה גורם להרהורים, אבל צריך ביאור מה טעם חייבה התורה לכסות. והנה בשו"ת חסד לאברהם בתחילה כתב שלפי פירוש שני של רש"י בכתובות ע"ב, שהוא העיקר, איסור פריעת ראש הוא "גזירת הכתוב". ובאמת המעין בראשונים יראה שעל דת יהודית כתבו טעמים שהוא משום צניעות וכו', משא"כ על פריעת ראש לא כתוב שום טעם. ומש"כ בתרומת הדשן דהוי "פריצות", היינו אחר שחידשה תורה שיש חיוב כיסוי וכל הנשים נוהגות כן, מי שמסירה הוי פריצות כי משנה היא מדרך בני אותו מקום, וכמבואר סברה זו בכל הפוסקים לענין ק"ש ולענין דין רדיד, עיין להלן ובבית שמואל אה"ע סי' קט"ו. וגם אם יש חולקים על זה, עכ"פ כך היא שיטת המתירים פאה. וא"כ פשוט שא"א ללמוד מדעתנו לאסור פאה, כיון שלא אסרה תורה אלא שיער ממש כמש"כ הש"ג.

[אמר המעתיק: עוד י"ל בפשטות שתרומת הדשן הולך לשיטתו בדעת הרמב"ם שהביא בסי' רמ"ב, שאיסור גילוי הראש עיקרו מדרבנן, ולא גזירת הכתוב, ורבנן אסרו זאת מטעם של פריצות, כי כבר נהגו נשות ישראל לכסות את השיער מזמן מתן תורה, וכיון שנהגו לכסותו, אשה המגלה שערותיה יש בזה פריצות ("דגברי"), ולכן איסור דרבנן הוא רק ברשות הרבים, ששם נהגו ישראל לכסות, ושם שייך טעם זה, ולא בחצר ובבית, שלא נהגו לכסות השיער שם, ולא שייך שם טעם האיסור. וראה עוד לעיל בסוף פרק ג', מדוע גם לפי התה"ד אין ראיה לאסור פאה.]

ומה שנקט התה"ד בלשונו "דאורייתא", אפשר לפרש כמו שפירש הוא עצמו (בדעת הרמב"ם) בסי' רמ"ב, שכוונתו "רמז דאורייתא יש לה", ואע"פ שדחוק הוא לפרש כך.

ועכ"פ, כדברי הרב הכותב, יש ליישב את שאר הראשונים שמביאים מהם ראיה שטעם התורה הוא משום שהשיער הוא פריצות. ומה שראיתי מביאים ראיה מדכתב בפסקי הרי"ד (שבת נז.), "שאין דרכה של אשה לגלות שיערה, משום פריצות", גם בזה כוונתו שלאחר שמנהג כל הנשים (אף

הנכריות) מדורי דורות לכסות את הראש, ממילא אשה המגלה את שערה, יש בזה פריצות. כי כל דבר הרגיל להיות מכוסה ועתה הוא מגולה, יש בזה פריצות, ומשיכת עין ולב הרואה.

ומה שמביאים ראיה מדכתב הריטב"א, "מכלל דפריעת הראש פריצות הוא לאשה", גם הוא כוונתו שפריעת הראש היא פריצות לאשה ששערה רגיל להיות מכוסה. והיות ודרכן היה לכסות ראשן, ממילא היה בזה פריצות. אבל לימוד הגמ' מכאן הוא על מנהג בנות ישראל דאז, ולא על שהשיער הוא פריצות, שזה אינו נכון כלל כמבואר בכל הראשונים בברכות כ"ד.

וככל הנראה העתיק הריטב"א את דברי רש"י במהדורה קמא, אבל במהדורה בתרא (שלפנינו) שינה רש"י לשונו וכתב "ניוול" וגם שינה סדר דבריו, וכתב שביאור שני עיקר, דהיינו שפריעת ראש היא גזירת הכתוב שכך נהגו בנות ישראל. ואדרבה יש ללמוד מכך ששינה רש"י לשונו, שאין בזה פריצות אלא ניוול גרידא שמנוולים את הסוטה.

וכן מביאים ראיה מרש"י במהדורה קמא שהובא בשיטה מקובצת, "אפילו קלתה נמי אסור משום צניעות דאי אפשר שלא יראו שערותיה בין הנסרים". ואין זה אלא ראיה לסתור, כי יש להוכיח להיפך, **ממה שמחק רש"י את הדברים** וכתב במהדורה בתרא דברים אחרים לגמרי. אבל בלאו הכי אין ראיה כלל, שהרי פשוט הוא שלאחר שנהגו הנשים לכסות מקדמת דנא, ממילא אשה ההולכת בכיסוי שנראה ראשה בעדו, יש בזה חוסר צניעות. אבל אין זה טעם התורה לאסור מלכתחילה.

כמו כן נראה שמה שהביא הר"י מלוניל והשטמ"ק הוא מהדורה קמא של רש"י, "ואמרינן במסכת סוטה (ח.) היא גלתה לו את ראשה, לפיכך הכהן מגלה את ראשה, אלמא דלא היה לה לגלות את ראשה", וחזר רש"י ותיקן במהדורה שלפנינו "מדעבדינן לה הכי לנוולה מדה כנגד מדה כמו שעשתה להתנאות על בועלה מכלל דאסור", היות ובאמת **אין גמרא כזאת**, ושם בגמ' סוטה כתוב "היא פרסה לו סודרין נאין על ראשה, לפיכך כהן נוטל כפה מעל ראשה ומניחו תחת רגליה... היא קלעה לו את שערה, לפיכך כהן סותר את שערה".

ובחר רש"י בביאורו השני שהוא גזירת הכתוב, כי אי אפשר ללמוד משם איסור, וכי נבוא לאסור להתנאות בסודרין נאין על ראשה, וכן שאר הדברים המנויים שם שעשתה להתנאות על בועלה.

ומה שמביאים ראיה מדכתב הרא"ש (כתובות פרק ז' סימן ט') ענין פריעת הראש, ואחר כך כתב משום חציפותא ומשום חשד זנות, זהו זיוף, כי כל דבריו אמורים לגבי דת יהודית שהיא מדרבנן, ופתח ב"איזו היא דת יהודית יוצאה וראשה פרוע", וכוונתו כפי שביארה הגמ' שיוצאת בקלתה, שהוא טוב מדאורייתא אך מדין דת יהודית אינו מספיק, וסיים "ודת יהודית משום חציפותא ומשום חשד זנות הוא דמפסדה", וכל זה דרבנן ואין לו קשר לטעם התורה.

ומה שמביאים ראיה מדכתב בספר מעלות המדות (פרק ט') "ופרע את ראש האשה, ואמרו חז"ל מכאן לבנות ישראל שלא תצאנה בפריעת הראש, שכן שערות האשה דבר פריצות וערוה ומרגילים את האדם לידי הרהור ותאוה", הרי לאחר מכן הוא כותב את אותו הלשון על דת יהודית שהוא מדרבנן: "וכן האשה שטווה בשוק, הוא דבר פריצות... שמא יתאוו לה ותבוא לידי עבירה". ואין

כוונתו לטעם התורה אלא דיבר לפי המציאות העכשווית שמנהג ישראל לכסות, וכאשר מתגלה השיער הוא מביא את הרואה לידי הרהור.

וכל זה אינו אלא לרווחא דמילתא, על מנת לצאת ידי חובת כל הראשונים והאחרונים. אבל גם אם נניח שיש שניים או שלושה ראשונים הסוברים שטעם התורה לאסור גילוי הראש משום שהשיער הוא פריצות בעצם, עדיין רוב הראשונים חולקים ע"ז וסוברים שזה תלוי ברגילות, ומשום הכי התירו לבתולות לגלות שערן, והתירו השיער שחוץ לצמתה, וכן ברש"י בפירושו העיקרי משמע שגילוי הראש הוא גזירת הכתוב.

וכן כתב הגאון רבי ישראל דוד טאוב שליט"א, האדמו"ר ממוז'יץ ארה"ב, בספרו "יד יחזקאל" (כת"י) להוכיח מהרמב"ם שלדעתו אין איסור לקרוא ק"ש מול שיער אשה, כי אינו מעורר הרהור יותר מהמקומות שאינם צריכים כיסוי, ובכל זאת פסק להלכה שחובה על האשה לכסות ראשה, ומכאן שאין טעם הכיסוי משום הרהור אלא גזירת הכתוב].

ויש לבאר ביתר עומק, דאף אם נאמר שאין זה גזירת הכתוב, הרי לפי מה שנתבאר לעיל בראיות ברורות שאין בפאה ענין של הכשלה בהרהורים, ממילא אין חיוב הכיסוי מצד הגברים כלל, אלא מצד האשה עצמה, וזהו כל מהות הענין של צניעות ופריצות, שגדר ההתנהגות בפריצות הוא פריקת עול מסווה הבושה מבת ישראל, והוא מלשון "פריץ" ועזות, והפריצות היא מצד האשה עצמה ולא מצד הכשלת הגברים. ולכן גם אם במקרה לא היה אף אחד ברה"ר בעת שפרעה ראשה, הוי עבירה דאורייתא מחמת הפריצות שהעיזה פניה ללכת בראש מגולה במקום שיתכן שיראוה רבים. אבל בחצר שאין בוקעים רבים, אין זו פריצות וכמו שנתבאר לעיל.

וכן כתב במאירי (כתובות עב.) שכל עניני צניעות המנויים שם במשנה יסודם שהם "דרך חוצפא". ומצינו צניעות גם כשהאדם לבד בחדרו כמבואר בשו"ע סדר הלישה, שאדם ההולך ערום אפי' בחדרו לבד הרי זה היפך הצניעות. וא"כ צניעות הוא ענין פנימי של בושה והנהגה בדרך עדינה וכו' ואינה בהכרח רק כלפי אחרים, אך כמובן שאם יש גברים זה יותר עזות וחוסר צניעות, אבל הכל מצד האשה עצמה.

וכמש"כ עוד ראשונים, שכל דברים אלו הם שבילים המביאים לידי זנות, דהיינו שאשה הנוהגת בחוסר צניעות בסוף תגיע לזנות, והכל מצד האשה עצמה. וא"כ כיון שהיא יודעת ששערה האמיתי מכוסה בכיסוי, לא אכפת לן שהגברים ברחוב לא יודעים וחושבים זאת לשערה האמיתי. ופשוט שאין לדמות רגש הבושה ופריקת העול שיש לאשה עצמה ההולכת בגילוי גוף או שערה ממש, להולכת בבגד שהוא בצבע שנראה כמו גופה וכו', ומכסה את שערה בכיסוי שנראה כמו שערה. ואפי' שמצד הרואים אין חילוק, אך כיון שהיא עצמה יודעת שהיא מכוסה, אין היא מתביישת כמו בשערה ממש, וכמו שיעיד הרגש.

וכיון שכבר נתבאר לעיל ששיער חידוש הוא שאסרה תורה ואינו כגילוי בשר, שהרי בפנויה שרי ועוד ראיות ע"ש, א"כ פשוט שאי אפשר לאסור מדעתינו גם דרגה של צניעות יותר קטנה כמו פאה, וודאי לא מדאורייתא, וגם מצד הסברא הרי שיער אינו פריצות כלל, אלא החמירה התורה לתוספת צניעות, ומנלן לחדש גם בפאה שאסורה, אף שמצד האשה ודאי שאין להשוות לגופה ממש.

והנה לעיל נתבאר שכל היסוד טעות הוא, ואיסור פריעת ראש אינו משום הכשלה בהרהורים. אבל גם אם לא נאמר כן, הנה כל זה במקום שלא הולכים בפאה נכרית וכולם חושבים זאת לשיער ממש, אבל בפאה נכרית בזמנינו לא שייך כלל לאסור מטעם פריצות, שהרי כתבו הפוסקים (מגן גיבורים ומשנה ברורה) שבזמנינו שכולם יודעים שאין זה שיער האמיתי אין כאן מראית עין, וא"כ אותו הדבר לענין פריצות, שאין זה שייך בדבר שכולם יודעים שאינו שיער האמיתי, כמו שלא שייך לדמות פריצות של דמות פסל הנראה כאשה בגילוי שיער או גילוי בשר, אפי' נראה ממש כאשה, לאשה עצמה, אם יודע האדם שבאמת אין זה כן.

וסברא זו הזכיר גם הגאון רבי שלמה קלוגר שהוא מהאוסרים משום מראית העין, כי במדינתו לא היה נפוץ הפאה, וכתב בין הדברים "וא"כ המג"א מיירי בזמנו ובפרט בזמן הש"ס שהיו רוב הנשים כשרות ולא היה דרכן לגילוי שיער שלהן, לכך מותר פאה נכרית שלא יבואו לידי הרהור דמידע ידעו דאין השערות שלהן, אבל בזה"ז הרבה פרוצות הולכין בכוונה השיער שלהן, א"כ אף ההולכת בפאה נכרית מה מהני זה, הרי הוא לא ידע ויסבור דשלה הוא".

וחזינן שהבין פשוט שאם הרואה "יודע" שאינו שיער אמיתי, זה סגי שלא יבוא לידי הרהור ואין זה כלל פריצות, וכל החשש הוא רק אם הוא חושב שזה שיער אמיתי. ורק בזמנו שלא הלכו כולן בפאה היה חשש שזה שערן, משא"כ היום שאין אחת מנשות בני התורה שמגלה ראשה לגמרי, וכנ"ל בפוסקים. וכן מוכח להדיא מה"באר שבע", שכתב "ועוד דאילו היו יוצאות בפאה נכרית מגולה מה הועילו בתקנתן שלא יתגנו על בעליהן שידעו שיש להן שיער מועט, הלא כיון שבעליהן יראו שהולכות בשערות מגולות ידעו בבירור שאין אלו שערות עצמה המחוברות לראשה ממש", וחזינן שהיה לו פשוט שאם יודע הבעל שזה פאה נכרית אין לו כלום מכל הפאה הזאת ועדיין תתגנה עליו, ע"ש. וא"כ בזמננו אין הדבר כן, כי כל אחד יודע שכל הנשים החרדיות לובשות פאה, והרואה אשה חרדית הלבושה כדרך הנשים הכשרות והצנועות, לא מעלה על דעתו כלל לחשוד שהולכת בגילוי שיער, ויודע פשוט שלובשת פאה, כיון שהיום כולן הולכות כן.

[אמר המעתיק: לגבי ראייתו מהב"ש שהבעל לא ניחא ליה בפאה נכרית, הנה לא היה צריך להביא עדו מרחוק, כי היום ממש רואים כן, עם ריבוי בעלי התשובה ב"ה. ולאחרונה הזדמן לידי

מעשה באדם רחוק מתורה שאשתו התחילה לקיים מצוות ורצתה לכסות ראשה, ולא אבה לשמוע כלל שתכסה את ראשה, אפי' בפאה היפה ביותר, ואמר שרוצה הוא בגילוי שערותיה ללא שום כיסוי זר. והוא ממש כדברי הרא"ש במסכת נזיר (על הגמ' בדף כח:), "דמזוהם בעיני הבעל שתתן אשתו על ראשה שיער אשה נכרית".

ובענין הכשלה בהרהורים, ראה מש"כ בספר אוסרי לגפן (חלק ט' עמ' קע"ה ואילך): "ונשאר לדון רק בדין לפני עיוור, דמשום ירידת הדורות וריבוי הבעלי תשובה, טוענים רבים שהפאה גורמת להם הרהורים וההולכות בפאה מכשילות אותם. אבל באמת הניסיון מוכיח שהיום אדרבה, פנויות גורמות להם הרהורים יותר מאשר נשואות, מפני שנכנסים לדמיון אולי תסכים להינשא להם, וממילא אם נבוא לאסור משום לפני עיוור, נצטרך לאסור גם על פנויות לצאת לרה"ר, אפי' בצמות, ובפרט כמה נערות יחד שא"א להעלים עין מהן, וזו גזירה שא"א לעמוד בה".

ובפרט לפי מה שנתבאר לעיל, החילוק הגדול בין גילוי שיער לגילוי בשר, שוודאי גילוי שיער אינו פריצות כגילוי בשר, ואיסור גילוי השיער הוא חידוש התורה לתוספת צניעות בבנות ישראל, ולכן מותר בפנויה ועוד דינים שמצינו שלא נחשב ממש פריצות, וא"כ מנלן מדעתנו לחדש ולומר שפאה כלולה בדין שיער ואסורה מדאורייתא, באופן שמסברא אינו אותו פריצות. ולכן מובן מדוע כל האחרונים לא אסרו פאה מדאורייתא.

סיכום היסודות שנתבארו

א. להלכה - הרבה מגדולי הפוסקים מתיירים פאה: הפוסקים המכריעים ההלכה בכל מקום, סוברים שמותר פאה נכרית: הרמ"א (או"ח ע"ה, ב) ובדרכי משה (סי' ש"ג), המג"א (ע"ה, ה), הפמ"ג (או"ח ע"ה, ד ובמשב"ז סי' ש"ג, ט'), הגר"א (או"ח ע"ה), שו"ע הרב (שם), וה"מ שנה ברורה" (שם, ורק במקום שנהגו להקל), ועוד רבים מגדולי הפוסקים. וא"כ בוודאי המקילים יכולים לסמוך עליהם. וגם הפוסקים נושאי הכלים בשו"ע דשתקי לרמ"א כמו הט"ז וכדו', כנראה מסכימים עמו. ואע"פ שיש הרבה שותי"ם שכתבו לאסור, אמנם אלו הסוברים להיתר לא היו צריכים לכתוב ההיתר, כיון שהרמ"א פסק כן בשו"ע (ורק הפוסקים שכתבו קיצור ההלכות העתיקו את הרמ"א, כמו שו"ע הרב, משנ"ב וכדו').

ב. אמנם זה מעיקר הדין. אבל הנוהגים להחמיר בודאי תע"ב, כיון שהרבה פוסקים אוסרים מעיקר הדין. ובמקומות ומשפחות שנהגו איסור כמו בישוב הישן בירושלים וכדו', כנראה הפאה אסורה מעיקר הדין, מדין 'אל תיטוש', וכהכרעת המשנ"ב ע"פ הפמ"ג, שבמקום שנהגו איסור אסור (ולדעת המגן גיבורים היינו משום מראית העין וזה לא שייך במקום כמו ירושלים שהרבה הולכות בפאה ע"ש במג"ג, אמנם לדעת הפמ"ג שהוא מדין 'מקום שנהגו' י"ל שנחשב מקום שנהגו איסור, ויש לעיין ואכמ"ל).

[אמר המעתיק: ועכ"פ לדעת רבים הסוברים שכיום אין זו חומרא ללכת במטפחת אלא קולא, וכפי שהובאו דבריהם לקמן (בעמ' 524), הרי שגם במקומות שנהגו ללכת במטפחת יש להדר וללכת

בפאה, אם המטפחת אינה מכסה היטב. והעוברת ממקום שלא נהגו ללכת בפאה למקום שנהגו, לכ"ע יכולה ללכת בפאה, וכמובא לעיל (בעמ' 317) בדברי הגר"ב זילבר זצ"ל].

ג. הש"ג והרמ"א מתירים אף ברה"ר: הובאו הוכחות ברורות שהש"ג והרמ"א מתירים אף ברה"ר, ודלא כספר אחד שרצה לומר שהתירו רק בחצר, וסובר שכל גדולי האחרונים טעו בהבנת דברי הש"ג.

ד. נתבאר כי מה שמפרסמים שהחוות יאיר סובר שהש"ג התיר רק בחצר, אינו נכון, ואין שום שיטה שפירשה את דברי הש"ג בחצר. וגם נתבאר שאין הש"ג אוסר כלל פריעת ראש בחצר, ומש"כ לאסור פאה בחצר אלו הם דברי ריא"ז.

ה. לשיטות רבות בזמננו לא שייך חשש מראית העין: נתבאר בשם המגן גיבורים והמשנה ברורה, שבזמננו שנתפשט המנהג ללבוש פאה בין היראים לדבר ה', אין שום חשש מראית העין כיון שכולם יודעים שזו פאה, וכמבואר ברמ"א ביו"ד ש"רבים לא חשידי". ועוד נתבאר שלדעת האגרות משה אי אפשר להמציא מדעתנו איסור מראית העין, אלא מה שגזרו חכמים.

ו. מנהג פאה - מנהג ותיק מימות מתן תורה: נתבאר שמנהג הפאה הוא מנהג עתיק יומין, וכולי עלמא מודו שהוא נהוג כבר מזמן הש"ג, לפני יותר מחמש מאות שנה. ולמתירים נהוג מימות המשנה. ולדעת הפמ"ג ב"אם לבינה", נהוג עוד מזמן קבלת התורה.

ז. גם פאה הנראית כשיער ממש מותר: הובאו כמה הוכחות מהפוסקים, שהמתירים פאה מתירים אפי' פאה שנראית כשיער "ממש", ואפי' שאי אפשר להבחין כלל שזה פאה נכרית.

ח. גם האוסרים - יש לומר שמודים שבזמננו מותר: גם אוסרי הפאה, יש לומר שאסרו רק במקומם וזמנם שלא נתפשט המנהג, והיתה הפאה בגדר 'פירצה' חדשה. ולא מצינו לשום פוסק שיאסור במקום שהתפשט המנהג להתיר. וכל הטעמים לאסור (כגון מראית העין, דת יהודית, ועוד) לא שייכים במקום שנתפשט ההיתר וכולם יודעים שאין זה שערות אלא פאה [שהרי ולא מצוי גילוי ראש בין נשי שומרי התורה]. וכמש"כ במגן גיבורים שהב"ש אסר רק למיגדר מילתא, שהיה במקומו פירצה חדשה.

ט. הפמ"ג לא חזר בו מהיתר: נתבאר שהפמ"ג בספרו "אם לבינה" כלל לא חזר בו מהיתר, והוא מיירי שם רק לבני עירו שנהגו בזה איסור.

י. אין חשש לחוסר צניעות בפאה: אין בפאה צנועה שום חשש הכשלה בהרהורים או פריצות. וגם הפוסקים האוסרים לא עלה על דעתם לאסור מדאורייתא, אלא אסרו רק מדרבנן משום 'מראית העין' או 'דת יהודית'. והטעמים לכך: א. נתבאר בראיות ברורות מהגמ'

והראשונים שאין בשיער שום הכשלה בהרהורים. ב. יש אומרים שחיוב כיסוי הראש הוא גזירת הכתוב, וא"כ פשוט שאין למילף לפאה נכרית, שהרי לא אסרה תורה אלא שיער ממש. ג. גם אם גילוי ראש אסור מטעם צניעות, הרי זה רק מצד האשה שיודעת שמגלה גופה וזה גורם לה לפריקת עול, אבל אם היא יודעת שהיא הולכת בשיער מכוסה עם פאה, אין כאן פריצות. ד. קי"ל דלא דרשינן טעמא דקרא, ואפי' אם יש טעם לתורה אין לנו אלא מה שאסרה תורה - שיער ממש, וכפי שנתבאר בעיני פס' מיוחד לאסור שיער, ואינו מובן מסברא כמו גילוי בשר. ה. במקום שנפוץ הפאה, וכולם יודעים שאין זה שיערה האמיתי, מבואר בפוסקים שלא שייך בזה כלל פריצות.

סיכום סוגית הגמ' בשבת

א. הסוגיא בשבת "יוצאה אשה בפאה נכרית", לדעת הבאר שבע איירי בפאה מכוסה. אבל לדעת הש"ג לא יתכן להעמיד במכוסה, דמאי מהני קישוט זה. והב"ש חידש שנועד להגביה הסבכה, והבאנו כמה קושיות על דעת הב"ש.

ב. בדרך ב' ביאר הב"ש שמתני' איירי רק לחצר. וע"ז תמהו האחרונים א"כ מה החשש שתצא לרה"ר, הרי לשיטתו אסור לצאת בפאה מגולה לרה"ר גם בחול.

ג. האחרונים ביארו שהש"ג יסד חידושו על שיטת הרמב"ם הסובר שפאה נכרית לא נועדה לאשה ששערה מועט אלא נועדה לכל הנשים כמו בימינו, וא"כ היא מגולה. אבל הב"ש הלך בשיטת רש"י בערכין שהפאה נועדה רק לאשה ששערה מועט ומתביישת ולובשת פאה כדי להידמות לשאר נשים, וא"כ היא מכסה את זה כדרך כל הנשים בשערן האמיתי. ונתבאר כמה ראיות שלא שייך לשיטת הרמב"ם לפרש דאיירי באשה ששערה מועט. אמנם להלכה נתבאר שגם רש"י מודה שפאה מותרת.

ד. דעת ה"ערוך לנר" שגם רש"י בשבת מודה שפאה פירושה כמו הרמב"ם, והובאו כמה ראיות על זה.

ה. תירצנו הקושיה על הש"ג, דאי איירי במגולה איך יתכן שתשלוף הפאה, והרי לא מגליא ראשה. וכל האחרונים ביארו בזה שלבשה את הפאה על הסבכה, ויש מתרצים שלשיטת הרמב"ם באמת חיישינן שתגלה ראשה. והיתר סרביטין תפורין הוא משום שתפור, ולכן לא חיישינן דלמא נפיל.

ו. הבאנו ראית האחרונים מסוגיא ד"כבול" דחזינן להדיא התם דפאה מיירי פאה מגולה ולא תחת הסבכה. דאם לא כן מאי ספיקא דר' אבהו אי כבול שרי, הרי כיון שהוא תחת הסבכה לא חיישינן שתשלוף. וא"כ יש ראייה ממשנה מפורשת דחיישינן בפאה שתשלפנה

גם מתחת הסבכה. וכן מוכח מהרמב"ן שם שהיה פשיטא ליה שלא יתכן חשש שתשלוף דבר ש'תחת' הסבכה, ולכן נדחק לפרש שכבול הוא על המצח.

ז. הבאנו ראיית האחרונים מהתוס', שכתב שהאיסור לצאת בפאה לרה"ר בשבת דלמא מחכו עלה, ומה שייר מחכו בפאה מכוסה. וכן ראייה מקושית התוס', ממה שלא תירץ התוס' כתירוץ הב"ש.

ח. הבאנו כמה ראיות מהרמב"ם שעל כרחך איירי בפאה מגולה, דאם לא כן לא שייר דילמא נפיל. ומלשונו שכתב שהאשה מתקשטת בשיער, וגם לשונו 'שיער נאה', כל זה לא משמע דמיירי במכוסה.

ט. הבאנו ראייה מהירושלמי שכתב שכל דבר הטמון שרי, ואם איירי בפאה מכוסה למה נאסרה ביציאה לרה"ר בשבת.

י. הבאנו ראיית המג"א והגר"א מסוגיא דחוטי שיער, ונתבאר שמוכרח מהגמ' שאיירי בחוטים שבגלוי ולא מכוסה, שאם לא כן מה שייר מחכו על ילדה היוצאת בשערות זקנה. וגם מלשון הגמ' "שבח הוא לה" מוכח דלא איירי בחוטים מעטים אלא כעין פאה, והזקנה לובשת זה כדי להראות שהיא צעירה.

יא. הבאנו ראייה מפורשת מתוס' רי"ד בסוגיא דחוטי שיער, דאיירי 'הרבה' חוטי שיער, ואיירי שהם משמשים כיסוי לשערה ואם מסירתם מגליא שערה, ואין כיסוי נוסף עליהם. ולכן הקשה הרי לא תסירם משום דלא מגליא ראשה. וגם בריטב"א להדיא מבואר כן, וכן בפרישה מוכח כן להדיא.

לסיום אעתיק כאן שאלה ששאלתי את הגאון האדיר מרן רבי חיים קניבסקי שליט"א במכתב ששלחתי לו, וזה לשון השאלה: "אברך בן תורה מדקדק במצוות ובהלכה, ומחמיר בכל ארחות חייו יותר מכפי "חיוב" ההלכה, האם ראוי ונכון שיבקש מאשתו שלא תלך בפאה נכרית אלא במטפחת (במקום שאין הדבר גורם הפרעה לשלום בית וכדו'), והיא מוכנה לציית לו אלא אומרת שקשה לה לשנות ממנהג מקומה, אבל אם מבחינת ההלכה יש להחמיר, אפי' שאינו חיוב גמור היא מוכנה לעשות ככל אשר יאמר מרן שליט"א. והבעל טוען שיש להחמיר מכמה טעמים: א. כיון שיש הרבה פוסקים האוסרים. ב. יש אומרים שגם המתירים לא התירו בפאות של זמננו הדומות לשיער. ג. יש אומרים שגם הש"ג לא התיר אלא בחצר". ע"כ נוסח השאלה. וענה לי בזה הלשון: "אין צריך להחמיר".

ובאמת צריך ביאור אמאי כתב שאין צריך להחמיר, התיינח טעם שני ושלישי, יש לומר שלא סבירא ליה כן כלל כמבואר לעיל, אבל איך שייר להתעלם מזה שהרבה פוסקים מחמירים. ואפי' אי סבירא ליה שנקטינן להלכה כדברי המשנה ברורה במקום שנהגו להקל,

אבל הרי לשון המשנ"ב הוא "יש להם לסמוך על השו"ע" כלשון הפמ"ג, והוסיף "ומשמע מיניה שם דאפי' שיער של עצמה שנחתך ואח"כ חיברה לראשה ג"כ יש להקל", ולשון זה משמע שאין זה היתר לכתחילה, וא"כ אנשים הרוצים להחמיר אמאי אין צריך להחמיר. ואולי סובר כמש"כ לעיל, שגם האוסרים לא אסרו בזמננו, שרוב הנשים הולכות עם פאה.

פרק יד

הרה"ג רבי זאב שכטר זצ"ל

(קובץ אור ישראל כ"א)

לאחרונה יצאו מספר ת"ח בהודעות, ובהם מיידעים הם את ציבור שומרי התורה והמצוות, שלהוי ידוע להם שיש פוסקים האוסרים לבישת פאה נכרית לנשים נשואות, משום איסור "מראית עין" במקום הרבים.

לעומת זאת, ביררתי מפי ספרים וסופרים וזקני תלמידי חכמים, שגאוני וצדיקי הדורות האחרונים הנהיגו חבישת פאה נכרית בדוקא, משום שהיא מכסה היטב את כל שערות ראש האשה, ובאופן יותר טוב ממטפחת שאין עליה "כליא פרוח" ו"רדיד" המוזכרים בגמרא ובשו"ע (ואין הולכים היום בהם אלא במטפחת לבד). וזאת על סמך דין ללא חולק שכל הפוסקים מודים לו, שבאופן עקרוני יש לפאה נכרית דין כיסוי (כמש"כ החיד"א בספרו שו"ת חיים שאל חלק ב' סי' ל"ה אות א' וזה לשונו, "ודע שכתבו האחרונים שפאה נכרית נחשבת ככיסוי". עכ"ל. וכן דעת כל הפוסקים, וכמו שנאריך בזה לקמן), ולענין האיסור שנמצא בקצת ספרי קדמונים בחבישת פאה נכרית, ס"ל שגם הפוסקים ההם לא אסרו אלא משום גזירת חכמים דמראית עין, אך ידוע מכל הפוסקים שאיסור מראית עין נוהג רק במקום שצד האיסור שכיח בלבד ולא צד ההיתר, שאז נראית האשה כעושה איסור (כאילו הולכת בשערותיה), אבל במקום שצד ההיתר שכיח (כגון שמותר לחתוך הזקן בסם, וקנבוס ופשתן שמותר כיון שמצוי בינינו כמבואר ביו"ד סי' רח"צ, וכן שמנהג רוב בני העיר להשכיר לגוי בשבת, מותר, כמבואר באו"ח סי' רמ"ג סעיף ב', ועוד בכל אלו וכיוצא בזה אין איסור מראית עין נוהג כלל, ואף בסימן היכר אין צורך, כמפורש יסוד הדבר בחז"ל בשו"ע ופוסקים בכמה מקומות, בלא שום חולק בדבר), וכשרוב נשים צנועות בעולם הולכות בפאה נכרית רגילה, פשוט שלא שייך איסור משום מראית העין.

אין מחלוקת בין האוסרים למתירים

ובאמת בענין לבישת פאה נכרית להלכה, כד נחתינן לעומקא דדינא בטעמו ונימוקו יתברר שאין בו כלל לא אוסרים ולא מתירים, כי במקום שכל הנשים הולכות בפאה נכרית (כמו במקומו של השלטי גיבורים ושאר המתירים) אין שום איסור מראית עין לכ"ע, ואף בסימן היכר אין צורך, ולכן השלטי גיבורים לא הזכיר בו כלל מענין מראית עין וסימן היכר, אף שהוא דין ברור, ובמקום שאין הנשים לובשות פאה נכרית (כמו במקומו של מהר"י קצנלנבוגן, והבאר שבע, ושאר האוסרים) אין מי שיתיר שם ללכת בפאה נכרית בלי סימן היכר (כמו שחייבים לעשות היכר לדם דגים ע"י קשקשים כמבואר בשו"ע, וכיו"ב), וכל האוסרים חיו כידוע (מתוך דבריהם) במקומות שלא הלכו שם בפאה נכרית, לכן אסרו שם הפאה משום מראית עין, והמתירים,

או שהם בעצמם חיו במקומות שהלכו בהם הנשים בפאה נכרית, או שדיברו להלכה על מקומות אחרים שבהם נהגו הנשים בפאה נכרית, שיש להם לסמוך על השו"ע להתיר פאה נכרית במקום הרבים, גם בלי סימן היכר כנ"ל.

ויעידו על כך דברי המגן גיבורים (או"ח סי' ע"ה ס"ק ג'), שחילק להיתר בין מקום שהולכות בו הנשים בפאה נכרית, למקום שאין הולכות בפאה נכרית שאז אסור משום מראית עין, וכתב בזה הלשון: וגם גוף דבריו (דהב"ש) שכתב לחוש בפאה נכרית משום מראית העין, לענ"ד ברבים שנהגו כן לא שייך מראית העין, דלא חשידי, ועיין ביורה דעה (סי' קמ"א סעיף ד' בהג"ה), וכל שכן בזה דכל הנשים נהגו כן, על כרחך ישפטו הכל שהיא פאה נכרית, ומכל מקום זה ודאי אם אין מנהג המקום שילכו בפאה נכרית, יש לאסור משום מראית העין, כמו שכתב זקננו הגאון מהר"י קצנלנבוגן ז"ל. ע"כ לשון המגן גיבורים. וכך הוא דעת רוב רובם של האוסרים פאה נכרית במקום הרבים, משום מראית עין, ועל סמך זה פסק המשנה ברורה (בסי' ע"ה ס"ק ט"ו) להתיר פאה נכרית במקומות שנוהגין לילך בה, כדברי המגן גיבורים הנזכר, ע"ש, וכדברי הפרי מגדים שהתיר במקומות שנוהגין לילך בפאה נכרית שיכולים לסמוך להיתר על השו"ע, אף שבמקומו של הפמ"ג שלא הלכו בפאה נכרית בודאי אסר (כמשמעות לשונות הנ"ל, וכמבואר בספר אם לבינה, שרבים מפקפקים אם הפמ"ג אכן כתבו. ואין בכך שום סתירה, ושום חזרה, שהרי לא סתר ראייתו להיתר כלל), וכמו שיתבאר עוד להלן.

ולמעשה הכל תלוי רק בענין מראית עין, ובמקום שכל הצנועות רגילות בפאה נכרית פשוטה אין איסור מראית עין ודת יהודית כלל, ופריצות בדת יהודית יש רק בפאה נכרית תפוחה (או ארוכה) כמו שכתב בשבילי דוד, שנביא להלן.

ובפרי תואר (יו"ד סי' פ"ז ס"ק ט') כתב דענין מראית עין אינו נכלל בשאר גזירות חז"ל אלא תיקון בעלמא לחששת הטעות הוא, וכן משמע בשו"ת הרשב"א (חלק ג' סי' רנ"ז) שביאר חילוקים לקולא בין מראית עין לשאר איסורים דרבנן שהם חמורים יותר, ע"ש, ולכן במקום שרגילין בפאה נכרית אין חשש לטעות, ומותר.

והנני להביא בזה כמה דוגמאות מלשונות הפוסקים, התומכים ביסוד שהנחתי שטעם האוסרים היה משום שבמקומם לא נהגו הנשים כלל לצאת בפאה נכרית, ולכן היה שם איסור משום מראית עין. בספר עצי ארזים (אה"ע סי' כ"א ס"ק ב') כתב: "והמורים היתר חדשים מקרוב באו". ובשו"ת דברי חיים (יו"ד חלק א' סי' ל') כתב: "וכפי ששמעתי אני, לא נמצא בכל מדינת אשכנז שום אשה חשובה לילך בשערות ופאה נכרית". ובשו"ת מהרי"ץ חיות (סי' נ"ג) כתב "אע"ג דהרמ"א ומגן אברהם הסכימו לדעת השלטי גיבורים להתיר פאה נכרית, בכל זאת כיון דנהגו העם לאסור כל גילוי שיער באשה לא ערב לבי להתיר וכו', ובימי ילדותי לא שמעתי שינהגו קולא בזה בכל תפוצות ישראל במדינת פולין, רק חדשים לבקרים באו". והגאון הספרדי ר' אברהם פלאג' בספרו בירך את אברהם (פר' בחוקותי) כתב "דבמקומותינו

לא נשמע ולא נמצא מנהג כזה לילך הנשים בפאה נכרית כלל". ובשדי חמד (אסיפת דינים מערכת ד' דת יהודית), אחר שהביא דעות הפוסקים בענין פאה נכרית, כתב "דבמקומותינו לא נתפשט המנהג הזה". ע"ש.

ולכן ברור שאי אפשר לאחוז את החבל בשני ראשיו, מצד אחד להחמיר בפאה נכרית כאילו יש בזה איסור דאורייתא ממש, בטענה שכיון שהאשה מתכוונת להתקשט בפאה, כמפורש בראשונים שהפאה נכרית היא לקישוט, אינו נחשב לכיסוי, וזה דלא כהפוסקים שהפאה דינה ככיסוי, אף לאלו שאוסרים הפאה נכרית משום מראית עין, כמו שיתבאר להלן, ודלא כפשוט בשו"ע ופוסקים ללא חולק שדין מראית עין (מדרבנן, לתיקון חשש טעות) הוא דבר המשתנה לפי הענין, כמפורש בשו"ע (אורח חיים סי' רמ"ג סעיף ב', וביורה דעה סי' קמ"א סעיף ד' ברמ"א, ובסי' רח"צ שם), ובמקום שכל הנשים רגילות בפאה נכרית אין בהם איסור מראית עין כלל, לכל הפוסקים, כמבואר במגן גיבורים המובא לעיל. ומאידך אותם ת"ח בתוך דבריהם פרסמו ברבים כי אף שהמטפחת לא מכסה היטב שערות ראש האשה בצד המצח ובצדעים (היינו במקום הפאות, שהוא בכלל הראש, כפי שיבואר להלן), מכל מקום עדיף מטפחת על פאה, כי לדעתם אין איסור בגילוי ראש האשה עד שתי אצבעות (ארבעה סנטימטרים) בשוק, או עכ"פ פחות מטפח, ואין צריך לדעתם אפי' להעיר על כך. ולענ"ד גישה זו אינה נכונה ונוגדת דעת גדולי הפוסקים, וכדלהלן, ומן הראוי להעיר ולעורר על כך, למען לא יכשל בזה אדם מישראל.

חיוב מדאורייתא לכסות כל הראש

מפורש בשו"ע (אה"ע סי' קט"ו סעיף ד') שצריכה האשה לכסות שיערה (במקום הרבים) במטפחת ורדיד, ובמטפחת לחוד עדיין היא בגדר עוברת על דת יהודית ויוצאה שלא בכתובה, כדין הש"ס (כתובות עב). ע"ש, ועם ב' כיסויים אלו (מטפחת ורדיד דהיינו צעיף) לא נראה שיערה לחוץ כלל. ובפרט שבגמ' (שבת נז:) מפורש שהלכו גם ב"כליא פרוחיי" שמונעת מהשערות הקטנות לצאת מהמטפחת (רש"י שם), וכן במחט שאינה נקובה (שם דף ס.) ואוגרת בה שיערה היוצא חוץ לקישוריה, כורכתו סביב המחט ותוחבת המחט בסבכה מתחתיה שלא יראה שיערה (לשון רש"י שם). וא"כ אחר כל זה בודאי לא יתכן שיראו משערותיה במקום הרבים כלל, ואיך אפשר להתיר גילוי ראש באשה בשוק עד ארבע סנטי", או עד פחות מטפח, שאין לזה שום מקור כלל, דבשולחן שלמה (או"ח סי' ע"ה סעיף ב') כתב וזה לשונו, ובלאו הכי צריכין הנשים לזוהר מאוד שלא יצאו קצת שערותיהן, עכ"ל, ובשו"ת צמח צדק (מליובאוויטש, אה"ע סי' קל"ט) כתב "רק שלא יצאו חוץ לצמתה... אבל לגלות קצת שערן זהו איסור גמור", עכ"ל. וכן היא דעת הגאון חזון איש, שגילוי במקצת הוי איסור תורה ממש, והובא בספר דת והלכה (עמ' כ') שכך אמר לו החזון איש, ודלא כמי שחשב בזמנו להתיר עד טפח, ע"ש.

ואדברה בגמ' (כתובות עב.) משמע שכל שהוא פחות מכיסוי קלתה יש בו עדיין איסור דאורייתא ממש במקום הרבים, שהרי במשנה שם אמרו דיוצאה וראשה פרוע הוא דת יהודית (שהוא מדרבנן), ופריך בגמ' על זה דראשה פרוע בשוק דאורייתא היא, דכתיב ופרע את ראש האשה וכו', ותירצו בגמ' שמדאורייתא קלתה שפיר דמי, דת יהודית אפי' קלתה נמי אסור, ובש"ך (חושן משפט סי' כ"ח ס"ק י"ד) האריך וכתב להוכיח שבכל מקום שמקשה הש"ס "והא דאורייתא היא" אי אפשר לומר שהוא רק אסמכתא, אלא הוא דאורייתא ממש, ואם מפורש בגמ' שמדאורייתא קלתה שפיר דמי, א"כ ברור לש"ס שפחות משיעור קלתה אינו טוב אף מדאורייתא (אף שהוא רק מקצת).

והקלתה מכסה כל שטח שערו הראש, שהרי הקלתה לרש"י (כתובות עב.) וכן לר"ן, ר"י אלמנדר, ונימוקי יוסף, הוא סל המקבל קלעי שערה לתוכו, ויושב על ראשה מכל הצדדים, ולרמב"ם, סמ"ג, ושו"ע, קלתה היא מטפחת כמו הסבכות, שמכסה כל שטח שערו, ובפירושו הרא"ש (כלים פרק כ"ח משנה י') כתב: סבכה שהתחיל בה מפיה, פיה המהדק על המצח וסביב הראש. עכ"ל. ונראה מזה ברור שמקום קשירת חוטי הסבכה הוא למטה מהשערות, דהיינו על המצח שהוא למטה מהשערות, באופן שאחר הקשירה מכונסים כל השערות בתוך הסבכה, וכן כתב רש"י (שיר השירים ד, א) על "מבעד לצמתך שערך" וזה לשונו, צמתך, לשון דבר המצמצם השיער שלא יפריח לצאת, וזו הסבכה והקישורים, עכ"ל (אבל במה שיוצא מחוץ לגבול הקלתה, או הסבכה, או המטפחת, אינו שפיר אף מדאורייתא, כמבואר להדיא בגמ'), וכל מקצת הוא בכלל האיסור, כמו בלאו דלא יראה בך ערות דבר, דכל מקצת הוא בכלל האיסור דלא יראה.

וברש"י (ויקרא יג, מא) מבואר ג"כ ששיער הצדעים הוא בכלל שערות הראש, ע"ש, וכן מבואר ברד"ק (ישעיהו מז, ב) שהצדעים בכלל הראש, ובשיר השירים (ד, ג) "רקתך מבעד לצמתך", משבח ראש האשה בצניעות שבה, שגם הרקה מכוסה בסבכה וקישורים, ראה רש"י שם, ובמצודת ציון שם כתב שהוא מקום רך, ועל שם רכות הבשר נקרא כן, וכן "ותתקע את היתד ברקתו" (שופטים ד, כא) ושם תירגם יונתן "ברקתו, בצדעיה", וא"כ ראייה ברורה שהצדעים מכוסים ג"כ בסבכה וקישורים שלה, כי הם ג"כ בכלל הראש, שחייב בכיסוי.

וכל ההיתר לקריאת שמע עד טפח מגולה בגוף האשה או בשיער שחוץ לצמתה הוא רק בבית (ברכות כד.), ורק לבעל שרגיל בכך ולא טריד, אבל אחר בודאי אינו רגיל בכך, ובמקום מכוסה שמתגלה באשת חבירו בודאי טריד ואסור, כמבואר היטב מלשונות הראשונים שם, ואיך ילמדו מ"עד טפח" בבעל לענין ק"ש, שאף טפח רק מדרבנן, להתיר באשת איש במקום הרבים ח"ו, שהוא כבר איסור דאורייתא ממש, מקרא דופרע ראש האשה וגו', כמפורש בגמ' (כתובות עב.) שהם דינים נפרדים לגמרי, והוא למעשה הפיכת גזירת חכמים לאסור עד טפח

באשתו לק"ש, לקולא באשת איש בשוק שהוא דאורייתא ממש, והרי זה נטילת הגדר שבנו חכמינו ז"ל בתוך הבית היהודי, ובאמצעותו להרוס איסורי דאורייתא בשוק.

ובשדי חמד (חלק ז' דת יהודית אות ב') הביא מדברי הפוסקים שאסרו גילוי אף מקצת משיער האשה במקום הרבים, וחרם גדולי ישראל כנגד אלו הנתלים בדברי מהר"ם אלשקר להתיר שיער שחוץ לצמתה בשוק, כי המהר"ם אלשקר לא התיר שיער שחוץ לצמתה אלא רק בביתה בפני בעלה ולא בשוק ח"ו, שהוא איסור דאורייתא, שהרי המהר"ם אלשקר (סי' ל"ה) כתב בזה הלשון, בואו ונצווה על אלו האוסרים אותו שיער לאשה "בתוך ביתה" מההיא דשיער באשה ערוה, וכו', עכ"ל. וא"כ לא דיבר מחוץ לבית כלל, ועוד כתב שם "ואנן לאו באשת איש עסקינן", עכ"ל, וא"כ מדבר רק בבית לפני הבעל, ולא בפני אחר כלל, ואיך יבואו להתיר על סמך זה שיער שחוץ לצמתה בשוק ח"ו, שהוא איסור דאורייתא ממש.

חרם האחרונים על גילוי מקצת שיער

ובספר משא חיים (להגאון ר' חיים פלאג'י, מנהגים, מערכת נ' אות ק"נ) נדפס האיסור שהסכימו עליו רבני סאלוניקי ובראשם הגאון ר' רפאל אשר קובו (בעל שער אשר), על אשר התחילו הנשים שם לפרוץ גדר ולגלות מקצת שערם, באומרם שסומכות על המהר"ם אלשקר, אז נתוועדו הרבנים הנ"ל והסכימו בחרם גמור ובגזירת נח"ש על אלו הלוכשות המלבוש הגורם לגילוי שיער "ואפי' במקצת היוצא מחוץ לצמתן", ואשר יעשה בזדון ולבבו פונה היום באמרו אין איסור בזה, הרי הוא מופרש ומובדל מעדת ישראל ומין ואפיקורס הוא, לא יאבה ה' סלוח לו, ע"ש.

ובקלתה (מטפחת או סבכה) בלבד ללא רדיד יש איסור דת יהודית במקום הרבים, כמפורש להדיא בגמ' (כתובות דף עב.) ובשו"ע (אה"ע סי' קט"ו סעיף ד'), אף שהקלתה מכסה כל שטח שערות הראש, כנ"ל.

דין פאה ארוכה

אמנם בודאי שפאה ארוכה אסור לבת ישראל לילך בה כלל, שהרי בסוטה מצינו שהכהן סותר קלעי שיערה, ופירש רש"י (סוטה ח.) "סותר קלעי שיערה, מרבה בגילוייה שסותר קליעתה", עכ"ל. והיינו שסתירת קלעי שיערה הוא הדגשת הגילוי ביותר, והדגשה זו היא פריצות, כמו גסות וטפופות שהזכיר השבילי דוד, והבאנו דבריו להלן. ולכן אף בתולות המותרות בגילוי שיער לא הלכו משום כך כלל בשיער ארוך וסותר, כמפורש במגן אברהם (או"ח סי' ע"ה ס"ק ג'), ובבית אפרים שם. וכל זה אינו נוגע כלל להמו"מ שיש בצד ההלכתי, ואין לערב בין הדברים באופן לא הוגן, דהיינו לקחת את הסלידה הטבעית שיש לכל ירא שמים מפאות פסולות אלו, ולהשתמש בה לצורך החדרת קביעה בלב הלא מתעמקים שמצד ההלכה כל הפאות כולן אסורות, ומטפחת שמגלה חלק מהשערות עדיפה מהפאה.

[אמר המעתיק: ראיית הרב הכותב שליט"א מרש"י במסכת סוטה, אינה ראייה כלל לנד"ד, כי שם מוכח רק שסתירת קלעי השיער הוא הדגשת הגילוי, אבל לא מבואר שם ענין אריכות השיער, והאם יש הבדל בין שיער סתור ארוך לקצר, וכמה הוא שיעור האורך המותר. וא"כ, מנלן לחלק בין פאה ארוכה לקצרה, כשכל אופן היא פרועת ראש ואין שערותיה קלועות. ובפרט ששם עיקר הענין הוא לפרוע ראשה ולנוולה, ולא רק להתיר קליעתה, ואין זה דומה לפאות זמננו שהן במראה מסודר. וכמש"כ הגאון רבי יצחק עבאדי שליט"א (ראה לעיל בעמ' 346).

וראה מש"כ הגאון רבי עזריאל הילדסהיימר זצ"ל, בשו"ת רבי עזריאל: "עתה אני שואל איזהו גבול ישימו בארוכת ורחבת הפאה, אתמהא" (ראה דבריו לעיל בעמ' 197).

וכן כתב בספר אוסרי לגפן (חלק ט' עמ' קע"ה ואילך), וזה לשונו: "נפק"מ למעשה משיטת המג"א וסיעתו, דאסור גם לבתולות לילך בשיער פרוע... וכפשטות השו"ע באה"ע, ולכן אוסרים על הנערות לילך בשיער ארוך המגיע עד הכתפיים ואינו אסור. ויש להפליא על זה, שהרי המג"א לא חילק בין שיער המגיע עד הכתף ללא מגיע, ומה שנזכר ברש"י (כתובות טו:) ששערה פרוע על כתיפה (דכנראה משם לקחו גדר זה) כוונתו רק דכן הדרך כשסותרים הצמות, שמתפזר השיער על הכתף, אבל פשוט דגם מי שלא היה שיערה ארוך כל כך, כשסותרת הצמות נקרא פרוע, וממילא כשפוסק השו"ע שלא תלכנה הפנויות פרועות ראש, אין חילוק בין ארוך לקצר, כל שהוא פרוע ואינו קלוע כצמות (או עכ"פ קשור יחד, שקוראים קוקו) אסור, ומה ההיתר היום. ואפשר דסבירא להו, דלעולם השיער אין בעצמותו ערוה (עכ"פ בבתולה), רק מנהג צניעות, והכל לפי המנהג, והמנהג כיום כעין פשרה בין המג"א לח"מ וב"ש ודרישה". עכ"ל.

וגם בדבריו צריך עיון, כי לא תירץ בזה כלום, ועדיין לא מובן כלל מהיכן לקחו שריונות היוצאות בשערותיהן או נשואות הלובשות פאה אסורות לצאת באופן שהשיער ארוך מן הכתף. ובפשטות יש לומר שאם הפאה ארוכה באופן מוגזם ויוצאת דופן בין הנשים, הרי זה פריצות, אבל אם ארוכה באורך סביר כפי שנפוץ היום בין הנשים הכשרות, יהיה מותר. וכפי שכתב הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א (לעיל בעמ' 329), ש"א אפשר לקבוע בזה שום כללים, אלא דבר אחד יש לזכור תמיד, שבצניעות פשוטו כמשמעו שלא תתבלט בתיקון שערותיה שיסתכלו עליה דוקא". וראה לעיל (בעמ' 115) מש"כ הגאון רבי שלמה הס זצ"ל, מגדולי הונגריה, בשו"ת "כרם שלמה", ליישב את הגמ' בכתובות (סו:), ש"נתעטפה בשערה" איירי בפאה נכרית, וכדבריו כתב הגאון רבי יהושע שלמה ארדיט מאיזמיר, בספרו "חינא וחסידא". ולדבריהם, בוודאי לא איירי בפאה קצרה, כי לא שייך בה כלל "נתעטפה בשערה".

ומה שהביא הרב הכותב ראייה מהמג"א שאסר לבתולות ללכת בשערות סתורות, הנה האחרונים חלקו עליו בענין זה והתירו, והביאם הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל בשו"ת יביע אומר (חלק ד' אה"ע סי' ג'), שהעתיק את דברי המג"א וכתב ע"ז: "אולם בשיטה מקובצת (כתובות טו:) בד"ה וראשה פרוע, כתב וזה לשונו, פירוש: מגולה, וכך היו נוהגין לבתולה ולא לאלמנה. והא דאמרין לקמן (ע"ב) ופרע את ראש האשה, מכאן אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפירוע ראש, י"ל דבנשואות קא מיירי. מליקוטי הגאונים. ע"כ. ומוכח דבתולה שריא לילך בפירוע ראש אף בשערות סתורות, דבכל גוונא קאמר. ורק החילוק הוא בין בתולה לנשואה. וכ"כ המחצית השקל באו"ח שם,

שהמנהג שהבתולות יוצאות לרה"ר בשערות סתורות מקליעתן. וכ"כ המגן גיבורים. וכן ראיתי להישועות יעקב באה"ע (סי' כ"א), שכתב להוכיח במישור מדעת השטמ"ק שאין חילוק בין סתורות לקלועות, ושאל שהמג"א כתב לאסור בסתורות, העולם נהגו להקל ויש להן ע"מ שיסמוכו. ע"ש. ופוק חזי מאי עמא דבר, שאפי' אצל החרדים לדבר ה' הבתולות הולכות בפרוע ראש ובשערות סתורות. ולכאורה י"ל שאף המג"א יודה להקל במקום שנהגו היתר בדבר".

צניעות הפאה - נושא נפרד

ושח לי אחד מחשובי המוצי"ם שליט"א, שגם הוא בירר ענין זה להיתר ורצה לפרסמו בכתב, וידידיו יעצו לו שכדי להימנע מלהיות מוחרם בחוגים מסוימים, יעטוף את הדברים בתחילתם ובסופם ובאמצעותם בדברי מוסר וקנאות על הפאות הבלתי צנועות. ונכנס לשאול בעצתו של אחד מזקני גדולי הדור זצ"ל, שכל ישראל השכימו לפתחו לקבל הכרעותיו וברכותיו, והוא זצ"ל השיב כדלהלן "איני מבין למה כל מי שכותב בענין זה ונראה לו שמצד ההלכה אין איסור מוחלט בפאות, מרגיש חייב לשלם "מס כתיבה" (בביטוי הזה השתמש) ולהוסיף איזה שהוא גינוי לפאות הפסולות. זהו נושא אחר לגמרי ואינו קשור בשום צד לויכוח ההלכתי המתחייב בכל נושא הטעון בירור וכדרכה של תורה, והרבנים הסבורים שאין איסור מצד ההלכה לחבישת פאה נכרית אינם אחראים על הלבשות פאות פסולות יותר מאשר אחראים לכך הסבורים שאסור באיסור מוחלט". ושאלו המו"צ שוב "אולי יש כאן סברת השפעה עקיפה", וע"ז השיב "אדרבה, יש מקום לומר שדוקא האיסור הגורף שקשה לו להתקבל על הלב, גורם שלא יקחו בכובד ראש הראוי את המוסר הנשמע בענין פאה נכרית".

אין חילוק בין ספרדים לאשכנזים

ואין לחלק כלל בין אשכנזים לספרדים בזה, שהרי הרמ"א, הלבוש, דברי חמודות, מגן אברהם, עולת תמיד, אליה רבה, הלכה ברורה, יד אהרן, מחצית השקל, שו"ע הרב, פרי מגדים, באר היטב, הגר"א, חוות דעת, פתח הדביר, מגן גיבורים, שבילי דוד, תורת חיים, משנה ברורה, כף החיים, וכל הפוסקים שהתירו, כולם הביאו דברי הגאון הספרדי בעל השלטי גיבורים, שכתב להתיר הפאה נכרית במקום הרבים, או דברי המג"א שהביא את הש"ג, וכפי שיתבאר להלן.

ובמאה וחמישים שנה האחרונות (בערך) נוהגים בכל בית ישראל לילך בפאה נכרית, גם נשותיהם של רוב גדולי ישראל, ורבו המתירים על האוסרים הלכה למעשה עשרת מונים, רק לא הוצרכו לכתוב בזה כלל, משום שהשו"ע וגדולי הפוסקים מתירים פאה נכרית כנ"ל, ורק האוסרים הוצרכו לכתוב בזה בתקופה שרק החלו ללבוש פאה נכרית, וכלל הנשים לא הלכו עדיין בפאה נכרית, כדי שלא יעברו אז באיסור מראית עין, אבל אח"כ גם צאצאי האוסרים התירו רובם ככולם הפאה נכרית, כאשר כבר התפשטה הפאה בכל בית ישראל, שאז אין יותר ענין מראית עין כלל, כמבואר בפוסקים.

ואלו שאוספים היום את שמותיהם של האוסרים מכל התקופות שרק החלו ללבוש פאה נכרית, כאשר עדיין היה בתחילה איסור מראית עין, וסופרים ומונים אוסרים נגד מתירים רוב כנגד מיעוט כבקלפי, טעות בידם, כי גם האוסרים אינם אוסרים אלא בזמן שאין כלל הנשים הולכות בפאה נכרית שאז יש בזה משום מראית עין, אבל בזמן שהנשים בדרך כלל הולכות בפאה נכרית, אז גם לאוסרים אין בכך משום מראית עין, כדברי המגן גיבורים שהביא במשנה ברורה הנ"ל.

דין היוצאת במטפחת

והמחמירה להוסיף כובע על הפאה נכרית וכיוצא בזה, כדי להבדיל בין נשואה לפנויה, תבוא עליה ברכה [ויש חולקים ע"ז, וסוברים שאין צורך להבדיל בין נשואה לפנויה, וגם הכובע מבלית יותר והוי פריצות, ראה לעיל בעמ' 319]. ומעתיק]. וכן נוהגים בכמה קהילות. אבל מן הדין אין לערער כלל, שבמקום שרגילות הנשים בפאה נכרית אין בה איסור מראית עין כלל לכו"ע, ואף סימן היכר אין צריך, כמבואר בפוסקים, אבל מטפחת (שאינ עליה כליא פרוחי, או רדיד) אסור לילך בה במקום הרבים, כמפורש בגמ' (כתובות עב. ושבת נז:), ובשו"ע (אה"ע סי' קט"ו סעיף ד'), משום שאינה מכסה היטב כל השערות מלמעלה, מחמת נקבים קטנים (עיין ב"ח שם), וההולכת במטפחת אחת בלבד בלא רדיד מוכתרת בשו"ע שם כעוברת על דת יהודית ויוצאת שלא בכתובה כדינא דגמ', וזה מלבד מה שדרך מעט שערות תמיד לבצבץ בצידי המטפחת עצמה, שבזה הוי אף פחות מקלתה, ואינו שפיר (לגמ' כתובות) אף מדאורייתא, ואפי' נשים צנועות שבדרך כלל מקפידות מאוד שלא יראו בהם אפי' שיערה אחת, מכל מקום ברבות הימים והטרדות לא נמלטו מכך כשכיסו במטפחת אחת ולא גילחו שערן כמנהג חלק מרבתינו האחרונים (המובא בספר העמק שאלה על השאלות לנצי"ב מוולוז'ין, ויקרא שאלתא צ"ו).

ובהאי ענינא מן הראוי להביא כאן מודעה שפירסם הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א לפני מספר שנים (מרחשון תשל"ז), וזה לשונו: "לאור הכרוזים על "איסור" לאשה לצאת בפאה נכרית, והשמועה שיש נשים ובמיוחד מהספרדים שהורידו הפאה נכרית ולובשות מטפחת, יש בזה מכשול רב מאוד, דמצוי שאינה מכסה כל שערות ראשה, וכן ברשות הרבים לא מספיק מטפחת לבד, וצריכה מעיקר הדין גם רדיד, דהיינו שני כיסויים כמפורש בשו"ע, שלא להיכשל במקצת שערות מגולות, והיות שלא מסכימות לכסות כל השערות, על כן מקצת שערותיהן מגולות, ויש בזה איסור תורה וגילוי ערוה.

הריני מודיע דעתי שכל המהרהר אחר מנהג שנהגו בו רבבות אלפי כשרי ישראל, ובראשם גאונים וצדיקים, ידו על התחתונה, שיש לפאה נכרית יסוד בהלכה במנהגי ישראל וגדולי הפוסקים, ואין לחלק בין אשכנזים לספרדים, שהפוסקים שהתירו סמכו על הגאון הספרדי שלטי גיבורים, והמחמירה להוסיף כובע וכדומה תבוא עליה ברכה, אבל מן הדין אין לערער.

ומאחר שנהגו כך, אין בזה משום מראית עין, שידוע שאפשר לה בפאה נכרית שניכר. אמנם פאה ארוכה שהאשה מתבלטת בה שהיא כשערות ראשה ממש, יש בזה איסור חמור דפריצות, וחובה על כל אחד למחות נגד פאות אלו, שהורסות הצניעות דבנות ישראל". ע"כ לשון המודעה.

הפאה אינה כשיער מחובר

והנה לאחרונה יצא לאור ספר "דת משה וישראל", ובו טוען שפאה נכרית דינה כשיער מחובר ממש (בטענה שהאשה מתכוונת להתקשט בפאה, וכאילו בגד שמטרתו קישוט אינו כיסוי), ולפלא בעיני הא שלא התייחס לדין המפורש בשו"ע ובפוסקים שלפאה נכרית יש דין כיסוי ומותר לקרות ק"ש כנגדה (או"ח סי' ע"ה סעיף ב'), ואילו היה פריצות והרהור בפאה נכרית, כמו בשערה המחובר, א"כ איך נפסק בשו"ע ב"כל שכן" שמותר לקרות ק"ש כנגדה, שהרי גם לבעל אין מותר רק עד טפח המגולה בבשרה ובשערה המחובר, והפאה נכרית היא יותר מטפח, וכן היא הסכמת הפוסקים להתיר הפאה (כמו שיתבאר להלן), ונמצא א"כ שפשוט לשו"ע ולפוסקים שאין הפאה נכרית כשערה המחובר כל עיקר.

ובספר שבילי דוד (להגאון מוויצען, או"ח סי' ב' ס"ק ב') כתב, וברש"י ישעיהו (ג, טז) על הלוך וטפוף בשם תרגום יונתן, שזה פאה נכרית שנשים קולעות עם שערן שיראו בריבוי שיער, ומזה תוכחת מגולה לנשים הנושאות פאה נכרית להעבות שערן שמתחתיהן וכו'. ובדרכי משה (או"ח סי' ש"ג) שכתב שמותר לכסות שערן בפאה נכרית, היינו באופן שאין שערוותיה מתעבות ע"י הפאה נכרית, רק כיסוי בעלמא, וכו'. ע"כ דבריו הבהירים. ומשמע שכאשר אין הפאה נכרית מעבה השיער בצורה בולטת חשיבא ככיסוי ומותר, כמפורש בדרכי משה הנזכר. וסברתו בחילוק זה ברורה, שהרי בישעיהו (פרק ג', פס' י"ח ואילך) מונה והולך הנביא שם כל עניני תפארת התכשיטים שיסיר ה' מבנות ציון המבליטות עצמן, וביניהם נמנו גם מטפחות שביסים (סבכות) ורדידים וכיו"ב, ובודאי אין הפס' אוסר לילך במטפחות סבכות ורדידים, ואין הטענה שם כלל על עצם לבישת הפאה נכרית, אלא על אופן הבלטת הפאה נכרית ושאר התכשיטים לראווה. ולכן חילק השבילי דוד בין פאה נכרית רגילה שהתיר הרמ"א מחמת שהיא כיסוי הגון, לבין פאה נכרית תפוחה (או ארוכה) או שאר תכשיטין המושכים את העין ביותר, שעל אופן ההבלטה הקפיד הכתוב, אבל עצם הפאה נכרית דינה ככיסוי. וכמו שכתב בשו"ת חיים שאל להחיד"א (חלק ב' סי' ל"ה אות א) וזה לשונו, "ודע שכתבו האחרונים שהפאה נכרית נחשבת ככיסוי", עכ"ל. ועיין להלן הוכחת החסד לאברהם שלא יתכן להחשיב פאה נכרית כשערה המחובר.

דעת החיד"א

[אמר המעתיק: הרב הכותב הזכיר את דברי החיד"א בשו"ת חיים שאל, ויש שהביאו ראה לאסור מזדבריו בספרו "ברכי יוסף" (סי' ש"ג), כי כתב שנעלמו מהאליה רבה דברי הב"ש. אך שם

כתב גם שנעלמו מהיעב"ץ דברי הש"ג, והביא את דברי האוסרים והמתירים, ואין ראיה חותכת מדבריו שדעתו כדעת האוסרים. וראה מש"כ החיד"א בשו"ת חיים שאל (סי' ו'), וזה לשונו: "העידותי בכס היום שכל דין בראשונים ואחרונים שהבאתי בברכי יוסף, אין כוונתי להיות כדל מסכים הולך לענין דינא, שאפשר שלא עמדתי בתשובה ההיא כפי עיוני, רק אגב ריהטא עין לו ראתה והבאתיו כדי להקל מעל המעיין טורח החיפוש... זולת כשאומר בפירוש **וכן עיקר**, שאז אני מגלה דעתי הקצרה, אבל בלאו הכי רק שאני כותב הדין בסתם בשם אומרו, עדיין טעון לינה בעומקה של הלכה". עכ"ל. וא"כ אין מקום להביא ראיה מהחיד"א משם].

חצר המוזכרת במשנה היא חצר הרבים

ומה שטוען עוד (בספר דת משה וישראל הנ"ל) שגם השלטי גיבורים (שכל הפוסקים המתירים סמכו עליו) לא כתב כלל שהפאה נכרית מותרת גם במקום הרבים, אלא רק בחצר, כמפורש במשנה (שבת דף סד:), וחצר הוא רק חצר היחיד לדעתו, כיון שבגמ' (כתובות דף עב:) מיירי בשלוש דרגות, חצר היחיד, מבוי של יחידים, ושוק, כפי הנראה לא שת לבו על שלושה דברים יסודיים בזה, כדלהלן.

ראשית, שהרי בשלטי הגיבורים (על הרי"ף בשבת כט:). כתב במפורש בזה הלשון: דשיער באשה ערוה דקאמר (ברכות כד.) לא הוי אלא בשיער הדבוק לבשרה ממש, וכו', אבל שיער המכסה שיערה אין כאן משום שיער באשה ערוה "וגם לא משום פריעת ראש", וכו', עכ"ל, וכידוע איסור פריעת ראש הוא רק במקום הרבים, כמפורש בגמ' (כתובות עב:). "יוצאה וראשה פרוע", ע"ש, וכל האוסרים פאה נכרית משום מראית עין, ראו היטב דברי השלטי גיבורים שכתב שאין בה משום "פריעת ראש", והבינו היטב שמדובר במקום הרבים ממש, כי בחצר היחיד אין צורך להתירו כלל, דלא גרע פאה נכרית מקלתה, ולכן חלקו עליו לאסור במקום הרבים, וקשה לומר שכל האחרונים טעו ולא הבינו כלל שהשלטי גיבורים מדבר רק בחצר היחיד.

שנית, מה שדייק (בספר הנ"ל) מהשלטי גיבורים כי רק בחצר היחיד התיר פאה נכרית, אבל במקום הרבים הוי פאה נכרית לש"ג איסור דאורייתא ממש כמו שיער המחובר, הנה לשון השלטי גיבורים הנזכר למעלה מכחישו, שבמפורש כתב לחלק בין שיער המחובר לבין פאה נכרית, בין בבית ובין במקום הרבים, שבשיערה המחובר יש בו משום שיער באשה ערוה גם בבית (ברכות כד:), וכן משום פריעת ראש במקום הרבים (כתובות עב:), אבל בפאה נכרית אין בו לא משום שיער באשה ערוה, ולא משום פריעת ראש במקום הרבים כל עיקר.

ושלישית, שהרי מפורש פסק הרי"ף (כתובות לב:) כהירושלמי (פרק ז' דכתובות הלכה ו') שחצר הרבים דינה כמבוי, שאסורה לילך בו בגילוי שיער מדאורייתא, ע"ש, ובגמ' (שבת סד:) מפורש שמותרת האשה לצאת בפאה נכרית לחצר, ורוב הראשונים וכן הפוסקים כתבו לדינא שמותרת בפאה נכרית גם בחצר שאינה מעורבת, וא"כ הרי זה ראיה ברורה שהמשנה בשבת

דיברה ב"חצר הרבים" דוקא, שהרי חצר היחיד אינה צריכה עירוב חצרות כלל, כמבואר בשו"ע (או"ח סי' שס"ו), ובכנסת הגדולה (אה"ע חלק ב' סי' קט"ו אות ז' מהגהות בית יוסף) כתב בזה"ל: לאו דוקא בשוק או בחצר, אלא כל שרואים אותה עוברי דרך, עוברת על דת מקרי, בעל משפט צדק ח"ג סי' ג' מכת"י, עכ"ל. ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סי' ק"ח אות ג') כתב: "אם יש איסור במלבוש הנ"ל בביתה בעת שישנם שם אנשים אחרים. הנה בזמן שישנם אנשים פשיטא דאסור כמו בשוק", עכ"ל. וכבר העירו על כך רבותינו המתירים פאה נכרית במקום הרבים, שאם מותר בחצר הרבים בודאי מותר גם בשוק, כי דין אחד להם, כנ"ל.

[אמר המעתיק: וכן הוא ברא"ש על מסכת שבת (דף סד:): ובתוס' הרא"ש שם, וזה לשונו: "הלכך מותר להתקשט בחצר, וכן נמי ברשות הרבים שלנו שאינו מפולש משער לשער ורחב ט"ו אמה ואינו אלא כרמלית, דהא שרינן בחצר ומשמע אפי' בחצר שאינה מעורבת". עכ"ל.]

וכן הוא במאירי (שם), וזה לשונו: "כל שאסרו חכמים לצאת בו לרה"ר, אסור לצאת בו לחצר, ופירשוהו גדולי המחברים **דוקא כשאינה מעורבת**, ויש מפרשים אף מעורבת, חוץ מכבול ופאה נכרית שאסור ברה"ר ומותר בחצר, שלא תתגנה על בעלה". עכ"ל.

וכן הוא בריטב"א (שם), וזה לשונו: "מדברי הרמב"ם נראה שלא אסרו אלא **בחצר שאינה מעורבת**, משום דדמיא לרשות הרבים, אבל בחצר המעורבת שרי". עכ"ל.

וכן הוא ברשב"א בספרו עבודת הקודש (בית נתיבות שער ג'), וזה לשונו: "ולפיכך השירים והנזמים והטבעות מותר לטלטלן **בחצר שאינה מעורבת**, אבל ללובשן שם אסור. ולא התירו אלא כבול ופאה נכרית כדי שלא תתגנה על בעלה".

וכן הוא בראבי"ה (ח"א, מסכת שבת סי' רט"ז): "אמר רב, כל שאסרו חכמים לצאת בו ברשות הרבים, אסור לצאת בחצר, חוץ מכבול ופאה נכרית, שבחצר מותרים. רבי ענני בר ששון משמיה דרבי ישמעאל אמר, הכל ככבול. ולנו בזמן הזה אין לנו רשות הרבים מפולש משער לשער ורחב י"ו אמות, והוה ליה כחצר. ורבינו תם פוסק כרבי ענני, שכל בשל סופרים הלך אחר המיקל. **ובחצר דקאמר היינו אפילו שאינה מעורבת**, וכן בכרמלית, שהרי שנינו ולא בכבול לרשות הרבים".

וראה בנימוקי הגרי"ב שם (הנדפסים בסוף המסכת, שבת סד:), שכתב בזה הלשון: "בתוס' ד"ה ר' ענני, דהחצר המעורבת ליכא שום חידוש. רצונו לומר, דוודאי מתני' דקתני בכבול ובפאה נכרית לחצר, **בוודאי אף לחצר שאינה מעורבת**, דאי במעורבת ליכא שום חידוש יותר מבית". עכ"ל.

וכן מהרש"א שם כתב דאיירי בחצר שאינה מעורבת, וזה לשונו: "ולא אצטריך ליה למתני בסיפא דשרי בכבול לחצר, אלא **אפי' לחצר שאינה מעורבת**".

וכן בפני יהושע (שם), וזה לשונו: "ואין להקשות א"כ דלרב נמי שרי בבית ובחצר מעורבת א"כ בכבול ובפאה נכרית **אמאי התירו לצאת אפילו בחצר שאינה מעורבת** כדי שלא תתגנה, כיון דבלא"ה רשאה להתקשט בהן בחצר מעורבת ובבית".

וכן הוא בשולחן ערוך אורח חיים (סי' ש"ג סעיף י"ח): "כל שאסרו חכמים לצאת בו לרשות הרבים, אסור לצאת בו **לחצר שאינה מעורבת**, חוץ מכבול ופאה נכרית... וי"א שהכל מותר לצאת בו בחצר, אפילו אינה מעורבת. והאידנא, נשי דידן נהגו לצאת בכל תכשיטין... ויש שלימדו עליהם זכות לומר שהן נוהגות כן ע"פ סברא אחרונה שכתבתי שלא אסרו לצאת בתכשיטין לחצר שאינה מעורבת, והשתא דלית לן רשות הרבים גמור הוה ליה כל רשות הרבים שלנו כרמלית ודינו כחצר שאינה מעורבת, ומותר".

וכן איתא ב"ביאור הלכה" (שם) וזה לשונו: "ביאור טעמי חלוקי הדעות בקצרה. דהנה ממתניתין מוכח דכל התכשיטין אסורין, אפילו בחצר, חוץ מכבול ופאה נכרית דמותרת בחצר כדי שלא תתגנה על בעלה. ור' ענני בר ששון משמיה דר' ישמעאל בר' יוסי פליג, וס"ל דכולם מותרים בחצר ככבול. ופסק הרמב"ם ועוד הרבה ראשונים כרב, דס"ל כתנא דמתניתין, אך בזה גופא יש חלוקי דעות. דהרמב"ם וסיעתו ס"ל דדוקא בחצר שאינה מעורבת, דדמאי לר"ה, אבל בחצר מעורבת וכ"ש בבית לא אסרו כלל להתקשט, וזהו דעה ראשונה הנזכר בשו"ע. ודעת הרמב"ם וסיעתו, דאפילו בחצר מעורבת אסור, וה"ה בבית. וזהו דעת הי"א הראשון. ודעת התוס' דהלכה כר' ענני בר ששון, **דכל התכשיטין שרי בחצר אף שאינה מעורבת**".

לשון "פריצות" אינו איסור דאורייתא

עוד החליט בספר דת משה וישראל, שכל מקום שנזכר תיבת "פריצותא" או "חציפותא" הוי איסור דאורייתא (וממילא כל אחרון שכתב לשון זה נחשב במנין אוסרי הפאה מדאורייתא). אבל רבותינו הראשונים משתמשים בביטויים אלו **דוקא לגבי דת יהודית שהוא מדרבנן** (כמפורש בגמ' כתובות עב.), שהרי הרא"ש (כתובות פ"ז סי' ט') כתב: "**ודת יהודית משום 'חציפותא' ומשום חשד זנות הוא דמפסדא**", עכ"ל, והמאירי (כתובות עב.) כתב: "ואח"כ פירש פריטים שבדת יהודית וכולם ענינים של צניעות, ומתוך שהם דברים של 'פריצות' ויוצאים מהם דרכים ושבילים לזנות. עכ"ל. וא"כ לשונות פריצותא וחציפותא מיירי דוקא בדת יהודית שהיא מדרבנן, וכבר כתב בספר שבילי דוד (הנזכר למעלה) שפריצותא יש רק כשמעבה הפאה נכרית להבליט עצמה, אבל בסתם הוי הפאה נכרית כיסוי גמור כמו שכתב הרמ"א ושאר פוסקים.

ומש"כ בספר מקור חיים (לבעל חוות יאיר, או"ח סי' ע"ה סעיף ב') בזה הלשון "וכל שכן פאה נכרית, הגהות אלפסי הגדולים. ומפורש שם אפי' דידה כל דתלישי, אם עבידי להתכסות שיער דידה... ועיין בפרק ד' דנזיר (דף כח:), גם בספר מוסף הערוך ערך קפיליטין מייתי הירושלמי (כתובות פ"ז) דמותר, ובי"ב דרשות של הר"י בן מהר"ם פדואה דרוש א' דף ח' אוסר להתקשט בהם, ואפי' בבגדי משי הדומים לשיער", עכ"ל, ובדת משה רצה להוכיח מזה שדעת המקור חיים שפאה נכרית מותר רק בחצר היחיד, כיון שבכתובות מיירי בחצר היחיד, וע"פ מוסף הערוך מיירי הירושלמי בפאה נכרית בחצר. הנה המעיין במקור חיים ימצא שלא הביע המקור חיים שום הכרעה בענין פאה נכרית כלל, אלא הביא רק (כליקוט) שהגהות אלפסי

(היינו הש"ג) ומוסף הערוך מתירים, ומהר"י קצנלנבוגן אוסר, ולא יותר, ולכל היותר יכל רק להקשות על המקור חיים איך דימה מה שכתב מוסף הערוך למה שכתב הש"ג, שהש"ג מיירי בחצר שאינה מעורבת שהיא חצר הרבים, שדינה כמבוי (שהרי חצר היחיד אין צריך לערב כלל, כנ"ל), ואע"פ כן מותרת בו בפאה נכרית, אבל מוסף הערוך אולי מיירי בחצר היחיד, אבל לומר שהמקור חיים למד פשט בדברי הש"ג שהיתר הפאה נכרית הוא רק בחצר היחיד, הוא דברי נביאות ממש, שאין לזה שום זכר ושום רמז בדברי המקור חיים כלל [ונראה ביאור נפלא בזה לעיל בעמ' 435. המעתיק].

הפאה המוזכרת בחז"ל לא היתה מכוסה

והנה יש טוענים שגם המתירים לא התירו אלא כשהפאה מכוסה לגמרי, ומן הראוי לברר דבר זה על בוריו. בספר שלטי הגיבורים (על הרי"ף בשבת כט.) כתב בזה"ל: יראה מזה להביא ראיה וסמך לנשים היוצאות בכיסוי שערות שלהן כשהן נשואות... מההיא דשנינו פרק במה אשה יוצאה (שבת סד:) שהאשה יוצאה בפאה נכרית בשבת וכו', ומשמע להדיא שמותרות בנות ישראל להתקשט בהן, דשיער באשה ערוה לא הוי אלא בשיער הדבוק לבשרה ממש, וכו', אבל שיער דמכסה שיערה אין כאן משום שיער באשה ערוה וגם לא משום "פריעת ראש", עכ"ל.

וא"כ השיער של הפאה נכרית חשיב לשלטי גיבורים ככיסוי גמור לשערה המחובר, ואינו כשיער המחובר לבשרה כלל, ובכיסוי זה כתב שמותרת גם אשה נשואה לצאת בו אף לחצר הרבים, שהרי מפורש כתב שאין בה משום פריעת ראש שהוא נוהג רק במקום הרבים, כמבואר להדיא במשנה (כתובות עב.) יוצאה וראשה פרוע, והיינו שיוצאת מביתה לחוץ, דהיינו לשוק או לחצר הרבים, שדינה כמבוי וכשוק, כמפורש בירושלמי (כתובות פרק ז' הלכה ו'), וכן פסק הרי"ף (כתובות לב:), ומבואר לעיל ע"ש, ובודאי מיירי בפאה נכרית מגולה, משום שכל עיקרה הוא לקישוט, וכמש"כ הרמב"ם (בפירוש המשנה, שבת פרק ו' משנה ה') וזה לשונו: ופאה נכרית כמו "מגבעת" ידבקו בו שיער נאה והרבה, ותשים אותו האשה על ראשה דרך עראי, כדי שתתקשט בשיער, עכ"ל.

ובאוצר הגאונים (ליון, שבת סד:) כתב בזה"ל: "פאה נכרית, שיער שמביאין מבחוץ ומקלעין אותו יפה יפה, ומניחין אותו בראשי כלות כל ימי חופתן", עכ"ל. ונראה שהוא פאה נכרית גדולה המכסה את ראש הכלה (וכרמב"ם הנ"ל), והכלה כל ימי חופתה נשואה היא, והיות שהפאה נכרית עשויה לקישוט, א"כ וודאי היא בגלוי, שאם היתה מכוסה לגמרי אין זה קישוט כלל, ובודאי שהקישוט "דרך עראי" הוא רק בחוץ ולא בבית, שהרי מפורש כתב הרמב"ם שקישוט זה הוא רק "דרך עראי", ואשה שהיא רק עראית בביתה היא יצאנית, וגם ברור שלא תלך האשה כל היום בפאה נכרית, כי בזמנם היה זוהמה בפאה נכרית, כדברי רבי מאיר בגמ' (נזיר כח:): ע"ש, ובודאי בביתה כל היום הולכת בסבכה או מטפחת נקיה וקלה ולא

בדבר מזוהם, ואם כדי שתיראה המטפחת תפוחה כאילו מרוב שיער, א"כ די לה להתפח המטפחת במשי ופשתן נקיים (וכיו"ב) מתחתיה, ולמה תדחוק פאה נכרית מזוהמת ומכוסה על ראשה כל היום, ואם נחשוש לחשש רחוק שמא תיעתק המטפחת ממקומה ויראו שהולכת במשי או פשתן ולא בשיער (אף שיכולה להדק המטפחת לפשתן במחט), א"כ יותר יש לחוש שתיעתק הפאה נכרית עצמה משערותיה שהם חלקות, ויראה שיערה או מיעוט שיערה, ואם לא מרווחת כלום בפאה נכרית מכוסה יותר ממשי ופשתן, א"כ למה תדחוק זוהמת הפאה נכרית על ראשה כל היום, וכאמור למעלה מיירי בפאה נכרית מגולה לקישוט, ובמקום הרבים שיוצאת לשם רק "דרך עראי".

והפאה הנכרית נהגו הנשים בזמן הש"ס לשים על הסבכה או המטפחת לסימן היכר שאינה משערותיה (כשאינן המנהג שם בפאה נכרית) וכדי להפריד הזוהמה מראשה, ובאופן זה מיושב גם חשש הגמ' שמא תשלוף הפאה נכרית ברה"ר, שהרי בשליפת הפאה שמעל הסבכה לא יתגלה שיערה, וכן כל הקושיות מיושבות על ידי זה, כמבואר בכמה אחרונים, והפאה עצמה מגולה לקישוט ונוי, כיון שיש לה דין כיסוי, כמבואר בפוסקים, ובמקום שרגילות הנשים בפאה נכרית אין בה חשש מראית העין כלל, ואף סימן היכר אין צריך.

גם רש"י, והמאירי (סנהדרין קיב:) כתבו במפורש שהפאה נכרית עשויה לנוי, ע"ש, ואיך יראה הנוי אם הוא מכוסה לגמרי, וכן הרשב"א בשם הרמב"ן, והריטב"א (שבת נז:) ד"ה כבלא, כתבו שהכיפה של צמר (כבול) יוצאת קצת חוץ לסבכה, ע"ש, והוא הדין לפאה נכרית הנשנית עמה (במשנה דף סד:), שאינה כולה תחת הסבכה ונראית לעין כיון שעשויות לקישוט, אף שכל מקצת גילוי משערה הוי איסור במקום הרבים, אבל פאה נכרית מותרת.

גם הר"ן, והמאירי, והר"י מלוניל (שבת סד:) כתבו: וכן פאה נכרית היא כעין כיפה שעשויה משיער חברתה, לפי שיש לה שיער מועט, אי נמי דיש לה שיער לבן ושיער חברתה שחור, עכ"ל, ואילו היתה הפאה מכוסה לגמרי במטפחת ורדיד, כמו שרצה הבאר שבע לומר, א"כ מי יכול לראות אם הוא שחור או לבן, אלא ודאי מיירי בפאה נכרית מגולה ולא במכוסה.

וכן משמע בתוס' (שבת נז:) ד"ה אי כבלא, שכתב: ואם תאמר אמאי לא תני ברישא נמי פאה נכרית בהדי כבול דאין יוצאין בה לרשות הרבים, ותירץ דיש לומר דפשיטא היא דאסור לצאת בה לרה"ר, דודאי משלפה משום דמחכו עלה עכ"ל, ואיך יחכו עלה בדבר שהוא מכוסה לגמרי מן העין, אלא ודאי שרואים הפאה נכרית מחמת שאינה מכוסה, והפאה נכרית מעל הסבכה כנ"ל, ולכן לא תגלה שיערה בשליפת הפאה נכרית.

ורבינו השלטי גיבורים לא הזכיר ענין מראית עין, משום שהלכה פסוקה שדבר שכל בני העיר רגילים בו אין בו משום מראית העין, שהכל יודעים שנעשה בודאי באופן המותר, וכל חשד מראית עין הוא רק כשצד האיסור בלבד מצוי ולא צד ההיתר, כמבואר בפוסקים וכן"ל.

וכן נראה בשו"ת תשובה מאהבה (ח"א סי' מ"ח) שכתב בזה"ל: "יידע מעלתו, מה שהנשים מקילין בפאה נכרית מגולה אין זה דבר חדש, אלא כבר היה לעולמים, כן נראה מפשט לשון השלטי גיבורים במסכת שבת ובמסכת נזיר, שכבר נהגו להקל משנים קדמוניות, טרם אשר הש"ג מצא להם ההיתר, ובא זה ולימד זכות על הנשים שבאותו הדור ע"פ ראיותיו, וכן נכון הדבר לעשות וללמד זכות על נשים כשרות, ובפרט בדורות הראשונים אשר מסרו נפשם על קדושת השם, ואילו היו בכלל עוברות על דת יהודית, גדולי הדור לא החרישו, ושרים לא היו עוצרים במילים ובשוטים שלא תהיינה עוברות על דת", עכ"ל.

ובדרכי משה (או"ח סי' ש"ג ס"ק ו') כתב בזה"ל: "מצאתי כתוב בהגהות אלפסי החדשים (שלטי הגיבורים דף כט. אות א), ומותר לאשה נשואה לגלות פאה נכרית שלה, לא שנא אם עשויה משערותיה או משיער חברתה, דאין שיער באשה ערוה אלא דוקא שעירותיה המדובקים בבשרה, אבל לא בתלושין עשויות לכסות שעירותיה האחרות, אע"ג דעבדה לקישוט שתהא נראית בעלת שיער", עכ"ל.

וכן משמע להדיא ברמ"א ובלבוש (או"ח סי' ע"ה סעיף ב') שכתבו בזה"ל: "והוא הדין שערות של נשים שדרכן להיות מגולות כגון שערות הרגילות לצאת חוץ לצמתן, וכל שכן פאה נכרית שאינה שלה, אפי' דרכה לכסותה מותר".

והיינו שההיתר לברך כנגד הפאה נכרית הוא משום שהוא כיסוי טוב ומועיל מדינא, ולכן כתבו (הרמ"א והלבוש) "וכל שכן שיער נכרית", שהוא יותר פשוט להיתר מאותן שערות שחוץ לצמתן (שמותר לבעל לקרוא ק"ש כנגדן), ולכן פשוט שאין בה גם משום פריעת ראש כמפורש להדיא בשלטי הגיבורים שהוא המקור לדבריהם, ומשום כך לא הזכירו יותר הרמ"א והלבוש את דין פאה נכרית בשו"ע (אה"ע) לענין פריעת ראש מדת יהודית, כיון שפשוט להם שהיא כיסוי טוב ומועיל, ובחלק אה"ע הזכירו רק מה שאינו טוב מדת משה ויהודית, שיוצאת בעבורו שלא בכתובה, כמו מטפחת וקלתה שיש בה נקבים קטנים (בלא רדיד), וכיו"ב משאר דברים שאינם צניעות לאשה, אבל מה שנחשב לכיסוי הגון לא נזכר שם כלל, אלא קלתה ורדיד בלבד שהיא דרכן לילך בו, ואילו היה פריצותא בפאה נכרית, איך יהיה מותר לקרוא כנגדה ק"ש, הלא ק"ש אסור חז"ל לקרות כנגד כל דבר הגורם להרהור, ואף לבעל לא הותר אלא עד טפח מגופה, כמבואר בגמ' (ברכות דף כד.) ובראשונים שם, ורק האוסרים שחיו במקומות שאין רגילים בפאה נכרית חששו להרהור, כיון שאין רגילים בכך, לכן היה נראה שם כפריצותא, כאילו הולכת בשערותיה.

וכתב האליה רבה בשם העולת תמיד (או"ח סי' צ"א לגבי כיסוי ראש לגברים), "כובעים הקלועים מקש חשיבא כיסוי, והוא הדין פאה נכרית, אך מפני מראית העין יש להזהר. עולת תמיד (סי' ב')". וכן כתב הבאר היטב (או"ח סי' ב' ס"ק ו') בזה"ל: "וכובע של קש ושל גמי חשוב

כיסוי כמבואר להלן (סי' צ"א סעיף ד'), וכתב העולת תמיד דהוא הדין פאה נכרית (שקורין פרו"ק) חשובה כיסוי, אך מפני מראית העין יש להיזהר אם אפשר, עכ"ל.

וכן בספר הלכה ברורה (סי' ע"ה ס"ק ב') כתב וזה לשונו: וכל שכן שיער נכרית. כתב המגן אברהם ז"ל, הגירסה "וכל שכן פאה נכרית" דאיתא בגמ' דשרי, עכ"ל. והחיד"א בספרו שו"ת חיים שאל (חלק ב' סי' ל"ה אות א') כתב וזה לשונו: "ודע שכתבו האחרונים שפאה נכרית נחשבת ככיסוי", עכ"ל. ובדברי חמודות (ברכות פ"ג אות קי"ט) כתב בזה"ל: "בנשים שזרכן לכסות שערן, ודוקא שיער שלהן, אבל פאה נכרית אפי' דרכה לכסות אינה ערוה אפי' בגלוי, הגהות אלפסי". עכ"ל. וכן פסק בספר יד אהרן (אה"ע סי' קט"ו ס"ק ט"ז) וזה לשונו: "הנשים היוצאות בכיסוי שערות שלהן, ובמקום קליעת שערן נותנות שערות חוברות שקורין קרינאל"ו בלע"ז (פאה נכרית), אין בזה משום יוצאה וראשה פרוע, לא שנא שערות שלה, לא שנא שערות חברתה, כל עוד דעבידי לכיסוי השיער והן תלושות, אע"פ שקישוט הוא לה כדי שתיראה בעלת שיער, אין בכך כלום, שלטי הגיבורים פרק במה אשה, בית יעקב סי' קנ"ב", עכ"ל. וכ"כ ביד אהרן אה"ע סי' כ"א סעיף כ"ג. וכן פסק הבאר היטב (בשו"ע אה"ע סי' קט"ו ס"ק י) כהשלטי גיבורים המובא בפרק במה אשה (שבת כט.) ע"ש.

ובמגן אברהם (או"ח סי' ע"ה ס"ק ה) פסק כהשלטי גיבורים, וזה לשונו: "וכל שכן שיער נכרית... וכן כתב בשלטי גיבורים דמותר לכתחילה, כדאיתא במשנה פרק ו' דשבת (דף סד:): יוצאה אשה בחוטי שיער וכו', דלא כבאר שבע (סי' י"ח) שחלק עליו והאריך בסוף ספרו בדברים דחויים", עכ"ל. ולהלן יתבאר כוונת המג"א, כפי שביארו האחרונים את דבריו. וכן פסק האליה רבה (או"ח סי' ש"ג ס"ק י"ח) כהשלטי גיבורים, בד"ה "בחוטי שיער" וכו' ע"ש, וכן נראה מביאור הגר"א (או"ח סי' ע"ה), שכתב וזה לשונו, "וכל שכן שיער נכרית, כמו שכתוב בפרק ו' דשבת (דף סד:): יוצאה אשה בחוטי שיער", עכ"ל, והיינו לרה"ר.

וכתב המחצית השקל (או"ח סי' ע"ה ס"ק ה') שעיקר ראייתו של המגן אברהם (וכן הא"ר והגר"א) הוא מסיפא, דילדה לא תצא בשיער של זקנה, דלמא מחכי עלה ותסירם מפני הבושה, ומייתי לה ד' אמות ברשות הרבים, ועל כרחך בשיער מגולה מיירי, שהרי חיישין דמחכי עלה, וזה שייך רק בדבר הגלוי לעין כל, ע"כ דבריו (והרי גם מקצת משיער האשה אסור בגילוי בשוק, וכמפורש בפוסקים וכדמשמע בש"ס, עיין מזה לעיל, ובחוטי שיער המחוברים לבשרה בודאי אסורה, ורק בחוטי שיער נכרית מותר), ומיירי בנשואה גם בחוטי שיער, דאילו מיירי בפנויה שמותרת ללכת בגילוי שיער, א"כ איך מותרת לצאת בחוטי שיער בשבת לרה"ר, ולא חיישין שמא תשלפם ותראה לחברותיה, שהרי בשליפתה אינה עושה איסור של פריעת ראש כלל, ועל כרחך מיירי בנשואה שלא חיישין בעלמא שתשלפם, דלא תגלה שיערה, ולכן מותרת לצאת בהם לרשות הרבים.

והמגן גיבורים (או"ח סי' ע"ה ס"ק ג') הביא עוד ראייה גדולה מהגמ' (שבת סד:) שמותר לצאת בפאה נכרית בחול אף לרשות הרבים, וזה לשונו שם: "אמנם יש לומר דשפיר איכא ראייה משם דאף ברשות הרבים שרי (בפאה נכרית), דאם לא כן אמאי אמרו דמותר לצאת לחצר בשבת משום שלא תתגנה על בעלה, תיפוק ליה דבלאו הכי אין לאסור בחצר, גזירה שמא תצא בה לרשות הרבים, וכיון דלרשות הרבים בלאו הכי אסורה לצאת משום פריעת ראש, בכה"ג לא גזרינן, דהיא מילתא דלא שכיחא שתעבור עליה וכמש"כ הקדמונים בכמה דוכתין. והן נסתר מחמתו מש"כ זקננו (מהר"י קצנלנבוגן) שם לדחות ראייתו (של הש"ג), דיש לומר דהש"ס לא נקיט רק דמשום שבת מותר, אבל לעולם יש בו איסור משום פריעת ראש. ולפי מה שכתבנו אתי שפיר, דאי סלקא דעתך דאית ביה איסורא דפריעת ראש האיך גזרינן משום שמא תצא בה לרה"ר (בשבת), הא לא עבדא איסורא דפריעת ראש", עכ"ל. ועיין להלן ראיית פמ"ג מהגמ' (כתובות עה.) שאין בפאה נכרית משום דת יהודית.

ובשו"ע הרב (או"ח סי' ע"ה סעיף ד') כתב בזה"ל: "ופאה נכרית אפי' דרכה לכסותה מותר לקרות כנגדה, וגם מותר לגלותה, ואין בה משום יוצאה וראשה פרוע שהוא אסור מן התורה באשת איש" (בשוק), עכ"ל. וכן כתב בספר שולחן שלמה (נדפס בשנת תקל"א, או"ח סי' ע"ה סעיף ב') להתיר בפאה נכרית הנקראת פרו"ק, ע"ש, וכן פסק החוות דעת (בדרך החיים הלכות תפילה בדפוס ישן), וזה לשונו: "אבל בתולות שדרכן לילך פרועות ראש וכל שכן פאה נכרית אפי' דרכה לכסותה, מותר", עכ"ל. וגם בשתילי זיתים (או"ח סי' ע"ה) התיר פאה נכרית אף משערות עצמה שנחתכו מחיבורן בראשה, ע"ש.

והפמ"ג (או"ח סי' ע"ה, אשל אברהם ס"ק ד') אחר שהביא את מחלוקת הש"ג שמתיר פאה נכרית וסובר שאין בה הרהור, עם הב"ש שאוסר, כתב בזה"ל: "ומכל מקום במדינות שיוצאין בפאה נכרית מגולה יש להם לסמוך על השו"ע כאמור, וקצת ראייה מכתובות (דף עב.) וראשה פרוע דבר תורה, ולא מוקי בפאה נכרית ודת יהודית, שמע מינה דלית בה דת יהודית, ושרי". עכ"ל.

ומש"כ בספר אם לבינה (מכתב יד, המיוחס לפמ"ג, בערך "כתובה" ובערך "צעף". וחכם אחד אמר לי שיש לו הוכחות ברורות שכתב יד "אם לבינה" מזויף, ואין לסמוך עליו כלל), הנה אף שיש לדון הרבה בדבריו שם, מ"מ נראה שם שנכתב אחר חיבור הפמ"ג, וכאילו חזר בו לחשוש בפאה נכרית משום מראית עין, אלא א"כ יש בה סימן מובהק שאינה משערה המחובר, וכן עוברת על דת יהודית כיון שאינה הולכת כשאר נשים צנועות, שהרי גם המתירים התירו רק באופן שאין מראית עין מן הדין, כגון שיש סימן היכר שאינו משערה, או שכל הנשים שם הולכות בפאה נכרית, שאז כולם יודעים, ואין צריך סימן היכר, כמבואר בפוסקים, ורק במקומות שרגילות בפאה נכרית כתב בפמ"ג שיש לסמוך על השו"ע להתיר.

אולם אחר העיון נראה שאין כאן שום חזרה כלל מענין מראית עין, רק הוסיף ענין דת יהודית ע"פ סברא, מחמת שאינה הולכת כדרך שאר הצנועות, אבל לא סתר כלל את ראייתו מהגמ' (כתובות עב.) שהזכיר בפמ"ג, שאין בפאה נכרית משום דת יהודית ושרי, ומשום כך ברור שענין דת יהודית תלוי רק בענין מראית עין, שבמקום שרגילות הצנועות בפאה נכרית פשוטה (לא תפוחה ולא ארוכה) אין בה משום מראית עין ודת יהודית כלל, שהרי כל הצנועות נוהגות שם כן בפאה נכרית פשוטה, ויש להם לסמוך על השו"ע להתיר, כדברי הפמ"ג עצמו, וראיה זו שהביא בפמ"ג לא סתר שם כלל, ולא יתכן להפסיד כתובה לכל בנות ישראל הצנועות על סמך שאין לבושן בדיק כלבוש בנות ישראל בזמן קבלת התורה, אף שמכוסה גם ראשן בכיסוי, וכקושיית הגמ' (כתובות עב.) א"כ לא הנחת בת לאברהם אבינו וכו'.

ובספר כף החיים (או"ח סי' ע"ה ס"ק י"ט) העתיק דברי המגן אברהם כלשונם, וכתב שכך היא הסכמת האחרונים להתיר פאה נכרית כדברי הרמ"א, ע"כ דבריו, ובודאי לא התכוון כף החיים רק לענין ק"ש בביתה, שהרי המג"א דחה דברי הבאר שבע שדיבר ברה"ר, והכף החיים הביאו, וסיים שכן הוא הסכמת הפוסקים להתיר כדברי הרמ"א (והש"ג), א"כ בודאי כוונתו להתיר ברה"ר.

ובספר תורת חיים (בן הגאון בעל מחנה חיים, או"ח סי' ע"ה אות ז') כתב שהאריכו המפרשים לענין פאה נכרית שהעיקר כמגן אברהם ס"ק ה' בשם השלטי גיבורים, ודלא כהבאר שבע, וכל זה לדינא, אלא שיש להחמיר כבאר שבע משום מראית העין, ע"ש, והיינו במקום שאין רגילין בפאה נכרית (כמו במקומו של התורה חיים), אבל במקום שכולן רגילות בפאה נכרית, אין חשש מראית העין כלל, ואף בסימן היכר אין צריך, כמבואר בפוסקים [וכעין מש"כ הש"ך ביורה דעה (סי' פ"ז ס"ק ז') שהטור והשו"ע שהתירו לבשל חלב בהמה טמאה עם בשר, התירו מעיקר הדין, אבל מצד מראית העין לא דיברו, ונפק"מ במקום שלא שייך מראית העין, שיהיה מותר לשיטתם. ודון מינה ואוקי באתרין].

וכן פסקו המגן גיבורים, והמשנה ברורה (כנ"ל), כי במקום שהנשים הולכות בפאה נכרית מותרות בכך, שאז אין איסור מראית עין, ורק בפאה נכרית עבה ותפוחה אסרו, משום שמושכת את העין, וכמו שאר בגדים או כובעים המושכים את העין, וכבר הבאנו לעיל את הגאון אב"ד ויצען בספרו שבילי דוד (או"ח סי' ב' ס"ק ב') שמדבריו עולה שאסור רק במקום פריצות.

שוב ראיתי שבספר מנחת שבת (על קיצור שו"ע, סי' פ"ד אות כ"ח) האריך בענין פאה נכרית, וכתב בזה"ל: "והנה במדינתנו פשט המנהג ללבוש פאה נכרית אפי' בין הנשים הכשרות, והלואי שכל הנשים ילבשו פאה נכרית הנ"ל, ולא יבואו לגלות שערותיהם, כמו שפשתה המספחת בעוה"ר בין הרבה נשים בזמנינו, שאפילו הנשואות הולכות פרועות ראש רח"ל", עכ"ל.

והנה גם הגאון בעל ישועות יעקב שנחשב בין גדולי האוסרים פאה נכרית משום פריצותא, מ"מ סובר שלפאה נכרית יש דין כיסוי, ושמותר לקרות ק"ש כנגד הפאה נכרית, ובמקום שניכר דאינו משערותיה המחוברות אין חשש איסור, שהרי כתב (באו"ח סי' ע"ה ס"ק ג') בזה"ל: "ולגוף הדין כיון דהך יוצאה וראשה פרוע מטעם פריצותא קאתינן עלה, וכיון שאינו ניכר השיער של פאה נכרית אם הוא משיער עצמה או משיער נכרית, וכו'. ולענין ק"ש כנגדה גם בפאה נכרית יש להתיר, ועיין לעיל דחשיב כיסוי". ומפורש בדבריו, שהפאה נכרית חשיב כיסוי ומותר לקרות ק"ש כנגדה, ובודאי רק מחמת שאין בו הרהור, כי אם היה בו חשש הרהור היה אסור, כמו נגד שיער ממש, ואם התיר לקרות כנגדה, מוכח שלדעתו אין דין הפאה דומה כלל לדין השיער עצמו, ודלא כמי שטעה לחשוב שבעל הישועות יעקב סבר שפאה נכרית היא כשיער מחובר ממש, שהרי לדבריו איך כתב הישועות יעקב שהפאה נכרית חשיב כיסוי ומותר לקרות ק"ש כנגדה. אלא ודאי כל מה שאסר פאה נכרית הוא רק משום מראית עין דפריצותא, וכשאינן מראית עין, אין פריצותא, ורק בפאה נכרית גסה ותפוחה כתב רש"י בשם התרגום יונתן דאיכא בה פריצותא, וכמו שכתב הגאון בעל שבילי דוד, וכן משמע בפוסקים.

[אמר המעתיק: כל מה שרגילים להחשיב את ה"ישועות יעקב" לאחד מגדולי האוסרים, הוא משום שרוב העולם לא ראו את דבריו בפנים, אלא נסמכו על המעתיקים שסילפו דבריו מן הקצה אל הקצה, ואף כתבו שאסר מדאורייתא.

אבל המעיין בתשובת ה"ישועות יעקב" יראה שלא מיניה ולא מקצתיה, וכל דבריו הם במענה לשאלת הגאון רבי ברוך ייטלס זצ"ל בעל ספר "טעם המלך", מדוע דחה המג"א את הבאר שבע וכתב עליהם שהם דחויים, וה"ישועות יעקב" ענה לו וביאר באריכות את ראיות השלטי גיבורים, וראה בשו"ת מהר"ץ חיות שכתב "ועיין ישועות יעקב שהחזיק גם כן דברי הש"ג והסיר השגת הרב הב"ש מעליו".

וכך כתב הישועות יעקב בסיום דבריו: "ולגוף הדין כיון דהך דיוצאה וראשה פרוע מטעם פריצותא קאתינן עלה, וכיון שאינו ניכר השיער של פאה נכרית אם הוא משיער גופה או משיער נכרית (כאן חסר, ונראה שרצה להחמיר משום שאינו ניכר). ואמנם המגבעות של שיער יש בדבר להקל ולהחמיר, שאם השערות ארוכות ויוצאין חוץ למגבעות יש להחמיר, אבל המגבעות לבד אין בזה חשש איסור (נראה שכוונתו למה שכתב בתחילת תשובתו שם: "יוצאה אשה בפאה נכרית, וכתב הרמב"ם בפירוש המשנה שהמה מגבעות של שיער שרגילים הנשים לשאת על ראשם". ועל זה פסק שאם השיער קצר מותר, אך אם השיער ארוך ואז לא ניכר שאינו שיער עצמה, אסור). ולענין לקרות ק"ש כנגדה, ג"כ בפאה נכרית יש להתיר. ועיין לעיל דחשוב כיסוי. ובהא דקאמר הש"ס יוצאת וראשה פרוע הוא בכלל עוברת על דת יהודית, וקאמר הש"ס דאורייתא הוא ולא מוקי לה ביוצאה בפאה נכרית, היינו דממה נפשך: או דאף דת יהודית לא קעביד, או דיש איסור תורה". עכ"ל.

ומובן מדבריו שפאה נכרית נחשבת ככיסוי ראש, ורק פאה שאינה ניכרת אסורה (כתקנון "בי"ד משמר התורה" בימינו, שמחמירים לצאת ידי חובה גם לשיטת האוסרים), ומותר לקרות ק"ש כנגדה

(כלומר שאין זה ערוה ופריצות בעצם), ולאחר שכתב כל זה סיים בראיית הפמ"ג, וכתב שאין זו ראייה, כי אפשר להעמיד בשני אופנים - או שאין בפאה נכרית אפי' איסור דרבנן של דת יהודית (כראיית הפמ"ג), או שיש בה איסור תורה ולכן לא נמנתה בדת יהודית. אבל לא הכריע לומר שיש בפאה איסור תורה אלא אדרבה התיר שיער קצר, והחשיב הפאה ככיסוי ראש, והתיר לקרוא ק"ש כנגדה].

גם הבאר שבע עצמו אסר למעשה רק משום מראית עין, שלא תיראה כפרועת ראש בשוק, שהוא איסור מן התורה, ובמקום שכל הנשים הולכות בפאה נכרית אין חשד מראית העין כלל, כמבואר בפוסקים. וזה לשון הבאר שבע (סי' י"ח): איך יעלה על הדעת שיהיה מותר להראות את עצמה כעוברת על דת משה, דהא לצאת בשיער מגולה (למקום הרבים) אסור מן התורה, כדאיתא בפרק המדיר (כתובות עב). ראשה פרוע דאורייתא היא, דכתיב (במדבר ה, יח) ופרע את ראש האשה וכו', ותנא דבר ר' ישמעאל אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפירוע ראש, והלא הרבה דברים אסרו חכמים לנשים משום מראית העין (מה שכתב "לנשים" הוא תמוה ביותר, שהרי לא מצינו כלל שאסרו חכמים איסורי מראית עין מיוחדים לנשים, ואיסורי דת יהודית הם מנהג בנות ישראל שלא נכתבו בתורה, ראה רש"י כתובות ע"ב. ונראה שהוא טעות סופר וכוונתו לאיסור מראית העין שתיקנו חכמים בהרבה דברים, ולא הרבה דברים לנשים), עכ"ל. והרי שחשש הב"ש רק לתקנת חכמים דמראית עין, ולא אסר את עצם הפאה, שהרי כתב רק "איך מותר להראות את עצמה כעוברת על דת" ולא כתב שע"י הפאה היא ממש עוברת על דת משה, כי ודאי אין הפאה כשערותיה לכ"ע.

ומה שחשב הבאר שבע שפאה נכרית מכסה פחות ממטפחת, ולכן אין להתירה, שהרי כתב שם וזה לשונו: והשתא איך יעלה על הדעת שיהיה מותר לצאת בפאה נכרית מגולה טפי ממטפחת דעביד ביחוד לכיסוי השיער, "וגם היא מכסה לגמרי השערות", ומכלל הן דמטפחת אתה שומע לאו דפאה נכרית, שסבר הבאר שבע שאינה מכסה השערות לגמרי, כ"ז בפאות שהיו בזמנו, אולם פאה נכרית שבזמנינו המיוחדת לכיסוי ומכסה כל השערות לגמרי, בוודאי עדיפה יותר ממטפחת שדרך השערות לצאת בצידי המטפחת [וכן מחליקה המטפחת לאחר ונגלה שערותיה מלפנים], ולכן בזמן הש"ס הלכו ב"כליא פרוחי", כמבואר לעיל.

אמנם מטפחות שלהם היו גם מנוקבות בכל שטחן בנקבים קטנים, כמו הסבכות, ומשום כך היו צריכות לרדיד על גביהם, ובכיפה שבראשה שלא היו בה נקבים, היו מקומות שלא נהגו ברדיד כלל, כמפורש ברמב"ם (הלכות אישות פרק י"ג הלכה י"א), ובטור (אה"ע סי' ע"ג), ובפרישה (אה"ע סי' קט"ו ס"ק י'), ועוד, ומטפחת שלנו ככיפה שבראשה, אבל מטפחת (אף שלנו) בלא "כליא פרוחי" גרוע מפאה נכרית, שהמטפחת אינה מכסה שערות קטנות המפריחות לצאת כשאינה מגלחת שערותיה, אבל הפאה מכסה הכל גם מהצדדים.

ומה שכתב הבאר שבע שם לאסור הפאה נכרית משום שצריכה האשה לילך בשוק בשני כיסויים מדת יהודית, כמבואר בבבלי וירושלמי כתובות (פרק המדיר), וכ"כ הרמב"ם, הסמ"ג,

הטור, והשו"ע (אעה"ז סי' קט"ו סעיף ד'), ופאה נכרית היא רק כיסוי אחד, כבר השיג עליו בזה בשו"ת תשובה מאהבה (ח"א סי' מ"ט) וזה לשונו: "הנה הדברים האלה אין הדעת סובלת, לומר ששיער ראש האשה צריך כלי בתוך כלי, ועיבוד לשמה ביחוד לשם כיסוי, ואיך יעלה על הדעת שרבינו משה (הרמב"ם) הוסיף מדעתו דבר שאינו נזכר בתלמוד, ולא עוד אלא שישתוק מגוף הדבר שנזכר בש"ס, והיינו קלתה, ומנא ליה חידוש זה מאחר שלא נזכר בגמ', ועוד הס' ולא להזכיר להיות יוצאות בלא כתובה בסברות כרסיות, ולהמציא שהן עוברות על דת משה ויהודית, בדברים שאינם מפורשים בגמ' ובראשונים. ובאמת במחילת כת"ר שגה בזה, כי המטפחת שנקט הרמב"ם היא נמי מעשה רשת כמו סל, ומטפחת וקלתה אחת היא, שאינם מכסים כל הראש, והשערות נראות מתחתיהן (כוונתו מתחתיהן ולא מצדיהן, כי גם קלתה וגם המטפחת מכסות את כל שטח שערות הראש, כמבואר לעיל, ורק נקבים קטנים יש בין הנסרים, כמש"כ רש"י (מהדורא קמא כתובות עב). וזה לשונו "קלתה. סל שמנחת את פילכה בו, ומניחתו על ראשה כשהיא פרועת ראש. אפי' קלתה נמי לא. משום צניעות, דאי אפשר שלא יראו שערותיה בין הנסרים". עכ"ל. ועוד שם, "ואי קלתה בראשה שפיר דמי, ואין שערותיה נראין כל כך לבני מבוי בין הנסרים", עכ"ל. וכ"כ רבנו יהונתן מלוניל שם, דבקלתה יש נקבים קטנים. ע"ש. וכ"כ גם הב"ש עצמו בסי' י"ח, דקלתה מנוקבת היא, כמשמעות הגמ' כתובות, כי מפורש בגמ' שיש בה עדיין משום דת יהודית). וזה לשון הב"ח באה"ע ריש סי' קט"ו, "ופירש רש"י קלתה, סל וכו', ומדברי הרמב"ם נראה דפירוש קלתה היא מטפחת שיש בה נקבים כנקבי הסל כמו הסבכות, ואפי' הכי כיון שאין עליה רדיד, פירוש צעיף, ככל הנשים, תצא בלא כתובה. וכ"כ הערוך בערך קלת, וזהו שכתב הטור בשם הרמב"ם דלאו דוקא קלתה כפירוש רש"י, אלא הוא הדין מטפחת, וכל דבר שאינו מכסה כל השערות כדרך הנשים, אז הוי דת יהודית. ועיין בית שמואל (אה"ע סי' קט"ו ס"ק ט'). והיינו דאמרין בירושלמי סוף פרק המדיר, "היוצאת בקפליטין שלה אין בה משום יוצאת וראשה פרוע, הדא דתימא לחצר, אבל למבוי יש בה משום יוצאת וראשה פרוע", קפליטין זה נמי כיסוי שאינו מכסה כל השערות, אבל עכ"פ אין בזה משום פירוע ראש מדאורייתא, אלא דת יהודית, ועיין ריא"ז בפרק המדיר". עכ"ל התשובה מאהבה.

ומש"כ הבאר שבע שם שעכ"פ רוב נשים בזמן התלמוד לא היו הולכות בפאה נכרית, והביא ראיה לזה ממש"כ רש"י בנדרים (דף ל:): וזה לשונו: אבל נשים לעולם מיכסו, שאינם שחורי הראש ועטופות כל שעה בלבנים, עכ"ל, ואם היו הולכות בפאה נכרית מגולה, איך יאמר עליהן שהן עטופות כל שעה בלבנים, הלא ע"י פאה נכרית מגולה נראות כשחורי הראש יותר מאנשים, אלא ודאי לא היה דרכן לילך בפאה נכרית, וכתב שזה ראיה ברורה שאין להשיב עליה, ע"ש, אבל כבר כתבו האחרונים שאין זה ראיה כלל, כי מי יאמר שהטעם למה שלא הלכו בפאה נכרית בזמן התלמוד הוא משום שיש איזה איסור בדבר, הרי בודאי יותר מסתבר שלא הלכו על הרוב בפאה נכרית משום זוהמא שהיה בה בימים ההם, כדברי ר' מאיר בגמ' (נזיר כח:), ובתוס' שם ד"ה אידי דזוהמא כתבו דיש בה זוהמא ואינה מגופה, ולכן מגני

לבעל ולא ניהא ליה, ע"ש, ואם כן בודאי מחמת זוהמא נמנעו בדרך כלל מפאה נכרית ולא מחמת איסור, ואולי גם מחמת שהיו דמיה יקרים, ואדרבה מצינו שהחכמים עצמם התירו לאשה להתקשט בפאה נכרית בחצר הרבים שדינו כשוק, וכמו שנתבאר לעיל ע"ש, ובשום מקום בש"ס לא נזכר אפי' רמז קל לאיסור הפאה נכרית, לא בתלמוד ולא בראשונים, ואף בגמ' (כתובות עב). שמונה והולך איסורי דת משה ויהודית לא נזכר שם פאה כלל, כיון שהיא כיסוי גמור לשערה, כמבואר בפוסקים.

שוב ראיתי שגם במגן גיבורים (או"ח סי' ע"ה ס"ק ג') השיג על ראייה זו מנדרים, בין שאר הראיות. וז"ל, "ולענ"ד אינה ראייה, דהא על גוף השיער שלהם עצמם קא מכוון, ולא מה שעושין לתכשיט, ועל כן יפה כתב המגן אברהם שאין דברי הבאר שבע מחוורים", עכ"ל המגן גיבורים. ונמצא שמלבד ענין מראית עין שתלוי כפי מנהג הנשים, כמבואר לעיל, דחו האחרונים דברי הבאר שבע מכל וכל, ורק במקום שלא הלכו בפאה נכרית, שאז יש מראית עין, אין מי שיתיר, כמבואר בספר מגן גיבורים הנ"ל.

ומש"כ בשו"ת חסד לאברהם (אה"ע סי' פ"ז) שלפי דעתו יש בפאה נכרית איסור דאורייתא ממש (דלא כבאר שבע ושאר אחרונים שאסרו רק משום מראית עין, שהוא מדרבנן), וראייתו ממש"כ רש"י בפירוש הראשון (כתובות עב). ד"ה אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו פרועות ראש, "מדעבדין ליה הכי לנוולה מדה כנגד מדה כמו שעשתה להתנאות על בועלה, מכלל דאסור", עכ"ל רש"י, וכיון שעיקר האיסור משום פריצות שהיא מתנאה בפני בני אדם, א"כ מה לי שיער עצמה או שיער נכרית שעשוי באופן שנראה כשיער עצמה, תורה אחת להם ואסור מן התורה, הואיל וקישוט זה אמרה תורה שלא תעשה להתנאות בפני בני אדם, ע"ש, הנה החסד לאברהם דחה דברי עצמו, וכתב בזה"ל: ואולם הבאתי ראייה חזקה נגד זה, ממה ששנינו בפרק קמא דסוטה במשנה (דף ז). היה מגלה את לבה וסותר את שערה, ר' יהודה אומר ואם היה שיערה נאה לא היה סותר, ועיין תוס' (שם דף ח.). ד"ה אם, שכתבו: אף שגזירת הכתוב היא לגלות לבה ולסתור שערה, יש כח ביד חז"ל לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה, ע"ש, ואי נימא דגם בפאה נכרית יוצא ידי חובת פריעת הראש (אם חשובים שערות עצמה), א"כ למה עקרו חכמים דבר מן התורה בחינם, הרי אם שיערה נאה יש לו לכהן להלבישה פאה נכרית על שערה, בפאה נכרית שאינה נאה, ויקיים שפיר פריעת הראש בזה כציווי התורה, ולמה עקרו חז"ל דבר מן התורה בחינם, אם אפשר לקיימו היטב ע"י פאה נכרית, אלא ודאי שאין הפאה נכרית כמו שערותיה כלל, ע"כ. ומה שרצה לדחות ראייה זו, שמא לא ימצא פאה נכרית במקדש הוא דוחק גדול מדאי, ובודאי כהנים זריזים הם ומייחדים מקום בלשכות לכל הדברים הנצרכים במקדש, וברור שכדי שלא יצטרכו לעקור דבר מן התורה מזדרזים לעשות כל תחבולות שבעולם, ולא יתכן לעקור דבר מן התורה בשביל טעם חלוש כזה, של שמא ואולי לא ימצא.

והאחרונים הוסיפו לדחות דברי החסד לאברהם (ואביא בקיצור), שהרי רש"י עצמו (בכתובות עב.) נקט שהפירוש השני עיקר, והזניח את הפירוש הראשון, ולפי הפירוש השני שכתב רש"י (אי נמי מדכתיב "ופרע" מכלל שההיא שעתא לאו פרועה הוות, שמע מינה אין דרך בנות ישראל לצאת פרועות ראש "וכן עיקר", עכ"ל) לא משמע כלל שפאה נכרית הוי כשערה.

ועוד שבשו"ע (או"ח סי' ע"ה סעיף ב) כתב שמותר לקרות ק"ש כנגד שיער הבתולות, וברמ"א כתב "וכל שכן פאה נכרית שמותר", היינו כל שכן משיער הבתולות שמותר, ע"ש (ולא דריש טעמא דקרא לחומרא כל עיקר), אף שגם שיער הבתולות הוא אותו קישוט עצמו, והטעם פשוט, משום שהתורה אסרה רק שיער הנשואות (כסוטה שהיא נשואה) אף שבבתולה הוא שיער ממש, וממילא זהו גם טעם פאה נכרית להיתר, כי התורה אסרה רק שיער נשואה המחובר, ולא פאה נכרית, שהיא כיסוי לשערה המחובר. ודלא כהאומרים (ואף מפרסמים בדפוס) שבתולה מותרת בגילוי שיער כדי להתנאות, כי היכי דלקפצו עלה למינסבה, שטעם זה נאמר בגמ' (כתובות נב:) רק כטעם לעישור נכסים (אף שמעביר לבתו מנחלה הראויה לבנו), כי גם זה רצון התורה שישא בתו, לכן צריך דנלבשה וניכסה וניתיב לה מידי כי היכי דקפצי עלה ואתו נסבי לה, ע"ש, אבל טעם היתר בתולה בגילוי שיער הוא רק מחמת שאין שום לימוד לאיסור כלל, כי הלימוד לאיסור הוא רק מסוטה שהיא נשואה כבר, ולא דרשינן טעמא דקרא לחומרא לאסור גם בבתולה כל עיקר. וכן בפאה נכרית שהוא כיסוי הגון לא דרשינן טעמא דקרא ומותר בה גם בשוק. ואי מכח טעמא דקרא קאתינן עלה, מה שלא עלה על דעת הפוסקים בזה, יוקשה מדוע בפאה נכרית של בת חמישים יש הרהור, ובשיער בתולה בת עשרים אין הרהור. אבל אם גזירת הכתוב יש כאן, אין כאן קושיה כלל.

[אמר המעתיק: אין כלל מקום להקשות מהגמ' כתובות נ"ב או תענית י"ג ורש"י שם, שהבתולה צריכה להתקשט כדי שיקפצו עליה. שאין זה אלא כיחול ופירכוס האמור שם, אבל לא ללכת ח"ו בפריצות כדי שיקפצו עליה, ואם השיער הוא פריצות במהותו, כיצד אפשר להתירו.]

וגם מה דאיתא שצריכה להתקשט ואסורה להתנוול בימי אבלה, אין זה אלא בפני המשודכים עמה, שתמצא חן בעיניהם ולא תימאס בעיניהם. אבל אין הכוונה שתתקשט ברה"ר לעיני כל העוברים ושבים כדי שיקפצו עליה כל מאן דבעי להנות בראייתה, ומהיכי תיתי להתיר לה להחטיא בהרהור את רוב ככל הגברים אע"פ שאינם יכולים להשתדך עמה, בגלל מיעוטא דמיעוטא שראויים ומתאימים לה? (ואע"פ שיכולה לצאת לרשות הרבים ואינה חייבת לכער עצמה, אבל החיוב להתקשט אינו אלא עבור המשודכים שיקפצו עליה).

וכן נשואה צריכה להתקשט ואסורה להתנוול, ראה לעיל בפרק ח' באריכות. ונפל פיתא בבירא].

ואותם המדמים פאה נכרית לבגד שהגוף הטבעי מצויר עליו, טעו בדמיון, כי הפאה נכרית (שדינה ככיסוי לדעת כל הפוסקים) לכל היותר דומה היא לשיער הבתולות שאינו כגוף כל עיקר, ומותר ע"פ התורה.

ומש"כ בשו"ת דברי חיים (חלק ב' יורה דעה סי' נ"ט) שההולכת בפאה נכרית עוברת על דת יהודית, קל וחומר ממשי ופשתן שאסרו הר"ן והריטב"א (בכתובות דף עב:) לשים בפדחתה, והובא בשטמ"ק, ותמה על הכנסת הגדולה (באה"ע סי' כ"א) שנשמט ממנו דבריהם, ע"ש, הנה אחר החיפוש בריטב"א ובשטמ"ק, נמצא כתוב בריטב"א בזה"ל: "והנכון כמו שפירש הרמב"ן שנותנת ורד סמוך לפדחתה או בפלכה כנגד פניה ממש, והוורד נותן אדמימות בפניה, וכדרך שעושין נשי הנכרים וזה פריצות". עכ"ל. ולשון היש אומרים בשטמ"ק: "כדי שיאדימו פניה ויאירו באדמימות החוט". עכ"ל. ובפירוש המשניות לרמב"ם (כתובות פ"ז) כתב: "או שהיא טווה (בשוק), ונתנה ורד או הדס או רימון וכן הדומה לזה בגבות עיניה או על לחיה, וכן כיו"ב מן הפריצות ומיעוט הצניעות", עכ"ל. ובהלכות אישות (פרק כ"ד הלכה י"ב) כתב הרמב"ם: "או שהיתה טווה בשוק ורד וכיו"ב כנגד פניה על פדחתה או על לחיה כדרך שעושות הגויות הפרוצות", עכ"ל, והביאו הר"ן.

ובודאי אין לכל זה שום שייכות לא למשי ולא לפאה נכרית (שאינם בצבע אדום כלל), ואין זה כיסוי לבוש כל עיקר, אלא סתם מנהג פרוץ להבליט עצמה לעיני אנשים, גם אין מנהג נכריות כלל לשים משי או פשתן בראשן לדמות לשיער, כי שערן פרוץ בין כל ובין כך, כמפורש במדרש רבה (נשא פרשה ט' אות י"ג), אלא סתם מנהג פרוץ. שוב ראיתי שכתב כן בספר ערך שי (יו"ד סי' קע"ח), ע"ש, וברוך שכיוונתי לדבריו, ולכן פשוט שלא נשמט מהכנסת הגדולה דברי הרמב"ם (שהביא הר"ן) והריטב"א והשטמ"ק, רק שלא ראה בהם שום שייכות לפאה נכרית כלל.

ויש הטוענים שאין לדמות הפאה שלנו לפאה נכרית בדורות הקודמים שהתירום הפוסקים, משום שלא הצטיינו ביופיין כפאות שבזמנינו. והאמת היא שהפאה נכרית שהתירו הפוסקים היתה גם כן משיער טבעי של חברתה, ופשוט שהשיער הטבעי בדורות קודמים לא היה פחות יפה מהשיער הטבעי שבזמנינו. ונראה שהטוענים כן מתבססים על השוואות שהם ביצעו בין פאות של פעם להיום, ולא הבחינו שאת ההשוואה הם מבצעים בין פאה נכרית ישנה ומשומשת שלוש שנים או יותר לבין פאה נכרית חדשה של זמנינו, וסיבת השוני היא גיל הפאה ולא איכות היופי. והפוסקים שהתירו פאה נכרית לא חילקו, והתירו גם פאה נכרית חדשה.

ויש שמבינים כי אין חילוק בין טבעי חדש מפעם להיום, אבל טוענים שהתסרוקות היום יותר דומות לשיער טבעי. אבל כבר מבואר בראשונים שהפאה נכרית היא לקישוט, וכי בדורות עברו לא ידעו לסרק הפאה שתיראה כמו קישוט, הלא כל זה מטרת הקישוט מאז ומעולם, וכי רק בדורנו יודעים לקשט ולסרק יפה? ובפרט שידוע כי בדורות שעברו היה להם טעם ליופי, ובדורנו נפוצים מאוד דברים שאין להם טעם וריח, וכל כמה חדשים יוצאת אופנה חדשה ומשונה, עד שנראות כחיות הן בשיער והן בלבוש, והן בצביעת עיניים, וכיו"ב, ורק

המשונים בעצמם ובדעתם ובהתנהגותם מחשיבים את הדורות הקודמים לנחשלים וחסרי טעם. וברור שדעות רחוב אין מקומם בבירור ההלכה.

ומש"כ בשו"ת תשורת שי (חלק א' סי' תק"ע ובעוד אחרונים), שכיון שנהגו אמותינו שלא לילך בפאה נכרית, הוי כקבלו עליהו בנדר ואסור, כההיא דדברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור, שאסור משום אל תיטוש תורת אמך (פסחים נ:), ומשום בל יחל דברו דרבנן (נדרים טו.), ע"ש, הוא פלא עצום, שהרי מה שלא הלכו אמותינו מלפנים בפאה נכרית, סיבת הדבר היתה משום איסור גמור של מראית העין, כיון שבזמננו רוב נשים לא הלכו בפאה נכרית משום שדמיה היו יקרים, וכשאינן הנשים הולכות בפאה נכרית, יש איסור מראית עין מן הדין ממש, ואין זה דומה כלל לדברים "המותרים" שנהגו בהם איסור, או דברים החלוקים בפוסקים, אבל עתה שרוב נשים צנועות בכל העולם הולכות בפאה נכרית, שבאופן זה מבואר בפוסקים שאין איסור מראית העין כלל, ואף בסימן היכר אין צורך, פשוט וברור שלא שייך כאן איסור מצד מנהג או נדר דרבנן, כמו שבחמץ שנאפה אחר הפסח שאין צריך התרת נדרים כדי לאכלו מחמת שנהג איסור בחמץ בפסח כל שבעה ושמונה בחו"ל ולא אמר בלי נדר.

ולכן אלו המחמירים היום בפאה נכרית משום שחושבים שיש בזה איזה מחלוקת הפוסקים, ואינם יודעים שבזמן שהנשים רגילות בפאה נכרית אין בכך משום מראית העין כלל, ואף בסימן היכר אין צורך, כמבואר בכל הפוסקים בדין מראית עין, דינם בזה כדין כל מנהג בטעות (שחושב המותר לאסור), שמובא בזה ב' דעות בשו"ע (יורה דעה סי' רי"ד סעיף א'), שלדעה ראשונה (היא דעת הטור, התוס' בשם רב ניסים גאון, והירושלמי) לא הוי כנדר כלל, וליש מי שאומר (הוא הרשב"א, והר"ן בפירוש השני בירושלמי) מתירים בשלושה כשאר התרת נדרים, ופסק הש"ך שם (ס"ק ה') כדעה הראשונה, וזה לשונו: מחמת שסוברים שהם אסורים ועכשיו נתברר שהוא מותר ומנהגם היה בטעות, שנסתפקו בדבר ועכשיו שנתברר שמותר, לא הוי כאילו קבלום בנדר, ונראה דהוא הדין אם היו סוברים שהוא איסור גדול ואח"כ נתברר שאין בו איסור כל כך, לא הוי נדר, כדלקמן (בשו"ע) סי' רל"ב סעיף י'. עכ"ל הש"ך.

ואין להקשות איך יהיה מותר לילך בפאה נכרית, אחר שענין מראית העין השתנה בסיבת המתפרצים תחילה, שהרי בגמ' (נזיר נח:) מפורש שמדברי סופרים אסור לאיש לגלח שיער בית השחי ובית הערוה משום תיקוני אשה, ומכל מקום בשו"ע (יורה דעה סי' קפ"ב סעיף א') כתב שזה רק בסתם, אבל במקום שנהגו כן האנשים אין איסור בדבר, וברמ"א שם כתב על זה "ואפי' לכתחילה שרי", עכ"ל, אף שלא יתכן שיתנהפך גם לדרך אנשים בכך, בלי מתפרצים תחילה, בכל זאת מותר לכתחילה כדברי הרמ"א.

ובאמת התפשטות הפאה נכרית באירופה בצורה המונית לא באה כלל ממנהגי המשכילים, כי נשותיהם גילו את שערן לגמרי, אלא בעיקר מחמת גזירת המלכות בכל מדינות רוסיה (דהיינו: רוסיה, פולין, ליטא, ועוד) "שלא יגלחו הנשים שיער ראשן", ומאז החלו הנשים

ללכת בגילוי ראש (בחלקן או לגמרי) כי פחדו מבדיקות השוטרים, ודוקא הנשים הצנועות החלו ללבוש פאה נכרית לכיסוי השיער. וכבר הארכנו בזה במקום אחר שזו אחת הטעויות הנפוצות, והיא מופרכת מכל וכל.

עוד מדבריו בקובץ אור ישראל כ"ג

הנה בגליון כ"א כתבתי שהמשנה (שבת סד:) שכתבה כי מותר לצאת בפאה נכרית לחצר, מיירי בחצר הרבים דוקא, ולא בחצר היחיד, והוכחה לכך שהרי בראשונים ובפוסקים מפורש דמיירי בחצר שאינה מעורבת, וחצר שאינה מעורבת בהכרח היא חצר הרבים, כי חצר היחיד אינה צריכה עירוב כלל, כמבואר בשו"ע (או"ח סי' שס"ו) ע"ש, וכיון שהרי"ף (כתובות לב:) פסק כהירושלמי (כתובות פ"ז ה"ו) שחצר הרבים דינה כמבוי, שאסורה לילך בה בגילוי שיער מדאורייתא, וגם בכנסת הגדולה בשם בעל משפט צדק כתב שלא דוקא בשוק או בחצר (הרבים), אלא כל שרואים אותה עוברי דרך מקרי עוברת על דת, וכן הסכים בשו"ת מנחת יצחק שכל פריצות אסורה, גם בבית בזמן שיש אנשים אחרים כמו בשוק, לכן פשוט שאם מותר בחצר הרבים (בפאה) הוא הדין שמותר בשוק. ואין זו ראייה שלי, אלא כן כתבו כמה אחרונים כמו בית יצחק ועוד.

והנה בגליון כ"ב העיר הרב וכו' על כך שאין זה נכון, וזה לשונו: נראה לענ"ד שאין זה נכון, שהרי סתם מבוי יש בו כמה חצרות, וכן משמע לשון הגמ' (כתובות עב:) מחצר לחצר דרך מבוי, ואע"פ כן כתבו רש"י ועוד דלא שכיחי בה רבים, ושרי קלתה (עכ"פ באין שוהה שם אלא עוברת שם במרוצה, ואולי בשוק גם זה אסור), וכן משמע ברמב"ם (הלכות אישות פרק כ"ד) דדוקא מבוי מפולש דינו כשוק, אבל אינו מפולש שרי בקלתה בכל אופן אף שיש בה כמה חצרות, וכן משמע בתר"י שבשטמ"ק דכל שאינו מפולש הרי זה בגדר אין רבים בוקעים בו, וכן כתב מפורש בט"ז (אה"ע סי' קט"ז ס"ק ה'), ואם דרים שם אנשים אחרים הוה דינו גם כן כמו מבוי שאינו מפולש, דאין היתר כי אם בקלתה, וכ"כ בשו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון סי' רי"ג), דיש לחלק בין חצר שאינה מעורבת לרה"ר. ולכן נראה דרק אם בוקעים בו רבים מחוץ לחצר הוה ליה כשוק, שהרי באים שם הרבים שבשוק, ומה שהביא משו"ת מנחת יצחק ח"ב סי' ק"ח אות ג', מיירי בשאר עניני צניעות, שבהם לא מצינו שום חילוק בין המקומות, משא"כ בכיסוי הראש. עכ"ל הערתו.

והנה אחר העיון בדבריו נראה שקבע כמה יסודות ומכוחם הקשה את קושייתו, א' החליט כי סתם מבוי הוא מקום הרבים ולא גרע מחצר הרבים, ב' החליט כי כל מבוי שאינו מפולש נקרא מבוי של יחידים, ג' החליט על סמך זה כי גם בחצר הרבים מותרת האשה לילך בקלתה לבד קל וחומר ממבוי של יחידים שמותרת בקלתה, ובשוק הרי מפורש בגמ' שאסור, וא"כ

איך שייך לדמות חצר הרבים לשוק, ד' כתב שבכיסוי הראש מצינו חילוק מקומות בין חצר הרבים לשוק, ולא בשאר עניני צניעות.

וברור שיש כאן הנחות הנוגדות את דעת חז"ל והראשונים, כי לכ"ע כמו שיש חצר מעורבת כך יש גם חצר יחיד שאינה צריכה עירוב, וכמו שיש מבוי של רבים שדינו כשוק כך יש מבוי של יחידים, ואין לדמות כלל לא מבוי לחצר ולא חצר למבוי, כי כל אחד יש לו הגדרה נפרדת לפי מצבו, שהרי בירושלמי (כתובות פ"ז ה"ו) המובא לדינא ברי"ף כתב במפורש וז"ל, יש חצר שהוא כמבוי ויש מבוי שהוא כחצר, חצר שהרבים בוקעים בתוכה הרי היא כמבוי, ומבוי שאין הרבים בוקעים בתוכו הרי הוא כחצר, עכ"ל הירושלמי, ולכן לקבוע שהאשה מותרת לילך בחצר הרבים בקלתה קל וחומר ממבוי של יחידים היא טעות חמורה ביותר, שהרי בחצר אין האשה עוברת במרוצה ללא שהיות כמו במבוי של יחידים, אלא שוהה בו רוב היום, ובודאי אסורה לילך בו בקלתה בלבד, כי כשאינה עוברת במרוצה נראים שערותיה לרבים דרך נקבי קלתה, וזה אסור מדת יהודית כמו בשוק.

ומחצר לחצר דרך מבוי של יחידים שמותרת לעבור בו בקלתה הוא רק במרוצה ללא שהיה, ובודאי מיירי רק מחצר היחיד לחצר היחיד, שהרי בחצר הרבים ששוהה בו רוב היום בודאי אסורה בקלתה גם קודם שרוצה לעבור במרוצה במבוי של יחידים, וא"כ מהיכן שאב הכותב משפט מעוקל להתיר לילך בקלתה בחצר של רבים, אף ששוהה בו ואז נראים שערותיה דרך נקבי קלתה לבני החצר של רבים. וכיון שהחליף הילוך במרוצה בשהיה, בא להחליף גם חצר הרבים במבוי של יחידים, וגם החליף גילוי הראש ברבים בשאר עניני צניעות, שבאמת במקום הרבים אין שום הבדל ביניהם.

וברור שלדינא אסורה האשה לשהות בקלתה בחצר הרבים כמו בשוק ממש, מחמת השהיה במקום הרבים (ואף שמחצר יחיד לחצר יחיד דרך מבוי של יחידים מותרת לילך בקלתה במרוצה ללא שהיה, מכל מקום בחצר הרבים ששוהה בו במשך רוב היום בודאי אסורה לילך בקלתה בלבד), ואם בכל זאת מותרת לשהות בפאה נכרית בחצר הרבים, א"כ ברור שגם בשאר מקום הרבים מותרת לשהות שם בפאה נכרית, כיון שאין דמיון כלל בין פאה נכרית לקלתה, שבקלתה אסורה בחצר הרבים ששוהה בו, ובפאה נכרית מותרת אף ששוהה בו, וראיית האחרונים להתיר פאה במקום הרבים קמה וגם ניצבה, מחצר הרבים ששוהה בו, שבקלתה בכי האי גוונא אסורה.

וחילוק שבין מבוי מפולש ללא מפולש הוא רק מחמת שבמפולש יש ריבוי אנשים, ולכן אינה יכולה לעבור בו במרוצה ללא שהיה, ובהכרח יראו שערותיה דרך נקבי הקלתה, אבל ברור שאסור לה לשהות בקלתה גם במבוי של יחידים, דזיל בתר טעמא שהעיקר שלא יוכלו לראות שערותיה דרך נקבי קלתה, שהוא אסור מדת יהודית בכל מקום.

עוד ראיתי להרב וכו' שהקשו על דברי, איך הבאתי מהמשנ"ב בשם המגן גיבורים שכל האיסור בפאה נכרית הוא רק משום מראית העין, ובמקום שרוב נשים הולכות בפאה נכרית אין משום מראית העין, הלא מפורש בכמה אחרונים שיש איסור גם משום דת יהודית.

והנה גם המגן גיבורים והרבה מהמתירים ראו את דברי הבאר שבע ועוד אחרונים שכתבו גם מענין דת יהודית, ובכל זאת קבעו שחוץ ממראית העין אין כאן שום טעם לאסור ולא שגו בזה כלל, וכבר הארכתי להוכיח הדבר גם במאמר הנ"ל, וגם בספרי שעדיין בכת"י. וברור כי למגן גיבורים יש ב' טעמים מדוע לא יתכן לאסור פאה נכרית משום דת יהודית, חדא, משום דלא מצינו בש"ס דת יהודית בשוק אלא בקלתה בלא רדיד לענין כיסוי הראש, שבקלתה לבד עדיין נראים שערותיה דרך נקבי קלתה, ולכן אינו שפיר מדת יהודית, ולא יתכן להמציא דברים חדשים (לענין גדר כיסוי הראש) להכלילם בגדר דת יהודית, אלא א"כ זה דומה למה שנזכר בתלמוד, וכיון שפאה נכרית המכסה היטב את כל הראש דומה לכיפה שבראשה שמכסה היטב, כמבואר בפרישה (אה"ע סי' ע"ג), ויש מקומות שהולכים בה ללא רדיד כמו שכתבו הרמב"ם והטור שם, א"כ דת יהודית מתקיימת בכל דבר שמכסה היטב כל שערותיה ופאה נכרית בכללם, שהרי החיד"א כתב שהסכימו האחרונים שפאה נכרית נחשב לכיסוי. ועוד, שדת יהודית שייך לומר רק אם אין איסור בה משום דבר אחר, שרק אז שייך לומר אע"פ שאין איסור מ"מ גדרו עצמם בזה לצניעות, אבל בפאה נכרית שרוב הדורות לא הלכו בזה מטעם איסור מראית העין, כיון שלא היה נפוץ כלל וצד האיסור היה שייך יותר, א"כ מה שלא הלכו בפאה נכרית הוא בודאי רק משום איסור מראית העין, ולא מחמת דת יהודית, שבמנהג בנות ישראל יסודו, שאין מקום למנהג במקום איסור ברור דמראית העין אז.

ומה שהעיר הרב וכו' כי בשו"ת דברי חיים (ח"א יו"ד סי' ל') כתב וזה לשונו, "וכפי ששמעתי אז במדינת מעהרין לא נמצא בכל מדינת אשכנז שום אשה חשובה לילך בשערות ופאה נכרית, רק איזה מקלי העם ופחותי הערך והיו לקלס, ורק בעוה"ר מקרוב נשתרבב המנהג הזה מן האפיקורסים" וכו', עכ"ל, הנה זה היה רק באשכנז בתחילה ששם לא היתה גזירת המלכות כנגד מנהג הגילוח, לכן תלה הדברי חיים שם סיבת הפאה נכרית בירידת הדת באופן כללי, אף שידע כי שם לא היתה רק בעיה של פאה נכרית אלא שמירת שבת ויהדות בכלל. אבל הדברי חיים ידע היטב כי עיקר הישוב היהודי היה בפולין ורוסיה וכל המדינות שבתוכם, שם היו גרים מליוני יהודים, ושם רק מחמת גזירת המלכות נתפשטה לבישת הפאה נכרית, ודוקא בין הצנועות כפתרון לכיסוי השערות כנ"ל, וברור היה לו כי עיקר התפשטות הפאה נכרית הוא דוקא מחמת הגזירה שלא יגלחו ולא מחמת המשכילים שנשותיהם הלכו ממילא בגילוי ראש. וראיה לכך שהד"ח ידע היטב מהגזירה שלא יגלחו, שהרי בתו היתה נשואה להרה"ק ר' מרדכי דב מהארניסטייפל, והחתונה התקיימה ברוסיה, ושם ספרו לו מהגזירה, וכשמעו שבתו לא תתגלח רק כשיבואו לצאנז התעלף, כמובא בספר דרך צדיקים כל המעשה מפי הגה"צ רמ"א פריינד גאב"ד העדה החרדית ירושלים, ע"ש.

פרק טו

הרה"ג רבי אליעזר זאב מרילוס שליט"א (קובץ אור ישראל כ"א)

איתא בגמ' (כתובות עב.) וז"ל, "ואיזוהי דת יהודית, יוצאה וראשה פרוע. ראשה פרוע דאורייתא היא! דכתיב, ופרע את ראש האשה, ותנא דבי ר' ישמעאל: אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפירוע ראש! דאורייתא קלתה שפיר דמי, דת יהודית - אפי' קלתה נמי אסורה". מבואר שאם ראשה פרוע הרי זה אסור מן התורה (אמנם עיין תרומת הדשן סי' רמ"ב שנקט בשיטת הרמב"ם, שאיסור גילוי ראש הוא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא), ומדרבנן יש איסור גם ב"קלתה".

איסור פריעת הראש בפנויות

מבואר ברמב"ם הלכות איסורי ביאה (פרק כ"א הלכה י"ז), שאיסור גילוי ראש הוא בין על אשת איש ובין על פנויה, וזה לשונו: "לא יהלכו בנות ישראל פרועי ראש בשוק, אחת פנויה ואחת אשת איש".

אבל דעת הרא"ש במסכת ברכות פרק מי שמתו (סי' ל"ז) שאין האיסור אלא על אשת איש, וזה לשונו: "אמר רב ששת, שיער באשה ערוה, בנשים שדרכן לכסות שערן, אבל בתולות שדרכן לילך פרועות מותר לקרות (ק"ש) כנגדן". וטעמו דמאחר שגזירת הכתוב ופרע את ראש האשה מיירי באשת איש, אין בו אלא משעת חידושו, וכן עמא דבר.

ומפרשי השו"ע הקשו סתירה בדעת המחבר, שבאה"ע סי' כ"א ציטט את לשון הרמב"ם "אחת פנויה ואחת אשת איש", ובהלכות ק"ש או"ח סי' ע"ה הלך בעקבות הרא"ש שמחלק בין פנויה לאשת איש, וכתב "אבל בתולות שדרכן לילך פרועות הראש". ותירצו שכוונת המחבר בפנויה היא אלמנה או גרושה, שמדרבנן חייבת בכיסוי. אבל דוחק גדול לומר שזו כוונת תנא דבי ר' ישמעאל שהוא מפרש את הפס' "מן התורה", ובדיני התורה אפשר רק לפרש שני פירושים, או שהאיסור מיוחד לאשת איש (שהרי הסוטה שממנה נלמד דין זה היא אשת איש), או שדין זה נאמר על כל הנשים. וממילא אי אפשר להכניס בדבריו שהתכוון לאלמנה וגרושה. ועוד שבלשון הרמב"ם אין שום רמז שמתכוון לגרושה או אלמנה. ועל כרחק שדעת הרמב"ם היא שתנא דבי ר"י גילה לנו שדין כיסוי הוא על כל הנשים, אע"פ שהפס' מיירי באשת איש. וזו כוונת הגר"א באה"ע, כשהמחבר מצטט לשון הרמב"ם, וזה לשון הגר"א "מדקאמר לבנות ישראל ולא קאמר לאשה". ואין הגר"א נחית לתרץ סתירת המחבר, אלא מפרש מקור לשיטת הרמב"ם.

שיטות הפוסקים בגדר קלטה

וכעת נבאר את שיעור הכיסוי הנצרך שלא תיחשב כעוברת על דת יהודית. הנה בגמ' כתובות שם איתא "דאורייתא קלטה שפיר דמי, דת יהודית אפי' קלטה נמי אסורה". ובטור אה"ע סי' קט"ו איתא וזה לשונו, "ואיזו היא דת יהודית, יוצאה וראשה פרוע, אפי' אין פרוע לגמרי אלא קלטה בראשה, כיון שאינה מכוסה בצעיף תצא. כתב הרמב"ם, אע"פ שמכוסה במטפחת, כיון שאין עליה רדיד ככל הנשים תצא בלא כתובה".

דעת הב"ח שקלטה מנוקבת

החיסרון של קלטה, לדעת הב"ח שם (ד"ה ואיזו), הוא משום שקלטה מנוקבת. וזה לשונו, "ופרש"י קלטה, סל שיש לו מלמטה בית קיבול להולמו באשה, ובית קיבול למעלה לתת בו פלך ופשתן, ומדברי הרמב"ם נראה דקלטה היא מטפחת שיש בה נקבים כנקבי הסל, ואפי' הכי כיון שאין עליה רדיד ככל הנשים, תצא בלא כתובה, וכ"כ הערוך בערך קלת, דאע"פ שבשוק בכיפה (מנוקבת) של ראשה לבדה שרי מדאורייתא, דת יהודית אסרה בשוק עד שתתן על ראשה דבר אחר". נראה מדברי הב"ח דס"ל שלכל ג' השיטות שהביא (רש"י, ערוך, ורמב"ם), החיסרון של קלטה בתור כיסוי הוא משום שהיא מנוקבת.

דעת הפרישה שתלוי במנהג

אמנם דעת הפרישה שלשיטת הרמב"ם דת יהודית תלוי במנהג המקום, וזה לשון הפרישה שם (ד"ה ככל הנשים), "רצונו לומר שדרכן בכך באותו מקום, אבל אין רצונו לומר ככל הנשים שבעולם, דהא כתב לעיל סי' ע"ד במקום שדרך הנשים שלא לצאת בכיפה שעל ראשה לבד עד שיהיה עליה רדיד, משמע שאין נוהגים בכל מקום לצאת ברדיד". הרי שלדעת הפרישה אליביה דהרמב"ם הוא שאם מנהג המקום ללכת בכיסוי על גבי כיסוי, ההולכת בכיסוי אחד עוברת על דת יהודית ותצא בלא כתובה, אבל במקום שאין מנהג בכיסוי ע"ג כיסוי ליכא חיוב והכל תלוי במנהג המקום.

דעת הבאר שבע להצריך שני כיסויים

דעה שלישית היא דעת הבאר שבע, שצריך כיסוי ע"ג כיסוי בכל מקום, וזה לשונו (בתשובה י"ח), ונראה לי דהרמב"ם בא לאשמועין חידוש זה, דלא מיבעיא דלא סגי בקלטה לחוד שאינו מכסה לגמרי השערות, שהרי הוא חלול בכמה מקומות לפי שאין קלועין יפה, כמש"כ בהדיא בעל תרומת הדשן בסי' י', אע"פ שמכוסה במטפחת שהיא מכסה לגמרי השערות, אפי' הכי לא סגי, וכבר אפשר לומר דמטפחת דקאמר הרמב"ם רצונו לומר דעביד ביחוד לכיסוי השיער, ובא הרמב"ם לאשמועין חידוש זה, דלא מיבעיא דלא סגי בקלטה לחוד שיש בו תרתי לגריעותא, חדא דלא עביד ביחוד לכיסוי השיער אלא לתת בו פלך ופשתן כדפרש"י בפרק המדיר, ועוד שאינו כיסוי מעליא מחמת שהוא מלא נקבים חלולים ואינו יכול

לכסות לגמרי השערות, אלא אע"פ שמכוסה במטפחת דעביד ביחוד לכיסוי השיער, וגם הוא כיסוי מעליא שהוא מכסה לגמרי השערות, אפי' הכי לא סגי, משום דשני כיסויים גמורים בעינן ודעבידי ביחוד לכיסוי השיער כמטפחת או סבכה והדומה לה ועל המטפחת רדיד, משום דזהו מנהג יהדות שנהגו בנות ישראל". מבואר שדת יהודית לשיטת הרמב"ם לפי הבנת הבאר שבע אינה תלויה במנהג המקום, אלא בכל מקום צריך ללבוש כיסוי על גבי כיסוי.

והאחרונים הקשו על הבאר שבע שדבריו קשה להולמם, שהרי מבואר ברמב"ם (הלכות אישות פרק י"ג הלכה י"א) לא כן, שהרי כתב וזה לשונו, "מקום שדרכן שלא תצא אשה בשוק בכיפה שעל ראשה בלבד עד שיהיה עליה רדיד", וכו', הרי מבואר שיש מקומות שהולכות בכיפה לבד, ועוד הקשו שהרי אין זה דרכו של הרמב"ם לחדש מדעת עצמו דינים שאין להם מקור בגמ', ומניין הוציא דין זה של גזירה חדשה של כיסוי ע"ג כיסוי, מעין חותם ע"ג חותם. ועוד, למה נקטה הגמ' את "קלתה" כדוגמא לעוברת על דת יהודית, הו"ל לאשמועינן כיפה שהיא חידוש יותר גדול (עיין מגן גיבורים סי' ע"ה ותשובה מאהבה ח"א סי' מ"ח).

וא"כ בנוגע לפאה נכרית שנוהגות נשים שלנו ללבוש לכיסוי שיער ראשן, כיון שאינה מנוקבת ומכסה היטב, א"כ אין להם החיסרון של קלתה לדעת הב"ח, וגם זהו מנהג המקום ברוב המקומות, ואין לה החיסרון שאינה כיסוי ע"ג כיסוי לפי הפרישה, ממילא אין בה איסור גילוי שיער. ואפי' להרוצה לחשוש לדעת הבאר שבע, אם תשים מטפחת מתחת הפאה נכרית, הוה כיסוי ע"ג כיסוי ושפיר דמי גם לפי הב"ש.

וזה לשון הב"ש בטענתו העיקרית לאסור פאה נכרית (מלבד שיטת הרמב"ם המובאת לעיל), "איך יעלה על הדעת שיהיה מותר להראות עצמה כעוברת על דת משה, דהא לצאת בשיער עצמה מגולה אסור מן התורה וכו' והלא הרבה דברים אסרו חכמים לנשים מפני מראית העין". ודבריו לא ברורים, ונביא כמה פירושים לטענתו העיקרית.

איסור פאה משום מראית העין

הנה כוונתו במילים אלו "והלא הרבה דברים אסרו חכמים לנשים מפני מראית העין" אינה מובנת, שהרי לפום ריהטא משמע שטענתו משום איסור מראית העין, אבל לא מצינו איזה דברים מיוחדים שאסרו חכמים לנשים מפני מראית העין. גם על עצם הטענה שיהיה אסור ללבוש פאה נכרית משום מראית העין, קשה שהרי מבואר ביורה דעה סי' רח"צ שאם ההיתר שכיח אין חשש מראית העין, וא"כ בזמנינו שפאה נכרית שכיח טובא אין לאוסרה משום מראית העין שהיא הולכת בגילוי ראש, וזה תלוי במנהג המקום והזמן.

איסור פאה משום טעמא דקרא

עיינן חת"ס יורה דעה סי' רנ"ד, שנקטינן דדרשינן טעמא דקרא לחומרא, וא"כ היה מקום לאסור פאה נכרית כמו שהתורה החליטה ששיער באשה ערוה, כלומר כמו ששיער מביא לידי הרהור, כמו כן כל דבר שמביא לאותו מדת הרהור אסור, מטעם דדרשינן טעמא דקרא לחומרא, וזו באמת טענת בעל חסד לאברהם (מה"ת אה"ע סי' פ"ז) וכן היה אפשר לפרש טענת הב"ש. וכוונת לשון הב"ש "מראית העין" נפרש שרצונו לומר דבר שאינו ראוי ואינו יפה (עיינן תוס' ישנים בכורות ז'). אמנם החסד לאברהם כתב טענה זו אדעתא דנפשיה, ולא אמר שזו כוונת הב"ש וכנראה הוא הבין מראית עין כפשוטו.

האם גילוי שיער הוא גזירת הכתוב

כיוון דאתינן להכי, שיתכן שפאה נכרית אסורה ועומדת מהאי טעמא שהשיער הטבעי נאסר ע"י התורה, עלינו לברר האם בכלל יש איזה טעם הידוע לנו שבגיניו אסרה תורה השיער הטבעי, שנוכל לומר שמטעם זה גם הפאה נכרית אסורה.

והנה כבר הבאנו לעיל שיטת הרמב"ם שאיסור גילוי שיער חל הן על אשת איש והן על פנויה, והיעב"ץ בספרו מור וקציעה (על שו"ע או"ח סי' ע"ה) פסק כן להלכה בין לענין יציאה לרה"ר ובין לענין איסור ק"ש. ולפי שיטה זו אכן יתכן לומר שהתורה גילתה לנו ששיער אשה הוי ערוה ומביא לידי הרהור, וא"כ נדרוש טעמא דקרא לחומרא ונאסור גם פאה נכרית שהחוש מעיד שמביא לידי הרהור כמו שיער אשה (אין בכוונתנו לומר שגם המור וקציעה אוסר מטעם זה, שהרי בספרו שו"ת יעב"ץ ח"א סי' ט' כתב שאיסור פאה נכרית הוא משום שדינה כקלתה שבגמ', ולא באנו אלא לברר טענת בעל חסד לאברהם שמראית העין הוא גורם האיסור).

אבל אי אפשר לומר כן בדעת הרמב"ם אליביה דהכסף משנה, שסובר בדעת הרמב"ם בהלכות ק"ש פרק ג' הלכה ט"ז שמותר לקרות ק"ש כנגד שיער מגולה ואסור לקרות ק"ש כנגד טפח מגולה, וא"כ ברור שלדעתו אין איסור חפצא של ערוה בשיער וגם אינו מביא לידי הרהור, ומוכרח דשיער נחשב פחות מביא לידי הרהור מאשר טפח מגולה, וע"כ איסור גילוי שיער לא הוה משום פריצות, אלא גזירת הכתוב בלא טעמא.

ואפשר להביא קצת ראייה לכך שאין שיער באשה ערוה בעצם מן התורה, מהגמ' ברכות (דף כד.) דאיתא התם, אמר רב ששת שיער באשה ערוה, שנאמר שערך כעדר העזים. ולכאורה למה אינו מביא פסוק מן התורה, ופרע את ראש האשה. אבל להאמור שהאיסור לגלות שיער מן התורה הוא גזירת הכתוב בלי טעם, אפשר לומר שבא להשמיענו ששערות נחשבות עכ"פ כמו מהארכובה למטה במקומות שאינם מגולין דאסור להסתכל בה, דהוה דבר הבולט ושונה מהרגיל.

[אמר המעתיק: ומכאן מוכח בפשטות שאין טעם התורה משום שהשיער מביא הרהור, דא"כ היה לגמ' בברכות כ"ד להביא ראיה פשוטה מהפס' "ופרע את ראש", ומשם ראיה שהשיער מביא הרהור ואסור לק"ש. ומדוע הביאה ממרחק לחמה, משיר השירים, "שערך כעדר העיזים". ובפרט שראיה זו אינה אלא סמך בעלמא, כי משבח שם את השיניים, והעיניים, והצוואר, והרקות, ולא למדו משם חיוב לכסות את כל הנ"ל. אלא מוכרח לומר שהשיער אין בו הרהור כלל, ורק במקום שנהגו כל הנשים לכסותו, אשה היוצאת דופן ומגלה שיערה גורמת להרהור].

ונראה שכן גם דעת הרא"ש (שנפסקה להלכה) שאיסור גילוי שיער באשה הוא גזירת הכתוב בלא טעמא, וזה לשון הרא"ש (ברכות ג', ל"ז) "אמר רב ששת, שיער באשה ערוה (פירוש) לנשים שדרכן לכסות שערן, אבל בתולות שדרכן לילך פרוצות מותר לקרות ק"ש כנגדן", מבואר דסבירא ליה שהיתר או איסור ק"ש תלוי במה שהאשה מותרת ללכת ברה"ר, וכן מבואר שדעת הרא"ש שפנויות מותרות ללכת בגילוי ראש (וכבר כתבנו לעיל שזה לכאורה נגד סתימת לשון התנא דבי ר"י שכתב שלא יצאו "בנות ישראל" בגילוי ראש, וצריך לדחוק בדבריו שלישנא דתנא דבי ר"י לאו דוקא, וכיון שהלימוד מהפס' ופרע בסוטה מיידי באשת איש, א"כ אין האיסור אלא באשת איש).

ביאור בדין שיער באשה ערוה והמסתעף

[אמר המעתיק: ולא רק הרא"ש כתב זאת, אלא גם השיטה מקובצת (ברכות כ"ד) לגבי שיער שחוץ לצמתה. וכן כתב המאירי (שם) לגבי שיער הבתולות ושיער שחוץ לצמתה: "לענין ק"ש, ובלבד במה שאין רגיל בה, אבל פניה וידיה ורגליה וקול דבורה שאינו לזמר ושער היוצא חוץ לצמתה אין חושש להם... וכן כתבו אחרוני הרבנים, ששיער הבתולות אף על פי שכולו מגולה מותר".

וכן כתב הרשב"א בשם הראב"ד (שם) לגבי שיער שחוץ לצמתה: "ושערה מחוץ לצמתה שאינו מתכסה אין חוששין להם, מפני שהוא רגיל בהן ולא טריד". וכן כתב הראב"ה (חלק א' מסכת ברכות סי' ע"ו) לגבי שיער הבתולות: "אבל בתולה הרגילה בגילוי שער לא חיישינן, דליכא הרהור". וכן בהגהות מיימוניות (הלכות ק"ש פרק ג' הלכה ט"ז) לגבי שיער הבתולות: "אבל בתולה הרגילה בגילוי שער לא חיישינן, דליכא הרהור".

וכן המרדכי (מסכת ברכות פרק ג' רמז פ') הביא דברי הראב"ה. וכן בספר אוהל מועד (שער ק"ש דרך ה' נתיב ה', והוא אחד מן הראשונים) כתב כן לגבי שיער הבתולות ושיער שחוץ לצמתה, שאין חוששין כיוון "שהוא רגיל באותו שיער". וכן הביא בשו"ת מהר"ם אלשקר (סי' ל"ה) בשם בעל המכתם. והנה לנו עשרה ראשונים המתנבאים בסגנון אחד (ולגבי נשואה לא התירו לגלות ראשה, כי נדון זה לא שייך לברכות כ"ד אלא לכתובות ע"ב, ולרוב ככל הפוסקים הוא איסור דאורייתא שאינו תלוי במנהג, אבל אה"נ לגבי ק"ש, בדורות האחרונים שהרבה נשים נשואות חילוניות וגויות התרגלו לגלות ראשן, כתבו האחרונים (בן איש חי, כף החיים, ערוך השולחן, שו"ת שרידי אש, שו"ת אגרות משה, שו"ת תבואות שמש, שו"ת יביע אומר, ומשמעות מהר"ם בן חביב, שהביא בשו"ת ישכיל עבדי) שיהיה מותר לקרות כנגדן (כדין שיער שרגיל בו).

ולא רק לגבי שיער מצינו בדברי הראשונים להתיר מה שדרכו להיות מגולה, אלא לגבי כל שלושת הדברים המוזכרים שם: שוק, קול, ושיער. לגבי שוק, כתב בספר האגודה (מסכת ברכות פרק ג' ס' ע"ג) וזה לשונו: "שוק באשה ערוה, במקום שדרך לכסות". דהיינו שאינו ערוה במקום שאין דרך לכסות.

וכן משמע מתוס' הרא"ש (ברכות דף כ"ד), "שוק באשה ערוה. דלא תימא פעמים שהאשה מגבהת בגדיה ואין דרכה להיות מכוסה, קמ"ל דהוי ערוה". וכן בשיטה מקובצת (שם): "קא משמע לן שאע"פ שפעמים הוא נגלה, דינו כמקום מכוסה שהוא מביא לידי ערוה". ולכאורה אם מדובר בערוה בעצם, מהיכי תיתי להתיר בגלל שלפעמים הוא נגלה? אלא משמע מדבריהם שהשוק הוא ערוה רק מחמת שדרכו להיות מכוסה ולפעמים הוא נגלה, אבל אם אכן דרכו להיות מגולה, אינו ערוה.

וכן משמע מראב"ה (שם) ומהמרדכי שהביאו, וזה לשונו: "וכל הדברים שהזכרנו למעלה לערוה [דהיינו שוק, קול, שיער] דווקא בדבר שאין רגילות להגלות, אבל בתולה הרגילה בגילוי שער לא חיישינן, דליכא הרהור, וכן בקולה לרגיל בו". משמע מדבריו שהוא הדין לשוק, שאם יש רגילות בזה, לא חיישינן, אמנם הדגיש דוקא שיער וקול.

גילוי הזרוע עד המרפק

וכן הזרוע עד המרפק, דינו כשוק עד הברך, וכן הביא הגר"ש אלישיב זצ"ל בקובץ תשובות (חלק א' ס' י"ג) מה"דברי חמודות", וזה לשון בעל התוספות יו"ט בספרו דברי חמודות (על הרא"ש, פרק ג' אות קט"ז): "ודבר שרגיל להיות מכוסה באשה. ובלשון הרשב"א שכתב בית יוסף לא נתמעט אלא פניה ידיה ורגליה, וצריך לפרש דשוקה אינו בכלל רגליה, ואם כן זרועותיה אינן בכלל ידיה. ומסתבר דכל מקום ומקום לפי מנהגו, דמידי הוא טעמא אלא דדברים שרגילה שלא לכסותם לא מקרי ערוה משום דלא אתי בהו לידי וכו', כיוון דרגיל בהם, וכדלקמן גבי קול ושיער".

והביא הגר"ש סייעתא לדבריו מדברי הר"ן במסכת שבת (דף ס.): "נשי דידן דאזלי בזרועות מגולות". וכן גם כתב הרמב"ם (פ"ד מהלכות חובל הלכה ט"ו): "החובל באשת איש, השבת והריפוי לבעלה והצער שלה. והנזק, "אם בגלוי" הוא, כגון שחבל בפניה ובצוארה או בידיה וזרועותיה, השליש שלה ושני שלישים לבעל". וכ"כ הטוש"ע (אה"ע ס' פ"ג סעיף א') והמאירי בכתובות (סו.). ומוכח מזה להדיא שהיו הנשים רגילות לגלות זרועותיהן כבר בתקופת הרמב"ם והלאה.

וכן כתב המהרש"ל (ים של שלמה, בבא קמא פ"ה ס' ז') והביאו הט"ז (חושן משפט ס' שצ"ג ס"ק ג'), על המנהג הפשוט במדינות אשכנז: "בעו"ה במדינות הללו פולין ואשכנז אין חוששין לזה לא אנשים ולא נשים, ואפילו בלא אפיה מגלין זרועותיהן". עכ"ל. ומדהביאו את המנהג בשתיקה ולא כתבו שיש בו איסור, משמע דמסכימים לו (ומה שכתבו "בעו"ה" הוא התאוננות על ירדת הדורות), וכפי שדייק הגר"ש אלישיב מדברי הר"ן.

וכן העיד הגאון רבי יוסף חיים בספרו "עוד יוסף חי" (פרשת בא סעיף א') על המנהג בבגדאד, והביאו הגר"ע יוסף בשו"ת יביע אומר (חלק ו' או"ח ס' י"ד): "פה עירנו בגדאד משנים קדמוניות

נוהגות כל הנשים ללכת בזרועות מגולות עד סוף אצילי ידיהן, ונמצא כל הזרוע דרכו להיות מגולה, ודינו כמו כפות הידים והאצבעות שאין בהן איסור משום טפח באשה ערוה."

האליה רבה (או"ח סי' ע"ה) הביא להלכה את הדברי חמודות, ואחריו הביא את הרוקח שכתב "טפח בבשרה או בזרועותיה מגולות אסור". המשנה ברורה (שם) הבין שהאליה רבה סובר כרוקח והוא חולק על הדברי חמודות, ולכן העתיק בזה דברי החיי אדם (כלל ד' ס"ב): "זרועותיה ושוקה אפי' רגילה לילך מגולה כדרך הפרוצות אסור", ובשער הציון הביא דברי הגמ' בכתובות ע"ב על המגלה זרועותיה (והגאון רבי יצחק עבאדי שליט"א בשו"ת אור יצחק (חלק ב', או"ח סי' ל') הקשה על המשנה ברורה, שאם ראייתו מדברי הגמ' לגבי דת יהודית, מדוע הוזקק האליה רבה לציין לדברי הרוקח, הלא גמ' מפורשת היא).

אבל אליבא דאמת אין מחלוקת ביניהם, כי המילה "זרוע" כוללת שני מקומות, גם מהמרפק ולמעלה וגם מהמרפק ולמטה, והדברי חמודות דיבר על החלק התחתון של הזרוע, והרוקח דיבר על החלק העליון של הזרוע. והמשנ"ב אזיל לשיטתו כהפמ"ג ומהר"י קרא (תלמיד רש"י, שמפרש את הפסוק בישעיה (פרק מ"ז) המובא בגמ' ברכות כ"ד על שוק באשה ערוה, "חשפי שבל גלי שוק עברי נהרות, תגל ערותך גם תראה חרפתך: "שוק - הוא הירך העליון", שהשוק הוא החלק העליון של הרגל, ובהתאם לכך - גם הזרוע היא החלק העליון של היד, והבין שעל זה מדבר החיי אדם, שהרי הלשון "כדרך הפרוצות" מתאים לזה, דלא כהמנהג הרווח אצל הנשים הכשרות לגלות שוק עד הברך (ובימינו מחמירות להוסיף גרבינונים) וזרוע עד המרפק, וכך היה גם בביתו של החפץ חיים, ורואים זאת בתמונה שהצטלם יחד עם בני ביתו.

ודבריו של המשנ"ב פשוטים ואין סתירה בין הרישא לסיפא, אלא ברישא דיבר על השוק שלמטה מהברך, ועל זה כתב שפרסות הרגל עד הברך תלוי במנהג, ובסיפא דיבר על זרועותיה ושוקה שמעל הברך, ועל זה כתב שאפי' רגילין לילך מגולה כדרך הפרוצות, אסור.

וכן כתב הגר"ח קניבסקי בספרו שונה הלכות חלק א' (סי' ע"ה סעיף ט'): "ובמקומות שדרכן להיות מגולה כגון פניה וידיה כפי המנהג שדרך להיות מגולה באותו מקום, וכן פרסות רגליה עד השוק שקורין קני"א בל"א [הברך] במקום שדרכן לילך יחף מותר לקרות כנגדן, ובמקום שדרכן לכסות שיעורן טפח, אבל זרועותיה ושוקה אפי' רגילין לילך מגולה כדרך הפרוצות אסור, ובחזו"א מסופק דאפשר דגם למטה מהארכובה [הברך] בכלל שוק וכן בפרק היד". עכ"ל.

וכן כתב המהרש"ק בתפארת שמואל (על הרא"ש שם, אות ל"ו): "ודבר שרגיל להיות מכוסה באשה וכו', פירוש לאפוקי מה שדרך נשים להיות מגולה, כגון הפנים והצואר והידיים. אבל נראה בעיני, במקום שרגילות הנשים לגלות זרועותיהן, ורגילין להיות פתוח עד סמוך לדדיהן, זהו מנהג רע", ומפורש בדבריו שכוונתו על החלק העליון של הזרוע.

ובמשנה כתובות (דף ע"ב) איתא שהטוה בשוק עוברת על דת יהודית, וביארו בגמ' ש"מראה זרועותיה". ולכן נדחק הגר"ע יוסף (בשו"ת יביע אומר שם) לבאר שמדובר בחלק העליון של הזרוע, ולפ"ז לא קשיא מידי על ה"דברי חמודות" שדיבר בחלק התחתון. אבל אי אפשר לבאר כך ב"דברי חמודות", כי השווה את זרועותיה לשוקה ששניהם תלויים במנהג, ולגבי שוק איתא בגמ' ברכות

"שוק באשה ערוה", ובוודאי גם בו יש דין דת יהודית (אלא שלא הזכירוהו במשנה משום שהוא דבר פשוט שהנשים לא יוצאות כך, וגם בזרועות מגולות אינן יוצאות, אלא רק הזכירו את הטוה בשוק שיצאה מביתה בזרועות מכוסות, ואגב הטוה מתגלות זרועותיה), אבל הדברי חמודות הוכיח מהגמ' ברכות דכמו בקול ושיער הרגיל בהם שאינם ערוה, כך גם שוק, וממילא גם זרוע, ולגבי דת יהודית אתי מנהג ומבטל מנהג וכפי שכתבו האחרונים (ראה כאן בסוף פרק ז').

וכן נראה לשון טוה בשוק, שכאשר טוה ומגביהה ידיה, יורדים השרוולים מעט עד מרפקה. וכן ביאר רבינו יהונתן מלוניל שם: "שבתי זרועותיה רחבים, וכשמגבהת זרועותיה נופלין ונראין זרועותיה". והר"ן בפסחים (דף נ): "ולפי שמתבזה על כך שמגלה זרועותיה בשעת טוה". וכן הוא גם לגבי אפיה בגמ' בבא קמא (דף מ"ח), "למיפא כיון דבעיא היא צניעותא", ופרש"י: "שמגלה זרועותיה בעת האפיה", וצריך בעל הבית לצאת לחוץ משום צניעות, וכן כתב הרא"ש שם: "שהאשה מגלה זרועותיה בשעת לישה", ופשוט שאינה צריכה לגלות מעל המרפק כדי ללוש הבצק.

ובגמ' כתובות אסרו גילוי זרוע התחתון משום דת יהודית לפי המנהג בזמנם שנהגו הנשים לכסות זאת, כדמשמע בגמ' כתובות (דף ס"ה): "אמרה ליה: חיי דמר, דהוי משקי ליה בשופרזי כי האי. בהדי דקא מחויא ליה איגלי דרעא, נפל נהורא בבי דינא". דהיינו שכאשר הרימה ידה להראות גודל הגביעים בהם היתה רגילה לשתות יין, נפל שרוולה מעט ונגלה זרועה שהיה מכוסה עד כף היד. ורש"י שם פירש במהדורה קמא (שהביא השיטה מקובצת) "כמדת זרועה", ובמהדורה בתרא שינה לשונו וכתב "כמדת אמתי וזרועי", כדי שלא יטעה הקורא שמדובר בזרוע העליון מהמרפק עד הכתף, אלא מדובר ב"אמתי שהיא זרועי" (לשון הגר"מ מאזוז, וכן כתב הגר"מ לוי זצ"ל). וכן כתב האדמו"ר מזוטשקא בספרו הצניעות והישועה (עמ' קס"ז): "ואם הזרוע הוא אצל הכתף, איך נגלה שם? אלא על כרחך, אמתי וזרועי הוא קנה היד".

ולמעשה גם הגר"ע יוסף כתב במקום אחר שגילוי הזרוע מעל המרפק אינו דת יהודית אלא דת משה (וממילא מוכרח לומר שהגמ' דיברה בזרוע מתחת למרפק, שהרי דת יהודית היא רק מנהג הנשים הכשרות ולא דברים המפורשים או רמזים בתורה, כדאיתא בראשונים), וזה לשונו בשו"ת יחווה דעת (חלק ג' סימן ס"ז): "והנה אם נאמר שאשה שהולכת ברשות הרבים בבגדים בלי שרוולים וכיוצא, אינה עוברת על איסור תורה, אלא היא עוברת על דת יהודית, ואיסורה רק מדרבנן, וכמו שמשמע מלשון הרמב"ם (פרק כ"ד מהלכות אישות הלכה י"ב), העוברת על דת יהודית, הוא מנהג הצניעות שנהגו בנות ישראל כגון שטוה בשוק ומראה זרועותיה לבני אדם. וכן הוא לשון מרן השלחן ערוך באבן העזר (סימן קט"ו ד'). ומוכח בגמרא כתובות ע"ב סע"א, שהעוברת על דת יהודית, היינו איסור מדרבנן בלבד... אולם האמת תורה דרכה שההולכת ברשות הרבים בבגדי פריצות ממש, עוברת על איסור מן התורה, שהרי אפילו היוצאת לרשות הרבים וראשה פרוה, היא עוברת על איסור תורה, כמבואר בכתובות (ע"ב) דפריך דאורייתא היא, דכתיב ופרע הכהן את ראש האשה וכו'. ואף על פי שלגבי נשים פנויות אין איסור כלל ללכת בפרוע ראש. כל שכן לצאת לרשות הרבים בגילוי זרועות, שלא חילקו בזה בין נשואות לפנויות, שבודאי יש בזה איסור מן התורה".

וכן כתב מהר"ם מלמד, מגדולי האחרונים, בשו"ת משפט צדק (חלק ג' סי' ג'): "כמו שסתירת שיער הראש אמרין בפרק המדיר דהוי דאורייתא משום דכתיב בקרא ופרע את ראש האשה, כן נאמר שגילוי הגוף והלב שהיה צריך להיות בה, הוי מדאורייתא, אחר דמ"האשה" נפקא לן דאין לחלק מדרשא לדרשא, אחר דכולהו מקרא נפקי". אותה אשה, שעוסק בה ה"משפט צדק" שהוא מגדולי האחרונים, "העידו עליה שהיתה מגלה את חיקה... היתה מגלה את לבה, שהוא בתוך מקום חיקה, שחיקה מקרי מקום לבה ויותר ויותר, וא"כ הויא עוברת על דת משה, וגם כן עוברת על דת יהודית במה שהיתה מגלה את זרועה... דוגמת טווה בשוק... שלא מבעיא שמגלה זרועות כשטווה, אלא אחר שהיא פרומה, אית בה רעותא אחריתי כמש"כ רש"י שם וזה לשונו, ופרומה משני צדדיה, אצל אצילי ידיה כדרך אדומיות שבצרפת, שבשרן נראה מצידיה, וכמו שכתבנו לעיל בגילוי הלב... שהיתה מראה חיקה ששם לבה ודדיה". עכ"ל.

דהיינו שאותה אשה לבשה כעין גופיה של ימינו וגילתה את ידה לכל אורכה, ו"זרועה" הוא החלק התחתון של היד אחר המרפק, וע"ז כתב שאסור משום דת יהודית, ו"חיקה" הוא החלק העליון של היד שבו אוחזת האשה את תיק היד שלה וכיו"ב, וע"ז כתב שאסור משום דת משה. כי כאשר גילתה אותו כדרך האדומיות שבצרפת, נגלה מן הצד גם לבה ודדיה, מפני שהיה הפתח בבגדה גדול.

קול באשה ערוה

וכן כתב בהגהות מיימוניות לגבי שיער וקול: "בתולה הרגילה בגלוי שער לא חיישין, דליכא הרהור, וכן בקול הרגיל בו". ונפסק להלכה ברמ"א: "אבל קול הרגיל בו, אינו ערוה".

וכתב הגאון רבי ישראל יעקב פישר, ראב"ד העדה החרדית, בשו"ת אבן ישראל (חלק ט' סי' ס"ג עמ' נ"ח): "נראה דאין הביאור של קול הרגיל היינו דוקא קול הרגיל, אלא אפי' קול של זמר, אם הוא רגיל בו שרי, וכן משמע לשון הגהות מיימוניות, שכתב "וקול הרגיל בו", ע"ש, וכן משמע בבית יוסף, ולפ"ז שפיר מותר בשבת בשעת זמירות שגם הבתולות משתתפות באמירת הזמירות, כיוון שהם מזמרים מקטנות והוה קול הרגיל בו".

וכן בספר "נחלת צבי" (לתלמיד הב"ח) כתב להדיא, "אפילו קול זמר הואיל דרגיל בה אינו בה לידי תאוה". וכן הגאון רבי דוד משרקי (מזרחי) זצ"ל, מגדולי פוסקי תימן, בספרו "שתילי זיתים" (על השו"ע או"ח סי' ע"ה) כתב דאיירי בקול זמר.

וכן נראה מדברי הראשונים הנ"ל, שחילקו בין רגיל ללא רגיל, גם בשיער וגם בקול ובשוק. אבל לא חילקו בין שיער נאה לשיער מכוער, דיבור או שירה, ובשוק כלל אין מה לחלק.

ובביאור הגר"א (סי' ע"ה) כתב "אבל קול הרגיל בו, כנזכר לעיל". ופירש ה"דמשק אליעזר" שכוונתו לסעיף הקודם, שבתולות שדרכן לילך פרועות הראש, ושערות הנשואות היוצאות חוץ לצמתן, מותר לקרות כנגדן, כי רגיל בהם. וכך הוא גם לשון הבית יוסף שם, "ומה שכתב רבינו אבל בתולות שדרכן לילך פרועות הראש מותר. כן כתבו הרא"ש והמרדכי והגהות מיימוני (שם), וכתבו עוד הגהות דהוא הדין לכל קול הרגיל בה לא חיישין".

וראה בדברי חמודות מסכת ברכות (פרק ג'): "ודוקא קול זמר, אבל קול דיבורה שאינו זמר שמדברת כדרכה מותר כמו שכתבו תהר"י, וכתבו הגהות מיימון דהוא הדין לכל קול הרגיל בו, לא חיישינן". היינו שדימה קול זמר שרגיל בו, לקול דיבורה שרגיל בו. וכן בפרישה (או"ח סי' ע"ה) הביא בס"ק אחד להתיר קול דיבורה, ובס"ק שני כתב להתיר קול שרגיל בו.

ואגב אכתוב שיש מהאחרונים שכתבו להקל בשמיעת קול פנויה, וכן כתב הבית שמואל (אבן העזר סי' כ"א ס"ק ד'): "אבל קול פנויה או קול אשתו מותר", והפמ"ג (או"ח סי' ע"ה) משבצות זהב אות ב': "וזמר, בפנויה שלא בשעת קריאת שמע שרי... פנויה נדה מכלל ערוה הוה", וראה גם במשנה ברורה (שם ס"ק י"ז), ובשו"ת אגרות משה (או"ח א, כ"ו) כתב: "בדבר שמיעת קול זמר פנויה טהורה יש להתיר כשהיו המזמרות קטנות לא יותר מבנות י"א שנה. וגדולות מבנות י"א אף כשידוע שעדיין לא ראו דם אף שמדינא הוכחתי שיש להקל מכל מקום יש להחמיר כי מאחר שכבר יש בשנים אלו עתה שרואות דם, אין לחלק ביניהם".

ונראה שהאחרונים הנ"ל למדו זאת מדברי ראב"ה והמרדכי שהבאנו לעיל: "וכל הדברים שהזכרנו למעלה לערוה דווקא בדבר שאין רגילות להגלות, אבל בתולה הרגילה בגילוי שער לא חיישינן, דליכא הרהור, וכן בקולה לרגיל בו". והמתירים בפנויה הבינו ש"בקולה" איירי על בתולה שהזכיר מקודם, אבל זה אינו. וז"ל בתר טעמא, דברגיל בו אין הרהור.

וכן בשו"ע הרב (סי' ע"ה) ובכנסת הגדולה (אה"ע סי' כ"א) בשם באר שבע ובערוך השולחן כתבו שאין חילוק בין נשואה לפנויה, ורק קול אשתו מותר.

שוק באשה ערוה

ולפ"ז מתורץ קושיית הב"ח באורח חיים סימן ע"ה, "לאיזה צורך נקט שוק יותר משאר מקומות מכוסין שבה", וביאר דהו"א שמותר כיוון שהוא מלוכלך בדרך כלל, וקמ"ל שאסור. ולדברינו לא קשיא מידי, כי דוקא גילוי השוק תלוי ברגילות, כמו שיער, אבל שאר איברים לא.

ולפ"ז מובן מדוע הגמ' בברכות (דף כ"ד) הוצרכה להביא ראיה שהשוק הוא ערוה מהפס' בישעיהו, וראיה שהשיער הוא ערוה מהפס' בשיר השירים. כי מדאורייתא השוק אינו נכלל ב"והיה מחניך קדוש" ואינו ערוה בעצם אלא תלוי ברגילות, וכן קול אינו ערוה בעצם, ומדאורייתא אמנם אסור לאשה לפרוע שערה אבל הוא גזירת הכתוב בלי טעם (או משום קללת חוה, או ע"פ סוד) וגם השיער אינו ערוה בעצם אלא תלוי ברגילות. ובמקום שרגילים בכל הנ"ל, אינם ערוה כלל. אבל אם היה זה ערוה מדאורייתא, לא היה צריך פסוק מיוחד לשם כך.

וראה בספר חזון איש (הלכות ק"ש סי' ט"ז), שכתב "כל הני אינה ערוה בעיקרו, אלא חכמים אסרוה משום הרהור וטרדא". כלומר שכל הפרטים המוזכרים בברכות דף כ"ד שהם שוק קול ושיער, אינם ערוה בעצם אלא מדרבנן אסרום מחמת שרגילים להיות מכוסים ומביאים הרהור. ולכן הסיק להקל בבנות קטנות, אף גדולות מגיל שלוש, כל שגופן קטן ואינו מביא הרהור (ובנדון זה הסתפק אם הלכה כפמ"ג וכמשנ"ב והסיק שקשה להכריע).

וכן כתב בשו"ת שלמת חיים (אורח חיים סי' פ"ו) להגאון רבי יוסף חיים זוננפלד, רבה של העדה החרדית בירושלים, שנשאל "בענין נערות קטנות שמגולה השוק לקרות כנגדן - מש"כ כיון דליכא הרהור לית לן בה כי אם בערוה ממש, ומה דנקרא ערוה. הרי בהדיא אמרו "שוק באשה ערוה" וכאן איירינן בזה". והשיב: "הרי אמרו גם "קול באשה ערוה", וגם כאן לא למדו כי אם מדכתיב "גלי שוק" וגו', משמע שדרכו להיות מכוסה, וזה אינו ערוה כי אם באשת איש ובגדולה, אבל לענין במקום שאין כאן הרהור לא אמרו".

ובהערות שם ציין לה"פנים מאירות", "דכל ערוה דרבנן הוא דוקא היכא דיכול לבוא להרהור", וציין שכן כתב הפרי חדש (סי' ע"ג), וזה לשונו: "ומסתברא לי שכל אלו הדינים המוזכרים בכאן... לאו טעמא משום ולא יראה בך ערות דבר, אלא משום דמיטרד ואתי להרהורי".

וכן בספר "אגרות ורשימות קהילות יעקב" (חלק ג' עמ' ק"ד, זכרון שאול - להגאון רבי שאול ברזם זצ"ל), הקשה דבגמ' כתובות איתא דהמגלה זרועותיה עוברת על דת יהודית, ומדוע לא נקטו לרבנות שאפילו בגילוי שוק עוברת על דת. והסיק "משמע דבגילוי שוק לא הוי עוברת על דת אע"ג שהנשים מכסות, ויש לפרש הטעם משום דשוק הוי רק מנהג הנשים לכסות ואינו מוטבע בטבעיות [דשוק הכוונה לעצם התחתון] ולכך כשמגלה לא הוי עוברת על דת, דזה דוקא במגלה מקום שמוטבע בטבעיות לכסות, ולא במה שנהגו להוסיף לכסות".

וכן כתב הגאון רבי ישראל דוד טאוב שליט"א, האדמו"ר ממודז'ין ארה"ב, בספרו "יד יחזקאל": "וכן מוכח דגילוי שוק אינו דת משה, והתירו גילוי שוק לפעמים, וכדאיתא (בבא בתרא נז:): אמר רבי יוחנן משום רבי בנאה, בכל שותפין מעכבין זה את זה חוץ מן הכביסה, שאין דרכן של בנות ישראל להתבזות על הכביסה, ופירש רשב"ם לפי שאין דרכן להתבזות שצריכות לעמוד שם יחיפות לגלות שוק לעמוד בנהר, ע"ש. והלשון שאין 'דרכן' להתבזות, משמע שאין כאן איסור, דאי הוי איסור הוה ליה למימר 'שאסור' להתבזות.

וכן במועד קטן מוכח דמותר, דאיתא (בדף יח:): "אמר בר הידיא לדידי חזי לי ימה של טבריה דמפקי לה משיכלי דמני כיתנא בחולא דמועדא", ע"ש, ובשו"ת מהרי"ט (חלק א' סי' פ"ג) כתב דהנשים הן הן שעשו הכביסה על ימה של טבריה, ואם כן מוכח שמוותר לגלות שוקה לצורך כביסה, ואף שאמר אביי שם מאן לימא לן דברצון חכמים עבדי, דלמא שלא ברצון חכמים עבדי, היינו משום חולו של מועד, ואם היה אסור מחמת גילוי שוק, אמאי אמר דלמא שלא ברצון חכמים, וודאי שלא ברצון חכמים עבדי, וכן האיך היה הוה אמינא לבר הידיא להביא משם ראיה. אם כן מוכח דלית בגילוי שוק דת משה, דאי הויה דת משה לגלות, לא היה מותר בשום אופן". עכ"ל.

וע"פ הנ"ל הרווחנו טעם לזכות את הגרש"ז אויערבאך זצ"ל במה שכתב בספרו "מנחת שלמה" חלק ב' (סי' ק"ג אות ט"ו): "לענין שוק ידוע שיש סוברים שזה רק הירך אבל רבו החולקים על זה, ולכן צריכים ודאי להקפיד שלא לצאת לרחוב בלי גרביים, אבל אין לגעור במקום שההמון הפשוט לא מקפיד על כך". וכן בספר "מעדני שלמה", כתב בזה"ל: "חובת לבישת גרביים (כיסוי הרגל מתחת לברך) תלוי הדבר במנהג המקומות, ובמקום שלא נהגו ללבוש אין לגעור בהן. ואף שלרוב הפוסקים

הרגל התחתון חשיב שוק וצריך כיסוי, יש להן על מי לסמוך, שהרי דעת המשנה ברורה דלא הוי שוק".

וכן כתב הגרי"ש אלישיב זצ"ל בקובץ הנ"ל, לאחר שהקדים שאין רצונו לתקוע עצמו בדבר הלכה אודות מיקום השוק, אבל תקף את הרב השואל (שעסק הרבה בזה והריץ מכתבים לכל הגדולים) שכתב "זוה פשוט וברור, אין בזה דעות ומחלוקת", שאין זה נכון כי בסדרי טהרות להגה"ק מראדזין זצ"ל הוכיח בפ"ק דאהלות דדעת הרי"ף והרמב"ם וכן דעת הרע"ב דשוק ששינוי במתניתין דאהלות הכוונה למן הארכובה ולמעלה, ושוק האמור באדם ה"ה כשוק האמור בבהמה". עכ"ל.

ועוד כתב, "אי אפשר לעניות דעתי להוציא דברי הפמ"ג בסי' ע"ה מפשוטם, וכפי שהבינו אותו המשנה ברורה והחזון איש והפתי"ע דכוונת הפמ"ג הוא דר"ח לא כיון אלא על למעלה מהקניא, ואף שהחזו"א העיר עליהם ממתני' דאהלות, מ"מ לא משוי להו כטועה בדבר משנה, ורק מסיק "וקשה להכריע בדבר".

עוד הביא רביה ממסכת בבא בתרא (נ"ז) "שאר דרכן של בנות ישראל להתבזות על הכביסה", ופירש רשב"ם "שצריכות לעמוד שם יחפות לגלות שוק", וכתב הגריש"א: "מלשון הגמ' דקאמר שאין דרכן להתבזות, משמע שאין בזה משום סרך עבירה, ואינה עוברת בזה על דת משה או יהודית, אף ששפת הנהר הוה מקום פרהסיה ובני אדם עוברים ושבים שם כדמשמע בסוגיה שם".

וכן כתב הגאון רבי מרדכי גרוס שליט"א בספר "אום אני חומה" (ח"ב סי' ק"ב) לגבי גרביים שקופות, "כיון שאיכא שסוברים דלדעת המשנ"ב ליכא איסורא, להכי אין למחות בביתו בתוקף ולהכריח לזה אלא באמירה נעימה".

וכן כתב הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בשו"ת אגרות משה (אבן העזר חלק ד' סי' ק') לגבי גרביים שקופות, או בצבע הרגל: "ובהא שיש אנשים שמקפידים שלא ילכו נשותיהן ובנותיהן בלא אנפילאות [גרביים] על רגליהן, אבל אין מקפידין שיהיו האנפילאות באופן שאי אפשר להראות, שכתר"ה הקשה דאיזה חילוק יש, דאם חשיבין לערוה גם למטה מהארכובה שקורין קני"א [ברך] אין מועילין כלום דערוה בעששית אסור, ואם כהמשנה ברורה שאינו בדין ערוה אין צורך אנפילאות.

האמת הוא שהוא לצניעות, יותר מחמת שלהלכה עד הקני"א אינו ערוה. אבל איכא גם טעם להצניעות בזה, משום שבעצם אין החוטים אף מהאנפילאות הדקין שייך שיראה בשר הרגלים, והראיה שכשהן צבועין לבן ושחור לא נראה בשר הרגלים, ורק מחמת שצבועין בצבע כמראה הבשר, לכן נמצא שבעצם הם מכוסין ולא נראין כלל, רק שנדמה לאינשי כנראין, שלכן אף במקום שהוא בדין ערוה ממש נמי הא איכא חלוק, מאחר דעכ"פ הערוה מכוסה, אך שיש לאסור משום דאיכא הרהור עכ"פ מזה שנראין כבשר, וא"כ באם הוא מקום שאינו מביא לידי הרהור כהא דלמטה מארכובה, אף אם היה עכ"פ בדין ערוה לא היה שום איסור, ונוגע לדינא ממש בקטנות שליכא הרהור אך שמ"מ הוא בדין ערוה שיהיה מותר באנפילאות כאלו, וזהו אולי טעמם" (וכן דעת הגר"ב זילבר בשו"ת אז נדברו חלק י"ד סי' מ"ח לגבי גרביים בצבע הרגל, ראה להלן בפרק ט').

וגם המחמירים להצריך גרביים כחומרא, סמכו על המשנה ברורה שאין צורך בשמלה ארוכה עד הקרסול, וכן כתב הגר"ע יוסף בשו"ת יביע אומר (חלק ו' יו"ד סימן י"ד): "בנות הלובשות חצאיות קצרות או שמלות קצרות למעלה מן הברך, צריך להשתדל להשפיע עליהן בדרכי נועם ללבוש חצאיות או שמלות צנועות, באופן שמכסות את הברכים גם בעת ישיבתן".

וכן כתב האדמו"ר מליובאוויטש זצ"ל (שערי הלכה ומנהג חלק ד', סי' קמ"ה): "ידועה דעתי בזה שמדה השווה לכל נפש ובכל מקום היא, שתהיינה הברכיים מכוסות אפילו בשעת ישיבה, הכתוב לעיל הוא כאמור, דבר השווה ולכל הפחות".

"כוותיה ולא מטעמיה", דכל הגאונים הנ"ל סמכו על המשנ"ב והפמ"ג, ואמנם מצינו שמהר"י קרא (אחד מן הראשונים, תלמיד רש"י) פירש כך את הפס' בישעיה "חשפי שבל גלי שוק עברי נהרות תגל ערותך גם תראה חרפתך", שעליו סמכו בגמ' את דין שוק באשה ערוה, וכתב ע"ז ששוק הוא "הירך העליונה", אבל מאידך גיסא יש ראיות רבות כנגד זה, המוכיחות שהשוק הוא החלק התחתון של הרגל, וכן נראה בפשטות. ולדברינו אתי שפיר, דאע"פ ששוק הוא החלק התחתון, אבל לדינא הוא תלוי במנהג, וממילא אין לפקפק במנהג בנות ישראל הקדושות.

ולאחר שכתבתי זאת, ראיתי שזכיתי לכוון להגאון רבי יצחק עבאדי שליט"א בשו"ת אור יצחק (חלק ב' או"ח סי' ל'), וזה לשונו: "בשוק באשה ערוה כבר כתבנו במקום אחר ששוק הוא מן העקב עד הברך, דמן הברך ולמעלה נקרא ירך, ודלא כמשנה ברורה בשם הפמ"ג ועוד אחרונים שהסתפקו בזה. ולכך תמיד החמרתי בזה לאשר שאלוני. אבל לפי דברי האגודה, שכתב מפורש ששוק באשה ערוה תלוי בדרך לכסותו, א"כ הכל תלוי במנהג המקום. וכן נראה לפי הלחם חמודות".

ואם טעמא דקרא משום פריצות מאי שנא אשת איש ומאי שנא פנויה, הרי אין לחלק בהרהור בין אשת איש לפנויה, ששניהם אסורים מן התורה כמבואר בבית יוסף (אעה"ז סי' כ"א). וגם אם נדחוק ונאמר שהתורה רק אסרה במקום שהביאה אסורה מהתורה, היה לנו לאסור בזה הזמן גם פנויות, שהפנויות נדות הם (ואפי' להפרישה דס"ל לענין קול באשה שקול זמר פנויה מותר, כתב הפמ"ג בהלכות ק"ש סי' ע"ה שקול פנויה נדה אסור). וגם יקשה על הרא"ש גופיה, דאם טעמא משום פריצות, נימא לאידך גיסא שגם פנויות נצטוו בפריצות זו לחומרא, ואיך החליט לקולא שרק אשת איש בכלל הציווי, שהרי דרשין טעמא דקרא לחומרא ולא לקולא.

וגם אין לומר שהתורה גילתה לנו שיש מצוה להבדיל בין אשת איש לפנויה (ושיער אינו ערוה בעצם), שא"כ לא יובן לישנא דתנא דבי ר' ישמעאל "בנות ישראל" שבפשטות כולל גם פנויות, והרי עיקר הציווי הוא להבדיל בין אשת איש לבנות ישראל.

ועוד לרווחא דמילתא, הרי ברור שלא אמרין "דרשין טעמא דקרא לחומרא" אלא רק היכן שהטעם מפורש בתורה (כדוגמת מצוות כתיבת ס"ת שמפורש בה למען שימה בפייה) או לא תחסום שור (עיין תוס' הרא"ש בבא מציעא צ"א) שברור שטעם האיסור הוא לטובת השור,

אבל ספק טעם שנדרש לחומרא לא שמענו, דא"כ נאסור בשר בחלב מלאכותי, שמא הקפידה התורה על הטעם המעודן של בשר בחלב.

אלא צריך לומר בשיטת הרא"ש שהפס' ופרע את ראש האשה גזירת הכתוב הוא בלא טעם, ולא משום פריצות, ומאחר שהפס' מיירי באשת איש אין לך בו אלא חידושו דהיינו רק שיער של אשת איש, וממילא הוא הדין שרק שיער המחובר דוקא ולא התלוש.

והא דאסור לקרות ק"ש כנגד שיער האשה, הוא תוצאה מחיוב הכיסוי שגזרה תורה, דמאחר שהתורה אסרה גילוי ראש, נעשה שיער אשת איש דבר שדרכה לכסות, וכל שדרכה לכסות ואינה מכוסה נחשב לדבר שיכול להביא לידי הרהור, שכל דבר השונה ממה שרגילים בו מביא לידי הרהור, ולא משום שעצם השיער מביא לידי הרהור, ולשיטת הרא"ש דבר הבולט ושונה ממצבו שצריך להימצא בו נחשב מדרבנן גם לערוה, ואסמכינהו אקרא דשיר השירים, וכמו מארכובה ולמטה במקום שהדרך לכסות, גילויין נחשב לבולט ושונה וגורם לאיסור הסתכלות, ולרא"ש גם לאיסור ערוה לגבי ק"ש.

וזה לשון הפמ"ג במשבצות זהב (סי' ע"ה ס"ק א'), "נמצא כל הרגל עד הארכובה במקום שהולכין יחף ומגולה אפשר שאין חשש, ובמקום שדרכן לכסות (אסור) בטפח". אלא שבארכובה למטה איסור הבולט והשונה תלוי במנהג המקום, ובשיער תלוי בין אשת איש לפנויה.

ונראה דגם דעת החזון איש כן. דהנה לכאורה יש להקשות, מאחר שהאיסור תלוי במציאות אם הדבר בולט ושונה בסביבתה ובמצבה וכו', א"כ באינו מכירה או במקום שרבו פרוצות יהיה מותר לראות ולקרות ק"ש כנגד שיער אשה כמו במקום שנהגו לגלות מהארכובה ולמטה. ובאמת כן דעת ערוך השולחן (בסי' ע"ה סעיף ז'), שבמקום שרבו הפרוצות מותר לקרות ק"ש כנגדן, דליכא הרהור, אע"פ שהנשים עוברות על איסור תורה של "ופרע את ראש האשה" (ופשוט שהערוך השולחן לא בא להתיר לקרות ק"ש כנגד שוק או זרועות מגולות שנחשב לערוה בעצם, אפי' במקום שרוב פרוצות אינן מכסות אותן, ששוק וכדו' מביא לידי הרהור גם ברגיל, והוה ערוה בעצם ולא תלוי במקום ובזמן).

וזה לשון מרן החזו"א בהלכות ק"ש (ט"ז סוף סי' ח'), "ובשיער דמותר בפנויה ואסור בנשואה לכאורה לא היה ראוי לאסור אלא באשה שהוא מכירה ורואה אותה תמיד בשיער מכוסה, וכי מגלה השתא חשיב ערוה, אבל רואה אשה שאינו מכירה לא עדיפה מפנויה. אלא הכי קבעו חכמים דשיער אשה נשואה כיון דחייבת לכסותה עשוה כערוה לכ"ע". הרי מפורש בדברי קדשו שאין פריצות בעצם בשיער, וביסוד הגזירה הוא מסכים לבעל ערוך השולחן שרק במכירה שייך הרהור (משום שבולט ושונה כנ"ל), אלא שלא חילקו חז"ל בין מכירה לאינו מכירה או בין כשירה לפרוצה, וחיוב הכיסוי הוא המחשיבה כערוה ולאיסור לקרות ק"ש

כנגדה, וממילא אם מצד ההלכה יוצאת ידי חובת כיסוי השיער ע"י שמכסה בפאה נכרית, אין לאסור משום הרהור, דלא גרע מפנויה.

ולפ"ז טענת החסד לאברהם (ואולי של הבאר שבע) שכל פריצות בדרגת שיער אסור משום דדרשינן טעמא דקרא לחומרא, יתכן רק לפי הבנת המור וקציעה בשיטת הרמב"ם, שגילוי שיער אסור באשת איש ופנויה בהליכה לרה"ר ובק"ש.

[אמר המעתיק: אמנם החסד לאברהם עצמו כתב זאת בדרך אפשר, אליבא דפירוש הראשון של רש"י, "מדעבדינן לה הכי לנוולה", אבל ממשיך ומעיר שלפירוש השני של רש"י מדובר בגזירת הכתוב, ועליו כתב רש"י "וכן עיקר". וזה לשון החסד לאברהם: "אם לא שנתפוס פירוש שני של רש"י ז"ל שפי' שם וז"ל, "אי נמי מדכתיב ופרע מכלל דהוא שעתא לאו פרועה הות שמע מינה אין דרך בנות ישראל לצאת פרועות ראש" ע"כ. ולפי זה י"ל דגזרת הכתוב היא שלא תלך פרוע, ומוכחינן לי מדבעי קרא להתיר פרועת הראש בסוטה, על כרחך דשאר בנות ישראל אין הולכין כן... נראה לפי עניות דעתי לולא פירש"י ז"ל שסיים על פירוש השני "וכן עיקר..."]

ויש לבאר דברי רש"י, מדוע סבר שהפירוש השני עיקר, ולא הפירוש הראשון: "מדעבדינן לה הכי לנוולה מדה כנגד מדה כמו שעשתה להתנאות על בועלה מכלל דאסור" (דהיינו שהתנאותה לפני בועלה בסודרין נאין, כדאיתא בגמ' סוטה ח', והכהן מנוולה ע"י פריעת ראשה). ולענ"ד נראה דבגמ' שם איתא "היא קשטה לו פניה, לפיכך פניה מוריקות; היא כחלה לו עיניה, לפיכך עיניה בולטות", ולא למדו מזה איסור קישוט הפנים והעיניים, ממילא גם כיסוי הראש אין ללמוד מזה. כמו כן איתא שם "היא השקתהו יין משובח בכוסות משובחים, לפיכך כהן משקה מים המרים במקידה של חרש", ולא למדו מכאן איסור לשתות יין בכוסות משובחים. אלא מדה כנגד מדה היא, כנגד מה שעשתה הנואפת עבור הנואף].

האם יש לאסור מטעם גזירת קלתה

אע"פ שביארנו שאין מקום להחמיר ולומר שאסור משום דדרשינן טעמא דקרא, לכאורה יש מקום להחמיר ולאסור משום דדרשינן טעמא דאיסור דרבנן (ובאמת מלשון הב"ש לא משמע שהוא איסור מן התורה), והרי מפורש ברא"ש במתני' שטעמא דדת יהודית משום "חציפותא ומשום חשד זנות", וכן איתא להדיא ברמב"ם (פרק כ"ד מהלכות אישות הלכה י"ב) וזה לשונו, "ואיזו היא דת יהודית, הוא מנהג הצניעות שנהגו בנות ישראל", א"כ לענין זה לכאורה לא עדיפה הפאה נכרית מקלתה שאסרו חז"ל.

ולכאורה זה יהיה תלוי במחלוקת שבין הב"ח לפרישה בטעם איסור קלתה. לפי הב"ח שרבנן חידשו ששיעור הנחשב לפריצות בגילוי שיער הוא אם מתגלה ככיסוי סל, "ר"ל שחלק מועט (שמותר מן התורה להראות) אסור", שפיר יש לומר דנתחדש הלכות צניעות (מדרבנן) על גילוי מקצת שערות, וא"כ נאמר קל וחומר אם נראה כל הראש מגולה, ופאה נכרית יהיה גם כן אסור מהאי טעמא. אבל להפרישה שהכל תלוי לפי מנהג המקום, ואם ילכו כולם בכיסוי

מנוקב (כדין התורה) מעיקר הדין לא יעברו על שום איסור צניעות, וא"כ גם פאה נכרית במקום שנוהגים ללכת בה צריכה להיות מותרת.

ומסתבר שגם הרא"ש סבר כהפרישה, דלכאורה קשה להבין, הרי אשת איש שהולכת בכיסוי מנוקב אין זה מביא לידי הרהור מן התורה, ובפנויה שיער מגולה היתר גמור הוה, וגם מעיקר הדין אפי' אשת איש אם אינו מכירה העיד לנו מרן החזו"א ששיער מגולה אינו מביא לידי הרהור, וא"כ למה אשה שהולכת בכיסוי מנוקב נקראת מרשעת כזו שתצא בלי כתובה, הרי לכל היותר נראית כפנויה כשרה. אלא על כרחך צריך לומר שזה נחשב כפריצות משום שמראה בפועל שרצונה להיות לבושה בלבוש בולט ושונה ממה שנדרש ממנה בהתאם למנהג שאר נשות המקום, או שרצונה להראות כאילו אינה אשת איש, וזה נחשב כחציפות וחשד זנות.

ומסתבר, מאחר שהרמב"ם כתב במפורש "ככל הנשים", ולשיטת הכסף משנה מותר לקרוא ק"ש כנגד שיער אשת איש לדעת הרמב"ם, וגם הב"ח מודה שעיקר הקפידא של הרמב"ם בדת יהודית של "ראשה פרוע" הוא לעבור על המנהג "כדרך הנשים", ולו היה בזמן הגמ' מנהג נשים כשרות באיזה מקום לצאת לרה"ר בכיסוי מנוקב, אינן עוברות על דת יהודית, א"כ אין לנו הכרח לומר שגילוי שיער הוא פריצות בעצם מדרבנן. ולפ"ז אין לנו סיבה לאסור פאה נכרית, דמאחר ומן התורה קיימו את גזירת הכתוב, והוה כדרך הנשים, אין בכך פריצות.

וכך נראה מסתימת הבית שמואל (סי' קט"ו ס"ק ט'), וזה לשונו, "ואם ראשה מכוסה בקלתה או בשאר דברים אלא דאינה מכוסה כדרך הנשים, הוה דת יהודית". הרי שדייק וכתב "בשאר דברים" (ולא כתב "בשאר דברים המנוקבים") מפורש דאין חיסרון במנוקב בעצם, אלא הכל תלוי בדרך הנשים.

ואע"פ שהב"ח מפרש קלתה מלשון מנוקב, מאחר שהביא לשון הרמב"ם "כדרך הנשים" בחדא מחתא עם פרש"י, מסתבר לומר שגם לרש"י לא על הנקבים הקפידו רבנן אלא על כל דבר שלא הוה כדרך הנשים. ומה שנקט קלתה הוא משל שהיה שכיח בזמן הגמ', שזה שלא כדרך הנשים (ונקרא ראשה פרוע בלשון המשנה, שלפי המשל מקצת שערות נראות דרכה).

האם בעינין היכר בין נשואה לפנויה

הנה יש שרצו לומר שטעם איסור גילוי ראש בנשואה הוא משום שיוכר לכל שהיא אשת איש, ובפאה נכרית הנראית כמו שיער כיון שאינה פועלת הבדל ניכר, הרי היא אסורה. אך לא יתכן לומר כן לפי הרמב"ם, דבמקום שאשת איש אינה הולכת ברדיד אין הבדל בין פנויה לאשת איש, ולמה לאפושי מחלוקתם ולומר שלפי הרא"ש יש מצוה להבדיל בין אשת איש לפנויה, שהרי לפי ביאורנו אין האיסור לאשת איש להראות שהיא כפנויה כשרה, אלא

האיסור שהיא רוצה להראות בפועל שהיא אינה כשאר נשים, או רוצה להראות שהיא אינה אשת איש, שזה מעשה הנוגד את מצבה של אשת איש, אבל במקום שבמציאות גם הבתולות הולכות בכיסוי ראש, מנלן שלפי הרא"ש צריך לתקן הבדל בין אשת איש לפנויה.

וא"כ בזמנינו שהרבה נשואות כשרות הולכות בפאה נכרית, אין צריך לתקן שיהיה שינוי בתסרוקת או שתלך בכובע על הפאה, כדי להבדיל בין אשת איש לפנויה, שהרי אינה עושה מעשה בפועל להראות שאינה כשאר נשים, או להראות שאינה רוצה להיות אשת איש.

ואם כנים דברינו, אין הכרח לאסור פאה נכרית בזמן הזה, שהרבה נשים יר"ש לובשות פאה נכרית ואין חשש מראית העין, וגם הוה כדרך הנשים, אך האיסור מובן במקומות או בזמנים שרק מיעוט נשים לבשו פאה נכרית, ששייך גם חשש מראית העין וגם הוה שלא כדרך הנשים.

ומה שכתב החת"ס בהגהותיו לשו"ע סי' ע"ה "אבל פאה נכרית לא עדיף מקלתה דאסור", עיין בשו"ת שלו (או"ח סי' ל"ו) שהוא מצריך מדינא ללבוש כובע על המטפחת (לדעת הפרישה זה יתכן רק במקום שנהגו כן, ומסתמא בזמנו כן היה המנהג, וכן במקומו של הדברי חיים שאוסר) וא"כ פאה נכרית הוה שלא כדרך הנשים. או שנפרש כוונתו שאל תטעה בדעת הב"ח שקלתה רק מנוקב, אלא כמו שכתבנו לעיל שגם הב"ח מודה שעיקר האיסור משום שאינה כדרך הנשים, ובזמן החת"ס בארצות מזרח אירופה, פאה לא היתה דרך הנשים.

האם כל המחובר לגופה כגופה

כתב הב"ש בתשובתו הנ"ל בהשגתו על השלטי גיבורים, וזה לשונו: הוא סבר דהאי מגבעת תשים אותה האשה מגולה על ראשה כדי להוסיף קישוט כמו כובע של שיער שנושאים נשים על ראשן, ולא יעלה על הדעת, דא"כ מאי קמבעיא ליה לר' יוסי בר חנין בפרק חלק לענין עיר הנדחת (ובערכין ז': לענין איסור הנאה של מת), פאה נכרית של צדקניות מהו, אי כגופה היא וניצול, או כמלבושה היא ונשרף, פשיטא כמלבושה היא, כיון דעביד להוסיף קישוט בעלמא, דמאי שנא קישוט זה משאר מלבוש שלה של קישוט".

מבואר מדבריו דפאה נכרית כעין מגבעת (שהיא כמו פאה נכרית שלנו) בוודאי לא הוה כגופה אלא מלבוש שאסור ללבושו (לשיטתו), אבל עכ"פ ערוה לא הוה. אמנם הש"ג למד שהגמ' בסנהדרין ובערכין מיירי בפאה נכרית כמו שלנו, וזה לשון השלטי גיבורים (שבת כט. מדפי הרי"ף), "ואע"ג דאמרין פרק קמא דערכין דפאה נכרית המחוברת לשיער ממש דהוה כגופה ממש, מ"מ לא נאסר בשביל כך לצאת בה" (מן הבית החוצה). ביאור דבריו הוא דלכאורה יש להקשות, דכמו דמחובר לגופו אסור בהנאה דהוה כגופו וכאמרין בערכין, הוא הדין נימא דהוה כגופו לענין ערוה, וע"ז תירץ דדין מחובר לגופו באיסור הנאה אינו מחייב לומר דהוה כגופו לענין ערוה. וההסבר בזה, שהנטפל לגופו מקבל את הדינים החלים על הגוף,

אבל שם ערוה אינו אלא בגוף ממש ולא בגוף "הלכתי". ומצאנו דוגמתו הרבה, שההלכה מחילה על דבר מסוים דינים שוים לדבר אחד אבל יחד עם זה אין הוא נהפך במהותו (גם לענין ההלכה) לדבר האחר ההוא, ראה למשל בשו"ע או"ח (סי' ר"ב סעיף ג') בגרעינים וקליפי פירות שנתרבו לערלה (מהפס' "את פרי", ודרשינן את הטפל לפרי, מכאן שחייבים בערלה) אם מברכין עליהם בורא פרי העץ (ראה גם ברכות לו: ובתוס' שם), ועיין מעדני יו"ט פרק כיצד מברכין ס"ק נ'. ועוד כהנה רבות.

אבל העטרת זקנים בשו"ע סי' ע"ה כתב וזה לשונו, "ויש אומרים אפי' פאה נכרית אסור משום פריעת הראש ושיער באשה ערוה (באר שבע)", הרי שהבין בדעת הב"ש שפאה נכרית שווה לערוה, ונתחדש בגמ' בסנהדרין ובערכין דפאה נכרית הוה כגופה לכל דבר, ואסור לקרות ק"ש כנגדה.

ומה שהקשה הב"ש דלא גרע משאר מלבושים שאינם אסורים בהנאה, צריך לומר דשאר מלבושים רצונה ללובשם בתור מלבוש, אבל פאה נכרית רצונה שהפאה תיראה כחלק מגופה. ומסתבר שסברא זו היא מדרבנן, ועוד שהרי מבואר בגמ' שהאומרת "תנו שערי לבתי" מפקיעה ע"י זה מאיסורי הנאה, ולא מסתבר שבאיסורי הנאה מן התורה יועיל תנאי, שהרי "תנו ידי לבתי" לא מהני כמו שמבואר שם, אלא צריך לומר שזה תלוי ברצון האשה ואיסור ההנאה הוא מדרבנן, ולכן כשרצונה שתהיה הפאה חלק ממנה גם אסרו רבנן.

ולגופם של דברים אם אכן הפאה נכרית נחשבת כגופה לענין איסורי הנאה, יש בזה דעות שונות בפוסקים המובאים ביורה דעה (סי' שמ"ט): א. דעת הרמב"ם (מובא בב"ח, אינו מובא בשו"ע) שכל פאה נכרית מותרת בהנאה. ב. דעת הטור שכל פאה נכרית אסורה בהנאה, וכן נראה גם מלשון המחבר. ג. דעת הרמ"א שדוקא פאה נכרית קשורה אסורה בהנאה. ד. דעת הב"ח דגם קלועה אסורה, ולזה הסכים הש"ך. וא"כ אף אם נפרש דברי העטרת זקנים שכתב בדעת הב"ש שדין פאה נכרית היא כערוה ממש (ויש צד לומר שגם לדבריו אינה אלא ערוה דרבנן), עכ"פ בודאי יש לסמוך על שלטי הגיבורים, שיש לחלק בין איסורי הנאה לערוה, וכן על השיטות האחרות בענין איסורי הנאה בפאה נכרית, הלא הם הב"ח, הרמ"א, והש"ך, דרק פאה נכרית קלועה אסורה בהנאה (בניגוד לפאה נכרית שלנו שהיא ככובע), ועל דעת הרמב"ם שכל פאה נכרית מותר בהנאה. ועיין בנקודות הכסף שם, שמשמע שמעיקר הדין הלכה כהרמב"ם (ועיין הר צבי יו"ד סי' רע"ו, וציץ אליעזר יו"ד סי' פ"ג, שבשעת הדחק אפשר לסמוך להלכה ולמעשה על דעת נקודות הכסף נגד הכרעת הש"ך, שאינו מביא את דעת הרמב"ם).

ראיית הש"ג מסוגיא דשבת

הנה עד כה דיברנו בענין איסור פאה נכרית, האם יש טעם או ראייה לאסור, והעלנו שלא מצאנו טעם או ראייה מוכרחת לאיסור. כעת נעבור לעיין אם יש איזה ראייה מפורשת להיתר.

איתא בגמ' (שבת נז:), "במה אשה יוצאה ובמה אינה יוצאה, לא תצא אשה לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן וכו' ולא בכבול לרשות הרבים", ופרש"י בד"ה ברה"ר, "אבל לחצר שרי (לצאת בכבול), וכל הנזכרים למעלה אסורים אף לחצר שמא תרגילם ברה"ר". ובמשנה לקמן (בדף סד:) איתא עוד, "יוצאה אשה בחוטי שיער בין משלה בין משל חברתה בין משל בהמה, ובטוטפת ובסרביטין בזמן שהן תפורין, בכבול ובפאה נכרית לחצר".

ובשלטי גיבורים על הרי"ף שם הוכיח מכאן דמותר לאשה לצאת בפאה נכרית, דהא מבואר כאן דאי לאו משום לתא דשבת מותר לצאת בפאה נכרית, והסכימו עמו המג"א והגר"א באו"ח סי' ע"ה. אלא שבשו"ת באר שבע הנ"ל דחה ראייה זו, דאפשר לומר דהמשנה מיירי שמכסה את הפאה נכרית בכיסוי אחר.

והנה נחלקו אמוראים ותנאים בפירוש "כבול" (המוזכר בדף נז: ובדף נח:), וזה לשון הגמ', "ולא בכבול. אמר ר' ינאי, כבול זה איני יודע מהו, אי כבלא דעבדא תנן אבל כיפה של צמר שפיר דמי, או דילמא כיפה של צמר תנן וכל שכן כבלא דעבדא. אמר ר' אבהו, מסתברא כמאן דאמר כיפה של צמר תנן, ותניא נמי הכי, יוצאה אשה בכבול ובאיסטמא לחצר, ר' שמעון בן אלעזר אומר אף בכבול לרשות הרבים, כלל אמר ר"ש בן אלעזר, כל שהוא למטה מן הסבכה יוצאין בו, כל שהוא למעלה מן הסבכה אין יוצאין בו וכו'. ושמואל אמר כבלא דעבדא תנן". ופרש"י, "אבל כיפה של צמר - ככובע שתחת הסבכה, דמקרי נמי כבול ומתקשטת בו. שפיר דמי - דכיון דמיגליא שערה, לא שלפא ומחויא. או דילמא כיפה תנן - דלא תצא, דחיישינן דילמא שלפא ומחויא מתחת הסבכה ואינה מגלה".

ובטעם מחלוקת ר"ש בן אלעזר ות"ק מבואר בריטב"א (וכן משמע מרש"י) שנחלקו באשה שהולכת בשני כיסויים ורוצה להראות את הכיסוי התחתון, ובדוחק אפשר להוציא התחתון בלי להראות שערותיה, לת"ק גזרו בשבת דחיישינן דילמא שלפא ומחויא (שהרי אפשר להיזהר מגילוי שיער ע"י הדחק) ולר"ש בן אלעזר לא גזרו אלא כשרוצה להראות את הכיסוי העליון, אבל כשהיא רוצה להראות את הכיסוי התחתון לא גזרו, שקשה להראות התחתון בלי לגלות שערה. ומחלוקת ר' אבהו ושמואל היא מה דעת סתמא דמתני' (שהרי ההלכה כסתמא), לדעת ר"א הלכה כת"ק של הברייתא (כלומר חכמים) כי יחיד ורבים הלכה כרבים, וא"כ נעמיד סתם משנה כחכמים, ושמואל סבר דמסתבר טעמו דר"ש בן אלעזר, דלא גזרינן כולי האי, ועל כן רוצה להעמיד סתם משנה כר"ש בן אלעזר.

והנה לפי זה ברור שאף סיפא דמתני' (בדף סד:) מפרש שמואל אליביה דר"ש בן אלעזר, שהרי דוחק גדול לומר שרק הרישא אליבא דר"ש בן אלעזר והסיפא כת"ק, וכיון שכן אם מיירי שהולכת עם כיסוי על גבי הפאה נכרית כדעת הבאר שבע, למה אסור אליביה דר"ש בן אלעזר, הרי כל מתחת הסבכה מותר לצאת לרה"ר, ועל כרחק מה שאסר ר"ש בן אלעזר פאה נכרית ברה"ר הוא בפאה נכרית מגולה וכיסוי מתחת לפאה.

אמנם דעת רש"י מפורשת שמחלוקת ר"א ושמואל היא רק ברישא ולא בסיפא, כמש"כ (בדף סד:) ד"ה לחצר וזה לשונו, "וכבול דסיפא דמתני' לא אפלוגי בה אמוראי, דלכ"ע כיפה של צמר" רצונו לומר כת"ק ולא כר"ש בן אלעזר, ואליביה דת"ק בוודאי נוכל לפרש שמדובר שהלכה בכיסוי על גבי הפאה, וא"כ לפי רש"י אין ראייה שהפאה מגולה.

והרשב"א והרמב"ן חולקים בזה על רש"י, וזה לשון הרשב"א (בדף סד:) ד"ה בכבול, "פרש"י דהאי כבול דסיפא לכ"ע היינו כיפה של צמר, מדאמר טעמיה (דהיתר החצר שלא גזרו אטו רה"ר כשאר דברים) שלא תתגנה על בעלה (ובעבד לא שייך טעם זה שלא יתגנה). ואינו מחוור, דא"כ הוה ליה למפרך לשמואל דאמר בכבול דרישא כבלא דעבדא, אלא הא נמי לשמואל כבלא דעבדא הוא ולדידיה טעמא משום קטטה". וכן הוא ברמב"ן (דף סד:) בסוף ד"ה הא דתנן בכבול, וזה לשונו, "ואין דברי רש"י נוחין בזה שאמר הכי (בסיפא) לדברי הכל כיפה של צמר תנן, דא"כ קשיא סיפא למאן דאמר כבלא דעבדא תנן".

וא"כ להרשב"א והרמב"ן אליבא דשמואל אסור לצאת בפאה נכרית לרה"ר בשבת לשיטת ר"ש בן אלעזר, ובהכרח לא מיירי בכיסוי על גבי פאה נכרית אלא בכיסוי תחת פאה נכרית וכנ"ל, ובשבת אסור ובחול מותר, ויוצא מדברינו שאליביה דרשב"א ורמב"ן ראיית השלטי גיבורים במקומה עומדת. ומאחר שהוכחנו לעיל שהראיה היא שאסור לצאת לרה"ר בשבת אבל בחול מותר, אין טעם לדחות שהש"ג התיר רק בחצר שאסור אליבא דהירושלמי, שיטה שאינה מובאת כלל בדברי הש"ג כאן.

והנה מה שהוכחנו שאליבא דהרשב"א והרמב"ן הלכו בכיסוי מתחת לפאה נכרית (אין ראייה שזה נעשה מסיבה הלכתית, יתכן שהיה משום זוהמה או טעם אחר) לא יתכן לפירוש רש"י (דף סד:) שפירש פאה נכרית "קליעת שיער תלושה וצוברתה על שיערה עם קליעתה". וא"כ אין אפשרות במציאות שתשים כיסוי בין שיערה לבין הפאה, ועוד שבציור של רש"י בפשטות חלק משערותיה נראות, והוה ממש קלתה, ועל כרחך הלכה עם כיסוי על גבי הפאה, והאיסור בפאה נכרית בשבת הוא א"כ רק אליבא דת"ק ולא אליבא דר"ש בן אלעזר, וא"כ שוב יוצא שהרישא היא אליבא דר"ש בן אלעזר וסיפא אליבא דת"ק וזה דוחק גדול, והרשב"א והרמב"ן שפירשו שהכיסוי מתחת לפאה נכרית חולקים בעל כרחך על פירוש זה של פאה נכרית, ופירשו פאה נכרית כמו הפאה שלנו כעין מגבעת ששייך לשים מטפחת בין שערותיה לפאה נכרית.

וזה לשון שו"ת באר שבע (סי' י"ח ד"ה גרסינן בנזיר), "ואולי חשב שהיו רגילות בפאה נכרית כל הנשים, הגם ששערן היה הרבה כדי להוסיף קישוט כמו כובע של שיער שנושאות נשים על ראשן, ולא כדפרש"י ורע"ב והערוך שהבאתי לעיל, ומה שהביאו לזה הוא הפירוש שכתב בשם המפרשים, פאה נכרית היא מגבעת, ידבקו בו שיער נאה והרבה, ותשים אותו האשה

על ראשה כדי שתתקשט בשיער, וכו', שלא פירש כן אלא הרמב"ם לחוד, בפירוש המשניות בפרק במה אשה יוצאה".

ומשמע מדבריו שאם היו עוד שיטות ראשונים שפירשו פאה נכרית כמו מגבעת, גם הוא היה מודה שצדקו דברי הש"ג שיש ראייה להתיר. ולכאורה הוא פלא גדול, כי אם דחה את דברי הש"ג שאפשר להעמיד את דברי המשנה בכיסוי על גבי הפאה נכרית, מה אכפת לי באיזה פאה נכרית הלכה תחת הכיסוי.

אבל לפי מה שביארנו שאם היו לובשות כיסוי ע"ג הפאה נכרית, הסיפא לא יתפרש אליבא דר"ש בן אלעזר, וזה דוחק גדול כמו שהקשו הראשונים, על כן כתב הב"ש שפירוש הרמב"ם הוא דעת יחידי נגד רש"י ערוך ורע"ב, אבל השתא שזכינו לחידושי הרשב"א והרמב"ן, למה נפרש את הסיפא רק אליבא דת"ק, בוודאי יותר מחוור כשיטת הרשב"א והרמב"ן שגם הסיפא היא אליבא דר"ש בן אלעזר. ולו היה לפני הבאר שבע (והאוסרים בעקבותיו) דברי הרשב"א והרמב"ן, מסתבר שגם הוא לא היה אוסר (במקום שרבים נהגו כן, שאין חשש מראית העין ואין איסור של דת יהודית כדרך הנשים).

וזה עומק כוונת הגר"א בסי' ע"ה, שמביא ראייה מהגמ' בשבת, ולא הזכיר דעת הבאר שבע, שהרי פשטות הסוגיא מוכח כמו הרשב"א והרמב"ן, ומפשט רש"י (ה"דחוק" לפי המפרשים וכנ"ל) אין ראייה לאסור.

ויש שרצו לומר שגם המתירים לא התירו אלא כשאין הפאה נראית כשערה ממש. הנה לפי כל הסברות שהבאנו עד כה, אין סיבה לחלק בין פאה שניכר שהיא פאה נכרית, לבין פאה שאינה ניכרת. וקצת משמע בגמ' נזיר (כח:): שפאה נכרית היתה תחליף מלא לשערותיה, דהכי איתא התם: "ור' מאיר אומר, אפי' בתגלחת טהורה יפר, מפני שיכול לומר אי אפשר באשה מגלחת, ות"ק אמר לך, אפשר בפאה נכרית, ור' מאיר סבר, בפאה נכרית איידי דזוהמא לא ניחא ליה". ומדנקט פאה נכרית ולא כיסוי סתם, משמע שזה מזכויות הבעל לראותה בשערותיה, ולא רק שמפריע לו התגלחת, וא"כ יוצא שפאה נכרית המוזכרת בגמ' היתה תחליף מלא לשערות האשה.

[אמר המעתיק: וכן ראיתי שנדפס בקונטרס נגד לבישת פאה, וזה לשונו שם: "העולה מדברי הגמרא, שאין כל הבדל בין הפאה נכרית לשער הטבעי לענין יופיה של האשה. כלומר למרות שהבעל יכול להפר כל נדר בנוגע ליופיה של אשתו, ואפילו אם מדובר רק בחסרון קטן ביותר ביופיה בעיני בעלה, כמו שכתב ברמב"ם הלכות נדרים פרק יב' וז"ל: "בדברים שבינו לבינה כגון שנשבעה או נדרה שלא תכחול (את עיניה) או שלא תתקשט... או שלא תלבש רקמה" עכ"ל, אפילו הכי לענין שצריכה האשה לגלח את כל ראשה בסוף נזירותה אין הבעל יכול להפר את נזירותה, כיוון שאפשר לה בפאה נכרית. רואים שאפילו לבעל המתבונן באשתו מקרוב אין כל חסרון ביופיה של אשתו

המגולחת, כי "אפשר בפאה נכרית". ולכן הפאה הנכרית היא תחליף מושלם של השער לענין יופיה של האשה". עכ"ל.

ובפשטות, ת"ק סובר "אפשר בפאה נכרית" כי לשיטתו היא תחליף מושלם וכנ"ל (מדויק גם מדברי רש"י, "ומיחזיא כאינה מגלחת"), ור"מ סבר "איידי דזוהמא לא נחא ליה", כי אחרי הכל מדובר בשיער של אשה אחרת, וזה גורם לו לסלוד מכך (שמענו גם מאנשים רחוקים מדת שהתנגדו שהאשה תלבש פאה, מסיבה זאת). וזה מדויק מדברי התוס', "ואינו מגופה - מגני לבעל". ומדברי הרא"ש: "ור' מאיר סבר דמזוהם בעיני הבעל שתתן אשתו על ראשה שער אשה נכרית". ומובן מדבריהם שלפי מראה עיני הבעל נראה כשיער לכל דבר, אבל הידיעה שזהו שיער של אשה אחרת, מפריע לו].

שיטת הערוך בירושלמי

ידועה שיטת הערוך בירושלמי פרק המדיר, שדת יהודית לצאת "בקפליטין", ופירש הערוך דהיינו פאה נכרית (בניגוד לשאר מפרשי הירושלמי שפירשו שהוא כיסוי מנוקב), וא"כ מפורש שלדעת הירושלמי פאה נכרית הוא האיסור של דת יהודית.

והנה במה שנוגע למעשה בודאי שאין לנו לחוש לדעת יחיד בפירוש הירושלמי, ובפרט שפירוש לא זכה לעלות על שולחן מלכים, השו"ע ונושאי כליו. אבל בלאו הכי יש לומר עוד, שהערוך לשיטתיה שפירש פאה נכרית כמו רש"י, ובפאה נכרית של רש"י הרי חלק משערותיה מגולות והוא ממש קלתה, וא"כ אין מחלוקת בבלי וירושלמי, אלא שניהם כיוונו לדבר אחד. וכנראה מפני שפירוש זה אינו מבעל הערוך, אלא מבעל מוסף הערוך שהתפרסם בזמן יותר מאוחר, לא היה לעיני הפוסקים. אבל מסתבר שאינו חולק על פירוש הערוך בפירוש פאה נכרית.

[אמר המעתיק: וכן כתב לבאר בספר "לקט שכחת הפאה" בטוב טעם ודעת, שלפני כשלושים שנה נדפס ספר בשם "מקור חיים" לבעל החוות יאיר, ומדבריו מבואר שאין פירוש זה (על הערך "קפליטין") מבעל הערוך עצמו, אלא מבעל מוסף הערוך לר' בנימין מוספיא (רופא ומילונאי שחי לפני כשלוש מאות וחמישים שנה, והיה מראשוני התומכים במשיח השקר ש"צ). ואכן בדקו הדבר בדפוסים ראשונים, ומצאו כי במשך חמש מאות שנה נדפס ספר הערוך בלי הערך "קפליטין", והוא נוסף רק בפעם הראשונה שנדפס הערוך עם "מוסף הערוך", באמסטרדם שנת תט"ו, דהיינו מאה שנה אחר הדפסת ספר שלטי הגבורים. וא"כ במה כחו גדול לחלוק על הראשונים שלפניו, בעל הש"ג ושאר מפרשי הירושלמי, ומדוע נבחרו דוקא בפירוש ונאסור על פיו פאה נכרית, להרבות מחלוקות בישראל ולפסוק כנגד הבבלי (וראה תוד"ה "והאמר" במסכת יומא (פז:), שכתב "הכי משמע בירושלמי... ואע"פ שחולק על הש"ס שלנו בזה... מכל מקום במה שאנו יכולין להשוותם יש לנו להשוותם". וראה עוד בספר "יד מלאכי" כללי שני התלמודים ס"י, ע"ש).

והנה בעל הש"ג שהוא המתיר הראשון, והביא ראיה מהבבלי, יוכל לומר לשיטתו שיש בזה מחלוקת בין הבבלי לירושלמי. אולם אין צורך לעשות מחלוקת ביניהם, כי מוכח בפשטות מפירוש שאין בזה מחלוקת, מפני שהוא עצמו העתיק את הירושלמי הזה בהערותיו על גליון הרי"ף

בכתובות, והסתייע בו לשיטת הגמ' שם, מבלי לציין כי ירושלמי זה סותר את דבריו בענין פאה נכרית. דאיתא במשנה כתובות (דף ע"ב): "ואלו יוצאות שלא בכתובה, העוברת על דת משה ויהודית... ואיזו היא דת יהודית, יוצאה וראשה פרוע". ובגמ' שם: "ראשה פרוע דאורייתא היא! (ותירצו) דאורייתא קלתה שפיר דמי (היינו כיסוי ראש שאינו מכסה השיער לגמרי), דת יהודית אפי' קלתה נמי אסור. א"ר אסי א"ר יוחנן, קלתה אין בה משום פירוע ראש... אמר אביי ואיתימא רב כהנא (דברי ר"י נאמרו רק באופן שהולכת) מחצר לחצר ודרך מבוי".

ובשלטי גבורים על הרי"ף שם (אות ב') כתב בשם הסמ"ג, "וראשה פרוע ואין עליה צעיף כשאר כל הנשים, אע"פ ששערה מכוסה ואין בזה משום פריעת ראש לגמרי. דהא אמרינן בירושלמי, היוצאת בקפליטה שלה אין בה משום פריעת ראש. ומה שאמר שם, הדא דאת אמר, בחצר, אבל למבוי יש בה משום פריעת ראש (ובבבלי אמרו שמותר במבוי בקלתה), התם כשרוצה לשהות במבוי (ואז לא מספיק כיסוי של קלתה וצריך רדיד, ובבבלי מדובר שעוברת דרך המבוי ולא שוהה בו). כתב מיימוני [הרמב"ם], אע"פ שמכוסה במטפחת, כיון שאין עליה רדיד ככל הנשים תצא בלא כתובה". עכ"ל. ומוכח מדבריו שלא נעלם ממנו הירושלמי, ואדרבה הוא משווה אותו לגמ' בכתובות. ואין רמז בדבריו שיש הוכחה משם נגד שיטתו להיתר הפאה.

והביאור הוא פשוט, כי רק בעל מוסף הערוך כתב לפרש את הירושלמי ש"קפליטין" הוא פאה נכרית. אבל הש"ג שהשווה את הסוגיא בירושלמי לגמ' בכתובות בענין קלתה, יבאר שקפליטין היא "קלתה" שבבבלי ולא פאה נכרית, כפי שפירשו הראשונים ומפרשי הירושלמי. ראה במאירי למסכת כתובות, שהביא את הירושלמי וכתב: "קפלוט היינו קלתה שכתבנו שהוזכרה בסוגיא זו בתלמוד שלנו... כעין כובע מבגד גס שצונפת בו בלילה". וראה בפירוש "קרבן העדה" שכתב: "קפליטין. שם בגד דק שמניחה על ראשה". וראה בפירוש "פני משה" שכתב: "בקפליטין שלה. היא המטפחת שעל ראשה". ובספר "מראה הפנים" הוסיף שדברי הירושלמי הם כדברי הטור, שאע"פ שראשה מכוסה במטפחת תצא בלא כתובה, "כיון שאין עליה רדיד ככל הנשים".

והוא מפני שקלתה צריכה רדיד עליה, וכפי שכתב בשו"ת באר שבע שעליו סמכו כל אוסרי הפאה, שפירוש "קלתה" הוא מטפחת המכסה את כל ראשה, ובכל זאת מדין דת יהודית יש לשים רדיד על המטפחת, וכלשונו שם: "אע"פ שמכוסה במטפחת דעביד ביחוד לכיסוי השיער, וגם הוא כיסוי מעליא שהוא מכסה לגמרי השערות, אפי' הכי לא סגי, משום דשני כיסויים גמורים בעינן, ודעבידי ביחוד לכיסוי השיער, כמטפחת או סבכה והדומה לה, ועל המטפחת רדיד". עכ"ל. ולדרך זו גם אם נפרש כמוסף הערוך דאירי בפאה נכרית ולא במטפחת, הרי כל הטעם הוא משום שצריכה לכסות ראשה בשני כיסויים, ואין הבדל בזה בין פאה למטפחת, כי מעל שניהם צריכה לכסות ברדיד. וא"כ אין להביא ראיה מהירושלמי נגד פאה נכרית, כי כמו כן תהיה ראיה נגד לבישת המטפחת, ולא רק מהירושלמי אלא גם מהבבלי, שאין מטפחת מועילה בלי רדיד עליה. אלא מה נאמר, שבטל מנהג הרדיד, א"כ אין להביא ראיה מהירושלמי, כי פאה לא גרעה ממטפחת, ואדרבה עדיפה הרבה יותר, כי מכסה את השערות כדבעי ללא יוצא מן הכלל.

ובלאו הכי אין ראיה כלל מביאור מוסף הערוך בירושלמי, שהרי הערוך בערך "פאה" פירש שאין זה כיסוי גמור, אלא רק "מקפת הראש ולא מכסיא ליה", וא"כ כשפירש בעל מוסף הערוך

שקפליטין בירושלמי הוא פאה נכרית, בודאי כוונתו לפאה נכרית כפי הגדרת הערוך עצמו, שאינה מכסה את כל הראש, וזו ממש קלתה האמורה בגמ', שצריכה רדיד עליה מפני שהיא בעלת נקבים (לשיטת הב"ח) או מפני שאינה מכסה את כל הראש כראוי. אבל פאה נכרית המצויה בימינו, שמכסה את כל הראש, יאמר הירושלמי שאדרבה אינה צריכה רדיד כלל, ולפ"ז יוצא שלפירוש מוסף הערוך יש ראייה מהירושלמי להתיר פאה, כי כל מה שאסר הוא בפאה כעין קלתה שאינה מכסה את כל הראש וצריכה רדיד.

ובשו"ת "שירת בן הלוי" (סי' י"ג) כתב לבאר וזה לשונו: "אותו מוסף הערוך, ביאר בערך קפליטא שהוא בלשון יון כובע וכיפה על הראש. ומחמת הדמיון בין קפליטא וקפליטין, כאשר מילה עוברת מלשון ללשון אחרת פעמים רבות משתבשת. וראה מה שכתב הרמב"ם בפירוש המשנה בתחילת מסכת נדרים ובתחילת נזיר, "שורש קלקול איזה לשון יהיה כאשר תכנס בה לשון זרה ותתערב בה". ואם כך, יתכן שקפליטין בירושלמי הוא קפליטא בלשון יון. והשלטי גיבורים כידוע היה גר באיטליה וידע לשון רומי, והוא ראה את הירושלמי והביאו בכתובות, ובכל זאת לא הביא ממנו ראייה לדין פאה נכרית, ואי אפשר לומר דאישתמיטיה, משום שהיא סוגיא במקומה בדת יהודית. הרי שהיה ברור לו שקפליטין אינו פאה נכרית (וגם מהר"י קצנלבויגן נראה דידע לשון רומי דאבותיו היו באיטליה כידוע, ולא הביא ראייה מהירושלמי הנ"ל). וכן מפרשי הירושלמי במקום, ביארו שהוא כובע. והעיקר שמימרא זו שבירושלמי של ר' יוחנן, ובבבלי אמר ר' יוחנן קלתה בחצר אין בה משום פריעת ראש. והדעת נותנת שהבבלי והירושלמי התכונו לאותה מימרא של ר' יוחנן. וכן מפורש במאירי בכתובות פרק ז' במשנה של דת יהודית, שקפליטין וקלתה היינו הך, והוא כמין כובע קטן. וכן הסמ"ג (חלק עשה מצוה מ"ח) ביאר דברי הירושלמי בקפליטין, על היוצאת מחצר לחצר דרך מבוי וראשה פרועה ואין עליה צעיף כשאר כל הנשים אע"פ ששערה מכוסה במטפחת. וכן ביאר את הירושלמי בתשובות מהרי"ט חלק א' סימן ע"ו. כך שאפילו ספק ליכא שמא כונת הירושלמי לפאה. עכ"ל].

סיכום

א. איסור גילוי שיער לפי הרא"ש וכן לשיטת הרמב"ם לפי הבנת הכסף משנה, הוא גזירת הכתוב בלא טעם ולא משום צניעות, וממילא לא שייך לומר בזה שנדרוש טעמא דקרא לחומרא, לאסור פאה נכרית.

ב. לפני פסק המור וקציעה שאוסר גילוי ראש באשת איש ובפנויה בין לרה"ר ובין לק"ש, היה מקום לומר שנדרוש טעמא דקרא לחומרא ונאסור פאה נכרית משום פריצות, אבל לפ"ז נצטרך לאסור שיער מגולה בפנויה, ולגבי זה פוק חזי מאי עמא דבר. וכבר כתבנו שבתשובותיו מבואר שאינו אוסר מטעמא דקרא.

ג. לרוב השיטות (חוץ מהטור והמחבר) אין איסור הנאה בפאה נכרית של עיר הנידחת או מתה בפאה נכרית שאינה קלועה, דלא הוה כגופה, וא"כ לא יתכן גם דנחשבת כערוה.

ד. אין איסור מחשש מראית העין, בדבר שרבים נוהגים כן.

ה. איסור "קלתה" הוא משום דלא הוה כדרך הנשים, ובמקום שהרבה נשים יר"ש הולכות בפאה נכרית, זהו כדרך הנשים (ומאחר שעיקר הקפידא הוא ללכת בדרך הנשים, לא שייך חומרא במקום שיצא משם, או אל תיטוש תורת אמך), ורוב האוסרים חיו במקומות או בזמן שפאה נכרית לא היתה נהוגה בחוגי החרדים.

ו. מסוגיא דשבת: מרש"י אין ראייה לאיסור, ומרשב"א ורמב"ן יש ראייה להיתר. הרשב"א והרמב"ן לא היו לפני הב"ש, ומסתבר שאילו היה רואה דבריהם לא היה חולק עליהם לדחות ראיית שלטי הגיבורים.

ז. דעת הרמ"א, מג"א, פמ"ג, ומשנ"ב בסי' ע"ה, להתיר פאה נכרית במקום שנהגו כן, וכן הסכים בעל איגרות משה באה"ע חלק ב' סי' י"ב, ועוד (ועיין מחזור ויואל משה ליו"כ, בהנהגת שבת תשובה, שכ"ק מרן אדמו"ר מסאטמר זצ"ל אסר פאה נכרית לאנשי שלומו, והתיר לקהילת האשכנזים).

ח. כמו שיש בגדים שמבחינת מדת האורך וכו' הם כשרים ובכל זאת מושכים את העין, וכל בת ישראל צנועה תרחק מהם, כמו כן יש פאות, או תסרוקות הפנויות, שמושכות את העין ויוצאות מגדר הצניעות של בת ישראל, ואנו לא באנו במאמר זה אלא להוכיח שאין איסור "חפצא" בפאה נכרית.

פרק טז / פאה במראה טבעי

הרה"ג רבי אליהו לבנון ויספיש שליט"א

מח"ס "כדת וכדין"

(קובץ אור ישראל כ"א)

מזה שנים מתפרסמות בחוברות ובכתבי עת ואף במודעות רחוב, טענות נגד נשים הנוהגות לצאת בפאה נכרית לרשות הרבים, ואחת הטענות החוזרות ונשנות היא שהפאה שדנו הפוסקים בעניינה היתה עשויה משיער עיזים, ומראה היה כמראה קש ואניצי פשתן, וכל הרואה אשה החובשת פאה נכרית ידע בבירור דכיסוי ראש הוא, וממילא גם גדולי הפוסקים שהתירו לאשה לצאת בפאה נכרית, לא עלה על דעתם להתיר את הפאות בימינו שהנשים היוצאות בהם נראות כפרועות ראש. ואמרתי דאין ראוי ללמוד הלכה ממודעות ופרסומים, וראוי לעיין בדברי הפוסקים עצמם, האמנם כצעתקה הבאה אלי, או שמא אין טענה זו באה אלא לעקר ולבטל את דברי גדולי הפוסקים שהתירו, ואשר כל בית ישראל נשען עליהם.

פאה היא תכשיט משיער טבעי

השלטי גבורים על הרי"ף במסכת שבת (דף כט. מדפי הרי"ף) מביא ראיות וסמך לנשים היוצאות בפאה נכרית, ותוך דבריו כתב: ופירשו המפרשים כי פאה נכרית היא מגבעת ידבקו בה שיער "נאה" והרבה, ותשים אותו האשה על ראשה כדי "שתתקשט" בשיער. עוד כתב שם: ומשמע להדיא שמותרות בנות ישראל "להתקשט" בהם. ועוד שם: ונראה דלא שנא שערות דידה לא שנא שערות חברתה, כל עוד דעבידי לכיסוי השיער.

העולה מדבריו שפאה נכרית שהוא מדבר בה ומתירה, עשויה משיער טבעי משלה או משל חברתה, והפאה מהווה תכשיט לאשה היוצאת בה, ופשוט וברור דפאה ששערה דומה לקש או לאניצי פשתן לא שייך בה תואר נאה ותכשיט, וכ"ש שמפורש בדבריו שלא משיער עיזים היא עשויה אלא משיער אשה הנחתך, משלה או משל חברתה.

ואולם עדיין לא מפורש בדברי הש"ג, האם מי שלבשה פאה נכרית היתה נראית בה כפרועת ראש או היה ניכר עכ"פ דשיער חתוך הוא, ולצורך בירור דבר זה נעיין במה שכתב הוא ז"ל במקום אחר, בספרו עין משפט במסכת נזיר דף כ"ח ע"ב.

המשנה בנזיר דיברה בפאת 'קאסטם'

במשנה נזיר דף כ"ח ע"א נחלקו ת"ק ור"מ האם בעל יכול להפר נזירות אשתו בנזירות טהרה, דת"ק ס"ל שאינו מפר, ור"מ ס"ל דמפר "שהוא יכול לומר אי אפשר באשה מגלחת". ובגמ' שם בע"ב, ות"ק אמר לך אפשר בפאה נכרית, ומפרש רש"י ות"ק אמר לך, משום תגלחת לא אפשר להפר דלא היא עליה מנוולת משום תגלחת, דאפשר לה בפאה נכרית ומחזיא כאינה מגלחת. ובעין משפט שם על הדף כתב בשיטת ת"ק בזה הלשון "נראה לי היתר מכאן לשערות שהנשים נשואות נותנות בראשיהם. יהושע בועז" (הוא בעל הש"ג).

וביאור דבריו דודאי אית לבעל טענה דאי אפשר באשה מגלחת דמנוולת בעיניו, ואם משום דאפשר לה בפאה נכרית ומחזיא כאינה מגלחת לכן אינו יכול להפר, מיניה וביה דשרי לאשה נשואה לשאת פאה נכרית על ראשה. הרי מבואר באר היטב דלפאה נכרית מראה כשיער טבעי ונראית בה אף לבעלה כבלתי מגלחת, ובפאה זו בא הש"ג להתיר לנשים נשואות לצאת בהן (במפרשים דנו בראייתו דמניין לו ברה"ר שמא רק בביתה, והבאתי מדבריהם וביאור ראייתו בספרי כדת וכדין בפרק ח').

ונראה דאין ראיה זו מוכרחת, דאפי' אי נימא דאינה נראית בפאה נכרית כבשערה ממש, אך ודאי הניווול הגדול של מגלחת ליכא בה בהיותה עם פאה, ושוב לית לבעלה טענה, דבשלמא בכיעור גדול איכא מכלל דברים שבינו לבינה, אך בכיעור קטן ודאי שלא, וכמו שאין אשה משועבדת לבעלה ללבוש דוקא בגדים יפים, וא"כ מדברי הגמ' לשעצמם איכא למימר דאין הכרח גמור דהפאה נראית בשיער טבעי ויפה, אבל עכ"פ ודאי זוהי משמעות פירוש רש"י שם בנזיר שכתב דע"י הפאה "מחזיא כאינה מגלחת", והעין משפט סתם וכתב דמשם ראיה להיתר הפאה נכרית, וא"כ ודאי זוהי פשוט דבריו, ומדברי הבר פלוגתא של השלטי גבורים - שנביא דבריו להלן - מוכח בשופי על איזה פאה קאי השלטי גבורים.

ראשוני האוסרים והמתירים דיברו בפאה הנראית כשיער

המהר"י קצנלנבוגן, בן דורו של השלטי גבורים, יצא בתשובה ארוכה הנדפסת בשו"ת באר שבע סי' י"ח, להוכיח שפאה נכרית אסורה מכמה וכמה טעמים, ומאריך לדחות את כל צדדי ראיות הש"ג, ובין שאר טענותיו על היתר הש"ג כותב: איך יעלה על הדעת שיהיה מותר להראות עצמה כעוברת על דת, דהא לצאת בשיער עצמה מגולה אסור מן התורה, וכו'. ומלבד דבריו הארוכים בתשובה הנ"ל, עוד הוסיף דברים על נדון זה בספרו י"ב דרשות (סוף דרוש ראשון) וזה לשונו, "ושלא יתקשטו בפאה נכרית, כי שיער באשה ערוה ולמראה עין יראה כאילו הוא שיער שלהם". ועוד שם, "ולקחתי גילוי שיער וקישוט בפאה נכרית למשל (כלומר לדוגמא, לעורר על כך) כי בנות עירי נכשלות בזה מאוד". הרי להדיא דהיה נפוץ בזמנם התקשטות בפאה נכרית כזאת הנראית למראה עין כשיער עצמה, ועל פאות אלו נתווכח הוא עם בעל השלטי גבורים שהתיר. העולה מדברי ראשי המדברים בענין הפאה נכרית, הש"ג

שהתיר ומהר"י שאסר, דבפאה נכרית שנעשית משיער יפה וטבעי משלה או של חברתה, שהיתה תכשיט לאשה שחבשה אותה, והיתה נראית בה כיוצאת בשיער עצמה, בה היו רגילות בנות אותו דור לצאת לרה"ר, ועל ענינים אלו יצא השלטי גיבורים בראיות וסמך להיתר, ואילו מהר"י האריך לדחות ראיותיו ואסר.

והנה שני חכמים אלו הם ראשי המדברים בענין פאה נכרית, ועל דבריהם וראיותיהם המשיכו הפוסקים לדון והוסיפו ראיות וטענות שונות מש"ס ופוסקים ואף מסברא, מי להיתר ומי לאיסור, ויש לעיין בדברי הפוסקים הבאים אחר החכמים הנ"ל, האמנם אף הם דיברו באותן פאות, או שמא דיברו בפאות גרועות בטיב ובמראה.

הרמ"א התיר פאה משערות עצמה

הרמ"א באורח חיים סי' ע"ה המדבר בענין האיסור לקרות ק"ש כנגד שיער אשה מגולה, מביא את דברי השלטי גיבורים ומתיר לקרות ק"ש כנגד פאה נכרית, ובדרכי משה שם מפנה לעיין בדבריו בדרכי משה בסי' ש"ג, ושם כתב: "מצאתי כתוב בהגהות אלפסי החדשים (הוא הש"ג), ומותר לאשה נשואה לגלות פאה נכרית שלה, לא שנא אם היא עשויה משערותיה או משיער חברתה, דאין שיער באשה ערוה אלא דוקא שערותיה המדובקים בבשרה, אבל לא התלושים העשויות לכסות שערותיה האחרות, ואע"ג דעבדא לקישוט שתהא נראית בעלת שיער", ע"כ. ובפשוטו בכל המשמעויות העולות מהשלטי גיבורים עצמו כן עולה אף מדברי רמ"א אלו.

אולם יש לעיין בלשונו בהיתר לקרות ק"ש כנגד פאה נכרית, דאף הלבוש אזיל בתריה אך שינה מלשונו. דבשו"ע (סי' ע"ה ס"ב) פסק: "שיער של אשה שדרכה לכסותו אסור לקרות כנגדו, אבל בתולות שדרכן לילך פרועות הראש מותר". וכתב הרמ"א: "וכ"ש שיער נכרית (הגירסה פאה נכרית, מג"א) אפי' דרכה לכסות, הגהות אלפסי החדשים". וכן פסק הלבוש, וזה לשונו: וכ"ש פאה נכרית "שאינה שלה", אפי' דרכה לכסות מותר. ונחלקו הפוסקים בהדגשת הלבוש "שאינה שלה", כנגד סתימת הרמ"א בזה. העטרת זקנים הבין שהלבוש בא לאפוקי העשויה משיער תלוש של עצמה, שזו אסורה, ואילו הרמ"א שסתם אזיל לשיטתו בדרכי משה סי' ש"ג שהעתיק שם במפורש מהשלטי גיבורים דאף פאה משיער של עצמה שרי, וכן הבין המגן גיבורים. אך הפרי מגדים, הברוך טעם והתשובה מאהבה דחו הבנה זו, ופירשו שכוונת "שאינה שלה" היינו תלוש ולא מחובר, אך בתלוש התיר הלבוש כפי שהתיר הרמ"א הן משל חברתה והן משלה.

ויש לעיין במה שונה פאה משיער חתוך שלה לפאה משיער של חברתה, להבנת העטרת זקנים והמגן גיבורים, שהלבוש מפריד ביניהם ופליג על הרמ"א שהתיר בכל אופן. ובפשוטו נראה דשיער שלה נראית בו פרועת ראש, ואיכא מראית העין טפי מאשר בפאה משיער של

חברתה. ואם זה הביאור, לכאורה נחלקו הרמ"א והלבוש האם איכא בפאה נכרית משום מראית העין או לא, דהרמ"א לא חשש וכהשלטי גיבורים סבירא ליה, והלבוש חשש ואסר, ופשוט דאי איכא בפאה משום מראית העין, אף בפאה משיער של חברתה אם נראית בה כפרועת ראש יאסור הלבוש, ויתיר רק בפאה נכרית הנראית כשיער תלוש המכסה שיערה, והרמ"א יתיר בכל אופן.

ונראה לדחות הבנה זו במחלוקת הרמ"א והלבוש, הן מדברי המגן גיבורים שהבין דאכן פליגי ונראה שאף נקט להלכה ולמעשה כהלבוש, והן מדברי הפרי מגדים שדוחה הבנה זו וס"ל דלא פליגי כלל. דהפרי מגדים מקשה על הבנת העטרת זקנים דפליגי "ומאי שנא משערותיה או מחברתה דשרי". ואי איכא בין הנך פאות נפק"מ בענין מראית העין, איך אינו מבין מאי שנא. ועל כרחק סבירא ליה דאף בשל חברתה אינו עדיף מאשר בשיער עצמה התלוש. ומהמגן גיבורים הראיה שונה, שהוא דוחה את טענת מהר"י לאסור פאה נכרית משום מראית העין, וטענתו היא, "ברבים שנהגו כן לא שייך מראית העין, דלא חשידי, וכו', וכ"ש בזה שכל הנשים נהגו כן היאך אפשר דכולהו יעברו על דת משה ויהודית עכ"פ, ומכל שכן למאן דסובר שהוא דאורייתא (כלומר פריעת ראש בנשים, דאיכא דס"ל מדרבנן ורק רמז איכא מדאורייתא, ואיכא דס"ל דאסור מדאורייתא כפשוטו). ועל כרחק ישפטו הכל שהיא פאה נכרית", ע"כ. וא"כ דהמגן גיבורים שהוא מריה דשמעתא דליכא בפאה נכרית משום מראית העין, מה טעם שיבוא ויאסור בפאה משיער עצמה טפי משיער של חברתה.

גם מסברא אינו ברור לומר שיש בשיער של עצמה טפי מראית העין, ויעוין ברש"י שבת דף ס"ד ע"ב לענין חוטי שיער שהנשים נותנות בראשיהן, דאין היכר בין משלה למשל חברתה, אמנם אין ראיה כ"כ משם, דשמא אין להם מראה פריעת ראש (ויעוין בענין זה דחוטי שיער וצורתם, בספרי כדת וכדין פרק י"ז - י"ח). וכן כתב בן דורו של הרמ"א בשו"ת מהר"ם פרובינצאלו סי' צ' (בתשובה משנת ש"ל) דנשאל אי שרי לאשה ליתן על מצחה פאה משיער של עצמה החתוך, וענה שאין דעתו נוחה מפאה "אבל איני רואה הבדל באותן השערות אחר שנתלשו בין שלה לשל זולתה", ויש לפרש בדרכים אחרות את ההבדל בזה, וביארתי דעתם בכמה פנים בספרי בפרק ג'.

העולה מדברי הרמ"א והלבוש, וכפי שהבינו דבריהם העטרת זקנים, הפרי מגדים, התשובה מאהבה, המגן גיבורים, והברוך טעם, דפאה נכרית דשריא לצאת בה לרשות הרבים ולקרות ק"ש כנגדה, היא אף פאה נכרית משיער טבעי (עכ"פ משל חברתה) המהווה תכשיט שיער לאשה, ולביאור המגן גיבורים, אף שנראית בפאה נכרית כפרועת ראש. וזו שיטת השלטי גיבורים, שהרמ"א והלבוש פסקו כן להלכה, וכן הכריעו למעשה הפרי מגדים והמגן גיבורים.

ביאור דברי כנסת הגדולה

גם בספר כנסת הגדולה כתב בענין המחלוקת בדין פאה נכרית, והוסיף בה דברים מדיליה, דהטור באה"ע סי' כ"א פסק "ואסור לשמוע קול ערוה או לראות שעה", וכתב ע"ז בכנסת הגדולה בהגה"ט אות א', "ודוקא בשיער הדבוק בבשרה ממש ונראה גם בשרה עם השיער, אבל שיער מכסה שעה לא שנא שיער דידה לא שנה שיער חברתה כל עוד דעבידי לכיסוי שעה והן תלושות, אע"ג דקישוט הוא לה כדי שתיראה בעלת שיער, אין בו משום שיער באשה ערוה, שלטי גיבורים פרק האשה. אבל בבאר שבע הביא בשם מהר"י קצנלנבוגן שמחה על קודקוד סברה זו והעלה לאיסור". ועוד הוסיף שם כנסת הגדולה וכתב באות ז': ויש מקצת נשים שלוקחות משי שחור ומשימים בפדחתם כדי להתייפות ואפי' בזה רע עלי המעשה, שבני אדם הרואים טועים שהם שערות שלהם, אלא הנח להם לישראל וכו', משא מלך וכו'. ומדברי שלטי הגיבורים שכתבנו למעלה תראה שזה מותר גמור מקל וחומר דשערות אחרות, "ואפי' לסברת מהר"י קצנלנבוגן שהובא בספר באר שבע". ע"כ. מבואר מדבריו דפאה נכרית איכא טפי מראית העין מכיסוי משי שחור על הפדחת, ולשלטי גיבורים דאף פאה נכרית שריא, כל שכן שכיסוי משי שחור שרי. ואפי' למהר"י קצנלנבוגן דפאה נכרית אסירא, אך כיסוי משי שחור שרי.

ויש לעיין במה עדיף כיסוי משי שחור מפאה נכרית, אם הרואים טועים וסוברים שכיסוי המשי שערות שלהם הוא, כטענת המשא מלך.

והנראה דס"ל לכנסת הגדולה דיסוד איסור מראית העין הוא כשהמעשה הנעשה ידוע לרואים עניינו, ורק לא ידעי הסיבות למעשה או שאר פרטים שאינם ניכרים לעין, אך בענין זה דכיסוי משי כל הרואה נכונה רואה דאינו שיער אלא כיסוי משי, ורק אלו העומדים מרחוק ואינם רואים את אשר לפנייהם הם טועים, ובכה"ג לא נאמר איסור מראית העין, וא"כ נחזה אנן מאי טעמא סבירא ליה לכנסת הגדולה דפאה נכרית חמירא לדעת מהר"י, אי אף פאה נכרית אין האשה היוצאת בה נראית כפרועת ראש וכל הרואה נכונה רואה דהוא שיער תלוש, א"כ עניינה ממש ככיסוי משי שחור, ופשוט שאין שום נפק"מ במרחק בו נמצא זה שאינו רואה את אשר לפניו. ולדוגמא אי נימא דממרחק של י' אמות ניכר הן דפאה נכרית אינו משערה והן דכיסוי משי אינו שיער, אך מכ' אמות כבר נראית הפאה נכרית כשיער עצמה, ועדיין המשי נראה דהוא כיסוי, ואילו מל' אמות שוב אף הכיסוי נראה כשיער עצמה, האם יעלה על הדעת לאסור את הפאה ולהתיר את הכיסוי משי, כפי שמבין הכנסת הגדולה בדעת מהר"י, וכי יש איזו הוה אמינא דאיסור מראית העין תלוי במרחק שבו הרואה אינו רואה את אשר לפניו, אלא פשוט וברור דפאה נכרית שונה במהות מכיסוי משי, דכיסוי משי נראה לכל הרואה נכונה שאינו שיער עצמה ואין שייכות בו לאיסור מראית העין, לדעת כנסת הגדולה, ואילו פאה נכרית כן נראית לרואים כשיער עצמה וכפי שכתב להדיא מהר"י בספרו י"ב

דרשות (הבאנו דבריו לעיל) ורק לא ניכר לרואים מה שתחת הפאה נכרית, אם מחוברות השערות לראש או תלושות, ובזה ודאי שייך לאסור מפני מראית העין, וכן ס"ל למהר"י.

העולה מדברי כנסת הגדולה, דפאה נכרית דנחלקו בה השלטי גיבורים ומהר"י, היא פאה הנראית לעין הרואה כשיער עצמה המחובר, והיוצאת בה לרשות הרבים נראית כפרועת ראש, והשלטי גיבורים התירה ומהר"י אסרה, וזו המשמעות העולה אף מדברי הש"ג ומהר"י עצמם, וכן מדברי הרמ"א והלבוש לפי הבנת הפוסקים בהם, וכפי שהבאנו דבריהם לעיל וביארנו דעתם.

ודברי כנסת הגדולה כיון דאתי לידן נימא בהו מילתא, דכמה מהפוסקים הביאו את דבריו הנ"ל בסעיף ה' ולמדו מלשונו שם "אבל בבאר שבע הביא מהר"י קצנלנבוגן ז"ל שמחה על קודקוד סברה זו והעלה לאיסור", דסבירא ליה לכנסת הגדולה לדינא כשיטת מהר"י לאסור פאה נכרית. והנני תמה טובא על הבנה זו בדעת הכנה"ג, דהא מיד בס"ק ז' מפורש בדברי הכנסת הגדולה ההיפך הגמור, דמביא בענין כיסוי משי שחור שיטת שלטי הגיבורים בענין פאה נכרית כעיקר ללמוד ממנה בדרך כל שכן להיתר משי שחור, והוסיף והביא את שיטת מהר"י לרווחא דמילתא שאף אליביה כיסוי משי שרי, ואי הו"ס"ל לעיקר כמהר"י הו"י ליה למימר איפכא, דמסברא מהר"י אסר רק פאה נכרית דחמירא ענינא ולא כיסוי משי, ולהוסיף לרווחא דמילתא דכ"ש דלשלטי גיבורים שרי, ומוכח ומבואר דאינו כן אלא דאיהו ס"ל לעיקר כשיטת השלטי גיבורים. ולשונו בסעיף ה' שמהר"י היכה על קודקוד סברת הש"ג אינו סברת עצמו אלא סיכום אריכות דבריו של מהר"י, שהרבה בראיות וקושיות נגד היתר השלטי גיבורים, וע"ז כתב הכנסת הגדולה שהוא היכה על קודקוד סברת הש"ג, ואין בזה שום התייחסות לשיטת הכנה"ג עצמו. ובספרי כדת וכדין פרק כ' הבאתי שכך מוכח נמי מדברי הכנה"ג באו"ח סי' ש"ג הגה"ט (שיטה א') שמביא את דברי השלטי גיבורים דשרי לאשה לצאת בפאה נכרית, ולא מביא מי שחולק. וכן בשיירי כנסת הגדולה שם אינו מביא חולק על הש"ג, על אף שמביא שם את תשובת מהר"י בבאר שבע לענין אחר, והיא אותה תשובה שמאריך בתחילתה לדחות היתר פאה נכרית. ומדלא חש להביא את ריש התשובה הנ"ל, מוכח שנקט לדינא דהעיקר כשלטי גיבורים שהביא את דבריו בכנה"ג ללא חולק.

ואף מהפמ"ג משמע שהבין מדבריו כן, דבסי' ש"ג מציין הפמ"ג שיש לעיין בענין זה בכנסת הגדולה וגם בשיירי כנה"ג. ולכאורה, בשלמא מה שמפנה הפמ"ג לעיין בדברי הכנה"ג ניחא, שהרי שם מביא את דברי הש"ג, אך לאיזה ענין הוסיף הפמ"ג שיש לעיין גם בשיירי כנה"ג, ששם לא דיבר בזה כלל. על כרחך כוונת הפרי מגדים דמשתיקתו שם בשיירי כנה"ג מוכח שלא הכריע לאיסור, וכדיארנו. ועוד, דגם בשיירי כנה"ג סי' ע"ה מוכח דסבירא ליה דפאה נכרית שריא, שמביא את הרמ"א דשרי לקרות ק"ש כנגד פאה נכרית ושוב ללא חולק, ואף

שבאה"ע הביא את המהר"י שאוסר לענין הסתכלות בשיער ערוה, ועל כרחק דס"ל שלמהר"י אסור לקרות ק"ש כנגד פאה, ואפי' הכי לא הביאו כנגד היתר הרמ"א.

והנה בספר יביע אומר חלק ה' אה"ע סי' ה' [להגר"ע יוסף זצ"ל] הביא את דברי הכנסת הגדולה באות ז' הנ"ל בשינוי לשון, והוציא ממנו להיפך, שדעתו לאסור, זה לשונו שם: וגדולה מזו כתב בעל עצמות יוסף בספר משא מלך על אודות איזה נשים שלוקחות משי שחור ונותנות בפדחתן וכו' והובא בכנה"ג אה"ע (סי' כ"א הגה"ט אות ז') והעיר ע"ז שלפי מש"כ בשלטי הגיבורים להתיר פאה נכרית כ"ש בזה שמותר גמור הוא, ואפי' לסברת הב"ש בשם מהר"י קצנלנבוגן "שמחה על קודקוד סברה זו והעלה לאיסור" יש לומר שבכה"ג שרי, ע"כ. "נמצא שאף לכנה"ג בפאה נכרית יש להחמיר יותר, שיש בזה עכ"פ משום מראית העין". ע"כ מספר יביע אומר.

וכל הרואה נכונה יתמה איך היפך את שיטת הכנסת הגדולה מהיתר לאיסור, דהא באות ז' לא כתב הכנה"ג לשון זה דהב"ש מחה על קודקוד סברה זו והעלה לאיסור, אלא באות ה' כשמביא את עיקר שיטות השלטי גיבורים ובאר שבע, ואילו באות ז' לא בא אלא ללמוד ממחלוקתם בפאה לענין כיסוי משי שחור, וכאמור מביא בעיקר את שיטת הש"ג שמתיר, ובנוסף לרווחא דמילתא כתב שאפי' למהר"י קצנלנבוגן שרי, אך שירבוב הנ"ל "שמחה על קודקוד סברה זו" לאות ז' משמעותו דאף כאן מדגיש הכנה"ג זאת כאילו למנוע מהלומדים שנקט לדינא כשלטי גיבורים להתיר. וברור דבעל היביע אומר כתב מזכרון את הדברים ונתערב לו לשון כנה"ג באות ה' עם דבריו באות ז', וע"פ זה הסיק דכנה"ג אוסר, וכאמור ההיפך הוא הנכון וכפי שמוכח אף בכנה"ג באו"ח סי' ש"ג ובשיירי כנה"ג שם ובסי' ע"ה, ובפמ"ג בסי' ש"ג בדעתו וכנ"ל, ויש לתמוה למה את כל משמעויות האלו לא הזכיר היביע אומר אפי' ברמז, ולמה לא הביא דכנה"ג באה"ע סי' קט"ו מביא את הש"ג לענין עוברת על דת דפאה נכרית לא חשיבא כיוצאה וראשה פרוע, ושוב ללא חולק, ודבריו אלו כבר הביאם השדי חמד מערכת ד' אות ג'.

ועתה נחזור לנד"ד. בספר תשובה מאהבה חלק א' סי' מ"ז מובאת תשובה לר' ברוך ייטלס, וזו פתיחת התשובה: זה ימים אחדים ואני הייתי במסיבה אחת של נגידיים וקצינים, ושאל אותי אחד מן השועים, האם אמת הדבר שאין איסור לנשים נשואות "לקשט" את עצמן בפאה נכרית... להיות כאחד השרים והשרות בוץ וארגמן וכו'. ובסי' מ"ח עונה לו בעל התשובה מאהבה, ואף הוא פותח בדברים דומים, זה לשונו: כבר נשאלתי ע"ז מאת גביר אחד ירא וחרד על דבר ה', על אודות אשתו הגבירה, אם יש היתר לצאת בפאה זו. העולה מדבריהם אלו, דהפאה שהיתה נהוגה בזמנם (לפני מאתיים שנה ויותר) היתה תכשיט מכלל שאר התכשיטים שמחמתם היו נראות כאחת השרות, והיו מעוררות עליהן את קנאת עם הארץ,

וברור לכל מודה על האמת שמדובר בפאות יפות מאוד ולא כעורות שיער עיזים או כמראה קש ואניצי פשתן, ולכן אותן נשי נגידים וקצינים ושועים חפצו לצאת מקושטות בהן.

ואף במראה הפאה נראה מתוך תשובה מאהבה שהיה לה מראה של שיער טבעי, זה לשונו בתשובה מ"ח: הא כתב בעל אליה רבה באו"ח סי' צ"א חשיבא כיסוי והוא הדין שערות פרוקים (פאה נכרית), אך מפני מראית העין יש להיזהר, א"כ יש לומר שערות חמירא טפי קל וחומר מכובעים הקלועים מקש לענין ברכה, כי בזה נראין הן עוברים על איסור תורה "כאילו יוצאות בשערות ראשן פריע פרעות בלי כיסוי כלל". העולה מדבריו דפאה נכרית מראה כמראה שיער טבעי, והיוצאת בה נראית ללא כיסוי ראש, ועל פאה זו שהתיר הרמ"א והפמ"ג דן הרב בעל תשובה מאהבה עם עמיתו הגאון ר' ברוך ייטלס ז"ל.

ויש להעיר דבשו"ת הסבא קדישא חלק ב' (או"ח סי' א') הביא דברים אלו של התשובה מאהבה, וכתב בשמו שהאליה רבה סבירא ליה לאסור פאה נכרית עכ"פ מפני מראית העין. ודבריו תמוהים, דהאי כל שכן לאסור לא האליה רבה כתבו אלא בעל התשובה מאהבה, ואדרבה, מהאליה רבה נראה דלא ס"ל להאי כ"ש, דהא בסי' ש"ג מביא הפרישה את היתר פאה נכרית בשם הרמ"א והשלטי גיבורים, ומבארם, והאליה רבה שם מביא את דברי הפרישה ולא העיר עליו כלום, ומשמע שקיבל דבריו, וכן הבין בדעתו הברכי יוסף שם שכתב על האליה רבה שנעלם ממנו שהב"ש הפליא לתמוה על היתר פאה נכרית, עכ"פ מבואר דהאליה רבה עצמו התיר לצאת בפאה נכרית ולא חש כלל לשיטת עצמו דאיכא מראית העין בפאה נכרית של איש לענין ברכה ללמוד משם כ"ש לפאה נכרית של אשה לאסור לה לצאת עמה לרה"ר, ואולי סבירא ליה דבשל גברים אינו שכיח ואיכא משום מראית העין, ואילו בשל נשים שכיח, ואם כן כולוהו ידעי דודאי פאה נכרית היא ושרי, או לאידך גיסא, דבאיש הוא מידת חסידות ושפיר יחשדוהו דמיקל בזה, אך באשה דפריעת ראש אצלה איסור חמור הוא, ודאי ישפטו הכל דפאה נכרית היא ולא עוברת בפרהסיה איסור תורה, ומקור סברות אלו מהמגן גיבורים, הבאנו דבריו לעיל, שכותב דפאה נכרית כיון שנהגו בה רבים לא שייך מראית העין, דלא חשידי וכו', "וכ"ש למאן דסובר דאורייתא", ועל כן ישפטו הכל שהיא פאה נכרית.

עכ"פ בין כך ובין כך מבואר להדיא הן באליה רבה והן בתשובה מאהבה והן בשו"ת הסבא קדישא, דאשה היוצאת בפאה נכרית נראית כפרועת ראש, ועל פאה זו נסוב הדיון בין גדולי הפוסקים אם לאסור או להתיר.

האוסרים דיברו בפאה שאינה ניכרת

גם בספר ישועות יעקב או"ח סי' ע"ה כתב המחבר תשובה גדולה בענין פאה נכרית, ובסוף התשובה כתב: ולגוף הדין, כיון דהך דיוצאה וראשה פרוע מטעם פריצות קאתינן עלה, "וכיון

שאינו ניכר אם הוא משיער גופה או משיער נכרית" (חסר הסיום). גם מדבריו מבואר להדיא דמראה הפאה נכרית כמראה שיער, והיוצאת בה נראית כיוצאת פרועת ראש.

וכן מבואר בתפארת ישראל על המשניות, על המשנה בשבת (פרק במה אשה משנה ה') יוצאה אשה... ובפאה נכרית לחצר, וכתב התפארת ישראל (בועז אות א'): וקשה לי הרי אסור משום מראית עין "דמחזי כפרועת ראש" וכו', והרי אפי' באיסור דרבנן אסור משום מראית עין.

[אמר המעתיק: ומוכח עוד מדבריו שם דאיירי בפאה שנראית ממש כשיער עצמה, ואי אפשר להבחין שזו פאה. כי הקשה שהרי אסור משום מראית העין, ותרץ שמדובר בפאה על הסבכה, והסבכה ניכרת מבעד לפאה, וע"י זה אין מראית העין. והיה לו לתרץ דאיירי בפאה שנראית כשיער עיזים ועל כן ניכרת למרחוק, ומדלא תירץ כך, משמע שהבין שנראית ממש כשיער טבעי].

ועוד יותר מכל המשמעויות המובאות לעיל, מפורש בספר תורת שבת (נדפס לפני כמאה ושמנים שנה), זה לשונו בסי' ש"ג ס"ק י': "וכן הוא אצל פאה נכרית דנשי דידן, שאין אדם יכול להבחין אם בשיער עצמה או בפאה נכרית היא מתקשטת".

גם מדברי הגאון ר' שלמה קלוגר בספריו עולה ברור מה מראה היה לפאה נכרית בזמנם. דבספרו שנות חיים תשובה שט"ז כותב: עיין מגן אברהם מה שהשיג על הבאר שבע ודעתו להתיר... אבל בזה הזמן הרבה פרוצות שהולכות בכוונה בשיער שלהן, א"כ אף ההולכות בפאה נכרית מה מהני זה, "הרי הווא לא יידע ויסבור דשלה הוא". וכו'. מבואר להדיא מדבריו מה היה מראה הפאה בימיו, דהווא אשה חבושה בפאה נכרית לא ידע דהיא פאה וסבר דפרועת ראש היא.

וגם בספרו קנאת סופרים (בתשובה ע"ב) כותב בנידון זה ומוכיח לאסור מדין המשנה ריש פרק האשה שנתארמלה, אם יצאת בהינומא וראשה פרוע כתובה מאתיים, דהוא ראה שבתולה נישאת, ושואל ר' שלמה קלוגר, דמה ראה דראשה פרוע, דלמא הוי שיער נכרית, "דהרי אי אפשר להכיר בלי הבחנה אם הוא שיער שלה או של אחרת" וכו'. מבואר בדבריו באר היטב דפאה נכרית מראה כפריעת ראש גמורה, ואולם כאן לראשונה מתוך המשמעויות בדברי הפוסקים משמע שעכ"פ שייך להכיר אם הוא שיער שלה או שיער פאה נכרית, וכלשונו על ידי "הבחנה".

[אמר המעתיק: אדרבה, לשונו של המהר"ש קלוגר מוכיח יותר מכל הלשונות האחרים, שלא היה ניתן להכיר בין פאה לשיער טבעי, אלא ע"י התבוננות מקרוב (הבחנה), וזה כמו פאות הקאסטם היקרות ביותר.

ובעיקר שאלתו של מהר"ש קלוגר, כתב לתרץ בשו"ת "שירת בן הלוי" (סי' י"ג) וזה לשונו: "רש"י כתב, ראשה פרוע - מנהג הבתולות היה לצאת ושערן על כתפיהן (לפני החופה). ואם היתה נשואה

לפני כן לא היו מניחין אותה לשים שערות הפאה מפוזרות על כתפה בשעת החופה, אף על פי שמותר מדין צניעות, שלא להטעות את הרואים שהיא בתולה, כמו שלא היו מחלקין קליות כשנושא בעולה, אף על פי שאין איסור לבעולה לחלק קליות, וכן שאר המנהגים"].

גם בשו"ת חסד לאברהם (לפני מאה וחמישים שנה לערך) תניינא אה"ע סי' פ"ז, מדבר במראה הפאה. דפותח שם: מה שנהגו הנשים ללבוש פאה נכרית בראשן "עד שנראה כאילו הולכות בשערות עצמן מגולות". ומאריך מאוד, ותוך דבריו כותב עוד: מה לי שיער עצמן או שיער נכרית, "שעשויות באופן שנראין כשיער עצמן" וכו'.

[אמר המעתיק: וכן במקומות רבים בספרי האוסרים מובא שע"י הפאה אין שום היכר בין נשואה לבתולה, כי הפאה נראית ממש כשיער עצמה. וראה בשו"ת "הרי בשמים" (סי' ל"ו). נכתב בשנת תרכ"ח], "הפאה נכרית שנראה כשיערה ממש בודאי ראוי להחמיר".

וכן כתב בספר "ברכה שלמה" (עמ' ח') שנדפס בשנת תרפ"ח, "התחילו עתה ללכת בפאות העשויות משערות קצרות תלויות באופן שאין ניכר כלל אם היא נשואה או פנויה, ונראית ממש כהולכת בגילוי שיער... גם הנשים שהולכות בפאות שהיא ניכר קצת שאינה פנויה, התחילו עתה ללכת בפאות העשויות משערות קצרות כנ"ל".

וראה בספר "אפי זוטרי" (אה"ע סי' כ"א ס"ק ט'), שהצריך ללבוש כובע על הפאה להיכר, כי לולא זה לא ניתן להבחין בין בתולה לנשואה, וכתב את דבריו בשנת תקנ"ז, לפני יותר ממאתיים שנה. ולכן טעם רוב האוסרים הוא משום מראית העין. ואם באמת היתה הפאה בזמנם כמראה שיער עיזים וכו', וניכרת למרחוק, כמו שיש הטוענים, לא היה מקום כלל לאסור מטעם מראית העין, כי ניכר לכל שאינו שיער עצמה].

משמעות דברי רבי עזריאל הילדסהיימר

ואולם דברים אחרים לגמרי כותב בשו"ת רבי עזריאל (הילדסהיימר) אה"ע סי' ל"ז. דתחילה דן על הפאה ופוסק להיתר, ואח"כ מוסיף: ואם כי הנשים נראות על ידי זה כיוצאות בפירוע ראש ממש חלילה, הנה נודע כי כל אשה ובתולה "מיד רואה ההפרש הגדול בזה". ומוסיף: "וגם האנשים הפרוצים הצופים בנשים בודאי יראו החילוק" והנשים בעצמן יודעות, כי נודע הדבר. העולה מדבריו, דתחילת התפשטות הפאה אכן לא היה ניכר לרואים שהוא שיער תלוש, אך אח"כ נודע, ויש לידע האם נודע מחמת הטיב של הפאות שפחת וירד בזמנו, או שמא מאז ומעולם ניתן היה להבחין שאין פאה נכרית שיער טבעי של האשה, אך כל עוד שלא הכירו את הפאה לא שמו על לב שהיוצאות בה מכוסות ראש הן, ואחר התפשטות הפאה שוב ראו בשופי דהוא כיסוי ראש ולא פירוע ראש. עכ"פ מדברי הפוסקים שהבאנו לעיל, וביותר מדברי התורת שבת, מבואר דלא ניתן היה להכיר בין פאה נכרית לפריעת ראש, וכן הוא משמעות דברי הישועות יעקב, התפארת ישראל, והחסד לאברהם, ויותר נראה

בהבנת דברי רבי עזריאל כביאור הראשון שביארנו דבריו, שבזמנו [או במקומו] פחת טיב הפאות ושוב לא נראה כפירוע ראש, וראה עוד להלן.

[אמר המעתיק: יתכן שהפאות במקומו של ר"ע הילדסהיימר היו זהות כולן, והיה ניתן לזהותן בנקל ע"י כך, ולא מחייב שאיכות השיער היתה גרועה. שהרי גם היום, ניתן לזהות את הפאות האיכותיות ביותר ע"י תסרוקתן, שאינה מצויה ברווקות. וע"פ זה מיושב לשונו, שכתב שהאנשים ה"פרוצים בנשים" יודעים גם הם להבחין בין שיער טבעי לפאה. ואם מדובר באיכות השיער, מה שייד בזה פרוצים, והרי כל אחד המסתכל לתומו יכול להבחין בזה. אלא מדובר בסוג התסרוקת, שהפרוצים בקיאים בזה].

ובאוצר הפוסקים אה"ע סי' כ"א הביא מספר סתרי ומגיני, וזה לשונו: "וגם לחוש אחשדא שסיברו הרואים שהן שערות עצמה היא חומרא גדולה, דכיון דיודעים העולם שיכולים עתה לעשות פאה נכרית יפה כל כך שתיראה כשיער עצמה, אמאי נחשוד אותה". וגם מדבריו עולה ברור שהפאות בימיו (לפני כמאה שנה) היו נראות כשיער עצמה של האשה, ועוד יותר, שהיה כבר ידוע לכל שניתן לעשות פאות כאלה הנראות כשיער עצמה, וזה דלא כדברי ר' עזריאל, וקרוב לומר שבימיהם בחילוקי מקומות היה הדבר תלוי, ולא מראה הפאה בארץ זו כמראה בארץ אחרת.

העולה מדברינו הוא, דמהפוסקים כולם (פרט לר' עזריאל הילדסהיימר ז"ל) מוכח שהפאות הנידונות בפוסקים מימי השלטי גיבורים ומהר"י פדואה ועד לפני כמאה שנה, כולם משיער טבעי היו והיו קישוט לנשים הנושאות אותן, ואותן נשים היו נראות כיוצאות פרועות ראש בלא כיסוי, ועל פאות אלו נחלקו הפוסקים לדורותיהם, האם מותרות או אסורות. ולשיטת המתירים הרי הם מותרות בשופי.

אמר המעתיק: וכן הוא בגמ', בראשונים ובאחרונים, שדיברו בפאה במראה טבעי, וכתבו להתירה אע"פ שהיא יותר נאה משיער האשה הלובשת אותה, ומוסיפה לה נוי ויופי, וזוהי מטריתה. במשנה בשבת (דף סד.) איתא: "יוצאה אשה בחוטי שיער, בין משלה ובין משל חברתה". ומכאן הביא המג"א ראייה לדברי הרמ"א שהתיר פאה נכרית. וכן הגר"א. וביאר מחצית השקל את הראיה: "ועיקר ראייתו מסיפא, דילדה לא תצא בשיער של זקנה", ובגמ' שם איתא: "בשלמא זקנה בשל ילדה, שבת הוא לה". ועוד שם, "כדי שלא תתגנה על בעלה".

וברש"י שם: "כדי שלא תתגנה, התירו לה קצת קישוטים הנאים". ובתשובות הגאונים שם: "פאה נכרית. שיער שמביאין מבחוץ ומקלעין אותו יפה יפה, ומניחין אותו בראשי כלות כל ימי חופתן". ובתוס' ר"ד שם: "וגם בפאה נכרית שהיא תכשיט". וברבינו חננאל (שבת נ.) איתא: "פאה נכרית והוא שיער שעושה בקפח והקרח נותן בראשו ונראה כי אותו שיער שבקפח שיער ראשו הוא". וברש"י בסנהדרין (דף קיב.): "פאה נכרית. גדיל של שערות דעלמא שעושין לנוי". והרמב"ם בפירוש המשניות כתב: "פאה נכרית. כמו מגבעת, ידבקו בו שיער נאה, והרבה... כדי שתתקשט בשיער". הרי לך שכתב "שיער נאה" ולא נראה כקש, והדגיש שהאשה מתקשטת בו.

וכן כתב רבי תנחום הירושלמי (שהוא אחד מן הראשונים) בספרו "המדריך המספיק" (אלמרשד אלכאפי - ביאור על הרמב"ם): "פאה בלשון צד... וכינו גם את השיער כולו פאה, אמרו: "יוצאה אשה בפאה נכרית" והן מחלפות שיער שנשים מרכיבות על ראשיהן להתייפות בהן, אם אין להן שיער רב, וכל מי שרואה אותן חושב שהוא טבעי, ולכן נקראה נכרית, כלומר שיער זר שאינו מגופן אלא הוא מורכב ושואל".

ובפני יהושע לשבת (ס"ד) כתב: "דשבח הוא לה, ומקישוטים הנאים שבאשה הוי". והשלטי הגבורים כתב: "אותן הצדקניות דקאמר התם היו מתקשטות בפאות ההם". ועוד כתב, "לא שנא שערות דידה לא שנא שערות חברתה". וכן הרמ"א העתיק דבריו אלה והוסיף: "אע"ג דעבדה לקישוט שתהא נראית בעלת שיער". ושיער חברתה הרי הוא שיער טבעי, ויכול להיות יותר יפה משיער האשה עצמה. וכן העתיק הפרישה, "לא שנא אם עשויה משערותיה, או משיער חברתה". וכן כתב הבאר היטב שם, "והוא הדין אם חתכה שיער של עצמה וחיברה אח"כ בראשה". והפמ"ג כתב, "עיין מגן אברהם, דפאה נכרית אפי' משערותיה התלושים אין הרהור". וכן העתיק אליה רבה את דברי הש"ג, "מותר לאשה נשואה לגלות פאה נכרית שלה, אפי' עשויה משערותיה".

וכן כתב עטרת זקנים שם על דברי הרמ"א, "דוקא שערות הדבוקים לבשרה ממש, אבל בנחתכו אין בהם משום שיער באשה ערוה וגם לא משום פריעת ראש". וכן כתב המשנ"ב, שהביא את פמ"ג וכתב "ומשמע מיניה שם דאפילו שיער של עצמה שנחתך ואח"כ חיברה לראשה ג"כ יש להקל". וכן העתיק כף החיים, "והוא הדין אם חתכה שיער של עצמה וחיברה אח"כ בראשה". וכן כתב ערוך השולחן, "בין שהם עשויים משערה או משיער חברתה". וא"כ כיצד יתכן לומר שכל אותם המתירים לא התירו בפאות של ימינו, העשויות משיער טבעי, או נראות במראה טבעי, ואסרו בזה משום פריצות וכדו'.

ומצינו לכמה וכמה פוסקים, שכתבו כי גם כאשר הפאה נראית כשערה ממש, או אפי' יותר יפה משערה הטבעי של האשה, אין בכך איסור, והוי כקישוט בעלמא שמוסיף יופי לאשה. וגם אין בזה משום חשש מראית העין. וכן הבין בדעת שלטי הגיבורים הגאון הספרדי רבי יעקב פארוזי זצ"ל בספרו "אפי זוטרי" (על השו"ע אה"ע סי' כ"א ס"ק ט'), וזה לשונו: "הנה הר"ב החבי"ב [בעל כנסת הגדולה] באות ה' הביא לשון שלטי הגיבורים שכתב דדוקא שיער המחובר לגופה אסור, שע"י גילוי שערה מתגלה בשרה, והוי ליה מקומות המכוסים שבגופה. אבל שערות התלושים בפאה נכרית, אפי' תהיה עשויה משערותיה שרי, ואע"ג דקישוט הוא לה, הוי לה כשאר תכשיטין". וכן בספרו "מסכנות יעקב" בישעיהו פרק ג' (דף י"ח), ביאר את הקישוטים המוזכרים שם, שנשות ישראל היו מתקשטות בהם כדי למצוא חן בעיני הדוכסים והשרים, ושם כתב: "והקישורים אפשר שהוא פאה נכרית, דתנן שם שמי שאין לה שערות בראשה, או נשים נשואות, שאינן יכולות להראות קלעי שערן, דשיער באשה ערוה, עושות קישורין כפאה נכרית, להראות כאילו הן שערותיהן ממש".

וכן כתבו הגאונים רבי יוסף שאול נתנזון בעל "שואל ומשיב", והגאון רבי מרדכי זאב אנטינגא בעל "מאמר מרדכי" (ראה לעיל בעמ' 194): "וגם גוף דבריו לחוש בפאה נכרית משום מראית העין, לענ"ד ברבים שנהגו כן לא שייך מראית העין, דלא חשידי... ועל כן ישפטו הכל שהוא פאה נכרית". ועוד כתבו, "קישוט הוא, דנראית כאילו היה לה שיער. ותדע, שהרי אמרו בנזיר אפשר בפאה נכרית,

אף שיודע שתגלח שיערה, ולא יכול לומר אי אפשר באשה מגולחת שאין לה שיער של עצמה, כיון שעכ"פ יש לה הקישוט בפאה נכרית כמו בשיער של עצמה". עכ"ל. ומשמע שדיברו באופן שאין ניכר אם היא פאה או שיער עצמה, ולמרות זאת משום שרבים נהגו כן, אין בזה מראית העין והרואים יבינו שאין זה שיער עצמה.

וכן כתב הגאון רבי אהרן וירמש זצ"ל (ראה דבריו לעיל בעמ' 112): "וגם החוש מכחיש, דשיער אינו [מעורר] הרהור כגילוי שוק וקול זמר. והלא לא אסרו לקרות כנגד פנים יפות. אלא על כרחך שיער [נאסר] מטעם כמס, שליטת הקליפה, ואינו תימהון [אלא] דוקא במחובר. וכמו בשיער אשה מונח לפניו, אינו כלום. וכמה דברים שלא נגלו טעמים... אלא טעמים ונימוקים עמם".

וכן הגאון רבי יעקב דוד וילובסקי זצ"ל (המכונה רידב"ז), במכתב לנכדתו, אשת הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל, כתב בשבח הפאה שעל ראשה, ומשמע מדבריו שאין לדעתו חסרון ביופי הפאה. וזה לשונו (מתורגם): "נכד[ת] הענדל-רייזל'ה, עליך מאוד יפה הפאה, אני זוכר היטב האריך הולמת אותך הפאה, בהחלט תענוג ('א מחייה') להביט" (וראה דבריו במלואם לעיל עמ' 134).

וכן כתב הגאון רבי וואלף ברייער זצ"ל (ראה דבריו לעיל בעמ' 122): "אי לאו דגלי לן קרא דשיער באשה ערוה, הוה אמינא דאין לחוש כלל לשערותיה, אלא משום דמשבח לה קרא שמע מינה תאוה היא, עיין ברש"י ברכות ד', ובקרא כתיב שערך כעדר העזים, וקרא מקלס צוהר וזיו השערות כשיער העזים, ושערן מבהיק מרחוק, עיין רש"י שיר השירים. וכל הקילוס הוא בעודן מחוברת בבשרה, דוגמת שערות העזים, וכל זמן שהשערות מחוברות מקרי "שערך" ותאוה המה לעיניים, אמנם אם פאה נכרית על ראשה לא הוי קילוס. וכן אם השערות תלושין, אף שחוזרת ומתקשטת בהם, מכל מקום שוב לא תאוה היא וליכא שבח ולא מקרי ערוה".

וכן כתב הגאון רבי סיני שיפער זצ"ל, בתקופתו לפני כמאה שנה (הובאו דבריו לעיל ע"י הרב הכותב, וראה תשובתו לעיל בעמ' 204): "וגם לחוש אחשדא שישברו הרואים שהיא שערות עצמה היא חומרא גדולה, דכיון שיודעים העולם שיכולין עתה לעשות הפאה נכרית יפה כל כך שתיראה כשערות עצמה, אמאי נחשוד אותה". ועוד כתב, "דהפאה נכרית נעשית עתה בהדרת היופי". עכ"ל.

ומשמע מדבריו שלא שייך לחלק בין פאה אחת לחברתה לפי מדת המראה הטבעי שלה, וכמו שעשה בספר אחד שפירט באריכות את כל סוגי הפאות במראה טבעי, והאמצעים שנוקטים יצרני הפאה על מנת שלא יבחינו כי אינה שיער עצמה, וכתב לאסור אותן, וכל ראיותיו ומקורותיו הם מדברי הפוסקים שלא התירו פאה כלל, כגון הדברי חיים, מהר"ל דיסקין, באר שבע, הגר"ש קלוגר, חסד לאברהם, תשורת ש"י, ועוד. ואם נקטינן שלא שייך מראית העין בפאה וכמו שנביא לקמן עוד מדברי הפוסקים, אין נפק"מ אם ניכר שהיא פאה נכרית או לא, ובכל אופן תולים הרואים שהאשה לובשת פאה, שהרי ב"ה אין בנמצא כלל אשה חרדית המגלה ראשה לגמרי, ולא שביק איניש היתרא ועביד איסורא. וראה לעיל (עמ' 312) בדברי הגר"ב זילבר זצ"ל והגר"ע יוסף זצ"ל, שאין ענין להבדיל בין נשואה לפנויה, ולא זה מטרת כיסוי הראש, ובארצות המזרח היו גם הפנויות מכסות ראשן ולא היה ניכר כלל בין נשואה לפנויה, וראה עוד בזה לעיל (עמ' 494) בדברי הגר"א מרילוס שליט"א.

וכן כתב הגאון רבי משה כרייף זצ"ל (ראה דבריו לעיל בעמ' 116): "ומיהו יש להבין כוונת הגליון [בעל השלטי גיבורים], מאיזה טעם הוה סלקא דעתך דאסור. ונראה דדרך הפאה נכרית שהיו עושים, היה מנהגם להניחו מגולה. והוה סלקא דעתך דאסור, מפני מראית העין, **שיאמרו שיערה ממש**". עכ"ל. כלומר שכל חידושו של השלטי גיבורים, הוא שאע"פ שנראית הפאה ממש כשיער עצמה - אין בזה איסור של מראית העין.

וכן כתב הגאון רבי חיים זלמן צבי שרל זצ"ל (ראה דבריו לעיל בעמ' 136): "עוד מצינו ענייני מראית העין בשבת פרק ו' משנה ה', 'וצאה אשה וכו' ובפאה נכרית. ובתפארת ישראל שם כתב וזה לשונו, 'וקשה לי, הרי אסור משום מראית העין, מדמתחזי כפרועת ראש... ולענ"ד, קושיה מעיקרא ליתא, דהא כיוון דדרך הנשים כן, לעשות פאה נכרית על ראשן, **כבר ידוע הוא לכל**. וכמו בזמנינו דידוע דנשים צדקניות נושאות על ראשן פאה נכרית... ככל זה אין שום מראית עין והוא פשוט".

וכן כתב הגאון רבי מאיר זאב גאלדבערגער זצ"ל (ראה דבריו לעיל בעמ' 157): "על כרחך צ"ל דהני פוסקים המתירין, כבר ראו בכל מקומות מושבותיהם שכן הוא המנהג של רוב הנשים הכשרות, ואם כן... בוודאי לא שייך משום מראית העין אלא לגבי ישראלים אחרים המכירים אותה שהיא ישראלית (עיין במג"א ובמחצית השקל שם ס"ק ד'), **והרי הם יתלו בהיתר שהיא פאה נכרית** ולא שיער גופה, וגם אם יחקרו הדבר יודע להם שכן הוא האמת, וכמש"כ הט"ז (סי' רמ"ד ס"ק ב'), ועל כן לא חששו בזה משום מראית העין".

וכן כתב הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל (ראה דבריו לעיל בעמ' 209): "אף דאיכא מאן דחושש לאסור פאה נכרית משום מראית עין... כיון שלא מצינו בגמ' שאסרו, אין למילף ממקומות אחרים שאסרו משום מראית עין, דאין למילף חדא מאידך, ולכן נאמר איסור מראית עין בייחוד בכל דבר שאסרו". ועוד כתב, "אין לאסור **גם כשלא ניכר**... דידוע לכל שיש [אפשרות] ללבוש פאה נכרית **שתהיה נדמית כשערות האשה עצמה**... כיון שהיא מוחזקת לאשה כשרה... וטעם זה הוא גם על מה שלא אסרו לגלח במספרים כעין תער ובסם, שנמי כיון שידוע שאפשר לגלח כעין תער בדבר המותר לא יחשדוהו, ואף שנתפרץ בעוה"ר שהרבה מגלחים בתער, מ"מ אין לאסור עתה מה שלא אסרו מתחלה". עכ"ל.

וכוונתו שאשה המוחזקת לאשה כשרה, ומוכח הדבר מבגדיה ולבושיה וכל ענייניה, הרי גם כשלובשת פאה משוכללת ביותר מהסוג שאינו מצוי כל כך, שאין ניכר כלל שהיא פאה, אין בכך משום מראית העין, כי הוואה מבין ומשער שהיא לובשת פאה, ובפרט כשידוע ומפורסם שאין אשה חרדית בארץ ישראל ההולכת בגילוי ראש. וכמו באדם המגולח, שאין ידוע אם גילח בתער או במכונה, והיה מקום לאסור משום מראית העין, אולם ידוע שאפשר לגלח במכונה כעין תער, ולכן תולים אנו שמסתמא גילח במכונה ומתירים. ואדרבה, יש מעלה לפאה על המגלח במכונה, כי המגלח במכונה לא ניכר אם גילח בתער או במכונה, ובפרט במכונות הגילוח הקיימים היום, ואילו באשה הלובשת פאה, ניכר שהיא פאה, כי שערות הפאה מבריקות יותר משיער טבעי, וכן רוב תסרוקות הפאה דומות, וכן הפאה גבוהה מעט משיער הראש, כי היא מונחת על השיער.

וכן כתב הגאון רבי עובדיה הדאיה זצ"ל (ראה דבריו לעיל בעמ' 206): "בדין פאה נכרית לנשים נשואות, אם דינה כמו שיער ראשה שאסור לגלותה משום הרהור, דלפעמים היא **יותר יפה משיער ראשה ומיפה אותה יותר**, ואתי לידי הרהור, וכן משום מראית העין, דהרואה נדמה לו שהן שערוותיה ממש... קים להו לרבנן שאין יצה"ר שולט אלא בדבר הדבוק בגוף האשה עצמה, היינו הדבר הדבוק בגוף הערוה עצמה, דאין שליטה להיצה"ר אלא בדבר שיש לו נפש חיונית, לא בדבר שאין לו נפש חיונית, ולכן בנתלש מגוף האשה, דניטל ממנו נפש החיונית, הרי פקע ממנו אותה הערוה שהיתה עליו בזמן שהיה דבוק בגוף האשה, דהרי הוא כפגר מת שאין להיצה"ר שליטה בו".

וכן כתב מרן הגאון רבי שלום משאש זצ"ל (ראה דבריו לעיל בעמ' 228): "לא אסרו חכמים לאשה שתתייפה כל מה שתוכל, רק שיהיה בהיתר, ועל האנשים לשמור עצמם שלא יביטו בהם. ואם באנו לזה, הלא כמה נשים יפיפיות שאפי' יכסו ראשן במטפחת ובצעף, הלא רק מחמת רוב יופיין יש גירוי יצה"ר, האם נאסור עליהם לצאת לשוק או נאמר להם לכסות פניהם כגויים כדי שלא יביטו בהם אנשים? וגם ישנם היום הלוכשים איזה כובעים או מטפחות על ראשן יוצאים מן הכלל ובוחרין בזה יותר משערותיהן ויש בזה גירוי יותר מהשיער, האם נאסור להם? גם צורת המלבושים של היום נשתנו, ואע"פ שמותרים ע"פ הדין, יש בהם גירוי יצר שמייפין האשה מאד, האם נאסור להם? אלא ודאי כל מה שהוא מותר ע"פ הדין, בין אם תכסה בבגד, או בשיער, העיקר הוא שלא יהיה מגופה, הוי ליה מלבוש על ראשה, **ואין לנו להיכנס אם הוא מיפה אותה או לא**, דזהו ענין הגברים שחובתם שלא להביט, ואפי' תהיה מכוסה בכובע אין ראוי להביט".

וכן כתב בתורת מנחם להגאון מלויבאוויטש זצ"ל, בדרשה שנשא לפני כשבעים שנה (ראה דבריו לקמן עמ' 525): "פאה נכרית הוא ענין שנוגע לבנים ובני בנים, לפרנסה ובריאות, כדאיתא בזוהר, שהדבר נוגע לבני חיי ומזוני... ובפרט בזמננו, **שאפשר להשיג פאה נכרית בכל הצבעים, והיא נראית יפה עוד יותר מהשיער שלה עצמה**, תתבונן האשה בעצמה מהי הסיבה האמיתית לכך שהיא אינה רוצה לחבוש פאה נכרית אלא מטפחת - כיון שהיא יודעת שבנוגע לפאה נכרית אין ברירה להסירה... מה שאין כן בנוגע למטפחת יודעת היא שיש לה ברירה, שביכולתה להסיטה למעלה יותר ויותר". וכן הביא בשמו הגאון רבי משה וינער שליט"א בספר "כבודה בת מלך" (ראה לעיל עמ' 181), שיש להעדיף פאה על מטפחת, אפי' אם הפאה יפה יותר מהשיער הטבעי של האשה, וביאר זאת בתשובה שהשיב לו וזה לשונו: "הרי זה (שיער עצמה) פריצות ע"י גופה, וזו (פאה נכרית) ע"י דבר זר (דלבוש הראש דומה ללבוש הרגל וכו')".

וכן כתב הגאון רבי בנימין זילבר זצ"ל (ראה דבריו לעיל בעמ' 322): "ואין לבדות מלבנו לדמות האיסור הסתכלות שבאה ע"ס כ"א למלבושי נשים. הלאו דלא תתורו נאמר בעיקר על הסתכלות באשת איש (דאין זנות אלא באשת איש), והרבה מיני הסתכלות אסרו משום הרהור הנלמד בעיקר מ"ונשמרתם", וגם בענינים אלו אין לערבב הפרשיות, ואין לדון משם מה שמותר ומה שאסור להתלבש. והרי מפורש אמרו שאסור להסתכל על בגדי צבעונין, ואפי' הכי לא אסרו לאשה ללכת בבגדי צבעונין בשוק (ורק באדום אסרו, דהצבע ניכר מאוד גם מרחוק), והוא הדין באם הבגד כמראה הבשר, וכמובן שיש עוד לחלק מבגדי צבעונין, אבל אין לדמות זה לבשר מגולה ממש... וברור שאשה שאין שערוותיה יפות ומתביישת לצאת בלא מטפחת, דמכל מקום כנגד שיערה הטבעי

אסור לומר דבר שבקדושה, ובכלל איסור פריעה הוי, וכשמכסה ראשה במטפחת או בפאה (במקומות שנהגו להתיר), **אף שמתייפה בזה מכל מקום מותר**. וכתב עוד, "ומדכתב במשנה ברורה דבמקומות שאין המנהג כן אסור משום מראית העין, משמע דהמדובר באינו ניכר היטב דהוי פאה".

וכן כתב הגאון רבי חיים דב אלטוסקי זצ"ל (ראה דבריו לעיל בעמ' 164): "אין לדחות דשאני פאה נכרית דמתני', דלא היו מומחים כבזמנינו והיה ניכר שאין השיער שלה, מה שאין כן **כשאין להכיר שאין השיער שלה** יש להחמיר בכל הדינים כאילו שיער שלה מגולה, דזה אינו דהא רש"י והשלטי גיבורים הנ"ל פירשו שעושה כן כדי "שתיראה בעלת שיער", ואם יש להכיר דאין השיער שלה איך תיראה על ידה כ"בעלת" שיער, אלא על כרחך **גם בזמנם היו מומחים** ואע"פ כן מותר".

וכן כתב הגאון רבי יצחק עבאדי שליט"א (ראה דבריו לעיל בעמ' 346): "ובענין פאה נכרית לאשת איש אי שרי או לא, הנה לפי מה שכתבנו שכל הטעם של כיסוי הראש הוא שלא תיראה מנוולת, וא"כ בפאה נכרית הרי היא מקיימת מצוות הכיסוי שאינה נראית מנוולת, ואדרבה פאה נכרית הרי היא כקליעה, ובקליעה כבר הבאנו ראייה מהגמ' לעיל דזה נוי לאשה והיפך מניוול. ואף שמשמעות כמה ספרים נראה שטעם כיסוי הראש הוא כדי שלא להראות יופיה, **הנה הוא טעות גמור**, ומזה יצא להם שאם היא לובשת פאה נכרית יפה זה עוד יותר גרוע, וההיפך הוא האמת.

והנה כתוב מפורש בגמ' (שבת צה.) ויבן ה' אלהים את הצלע, מלמד שקילעה הקב"ה לחוה והביאה אל האדם, ע"כ. הרי דהשערות כשהם קלועות הוי נוי, והרי היא מקיימת שני דברים, גם כיסוי הראש וגם שתיראה נאה, וכמו אלה שמכסות ראשיהן במטפחת או בכובע, וכידוע שגם באלה יש מכל המינים, יפים יותר ויפים פחות, ובוודאי **שלא יעלה על הדעת לומר לאשה ללבוש מה שפחות יפה**, וכל אשה עם הטעם שלה, והרי כל בנות ישראל בנות מלכים הן וראויות הן לאיצטלה היפה ביותר".

וכן הורה הגרש"ז אויערבאך בספרו "ועלהו לא יבול" (תשובות הגרש"ז אויערבאך, חלק ג' עמ' ע' ואילך): "אפשר ללבוש שמלה מאוד יפה, להיפך - כבודה בת מלך... אי אפשר לאסור בגד "רועש" אם נשים כשרות נוהגות ללבושו, אבל בגד ש"מאוד רועש" מסתבר שאסור. אמנם **כאשר זה נהפך למצוי שנשים לובשות בגד כזה, נאמר על זה שראשונים קלקלו לעצמם ותקנו לאחרים**".

"התפרסמו גדרי צניעות בפאות נכריות של נשים, שהתייחסו לצבע הפאות, לאורכן, לצורתן וכו'. גם שמו של הרב הוזכר ביחס לגדרים אלו. שאלתי את הרב ביחס לגדרים השונים שהתפרסמו: האם זה נכון שאסור שפאות נכריות תהיינה בצבע כזה וכזה? וענה: 'אני לא יודע'.

המשכתי לשאול אותו על גדרים נוספים שהתפרסמו, האם כך נכון לומר? על כל ענה לי הרב: 'אני לא יודע, אינני מבין בזה'. לבסוף אמר לי: אני לא יודע לומר לך גדרים בענין פאות נכריות של נשים, אך **הכלל הוא שמה שבנות ישראל הכשרות נוהגות - זה בסדר**".

וכן הביא בספר "טהרת משה" עמ' קצ"א (יו"ל בהסכמת הגר"א בקשי דורון, הגר"י יוסף, הגר"ד לאו, הגר"מ מאזוז, הגר"ן גולדברג, הגר"ש קורח, הגר"ע בסיס, הגר"ע בסיס, הגר"ש מחפוד ועוד), מפסקי

הגאון מהרי"ק בתשובות כת"י ובע"פ: "פאה נכרית קדושה ומקודשת, והלוואי וכל בנות ישראל ינהגו בה. **כי אין שום הלכה אצלנו שיש לקחת את האשה לדקורטור [מעצב] כדי שיבחר ויתאים לה את הלבוש המכער אותה דוקא**, אלא מותרת להתנאות בפאה נכרית. ועיין פירוש המשניות [לרמב"ם] שבת פ"ו מ"ה. ומחלוקת האחרונים בזה ידועה, עיין שדי חמד".

ועוד שם (עמ' קפ"א) שו"ת כעין זה: "שאלה, מדוע כת"ר מתיר ללכת בפאה, מדוע אין כאן חשש לדברי הרמב"ן "נבל ברשות התורה", כי הרי מטרת הכיסוי משום צניעות - ששערות האשה לא יראו כי הם מושכות את יצר לב האדם, ולכאורה רוח ההלכה אין כאן". תשובה, "מותר גמור לילך עם פאה נכרית, ומשנה שלמה "יוצאה האשה... בין משלה בין משל חברתה בין משל בהמה". ועיין פירוש הרמב"ם שם. ומעולם לא מצאתי אני שחייב אדם לקחת אשתו לדקורטור כדי לבחור לה בגדים המכערים אותה. וכת"ר **דריש טעמיה דקרא לפי דעתו, ולית לן בה**".

ועוד שם (עמ' רי"ב): פאה נכרית הרי היא כיסוי טוב מאוד, כיוון שמכסה את כל הראש, ואינה משאירה משערות האשה בחוץ. ולמרות שאינה מכוסה בשני כיסויים, כיוון שכל ראשה מכוסה, די לה בזה".

ועוד שם (עמ' רט"ו): שאלה. "האם פאה נכרית חשובה כיסוי?" תשובה. "מותר לאשה לצאת עם פאה נכרית, וכך נאמר במשנה ובפירוש המשנה, ואין צורך שיהיה לאשה מטפחת מתחת לפאה בכדי שיהיה ראשה מכוסה בשני כיסויים, כמו שמצאנו בהלכות אישות, שצריכה לכסות את ראשה במטפחת ועליה רדיד, כיוון ששם מכסה את ראשה ברדיד והדבר נוהג לפי מנהג המקום, אבל מהתורה כל שראשה מכוסה יצאה ידי חובתה. ואין חובה שתכסה את ראשה גם ברדיד, כיוון שהחובה להתכסות בו היא משום המנהג, ובימינו לא נוהגים להתכסות בו. וגם אלה שמקפידות במצוות, יש שיוצאות עם מטפחת או כובע או שביס. כל ההיתר שתצא האשה עם פאה נכרית, **אפי' עם פאה יפה**. ולמרות שנהגה איסור בעצמה, יכולה לחזור ולנהוג היתר, ואינה צריכה לעשות התרת נדרים".

ועוד שם (עמ' רנ"ז): שאלה, "האם ישנן פאות נכריות שראוי לאשת איש שלא ללבשן מחמת רוח ההלכה?" תשובה, "כל פאה נכרית כיסוי ראש מעליא היא לדעתי".

ועוד שם (עמ' רנ"ח): "לדעת הרמב"ם, וכן גם אני סבור, פאה נכרית היא כיסוי ראש כשר וראוי בהחלט, ואם הכלה תאות ללבוש פאה נכרית בצאתה מן היחוד, הרי ודאי טוב מאוד, וכן הורה רבה של ירושלים הרב שלום משאש".

ועוד שם (עמ' רנ"ט): שאלה, "מהו דין הכלה לאחר חדר היחוד לענין כיסוי ראש?" תשובה, "מי התיר לפנויה ללכת בגילוי ראש? אלא לסטים שקדמונו כבושה, ובתימן לא היתה בעיה כזו. גם כיום לדעתי יכולה הכלה לחבוש **פאה נכרית יפה שביפות ונהדרה שבנהדרות**, והכי איתה במשנה, והוי כיסוי ראש מעליא". עכ"ל.

וכן כתבו בקובץ "תל תלפיות" (שע"י מכון הוראה ומשפט דק"ק חניכי הישיבות בראשות הגר"מ גרוס שליט"א, קובץ ס"ז): "בש"ך סי' רח"צ סק"ב בדינא דהרא"ש כתב דסגי במה שזה מצוי, אף שאין

מכירין להבחין שזה של היתר, וע"ש בב"ח. וכמו כן מצינו בספר מגן גיבורים או"ח סי' ע"ה סק"ג (עיקר דבריו הובא במשנ"ב שם סקט"ז), גבי בפאה נכרית, דגם המתירין לצאת כך לרה"ר משום דמדינא שרי, מ"מ ת"ל דאסור משום איסורא דמראית עין, וכתב דכיון דהרבה הולכות כן, הרואים לא יתלו באיסור, ומשמע נמי דאין צריך שידעו להבחין בין פאה נכרית לשיער, וסגי מה שהוא מצוי".

וכן כתב ידידי הרב יואל שילה שליט"א בספר "ותשקט הארץ", בשם רב ומו"צ דק"ק רכסים: "עובדה שאי אפשר להכחישה היא שבדורות האחרונים עכ"פ במערב אירופה הפאה הפכה סמל הצניעות והצדקות והדקדוק במצוות, אשה יראת השם - חבשה פאה חק ולא יעבור, ואילו אשה שלא דקדקה במצוות כל כך - לא חבשה פאה. לא היתה קיימת מציאות במערב אירופה בדורות האחרונים שאשה "תחמיר" שלא לחבוש פאה, וחבישת הפאה ביטאה קבלת עול מלכות שמים בשלמות, ולא היה דבר אחר שכה המחיש את העובדה שאשה מבטלת את רצונותיה לרצון השם כמו חבישת הפאה. עוד עובדה שאי אפשר להכחישה היא שהפאות היו עשויות משער טבעי ומיוצרות בעבודת יד בהתאמה מיוחדת לראש הלקוחה, ובהחלט היו נראות נאות לעין".

ובדומה לזה כתב הגאון רבי יוסף חיים זצ"ל, בעל ה"בן איש חי", בספרו "בן יהודע" (עירובין ק:), וזה לשונו: "כי אתא רב דימי אמר עטופה כאבל [פירוש, אחת הקללות שנתקללה חוה וכל הנשים, שעטופה כאבל ובושה לפרוע שיער ראשה]. ונראה לי בס"ד, כי הני אינם קללות גמורות, דכיסוי הראש יש כמה נשים דניחא להו ביה, כדי לעשות תכשיטין וקישוטין נאים בכיסוי הראש שלהם". עכ"ל. כלומר, שאין כיסוי הראש קללה גמורה, מפני שיש נשים ששמחות בכיסוי הראש, מפני שהוא נאה, והוא הדין לפאה נכרית שהיא יותר יפה משיער עצמה, והאשה שמחה בו, וכדברי הגאונים הנ"ל שהתירו פאה המוסיפה יופי לאשה.

ושם בד"ה "ומגדלת שיער כלילית", כתב עוד וזה לשונו: "דהא ודאי אם השיער סתור אינו שבח לה, דהוי כלילית, אך אחר שקולעתו הוא שבח, כי תתנאה בזה, וכנראה בחוש הראות דהאשה מביאה פאה נכרית ועושה אותם קליעות להתנאות בהם, ולכן מנה הכתוב השיער בכלל הקישוטין, דכתיב "שערך כעדר העזים" והיינו בהיותו קלוע".

וראה לעיל (עמ' 474) מש"כ בזה הרב זאב שכטר זצ"ל, וזה לשונו: "יש הטוענים שאין לדמות הפאה שלנו לפאה נכרית בדורות הקודמים שהתירום הפוסקים, משום שלא הצטיינו ביופיין כפאות שבזמנינו. והאמת היא שהפאה נכרית שהתירו הפוסקים היתה גם כן משיער טבעי של חברתה, ופשוט שהשיער הטבעי בדורות קודמים לא היה פחות יפה מהשיער הטבעי שבזמנינו. ונראה שהטוענים כן מתבססים על השוואות שהם ביצעו בין פאות של פעם להיום, ולא הבחינו שאת ההשוואה הם מבצעים בין פאה נכרית ישנה ומשומשת שלוש שנה או יותר לבין פאה נכרית חדשה של זמנינו, וסיבת השוני היא גיל הפאה ולא איכות היופי. והפוסקים שהתירו פאה נכרית לא חילקו, והתירו גם פאה נכרית חדשה. ויש שמבינים כי אין חילוק בין טבעי חדש מפעם להיום, אבל טוענים שהתסרוקות היום יותר דומות לשיער טבעי. אבל כבר מבואר בראשונים שהפאה נכרית היא לקישוט, וכי בדורות עברו לא ידעו לסרק הפאה שתיראה כמו קישוט, הלא כל זה מטרת הקישוט מאז ומעולם, וכי רק בדורנו יודעים לקשט ולסרק יפה. ובפרט שידוע כי בדורות שעברו

היה להם טעם ליופי, ובדורנו נפוצים מאוד דברים שאין להם טעם וריח, וכל כמה חדשים יוצאת אופנה חדשה ומשונה". עכ"ל.

וכן הובא בירחון התורני "המאור" שיו"ל בארה"ב בחודש שבט תשי"ג, לפני כשבעים שנה: "נתייסדו כאן הרבה בעלי מקצוע מאחינו בני ישראל, לעיבוד פאות נכריות בשביל בנות ישראל הכשרות. היהודים בעלי מקצוע הזה, הינם ברובם ג"כ מהגרים שבאו לכאן בשנים האחרונות והתעסקו במקצועם הזה גם באירופה, וכי על כן הינם מומחים בעיבוד הפאות הנכריות לכל פרטיו ודקדוקיו, בתכלית היופי והשלימות. ישנן בעלות מקצוע מומחיות מפורסמות כאלו, שמעבדות פאות נפלאות, שהרואה אותן לא יכיר בשום אופן שאלו הן פאות נכריות" (עמ' י"ט, מאמר "פאה נכרית ודת יהודית").

וראה בספר "לבושה של תורה" (ביאורים לספר "עוז והדר לבושה", ח"א סי' כ"ח), שבייר את הענין היטב, וכתב בזה הלשון: "כדי לעשות הפאה נכרית כמראה טבעי, לא משתמשים בשום המצאה טכנולוגית חדשה, רק משתמשים בשערות אדם בלי להכניסם לחומרים חריפים (שהיו עושים כן כדי להכניח לצביעה) ואין צובעים אותם כלל (ומעיקרא עושים פאה משערות שצבעם כצבע שערות האשה), ואין לוקחים שערות מכמה נשים לצרפם יחד (אלא כולה מאשה אחת או לכל היותר משתי נשים), וכל השערות מחוברות להבד של הפאה נכרית כהדרך שהן גדלין בראש (ולא מהפכין השערות מלמטה למעלה) והצד שהיה סמוך להקודקוד הוא הצד שמחברים להבד וכו', ומחברים השערות להבד באופן שיצא מהבד באופן שדומה ככל האפשר ליציאת השערות מעור הראש, ומחמת כל הדברים הטבעיים השערות שומרות זוהרן וטבען ויפיין. ונוסף לזה התפירה המדוייקת והמצומצמת להיות מכוון לראש האשה, ע"י זה הפאה נכרית נראית טבעית לגמרי וכאילו היא שערות האשה ממש. ובשאר הפאות מעבדים השערות כדי לצובען לצבע אחיד, וכדי לאחד שערות שונות יחד, וכל פעולות אלו מפקיעים מהם המראה טבעי שלהם. ולפ"ז אין שום סיבה שלא היה אפשרי לעשות פאה נכרית משוכללת לגמרי גם בימי חז"ל".

וכך גם הובא בספר פסקי דין ירושלים (כרך י' עמ' רצ"א) בפסקם של בית דין ירושלים לדיני ממונות ובירורי יוחסין, וזה לשונם: "החילוק בין 'קאסטם' ל'רמי קאסטם' הוא, שבקאסטם השיער הוא שיער משובח ממוצא אירופאי (תוצאה מהרגלי תזונה בריאים), ואיננו עובר תהליך הלבנה וצביעה (לצבע הדרוש), ולכן קשה יותר למצוא ח' או ט' 'קוקאים' (המדה הנדרשת ליצור פאה), ומחירה גבוהה. אולם אפי' בקאסטם רק חלק קטן מהשערות נקשרות בעבודת יד, ורובה היא עבודת מכונה. לעומת זאת, ב'רמי קאסטם' השערות פחות משובחות ממוצא טורקיה, הודו, סין, וכו', ולפעמים גם ממוצא אירופאי, ושיער זה עובר תהליך הלבנה וצביעה, ולכן מחירם זול יותר מהקאסטם. גם בעצם העיבוד יכול להיות שברמי קאסטם יש פחות עבודת יד מהקאסטם, וגם זה מוזיל את מחירו. מ"מ אין ספק ש'רמי קאסטם' יותר יוקרתי מסתם פאה של שיער טבעי... על אף שמשמעות המילה 'קאסטם' בלע"ז ובעולם היא 'הזמנה מיוחדת', כלומר שמודדים הראש בדיוק והפאה תפורת ביד וכו', מכל מקום כאן בארץ ישראל התגלגל המושג 'קאסטם' לפאה יוקרתית, הגם שמיוצרת בבית חרושת וקונים אותה 'מהקופסה'".

ומוכח מדבריהם כי הפאה היוקרתית ביותר היא דוקא זו שאינה עוברת תהליך עיבוד כלשהו, אלא רק תפירה והתאמה מדוייקת לראש האשה, ובודאי שלא מן הנמנע שגם בדורות הקודמים ואף בימי חז"ל ידעו לייצר פאות שכאלה, וכפי שהבאנו לעיל (עמ' 499) מקונטרס נגד לבישת פאה, שכתב: "העולה מדברי הגמרא, שאין כל הבדל בין הפאה נכרית לשער הטבעי לענין יופיה של האשה. כלומר למרות שהבעל יכול להפר כל נדר בנוגע ליופיה של אשתו, ואפילו אם מדובר רק בחסרון קטן ביותר ביופיה בעיני בעלה, כמו שכתב ברמב"ם הלכות נדרים פרק יב' וז"ל: "בדברים שבינו לבינה כגון שנשבעה או נדרה שלא תכחול (את עיניה) או שלא תתקשט... או שלא תלבש רקמה" עכ"ל. אפילו הכי לענין שצריכה האשה לגלח את כל ראשה בסוף נזירותה אין הבעל יכול להפר את נזירותה, כיוון שאפשר לה בפאה נכרית. רואים שאפילו לבעל המתבונן באשתו מקרוב אין כל חסרון ביופיה של אשתו המגולחת, כי "אפשר בפאה נכרית". ולכן הפאה הנכרית היא תחליף מושלם של השער לענין יופיה של האשה".

וכן לפני כמאה שנה גילו שני ארכיאולוגים מאיטליה מערת קבורה בכפר מצרי עתיק, ובו נקברו איש ואשה לפני 3400 שנה, בתקופת מתן תורה. הקבר השתמר בצורה מושלמת, בצורה נדירה ביותר, ונמצא שלם וחתום. גם בגדיהם וחפציהם של בני הזוג נקברו עמם, והם הוצאו מהקבר ומוצגים כעת לכל דיכפין, במוזיאון המצרי בטורינו שבאיטליה.

בין החפצים ופריטי הלבוש הכוללים חמישים בדים, עשרים ושש חצאיות באורך הברך, ארבעה צעיפים ועוד, השתמרה גם הפאה של הגברת, ולראשונה ניתן לראות בחוש כיצד נראתה פאה מלפני דורות רבים. **המראה שלה הוא כמראה הפאות של ימינו הנראות כשיער טבעי ממש**, אך במקום שיער חלק הנהוג בזמננו, עשויה הפאה כולה קליעות של שיער המשתלשלות ויורדות.

תסרוקת זו היתה נהוגה בזמן מתן תורה והמשיכה גם בזמן הגמ' כאשר השיער הקלוע היה נחשב ליפה ביותר, וכמובא בגמ' במסכת סוטה (דף ט.). "היא קלעה לו את שיערה, לפיכך כהן סותר את שיערה", וכמובא בתשובות הגאונים (שבת דף ס"ד) שהבאנו לעיל: "פאה נכרית. שיער שמביאין מבחוץ ומקלעין אותו יפה יפה, ומניחין אותו בראשי כלות כל ימי חופתן".

פרק יז / עדיפות הפאה

הגאון רבי מנחם מענדל שניאורסאהן זצ"ל האדמו"ר מליובאוויטש (מתוך הספרים אגרות קודש, תורת מנחם ועוד)

"בעצם הענין דלבישת פאה נכרית, ולא להסתפק בכובע ומטפחת, מבואר ההכרח בזה בכמה מקומות. והרי רואים במוחש אשר לבישת כובע ואפי' מטפחת, משאירה חלק השיער בלתי מכוסה, על כל פנים במשך זמן קצר, זאת אומרת שעוברים על האיסור הגדול, וכהפסק דין בשו"ע. וגודל הענין מובן גם מגודל השכר על קיום הציווי, כפי שנצטוונו. וכלשון הזוהר הקדוש (ח"ג, קכו.) מתברך בכולא, בברכאן דלעילא ובברכאן דלתתא, בעותרא בבנים ובבני בנים" (אגרות קודש חלק י"ט, איגרת ז'תכ"ה. נוסח דומה נכתב בכמה מכתבים נוספים, וכן הובא בספר "ליקוטי שיחות" חלק י"ג עמ' קפ"ז).

עדיפות הפאה על המטפחת

"במענה למכתבה מפרשת תצוה בנוגע לפאה, בו כותבת שאינה מבינה בדיוק מה הכוונה בזה, ענין הפאה הוא, שהשערות תהיינה מכוסות לגמרי, ובמילא אם מכסים רק חלק, אין זה כפי שהכוונה בזה היא. גם היתה צריכה להשתדל שגם אחרות יעשו כן, ולבאר להן שזוהי הדרך וסגולה לבריאות, פרנסה ונחת אמיתי מהילדים, והשי"ת יעזור לבשר בשורות בזה" (אגרות קודש חלק ח', איגרת ב'תס"ג. מאידיש: "אגרות קודש מתורגמות" חלק ב' עמ' פ"ט).

הקפדה על לבישת הפאה בכפר חב"ד

"במענה על מכתבו מכ"ח אייר, בו כותב אודות הצעת נכבדות עבור בנו שיחיה. מובן ופשוט אשר תנאי שאי אפשר בלאו הכי הוא ענין הפאה, כי פשוט שאינו דומה הזקנות ואלו שבאו ממדינתנו לפנינו [=רוסיה], לזוג צעיר המתחילים עתה לבנות בית בישראל, ובכפר חב"ד, מיסודו והנהלתו של כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע, ואין זה רק ענין פרטי, אלא גם ענין כללי וגדר וזכות הרבים.

לאידך גיסא, אין בהנ"ל כוונתי שמוכרח לדבר על דבר זה ברעש וברוגז ובתור פקודה וציווי, כי העיקר הוא בהנוגע לפועל, ושיהיו בטוחים על דבר זה קודם החופה. וכפי שמתארים את מהותה של המדוברת, ואיך שקבלה עליה הנהגת ביה"ס "בית יעקב", וכנראה נשמעת להוראת המנהל דשם שבטח גם הוא יסייע בתעמולה בהנ"ל, בטוחני שיעלה בידם להתדבר על דבר הנ"ל.

גם המכסה כראוי עם מטפחת, חייבת בפאה

ובפרט שכאמור זהו נוגע לרבים, שאפילו אם פלונית אומרת שבהנוגע אליה אין נפקא מינה באיזה אופן תכסה ראשה, כיון שבכל אופן יהיה הכיסוי כדבעי, מובן שאינה יכולה להבטיח בהנוגע לאחרות וקל להבין. ובאם יסודר הנ"ל, שהיא טובתם האמיתית של שניהם והמשפחות, נכונה ההצעה ויהיה בשעה טובה ומוצלחת.

גם אם האמא אינה חובשת פאה

יש מקום לומר שמי שהוא יטעון על דבר הנהגת האמהות שלא דוקא בפאה [אלא מטפחת או כובע, ויש בזה משום "אל תיטוש"]. אבל כבר מילתי אמורה (בהקדם הידוע בחסידות, אשר כל היפך הברכות שבתורה, באמת ברכות הם. עיין לקו"ת פרשת בחוקותי) שהרי זה מברכות עקבתא דמשיחא, אשר בת כמה באמה להוסיף עליה בשמירת התורה והמצוה" (אגרות קודש חלק ט"ו, איגרת ה'תקי"ג).

הפאה מביאה פרנסה ובריאות

"פאה נכרית הוא ענין שנוגע לבנים ובני בנים, לפרנסה ובריאות, כדאיתא בזוהר, שהדבר נוגע לבני חיי ומזוני. אין לשאול מדוע פלונית ופלונית אינה חובשת פאה נכרית ואינה נוהגת כראוי, ומכל-מקום טוב לה בבני חיי ומזוני והצלחה בכל עניניה. ראשית, אין אדם יודע מה קורה אצל זולתו, ואיזה צרות יש לו, שהרי אף אדם אינו מספר לחבירו מה מתרחש אצלו. ושנית, אין להביט ("פארקוקן זיך") על הזולת, אלא יש לקיים את ציווי הקב"ה....

מה צורך בשיער המכסה שיער?

היה אצלי סטודנט מקולג', ואמר לי שאינו מניח תפילין ואינו לובש ציצית, משום שאינו מבין בשכלו מדוע יש לעשות כן. הסיבה היחידה שאין רוצים לחבוש פאה נכרית היא - משום שלא מבינים בשכל האישי שיש צורך בזה [מחמת שאין הבדל בין מראה הפאה למראה השיער הטבעי, והפאה לעיתים מוסיפה יופי]. מדוע אין סומכים על הקב"ה? כשמצווים "להשקיע דולר אחד", ומבטיחים תמורתו "מאה אלף דולר" - הרי אפילו על הספק כדאי לעשות זאת!...

הטענה שלא סוכם על דבר חבישת פאה נכרית מקודם (קודם החתונה) - אינה טענה כלל: וכי זהו ענין שצריך לעשותו כדי לקיים הבטחה? דבר זה צריך לעשות - משום שהוא מביא הצלחה ואושר אמיתי לבעל, לאשה, לבנים ולבני בנים.

פאה בכל הצבעים, יפה יותר מהשיער

פעם היו מגלחים את הראש לגמרי, מאוחר יותר נעשה המנהג לחבוש פאה נכרית ע"ג השיער. ובפרט בזמננו, שאפשר להשיג פאה נכרית בכל הצבעים, והיא נראית יפה עוד יותר

מהשיער שלה עצמה, תתבונן האישה בעצמה (ואין צורך לשם כך בהתבוננות גדולה של שעה או מחצית השעה) מהי הסיבה האמיתית לכך שהיא אינה רוצה לחבוש פאה נכרית אלא מטפחת - כיון שהיא יודעת שבנוגע לפאה נכרית אין ברירה להסירה... מה שאין כן בנוגע למטפחת יודעת היא שיש לה ברירה, שביכולתה להסיטה למעלה יותר ויותר, או לפעמים להסירה לגמרי. ודבר זה ידוע הרבה מהמציאות. יכולה היא לטעון, שהיא תלך לבושה במטפחת כראוי. בודאי שטוב הדבר אם יהיה כך, אבל מהמציאות יודעים שאין הדבר כן" (תורת מנחם חלק י"ב עמ' קפ"ח, שיחת ר"ח אלול תשי"ד. שיחה זו הובאה גם בספר "ליקוטי שיחות" חלק י"ג עמ' קפ"ח ואילך).

ברכות בגשמיות ורוחניות

"זה איזה זמן שהנני מתייעץ בעצמי אם לכתוב על דבר הענין דלהלן, אבל סוף סוף באתי לידי החלטה כי אין לי ברירה אחרת ומוכרחני מצדי לכתוב. מוכרח הדבר אשר בתו תחי' תלבש פאה... ואף שכותב הנני בלשון הקודש, הנה בטח יוכל להסביר זה הן לעצמו והן לבתו וזוגתו תחיינה... הנני בתקוה לקבל ממנו ידיעה בהקדם היותר אפשרי, אשר נסתדר הדבר בכי טוב, ובוודאי אשר יהיה זה צינור וכלי נוספים להמשכת וקבלת ברכות ה' יתברך להזוג הצעיר בכל המצטרך להם בגשמיות וברוחניות. מוסגר פה העתק מכתב לאגודת נשי ובנות חב"ד, ומה שנוגע גם כן להנ"ל (אגרות קודש חלק ז, איגרת א'תתצ"ב).

להזדרז בזה ככל האפשר

"נצטערתי במש"כ במכתבו שעוד לא באה ההזדמנות לנסוע להזמין פאה. ולפלא עליו שמחמיץ את הדבר כל כך, ובפרט שידוע לו המבואר בכמה מקומות בחסידות, ומובן גם כן בשכל אנושי, אשר כל רגע ורגע אפשר לקנות בו עולם מלא או ח"ו להיפך, ואם כן כל רגע ורגע העובר ואינו עושה בענין הנ"ל, הרי היתה בידו לבנות עולם, היינו להמשיך עי"ז תוספת קדושה בכל העולמות, כמובן מאגרת התשובה לרבינו הזקן פרק י"ב, ומפני התרשלות לא נעשה כזה. אבל אין צועקין על העבר, ועכ"פ עתה עליו להזדרז ככל האפשרי בזה, וזהו ג"כ הטעם שהנני שולח מכתבי זה במשלוח מיוחד. בטח ידוע לו שיש ע"י "מחנה ישראל" קופה מיוחדת לגמ"ח על ענינים כאלו, והתשלומים הם בתנאים נוחים, ואם זה העיכוב עד עתה חבל שלא גילה את זה, וכבר היה הדבר מסודר מכבר" (אגרות קודש חלק ו', איגרת א'תתל"ב).

להשפיע על הסביבה ללבוש פאה

"בנועם קבלתי מכתבו מל"ג בעומר, ונהניתי במאד לקרות בו ממה שכתב שהוא וזוגתו שיחיו רואים השגחה פרטית בעיני בשר שלהם, וצריך היה להסביר לזוגתו תחי' את הענין בביאור יותר, אשר כיון שראתה במוחש איך שהפאה הביאה לה ברכה והצלחה, הרי צריכה

להיות עינה טובה גם בשל אחרים וכמאמר רבותינו ז"ל במדות נותני צדקה, ולהשפיע גם על סביבתה בכיוון זה" (אגרות קודש חלק ז', איגרת ב'ק"ב).

לעמוד בתקיפות על לבישת פאה

"נתקבל הפ"נ שלו... ומה שנוגע ביותר... כיון שזהו ענין שבגלוי, ובפרט במחננו, שכפי השמועה התחילו להרגיש איזה חלישות בזה, היינו בענין לבישת הפאה, ובמילא צריך בזה תקיפות אשר אי אפשר בלאו הכי, כי אם שתלבש ותשא פאה דוקא, ובלי ספק אשר הרצון שלו ימציא אצלו אותיות המתאימות שיבוא לפועל ויצליח" (אגרות קודש חלק ה', איגרת א'ת"ב).

ללוות כסף עבור הפאה

"מצער אותי ביותר מה שכנראה בענין הפאות נעשית הזזה בזעיר אנפין, והרי ידוע שכל אתערותא הבאה מבחוץ צריך לנצלה בשעת מעשה, משא"כ כשעובר משך זמן. ומה שכתב אודות דוחק המצב וכו', הנה האמנם אי אפשר היה להשיג הלוואות בקופות גמ"ח של אנ"ש, שכפי הנודע לי הנה ישנה באגודת חב"ד שע"י כת"ר שליט"א אצל הו"ח כו' הר"ד גינזבורג ושנים או שלשה בירושלים עיה"ק ת"ו" (אגרות קודש חלק י', איגרת ג'קע"א, שנשלחה לרב דכפר חב"ד, הרב שניאור זלמן גרליק זצ"ל).

ברכות, עושר, ובני בנים

"שמחתי לקבל פרישת שלום מכם, וגם את הבשורה הטובה שמהיום והלאה היא חובשת פאה. והשית יעזור לכם ע"י קיום הבטחתו (זוהר חלק ג' דף קכ"ו ע"א) להתברך בברכאן דלעילא, בברכאן דלתתא, בעותרא, בבנים ובני בנים. ובפרט בימים שבין פורים ופסח, שנשי ישראל פעלו לעצמם וליהודים בכלל והביאו בזה ניסים בעולם, ימים אלו הינם ימי סגולה מיוחדים להצליח בכל הנ"ל" (אגרות קודש חלק ח', איגרת ב'תקנ"ה. מאידיש: "אגרות קודש מתורגמות" חלק ב' עמ' ק"ב).

לקיים ההבטחה ללבוש פאה

"נודעתי שהיתה כבר ההתראות של בתו... שתחי' עם ב"ג שיחיה, והנני לברכם בזה בברכת מזל טוב שתהיה ההתקשרות בשעה טובה ומוצלחת, והוא וזוגתו שיחיו ירוו מהם ומשאר ילדיהם שיחיו רוב נחת ועונג, אידישן און חסידישן נחת. אבל מאידך גיסא אמרו לי, שיש חשש שנחלשה אצל בתו שתחי' החלטתה ללבוש פאה נכרית. איני יודע איזה השפעה פעלה חלישות החלטתה זו, אבל בטח משתדלים באופן המתאים ובניחותא לראות שתקיים את ההבטחה על דבר זה" (אגרות קודש חלק ד', איגרת תתקל"ד).

מהתנאים לבית חסידי: לבישת פאה

"במענה על מכתבו מיום ג', בו כותב אודות הצעת הנכבדות עם מרת... ונכונה ההצעה, כמובן לאחר שתקבל על עצמה הנהגת ביתם באופן חסידותי, לבישת פאה וכו'. ויהי רצון שיהיה בשעה טובה ומוצלחת" (אגרות קודש חלק ט"ו, איגרת ה'של"ג).

הפאה סגולה לפרנסה

"אם היו שומעין לדברי, היינו... בהנוגע לפאה (ע"פ המבואר בזוהר ח"ג קכ"ו ע"א), כבר היה נראה שינוי ממשי במציאות הפרנסה, נראה בעיני בשר אפילו" (אגרות קודש חלק י', איגרת ג'רס"ו).

הרחבה אמיתית בגשמיות ורוחניות

"בהמשך לביקורה עם בעלה ובניהם שליט"א כאן, בו התבטא שהענין הידוע [לבישת פאה. מצויין בהערה שם] היה קשור בקישויים, שכנראה זה היה ביאור על עיכוב הענין עד עתה.

אבל נודע הבטחת חכמינו במשנתם, לפום צערא אגרא, ובפרט שכאשר מתבוננים בהענין, רואים אשר הצער יותר בדמיון מאשר במציאות, ובפרט בהעריך שכר הדבר, ובלשון הזוהר הקדוש (ח"ג קכ"ו, א) בשכר הדבר, וזה לשונו: אי עבדת כן בנהא יסתלקון דחשיבו על שאר בני עמא, בעלה מתברך ככולא, בעותרא בבני בנינים, נוסף על שכרה עצמה, שכרה מצד הענין ושכרה מפני שממשיכה שפע ברכה לכל בני ביתם.

ובוודאי יקיים השם יתברך ויתעלה הבטחתו האמורה, והיא ובעלה שיחיו יגדלו את ילדיהם שיחיו לתורה ולחופה ולמעשים טובים, מתוך הרחבה אמיתית בגשמיות וברוחניות גם יחד" (אגרות קודש חלק טז, איגרת ה'תתקפ"ה).

פאה שלימה

"לפני שבועות אחדים הראה השי"ת את חסדו במה שקרה לה שאפשר לקרוא לזה בשם נס, באופן נורמלי זה צריך לעורר הכרת תודה להשי"ת, שהוא הרופא כל בשר ומפליא לעשות. והתודה צריכה לבוא לידי ביטוי בדרך שהשי"ת רוצה, ורצונו נאמר באופן מדויק לכל ישראל ללא הבדל בין איש לאשה בתורתו הקדושה. ולכן קויתי שזה יעורר אצלה רצון ללבוש פאה שלימה... והנני מקוה שאקבל ממנה בשורה טובה, שכבר לבשה פאה שלימה לפחות מהיום והלאה, כמנהג בנות ישראל הכשרות, וגם שמנצלת את השפעתה להשפיע על סביבתה בכלל ועל הקרובים אליה בפרט שיתנהגו כפי שהשו"ע מורה, והשי"ת יעשה מאושרים" (אגרות קודש חלק ט', איגרת ב'תרל"ז. מאידיש: "אגרות קודש מתורגמות" חלק ב' עמ' קי"ג).

על כולן, ללא יוצא מן הכלל, ללבוש פאה

"בעזרת השם יתברך התקבלו לאחרונה התנהגויות והנהגות מסויימות בין אנ"ש, ונשות אנ"ש בפרט, שעד עתה, מפני סיבות שונות, לא כולם נהגו כן. וכמו כל דבר שהוא חדש, קל להרוס אותו ח"ו, לכן גדולה באופן יוצא מן הכלל הזכות של כל אחד התורם את חלקו לחזק זאת. מצד שני - קל יותר לפעול זאת בעצמו, גם אם עד עתה לא העריכו את זה לפי החשיבות האמיתית, כשמתחשבים בכך שאין זה ענין פרטי אלא יש לזה השפעה, במידה ידועה, על כל החוג. לכן, מבלי להיכנס לסיבות שמנעו עד עתה את ההנהגה של דברים מסויימים בבתי אנ"ש, בלבושים ובחינוך הבנים, רצוני להדגיש לכן שוב, שמהיום ואילך על כולן, ללא יוצא מן הכלל, להתאחד עם נשות אנ"ש הלוברשות פאה" (אגרות קודש חלק י', איגרת ב'תתק"ע. מאידיש: "אגרות קודש מתורגמות" חלק ב' עמ' קמ"ו. הובא גם בליקוטי שיחות חלק כ"ג עמ' שמ"ט. איגרת זו נשלחה לכמה ארגוני נשים).

תוספת ברכה והצלחה

"בנועם קבלתי מכתבו אשר זוגתו תחי' הסכימה ללבוש פאה, ויהי רצון מהשי"ת אשר תעשה זאת בלב שמח ובעגלא דידן תראה בעיני בשר תוספת ברכה והצלחה בעניינה הן הכללים והן הפרטים בבריאות הנכונה ובפרנסה לו ולכל ב"ב שיחיו" (אגרות קודש חלק ו', איגרת א'תקנ"ב).

בת קמה באמה

"מצינו בגמ' בסוף מסכת סוטה אודות העניינים שיהיו בעקבות משיחא, "בת קמה באמה וכלה בחמותה". וע"פ המבואר בליקוטי תורה בנוגע ל"תוכחה", ש"אף לפני הנראה... הם קללות, לפי האמת אינם רק ברכות", יש לומר שכן הוא גם בנוגע לתורה שבעל פה, שגם העניינים הבלתי רצויים הם באמת ברכות, ובנדון דידן - שיהיה הענין "בת קמה באמה וכלה בחמותה" שבאופן שאמה וחמותה תלמדנה מהבת והכלה ענינים של קדושה, כמו בנוגע לפאה נכרית" (תורת מנחם חלק י"א, שיחת פרשת בשלח תשי"ד).

היתכן כאב ראש בגלל הפאה?

"לכתבה אודות כיסוי השערות שלה, אין בזה כל שאלה כלל, כיון שה' אמר ברור שלטובת האשה ובעלה וילדיהם שיחיו שלא תהיינה שערות ראשה גלויות, ודאי אשר כן הוא ואי אפשר שע"י קיום מצוות ה', יבוא כאב ראש או הדומה לזה! לדוגמא, לכתבה אשר לובשת פאה נכרית בא כאב האמור, אפשר: א. שזהו שקר היצה"ר, שאינו רוצה שיקיימו מצוות ואינו רוצה שתבאנה ברכות ליהודים. ב. באם אמת הוא, הרי זה ראייה שלטובתה תגזוז שערותיה שתהיינה קצרות, אז ודאי שלא יהיה כאב ע"י הפאה נכרית. לפלא שאחרי שראתה בגלוי

ברכת ה' ונסיו בהולדת הבן שיחיה, שואלת בהענין" (ליקוטי שיחות חלק ל"ג, הוספות - דף רס"ד. מענה לאשה הטוענת שיש לה כאבי ראש בגלל לבישת הפאה, ממכתב כ"ב טבת תשד"מ).

לא להעלים עין

"...וכוונתי בזה, מה שנדמה לי כבר כתבתי לו, ענין הפאה בביתו, וכפי שכמדומני כבר רמזתי לו, שהדבר אינו משתנה ובודאי אינו נהיה מתוקן, על ידי זה שמעלימים עין ממנו, והשם יתברך לפניו נגלו כל תעלומות. והצער בקשר לזה מובן, על פי הזוהר הקדוש (מובא באחרונים שו"ע או"ח) חלק ג' כ"ו ע"א, בעיא איתתא לאיתכסא בזיוותא דביתא (מזה מובן עד כמה עוד יותר מחוץ לבית) ואי עבדת כן... בנהא יסתלקן בחשיבו וכו', מתברך בכולא בברכאן דלעילא בברכאן דלתתא בעותרא בבנין בבני בנין, ע"ש היטב.

רצוני להדגיש שוב, שאין כאן מינה ומקצתה של ענין של כפידא, אלא צער וכאב... ויהי רצון שסוף כל סוף כל אחד מאיתנו יראה כיצד הקב"ה משפיע ברכה והצלחה בגשמיות וברוחניות, ויעשה את הכלים הנחוצים לקבל ולנצל את הברכה במלוא היקפה.

ובבואנו מחודש הגאולה חודש תמוז, גאולת רבנו נשיאנו [הריי"צ זצ"ל] וגופא בתר רישא אזיל, יגאל כל אחד ואחד מאיתנו בתוך כלל ישראל מכל עניינים המבלבלים ויוכלו לעבוד השי"ת בשמחה ובטוב לבב" (אגרות קודש מתורגמות, חלק ג - איגרת ו' - תל"ו - מתוך כרך י"ז עמ' רפ"ח).

לסכם לפני סגירת השידוך

"יגמרו השידוך בשעה טובה ומוצלחת, באם הוריה שיחיו גם כן מסכימים על זה, אבל בכדי למנוע שקלא וטריא לאחר זה - כדאי שידברו לא רק במושגים כלליים "ע"פ תורה ומצוות" וכיו"ב, אלא גם בפרטים: פאה, שיעור בתורה בכל יום, וכמה, ואיפה" (אגרות קודש חלק כז, איגרת י"צב).

האמא תלמד מהבת ללבוש פאה

"ויש לקוות שסוף כל סוף יקויים מה שכתוב "והשיב לב אבות על בנים", כפירוש רש"י "על ידי בנים", וגם אצל בנות ואמהות, בנוגע לפאה נכרית [וכן הוא במכתבו לעיל: "מברכות עקבתא דמשיחא, אשר בת כמה באמה להוסיף עליה בשמירת התורה והמצוה"]. וגם בנוגע לענין הצניעות בלבושים, שלדאבוננו נעשה בזה פרצה גדולה שאין כמותה [שמגלות מה שצריך להיות מכוסה, כפי שמבאר בהמשך], אפילו אצל נשים זקנות... יש להסביר להן שהנהגה באופן של היפך הצניעות מורה על פחיתות הכי גדולה, שבחורה חושבת שהדרך היחידה שתמצא חן בעיני בחור היא, לא ע"י שכל, ולא ע"י רגש הלב, אלא דוקא ע"י זה שתגלה טפח שצריך להיות מכוסה!... ולכן, יש לנצל את ה"ברייטקייט" של הנוער - באופן

שהבת תפעל על אמה, והכלה תפעל על חמותה" [התוועדות ליל שמחת תורה תש"ל, נדפס בתשע"ו. יש להבהיר כי באותן שנים באמריקה, היו מקומות שהיה צורך לעורר על גילוי ראש וחצאיות קצרות מעל הברך. וכן כתבה הסופרת רוחמה שיין בספרה 'הכל לאדון הכל': "מעטות כיסו בכלל את ראשן לאחר הנישואין"].

הסיבה לבעיות בפרנסה: אי לבישת פאה

"במה שכותב אודות מצב הפרנסה וכן עוד איזה מאנשי שלומינו שיחיו, אינני רשאי לכסות דעתי בזה, כיון שנוגע לאחרים, ובעניינים הכי חשובים, ודעתי היא, שמהסיבות העיקריות להעדר ההצלחה עד עתה הוא, לא כל כך הסיבה הטבעית במצב הכלכלי במדינתם עתה, שהרי כמה וכמה התגברו על זה, אלא הענין דהפאות של נשי אנשי שלומנו תחיינה [באוסטרליה, שאינן מכסות את הראש בפאה. וראה במכתב הקודם].

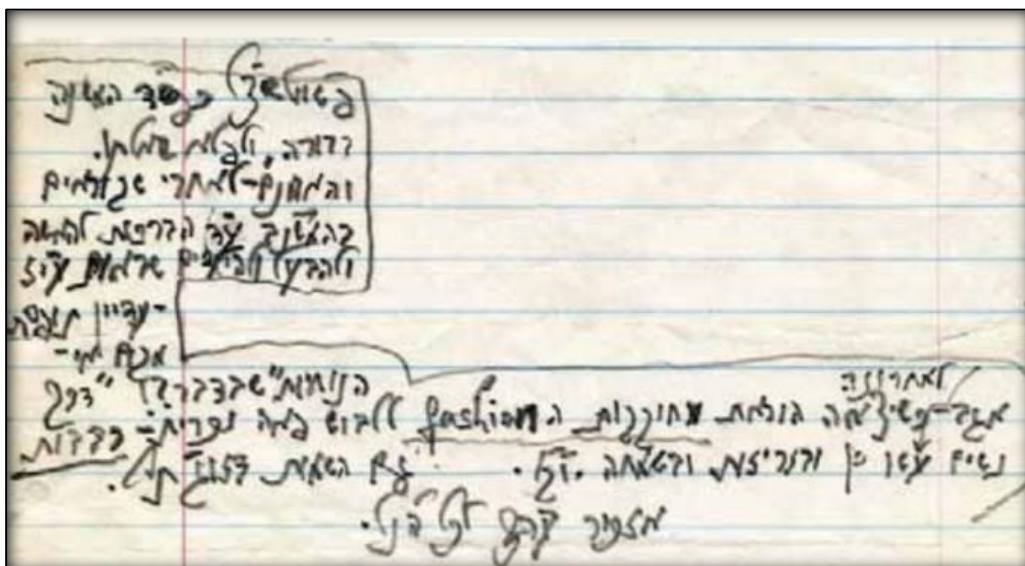
ואף שהלימוד זכות עליהן (ולא רק לימוד זכות לבד, אלא לאמתו של דבר) מפני שהורגלו במדינתנו לפנים [=רוסיה], ששם היה קשור זה בקישויים הכי גדולים ועל ידי ההרגל [ללכת בגילוי ראש] כהיתר ח"ו נעשה להן. ידוע שעניני לימוד זכות גדולים ביותר, אבל אין זה משנה המצב, שסוף סוף ענין הפאות אינו בסדר כלל.

ויהי רצון שיתקבלו דברי אלה כמו שהם, שאין הם באים בתורת קפידא ח"ו ותרעומות, אלא בתקוה שכולי האי ואולי וסוף סוף יעשו כל אנ"ש שיחיו את התלוי בהם לתוספת הצלחה בהנוגע לבריאות, לפרנסה ולנחת אמיתי מכל יוצאי חלציהם שיחיו מתוך שמחה וטוב לבב" [מכתב משנת תשי"ח לחסיד המתגורר באוסטרליה. צילום המכתב פורסם לאחרונה. וראה לעיל שכתב בנוסח דומה: "תנאי שאי אפשר בלאו הכי הוא ענין הפאה, כי פשוט שאינו דומה הזקנות ואלו שבאו ממדינתנו לפנים, לזוג צעיר המתחילים עתה לבנות בית בישראל, ובכפר חב"ד"].

לבוש פאה בזריזות ושמחה

"פשוט שצריך להיות כפסק דין המשנה ברורה, ולפלא שאלתו. והאומנם - לאחר שקוראים בהמשנה ברורה על דבר הברכות להאשה ולהבעל ולהילדים שבאות על ידי זה, עדיין תופסת מקום "אי-הנוחיות" שבדבר?

דרך אגב - לאחרונה כשיצאה הוראת מחוקקות ה-Fashion [=האופנה] ללבוש פאה נכרית - רבבות נשים עשו כן ובזריזות ובשמחה. וק"ל" (מכתב שפורסם בקובץ "תשורה" סיון תשע"ג, במענה לאשה ששאלה מה לעשות עקב כך שהפאה גורמת לה אי נוחות).

המטפחת נשמטת מעל הראש

"חתן וכלה נכנסו פעם ל'יחידות' לפני חתונתם, וביקשו ברכה. הם הוסיפו לבקש שהרבי יהיה המסדר קידושין (במשך מספר שנים לאחר תחילת הנשיאות, הרבי היה מסדר קידושין בחופות החסידים, לאלו שעמדו בתנאים מסויים שהציב). הרבי פנה אל הכלה ושאל האם תלבש פאה נכרית אחרי החתונה, שכן כידוע הרבי הקפיד על כך גם באותם ימים שהדבר היה פחות מצוי מכפי שהוא היום. הכלה השיבה בשלילה באמרה כי תלך עם מטפחת.

הרבי לא היה שבע רצון, והגיב כי טבע המטפחת לרדת מעל הראש. הכלה אמרה שאכן תיזהר להחזירה למקומה במקרה כזה. הרבי לא קיבל את דבריה, ואמר שהניסיון הראה שלא ממהרים להחזיר את המטפחת במקרה שהיא נשמטת. מכל מקום, אם הכלה אינה מוכנה ללבוש פאה, "לא אוכל להיות מסדר הקידושין", אמר הרבי.

נראה שהחתן והכלה דנו בנושא בימים הבאים, שכן בבוקר יום החופה ניגש החתן אל הרבי שעה שהגיע לבית מדרשו, ואמר שהכלה ביקשה למסור כי החליטה ללבוש פאה, ולכן היא מבקשת שהרבי יסכים להיות מסדר הקידושין. הרבי הגיב ואמר "כעת כבר מאוחר בשביל זה". "והרי השעה עכשיו רק עשר בבוקר, והחופה תהיה בערב?" תמה החתן. הרבי

השיב "בוודאי אין כוונתך רק בנוגע אלי, אלא גם מה שמצטרף אלי שעה שאני מסדר קידושין, ובשביל זה כבר מאוחר..." ("סיפורים מחדר הרבי" שסופרו ע"י מזכיריו, דף מ'. סיפור זה הובא במקומות רבים).

לקנות שתי פאות לפחות

הרב שמואל מלונדון מספר, "לפני חתונתי ביקשתי מהרבי שיסדר אצלנו את הקידושין, ואכן הרבי רמז שכך יהיה. ואז פתאום בא אלי הרב חדקוב (המזכיר), ושאל אותי כמה דברים (היה מובן שהוא שואל בתור שליח מהרבי). בין השאר הוא רצה גם לדעת אם יש לכלה לכל הפחות שתי פאות, שאז כשמנקים אחת קיימת השניה. עוד שאל ממתי תלבש הכלה את הפאה, בהתכוונו לכך שהכלה צריכה לחבוש את הפאה עוד קודם החופה" (מקדש ישראל, עמ' רצ"א).

מסירות נפש על לבישת פאה

"כל ענין שרבינו מעורר עליו, הוא מאוד דורש אותו, כמו בענין כיסוי השערות בפאה, אשר פעם אמר, שהוא יצליח בענין במסירות נפש. ופעם אחת כשנתן ברכה ארוכה לאחד התמימים, אמר בסוף: כל זאת - שיהיה פאה, ובאם לאו - אין לכך כל קשר אלי" (יומנו של החסיד ר' משה לברטוב, שנת תשי"ד).

גם המכסה במטפחת כראוי

מספר הרב ראובן דונין זצ"ל, שרעייתו הייתה ממשפחה של יוצאי הונגריה, והקפידה לכסות ראשה במטפחת באופן שלא ראו אף שיערה אחת לחוץ (כדעת החת"ס), ובמכתב ענה לה הרבי "במענה לשאלותיהם... נכון שתלבש פאה נכרית, כמנהג נשי חב"ד" (מקדש מלך חלק א', עמ' רל"א).

עסק הפאות הוא עסק טוב מאוד

גב' פרידה קוגל מברוקלין ניו יורק, מספרת. "בשנת תש"ל היה לי עסק קטן בברוקלין לסירוק פאות. עבדתי מאוד קשה והתפרנסתי בצמצום רב. כשנכנסו ליחידות אמר לי הרבי שלא אדאג כי העסק שלי הוא עסק טוב מאוד, באשר כל אשה צריכה שיהיה לה פאה אחת לחול ופאה אחת לשבת. עוד הוסיף הרבי, שיגיע זמן שהחנויות של הפאות מכל העולם יזמינו אצלי את הפאות... הדברים של הרבי היו תמוהים, כי בכלל לא היה נהוג לקנות פאה מיוחדת לשבת (בקושי השיגו כסף לפאה אחת). וגם מה שאמר שיזמינו אצלי מכל העולם, זה נראה לי לכל היותר כבדיחה... והנה ה' עזר, הקמתי בית חרושת לפאות, ומכל העולם רוכשים אצלי את הפאות. פעם קיבלתי טלפון ממשהי שהציגה את עצמה בתור "גברת שניאורסאהן"... הבנתי מיד שזו הרבנית חיה מושקא ז"ל. היא אמרה לי בפשטות: "אני רוצה להזמין אצלך

פאה". קבעתי איתה זמן ונסעתי אליה הביתה עם כמה דוגמאות. היא קנתה אצלי פאה, ומאז קנתה פעמים רבות" ("לקט שכחת הפאה" עמ' ק"ט).

חצי פאה זה כמו חצי בריאות

"את הדברים דלהלן שמעתי בטלפון מפי הגברת זלדה נעמעס [ז"ל, אשת חינוך ידועה מחסידי חב"ד] מברוקלין ניו יורק. "כשהגענו לארה"ב מאירופה בשנת תשי"ח לאחר נישואינו, נכנסנו אל הרבי ליחידות. אני לבשתי כובע וחצי פאה, ולא ראו לי אף שערה אחת משערותי. במהלך היחידות וכו' אמר הרבי: "צריך ללבוש פאה!" אני עדיין לא קלטתי אז מה זה "רבי" ונסיתי להתווכח, ואמרתי: "כל השערות שלי מכוסות, והשערות שרואים זה חצי פאה". והרבי ענה: אבל צריך ללבוש פאה! חצי פאה זה כמו חצי בריאות". והמשיך: "עבור לבישת פאה מובטח בריאות, פרנסה ונחת מהילדים ומהנכדים... ומה עוד את רוצה?" עניתי לרבי: "זה מספיק". ואז אמר הרבי: "תמצאי כאן מישהי שהיא מבינה בזה, והיא תלך איתך לקנות פאה יפה, שמי שתראה את זה תרצה גם היא ללבוש פאה". ובפנותו לבעלי אמר הרבי: "לך לרב חדקוב, הוא ילווה לך כסף לפאה יפה עבור אשתך". כמובן שאחרי ברכות כאלו, אין אני יוצאת מפתח ביתי עם מטפחת. אפילו כשאני יורדת להוציא את הזבל החוצה, גם אז אני לובשת את הפאה" (שם, עמ' ס"ג).

קבלה על עצמה ללבוש פאה, ונרפאה ממחלה סופנית

"בתקופת לימודיו של ר' שלום ב-770, התפרצה אצל אמו מחלת השחפת, שהיתה באותם ימים מחלה קשה וסופנית... ר' שלום קיבל מכתב מאחותו, שבו תיארה בדיוק את מצבה הקשה של האם ואת אבחנות הרופאים. הוא הכניס את המכתב כמות שהוא למזכירות, אל הרבי, וביקש את ברכתו ואת עצתו. תשובת הרבי לא איחרה להגיע. הרבי הורה להתייעץ עם הרופא ד"ר זליגסון... עוד הורה הרבי למרת בתיה, שתעשה לעצמה פאה נכרית, ותשתדל בענין זה גם אצל אחרות. והיא אכן עשתה זאת, וממיטת חוליה - במהלך אישפוז ארוך וממושך - הוסעה היישר לסלון הפאות. כשהגיעה, הציעו עבורה מיטה מתקפלת לנוח מפאת חולשתה. כך נרכשה פאתה הראשונה... ואכן זכתה מרת בתיה ע"ה והאריכה ימים עד גיל 90" (תולדות חייו של הרב שלום פלדמן, בקובץ תשורה תשע"ה).

לא לחבוש כובע מעל הפאה

"פעם שאל אחד מאנ"ש ביחידות (בשנת תשל"ב), האם יש איזה ענין בלבישת כובע על הפאה? וענה הרבי: כשאשה לובשת כובע על הפאה שלה, הנה נשים אחרות לא יעלו על דעתן שזו פאה, והראיה - לדעתן - שהיא חובשת כובע (ותרתי למה לי?) ולכן יחשבו שהשיער שתחת הכובע היא שערה [הטבעי], ולא [השיער] של הפאה, ובמילא יצא מזה לדעתן שזוהי ההנהגה המתאימה, שמספיק רק כובע על השיער" (קובץ תשורה תשס"א, ותשנ"ט).

ללבוש פאה בהנאה

"שמחתי מאוד לקבל את מכתבך עם החדשות הטובות, שהזמנת פאה נכרית בביקור האחרון שלך בניו יורק. הקב"ה בוודאי ימלא את הבטחתו כפי הכתוב בזוהר הקדוש, להביא לך, לבעלך ולילדים, הצלחה ובריאות טובה, ובפרט במקרה שלך, שבנוסף למעשה עצמו יש גם קידוש השם.

אני בטוח שתלבשי אותה בהנאה, כפי שהבעש"ט הדגיש את החשיבות של עבודת השם בשמחה, וברכת השם אלייך תגדל עוד. ואני רוצה להוסיף ולאחל שהקב"ה יזכה אותך שחברותיך ומכרותיך ילכו אחרי הדוגמא הטובה שתני להן" (מכתב שפורסם לראשונה בקובץ תשורה תשע"ו. תרגום חופשי מאנגלית).

קבלה על עצמה ללבוש פאה, ונושעה

"השבוע ביקרה אצלנו מרת פרוס, חמותו של שלום לברטוב ומרדכי דובינסקי, וסיפרה דבר נפלא מכ"ק אדמו"ר. אחד הבעלי בתים בבית הכנסת בו משמש שלום לברטוב בתור שמש, יש לו ילדה בת אחד עשרה, ול"ע נשרו שערותיה באופן מבהיל עד שהיתה מתביישת לצאת החוצה. היו איתה אצל הרבה רופאים וגם אצל אדמו"רי"ם, אבל ללא הועיל. ויעצם שלום לברטוב שילכו לכ"ק אדמו"ר וישמעו לעצתו. כ"ק אדמו"ר אמר להם שבאם תקבל הילדה על עצמה, אשר כשתגדל ותינשא תלבש פאה נכרית, יעזור לה השי"ת שיגדלו שערותיה. היא הבטיחה וקיבלה על עצמה, וכעבור זמן התחילו שערותיה לגדול, וכעת יש לה שערות גדולות ונאות" (קובץ תשורה, סיון תמוז תשס"ה).

אמר המעתיק: וכן כתב הגאון רבי מרדכי שמואל אשכנזי זצ"ל, רב ואב"ד דכפר חב"ד, במכתב מיוחד שפירסם, וזה לשונו: "ב"ה, ערב ראש השנה תשס"ח. אל אנ"ש שיחיו תושבי הכפר. בקשר לכיסוי הראש של נשים נשואות, אשר לאחרונה נהייתה בזה פירצה נוראה - הנני להודיע:

א. מובן ופשוט אשר בחבישת מטפחת או כובע, כשאפי' רק מקצת מהשערות מגולות - הרי זה היפך השולחן ערוך! ב. ע"פ הוראות כ"ק אדמו"ר, על האשה לחבוש אך ורק פאה נכרית!

הדברים מחייבים את כל אחת ואחת ללא יוצאת מן הכלל. אי לכך: אין לתושבת הכפר לצאת מביתה ללא חבישת פאה, והנני רואה בהוראה זו חלק מתקנון הכפר! ונזכה לכתובה וחתומה טובה, כהבטחותיו הקדושות של הרבי שע"י חבישת הפאה זוכים לבני חיי ומזוני ולפרנסה".

רבני חב"ד

וכן הגאון רבי אהרן יעקב שוויי זצ"ל, חבר בד"צ דשכונת קראון הייטס בברוקלין, כתב במכתב שפירסם וזה לשונו: "לכל תושבי שכונתנו... הנני פונה בזה לכל אחד ואחת לעשות כל שביכולתם, הן אלו שצריכים לחזק עצמם בענייני צניעות, והן אלו שיכולים להשפיע בזה על אחרים... והן בענין

חבישת פאה נכרית דוקא, כי אין לנשואות שום היתר - גם לא בימי הקיץ, וגם לא כשנמצאות בנאות דשא (קנטרי), לצאת בכובע או במטפחת.

ולבטח שצריך להקפיד על זה כאן, בשכונת המלך, **שהזהיר על כך ריבוי פעמים** (ויכולים לראות הדברים באגרות קודש, וכן בספרי המלקטים), והוסיף כי ההקפדה בזה הרי היא צינור לקבלת ברכות ה' לבריאיות, פרנסה, והרבה נחת, ונחת אמיית, מהילדים והנכדים, אשר על כן ביקש מכל אחד ואחת להשפיע בזה ולפרסם זה לכולם.

וכן כתבו חברי בית דין רבני חב"ד בארץ הקודש, וזה לשונם: "כבר ידועה דעתו הנחרצת של כ"ק אדמו"ר שיש יתרון בכיסוי הראש ע"י פאה יותר מכיסויים אחרים". וחתמו על כך הגאונים: הרב זאב דב סלונים זצ"ל, הרב בן ציון ליפסקר זצ"ל, ויבלחט"א הרב יצחק יהודה ירוסלבסקי שליט"א, הרב אליהו יוחנן גור אריה שליט"א, הרב יוסף הכט שליט"א, והרב מנחם מנדל גלובבסקי שליט"א.

רבי עזריאל הילדסהיימר

וכדברי הרה"ק מליובאוויטש זצ"ל, כתב גם הגאון רבי עזריאל הילדסהיימר זצ"ל, וזה לשונו: "מה שרצה לומר כי הפאה גרועה יותר ויותר ממטפחת, באמת לא נראה כן, אלא **עדיפה יותר ויותר**, שמכסה כל הראש במכסה גמורה" (ראה דבריו לעיל בעמ' 197).

החזו"א ותלמידיו

וכן הובא בספר "דינים והנהגות מהחזו"א" (חלק ב' פ"ח אות ט'), שיש יתרון לפאה נכרית על כיסוי ראש במטפחת הנפוצה בזמננו, שאינה מכסה את כל השיער, ומידי פעם מחליקה מהראש. וכן הביא בספר "נזר החיים" (עמ' רי"ד) בשם הגר"ח קניבסקי, שכן דעת החזו"א. וכמו כן אמר לי הגאון רבי יעקב פרידמן שליט"א ראש ישיבת תושיה, שהחזו"א החשיב מאוד את המנהג ללבוש פאה נכרית, ועל כן נוהגות בנות משפחתו (של הגר"י פרידמן) לכסות ראשן רק בפאה. וכן אמר לי הגר"ח גריינמן זצ"ל. וכך היא גם דעתו של הגאון רבי חיים קניבסקי זצ"ל, שהרי במענה לשאלה האם יש עדיפות לפאה נכרית על מטפחת הנהוגה כיום, כתב לי "יתכן" (וכוונתו שכן נוטה דעתו. וראה דבריו לעיל בעמ' 178).

הגר"מ פיינשטיין

וכן העיד בשו"ת אור יצחק על דעת הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל, וזה לשונו: "וזכרני מיד לאחר נשואי שאלתי את הגאון הגדול הנ"ל [בעל אגרות משה] אם צריך ללבוש כובע על הפאה נכרית, ואמר לי שאין צריך. ועוד הוסיף לומר לי כי **פאה נכרית יותר טוב ממטפחת**, כי פאה נכרית מכסה את כל השערות, ועוד שבזה תמיד נשאר מכוסה כל זמן שהיא על ראשה, מה שאין כן במטפחת". והגאון רבי יצחק עבאדי שליט"א הוסיף על זה: "ופוק חזי שדבריו צודקים" (ראה לעיל בעמ' 351).

הגר"צ אבא שאול

בספר "תפארת אבות" (חלק שישי - פניני האור לציין, עמ' ל') שיצא לאור ע"י ישיבת "אור לציין" בראשות הגר"א אבא שאול זצ"ל, הובאה דרשת הגר"צ מתוך הקלטה: "אם שערות האשה יוצאות בחוץ, לפי הזהר זה לא טוב. **ופאה עדיף, שהיא מכסה את כל הראש.** ולא נקראת הולכת וראשה פרוע, כך משמע מהרמ"א. ואפילו שיש חולקים, אנחנו פוסקים כמו השו"ע והרמ"א".

וכן בקונטרס הנקרא "כיסוי ראש לאשה" שכתב הרב דוד קורן שליט"א, הביא את דעת הגר"צ אבא שאול זצ"ל, וזה לשונו: "יש מהעולם שרצו לטעון שה"אור לציין" רק הליץ בעד המנהג אבל למעשה לא התיר, ולכן שאלתי את בנו הגאון רבי אליהו אבא שאול שליט"א האם נכון הדבר, וענה לי בזה הלשון, באופן כללי סבר אבי שמטפחת עדיפה, אבל כיון שיש נשים שיוצאות להן שערות מהמטפחת, **העדיף אבי את הפאה והנהיג בביתו ללבוש פאה נכרית**, שזה כיסוי יותר טוב, וכך הורה לנשים אחרות" (וראה עוד לעיל בעמ' 216).

הגר"ש משאש

וכן כתב מרן הגאון רבי שלום משאש זצ"ל, וזה לשונו: "אני רואה במנהג זה [של לבישת פאה נכרית] דבר חשוב ביותר, **ומעלה גדולה נמצאה בו**, לפי מש"כ הפוסקים החולקים על מהר"ם אלשקר על מה שהתיר גילוי שערות חוץ לצמתן... והנה באלו הנשים הלו בשערות מטפחת, אי אפשר לומר "ונקה", כי המטפחת בורחת מן הראש, וגם מי שלובשות כובע נשאר הרבה שיער חוץ לצמתן, ועיני ראו נשי הרבנים **קרוב לשליש ראשן מגולה, וכסהו והתגלה**" (ראה דבריו לעיל בעמ' 256). ועוד כתב, "טוב שנקח מנהג זה שיש בו כיסוי הראש לגמרי בלי להניח שום שיער יוצאת חוץ וכו', משתלבש מטפחת או כובע ותלך אחר מנהג שיש בו מחלוקת. ולדעת צד אחד יש בו משום **פריעת ראש דאורייתא** שנגלה שיערה מגופה ממש" (שם, עמ' 256).

וכתב עוד, "**ומצוה רבה לפרסם ההיתר** כדי למשוך נשי הדור החדש המגלות ראשן לגמרי שיבואו ללבוש פאה נכרית בהיתר. לא כן כאשר שומעים דעת האוסרים, אזי לדידהו שאין עולה על דעתם ללבוש מטפחת ואמרות כיון שכן הוא שהאיסור שוה, טוב להישאר חפשי בשיער גלוי לגמרי. לא כן בשמעם מדת ההיתר, אזי יבואו לבחור בטוב ולמאוס ברע". ועוד כתב, "מצוה וחובה על הנשים להתקשט לבעליהן וכו' בהיתר, **ולא להתנוול ע"י מטפחת ויגרמו לבעליהן לתת עיניהם באחרות** ח"ו, וכמה חששו חז"ל והתירו הרבה איסורין שלא תתגנה האשה על בעלה" (שם, עמ' 244).

הגר"מ שטרנבוך

וכן כתב הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א, וזה לשונו: "רצוני להדגיש, דהאוסר היום לכל אחד פאה נכרית מדינא, **אינו מחמיר רק מיקל בזה מאוד**, שאשה היום במטפחת אינה מכסה כל שערותיה תמיד, וזה מקום לחוש לאסור מדינא אפי' מהתורה לרשות הרבים, ואם בפאה נכרית החשש לרוב הפוסקים רק מדת יהודית, במטפחת החשש מגילוי שיער, והיינו פגיעה בדת משה ממש, וא"כ **המחמיר עלול להקל לגרום איסור תורה**, שרק יחידים אצל הספרדים שיפרקו פאה

נכרית, יזהרו במטפחת שתכסה תמיד כל השערות כדין, וגם אם בפאה נכרית הרי זה שינוי מדרכי אבותינו, במטפחת לחוד ובמיוחד לספרדים הרי זה שינוי טפי, שזה מפורש בשו"ע שצריך עוד לרשות הרבים רדיד ולא סגי במטפחת לבד, וכן נהגו באמת אצלם מדורי דורות, עד שסביבם נשתנה המנהג והתחילו במטפחת לבד. וא"כ אפי' במטפחת אין בזה חומרא, רק קולא נגד הפסק ומנהג מדורי דורות שצריך חוץ מהמטפחת רדיד דוקא, מה שאין כן בפאה נכרית כבר הבאנו לעיל שאולי לכ"ע אין צורך ברדיד" (ראה דבריו לעיל בעמ' 338).

הגרמ"י לפקוביץ

וכן כתב הגאון רבי מיכל יהודה לפקוביץ זצ"ל, וזה לשונו: "ובאמת דכיסוי הראש ע"י פאה גרמה טובה לכיסוי נאות של שערות הראש לבל יראו החוצה, גם לאלו שע"י כיסוי המטפחת לא היה דבר זה נשמר אצלם היטב... התעמולה שעושין בדבר [נגד לבישת הפאה] יש בזה סכנה, לערער עיקרי הצניעות המחוייבת מן הדין, ואין דעת תורה נוחה מזה שיצא ח"ו איזה פירצה" (ראה דבריו לעיל בעמ' 161).

הגר"ב זילבר

וכן כתב הגאון רבי בנימין יהושע זילבר זצ"ל, וזה לשונו: "גם האיסור דפריעת ראש באשה אינו מוכרח שזה רק בגלל צניעות, אלא ככל התורה שיש עוד טעמים שנעלמו מאיתנו, והראיה שהרי לפי הזוהר אסור גם בחדרי חדרים, ומשמע אפי' אין שם שום איש היא מוזהרת שלא יצאו השערות מחוץ להכיסוי... ולזה ברור הוא שהשערות של הפאה לא הוי כשערות הטבעיים שלה, ויש לזה מעלה שאפשר לקיים בקל דברי הזוהר "דאפילו וכו' שעה אחת מראשה" (ראה דבריו לעיל בעמ' 315).

הגרש"ז אויערבאך

וכן העיד הגאון רבי יצחק ירוחם בורודיאנסקי שליט"א: "היה מקובל אצלנו, אני לא יכול להגיד שממש זה גם על דעתו [של הגרש"ז אויערבאך] אבל כך היה מקובל בבית, שיש עדיפות ללכת עם פאה. כי הפרקטיקה מראה שנשים שהולכות עם מטפחת - יש להן בעיה נפשית עם זה, וזה מתפרץ אצלן בדברים אחרים, והדברים האחרים הם לא צנועים כל כך" (ראה דבריו לעיל בעמ' 152). וכן העיד נכדו: "כאשר אמי התחתנה הוא קנה לה פאה נכרית. גם לבת דודתי שהתחתנה (נכדתו) ולא רצתה לקנות פאה נכרית, אמר: תהיי נורמלית ותקני פאה כמו כולן" (ראה שם).

הגר"מ ווינער

וכן כתב הגאון רבי משה ווינער שליט"א, וזה לשונו: "יש להעדיף לבישת פאה נכרית על כיסוי השיער ע"י מטפחת או כובע, מכיון שבהן קשה לכסות את כל השיער בתמידות" (ראה דבריו לעיל בעמ' 182).

הגר"י טשזנר

וכן כתב הגאון רבי יהודה טשזנר שליט"א, וזה לשונו: "הפאה מכסה יותר טוב את השערות שלה, כי בזה אפשר בקלות לכסות גם את כל השערות שבצדדים, וגם היא צמודה היטב ואינה נופלת, אבל עם מטפחת קשה לכסות את כל השערות שבצדדים, וגם המטפחת הרבה פעמים מחליקה וע"י זה מתגלים שערותיה. על כן, אשה שיודעת איך לקשור את המטפחת באופן שמכסה היטב את כל שערותיה, ובלי להחליק פה ושם, יש עדיפות והידור בלבישת מטפחת, אבל אם אינה יכולה להיזהר בזה, **עדיף ללבוש פאה**. ויש לשים לב, כי כל ענין כיסוי הראש הוא משום צניעות, שלא ראה מהשערות הטבעיות שלה החוצה" (ראה דבריו לעיל בעמ' 186, ובהסכמה לספר זה בעמ' 39).

הגר"מ גרוס

וכן כתב הגאון רבי מרדכי גרוס שליט"א, וזה לשונו: "וצריכה להיזהר מאוד שלא יצא משיער ראשה אף משהו, ונשים שמשאירות שערות גדולות **יקשה הדבר מאוד שלא יצאו מעט שערות דרך המטפחת, ועדיף שתלך עם פאה נכרית אף בבית**, וע"י זה לא יצאו שערות" (ראה דבריו לעיל בעמ' 189).

הגר"פ ברונפמן

וכן אמר הגאון רבי פנחס ברונפמן שליט"א, אב"ד בבית דינו של הגר"מ גרוס (תמצית מדרשתו בפסח תשע"ח): "החזון איש אמר שמותר וצריך ללכת עם פאה נכרית, בגלל שזה מכסה יותר. ככה אומרים תלמידיו הקרובים, וקרובי משפחתו... הרב אלישיב התיר לכתחילה ללכת עם פאה.. המשנה ברורה כותב שהגוזרת שערות של עצמה ועושה מזה פאה, זה מותר.. יש לי תמונה מהסבתא שלי, שהיתה אשת רב חשוב מאוד ברוסיה, ראיתי אותה עם פאה וזה היה נראה כשיער.. הרבה נשים שהולכות עם מטפחות צריך לגרש אותן, הן הולכות שלא כדין, חצי ראש פתוח, המטפחת זזה.. התעמולה לעבור מפאה למטפחת היא תעמולת הבל ממש.. האשה שרוצה ללכת עם פאה - זכותה ללכת עם פאה, ואין בעלה יכול לכפות אותה נגד רצונה.. ר' שמואל אויערבאך זצ"ל היה שואל את האשה אם זה מפריע לה או לא, אם היא רוצה להחליף או לא.. לעשות מזה תעמולה, לפי דעתי זה לא הגון.. כתוב בגמ' שהמלך לא יכול לדון, כי לא דנים אותו, ולכן אינו יכול לדון מישהו אחר. אתה, את החומרות תחמיר על עצמך, אל תלך ותזרוק את הפאה של אשתך בזמן שאתה לא יודע אם אולי זה פוגע בה, אם היא תתבייש לצאת לרחוב".

הגר"ג ציננער

וכן כתב הגאון רבי גבריאל ציננער שליט"א, וזה לשונו: "ולאחרונה כשנודע החשש על הפאות שהם מע"ז הסירו הנשים את הפאות ולבשו מטפחות, וראינו בכמה מקומות ובפרט בערי ארה"ב שהיו יוצאות שערותיהן מבעד המטפחת, מה שלא אירע בפאה נכרית" (ראה דבריו לעיל בעמ' 356). ועוד כתב: "יש מעלה בחבישת הפאה, שהרי בכיסוי מטפחת מצוי שחלק השיער מגולה, וכבר נתבאר בפוסקים לאסור כלל, דלא כדברי מהר"ם אלשקר סי' ל"ה" (שם, עמ' 366). ועוד כתב: "והנה בימים ההם היו נוהגים ללבוש צעיף ועליו המטפחת, שני כיסויים, או בכמה מקומות שנשים גילחו

את שערות ראשן, ובימינו אין הדבר נהוג בכמה קהילות ישראל, לכן יש מעלה לחבוש פאה המכסה את כל השערות" (שם, עמ' 367).

הגר"י שפירא

וכן כתב הגאון רבי יהודה שפירא זצ"ל: "פאה צנועה אין בה שום פקפוק, ובימינו יש בה גם משום חיזוק הדת כי קשה לצעירות לעמוד בניסיון" (ראה דבריו לעיל בעמ' 159).

מוהרא"ש

וכן כתב הגאון רבי שלמה אליעזר שיק זצ"ל: "אלו הנשים שהולכות בשערותיהן, לא די שיש להן מטפחת, כי רואים בחוש אשר דרכה של המטפחת לזוז ממקומה, ובכך נראות שערות ראשה בחוץ. ועל כן טוב מאוד לחבוש פאה נכרית, שעל ידי זה לכל הפחות תהיינה מכוסות השערות. ואף שיש מהנשים הספרדיות הנוהגות שלא ללבוש פאה נכרית משום פריצותא, עם זאת מי שרוצה להסתכל בעין אמת ולהבין את האמת, ההכרח לו להודות, אשר אי אפשר בשום פנים ואופן לכסות את השערות במטפחת בלבד, כי היא נוטה הצידה, ואז נראות השערות בחוץ, ויש על זה קללה מהזוהר הקדוש, עד כדי כך שאומר הזוהר, שכל העניות והדחקות שאדם סובל, היא רק מחמת שהאשה הולכת בגילוי שערותיה בביתה, ומכל שכן בחוץ, ועל כן בזה שהאשה חובשת פאה נכרית הרי זה כמי שמתלבשת באיזה כובע, כי סוף כל סוף אין זה השיער שלה, כי אם כמו כובע על השיער, אשר זה טוב יותר, ובוזה היא מכסה את כל שערותיה שאין רואים אותן בחוץ" (וראה דבריו באריכות לעיל עמ' שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת).

הגר"י פיינהנדלר

וכן כתב הגאון רבי חיים ישראל פסח פיינהנדלר זצ"ל: "ולענ"ד גם ללבוש מטפחת היא קולא, וטעמי משום שקשה מאוד לכסות הראש כמו שצריך, והיינו מעל המצח ומעל העורף, ששם מצוי שהשערות בולטות כי אין המטפחת יכולה לכסותן לגמרי. ולכן עלינו לבאר מה עדיף, מטפחת שמגלה חלק מן הראש, או פאה שאינה מגלה כלום".

"וכנזכר לעיל, לבישת הפאה הנכרית היא תלויה במחלוקת, וכבר הכריע הרמ"א שיש על מה לסמוך. אמנם כאשר האשה מגלה מקצת שערות הדבר אסור לכל הדעות, שהרי רק השערות שאי אפשר לצמצם אותם מותר להיות מגולות, וכמש"כ המשנ"ב. ולכן נראה שהפאה עדיפה על מטפחת שמגלה מקצת שערות" (ראה דבריו לעיל בפרק א').

גדולי ישראל

וכן הביא בספר "מאיר עוז" (סי' ע"ה סעיף ב' אות ב') בשם כל גדולי ישראל, וזה לשונו: "ושמעתי שהורו גדולי ישראל, אחר שנתגלה שיש שערות הבאות מע"ז, ורצו אברכים יר"ש לשנות המנהג ולהתחיל ללכת עם כיסוי ראש מבוד - לא הסכימו לזה, וטענו שכיון שלמעשה בכיסוי ראש רגיל בדרך כלל מתגלה מקצת מהשערות, משא"כ בפאה, לכן אין לשנות את המנהג".

פרק יח / חשש ע"ז בפאה

542.....	הגאון רבי יוסף שלום אלישיב זצ"ל
548.....	הגאון רבי ישראל הלוי בעלסקי זצ"ל
565.....	הגאון רבי בן ציון יעקב הלוי וואזנר שליט"א
583.....	הגאון רבי מנשה קליין זצ"ל
600.....	הגאון רבי חיים יוסף דוד וייס שליט"א
607.....	הגאון רבי יצחק עבאדי שליט"א
611.....	הרה"ג רבי יעקב אהרן שפירא שליט"א
631.....	הגאון רבי נחום רוטשטיין שליט"א

הגאון רבי יוסף שלום אלישיב זצ"ל חבר בית הדין הרבני הגדול בירושלים (קובץ תשובות חלק א, יורה דעה סי' עז)

ב"ה, י' כסלו תש"נ. לכב' הרה"ג מוהר"ר אליעזר סטפנסקי שליט"א, ברכה ושלוש רב. על דבר השאלה אם מותר להשתמש בפאות נכריות העשויות משערותיהן של עובדי אלילים הגרים בהודו, שהם מסתפרים לע"ז שלהם, אם אין בהם משום תקרובות ע"ז ואסורים בהנאה.

ודאי עצם השאלה תלוי במציאות, באיזה אופן הם עושים זאת, אמנם כת"ר צירף למכתבו חוות דעת של אחד הידוע כמומחה הכי גדול בענייני הודו, ד"ר ... לפי דבריו נתינת השערות אינם בגדר קרבן אלא בגדר נדבה, ואם אירע לאחד איזה צרה או שמחה, נודר דבר חשוב לע"ז כגון כלי זהב וכסף, וכך יש שמנדיבים שערותיהן.

לפי חוקי ההינדו אסור לנשים לגלח שערות ראשן, כי אם באופן זה, והשערות אצלן דבר חשוב. הוא הוסיף כי השערות דבר טמא הוא לפי ההינדו ואסור להם להכניס שערות לבית ע"ז. והם מסתפרים מחוץ לבית ע"ז (רק בשטח השייך לרשות ע"ז), ובתי עכו"ם מעמידים מגלחים חוץ לבית ע"ז שלהם, והם המגלחים שערות ראשן. ובזמן הקודם לא היו נותנים השערות לכמרי בית אלילים, אלא היו זורקים אותן לאשפה, ורק בזמן האחרון לוקח המנהל של בית הע"ז את השערות ומוכר לסוחרים. השערות מעולם לא היו מכניסים לבית ע"ז, כי כאמור הם דבר טמא אצלם. אלו המסתפרים בכלל, אין להם ענין בזה לאן הולכות השערות, והעיקר אצלם לגלח שערותיהם בשטח הקרוב לבית הע"ז. זה תוכן דבריו.

והנה קיימא לן ביו"ד (סי' קל"ט סעיף ב'), "דבר שאין מקריבין ממנו בפנים אינו נאסר מדין תקרובות, אלא אם כן עשה ממנו כעין זביחה או כעין זריקה המשתברת, והוא דרך לעובדה באותו דבר, אע"פ שאין דרך לעובדה בזה הענין, כיצד, עבודה זרה שעובדים אותה שמקשקים לפניה במקל ושיבר מקל לפניה נאסר, מפני ששבירת המקל דומה לזביחה, אבל אם אין עובדים אותה במקל כלל, אינו חייב ולא נאסר". לפי האמור, אין עובדים ע"ז שלהם בהקרבת שערות כלל, ואם כן גם אם היה מתכוון המתגלח לעבוד בזה את הע"ז שלו, אכתי לא נאסר וכנ"ל.

והנה המגלחים הלוא יודעים שהשערות הולכות לאשפה או עומדות למסחר, והא קיימא לן דאין הכל הולך אחר העובד, וישראל ששחט בהמתו של גוי, אפי' חישב הגוי לע"ז כשרה (יו"ד סי' ד' סעיף ג'), אך בנדון דידן גם הניקף מסייע, וקיימא לן (מכות כ' ע"ב) אחד המקיף ואחד הניקף לוקה. אכן לדעת הש"ך בנקודות הכסף (יורה דעה סי' קצ"ח) מסייע אין בו ממש, ורק

בלאו דלא תקיפו מדאפקיה רחמנא בלשון רבים משמע דאתרי אזהר רחמנא וגם ניקף בכלל, ודלא להוי כלאו שאין בו מעשה, בזה סגי במה שהוא מסייע, דבמעשה כל דהוא סגי. והא כדאמרינן בעלמא, עקימת פיו הוי מעשה, וכ"כ הריטב"א במכות (כ').

ואף להט"ז החולק ע"ז, וס"ל דבזה שמטה עצמו אליו להקיפו ייחשב מעשה (וזה כתירוץ קמא בריטב"א הנ"ל), אכתי יש לדון אם בסיוע של הניקף ייחשב כעובד שייאסר משום תקרובות. ועיין סד"ט (סי' קצ"ח ס"ק ל"ט): "עיין בריטב"א מכות, כתב בהדיא בשם ר"מ כדברי הש"ך, ואף שכתב שם עוד תירוץ, נראה מדבריו שתירוץ זה שכתב בשם הר"מ הוא עיקר, וכן נראה מתוס' בפרק המצניע", וכן דברי המג"א (בסי' ש"מ).

והנה בע"ז (דף נ'), עכו"ם שעובדין אותה במקל, שבר מקל בפניה, וכן בדף נ"א, שבר מקל בפניה חייב ונאסרת, וכן הוא לשון הרמב"ם (פ"ג מהלכות ע"ז הלכה ד'), ובשו"ע (סי' קל"ט). אלא דבע"ז (דף נ"ט) פליגי בזה תנאי אי בעינן ניסוך בפני ע"ז דוקא, ועכו"ם שניסך יינו של ישראל שלא בפני עבודת כוכבים אסור, ור"י בן בבא וריב"ב מתירין משום שני דברים, א. שאין מנסכין יין אלא בפני עבודת כוכבים, וקיימא לן כרבנן שנאסר אפי' שלא בפני עבודת כוכבים. מכל מקום יש לומר דזה דוקא בניסוך, והוא הדין שחיטה זריקה הקטרה, דדבר הנעשה בפנים, אבל דברים שלא שייכים בפנים ורק דנאסרים בגלל דדמי שבירה לזביחת בהמה ששובר מפרקתה, וזה דוקא - כאמור לעיל - באופן שעובדין אותה בקשקוש מקל, וזה לשון הריטב"א שם, "דכיוון דליכא עבודת מקל לפניה, היכי חשבינן לה כעין זביחה, אלא דכיון שבכך עבודתה במקל הוא מקל לדידה כבהמה בפנים, ומעתה הויא שבירת מקל זה כזביחת מפרקת בהמה וחשיבא ליהוי תולדה דידה". ובזה ובכיוצא בזה שפיר יש לומר דבעינן שתהיה דוקא בפניה. ועיין ריטב"א (ע"ז דף נ"ט) דמסתבר טעמיהו דר"י ב"ב וריב"ב שאין מנסכין אלא בפני ע"ז. ולפי זה במקרה דידן הרי אין מתגלחים אלא מחוץ לבית ע"ז.

אכן בע"ז (דף נ"א) גרסינן "בשלמא יינות שלמים וסלתות איכא כעין פנים ואיכא כעין זריקה המשתברת, אלא פרכילי ענבים ועטרות של שבליים לא כעין בפנים איכא ולא כעין זריקה המשתברת איכא, אמר רבא כגון שבצרן מתחילה לכך". ופירש רש"י שבבצירתן עבדה לעבודת כוכבים, דהוי כשבר מקל לפניה דדמי לזביחה. הרי לכאורה גם בהני לא בעינן שיהיה בפני ע"ז. אכן בלאו הכי הקשו הראשונים על שיטת רש"י הסובר שאין המקל נאסר ע"י שבירתו אם אין עובדין את הע"ז בקשקוש מקל. ולמה א"כ נאסרו פרכילי ענבים ועטרות שבליים גם אם בצרן מתחילה לכך. מכל מקום הרי בע"ז של מרקוליס עסקינן, ואין דרכה של מרקוליס בכל אלו כלל, ותירצו דהתם ליכא שום תקרובת מקל בפנים, בעינן שתהא עבודתה במקל, אבל הכא שכיוצא בו הוה בא לפנים בביכורים, שפיר מתסר מדאורייתא אליבא דרב. ולפי זה אכתי לא שמענו במילי אחרינא כגון שבירת מקל, שיאסר אם שבר מחוץ לבית ע"ז.

שוב ראיתי בספר עבודת עבודה להגאון מוהר"ש קלוגר זצ"ל, וזה לשונו: "כגון שבצרן מתחילה לכך, הנה כיוון דנקט תחילה שיבר מקל לפניה, משמע דאם לא היה בפניה פטור, וא"כ צ"ל דלמאי דמשני עכשיו שבצרן מתחילה לכך, דעיקר איסורו מצד הבצירה, א"כ צ"ל שהיה הכרם נטוע לפני ע"ז, ובצרן לפניה לעבודתה, ולכך מתסרו, אך אפשר לומר דמאי דנקט תחילה שיבר מקל לפניה הוי רק דאז בסתמא אף שאינו מפרש דהוי לעבודתה מסתמא הוי לעבודתה וחייב, אבל שלא בפניה אינו חייב בסתמא, אבל אם פירש דהוי לעבודתה חייב, וא"כ שוב י"ל דמיירי כאן שלא בפניה רק שבצרן מתחילה בפירוש לכך". ותירוצו השני צ"ע, דלכאורה משנה שאינה צריכה היא. דאטו סלקא דעתך באחד ששבר מקל ולא אמר מידי, שיאסר משום תקרובת ע"ז גם אם שבר בפניה סתם לעבודתה בקשקש מקל, פשיטא דסתמא כפירוש.

ובלאו הכי כל הני מילי לפי המומחה הנ"ל, אין במעשה התגלחת שום סרך של עבודה עבודה לע"ז, אלא הני עובדי אליילים רק מראים במעשה התגלחת עד כמה הם אדוקים בע"ז ושהם מוכנים להשחית ולאבד את היקר להם בגללה. אבל אין שום חלות שם ע"ז על עצם השערות.

אכן כל דברינו סובבים והולכים ע"פ דברי המומחה הנ"ל, וכמובן שאין בידי לקבוע עד כמה דבריו מתאימים למציאות, כי לפי דברי כת"ר קיימות הכחשות וסתירות בעצם מעשה התגלחת. והדבר טעון איפוא בירור גופא דעובדא היכי הוי. בברכת התורה, יוסף שלום אלישיב.

השתלשלות העניין: שנת תשכ"ח

אמר המעתיק: הראשון שעורר על חשש ע"ז שיש בפאות, היה שו"ת שיח נחום (סי' נ"א), בשנת תשכ"ח. והסיק להחמיר, אבל לא הכריע אלא מסר זאת לגדולי הדור. ובתיאור המציאות בהודו כתב דברים דמיוניים, כגון שיש להם יום מיוחד שהם מתגלחים בו, ויש להם טקס הקרבה של השיער. ובמאמר המוסגר, מפליא לראות שאותו רב שאסר את הפאות מהודו למרות שאלביא דאמת אין כלל ע"ז בשיער, התיר ועודד מאידך גיסא לתרום לכנסיה אחת שנשרפה ע"י יהודים, למרות פסק הרמב"ם: "הנוצרים עובדי עבודה זרה ויום ראשון הוא יום אידם" (רמב"ם הלכות ע"ז פרק ט' הלכה ד', ועיין בשו"ת ציץ אליעזר חלק י"ד סי' צ"א, ובשו"ת אגרות משה יו"ד חלק ג' סי' קכ"ט, ובשו"ת יביע אומר חלק ז' יו"ד סי' י"ב).

ואחריו כתב בזה הגר"מ שטרנבוך שליט"א, בספרו "דת והלכה" שיו"ל בשנת תש"ל, ושם (בסי' א') יצא נגד המתנגדים ללבישת פאה, ראה דבריו באריכות לעיל (בעמ' 323). ובסוף דבריו עורר על חשש ע"ז בפאה, והסיק על הפאות המסופקות הבאות מאירופה: "ומיהו כיון דאיסור משהו בע"ז אינו אלא דרבנן ולא ברור, וכן אי שערות חשיבי ולא בטלי, ויש בזה עוד צדדים וספקות, לא נוכל להורות בזה דאסור... אמנם אף שלענ"ד ראוי להימנע מפאות כאלו, מכל מקום עדיף פאה כי היא ממטפחת רפויה שמתגלין בה מקצת שערות, שבזה אסור מעיקר הדין".

ובתשובתו לרה"ג יעקב אהרן שפירא (ראה דבריו לקמן בעמ' 611) שנכתבה בשנת תשס"ד, כתב במסקנתו על פאות הודו: "למעשה אין בידי להתיר בחשש איסור דאורייתא החמורות שבחמורות, ובידוע או אפשר לברר בנקל שרשום בתוכה שזהו מהודו אין דעתי להתיר, ורק באין ידוע כל דפריש מרובא פריש ובסתמא לא חיישינן".

שנת תש"נ

לאחר כעשרים שנה, בשנת תש"נ, התעורר הענין שוב, והרה"ג רבי יעקב אהרן שפירא הנ"ל נדרש אז לבאר את הענין בפני גדולי הרבנים בארץ ובחו"ל, וע"פ דבריו התירו גדולי ישראל הגרי"ש אלישיב והגרש"ז אויערבאך את הפאות מהודו (ועוד מגדולי הרבנים שלא נקב בשמם), וגם גדולי חו"ל ובתוכם הגר"מ פיינשטיין.

וכך כתב הרה"ג רבי יעקב אהרן שפירא: "ע"פ בקשת גדולי הרבנים באמריקה, ובראשם הרה"ג מוהר"ר שמעון שוואב זצ"ל, שלחתי את כל מה שעלה במצודתי, בענין הפאות המגיעות מבית הע"ז טירופאטי בארץ הודו, לפני הרבנים הגאונים הרה"ג מוהר"ר שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל, והרה"ג מוהר"ר יוסף שלום אלישיב שליט"א, ועוד כמה רבנים חשובים, באר היטב, כדי שידונו עליהם בנוגע לאיסור תקרובות ע"ז, ועל פי מה שסידרתי להם בענין מציאות הדברים מה שיגעתי ומצאתי, הן עדותם של כומרי ואנשי ההינדו, הן עדותם של מומחים בענין דת ההינדו, יחד כולם החליטו ואמרו שהפאות מותרות, זה אמר בכה וזה אמר בכה להתיר כל אחד כפי דרכו".

כדברים האלה כתב גם הגאון רבי מנשה קליין זצ"ל (ראה דבריו לקמן בעמ' 583): "וכבר לפני כעשרים שנים יצאה השאלה על שערות אלו אם אין בהם חשש תקרובת ע"ז, והורו גדולי ישראל הלכה למעשה להתיר, ובתוכם ידיד נפשי מרן הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל, ולהבדיל בין חיים לחיים מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א בתשובתו שנדפסה בספרו קובץ תשובות (ח"א סי' ע"ז) ועוד שאר גדולי ישראל". עכ"ל. וזו התשובה שהבאנו לעיל מהגרי"ש אלישיב.

שנת תשס"ד

בשנת תשס"ד חזר בו הגרי"ש אלישיב בעקבות עדות שקיבל מהרב אהרן דוד דונר על אופן הפעולה המעשית במתחם הע"ז בהודו, ובעקבות נתונים שקיבל, לפיהם רוב השיער הנמכר בארץ מקורו בהודו (וראה בתשובות הבאות על עדותו של הרב דונר, ומה שכתבו הרבנים על עדות זו, והביאו עדויות רבות הסותרות לגמרי עדות זו). וכך כתב הרב יוסף אפרתי ביום כ"ב באייר תשס"ד בשם הגרי"ש אלישיב, לאסור את הפאות שמקורן בהודו:

"לפי הברורים שערך [הרב דונר] עולה כי השיער הנגזז במתחם הע"ז בטירופטי, דינו כדין תקרובת ע"ז. לפיכך הורה מרן עט"ר הגרי"ש אלישיב שליט"א שאין להשתמש בפאות העשויות משיער אדם שמקורו בהודו".

לאחר מכן הוסיף לפרסם בשם הגרי"ש א, לאסור את הפאות המסופקות:

"ע"פ המידע העכשווי, רוב הפאות הנמכרות או המיוצרות בארץ הקודש, מקורם בשיער ממדינת הודו, גם אם הייצור נעשה במדינה אחרת, ולכן כל פאה שאין ידוע מקורה, אסורה בשימוש... בארצות אחרות, אם רוב הפאות הנמכרות או המיוצרות במקומות אלה אינם משיער הודי, **הרי פאה שאין ידוע מקורה אינה נאסרת**, מדין כל דפריש, אך חובה לברר את מקור הפאה".

ועוד כתב לגבי פאה סינטטית: "פאה סינטטית שיש רק ספק אם מעורב בה שיער אדם, מותרת בשימוש, שהרי תקרובת ע"ז בתערובת **איסורה מדרבנן, ובספק אפשר להקל** שאין חזקת איסור". עכ"ל.

שנת תשע"ח

אחר הדברים האלה, יעץ הגרי"ש אלישיב להקים הכשר על מנת לייבא פאות כשרות לפי שיטתו, והגר"מ גרוס שליט"א לקח על עצמו את הענין ובמאמצים רבים הקים הכשר המפקח על מקור השיער. ובשנת תשע"ח הוציאו לעז על הכשר זה, כביכול אינם מפקחים על השיער כראוי, והמציאו עוד שרוב השיער בעולם הוא מהודו (וראה בזה להלן בהרחבה בעמ' תקכ"ט), וכן שלחו שוב להודו את אחד העדים שנשלח בשנת תשס"ד (וראה בזה להלן בעמ' תקי"ג).

ולמען יסכר פי דוברי שקר, נביא את דברי הגאון רבי חיים כץ שליט"א, ראש ישיבת משכן יעקב ורב ומו"צ בחיפה, המעיד כי הכל נעשה ע"פ הדרכת הגרי"ש אלישיב, והפה שאסר הוא הפה שהתיר. ולהלן עיקרי דבריו בשיחות טלפוניות שנעשו עמו (השיחות שולבו ונערכו לשונית):

"הקשר שלי עם הרב אלישיב התחיל מהנושא הזה, ואני הייתי מאלה שבדקו את הנושא. אני יכול להעיד: ישבנו על הנושא הזה שעות ארוכות, על כל פרט ופרט. הגאון הגדול רבי מרדכי גרוס השקיע בזה את הנשמה כדי לעזור לציבור, לסדר להם הכשר על פאות, כאשר אף אחד לא הצליח להתמודד עם זה.

מרן הרב אלישיב מינה וועדה יחד עם בד"צ שארית ישראל דאז שיבדקו את הנושא, והיו שני גופים שעסקו בזה, בד"צ שארית ישראל מחד, והבי"ד של הרב גרוס מאידך... שאלנו בזמנו את מרן הרב אלישיב, האם יש ענין להיכנס ולהתיר פאות מסוימות, או להגיד "רבותי, רוב הפאות אסורות ותדאגו לעצמכם". והרב אלישיב ענה - לא! צריך להשתדל ולהביא פאות, ומה שמותר - לומר שזה מותר.

מכח זה נכנסנו ובדקנו את הנושא הזה בכל מיני דרכים ושיטות, וחלק גדול מהפאות התיירו. הגאון הגדול רבי מרדכי גרוס לא עשה דבר לפני שישב עם הרב אלישיב, הוא היה אצלו כל שבוע ושאל אותו על כל דבר ודבר. הרב אלישיב היה מעורב בכל פרט עד הסוף, והכל נעשה ע"פ הנחיותיו עד עצם היום הזה.

הגאון הגדול רבי מרדכי גרוס שאל את הגרי"ש, האם צריך להכניס את נושא הצניעות לנושא ההכשר של חשש עבודה זרה. והרב אלישיב ענה שאין קשר בין זה לזה, ואין לנצל את ההכשר על

מנת לכפות על הציבור ללכת עם פאות מסויימות, אלא יש לעסוק בנושא הע"ז בלבד. וחזר על כך שלושה פעמים.

מה שהם טוענים כיום שרוב השיער בעולם הוא מהודו, זה שקר, ולא נכון מבחינה עובדתית. אבל צריך לבדוק אם השיער הוא מהודו, ויש אפשרות לבדוק. נכון שיש הרבה שיער מהודו, כשלושים אחוז מכלל השיער, אבל יש גם שיער בבתי החרושת בסין שאפשר לדעת שהוא לא מגיע מהודו, ויש גם שיער מאוקראינה, יודעים את זה לפי החשבונות ולפי כמה דרכים מאיפה זה מגיע. אין בכוונתי להסביר את דרך הבדיקה, כי תראה האוזן משמוע, אך אינני חושב שאפשר לבדוק טוב יותר מזה. ואת זה אני אומר לאחר שלמדנו את הנושא היטב באותם שנים.

יושב איזה עושה פשקווילים ומחליט שזה לא הדרך לתת הכשר. אתה יודע איך עושים את זה? אתה מבין בזה? מפרסמי הפשקווילים רוצים להוביל למצב שבו יגידו לנשים "אל תלכו עם פאות". אי אפשר לומר זאת, כי נשים רוצות פאות, ואנחנו צריכים לספק להן את הדרך הכשרה ביותר. ואין הכוונה ש'אם אין כשר נאכל טרף', אלא זה כשר, ודרך הבדיקה שלנו היא בסדר גמור לפי ההלכה, למרות שבכשרות היינו מחמירים יותר.

הענין הזה אינו דומה לבשר שאינו כשר, אלא כאן מדובר בחומרא של הגרי"ש אלישיב, וכל האיסור בנוי על שני חידושים של הגרי"ש. הוא מודה שלא מדובר ב"זריקה המשתברת" אלא שהוא סובר שזו העבודה בעצמה, כמו הגמ' בב"ק בעידנא דשחט אסרה לה, ועוד חידוש נוסף, שאפי' אם יש רוב זה נקרא קבוע, ולולא דבריו היינו אומרים שאין זה קבוע. וגם בבשר, אם היו תשע חנויות מוכרות בשר שחוטה ואחת מוכרת בשר נבילה, הבשר היה מותר לפי ההלכה מדין כל דפריש מרובא פריש, אלא שאנחנו עושים השגחה מדוקדקת בגלל שיש לנו יכולת להדר יותר.

הטוען שעל פאות צריכה להיות השגחה מאז שמורידים את השיער מראשו של האדם, מה שנקרא 'משעת קצירה', מדבר דברי שטות והבל, כי אין אפשרות לעשות דבר כזה. זה לא נעשה במקום מסודר ובאופן מסודר, אין משגיחים שיכולים להיות באיזור הזה בזמן הזה, ואם יהיו - הם יפסיקו להיות יהודים דתיים.

נשים רוצות ללכת עם פאות, גם הבנות שלי והרבנית שלי רוצות ללכת עם פאות, האם אני יכול לומר להם "אל תלכו עם פאות"? אי אפשר לומר דבר כזה, וגם הגרי"ש אלישיב לא אחז שצריך לומר דבר כזה, מי שאומר שכך הוא אמר - זה שקר! גם בנותיו של הגרי"ש אלישיב הלכו עם פאות ונכדותיו כולן הולכות כיום עם פאות, ומי שמכיר את ההערצה העצומה שיש בבית הגרי"ש אלישיב לדרכו של הגרי"ש, יודע שאם לא היה נחא ליה שילכו עם פאות, כולן היו הולכות בלי פאות ללא יוצא מן הכלל".

הגאון רבי ישראל הלוי בעלסקי זצ"ל ראש ישיבת תורה ודעת, מפוסקי ארה"ב (שו"ת שולחן הלוי סי' כ"ח)

מבוא

בשנת תשס"ד התעורר חשש באשר למקור השערות של הפאות הנכריות, שמקורם מהודו מבית ע"ז שלהם, אשר לשם באים מאמיניהם וגוזזים את השיער. והספק היה מכמה פנים: האחד אם יש דין תקרובת ע"ז על השערות הנגזזות שם, ועוד, גם אם נאמר שיש לזה דין תקרובת ע"ז, מה כמות השערות הבאה משם בפרט ומהודו בכלל, לעומת השערות הבאות ממקומות אחרים, כדי לדעת כיצד לדון על הפאות שלפנינו, ואם יש בהם דין תערובת וביטול.

ובתוך כל הדין ודברים הדיונים והבירורים, נסע לאותו מקום שבהודו הרה"ג רא"ד שליט"א, כדי לעמוד על הדברים ולבודקם מקרוב, וכשחזר הביא את התרשמותו לפי מרן הגאון רבי יוסף שלום אלישיב שליט"א, ועל פי דבריו ועדותו של הרא"ד הורה מרן שליט"א כי יש לאסור את הפאות שמקורן בהודו (וזאת למודעי שכבר בשנת תש"נ עלתה שאלה זו לפני מרן הגרי"ש שליט"א, ופסק דלפי הנתונים שהובאו בפניו אז, הפאות מותרות, ונדפסו הדברים בקובץ תשובות ח"א סי' ע"ז, ובתוך דברינו הזכרנו תשובה זו). וזה החלי במכתבי למרן שליט"א.

הנני בזה להציע לכבוד מרן שליט"א מה שנתעורר אצלי בענין הנ"ל (האיסור שהוציא מרן שליט"א על הפאות), ולא אאריך בהבאת מקורות וראיות כי הכל ידוע ומבורר אצל מרן שליט"א ואין צריך להוכיח על המוכח מכבר. אחלק בעזרת ה' הא דלהלן לג' חילוקים:

א. קיצור המצב ההלכתי שנתקבל ונתחזק טרם נסיעתו של הרב א"ד שליט"א, ושעל פיו בנו (עד היום) טעמי ההיתר. ב. מה שנשתנה עקב סיפורו של הרב א"ד וביקורו. ג. מה שיש להעיר אחר כל זה, ואולי יתברר שיש כאן טעמים חזקים להיתר על אף השינויים הנ"ל.

המצב ההלכתי שנתקבל טרם נסיעתו של הרב א"ד

מאחר שהעידו ומסרו המון אנשים וכולם כיוונו לדבר אחד, ביניהם בעלי תשובה ילידי הודו, ביניהם גרים בני כמרים והרבה כמרים עצמם, ומומחים ופשוטי עם, נקטו לדבר פשוט שדרך פעולתם בסביבות האליל היא כך: עולים לבנין התספורת שבגובה ההר סמוך להיכל האליל ושם עושים תגלחת. כולם אמרו שתועלת התגלחת היא להשפלת הגאווה והיופי, ואף שתרצה לומר שיש בתגלחת עצמה עבודה לאליל, לית בזה דין תקרובת, דהרי הפעולה הנקובה היא מעשה ההתגלחות בגוף האדם, לא הקדשת השיער ע"י התגלחות, רק פעולה

בגוף. ומה שמשתמשים בשיעור אח"כ לטובת האליל אין בו כדי לאסור, כי אין כאן לא דבר הקרב בפנים ולא עבודה כעין פנים.

(להקל על המעיין, הא לך תמצית הלכה זו: איתא במסכת סנהדרין (ס:)) דכל עבודות שבפנים, היינו הנעשות בבית המקדש, שעבד בהן עבודת כוכבים, בין אם דרכה של אותה עבודה זרה לעובדה בכך, ובין שאין דרכה בכך, חייב. ודבר שאינו כעין פנים, אם דרכה בכך חייב, אין דרכה בכך פטור. ובמסכת ע"ז (נ:)) איתא, "אמר רב יהודה אמר רב, עבודת כוכבים שעובדין אותה במקל (שמקשקשין לפניה במקל, רש"י) שבר מקל לפניה חייב, זרק מקל בפניה פטור". ופירש רש"י ע"פ דברי הגמ' בסנהדרין הנ"ל, "שבר מקל בפניה חייב... וזו אם לא היו עובדין אותה במקל לא מחייב בשבר מקל, דלא שייכא בפנים, ואם היו עובדין אותה בזריקת מקל לא מצי למידק זרק מקל בפניה פטור, ואם בשבירת מקל פלחי לה פשיטא דחייב, ואפי' לא דמי לפנים אלא כגון שהיו עובדין אותה בקשקוש מקל או בענין אחר, הלכך שבר מקל בפניה חייב ואע"פ שאין עבודתה בכך, דכיוון דדמי שבירה לזביחת בהמה של פנים ששובר מפרקתה, הרי זבח לפניה דבר שרגילה בו, אבל זרק פטור הואיל ואין עבודתה בכך והלא לא דמיא לעבודת פנים". ועיין רמב"ם הלכות עבודת כוכבים, פ"ג הלכה ב-ד).

ויותר מזה שכבר קבעו הראשונים (הרמב"ן במסכת ע"ז נ"א ע"ב ד"ה והני נרות, והרשב"א שם ד"ה ואותן נרות, ועוד) שמסירה לכומר על מנת שימכרנו לאחרים נחשבת כביטול למה שנאסר כבר, כ"ש שלא יקבע ע"י דין תקרובת למה שעדיין לא נאסר, ואף בהתגלחות, יהיה מה שיהיה נעשה שלא לפני האליל ואין בזה כדי לאסור (עיין עבודה זרה נ"א ע"ב, רמב"ם עבודת כוכבים פ"ז הלכה ט"ו, שו"ע יו"ד סי' קל"ט סעיף ו').

ביקורו של הרב א"ד גילה כמה דברים חדשים

א. על אף שהכמרים והמומחים עדיין בשלהם עומדים, דאין בהתגלחות שום צד הקדשת השיעור, מכל מקום אצל ההמון הפשוט יש הרבה שאומרים להיפך, כלומר שתועלת ההתגלחות היא להביא נחת רוח לאליל, כי הוא אוהב שיעור ומגלחים כדי להעניק לו את השיעור החביב שלהם. והרב א"ד שמע מהם (ע"י מתורגמן) כמה ביטויים המוכיחים על זה. ואם כן, מה בכך שהסדר הרשמי הוא דלא כהבנתם, מכל מקום כך העובדים מבינים, ודי בזה כדי להחשיב את השיעור כתקרובת עבודה זרה ולאוסרו.

והנה אף שיש לטעון שעם כל זה עדיין הקדשת השיעור היא דבר נפרד מההתגלחות, ועל זה הכריע מרן בדעתו הרמה שיש לקבוע כי הבנתם של הפשוטים שונה מזו של הכמרים, וא"כ יש במעשיהם עבודת תקרובת כעין פנים, וקרוב למה שאמרו ז"ל (עבודה זרה נא). על פרכילי ענבים שבצרום מתחילה לכך (זה לשון הגמ' שם: "תנן, מצא בראשו כסות ומעות או כלים, הרי אלו מותרין. פרכילי ענבים, ועטרות של שבלים, ויניות שמנים וסלתות, וכל דבר שכיוצא בו קרב

לגבי מזבח, אסור. בשלמא יינות שמנים וסלתות, איכא כעין פנים ואיכא כעין זריקה משתברת, אלא פרכילי ענבים ועטרות של שבליים, לא כעין פנים איכא ולא כעין זריקה משתברת איכא. אמר רבא אמר עולא, כגון שבצרון מתחילה לכך. וברש"י שם: "שבצרון מתחילה, לצורך עבודת כוכבים, ובבצירותן עבדה לעבודת כוכבים דהוי כשבר מקל לפניו דדמי לזביחה".

ב. בענין שלא לפני האליל (שאינם גוזזים את השערות לפני האליל ממש, אלא בבית המיוחד לזה סמוך לבית שבו נמצא האליל שלהם), ראה מרן שליט"א שהואיל וההר כולו בעיניהם כמקום קדוש (כפי עדותו של הרב א"ד נ"י), הוה בזה כלפני האליל ממש, ואזדא ליה האי טעמא.

מה שיש להעיר לענ"ד

א. נקטינן להלכה כדעת רש"י ז"ל (ע"ז נ' ע"ב, ד"ה שבר) וכן הוא בשו"ע יו"ד (סי' קל"ט סעיף ג') דשבירת מקל אינה אוסרת אלא אם כן דרך עבודתה בכך, או שעובדין אותה במקל ע"י קשקוש וכדו', אז אף שאין בשבירה דרך עבודה, יש בה במה לאסור. והנה כאן אין בשיער שום פעולה כעין קשקוש כלל, מלבד החיתוך מראשם גופיה, כי ברגע קט משנחתך השיער מראשם יצא מרשותם של המתגלחים והושלך על הארץ ואח"כ שמים אותו בפח, והם (המתגלחים) פקע מהם שום התערבות בשערם מאז.

ואף אם תרצה לומר שיש איזה מעשה, הלא כל זה לאחר התגלחת, וא"כ לא היה נאסר השיער רק ע"י מה שדרך עבודתה בגילוח. ולכאורה דבר פשוט הוא שדרך עבודתה נקבע ע"י מה שהכמרים והמומחים מחליטים, ועל הדרך הרשמית המובאת בספריהם, וע"י מה שמפרסמים בכל רחבי העולם והנודע לגרים וכו', לא ע"י מה שהפשוטים מבטאים מתוך התלהבותם. ואף שנוכל לנקוט שיש בזה כוונת עבודה ותקרובת, מכל מקום בלי דרך עבודה לית בזה כלום.

ב. נקטינן (זבחים מ"ז ע"א, חולין ל"ח ע"ב, רמב"ם הלכות פסולי המוקדשין פרק י"ד הלכה א') דאין מחשבה וכוונה אלא אצל העובד ולא אצל הבעלים, ואין הבעלים מפגלים או מחשבים כלל. והנה הרב א"ד הגיד לי שהספרים אמרו שעובדים ע"פ מה שמשלמים להם שכר פעולתם, ביטויים כולם מסוג זה, וברור שמשותלמים ע"י ההיכל והכמרים, א"כ עושים לפי דעת אלו בדוקא ולא לפי דעת המתגלחים, והלא הכמרים ואנשי ההיכל כולם סוברים ומצהירים על התגלחת שהיא מעשה בגוף האדם לשווייה למגולח, או למגולח במקצת כעין האי עובדא דהנערות בעלות שיער יפה (הרב א"ד העיד שראה שבאו שם כמה נערות שחסו על שערן, ועל כן לא גזזו משערותיהן אלא מעט. וביקש להוכיח מזה שגזיזת השערות לא נעשות בגוף האדם, שהרי לא גזז מהן אלא מעט, אלא לשם תקרובת השיער. וע"ז יש להשיב, שאדרכה יש לומר שפעולת הגזיזה היא בגוף האדם, "לשווייה מגולח או מגולח במקצת", העיקר שיהיה באדם איזה מעשה של השפלה והכנעה), ולא בשום פנים כהקדשת השיער ע"י גילוח, ואיך נעמיס בדעת הכמרים ובדעת שלוחיהם מה שלא נמצא רק בדעת הפשוטים המתפתים.

ולענין דעת הניקף כבר ביאר מרן שליט"א (בקובץ תשובות ח"א סי' ע"ז) בטוב טעם ודעת דאין במעשה דידהו ממש.

אכן שמענו מהרבה אנשים נאמנים שבעת הגילוח לא נחים הספרים מלפלפל מלדבר דברי פוליטיקה ודברי שחוק וכיו"ב כדרך כל הספרים שבעולם, ואינו ניכר בהם שום סימן שיהא ניכר על ידו שעושים איזו עבודה ושירות לאליל, ואף הרב א"ד הודה לזה, אלא שטען דלא גרע זה ממה שסתם בעל הבית שלנו עושים כן בבית הכנסת בעת התפילה. ואני מגיב, כן, אמת הוא, ומי יאמר שבעת פטוטיהם (של הבעה"ב בביהכ"נ) מתכוונים לעבודה, ושם (אצל הספרים בהודו) גרע טפי דמעיקרא אין לנו שום ראיה והוכחה שמעולם התכוונו הספרים לעבודה ע"י התגלחת שלהם.

ג. טעם גדול יש לי כנראה להתיר בהרחבה, וגדולה היא אצלי כי כן יצא לי בע"ה מעת ומאז לימודי בסוגיית הגמ' ובפוסקים מימי חרפי, והוא שנראה ברור מגמרא ומסברא שאי אפשר לעשות שום פעולה ולקבוע על ידה כלפי חפץ שיהיה עליו דין תקרובת, אלא אם כן ייחד החפץ מקודם לע"ז, כלומר להיות עתיד לעשות ממנו דין תקרובת לע"ז, ומשיהיה החפץ מוכן לכך אז יתהפך דינו להיות תקרובת ע"י קביעת מעשה, או מה שהוא כעין פנים, או הכנסה להיכל הע"ז כדעת הש"ך (יו"ד סי' קל"ט ס"ק ג') בדברי הרמב"ם וכו'. אבל בלי חפץ מוכן לכך אי אפשר להיקבע בשום פנים (להיותו ע"ז). והמקל והפרכיל בעוד שהוא מחובר וכו' כולו מוכנים לכך בתורת חפץ לע"ז. אבל אצל שיער אדם זה בלתי אפשרי, כי בהיותו מחובר לגוף האדם אי אפשר לו להיות חפץ מיוחד כי הוא חלק מגוף האדם ולא חפצא של תקרובת, דלית לן שיער העומד להיגזז כגזוז דמי (גיטין ל"ט ע"א, רמב"ם מעילה פרק ה' הלכה י') ואין ראוי לעשות מגוף האדם תקרובת עד שיוסר השיער ממנו, ומאז אין כאן מעשה שיאסר על ידו. והסברא נותנת לכך, כי אין בשום עבודה מעבודות פנים שום חשיבות, אלא אם כן ייעשו בדבר המוקדש מכבר, ואף בפרכילי ענבים שבצרם מתחילה לכך, ברור שמכיוון שדעתו לבצרם לע"ז כבר קבעום לחפצים המיוחדים לע"ז. אבל על חלק מגוף העובד אין בדעתו זו כלום, כי לא ייחד חלק מהגוף עד אשר יבדל ממנו ויעשה חפץ לא אדם. וראוי לעיין בזה, כי כנראה ראוי לסמוך עליו למעשה אף בלי להצטרף השאר.

ד. שמעתי מן המומחים שאף השיער הבא ממדינת הודו, רובו הוא דלא מהני של הנ"ל. ואף אם תרצה לומר שיש לחשוש לדין קבוע, לא גרע מספק השקול, וא"כ משנמכר ונשלח לשאר מקומות מתערב פעם שניה עם שערות המקום, ולדעת הר"מ אף ע"ז נותר בשתי תערובות (יו"ד סי' ק"י, ש"ך ס"ק נ"ב), ומעולם לא נתברר אצל מישהו שבאלו התערובות יש רוב ברור של שיער הנ"ל, א"כ לפ"ז במקום דנתערב יהא מותר להשתמש ישר בתערובת השניה.

ה. סוף כל סוף אי אפשר להתחמק מהמון רבוותא דסבירא להו להלכה דבשביל שבירת מקל ותלישה כעין זביחה לא נאסרה שום תקרובת, דלא נקטינן להלכה כמ"ד דס"ל הכי, הלא המה הרמב"ן ותלמידיו, הרא"ש והר"ן ועוד. ואף דהמחבר בשו"ע לא הביאם, הלא לא הביא ג"כ הא דבצרן מתחילה לכך, ומידי ספיקא לא נפקינן, הרי לפנינו עוד צירוף חשוב לקולא.

ו. בעת כתבי כל זאת שוחחתי עם אדם חשוב ויר"ש, שעסקו עם יבואנית מהודו שהיא מאמינה אדוקה באלו הפסלים והאלילים, והיא נוהגת במנהגיהם והולכת לשם כל שבועיים שלוש, והלה סידר לי שיחה עמה, והיא אמרה שמי שיעלה על הדעת שמקריבין שיער באיזה צורת קרבן או הקדשה, אם הוא מהם הוא בוודאי שוטה גמור, כי השיער אצלם דבר טמא ונבזה, ולכן מגלחים אותו להשפיל הגאווה ולעקור אהבת היופי, וח"ו להביא איזה שיער לתוך הלפני ולפנים שלהם, ובית התגלחת הוא רחוק יותר מחצי מיל מהיכלם כדי להבדילו ממנו. וסיפרה שרוב ילדיה הביאה לשם כשהיו בני שנתיים, ויודעת מאוד מה זו סיבת ההתגלחות, והטעם אך ורק כהנ"ל. והפעוטה הגרה אצלה פה, הביאה אצל ספר בניו יורק ושם התגלחה, וזה אותו הדבר ממש שעשתה עם הגדולה שמה, אלא ששם על ההר "הקדוש" יותר מסוגל לחשוב על השפלת הגוף מפני האווירה השורה שם. והוסיפה שכל חבריה ומכריה היהודים לעגו על מה שנתפרסם שהיהודים הוציאו רינון על דבר שפשוט אצלם להיפך, ואין אף אחד ששמע דברים מוזרים כאלו וכו'.

תשובת הגרי"ש אלישיב

בס"ד, י"א סיון תשס"ד. כבוד הרב הגאון נודע למשגב, מוהר"ר ישראל הלוי בעלסקי שליט"א, ברכה ושלוש רב. עברתי על מכתב כת"ר בענין הפאות ובו נאמרו טענות, א' על עצם האיסור על הפאות הבאים מהודו, ב' גם אם נימא שיש בהם משום תקרובות ע"ז, אין מקום לאוסרם.

מקודם נדון על הב', כת"ר כותב "שמעתי מן המומחים שאף שיער הבא מהודו רובו לא מתגלחת ע"ז, ואף אם תרצה לומר שיש לחשוש לדין קבוע לא גרע מספק השקול, וא"כ משנמכר ונשלח לשאר מקומות מתערב פעם שניה עם שערות המקום, ולדעת הרמב"ם אף ע"ז ניתרת משתי תערובות - יו"ד ק"י - לפי זה במקום שנתערב יהא מותר".

הנה לפי שמסרו לי שבאו מסמך משלטונות הודו, ששבעים וחמישה אחוז השערות המובאות מהודו מאלה שנתגלחו בבית ע"ז שלהם. גם אם זה להיפך, דין קבוע להם כמש"כ בשו"ת דברי חיים (ח"ב סי' נ"ז) וזה לשונו, "כשהקונה כותב ומבקש ממנו (מן הגוי) שישלח לו כו"כ והוא שולח מביתו, בכה"ג הו"ל כלקח מן הקבוע ולא יחלוק ע"ז זולת..."

והנדון של שתי תערובות כתוב בשו"ע (יו"ד סי' ק"י סעיף ח'), "נתערבו באחרים ונפל מהתערובת הזאת אחד לשניים אחרים" וכו'. ובעצם הדבר מה שייך כאן לומר שמתערבים

בשערות אחרים, הלא כל מדינה ומדינה השערות הוא מסוג אחר, ומחיר מיוחד לכל אחד ואחד, ואף גם הדמים מודיעים לדעת מאיזה סוג קונה.

עוד כתב, "אי אפשר להתחמק מהמון רבונותא דסבירא להו להלכה בשביל שבירת מקל כעין זביחה לא נאסרה, הלא הם הרמב"ן והרא"ש והר"ן". והנה הטור בסי' קל"ט פסק "אליל שעובדין אותה במקל, פירוש שמקשקשין לפניה במקל, ושבר מקל לפניה נאסר, ששבירת מקל דומה לזביחה". וכ"כ בשו"ת שבות יעקב בהשמטות לח"א סי' י"ב, זה לשונו "באשר שידוע ומפורסם, הביאו הסמ"ע בדוכתי טובא, שבכל מקום שפסק הטור נגד הרא"ש אביו צריך להביאו". זאת ועוד בפסקי הרא"ש שלפנינו (ע"ז פ"ד סי' א') כתוב "והא דבעינן זריקה המשתברת היינו בדבר שאין מקריבין ממנו כגון שבירת מקל".

והר"ן, הן בפירושו על הרי"ף והן בחידושו, אמנם הביא דעת הרמב"ן, אבל הביא גם דעת החולק ע"ש.

אשר לטענה הראשונה, לפי דברי הרא"ד שליט"א, עצם התגלחת עבודתה בכך. וכנראה זה ע"פ מש"כ הרמב"ם בספר המצוות (מצוות לא תעשה ו') וזה לשונו "ובתנאי שיעבוד כדרכה, כלומר בדבר שדרכה שתיעבד בו וכו' כמו פוער לפעור וזורק אבן למרקוליס ומעביר שערו לכמוש". וכאן בזמן התגלחת הם מזכירים שם האליל. והמגלחים אמרו לו על אף שעושים בשביל קבלת שכר עבור התגלחת, מכל מקום אמרו הלא גם הם מאלה הטמאים הרואים בזה פולחן לע"ז. ובכה"ג הדבר פשוט שאומרים בזה סתם עכו"ם לע"ז (עיין חולין י"ג) שהרי עצם מטרת המתגלחים היא לע"ז.

ומש"כ כת"ר "שנראה לו ברור מגמרא ומסברא שאי אפשר לעשות שום פעולה לקבוע על ידו כלפי איזה חפץ שיהיה עליו דין תקרובת, אלא אם כן ייחד החפץ מקודם לע"ז, להיותו עתיד לעשות ממנו תקרובת לע"ז, כי אין בשום עבודה מעבודת פנים שום חשיבות אלא אם כן ייעשו בדבר המוקדש מכבר". אמנם קיימא לן (חולין דף מ') השוחט בחוץ חטאת העוף, לע"ז חייב משום ע"ז כיוון ששחט סימן אחד, מחתך בעפר הוא ונאסר משום ע"ז, אף שאין לו שום זכות לקבוע ולייחד את העוף לע"ז שהרי הוא הקדש, אלא עצם מעשה השחיטה שהוא עושה לע"ז, חל עליו דין תקרובת.

תשובת הגר"י בעלסקי

שמחתי מאוד לקבל תשובתו של כבוד מרן עט"ר, ונתכבדתי מאוד בזה, ובוודאי רצונו של כבוד מרן שליט"א הוא שאשים עיני בו לדקדק בכל דיבור היוצא מפי קדשו כזיקוקין דנורא פרי עטו, ואבחר בקיצור כי כן יאות, ובפרט שלא להטריח על זמנו היקר וכוחותיו של מרן מאור הגולה.

בענין מה שמסרו השלטונות ששבעים וחמישה אחוז מהשערות המובאות מהודו הן מאלו שהתגלחו בבית ע"ז שלהם, אמת שכן מסר פקיד אחד, וכבר בדקו אחריו ושאלוהו מניין לו, והלה אמר כי כן ראה באינטרנט וזיהה מאיפה לקח, והביטו שם ומצאו להיפך ממש, ואולי הלה התבלבל כי רגיל לקרוא מימין לשמאל, ומה שראה היה באנגלית ולכן קרא בהיפך, ומעתה גם עדותו של הפקיד הנמוך הלז משתווה עם המון המסמכים אשר בידינו.

מה ששמעתי מכבוד מרן שליט"א שהוגד לו שמצאו הצהרה רשמית מממשלת הודו שרוב השיער היוצא משם הראוי לפאות, בא מן המקדשים. על זה כבר תמהתי בהיותי בנוכחותו שליט"א, כי ליודעים לא נשמע מהצהרה זו כלל. וידידי הרב יוסף אפרתי הבטיח לי אז שיחפש אחריו, ועדיין לא נמצא.

אגב מה שהזכיר לי ידידי הרב יוסף אפרתי נ"י, שגילו שהשיער שהשתמשו בו לפאות במפעל [פלוני] היה משל המקדשים, וזה אחרי אשר הצהיר בעל המפעל בעצמו שכל מה שברכשו מהם הוא, והביא הרב י"א את זה לראיה על שקרנותם של המייצרים, וגם לחזק בו את שיטתו שהרוב הוא מן המקדשים. והנה המצב האמיתי יצא לאור ביום שלפני פגישתנו, כי אז ישבו ראשי ומנהלי מערכת הכשרות [פלונית] עם בעל המפעל עצמו שמונה שעות רצופות, ובדקו וחקרו, ולבסוף יצא להם שאמת דיבר הנ"ל מעיקרא, וכל החומר שלו לא מן המקדשים הוא לגמרי, וגם העניקו לו את ההכשר שלהם!

עוד בדקנו במקורו מה שציטט הרב י"א מכתבי הרב חיד"ו וייס מאנטוורפן, ונתברר שמעולם לא הודיע שרוב השיער מהמקדשים כמו שטען הוא, גם דיברנו עם הרב חיד"ו עצמו והוכיח אצלנו כל זה באופן בלתי מסופק. ומעתה כשל עוזר ונפל עוזר והאמת יורה דרכו, כי רובא דרובא משיער הודו שמשתמשים בו לפאות אינו משם כלל.

והנה בשלב הראשון של מסחר השיער, אוספים מכל מדינות הודו מהודו ועד הודו, רובם ממה שמוכרות העניות (ולדוגמא אביא מה שראיתי מחברה אחת מתוך המון חברות מסוג זה, שאצלם עובדים אלפיים פועלים מיוחדים, שתפקידם להסתובב בכפרים ובעיירות ולקנות שיער מן העניות) ומצרפים הכל יחד ומחלקים אותם כפי האורך והצבע והאיכות, ואח"כ - אחר שכל מה שבידם התערב היטב וכבר אזדא לה היכולת לחלק ביניהם - אז באים סוחרי העולם וקונים כפי צרכם, ואין להם חילוק כלל מאיפה מקור השיער.

נמצא שבמה שלפנינו אין לו שייכות כלל להא דשו"ת דברי חיים, דשם מיירי במי ששלח לקחת ממקום שהאיסור וההיתר מובדלין כל אחד לבדו, וזה לוקח מן הקבוע ממש, והא דידן הוא לוקח ממה שכבר נתערב ביד עכו"ם (מלבד מה שרש"ק ז"ל בשו"ת טוב טעם ודעת מהדורה תליתאי ח"ב סי' י"ד והחזון איש יו"ד סי' ל"ז אות י"ג ורוב האחרונים חולקים על דעה זו).

[אמר המעתיק: ולמרות שהדברי חיים נקט לשון חריפה וכתב ש"לא יחלוק על זה זולת חסר דעת", כתב עליו הגאון רבי שלמה קלוגר שדבריו תמוהים, ופסק שגם כאשר המוכר שולח אל הלוקח הרי זה בגדר כל דפריש מרובא פריש, "וזה ברור לכל יודעי דת ודין". והוי כעין מה שאמרו (זבחים עג:) "ונכבשינהו דנייד". והביאו הגר"ע יוסף בשו"ת יביע אומר (חלק ו' יו"ד סי' כ"ד), והביא סייעתא לדבריו מהרשב"א בתורת הבית הארוך (תורת הבית הארוך בית ד שער א דף יד עמוד ב): "ומה שאמרו כל קבוע כמחצה על מחצה דמי הני מילי כשלוקח הוא מן הקבוע לפי שהספק נפל לו בקבוע, אבל אם לקח אחד מן הקבוע ונפל מידו או שהניחו במקום חוץ ממקום קביעתו ולא נודע אם מן ההיתר המרובה או מן האיסור המועט אין זה קבוע שהרי לא נפל לנו הספק בקבוע אלא בפריש ובכל כי הא אמרינן כל דפריש מרובא פריש, והיינו סיפא דתניא ובנמצא הלך אחר הרוב, ואף על פי שדלתות מדינה נעולות ואין בשר נכנס למקום זה אלא מאותן חנויות, וכל שבא לכאן מאותן חנויות אפ"ה מותר, דהא לא נפל לנו הספק בקבוע אלא בדפריש". וע"ש שפלפל בזה].

ואין לטעון דכל התערובת שביד סוחרי השלב הראשון תהא אסורה הואיל ותקרובת ע"ז אינה בטילה, זה אינו, חדא דמאן יימר דבכל מלוא הכף של קיבוץ שיער מצא מן האיסור, כי ברור שהרבה מהם נקיים לגמרי מן האיסור, ועל כל אחד נימא זיל בתר רובא ומותר מיד בלי תערובת שניה (ואין לגזור שמא יקח מן הקבוע אף לאוסרין בלקח בשוגג, כי אין ללוקחין גישה אל הקבוע. וקצרתי, אבל מובן למבינים).

שנית, דהא דתקרובת אינה בטילה מקורו הוא מזבחים ע"ד, ושם מיירי בטבעות וכוסות דאינם בטלים מחמת חשיבותם, אבל שיער דלא חשיב ודאי בטיל בלי תערובת שניה (עיין בש"ך סי' ק"י ס"ק ד' דסבירא ליה כן, וכן הוא בחזון איש סי' נ"ו ס"ק י"ד ורוב הפוסקים). והא דשיער בכור לא בטיל בבגד מחמת חשיבותו (ערלה פ"ג מ"ג), הוא דוקא היכא דעשה ממנו ציפורתא (תמורה ל"ד) וכן הובא בר"ש בערלה שם, ואי לאו בטיל ברוב. שלישית, דאצלנו יש גם תערובת שניה, ואף בכוסות וטבעות יתבטלו בשתי תערובות כשנ"ת.

ומש"כ מרן דליכא תערובת שניה, דמייחדים שערות של כל מדינה ומדינה לבד, בוודאי כן הוא לפעמים ומזה לא קמיירי, ולא השתמשתי בחשבון זה אלא להתיר מה שלא נתייחד לשיער הודו אלא לדוגמא לשיער אוקראינה ושיער הונגריה ושיער קוריאה, שיצא על כולם קלא דלא פסיק דמערבים בהם משיער הודו, ע"ז אמרתי מה בכך, הלא באופן זה יש תערובת שניה ומותר, הואיל ועדיין נמצא ביד עכו"ם או ביד ישראל מומר, עד שנכנס הישראל או שלוחו ולוקח מתערובת השניה הנ"ל, אבל העיקר הוא מש"כ לעיל דכבר ניתר מעיקרא בתערובת הראשונה לרוב הפוסקים.

[אמר המעתיק: ובענין מה שכתב הגרי"ש אלישיב שלכל מדינה יש סוג שיער אחר, יש להעיר שהעוסקים במתן הכשר לפאות טוענים שלאחר עיבוד השיער לא ניתן כלל לזהות מהו שיער הודי ולהבדילו משיער אחר. וכל טענתם של החוששים לע"ז בפאה, היא שלא ניתן כלל להכיר ולהבדיל

ולכן נאסר הכל, ומטעם זה דעת הבי"ד של הגרנ"ק להתיר רק פאה משיער שאינו מעובד, שזה מסתמא אינו מהודו, כי כל השיער ההודי מעובד].

ומש"כ מרן בענין דעת הרמב"ן וכו', לא הבאתי זה אלא לצירוף להקל היכא דכבר מוכיחים כל הטעמים והסברות לקולא, מלבד מה דאתחזק להיתרא, אלא דחשש מרן משום חומרא דע"ז, על כן אמרתי לצרף דעתו המקילים אף דלית הלכתא כוותייהו, ובפרט היכא דכל יסוד האיסור בנוי על הא דפרכילי ענבים דנאסרו בבצרן מתחילה לכך, והרי השמיטוהו כל הפוסקים, ולכאורה טעמם מוכח דלא קאי האי תירוצא במסקנה, שהרי אסרו דברים המובאים בפנים בהבאה בעלמא, ולא צריך לדחוקי בתירוצא דבצרן מתחילה לכך, ומוכח דלית הלכתא כהאי שינויא כלל, דאילו כך היו מביאים אותו להלכה אף דלא בעי ליישב קושיית הגמ' בזה, הואיל ונפק"מ בו למעשה, אלא מוכח דס"ל לגדולי הפוסקים דלא קאי למסקנה שאין לאסור שום דבר דאינו ממין המובא בפנים ע"י בצירה מתחילה, דלא מקרי ע"י זה דנעשה בו כעין ד' עבודות. ואחר הביאור, נראה דבוודאי יסכים מרן שליט"א דשפיר יש בכ"ז סיוע רב להלכה.

ומש"כ מרן דיש הוכחה מדברי הר"מ בספר המצוות דהעברת שיער מקרי דרך עבודתה מהא דכלל בין אלה שדרך עבודתה בכך הא דמעביר שיער לכמוש, לא זכיתי עדיין לירד לעומקה של דעתו הבהירה, חדא דמאן יימר דמה שדרך עבודתה אצל כמוש יחשב גם דרך עבודתה אצל שיקוץ אנשי הודו, אחרי שכל חכמי דתיהם אומרים דאינו כן אצלם, הכמרים והמומחים וספרי דתם וכל הבקיאם שבדקו וחקרו וירדו לסוף דעתם, כולם העידו דלא כן הוא ואף ביניהם נמנו כמה שומרי תורה ומצוות שהעידו על מה שראו משך שנים רבות בימי משובותם, ומה בכך שידידי הרב א"ד שמע שעה שעתיים מאחדים מפשוטי העם ע"י חבל תרגומים חלשים, שהרי כל המתגלחים והמגלחים לא דברו אלא שפת טמיל, וקבוצת הרב א"ד לא ידעו ולא הבינו מילה משפה זו עד שמצאו פועל אחד ששרת על פתח המלון ושדיבר בקושי שפת הינדי, נספח על שפת עריסתו שהיא טמילי, והלה תרגם להם דברי המתקדשים לשפת הינדי, ואח"כ בא מר א. מבומביי ששפת האם שלו היא 'מרטי' והנספח שלו הינדי כראשון, והוא תרגם מזה לבלילת אנגלית ועברית והשתדל להבינם להרב א"ד נ"י (זאת אומרת, תרגומו היה מהשפה הב' שלו לשפות ג' וד' שלו). ואף אם תרצה לומר שע"י כל הנ"ל יצאה לו להרב א"ד אמיתת כוונתם של אלו, הלא דרך עבודתה נקבע ע"י המומחים וספרי הדת שלהם (כך הם דברי הרשב"א ע"ז נ"א ע"ב, ד"ה מתני' מצא, וזה לשונו: "שאינה נקראת תקרובת אלא דבר שאוחזין בחוקי הע"ז שלהן שהיא חפצה בכך", ע"ש ופשוט הוא), א"כ מה בכך שאצל כמוש הוה העברת שיער דרך עבודה, מאחר דאינו כן הכא.

[אמר המעתיק: וראה לקמן בעמ' תקס"ח בהרחבה בענין שיבוש התרגום וההבנה של המילה sacrifice בתרגומה מהינדית לאנגלית ומאנגלית לעברית. וכאשר ההינדים התכוונו לומר שתגלחת השערות היא הקרבה אישית שההינדי מוותר על יופיו למען האליל, פירשו דבריהם

שתגלחת השערות היא קרבן לאליל, למרות שהשערות אינן מוקרבות לפניו אלא מיד מועברות למסחר.

ואחד מגדולי תלמידי הגרי"ש אלישיב ביאר בשיחתו שהרב אהרן דונר לקח אדם שמדבר אנגלית והינדית בצורה עילגת שישמש כמתורגמן (וכאשר ר' צבי ויסמן דיבר אתו בהינדית הוא לא הבין מילה, כי אין לו אוצר מילים בהינדית), הגיעו לשם ומצאו שהם מדברים טמילית, אזי לקחו את המנקה של המלון שיתרגם מטמילית להינדית. וכיוון שלא הכירו את המנטליות ההודית, לא ידעו כיצד לשאול ומה לשאול, וההודים ענו להם מה שרצו לשמוע. וכן היה עם העד אמיר דרומי, שלא ידע כיצד לברר וגם לא הבין מה שענו לו, וכאשר אמרו לו שהשיער מונח ב"הונדי", חשב שמדובר בכלי קדוש עבורם, ולא הבין שהונדי פירושו "קופסת מתכת" ותו לא.

ומאידך גיסא, ר' צבי וייסמן שעל עדותו סמכו המתירים, היה שם מאות פעמים, וידע את השפה שלהם ברמת שפת אם, הבין את הלך רוחם, ודיבר איתם כאחד שנולד שם. ומלבדו, עוד שני מומחים גדולים ממנו אמרו כדבריו.

והוסיף הרב הנ"ל שפשיטא שגם הגרי"ש אלישיב היה מתיר, אם היה ברור לו שמטרת התגלחת היא רק הכנעת האגו ולא קרבן, וכפי שהתיר בתשובתו הראשונה. שהרי הוא עצמו רק כתב שלפי מה שהרב דונר אומר, יוצא כך וכך. ובכוונה תחילה תלה את הדברים בעדותו. והרב הנ"ל שאל את הגרי"ש בדרך עקיפה, "מה היה הדין אם המציאות היתה כך וכך" והגרי"ש השיב: "ודאי שזה מותר".

והגאון הרב שמואל פירסט שליט"א, דיין ומו"צ אגודת ישראל בארה"ב, העיד כי ניסה להכניס את ר' צבי וייסמן אל הגרי"ש אלישיב, לאחר עדותו של הרב דונר, כדי שיעיד גם הוא בפניו ויספר את כל הידוע לו, ובבית הגרי"ש אלישיב סירבו להכניסו. ולאחר כמה שנים אמר הרב דונר בשיחת טלפון שבשעת עדותו נחסמה כניסתו של הגר"ד מורגנשטרן שליט"א (גדול תלמידי הגרי"ש אלישיב, שהיה בקי בנושא הע"ז מהודו) ע"י אחד מבני הבית.

כמו כן, מדברי הרב דונר באסיפת הרבנים בארה"ב היה מובן שהוא נגד חבישת פאה באופן כללי, כי קרא לרבנים הנאספים לנצל את המעמד על מנת לפרסם איסור על רוב הפאות בימינו, וכך אמר להם: "ללבוש פאה שאין יכולים להכיר אם זה שיער או פאה, סליחה אבל אין שום היתר לכך! הגיע הזמן שנעשה משהו עבור הענין הזה, וצריכים לנצל את ההזדמנות הזאת" [ויש להעיר שטעה בזה, וראה כאן בפרק ט"ז באריכות, שהדיון בכל חמש מאות השנה האחרונות בין האוסרים למתירים היה על פאות שלא ניכר כלל שהן פאות, ונראות כשיער ממש].

כמו כן, בעדותו אצל הגרי"ש אלישיב היה נשמע שיש לו דעה נחרצת בנושא, ואינו בא רק כמעיד עדות. וכך הצהיר בתחילת עדותו: "זה ודאי תקרובת, אין לי שום ספק בזה, זה ברור תקרובת ודאי", וכן בהמשך כאשר הגרי"ש שאל אותו: "זאת אומרת שאצלכם ברור שזה תקרובת", השיב "כן, אין לי שום דרך לצאת מזה". וכן נשמע אומר לאחר הפגישה עם הבר"צ: "זה היה טוב... הצלחנו... סוף סוף אחת ולתמיד סידרנו את הענין של השיער... זה לא היה קל... זה לקח הרבה זמן, והיה מאבק קשה" (תמליל מתוך הקלטות עדויותיו שם).

דעת הגאון רבי דב לנדו

בן אחיו, הגר"י לנדו, כתב: "אחר שהובא עדויות מביה"ד של הגרנ"ק [שליט"א], עבר דודי שיחיה על כל העתק גביית עדות שנכתב ע"י הבי"ד, ולאור מה שכתוב שם אמר שכל הנידון אינו מתחיל ואין זה כלל 'תקרובת', רק שהם מאמינים שיהיה להם ברכות וכו' בזכות שהם מחזיקים בהוצאות המקום ההוא, וכמבואר שם שהשערות הן רק אחד מהאופנים, והרבה מביאים כסף זהב וכל דבר הנמכר, ועפ"י כל התיאור שם מוכח דאין זה פולחן להקריבו לע"ז, רק נדבה ונתינה להחזקת המקום שבזכות זה הם מאמינים בישועות וכיו"ב".

דעת הגאון רבי יצחק מרדכי רובין

ובשנת תשע"ח נשלח שוב שליח להודו עם מתורגמן, והגר"מ שטרנבוך קיבל את עדותו יחד עם כמה רבני שכונות בירושלים, ונכח שם גם הגאון רבי יצחק מרדכי רובין שליט"א, רבה של קהילת בני תורה בהר נוף, וחבר ביה"ד של הגרנ"ק, ומח"ס "ארחות שבת". והרב רובין שאל שאלות נוקבות, ולא קיבל תשובות מספקות לשאלותיו. ובין היתר שאל את העד, האם יודע מה טעם מורידים לילדים את השערות בל"ג בעומר במירון ('חלאקה') ולא ידע להשיב. ואמר לו, אם אינך יודע טעם למנהג שנהוג בישראל מזה שנים רבות, ומסתבר שעוד אלפי יהודים נוהגים כך ואינם יודעים, למרות שטעמי המנהג הם פשוטים וכתובים בספרי האחרונים, מנין לך שכל היהודים המתגלחים בטמפל יודעים מדוע הם עושים זאת.

והעד נלחץ אל הקיר והשיב, שבמירון אפשר לשאול להרבנים ויסבירו טעם הדבר, וכך גם (להבדיל) הוא שאל את הכמרים שם, וענו לו טעם הדבר שהאליל צריך את השערות מפני שהוא קירח. או שלווה וצריך להחזיר חובותיו. ולדבריו נמצא שאין טעם להתייחס לדברי המון העם, שמסתמא רובם ככולם אינם יודעים טעם התגלחת, וזה סותר לגמרי את כל עדותו של הרב דונר בפני הגרי"ש אלישיב, שהרי שיטתו היתה שלא מתייחסים לדברי הכמרים אלא להמון העם שהמה המתגלחים בעצמם. ועוד, שכל הכמרים שנחקרו ע"י הרבנים אמרו אחרת, ואפי' הרב דונר עצמו העיד שהכמרים מסבירים את טעם התגלחת כוונתור והקרבת היופי, ולא כקרבן, אלא שלא רצה להסתמך על עדותם כי הם "אפיקורסים", ונמצאו דברי העד האחרון סותרים לכל העדויות האחרות.

ובנוסף, הביא השליח וידאו ובו רואים איך ששאל נשים מדוע מגלחות השערות, וענו לו כהנ"ל, שהן "sacrifice" את השיער, בתרגום מהינדית לאנגלית. וזוהי הטעות הנ"ל שטעה הרב דונר, שפירש מילה זו כ'קרבן', שהם מקריבים השערות, וכוונתם היתה שהשערות הם נדבה לאליל, או הקרבה אישית תוך וויתור על היופי וכו'. ומחמת כל זה, אמר הגר"י רובין לאחר האסיפה: **"אף לאחר שמיעת העדות אין כל חדש ממה שידענו/לא ידענו קודם"**.

וממה נפשך אין בדברי העד ממש. כי אם תאמר שעצם ההתגלחות היא הקרבה אישית, וויתור על היופי, ממילא אין כאן קרבן ואין כאן תקרובת.

ואם תאמר שהאליל זקוק לשיער כיוון שע"פ התיאוריה שלהם הוא אוהב שיער, או לווה שיער וצריך להחזיר, ממילא יש כאן רק פעולה של נדבה, ואין בזה כלום, כי אין הקדש לע"ז. ומה שאדם מגלח השיער הוא רק פעולה נצרכת על מנת שיוכל לנדב את השיער, כי לא יכול לנדב אותו בעודו מחובר, ואין זה דומה לשחיטה או שבירת מקל וכו'.

ואם תאמר שיש כאן תקרובת לאליל בדרך דמיונית, הרי לא מצינו תקרובת ע"ז באופן כזה, שמגיע אל האליל בדרך דמיונית, אלא רק תקרובת המניחים לפניו. ומכל מקום עצם התגלחת היא רק היכי תימצי על מנת להביא את השיער לאליל, ומשם מיד נלקחות השערות למכירה.

עדות הרב גרשון ועסט על ההודים

וביום י"ז אייר תשע"ח הלך הרב גרשון ועסט מארה"ב ושהה כמה ימים ביהודו, וניסה לחקור שוב את הענין (בשליחותו של הגאון רבי חיים יוסף דוד וייס שליט"א), והעלה את עדותו על הכתב. ודבריו תואמים הפלא ופלא למה שאמר הגר"י רובין מדעתו הרחבה, שההינדים אינם מבינים מאומה במה שעושים, ומתגלחים רק מפני מנהג אבותיהם בידיהם. כמו כן יוצא מדבריו שאין שום משמעות לעדים המבקרים מספר ימים ביהודו ושואלים שאלות, כיוון שבנקל אפשר לקבל מההודים את מה שרוצים לשמוע, ולכן יפה עשו גדולי הרבנים שהלכו ובדקו בספרי הדת שלהם, ושמעו עדים שהיו כמרים בעצמם והתגייירו, או יהודים שחיו שם ביהודו מספר שנים ועבדו בעצמם את עבודת האלילים הזאת.

ונצטט מדברי העד את הנוגע לדידן:

"עלי להקדים דבר כללי שהבחנתי במהות האנשים ממדינת הודו, והוא דבר נחוץ לדעת לכל מי שרוצה לחקור אצלם מציאות הדברים באיזה ענין מסויים, אם ע"י שיחה בטלפון או אי מייל וכדו'. והוא כי מצד טבעם ומהותם כמעט ואין מכחישים ושוללים בשום דבר שאומרים להם, ואם יגידו לפנייהם איזה הנחה או מציאות, בדרך כלל יסכימו בהנהון ראש או באמירת הן, ולפעמים אף יחזרו להגיד בעצמם הדברים שנאמרו אליהם, על אף שתיכף קודם לזה אמרו בעצמם אחרת, או שיוודעים שהדברים אינם נכונים. רק מספר פעמים בודדים אירע ששללו או הכחישו בדברים שאמרתי להם. ממילא צריכים לדקדק הרבה בצורת השאלה ששואלים להם, דהיינו להניח כל צדדי השאלה פתוחים לפנייהם, כדי שיוכלו להגיד התשובה מדעת עצמם, ולא להציע לפנייהם הנחה מסויימת ורק לשאול אם אמת היא או לא, שאז בדרך כלל יסכימו אל ההנחה, ובאמת אין שום ראיה מוכרחת לאמיתת הדברים".

"כשבאתי ליהודו והתחלתי לדבר שם עם אנשים מכל החוגים, מתגלחים ומגלחים וכומרים, נוכחתי לדעת שכמעט רובם ככולם הם אנשים כפריים וטפשים, גרועים פשוטים וגסים מאוד, כרחוק מזרח ממערב ממדינות המערב המתקדמות בהשכלה והבנה, וממילא כמעט אין להם שום הבנה ועומק במעשיהם, ואם אמנם אדוקים הם בלב ונפש לאמונתם כמו שהזכרתי לעיל, הרי זה רק בהשגה פשוטה ביותר, ובדרך כלל לא עלה על לבם מעולם להתעמק בטעמי מנהגיהם ומקורות עבודותיהם, ואפי' בכמה כמרים חשובים שדיברתי עמהם, ראיתי שהייתה עומק השגתם והבנתם מועטה ביותר, וכשהעליתי לפנייהם סתירות בולטות באמונתם ובספריהם, לא היה בידם

תירוץ הגון, והיה ניכר שמעולם לא חשבו על זה (וכן שמעתי מהבעל תשובה מו"ה צבי וייסמן נ"י, שאין דרך ההינדים להתעסק כלל בהבנת טעמי עבודתם כמו להבדיל אצלנו), וככל שהרביתי לדבר עמהם, שמעתי דברים מעורבבים ודברים סותרים, כשהם בעצמם סותרים את דבריהם מתחילה לסוף, או כשאחד סותר דברי חברו, וממילא קשה באמת לקבוע את הסיבה האמיתית למה הם באים להתגלח". עכ"ל.

כמו כן, סתר העד את הנאמר בעדויות אחרות, שתוך התגלחת מזכירים שם האליל (וכפי הנראה, זהו מה שגרם להגרי"ש אלישיב לשנות את דעתו, ולחשוב שיש בתגלחת איזו "עבודה"). וכך העיד:

"כששאלתי אחד מהמגלחים אם המגלחים מתפללים או מזכירים שם האליל, השיב לי שקודם שמתחילים לגלח אומרים שם האליל. והנה **אני בעצמי לא ראיתי שאומרים כן**, אבל אולי היתה כוונתו שאומרים כן בכל יום... ולא לפני כל גילוח, או אולי רק לא הבחנתי באמירתם".

מאמרו של הרב אשר שוורץ

וכן הרב אשר שוורץ שכתב מאמר מקיף בנושא, הביא במאמרו שצבי וייסמן מקליפורניה, ואבי כהן מירושלים (בעל תשובה), ובנימין קלוגר (כומר הינדו שהתגייר) גרו באיזור הטמפל זמן רב, נכחו במאות התגלחויות ורכשו בקיאות ב"תורתם", והם העידו בפני גדולי הדור ש"**אין שום גוי שמחשיב את השערות לתקרובת, אלא הכנעה עצמית**". ותמה על הרב דונר שהעדיף להאמין להינדים אנונימיים שקיבל דבריהם ע"י מתורגמן, אע"פ שלהלכה אין לגוי נאמנות כלל. ותגדל התמיהה לאחר שהרב דונר בעצמו הצהיר שקיבל פעמיים עדויות סותרות מהגויים ההודים, ומפני זה הגיע למסקנה שהם אינם אמינים כלל.

וכמו כן הביא במאמרו הוכחות שהשיער אינו תקרובת: ראשית, השערות אינן מוזכרות ברשימות מיני התקרובת הנמצאת בספרי ההינדו. שנית, אין הם טובלים לפני הגילוח, אלא דוקא לאחריו, ומשמע שפעולה זו נחשבת לטמאה אצלם ואינה נחשבת ל"עבודה". שלישית, המתגלחים יודעים ששערותיהם הולכות למסחר, ואינם מוחים על כך שאין השיער מוקרב לאליל].

שנית, כל מה שהביא מרן שליט"א אינו ענין לתקרובת ע"ז, אלא לחייב העובד על שעבד דרך עבודתה ולא ע"י עבודה מד' עבודות פנים, כלומר זיבוח ניסוך קיטור והשתחויה, אבל אין בכולם מה שנוגע לאיסור תקרובת, דאין הצואה נאסרת אצל פעור מדין תקרובת, וגם אבני מרקוליס נאסרים מדין אחר לגמרי ולא מטעם תקרובת כדאיתא בסוגיין, וגם העברת השיער אינו ענין לתקרובת, שהרי עובדין לכמוש במה שמעבירים שיער הגוף לכבודו, ולא שמענו מעולם שמקדישים השיער לכבוד פסיליהם. וכן הוא להבדיל אצלנו בדין נזיר שמשחית את שעריו כשמגלחו ("מה ראית להשחית את שערך זה הנאה", נדרים ט:). אע"פ שעושה הכל לכבוד שמים ("העבודה שאגלחך לשמים", שם) מכל מקום אין בתגלחת שלו ענין להקדשת השיער אלא אדרבה גידול השיער הוא המקדישו ("קדוש יהיה, גדל פרע שיער ראשו", במדבר ו' ה') והעברתו היא המשחיתו, ואין בלשון "העברת השיער" משמעות לפעולה בגוף השיער, אלא דוקא לפעולה בגוף האדם המתגלח שמעבירין ממנו שעריו, כי נושא פעולת

ההעברה הוא האדם, ולא דיברו כלל על פעולה הדומה לשחיטה הנעשה בשיער, ואילו היה כן היו מונים העברת שיער זה בין אלה שמסוג הד' עבודות מגדרי השחיטה, ולא בין אותם שחייבים עליהם מדין דרכו בכך, ועיין בספר החינוך מצווה כ"ט (וזה לשונו: "שלא נעבוד שום עבודה זרה בעולם בדברים שדרכה שעובדים אותה המאמינים בה. ואע"פ שאין עבודתה באחת מארבע עבודות שאמרנו למעלה, מכיוון שעבדה במה שדרכה להיעבד חייב, ואע"פ שעבודתה דרך ביזיון, כגון הפוער לפעור וזורק אבן למרקוליס ומעביר שערו לכמוש, שנאמר ולא תעבדם, כלומר במה שדרכה להיעבד, אי זו עבודה שתהיה"), וקצרתי במקום שאמרו להאריך כי המשך הדברים מובן מאליהם ויתבאר עוד לקמן בע"ה.

ומש"כ מרן בענין מה שכתבתי שעשיית תקרובת לא שייך אלא בדבר המיוחד מכבר, והוסיף על מה שכתבתי לומר דבעינן דבר המוקדש מכבר, לא רק מיוחד, ואולי יצא לו כך למרן שליט"א ע"י מה שהבאתי הוכחה מהא דעבודות של קדושה לא שייכי אלא במה שהוקדש כבר. בוודאי אי אפשר להשוות ענין הקדש וענין תקרובות לגמרי, וזה פשוט למרן שליט"א ולכל מבין כי אין הקדש לע"ז ולא שייך בה הקדשת חפץ כלל (עבודה זרה מ"ד ע"ב: "תניא, האומר בית זה לעבודת כוכבים, כוס זה לעבודת כוכבים, לא אמר כלום, שאין הקדש לעבודת כוכבים"). וברש"י שם: "שאיין הקדש לעבודת כוכבים באמירה, עד שיקריבנה לפניו בתקרובת" אלא דמכל מקום בעינן מעשה באיזה חפץ שיקבענו להיות עליו דין תקרובת, ואי אפשר לדבר על תקרובת בלי חפצא של תקרובת, והאדם עצמו אי אפשר למחשביה כחפץ של תקרובת בשום פנים.

הגע בעצמך, היתכן שיאסר גופו של המשתחוה לע"ז מדין תקרובת, והשיער עד שלא העבירו הרי הוא עצם גופו של האדם כמו שהוכחתי, ואין מה לדבר עליו מענין תקרובת עד שיוסר מהאדם, ומאז שהוסר אין עושים בו שום מעשה שיקבע על ידו לתקרובת, וזה ברור לכאורה. והא דשייך דין תקרובת בדברים שאי אפשר לאסרם מדין נעבד, כגון מחובר (פרכילי ענבים) והקדש (חטאת העוף) או קרקע (מחתך עפר), אין גדרי נעבד דומין לגדרי תקרובת, כי כל אלה שייכי שפיר בתקרובת, אבל מכל מקום בעינן בכל ענין תקרובת חפצא של תקרובת ומעשה הנעשה באותו חפצא שיאסר על ידו, ובכל אלו יש חפץ ויש מעשה, מה שאין כן בענייננו כלל וכמו שנתבאר.

והנה מרן שליט"א הזכיר בתוך דבריו הקדושים, שדומה לענייננו מה דאיתא בגמ' חולין למ"ד סתם מחשבת עכו"ם לע"ז נעשה הבהמה ששחטו לזבחי מתים אף בלי הקרבת שמץ מנהו לע"ז, והשחיטה לבדה היא מה שפעל בה להיות לה דין תקרובת בלי שום הקרבה אחרת בחפץ. כן הוא באמת, אבל הבהמה כולה היא ודאי החפצא של תקרובת שדברנו עליו, והשחיטה היא הפעולה שנעשית באותו חפצא, ועל ידי פעולה זו נשתנה הבהמה להיות לתקרובת ונאסרה. אבל אצלנו הגילוח נעשה בגוף האדם, כי עדיין אין כאן שיער נפרד בעולם,

והאדם לא נתהפך ע"י זה להיות לתקרובת בשום פנים, ואחר הגילוח לא נעשה מעשה כל דהו בשיער, א"כ איפה היא התקרובת והאיסור.

רציתי להוסיף לתמוה בענין המגלחים והמקיפים, כי ראיתי בין דברי מרן עט"ר שליט"א וזה לשונו, "והמגלחים אמרו וכו' מכל מקום אמרו הלא גם הם מאלה וכו' ובכה"ג אומרים סתם מחשבת העובדים לע"ז, עכ"ל. וכנראה שבתוך דברי עדותו של הרב א"ד, שמע מרן שליט"א איזה ציטוט ממה שאמרו המגלחים עצמם שיוכיח על כוונתם בזמן שעושים הגילוח, שהרי הזכיר מרן שליט"א פעמיים מה שהמגלחים אמרו. והנה כשהיתה הפגישה בין הרב א"ד ובין שישים הרבנים מניו יורק ומשאר מקומות, שאלנו לו כמה פעמים אם שמע ישיר איזה ביטוי כלשהו מפי המגלחים, ודחקנו אותו על כך והוא לא ענה שום דבר, רק מה שאמר בשמם שעושים לקבל שכרם, וברור כחמה שאילו שמע מפייהם מה שאמר בשמם למרן שליט"א היה מגיד אותו לנו אז, כי לא לכבוד היתה לו השתיקה. וכמדומני שבמשך הפגישה אמר שספר אחד הביע שהוא עושה מלאכת הקודש או איזה ביטוי חלש הדומה לזה, וכמובן שאין במשמעות אלה כלום, אלא אצל מי ששומע בכל קול עלה נדף מה שרוצה לשמוע.

אולם העד החרדי הבקי בלשונם, העיד שהספרים כולם לא הפסיקו מלפטפט מה שנוגע לדברי איחוד הפועלים שלהם ועניני פוליטיקה וצחוק וכיו"ב, ולא היה שם איזה רמז שמכוונים לאיזה דבר רציני בעולם או לשום עבודה, ואני כתבתי בתוך דברי הראשונים לכבוד מרן שליט"א, שאילו היתה אצלם איזה כוונה, בוודאי היה הסתמא שלהם כפי דעת הכמרים ולא כפי דעת ההמון, שהם פועלים אצל הכמרים ועובדים בשבילם ומקבלים שכרם מהם, אבל האמת היא שאין להם שום כוונה, ולא גילו מעולם להרב א"ד שום ביטוי שיוכל לסמוך עליו להעיד על מה שבלבם, והרי אני מכירו שנים רבות לאיש אמת הנותן נפשו אך ורק בשביל האמת הטהורה, וברור שמה שאמר בשמם למרן פאר הדור שליט"א היה בדרך גוזמא, אחרת אין לי פירוש לדבריו. אבל מה שאמר שמבינים העם שעושים עבודה לשיער שלהם בכדי להקדישו לע"ז, כוונה זו כל כך רחוקה ומוזרה מלהעמיסה בשכלם של פשוטי העם, וטרחתי מאוד להבינה ולא נכנסה באוזני, ובפרט שהיא בהיפך ממה שמעידים אלף עדים, וד"ל. מיהו אין תמיהה עליו מזה, כי כן דרך השומעים ממתרגמים וכ"ש ע"י כלילת תרגומי "בדיעבד" כהנ"ל.

הוספה

אייר תשס"ה. והנה במשך הזמן, ניסו כמה אנשים לחדור אל תוך מקומות הייצור לשיער נשים שבמדינת הודו, וב"ה שהצליחו לברר אמיתת הענין במו עיניהם, כי ביקרו בהרבה בתי חרושת ומעבדות המכונות שיער לפאות, ושם ראו מאות נשים עובדות שעות ארוכות ללקט שיער מתוך שיער מאותם שנתקבלו על ידי מברשות מראשי העניות שברחבי מדינת הודו.

וראו שכל השיער ההולך אל תוצרות הפאות שבמדינת סין וקוריאה הוא בדוקא ממקור זה ולא מהמקדשים שלהם. ואחרי שביקרו באחד עשרה בתי חרושת כאלו, שאלום המייצרים אם רוצים לראות עוד מזה, והשיבו ששוב אינם צריכים לזה, כי כבר השתכנעו שהשיער הוא ממקור המתקבל לכשר.

והשתא הוכח מה שכבר קבענו מקודם, שאין רוב השיער המגיע מהודו מקורו מהמקדשים שלהם, אלא משיער העניות, וחל על זה הדין דכל דפריש מרובא פריש, וגם השיער המגיע מהודו אין בו איסור עבודה זרה (מלבד מה שכבר הסקנו, שגם השיער המגיע מהמקדשים שלהם אין בו דין תקרובת ע"ז).

שוב שמעתי שאחרי שהודיעו כל זה ל"חבורת האוסרים" הפאות, הגיבו שברור להם ויודעים שבתי החרושת הללו שכרו מאות שחקניות מקצועיות והציגו לפני המבקרים כעין מחזה כדי לרמותם ולהראות בעיניהם כאילו השיער הבא מהמברשות במקום שבא באמת מהמקדשים.

ואין לנו ללמוד מתשובת הבל זו, אלא זו בלבד שהמשיבים אין האמת לנגד עיניהם, רק אל האיסור מגמתם, יהיה מה שיהיה. ושוב אין להתחשב בדעתם כלל, וכל העסק עמהם אינו אלא לשוא.

חלק ניכר מהשיער ההודי: עניות המוכרות שערותיהן

אמר המעתיק: המעיין בכתבות בעיתונות העולמית (הגרדיאן, האובזרוור, ניו יורק טיימס ועוד) יראה שצדקו דברי הרב, ואחד ממקורות השיער העיקריים הוא סוכנים המסתובבים בכפרים ובשכונות העוני וקונים מן הנשים העניות את שערותיהן, יש מהן המוכרות את כל שערותיהן ויש מהן המוכרות את השיער הנושר ומתאסף במסרקים. ולהלן מבחר ציטוטים מתוך העיתונות בתרגום חופשי:

"חלק ניכר מהשיער מגיע מסוכנים המטיילים בכפרים בהודו, סין ומזרח אירופה, ומציעים לנשים עניות סכום קטן כדי להיפרד משיערם".

"איסוף השיער הוא מפעל גדול המעסיק **עשרות אלפי אנשים בהודו לבדה...** סוחרי שיער מבקרים בכפרים ובשכונות עוני, פעמון מכריז על בואם של הסוחרים הקונים שיער תמורת כסף מזומן או תכשיטים".

"בכל רחבי אסיה, נשים ארוכות שיער שומרות את השיער שיוצא כאשר הן מסרקות או שוטפות אותו, ומוכרות אותו לסוחרים שעוברים מסביב לשכונות האלה".

"מקור עיקרי נוסף של שיער האדם בהודו הוא ממסרקי השיער. נשים סוחרות בשיער עם רוכלים, תמורת מכשירי חשמל לבית. השערות הללו מעובדות בסדנאות בהודו המזרחית, בנגלדש ומיאנמר".

"כל השיער הזה מתקבל ונצבר, ועובר מסוחר לסוחר, עד שהוא מגיע לסדנאות לשיער הנמצאות בבנגלדש, הודו, ומיאנמר, מדינות בהן השכר נמוך ואנשים זקוקים לעבודה. בסדנאות עובדות עשרות נשים היושבות על הרצפה וממיינות את השיער לפי אורכו".

"יצואנים מעסיקים סוכנים המחפשים נשים כפריות ברחבי הודו, בעלות שיער ארוך... צלצול הפעמון מביא עשרות נשים, צעירות וזקנות, מבתי-הפחם הכחולים אל חצר מאובקת. הגעתו של סוכן השיער היא האטרקציה השבועית... השיער נלקח למפעל, מעובד ונקשר בצורות ומועבר ליצואנים הגדולים".

"בהודו יש בעלים המוכרים את שערות נשותיהם, ילדות עניות מתגלחות תמורת צעצועים, ויש גם מקרים של כנופיות השודדות שיער מנשים".

"הספקים העיקריים הם הודו ורוסיה... השיער במדינות אלה **מגיע בעיקר מנשים עניות ביותר שמוכרות את השיער שלהם** עבור רווח קטן. נשים חסרות בית ברוסיה לעתים קרובות מוכרות את שערן ומשתמשות בו כמקור הכנסה. הן בהודו והן ברוסיה, סוחר השיער קונים אותו ישירות מנשים נואשות במחירים נמוכים ואז מוכרים אותו בשוק העולמי. סוחרים רוסיים מגלחים את ראשי האסירים ומוכרים את השיער".

"כיוון שהנשים העירוניות צובעות את השיער שלהן, שיער הנשים הכפריות הוא השיער המועדף, והוא מכונה "שיער בתולי". אי לכך, סוחר השיער עושים את דרכם אל כפרי הודו. נשים ונערות צעירות מגלחות את ראשיהן בקביעות ומוכרות אותו לסוחרים תמורת תשלום סמלי".

"צ'אנג שאויון הוא אחד **מכעשרים אלף סוכנים** שמתפרנסים מסחר השיער בכפרים של סין" (בכתבה יש תיאור מפורט של הכתב, שראה במו עיניו כיצד הסוחר משלם כסף לנערה כפרית המגלחת את שערותיה הארוכות תמורת תשלום).

וכן מצינו בגמ' ירושלמי (סוטה פרק ט') שאשת רבי עקיבא מכרה שערותיה כדי שילמד תורה: "ר' עקיבא עשה לאשתו עיר של זהב וקניאת בה איתתיה דרבן גמליאל. אמר לה מה הוית עבדת היך מה דהוות עבדה, דהוות מזבנה קליעתא דשערה ויהבה ליה והוא לעי באורייתא". ופירש פני משה: "קליעת שיערה ממש, לעשות מהן פאה נכרית".

הגאון רבי בן ציון יעקב הלוי וואזנר שליט"א אב"ד דבד"ץ ובית הוראה שבט הלוי במונסי וכיום רב ק"ק שבט הלוי בבית שמש (קובץ אור ישראל ל"ו)

על דבר... שרעשה ארץ ותגעש, אחרי שנתגלה שחלק מהפאות העשויים משיער טבעי, מקורם בארץ הודו מאיזור הנקרא "טירופאטי", ושם גוזזים השיער בבית ע"ז, ואח"כ נמכר לתעשיית הפאות, האם יש בפאות אלו משום איסור ע"ז או תקרובת. דבר זה נשאל לחכמים ולזקנים, ובראשם לאאמו"ר הגאון [רבי שמואל הלוי וואזנר] שליט"א. והנה כאשר נשאתי ונתתי עמו, ראיתי דעתו נוטה שאמנם מדינא שפיר יש למצוא צדדים להקל, וכאשר גילה דעתו ג"כ בכתובים, אבל מ"מ מטעם שמץ ע"ז והרחק מן הכיעור, יש להשתדל ולהתרחק מאלו. ע"כ.

והנה לשבחן של בנות ישראל שנשא ליבן אותנה להסיר מעל ראשן פאות הנגועות בחשש שמץ ע"ז, ונתקדש שם שמים ברבים, יאמר, אשריכן לפני מי אתן מטהרים. ומ"מ מאחר שהדבר נוגע לרבים, ושלוש בתי ישראל, וכן להפסד ממון עצום ורב, אמרנו לא עת לחשות, ומן הראוי לעיין היטב בשרשי הדבר, ולבאר היטב כוונתו דמר אאמו"ר עט"ר שליט"א, מה הם צדדי הקולא שעליהם רמז, ובכך רווחא שמעתתא לענין שעת הדחק וכן לענין הפאות המסופקות וכדו' כדלהלן, וה' יאיר עינינו.

אין הקדש והזמנה לעבודה זרה

ראשית יש להקדים דאפי' תימא שהגויים המגלחים על המתגלחים שניהם מתכוונים ונותנים השיער בדיבור ומחשבה גמורה לע"ז, אם בתורת מתנה, או הקדש ע"ז, מ"מ כל עוד שלא נעשה לנוי ותשמיש הע"ז, או עובדה כדרך עבודתה או כתקרובת, לא שייך לאוסרם מטעם הקדש, וכמפורש להדיא בש"ס (ע"ז מד:) דאין הקדש לע"ז, וכן הלכה פסוקה (עיין סי' קל"ט סעיף ו'), ומטעם זה הוא הדין דלא שייך לאסרו מחמת הזמנה, וכמו שביאר החת"ס (או"ח ריש סי' מ"ב) ע"ש.

נוי עבודה זרה

איברא דגם משום נוי ע"ז לא שייך לאסור כאן, וכמפורש בסוגיין (ע"ז נ"א:) דלא שייך נוי אלא רק כשנעשה מעיקרא לשם נוי, ומהאי טעמא הלא התירו במשנה (שם) אפילו מעות כסות וכלים שנמצאו ע"ג ראש הע"ז עצמה, כל שמצאם שלא בדרך כבוד, וכן הלכה פסוקה בשו"ע (סי' קל"ט סעיף ג', ז') ע"ש, וכ"ש בנדון דידן שעצם השיער רחוק מנוי, כי מלבד

שמאוסים הם, ושכיח שמלאים זיעה וכינים, הלא גם הם אין מניחים ולא שוטחים אותם לנוי לפני הע"ז, וממילא כל עיקר החשש דנוי לא שייך כאן כלל.

ולא עוד אלא אפי' אם היו מביאים ומניחים השערות לפנייה לכבוד, ג"כ היה לנו להתיר בשופי, ע"פ מש"כ התוס' (שם נ:): והמרדכי (ריש פרק ר' ישמעאל) וז"ל, וכ"ש חתיכות של שעוה שנותנין לפני ע"ז "לדורון" דשרי, שאין כאן לא נוי וכו', עכ"ל, וכעין זה כתב הרא"ש שם, ואם כך כתבו לענין חתיכות שעוה שנראים עכ"פ כעניני כבוד, על אחת כמה וכמה שערות הנמאסים בטבעם עם גזיזתם, וזה פשוט.

וכל שכן עצם מעשה הגילוח, שכולו אומר בזיון, וכדפשיטא להש"ס (נזיר מה). דמהאי טעמא אף שהתורה אמרה לענין נזיר "וגילח הנזיר פתח אהל מועד" (במדבר ו' י"ח), על כרחך אי אפשר לפרש הפסוק כפשוטו, כי הגילוח בעזרה בזיון הוא, אלא מגלח בחוץ, ע"ש, וכ"כ רש"י שם בשם הספרי. מה עוד דאדרבה נוי האדם הוא ע"י קוצותיו תלתלים שחורות. וכעובדא דנזיר מן הדרום (נדרים ט:), וכן נראה להדיא מדברי החינוך (מצוה כ"ט), שהרי מנה שם מעביר שערו לכמוש כמעשה בזיון דומיא דפוער לפעור, וזורק אבן למרקוליס, ע"ש.

וכן מקובל ומוסכם על הגויים עצמם עובדי הע"ז דשם, שמעשה הגילוח הוא בזיון גדול, פוק חזי שאע"פ שהם ממלאים בתיהם וחדרי משכבם ותחת כל עץ רענן באלילים שלהם, אעפ"כ נמנעים הם מלהציבם באולמות וחדרי הגילוח, וכעדות כל המבקרים שם, ועל כרחך שמכירים המה בבזיון הכרוך בזה.

וגם למתגלחים עצמם הוא מעשה ניוול, וכדברי הרמב"ן הידועים בריש פרשת כי תצא לענין יפת תואר, ע"ש. ואף שחלק מן המתגלחים מייפים עצמם עם הגילוח, פשיטא דגם בזה אין שום נוי לע"ז, אלא להם עצמם וכל כה"ג מותר, ק"ו ממה שהתירו התוס' והמרדכי שם מטעם זה מלבושי כהני הע"ז, והובא בשו"ע (שם סעיף י"א) ע"ש.

תקרובת עבודה זרה

לא נשאר לנו אלא לדון אם יש בזה משום תקרובת ע"ז, וראוי להקדים דיש שני סוגי תקרובת ע"ז, האחד הוא כשמניח תקרובת מאכל לפנייה, כעל גבי המזבח, והשני כשעובדה כדרך פנים, וכדאיתא בשו"ע (סי' קל"ט סעיף ג'). ולכאורה למאי דקיימא לן כרב (סנהדרין נו: וע"ז נא: דשובר ג"כ חייב, ונאסר מטעם תקרובת, משום דלדידיה כל שדרך עבודתה בכך סגי, דליקרי כעין פנים, וכן נקטו בעלי השו"ע (שם) דלפ"ז הוא הדין דעל גזיזת השיער לע"ז היה לנו לחייב ולאסור, דומיא דשובר מקל, ודומיא דפרכילי ענבים, דפרש"י (ע"ז שם בע"א) דבצירתן דומה לשבירת מקל וזביחה, ויותר מזה כתב המאירי (שם) שכל חיתוך דומה לזביחה, וכעין זה כתב הר"ח ע"ש, א"כ הכא נמי י"ל דגילוח השיער הבא ע"י חיתוך דומה לזביחה וכשבירת מקל, ומאחר שדרכם בכך היה לנו לכאורה לאסור הפאות מטעם תקרובת ע"ז.

גילוח לא דמי לעבודת פנים

אולם אחר העיון כל עיקר דמיון זה רחוק הוא, וצ"ע טובא, ראשית דעל כרחק לא דמי חיתוך לזביחה, אלא במין חיתוך שהוא כעין שבירת מקל, דהיינו שהוא מחתך גוף אחד לשניים, וכמו שפרש"י (שם נ: ד"ה שבר מקל) וזה לשונו, דכיון דדמי לזביחת בהמה של פנים "ששובר מפרקתה", עכ"ל, וכעין זה שנה ופירש, וכדאיתא ברש"י (סנהדרין סב.), והנה מקשים העולם, די היה לו לרש"י להזכיר עצם החיתוך שהוא חותך בבשר וסימנים בעת השחיטה, ולמה הוצרך רש"י כאן לשבירת מפרקתה, מה עוד שאסור מדינא לשבר המפרקת עם השחיטה (חולין כז). אפילו בשחיטת חולין (שם קי"ג), כ"ש שאינו מעיקר עבודתה כלל.

ועל כרחק דהיא גופא קשיא ליה לרש"י, מנא ליה לרב להצריך במקל שבירה המחלקת גוף אחד לשניים, בו בזמן שבעבודת הפנים דזביחה אינו אלא מחתך בבשר בעלמא, ועל כרחק דגם בזביחה נהגו בשבירת המפרקת, והיינו כמליקה, או משום דנהוג כן אף בשחיטה אחר גמר שחיטתה, שהיה מתז הראש ומעלהו (חולין שם), הכא נמי בעינן שיעשה ה"כעין פנים" בשלימות, וישבור גוף המקל לשנים דומיא דמפרקת, והא ראיא דבזרק מקל לפניה פטר רב, לפי שאינו דומה לזריקה המשתברת, והכא נמי תימא מהיכי תיתי להצריך זריקה המשתברת, הלא דיעבד אף זריקת דם קרוש שאינה משתברת וכיו"ב כשירה, וכמו שהעיד הגאון מהר"י ענגל בגליוני הש"ס (ע"ז שם, וסוכה יב.), ועל כרחק מאחר דבסתם זריקה נהוג בזריקת טיפין טיפין, בעינן בע"ז שיעשה ג"כ הכעין בשלימות, הכי נמי לענין שובר מקל וכדו', צריך שיחלק גוף אחר לשנים כשבירת המפרקת.

ובזה הונח גם מאי דמשני הש"ס לרב בפרכילי ענבים, כגון שבצרון מתחילה לכך, דלכאורה תמוה מנא ליה דמיירי כך, ולא שמצא ענבים ושבלים שהקטירן בפנים, וליחייב עליהם דהוי כעין פנים בביכורים, ועל כרחק דמתניתין קשיתה מאי שנא דנקט "פרכילי" ענבים ו"עטרות" של שבלים, ולא ענבים ושבלים עצמם, ועוד למה לא הזכיר שאר פירות כאפרסקים תאנים ורמונים, וכברייטא (שבת כב. וביצה ל:), ועל כרחק בא להשמיענו דבע"ז בעינן שיעשה גם הבצירה לשם ע"ז, וזה לא שייך אלא רק בפרכילי ענבים ועטרות של שבלים דומיא דשובר מקל ומפרקת, וכ"כ החזו"א (יו"ד סי' נ"ז ס"ק ט').

ומעתה אתי שפיר מאי דנקט "פרכילי" ענבים ו"עטרות" של שבלים, דרק בכה"ג דומה לזביחה שבפנים, שמחתך ענפי הענבים והשבלים לשנים דומיא דשובר מפרקת, וכן פירשו הערוך (ערך פרכיל) וכן הוא בתוי"ט (פה במתני' ד"ה פרכיל), דוק ותשכח.

שלא כן המגלח שערות ראשו לגמרי, וכעין נדון דידן שהגויים שבאותו מקום מגלחים שערם לגמרי ולמשעי, עד שראשם מבהיק, ולא נשאר שום שיריים וחלק בולט ממנו כלל, הרי אין כאן גוף הנחלק כשבירת מפרקת ומקל כלל, וכל כי האי אף לרב ודעימיה פטור, וכ"ש

לר' יוחנן, ועוד דהשיער אינו אלא מחובר לגוף, אבל אינו כגוף עצמו, וכמו שמצאנו לענין חציצה בטבילה, שהוא נחשב לעצמו, וכן לענין שאר דברים, וכדמוכח מספיקות הש"ס (זבחים יט. כו.) מה דין שיער, וכן נחלקו התנאים לענין שיער העומד ליגזז (סנהדרין טו.), וכן הוצרך לימוד מיוחד דשיער מוציא ומכניס טומאה לגוף, וכרש"י חולין (דף קכ"ו, ד"ה כחוט השערה) בשם התורת כהנים, ע"ש.

סוף דבר, גילוח השיער אינו דומה כלל וכלל לעבודת פנים, דהיינו לזביחה ושבירת מקל אף לרב, וכ"ש לר' יוחנן, וא"כ אין מקום לאסור השיער. שוב הראוני רמז לחילוקים הנ"ל, ב"דעת קדושים" (יו"ד הלכות שחיטה סי' ד') וב"גידולי הקדש" (שם), ע"ש.

יש אומרים דבעינן כעין פנים ממש

ואף מי שלא יקבל זאת, מ"מ מאחר שאינו כעבודת פנים "ממש" וכנ"ל, דמה לשערות בפנים, הרי הדבר תלוי בפלוגתא דרבוותא, ונהי דלדעת רש"י ותוס' ושאר ראשונים דנקטו כרב, דסגי בכעין פנים ולא בעינן כפנים ממש, א"כ הוא הדין בגילוח השיער דחייב ונאסר, אבל לדעת הרמב"ן דס"ל דהלכה כר' יוחנן דפליג עליה דרב, ומצריך כעין פנים "ממש", ושאינו פרכילי ענבים שהיו באים ממש בביכורים, ע"ש, וכ"כ הר"ן בשמו, לפ"ז פשוט דאפילו אם היתה עבודתה של ע"ז בגזיזת שיער, אינו חייב, כיון דלא הוי כעין פנים כלל.

ואם כי למעשה משמעות הטור ושו"ע כדעת המחמירים, אבל אין להתעלם מדברי הרמב"ן, ובפרט שכן דעת חבל ראשונים, מהם הריטב"א, ושם הביא שכן דעת רבו הרא"ה, ורבינו מאיר, ע"ש, ואמנם כן הוא ברא"ה שלפנינו שחזר ושנה כמה פעמים בכל עוז דהלכה כר' יוחנן, ע"ש, וכן משמעות הר"ח בסוגיין, וכדלהלן בסמוך (והר"ן, ע"ש), אשר לפי דעתם פשיטא דאין גזיזת השיער חשובה כתקרובת כלל, דלא הוי כעין עבודת פנים ממש, ובודאי כדאים הם כל הנך ראשונים המקילין לצרפם ולסמוך עליהם במקום ספק עכ"פ, ומסתבר דגם הב"י והרמ"א ושאר פוסקים האחרונים לו היו רואים דבריהם, היו מתייחסים לדבריהם ביותר, ובפרט שכן נראה שיטת הר"ח, וכל דבריו דברי קבלה, כרא"ש (סוף פרק קמא דנדה), והמהסס עדיין בזה, פוק חזי, שכן פשיטא ליה למרן החת"ס (חלק ז' סי' מ') דהלכה כר' יוחנן דבעינן כעין פנים ממש (ומהתימא שהעלים פסק השו"ע), ע"ש.

[אמר המעתיק: וכן היא שיטת הרשב"א (בחידושי לע"ז דף נ"א ע"ב) וזה לשונו, "ונראה לי... לא אסרה תורה אלא כעין פנים, ותקרובת שאינו כעין פנים ולא ראוי למזבח כגון אבנים ומקל וחגב וצואה וכיוצא בהן אע"פ ששבר לפניה המקל או ששחט לה החגב וזרק לפניה הצואה והיא ליחה דאיכא תקרובת המשתברת אף על פי שדרכה בכך הרי אלו מותרין דכעין פנים ממש בעינן ולא כעין זביחה, דהלכתא כחכמים דפליגי עליה דר' יהודה בשחט לה חגב, ועוד דרב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן... ורב דאמר שבר מקל לפניה חייב ונאסרת סבירא ליה כתנא דספת לה צואה ולית הלכתא כוותיה".

וכן בפסקי רי"ד (חולין דף מ' ע"א) וזה לשונו, "זיבחי מתים לא מיקרו אלא מידי דהוו כעין פנים, כדאמרינן בפרק ר' ישמעאל גבי אבני מרקוליס, שאינן נאסרות בהנאה משום דלא הוו כעין פנים, והזורקן חייב מיתה. והכי נמי אמרינן בזרק לפניו מקל, חייב ואינה נאסרת. והכא נמי לא מיקרי זבחי מתים להיאסר בהנאה אלא כעין פנים".

ובל יעלה על הדעת להחשיב התגלחת כעבודת פנים ממש, שכן הנזיר מגלח ביום טהרתו, זה אינו וממה נפשך, אי משום עצם תגלחתו, הלא היתה נעשית בחוץ וכנ"ל, ואי משום שילוח השיער תחת דוד השלמים שבעזרה, הדבר פשוט דשילוח זה לא נחשב לא עבודה ולא מעין הקרבה, ואינו דומה לביכורים, שנצטוו להביאם לעזרה כקרבתן ולהניחם לפני המזבח, מעין נסכי יין וסולת, פוק חזי שהתורה קראתם קרבן (ויקרא ב' י"ב) "קרבן ראשית תקריבו אותם", וכרש"י שם, וכן "והניחו לפני מזבח ה' אלקיך (דברים כ"ו ד').

שיטת רבינו חננאל

והנה כל המעיין בדברי הר"ח בסוגיין ימצא כמה מסייענו האדון ביסוד זה, דכעין פנים היינו קרבן ממש, וכמו שמפרש קושיית הש"ס (דף נא). בזה"ל, והא הני לא כעין פנים איכא, דהא "אין נקרבין בעזרה בתורת קרבן" עכ"ל, ואף דמשני לרב שבצרן מתחלה לכך, אעפ"כ בהגיעו למקור, דהיינו במשנה (שם ע"ב) דמצא על ראשה פרכילין, כתב: פרכילי ענבים ועטרות של שבלים, פירוש "קרבין לביכורים" עכ"ל, הרי דגילה דעתו בריש ומסקנת סוגיין, דבעינן כעין עבודת פנים ממש, דהיינו כקרבתן בעזרה, ע"ש, ועיין אבני נזר (יו"ד סי' קט"ז) דפשיטא ליה כן גם בדעת הרמב"ם, ע"ש, לאפוקי שיער נזיר דלא נצטווה אלא על ביעורו תחת הדוד, שאין לזה לא עם קרבן ולא עם שום עבודת פנים ולא כלום, והוא הדין בכל גילוח שיער, וזה פשוט.

הגילוח לא נחשב כעבודתה בכך

עוד יש מקום לדון דהגילוח לא נחשב כעבודתה בכך, דהתינח ע"ז דכמוש, שדרך עבודתה המיוחדת היתה בגילוח, וכלשון הספר המצוות להרמב"ם (ל"ת מצוה שישית) שכתב וז"ל, ובתנאי שיעבוד אותה כדרכה, כלומר, בדבר "שדרכה שתיעבד בו" כמו פוער לפעור, וזורק אבן למרקוליס, ו"מעביר שערך למוש", עכ"ל, וצריך ביאור מה הוסיף הרמב"ם עם ה"כלומר". וצ"ל דכוונתו שאין לחייבו רק בדבר "שדרכה" שתיעבד בו, אם בעבודה זו בלבד, או שעבודה זו היא אחד מדרכי עבודתה, וכעין זה כתב החינוך (מצוה כ"ט), דוק בלשונם.

שלא כן בנדון דידן, שלע"ז זו עובדים בהקטר וניסוך, משתחויים ומודים לפניו כדרך שאר ע"ז, וכן מביאים לה אף מתנות שמונחים לפניו, שלא כן הגילוח, שלעולם אין מגלחים ומניחים השערות לפניו ולא לכבודה. נמצא שאין הגילוח דרך עבודתה בכך כלל, והטעם הוא פשוט, מאחר שגם הם מכירים במציאות, שהגילוח מעשה בזיון הוא, וכאשר הוכחנו לעיל

בראיה ברורה שאין עליה תשובה, ממה שהגויים עצמם מקפידים שהע"ז לא יראה ולא ימצא באולמות הגילוח, אף ששאר כל העבודות המכובדות עושים אצלה ובפניה. היש לך הוכחה ברורה וגדולה מזו, שאין עבודתה בכך. ומה שמ"מ הם מתקבצים בהמוניהם להתגלח דוקא באותו טמפל, אין זה לשם עבודה, אלא אחרי שהגלחים הסיתום באמונה טפילה, שהע"ז זו שולטת על כל הכסף והזהב ועל כל הנמצא בעולם (וכדרכם לחקות הנאמר בתורה הקדושה, כמו שאמר הפס' לי הכסף ולי הזהב אמר ה') ומדמים שהכל וכולם משועבדים לע"ז זו, לכך בתורת הכרת הטוב מחזירים לה מתנות, וכן מראים לה סימני הכנעה, ע"י שמוסרים למענה אף נויים היקר להן מכל, דהיינו שערן, עוד עושים כן משאר טעמים טפלים, אבל הכל מסכימים שאין מגלחים בתורת עבודה, וכן הדבר נשמע מפי הממונים והספרים, שאומרים בגלוי שהגילוח נעשה להגדיל ולהרויח הון הטמפל.

אין תקרובת רק הנעשה בפניה

ומלבד כל האמור אין לאסור השערות מטעם תקרובת, דמאחר שכל מעשי הגילוח וקיבוצם, הכל נעשה שלא בפניה, אין לזה דין תקרובת, וכמו שלמדנו מכל המימרות בסוגיין, שנזהרו כולם ודקדקו והתנו, דבעינן שיעשה כל העבודות והתקרובת דוקא "בפניה", וכדאיתא (שם דף נ"ג-נ"א) שיבר מקל "בפניה", זרק מקל "בפניה", וכן דקדקו בעלי השו"ע, וכן הלכה רווחת ופסוקה לענין הבאת התקרובת, דלא שייך תקרובת ע"ז רק בהובאה "לפניה" וכאשר דקדקו ושנו ושילשו גם הרמב"ם (פרק ז' מהלכות ע"ז הלכה ט"ו), והטור והשו"ע (סי' קל"ט סעיפים א' ג' ה' ו') ושאר כל הפוסקים בכמה הלכות דתקרובת, והטעם כהיסוד שהניח רש"י בחד פיסקא (דף נא: ד"ה שאינו של נוי מותר) וז"ל, "דבחוץ לא מנחי תקרובת" עכ"ל, ובודאי רש"י לא חידש זאת מדעת עצמו, אלא ע"פ המפורש במשנה (שם כט:): דכל שלא הונח ונמצא בפניה, לא תשיב תקרובת, ואף התוס' (דף נא:): לא חלקו עליו להחמיר בחוץ, אלא בדבר של נוי, ע"ש (זולת בשחיטה ויין נסך דיש מחמירים אפילו שלא בפניה וכדלהלן).

וכן פשיטא ליה להב"ח (ריש סי' קל"ט) דבתקרובת בעינן בפניה, ע"ש, ועיין מש"כ בזה אאמו"ר הגאון שליט"א בשו"ת שבט הלוי (ח"ב סי' י'), שם האריך להוכיח דעיקר תקרובת שהוא דומה לקרבן, לא שייך רק בפנים ולפניה, משא"כ בחוץ אין תקרובת ממש אלא ענין יחוד, ולכן כל שנעשה מחוץ לע"ז, ואין דעתו להקריבו, לא נאסר בהנאה, ע"ש, והכי נמי וכל שכן לנדון דידן, שאין נעשה בפניה, ואינו מיועד לכך, דפשיטא דמותר לגמרי לכ"ע.

אף שעבודתה בחוץ, לא חשיב כפניה

ואין לדחות, דשמא כל שדרך עבודתה בחוץ, שייך תקרובת אף שלא בפניה, זה אינו, דא"כ אדהשמיענו ר' יוסי ב"ר חנינא, דאין קלקלין לפעור ומרקוליס, גדולה מזו היה לו להשמיענו, דאפילו בסתם ושאר כל ע"ז הדין כן, והיינו כל שדרך עבודתה בכך, ועל כרחך דפסיקא להו

דכזאת לא תהא, דמאחר דכל עיקר התקרובת לכבודה הוא מקריב, כל זה לא שייך רק בפניה ולפנים ממחיצתה, זולת פעור ומרקוליס, שעיקר עבודתן אף בפנים נעשה בבזיון, וכן נראה מסתימת השו"ע וכל הפוסקים וכאמור.

ואל תתמה ממש"כ רש"י בפרכילי ענבים דחשובים תקרובת ע"י בצירתם, דאה"נ גם שם על כרחך לא נעשו תקרובת, אלא כשבצרם לפניה (וכדרכם שהיו מחזיקים הע"ז בשדה כבבית, ובחיקם), או מיירי שהפרכילין מובאים בסוף לפנים, וכמפורש במשנה, דנמצאו בראש ע"ז, לאפוקי בנד"ד שהכל נעשה בחוץ ושלא בפניה כלל, ומשם עומדים ומובאים לבית האוצר ולסחורה וכאמור.

דעת הרשב"א

ואף שבחידושי הרשב"א (ע"ז שם) כתב שעיסה נאסרת בלישתה אף שלא בפניה, ע"ש, מ"מ מדלא העתיקו הטור והב"י ושאר כל הפוסקים חומרתו בזה, ולא עוד אלא שלהדיא כתבו בכמה פסקי הלכות להיפך וכנ"ל, שמע מינה דלא נקטו כוותיה בזה. עוד י"ל דהרשב"א לא כתב כן אלא לגבי עיסה דקריבה למזבח, וכמסקנת החזו"א (יו"ד סי' נ"ו, ז'), בדבריהם הקרבים למזבח שייך תקרובת אפילו חוץ לקלקלן, לאפוקי נדון דידן שהוא שיער וכדו'.

[אמור המעתיק: אין זו דעת הרשב"א, כי אם נתבונן בדברי הרשב"א (למסכת ע"ז דף נ"א ע"ב) בשלימותם, מתחילת ד"ה "ונראה לי" ועד סוף ד"ה "ואותן ככרות", נראה שהכל הוא ענין אחד, וקודם מביא את דעתו (בד"ה ונראה לי) שהיא כדעת הרמב"ן דבעינן **כעין פנים ממש**, דהיינו שחיטה זיבוח ניסוך הקטרה, ואפי' שחט בהמה בעלת מום, אין נחשבת לתקרובת ע"ז, וקל וחומר אבנים ומקל וחגב וצואה, שאע"פ ששבר לפניה ואע"פ שדרכה בכך, אין נאסר משום תקרובת ע"ז כיוון דבעינן כעין פנים ממש. וממילא גם עיסה שמזכיר לקמן, אינה כעין פנים ממש (ואף שמצינו קרבן מנחה העולה על המזבח, הרי אותה עיסה של אובליאש אינה נעשית מסולת חטים או שעורים ואינה נעשית בדיוק כתורת המנחה, והרי זה כבהמה בעלת מום שאינה תקרובת).

ולאחר מכן (בסוף ד"ה ונראה לי) מביא מאן דאמר שתקרובת המשתברת אסורה מפני שהיא כעין זביחה, ומשמע דלא סבירא ליה כמותו (וכפי הידוע גם בכללי השו"ע, סתם ויש הלכה כסתם, ובפרט שכתב "ונראה לי"), ואח"כ (בד"ה ואותן ככרות) ממשיך את אותה הדעה וכותב לאסור את האובליאש משעת לישתה כיוון שיש בו כעין זביחה, והוא עצמו הביא את רבינו הרב נ"ר ומביא את רבינו הרב נ"ר ואת רבינו יצחק שהתירו את הככרות כי רק נותנים לגלחים, והוסיף שיש טעם לאסור משום שמניחים התקרובת לפני הע"ז וחושבים שמתרצה בהנחה זו אף שבסוף יתנו לגלחים משלפניה (אבל לא משום לישתה כעין זביחה).

ונמצא א"כ שלדעת הרשב"א אין כלל מקום לאסור בנדון דידן שהוא שיער הודו, שהרי אפי' שבר מקל לפניה אין נאסר לשיטתו אלא לשיטת אותו מ"ד שהביא בסוף דבריו ולא ס"ל כמותו.

ויש להקשות על הראיה שהביא אותו מ"ד מ"השוחט לשם הרים", וזה לשונו: "אע"פ שאינו משתבר לפני הע"ז, שהרי השוחט לשם הרים הרי זה זבחי מתים אף על פי שאינו לפני הע"ז". ודבר זה הובא בגמ' חולין (דף מ' ע"א), "השוחט לשם הרים... שחיתתו פסולה. פסולה אין, זבחי מתים לא... אמר אביי לא קשיא: הא דאמר להר, הא דאמר לגדא דהר".

וביאר רש"י, "זבחי מתים - ליאסר בהנאה כדין תקרובת עבודת כוכבים, דאמר לשום הר - הר אינו נעשה עבודת כוכבים, לגדא דהר - למלאך הממונה על ההרים". וכן ביארו כל הראשונים (פירוש המשנה לרמב"ם, רא"ש, ר' יהודה הכהן, המאירי, רבינו יהונתן על הרי"ף, נימוקי יוסף, ריבב"ן, ר"ע מברטנורא, פסקי רי"ד שם, פסקי ריא"ז ע"ז פרק ד', הר"ן על הרי"ף חולין דף ח', רבינו ירוחם), שההר אינו נעשה ע"ז, ולכן השוחט לשם הרים אין זו תקרובת ע"ז, אבל אם שחט למלאך הממונה, הרי זה תקרובת ע"ז ואסורה בהנאה.

ומפני שהשוחט לשם הרים אינו נאסר משום תקרובת ע"ז, והשוחט לשם מלאך הוא דבר רוחני ולא שייך בפניו, ממילא אין שום ראייה משם לאסור תקרובת שאינה בפניה].

ולמעשה מה לנו להאריך בדבר שהרשב"א עצמו גילה דעתו להדיא בשתי תשובות, ופשיטא ליה דבתקרובת בעינן דוקא לפניה, וכעין פנים, וכמו שכתב בתשובה (חלק ג' סי' שע"ה) וז"ל, היין נאסר בשכשוך שכן דרכו וכו', אבל בשר ותרנגול לבן וכו' וכיוצא בהן, אין בתקרובותן שלהם בנגיעה, אלא בשחיטה - או בתקרובת ששוברין "לפניה", או שמקריבין "לפנים מן הקלקלין", עכ"ל.

עוד כתב (חלק ד' סי' ק"פ) ז"ל, שאין דרכו לשחוט ולשבר אף בשלהן אלא "בפניה" - או להכניס "לפניה" בתקרובת - בשעה שהכניסוה לפנים מן הקלקלין, אלא במין שסתם מחשבתו בשעת שחיטה לע"ז, אבל "בשבירת שאר דברים אפילו במקום שלהם מותר, זולתי בשחיטה" שכן עבודה שלהם, עכ"ל. הרי דפשיטא ליה דעיקר תקרובת אינה אלא לפניה ולפנים, אפי' במין לע"ז, ובשחיטה, דחמיר טפי. ודרך אגב למדנו עוד, דפשיטא ליה להרשב"א שאין לדמות שאר עבודות לשחיטה וניסוך, דשאני אלו דאפשר שנאסרו אף שלא בפני הע"ז, עיין תוס' (חולין מ.).

בית הע"ז לא נחשב כפניה

גם אין לומר דמיד שהתקרובת הוכנסה לבית הע"ז, נחשב כל אותו הבית כפניה, ובפרט בנדון דידן שהגויים נוהגים בו כבוד בחליצת מנעלים וכדו', כי זה אינו כלום, וכמפורש במשנה (ע"ז כט:): דבשר הנכנס לע"ז מותר, ופרש"י (שם לב:): וז"ל, מותר בהנאה, אם נזהר הישראל ליטלו "עם כניסתו" - קודם שיקריבו, ע"כ, והגע עצמך, הרי שם הנכרי הבא אל הבית, בידו מנחה לעשיו, תקרובת מכובדת המוכנת להקרבה, ואעפ"כ כל שהישראל עצר בעדו קודם שיקריבנה בפועל, מותרת בהנאה, ק"ו בנידון דידן, שכל עיקר השיער אינו מיועד ומעותד לא לגילוח ולא להבאה בפניה לעולם, וכדלהלן.

וכן יש ללמוד גם מעיקר סוגיין דקלקלין (שם נא:), דמה קלקלין שאינו אלא וילון פרוס, הרי הוא חוצץ בפניה, וכל שחוץ ממנו דינו כשלא בפניה ומותר, כ"ש במחיצות בנין קבועות, המבדילות בין הע"ז לשאר מקומות, פשיטא דכל שמחוץ לע"ז נחשב כשלא בפניה, וזה פשוט. וכן מפורש ברמב"ם (פרק ז' מהלכות ע"ז הלכה ט"ו) וז"ל, בשר או יין או פירות שהכניסם להקריב לע"ז, לא נאסרו בהנאה, אע"פ שהכניסו אותם "לבית עבודה זרה" עד שיקריבום לפניה, עכ"ל. שוב הראוני שכן מפורש בר"ח (שם לב:) בשם הירושלמי, דחדרי הבית נידונים כקלקלין, ע"ש.

מעתה הכי נמי בנדון דידן, אחרי שע"פ עדות שלוחי הב"ד וכיו"ב, הע"ז עצמה אינה נצבת אלא בגג ומחוץ לבנין, וכל עיקר גזירת השיער נעשה באולמות שמתחתיו, שלא בפניה כלל (זולת יחידים, וכן לאפוקי הנהוג עד לפני כשלש מאות שנה, שהיו גוזזים ומקטירים הכל בפניה), וכן מאושר הדבר עפ"י דו"ח ספריהם, וכן בגמר הגילוח, אין מקריבים ולא מניחים השערות לפניה כתקרובת, אלא כאשפות ירום ויוכנס לכלי הנקרא "הונדי", ומשם יובא לאוצר הגדול של השערות, שם ממיינים אותם לסוגים שונים, ונמכרים לתעשיית הפאות וכדו', הרי ממה נפשך לא שייך לאוסרם מטעם תקרובת, דהן לא גילח, והן לא הובאה בפניה כלל. ואף שהמתגלחים או המגלחים עושים כן לשם הע"ז, אין זה אלא כהקדש ע"ז, שאינו כלום וכנ"ל.

ואף שבאיזה חדרים מציבים הם תמונת הע"ז, אין זה כלום, דסו"ס אין התמונה הע"ז עצמו, וכ"כ החזון איש (שם), ומכאן שגם כלי ה"הונדי" אף אם פתי יאמין שהישועה באה דרכו, מ"מ אינו נראה ואין משמש בתורת ע"ז, וכן אין מחזיקים הם אותו לע"ז, ולא עובדים ומקטירים אליו, אלא שיש המלעיטים את המתגלחים, שהישועה משתלחת דרכו, וגם זה אינו נהוג כי אם באיזה מקומות בלבד, סוף דבר מדבושים הם להתגלח בפני הע"ז, על כרחך משום שגם הם מכירים בבזיון הכרוך בזה, ותקרובת מאן דכר שמיה. וזה פשוט.

כל שאינה תקרובת ועבודה בכך, אין נאסרת

ואחרי שעלה בידינו מכמה טעמי, דלא מיקרי תקרובת, ממילא אף לדידן דקי"ל לחומרא כרב דסגי בכעין פנים, לא שייך עכ"פ לאסור הנאת פאות הללו, דעכ"פ תרתי בעינן, ואפילו לדעת הראב"ד שבר"ן דלא מצריך שיהא עבודתה בכך, עכ"פ דומיא דכעין פנים ודאי לכ"ע בעינן, ובלאו הכי אינה נאסרת בהנאה, וכאשר למדנו מסוגיין (ע"ז שם נ"א) עד כמה נדחקו האמוראים למצוא טעם לאסור אף אבני מרקוליס, אם לא משום שנעשתה כמגדל, דהיינו כע"ז עצמה, ע"ש ברש"י, ויותר מזה כתב הר"ן (שם) בשם הרמב"ן, ע"ש, ובפרט לדעת בעלי השו"ע (שם סו"ס ג') דנקטו דתרתיה בעינן, מעתה הרי יש לנו כאן היתר הנאה ברור בזה.

ביטול העבודה זרה ע"י המכירה

עוד היתר משופה יש לנו כאן, מאחר שאינו תקרובת. ואפילו תימא שלכל הפחות על צד הרחוק שיש כאן ענין עבודה ונעשו כע"ז או כמשמשיה וכיו"ב, אף שהוא שיבוש לחשוב כך, מ"מ משבאו ליד ישראל דרך מכירה, פשוט דמותרים הם, דנתבטלו ע"י המכירה, וכמש"כ התוס' והמרדכי והרא"ש לענין נרות שכיבן, והובא בשו"ע (שם סי"ב) והכי נמי כן שהכמרים מוכרים השיער לתעשיית הפאות ובטלה הע"ז, ואף שי"א שם שאין המכירה מבטלת, אין זה כלום, דלעולם הלכה כדעה ראשונה בסתם, ועוד דכבר ציין הגר"א ז"ל (סי' קל"ט ס"ק כ"ה) לדברי הרמב"ן, דעד כאן לא פליגי הי"א אלא בע"ז עצמה, משא"כ במשמשין שלכ"ע המכירה מבטלת אותם, ע"ש, וכן נקט הרמ"א (סי' קמ"ו סעיף ח') לדינא, ע"ש, כל שכן בנדון דידן שהשערות אף גרעו ממשמשין. ואף שהש"ך שם הניח כל דין המכירה בצ"ע, עד כאן לא נסתפק אלא כשמכרן אחר שכבר שמשו בתורת ע"ז, שלא כן בנדון דידן שהשערות הללו מעיקרא עומדות למסחר ומכירה, ואדעתא דהכי באו וגזזו, לכ"ע המכירה מבטלת מיד.

ביטול בתקרובת שאינה אוכל

כל שכן אם נצרף דעת הב"ח (שם קל"ט ד"ה והיכי דמי נוי), דרך בתקרובת של מידי דאכילה לא מהני ביטול, ולא בשאר דברים, ע"ש. ואף שהחזו"א (שם) השיג ע"ז, אולי במקום תקרובת ע"ז שי"א דאינו אלא דרבנן, ובמקום ספק וס"ס, ראוי לצרף דעת הב"ח.

לא איתחזק איסורא

עדיין שומה עלינו לבאר, אם יש לחוש לקומץ אנשים שמכניסים שערותיהם לפני הע"ז ממש, ושמא נתערב באלו, למאי דקי"ל ספק ע"ז אסור (זבחים עד.), וכן פסקו הרמב"ם (פרק ז' מהלכות ע"ז הלכה י') והטור והשו"ע (ריש סי' קמ"א), ועל פי זה אמרו שם דצלמים של כפרים אסורים, דמסתמא לשם אלילים נעשו, משא"כ של כרכים מותרים. ולמעשה לנידון דידן גם זה אינו כלום, ומלבד שכבר כתב הט"ז (שם ס"ק ב) וז"ל, דאע"ג דספק ע"ז לחומרא, מ"מ כל שיש סברא להיתר ולאיסור, ראוי להקל, דהא קיי"ל בכל מקום דלא מחזקינן איסורא מספק, עכ"ל. וע"ש בש"ך, דעד כאן לא החמיר בזה, אלא דהוי כספק השווה, שלא כן בנדון דידן בפאות המסופקות, שמסתפק על עיקר מקום מוצאן, אם הם מהודו, או משאר מדינות, ועכ"פ רובן ממקומות של היתר, וכדלהלן, פשיטא דמותרים לכ"ע, אלא אפילו אותן של הודו וודאי, הרי לא איתחזק איסורא כלל, הן מצד המציאות, והן מצד ההלכה, והרי אלו מותרים מק"ז מצלמים של כרכים, שלמרות נראים כצלמים, ואע"פ מותרים, ק"ו בנדון דידן.

ספק ספיקא בע"ז

כל שכן למאי דקי"ל דספק ספיקא אפילו בע"ז מותר, וכדאיתא בש"ס (זבחים שם) וכן פסקו להדיא הרמב"ם (שם) וכן הלכה לדידן (סי' ק"י סעיף ח'), עיין ט"ז וש"ך שם. וכן לא מצאנו

להחמיר בסתם ספק ספיקא דע"ז יותר משאר איסורי תורה, אשר לפ"ז בנדון דידן, פשיטא דיש להקל. ואף לפי מש"כ הש"ך בכללי ס"ס (כלל ל"ו) דאין לבדות ס"ס מדעתינו, כל זה במקום שאנו צריכים לחדש ולבנות ס"ס, שלא כן בנדון דידן, שכמה וכמה סוגי ס"ס נזדמנו לפונדק אחד, הן במקורם של הפאות, הן במציאות אם נאסרו בע"ז, הן בפלוגתא דרבוותא וכיו"ב, וכבר כתב הש"ך (שם אות כ"ח) דשלוש ס"ס מותרים לכ"ע אף באיתחזק איסורא, וכ"כ עוד בנה"כ שם, כ"ש במקום דלא איתחזק איסורא כנדון דידן, דאפילו בספק אחד היה לנו להקל וכנ"ל, פשיטא דלכ"ע אזלינן בתר כל הנך ס"ס להתיר.

כל דפריש מרובא פריש

עדיין נותר לנו לברר, אם תמצא לומר שפאות המיובאות מהודו אסורות, מה דין שאר פאות שאין ידוע מקורם, וכן פאות בלונד, שיש ספק שמא נתערב בהם שיער הודו. ונראה פשוט להתירם, מטעם כל דפריש, וכמבואר לענין תשע חנויות (ריש סי' ק"י), והכא נמי כן, כל בסתמא תלינן ברוב שיער הבא משאר מדינות העולם.

ומה שחשש מאן דהוא משום שתושבי הודו הם רוב כנגד כל העולם, הנה מלבד שזה אינו מסתבר, וגם ראינו דו"ח ממאגר העולמי, שרוב שיער העולם בא מסיין, ועכ"פ יחד עם שאר מדינות, פשיטא שהשיער ההודי בטל ברוב, אלא אפילו תימא שההודי הוא הרוב, אין זו טענה, לפי מש"כ הפתחי תשובה (סי' ק"י ס"ק ב') וכן הוא במהרש"ם (ח"א סי' ס"ח, ד"ה ועוד אני אומר) בשם ההפלאה (כתובות ט"ו) דדין ט' חנויות דאזלינן בתר רובא, די ברוב חנויות, אף שהחנות שמוכרת טריפה יש בה בשר יותר מכל ט' החנויות, ע"ש, והכי נמי כן, ואף שיש חולקים ע"ז, כבר נטה המהרש"ם ז"ל להקל בזה במקום דאי אפשר לברר, ע"ש, וק"ו בנדון דידן, דהדבר הוא ספק ונוטה יותר דרוב מדינות יחד בודאי יש בהם גם רוב שיער.

איברא דכל זה כתבנו רק לרווחא דמילתא, כי זה עתה הראוני דו"ח נוסף, שהודו עצמה מייצאת ס"ה 4500 טון שיער לשנה, ועיקרו ורובו בא משאר עיירות שברחבי המדינה, ממקומות שאין להן שום קשר ושייכות לע"ז, אלא ממרבית הציבור שהוא עני ביותר, המקבצים במשך כל ימות השנה כל שיער הנושר מראשיהן, בכדי למכרו עבור פת לחם, והחלק הבא מטירופאטי שהוא מקום הע"ז, אינו אלא 500 טון, שהוא מיעוט ברור מכלל השערות היוצא ממדינה זו, ומעתה לאור כל האמור, אפי' פאה הבאה ודאי מהודו, משורת הדין יש להתירה מטעם כל דפריש, וכ"ש שאר פאות שלא נודע מקורן, דאין לך כל דפריש גדול מזה, אחרי שיש כאן רוב כפול, רוב שיער, ורוב מדינות, מלבד כל הספיקות ושאר צירופים הנ"ל, וזה פשוט.

[אמר המעתיק: ממה שנבדק עד היכן שהיד מגעת, נראה שמקורו של הדו"ח שהזכיר הרב הוא סוכנות ידיעות מרכזית בהודו ושמה UNI - United News of India, והם כתבו כי הודו מייצאת

ד"ר טון וכו' ככל דברי הרב. אמנם נראה שבמקור נפלה טעות דפוס, וצ"ל 1500 טון, וכך מתאימים הדברים למה שמסר הנספח המסחרי הישראלי בהודו בשנת תשס"ד לרב יצחק מרדכי הכהן רובין ששאלו מטעם הגר"ש אלישיב, למסור לו נתונים על ייצוא השיער מהודו.

והנספח המסחרי ענה לו בזה הלשון: "יש לנו את הנתונים לגבי כמות השיער המיוצא מהודו. הנתונים ע"פ משרד הסחר ההודי לשנת 2003 הם, שיער אדם לא מעובד - סה"כ 419 טון. שיער אדם מעובד (רחוץ וממויין לפי אורך ואיכות תואמת) סה"כ 1114 טון". ונמצא שסך כל השיער הוא כ- 1500 טון לערך (הנ"ל כתב במכתבו דברים נוספים, אולם לא דברים שנמסרו לו ע"י משרד הסחר ההודי אלא מפי 'מקורות' שונים, ופשוט שאין לזה נאמנות מיוחדת, וראה בדברי הגר"ש בעלסקי שלעג לזה. אבל לדברי משרד הסחר ההודי יש חשיבות, כי הם מרכזים אצלם את נתוני הייצוא).

נתוני האו"ם על ייצוא השיער בשנת תשע"ח

ובשנת תשע"ח התעורר הענין שוב, ופרסמו ברבים כי 98 אחוז מהשיער העולמי מקורו בהודו. ונדרשנו שוב לענין, וידידים מבינים בדקו עבורנו את הנתונים המתפרסמים ע"י האו"ם לשנת תשע"ח (המתייחס לשנת 2016 למניינם), והנה בדיווח שלהם יש שתי קטגוריות של שיער אדם: 0501 - שיער אדם לא מעובד, 670420 - פאות מוכנות העשויות משיער אדם, וישנה גם קטגוריה נוספת - 670300 - הכוללת שיער אדם יחד עם צמר, שיער בעלי חיים ודברים נוספים, שעובדו עבור הכנת פאות וכדומה.

ואחר החישוב והצירוף של כל הנתונים מכל מדינות העולם, נמצא שסך כל השיער הלא מעובד (קטגוריה 0501) המיוצא ע"י כל המדינות הוא 3925 טון. מתוך זה, השיער הלא מעובד המיוצא מהודו הוא 1536 טון, והשיער הלא מעובד המיוצא משאר המדינות הוא 2389 טון. נמצא שהודו מייצאת 39 אחוז מתוך השיער הלא מעובד בכל העולם, וכל דפריש מרובא פריש.

אמנם עדיין יכול הטוען לטעון שהודו מייצאת שיער לא מעובד לשאר המדינות, ואותן מדינות מייצאות הלאה את השיער, וזה נכלל בנתוני הייצוא שלהם. אולם מסתבר שהמדינות המייצאות שיער לא מעובד מהודו, לא מייצאות אותו כשהוא לא מעובד, אלא מעבדות אותו ומייצאות אותו מעובד, כי לעיתים הן מוכרות את השיער במחיר יותר זול ממה שהודו מוכרת אותו, וא"כ אין זה הגיוני שהן קונות מהודו ומוכרות בפחות.

והנה, סך כל שיער הפאות המוכנות המיוצא בעולם (קטגוריה 670420) הוא 8561 טון. מתוך זה, שיער הפאות המוכנות המיוצא מהודו הוא 34 טון בלבד, והשיער המיוצא משאר המדינות הוא 8527 טון, ומכל המדינות בולטת במיוחד סין, המייצאת 6418 טון. נמצא שהודו מייצאת 0.3 אחוז, ואילו סין מייצאת 74 אחוז מכלל השיער העולמי. וא"כ צדק הרב שליט"א במה שכתב שרוב השיער העולמי מגיע ממדינת סין, והשיער מהודו אינו אלא מיעוט דמיוני.

ועתה אף אם נאמר ששאר המדינות מייצאות את השיער שקיבלו מהודו, לאחר שעיבדו אותו או הכינו ממנו פאות, הרי כל השיער המיוצא מהודו (בשתי הקטגוריות הנ"ל) הוא 1570 טון, וזהו רק 18 אחוזים מתוך 8527 טון שיער המיוצא משאר המדינות, ועל כרחך צריך אתה לומר שרוב השיער

לא הגיע מהודו. והנתונים הללו דומים לנתונים שמסר השגריר דלעיל בשם משרד הסחר ההודי בשנת תשס"ד.

ובאשר לקטגוריה הנוספת (670300) הרי היא כוללת גם שיער אדם יחד עם צמר ועוד (כלומר - פאות סינטטיות יחד עם טבעיות), ואי אפשר לדעת כמה מתוך זה שיער וכמה מתוך זה דברים אחרים. אולם גם בקטגוריה זו, סך כל השיער המיוצא בעולם הוא 14341 טון. מתוך זה, השיער המיוצא מהודו הוא 2880 טון, והשיער המיוצא משאר המדינות הוא 11461 טון, ונמצא שוב שהודו מייצאת 20 אחוזים מכלל השיער העולמי, והוא מיעוט. ואף אם נצרף שלושת הקטגוריות יחד, נמצא שכל העולם כולו מייצא 23930 טון שיער, והודו מייצאת 4450 טון שיער, והוא רק 15.6 אחוזים מכלל השיער העולמי (28380 טון).

ואף אם נרחיק לכת ונעמיד אוקימתא ע"ג אוקימתא, ונאמר שבקטגוריה האחרונה הנ"ל כל המדינות מייצאות רק שיער סינטטי והודו מייצאת רק שיער טבעי, וכל המדינות מייצאות שיער שקיבלו מהודו, הרי בשתי הקטגוריות הראשונות (שהן שיער טבעי בלבד) שאר המדינות מייצאות 10915 טון, והודו מייצאת בכל שלושת הקטגוריות רק 4450 טון, ובניכוי סכום זה נותר לשאר המדינות 6465 טון שיער אדם שלא הגיע מהודו, ונמצא שהודו מייצאת 40 אחוז מהשיער העולמי, וכל דפריש מרובא פריש.

ובלאו הכי קשה להעמיד את האוקימתא הנ"ל, כי ראיתי שהטוענים כך ניסו להיתלות במחיר השיער הלא מעובד המיוצא ממדינות אחרות, שלפ"ז יוצא שמחיר כל פאה הוא דולרים בודדים. והנה גם הודו מייצאת שיער לא מעובד במחיר של 37 דולר לק"ג, ולדבריהם שמכלל ק"ג אפשר לייצר שלוש פאות, נמצא שמחיר כל פאה משיער הודי הוא כ-12 דולר בלבד. וכמו כן מצינו מדינות שאצלן מחיר כל ק"ג שיער לא מעובד יקר בהרבה מהודו, ויש שהגיעו עד כ-1800 דולר לק"ג. וגם בקטגוריה שנכלל בה גם שיער טבעי וגם שיער סינטטי, המחיר לשיער המיוצא מהודו הוא 82 דולר לק"ג, ובארצות רבות המחיר הוא פי שניים, ויש שהגיעו עד כ-2200 דולר לק"ג.

אולם עד כה דיברנו בשיער הכללי המיוצא מהודו, וכבר כתב הרב לעיל שלא כל השיער ההודי מגיע מעבודה זרה אלא רובו מגיע מנשים עניות ברחבי הודו, המוכרות את שערותיהן תמורת כסף (וראה לקמן עמ' 563, בהערה בסוף דברי הגר"י בעלסקי, לגבי השיער המגיע מנשים עניות בכל רחבי העולם, ובפרט בהודו ששם בדקו ומצאו עשרות בתי חרושת המייצרים פאות משיער העניות). וממילא, אם השיער ההודי כולו הוא 40 אחוזים מהתוצרת העולמית לפי החישוב המחמיר ביותר, הרי השיער המגיע מהטמפלים של הע"ז הוא בקושי עשרה אחוזים, וכדלקמן.

וכן אמר אחד מגדולי תלמידי הגר"ש אלישיב בשיחתו, שע"פ נתוני האו"ם לא יתכן שכל השיער אצלנו מגיע מהודו. וגם הוכיח שרוב השיער המיוצא מהודו אינו מבית הע"ז, כי השיער הנמכר באמצעות המכרזים של בית הע"ז, הוא בקושי **שלושה אחוזים** מכלל השיער המיוצא מהודו ע"פ נתוני האו"ם.

הטמפל נסגר, ועולם כמנהגו נוהג

במהלך מגיפת הקורונה שנכון לכתבת שורות אלה עדיין משתוללת בהודו, הטמפלים של הע"ז נותרו סגורים זמן רב מאוד, וגם לאחר שנפתחו, הקיבולת היתה מצומצמת מאוד, עם הנהגת כללי ריחוק חברתי. וכך מתואר בכתבה שפורסמה בתקשורת ההודית: "המגפה הותירה הרס וחורבן, כשהמקדשים נשארים סגורים, ומאוחר יותר גם כשנפתחים, יש צורך לעמוד בנורמות התרחקות חברתית. כמות השיער שמוצעת במכרזים הופחתה באופן דרסטי. זה הוביל לעלייה פתאומית במחירי השיער". אך עם זאת, בארץ ישראל לא הורגש כלל מחסור בפאות וגם לא עליית מחירים, גם לאחר תקופה ארוכה של שנה שלמה שהקורונה השתוללה בעולם.

עוד מבואר שם באותה כתבה, ששיער 'רמי' המיוצא מהטמפלים תופס "קטע מזערי" מכלל יצוא השיער. רוב השיער המיוצא הוא שיער שאינו רמי, שהסתבך במסרקים או שנפל על רצפת האמבטיה. כדורי השיער מופרדים ונפרמים בסבלנות, מסורקים ונשטפים.

כמו כן העיתון "טיימס אוף הודו" מתאר בכתבה שפורסמה לאחרונה, שהודו מפסידה מאות מיליוני דולרים בגלל הברחות השיער מהודו שהם בהיקפים גדולים (ובזה לא נכלל שיער הטמפל של הע"ז בהודו, היות והם מוכרים את השיער במכירות רשמיות ופומביות).

באתר אינטרנט אחר שהביא דו"ח עדכני (משנת 2019) על יצוא השיער בעולם, עם פירוט לפי מדינות, נכתב שסין היא היצואנית הגדולה בעולם, עם למעלה מ-50 אחוז, הודו עם 32 אחוז בלבד, והשאר מיתר המדינות בעולם: בריטניה, ארה"ב, מיאנמר, ברזיל (יצוא בשווי של כמעט מיליון דולר), תאילנד, אוקראינה, ועוד.

בכתבה הנ"ל מתואר שמתוך כל השיער המיוצא מהודו (שהוא 30 אחוז מכל השיער בעולם), רק 5 אחוז מגיע מהטמפלים של הע"ז, ושיער המסרקים הנ"ל מיוצא ברובו לסין, שם הוא מעורב עם השיער המקומי הסיני ובאופן זה מעובד לפאות איכותיות.

עדות שר המסחר ההודי

ומה שיש הטוענים שהשיער המגיע מהטמפלים הוא שיער איכותי במיוחד, ומתוך כל השיער האיכותי בעולם הוא תופס נפח גדול. ומלבד שאינו כן, וראינו שגם שיער העניות המתגלחות הוא איכותי מאוד (ראה בהערה שם), הרי דבר זה הוכחש ע"י שר המסחר ההודי בעצמו, כפי שפורסם בעיתון "הגרדיאן", שהשיער מהטמפלים אינו אלא עשרים אחוז מהשיער האיכותי המיוצא מהודו.

וזה לשון הכתבה (בתרגום חופשי): "הטמפל בטירופאטי וכל הטמפלים ההודים יחד, תורמים רק עשרים אחוזים מתוך השיער האיכותי הנמכר לחו"ל", טוען שר המסחר בטאמיל נאדו (אחת מעשרים ותשעה המדינות בהודו), שבה נמצא רוב השיער המיוצא מהודו. "מאין כל השאר, אין לנו מושג. במקרים רבים אנו חוששים מניצול של נשים".

ומה יש להוסיף על דברים ברורים ופשוטים שנאמרו ע"י השר הממונה במחוז הנ"ל, שהוא הסמכות העליונה ביותר בהודו לענין זה של השיער, ומעיד בפה מלא ששיער הטמפלים הוא בקושי

חמישית מהשיער האיכותי המיוצא מהודו. ודברים אלה אמר בראיון כמסיח לפי תומו, בכתבה העוסקת בסחר וניצול של נשים, כאשר האינטרס שלו הוא להגדיל את נפח הייצוא של הטמפלים, ולהקטין את מימדי ניצול הנשים, כדי לא להוציא שם רע להודו שהיא ארץ אוכלת יושביה, ובכל זאת אמר את האמת ללא כחל ושרק. ואם נצרף לדבריו את נתוני האו"ם העדכניים, יתכן ששיער הטמפלים הוא 3 אחוז מהתוצרת העולמית, או לכל היותר כעשרה אחוזים, לפי החישוב המחמיר ביותר.

ונאמנותו של הגוי כמסיח לפי תומו נדונה בשו"ע יורה דעה (סי' צ"ח), ושם (ס"ק ב') הקשו הש"ך והט"ז כיצד גוי המסיח לפי תומו נאמן לגבי טעימת בשר בחלב, והש"ך תירץ שנאמן כיוון שמדובר במילתא דעבידא לאיגלווי, כי לאחר מכן יטעמו התבשיל בעצמם ויידעו אם שיקר או אמר את האמת. והט"ז תירץ שנאמן כי אין זו עדות אלא גילוי מילתא בעלמא. אלא שהקשה על עצמו מדין בכור, שמצינו בשו"ע סי' שט"ז שהגוי אינו נאמן להעיד שבהמה זו ילדה קודם לכן והוולד אינו בכור.

ובספרי "דעה והשכל" (כת"י) על איסור והיתר, כתבתי ליישב שיטת הט"ז שבבשר בחלב הקדירה היא לפנינו, ולא נצרכה עדות הגוי אלא לגלות לנו מה טעם יש בה, וזו היא הנקראת הוכחה ולא עדות, אבל לגבי בכור, אין לנו עתה דרך לדעת אם אמו ילדה לפנינו או לא, אלא ע"פ עדות, וזו היא נקראת עדות ממש, על דבר שנעשה בעבר ואינו לפנינו כעת. ואע"פ שהוא מגלה לנו מה מצב הוולד כעת, אם בכור הוא או לא, בכל אופן עיקר העדות היא אם האם ילדה לפני כן או לא.

ומינה לנדון דידן שהשר ההודי נאמן במסל"ת כי מדובר במילתא דעבידא לאיגלווי (כתירוז הש"ך) שכל אחד יכול לשאול אותו מנין לו ולחקור בעצמו מפי הפקידים האחרים במשרדו, וגם אין דבריו עדות אלא גילוי מילתא בעלמא (כתירוז הט"ז), שהוא מגלה לנו על מצב השיער בשוק ההודי.

דעת הגאון הרב יהודה אריה דינר

ואחר כתבי כל זאת, ראיתי שכן הם דברי הגאון רבי יהודה אריה דינר שליט"א, רב מרכז בני ברק, כאשר נשאל בעת התחדש הפולמוס בחודש כסלו תשע"ח. וזה לשונו: "היום כידוע המידע מאוד זמין באינטרנט בכל נושא. דיברתי עם רבנים חשובים בקהילות בחו"ל על סערת השיער מהודו, והם עדכנו אותי שהמצב בשוק נבדק והמציאות היא שאחוז השיער מהודו הנמצא בשוק יצרני הפאות הוא קטן מאוד. לכן כל פאה מותרת מדין "כל דפריש מרובא פריש".

הרב הוסיף: "בסערת הפאות הקודמת לפני שש עשרה שנים, הגר"ש וואזנר והגר"ח גריינמן זצ"ל, לאחר שבירו היטב מה בדיוק עושים שם, היו בדעה שמה שעושות הנשים בהודו בכלל אינו מוגדר "תקרובת עבודה זרה". יש גויים שאומרים שהיהודים עובדים עבודה זרה לירח, כי כל חודש אנחנו אומרים ברכת הלבנה... [ובפרט כאשר אומרים "כשם שאנחנו מרקדים כנגדך, ואין אנחנו יכולים לגע בך, כך אם ירקדו אחרים כנגדו להזיקנו, לא יוכלו ליגע בנו"] ולהעומד מהצד, אם הוא גוי שאינו מבין כלום ביהדות, נראה כביכול מתפללים ללבנה]. עסקנים שמתנגדים לגמרי לפאות, מטעמי צניעות, תופסים טרמפ על בעיית תקרובת עבודה זרה, שאינה קיימת מבחינה הלכתית".

דעת הגאון הרב צבי שבח רוזנבלט

דברים כיו"ב שמע ידידי (הר"ר דוד ר.) מפיו של הגאון רבי צבי שבח רוזנבלט שליט"א, רבה של בני ברק, דיין בביה"ד של הגרנ"ק וראש בתי הוראה. והכחיש לגמרי מה שפורסם בשמו לאסור, ואמר לו שדעתו להתיר לגמרי ובפרט לאחר שמספר רבנים בדקו את הנושא הדק היטב והתירו הפאות מהודו. אך כיון שהורה זקן (הגר"ש אלישיב) לאסור, נהגו לסמוך על ההכשר של הגר"מ גרוס שליט"א. ועל הפרסומים האנונימיים הטוענים שרוב השיער העולמי הוא מהודו, אמר שהכותבים זאת מתנגדים ללבישת פאה באופן עקרוני, וצריך לבדוק היטב כל הנתונים והדברים שמפרסמים, כיון שהוחזקו כשקרנים.

ואחד הרבנים החשובים בבני ברק שחקר את הענין היטב (בתגובה לטענות כזב שפורסמו נגד הכשר "חניכי הישיבות") אמר שמעולם לא נתקל בכמות כל כך גדולה של שקרים ומידע בדוי מן הלב, כפי שראה בנושא הפאות מהודו, שמפיצים אלה שרצונם לאסור הפאות לגמרי. ולאחר שחקר באופן אובייקטיבי אנשים רבים העוסקים בתחום, העלה ששיער אירופאי הוא קשה להשגה, ולכן הוא מיעוט ממש. וחץ מהודו, חלק גדול מהשיער מגיע מנשים עניות בסין ובקוריאה, וחלק קטן ממדינות דרום אמריקה (ברזיל, אורוגוואי, פרו, ארגנטינה, בוליביה וכל זה מכונה בקיצור 'שיער ברזילאי') ששם מצוי עוני גדול. ויש שם גם נשים מהגרות מאירופה, ששערן בהיר. ובסין לא מייבאים פאות מהודו, כיון שלא משתלם להם, היות ועלות העיבוד משתווה לעלות ייצור השיער המקומי שהוא לא פחות איכותי. וכאשר השיער אינו מעובד - קל מאוד לזהות את מקורו. ע"כ.

וכן העידה פרופ' אממה טרלו, אנתרופולוגית שהשקיעה כשלושים שנה בחקירת הדת ההינדית, וכארבע שנים בחקירת מנהגי תגלחת בתרבויות שונות, וכתבה גם ספר על נושא השיער (בראיון לרדיו, תשע"ח). הגב' נשאלה, "האם נכון שכ- 12% מהשיער של טירופאטי נשלח לסין, כפי שיוצא מנתוני אתר האו"ם ומפרסומי המקדש?" והשיבה: "המספר הגיוני ואני יודעת שרק אחוז קטן מאד של שיעור איכותי זה הולך לסין, מאחר ובאחוזים גדולים השיער הולך לשווקים מסויימים גדולים באירופה וארה"ב, ורק מעט הולך למפעלים בסין כי הם מעדיפים מחירים זולים, והרי המחיר של השיער ההודי האיכותי מהמקדשים הוא יקר.

כ- 70-80% מהשיער שהודו מיצאת לא מגיע מתגלחת ראשים אלא משיער הנאסף במברשות או ברחצה, ונאסף מהם מדלת לדלת, ואנשים אוספים שיער כשנה וחצי בשווי דולר אחד, ושיער זה צריך תהליך מורכב לפני שישלח לתעשיית הפאות בסין, אם כי זה לא שיער הכי איכותי - אבל זה רוב מה שמוצא מהודו לסין.

כמו כן יש בסין שיער ארוך ההולך לתעשיית הפאות, שנאסף ממי שמוכרת אותו מחמת עניותה, ושיער זה מגיע גם ממניאמר ומסין עצמה.

פאה העשויה משיער איכותי יקר עשויה להגיע מכמה מקומות ולא רק מטירופאטי, כגון מרוסיה, אוקראינה ולעיתים גם מרומניה. כמובן שהפאות האיכותיות לא תיעשינה משער המברשות, אלא משיער 'רמי' הנחתך מהראשים.

במניאמר ראיתי אנשים מוכרים את השיער בשוק, וכן ראיתי בסין מפעלי פאות שיש להם שיער ארוך מאד לא מעובד שמעולם לא עובד בחומרים כימיים - שנרכש בסין ממניאמר, ולא פגשתי בסין מפעלים המיצרים פאות משיער ממקדשי הודו".

המחיר אינו מוכיח

ומה שדחו כמה כל עיקר ההיתר דכל דפריש וכו' כאן, משום דברי הפמ"ג והתבואות שור (סי' ס"ג) דלא שייך כל דפריש במקום שבשר טריפה יותר בזול, ע"ש, הנה כל זה לא שייך בנדון דידן, דלא שייך לומר פאה ממדינה זו זול או יקר, כי נודע שיש שינויי מחירים בכל המדינות, זה מוזיל וזה מוקיר, וכן תלוי בסוגי השיער ובתקופות שונות, כך שאין לבנות כלום על זה, ועוד והוא העיקר, דמשמעות כל הפוסקים בשורש ומקור דין דכל דפריש (בסי' ק"י) דלא חששו לזה כלל, מדהעלימו לגמרי מלחלק בזה, ולא אמרו לבדוק הבדלי מחירי הבשר שבחנויות, אף שהוא דבר שכיח מאוד.

תערובת וביטול ברוב

ומלבד כל האמור, יש לצדד היתר נוסף משום תערובת, דמאחר שכאמור לית מאן דפליג שעכ"פ יש גם שיער הודי המותר, וכן שיער הבא משאר מדינות המותר, מעתה הרי לכל הפחות אותן פאות המעורבות שקורין בלונד, כל שאין שיער הע"ז ניכר בהן, הרי הוא בטל, כי כפי אשר שמענו מפי עדים כשרים, הרי דרך תעשיית הפאות, שלבית האוצרות שבכמה מדינות, מובאים אלפי טונות שיער מכל קצוות תבל, ומעת גזיזת השיער עד שעת ממכרו, השיער מתערב כמה וכמה פעמים, אשר לפ"ז שיער האסור נתבטל בכמה תערובות קודם הגיעו לידי הלוקח, ואנן קי"ל (סי' ק"י סעיף ח', וסי' ק"מ) דאף תקרובת ע"ז בטילה לדעת המחבר בשלוש תערובות, ולדעת הש"ך ושאר אחרונים די בשניים, א"כ אין לאסור הפאות, די ש לתלות ששיער האסור כבר נתבטל.

ספק ע"ז בטל בתערובת שניה

כל זאת היה שייך לו היינו דנים על שיער ע"ז ודאי, שלא כן לפי המציאות וע"פ כל המבואר לעיל, הרי יש כאן כמה וכמה צדדי היתר, וספיקות וס"ס, ונוסף על כך השיער נתערב בכמה תערובות היתר, וכל כי האי גוונא הלא מפורש ברמ"א (סי' ק"י שם) וש"ך (שם ס"ק נ"ה) להתיר אף באכילה, וכ"ש בהנאה כנדון דידן, וכן הסכים הפמ"ג, ע"ש.

פסק דין

לאור מה שנתפרסם בחוצות מכתבי אאמו"ר עט"ר ונשיאנו הגאון הגדול פוסק הדור הגר"ש הלוי וואזנר שליט"א, ומה שזכיתי לדבר עמו בנד"ד כמה פעמים פה אל פה, ואחר שנתלבנו הדברים בעיון רב גם בבית מדרשנו בין ת"ח וחברים מקשיבים וברוב עם, הרינו

מפרסמים לבקשת רבים קיצור הפסק: פאה שמקורה ודאי מטירופאטי ושאר מקומות ע"ז, אין להשתמש בה, ולכן יש להשתדל בכל עוז להחליפה. אולם בשעת הדחק, או מי שאין היכולת בידה, מותרת ללובשה זמנית. פאות מכל שאר עיירות ומדינות מותרות. ספק מקום מוצאם, מותרות. פאות בלונד מותרות (בתנאי שאין שיער ע"ז ניכר בהן, ואינו הרוב). ספק מהיכן התערובת, מותרת. ואעפ"כ, כל שאפשר לברר יש לברר, ואין לסמוך אלא רק על יר"ש ומי שבידו מידע מקורי וכו'.

[אמר המעתיק: ועוד קודם התשובה הנ"ל, כתב הגר"ש וואזנר מכתב ופרסמו יחד עם הגר"נ קרליץ, שם הם מדבר על "פאות נכריות העשויות משיער ממדינת הודו". על פאות אלו (שהגיעו בוודאות ממדינת הודו, ללא ספק) הם כתבו את הנוסח הפושר ביותר, שאינו לשון של איסור: "ישתדלו מאוד להחליפם". כמו כן, במכתב שכתב הגר"ש וואזנר אל הרב שלמה הרבסט, הדגיש: "בכל פסק הלכה, המדובר רק בשערות הבאים מהודו, וברור שבאים משם!" (ועל זה כתב שלא יאה לבנות ישראל לכסות ראשן בזה, משום שהכסף הולך להחזקת ע"ז. ואמנם, רוב הכסף הולך לכיסם של מנהלי המקום, ולפעולות רווחה שהם עושים למראית עין).

וביאר זאת תלמידו וחתן בנו של הגר"ש וואזנר, הגר"מ גלבר שליט"א אב"ד מונקאטש ב"ב (הובא בספר רב רבנן עמ' רי"א): "בעת שאירעה הסערה הגדולה אודות הפאות שהובאו מהודו, כתב רבינו כרוז בעת בענין זה, אך נוסח הכרוז היה מאד תמוה לרבים, כיון שלא היה ברור כ"כ חומר האיסור כפי שכתבו כמה גדולי ישראל. בעת ההיא היתה לי שיחה עם מרן על נושא זה של הפאות, ואמר לי מרן בתוך הדברים: 'אני ישבתי ויגעת י זמן רב לכתוב נוסח כזה שמצד אחד ישתמע שיש להתרחק ולהיזהר מזה, אבל לאידך שלא יהיה כ"כ ברור ומוחלט חומר האיסור, כי היות שהדבר רחוק מאתנו אי אפשר לדעת בקלות את כל פרטי מציאות הדברים, ויש אחריות גדולה שלא לצאת באופן איסור מוחלט נגד דבר שכבר נפוץ אצל רבים - כל זמן שאין הפרטים ידועים בבירור'. ואכן אח"כ נודע שאין הדבר מוחלט לאיסור כפי שרבים חשבו".

ולאחר מכן (כנראה לאחר שקיבל עדות מר' צבי וייסמן) החליט הגר"ש וואזנר שאין בזה חשש תקרובת כלל, וכן מעידים גדולי תלמידיו: הגרש"ז אולמן זצ"ל, הגרמ"ש קליין, הגרי"מ שטרן, והגרש"א שטרן, ומורים לדינא להקל בזה. וכן העיד הגרי"א דינר מב"ב, וכן העיד הגר"ש רוזנברג ששמע מפיו להקל (הגר"מ שטיין משמו). וככל המבואר בתשובה הנ"ל.

הגאון רבי מנשה קליין זצ"ל גאב"ד אונגוואר וראש ישיבת "בית שערים" (קובץ פעמי יעקב תשס"ד)

אל מעלת כבוד ידידיי הרבנים הגאונים שליט"א, אחדשכג"ק בידידות נאמנה.

הנני בתשובה על דבר אשר שאלוני רבים בנידון העומד על הפרק, בענין שערות אדם הבאים מהודו ויש שעושים מהן או מתערובתן פאות נכריות לבנות ישראל הכשרות, ונהגו כן בנות ישראל זה שנים רבות, וכבר לפני כעשרים שנים יצאה השאלה על שערות אלו אם אין בהם חשש תקרובת ע"ז, והורו גדולי ישראל הלכה למעשה להתיר, ובתוכם ידיד נפשי מרן הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל, ולהבדיל בין חיים לחיים מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א בתשובתו שנדפסה בספרו קובץ תשובות (ח"א סי' ע"ז) ועוד שאר גדולי ישראל. ועתה זה יצא מכתב ממרן הגרי"ש אלישיב שליט"א, לפי הברורים שערך כי השער הנגזז במתחם העבודה זרה בטירופאטי דינו כתקרובת עבודה זרה, ולפיכך הורה שאין להשתמש בפאות העשויות משער אדם שמקורו בהודו.

ובישיבי מתבונן והנה צעקת בנות ישראל באה לפני, מה אתה שותק וכרם ישראל בוער, שפתאום יצא פסק לאסור ונמצא שבי"ד הורו להתיר עבודה זרה ובנות ישראל בכל העולם נכשלו בעון עבודה זרה ח"ו, והמה הלא עשו רק ע"פ פסק גדולי הדור, וגם אני הקטן לפני עשרים שנים נמנית להתיר. והיות שראיתי כמה חילוקי דעות בענין זה, לכן אמרתי שלא אסמוך על אחרים, ואשנה בס"ד משנה זו ע"פ מה שבררתי לעצמי. ומה' אבקש מענה לשון שלא אכשל בדבר הלכה.

והנני להגדיר, כי יש לפנינו שני דינים, האחד דין האיסור והשני דיני ממונות שבזה, וראשונה נברר מדין האיסור.

בירור המציאות

אביא בקצרה מציאות השאלה, כפי מה שדרשנו וחקרנו בעצם עבודה זרה שלהם: דברתי עם שלשה כמרים מאמונתם, מכמה מקומות ברחבי ארה"ב, ושאלתי אותם במהות עבודתם, ולאחדים מהם אף הסברתי שאני רב המייצג את אחינו בני ישראל ודתם, ורציתי לשואלם כמה שאלות מאמונתם, ובעיקר על הדבר הזה שבאים לשם נשים ואנשים לגזוז שערותיהן, מה ענין הזה ומה טעם יש בו, ואם גם פה באמריקה מתנהגים כך.

ואמרו לי דברי תיפלות שאין בדעתנו להעלות על הכתב, ואך תוכן הדברים מה שנוגע לנו אכתוב בקצרה: בני הדת הזו מאמינים שיש מין 'אנרגיה' - כח שיוצא מן האדם (שהם מכנים

"קארמה" בלע"ז) שמשפיע עליהם, והאדם צריך לעשות רק טוב, וכשאני עושה טוב, הרע מייסר את עצמו ונתהפך עליו רעה תחת רעה וכו', עפרא לפומייהו. וכשהאדם רואה שצריך לתקן עצמו מפני שמפחד שתגיעהו רעה, או שכבר קיבל הרבה טובה בעולמו ורואה שלא עשה טוב עד כדי כך שיהיה ראוי לקבלת הטוב הזה, אז תרופתו לשבר את גאוותו ולהשפיל את עצמו, ומכיון שהשיער הוא היופי של האדם ובזה הוא מתגאה, לכן מבזה האדם הזה את עצמו על ידי גזיזת שערותיו, ובכך סרה ממנו הגיאות.

ואמרו עוד שפה באמריקה ישנם גם כן הרבה תיפלות כאלו, וגם ישנם כאלו שגוזזים שערותיהם ע"י ספר, ככל מה שעושים בהודו, אלא שכאן הוא בזעיר אנפין נגד הודו, שמשלמים סכום לבית העבודה זרה לטובת הע"ז ואח"כ הולכים לספר הסמוך שאני קשור כלל לטיפול שלהם ושם מגלחים את שערותיהם, ולפעמים משאירו שם ולפעמים לוקח המסתפר את שעריו לבית הע"ז, וכן אמר לי ספר אחד מפה (פנסילוניה) כשדיברתי עמו. ושאלתי את הגלחים, מדוע באים ההמון להסתפר בטירופאטי - מקום הע"ז שלהם, הלא אפשר לעשות זאת בביתו או במקום מגוריו, וענו לי שבאמת אפשר לעשות כך גם בבית, ויש אמנם יחידים העושים כן, אך רבים מהנודרים רוצים להשלים עצמם ולקיים התגלחת קרוב למקום התורפה שלהם שהוא יותר חשוב. ומיהו לא מסתפרים במקום התורפה ממש שבו עובדים לעבודה זרה ומקריבים לה, ואין זה מן הכבוד להכנס עם השערות ולהסתפר שם דהוי זלזול, והגזיזה לא היא אלא הכנה ליכנס למקום התורפה ממש. וגם ישנם עשירים שאפילו בעיר של הע"ז עושים כן בביתם או במלון, ולא עם שאר ההמון בבית העבודה זרה עצמה.

וחקרתי את הכמרים כמה פעמים, האם גזיזת השער הוא באיזה אופן כעין קרבן שמקריבין, והכחישו את זה לגמרי, שבדת שלהם אין מקריבין שערות. והסיבה של הגזיזה הוא לשבור את גאוות האדם ולהכניע ולהשפיל עצמו, וזוהי ההכנה שעושים כדי שיוכלו להכנס למקום העבודה זרה, והשערות שמשאירין לאחר הגזיזה אין עושין עמהן שום הקרבה והוא נשאר להכומר או להספר. ואצלם תקרובת שמקריבים לפני ע"ז הוא רק פרחים או פירות או אגוז קוקוס וזה מה שהאליל אוהב, אבל שערות שהם מותרות הגוף ודבר טמא אצלם כצואה, לא יעלה על הדעת שיקריבום לפני האליל.

עוד אמרו, שמנהג זה של התספורת במקום העבודה זרה התחיל רק לפני כמאה - מאה וחמשים שנה או קצת יותר, ולכן לא נמצא בספרים הישנים של כתביהם ואמונתם שום דבר מזה כלל. ודברים אלו ביררתי בעצמי מפי כמה כמרים שלהם.

בינתיים חיפשו כמה מלומדי הכולל כאן והביאו לפני כמה ספרי פיסול ומאמרים שלהם מעניין גזיזת השערות של דתם, וכולם כותבים שתספורת השערות היא ענין של 'תיקון' עצמו ונפשו, ולהבדיל - כנדר של נזירות, וע"ז מתחדש ומרגיש כמו בריה חדשה, והכתב מחזק את מה שאמרו בע"פ.

והנה, קיי"ל ביו"ד (סי' קל"ט סעיף ב') דדבר שאין מקריבין ממנו אינו נאסר מדין תקרובת אלא אם כן עשה כעין עבודה, כעין זביחה או כעין זריקה המשתברת, וצריך שיהא דרך לעבדה באותו דבר, כגון אם היו עובדים ע"ז שלהם בהקרבת שערות באיזה אופן שהוא, כמו ע"ז שמקשקשין לפנייה במקל ושבר המקל, שאז שבירת המקל דומה לזביחה, אבל אם אין עובדין הע"ז במקל כלל - אינו נאסר. ולכן אפי' נימא שהם מוסרים השערות שיקריבו אותן, בחושבם שיש בזה הקרבה, מ"מ הרי הכמרים והספרים ושאר שמשים יודעים שאין בזה הקרבה, ושבמציאות אין מביאין השערות לשום הקרבה, וא"כ אפי' נימא שאותם אלו שמגלחים שערותיהם חושבים על איזו עבודה שיעשו לאחר הגילוח, אבל הרי ליכא במקום זה שום תקרובת שערות במציאות, ופשוט דלא נאסרו השערות מדין תקרובת ע"ז. וחז"ל קבעו לנו מגזירת הכתוב איזה דברים נאסרים משום תקרובת ע"ז, וכל שאינו כעין פנים או כעין זביחה לא נאסר לנו, וא"כ בנדון דידן דליכא שום הקרבה כלל, ודאי דלא נאסרו השערות משום תקרובת.

דעת הכמרים

והנה הגרי"ש אלישיב שליט"א סמך על הבירור של ידיד נפשי הרב הגאון אהרן דוד דונר שליט"א דיין בלונדון, שנסע במיוחד להודו, לעיר ששם מקום קבוע לעבודה זרה הזו, ובירר הסוגיא בכל פרטיה ודקדוקיה, ומפי עדותו יצא לו שמקום הגילוח כולו ע"ז וגם השערות הם תקרובת ע"ז. ובשמעי זאת מיד בעש"ק בהר בחוקותי צלצלתי ללונדון ודברתי עמו, ודיווח לי כל מה שראה שם ואת דעת מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א.

ותוכן דבריו, שעל ההר ישנו בנין מיוחד שבו גוזזים את השערות, ושאל מהנגזזים, והרבה מהם אמרו לו בפירוש שחושבים לשם ע"ז ונותנים את שערותיהם לאדון שלהם שהוא 'אוהב שערות' כלשונם, וראיה לזה שזה לע"ז ממש ולא רק מטעם הכנעה וכדו', כי ישנן נשים שאינן רוצות לחתוך את כל שערותיהן, ולכן מניחות לחתוך רק כמה שערות מצד זה שבראשן ועוד כמה שערות מן הצד האחר, וגם בשעת הגזיזה מתפללים תיפלה קצרה כאותו תיפלה שהם אומרים כשמקריבים תקרובת פרחים ופירות לפני האליל, נמצא שעצם הגזיזה נעשית לשם הקרבה לע"ז.

ושאלתי את הגרא"ד דונר שליט"א, אם שאל את גם הכמרים עצמם מה דעתם בזה, וגם אמרתי לו מה שהכמרים אמרו לי במפורש שאין זה הקרבה כלל, והשיב לי שגם הוא יודע שכך אומרים הכמרים, ולפני שנסע לשם גם חקר מכומריהם וספריהם וידע מכל הנ"ל, אבל בהיותו שם לא שאל מהם משום שהכמרים הם אפיקורסים, שאומרים שאין בזה שום הקרבה או עבודה, וכן כל אנשי המדע ביניהם מתביישים באמונות ופעולות כאלו, ולכן נותנים טעמים הנשמעים יחסית לגיוניים למעשיהם המשוונים.

והנה לפענ"ד, אדרבה, עיקר הברור היה צריך להיות ע"פ דבריהם של כומריהם, שחשוב מאד לדעת דעתם בזה. וכיון דכוהניהם נשאלו על ידינו וענו כולם כמסיחים לפי תומם בדרך שלא נוגע להם, ובפה מלא מכחישים כל דין הקרבה בקיצוץ שערות, וכן כל ספריהם מעידים כן שאין דרך עבודתה בכך, הם הם שיודעים בטיבה של עבודה זרה שלהם, שהרי הם עובדיה, והם הקובעים בעבודה זרה הזו כיצד לעבדה, וההמון נמשך אחר דעת הכמרים, וזו העדות שקובעת להם ולנו. ועלובה עיסה שנחתומה מעיד עליה שהיא רעה.

ותו, דהרי כמה עשירים יש שאינם גוזזים את שערם בבנין ההוא אלא בביתם, וגם יש שאינם נוסעים לשם אלא מסתפרים בחנויות בכל העולם, ולפי זה מוכח שאין זה ענין של תקרובת לע"ז, שהרי זה אינו בתחום הע"ז בכלל, ולכן יש לסמוך על זה דאין זו דרך עבודתה ואין זו תקרובת ע"ז. וברור שאם יתברר היום לכמריהם שמכיון שההמון חושבים זאת לתקרובת לכן לא נוכל עוד להמשיך לקנות שערות משם, אין שום ספק שהם יעכבו את מחשבת ההמון ויודיעו שאין זו תקרובת, אך עכשיו לא איכפת להם במחשבת כל יחיד, העיקר שיבוא ויסתפר והם הכמרים ירויחו הכסף. ופשוט מאד שהכמרים הם הקובעים בענין ולא מחשבת היחיד, ודבר זה פשוט בין מסברא ובין מגמ' דעבודה זרה והלכותיה, שהכמרים הם החשובים והם הקובעים דרך עבודתם, כדחזינן מדין מעביר זרעו למולך שמוסרו לכמרים, ועוד בגמ' (תמורה כ"ט ע"א) אין מוקצה אסור אלא עד שיעבדו. עולא א"ר יוחנן, עד שימסרוהו לכומרי עבודת כוכבים, ע"ש ובלשון א' של רש"י וברמב"ם (פ"ד מהלכות איסור"מ הלכה ד').

וכעין ראייה מגמ' סנהדרין (ס"ד ע"א): "תנו רבנן, מעשה בסבטא בן אלס שהשכיר חמורו לנכרית אחת, כיון שהגיעה לפעור אמרה לו המתן עד שאכנס ואצא, לאחר שיצאה אמר לה אף את המתניני עד שאכנס ואצא, אמרה לו ולא יהודי אתה? אמר לה ומאי איכפת לך, נכנס פער בפניו וקינח בחוטמו, והיו משרתי עבודה זרה מקלסין לו ואומרים מעולם לא היה אדם שעבדו לזו בכך". שמעינן מזה דלא אזלינן בתר דעת העובד, שהרי בעובדא דידן דעת העובד לא היתה אלא לבזותה וכיו"ב, ואפי' הכי נחשב לעובד ע"ז בשוגג, ומינה דהדבר תלוי במחזיקי הע"ז, הם הקובעים מה דרך עבודתה ואין העובד יכול לשנותה במחשבתו.

ומה שס"ל להרא"ד דונר שליט"א שכל כמריהם וחכמיהם מעלימים את הטעם האמיתי מאתנו, שגזיזת השערות היא תקרובת לאליל, אתמהה, הלא שאר דברי שטויותיהם אינם מעלימים כלל וכלל, ומספרים הם שהאליל אוהב פרחים ואגוזי קוקוס, ושהאליל לווה כסף לצורך נישואיו ואין לו לשלם את הרבית ולכן הם נותנים לו מתנות לשלם את החובות שלו, וכיו"ב עוד שאר דברי הבל שאין להעלות על הכתב ועל הדעת, וא"כ מדוע שלא נסמוך עליהם בכל דבריהם ונאמר פלגין דיבורא, שבחלק מן הדברים הם בושים ומשנים עדותם ובחלק הם מעידים את האמת. ובאמת כל מעשה העבודה זרה הם הבלי הבלים, אבל כל זמן שעובדים אותה הרי זו עבודה זרה והם הבעלים.

[אמר המעתיק: ואכן ישנה רשימה מפורטת (שנמצאת כעת באתרים המקוונים הרשמיים של הע"ז) של כל סדר העבודות אשר דרכם לעבוד בהם את הע"ז. יש להם עבודה לזמר לפני האליל בכל יום בשלוש לפנות בוקר, הם מקריבים לפניו פרחים, ממתקים, חלב חמוץ וכו' וכו', מגישים לו ארוחות כמה פעמים, עורכים לו נישואים, וכל מיני טקסים אשר כל אדם נורמלי היה מתבייש בהם, חלק מהם נעשים בכל יום ויש מיוחדים לימי השבוע או השנה, אך בין כל הדברים הללו לא מוזכר שום פולחן של הגשת או הקרבת שערות לפני האליל, וגם עצם גילוח השער לא מוזכר בין הפולחנים של האליל. וזה סותר לדבריו של הרב דונר, שמעלימים מידע מחמת הבושה, או מנסים לייפות את דתם בהסברים הגיוניים.

לעומת זאת, יש שם רשימה אחרת המפרטת את הנדרים שעולי הרגל נוהגים לקבל על עצמם ולקיים, ובראש הרשימה מופיע נדר גילוח הראש, וזהו התרגום מן המקור באנגלית: "מטרת גילוח הראש היא להפגין שהוא/היא מבטל/ת לחלוטין את האגו שלו/שלה בפני רגלי האליל". עוד מפורט שם: עולי רגל יכולים לבצע את גילוח ראשיהם במתחם פלוני. קיימים שבעה עשר מרכזי משנה לגילוח הראש. עולי הרגל יכולים לבקש גם לגלח את ראשם בקוטג'ים בהם הם שוהים".

קיים גם דף הוראות לעולי הרגל ולמבקרים מה לעשות ומה לא לעשות, ובין ההוראות אנו מוצאים חיוב טבילה ב"מים הקדושים", לבישת בגדים נקיים, לא לירוק בטמפל וכו'. גילוח השער אינו מוזכר אפילו כהמלצה].

ולפ"ז ליכא מקום לאסור, ואין בשערות שום איסור תקרובת ע"ז. ומה שטוען שנמצא לפעמים שאחד שעולה לאולם ע"ז לוקח כמה שערות ואח"כ מחזיר אותן, אינו כדאי להתייחס לכך, דאדרבה כיון דכמעט כולם אין נוטלים שערות לשם, וגם מי שכן לוקח - אינו לוקח אלא מעט שערות, וגם הכמרים אומרים שבנימוסיהם אין להביא את השערות לפני הע"ז, ממילא נראה שאין זה דרך עבודה, וזה שלקח מקצת שערות - או שטעה או לאיזה כוונה אחרת עושה כן.

שוב דברתי עם אחד שגר שם במקום הע"ז כמה וכמה שנים והיה שם מאות פעמים (ה"ה מוה"ר צבי וייסמן מקליפורניה), והעיד לפני שאין הגוים מחשיבים זה לתקרובת כלל וכלל, אלא רק ענין של הכנעת עצמו וכדומה, והעבודה זרה שלהם הוא הפסל הגדול שמונח בבנין מעבר לרחוב ושם מקריבים מה שהע"ז 'אוהב' - פרחים, פירות והעיקר - הרבה ממון... וגם מרחיצים וסכים אותה וקוראים לפני העיתון היומי (וכתבתי זאת כי כל ליצנותא אסורא בר מליצנותא דע"ז), אך אין לזה שייכות כלל לגזיזת השערות. ומה שבא הגרא"ד דונר שליט"א למסקנתו הוא משום שהמתורגמנים שלו תרגמו מהשפה המקומית להינדו ומהינדו לאנגלית ובכחאי גוונא קשה להגיע לתכלית האמת, ובלשונם המקומית (שנקראת טאמיל) אף קורים למעשה תגלחת זאת "התקרחות" ואין קורים למעשה זה "הסתפרות", שעיקר מעשה זה הוא להיות קירח בלי שערות ולא שהשערות הם דבר חשוב שעולים לתקרובת או כיו"ב.

ומה שקצת מהנשים מניחים לגזוז רק קצת מהשערות, הוא מטעם שמתביישים להתגלח לגמרי, ובזאת שגוזזים קצת מהשערות מראים רצונם להכניע את עצמם לפני האליל במדת האפשר. ועכ"פ נמצא שהעדות מוכחשת היא. ושוב קבלתי תשובה מהרה"ג חיים יוסף דוד וייס שליט"א דיין באנטוורפן, שגם כן שלח שלוחים להודו, ונתברר לו שאין המקום הזה שגוזזים שערות מקום ע"ז ולא תקרובת, והשערות נגזזות באולם אחר שאין שם שום תקרובות.

דין האולם וההר

והנה בדין האולם שגוזזים שם השערות, לפי מה שהבנתי מדבריהם נראה פשוט שאין לו דין ע"ז, ואדרבה הוא האולם שמכינין עצמן לע"ז, ולכן פושטים מעליהם כל מיני טומאה ומכינין עצמן ליכנס לע"ז, ולכן אין להחשיב את האולם של גזיזה אלא כהכנה לע"ז, ולזה הכל מודים שאת השערות הנגזזות לא מעלים לאותו אולם העיקרי שהוא מקום שעובדין ומקריבין לע"ז עצמה.

והנה הגרא"ד דונר שליט"א העיד עוד שעל ההר מחוץ לקלקלין ישנם מקריבים ומשתחווים לפיל, וגם ישנם אנשים שמגלגלים עצמם על הריצפה מחוץ לקלקלין לכבוד האליל, ומשום הכי הגיע הגרי"ש אלישיב שליט"א למסקנה שכל ההר שלידי הע"ז הוא מקום ע"ז ומיקרי "בפני ע"ז". וכנראה שמשום כך חזר הגרי"ש שליט"א ממש"כ בספרו שיש להקל משום שאין התגלחת לפני הע"ז ממש.

ולא הבנתי, דמ"מ אין לזה שייכות עם השערות וכל עבודה מיוחדת היא לעצמה, והלא אין כולם משתחווים לפיל ולא גוזזים שערותיהם לפיל, אלא כל דבר הוי עבודה בפני עצמה, ומי שעובד לפיל לא מוכרח שעובד להע"ז שמתגלגלין לפניה, ואנו דנין על פעולתם בעת תגלחת שערותיהם ולא על ע"ז אחרת שנעשית במקום ההוא, וכל זה אינו מחייב לעשות כל ההר לע"ז ואדרבה על ההרים אלהיהם וגו' אבל ההרים עצמם לאו אלהיהם, וההר לא נעשה ע"ז בכלל. עכ"פ לפענ"ד פשוט שהאולם שמסתפרים שם אינו ע"ז כלל. ושוב אמר לי אחד שהיה שם שאין משתחווים כלל לפיל ע"פ אמונתם, וזה רק ענין של שחוק, שהתיירים נהנים מזה שהפיל משים את החדק שלו על ראש האדם, והרואה היה סבור שהם משתחווים לפיל, ולא היא! בין כך ובין כך, אין זה שייך לגזיזת השערות.

עכו"ם בזמן הזה לאו עובדי אלילים הם

עוד נראה לפענ"ד, דהנה עצם איסור ע"ז בזמן הזה לכאורה צריך ביאור, ובגמ' אמרו (חולין י"ג ע"ב) עכו"ם שבחול"ל לאו עובדי אלילים הם אלא מנהג אבותיהן בידיהם.

וביאר הרמב"ם (פירוש המשניות ריש חולין) וזה לשונו: "שחיטת עכו"ם נבילה ומטמא במשא... ודע, שסיבת היות שחיטת עכו"ם נבילה, ואפי' היה חכם ואפי' ישראל עומד על גביו, מפני שסתם מחשבת עובד כוכבים לעבודת כוכבים. ואשר הביאני שלא נאמר עליה אסורה בהנאה כמו תקרובות עבודת כוכבים כפי מה שביארנו במסכת ע"ז, לפי שהעובדי עבודת כוכבים נחלקים לשני חלקים, האחד מהן היודעין לעשות אותה, ר"ל להביט אל המזלות הצומחים לצורך מלאכתם להוריד הרוחניות בהן, ושאר אותן שטויות שמטנפין השכל כמו שמאמינים בעל אמונה ההוא, וזאת עבודת כוכבים ממש. והחלק השני הן שעובדין לאותן הצורות הידועות כפי מה שלמדו מחכמיהם בלבד וכן הם רוב עו"כ, והחלק האחרון עליו אמרו חכמים הענין בלשון הזה עו"כ שבחו"ל לאו עו"כ הם אלא מעשה אבותיהם בידיהם, ועל אלו אמרו שחיטתן מטמא במשא בלבד ואינו איסור בהנאה", עכ"ל. ודבריו העתיק המאירי בחולין (דף י"ג).

וראיתי למרן החת"ס (חולין י"ג ד"ה אין רוב אומות מינין), וזה לשונו: "בודאי הסברא חיצונה נוטה לכך שאין סתם בני אדם באומות מבינים ומשכילים דברים עמוקים כאלה, והם אומרים לעץ אבי אתה כמצות אנשים מלומדה, ולא דעת ולא תבונה. אך לעומת זה הסברא להיפך היתכן שיהיה מי שיש לו מח בקדקדו ולבול עץ יסגוד ישתחוה למכמרתו, מי פתי יסור הנה, לולי שמנערותו וילדותו הבינוהו אבותיו מבטן ומלידה ומהריון. ע"כ מייתי ראיה מעדותו של רחב"א אר"י, שנכרים שבחו"ל כולם בני בלי דעת הם, רק שמנהג אבותיהם בידיהם, וכיון שזה אפשר א"כ הדרן לכללן אפי' במקום דאיכא מינים ידיע, מכל מקום אין הרוב ככה", ע"ש. והנראה מדבריו מרן דבאמת רוב ההמון הם אנשים שאינם מבינים מעצמן כלל אלא הם כמצות אנשים מלומדה, וכל שהעבודה זרה אינה מובנת שוב יש בה רק משום מנהג אבותיהם בידיהם ולא ע"ז ממש.

וכן נתבטל הרבה ע"ז ואביזריהו, ככל עניני כישוף ואוב וידעוני, וכתב הרמב"ם בספר המצוות: "והמצוה התשיעית היא שהזהירנו מעשות מעשה הידעוני, והוא גם כן מין ממניי עבודה זרה". וכן משמע מדבריו בהלכות ע"ז, ובחינוך (מצוה תקי"א) כתב שהם ניצוץ מעניני ע"ז, ובמנחת חינוך כתב שלפי זה אפשר שגם במקום סכנה אסור כעבודה זרה ולא גרע מאביזריהו דע"ז, וצ"ע, עכ"ד. ועיין עוד ברמב"ן (פרשת שופטים, עה"פ לא תלמד לעשות כתועבת הגוים ההם). וראה גם בתפארת ישראל למשניות סנהדרין (בועז פ"ז משנה ז' אות ג'), וזה לשונו: "אולם כגון דא ודאי מצוה להודיע, דיפה כתב כאן רבינו הגאון מה"ר יעקב חאגיז זצוק"ל בעץ החיים, וז"ל בקיצור, דעתה קרוב לאחרית הימים שיתפשט האור האלקית על כל בשר, וראו כל בשר כי אין עוד מלבדו, לכן האור הזה כבר הבקיע ומאיר ובא, והטומאה כליל תחלוף, וכבר גער ה' בשטן ונתבטלו כחות הטומאה האלו, וכל בעלי אומניות האלו יבש ידם, הכל סר יחדו נאלחו, ואין גם אחד אשר כח בידו לכשף או לנשף, והאמונה באלה ובכח הכישוף כעת, לא תקונן רק במוחי השוטים והתינוקות. והעיד עוד הגאון הנ"ל בשם גדול

הדור אחר, כי חפשו אנשי שם בתורה וביראה בכל קצוות הארץ, ולא מצאו כל אנשי חיל אפילו רק שמץ ממשות מדברים אלו, וכל איש נאמן אמור יאמר רק כך שמעתי, אבל אין אומר ואין דובר דברים "כך ראיתי", ולכן עכשיו כל ענינים אלו רק דמיונות כוזבות, והבל ורעות רוח. עד כאן תוכן דברי הגאון הנ"ל שכתב כן לפני ב' מאות שנים.

והרבה האריכו בספרים הקדושים בזה, ובגמ' ע"ז (דף י"ד): "גמירי, דעבודת כוכבים דאברהם אבינו ד' מאה פירקי הויין, ואנן חמשה תנן, ולא ידעינן מאי קאמרינן". חזינן דבמשך הדורות נתמעטו דרכי הע"ז, ואכמ"ל.

שיטת הרמב"ם בזה

ולפירוש הרמב"ם בפירוש המשניות ריש חולין, צ"ל דכל היכא דמוזכר בהלכות ע"ז איסור הנאה הכוונה לעובדי כוכבים ממש, וכן משמע קצת מפירוש המשניות (מסכת ע"ז פ"ג מ"א): "כל הצלמים אסורים, חושבין בעלי זה המעשה כי כשתהיה השמש במעלה ממעלות הגלגל, איזה מעלה שתהיה, יעשה צלם לאותה המעלה על דמות הצורה המיוחדת לאותה המעלה, ונראים ממנו כחות במציאות בעיני אותה צורה והפועלים המיוחדים לה, והם מקטרים לאותו צלם ומתפללים לו ומגדלין אותו בשעה שתהיה השמש באותה מעלה, וזה מין ממיני הצלמים ונקרא בערבי טלאס"ם". ע"כ. ופסקו הרמב"ם (בסי' קמ"א סעי' ג').

והמאירי (בריש פ"ד ממס' ע"ז) כתב: "כבר ידעת על האמות הקדומות שכל אמונותיהם סובבות לעבוד לצבא השמים זה בכה וזה בכה, והיו עושין צורותיהם על דמיון איזה כח עליון בהורדת הרוחניות, וכבר ידעת מסתרי הרב מורה צדק ז"ל, היות הגלגל נחלק לארבעה כדורים, לכל אחד מהם יסוד מארבעת היסודות, יהיה הכדור ההוא התחלת כח היסוד ההוא והוא המניעו תנועת ההויה, והוא שכדור הירח מניע המים וכדור השמש מניע האש וכדור חמשת כוכבי הנבוכה מניע האויר וכדור הכוכבים העומדים מניע הארץ, והוא סבת התאחרות תנועתה לקבלת ההפעלות וההמזגות לאחר תנועת הגלגל המניע, וזאת האומה, ר"ל עובדי מרקילוס, היתה עבודתם ליסוד הארץ או למניעה לאדיקותם בעבודת האדמה ולהיות האבנים יותר מפורסמים בדוממיות ובאיחור תנועה לקבלת ההמזגות וההפעלות היו עושין צורתן אבן און ועיקר הצורה היתה אחת מכאן ואחת מכאן על גביהן על שם צורת איזה כוכב ידוע אצלם, זהו עיקר מרקילוס", עכ"ד.

ומה שהעתיק המאירי מהרמב"ם הוא בספרו מורה נבוכים (ח"ג פרק כט-ל), שהביא שגעונות עובדי עבודה זרה ממה שנפשות ההמון נוטות אליו ונקשרות בו, ר"ל עשיית הטלסמאות והורדת הרוחניות והכשוף והשדים והמזיקים והשוכנים במדברות. ועיין עוד במאירי (ע"ז דף ב'): "ומתוך כך עיקר הדברים נראה לי שדברים אלו כולם לא נאמרו אלא על עובדי האלילים וצורותיהם וצלמיהם, אבל בזמנים הללו מותר לגמרי. ומה שאמרו בגמ', נצרי

לעולם אסור, אני מפרשו מלשון "נוצרים באים מארץ מרחק" האמור בירמיה, שקרא אותם העם נוצרים על שם נבוכדנצר, וידוע שצלם השמש היה בבבל ושכל עם נבוכדנצר היו עובדים לו, וכבר ידעת שהחמה משמשת ביום ראשון כענין ראשי ימים, ומתוך כך היו קורין לאותו יום נצרי על שם שהיה קבוע לנבוכדנצר על צד ממשלת חמה שבו והדברים נראין וברורים.

אלא שבב"י (ריש סי' קכ"ג, בחלק שנשמט ברוב דפוסים מיראת הצנזור) כתב: "ונראה שדעת הרמב"ם שלא לחלק בין גוים שבזמנם לגוים שבזמננו, שכתב בפרק י"א מהלכות מאכלות אסורות (ה"ז), כל גוי שאינו עובד ע"ז כגון אלו הישמעאלים, יינן אסור בשתיה ומותר בהנאה, וכן הורו כל הגאונים, אבל הנוצרים עובדי ע"ז הם וסתם יינם אסור בהנייה", עכ"ל. ומדסתם ולא חילק, משמע דלא מפליג בין זמן לזמן כלל, עכ"ל. ולפינו ברמב"ם הנדפס הגירסה (בהלכות מאכלות אסורות): "כל עכו"ם שאינו עובד עבודת כוכבים כגון אלו הישמעאלים, יינן אסור בשתיה ומותר בהנייה, וכן הורו כל הגאונים אבל אותם העובדים עבודת כוכבים סתם יינם אסור בהנייה" עכ"ל. ולפ"ז יש מקום לפרש דרך אלו היודעים בטיב ע"ז אוסרים יין בהנאה. ולפי גירסת הב"י יש לומר דהרמב"ם חזר בו מפירוש המשניות לענין דינא, אך מכל מקום חילוקו קיים בהסבר עכו"ם שיודעים בטיב ע"ז ומשמשיה ובין אלו האוחזים מעשה אבותיהם, ולדידן קי"ל לחלק כן.

שוב מצאתי שכ"כ בשו"ת הראנ"ח (סי' קי"ב) בתשובתו הידועה אודות יין נסך, שהעתיק לדברי הרמב"ם ז"ל: "וכן כל גוי שאינו עובד עבודה זרה, כגון אלו הישמעאלים, יינם אסור בשתיה ומותר בהנאה וכן הורו כל הגאונים, אבל הנוצרים עובדי עבודה זרה הם וסתם יינם אסור בהנאה", וכתב על זה: "אלא שנראה מדבריו לכאורה שהנוצרים בכלל עובדי עבודה זרה הם ולא יצאו מכלל עובדי ע"ז אלא הישמעאלים, שלא כדברי רשב"ם. והמקומות שנהגו ליקח יין מן הגוים שאינם מחשיבים הגוים שבזמנם עובדי ע"ז ואיפשר לחלק בנוצרים שבזמן הרב ז"ל, או שהרב ז"ל מלתא פסיקתא נקט - ישמעאלים, דקים לן בהו בלתי ספק דלא פלחי, והוא הדין לכל נוצרים דלא פלחי, דאף בנוצרים שבזמן הזה מקומות מקומות יש, ולא פסיקא בהו מלתא, ומכל מקום אין לנו אלא פשיטות המנהג שכתבו הפוסקים האלה שפשט להתיר", עכ"ל.

יין נסך ותקרובת ע"ז בזמן הזה

יסוד זה, שעכו"ם בזמן הזה מנהג אבותיהם בידיהם ולא עובדי ע"ז הן, מובא בכמה מקומות בהלכות יין נסך והלכות עבודה זרה: הרמ"א בריש סי' קכ"ג כתב, דבזמן הזה אין יין נסך אסור בהנאה (ולהלן נפרש דבריו ע"פ הב"י). וכן בסי' קכ"ד (סעיף כ"ד): "ובזמן הזה דהאומות לאו עובדי כוכבים הם - כל מגען מקרי שלא בכוונה" (ועיין עוד ברמ"א סי' קכח, א'; קכח, ד'; קלב, א-ב; קלב, ז; קלא, א).

וכתבו הראשונים במסכת ע"ז (עיין ברשב"א דף נ"ח ע"ב, ובדף ס"ד ע"א, ובחידושי הריטב"א ע"ז דף נ"ז ע"א, ובמרדכי בסי' תתנ"ו, ורבינו ירוחם נתיב י"ז ח"א, ועוד הרבה) שיטת רש"י בשם הגאונים שהאידנא אין הגויים בקיאים בטיב ע"ז ומשמשיה אלא שמנהג אבותיהם בידיהם ולכן מגען מותר בהנאה. וזה לשון הטור (יו"ד סי' קכ"ג): "אבל הרשב"ם כתב בשם רש"י שכתב על שם הגאונים דבזמן הזה אין איסור הנאה במגע של גוי ביין שלנו, דגוים בזה"ז אינן רגילין לנסך, והווי לענין ניסוך כאילו אינן יודעין בטיב ע"ז ומשמשיה". והוא לשון התוס' בע"ז נ"ז ע"ב.

וכתב על זה בבית יוסף (ובהרבה דפוסים נשמט מחמת הצנזורה): "ואני תמה על דברי רשב"ם בשם רש"י, היאך כתבו דגוים בזמן הזה אין רגילים לנסך לע"ז, דהא חזינן הני גוים דמנסכו יין, ולחם אונים היא להם, והיא עיצומה של ע"ז. ויש לומר, מכל מקום לא מיקרי ההיא נסך, כיון דלא שפכי ליה קמי עבודה זרה בדרך ניסוך פנים, אלא שהגלח מקריבו קמי עבודה זרה ואחר כך שותהו, נהי דמיתסר משום תקרובת ע"ז, מכל מקום לא מיקריא ההיא עבודה ניסוך", ע"כ. וכוונתו צריכה בירור, וצריך לומר דכיון דאינה דומה לניסוך ממש אלא לתקרובת, לכן לא שייך לגזור בסתם יין איסור הנאה אטו ניסוך, כמו שלא גזרו בשאר דברים אטו תקרובת, ועי' בשו"ת הרשב"א (ח"ד סי' ק"פ).

וכדברי הב"י כתב האשכול (הלכות יין נסך סי' נ"ט): "תשובה לרבנא יעקב בן רבנא משה ז"ל... ועוד חזי לן דמותר בהנאה, דגוים שבחו"ל לאו עובדי עבודה זרה הן אלא מנהג אבותיהם בידיהם, ובזמן הזה אין מנסכין יין לעבודה זרה אלא תקרובת בעלמא. ואפילו יינו של גוי ההוא דמקריב אסור בהנאה, אבל אידך אין אסור אלא משום מגע גוי, וגזירה היא, הלכך יינו של ישראל העשוי ביד גוי מותר בהנאה, שאין בו משום תקרובת ע"ז ולא משום יין נסך". והאשכול חולק, ובאמצע דבריו כתב: "ומה שכתב עוד דגוים שבחו"ל לאו עובדי ע"ז - ליתא, דלא אמרו אלא שאינם כמינים האדוקים בעבודה זרה, אבל גזרת סתם יינם איתא בכולהו, ויש שאומר שהגוים בזמננו אין יודעים בטיב עבודה זרה", וכו'.

ועיין ב"ח (סי' קכג, ד) הביאו הש"ך סק"ב, שהוסיף להקל ביותר: "דאפי' שפכו ליה קמיה עבודה זרה כדרך ניסוך פנים, מ"מ כיון דקיי"ל דגוים שבחוצה לארץ לאו עובדי עבודה זרה נינהו אלא מנהג אבותיהם בידיהם, א"כ מה שמנסכין יין לעבודה זרה אין קרוי ניסוך כלל, כיון דקרינן בהו שאין יודעין בטיב עבודה זרה ומשמשיה, דמהאי טעמא אין רגילין לנסך לעבודה זרה, כלומר, אין רגילין לנסך תמיד אלא לפעמים", עכ"ל. וחזינן מדבריהם להקל אפי' בנסך ממש ותקרובת בזמן הזה לענין היתר הנאה. ולפי זה בנידון דידן - אפי' יכונו בשערותיהן לתתן לאליל לא יאסר.

תקרובת ע"ז שאוכלים הכמרים

תו מצינו שהתירו הראשונים כעין תקרובת שנהגו הגוים בזמנם, עיין רשב"א (ע"ז נא, ב): "ואותן ככרות שלוקחין מן השוק ומקריבין אותן לפני הע"ז אסורין, דכעין פנים איכא... וכתב רבינו הרב נ"ר, ורבינו יצחק ז"ל היה אומר שאין הככרות תקרובת, לפי שאין מתכוונים אלא לתתם לגלחים, ודוקא באותן דורות שהיו עובדי עבודה זרה אומרים שהע"ז אוכלת ונהנית מן התקרובת היה התקרובת אסור", ע"ש.

וכ"כ בחידושי הריטב"א שם, וזה לשונו: "ולענין לחם אונים והאובלדש שרגילין הגוים בזמן הזה, כתבו בתוספות בשם רש"י ז"ל שהיה אסורן, שהרי תקרובת עבודה זרה הן ומשעת לישא נאסרין דאיכא כעין זביחה, ואע"פ שמשברין אותם אחר כך וגם מוכרין אותן - אין ביטול לתקרובת עבודה זרה, אבל ר"י ז"ל היה מתירם, שאין מתכוונין אלא לתתם לגלחים. ונראין דבריו ז"ל, חדא, דאנן כר' יוחנן קיימא לן דבעי כעין פנים ממש, ואע"ג דפרישנא לעיל שהוא אוסר מדרבנן כשיש כיוצא בו בפנים, והכא הא איכא בפנים לחם הפנים ואיכא בלישה דבר המשתבר כעין זריקה והן עושין אותו לכך, הני מילי דבר הנתון לעבודה זרה להיות לה תקרובת, אבל זה אין עושין לדעת תקרובת אלא אותו שמשקין אותו הכומר ואוכל אותו שם, אבל שאר האובלדש דורון לכומרים הוא, ומה שמניחין אותו בפני עבודה זרה אינו בדרך תקרובת כלל, אלא כמי שנותן לה פרס לכומריה, הילכך הרי הן מותרין למי שלא נזהר מפת של גוים. וכן דעת מורי הר"א הלוי ז"ל, וכן נהגו ברוב המקומות, וכן נראה ודאי להלכה, ועם כל זה - שומר נפשו ירחק מהם". עכ"ל.

וכן פסק בכל בו (סי' צ"ז ד"ה כתב ה"ר): "ואותן ככרות של עבודה זרה שנותנין לכומרים שמקריבין לעבודה זרה, מותרין, דאין נותנין אותן להאכיל לעבודה זרה, ואם כן לא הוי תקרובת אלא נותנין לכומרים".

וכן כתב בב"י (יו"ד סי' קל"ט, מהדורת מכון ירושלים, ונשמט בהרבה דפוסים): "וזה לשון המרדכי שם (סי' תתמ"ב), לחם חק לכומרים אינה תקרובת לעבודה זרה, כי בימים הראשונים היו מאכילים לעבודה זרה עצמה, מה שאין כן בזמן הזה. וזה לשון הר"ן שם (כג: ד"ה גמ' מה מת), כתוב בחידושי הרמב"ן (נא. סוף ד"ה הא), לחם אונים שלהם - הראב"ד ז"ל התיר ששכר גלח הן, ע"כ. ואיני יודע אי זה לחם התיר, עכ"ל [הר"ן]. ונראה לי שטעמו מפני שלחם אונים משמע דהיינו העוגה שקורים אושטיא, והוא תימה בעינינו להעלות על דעת להתירה מפני שהיא תקרובת עבודה זרה ממש. ולפי הטעם שכתבתי בשם המרדכי משמע דאפילו לחם זה לא הוי תקרובת", עכ"ל הב"י.

וכעין זה כתב בתוס' רי"ד (דף נ"ז ד"ה תינוק): "ונראה לי שגם הנוצרים בזמן הזה אין מנסכין לעבודה זרה כלל ולא מקריבין זבחים לעבודה זרה כבראשונה, אלא שעושין מן היין דמו

שלחשון", ע"ש. וזה דרכם כסל למו, שמשימים יין על המזבח שלהם בבית התיפלה לפני העבודה זרה, ועיין בספר העיקרים (מאמר ג' פרק כ"ה).

ונדון דידן דומה לדברי הראשונים הנ"ל, שהכמרים כוונתם לעצמם, להרויח ממון, ועוד, שגם אלו שמסתפרין לעבודה זרה ממש הרי יש טעם לדבר שמסתפרין והוא משום הכנעה ושאר טעמים, וכל שיש להם טעם אחר לתקרובתן כגון משום הכנעה וכיו"ב, אע"פ שנותנין אותו לפני האליל לא מיקרי תקרובת ע"ז.

שחיטת כומר - היתרו בהנאה

ושמעתי מי שאומרים שלא נאמר הכלל הזה אלא לענין יין נסך, ודבר זה טעות, שהרי לפי הב"י והש"ך הרי יין נסך זה תקרובת, ומ"מ כתבו הב"ח והש"ך להתיר.

והנכון שמצינו שמשתמשין בהיתר זה בכמה דיני ע"ז: עיין בתבואות שור (סי' ב' אות ג'): "שחיטת מין, בחולין דף י"ג דייקנין מדתנן שחיטת נכרי נבלה, הא דמין (פירוש כומר, בין עכו"ם ובין ישראל) לעבודת כוכבים ומזלות, והיא אסורה בהנאה כתקרובתה. ומימרא זו השמיטוה הרי"ף והרמב"ם והרא"ש והטור וכל הפוסקים המפורסמים וכו'. ובתורת הבית הארוך והקצר כתב, נכרי ששחט פסול, התחיל אחד מהפסולין כגון נכרי או מין וכו', שחיטתו פסולה, ולא הביא הברייתא דשחטה מין אסורה בהנאה וכו', רק רבינו ירוחם כתבה ובב"י הביאה ולא בשו"ע, ולבוש ופר"ח הביאה וכן ש"ך סי' ד', ותמהני שלא הרגישו לתת טעם להשמטת הפוסקים מימרא זו.

ולענ"ד נראה פשוט הטעם מדאמרינן התם בגמ' גוים שבחו"ל בזמן מוסדי התלמוד לאו עובדי עבודה זרה הן אלא מנהג אבותיהם בידיהם, ופירושו שאינן יודעים בטיב ע"ז ואינן אדוקים בה כ"כ להיות מחשבתם לה, בין כמרים בין אינן כמרים, ועיין בפירוש המשניות ריש חולין. ומתני' דשחיטת נכרי דדייקא מינה הא דמין לעבודה זרה, היינו בארץ ישראל, דבא"י הוי מיעוט מינים בזמנים הקודמים דהוי ידעי בטיב וכו'. ונראה דהשתא לא מפלגינן [פירוש, בין מין לסתם גוי], ותדע, דכל דיני ניסוך דמקילינן האידנא מטעם דעכו"ם שבזמן הזה אינן יודעים בטיב וכו', ולא אישתמיט שום פוסק לחלק בין נכרי לכומר, והב"ח כתב (ריש סי' קכ"ג) והביאו הש"ך, דאפי' חזינן דשפכו ליה קמיה עבודה זרה מותרת בהנאה מטעם דלא הוי ניסוך. ועוד ראייה, מתשובות הרשב"א (סי' רמ"ב): "אי פת כומרים אסור כפת של גויים, ואנן תנינן בפ"ג דחולין, פת מין כפת כותי ע"ש בתוס', אלא שמע מינה דכומרים אין דינן כמין דהתם" וכו', וסיים: "ומ"מ לא מלאני לבי להתיר לכתחילה כי אם בדיעבד במקום הפסד", עכ"ל, ע"ש. ודברי התבואות שור פסקו להלכה בשו"ע הרב (ריש סי' ב') דבזמן הזה אף הכמרים אינם אדוקים בע"ז כל כך, כי מעשה אבותיהם בידיהם ויש להתיר שחיטתם בהנאה בהפסד מרובה ע"ש.

יום אידיהם של גויים בזמן הזה

כתב בטור (י"ד סי' קמ"ח): "והאידינא, כתב הרשב"ם בשם רש"י שהכל מותר, דלאו עובדי אליל הם ולא אזלי ומודי". ובמחבר (י"ד סי' קמ"ח סעיף י"ב): "יש אומרים שאין כל דברים אלו אמורים אלא באותו זמן, אבל בזמן הזה אינם עובדי עבודת כוכבים, לפיכך מותר לשאת ולתת עמהם ביום חגם ולהלוותם וכל שאר דברים". ולשון הלבוש (י"ד סי' קמ"ח סעיף י"ב): "יש אומרים שאין כל הדברים האלו הנאמרים בסי' זה אמורים אלא בזמניהם, שהיו הגוים אדוקים בעבודה זרה והיו יודעים בטיב ע"ז לעבדה, אבל גוים שבזמן הזה לא עובדי ע"ז הם ואינם יודעים בטיב עבודה זרה, לפיכך מותר לשאת ולתת עמהם" וכו'.

שאר דיני עבודה זרה בזמן הזה

בדרכי תשובה (סי' קל"ח ס"ק ט') הביא משו"ת מהר"ח אור זרוע (סי' ע"ח), דבזמן הזה יש להקל בשעת הדחק בתשמישי עכו"ם, כיון דאינן אסורין עד שיעבדו, ועכו"ם שבזמן הזה לא עובדי עבודה זרה הם אלא מעשה אבותיהם בידיהם, ע"ש. ועיין בספר מנחת פתים בחידושו לסי' זה שהביאו, וסיים שהוא חידוש גדול ומשמעות יתר הפוסקים לא נראה כן, עכ"ד. ובשו"ת הרי בשמים (מהדורה ה' סי' כ"ח) הביא דבריו כסניף להקל. ובדרכי תשובה (קנ"א ס"ק י"ב) בענין למכור כבש לגוים בחגא שלהם, צירף טעם להקל משום דבזמן הזה ליכא ע"ז.

ויסוד זה מובא גם לענין קידושין, והוא בדברי בעל העיטור המובאים בבית יוסף (אה"ע סי' מ"ד): "ויש אומרים, דמשומד לעבוד ע"ז דינו כגוי גמור ואין קידושו קידושין. וכתב בעל העיטור, ומסתברא דקיי"ל גוים שבחוץ לארץ לאו עובדי עבודה זרה הם - האידינא אינו משומד לע"ז".

ומצאתי לידיד נפשי, הגאון הגדול מוה"ר עובדיה יוסף שליט"א (שו"ת יביע אומר חלק ב' יו"ד סי' י"א ד"ה ועדיין), שנגע בהא הלכתא דעובדי כוכבים שבחו"ל, והביא דעת המחבר בשו"ע (יו"ד סוף סי' קמ"ח) ודברי הרמ"א, וכתב דהם לא התירו רק לענין דאזלי ומודי לעבודה זרה, ולזה לא חששו בזמן הזה ולא לנידון דידיה. ונגע שם משו"ת יהודה יעלה למוהר"י אסאד (יו"ד סי' ק"ע) דרצה לומר דגם לשאר דברים אמרינן כן, והביא שחלק עליו בשו"ת מנחת אלעזר (ח"א סי' נ"ג אות ג'). וז"ל המנחת אלעזר שם: "בענין מקום שמקפידים הכמרים שהיהודים ידליקו נרות ביום אידם, והחת"ס בתשובה כתב שצריך למסור נפשו על זה, והגאון מהרי"א המציא היתר, וכתב כיון שבזמן הזה לאו עובדי עבודה זרה הן - לא מקרי אליל שלהן עבודה זרה. ונבהלתי בראותי הדברים האלה, שהרי ברמב"ם (ובדפוס החדשים נחסר זה מפאת גזירות הבקורת בעו"ה) מפורש יוצא דעבודת הנוצרים הוא ע"ז וחייב סקילה", עכ"ד.

ולפי מה שהבאתי לעיל מהראנ"ח על דברי הרמב"ם, לא קשיא מידי על מהרי"א. וגם כדברי מהרי"א כתב תבואות שור הנ"ל, דגם לשאר מילי הלכה הוא דעכו"ם שבחו"ל אינם

עובדי כוכבים אלא מנהג אבותיהם בידיהם, וגם בדרכי תשובה (ק"נ ס"ק י"ד) העתיק לדברי מהרי"א ולא השיג עליו.

ואמנם כי לא השתמשו הפוסקים בסברא זו בכל דיני עבודה זרה, והרי גם בגמ' חולין אמרו זאת רק לענין שחיטה סתם ולא לענין היכא שמכוון לעבודה זרה ממש ואדוק בה. וגם לענין יום אידיהם איתא בגמ' (ע"ז דף ז:) בגולה אין אסור אלא יום אידם [ולא ג' ימים לפניהם ולאחריהם], ופירש"י שם דטעם הקולא בגולה משום דאין העובדי כוכבים אדוקין כל כך בעבודת כוכבים, כדאמרין עובדי כוכבים שבחוצה לארץ לאו עובדי עבודת כוכבים ניהו. והגם שבגמ' לא התירו את יום אידם בעצמו, מ"מ כתב הרא"ש שם (סי' א'): "והשתא דחזינן דגוים שבחו"ל לא אדוקי כלל - אפי' ביום אידם יש להתיר לכתחילה". ולשון הריב"ש בתשובה (סי' קי"ט, ומועתק בגליון השו"ע סוף סי' קמ"ח) "שחכמים בתקנה זו לא השוו בה מידותיהם, אלא הכל לפי הזמנים ולפי המקומות ולפי האנשים", ע"כ. וכן כתב המאירי על מסכת עבודה זרה (דף כו.) ובדברי האשכול שהבאנו לעיל, ועיין עוד ש"ך (סי' קנ"ה, ט"ז). גם הרמ"א (סי' קכ"ד סעיף כ"ד) פסק שכשנגע הגוי שלא בכוונה היין שרי, ואין לפרסם הדבר בפני עם הארץ.

ומה שכתב בשו"ת חתם סופר (יו"ד סי' קל"א) והחזון איש בסנהדרין (ליקוטים סוף סי' כ"ב, וחלק יו"ד סי' ס"ב ס"ק י"ח) שהא דאמרו שבחו"ל לאו עובדי כוכבים הם אלא מעשה אבותיהם בידיהם אינו אלא רפיון ידם מעכו"ם, אבל אין נפקותא בזה לא לענין איסור והיתר ולא לענין חיוב ופטור, ותקרובתן משום מעשה אבותיהם אסורה מהתורה ככל תקרובות, עכ"ד, כוונתם כנ"ל שחזו"ל לא הקילו בכל דיני עבודה זרה משום הסברא דמעשה אבותיהם בידיהם, אבל היכא דהגוים אינן אדוקין כלל, שוב סמכין על זה בכמה ענינים, כמ"ש הרא"ש הנ"ל וכל הפוסקים, ובש"ך מהב"ח דאפי' נסך ממש לפני עבודה זרה מותר. וכן השתמשו הפוסקים בסברא זו במקום הפסד וכדו' או במקום דאי אפשר בענין אחר.

ע"ז בזמן הזה - בספק ובהפסד מרובה

בתבואות שור (סי' ד' ס"ק י"ז) לענין שותפים בבהמה שאחד מהם אמר ששוחט הבהמה לעבודה זרה, ותוכן דבריו: דאע"ג דמשמע מדברי התוס' (חולין י"ג וע"ז ל"ב) דהנאת תקרובת ע"ז דאורייתא, וכן משמע מהרמב"ם הלכות עבודה זרה, מ"מ משמע מדברי התוס' (בבא קמא ע"ב ד"ה דאי) די"ל דהוא מדרבנן, והא דכתיב "ויאכלו זבחי מתים" דמיניה ילפינן איסור אכילה בע"ז מדאורייתא, דהוקש למת - לענין אכילה איתקש ולא להנאה, ומי יודע באיזה פוסקים מצא הטור כדבריהם דהנאה אסורה רק מדרבנן ולכן היקל בספיקו, וכן נראה לי לדינא להקל בזמן הזה בהפסד מרובה, דהא מקילינן בכמה קולות לענין ע"ז ויין נסך כמבואר בהלכותיהן, מטעם גוים בזמן הזה לאו עובדי עבודה זרה הן, ע"ש.

עכ"פ הרי לן היתר גמור בשערות, דאולי אין כאן איסור תקרובת, ואפי' אם תמצא לומר שיש בזה משום תקרובת, מכל מקום בכל פאה יש להסתפק שמא אינה מאותו אדם המחשב לעבודה זרה אלא מחלק האנשים שמחשבים לשם הכנעה וכדו', וא"כ שוב יש לסמוך דתקרובת מדרבנן ולהקל בספקו בהפסד מרובה.

ומה שכתב התבואות שור שהטור מצא שאר פוסקים הסוברים שתקרובת אסורה רק מדרבנן, עיין בשאלות (פרשת האזינו) ובהעמק שאלה (דף רסח) דס"ל באמת דהוא מדרבנן, ובשטמ"ק עמ"ס חולין (הנדפס מחדש, דף י"ג) כתב לחלק דיין נסך אמנם דאורייתא אך שאר תקרובת מדרבנן.

"מנהג אבותיהם בידיהם" בנדון דידן

ושמענו מהבית יוסף בהלכות יין נסך, דשיטת רש"י דסתם יינם מותר בהנאה בזמן הזה אע"פ שעדיין מנסכים וניסוכם נאסר משום תקרובת, מ"מ סתם יינם שרי, כיון שאין בקיאתן בזמן הזה בטיב עבודה זרה, ועוד דהגלחים אוכלים את התקרובת, וכן פסק הרמ"א. ובש"ך פסק, דאפילו מנסכים לפני ע"ז ממש, לדידן אינו נאסר בהנאה. ובתבואות שור כתב דאפי' כומר המנסך יינו מותר. וא"כ הכי נמי הני שערות, דאפי' אם נחשיבם לתקרובת, מ"מ הרי גדר 'אין בקיאתן בטיב ע"ז' ביארו הרמב"ם בפירוש המשניות והחת"ס, ופשוט שהני פתאים בארץ הודו אינם אדוקים יותר מהכמרים בערי צרפת ואיטליה וספרד בזמן הראשונים, שדרכם היה לנסך ולהקטיר (עיין תוס' ע"ז דף נ:), וא"כ לא גרע דינם מכומר המנסך יין לפני ע"ז דשרי. ואע"פ שהם הולכים בהמוניהם להשתחוות לע"ז, כתב באור זרוע הגדול (מסכת ע"ז ריש פ"א): "ואע"ג דחזינו להו דאזלי לתועבה בכל יום, כל מה דעבדי אינו אלא מנהג אבותיהם בעלמא". ועוד, הרי לא כל המתגלחים מחשבין לתקרובת, והרבה מהן מתגלחין משום הכנעה וכדו', וגם הרי הגלחים מוכרים את כל השערות ונהנים מהם, וגם דעת התבואות שור הנ"ל להתיר בהנאה במקום ספק והפסד מרובה.

ובנידון דידן ההיתר מרווח יותר, לא מיבעיא להכמרים שהם אומרים שאין זה עבודה זרה כלל דאין ספק דשרי, אלא אפילו לחלק מההמון שחושבים שזה עבודה זרה, מ"מ הרי בטל דעתם לגבי הכמרים שלהם האומרים שגזירת השערות מעולם לא היתה בכלל תקרובת ע"ז. ואפי' נימא שלא בטלה דעתם, מ"מ כיון שאין דעת הכמרים אתם, א"כ וודאי כו"ע מודו דהכא מנהג אבותיהם בידיהם ואין זה תקרובת הנאסר משום ע"ז גמורה, ולשון הרמב"ם בפירוש המשניות הנ"ל בחילוקו השני: "העובדים אותן הצורות העשויות כפי שלמדו ללא ידיעה היאך נעשו ולא לאיזו מטרה נעשו זולתי ספורי מעשה חכמיהם בלבד, וכך הם רוב עובדי עבודה זרה, והחלק האחרון הזה אמרו בהם חכמים דברים בנוסח זה: גוים שבחוצה לארץ לאו עובדי עבודה זרה הן אלא מעשה אבותיהן בידיהם, ועל אלה אמרו ששחיטתן מטמא במשא בלבד ואינה נאסרת בהניה", וכאן אף גם זאת לא הוי, שהרי חכמיהם מכחישים שזו

תקרובת, וא"כ אפי' שהרבה מכוונים לע"ז אך א"א לכנותם 'בקיאים בטיב ע"ז'. וכל שכן לפי מה שהעידו אחרים שאין הם מתכוונים כלל להקריב שערותיהם לע"ז, שלפי זה ההיתר ברור ומבורר.

ולפ"ז אין למנוע מללבוש ולחבוש שערות אלו, צא ולמד מש"כ המזרחי (שו"ת הרא"ם סי' פ"א): "שסתם בתי הגוים מכניסים בם עבודה זרה, שהעבודה זרה היא יותר חמורה ויותר מאוסה מכל העבירות, ועם כל זה אנו שוכרים וקונים בתים מן הגוים ואנו מתפללים בתוכם בכל תפוצות גלותינו, ולא נמצא שום פוצה ומצפצף לערער בזה, וכל המערער בזה אינו אלא טועה, שהרי דברים ק"ו, ומה אם בית מקדשנו שהוא מקדש בית עולמים שהשכינה שרויה בו והוא קדש קדשים לא נאסרו תפלתנו בו אף על פי שהכניסו בו ע"ז וכו', ומה שאסרו לעשות טלית של מצוה מתכשיטי הכמרים, הני מילי לעשות מהן טלית של מצוה או לקנות מהן אבנים וקרשים לבנות בית הכנסת שהוא עצמו נעשה גוף המצוה, אבל ללבוש טלית שלבשו אותו הכמרים לקשט עצמו לעבודה זרה, מותר להכנס בביהכ"ס להתפלל עמו, כיון שאינו גוף המצוה עצמה" וכו', ע"ש.

הפסד מרובה

עוד מוכרח אני לבאר מה שלא דנו בו כלל, והוא כי לבד מחלק האיסור יש בפסק זה ג"כ דין מדיני ממונות. ונעשה חשבון קצר, הנה פשוט דהלכה זו ופסק זה נוגע לרוב מנשי בני ישראל החרדיות, ומסתמא יש קרוב למיליון נשים בכל העולם שלובשות פאה, ולכל אחת יש בערך שתי פאות, ואם נפסוק לזרוק את הספק ולקנות חדשים תחתיהם, אז יפסידו כל משפחה בערך אלף דולר או יותר עבור זה, ויעלה החשבון לערך מיליארד דולר לבד מהצער שגרמנו. והנה כשאנו דנין צריכין אנו להתחשב לא רק עם הספק איסור אלא גם עם הודאי ממון, שאם באמת אינו תקרובת ע"ז ממש, נמצא שגרמנו לכל משפחה הפסד ממון רב ואין הפסד מרובה גדול מזה, והתורה חסה על ממון של ישראל, ועי' בדרכי תשובה (סי' ל"א ס"ק י"א) בדיני הפסד מרובה.

והרי ראינו כמה טרחו רבותינו בעלי השו"ע להתיר בכל ענייני סימן קמ"ח בדיני חגי האלילים, להתיר להם לשאת ולתת עמהם וכיו"ב, לבד מסעיף ט' ליכנס לבית העובד כוכבים ביום חגם וכו' ע"ש. וכל בכל שאר המקומות שהבאנו לעיל, והכל בשביל הפסד ממון. ובפרט בתשובות הרשב"א (סי' רנ"ג, הביאו הב"ח חו"מ סי' כ"ה ובפסק הב"ח בהנהגת הוראת או"ה בתחילת טור יו"ד) דרצה לומר דאפי' בדאורייתא מקילין משום הפסד ממון, ואמנם אף להחולק מ"מ בדין הרבה עדים ביררו דלא הוי ע"ז כאמור לעיל, וכיון דכבר נהגו נשות ישראל רבות בשנים לצאת בפאות כאלו בהוראות של גאוני ישראל לפני כעשרים שנה והו"ל החזיק בהיתר ע"פ התורה, וכל דבר שהחזיק בהיתר צריכים עדות גמורה ולא מוכחשת בין לאיסורא ובין לממונות, וכ"ש הכא דאיכא לתרוייהו, ואנן מצינו עדות מוכחשת מכמה עדויות

שמכחישין את המציאות וגם אני בעניי ביררתי דלא כוותיה, א"כ לכל הפחות עד שיתבררו כל הענינים הללו לא היה לן לצאת באיסור לכל העולם. ופשוט דבכגון דא יכולין לומר 'אנן אהיתר של ראשונים מחזיקין'.

וגם לא שמעתי מהרבנים המחמירים שליט"א לחייב את הסוחרים להחזיר כסף למי שקנה פאות אלו שאסורות בהנאה לפי דבריהם, ובעל כרחך שבהפסד מרובה כולי עלמא מורים להיתר, וא"כ ההיתר גם לכל יחיד ויחיד.

והנה לא נכנסתי כלל לדון מדין מקיף וניקף שכתב מרן הגרי"ש אלישיב בספרו היתר בדבר משום שהמקיף אין כוונתו לע"ז, וכן העיד הרא"ד דונר שליט"א שדבר זה נכון ושהם אמרו לו בשחוק שוודאי כל כוונתם לכסף, ובכן לא נשתנה ענין זה מאז ועד עתה. ומה שאמר הרב דונר שליט"א שהגוזזים אומרים להנגזזים להניח ידם על לבם וזה מראה על ענין של עבודת ע"ז, הנה אין לו לדיין אלא מה שענינו רואות, אך העיד לפני הרב צבי וייסמן הנ"ל שבהודו אין מניחים ידם על לבם בעבודתם בשום פעם, וזה לא מראה שום ענין של עבודה ורק מניחים את ידיהם למטה שלא יפריע לגזיזת השערות, וגם שלח לי תמונות משם, שנראה בעליל שאין ידיהם על לבם בשעת תועבת ההסתפרות.

כמו כן לא דנתי כאן כלל מדיני ספיקות וספק ספיקות ורוב, שכולם היתרים ברורים, שהרי בהודו נמי צריך לחלק, שהרי המדינה גדולה ויש בה לערך כמיליארד אוכלוסין, והמקום ההוא - טירופאטי - הוא מקום מועט לגבי כל המדינה, וכן יש שערות מהודו שלוקחים שלא ממקום הע"ז ושערות אלו מותרים לכו"ע, ומעתה יש כאן ס"ס, ספק אם השערות הם מהגוזזים במקום שיש שם ע"ז או ממקום אחר בהודו, ואפילו למי שרוצה להחמיר ולאסור שערות שנעבד בהם עבירה, מ"מ מאן מפיס שפאה זו היא מהחושב לע"ז, ואולי היא רק מהחושב לשם הכנעה, ויש לצרף עוד ספיקות רבים.

ובכל זאת להלכה אני מסכים לדעת הגדולים והפוסקים להפסיק לקנות השערות מהודו משום סחור סחור אמרינן וכו' ולכרמא לא תקרב (וגם זה רק בהודו, או שמוכרים ממש שערות הודו מפורש, אבל חוץ ממדינת הודו לא שמענו לאסור כלל), אבל לענין להחשיבם תקרובת ולאסרם בהנאה מדינא - לפענ"ד לא שמענו. ובס"ד עלה בידינו להצדיק את הצדיק דמעיקרא, ומה שהורו ב"ד מלפנים היא הוראה נכונה בלי שום פתלתול ואין בה שמץ עבודה זרה ח"ו, והנשים שלבשו מכל השערות לא עשו עול ואין צריכין לעשות תשובה על זה.

ובאתי על החתום כ"ה סיון התשס"ד, פה ברוקלין יצ"ו.

הגאון רבי חיים יוסף דוד וייס שליט"א אב"ד ורב דק"ק סאטמר אנטוורפן, מח"ס ויען דוד (קובץ אור ישראל ל"ו)

באם יש איסור תקרובת עבודה זרה בפאה נכרית, עשויה משערות הבאים מארץ הודו, הנה כבר ביארתי ההיתר בשערות אלו בדרך ארוכה בכמה מתשובותי, ועתה אבוא בקצרה. מקור שערות אלו (לפי דברי עד נאמן שנשלח במיוחד כדי לברר פרטי הדברים בדיוק, ושהה שם שבוע אחד), העכו"ם בהודו שרוצים לקבל איזה טובת הנאה מהאליל, מגדלים שערותיהם, והולכים למקום הטינופת ומתגלחים שם, רובם מתגלחים בבית גדול מיוחד לגילוח סמוך ונראה לבית הע"ז הגדול, שנכנסים לשם כמיליון עכו"ם בכל שבוע, ורובא דרובא מהבאים אין מתגלחים כלל, בבית זה גם מתרחצים וגם מכינים השערות למכירה. המתגלחים אינם כמרים, רק ספרים אומנים, ואדרבה הם מהשפלים באומה זו. בתוך בית התגלחת לא נמצא שום אליל או תמונה, חוץ מחדר אחד קטן המיוחד לפולחן, ורוב האנשים אינם נכנסים שם, גם בקיר החיצון (מחוץ לבנין, לצד היציאה, כי הכניסה מצד אחר והיציאה מצד השני) יש פסל ענקי, באופן שאין שום פסל לפני המתגלחים שם. אמנם בשעת התגלחת בערך ארבעים אחוז מהמתגלחים מזכירים שם העבודה זרה, ועוד בערך ארבעים אחוז מהמתגלחים חושבים שם האליל בלבם.

אחר שהשליח שאל אנשים אין מספר, כולם פה אחד אמרו שבית זה אינו בית ע"ז, כי בבית עבודה זרה יש פסל או פסילים, ועובדים או מתפללים שם, ומביאים לו דברי מאכל, ומקטירים שם קטורת וכו', משא"כ בבנין התגלחת אין עובדים שם עבודות לאליל (חוץ מחדר קטן כנ"ל), ומכל מקום נחשב להם כמקום קדוש. ומטעם זה הולכים יחד שם, ויש שהולכים כך בכל הסביבה מחמת "קדושת" הסביבה.

יש כלי קיבול לעבודה זרה הנקרא "הונדי", וכל הדורות שמביאים שם (זהב וכסף ומרגליות ואבנים יקרות וכו') מניחים בתוך כלי זה דייקא, כלים כאלו נמצאים בבית העבודה זרה, וגם בבית התגלחת, ושם יש בכל קומה שני כלים האלו עבור השערות שמקפידים מתחילה ליטלם מן הרצפה וליתנם לתוך כלי זה דייקא (כי המטורפים האלה מאמינים שבתחתית כלי זה יש כח השפעת ישועה של הפסל), ומשם לוקחים השיער לייבוש ולעיבוד באותו בנין.

העשירים בדרך כלל אין מתגלחים בבית התגלחת הגדול, רק בבתי מלון שנבנו סביבות מקום העבודה זרה, ומתגלחים על ידי הספרים שבאים אליהם ונוטלים שכר פעולתם. בחדר התגלחת (במלון) יש תמונה של הע"ז על הקיר (תמונות ע"ז נחשבות להם כעין פסלים, ויש להם תמונות כאלו בכל מקומות מושבותיהם, ובמקומות מלאכה, ובכיסם, ולפעמים אף מקטירים לפניהם,

אך אין שום קשר בין ההקטרה לשעת הגילוח), וגם שם יש כלי קטן "הונדי" שמניחים שם השערות אחר הגילוח, ואחר כך מובאים לבית התגלחת הגדול לייבוש ולעיבוד.

אחר התגלחת והרחיצה, הולכין לבית הע"ז הגדול המלא גילולים, ועושים מה שעושים מדרכי עבודתם, חלק גדול מהמתגלחים (5 או 10 אחוז בערך) לוקחים איתם כמה שערות משיער ראשם שנתגלח, ונותנין בכלי ה"הונדי" המונח שם, וגם אלו השערות מובאים בחזרה לבית התגלחת עבור הביורור והיבוש, אבל אין מקטירים מהשערות כלל וכלל.

תקרובת עבודה זרה

איסור זה נלמד מקרא "אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם", "ויאכלו זבחי מתים" (ע"ז כח:), והגם דע"ז עצמה ונוייה ומשמשיה יש להם ביטול (ע"י שבירה וכדו'), תקרובת אין לה ביטול עולמית (דף נ.), אמנם לא הוי בכלל תקרובת אלא כשנעשה כעין פנים (גמ' שם). ולפי מה דנקטינן (יו"ד סי' קל"ט סעיף ג') יש בזה שני אופנים: א. דברים שמקריבים למזבח (בשר וככרות יינות ושמנים וסלתות וכו'), נאסרים בהנחה לפני עבודה זרה לשם תקרובת אף בלי שום מעשה כעין עבודת פנים. ב. שאר דברים, אינם נאסרים אלא ע"י מעשה כעין פנים (זביחה ניסוך זריקה הקטרה), ולדעת המחבר סגי בכעין זביחה וכו' (ודוקא באופן שדרך עבודתה במקל באיזה אופן שהוא, כגון שדרכה לקשקש לפנייה במקל).

והני מילי כשעובדה בכך, כלומר שעובד אותה בעצם השבירה, וזה עצם העבודה (למעוטי אם עושה מעשה שבירה כדי להביא השברים אח"כ לעבודה זרה), וכמו שכתב ברש"י רמב"ן ורא"ה ועוד ראשונים בסוגית הגמרא (דף נ"א), וכן מוכח מדברי הראשונים לענין ככרות, דאין נאסרין מצד הלישה ושבירת החתיכות על דעת להביאן אחר כך לפנייה לתקרובת.

אך לדעת הרשב"א שם, פרכילי ענבים שנמצאו לפני עבודה זרה, נאסרו מחמת שבצרם מתחילה על דעת להביאן אח"כ לפנייה, אבל זה דוקא בפירות דדמי לביכורים שמביאין לפני ה', וכמש"כ הרשב"א, משא"כ שאר דברים, כל שאינו עובדה במעשה השבירה לא נאסרו כלל, וכמו שכתבו הראשונים בפירוש הגמרא (חולין דף ל"ט) דשוחט על מנת להוליך או לקבל דמה לעבודה זרה לא נאסר, ואף בפרכילי ענבים כשאין עובדים אותה בשעת בצירה, לא מקרי תקרובת אף לדעת הרשב"א אלא כשדעתו להביאם לפני עבודה זרה ממש ולהניחם שם לשם תקרובת, וגם לא נאסר עד שיקריבם לפנייה, וכמו שכתב שם הרשב"א.

מעשה גילוח השערות

היות שהנכרים הבאים להתגלח לשם עבודה זרה, אין עושים מעשה הגילוח בעצמם, אלא מתגלחים על ידי ספרים בעלמא (השפלים שבאומה), לא ע"י כמרים, ושלא בפני ע"ז, ובבית התגלחת אין שום אליל, והבנין לא נחשב להם לבית עבודה זרה, ונבנה בשביל מלאכה בזויה

דגילוח והכנת השערות למכירה, וגם אין מקפידים להתגלח שם דוקא, והעשירים מתגלחים בבתי מלון שבסביבה על ידי ספרים שבאים שם ונוטלים שכר עבודתם, וכל מעשה הגזיזה עושים בדרך אומנות, ואין מזכירים שם עבודה זרה, ואין עושים שום תנועה לעבודה זרה, וכן לא הוזכר לא בפי הכמרים ולא בספריהם (אשר שם מבואר כל סוגי עבודתם) שיש ענין של פולחן במלאכת החיתוך, והמאמינים בה וכמריה לעולם אין מהדירים לעשות מעשה גזיזה שערות לעבודה זרה, נמצא דאין כאן עבודה בעצם מעשה הגילוח. ואף דודאי הגילוח הוא לכבוד העבודה זרה, היינו שמתגלחים לכבודה, וזה מצד המתגלח שמסיר שעריו, אבל מעשה הגזיזה מצד המגלח ודאי דאינו עבודה וכן"ל. וכן כתב דודי הגר"מ שטרנבוך שליט"א בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סימן רס"ה) וזה לשונו, הן אמת דאף שהמתגלחות כוונתן לעבודה זרה, אבל המגלח אותם שהוא עושה למעשה את הגילוח אינו מתכוון בזה לעבודה זרה (אלא להרוויח כסף) עכ"ל.

ואפילו אם תרצה לומר דיש במעשה הספרים ענין עבודה, דהלא יודעים לפי דעתם המשובשת שיש נחת רוח להאליל בגזיזת השערות, מכל מקום השערות לא נחשבים לתקרובת, דעיקר כונת מעשה הגילוח הוא להסיר השערות לנוול בזה את המתגלחים לכבוד העבודה זרה, וודאי אין כוונתם לעובדה בהקרבת השערות על ידי שבירתן, דעיקר העבודה הוא בהמתגלח שבא למלאות רצון העבודה זרה, לנוול עצמו לכבודה בסילוק השערות, בלי לעשות מעשה שבירה כלל, ודמי למה שכתבו הרמב"ן והרא"ה והשלטי גיבורים שם לענין שיירי שיעור של נרות שהודלקו לפני עבודה זרה, דלא נאסרו מדין תקרובת (וכמו שנפסק בשו"ע שם סעיף מ'), הגם שעשה מעשה שבירה והקטרה על ידי הדלקת הנרות, מכיון שאין בכוונת העבודה בעצם חיתוך ושריפת השעווה לשם הקרבה והקטרה, אלא מדליקים הנרות להאיר לכבודה, ולא דמי לשבירת מקל שכוונת העובדה שישבר המקל לכבודה. וכן כתב הרשב"א שם וז"ל, כלל דמלתא, דלא נקרא תקרובת אלא דבר שאוחזין בחוקי העבודה זרה שלהן שהיא חפצה בגופו של דבר.

ונדון דידן גרע מנרות, שהרי לא הובאו לתוך בית עבודה זרה ולא לפני האלילים, ומבואר בגמ' (דף נא: ובשו"ע שם סעיף ה') דשלא בפני עבודה זרה לא מנחי תקרובת, ומה שנמצא שם מסתמא - אין לתלות דתקרובות ניהו, וכן מציאות הדברים בעבודה זרה זו, דכל מה שמקריבים לה ממניי מאכל וקטורת עושים לפניו דוקא. ועוד, דבהדלקת נרות יש מעשה עבודה (כמו דמצינו במקדש וכמו שכתב שם הרמב"ן) לכבוד עבודה זרה (ובעשיית הכמרים), משא"כ בנדון דידן וכן"ל, ואפילו אי איתרמי שאחד מהספרים כיוון לשם עבודה ותקרובת, לכאורה לא נאסרו השערות בזה, כיון שאין דרך עבודתה בעצם גופן של השערות כלל, ונקטינן (שו"ע שם סעיף ג') כדעת רש"י דמקל לא נאסר בשבירתו, אע"ג דמתכוון להקריבו במעשה שבירה, אלא אם כן עצם המקל הוא דבר שרגילה בו, וכגון שעבודתה בקשקוש מקל, אמנם יש לדון בזה מאחר דיש מהם שמביאים מקצת השערות לפני עבודה זרה ממש, ונמצא

דדרך עבודתה בהקרבת עצם השערות לפניה, אך עיין להלן לענין ככרות, דמה שנותנין לבסוף לגלחים אינו בדרך תקרובת, ובאמת מסתמא אין לחשוש שאחד מתכוון כוונה אחרת ממה שהוא לפי דתם, וכל שכן מאחר שאינו לפני עבודה זרה, כאורחא דמילתא בכל תקרובת, כמו שכתבו התוס' בחולין (דף מ.).

כוונת המתגלחים לעבודה זרה

והנה כוונת המתגלחים לנוול עצמם בהסרת תפארתם, במסירות נפש לעבודה זרה, ולזה מורידים שערותיהם, והיות שאין מתגלחים בבית עבודה זרה ולפני עבודה זרה, מקום שעושים כל עבודותיהם המתועבות, וגם אין עושים מעשה כלל, ולא נמנה בספריהם בכלל העבודות שעושים לכבודה, נראים הדברים שעצם התגלחת לא נחשב להם עבודה, ולא כל דבר שעושים מחמת אמונתם ודעתם המשובשת הוי בכלל עבודה, וכדמצינו בגדידה שחובלים בעצמם בכלי לפני עבודה זרה ודרכה בכך, דלא נחשב עבודה, וכמו שכתב הרמב"ם (פרק י"ב מהלכות ע"ז הלכה י"ג ובכסף משנה שם, ובנימוקי יוסף הובא בבית יוסף סימן ק"פ), ונדון דידן שאינו בפניה ובשב ואל תעשה גרע מיניה, וכן כתב דודי הגר"מ שטרנבוך שליט"א בתשובה שם וז"ל, אין בתגלחת עצמה שום פולחן רק המטרה להסיר השערות עכ"ל.

ואפילו אם תמצא לומר שדעת המתגלחים לעבודה בעצם הגילוח, הרי אין עושים בעצמם מעשה שבירה, ונקטינן (יו"ד סימן ד' סעיף ג') דזה מחשב וזה עובד לא אמרינן, אף בזביחת בהמה דמעשה שחיטה הוא אצלם עבודה גמורה, וכל שכן בנדון דידן דמעשה חתיכת השערות אינו עבודה כלל וכן"ל, וזה ברור דכפית ראשם של המתגלחים אינו מעשה גזיזה לעבודה זרה, דמסייע אין בו ממש (נקודות הכסף יו"ד סימן קצ"ח), ועכ"פ פשוט דאינו משתתף כלל בפעולת הגילוח, ולא מהני לאסור אלא במעשה ממש של זביחה פורתא (נקודות הכסף יו"ד סימן ב'), או בסיוע בעצם פעולת הזביחה, כגון שנים או חזין בסכין ביו"ד סימן ה' סעיף ג', ובהא מיירי התבואות שור שם סימן ד'. ובלאו הכי פשוט מאד שאין כוונת המתגלח לעבוד עבודה בעצם הסיוע שמסייע במעשה הגזיזה של הספרים.

וכבר מבואר דאף אם היו הספרים מתכוונים לעבודה במעשה הגזיזה, השערות לא נחשבו לתקרובת, ולמה הדבר דומה, לקצירת עשבים בחצר לפני עבודה זרה, דאף אם היו עושים זה בדרך עבודה גמורה בהזכרת שם עבודה זרה וע"י כמרים מיוחדים, מכל מקום העשבים שנקצרו לאו תקרובת נינהו, והיינו משום שאין כוונת העבודה בעצם שבירת העשבים לשם הקרבה, אלא ליפות החצר ע"י מעשה לכבודה, וכמו בנרות, והוא הדין בשערות, אלא דבנדון דידן מסתבר דאין מעשה הגזיזה של הספרים עבודה כלל, וכנזכר לעיל (שם), ולו יצוייר שהיה אופן להסיר השערות ע"י עמידה בשמש לאיזה זמן וכיוצא בזה, וכי יש הוה אמינא שהיו שוכרים פועלים לגוזזן, ולמה הדבר דומה, לעכו"ם הבא להשתחוות לעבודה זרה וקשה עליו

הכריעה, וחבירו מסייעו ומכופף קומתו, דפשוט דאינו חייב משום המעשה שעשה בגופו של חבירו.

הבאת שערות לעבודה זרה

מאחר שאין עבודה בגזיזת השערות כמו שנתבאר, לכן אפילו אותן השערות שהובאו אחר כך לפני עבודה זרה לא נאסרו מדין תקרובת שאין לו ביטול, שהרי השערות אינם קרבים למזבח, ואפילו לדעת הרמב"ם דכל מה שנמצא לפני עבודה זרה אסור (ובש"ך שם ס"ק ג' כתב דעל בעל נפש להחמיר כדבריו), הסכמת הפוסקים דכל שלא הקטיר או שיבר מקצתן מהני להם ביטול (עיין שו"ת חזון נחום ח"א סימן מ"ג), וכן כתב הריטב"א (שם דף נא:) בדעת הרמב"ם דאסור משום נוי, ומכירתו היינו ביטולו, כדאיתא בשו"ע (שם סעיף י"ב וסימן קמ"ו סעיף ח'). ואפילו אי נימא שהספרים גזוז מתחלה על דעת שחלק מהמתגלחים יקריבו מקצת שערותיהם לעבודה זרה, לכולי עלמא לא נאסרו מאחר דליכא הבאת שערות במקדש, ועוד דלא גרע מככרות שכתבו הראשונים (ריטב"א ועוד שם ובשו"ע שם סעיף ח'), דמותר מעיקר הדין וכן נהגו, אע"ג דנילושו על דעת להביאם לפני עבודה זרה ומניחם לפניה, כיון שעושים על מנת לתתו לגלחים משלפניה, אינו כדרך תקרובת כלל, אלא כמי שנותן פרס לכמרים.

ולמעשה השערות שעושין מהן תסרוקת שאנו דנים עליהן, אין מביאים לפני עבודה זרה כלל, ומה שמניחים השערות ב"הונדי" בבית התגלחת, אינו בדרך תקרובת כלל (ולא כמו המאכלים שלעולם אין מקריבים רק לפני העבודה זרה ממש, וכן לא מצינו ענין הקרבה ע"י הנחה לשם עבודה זרה אלא לפניה, כמבואר בטור (שם) דתקרובת לא נאסר עד שיניחם לפניה דוקא, ולכן בשר הנכנס מותר (דף לב:), ובב"ח (שם) דשלא בפניה לא מיקריא תקרובת), אלא מניחים שם כדי שהעבודה זרה ירגיש ע"י כחות המדומים שב"הונדי" את מסירת נפשם בסילוק השערות לכבודה, וכמו שנותנין ב"הונדי" כל המתנות והנדבות, וזה פשוט וברור בגמרא ובפוסקים (שם) דאין הקדש לעבודה זרה, ודורון ומתנה להחזקת עבודה זרה לא נחשב תקרובת.

בספק ספיקא וחזקה

והנה אף להסוברים שיש ספק בדבר, והוא ספק חסרון ידיעה לכל העולם, יש לצרף שיטת הראשונים (הרמב"ן והריטב"א ועוד) דבחפץ שאין מקריבים לפניו (כגון שערות) לא שייך תקרובת כלל אפילו כשדרך עבודתה בכך, והוי ספק ספיקא בעבודה זרה דשרי, כמו שכתב במשנה למלך (פרק ח' מהלכות ע"ז הלכה י"א) ובשו"ת בית שלמה (ח"א סימן ל'), וכן מפורש בטור (סי' ק"מ) לגבי עבודה זרה ומשמשיה ותקרובותיה, דספק ספיקא מותר כמו בשאר איסורין ע"כ, והגם דדיעה זו לא הובאה בשו"ע (דבעינן כעבודת פנים ממש), מצטרף לספק

ספיקא (עיין שדי חמד מערכת הס' כלל י"ח), ועוד יש לסמוך אחזקה דמעיקרא דלפני הגילוח מותרות היו.

ועוד יש לצרף שיטת התוס' (בבא קמא עב: ד"ה דאי) והרשב"א (קידושין דף נח.). דאיסור הנאה מתקרובת הוא מדרבנן, והגם דלהרבה ראשונים האיסור מן התורה, מכל מקום יש לצרפו לספק ספיקא, והוי ספק ספיקא דאורייתא וספק ספיקא בדרבנן דקיימא לן לקולא, וכן כתב בתבואות שור (סימן ד' אות י"ז) בדעת הטור דספק תקרובת מותר בהנאה (וצירף זאת עם עוד צדדים בנדון), וכל זה לגבי חשש תקרובת בזביחת בהמה, אבל לענין גזיזת שערות, דלכל היותר אינו אלא כעין זביחה, דלכמה ראשונים נקטינן דלא הוי בגדר תקרובת, יש מקום לסמוך להקל לכתחלה, ועכ"פ בנדון דידן שנתברר לי על ידי שליח מיוחד (איש נאמן ודייקן נפלא שמכיר את אנשי הודו ואת שיחם) מקום ואופן תגלחתם, וכל זה מראה שאין עבודה בעצם הגזיזה וכן"ל, לא ראיתי מקום להחמיר בזה כלל (והגאון הגדול מהר"ש וואזנר שליט"א בעל שבט הלוי הסכים עמי דמעיקר הדין יש צדדים להקל שאין השערות בכלל תקרובת, אלא מחמת פגם עבודה זרה לכתחלה אין לקנות. ומה שקנה כבר ישתדל להחליפן).

מהנה לעבודה זרה

נקטינן (רמ"א סימן קמ"ג סעיף ג') כדעת ר"ת, דמותר לקנות וליהנות מעכו"ם בטובה, אע"פ שהטובה היוצאת ממנו היא לכמרים (כל זמן שאין המרחץ וכו' לפני עבודה זרה), אך אפי' אם השכר הולך לצרכי ע"ז ממש, דזה אסור לכ"ע (שם, ובבית הלל שם, דכל שאין ידוע שהמעות ילכו לעבודה זרה עצמה ויש לומר שילכו לעניים שרי, והוא הדין בנדון דידן שמחלקים לצרכי העניים שלהם ובתי חולים), ואפי' כשלא היה מגיע ריווח זה להם אם לא ע"י ישראל, דבזה אסור כמו שכתב הש"ך (שם ס"ק ז'), מכל מקום כל שלא קנה מהכמרים בעצמם אין בו כלל איסור של מהנה לעבודה זרה, כמבואר בטור וברמ"א (שם סעיף ה').

מאיסותא דעבודה זרה

לא מצינו לאסור מחמת מאיסותא דעבודה זרה להדיא, אלא לגבוה (דף נ"ב) או לדבר מצוה (דף מ"ז), ואדרבה מצינו בגמרא (דף מ"ג ומ"ד) שהתנאים היו נהנים מעבודה זרה עצמה שנתבטלה, ובכהאי גוונא שלא הובא בבית עבודה זרה היה מותר אף לדבר מצוה, כמו שכתב בדרכי תשובה (סי' קל"ט ס"ק ל"ג), ומצינו בפוסקים (שו"ת בית שלמה שם ושו"ת חזון נחום שם) שציידו להתיר לעסוק לכתחילה בחפצי עבודה זרה (ואף לדבר מצוה) בצדדים וצידי צדדים להתיר, וכל שכן להדיא, ואין צריך לומר במקום דיעבד והפסד מרובה.

הנאה ממעשה עבירה

מבואר בגמרא ובפוסקים שם, דכל תקרובת שאינו כעין פנים מותר להשתמש בה לכתחלה, ולא מצינו איזה נדנד איסור בזה מטעם דנהנה בעבירה. ובמגן אברהם (או"ח סימן

קנ"ד ס"ק י"ז) דמותר לעשות בית הכנסת מבית ע"ז, ולא נאסר משום חילול השם, ואיסור מעשה שבת היינו כשנהנה מחמת האיסור, כגון בישול בשבת במזיד דאסור מדרבנן לאחרים עד מוצאי שבת, דעצם הבישול בשבת הוא מעשה עבירה, משא"כ בנדון דידן אע"ג שנהנה מהגזיזה, הלא אין האיסור עצם הגזיזה אלא מה שנתכוון לע"ז, ומזה לא נהנה כלל (שאפשר לגזוז שערות אלו בלי לעבוד ע"ז בשעת מעשה), ומה דמצינו שהחזון איש החמיר ליהנות מחשמל בשבת קודש, מחמת שהייצור ע"י מחללי שבת, היינו כשנהנה בשעה שמחללים, דבזה מראה דלא איכפת ליה, ויש מחמירים שלא להדפיס על נייר שנעשה על ידי מחללי שבת, והיינו לדבר מצוה.

סימן היכר לשיעור הודי

ע"פ בקשת הגאון הצדיק מוהר"ר ניסים קרליץ שליט"א, חקרתי ודרשתי אם יש איזה אופן לדעת איזה שערות באים מהודו, ונתברר לי דבר נפלא, שכל שיעור יש עליו קשקשים, ובדרך כלל הם עגולים, אך של אנשי הודו הן עגולים וארוכים כזה 0, וכל שעדיין לא נתעבדו לגמרי יכולים להבחין בזאת על ידי זכוכית מגדלת.

הגאון רבי יצחק עבאדי שליט"א מו"צ וראש כולל אהל תורה, לייקווד - ירושלים

בדבר הפאות הבאות מהודו שיצא עליהם שם תקרובת ע"ז ושאסורים בהנאה, מה הדין להלכה למעשה.

בשו"ע יו"ד סי' קל"ט סעיף ג', כתב המחבר וז"ל: איזהו נוי ואיזהו תקרובת וכו', ותקרובת כל שכיוצא בו קרב על גבי מזבח כמו כל מיני מאכל כגון בשר שמנים וסלתות מים ומלח אם הניחו לפניו לשם תקרובת נאסר מיד, אבל דבר שאין מקריבין ממנו בפנים אינו נאסר, אלא א"כ עשה ממנו כעין זביחה או כעין זריקה המשתברת והוא דרך לעובדה באותו דבר אע"פ שאין דרך לעובדה בזה הענין, כיצד אליל שעובדים אותה שמקשקשים לפניו במקל ושיבר מקל לפניו נאסר מפני ששבירת המקל דומה לזביחה, אבל אם אין עובדים אותה במקל כלל ושיבר מקל לפניו אינו חייב ולא נאסר וכו', ע"כ.

הנה בדברי השו"ע הנ"ל מבואר ג' דינים: א. דבר שמקריבין על המזבח בבית המקדש כגון בשר יין ושמן וכיוצא בזה - נעשה בזה תקרובת בהנחה בעלמא לפני הע"ז. ב. דבר שאין מקריבין במזבח כגון חגב ומקל וכיוצא בזה, אם עשה בהם עבודה הדומה לעבודת המזבח - נאסר. ג. דבר שעבודתה בכך אבל אינו דומה לעבודת פנים - חייב ואינו נאסר משום תקרובת.

ובענין השאלה, הנה מה שידוע על השערות הנ"ל הבאים מהודו - הכל מעומעם, וזה אומר בכה וזה בכה. ולכך אמרנו לדבר בצד היותר חמור מכל העדויות, והוא שהם מגלחים שערותיהם כדי לתת אותם מתנה לע"ז.

ובכן, עצם הגילוח פשוט שאינו לשם ע"ז, דאינו אלא היכי תימצא והכשר כדי לתת השערות במתנה לע"ז. וא"כ כל הנידון לדמות הגילוח לשבירת מקל וכדומה, אינו מן הענין, דאין עבודה בעצם הגילוח אלא הוא הכשר לתת השיער לע"ז. ולהנ"ל אף אם נניח כן שהשערות הם כדי לתת אותם לע"ז - הרי זה דבר שאין מקריבים בפנים ואינו נאסר. וגם אם נחשוב הספרים עצמם ככמרים ומשרתי ע"ז, אין זה עושה לדבר שאינו תקרובת להיות תקרובת, הא חדא.

ועוד, הדבר ידוע לכל הבאים שם שאינם מקריבים את השערות למתנה לע"ז, אלא האנשים שם אוספים כל השערות ומוכרים אותם לכל שואל ומרבה במחיר, וכל זה ידוע למגלח ולמתגלח כבר שנים רבות.

והנה בגמ' בע"ז (דף נא.), הקשו גבי פרכילי ענבים מה איכא ביה כעין פנים שלכך נאסר משום תקרובת, ותירצו, אמר רבא אמר עולא כגון שבצרה מתחלה לכך. ופירש"י ובבצירותן

עבדה לעבודת כוכבים דהוי כשבר מקל לפניו דדמי לזביחה. והיה מי שרצה לדמות הגילוח לזה, ולומר שגם כאן גילח לשם ע"ז.

אמנם אינו דומה כלל, דשם העבודה זרה היתה בעצם הבצירה כמ"ש רש"י, משא"כ כאן גם אם נאמר שמקריבים את השיער לפני ע"ז, אין הגילוח אלא היכי תימצי כדי להוריד את השיער, ואין ע"ז בעצם הגילוח וכנ"ל. ובפרט לפי מה שכתבנו ונכתוב עוד שהרבה מעידים שאין מכניסים את השיער לבית שבו האליל כלל, שאין שייך בזה בכלל דיני תקרובת.

ומה שעתה כתבו שנוספה איזה נקודה חדשה לאסור איסור - וכנראה זה היה המכה בפטיש לאסור הפאות, והיא, שבזמן התגלחת האנשים שם אומרים תיפלה בפה או בלב לאליל וחוזרים עליה כל הזמן, עכ"ל. ואני תמה, וכי אם אמרו תיפלה לאליל נעשה הגילוח כמעשה ע"ז, או השערות תקרובת. ועוד מי יודע מה שהם אמרו ובפרט מה שאמרו בלב - ואיך יודעים מה חשבו והרהרו. וגם אם התפללו או הודו לע"ז בשעת מעשה, הא אין זה עושה שהתגלחת תהיה תקרובת לע"ז.

ועוד כתבו והוסיפו לידיעה החשובה הזאת, שיש להם גם מקום טבילה שבו טובלים לאחר התגלחת, ואיני יודע מה נתווסף לנו בידיעה החשובה הזו. וכן מה שהוסיפו וכתבו שהאנשים הולכים יחפים בבנין הוא על אף שאין ע"ז שם, ושלכן על כרחנו זה נקרא בית אלילים. ואיני יודע על מה בנה זה הכותב את יסודו, ואיך נעשה בית ע"ז ממה שהולכים שם יחפים, ובשו"ע שם בסעיף ה' מבואר שדוקא בית שבו נמצא האליל הוא בית ע"ז.

וכל הדברים האלה הבל הם ואין בהם מועיל, ואין להאריך בשאר הדברים שכתבו שם, ואיני מאמין שהרבנים יאסרו מטעמים חלושים ומשונים כאלה, עד שגרמו להפסד ממון גדול לאין שיעור לכל בני ישראל, ובמחוי יד כמעט והחזירו העולם לתוהו ובוהו. ואם האוסרים יגלו לנו טעמים האמיתיים על יסודי הרמב"ם והשו"ע, נכוף ראשנו כאגמון ושכרם כפול מן השמים.

והנה בש"ך שם ס"ק ג' כתב בשם הב"י (בנדמ"ח עמ' רס"ו), דלרמב"ם (פרק ז' מהלכות ע"ז הלכות ט"ז) אם נמצא במקום עבודתה הכל אסור אפילו אינו קרב על המזבח וכו', ולא דוקא נרות אלא בכל הדברים שהיו בבית תרפותם איכא משום תקרובת עבודת כוכבים דשמא נכנסו במקום עבודתם ואין להם ביטול כלל לרמב"ם, עכ"ל.

וכפשוטו דבר זה צע"ג, דאיפה מצאנו חילוק כזה בגמ', ולא עוד אלא שבגמ' (עבודה זרה דף נ.) כתוב גבי אבני מרקוליס - שודאי היו במקום עבודתם, ואעפ"כ לא נאסרו משום דבעינן כעין פנים, וזה לשון הגמ' שם: בי ינאי מלכא חרוב אתו עובדי כוכבים אוקימו ביה מרקוליס, אתו עובדי כוכבים אחריני דלא פלחי למרקוליס שקלינהו וחיפו בהן דרכים וסטרטאות, איכא

רבנן דפרשי ואיכא רבנן דלא פרשי, אמר רבי יוחנן בנן של קדושים מהלך עליהן ואנן נפרוש וכו', ומאן דלא פריש אמר בעינא כעין פנים וליכא.

אכן המעיינ בבית יוסף שם יראה שטעם הדבר בנמצא בבית האלילים הוא משום שתלינן בדבר של תקרובת דמסתמא הניח שם לתקרובת, ובדבר שאינו של תקרובת אמרינן דהניח אותו לתשמיש ולכן אסור בכל אופן. אלא שיש חילוק בדיון, שבדבר של תשמיש מהני ביטול - כע"ז עצמה, ובדבר של תקרובת - לא מהני ביטול. וז"ל הב"י הנצרך לענינו: אבל מצא לפנים מן הקלקלין אפילו מים ומלח שאינם דרך נוי ולא דרך הקרבה, דאין דרך להביאם לבדם בלי דבר אחר וכו', אפילו הכי אסורים, דכל שנמצא לפנים מן הקלקלין שהוא מקום עבודתה, ודאי שלא הכניסוהו שם אלא לתקרובת או לתשמישה, ואע"פ שמצאם עליה דרך בזיון איכא למימר דאיניש אחרינא אתא ואנחינהו הכי, ומכל מקום תקרובת או תשמיש הם ולא פרח איסורא מינייהו בהכי.

וכיון דטעמא משום הכי הוא, משמע דאפילו לא נמצא בראשה נמי אסור, דכל שמכניסין למקום עבודתה אינו אלא לתקרובת או לתשמיש דידה וכו'. אבל פעור ומרקוליס מתוך שעבודתן בדרך זלזול לא קפדי בהו שלא להקריב להם או שלא להניח דבר מתקרובתן או תשמישן חוץ למקום עבודתן, ולפיכך כל הנמצא עמהם כלומר אף על פי שאינו עליהם, וכן הנמצא עליהם אפילו דרך בזיון אע"פ שהן חוץ למקום עבודתן אסור, דחוץ למקום עבודתן דהני - כלפנים ממקום עבודה דאחריני דמי וכו', עכ"ל.

ולפ"ז אבני מרקוליס עצמם, שאין עליהם שם תקרובת - דלא הוי כעין פנים - מועיל ביטול. ומה שצריך בכלל ביטול, אע"פ שאין זה נוי לכאורה, כתבו בתוס' (עבודה זרה דף נ. ד"ה ובעינן) משום דהוי ע"ז ממש ע"ש.

והנה עיקר דברי הב"י שהעתיק הש"ך הם מדברי הב"י שם להלן (בנדמ"ח עמ' רס"ח, בד"ה ודע), וז"ל: "אבל לפי מה שכתבתי בשם הרמב"ם נראה דאפי' דבר שאינו קרב ע"ג המזבח אסור אם נמצא במקום עבודתה, וא"כ הני נרות נמי אם הכניסום במקום עבודתה תקרובת נינהו ולית להו ביטול", עכ"ל, יש לתמוה עליהם טובא איך אסור כאן משום תקרובת, הא זה דבר שאין דרך להקריבו בפנים, ואיך כתב על זה דלא מועיל ביטול, וצע"ג. והנה בכל הראשונים לא נזכר כן, ולא עוד אלא שהב"י סותר עצמו דלפני כן (בקטע הקודם שהבאנו מדבריו) כתב שאסור בדבר הראוי לתקרובת משום תקרובת ובאינו ראוי אסור משום תשמישי ע"ז - שבהם כן מועיל ביטול, ואיך פתאום נשתנה הדין פה וכתב שאיסורו משום תקרובת. ולאחר החיפוש מצאתי ב"ה בחזו"א (הלכות עכו"ם סי' נ"ו סוף אות י"א ד"ה והב"י) שכתב לתמוה על הב"י והש"ך והיא תמיהה קימת. וז"ל: מש"כ ב"י דלפנים מן הקלקלין אסור מעות כסות וכלים משום תקרובת, תמוה מאוד, דהא לכו"ע בדבר שאינו קרב ע"ג המזבח בעינן זריקה המשתברת וע"כ אין האיסור אלא משום נוי, עכ"ל. ועוד הרי הב"י לא הביא

שיטה זו בשו"ע ולמאי ניחוש לה, וגם הש"ך אף שהעתיק את לשון הב"ח (שם סוף אות ו') שבעל נפש יחמיר, בודאי לא היתה כוונתו שכל ישראל יחמירו, ואין זה פסק כללי לכל ישראל.

ובעיקר ההלכה איני רואה אפילו מקום לבעל נפש להחמיר, והרי זה כנגד גמ' מפורשת, ורבי יוחנן העיד על בנן של קדושים שלא החמיר על עצמו, ואנן ניקו ונחמיר, אתמהה. ולמעשה הרי החזו"א תמה עליהם, ובודאי דהלכה כמותו, ואילו שומעים שאמר כהלכה, ועוד דהוא בתרא.

אכן בנידון דידן גם לדברי הש"ך הנ"ל אין בית מיחוש, כיון שאין מתגלחים בבית שבו נמצא האליל עצמו, ומסתפרים באולמות אחרים הנמצאים שם, ואחר התספורת לוקחים את השיער וחותרים אותו בשקים ושולחים אותם לעיבוד ומכירה, כאשר העידו ההולכים שם, וא"כ אין כאן נידון כלל של דברים הנמצאים במקום עבודתה של ע"ז. והדבר פשוט וברור בגמ' (בעבודה זרה דף נא:), ובשו"ע (סי' קל"ט סעיף ה'), שאין נקרא בית ע"ז אלא הבית עצמו ולפנים מן הקלקליון.

עוד נראה לי דגילוח זה אין זה דרך עבודתה וכבר ראיתי כתוב שהרבה בתי אלילים של ההינדו האלה אין להם המנהג הזה של גילוח השערות ודרך זו כנראה נתחדשה בדורות האחרונים אבל אין זה עיקר עבודתה, וא"כ הרי זה דומה לע"ז שאין עבודתה במקל אם מישוהו ישבור מקל לפניה אינו חייב ואינו נאסר.

ועוד נראה דגילוח השערות אף אם יש מאלה המגלחים או המתגלחים שמכוונים להקריב לע"ז, בודאי שאין זה נעשה שדרך עבודתה בכך, דעיקר עבודתה הוא בדרכים אחרות לגמרי והרי כל יום ובכל עת ובכל שעה עובדים לאליל ההוא בהשתחואה וכדומה, ואילו התגלחת אינו אלא אחת לשמיטה עד שמגדלים פרע.

ועוד יש להוסיף ע"פ העדויות, שכל ענין התגלחת הוא משום שהשיער בעיניהם הוא דבר טמא, ואדרבה עושים התגלחת כדי לכער את עצמם, ואין להם שום כוונה לתת את השיער לתקרובת ע"ז, ויודעים הם שהוא הולך למכירה, ולא איכפת להם.

[אמר המעתיק: והרה"ג הרב מרדכי שלום קובר שליט"א, מעורכי ש"ס מהדורת שוטנשטיין ומרבני ההכשר הנודע OU, אמר בראיון שנערך עמו שאם אחד מהמתגלחים יעזי לקחת עמו את השערות, יקפצו עליו עובדי המקום ויכו אותו, כי המתגלח מקבל ארוחות ואירוח בחינם על מנת שיתגלח שם וימכרו את שערותיו וירוויחו כסף].

סוף דבר הכל נשמע אין שום רמז שעושים מזה תקרובת, ואף אם היו מכוונים לתקרובת לא הוי כעין פנים ולא נאסר.

הגאון רבי אשר וייס שליט"א גאב"ד דרכי תורה

לשאלת רבים, האם מותר להשתמש בפאות העשויות משיער שבא מהודו, כי נודע ששערות אלה מקורן מנשים המתגלחות כשהן עולות למקום עבודה זרה שלהן, ויסוד השאלה: האם שערות אלה תקרובת עבודה זרה ואסורות בהנאה.

הנה תשובת שאלה זו, שני חלקים לה: האחד שאלה מעשית, אם שערות אלה תקרובת ע"ז הן, והשני אם אכן תקרובת הן, האם אסורות הן בהנאה. ואשיב על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון.

ראשית אומר כי דרשתי וחקרתי היטב עד מקום שידי מגעת, וקראתי חומר רב אשר הובא לפני, ומתוך כל מה שראיתי, נראה ברור בעיני שאין כאן תקרובת עבודה זרה, דהלא אין שערות אלה מוגשות כלל לפני פסיליהם, ועצם התגלחת נעשית בדוכנים רבים שמעמידים ספרים בבית גדול שלפני בית הע"ז שלהם ואינו מיועד לפולחן כלל, והתספורת נעשית שלא בפני העבודה זרה, אלא ענין גזיזת השערות לפי אמונתם אינו אלא השחתת יופיה של אשה למען האליל. וזה שקוראים הם קרבן, אין הכוונה למשמעות של קרבן שמקריבין ע"ג המזבח וכדומה, אלא ענין ויתור על התענוג ועל היופי כמעין סיגוף למען האליל, ולהבדיל אלף הבדלות כונתם דומה לכוונת הנזיר בגילוח שערותיו.

ועוד שמעתי מגר צדק מומחה לדת שלהם, דלפי אמונתם השערות טמאים, ולכן מסתפרים לפני הכניסה לבית התיפלה, ולאחר התספורת טובלים ומתרחצים להטהר, וכיון שכן, לכאורה אין כאן חשש כלל, וכ"כ מרן הגר"ש אלישיב בקובץ תשובות (ח"א סי' ע"ז). אמנם הדגיש בסוף תשובתו, שכל דבריו מסתמכים על מה שהעידו בפניו בשם מומחים שאין כאן תקרובת ע"ז כנ"ל.

ועכשיו קמו מעוררים לומר שיש בין הנשים המסתפרות שמכניסות את שערותיהן לתוך בית הע"ז ומגישות אותן לפניו, וא"כ הו"ל תקרובת, ועוד נתעוררו להחמיר משום שעצם התספורת שמא יש בה עבודה זרה שהרי הם עושים כן לכבוד אליליהם. ובשעת התספורת יש מהם שמתפללים ומבקשים מהבליהם פרנסה וכדו'. ויש לדון בזה, מצד דין תקרובת ממש, ומצד איסור הנאה מכח עצם התגלחת לע"ז, ואבאר בזה את הנראה לעניות דעתי בתפלה לאל דעות שלא אכשל חלילה בדבר הלכה.

לענ"ד מצד דין תקרובת אין בזה חשש מכמה טעמים, אף אם נניח שאכן יש שמכניסות שערותיהן לע"ז, אין הכרח שכונתם לתקרובת ע"ז, דלא מסתבר שכל אחד יעשה כרצונו

ושגעונו לפני האלילים שלהם, ובודאי לא מסתבר ששינו מחוקיהם ומנהגיהם מימים ימימה, אלא נראה דמחשבתן ליתן ולהראות את מסירותן לע"ז ולהגיש לפניו את שער ראשן וכאילו לומר הנה מה שעשינו למענך. ונראה עוד דאף אם אותן מיעוט הנשים עושות כן לשם תקרובת ע"ז אין זה אוסר כלל, דאין דין תקרובת אלא בדבר שדרך עבודתה בכך, כמבואר ביו"ד סי' קל"ט ס"ג, והרי ברור שאין ע"ז זה דרך עבודתו בכך, דמצד עיקר דרך עבודתם הרי אין מקריבין את השערות לע"ז כנ"ל. ועוד בה שלישיה, כיון דלכ"ע הרוב העצום של המסתפרות שם אינן מכניסות את שערותיהן לתוך בית הע"ז כלל ואין כונתם כלל לתקרובת, אזלינן בתר רוב וסמכין על הא דכל דפריש מרובא פריש, ולהדיא מבואר בע"ז (דף מ:): דגם בע"ז אזלינן בתר רוב, דלגבי הלכה זו דין ע"ז כדין שאר כל איסורי תורה, ע"ש.

ענף ב

והנה אף אם נניח שאכן יש כאן תקרובת ע"ז, לכאורה עדיין אין לאסור שהרי מבואר בע"ז (דף נ-נא) דאין איסור בתקרובת ע"ז אלא באחד משני פנים, או בדבר שמקריבין בפנים כגון יין שמן וסולת, או כשהעבודה היא בזביחה או בזריקה המשתברת, וכך נפסק בשו"ע שם (סי' קל"ט ס"ג), והרי בנדון דידן אין כאן כעין פנים ואין כאן זריקה המשתברת.

אלא שהש"ך שם בסק"ג הביא את דברי הבית יוסף, שכתב דלפי דברי הרמב"ם (בפ"ז מהלכות ע"ז הלכה ט"ז) דכל שמכניסין בפנים אסור משום תקרובת ע"ז אע"פ שאינו כעין פנים, הוא הדין דנרות שהדליקו בפנים אסורים, אלא שהבית יוסף פסק בזה שלא כדברי הרמב"ם, והב"ח והש"ך שם כתבו דבעל נפש יחמיר בזה ע"ש, וא"כ אם באנו לחשוש שאכן מקריבין שערות אלה לפני ע"ז, ראוי לבעל נפש להחמיר בזה (ומדברי רש"י בכמה מקומות משמע כשיטת הרמב"ם, עיין יבמות ק"ג ע"ב לגבי סנדל של ע"ז ופרש"י שהקריבו את הסנדל, וסוכה ל"א ע"ב לגבי לולב של ע"ז, ודו"ק).

אך בשער המלך (פ"ח ה"א מהלכות לולב, ד"ה ואגב אורחין) הקשה קושיה עצומה על הבית יוסף, דלפי הבנתו סתר הרמב"ם דברי עצמו, שהרי מצד אחד כתב שם דפעור ומרקוליס כל הנמצא עמהם הוי תקרובת אף שאינו כעין פנים, כנ"ל, ובפ"ח הי"ב כתב דאבני מרקוליס יש להם ביטול. וכיון דהוי תקרובת איך יש להם ביטול. ומכח קושיה זו כתב השע"מ לחדש דאף שלדעת הרמב"ם יש דין תקרובת אף באינו כעין פנים, מ"מ יש להם ביטול, ורק תקרובת שכעין פנים אין לה ביטול, דדין זה דתקרובת אין לה בטילה עולמית הוי חידוש דילפינן מ"ויאכלו זבחי מתים" דומיא דמת שאין לו בטילה, ואין לך בו אלא חידושו דזבח כתיב בקרא, ומשום כן אף לשיטת הרמב"ם כל תקרובת שאינה כעין פנים יש לה בטילה ע"ש. ולפי השע"מ שיטת הרמב"ם בזה כדעת הראב"ד שהביא הריטב"א שם (דף נ:): דתקרובת שאינה כעין פנים אסורה אלא שיש לה בטילה, והריטב"א חלק עליו ונקט דאין בזה איסור כלל, וגם המאירי בדף נ"א הביא שיטה זו ודחאה, ע"ש.

ולפי דברי שער המלך פשוט דבנדון דידן אף אם נחשוש לשיטת הרמב"ם אין איסור בשערות אלה, דמשעה שמכרום לסוחרי שערות הוי ביטול גמור, וכמבואר בסי' קל"ט סי"ב ובסי' קמ"ו ס"ח דנחלקו הראשונים אם מכירה הוי ביטול, ובסי' קל"ט מיירי במשמשין, ודעת המחבר להקל כשיטה ראשונה שהביא בסתם, ובסי' קמ"ו החמיר המחבר לגבי ע"ז עצמה, והרמ"א הקיל לגבי משמשין, ועכ"פ לכ"ע משמשין ונוי וכדו' בטלין כשנמכרו לישראל ועיין בהגר"א קל"ט סכ"ה, ולדעת השעה"מ דין תקרובת זו כדין משמשין וזה פשוט, ונראה עוד דבנדון דידן לכ"ע הוי ביטול, דכל הטעם דמ"ד דלא הוי ביטול אינו אלא משום דכיון דדמיה יקרים חושב הגוי שהישראל יחזור וימכרנו לגוי לע"ז, אבל בנדון דידן שיודעים המה בבירור שכל השערות הולכים לתעשיות שונות לכ"ע הוי ביטול וזה פשוט.

ועיין עוד בחזון איש (יו"ד סי' נ"ו אות ז' ואות י"א) שכתב לתמוה על הב"ח והש"ך שכתבו דלשיטת הרמב"ם אף נרות שהובאו לפני ע"ז אסורים, דבאמת פשוט דאין איסור תקרובת אלא בכעין פנים או בזריקה המשתברת, וכל כונת הרמב"ם דכל שבפנים אסור אינו מדין תקרובת אלא מדין נוי, דכל שמקריבים לפני הע"ז אף דברים שבעצם אינם נאים יש בהם נוי לע"ז בעצם העובדה שמקריבים לפניה, וכיון שכל האיסור אינו משום תקרובת אלא משום נוי, פשוט דיש לה ביטול, ומאחר שכיבו את הנרות הרי ביטולן ויצאו להיתר. וכדברי החזו"א כתב גם הגרי"ש נתנזון בהשמטות לסוף ספרו יוסף דעת ע"ש. ולשיטתם גם כן פשוט דאין איסור בשערות אלה, מאחר שמכרו אותם וביטלום מלהיות נוי לע"ז.

ענף ג

אלא שעדיין יש לעיין בזה מצד אחר, דאפשר דהשערות אסורים משום עצם התגלחת לשם ע"ז ולא משום דאח"כ מקריבין אותם, דהנה שם בגמ' (ע"ז נ"א ע"א) הקשו ממה דתנן דאם מצא בראש הע"ז פרכילי ענבים אסורים, "והא לא כעין פנים איכא ולא כעין זריקה המשתברת איכא, אמר רבא כגון שבצרן מתחילה לכך". ורש"י פירש "שבצרן מתחילה לשם עבודת כוכבים, ובבצירותן עבדה לעבודת כוכבים, דהוי כשבר מקל לפניה דדמי לזביחה", וכ"כ הר"ח שם, דמשעת בצירה נאסרו הפירות והוי כעין זביחה. הרי לן דבצירת ענבים מחיבורם הוי כשבירת מקל והוי כעין זביחה. ויש לעיין לשיטתו, אם גזירת השערות הוי נמי כעין שבירת מקל וכעין זריקה המשתברת.

הנה לכאורה יש לחלק בין בצירה דהוי דומה טפי לשבירת מקל, שהרי שובר עץ מעץ, ובין תספורת שלהן שמגלחין שערות הראש סמוך לבשר, ואין כאן שבירת דבר לשנים אלא גזירת שערות משרשן. אך כבר כתב המאירי בר"ה (דף כ"ח) דקציצת קרן בהמה לע"ז אוסרת דהוי כעין זביחה המשתברת, ע"ש, ולכאורה הוא הדין בשער אף שיש לחלק, ודו"ק בזה.

ונראה לכאורה דאף לשיטת רש"י אין איסור בבצירה א"כ בצרן לפני עבודה זרה, דלעולם אין דין עבודה ותקרובת אלא בפני הע"ז, וכלשון חז"ל "שבר מקל לפניו", וכן הוא לשון השו"ע, "הניח לפניו" ע"ש, משא"כ בנדון דידן שמסתפרין מחוץ לבית ע"ז שלהם. ולכאורה נראה דרך בניסוח היין נחלקו בע"ז (דף נט:) ובחולין (דף מ.) אם יש ניסוח שלא בפניה. ועיין עוד בעבודת עבודה להגרש"ק שנסתפק בזה, ואף הוא נטה שאין איסור כלל אלא במה שעבדו לפני הע"ז.

אך באמת מה דמספקא ליה להגרש"ק כבר דנו בו הראשונים, דהנה בחולין (דף מ.) מבואר דהשוחט לשם הרים לשם ימים וכדו' הוי תקרובת ע"ז, ובגמ' שם חילקו בין השוחט לשם הר שאינו נאסר לשוחט לשם "גדא דהר" (רש"י: מלאך של ההר) שנאסר, והרמב"ן הביא שם בשם ר"ת דהשוחט לפני הר מסויים נאסר, אבל השוחט לשם הרים סתם אינו נאסר, כיון שאין ההרים אלהיהם, אבל לשם גדא דהר נאסר בכל ענין, דבודאי כונתו לע"ז. והרמב"ן כתב דלא מחוור, ולכאורה משמע מדברי ר"ת דאם ידענו שכוונתו לשם ע"ז אסורה התקרובת אף שלא עבדו בפניה, אף שיש מקום לטעון דמיירי בעומד בין ההרים ושוחט לשם הרים סתם. ויש סברא עוד לומר דהעומד מול הר ושוחט לשם גדא דהר חשיב לפניו. מ"מ מפשטות הענין נראה טפי מדברי ר"ת דאסור אפילו שלא בפניו, ואף שהרמב"ן כתב דלא מחוור, לא ידענו מה לא מחוור לשיטתו בדברי ר"ת, והרמב"ן סתם ולא פירש.

ועיין עוד ברשב"א (ע"ז דף נ.) שכתב על פת מסויימת שלשים לשם ע"ז, דאסורה אף שאין לשין אותה בפני ע"ז, והוכיח כן מהשוחט לשם הר דנאסר אף שלא בפני ההר, ע"ש. ועיין עוד בשו"ת הרשב"א (ח"ג סי' שע"ה וח"ד סי' ק"פ) שביאר למה חוששין לנסך שלא בפני ע"ז ואין חוששין כן בשאר עבודת כוכבים, ובדברי תשובתו מבואר דמשום שדרך לנסך אפילו שלא בפניה נאסר, משא"כ בשאר עבודות שאין דרכן אלא בפניה. ומחד למדנו מדבריו דאין חילוק בעצם בין יין נסך לשאר העבודות, ואף בשאר ע"ז אם דרכן בכך נאסר אף בעבודה שלא בפניה, ומאידך כתב דלעולם אין צריך לחשוש שדרכן לעבוד שלא בפניה, וע"ע בפרי תואר (יו"ד סי' ד' סק"ט) שכתב דנחלקו הראשונים אם יש איסור הנאה בשוחט לשם הר שלא בפניה, והכריע להלכה דהוי ספק ע"ש, וא"כ יש כאן עוד ספק בשאלתנו.

ענף ד

אמנם בעיקר החשש מצד עצם הגזיזה לשם ע"ז, צריך להקדים את גוף הסוגיה ושיטות הראשונים כדי לעמוד על שרשי הדברים ומסקנתם להלכה.

הנה נחלקו שם (ע"ז דף נ-נא) אמוראי בתקרובת ע"ז, לדעת ר' יוחנן אין דין תקרובת אלא בכעין פנים ממש דהיינו דברים שקרבים ע"ג מזבח כגון בשר לחם ויין, לאפוקי אם שחט חגב או בעלת מום, אף דעביד זביחה אין דין תקרובת כיון דאינה כעין פנים, והוא הדין זרק בה

צואה וכדו', אף דהוי זריקה המשתברת אין כאן איסור הנאה דתקרובת, ולדעת רב כל דעביד כעין זביחה או זריקה המשתברת אסור, ומבואר שם דכבר פליגי בזה תנאי ע"ש. והקשו שם בגמ' ממה דתנן דאם מצא בה פרכילי ענבים אסורים, והא לא כעין פנים איכא ולא כעין זריקה המשתברת איכא, "אמר רבא כגון שבצרן מתחילה לכך".

ונחלקו הראשונים גם בביאור דברי רבא, וגם במסקנת ההלכה. בביאור הסברא יש כמה דרכים, מדברי רש"י והר"ח מבואר דעצם הבצירה הוי כזביחה המשתברת ואוסרת, אך לא ביארו איך יתיישבו הדברים לר' יוחנן דצריך דוקא כעין פנים, ולכאורה נראה דלשיטתם באמת לא תירץ רבא אלא למ"ד דכל שעשה כעין זביחה וזריקה אסורה התקרובת.

והרמב"ן שם כתב דלכאורה משמע מלשון הגמ' דרבא מתרץ אליבא דכ"ע, ולכן כתב דפרכילי ענבים חשיבי כעין פנים, וכאשר בצרן מתחילה לכך נאסרים התקרובת. וז"ל: "ומיהו הא דתנן (לקמן ע"ב) מצא בראשו פרכילי ענבים ועטרות של שבלים, ההיא כעין פנים ממש היא, שהרי דבר הקרב ממש לגבי מזבח הוא כגון ביכורים ובשבצרן מתחילה לכך, כדאוקימנא. תדע, דהא אמרינן מאי כעין פנים איכא ומאי כעין זריקה המשתברת איכא, כלומר תקשי לתרוויהו, ומפרקינן להו בשבצרן מתחילה לכך. אלמא כעין פנים נמי הוא, דשבירה ודאי היינו כעין זביחה, וכיון דקרב לגבי מזבח הוי כעין פנים". ע"כ.

אך הרמב"ן לא ביאר למה צריך בצרן מתחילה לכך, ומה בכלל היתה קושית הגמ' "לא כעין פנים איכא", כיון שבאים ענבים ביכורים, ולכאורה צ"ל באחד משני דרכים:

א. כמ"ש הרשב"א והמאירי, דלולי שבצרן מתחילה לשם ביכורים פסולים הפירות לביכורים לכתחילה, והוי כבהמה בעלת מום דאינה כעין פנים, וכל כוונת רבא דבצרן מתחילה לכך היינו להכשירן לביכורים, וממילא הוי כעין פנים ואסורים כאשר מקריבין אותן לפני הע"ז ולא משום עצם הבצירה.

ב. כתב הר"ן דאף שדעת רש"י דשבירת מקל אינה אוסרת אלא בע"ז שעובדין אותה במקל, מ"מ בצירת ענבים אוסרת משום דחשיב כעין פנים כיון שהפירות ראויים לביכורים. ונראה לכאורה בכונת הר"ן והרמב"ן דאף דביכורים לא חשיבי ממש כעין פנים דאינם קרבים ע"ג מזבח, מ"מ חשוב קצת כעין פנים, וממילא נאסרים הם בבצירה דהוי כעין זביחה.

ומדברי הרא"ש שם (פ"ד סי' א') מבואר דפרכילי ענבים נאסרים משום תקרובת משום שעושין מהם יין והוי כעין פנים. ולכאורה תימה שלא הביא את דברי רבא שנאסרים רק בבצרן מתחילה לכך, וכן יש לדייק גם בדברי הרמב"ם ושו"ע שהעלימו הלכה זו שחידש רבא, ולא מצינו בדבריהם דבעינן בצרן מתחילה לכך, וכבר פלפל האבני נזר עם אביו הגדול (בשו"ת אבני"ז יו"ד סי' קט"ז) בהשמטת הרמב"ם, ולענ"ד לא העלו בזה דרך מתקבלת.

ואפשר שפירשו בדברי הגמ' דאין עצם הבצירה אוסרת, וגם אין צריך שיהא דוקא בצירה אלא צריך הכנה והקדשה של התקרובת לע"ז לפני שמקריבין אותה, כעין הקדשה לגבוה, ורק בזה הוא כעין פנים דאף שאין הקדש לע"ז, היינו דאין ההקדשה לע"ז אוסרת, אך צריך מעין ייחוד לע"ז כדי שיחול איסור תקרובת דבלאו הכי לא הוא כעין פנים, ותירצו דבצרן מתחילה לכך וממילא הוא כעין פנים ושוב לא צריך כעין זביחה לכ"ע, דכל שהוא כעין פנים שוב לא צריך זריקה המשתברת, וא"כ הרי תירוץ זה בכלל דברי הרמב"ם שם בפ"ז הט"ו דאין תקרובת נאסרת ע"י הכנה בלבד עד שיקריבו אותה לפני ע"ז.

למסקנת הדברים, לדעת רש"י והר"ח הבצירה אוסרת משום דהוי כעין זביחה, ולשיטתו צ"ע איך יפרשו למ"ד דצריך כעין פנים, ואפשר דלדברי רבא קאי רק למ"ד דבכעין זביחה סגי, ולמ"ד בעינן כעין פנים באמת אין איסור בפרכילי ענבים.

לדברי הרשב"א והמאירי, ע"י הבצירה מתחילה לכך הוא כעין פנים, אבל אין הבצירה אוסרת כלל ואין ראייה דהוי כעין זביחה.

לדברי הרמב"ן והר"ן הוא כעין פנים דביכורים, ומ"מ בעינן כעין זביחה, דאף בכעין פנים בעינן דרך זביחה אם אין עבודתה בכך.

הרמב"ם הרא"ש והשו"ע לא הביאו כלל הא דבצרן מתחילה לכך, אלא הרא"ש כתב דפרכילי ענבים ושבולי חטין נאסרים משום דראוי לעשות מהן יין וסולת, וכן נראה לכאורה מדברי הרמב"ם שכתב שם (פ"ז הט"ו) בשר יין ופירות בחדא מחתא, ולכאורה הוציא כן מהא דפרכילי ענבים הוא תקרובת, ואף שלא נתברר לן ביאור סברתם ופירושם בדברי רבא בגמ', מ"מ חזינון שלא נקטו להלכה דבצירה אוסרת.

והנה הרמב"ן פסק להלכה דצריך דוקא כעין פנים, והר"ן פסק דאף בכעין זביחה יש דין תקרובת, והרמב"ם סתר דברי עצמו כמבואר בדבריו פ"ג ה"ד ובהשגת הראב"ד שם.

וא"כ להלכה נחזי אנן: לדברי הרמב"ם הרא"ש והשו"ע לכאורה אין מקום לחשוש לגבי גזיזת השערות לדין תקרובת, שהרי לא הביאו כלל הא דבצרן מתחילה לכך. אף לדברי הרשב"א והמאירי אין חשש, דלשיטתם אין הבצירה אוסרת כלל. ולדברי הרמב"ן והר"ן יש לעיין, דלכאורה אין האיסור לשיטתם מצד עצם הבצירה אלא מצד הקרבת הפירות דהוי כעין פנים לע"ז, אלא דצריך בצירה מתחילה לכך שיהיה כעין זביחה, אך אפשר דלמ"ד דלא צריך כעין פנים אלא כעין זביחה בלבד, אף עצם הבצירה אוסרת.

אמנם לדברי רש"י והר"ח לכאורה גזיזת השערות אוסרת כמו בצירת הענבים, וכמו קציצת הקרן למאירי כנ"ל. אך באמת נראה עיקר דאף לרש"י אין כאן איסור כלל, דהנה כתב רש"י בסוכה (ל"א ע"ב): "לולב של ע"ז, ששמשו בו לע"ז לכבוד לפניו קרקע. אי נמי, שעבודתה

חכמיהם בלבד, וכך הם רוב עובדי עבודה זרה, והחלק האחרון הזה אמרו בהם חכמים דברים בנוסח זה, גוים שבחוצה לארץ לאו עובדי עבודה זרה הן אלא מעשה אבותיהן בידיהם. ועל אלה אמרו ששחיתתן מטמא במשא בלבד ואינה נאסרת בהנאה", ע"כ.

הרי מבואר להדיא בדברי אדוננו הרמב"ם דאף אלו העובדים לפסלים ממש, כיון שאינם מבינים בטיב פנימיות עבודתם הנפסדת אין תקרובתן אסורה בהנאה, והכי נמי בנדון דידן. ואף שאין זו דעת כל הפוסקים, והרי הרמ"א אוסר מגען בהנאה, הלא בודאי דברי אדוננו הרמב"ם והב"ח והש"ך חזי לאצטרופי לכל הני ספיקי לקולא.

והנה ברור לכ"ע שרוב השערות בתעשיית הפאות אינם מהודו, וכיון שקשה מאוד לברר אלו שערות אסורות (לשיטת האוסרים) ואיזה מותרות, לכאורה מיעוט האסור בטל ברוב היתר, ולענין ביטול ברוב לא צריך תערובת מסויימת ומוחשית לפנינו אלא כל שנכנס לכלל הספק מהני לבטל, אלא שע"ז אוסרת בכל שהוא כמבואר במשנה ע"ז (ע"ד ע"א), אך עצם הלכה זו אינה אלא מדרבנן ושוב הוי כל ספיקות אלה ספק דרבנן (אמנם זה תלוי במה שנחלקו בספיקא דאורייתא המתגלגל לדרבנן אם לחומרא או לקולא ונחלקו בזה הפוסקים ואכמ"ל).

וביותר נראה לי, דבפאות שיש חשש שיש בהם רוב שער אירופאי או רוב סינטטי ואפשר שיש בהם תערובת שער הודי אין להחמיר, דהלא נחלקו הראשונים במה דע"ז אוסר בכל שהוא, אם זה דוקא בדבר חשוב או בכל דבר, עיין תוס' זבחים (ע"ב ע"א), ונחלקו בזה המחבר (בסי' ק"מ) שהחמיר והרמ"א (בסי' קל"ד ס"ב) שהקל. הגר"א (בסקל"ד) כתב להחמיר כשיטת המחבר, אך החזו"א (בערלה סי' י' אות ז') כתב להקל כיון דאיסור כל שהוא דרבנן וספיקו לקולא ע"ש, והרי מעט שערות שמערבין בפאה אינו דבר חשוב ומסתבר דבטל ברוב. ואין לטעון דכיון שניכר אינו בטל, דבאמת אין היכר כלל בין שער לשער, ואף שמומחה לדבר יוכל בקושי להבחין בין זה לזה, אין זה נחשב דבר הניכר ובטל ברוב. ואף דביבש ויבש קיי"ל שאסור לאדם אחד לאכול את כל התערובת, הלכה זו שנויה במחלוקת הראשונים כמבואר ביו"ד רי"ס צ"ח, ולכ"ע אין האיסור אלא מדרבנן, ואין להחמיר בו בספק, ודו"ק.

ועוד יש לדון בזה לפי מש"כ החזו"א שם (סי' ס"ב אות כ"א - כ"ב) בעיקר גדר ע"ז, דרך בעובד לכת שבאמת קיים בעולם כגון שמש וירח, או אף העובד לפסל ומאמין שיש בו אלהות הוי ע"ז, אבל העובד לכת שבדה מלבו ולא היה ולא נברא - אין זה ע"ז אלא מינות, ואנשי כת זו שבהודו אינם מאמינים שעצם הפסל הוא אלוה, אלא שבאוולתם מאמינים שהוא מסמל כח אלוהי שלא היה ולא נברא ואינו אלא משל, ולדברי מאור עינינו החזו"א אין זה ע"ז וממילא אין בו איסור תקרובת.

למסקנה דמילתא נראה דיש להקל בנדון דידן, דהלא אף אם היה ברור דכל השערות שמהודו תקרובת הן לע"ז, הלא לדעת השו"ע אין בזה איסור כלל, ואף לדעת הב"ח והש"ך מותרים הם מעיקר הדין, אלא שבעל נפש יחמיר כיון שלדעת הרמב"ם אסורים, ולשיטת השער המלך והחזו"א אף לדעת הרמב"ם מותר בנד"ד כיון שביטלן ואף בתקרובת ממש אין להחמיר. ואף מצד הגזיזה לרוב הראשונים ולפשטות השו"ע אין כאן איסור.

וכל זה אף אם בודאי היה זה תקרובת ע"ז, אך באמת נראה דאין כאן תקרובת ע"ז כלל כמבואר לעיל, ואף אם נחשוש לחומרא בודאי אין כאן אלא ספק תקרובת וא"כ הו"ל ס"ס (ואף אם אמרו בע"ז דאף באלף אינו בטל, מ"מ בס"ס מקילין כמבואר להדיא בסי' ק"מ ובש"ך שם ודו"ק), ובאמת יש כאן עוד ספק עצום דקשה מאוד לברר איזה שערות באים מהודו ואיזה באים משאר מדינות העולם (ורוב השערות אינן מהודו אלא מסין ושאר מדינות המזרח הרחוק ורוסיה) וא"כ ספק אם בא מהודו, וספק מיעוט שערות מהודו שהן תקרובת, ואף מיעוט זה ספק תקרובת הוא, ואף בודאי תקרובת ספק אם נאסר כנ"ל, והרי מבואר בש"ך (יו"ד סי' ט"ז סק"ז) ובפמ"ג שם דבג' ספיקות אין צריך אפילו לשאול וק"ו שאין צורך לטרוח טירחא גדולה לברר. ובנדון דידן יש לפחות חמישה ספיקות עצומים (ועוד כתבו האחרונים דבס"ס אין צריך לברר אא"כ אפשר לברר את שתי הספיקות, כ"כ בנובי"ק יו"ד סי' נ"ז, בשו"ת רעק"א סי' ע"ז ובחוות דעת בית הספק אות ל"ה ע"ש, וא"כ בנד"ד אין צריך לברר כלל כיון שמקצת הספיקות בהלכה א"א לברר וזה פשוט).

ועיין עוד בט"ז (סי' קמ"א סק"ב) שכתב בספק ע"ז אף דהוי ספיקא דאורייתא, מ"מ כשיש סברא להחמיר ולהקל במדה שוה אזלינן בה לקולא, דלא מחזיקין איסורא ורק כשיש יותר נטיה לחומרא מחמירין, ע"ש. ובנדון דידן יש חזקת היתר ממש, דגם שער ראשם אין בו איסור עד שנולד בו ספק זה. וגם הפאות הוחזקו בהיתר עד שנולד הספק, ואף שהספק אם נאסר מעיקרא דעת התבו"ש (בסי' י"ח סקכ"ט) דהוי חזקת היתר כידוע, וכ"כ בבאר יצחק (יו"ד י"ח). ויש עוד לצרף דעת התוס' (בב"ק ע"ב) דכל איסור הנאה דתקרובת דרבנן הוא, והתבואות שור (בסי' ד' סק"ח) כתב כן בדעת הטור והקיל בספק תקרובת במקום הפסד ע"ש, וק"ו בנד"ד שיש ספק ספק ספיקא בדבר, ואף לדעת המחמירים הוי חומרא לבעלי נפש, וכולי האי אין להורות חומרא לרבים.

ענף ז

הדרינן לקמייתא, מלבד מה שנראה לענ"ד ברור דאין כונתם כלל בגזיזת שערותיהם לא לעבודה ולא לתקרובת אלא להסיר טומאה מעליהם ולותר על יופיין לשם אליליהם ואין בזה דין איסור הנאה כלל, נראה דאף אם ננקוט בזה כדעת החוששין לתקרובת ע"ז, אכתי איכא ספיקי טובא ולא מחזיקין איסורא, ובג' ספיקות אף אין צריך לשאול כמבואר, ובפרט בזה הזמן דלא בקיאי בטיב ע"ז, ומשום כן נראה דאף אם יש מקום לבעל נפש להחמיר לעצמו

בפאות שידוע ששערותיהן מהודו, אין להורות בזה איסור לרבים, והתורה חסה על ממונם של ישראל.

ענף ח

וראיתי שוב נימוקי האוסרים, שביססו דבריהם על שהעידו שליחים לטירופטי (מקום הע"ז שלהם) שבאולם התגלחת יש תמונות של אליליהם, והנכנסים שם להסתפר חולצים נעליהם, ובשעת התגלחת ממלמלים תפילות ובקשות, וגם מקבלים את השערות בכלי מיוחד שקוראים לו הונדי, ומכל זה הוכיחו דיש ע"ז בעצם גזיזת השערות.

והנה שוב בא לפני גר צדק הודי שבקי בכל פרטיה ודקדוקיה של ע"ז זו, והאיר את עינינו בדברים ברורים ושאלתי אותו לפשר ענינים אלה, והסביר דבהודו אין חליצת נעלים קשורה דוקא לקדושת המקום כמו בארצות האיסלם, אלא חליצת נעלים הוא ביטוי לכבוד ולהכנעה, והנכנס לבית של אדם חשוב או זקן ואפילו במסעדות יוקרה חולצים נעלים ואין כאן שום ענין של קדושה, ובענין תמונות קיר הסביר דכמעט בכל בית, בין פרטי ובין ציבורי יש תמונות של אלילים כיון שהמוני העם אדוקים מאוד באמונתם, והעובדה שיש תמונות קיר שם אינה משום שמסתפרים כעבודה לתמונות אלה.

ההונדי שבו מקבלים השערות אינו אלא כלי קיבול מעין קופת צדקה ואין בו לשיטתם שום קדושה, בשוני מכלי ההונדי שב"טעמפל" שבו מכניסים תקרובת לע"ז כגון כסף ותכשיטים ודברי מאכל לאלילים.

ועיקר ענין התספורת במקורו אינו נוהג אלא באלמנות כאות אבילות, ובמי שבא לעשות תשובה ולבקש כפרה, ומשמעות התספורת הוא משום שהשערות טמאות וכשהוא גוזז שערותיו כאילו הוא זורק את חטאיו וטומאתו, להבדיל בין הקודש ובין החול כמנהג תשליך דידן, והספרים האלו שמתעסקים בשערות הם מכת הטמאים שהם הכת הנמוך ביותר, ואין מכניסים שערות אלה למקום העבודה זרה כלל כיון שיש טומאה בשערות ולאחר התספורת מתרחצים וטובלים לטהרתם, ואין פלא כלל שמתפללים בשעת גזיזת השערות, כיון שענין התספורת לשטותם הוא ויתור על יופי חיצוני ופרישה מן הטומאה והכנעת היצר, ותמורת הקרבה זו מבקשים הם מן האלילים טובה ושפע. ועוד הסביר גר צדק זה, שרק בעשרים השנים האחרונות לערך התפתח עליה המונית של אלפים רבים למקום הזה, וההמון הנבער מדעת ובהמה רבה אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו ואינו יודע קרוא וכתוב עושים מעשה קוף ללא טעם וסיבה, וחלק מהם מסתמא חושבים שהאליל רוצה בשערותיהם ואפשר שחלקם אף מכניסים שערותיהם ל"טעמפל" שלא ברשות אנשי הדת.

ונראה לפ"ז כמו שנתבאר לעיל, דהרי לפי חכמיהם וכהניהם הרי אין כאן לא ע"ז ולא תקרובת ע"ז, ומנהג ההמון ודאי שאינו אלא בגדר לא בקיאי בע"ז, שאינו נאסר בהנאה.

ומ"מ ברור לדבריו דאין כאן לא תקרובת ולא עבודה אלא הכנה והכנעה, ובאמת כבר כתבתי לעיל דאף דיש איסור תקרובת ועבודה אף שלא בפני ע"ז לפוסקים רבים, ודאי מסתבר דלא שייך עבודה ותקרובת במה שאסור לעשותו בפני הע"ז אלא עושים דוקא שלא בפניו.

ומשום כן נראה כנ"ל, דאין להורות בזה איסור.

הרה"ג רבי יעקב אהרן שפירא שליט"א רב ומו"צ בק"ק בייזווטר, פאר רוקאווי ניו יורק

ר"ח מנחם אב תשס"ד לפ"ק. החיים והשלום יגיעו וירדפו אל מע"כ הרה"ג מורה"ר משה שטרנבוך שליט"א, ראב"ד העדה החרדית בירושלים תובב"א, אחר דרישת שלומו הטוב כהדרגתו כמשפט.

הנה זה כבר יותר מ"ד שנה, אשר ע"פ בקשת גדולי הרבנים באמריקה, ובראשם הרה"ג מוהר"ר שמעון שוואב זצ"ל, שלחתי את כל מה שעלה במצודתי, בענין הפאות המגיעות מבית הע"ז טירופאטי בארץ הודו, לפני הרבנים הגאונים הרה"ג מוהר"ר שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל, והרה"ג מוהר"ר יוסף שלום אלישיב שליט"א, ועוד כמה רבנים חשובים, באר היטב, כדי שידונו עליהם בנוגע לאיסור תקרובות ע"ז, ועל פי מה שסידרתי להם בענין מציאות הדברים מה שיגעתי ומצאתי, הן עדותם של כומרי ואנשי ההינדו, הן עדותם של מומחים בענין דת ההינדו, יחד כולם החליטו ואמרו שהפאות מותרות, זה אמר בכה וזה אמר בכה להתיר כל אחד כפי דרכו. אך כת"ר רוח אחרת היתה בו כי לא זו מלאסור, שכבר התעורר כת"ר בשאלה זו כמה שנים קודם לכן ויצא אז לאסור בספר "דת והלכה". ודברתי אז עם כת"ר אבל לא הצלחתי לשנות דעתו בזה, וטעמו ונימוקו מבואר במכתבו.

ועכשיו חדשים מקרוב באו, להוריד לארץ חומות אשר על פיהם יסדו הרבנים הגאונים את דעתם להתיר, אב"ד אחד שביקר שמה בטירופאטי ודיבר עם איזה עובדי ע"ז שמה, וטען שהכל טעות אצל המתירים, כי הבין מתוך שיחתו אתם מציאות אחרת לגמרי וענינים אחרים לא שערום הרבנים המתירים, ועל פי עדותו חזר הגרי"ש אלישיב שליט"א מהיתרו ויצא לומר שאין להשתמש בפאות המגיעות מארץ הודו. והרה"ג ר' פייוול כהן שליט"א הגיד ששמע מהרב אלישיב שליט"א דכוונתו בזה לאסור רק מצד ספק. גם כת"ר שנה משנתו לאסור כעת את הפאות [מהודו] עוד הפעם.

המציאות בטירופאטי

אמנם בראותי את דברי העד הנ"ל נשתוממתי על המראה, שדבריו כקערה הפוכה לצד מטה ואחוריה למעלה, דהאמת הברור הגלוי וידוע לכל הוא כמש"כ הרב אלישיב שליט"א בתשובתו הראשונה, דכל ענין הגילוח אינו כדי להקריב השערות כלל, אלא הוא ענין של שבירת הגאות במה שמאבדים ומפזרים דבר חשוב שלהם, ויכולים לצאת ידי זה גם על ידי נתינת כלי זהב וכלי כסף, ויש מהם שעושים ככה, אבל רובם אין להם הרבה זהב וכסף, והדבר הכי חשוב להם הוא שערותיהם, כי הן החן והיופי שלהם, ולכן מנדבים לגלח ולאבד את שערותיהן ובזה משפילים את עצמם.

והנה מאז ומקדם היו זורקין את השערות לאשפה אחרי הגילוח, כי כל ענין הגילוח תלוי באיבוד השערות ולא איכפת להן לאן הולכות השערות אחר הגילוח, ובלבד שמאבדים מה ע"י נדבותיהם. אך בשנים האחרונות הכמרים הביטו לראות כי יכולים למכור את השערות להרויח בזה הון רב, ולכן התחילו להעמיד מגלחים בשטח בית הע"ז ולהזמין המתגלחים להתגלח דוקא שמה כדי שהבית ע"ז ירויח ע"י הגילוח שלהם. והטעם שאין המתגלחים עצמם מוכרים את השערות כדי להרויח בעצמם הוא מפני שכל ענין הגילוח היא לאבד מה שיש להם, ולכן אינם רשאים להרויח ע"י הגילוח. אבל יכולים לנדב את השערות להבית אליל.

ועם כל זה, אף אחרי שהעמידו מגלחים בשטח בית האליל, אכתי לא העמידום בתוך הבית אליל או אף מול הבית אליל כלל, אלא בריחוק מה מן הבית אליל, כי שערות הם טמאים ומאוסים לפי דת ההינדו, ובזיון יחשב לבית הע"ז אם יכנסו שערות לתוכו, ואסור להם לפי דתם לעשות כן, ואף המגלחים נחשבים כאנשים בזויים לפי דתם כיון שעסקם עם שערות תמיד, ומהאי טעמא אסור להם להקריב שערות להאליל כי טמא טמא יקרא.

גם לא אכפת להם מי ומי המגלחים, יען כי אין מעשה הגילוח מעשה עבודה להאליל, לכן אין צריך להעשות ע"י עובד או מאמין. וגם מי שאינו בר דת שלהם כמו נוצרי או אף קוף בעלמא יכול להיות מגלח לעשות את הגילוח הזה, כי הכל הוא עזיבת השערות והגילוח אינו אלא היכי תימצי ולא מעשה עבודה כלל. ומלבד שזה גלוי וידוע ורגיל בפיהם של ההינדואים בין ההמון בין הכמרים, תא חזי כי בית אליל שלהם באמריקה (בעיר פיטסברג) מפרסמים במודעות שלהם דהרוצים להתגלח שמה בשעה שאין בתי המגלחים של בית הע"ז פתוחים, יכולים להתגלח אצל המגלחים שבעיר שהם נוצרים ולא הינדואים כלל.

וא"כ מה שטען הרב המעיד שהיה שמה, דעצם מעשה הגילוח בזה היא מעשה עבודה חשובה להם דומה לשחיטת קרבן והשערות הם קרבן לאלהיהם, ואף המגלחים מכוונים כוונות מיוחדות בשעת הגילוח, להד"ס, ואפשר שקוצר כחו מהשיג הענין מחמת שאיננו בקי בצחות לשון ההינדואים אשר בה דברו אתו ולהמתורגמן שלו, ונשתנה הדברים מפה אל פה מן המדבר להמתורגמן ומהמתורגמן להרב, כי זה למדתי מפי הנסיון בשעה שדרשתי וחקרתי את כל הענין הזה, שמילת sacrifice בלשון ההינדואים אין מובנו "קרבן" בלש"ק, אלא כעין "נדבה", וכמו בהביטוי self-sacrifice באנגלית, וכן אמרתי לכת"ר אז ע"י טלפון, כי גם אני בתחילת יגיעתי לברר אז את המציאות חשבתי שיש חילוקי דעות בהבנת ענין הגילוח, כי יש שאמרו לי שהגילוח היא sacrifice ויש שאמרו שאינו sacrifice וחשבתי שיש בזה חילוקי דעות, ולכן כתבתי להרב אלישיב שליט"א אז שיש חילוקי דעות, וכנראה שמהאי טעמא כתב הרב אלישיב שליט"א בסוף תשובתו "לפי דברי כת"ר קיים הכחשות וסתירות בעצם מעשה הגילוח", אבל אח"כ כשדרשתי וחקרתי את הדבר יותר ופניתי אל האומרים בכה ואמרתי להם ישנה כת אחרת האומרים היפך דבריכם, וכן אמרתי לכת האחרת, נוכחתי לדעת כי כל

פלוגתתם לא היה כלל בהבנה אלא בהסברה, ולכל הדעות אין הגילוח גדר הקרבה אלא נדבה בעלמא ועזיבת היופי, וכמו שהסבירו הכמרים כולם.

[אמר המעתיק: ולהבדיל אלפי הבדלות, גם בגמ' נזיר (דף ד) מובא הסיפור הידוע עם הנזיר שנשבע "אגלחך לשמים", וכל בר דעת מבין שאותו נזיר לא התכוון להקריב את שערותיו כקרבן לה', אלא לוותר על יופי שעריו לכבוד קודש בריך הוא, כדי לשבר את יצרו.

ואם אומה מקצה העולם היו שולחים "עדים נאמנים" שאינם מבינים לשון הקודש, כדי לבקר בארץ ישראל ולראות את מנהגי היהודים, והיה מזדמן להם לשמוע את אותו נזיר אומר "אגלחך לשמים", והיו מתרגמים זאת לשפתם, הרי שהיו חוזרים לארצם ומעידים בפה מלא שהקרבת השיער היא חלק מעבודת הקרבנות של היהודים].

ומה שאמר הרב המעיד דבשעת הגילוח שמים ידיהם על לבבם ואומרים תפילות לע"ז שלהם, להד"ם, כי אין שמים ידיהם על לבבם כלל, וראיתי תמונות וגם וידאו של מעשה הגילוח, גם שאלתי כמה נשים שהיו שמה ועשו הגילוח, ואינו כמו שאמר הרב המעיד. וכנראה שטעה בזה כי ראה שבשעת הגילוח מורידים המתגלחים את ראשיהם כי יושבים על הקרקע בשעת הגילוח וצריכים כריעה זו כדי שידיהם של המגלח יגיעו אל כל סביבת ראשם, ומרחוק נראה לו כאילו הם כורעים וידיהם על לבבם.

ומה שאמר הרב המעיד שכל האומרים שמעשה הגילוח היא שבירת הגאווה הם רק פרופסורים ו"מומחים" שרוצים ליפות דתם, גם זה אינו אמת, כי כל ה"מומחים" כולם מודים ומודיעים להדיא כי מקריבים פירות ואגוזים להע"ז, הרי שאין מסתירים כלל את מעשי ע"ז ושטויות שלהם, ורק אומרים שמכל הדברים שמקריבין לע"ז אין השערות בכללם, וא"כ נפל כל טענתו של הרב המעיד שהם רוצים ליפות דתם לפנינו לומר שאינם עובדי ע"ז, וטעה בזה להבין שהמומחה בו סמך הרב אלישיב שליט"א בתשובתו הראשונה היה פרופסור ולא עובד, וכנראה שחשב כן משום שלא ראה את תשובתו של הרב אלישיב שליט"א אלא מה שנדפס בספרו קובץ תשובות שלא הוזכר שם שמו של המומחה ומובא רק בשם "הידוע כמומחה הכי גדול בעניני הודו, ד"ר..." וכנראה שמתוך כך הבין הרב המעיד שהמדובר הוא ד"ר פרופסור, אבל באמת הוא כומר הינדו שגם אשתו ובתו נסעו לטירופאטי ועשו הגילוח, ועכ"פ מה שאמרו שהמומחים והעובדים מכחישים זה את זה אינו אמת כלל, אלא דגם דברי ה"מומחה" שעליו סמך הרב אלישיב שליט"א אז היה דברי כומר ועובד הינדו, ואין להאריך בזה כי ליכא חילוקי דעות בכאן כלל כדכתבתי, דגם העובדים מסכימים עם הכמרים, אלא כל אחד מסביר כדרכו, מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי.

ומה שהרב המעיד מביא ראייה שמעשה הגילוח היא מעשה עבודה ולא רק לנוול את המתגלח, מהא דרוחצין את עצמם רחיצה מיוחדת אחר הגילוח, אין דבריו מובנים כלל, דמה ראה על ככה להבין מתוך רחיצתם דהגילוח היא מעשה עבודה, ובאמת אדרבה, טעם

הרחיצה הוא משום דאחר הגילוח טמאים הם לפי דתם כי השערות והגילוח הם טמאים כנ"ל ואינם ראויים אז לבוא אל תוך בית האליל, וע"י הרחיצה "מטהרים" את עצמם ואח"כ יכולים לבוא אל תוך בית האליל, וא"כ משם רואים את טומאת שערות ולא מעשה עבודה שבהן. ובכלל ראיתי בדברי הרב המעיד הרבה דברים בדויים מן הלב. גם דבריו סותרין אהדדי בסתירות מן הקצה אל הקצה (כגון מה שהעיד דההינדוים אינם שורפים את קרבנותיהם אלא נותנים אותם להבית אליל, ושוב אמר דראה בעיניו איך ששרפו שערות לע"ז, ועוד הרבה כיוצ"ב), אבל אין צריך להאריך בזה כי בלאו הכי אין בדבריו כדי לשנות את המציאות, ומה שנוגע מדבריו לעניינינו כתבתי.

דין הפאות למעשה

והנה במכתבו אלי טוען כת"ר דאף דלפי חוקת דתם אין במעשה הגילוח משום הקרבה, מ"מ אינם עושים כפי חוקת דתם בזה אלא אדעתא דנפשיהו קעבדינן, שמכוונים לע"ז ועושים בזה תקרובות כי העיקר הוא כוונת המתגלחים ולא שורת דתם.

והנה קודם כל פשוט שאף לפי מה ששמע כת"ר שליט"א, ואף לפי מה שהבין הרב המעיד שהיה שמה בטירופאטי, אי אפשר בשום אופן שתהא יותר מספק איסור תקרובות, ולא ודאי, דאף לפי דבריהם אין יודעים אלא מה שהבין הרב המעיד מתוך שיחתו עם איזה עובדי ע"ז שמה בטירופאטי, ולפי הבנתו בדבריהם כולם עובדים את האליל במעשה הגילוח.

אבל אף אם כנים הדברים, איך נוכל לידע דעתם של אלפי אלפים של העובדים שלא דיבר אתם, דבשלמא אם היינו אומרים שזהו מחוקי דתם לעשות בזה מעשה הקרבה, אז י"ל דכל העובדים דעתם שזה לעשות עבודתם לפי דתם, אבל מכיון דטוען דלפי חקי דתם אין בגילוח הזה משום תקרובות, אלא דהעובדים עושים כן ע"פ דעתם ולא ע"פ דתם, וגם לפי מה ששמע כת"ר, דלא שמע ממי שדיבר עם רובם או קרוב לרובם של העובדים, א"כ אף שלא ראו אלא מקריבי השערות (לפי הבנתם) אכתי אין בזה להורות על הרוב, דמהבטה במיעוטא אין להורות על הרוב, ידיעה בטיב מיעוטא דמיעוטא אינו לא רובא דאיתא קמן, ולא רובא דליתא קמן.

גם אינו דומה להא דקיי"ל ביורה דעה (סי' נ"ז ס"ק י"ג) דתולין במצוי, דאף מצוי לא מצינו אלא כשנראה דאיכא רובא אך אינו מנוי ומסודר לפנינו, אבל היכא דיש רובא דרובא שמהם אין יודעים מאומה אם הם עובדים או לא, שמספרם אלפי פעמים יותר מן המיעוט שראינו, אינו דומה למצוי כלל. ועוד, הרי כתב המג"א (סי' תס"ז ס"ק י"ח) דאימת תולין במצוי רק בדבר המצוי ושכיח טובא אבל בלאו הכי אף המצוי יותר מיקרי ספק עיי"ש, וי"ל שזהו כוונת התוס' בעבודה זרה (דף מ"א ע"ב) שכתב דאין ספק היתר הרגיל של ביטול ע"ז מוציא מידי ודאי איסור נעבד עיי"ש, וצריך ביאור למה לא תולין במצוי, והרי בתוס' פסחים (ט' ע"א) כתבו

דספק הרגיל קרוב לודאי, דאפילו מידי ודאי בעי למימר שיוצא בספק כזה עיי"ש, וא"כ אמאי לא אמרינן גם בביטול ע"ז דספק הרגיל מוציא מידי ודאי, אלא דלפי מש"כ המג"א אתי שפיר, דרק במצוי דשכיח טובא תולין. או יאמר בכוונת התוס', ע"פ מש"כ הרשב"א בקידושין (דף נ' ע"ב) דמה דאזלינן בתר רובא, אף ברוב גמור, היינו דוקא ברובא דמיחייב הטבע כגון רוב נשים מתעברות ויולדות, אבל רוב התלוי במנהג וכל אחד נהג כמנהג שלבו חפץ, אנו אומרים שמא זה נהג כמנהג המיעוט עיי"ש, וא"כ ה"ה בספק ביטול ע"ז דתלוי ברצון האדם אם רוצה לבטלו, וא"ש דמצוי דכה"ג אכתי ספק מיקרי.

ועכ"פ יהיה איך שיהיה, בנ"ד דמה שראה העד אינו אלא מיעוטא דמיעוטא בתכלית המיעוט מתוך המון עובדים שזה אלפים בכל יום, ואין לנו דין כזה להורות על הרוב מתוך הבטח בהמיעוט לסלק בזה את הספק, אלא אכתי אין לנו לא רוב ולא מצוי אלא ספיקא בעלמא. ובנ"ד גרוע טפי, דגם תלוי בבחירת אדם דכל עובד עושה בזה כחפצו וכרצונו.

אמנם א"צ להאריך בכ"ז דבלא"ה המציאות האמיתי הוא דאין העובדים מתכוונים לע"ז כלל, כדכתבתי, דכוונתם רק לעזוב את הגאות ולא להקריב את השערות, ואין בהגילוח סרך הקרבה כלל.

והרי מעתה כיון שאין מעשה הגילוח מעשה של עבודה כלל, וכל מטרתם ומגמתם בגילוח הזה אינו אלא לסלק את השערות מעל ראשיהם כדי לאבד דבר נחמד שלהם, גם טמאות אצלם השערות ולכן אין עושים הגילוח בתוך הבית אליל, הרי הגילוח הזה בגדר מש"כ המחבר (סי' קל"ט ס"ק ג) דבר שאין מקריבין ממנו בפנים אינו נאסר אלא א"כ עשה ממנו כעין זביחה או כעין זריקה המשתברת והוא דרך לעובדה באותו דבר אע"פ שאין דרך לעובדה בזה הענין כיצד אליל שעובדים אותה שמקשקשים לפניו במקל ושיבר מקל לפניו נאסר מפני ששבירת המקל דומה לזביחה אבל אם אין עובדים אותה במקל כלל ושיבר מקל לפניו אינו חייב ולא נאסר עכ"ל.

ומרן הרב אלישיב שליט"א הוסיף עוד דאפילו אם היה דעת המתגלח לעבוד ע"ז במעשה הגילוח, מ"מ הכל הולך אחר העובד, דהיינו המגלח, דהא קיי"ל (יו"ד סי' ד' ס"ק ג') ישראל ששחט בהמתו של גוי אפילו חישוב הגוי לע"ז כשרה, וא"כ כיון דבנ"ד המגלח עושה מעשה הגילוח, והוא בודאי יודע שהשערות הולכות לאיבוד ואין להם חשיבות כלל, אפילו אילו הי' המתגלח עצמו מכוון לע"ז מ"מ כיון דהמגלח יודע שאין במעשה זה מעשה ע"ז כלל גם באופן זה הי' מותר, עיי"ש בדבריו בפנים מה שהאריך בזה.

והנה בספר דת והלכה ושו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סי' תי"ד) מסיק לאסור השערות משום ששמע שהגילוח נעשה ע"מ להקטיר השערות אח"כ ע"ג מזבח אלא שהכומר גונב את השערות ומוכרם, ובסוף דבריו כתב דהשערות ממדינת סין אע"פ שקשה לברר אם הגילוח

שלהם לשם ע"ז, מ"מ רק בארץ הודו שמגלח להקטיר השערות נאסרו, אבל בשאר ארצות אף אי מודה אז לע"ז לא נאסרו השערות בהנאה דבעינן שהעבודה להאלילים בגילוח גופא עכ"ד, ובאמת אין במעשה הגילוח בארץ הודו ע"מ להקטיר כלל, אין מקטירין אותן ואין מכניסין אותן לבית האליל ואין מעלין אותן ע"ג מזבח כלל כדכתבתי.

והנה שם כתב דלכאורה לדעת הרמב"ם אף אם מקטירים השערות אפילו הכי לא נאסרו, לפי מש"כ האור שמח (פ"ג מהלכות עבודה זרה ה"ד) ליישב מש"כ הרמב"ם "שיבר מקל לפניו נאסר אבל שחיטת חגב או בהמה בעל מום לא נאסר", דכי גריעי משיבר מקל, וכן משיג שם הראב"ד, ותירץ האור שמח דשחיטה כהכנה לברר אח"כ בעולה להקטרה, ולכן פטרינן במחוסר אבר או בחגב שאין בהו גדר שחיטה כבהמה, אבל הקטיר לחוד חגב נאסר, עכ"ד, וכתב דלפי זה בנדון דידן שבוצר השערות להקטירם אח"כ דומה לשחיטת בהמה להקטיר דפטור אפי' בבהמה בעל מום, כ"ש בשערות שלא נאסרו בכך, ולא דמי לשבירת מקל שעובד בכך לחוד ולכן נאסר. אך שוב כתב דאין בזה משום להתיר, דשחיטת הרמב"ם יש לפרשו כפשוטו, דרק בשחיטת חגב שצוארו דומה לצואר בהמה ובעל מום שדומה לבהמה התם הוא דצריכין דומיא לבהמה כשרה, ולכן בחגב או בעל מום לא נאסרו, משא"כ בבצירה לא שייך כלל לשחיטת בהמה, ולכן נאסר לכו"ע בכך, עכת"ד.

אמנם נראה דזה אינו, שהרי בגמרא (נ"א ע"א) פריך אהך דקאמר רב דבעינן כעין פנים, לימא כתנאי דנחלקו ר"י ורבנן גבי שחיטת חגב דר"י מחייב וחכמים פוטרים, ומשני דלכו"ע לא אמרינן כעין זביחה, ושאני חגב הואיל וצוארו דומה לצואר בהמה, ופירש"י ולהכי מחייב ר"י וכו'. אמנם אם כדבריו הנ"ל, מאי פריך לימא כתנאי, הא י"ל דלכו"ע צריכין כעין פנים וכדעת רב, והא דפוטרינן החכמים בשחיטת חגב משום דבחגב דוקא בעינן דומיא לבהמה מצד סברתו הנ"ל, ובדרך זה הרי שיטת רב והתנאים עולים בקנה אחד, ובע"כ דלא ניתן להאמר דקיל חגב ממקל, ואדרבה צוארו דומה לצואר בהמה היא סיבה להחמיר בחגב ולא להקל (ומה שלכאורה י"ל דבע"כ בלא"ה פליג רב אמסקנת הגמרא בזה דמוקי לה רב דלא כחד מינייהו, וצ"ל דרב תנא הוא ופליג, וא"כ י"ל דלפי רב צוארו דומה לצואר בהמה הוא טעם להקל דבלא דומיא לבהמה לא נאסר, אך דוחק לומר סברות הפוכות בזה במקום שא"צ לכך כלל די"ל דברי הרמב"ם כמש"כ האור שמח כנ"ל).

עוד כתב שם דאפילו אם אין מקטירים את השערות אסורים לפי מש"כ הרמב"ם אם מביאים השערות לתוך בית הע"ז שלהם כמש"כ בפ"ז, וי"ל טעמא משום נוי עכ"ד. הנה מלבד שבאמת אין מביאים השערות לתוך בית האליל כלל כנ"ל, ומלבד שפירשו הבית יוסף והש"ך דהוי משום תקרובות, מלבד כ"ז אם כדבריו דהוי משום נוי ג"כ אין לאסור שהרי כתב המחבר (סי' קל"ט ס"ק י"ב) דמשמשי ע"ז אם מכרן העובד כוכבים לישראל זהו ביטולם ויש אומרים

שאין זה ביטולם, ומכריע הרמ"א (סי' קמ"ו ס"ק ח') אי מכרו הוי ביטול וכן משמע בטור (סי' קל"ט) וכ"כ הב"י, וה"נ מהני ביטול בנוי ומכירתם ה"ז ביטולם.

והנה אז בשנת תש"נ דברתי עם כת"ר שליט"א ע"י טלפון וספרתי לו את מציאות הדברים כפי מה שישגתי ומצאתי כנ"ל, ואמר לי שלא כיוון בספר דת והלכה לאסור בהחלט כי לא עלה בידו לברר המציאות כדבעי, אלא דסגי ליה במה ששמע לעשות מזה עכ"פ ספיקא דאורייתא. אח"כ שלחתי לו את הדברים בכתב, עדותם של ההינדואים והמומחים מילה במילה, וגם דברי הרבנים המתירים ה"ה תשובתו של הגרי"ש אלישיב שליט"א, ודברי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, גם ההערות הנ"ל שהעליתי על דבריו, ושלח לי אח"כ כת"ר מה שראה להשיב על דברי (וראיתי שאח"כ נדפס בשו"ת תשובות והנהגות ח"ג סי' רס"ה), ותורף דבריו שהוא אינו בודק שורת דתם אלא רצון המתגלח, ולפי ששמע אף דלפי דתם העיקר לא ליכנס בשערות שהן טמאות לדבריהם לבית האלילים, המתגלחות רואות מסירות נפש ועבודה בעצם הגילוח להתנוול, ולכן עבדי סמוך לבית האלילים, שיראה מסירות נפשם עבורו, ואז יעזור להם, ואין יודעים המתגלחים שמוכרים השערות ומרויחים, וכל כוונתם לעשות נחת רוח להאליל, והטעם שמתגלחות סמוך להאליל שבזה מוכיחות שכוונתם בגילוח עבורו דוקא, ותקוהם בזה שיושיע אותם ולכן הוי מעשה כעין שחיטה לכבודו. ולפי זה צדק הכומר דאין הגילוח גופא שמה מעשה עבודה לפי דתם אבל אינהו עבדי התם שמתכוונות בזה תהא הגילוח שזהו מסירת נפש ונחשב לה כעבודה, ולכן צריך לבדוק אצל המתגלחים לא אצל הכמרים.

וכת"ר כתב לי עוד, דאף אם המגלח אינו מכוון לע"ז, מ"מ כיון שהמתגלח מכוון ליה ומסייע בזה י"ל בסיועו יש כאן מעשה לאסור, דמספיק בזה מעשה כל דהו כמבואר בחולין (דף מ' ע"ב) גבי שחיטה. ובסו"ד כתב לי ש"למעשה אין בידי להתיר בחשש איסור דאורייתא החמורות שבחמורות, ובידוע או אפשר לברר בנקל שרשום בתוכה שזהו מהודו אין דעתי להתיר, ורק באין ידוע כל דפריש מרובא פריש ובסתמא לא חיישינן. ועוד חזון למועד לכתוב ולברר יותר אבל בינתיים לא ראיתי אחרי שקראתי דבריו הכרח לשנות הדברים".

והנה מש"כ דאע"פ שאין הגילוח מעשה עבודה לפי דתם מ"מ יען שהמתגלחים מכוונים לעשות נח"ר להאליל בזה, נחשב שוב למעשה עבודה דומה לשחיטה, לא הבנתי, וכי כל מעשה שלפי עניות דעתם עושה ממנו נחת רוח להאליל לתקרובות יחשב, הלא צריכים תנאים מיוחדים שבלאו הכי לא מיקרי תקרובות, כמו כעין זביחה או כעין זריקה המשתברת וגם עבודתו בכך ובלאו תנאים אלו אפילו עושה מעשה לעשות נחת רוח להאליל לא נעשה תקרובות, ועי' מש"כ הרשב"א (דף נ"א ע"ב) שאינה נקרא תקרובת אלא דבר שאוחזין בחוקי הע"ז שלהן שהיא חפצה בכך בזריקתן לפניה או בהעמדתן לפניה, כגון אבני המרקוליס שיש בחוקי המרקוליס שהיא חפצה בתקרובת זריקת האבנים עכ"ל, וזה אע"פ שמהנה הע"ז שלו ע"י זה בלאו הכי.

גם כת"ר כתב בעצמו גבי פאות ממדינת סין, דאף אי נימא דמודה בשעת הגילוח לע"ז לא נאסרו השערות בהנאה דבעינן שהעבודה להאלילים בגילוח גופא. והוא הדין נמי בנ"ד דאף אם חושב שעושה נחת רוח להאליל ע"י איבוד הגאות וניוול איך יתהוה ע"י זה דין תקרובות, דאי נימא דהגילוח אינו אלא היכי תמצא לסלק הגאות ואינו עבודה בעצם לא איכפת לן הא דעושה נחת רוח להאליל בהיותו קרח, הא סוף סוף אין הגילוח עבודה אלא היכי תמצא, ואינו דומה לשחיטה שהיא מעשה עבודה.

גם מש"כ דדעת המתגלח יחשב למסייע דבשחיטה אף מעשה כל דהו סגי, כדאיתא בחולין (דף מ), לא הבנתי, דלא ראינו מהתם אלא דאיזה מעשה כל דהו סגי, רק מעשה שחיטה כל דהו, דשחט בו פורתא, שמסייע בזה בעצם מעשה העבודה, שהוא השחיטה, אבל מעשה כריעת הראש או ישיבה על קרקע שלא עשה במעשה השחיטה מאומה מהיכי תיתי לאסור.

דין הספקות וההפסד

והנה כיון דמוכרח דלא שייך חשש תקרובות כאן יותר מספק אף לפי מה ששמע כת"ר ומה שהבין הרב המעיד, הרי דעת התבואות שור (סי' ד' אות י"ז) דספק תקרובות מותר במקום הפסד מרובה, יעו"ש שכתב מכיון דהכרעת הטור כדעת התוס' ב"ק וסיעתם דאיסור הנאת תקרובות אינו אלא מדבריהם, והקיל בספיקו, לכן לדינא יש להקל בהנאה עכ"פ בהפסד מרובה, מטעם דעכו"ם בזממה"ז לאו עובדי ע"ז נינהו אלא מסורת אבותיהם בידיהם, כדאיתא בש"ס חולין (דף י"ג ע"ב) עיי"ש. ולפי"ז בנ"ד אף לדברי כת"ר והרב המעיד יהיו הפאות מותרים, עכ"פ באופן דלהפסד מרובה יחשב.

והנה מש"כ דאם אפשר לברר י"ל כל דפריש מרובא פריש, הנה הרב אלישיב שליט"א השיב לטענה זו דאי אפשר להתיר בנ"ד משום רוב, דהוי קבוע, יעויין במכתבו להגר"י בעלסקי שליט"א. אמנם יש להעיר דאף א"נ דהוי כמחצה על מחצה, מ"מ לכאורה יש להתיר משום ספק ספיקא - ספק אם מעשה הגילוח עושה תקרובות, ואת"ל שעושה תקרובות, ספק שמא אין הפאה הזאת מהתקרובות, דלא כל הפאות אף מהודו באים מבתי האלילים, ואף המתגלחים שם לאו כולם מכוונים לע"ז. ובאמת כשהצעתני את השאלה לפני הגרש"ז אורבאך זצ"ל אז, אמר שאולי יש להתיר משום ספק ספיקא זו, אבל גם הוא זצ"ל לא רצה להתיר בהחלט ע"י זה. וכנראה משום שס"ס זו הוי ספק אחד בגופו וספק אחד בתערובות דפסק המחבר (יו"ד סי' ק"י ס"ק ט') דלא הוי ס"ס.

אך יש כמה מן ראשונים דס"ל דאומרים ס"ס בכה"ג, ובראשם ר"ת, ולכן יש לצרפו עכ"פ בתורת סניף במקום הפסד מרובה וצורך גדול כמש"כ הפוסקים, עיין בינת אדם (שער הקבוע כלל י"ב), וחכמת אדם (כלל נ"ג), ושו"ת אחיעזר (חלק ד' סי' כ"ה), ובסי' ק"י ס"ק ב' כתב הש"ך דכשספק אחד מדרבנן אפשר שאף המחבר מודה דהוי ס"ס (והכא הלא לדעת התוס' ב"ק דף

ע"ב ע"ב איסור הנאה מתקרובות ע"ז אינו אלא מדרבנן, עיין לעיל מה שהבאתי מהתבואות שור). גם העיר אז הרב משה היינמאן שליט"א מבולטימור, דאי נימא דאין על הפאות אלא חשש וספק תקרובות יש להתיר ע"י חזקה דמעיקרא, דטרם הגילוח בודאי היו מותרים וספק אם נשתנו לאיסור ע"י הגילוח א"כ הרי הם בחזקת היתר עד דידוע לך במה נאסרו.

והנה ממוצא הדברים לכאורה אין מקום לאסור את הפאות המגיעות מהודו, דמלבד מה שיש לדון להתיר גם מצד הדין אף לדברי הרב המעיד, העיקר דשאלה מעיקרא ליתא יען דאין כאן לא עבודה ולא הקרבה, רק סילוק שערות בעלמא, כמו שהצעתני לפני הרבנים הגאונים מאז ומקדם.

הגאון רבי נחום רוטשטיין שליט"א ראש ישיבת נזר התורה (מכתב לאחד הרבנים)

הקדמה

בבואנו לדון בשאלת הפאות האלו, עלינו להקדים ולומר שאין הנדון על קניית השערות מהודו, כי בזה בוודאי ששומר נפשו ירחק מהם, וכי יעלה על הדעת שבכספנו אנו נממן את האלילים בהודו ונפרנס את הכמרים שלהם, ונרחיב גבולם, והלא יפלא בעינינו בגדולי הרבנים שנשאו ונתנו לפני עשרות שנים בשאלת השימוש בפאה הבאה מהודו, אם יש לזה דין תקרובת לע"ז שלא מועיל ביטול או לא, ולא התריעו ברבים נגד הסוחרים הקונים ומייבאים אלו השערות ומוכרים אותם במחננו, והרי גם אם אין בזה דין תקרובת, ומועיל ביטול, מכל מקום השכר והרווח שאנו מספקים להם באמצעות הקניות האלו בוודאי דלאו שפיר עבדי... [והאריך בזה. וראה בהערה בתשובת הגר"י בעלסקי לעיל עמ' 563, שהרבה מן השיער ההודי מגיע מנשים עניות המוכרות שערותיהן בכל רחבי הודו, כמו שעושות הנשים העניות בכל רחבי העולם, ללא שום קשר לע"ז, וראה לעיל (עמ' 575) בדברי הגרב"צ וואזנר שרוב השיער ההודי אינו מהטמפלים של הע"ז].

ומעתה לענייננו, כאשר עתה [תשס"ד] התעוררה השאלה של איסור הנאה, בוודאי שראשית דבר יש לקבוע במסמרות שאין לקנות אלו השערות בהודו, כאשר הורו גדולי ההוראה הגר"ש וואזנר שליט"א והגר"נ קרליץ שליט"א, ובאשר נוגע להשימוש באלו הפאות שכבר נרכשו, גם אם נברר שמצד ההלכה מועיל עליהן הביטול שהעכו"ם מבטלו במכירתו ואין בו משום איסור הנאה, מכל מקום אם השערות הן בוודאי משלהם מן הראוי להחליפו, כי היאך תשא היא על ראשה שערות אשר גידלו וטיפחו וגילחוהו לאליל ותמורתו שימש להחזקת הכמרים ובית האליל.

אך מכאן ועד לאלו שקבעו במסמרות לאסור בהנאה, לא רק אלו אשר באים מהודו אלא אף הבאים ממדינות אחרות, מספק ומחשש תערובת, ולקחו על עצמם אחריות של איבוד ממונם של ישראל בקנה מדה שלא היה מעולם, זהו נושא שעלינו ללבן ולברר בעזרת ה', כי עד כמה שידינו מגעת, נראה שהאיסור המוחלט הזה הוא מילתא דתמיהא.

ובדרך מליצה חשבתי דליכא מידי דלא רמיזא באורייתא, והרי כל הנדון לאסור הפאות מהודו מחמת תקרובת לע"ז מקורו הוא במימרא דרב גידל משמיה דרב בר"פ רבי ישמעאל, שאמר מנין לתקרובת ע"ז שאין לה בטלה עולמית שנאמר ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים, מה מת אין לו בטלה לעולם, אף תקרובת ע"ז אין לו בטלה לעולם (והביאו הב"י סי' קל"ט

והב"ח והפרישה), והנה בסמיכות למעשה פעור בפרשת ואתחנן כתיב "ונשב בגיא מול בית פעור, ועתה ישראל שמע אל החוקים וגו', לא תוסיפו על הדבר וגו' ולא תגרעו ממנו וגו', עיניכם הרואות את אשר עשה ה' בבעל פעור כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור, השמידו ה' אלוקיך מקרבך, ואתם הדבקים בה' אלוקיכם חיים כולכם היום", וכבר עמד בכלי יקר על הסמיכות מפעור ל'לא תוסיפו וכו', ואפשר דמאחר ובזה המעשה אמרו ז"ל שקנאים פוגעים בו כי היא הלכה ואין מורין כן, וא"כ אפשר יהיה לטעות שכל המרבה להוסיף בחומרות הרי זה משובח, לכן הזהיר הכתוב לא תוסיפו וגו' ולא תגרעו וגו', ולפעמים ההוספה היא הגריעותא, והבן.

והנה ביסוד הלימוד מהכתוב "ויצמדו לבעל פעור ויאכלו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים", מה מת אין לו בטלה לעולם וכו', יש להעיר דהיאך ילפינן מזה לתקרובת ע"ז, והרי בגמ' סנהדרין (קו.) אמרו שעדיין לא נאסר יין של נכרים, ואמרה לו רצונך שתשתה כוס של יין, כיוון ששתה בער בו וכו', הוציאה יראתה מתוך חיקה, אמרה לו עבוד לזה, אמר לה הלא יהודי אני, אמרה לו ומה אכפת לך, כלום מבקשים ממך אלא פיעור, והוא אינו יודע שעבודתה בכך וכו'. והדא דתימא היכן כאן התקרובת, והרי הוא שתה מהיין עוד טרם הוציאה יראתה מתוך חיקה, וגם דרך עבודתה לפעור לא היה בניסוך כי אם בפיעור, והיאך ילפינן מזה לתקרובת.

והנה בתנחומא (ישן) איתא, כיוון שהיה תובעה היתה אומרת איני שומעת לך עד שתשחוט לפעור, ואוכל עמה ונצמדים זה לזה, לכך כתיב ותקראן לעם וכו', ונראה שמכאן ראינו לשיטת הט"ז (בסי' קל"ט) באיסור תקרובת, שאינו רק בבשר בהמה שקרב על גבי המזבח אלא גם של חיה ועוף בכלל, דלא כדרישה, ע"ש, ולכאורה לפי התנחומא משמע בפירוש שגם עוף בכלל תקרובת. אך לגופו של ענין תמיהתנו הנ"ל במקומה עומדת, שהרי גם הזביחה לא היה דרך עבודתה, כי אם הפיעור, והיאך ילפינן מזה לתקרובת.

וראיתי בכלי חמדה בפרשה, שהביא מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן אם הא דאמרו שעדיין לא נאסר היין, קאי על יין נסך, או על סתם יינם, ופירש דלכך לא חששו ישראל, כי עבודת הפיעור לא היתה בניסוך אלא בגילוי את עצמו לו, ואין הניסוך דרך העבודה, וכאשר ראו המואביות שבני ישראל לא חששו לזה מטעם הנ"ל, לכן אמרו להם "השתחוה לפעור" שגם זה אינו דרך העבודה, אך זה אינו כי ארבע עבודות השתחוואה זביחה ניסוך וקיטור חייבים בכל עכו"ם אפי' אם אין דרך עבודתה בכך, ע"ש, ולפ"ז יתחדש לן חידוש במקור הלימוד, שבכל עבודה שחייבים עליהם חל עליהם דין תקרובת אף שאין דרך עבודתה בכך, ולא מועיל עליה ביטול.

אולם לענ"ד אפשר שאינו ראייה, כי זה שאכלו ושתו היה מענין התקרובת, על דרך שפירש החיד"א ז"ל בשמחת הרגל על הכתוב "ויאכל העם וישתחוו", דכיוון דבני ישראל אכלו במדבר מן, לחם אבירים, שנבלע בכל אבריהם (יומא עה:), לא היה באפשרות שיעבדו לפעור, כי המן

מכניס ואינו מוציא, ופעור הרי עבודתו ע"י מעשה זה גופו, אך כיוון שבני ישראל אכלו מזבחיהם, ע"י זה יוכלו להוציא ולעבוד לפעור, ע"ש, והוא ההיפך בצד הקדושה באכילת קדשים למען תלמד ליראה וכו', נמצא לפ"ז שאכילת זבחיהם ושתיית יינם היתה ההכשרה לעבודה, וזהו דכתיב ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים, ומכאן לכל תקרובת שאין לה ביטול.

ומה שאמרו מה מת אין לו בטלה לעולם וכו', יש לומר שכמו שהמת יש לו תחיה בתחיית המתים, כמו כן בזמן שנזכה לתחיית המתים גם הע"ז יהיה לה הביטול.

ומעתה אחר ההקדמה נפתח דברינו בבירור ההלכה בסייעתא דשמיא כפי אשר חנני השי"ת, ואני תפילה שלא אכשל ח"ו בדבר הלכה, ויהיו נא אמרי לרצון לפני אדון כל.

ענף א

ראשית דבר אקדים בדברי הב"ח (בסי' קכ"ג) מה שכתב לענין יין נסך, ובש"ך (שם סק"ב) הביאו, שאפי' שפכי ליה קמי ע"ז כדרך ניסוך פנים, מכל מקום כיוון דקיי"ל דנכרים שבחו"ל לאו עובדי עכו"ם הם, אלא מנהג אבותיהם בידיהם, א"כ מה שמנסכים יין לעכו"ם אין קרוי ניסוך, כיוון דקרינן בהו שאין יודעים בטיב עכו"ם ומשמשיה, ובש"ך (סי' קכ"ד סקע"א) כתב דשלא במקום הפסד קיי"ל דאף בזמן הזה עובדי עכו"ם הם, וראה מה שכתב (בסי' קכ"ח סק"ד) ע"ש, וראה בחידושי הריטב"א במסכת עבודה זרה (דף נז.) ד"ה הא קמשמע לן וכו', שכתב בתוך דבריו וז"ל, ויש מן הראשונים ז"ל שהיו מקילין בזמננו זה לומר דאפי' גוי גדול אינו אוסר יין אלא בשתיה ואפילו נגע בו בכוונה, שאין הגויים יודעים עתה בטיב ע"ז ומשמשיה וכקטנים חשיבי, וכן נמצא בתשובות הגאונים ז"ל, וכן כתב הרב ר' יהודה ז"ל בר נתן ורבינו שמואל בשם רש"י ז"ל ע"ש, וראה בשו"ת מים עמוקים (חלק א' סי' ל"ט) ד"ה ואוסיף על רבים מהגאונים שמחמירים איכא למימר אילו היו אותם הגאונים בזמן הזה היו מקילים כי מידי יום ביום נשכח מהם טיב ע"ז ומשמשיה. וכן משמע מלשון המרדכי וכו', עכ"ל.

אולם בשו"ת רבי אליהו מזרחי (הרא"ם סי' נ"ו) ד"ה על מה וכו', כתב "ואף על גב דחזינן דנוצרים האידנא עובדי עבודה זרה הן כדפסק הרמב"ם ז"ל, מיהו לא רגילי לנסך על גבי עבודה זרה והו' להו לענין ניסוך כאילו אינם יודעים בטיב ע"ז ומשמשיה", וראה בשו"ת ישכיל עבדי (חלק א' יו"ד סי' ד') שכתב "ואחז"ר זיכני ה' וראיתי להרא"ם ז"ל בתשובה (סי' נ"ו) שכתב על דעת רשב"ם בשם רש"י וזה לשונו, ואע"ג דחזינן דנוצרים האידנא עובדי ע"ז הם כדפירש הרמז"ל, מיהו לא רגילי לנסך ע"ג ע"ז והו' להו לענין ניסוך כאילו אינם יודעים בטיב ע"ז ומשמשיה", עכ"ל. ולפי זה לאו לכל ענייני ע"ז נקטינן שאין יודעים, כי יש לחלק מנושא לנושא, וא"כ מהיכי תיתי שהפולחן הזה של תגלחת שערות הוא בכלל זה שאין יודעים.

אך כאשר נבוא לשפוט לפי העדויות שהגיעו לגדולי הרבנים, הגר"ש וואזנר והגר"נ קרליץ שליט"א, נראה בעליל שבפולחן הזה גופא אין הם יודעים, אלא מנהג אבותיהם בידיהם, כי לפי טפשות אמונתם אין הם רואים סתירה בין זה שהם מביאים השערות לאליל לבין זה שהשיער נמכר בשוק לכל המרבה במחיר, "שעצם אמונתם היא שהאליל היה צריך להינשא ולשם כך לוהה הכל והתחייב להחזיר את ההלוואה בריבית, ומכיוון שקשה מאוד להחזיר כ"כ הרבה, וצריך הרבה ממון להחזיר, לכן הם בנתינתם עוזרים לו לממש את הבטחתו ולפרוע את חובו, והוא גומל להם וכו', דלפ"ז הרי הם בגוף עבודתם לאליל מפריכים את האלילות של האליל, אליל שלא היה לו כסף בשביל להנשא, אליל שהיה צריך ללוות הרבה ממון, אליל שהתחייב להחזיר את ההלוואה בריבית, אליל שקשה לו להחזיר חובו, אליל שצריך עזרה מנאמניו שיתנו לו בכדי שהוא יוכל לממש הבטחתו ולפרוע חובו, האם אחרי שהם יודעים כל זאת אפשר לתלות בהם שהם מאמינים באליל, אין זאת אלא שמנהג אבותיהם בידיהם ותו לא, וממילא אין כאן דין תקרובת לעכו"ם, כמבואר דינם גבי יין נסך במקום הפסד.

וביותר בין נבין לפי מה שהביא הדרישה בשם מהרש"ל בטעם החילוק מתקרובת שאין לה ביטול לעצם ע"ז שיש לו ביטול, "דתקרובת הוא מקריב לאלהות עצמו, לאפוקי ע"ז כגון פסילים אינם אלא דמיונות ואין ממשות בהם" וכו', דלפ"ז ברור שבתפלות הנ"ל גם מטעם תקרובת ליתא.

וחשבתי לבאר זאת גם בדרך הדרש, דהנה בשו"ע יו"ד (סי' קל"ט) פתח המחבר, "עבודת כוכבים אסורה בהנאה וכו', בשל עובד כוכבים אסורה מיד, ושל ישראל אינה אסורה עד שתיעבד" (וראה בט"ז), ובסעיף ב' "עבודת כוכבים של ישראל אין לה ביטול, אבל של עכו"ם וכו' יש להם ביטול" וכו', ואפשר שמזה הטעם דשל ישראל אינה אסורה עד שתיעבד, ומזה הטעם עבודת כוכבים של ישראל אין לה ביטול, כי הישראלי שהוא משורש הטוב כמש"כ הרמב"ם בהא דכופין אותו עד שיאמר רוצה אני, שהפנימיות הוא טוב אלא דאריא רביע עליה, א"כ מצד עצמיותו אינו יכול להחל חלות האלילות אלא שעצם העבודה שהוא מלבר הוא זה שעושהו, וא"כ מהאי טעמא הוא אינו יכול לבטל חלות האלילות שנוצר ע"י העבודה שהוא מלבר מעצמיות הישראלי, ומאחר ולא העצמיות שלו החל בה החלות, אין הוא יכול לבטלו, וזהו שכתב הט"ז שאפי' ישראל מומר דינו בזה כישאראל, ומאידיך ע"ז דשל עכו"ם אסורה מיד, ומזה הטעם של עכו"ם יש לה ביטול, שהרי העבודת כוכבים אין בה ממש כלל, אלא ששורש הרע שבעצמיות העכו"ם יכול להחל בכח הבחירה שבו חלות האלילות ביצירתו, דבזה שפוסל הפסל עושה בו חלות האלילות, ומאחר והוא זה שעושה חלות האלילות לכן הוא יכול לבטלו, ומעתה לפ"ז מאחר וכל חלות האלילות הוא עושה, א"כ כאשר הוא עצמו סותר אמונתו באלילו כחסר יכולת וכח לעזור לעצמו, בוודאי שאין בו חלות ע"ז, והבן.

ענף ב

זאת ועוד, גם אם תיתי לן שדינם כעובדי ע"ז ממש, מכל מקום ראיתי בכל כתבי העדויות שהגיעו לגדולי הרבנים שליט"א שביקרו בהודו והם מעידים שאין דרכם להקריב ולהקטיר לע"ז הזו את השערות כלל, אלא שדרך העבודה שלהם הוא רק להסתפר לכבוד האליל, ואין להם שום ענין לכבד אותו בשערות הגזוזות, אלא רק בעצם מעשה הגזיזה, מפני שאמונת ההבל שלהם היא שכל מי שמסכים להיגזז לכבוד הע"ז הוא מראה בזה שהוא מסכים לוותר על יופיו ולנוול את עצמו כדי להראות שהוא נכנע להבל הלזה, גם בעדות שגבו הגר"נ והגר"ש שליט"א נזכר שעל הבנין של התספורת יש שלט גדול "המקום למסירה תוך כדי הכנעה של שיער אדם לאליל", וכן אמרו להם המתגלחים: "נתינה תוך כדי הכנעה", הרי שאין ענין השערות תקרובת לאליל אלא ענין הגילוח לשם הכנעה, וממילא לא שייך בזה שום חשש של תקרובת ע"ז, כי על אף שעל גזיזת השערות בכדי להראות שהם מכבדים ונכנעים לפני הע"ז חייב מיתה שנחשב עבודה כדרכה, אבל אין כאן שום תקרובת, שאין הם מתכוונים להקריב ולא להביא לפניו שום דבר.

דענין התקרובת הוא שבזה שמביא לפניו התקרובת מהנהו, מה שאין כן בגזיזת השערות שהעבודה היא בהכנעתו ובביטול העצמיות שלו לאליל, ולא בהנאתו של האליל מגוף התקרובת, דהחפצא דאיסורא הוא עצמיות הגוי שבגזיזת שערותיו הוא מנוול עצמו ויופיו עבור האליל, והוא התקרובת לאליל, ולא עצם השערות, ולכן לא אכפת להם אם השערות ישרפו או ימכרו או ילכו לאשפה, כי לא השערות הן החפצא דתקרובת אלא הם בהסרת השערות מראשם נהפכים להיות החפצא דתקרובת, והשערות הן האמצעי בלבד, והיכן מצאנו שבכה"ג נחשב לתקרובת ויהיה אסור בהנאה, ומגרע גרוע מע"ז עצמה שגם ביטול לא יועיל.

ענף ג

גם אם תיתי לן לדחות שני הנימוקים הנ"ל, ונחליט גם שהם עובדי ע"ז ממש, וגם שיש כאן ענין של תקרובת, מכל מקום נראה דאין זו תקרובת האסורה בהנאה שאין לה ביטול.

דהנה הטור ביו"ד (סי' קל"ט) כתב, "ע"ז האסורה בהנאה, היא ותשמישיה ונויה ותקרובתה בין של נכרי בין של ישראל וכו', ותקרובתה משהביאו לפניו ועשה ממנה תקרובת נאסר (ובבית יוסף דכל שלא הביאו לפניו לא מקריא תקרובת ע"ז וכו'), ע"ז ותשמישיה ונויה של גוי יש להן ביטול ותקרובתיה אין להן ביטול וכו', והיכי דמי נוי והיכי דמי תקרובת, נוי כגון שמדליקין לפניו נרות וכו', ותקרובת כל שכיו"ב קרב על המזבח כגון כל מיני מאכל וכו' אם עשה ממנו תקרובת שהניחו לפניו לשם תקרובת נאסר מיד, אפי' לא עשה ממנו כעין עבודת פנים וגם לא הקטירו ממנו כלום אלא נתנו לפניו לתקרובת נעשה זבחי מתים, אבל בדבר שאין מקריבין ממנו בפנים אינו נאסר, אלא אם כן עשה ממנו כעין זביחה או כעין זריקה המשתברת

והיא דרך לעבדה באותו דבר אע"פ שאין דרך לעבדה בזה הענין, כיצד, ע"ז שעובדין אותה במקל, פירוש שמקשקשין לפניה במקל, ושבר מקל לפניה, נאסר, ששבירת המקל דומה לזביחה ששובר צוואר הבהמה וכו', וכן הוא בשו"ע (בסעיף ב' וג') ע"ש.

המבואר מזה שיש שני דינים בתקרובת, האחד אם הוא מהדברים הקרבים ע"ג המזבח כגון כל מיני מאכל וכו', ואף אם אינו דבר מאכל אך הוא עובד בה דרך עבודתה ועשה בה כעין זביחה, אזי גם זה נכלל בכלל תקרובת, וכן מבואר בשמעתא דע"ז (דף נא.) שבכדי שיאסר כתקרובת ע"ז חייב להיות כעין פנים, וברש"י ד"ה כעין (בדף נ.) רק אם מקריבים כמותו בבית המקדש כגון בשר או סולת או שמנים נעשה תקרובת לע"ז, דכתיב זבח לאלוקים יחרם כי אם לה' לבדו. ומה שאמרו שגם במקל ושברו שדומה לזביחה שג"כ אסור כתקרובת, גם זה מבואר בגמ' וברש"י שם (נא.) דשבירת מקל דומה לשובר צוואר בהמה.

ולפ"ז מתעוררת השאלה באלו השערות שמגלחים לע"ז, דלכאורה אינו בכלל הדברים הקרבים למזבח, שהרי השערות אינן משמשות כקרבן בבית המקדש, ומה שהנזיר מתגלח אינו בכלל עבודת הקרבנות במקדש, שהרי בעצם הגילוח מן הדין שאסור לו לגלח כנגד פתח העזרה משום בזיון המקדש (כמבואר ברמב"ם בפרק ח' מהלכות נזירות הלכה ג'), ואינו קרבן לה' אלא פעולה של טהרה לנזיר, ומה שמביא השיער לבית המקדש אינו להקריבה ולהקטירה ואינו מביא אותו למזבח, אלא שכך הוא מצוות שריפתו שמשליכו תחת הדוד שמתבשלים בו השלמים בלשכת הנזירים שבעזרת הנשים.

וגריעי היא מנרות, שהבית יוסף הביא שם הא דנסתפקו התוס' והרא"ש בנרות שמדליקין לפני ע"ז אי הו נוי או תקרובת, וכתבו דאת"ל דהו תקרובת מותר להנות מהם בלא ביטול משום דלא דמו לתקרובת מזבח, ואת"ל דהו נוי צריכה ביטול וכו', וכתב הבית יוסף שלכן כללו הטור עם דברים שהם לנוי, להחמיר שבלא ביטול אינו נותר, גם הב"ח הביא דבריהם והקשה הלא אם הנרות תקרובת נמי לא מהני ביטול, שהרי הכהן היה מדליק הנרות בפנים בכל יום, ותירץ דלענין ביטול בעינן דוקא דבר מאכל, כדכתיב קרא ויאכלו זבחי מתים, דמיניה ילפינן דתקרובת ע"ז אין לה ביטול, ודוקא בתקרובת כעין זביחה כדכתיב זבחי מתים, ולכאורה לפי זה בשערות שאינן דבר מאכל גם אם יש לו דין תקרובת מועיל ביטול.

אך יש לדון בדברי הב"ח, שבפשטות צ"ל שהא דכתב שלענין ביטול בעינן דוקא דבר מאכל לאפוקי נרות, אין זה אלא כי בנרות ליכא כעין זביחה, ובעינן לדונו מטעם שהכהן היה מדליק הנרות בפנים, על זה כתב שזה אינו אלא בדבר מאכל, אבל בכעין זביחה אפשר דמודה דלא בעי דבר מאכל, כי כן מבואר בשגרת לשון הטור והבית יוסף, דעל זה שכתב ותקרובתה אין לה ביטול, כתב ואיזהו תקרובת וכו', ומסיק גם על מקל ושברו, הרי שגם באינו דבר מאכל נאסר בכעין זביחה.

ולחידודא חשבתי דאפשר שהדבר תלוי בטעם הדין שבתקרובת אין לה ביטול, דהט"ז (בסק"ד) כתב "ותקרובתה אין לה ביטול דכתיב זבחי מתים, מה מת אין לו ביטול לעולם אף ע"ז כן. ונראה לי הטעם דתקרובת גרע, דאליל עצמו ונויו תלויין בשלימותו דכל זמן שהוא שלם הוא פלח ליה, וכן מחזיק אותה לנוי, אבל אם נפסל בטל ממנו מחשבה זו. משא"כ בתקרובת, דאפי' דבר מועט שאינו חשוב מקריב לפניו, נמצא דלא פקע איסור אם נפסל" (וראה בדרישה בשם מהרש"ל שעל הסמ"ג טעם נוסף לחלק בין ע"ז עצמה שמועיל ביטול לתקרובת שלא מועיל ביטול, ע"ש). ולכאורה תמיהא מילתא טובא, וכי הט"ז בא לדרוש טעמא דקרא, ותו הרי הט"ז עצמו בסק"א בדשקיל וטרי בדין מומר כתב "ודבר פשוט נראה לי, דאפי' ישראל מומר לע"ז נקרא ישראל, ודינו עד שיעבוד, דאע"פ שחטא ישראל הוא וכו', וכן לענין ביטול שאין יכול לבטל אליל כמו ישראל וכו', ודלא כמש"כ בדרישה בהג"ה (סי' קמ"ה) דישראל מומר לעכו"ם דינו כעכו"ם דהא ילפינן לה כאן מקראי קדש דעשה הבדל בין עכו"ם לישראל. ואין לדרוש לטעמיה דקראי אלא גזירת המלך הם דישראל אינו אוסר עד שיעבוד", וא"כ היאך בסעיף ד' הוא עצמו בא לדרוש טעמא דקרא.

וביותר בעי עיונא כי נפק"מ רבתי יש בין הכתוב לטעמו, כי לפי הכתוב אי אפשר למילף אלא בדבר מאכל כדברי הב"ח הנ"ל, ואף הנרות שהיו במקדש לא נחשב לתקרובת לענין ביטול, כי אינם דבר מאכל ואינם בכלל הדרש של "ויאכלו זבחי מתים", ואם אכן כן הוא, נוכל לומר שהב"ח לשיטתו שכתב בשו"ת הב"ח (הישנות) בסי' קי"ב שמאחר והתורה אסרה בהנאה בסתם ואין לנו קרא המלמד להתירו מאיסורו הרי הוא אסור לעולם, וכמו כן בתקרובת שאין לנו קרא להתיר ממילא היא אסורה, אלא הואיל והתורה התירה ע"ז ומשמשיה כשבטלה, ס"ד אמינא דהוא הדין תקרובת ע"ז יש לה ביטול, לכן בעי קרא המלמדנו לאסור, ע"ש, ולפ"ז ליכא למילף איסורא אלא דומיא דקרא והיינו בדבר מאכל.

ואילו לפי הטעם שכתב הט"ז, פשיטא שאין נפק"מ בין דבר מאכל לשאינו מאכל, שהרי בכל תקרובת מקריב לפניו גם דבר מועט שאינו חשוב וממילא לא בטיל, ואולי זהו הטעם של הרמב"ם שבאמת אינו מחלק בין דבר מאכל אלא בכל ענין שנמצא במקום עבודתה אסור ולית לה ביטול כמבואר בש"ך (בסק"ג).

והגר"ח וייס שליט"א העיר דאפשר שמה שהט"ז נתן טעם לדבר הוא כי מצד הכתוב הוה אמינא שרק בתקרובת שהקריבו אין לה ביטול, קמ"ל בטעם הדבר שגם בהבאה שהביאה לשם תקרובת כבר נאסר ואין לה ביטול.

ולענ"ד עדיין לא ארווח לן, כי הקושיה במקומה עומדת, דמאחר וקיי"ל דלא דרשינן טעמא דקרא היאך אפשר לחדש זאת מעצמנו ע"פ סברא בעלמא.

והנראה מכאן שדעת הט"ז דתקרובת ע"ז אחר הביטול נאסרה בהנאה מדרבנן, שהתוס' (בבבא קמא עב:) נסתפקו אי האיסור הנאה של תקרובת אסור מהתורה או רק מדרבנן, והרמב"ם (בפ"ז דע"ז ה"ב) פוסק "ע"ז ומשמשיה ותקרובת שלה וכל הנעשה בשבילה אסור בהנאה, שנאמר ולא תביא תועבה אל ביתך, וכל הנהנה באחד מכל אלו לוקה שנים, אחת משום ולא תביא ואחת משום ולא ידבק בידך מאומה מן החרם", ועיין בספר המצוות (מצווה קצ"ד) וברמב"ן שם, וראה בגמ' עבודה זרה (לד:) ובירושלמי (פ"ה הלכה י"ב), אולם הרשב"א בקידושין (נח.) כתב שאינו אלא איסור דרבנן, דאיסור הנאה מתקרובת ע"ז ילפינן בעבודה זרה (נ.) מדכתיב ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים ודברי קבלה הן ואסמכתא דרבנן, וע"ש בריטב"א שמסיק דאסור מהתורה (וראה בשער המלך פ"ה דאישות מה שהביא מהרשב"א בחידושיו לסנהדרין מז: גבי הא דאמרינן משמשינן ממשמשינן גמרינן, שהקשה מעורו של מת דטמא רק מדרבנן, דמי גרע מתכריכין דאסור מהתורה, דהא ע"ז ילפינן ממת ותקרובת ע"ז אסור בהנאה מהתורה), ומעתה לפ"ז י"ל דזהו הטעם שהט"ז הוסיף בסברא דלא מועיל ביטול, דעד כאן לא פליגי הראשונים אם הוא מהתורה או מדרבנן אלא על עצם האיסור הנאה, דאי ילפינן מקרא ודלא תביא וכו' ולא ידבק וכו' הרי זה מן התורה, ואי ילפינן מ"ויאכלו זבחי מתים" אינו אלא מדרבנן, אבל לגבי זה דלא מועיל ביטול לכ"ע ילפינן ליה מקרא ד"ויאכלו זבחי מתים", וזה בוודאי דברי קבלה ואסמכתא דרבנן, לכן הוסיף הט"ז בטעם ובסברא ואינו ענין להא דלא דרשינן טעמא דקרא.

ענין ד

אך לכאורה יש לאסור, דאיברא שאינו בכלל תקרובת הקרבים למזבח, מכל מקום בגילוח השיער הוא דרך זביחה, דלא גרע ממקל ושברו שדומה לזביחה שגם כן אסור כתקרובת, כמבואר בשו"ע דשבירת מקל דומה לשבר צוואר בהמה, וא"כ אפשר שגם גילוח השערות יהיה כעין שבירת הצוואר.

אולם זה אינו, דשבירת המקל הוא ששובר גוף המקל עצמו ודומה לזביחה ששובר גוף הבהמה, אבל בגילוח השיער אינו אלא כמפריד השערות מהראש, והרי זהו דרכו וטבעו של האדם ושעריו, שמסתפר ומתגלח מזמן לזמן ואינו ענין לשבירה וזביחה.

אך יש לדחות מהמבואר בגמ' עבודה זרה (נא.) מצא בראשו וכו' פרכילי ענבים ועטרות של שבילים וכו', וכל דבר שכיו"ב קרב ע"ג המזבח אסור וכו', ופריך בגמ' פרכילי ענבים ועטרות של שבילים לא כעין פנים איכא ולא כעין זריקה משתברת איכא, אמר רבא אמר עולא כגון שבצרן מתחילה לכך, וברש"י שבצרן מתחילה לצורך עכו"ם ובבצירותן עבדה לעכו"ם דהוי כשבר מקל לפניו דדמי לזביחה. וא"כ לכאורה הוא הדין בשערות שגולחו לשם ע"ז, כי מה לי בצירה ומה לי גילוח.

אולם זה אינו, כי מזה שבשו"ע נזכר מקל ולא נזכר בצירה, הלא דבר הוא (והרי הבית יוסף עצמו בכסף משנה פ"ז מהלכות ע"ז הלכה ט"ז הביא מהרמ"ך שהקשה למה לא הביא הרמב"ם הא דפרכילי ענבים שבצרם מתחילה לכך, כמו שהביא בפרק ג' הלכה ד' דין המקל שנאסר), וכבר עמד בזה החזון איש ביורה דעה (סי' נ"ו ס"ק י"א) וכתב שהגם שבשו"ע לא נזכר דין פרכילי ענבים, אנו למדין אותו מהגמ' ע"ש.

והנה הר"ן פירש בפרכילי ענבים דהו כעין פנים כיוון שהיו באים במקדש לביכורים, ואע"ג שאין בהם עבודה לגבוה כעין פנים מקרי וכו' (וראה בתוספות יום טוב בפרק ד' דעבודה זרה משנה ב') וכן כתב הרמב"ם, ולפ"ז ברור שזה אינו בגילוח, שאינו כעין עבודת פנים שאינו מביאו למקדש כנ"ל.

אך יש לסתור, שהרי דברי הר"ן על שיטת רש"י קאי, דעל מה שרש"י סובר שאין המקל נאסר ע"י שבירתו אם אין עובדין את הע"ז בקשקוש מקל, הקשה הר"ן דא"כ למה נאסרו פרכילי ענבים ועטרת שבליים, הרי גם אם בצרן מתחילה לכך מכל מקום הרי בע"ז של מרקוליס עסקינן ואין דרכה של מרקוליס בכל אלו כלל, ותיירץ שבמקל דליכא שום תקרובת מקל בפנים, בעינן שתהא עבודתה במקל, אבל בפרכילי ענבים וכו' שיש במינם קרב בפנים בביכורים שפיר מתסר, ומעתה לפ"ז גם לרש"י וגם לר"ן לא בעינן לטעמא שכיו"ב הוה בא לפנים בביכורים אלא בע"ז שאין דרכה לעבודה בכל אלו, אבל במקל דמיירי בדרך העבודה אזי גם אם אין כיו"ב בא לפנים כל שהוא דומה לזביחה נאסר. ולפ"ז בשערות, הגם שאין כיו"ב בא לפנים, מכל מקום אפשר שדרך העבודה הוא בזה שמתגלחת וגם דומה לזביחה.

והנה הרא"ש (בריש פרק ד' דע"ז) פירש דכיוון דמידי דמיכל הוא וראוי לעשות ממנו יין וסולת הקרבים בפנים, תלינן דלשם דורון ותקרובת הובאו לשם, וכתב החזון איש (שם) דהרא"ש לא ניחא ליה בטעם הר"ן שכתב שהיו באים למקדש לביכורים, כי ביכורים אין עולין למזבח, לכן פירש משום שראויים ליין (ולפ"ז צ"ל שפרכילי ענבים הם בכלל בשר או יין או פירות שהזכיר הרמב"ם בהלכה ט"ו, אך שם התנה איסורם בהקרבה לפני ע"ז דייקא, שלא די בזה שהכניסו אותם לבית הע"ז, כי לא נחשב לתקרובת אלא כשהביאום והקריבום לע"ז).

אולם הרשב"א בד"ה אלא פרכילי ענבים וכו' פתח בקושיה "ואם תאמר פרכילי ענבים עבדי מינה חמרא וראוי למזבח הוא, זאת אינה קושיא דדרכן של פרכילי ענבים אינם ראויים לפנים וכל אימת נמי דמיקרו ענבים לא חזו, וכי עצרינן להו לאו היינו פרכילין אלא מין אחר דעד השתא ענבים והשתא יין, וכן סלת וחטים שני מינים מיקרו, אלא הא קשיא לי דפרכילי ענבים גופייהו ודאי כעין פנים נינהו שהרי מקריבים אותם לפנים בכורים, ואם תתירץ כיון דהוה סלקא דעתין השתא דלא בצרן מתחלה לכך אלא שהביאן מן הבצור לאו כעין פנים נינהו שהרי בכורים לשם בכורים בוצרין אותם ואין מביאין אותם מפירות שלקח בשוק וכעין פנים ממש בעינן וכו', ומשום הכי פריק רבא בר עולא כגון שבצרן מתחלה לכך דהוה ליה כעין פנים

בבכורים, וניחא בין למאן דאמר בעינן כעין זביחה (שבצירתן לשם ע"ז הוא לה כשבירת מפרקת של בהמת פנים) בין למאן דאמר בעינן כעין פנים ממש (דכיון שבצרון לשם כך, הוא לן כעין ביכורים)."

ואולי גם לפי הרא"ש יש לומר דהא דאמרו שבצרון מתחילה לכך בא ליישב הטעם שנחשב כראויים לפנים, אף שכל אימת שנקראו ענבים אינם ראויים לפנים, מכל מקום כיוון שבצרון לעשות ממנו יין ולהקריבן בפנים, אפשר דכעין פנים נחשב, וחל עליו שם יין. עכ"פ בענין השערות ברור שאינו כעין פנים, ולפנינו הספק אם די בזה שיהיה נחשב כעין זביחה, ויהיה אסור גם כשאינו כעין פנים.

ענף ה

והנה הגר"מ שטרנבוך שליט"א בקונטרס תשובות והנהגות יו"ד (סי' תי"ד) כתב שורש האי דינא בע"ז (נא). דפירות שבצרון לע"ז נאסרו בכך שהבצירה דומה לשחיטה, וא"כ הכי נמי בגזז שערות ראשו להקטיר לע"ז הוה כשחיטה ונאסר בהנאה מהתורה כדין תקרובת עבודה זרה, דמאחר שעבודתם בהשערות, והוא גזז לע"ז, דומה לשחיטה ואסור. אך להרמב"ם לא נאסר בכה"ג, שהרמב"ם בפ"ג דע"ז (ה"ד) סותר לכאורה דברי עצמו שם, שביביר מקל לפניה פוסק דנאסר דדומה לשחיטה, ובשחט חגב או בהמה בעלת מום פוסק דלא נאסר שאינו דומה לקרבן ע"ש, ותמוה דאטו שחט בהמה בעלת מום גרע משיביר מקל לע"ז דנאסר אף שאינו כקרבן, וכן תמה בהשגת הראב"ד (שם) וב"אור שמח" (שם) תירץ דשחיטה הוא כהכנה לדבר שעולה אחר כך להקטרה, ואין כאן משום תקרובת ע"ז אלא משום שעובד בה לע"ז, ולכן במחוסר אבר או בחגב שאין בהו הגדר שחיטה כבהמה פטרינן, ולא חשיב מעשה עבודה דע"ז, אבל הקטיר או הקריב חגב לע"ז נאסר משום תקרובת ע"ז, דלא גרע מספת לה צואה או ניסך לה מי רגליים דנאסר ע"ש. ולפי זה בצר פירות לעבודה זרה דנאסר, צ"ל לדעתו שאינו דומה לשחיטה, שאין אחר בצירת הפירות שום עבודה, רק מניחה בבית האלילים, ולכן הבצירה לחוד היא העבודה ואינו כשחיטה שקודם להקטרה וסגי בהכי לאסור, ומעתה בנידון דידן שגוזזין השערות כדי להקטיר אחר כך, דומה לשחיטת בהמה להקטיר שאפילו בבעל מום פטור, וכל שכן בשערות שלא נאסרו בכך, ולא דמי לשבירת מקל בפני ע"ז שעובד בכך לחוד וסגי ולכן נאסר כתקרובת ע"ז, ולפ"ז לכאורה יש לנו סמך להקל שאין בשערות אלו איסור תקרובת, עכ"ד. אולם לענ"ד לפי העדויות שהגיעו מהשליחים שנסעו להודו ברור לכל שאין מקטירין השערות, וא"כ להנ"ל לכאורה דמי לבצירת פירות ושבירת מקל.

והנה הגר"מ שליט"א עצמו כתב שיש לדחות באופן אחר, "חדא דהכא גזיזת השערות עצמה נחשב אצלם לגוף העבודה זרה, ומה שמוסרים לכוזר להקטרה ושריפה הוא לייקר האלילים, וא"כ לא דמי כלל, ותו דשיטת הרמב"ם אפשר לפרש כפשוטו, ששחיטת חגב מבואר בסוגיא שצווארו דומה לבהמה, וכן בעל מום שדומה לבהמה הוא דבעינן דוקא דומיא

לה בבהמה כשרה, ולכן בחגב או בעל מום לא נאסרו, מה שאין כן בגזיזת שעירות הא לא שייך כלל לשחיטת בהמה, ונראה דלכ"ע נאסר בכך. וכן משמע כהאי פירושא שהרמב"ם סתם בשחט חגב שלא נאסר, ולא פירש דמיירי דוקא בנתכוין להקטיר אחר כך, ולדברי ה"אור שמח" היה צריך לפרש בחגב שלא נאסר דוקא כה"ג שדעתו להקטירו אח"כ. וביותר נראה דאפילו לביאור האור שמח גופא יש לאסור, דכל דבריו דוקא בבעלי חיים כמו בהמה וחגב הוא דפוטר בשחיטה כשאנו ראוי וצריך עוד הקטרה, אבל בשעירות אין עליהו תואר קרבן כלל, וע"כ דומין תמיד למקל נמצא דגם לאור שמח חייבין כה"ג (ולא דמי לנזיר ששורפין שעירותיו תחת הדוד וכמו שנבאר להלן), ועוד דהלא הרא"ש השיג על הרמב"ם וכן הר"ן חולק וסבירא להו שלדידן דשיבר מקל חייב הוא הדין בבעל מום וחגב, ולפי כל זה פשוט שאין להתיר איסור תקרובות מסברא הנ"ל, דלענין חיוב משום עבודה זרה חייבין בכל אופן שהוא כדרכה, ורק לענין איסור שיהא התקרובת אסור בהנאה בעינן כעין פנים, וכמבואר בסוגיא שם, ומעתה י"ל דפירות דהוא כעין פנים חייבין שלא בפניה אף בשלא כדרכה ובשיבר מקל".

ענף ו

אולם לענ"ד אחר העיון נראה שאין תגלחת דומה לבצירה, כי התינח אם פרכילי ענבים היה הפירוש מה שתולש הענבים מן הזמורה היה דומה לשעירות שמגלחין מראשו, אבל הפירוש פרכילי ענבים הוא כמש"כ בתוספות יום טוב "כשהענבים כרותים עם הזמורות נקראים פרכילי ענבים, כך פירוש הרע"ב במשנה ג' פרק קמא דעוקצין", וכן פירש בתפארת ישראל "בלשון לאטיין (=לטינית) נקראו זמורות ענבים משולכות כשרשרות במעשה אומן, פרגולה", ואפשר שהחיתוך הזה הוא כעין זביחה ושבירה ששובר הדבר עצמו, מה שאין כן בחיתוך שעירות.

ענף ז

אלא שאף על זאת יש מקום לחוש באלו השעירות, לפי מה שכתב הרמב"ם (בפרק ז' מהלכות ע"ז הלכה ט"ז): "אם מצאן בפנים, בין דרך כבוד בין דרך בזיון בין דבר הראוי למזבח בין דבר שאינו ראוי כל הנמצא בפנים אסור וכו'", ובשער המלך (הלכות לולב פרק ח') הביא מתלמידי רבינו יונה שגם בדבר שאינו קרב בפנים ולא נעשתה בו עבודת פנים, אם הקריבו אותו לפני הע"ז נאסר בהנאה, וכתב שגם הבית יוסף (בסי' קל"ט) ס"ל כן בדעת הרמב"ם, וראה בכנסת הגדולה (בהגב"י ג') בשם הרמ"ך שהובא בכסף משנה (פ"ח מהלכות ע"ז ה"ט) ע"ש, וא"כ לכאורה גם אלו השעירות בכלל.

אך זה אינו, כי השער המלך שם כתב בכה"ג יש לזה ביטול שאינו חמור מע"ז עצמה שיש לה ביטול, כי רק בתקרובת גמורה חידשה התורה בגזירת הכתוב שיהיה יותר חמור מע"ז עצמה ולא מועיל לזה ביטול, מה שאין כן בתקרובת שאין לה דין תקרובת ונאסרת רק כמו

ע"ז עצמה לזה מועיל ביטול, וכן מפורש במאירי בשם י"א שבתקרובת שאינה באה בפנים ולא נעשתה בה עבודת פנים אסורה בהנאה אבל יש לה ביטול, כדין ע"ז עצמה, ע"ש.

ולפ"ז באלו השערות אם נגדירה כאינה באה בפנים ולא נעשתה בה עבודת פנים, אזי גם לרמב"ם וסיעתו יועיל בה ביטול, ובוודאי שאין לך ביטול גדול מזה שהגוי מכרו למסחר.

ענף ח

אולם הש"ך (בסי' קל"ט ס"ק ג') כתב שלדעת הרמב"ם "אפי' נרות שאין בהם דרך זביחה מ"מ אם הכניסום במקום עבודתם, תקרובת נינהו ולית להו ביטול, ודבריו נכונים וכל בעל נפש יש לו להחמיר, ולא דוקא נרות אלא בכל הדברים שהיו בבית תרפותם איכא משום תקרובת עכו"ם דשמא נכנסו במקום עבודתם ואין להם ביטול כלל להרמב"ם", ונראה שדייק לומר ולא דוקא נרות וכו', שלא נטעה לומר דוקא נרות כי היו במקדש כקושיית הב"ח הנ"ל, בזה מחמיר הרמב"ם גם כשאנו דרך זביחה, מה שאין כן בדברים שלא היו במקדש קמ"ל שכל שהיו בבית תרפותם איכא משום תקרובת עכו"ם כנ"ל, ולפ"ז גם באלו השערות היה אפשר לומר שכל בעל נפש יש לו להחמיר לחוש לשיטת הרמב"ם.

ונראה שגם לפי שיטת הש"ך אפשר לחלק מהנידון ברמב"ם ובש"ך אל הנידון בתגלחת השערות, כי אם להחמיר כשיטת הרמב"ם אתאנו הרי זה אינו אלא אם התקרובת הוא במקום עבודתו, והוא לפנים מהמחיצה של מקום פולחנם, כלשון הטור "אם מוצאין אותו בפני ע"ז או שמוצא אותו לפנים מהמחיצה הפרוסה לפניו" וכו', ואכן אם היו מביאים השערות במקום עבודתה היה מקום להצריך לכל בעל נפש להחמיר כרמב"ם, אך לפי העדויות שהגיעו לבית דינו של הגר"נ קרליץ שליט"א והגר"ש וואזנר שליט"א המציאות הוא שיש בית ע"ז, ובנפרד יש בנין ענק בן כמה קומות שבו מתגלחים, וסביבות לזה הוקמו בתי הארחה ומלונות בכדי לקבל את הבאים, כל הבאים מודעים לכך שהמנחות שהם מביאים נלקחים ע"י עובדי המקום ונמכרים והן או חליפיהן משמשות לצרכי המקום והסביב לו, לפני שנכנסים למקום חולצים הנעליים ונכנסים לאולמות התספורת, אשר שם יושבים ספרים והם מגלחים את הבאים, בחדרי התספורת אין ע"ז או תמונות של הפסל, ואין רואים במבט החוצה את הפסל שבחוץ, אך בבנין הזה בקומת התספורת התחתונה ישנו אולם קטן על כמה מן הע"ז שלהם והוא מיוחד לתיפלה, בעת הגילוח ישנם כאלו שמשננים את שם הע"ז שהם מאמינים בו, וישנם שחושבים על שמו בעת התגלחת, והיתר מתגלחים מבלי התיחסות כלשהי, יש כלי המכונה כלי ההונדי אשר שם מכניסים את השערות, והמתגלחים מיחסים אל הכלי כוחות והשפעות, ע"כ תוכן העדויות בקיצור.

ומעתה לפ"ז כאשר התגלחת היא במקום מרוחק מבית ע"ז, ובגזיזת השערות לא הקריבו את השערות לפני האליל עצמו, ורק שהחיתוך היה בבית השייך לע"ז, ומיד אח"כ שמים את

השיער בכלי של ע"ז, ואז לוקחים אותה לאריזה ולשיווק, באופן זה מאן יימר שזה נקרא תערובת לפנים מהמחיצה הפרוסה, וגם אם נאמר שהם מייחסים לכלי ההונדי כוחות והשפעה, הרי ברור שאין הם רואים בכלי את האליל עצמו אלא כצינור השפעה ולא כעצם דבר, ומהיכי תיתי שבפני הכלי יחשב כלפני הע"ז עצמה (אולם ראה שבאבן האזל, שכל שהקריבוהו לשם קרבן לפני הע"ז יש לו דין תקרובת שאסורה בהנאה ואין לה ביטול, למרות שאינו קרב בפנים וכו', משא"כ בדבר שלא הובא לע"ז אלא נעשה בו מעשה לכבוד ע"ז במרחק קצת ממנה שאינו נאסר אלא אם הוא דבר שקרב בפנים או שנעשתה בו עבודת פנים, ע"ש).

וראיתי בספר תשובות והנהגות מה שכתב הגרמ"ש שליט"א וזה לשונו, "שוב אמרתי עוד סברא לדייק בלשון הגמ' דמסיק שיבר מקל בפניה חייב, משמע שיבר בפניה דוקא, ויש לומר כיון שאין שבירת מקל כשחיטה ממש רק דומה לה, לא אסרינן אלא בפני האלילים דוקא, ובבצר פירות שנאסרו אף שלא בפני הע"ז, היינו טעמא דפירות הוו מילי דקרבן כביכורים וכמבואר בר"ן ולהכי נאסרינן אף שלא בפניו, אבל שעירות שאינם מילי דקרבן, דבנזיר נמי אינה עבודה כמו שכתבנו, אין לחייב אלא בפני האלילים, אבל לא מצאתי ראיות להאי סברא, ועוד שלא נתברר לי אם באמת מגלחין תמיד שלא בפני האלילים דוקא. וביותר יש לומר ולחלק שדוקא בשיבר מקל נאסרת רק אם שיבר בפניה, והיינו כשאין עבודתה בכך, והא דחייבין עליה מפני שהיא כעין עבודת פנים דהוי כשחיטה ולכן מתחייב רק כשהיה בפניה דאז הוי כעין פנים, אבל בהודו שדרך עבודתה הוא בגילוח השערות להקטרה, בזה אין צריך שיהא כעין עבודת פנים ולא צריך בפניה, ונאסרו השערות שגילחן לע"ז שדרכן בכך לע"ז אף דהוי שלא בפניה, דהוה בכך כקרבן ממש. ועוד נראה דאפילו נימא דלא חשיבא עבודתה בכך ואין נאסר משום תקרובת ע"ז, מ"מ כיון דבכעין פנים בכל גווני נאסר משום תקרובת ע"ז, הנה שעירות שמקטירים לע"ז חשיבא כעין פנים, דלענין הקטרה אין צריך בע"ח ואפי' קרבן עצים שמקטרים במזבח חשיבא קרבן, ולכן גם הקטרת שעירות דינו כעין פנים, דאפי' יתברר ששריפת השערות בהודו אינה נעשית במזבח או בבמה ולא דמי כלל להקטרה אצלנו, בע"ז סגי בכעין פנים לחוד, שבניסך נאסר אפי' מי רגלים, ושבר מקל נמי חייב בזביחה, וכאן נמי שריפה לחוד נאסר כיון דדמי להקטרה דילן, ונראה דכיון דחייבין בכעין פנים מחשבין נמי מעבודה לעבודה ולכן גם בגילוח השערות הוא כעין שחיטה כדי להקטירם לע"ז, ועל כן אוסר כתקרובת ע"ז ודו"ק היטב. וביותר נראה עוד סברא לאסור, דכאשר מביאים את השערות לבית אלילים הלא אפילו לא מקטירים נאסר הכל, שרק בהכניסום להקטרה ועדיין לא הקטירום הוא דלא נאסרו ע"ש, וכדמשמע להדיא ברמב"ם (פ"ז דע"ז הלכה ט"ו) ועיין היטב בב"ח וש"ך (קל"ט ס"ק ג') דראוי לאסור מהתורה כה"ג, ואולי הטעם דהוה נוי וכבוד לבית האלילים ונויי ע"ז אסור בהנאה, וכ"ש בענינו שעבודתה נמי בכך וצ"ב. ובלאו הכי הר"ן מפרש שאם מקטיר אפי' מקצת נאסר הכל בהנאה, ועכ"פ פשוט שאין להקל כלל בשערות אלו וראוי לאוסרן כתקרובת ע"ז ממש".

ולענ"ד מאחר וכל המהלכים לאסור בנויים על ההנחה שהשערות עומדין להקטרה, ומקטירין מקצתן וכיו"ב, לכן כאשר התברר בבירור מוחלט שבזמננו אין הן עומדין כלל להקטרה אלא למסחר מה שראוי והיתר לאשפה, נפל היסוד נפל הבנין, והדרינן להיתרא דשלא בפניה כנ"ל.

ענף ט

ועתה תיתי לן בזה לצטט מתוך תשובתו של הגר"ש אלישיב שליט"א בקובץ תשובות סי' ע"ז (בכסלו תש"נ), במכתבו להר"א סטפנסקי שיחיה, "והנה בע"ז דף נ', עכו"ם שעובדים אותה במקל שבר מקל בפניה, וכן בדף נ"א שבר מקל בפניה חייב ונאסרת, וכן הוא לשון הרמב"ם (פ"ג מהלכות ע"ז) ובשו"ע (סי' קל"ט). אלא דבעבודה זרה (דף נ"ט) פליגי בזה תנאי אי בעינן ניסוך בפני ע"ז דוקא, ועכו"ם שניסין יינו של ישראל שלא בפני עכו"ם אסור, ור"י בן בבא ור"י בן בתירא מתירין משום שני דברים, שאין מנסכין יין אלא בפני עכו"ם, וקיי"ל כרבנן דנאסר אפי' שלא בפני עכו"ם. מכל מקום יש לומר דזה דוקא בניסוך והוא הדין שחיטה זריקה הקטרה דדבר הנעשה בפנים, אבל דברים שלא שייכים בפנים ורק דנאסרים בגלל דדמי שבירה לזביחת בהמה ששובר מפרקתה, זה דוקא כאמור לעיל באופן שעובדין אותה בקשקוש מקל, וזה לשון הריטב"א שם, דכיון דליכא עבודת מקל לפניה היכי חשבינן לה כעין זביחה, אלא דכיון שבכך עבודתה במקל הוא מקל לדידה כבהמה בפנים, ומעתה הויא שבירת מקל זה כזביחת מפרקת בהמה וחשיבא ליהוי תולדה דידה. ובזה ובכיו"ב שפיר י"ל דבעינן שתהיה דוקא בפניה, ועיין ריטב"א (ע"ז דף נ"ט) דמסתבר טעמייהו דר"י בן בבא ור"י בן בתירא שאין מנסכין אלא בפני הע"ז. ולפ"ז במקרה דנן הרי אין מתגלחים אלא מחוץ לבית ע"ז. אכן בע"ז דף נ"א גרסינן בשלמא יינות שמנים וסלתות איכא כעין פנים ואיכא כעין זריקה המשתברת אלא פרכילי ענבים ועטרות של שבליים לא כעין פנים איכא ולא כעין זריקה המשתברת איכא, א"ר כגון שבצרן מתחילה לכך. ופרש"י שבבצירתן עבדה לעכו"ם דהוי כשבר מקל לפניה דדמי לזביחה. הרי לכאורה גם בהני לא בעינן שיהיה בפני ע"ז. אכן בלאו הכי הקשו הראשונים על שיטת רש"י הסובר שאין המקל נאסר ע"י שבירתו אם אין עובדין את הע"ז בקשקוש מקל. ולמה א"כ נאסרו פרכילי ענבים ועטרות שבליים גם אם בצרן מתחילה לכך, מ"מ הרי בע"ז של מרקוליס עסקינן ואין דרכה של מרקוליס בכל אלו כלל, ותירץ דהתם ליכא שום תקרובת מקל בפנים בעינן שתהא עבודתה במקל, אבל הכא שכיוצא בו הוה בא לפנים בבכורים שפיר מתסר מדאורייתא אליבא דרב". ולפ"ז אכתי לא שמענו במילי אחריני כגון שבירת מקל שיאסר אם שבר מחוץ לבית ע"ז.

שוב ראיתי בספר עבודת עבודה להגאון מהר"ש קלוגר זצ"ל, וזה לשונו: "כגון שבצרן מתחילה לכך, הנה כיון דנקט תחילה שיבר מקל לפניה, משמע דאם לא היה בפניה פטור, וא"כ צ"ל דלמאי דמשני עכשיו שבצרן מתחילה לכך, דעיקר איסורו מצד הבצירה, א"כ צ"ל שהיה הכרם נטוע לפני ע"ז, ובצרן לפניה לעבודתה ולכך מתסרו, אך אפשר לומר דמאי דנקט

תחילה שבר מקל לפניה הוי רק דאז בסתמא אף שאינו מפרש דהוי לעבודתה מסתמא הוי לעבודתה וחייב, אבל שלא בפניה אינו חייב בסתמא, אבל אם פירש דהוי לעבודתה חייב, וא"כ שוב י"ל דמיירי כאן שלא בפניה רק שבצרן מתחילה בפירוש לכך". ותירוצו השני צ"ע, דלכאורה משנה שאינה צריכה היא, דאטו סלקא דעתך באחד שבר מקל ולא אמר מידי שיאסר משום תקרובת ע"ז, גם אם שבר בפניה סתם לעבודתה בקשקש מקל פשיטא דסתמא כפירושו" [עכ"ל הגרי"ש אלישיב].

ענף י

עוד זאת אדרוש להקל שאין בה משום תקרובת, לפי מה שכתב הרמב"ם (הלכות ע"ז פרק ז' הלכה ט"ו): "בשר או יין או פירות שהכינום להקריבן לע"ז לא נאסרו בהנאה אע"פ שהכניסו אותם לבית ע"ז עד שיקריבום לפניה", ובשו"ע (סי' קל"ט): "משהביאו לפניה ועשה ממנו תקרובת נאסר", וכתב הט"ז (שם ס"ק ב'): "שעשה ממנו תקרובת, הפירוש בהבאה שהביאה לשם תקרובת", כמש"כ בס"ג אם הניחו לפניה לשם תקרובת, וכן בס"ו מה שרואין שמכניסים אותו לאלילים של עכו"ם ועדיין לא נכנס מותר שעדיין לא נעשה תקרובת, וא"כ כאן שכלל לא חשבו להקריב את השיער בפועל רק לגלח ולמכור בוודאי דשרי, והדברים מוכחים מהפרסומים של בית הע"ז עצמה המפרטים כל פרטי העבודה בענין השערות ולא מוזכר כלל ענין הבאת השערות עצמן או הקטרתן לפני הע"ז וא"כ למה שיאסרו השערות, זולת אם נאמר שזהו שמכניסין השערות בהונדי הוא ההבאה, וצ"ע.

ענף יא

והנה ראיתי מי שכתב להתיר מהטעם שהמתגלחת אינה עושה מעשה התספורת, רק מרכינה ראש, ויש לה דין מסייעת, וצוין לשו"ע הרב (הלכות שבת סי' ש"מ סעיף ב') ובמג"א (שם) בשם נקודות הכסף, ובחכם צבי (סי' פ"ב) ע"ש, וכתב דלפ"ז לא איכפת לן במה שהמתגלחת חושבת שמקריבה לאליל, מאחר והמגלח יודע שהשערות הולכות למסחר להחזקת המקום, וא"כ הרי זה בכלל זה מחשב וזה עובד, ודינו כמבואר בהלכות שחיטה (בסי' ד' סעיף ג') דישאל ששחט בהמה של עכו"ם אפי' חישב העכו"ם לע"ז כשירה, וכתב הש"ך (בס"ק ג') שאפי' שמע השוחט שהעכו"ם חשב, דזה מחשב וזה עובד לא מהני ע"ש.

וראיתי שכבר שקל וטרי בזה הגרי"ש אלישיב שליט"א בקובץ תשובות הנ"ל וזה לשונו, "והנה קיי"ל ביו"ד (סי' קל"ט סעיף ב') דבר שאין מקריבין ממנו בפנים אינו נאסר מדין תקרובת אלא אם כן עשה ממנו כעין זביחה או כעין זריקה המשתברת, והוא דרך לעבדה באותו דבר אע"פ שאין דרך לעבדה בזה הענין. כיצד, ע"ז שעובדים אותה שמקשקשים לפניה במקל ושיבר מקל לפניה נאסר, מפני ששבירת המקל דומה לזביחה, אבל אם אין עובדים אותה במקל כלל אינו חייב ולא נאסר. לפי האמור, אין עובדים ע"ז שלהם בהקרבת שערות כלל,

ואם כן גם אם היה מתכוון המתגלח לעבוד בזה את הע"ז שלו, אכתי לא נאסר וכנ"ל. והנה המגלחים הלא יודעים שהשערות הולכות לאשפה או עומדות למסחר, והא קיי"ל דאין הכל הולך אלא אחר העובד, וישראל ששחט בהמתו של גוי אפי' חישב הגוי לע"ז כשרה (יו"ד סי' ד' סעיף ג'), אך בנדון דידן גם הניקף מסייע, וקיי"ל (מכות דף כ') אחד המקיף ואחד הניקף לוקה. אכן לדעת הש"ך בנקודות הכסף (יו"ד סי' קצ"ח) מסייע אין בו ממש, ורק בלאו דלא תקיפו מדאפקיה רחמנא בלשון רבים משמע דאתרי אזהר רחמנא וגם ניקף בכלל. ודלא להוי כלאו שאין בו מעשה בזה סגי במה שהוא מסייע, דבמעשה כל שהוא סגי. והא כדאמרינן בעלמא עקימת פיו הוי מעשה וכ"כ הריטב"א (מכות כ'), ואף להט"ז החולק ע"ז וס"ל דבזה שמטה עצמו אליו להקיפו יחשב מעשה (וזה כתיורץ קמא בריטב"א הנ"ל) אכתי יש לדון אם בסיוע של הניקף יחשב כעובד שיאסר משום תקרובת. ועיין סד"ט (סי' קצ"ח סקל"ט) ועיין בריטב"א (מכות כ') בהדיא בשם ר"מ כדברי הש"ך, ואף שכתב שם עוד תירוצ, נראה מדבריו שתירוצ זה שכתב בשם הר"מ הוא עיקר, וכן נראה מתוס' בפרק המצינע וכדברי המג"א בסי' ש"מ."

אלא שכל זאת אינו אלא אם המגלחים אינם מאמינים בשטותם ויודעים שכל הענין הוא מסחרי וכלכלי להחזקת המקום, אבל בתקציר מהתרשמות הרבנים מעדויות שהתקבלו בפני הגר"נ והגר"ש הנ"ל הם כותבים שהמגלחים הם אנשים מאמינים בשטותם העושים הכל ע"פ הדרכה שקיבלו אך לא ידוע אם עושים על דעת המתגלח או על דעת כללי המקום שהוא אדוק בע"ז ביותר, עוד זאת העידו העדים: "באופן כללי כל הבאים מודעים לכך שהמנחות שלהם נלקחות ומשמשות הן או חליפיהן לצרכי המקום והסביב לו, התשובות שקבלנו בקשר לכך היו בנוסח: אנחנו נותנים זאת לפסל, ומבחינתנו אנחנו נותנים זאת אליו ובזה הסתיים חלקנו". ובתשובה לשאלה העיד העד 'ההבנה הכללית של כולם היא שכל מה שנותנים וכו' נמכר או משמש את צרכי הפסל ומה שמסביב לו ישירות, הם חזרו ואמרו לי שמבחינתם הם נותנים זאת לפסל ובזאת הועבר לשליטת הפסל והסתיים תפקידם, ואנשי המקום הנחשבים לשלוחי הפסל הם המשתמשים בזאת לכל הצרכים הרבים של המקום". ולפ"ז מסופקני אם אפשר להגיע להיתר של זה מחשב וזה עובד, וכמו כן יש לעיין אם מסייע אין בו ממש, מכל מקום בכדי להחל חלות המחשבה שלו אפשר שדי בזה שמטה אליו להקיפו, ומכל שכן כאשר נוגע לשערותיו שלו.

ענף יב

עוד זאת עלינו לברר האם יש בזה היתר של שינוי מעשה, כי לפי עדות כל המומחים העוסקים בדבר, חקרתי ודרשתי היטב ומצאתי כי השערות הבאות מהודו עוד לפני שמשווקים אותן הן עוברות תהליך של שינוי מעשה, שבלי שום ספק הוא בגדר של שינוי שאינו חוזר לברייתו, בשלב ראשון שורין אותן באמבטיה עם חומרים כימיים להוריד כל השומנים מהן, ובשלב ב' מעבירין אותן לשריה כימית נוספת שמקלפת מהן כל שכבות הקשקשים הדבוקים בהן, ובהמשך לתהליך הזה יש שמוציאין מתוכן כל הפיגמנטים

הטבעיים, ואחר כך הן עוברות את תהליך הצביעה, ורק אחרי עיבוד השערות מתחיל תהליך אריגת השיער על רשת הפאה. כל התהליך הזה הוא שינוי מוחלט כמבואר בבבא קמא (בפרק הגזול), ומעתה עלינו לדון אם באיסור תקרובת מועיל שינוי מעשה להתיר, או לפחות אחר הביטול אם מהני השינוי למעשה.

ולכאורה יש לומר דשאני תקרובת ע"ז מאתנן, שעל אף שבאתנן קיי"ל כבית הלל דהן ולא שינוייהן, וטעמם שבשינוי מעשה נעשה כדבר חדש, ומה שהיה אתנן הוה כנאבד ואינו, כמש"כ בתוס' (בבא קמא סה:), מכל מקום בע"ז אפשר שלא יועיל, דבתקרובת ע"ז שגם חילופיהן אסורין כמבואר בקידושין (נח. וביו"ד קמ"ה) אפשר שגם הדבר החדש שנולד מהתקרובת לא עדיף מחילופיהן דאסירי. תדע דהרי אפרן אסור, ואין לך שינוי גדול מזה.

אולם בשו"ת חתם סופר (או"ח סי' מ"ב) שקיל וטרי בנרות של בית ע"ז שהותכו, אם מותר להשתמש בהם בבית הכנסת, שאינו דומה לצמר לעשות מהן ציצית דקיי"ל באו"ח (סי' י"א סעיף ח') דאין שינוי ההוא מתרת, וכן בנרות שעווה שנשתיירו מהדלקתן לפני ע"ז דמאיס כמבואר באו"ח (סי' קנ"ד סעיף י"א, ובמג"א שם ס"ק י"ז, וביו"ד קל"ט סעיף ג), דבנרות שהותכו הוי שינוי טפי, וציין לחוות יאיר (סי' קס"א וקס"ב) שמחלק בין שינוי תפירת כלים לשינוי ההיתוך, ומסיק שהמיקל לא הפסיד והמחמיר תבוא עליו ברכה, ע"ש, הרי שגם לדבר מצוה דחמיר משום דמאיס כמבואר בשו"ע, מ"מ מצא צד להקל בשינוי של היתוך, דהוי כפנים חדשות. ובשו"ת מהרש"ם (חלק ד' סי' מ"ו) מביא בשם בנו שהעיר מתוס' זבחים (צה.) דבגד שנקרע וחזר ותפרו הוי בגד חדש וכלי חדש כאילו אינו ראשון, ע"ש. ואם כן בתהליך העיבוד של השערות, שלפי דעת המומחים הן עוברות שינוי מוחלט גם בקילוף הקשקשים וגם בשאיבת הפיגמנטים מהשיער, ואח"כ בהחזרת הצבע ובתפירה, לכאורה פשיטא שלהדיוט שרי.

והנה במהרש"ם הנ"ל הקשה על החתם סופר מהא דבע"ז (מ"ז) בעיא היא דלא אפשריטא אם בע"ז יש שינוי לנעבד להתיר לגבוה, וקיי"ל לחומרא, ותירץ ע"פ האבני מילואים (בסי' כ"ז) דלגבי דין בית הכנסת הוי ספיקא דרבנן ולהקל ומהני שפיר שינוי ע"ש, וראיתי מי שהעיר שאפי' לגבוה דעת הרמב"ם (בפ"ג מהלכות איסורי מזבח הלכה י"ד) לקולא, וכן בשו"ע או"ח (סי' י"א סעיף ח') קיי"ל דהמשתחוה לפשתן נטוע כשר לציצית שהרי נשתנה, וא"כ כשר להדיוט, גם בשו"ת מחזה אברהם (סי' כ"ז) שקיל וטרי בדברי החתם סופר ופשוט לו מהא דקיי"ל באו"ח (סי' י"א, ובמג"א שם) שאפי' שינוי מפשתן לחוטי ציצית כשר דחשיב שינוי ע"ש, וראה גם בחזון נחום (סי' ס"ג אות כ"ו) בזה, ע"ש.

אך אפשר לחלק, שבנרות שהם לנוי שמועיל ביה ביטולו של הנכרי בזה, כל ששינה שנעשה דבר חדש בוודאי שהוא למעליותא וגם למצוה, אבל בתקרובת שלא מועיל ביה ביטולו של הנכרי אזי גם בשינה ונעשה דבר חדש, אפשר דלא מועיל להתירו.

ומן הנראה שגם אם תיתי לן שתקרובת חמור יותר מע"ז עצמה, מ"מ כאשר הנכרי ביטלו ואחרי זה נעשה בה שינוי מן הדין שיועיל, דהתורה לא מיעטה מויאכלו זבחי מתים שלא יועיל ביטולו אלא בכמות שהוא, ולא כאשר נעשה דבר חדש, דמאחר ואחרי הביטול הוסיף בזה ששינה ונעשה כאילו התקרובת כבר אינו וזהו דבר חדש ואינו זה שהיה בתקרובת, לא מסתבר שיהיה אסור.

ענף יג

היוצא מדברינו לסיכום, דלכאורה יש מקום להתיר בהנאה אלו השערות, מהטעמים דלהלן:

א. דאפשר דקיי"ל בעכו"ם האלו שאין הם יודעין בע"ז, רק מנהג אבותיהם בידיהם, דלפ"ז אין כאן איסור תקרובת, כמו שביארנו בארוכה באות א'.

ב. גם אם תיתי לן שהם עובדי ע"ז ממש, מ"מ אפשר שאין עצם השערות תקרובת, כי אין הם מתגלחים בשביל להביא את השערות כמנחה לאליל, אלא בשביל הכנעתם לאליל בזה שהם מנוולים יופיים עבורו, וא"כ החפצא של התקרובת היא הם עצמם, כמו שביארנו בארוכה באות ב'.

ג. גם אם תיתי לן שהשערות הן התקרובת עבור האליל, מ"מ מאחר ואין הוא מהדברים הקרבים ע"ג המזבח כגון כל מיני מאכל וכו', ואינו כעין פנים, כי אין מקריבים כמותו בבית המקדש, ואינו בכלל תקרובת לע"ז דילפינן ליה מ"וזובח לאלוקים יחרם כי אם לה' לבדו", וגריעי היא מנרות שכתב הב"ח דאע"ג שהכהן היה מדליק הנרות בפנים בכל יום, מ"מ לענין ביטול בעינן דוקא דבר מאכל כדכתיב קרא "ויאכלו זבחי מתים" דמיניה ילפינן דתקרובת ע"ז אין לה ביטול, ודוקא בתקרובת כעין זביחה כדכתיב זבחי מתים.

ד. וגם אם תיתי לן שגם אם אינו דבר מאכל מ"מ אם הוא עובד בה דרך עבודתו ועשה בה כעין זביחה גם כן נכלל בכלל תקרובת, כמבואר בקשקשה במקל ושברו שדומה לזביחה שגם כן אסור כתקרובת, דשבירת מקל דומה לשובר צוואר בהמה, מ"מ בשערות יש לומר שאינו דומה לשבירת המקל, ששם הוא שובר גוף המקל עצמו ודומה לזביחה ששובר גוף הבהמה, אבל בגילוח השיער אינו אלא כמפריד השערות מהראש והרי זהו דרכו וטבעו של האדם ושערו, שמסתפר ומתגלח מזמן לזמן ואינו ענין לשבירה וזביחה.

ה. וגם אם תיתי לן להוכיח מפרכילי ענבים וכו' שבצרן מתחילה לצורך עכו"ם ובבצירות עבדה לעכו"ם, דשיטת רש"י הוא דהוי כשבר מקל לפניו דדמי לזביחה, דלכאורה הוא הדין בשערות שגולחו לשם ע"ז, כי מה לי בצירה ומה לי גילוח, מכל מקום זה אינו, דלא מבעיא לפי מה שכתב הרא"ש (בריש פ"ד דע"ז) דכיוון דמידי דמיכל הוא וראוי לעשות ממנו יין וסולת

הקרבים בפנים, תלינן דלשם דורון ותקרובת הובאו לשם, דלפ"ז ברור שזה אינו בגילוח שאינו כעין עבודת פנים שאינו מביאו למקדש כנ"ל, ואפי' לפי שיטת הרשב"א דזה שראוי לעשות ממנו יין וכו' אינו נחשב כעין פנים כי לפי מה שהוא עכשיו אינו ראוי למזבח, מ"מ גם הוא מודה בפרכילי ענבים שהוא כעין פנים שמקריבים אותם לפנים בבכורים, והא דקאמר שבצרן מתחילה לכך היינו דאל"כ לאו כעין פנים נינהו, שהרי בכורים לשם בכורים בוצרין אותם ואין מביאין אותם מפירות שלקח בשוק וכעין פנים ממש בעינן וכו', וניחא בין למ"ד בעינן כעין זביחה (שבצירתן לשם ע"ז הוא לה כשבירת מפרקת של בהמת פנים) ובין למ"ד בעינן כעין פנים ממש (דכיון שבצרן לשם כך הוא לן כעין בכורים), וזה מה שכתב הר"ן שפרכילי ענבים הוו כעין פנים כיון שהיו באים במקדש לבכורים ואע"ג שאין בהם עבודה לגבוה כעין פנים מקרי וכו', וכ"כ הרמב"ן, ולפ"ז אינו ענין לתגלחת השערות כי אף אם תיתי לן דהוה כשבירת מפרקת של בהמה מ"מ אינו כעין פנים כנ"ל.

וגם אם תיתי לן שדוקא בפרכילי ענבים שאין דרך עבודתה של העכו"ם בכך בעינן שיהא במינם קרב בפנים בביכורים, אבל במקל ובשערות דמיירי בדרך העבודה אזי גם אם אין כיו"ב בא לפנים כל שהוא דומה לזביחה נאסר, מ"מ ברור לי מילתא שאין תגלחת דומה לבצירה, כי פרכילי ענבים אין הפירוש מה שתולש הענבים מן הזמורה אלא כמש"כ בתוספות יו"ט כשהענבים כרותים עם הזמורות נקראים פרכילי ענבים, וכן פירש הרע"ב (במשנה ג' פ"ק דעוקצין), וכן פירש בתפארת ישראל "בלשון לאטיין (=לטינית) נקראו זמורות ענבים משולבות כשרשרות במעשה אומן, פרגולה", ואפשר שהחיתוך הזה הוא כעין זביחה ושבירה ששובר הדבר עצמו, משא"כ בחיתוך שערות.

ו. ואף אם תיתי לן לחוש למה שכתב הרמב"ם (בפרק ז' מהלכות ע"ז הלכה ט"ז) "אם מצאן בפנים בין דרך כבוד בין דרך בזיון בין דבר הראוי למזבח בין דבר שאינו ראוי כל הנמצא בפנים אסור" וכו', ובשער המלך הביא כן מתלמידי רבינו יונה שגם בדבר שאינו קרב בפנים ולא נעשתה בו עבודת פנים אם הקריבו אותו לפני הע"ז נאסר בהנאה, וכתב שגם הב"י (בסי' קל"ט) ס"ל כן בדעת הרמב"ם, מ"מ אפשר שביטול יועיל בה כמש"כ שם בשער המלך שבכה"ג אינו חמור מע"ז עצמה שיש לה ביטול, כי רק בתקרובת גמורה חידשה תורה בגזירת הכתוב שיהיה יותר חמור מע"ז עצמה ולא מועיל לזה ביטול, משא"כ בתקרובת שאין לה דין תקרובת ונאסרת רק כמו ע"ז עצמה, לזה מועיל ביטול, וכן מפורש במאירי בשם י"א שבתקרובת שאינה באה בפנים ולא נעשתה בה עבודת פנים אסורה בהנאה אבל יש לה ביטול כדין ע"ז עצמה, ע"ש, ולפ"ז באלו השערות אם נגדירה כאינה באה בפנים, ולא נעשתה בה עבודת פנים, אזי גם לרמב"ם וסיעתו יועיל בה ביטול, ובוודאי שאין לך ביטול גדול מזה שהגוי מכרו למסחר.

ז. ואף אם תיתי לן לחוש לשיטת הש"ך (בסי' קל"ט ס"ק ג') שכתב לדעת הרמב"ם שאפי' נרות שאין בהם דרך זביחה מ"מ אם הכניסום במקום עבודתם תקרובת ניהו ולית להו ביטול, וכתב שכל בעל נפש יש לו להחמיר, ולפ"ז גם באלו השערות היה אפשר לומר שכל בעל נפש יש לו להחמיר לחוש לשיטת הרמב"ם, מ"מ אפשר לחלק מהנדון ברמב"ם ובש"ך אל הנדון בתגלחת השערות, כי אם להחמיר כשיטת הרמב"ם אתאנו הרי זה אינו אלא אם התקרובת הוא במקום עבודתו, והוא לפניו מהמחיצה של מקום פולחנם, כלשון הטור "אם מוצאין אותו בפני ע"ז או שמוצא אותו לפניו מהמחיצה הפרוסה לפניו" וכו', וכן הוא הלשון בשו"ע בסעיף ה', "לפנים מהמחיצה הפרוסה לפניו" וכו', ואכן אם היו מביאים השערות במקום עבודתה היה מקום להצריך לכל בעל נפש להחמיר כרמב"ם, אך לפי העדויות שהגיעו לבית דינו של הגר"נ קרליץ שליט"א והגר"ש וואזנר שליט"א המציאות היא שיש בית ע"ז, ובנפרד יש בנין ענק בן כמה קומות שבו מתגלחים, ובחדרי התספורת אין ע"ז או תמונות של הפסל, באופן זה מאן יימר שזה נקרא תקרובת לפניו מהמחיצה הפרוסה, וגם אם נאמר שהם מתייחסים לכלי הונדי אשר שם מניחים את השערות ככלי שיש בו כוחות והשפעה, הרי ברור שאין הם רואים בכלי את האליל עצמו אלא כצינור השפעה ולא כעצם דבר, ומהיכי תיתי שבפני הכלי יחשב כלפני הע"ז עצמה.

ח. ולא זו אף זו, שאין בה משום תקרובת, לפי מה שכתב הרמב"ם שגם אם הכינום להקריבן לע"ז והכניסו אותם לבית ע"ז אינו נאסר עד שיקריבום לפניו, ובשו"ע מבואר משהביאו לפניו ועשה ממנו תקרובת נאסר, וכתב הט"ז (שם ס"ק ב') שעשה ממנו תקרובת, הפירוש בהבאה שהביאה לשם תקרובת, כמש"כ בסעיף ג' אם הניחו לפניו לשם תקרובת, וא"כ כאן שכלל לא חשבו להקריב את השיער בפועל רק לגלח ולמכור בוודאי שרי, והדברים מוכחים מהפרסומים של בית הע"ז עצמה, המפרטים כל פרטי העבודה בענין השערות ולא מוזכר כלל ענין הבאת השערות עצמן או הקטרתן לפני הע"ז וא"כ למה שיאסרו השערות, זולת אם נאמר שזהו שמכניסין השערות בהונדי הוא ההבאה, וצ"ע.

ט. אם המגלחים יודעים שתכלית השערות הוא לדמיהן, ואף שהמתגלחים מתכוונים לתקרובת, שקיל וטרי בזה הגרי"ש אלישיב שליט"א אם הוא בכלל זה מחשב וזה עובד שאינו אוסר.

י. ואף אם תיתי לן לחלוק על כל הנ"ל, ונחליט לדונו כתקרובת, מ"מ לפי תהליך העיבוד של השערות מהודו יש כאן שינוי מעשה מוחלט שאינו חוזר לברייתו, ואף אם נניח ששינוי מעשה לא מועיל להתירו בהנאה, מ"מ אם ביטלו פשיטא שיועיל, דלא ילפינן בתקרובת שאין לה ביטול אלא כשהוא נשאר אותו דבר שהקריב, אבל כשהוא כדבר חדש מהיכי תיתי שאין לה ביטול.

מחמת כל הלין נראה לי שגם אם לא נפסוק בוודאות שאין בה חשש איסור, מ"מ אין באיסורו אלא כספק או ספק ספיקא ותו לא, ונפק"מ לגבי ספק אם השערות הם מהודו, שלענ"ד מותרים כמו שיבואר להלן בעזרת השם יתברך.

וכמו כן נפק"מ על העבר, על אלו אשר נשאו פאות בשערות מהודו ולא ידעו שיש בהן חשש של תקרובת ע"ז, שאל יפול רוחם בקרבם לחשוב שנכשלו ח"ו בעוון תקרובת ע"ז החמורה, כי לנכון דקדקו גדולי הרבנים הגר"ש וואזנר והגר"נ קרליץ שליט"א בלשונם בכרוז שהוציאו ברבים, אשר משם יראה כל רואה בקיצורן של דברים את אשר העלינו כאן בארוכה, שעל בדיעבד בחוסר ידיעה ברור שגם נדנוד עבירה אין כאן, והרי גם על השימוש בעתיד דקדקו בלשונם שנמנעו מלכתוב בלשון איסור, כי ג' חילוקים נאמרו בלשונם הזהב, האחד הוא שאין לקנות פאה מהודו, והשני למי שכבר קנה פאה שהיא מהודו ישתדל מאוד להחליפה בפאה שאין בה חשש, ויפה שעה אחת קודם, והשלישי הוא שכל זה כאשר הוא בחזקת פאה שבאה מהודו, ומכלל הן אתה שומע לאו שאלו שהן בחזקת אירופאיות לא אמרו בהוראתם דבר ולא חצי דבר.

ענף יד

ועל כך ועל אלו הספיקות נישא וניתן בזה בדברי הגרמ"ש שליט"א על מה שמתייחס בדיני הספיקות, וזה לשונו: "אמנם נתבונן בנדון דידן בשערות אירופה, אי נימא דאינו אלא ספק בעלמא אי מעורב שם משערות הודו או לא, ולפי מה שביארנו הדין דלא בטל אינו אלא מדרבנן דדבר חשוב לא בטל או ע"ז לא בטלה, וא"כ לכאורה בספק נימא דהוה ספק דרבנן לקולא, והיה אפשר להתיר היום בהנאה השערות מאירופה מטעם דספק דרבנן לקולא, אבל באמת נראה דאי עבודה זרה לא בטלה דחמירא דאוסרת במשהו, א"כ הלא דומה לחמץ לדידן דאוסר בכל שהוא בפסח ואינו בטל, וכשם שבחמץ שלא בטל משום דחמיר דאוסר בכל שהוא גם בספק לא שרי, וכמבואר ברמ"א (או"ח תס"ז) ובאחרונים שם, וכן הסכימו כל הפוסקים דגם בספק משהו חמץ לא בטל, דהתם מחמירין במשהו ועל כן אסרינן נמי מספק, ולכן סוכר אוסר שם בפסח במשהו שמא עירבו הפועלים שם משהו דחמץ, וכל שכן עבודה זרה דתועבה וכדכתיב לא תביא תועבה אל ביתך ואסור במשהו, ודאי דראוי לאסור נמי מספק. וביותר נראה לדמות להדין ביורה דעה (סי' צ"ח) דלכאורה יש שם סתירה בדברי השו"ע, שלגבי נתערב מין במינו ונשפך וספק אם היה שם שיעור ששים קיימא לן להקל, דמין במינו דבעינן ששים היינו רק מדרבנן דמהתורה בטל ברובו ולכן אזלינן בספיקו להקל, ולגבי מין בשאינו מינו ואיסורו מדרבנן, בגוונא דאיכא ספק לפנינו אם יש ששים לא מקילין שאי אפשר לעמוד על שיעורו מטעם דספק דרבנן לקולא, דמן התורה הא ליכא איסורא כלל, וע"ש בש"ך (ס"ק ט') בשם הר"ן שמחלק שבנשפך הוה ספק במקרה ובזה אזלינן לקולא, אבל בביטול הספק אי יש כשיעור, אי נימא דספק לקולא, כל אחד ישער בעיניו ויסמוך שספק דרבנן לקולא, וע"כ לא שרינן בהכי ע"ש, ולפ"ז בספק במקרה מקילין ואמרינן ספק לקולא,

אבל להתיר בתמידיות לכל ישראל את הפאות מטעם שספק דרבנן לקולא אין להתיר, ובפרט שנראה שיש אפשרות שחכמי הדור כאן ובחוץ לארץ יכנסו לעובי הקורה לדרוש ולחקור היטב במומחים עד שיבררו הענין היטב, ויהיה אפשר לברר הדבר ולדרוש שיעשו בהשגחה דוקא, ולא להסתתר מאחורי ההיתר דספק דרבנן לקולא, ומכל טעמים אלו אין להתיר השערות מאירופה אף שספק דרבנן לקולא". עכ"ל.

ולענ"ד דברי הגרמ"ש אינם אלא בדין של לכתחילה, כי מה שהביא החילוק מהכרעת הדין מכח הספק לספק במקרה, אין זה אלא שלא להתיר לכתחילה, אבל כל שיש לה פאה מכבר, פשיטא שדינו כספק במקרה, וכן גם מה שהביא מהרמ"א באו"ח (סי' תס"ז) שלאכלן בפסח גם ספק ספיקא אסור, אין כוונתו אלא בכדי לאסור לכתחילה לקנות, אבל בדיעבד במקום הפסד ודאי דשרי, כמבואר במשנה ברורה (ס"ק י"א) שהאחרונים הסכימו דאין להחמיר בזה רק במקום שאין הפסד בשהייתן אחר הפסח, אבל במקום הפסד או מניעת שמחת יו"ט יש להתיר אף באכילה, ובשער הציון ציין מהט"ז וח"י והגר"ז וח"א, וכתב שכן הסכים הפר"ח דמדינא מותר אף באכילה מטעם ס"ס, וכתב בשם הגר"א בטעם הרמ"א שהחמיר לענין אכילה דהוה דבר שיש לו מתירין ולא מהני בזה ספק ספיקא כדאיתא ביו"ד (סי' ק"י) ע"ש, וא"כ לפ"ז בתקרובת ע"ז שאין לו מתירין פשיטא דמהני ספק ספיקא, וכן מפורש בטור (בסי' ק"מ) דאף דאסור במשהו מ"מ בספק ספיקא מותר, אך מייניה וביה ומוכח שבחמץ ובע"ז בספק אחד אסור.

אך אפשר שבתקרובת ע"ז אין הספק נאסר אלא קודם הביטול, דאפשר דס"ל שאיסור הנאה בע"ז הוא מן התורה, וספיקא דאורייתא לחומרא, אבל אחר הביטול אף שמדרבנן לא מהני מ"מ מן התורה הוכחנו דמהני, דקרא דויאכלו זבחי מתים אינו אלא מדברי קבלה ואסמכתא בעלמא הוא כנ"ל, וא"כ גם בספק אחד יהא מותר ככל ספק דרבנן.

וראה בט"ז (סי' קמ"א ס"ב) שכתב "דאע"פ דספק ע"ז לחומרא, מ"מ כל שיש סברא להתיר ולאיסור ראוי להקל, דהא קיי"ל בכל דוכתי דלא מחזקינן איסורא מספק ואין מחמירין מספק אלא במקום דאיתחזק איסורא כבר" ע"ש, דלפ"ז כל אשר יש לדון ולהחמיר הוא רק במקום דאיתחזק איסורא, ועל כך בפרק שלפנינו בעזרת השם יתברך.

ולכאורה יש להביא ראיה מהא דמבואר בטור יו"ד (סי' ק"מ), האליל ומשמשיה ותקרובתה אסורין בכל שהוא, כגון וכו' שנתערבו אפי' באלף כולן אסורות, אבל ספק ספיקא מותר כמו בשאר איסורין, לפיכך אם אחד מתערובת הראשון נתערב בשני אחרים, מותרין וכו', וכ"כ המחבר ע"ז, ומשמשיה ותקרובתה אסורים בכל שהוא, שאם נתערב אחד מהם אפי' באלף כולן אסורות וכו', אולם ברמ"א (סי' קל"ד סעיף ב') נראה שיש דין ביטול לעבודה זרה, ורק בדבר חשוב לא בטל, ודעת הגר"א (ביו"ד ריש סי' ק"י, וסי' קל"ד ס"ק ח' בשם הרמב"ן והר"ן ע"ש) שאין ביטול כלל לעבודה זרה, וכתב בדרכי תשובה בשם שבילי דוד דאף דע"ז מן התורה בכל

שהוא וכו', מ"מ מן התורה בטל, ורק דבר שבמנין לא בטל כמו בכל מקום מדרבנן, ובהגהות חכמת שלמה בהשמטות כתב לחלק בין ע"ז של נכרי שאינה בטילה רק מדרבנן, דמן התורה בטילה מין במינו, משא"כ של ישראל שמן התורה אינה בטילה במין במינו ע"ש.

ונראה דהא דנחלקו אם מועיל ביטול או לא, וכן הא דבעינן לתערובת של תערובת ולספק ספיקא להתיר, כל זה אינו אלא בדלא ביטלו העכו"ם, דאז חיישינן לדעת הרמב"ם (בפרק ז' מהלכות ע"ז הלכה ב', ובספר המצוות מצווה קצ"ד) שהאיסור הנאה הוא מן התורה, מדכתיב "ולא ידבק בך מאומה מן החרם", ובתוס' (בבא קמא עב:) נסתפקו אי אסור מהתורה או רק מדרבנן, דלא כרשב"א בקידושין (נח.) שאינו אלא איסור דרבנן, דאיסור הנאה מתקרובת ע"ז ילפינן בע"ז (ג.) מדכתיב ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים ודברי קבלה הן ואסמכתא דרבנן, ומדחיישינן שהאיסור הנאה הוא מהתורה לכן בספק אחד אסור, אבל אחרי שהנכרי ביטלו דלכ"ע ילפינן ליה מקרא דויאכלו זבחי מתים וכו' וזה אינו אלא מדברי קבלה, בזה סגי בספק אחד להקל, ככל ספיקא דרבנן לקולא.

ולפ"ז יש לדחות גם מה דשקל וטרי הגרמ"ש שליט"א שגם בפאות אירופאיות צריך לחוש לתערובת השערות, ולהנ"ל גם אם נתערב ליכא למיאסר בהנאה מאחר וכבר ביטלו הנכרי ולאחר ביטולו אינו אלא דרבנן, ולכ"ע בטל בתערובת, ומכל שכן שאין ענין התערובת אלא ספק, שבוודאי מותר.

ענף טו

וכעצה טובה לבירור הדברים בכל חד וחד, אחרי שנתבאר באר היטב בדרישה וחקירה אצל המומחים לפאות ושערות ואצל היבואנים, שיש הבדל הניכר בין שערות הודו לשערות אירופאיות מטורקיה ומאוקראינה, והוא שהשערות מהודו הן עבות יותר, ובדרך כלל ארוכות, והן עוברות תהליך של עיבוד כימי המוריד מהם את השומנים ואח"כ מקלפים הקשקשים בעיבוד כימי נוסף (ובתהליך הזה יש שמוציאים מהשערה כל הפיגמנטים שלה), וצבען שחור כהה, זולת אלו שצובעין אותן, אך הצבועות ניכרין באחידות הצבע מתחילת השערה ועד סופה, משא"כ באירופאיות שהן בצבען הטבעי ניכר הבדל בצבע ממקום צמיחתן לקצהו, וכמו כן האירופאיות הן דקות ובדרך כלל קצרות, ובמיקרוסקופ אפשר לראות בהם את הקשקשים הדבוקים בהם (שקשה להפרידם מהשערות מבלי להרוס את השערות עצמן מחמת דקותן), ואף כי לא כל אחד מומחה להכיר בכל השינויים הנ"ל, בכל זאת בידו של כל אחד לברר על הפאה שלו, ע"י שיפנה לשני סוחרי שערות ותיקים (מאלו שלא קנה אצלם הפאה) וישאלם, ואם זה כרוך בשכר טרחה כלשהו, ישלם לו, ויהיה לו הבירור המוחלט.

ולמשגיחי כשרות שרוצים לברר על העבר, על פיאנית זו או אחרת, אם היא סוחרת באירופאיות או בהודיות, בנוסף על נאמנות הפיאנית באופנים שהיא נאמנת, או גם כשאין

לה הנאמנות הראויה, בכל זאת יכולים הם לבקש לראות תעודות ייבוא, או תעודות משלוח מהיבואן, של לפחות שנה אחת, וישער אם הכמות מתאימה להיקף המסחרי של פיאנית זו, ויכולים גם להרחיק לכת ולחקור את היבואן עצמו, ושמעתי מפיהם של סוחרים פאות שהם מוכנים להציג פספורטים של היבואנים שלהם, על כל יבוא שהביאו להם מאירופה יחד עם תעודות משלוח, ואם אכן כן הוא, אין ספק שלאור כל האמור לעיל במצב הזה זה יוצא מכלל ספק וספק ספיקא לכל הדעות.

ובוודאי שכל זאת עדיף יותר מלהפקיר ממונם של ישראל, אשר לפעמים דמים בדמים נגעו, ומכל שכן שבעקיפין יכולים באיסורים מוחלטים כהנה לגרום המכשלה גם בגדרי האמונה בחכמים וגם בגדרי הצניעות, וד"ל, ולכן מן הראוי להתאמץ בזה ביתר שאת לברר הדברים ויפה שעה אחת קודם.

מילות סיום

ועתה לסיומא דהאי פירקא אימא בה מילתא. לאלו אשר כחץ לשונם, ומנצלים לדבר גבוהות במלאכי אלוקים אשר נשותיהם ובנותיהם חבשו וחובשין פאות נכריות, וגם להמוני העם היראים ושלמים ההולכים בדרכם ורואים בפאה ככיסוי ראש מעולה לנשותיהם, נגד כל אלו פצחו פיהם זה עידן ועידינים, ואבן מקיר תזעק במודעות אשר כל כולן רפש וקיא, ומפעם לפעם נתלין באילן גדול זה או אחר ומעוותים דבריהם, ועתה קפצו על המציאה כמוצא שלל רב לנגח ולהכפיש את המוני בית ישראל להאשימם בע"ז רח"ל, מי שמכם שר ושופט על כלל ישראל, ומה לזבוב כי ישרוק בין האריות והכפירים, הרי במשנתנו המסורה מדור דור שנינו כי אלו ואלו דברי אלקים חיים, וכל אחד במסורת אבותיו ורבותיו היא כיתד בל תמוט בעבורו, זה במטפחתו וזה בפאתו, והרי כל מה שניתן לראות בעיניים החומריות אינו אלא כאפס קצהו מתוך מבטם של גאוני וקדושי ארץ אשר באור הגנוז ראו אור יקרות במבט מקיף על כלל ישראל לזמנם ולדורות, ואם נעים זמירות ישראל, רגל רביעי במרכבה, ביקש העבר עיני מראות שוא, ומאיך ביקש גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, מי אנחנו שנתיימר לומר שיש לנו המבט הנכון בהליכות עולם לו, אין לנו אלא דברי בן עמרם, וכל מה שנשאר בידינו אינו אלא להיות כתלמיד הדן לפני רבותיו, ולא להיות בגדר מורים את מוריהם.

אמר המעתיק: וכן פסק הגאון רבי יצחק רייטפארט שליט"א, ראש הכולל מצויינים בבורו פארק ודיין בבית הדין בקראון הייטס, בפסק דין שפירסם ערב חג השבועות תשס"ד. ובסיכום דבריו כתב בזה הלשון: "אשר על כן אני אומר שמצד הלכה לענ"ד אין בפאות המגיעות מהודו שום חשש הנאה מתקרובת עכו"ם ח"ו... והנה להן לישראל אם אין נביאים הם בני נביאים הם (פסחים ס"ו), וכשרות וצדקניות הן, ולא יכשלו בשום איסור, ומותר ללבושם לכתחילה. כך נראה לענ"ד, וכל מורה צדק יראה וישפוט לבני קהילתו כפי ראות עיניו".